
UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES · STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
UNIVERSITY LIBRARIES · STANFORD
UNIVERSITY LIBRARIES
LIBRARIES · STANFORD
UNIVERSITY

MONUMENTA

SPECTANTIA

HISTORIAM SLAVORUM MERIDIONALIUM

VOLUMEN VII.

DOCUMENTA

HISTORIAE CHROATICAE PERIODUM ANTIQUAM

ILLUSTRANTIA

EDIDIT

ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLAVORUM MERIDIONALIUM

ZAGRABIAE 1877

EX OFFICINA SOCIETATIS TYPOGRAPHICAE

IN TABERNA LIBRARIA LEOP. HARTMAN.

MONUMENTA

SPECTANTIA

HISTORIAM SLAVORUM MERIDIONALIUM

EDIDIT

ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLAVORUM MERIDIONALIUM

VOLUMEN SEPTIMUM

ZAGRABIAE 1877

EX OFFICINA SOCIETATIS TYPOGRAPHICAE.

DOCUMENTA

HISTORIAE CHROATICAE PERIODUM ANTIQUAM

ILLUSTRANTIA

COLLEGIT, DIGESSIT, EXPLICUIT

D[R] FR. RAČKI
ACADEMIAE SOCIUS ORDINARIUS

ZAGRABIAE 1877
SUMPTIBUS ACADEMIAE SCIENTIARUM ET ARTIUM.

Quum academia nostra, historiae chroaticae periodus antiquae studium promotura, mihi omnium cuiuscunque generis documentorum saeculo XII anteriorum collectionem atque digestionem concredidisset: variae quaestiones tam in colligendis quam in disponendis edendisque monumentis huc spectantibus praevie solvendae obiiciebantur.

Primum quidem ambitus et limites operi praefigendi erant. Qua in re academiae consilium operisque scopus impense svadebant, ut ea tantum documenta, quibus historia Chroatiae (quaqua ista, ducibus et regibus gentiliciis dominantibus, late patebat) quoquo modo illustraretur, reciperentur. Unde quum regio Dalmatiae antiquae inter Japydiam et Titium Chroatiae veteris nucleum efficeret, monumentorum hanc oram respicientium ratio primo loco habenda erat. Sed nec minori cura pauca ea atque disiecta documenta, quae Pannoniae partem, inter Dravum et Savum sitam, spectant, utpote quae illi Chroatiae nucleo sequiori aetate accessit, coacervanda erant. Immo nec respuenda erant conterminarum provinciarum acta, quatenus et ipsa illustrandae historiae chroaticae plus minusve conferunt.

Documentorum sic definita congeries digeri potuit habita sive temporis solummodo sive indolis originisve ipsorum ratione. Nos utrumque respicientes documenta omnia in tres sectiones partiri maluimus, quarum prima acta, secunda rescripta et synodalia, demum tertia scriptores continet. Singularum sectionum documenta ordine chronologico disposuimus; ut tamen hoc etiam obtutu totius operis prospectus habeatur conspicuus, omnium documentorum argumenta chronologico ordine digesta in prooemio adduximus.

His generaliter praemissis nunc de uniuscuiusque sectionis documentis brevi disserendum est.

Actorum nomine hic loci intelligenda veniunt tum diplomata tum etiam alia iuridicae indolis instrumenta, sive a magistratibus et personis publicis sive a privatis individuis praescripta usitatave

forma edita. Verum ea etiam scripta, quae possessiones resve nonnullorum collegiorum ecclesiasticorum conscriptas continent, quum argumenta ipsorum ex actis desumpta sint, in hac sectione adferenda erant.

Acta, quae e periodo illa ad nostram usque aetatem adservata sunt, rudera tantum sunt, quae subsequam reipublicae chroaticae fortunam adversam supervixerunt. Suntque ea potissimum, quae in gratiam ecclesiae edita in eiusdem tabulariis sedulo custodiebantur. Conservabantur vero ab antiquo in sacrariis ecclesiae metropolitanae Spalati et episcopalis Arbe, item in monasteriis ordinis s. Benedicti, et quidem s. Chrysogoni Jaderae, s. Petri Arbe, s. Stephani protomart. et s. Benedicti Spalati, s. Joannis ev. et s. Thomae Belgradi, s. Duimi Tragurii, s. Petri in Selo prope Salonam, s. Michaelis in Sansicovo ad Absărum. Plerorumque vero ex his collegiis proxime praeteritorum saeculorum decursu extinctorum acta, quae ex interitu evaserunt, aliis tabulariis bibliothecisve adnexa sunt. Tali modo evenit, ut acta monasterii s. Chrysogoni, si quinque (v. nr. 21, 33, 38, 54, 85), quae Zagrabiae in regnicolari archivo, ad quod nescio qua via devenerint, custodiuntur, in tabulario regiminis dalmatici Jaderae (v. nr. 13, 17, 20, 29, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 42, 45, 53, 54, 55, 61, 62, 63, 70, 71, 84, 106, 134, 135), item acta monasteriorum s. Joannis et s. Thomae Belgradi (v. nr. 40, 43, 48, 56, 64, 83, 89, 90, 91, 92, 133) aeque ibidem adserventur. Acta monasterii s. Benedicti Spalati in tabularium s. Mariae Jaderae, e quo tria (v. nr. 97, 124, 143) Zagrabiam immigrasse videntur, recepta fuerunt (v. nr. 36, 57, 118, 141). Acta monasterii s. Stephani extra Spalatum (v. nr. 28, 30, 31, 44, 58, 101, 102, 115, 116, 125, 126) Venetias, ubi nunc in bibliotheca ad s. Marcum custodiuntur, translata sunt. Feliciori sorte frui concessum erat actis monasterii Jaderensis s. Mariae, cui per varios temporum casus magnam illius aetatis documentorum suorum partem (v. nr. 50, 51, 52, 69, 72, 74, 77, 100, 108, 119, 123, 128, 129, 131) ad nos usque perferre obtigit. Quamvis spalatensis ecclesia inde a saeculo VII vitam non interrumptam agat, tabularium tamen ipsius cum fortuna adversiori conflictabatur; quare pauciora eiusdem acta (v. nr. 2, 12, 87, 88, 98, 99, 114), praeprimis si metropolis huius splendor prae oculis habeatur, ab interitu erepta sunt. Nec multo meliorem sortem expertum est tabularium arbensis ecclesiae, cuius perpauca acta (41, 59, 67, 68) in omnem ventum disiecta mortis periculum vix effugerunt. Actorum vero, quae alias Chroatiae et

Dalmatiae illius aevi ecclesias respicerent, quae tamen quondam in propriis tabulariis omnino recondita erant, neque vestigium ullum nunc reperitur. Acta salonitanae ecclesiae s. Michaelis (v. nr. 19, 22, 23) delituerunt olim in bibliotheca insignis spalatensis Cindriorum familiae, e qua Petrus celeberrimus patriorum monumentorum cultor ortum duxit. Nonnullis tandem actis, quae mutuum patriae nostrae cum sede romana et Venetorum republica nexum spectant, inter romana (4—10, 87, 107) et veneta (25, 26, 87, 138, 139) asylum invenire sicque vitam servare obtigit. Nunquam satis deflenda nobis est iactura tabularii regalis cancellariae chroaticae, cuius chartae in tantum ab interitu ereptae sunt, in quantum iis in praefatis tabulariis refugium datum est (v. Rad XXXV, 1—49).

Jam quod formam, in qua haecce acta nobis tradita sunt, adtinet, illa partim in chartis singulis, partim in codicibus consignata reperiuntur. Chartae longe minori parte authentica, maiori vero apographa exemplaria exhibent. Invaluit quippe in praelaudatis quoque collegiis patriae nostrae sat mature illa communis consvetudo, ut autographa, ad tollendas nefors jacturae sequelas, tum in chartis singulis tum in unius libri corpore describerentur. Antiquissima talium librorum sive regestorum, quae ad nos usque devenerunt, exempla sunt codices monasterii s. Mariae Jaderae et s. Petri ad Salonam, uterque membranaceus. Prior nunc tribus quaternionibus invicem iunctis atquae 38 plagulis constans non eodem tempore neque eadem manu scriptus est. Anterior quippe eaque vetustior pars, e 21 plagula consistens, littera beneventana sive longobardica sequioris acuti caracteris exarata, saeculo XII posterior esse non videtur, cum alii duo quaterniones scripturam gothicam saeculi XIII vel XIV exhibeant. Pars illa vetustior codicis acta saeculum XI spectantia continet (v. Rad XXVI, 166—168). Registrum quondam monasterii s. Petri dein tabularii capituli spalatensis, unde Viennam in archivum aulicum translatum (1840) erat, 29 plagulis constat, atque initio saeculi XIII conscriptus esse videtur. E recentioribus, quae continet, actis unum ad a. 1176 (p. 25), aliud ad a. 1180 (p. 26) refertur. Saeculi proxime sequentis est „libellus policorion, qui et topicus vocatur“, quondam monasterii s. Joannis ev. (tum ss. Cosmae et Damiani) Belgradi, nunc in tabulario dalmatico Jaderae; codex membranaceus litteris gothicis exaratus, quatuor quaternionibus et 40 plagulis constans. In hoc registro collecta et descripta sunt instrumenta, bona et possessiones praefatae abbatiae respicientia, quorum tria ad XI, caetera

ad XII et XIII, tria tantum ad XIV saeculum referuntur (v. Rad XXVI, 160—164). Etiam celebre monasterium s. Stephani protom. extra muros Spalati habuit eiusmodi codicem, in quem spalatensis notarius Joannes, iussu apostolici visitatoris archiepiscopi Rogerii, a. 1251 inseruit chartas, ipsius donationes continentes. Ex instrumentis adsunt 11 e saec. XI, 12 e saec. XII, reliqua e primo dimidio saec. XIII. Serius adnexae sunt charte saeculi XIV et XV, immo novissima a. 1503. Instrumenta haec, originetenus omnino latino sermone confecta, tardiori aetate, periodo videlicet veneta, in italicum conversa sunt; atque versio haec, authentico latino deperdito, Venetiis, uti diximus, salva conservatur (Rad XXXVI, 138—140). Metropolitana ecclesia spalatensis possidebat aeque ab antiquo „registrum privilegiorum“, quorum unum iam anno 1333, quo aliud iussu archiepiscopi Dominici Lucari confectum est, „antiquissimum“ dicebatur. Ex istis registris describebantur sequiori tempore instrumenta in alios codices, recentioribus chartis adauctos. Unde factum est, ut diversa talium codicum exemplaria circumgestarentur (Rad ibid. 137). Ecclesiae arbensis registrum (v. nr. 41, 59) aeque partim conservatum est. Monasterium quoque s. Chrysogoni Jaderae habuit „antiquum registrum privilegiorum“ (J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. ed. Amstelod. p. 76, 100), quod, nisi alicubi lateat, interiisse videtur.

Hisce actis sat mature uti coeperunt cultores patriae historiae, inter quos (praetermissis specialium elucubrationum auctoribus, veluti Sibenicensi Georgio Sisgoreo, Jadertinis Valerio de Ponte [1650], Simeone Ljubavac [1652], Laurentio Fondra et Joanne Tanzlinger, Pagensi Ruićio, Braciensi Andrea Ciccarellio aliisque) Joannes Lucius Tragurinus et p. Philippus Riceputi cum Daniele Farlati et Jacobo Coleti primum locum tenent. Joannes Lucius († 1679) Paduae ac Romae litteris eruditus, eruditissimorum virorum familiaritate usus, svasu ipsorum, ac inprimis doctissimi Ferdinandi Ughelli, conscribendae historiae patriae animum adiecit. Quem in finem tum ipse Lucius tabularia dalmatica, quae eo tempore magna parte sarta et tecta erant, perlustravit, tum in describendis documentis amicorum opera adiuvabatur. Sic acta iaderensium archivorum s. Chrysogoni et s. Mariae, a praelaudato Simeone Ljubavac descripta, a 1647, acta arbensia partim ab eodem partim a nobili Arbensi Francisco de Dominis a 1653 sibi consignata, alia iterum ab aliis amicis missa obtinut (Rad XXXV, 173). Actis his noster Lucius in elucubrandis operibus suis usus est, in quibus multa

quidem eorum per extensum, alia vero summatim tantum carptimque edidit. Collectaneis Lucianis usi sunt, eaque novis documentis adauxerunt scriptores „Illyrici sacri". Auctor operis, p. Philippus Riceputi, non modo Dalmatiam saepe, verum etiam Chroatiam finitimasque regiones peragravit, documenta ibidem in tabulariis et bibliothecis publicis et privatis delitescentia exploraturus. „Crevit rerum undique congestarum et codicum descriptorum seges et copia, ut inde extiterit bibliotheca illyrica e manuscriptis voluminibus amplius trecentis confecta" (Illyr. sacr. I, praef. XVI). Neque ab augenda mole ista destitit Farlati, quum mortuo Riceputo (1742), cui laboris socius erat, ipse opus perficiendum susciperet, nam et ipse a. 1759 socios in Dalmatiam exmisit, praetermissa forte monumenta lecturos (Rad XXVI, 166).

Perpauca omnino periodus antiquae dantur acta, quae Lucii ac Riceputi et Farlati diligentiae perspicaciaeque impervia et occulta remanerent. Immo sunt nonnulla, quamvis numero exigua, quae hisce viris prae manibus erant, abhinc vero interierunt. Ast horum documentorum editio Luciana et Farlatiana duobus praecipue naevis laborat: non omnia videlicet acta integre, nulla fere fideliter ac accurate edita sunt.

Hoc tamen non obstante integro paene saeculo nullum apud nos opus in lucem prolatum est, quod quoad documentorum amplitudinem cum Luciano et Farlatiano comparari posset. Immo quicunque serius horum documentorum partem maiorem minoremve ediderunt, veluti A. Krčelić, S. Katona, G. Pray, J. Mikoci, G. Fejér, eadem ex operibus Lucii et Farlati solummodo descripserunt. Nostra primum aetas, suscitato in natione litterarum amore, severiorique patriarum rerum studio, impensius tabularia explorare, vetustaque monumenta edere coepit. Ad colligenda accuratiusque vulganda antiqua illa acta aeque animus directus est; cui operae tum viri singuli tum eruditae societates non parum insudarunt. E caeteris docti atque de archeologia dalmatica optime meriti Francisci Carrara hic loci meminisse iuvat, qui acta archivi spalatensis capituli, quum Viennae in tabulario aulico essent, diligentius exploravit, atque inter reliqua etiam registrum olim monasterii s. Petri e praefato codice publici iuris fecit (1844). Verum omnes temporis nostri patriae historiae cultores in colligendis edendisque monumentis longe superat Joannes Kukuljević de Saccis. Quod singulatim acta nostra adtinet, ipse eadem semel ac iterum (1854, 1856) in tabulariis dalmaticis consuluit, atque etiam per Joannem Tkalčić

conferri fecit; ac tandem anno 1874 Zagrabiae in primo volumine „codicis diplomatici regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae" sumptibus historico-archeologicae societatis in lucem protulit. Atque haec prima systematica actorum editio Luciana et Farlatiana collectione excellit non minus exemplarium copia quam et castigatiori eorundem textu. Attamen hanc etiam editionem non paucis scatere vitiis, alibi (Rad XXVII, 194—211) uberius ostendi.

Quare vel ex hoc, etiamsi longe alius operis huius scopus ampliorque forma non respiciatur, nostra horum actorum editio nova nemini superflua videbitur. Quae quo plenior et acuratior evadat, ipse non modo priores actorum editiones assidue studui, verum etiam chartas et codices in praefatis tabulariis et bibliothecis exploravi ac descripsi. Immo quum a. 1873 archiva Jaderae, Spalati, Tragurii perquirerem, quo autographa maioris momenti commodiori otio examinare possem, auctor fui, ut eadem arte photographica desumantur. Collectorum tandem actorum studio pluribus annis serio incubuimus, singulas, e quibus constant, partes examinando, de qua re alibi (Rad XXXV, 1—49) uberius disseruimus.

Ipsa editione nostra edocebitur benevolus lector, qua ratione editoris munere functi, quasve regulas in exornando actorum textu secuti sumus. Imitantes nimirum alios melioris notae editores in tractando actorum textu, cum exemplaribus authenticis aliter quam cum apographis procedendum esse nobis persvasimus. Quare exemplaria autographa, retentis omnibus, qui illis quoad singulares litteras proprii sunt, scribendi modis, fideliter et accurate expressimus. Hicce itaque id tantum nostrum fuit, ut compendia scribendi solvamus, maiusculas litteras, quae plerumque citra omne systema scribuntur, alicubi in minusculas mutemus, atque rectam interpunctionem adiiciamus. De variis actorum nostrorum apographis disquisitionem nostram, ad quam lectorem relegamus, alibi (Rad XXXVI, 135—164) uberius exposuimus, hic loci id tantum adnotantes, nos regulas, quae ex indole apographorum obtrudebantur, in edendo secutos esse. Talia itaque acta non semper ea, quam apographa exhibent, forma mox prelo tradidimus; sed emendando librarii naevos, sive ii singulas litteras aut verba sive integras sententias respicerent, in primigeniam formam primum restituere studuimus. Ut tamen lector tum apographum cognoscere, tum emendationes nostras diiudicare valeat, additamenta nostra in textu uncis designavimus, apographi vero lectionem in notis exhibuimus. Vix aliqua acti pars datur, quae in apographo immutationem qualemcunque non subi-

risset, sive formulam acti sive protocollum eius respicias. Attamen „datum“ et nomina propria sive incuria sive ignorantia librariorum plurimum passa sunt. Quare corrigendis notis chronologicis et restituendis nominibus personarum et locorum, quae plerumque slavicae originis sunt, magnam operam dedimus. Et quidem non sine fructu; unde multa acta alio, quam qui ipsis quoad tempus hucadusque assignabatur, loco collocata videbis. Praetermissis aliis animadversionibus eam tantum de actorum, quae e codice olim monasterii s. Stephani desumpta sunt, editione addere liceat, acta haec, cum Farlatiana, a Joanne Kukuljević absque ulla emendatione recepta, versio et manca sit et parum accurata, in primigenium sermonem latinum a nobis iterum conversa esse, codicis textu versioni adnexo. Illud etiam officii nostri esse duximus, ut acta, quae de sententia nostra sive spuria (v. nr. 27, 40, 52, 61, 71, 95, 98, 121, 122) sive suspecta (21, 38, 48, 52, 54, 69, 116, 123) sive retractata (19, 22, 23, 63, 129, 149, 150) sunt, aperte designemus, opinionis nostrae rationes infra actum breviter exponendo. Ubi vero acti cuiuspiam exemplum et authenticum et spurium exstat, utrumque distinctis columnis (v. nr. 40, 61, 71) vulgandum esse putavimus. Tandem nec illud praetereundum esse opinati sumus, ut singuli acti sors externa, videlicet ubi quondam adservabatur et ubi nunc prostet, utrum et a quo editum sit, ad calcem adnotetur.

Atque haec sunt, quae de sectionis primae documentis praemittenda erant.

Quum sectionis secundae documenta (nr. 144—162) a primae aeque ac tertiae sectionis monumentis tantum argumento et contextus summa distinguantur: de editionis eorundem ratione nihil singulare observandum est. Solummodo ad acta retractata concilii spalatensis (nr. 149, 150) lectorem attentum reddere volumus, quoniam textum, qui librariorum incuria temporumque protervia corruptissimus ad nos pervenit, in pristinum candorem restituere magno labore conati sumus.

In sectionem tertiam (nr. 163—233) recepti sunt scriptores, vitae, inscriptiones aliaque minora huius generis documenta, et quidem non minus coaeva quam et sequioris aetatis, quae sive e coaevis fontibus hausta esse, sive ad hos illustrandos quidpiam conferre, sive vetustiori, quamvis non raro obfuscatae, traditioni inniti nobis videbantur. Quare e scriptoribus domesticis adducimus excerpta ex prioribus 17 capitibus historiae salonitanae Thomae archidiaconi, quoniam ea e vitis antiquis, actis, aliisque tardius deperditis monumentis

compilata fuisse persvasum habemus. Quamvis de Joannis archidiaconi fragmento (230, 1) et de nota registri monasterii s. Stephani (231) talis certitudo obtineri non possit, et quamvis haec sequiora documenta omnino sublestae fidei sint: non tamen ea praetermitenda censuimus, eo quod testes sint traditionis, quae in gente nostra de quibusdam antiquioribus eiusdem relationibus saeculo XIII et XIV viva fuisse videtur. Talis autem ratio haberi non potuit presbyteri Diocleatis et chroaticae eius operis compilationis e causis, quas pridem alibi (Književnik I, 199—228) exposui. Ast maiori respectu digna mihi videbantur nonnulla fragmenta e vetustioribus scriptoribus hungaricis item ex annalibus carinthiacis (230, 2. 3. 5), in quibus magna cum verisimilitudine praesignantur sequentis periodus graves eventus. Generatim parsimoniam nimis scrupulosam in ista sectione a scopo operis nostri omnino alienam esse iudicamus. Hinc adferimus non solum ea monumenta, quae de Chroatis expresse tractant, verum etiam eiusmodi, quibus priora directe vel indirecte illustrantur, aut positive vel negative comprobantur. Unde quum primordia nationis chroaticae primum a scriptore saeculi X enarrentur (nr. 164), ad examinandam eorum veritatem multum conferrent coaevorum testimonia (nr. 163) de Slavorum et Avarorum in Illyricum inde a dimidio saeculo VI irruptionibus et de interno Dalmatiae statu exeunte VI et ineunte VII saeculo. Quum internae Dalmatiae conditiones non parum ex epistolis papae Gregorii magni elucescant, non potuimus easdem his loci praetermittere, inserendo attamen, ne moles operis praeter necessitatem excrescat, fusiora tantum ipsarum argumenta. Ita etiam ad complenda monumenta de contactu nationis chroaticae cum conterminis populis tractantia, horum quoque res gestae non raro respiciendae erant. Sed nec ambitus reipublicae chroaticae aliter erui potest, quam explorando monumenta, in quibus conterminarum terrarum fines delineati sunt.

Talis agendi ratio eo facilius adprobabitur, quo magis constat, sectionem istam e meris fragmentis consistere. Et quum res se ita habeat, una non erit intellectu difficile, cur fragmenta haec non iuxta scriptorum seriem sed secundum ordinem chronologicum disposuerimus, praemisso utique in hoc ordine scriptore coaevo aut vetustiore. Hac disponendi ratione, qua certo modo annales chroatici reconstruuntur, disquisitionem historicam non parum adiuvari, cuique facile patet. Habentur enim primum excerpta historica e scriptoribus potissimum byzantinis (nr. 163), in quibus exponitur Slavorum et Avarorum contra orientale imperium in parte occiden-

tali haemicae peninsulae diutina lucta, quae Chroatorum et Serborum in Illyrici et Dalmatiae oris dominio viam aperuit. Adferuntur dein breves tam exterae quam et domesticae adnotationes (166—169) de successivo novorum advenarum ad christianam civilemque vitam transitu. Sequitur vicissitudinum in Pannonia, Dalmatia et Chroatia adumbratio (171, 172, 173, 175, 176, 178, 183, 186, 193) tempore illo, quo Franci inde a Carolo M. influxum in has regiones exercuerunt, orientalis imperii auctoritatem pristinam inde extrudere adnisi (179, 181, 184, 185). Delineantur tum primi cum Venetis conflictus (174, 182, 188, 204), Saracenorum hostiles incursus (179, 182), motusque inter Chroatos, Serbos et Bulgaros (177, 180, 190, 195, 197, 199, 201). Post haec definitur ambitus Chroatiae, finitimarumque terrarum medio saeculo X (202, 205, 206), eiusdemque cum Saracenis Hispaniae commercium exponitur (208). Subin enarratur magna illa Venetorum in Dalmatiam expeditio (209), qua ipsi praepotentiam ac tandem dominium in illis adriatici maris littoribus adepti sunt (211, 220, 227, 229). Tandem adducuntur documenta, in quibus et res gestae insignium nonnullorum virorum (213, 215, 219 221) et orientalis imperii de recuperando pristino influxu conamina (214, 216, 217) et Normannorum in Dalmatiam incursus (224) et Hungarorum cum Chroatia relationes (230) exhibentur. Sed neque praeterire potuimus illa e scriptoribus de prima expeditione cruciata excerpta (229), in quibus transitus exercituum per Dalmatiam et Pannoniam sirmiensem exponuntur.

De ipsa horum documentorum edendi ratione nil aliud animadvertendum habeo, nisi quod scriptores ad optimas, quae adsunt, editiones, quasve ad calcem unius cuiusque excerpti nominavi, adornaverim.

Scopo operis huius vix responderet, si solummodo textus documentorum sine ulla explicatione ederentur. Quam ob rem necessum esse duxi, ut ad documenta apponantur notae, quibus sive textus, sive res aut singula verba quoquo modo illustrantur. Immo quo fragmenta nonnulla maiorem lucem capiant, eorum ad invicem et cum toto nexum indicare non ommisi.

In indice, quem ad facilem operis usum latius elaboravi, vocabula res significantia potissimum ex actis deprompta sunt.

Fr. Rački.

ARGUMENTA ORDINE CHRONOLOGICO DISPOSITA.

---

*

I.

ACTA.

1.

Circa a. 839.

Mislav, Chroatorum dux, donat ecclesiae beati Georgii in Putalo, quae spalatensis archiepiscopi iuris erat, in dedicationis solemnitate possessiones in Lasani et Tugari, item decimas „ex curte sua Clusan“.

Huius donationis memoria fit in charta ducis Trpimiri nr. 2.

Tempus deducitur e Johannis chronico veneto. Pertz: Mon. Germ. IX. 17.

2.

Anno 852, 4 martii. In loco Biači.

„Paginula privilegialis et donatio“ Trpimiri ducis Chroatorum ecclesiae spalatensi concessa.

In nomine patris et filii et spiritus sancti. Regnante in Italia piissimo Lothario Francorum rege, per indictionem XV sub die IV nonis martii. Dum mundi ab origine cuncta, per tempora facta, mansisse delabisseque, succedentibus alia alternis semet, oculis perspicimus mentis et manu fidei palpamus, nihil corporeis membris uidere, audire aliud ualemus, nisi ea quae praesentantur[1] et scripturarum auditio obtutibus pandit. Unde ego, licet peccator, Trpimirus dux Chroatorum, iuuatus munere diuino, incertus de die nouissimo et hora, qua nesciat homo, sollicitus nimis animae meae, commune consilium meis cum omnibus zuppanis construxi monasterium, ibique cateruas fratrum adhibui, quorum sedulis uotis et frequens oratio nos immunes redderet deo peccatis, in hanc adiecit mens nostra, eiusdem monasterii ecclesiae aliquid in utensilibus praeparare. Cum autem non sufficeret in argento ipsa uasa perficiendum: accomodauit nobis Petrus, salonitanae ecclesiae archiepiscopus et dilectus compater, XI libras argenteas. Hac de re ei duximus hilari animo dare quiduis: „et non denegamus charitati uestrae“. Quibus ipse respondit: „uolo, domine et compater, ut pri-

*

mum, quidquid proprio emi pretio uel quod donatum est in immobilibus et mobilibus in sancta matre ecclesia, id est in Lasani[2] et Tugari,[3] cum seruis et ancillis Stepus, Sagoleo,[4] Gor(e)tino,[5] praesentia claritatis vestrae per paginulam priuilegialem sanctae salonitanae ecclesiae dictae mancipata in aeternum permaneant; ac deinde ut in fatam matrem ecclesiam, quae est metropolis usque ripam Danubii et pene per totum regnum Chroatorum, et pro remedio animae uestrae, parentum uel fidelium uestrorum et per commodatum argentum detis ecclesiae beati Georgii in loco, qui dicitur Putalo,[6] omnia quae obtinet possessionum, seruos quidem et ancillas, quae Mislauo duce ipsam ecclesiae, cum dedicata uide(re)tur, et ab ipso supra dicto duce donis ditatam, simili modo et priuilegii censura. Haec quidem donatio a uobis firmiter enixe deposcimus taliter". Et suggestioni placiti data ad sensum spopondimus et iure mansuris rebus priuilegium fieri (per) praesentem nostram deliberationem praecepimus, uidelicet ita duntaxat ut empta pretio infra terminis nostris in locis memoratis sempiterna donatione possideat dicta iam sancta ecclesia, a nemine infestante. Tandem uero praefatam ecclesiam de regali territorio ab orientali et occidentali parte a rupe montis usque ad mare, ab utroque latere terminos cum lapideis et ferro signatos, infra quos terminos nullius adiacet territorium, nos diligenter condonamus et hoc in augmento sanctae salonitanae ecclesiae proferentes firmamus. Et ut singulis annis de omnibus nascentibus terrae ex curte nostra, quae Clusan[7] dicitur, decimae inferantur in memoratam ecclesiam, quas decimas antecessor noster Mislauus dare coepit. Si quis uero de super scriptis, quidquid deo inspirante amore sanctorum inflammati deuoto pectore obtulimus, concessimus et imposterum inconuulsa firmata manere censuimus in coenobium sanctorum martyrum Domni et Anastasii, Cosmae et Damiani, et si quis diripere uel subtrahere aut per uim opponere tentauerit: iram domini saluatoris, et sanctorum omnium maledictionem, quidem CCC patrum et octodecim, (incurrat); uinculo insolubili anathemate, maranatha,[8] denodetur; diuidetur et euellatur diuino iudicio a cognatione et patria, uxore et filiis, qui separare donationem nostram temerarie a sancta matre ecclesia, iam factam, praesumpserit; fouetur itaque hic litigantibus cum eo uicariis sanctis religiosorum subsistentium principum gratia (contra) tam nefandum faciens, quisquis ille defunctorum (dona) obliuioni dans et lumen animarum eorum extinguens;[9] et in nouissimo die magni examinis cum diabolo et eius tetris angelis et Juda

Iscariote, Christi proditore, in gehenna barathri muneretur, ubi ignis nunquam extinguitur et uermes impiorum non moriuntur. Actum in loco, qui dicitur Byaci,[10] tempore super[11] fato, et testium notitia, praesentia communi uoto et uoluntate corroboratum. Signum (†) manu[12] meque ipso Tirpimiro duce, huius rei concessore et auctore. Signum (†) manu Coiicino[13] zuppano testis. Signum (†) manu Predilio[14] zuppano testis. Signum (†) manu Nemuslo zuppano testis. Signum (†) manu Zarcata[15] zuppano testis. Signum (†) manu Ludovico zuppano testis. Signum (†) manu Ozanulo cum fratre, testis. Signum (†) manu Negutin[16] camerario testis. Signum (†) manu Zulo[17] testis. Signum (†) manu Potec(h)ano[18] testis. Signum (†) manu Lutimuslo[19] testis. Signum (†) manu Damay[20] testis. Signum (†) manu Dominico praesbytero, capellano, testis. Signum (†) manu Cipriano praesbytero, capellano, testis.

Ego Martinus praesbyter, capellanus, praeceptione domini mei, ducis memorati, rogatus scripsi et manu propria opus compleui, signum manu feci.

Haec sunt nomina seruorum de Masaro, pertinentes eos in sancta matre ecclesia beati Domnii, scitote numerum eorum; sunt in primis: Gorento, Postelio,[21] Nacezai,[22] Domaciai,[23] Ylena, Trubula,[24] isti cum suis feminis. Ceteri uero septem, quorum nomina sunt: Liutamiro, Strehemilo, Nedamuslo, Tesina, Luteciai,[25] Gostilo.[26]

Transsumptum in registro privilegiorum archiepiscopatus spalatensis quod in eiusdem archivo Spalati asservabatur, quodve adhuc a. 1333 „antiquissimum“ dicebatur. Hoc anno confectum fuerat aliud registrum manu Lucani Bertani, ecclesiae spalat. primicerii, et coram spalat. archiepiscopo Dominico, episcopo pharensi fr. Luca et abbate s. Stephani fr. Matthaeo, item per notarios Bonacursium, Benedictum et Stephanum cum „antiquissimo“ illo collatum, atque die 29 maii Spalati „in publicam formam redactum“. Habetur etiam in MSC. cod. recentiori eiusdem archivi: Donationes principum ecclesiae spalat. p. 1.

Ex illo altero (a. 1333) registro descripsit et edidit J. Lucius: de regno Dalm. et Croat. Amstelod. 1666. lib. II, c. 2 p. 61. Farlati: Illyr. sacr. III, 51. J. Kukuljević: Jura regni Croat. Dalm. et Slav. I, 3. Cod. dipl CSD. I, 45. Cf. J. Lucii: Memorie di Traù. Venezia 1674. p. 218.

Confirmatae fuerant hae donationales litteris regis Svinimiri a. 1076. Vide nr. 88.

Apographum pluribus mendis refertum, quorum nonnulla emendare conati sumus.

J. Lucius et post eum Farlati et J. Kukuljević referunt indictionem XV „regnante Lothario“ ad a. 837; sed ad a. 852 referendam esse, pluribus in „Rad jugoslav. akademije“ vol. XXVII, p. 201—4 probavi, quorum vel unum sufficeret, quod Lotharii in Francia regiminis anni

primum ab augusto a. 840 computari ceperint. Cf. Böhmer: regesta chron. dipl. Karol. p. 51 et seq.

[1] „que presentantur". In apographo scribitur *e* in locum *ae*, *oe*. [2] i. e. Lazani. Miklošić: Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen nr. 296. [3] Tugari, pagus in communi Almisiensi (Omiš). Mašek: Repertorio delle località del regno di Dalmazia. Zara 1872. p. 30. Miklošić: Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen. nr. 327. [4] i. e. Zagole. Cf Gola, Golan, Lub et Za-lub. Die Bildung der slav. Personennamen. S. 21, nr. 75. [5] Chortino. Cf. Goren, Goreta. ibid. nr. 79. [6] Putalio. Vide nr. 88. Cf. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im slavischen. nr. 243. Daničić: Osnove srb. ili hrv. jezika. Biograd 1876. str. 122—131. [7] Sine dubio Constantini porphyrogeniti (de adm. imp. c. 29. ed. Bonn. p. 127). Κλεῖσα, slav. Klis, Klisa supra Salonam. Vide nr. 12 et 19. [8] ἀνάθεμα, μαραναθά. I. Cor. 16. 22. [9] „octinguens". [10] Scribitur etiam Biachi (nr. 98), Biaci (nr. 12), Biaki (111). Bihač, rudera urbis ad Tragurium, in loco supra montem, a maris littore media hora distante. [11] „nuper". [12] vel manus, si originale tantum m̃ habuit. [13] „Comicino", mendum apographi in locum „Coiicino", **Коичинь**. Srpski pomenici XV—XVIII vieka od St. Novakovića. Beograd 1875. str 70. V. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 166. [14] „Pretilia", Predilo. Miklošić op. čit. nr. 307. [15] „Zarsata". Žarьko, gen. Žarьka, forte etiam Žarьketa. Ibid 130. [16] „Negutia". Ibid. nr. 256. [17] „Zullo". **Ꙁълъ**, zŭlŭ. Ibid. nr. 147. [18] „Potecano". Cf. Potêcha, Těchan. ibid. nr. 414. [19] „Zutimuslo". Ibid. nr 209. cf. Lutomysl [20] „Damay". Forsitan „Damaçj" = Damaši. Ibid. nr. 117 Doma, Doman, Domaš; item **Дамань**, **Дамана**. Novaković op. cit p. 58. [21] Cf. **Постоль**. Novaković ibid. p. 91. [22] Nassezai. Cf. Nacezsa, Načeša Miklošić op cit nr. 247. [23] Domaca. ibid. nr. 117. [24] Cf. Trubanь. Novaković op. cit. p. 109. [25] Cf. Luteta, Ljutica, Miklošić. op. cit. nr. 209. [26] Ceustilo, Ceustizo = Gostilo, Gostic. Miklošić. ib. nr. 83.

3.

A. 873—6.

Papa Joannes VIII. Chroatorum ducem Domogojum hortatur, ut piratas comprimat: „Qui crimina, quae potest emendare, non corrigit, ipse committit".

Domagoi[1] duci glorioso. Praeterea devotionis tuae studium exhortamur, ut contra marinos latrunculos, qui sub praetextu tui nominis in christicolas debachantur, tanto vehementius accendaris, quanto illorum prauitate famam tui nominis obfuscatam fuisse cognoscis; quoniam, licet credi possit, quod te nolente illi nauigantibus insidientur, tamen quia a te comprimi posse dicuntur, nisi eos compescueris[2] innoxius non habeberis. Scriptum quippe est: qui crimina, quum potest emendare, non corrigit, ipse committit.

Fragmentum epistolae in decr. Gratiani P. II, C. XXIII, q. 8. c. 12.

Richter: corp. iur. vol. I, p. 826. Mansi: SS. conciliorum nova et amplissima collectio. tom. XVII. p. 243. Venetiis 1772. Jaffè: regesta rom. pont. nr. 2585. Cod. dipl. CSD. I, 56.

Intra a. 873 et 876 scriptam fuisse hanc epistolam, deducitur e verbis Joannis chron. venet. ap. Pertz: Mon. Germ. IX, 20.

[1] „Domago, Demago, Domasol". Domagoj, Domogoj. V. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 117. cf. Domabor, Domavit, Domamir, Domarat, Domanêg, Domaslav, Domoslav. [2] compresseris.

4.

Initio anni 879. Romae.

Papa Joannes VIII Sedeslavo, comiti Chroatorum, mandat, ut legatum suum ad Michaelem, Bulgarorum regem, deducendum curet.

Dilecto filio Sedesclauo,[1] glorioso comiti Sclauorum. Quia fama tuae dilectionis atque bonitatis et religionis in deum ad nos usque peruenit: confidenter gloriae tuae[2] praecipimus atque mandamus, ut pro amore sanctorum apostolorum Petri hac Pauli, protectorum uestrorum, praesentem legatum, quem ad gentem Uulgarorum dirigimus, saluum atque incolumem uenire faciatis usque ad dilectum filium nostrum Michaelem, gloriosum regem eorum; et quaecunque ei sunt necessaria ad uictum et uestimentum, illi pro dei amore administrate; quia dominus dicit in euangelio: „quam diu fecistis uni de minoribus istis, michi fecistis"; et apostolus: „hospitales in inuicem sine murmuratione, quia per hanc placuerunt quidam, angelis ospicio susceptis". Agat, fili karissime, de hoc tua dilectio, ut aeternae uitae praemia percipere ualeat. Data VI nonas Maii, indictione XII.

Registri Joannis VIII fragmentum saeculi XI lit. longob. (Pertz: Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde. V, 32 Palacky: Italienische Reise im J. 1837. S. 15) in tabulario vaticano. Epist. 185, p. 71. Mansi op. cit. XVII, 119. Farlati III, 75. Cod. dipl. Croat. Slav. Dalm. I, 59. Has et alias huius registri epistolas ipse consultavi Romae 1856 anno. V. Viek i djelovanje sv. Cirila i Methoda. Zagreb 1857. p. 306, 314.

Ipsa conditio registri, in quâ scriptoris incuria ad nos devenit, praesertim incuria, quâ temporis ratione in disponendis epistolis usus est, dubitare nos sinit, num „data" recte huic epistolae adposita sit. Iam ipse animadverti (Viek p. 314), argumentum epistolae 191, directae ad Sedeslavi successorem (nr 5.), nobis svadere, epistolam illam longe ante 6 non. Maii fuisse scriptam; illam itaque ad priores a. 879 menses referre malumus. Cf. Jaffè op. cit. p. 260 item nr. 2468. Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. Wien 1856. S. 57.

[1] I. e. Sъdeslav. Vide Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 380. [2] in regist. vaticano scribitur ę = *ae*.

5.

Anno 879, die 7 Junii. Romae.

Papa Joannes VIII Branimirum, Chroatorum ducem, ad b. Petri fidem reversum laudat et confirmat. Significat, se die ascensionis domini preces pro eo et eius populo fecisse. Joannem praesbyterum, apostolicas litteras ad Bulgarorum regem perferentem commendat.

Dilecto filio Branimir.[1] Relegentes nobilitatis tuae litteras, quas per Johannem uenerabilem praesbyterum communem fidelem[2] nobis mandasti, quantam fidem et sinceram deuotionem circa ecclesiam sanctorum apostolorum Petri et Pauli et circa nos habeas, luce clarius nouimus. Et quia, deo fauente, quasi dilectus filius sancto Petro et nobis, qui per diuinam gratiam uicem eius tenemus, fidelis in omnibus et obediens esse cupias et humiliter profiteris: tuae nobilitati dignas ualde gratias his nostri apostolatus litteris agimus; paternoque amore utpote karissimum filium, ad gremium sanctae sedis apostolicae, matris tuae, de cuius uidelicet purissimo fonte patres tui melliflua sanctae praedicationis potauere fluenta redeuntem suscipimus et spiritalibus amplectimur ulnis, atque apostolica uolumus benignitate fouere, ut gratiam et benedictionem sanctorum Petri et Pauli apostolorum principum et nostram super te habeas diffusam; a uisibilibus et inuisibilibus hostibus, qui saluti humanae insidiari et impedire non cessant, saluus semper ac securus existas, optatamque de inimicis uictoriam facilius possis habere. Nam quanto ipse te deo humiliter subdere, sanctisque ipsius obedire praeceptis studueris, atque ipsius sacerdotibus et ministris honorem debitum pro amore dei exhibueris: tanto super omnes inimicos tuos et rebelles aduersarios eris procul dubio uictor et potens. Et ideo monemus industriam tuam, ut in omnibus tuis actibus dominum semper prae oculis habeas, timeas, et toto diligas corde, quum, dicente psalmista, „beatus est uir, qui timet dominum, in mandatisque eius cupit nimis; potens in terra erit semen eius"; et ipse in euangelio: „qui me, inquit, diligit, sermonem meum seruabit et pater meus diliget eum et ad eum ueniemus et mansionem apud eum faciemus". Quod cum ita sit, si tuis bonis operibus, in praesenti lucentibus, deum glorificaueris, gloria eris sempiterna in futuro sine dubio decoratus; quum ipse per Moysen hoc se facere testatur dicens: „glorificantes me glorificabo". Sicut autem nostro praesulatui per iam fatum praesbyterum tria suggesisti, quatenus nostro tibi ore apostolico benediceremus pro tuae salutis augmento, id ipsum li-

benter fecimus. Nam in die ascensionis domini[3] inter sacra missarum solempnia super altare beati Petri apostoli celebrantes eleuatis sursum manibus benediximus tibi et omni populo tuo, omnique terrae tuae, ut hic et in aeternum corpore simul et anima saluatus et principatum terrenum, quem habes, prospere ac securiter regere possis, et in coelesti regione post mortem cum deo feliciter gaudeas et in perpetuum regnes. Et quia hunc ipsum Johannem praesbyterum tibi et nobis uerum fidelem in omnibus esse cognouimus, dedimus illi nostram apostolicam epistolam deferendam regi Uulgarorum: ideo petimus, ut pro amóre sancti Petri et nostro cum tua ipse licentia legationem hanc nostram sine tardidate perficiat; ut et propter hoc tuae dilectioni multiplices gratias habeamus. Data VII die mensis Junii, indictione XII.

Registrum Joannis VIII. saec. XI in tabulario vaticano epist. 191. p. 73. Mansi: Conc. coll. XVII, 125. Farlati IV, 207. Jaffè: regesta rom. pont nr. 2478. Cod. dipl. CSD. I, 59.

[1] V. Miklošić op. cit. nr. 17. [2] Fuit etiam legatus Moravorum ducis Svatopluki, uti ex epistola eiusdem papae Joannis VIII a. 879, 14 Junii (registr. ep. 201, p. 77) apparet; estque idem, qui in Annal. Fuldensibus (Pertz: Script. Germ. I, 388) „Johannes presbyter de Venetiis“ appellatur, quique a. 874 ceu „legationis princeps“ pacem inter Svatoplukum et regem Ludovicum promovit. Tam romana curia quam Slavorum principes eodem Joanne ad procuranda sua negotia utebantur. [3] i. e. 21 maii.

6.

Anno 879, die 7 Junii. Romae.

Papa Joannes VIII sacerdotes et populum Chroatiae una cum duce Branimiro reconciliatos ecclesiae romanae, ut in fide perseverent, hortatur.

Omnibus uenerabilibus sacerdotibus et uniuerso populo. Cum litteras principis uestri Branimir, quas nobis per uenerabilem praesbyterum Johannem direxit, legeremus: non solum illius deuotionem sed etiam fidei uestrae sinceritatem et dilectionem, quam circa sanctum Petrum apostolorum principem et circa nos habetis, cognouimus. Et quia uelut charissimi filii ad sanctam romanam ecclesiam, unde parentes uestros melliflua sanctae praedicationis dogmata suscepisse agnoscitis, toto animo totaque uoluntate redire cupiatis, nostram apostolicam gratiam et benedictionem habere magnopere desiderantes: magna sumus repleti laetitia. Et ideo brachiis extensis uos amplectimur, paternoque amore recipimus et apostolica uolumus

semper benignitate fouere, si uos hanc uoluntatem ac sponsionem uestram usque finem sinceriter habueritis et fideliter tenueritis; quia, dicente domino, „qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit"; et, apostolo id ipsum dicente: „participes enim Christi facti estis, si tamen initium fidei usque ad finem firmum retineatis". Quapropter estote fideles deo et sancto Petro, sicut mandastis, usque ad mortem, et accipietis coronam uitae, quam repromisit deus diligentibus se. Nos enim sacris orationibus nostris memoriam uestri coram domino assidue facientes manibus sursum ad deum eleuatis omnipotenti deo uos una cum dilecto filio nostro, principe uestro, commendamus, et omni benedictione spiritali uobis benedicimus in Christo Jesu domino nostro, ut hic et in aeternum corpore simul et anima benedicti existatis, et in perpetuum in domino gaudeatis. Data VII die mensis Junii, indictione XII.

Registrum Joannis VIII. Ep. 185. Mansi: Conc. coll. XVII, 126. Farlati IV, 208. Cod. dipl. CSD. I, 61. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 2479.

7.

Anno 879, die 10 Junii. Romae.

Papa Joannes VIII episcopos, clerum et populum Dalmatiae ad Romanam ecclesiam revocat; quem elegerint archiepiscopum ad consecrationem palliumque accipiendum Romam venire vult; Joannem praesbyterum, legatum suum, commendat.

Reuerentissimis et sanctissimis episcopis, Vitali Jadrensi,[1] Dominico Absarensi, caeterisque episcopis Dalmatinis, seu Johanni archipraesbytero sanctae sedis salonitanae, omnibusque sacerdotibus et senioribus populi, habitatoribus spalatensis ciuitatis atque zadarensis caeterorumque ciuitatum. Pastorali solicitudine moti uos, quasi oues dominicas nobis in beato Petro apostolorum principe commissas, dicente domino: „si diligis me, Simon Petre, pasce oues meas", licet pro assidua gentium persecutione nunc usque impediti, his modo apostolatus nostri litteris uisitare curauimus, admonentes fraternitatem uestram, ut more praecessorum uestrorum ad sedem beati Petri apostoli, quae caput et magistra est omnium ecclesiarum dei, et ad nos, qui ei diuinitus praesidemus, toto animo libentique uoluntate reuerti studeatis; quatenus inde summi honorem sacerdotii et totius institutionis ecclesiasticae formam summatis, unde parentes ac praecessores uestros melliflua sanctae praedicationis et doctrinae apostolicae potasse fluenta recolitis. Reminisci namque debetis,

quanta eosdem praecessores uestros prospera euidentissime comitabantur, quando ad limina Petri, coelestis regni clauigeri, deuoto pectore quasi proprii filii confluebant; et quanta postmodum nunc usque sustinueritis aduersa, cum ab ea vos quasi alienos separare non dubitastis. Quapropter uos plurimum diligentes, non ea quae uestra (sunt) sed uos quaerentes, paterna benignitate monemus atque hortamur, ut, sicut diximus, ad gremium sanctae romanae matris uestrae redire ouanter attendatis, ut electus a uobis canonice archiepiscopus, una cum uestro omnium consensu et uoluntate, ad nos ueniens, gratiam episcopalis consecrationis sanctumque pallium a nobis more pristino incunctanter percipiat, ut gratiam et benedictionem sancti Petri ac nostram habentes a malis omnibus liberi et bonis uniuersis repleti et hic in praesenti saeculo gaudeatis et in futuro coram domino sine fine procul dubio exultetis. Porro si aliquid de parte Graecorum uel Sclauorum super uestra ad nos reuersione uel consecratione aut de pallii perceptione dubitatis: scitote pro certo, quoniam nos secundum sanctorum patrum decessorumque nostrorum pontificum statuta uos adiuuare auctoritate curabimus. Quod si forte hanc nostram apostolicam admonitionem, immo canonicam praeceptionem, pro nichilo ducentes ad sedem apostolicam romanae ecclesiae redire et inde secundum antiquam normam consecrationem episcopalem sacrumque pallium recipere contempseritis: omni ecclesiastica uos communione scitote penitus excommunicandos. Interim tamen auctoritate dei et sancti Petri uobis praecipimus, ut non habeatis licentiam aliunde consecrationem palliumque recipere; nam si feceritis, quasi transgressores et inobedientes uos sine dubio iudicabimus. Hanc autem nostri apostolatus epistolam fraternitati uestrae per hunc praesentem Johannem, uenerabilem praesbyterum, fidelem familiarem nostrum direximus,[2] cui scilicet aliqua iniunximus uobis uerbotenus referenda; et ideo illi omnia, quae de parte nostra dixerit uobis, credere nullatenus dubitetis; ipsamque epistolam, ut ad omnium uestrum notitiam ferat, bulla nostra iussimus in calce signari. Data X die mensis Junii, indictione XII.

Registrum Joannis VIII saec. XI in tabulario vaticano. Epist. 197 p. 75—6. J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II. c. 14. p 92. Mansi: Conc. coll. XVII, 129. Farlati III, 77. V. 39. Cod. dipl. CSD. I, 62. Jaffé: regesta rom. pont. nr. 2481.

[1] Jadransi. [2] Quem eadem occasione ad Michaelem „Bulgarorum regem" legatum mittit et per epistolam, scriptam 8 iunii (Mansi XVII, 128) commendat.

8.

Anno 879, die 17 Junii. Romae.

Papa Joannes VIII Theodosii, diaconi et ecclesiae nonensis electi, erga se pietatem laudat; ne consecrationem nisi ab ipso accipiat, hortatur.

Theodosio, uenerabili diacono[1] et dilecto[2] sanctae ecclesiae nonensis. Dilectionis tuae litteris receptis atque perlectis deuotionis et fidei tuae sinceritatem, quam circa ecclesiam beati Petri apostoli et circa nostrum pontificium habes, luce clarius agnouimus. Et quia nostram gratiam et benedictionem humili prorsus affectu expetere studuisti, ualde sumus gauisi. Nam et Johannes, uenerabilis praesbyter, de uestra parte ueniens multa nobis tuae bonitatis et patientiae uiua uoce praeconia retulit, quae in sacerdote Christi magnopere sunt habenda. Unde te, quasi dilectum corporis Christi membrum et spiritalem filium, nostri apostolatus ulnis extensis amplectimur, paternoque amore diligimus atque apostolica semper uolumus benignitate fouere. Ideo monemus sagacitatem tuam, ne in quam libet partem aliam declines, et contra sacra uenerabilium patrum instituta episcopatus gratiam recipere quaeras, audiens illam desiderabilem summi iudicis uocem dicentis: „euge serue bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium domini tui“. Sed toto corde totaque uoluntate ad gremium sedis apostolicae, unde antecessores tui diuinae legis dogmata melliflua cum sacrae institutionis forma summique sacerdotii honore sumpserunt, redeas; quatenus et ipse ab apostolica sede, quae caput et magistra est omnium ecclesiarum dei, episcopalem consecrationem per nostrae manus impositionem, Christo annuente, percipias; quatenus secundum pristinum morem sancti Petri et nostra semper auctoritate atque tuitione munitus populum domini tibi commissum strenue ac securiter regas, et in conspectum altissimi ueniens uenias cum exultatione, portans manipulos tuos, dicereque domino possis ouanter: „ecce ego et pueri, quos mihi dedisti“; et ob hoc cum deo ualeas sine fine gaudere. Data XVII die mensis Junii, indictione XII.

Registrum Joannis VIII saec. XI in tabulario vaticano, epist. 192. p. 74. Mansi: Conc. coll. XVII, 124. Farlati IV, 207. Cod. dipl. CSD. I, 60. Jaffè: regesta rom. pont. nr. 2474.

Epistolam hanc non IV sed XVII Junii „datam“ fuisse, animadverti iam in „Viek i djelovanje sv. Cirila i Metoda“. p. 323.

[1] diac. [2] i. e. electo.

9.

Circa a. 880.

Joannes VIII Branimiro Chroatiae duci, sacerdotibus, iudicibus et populo scribit, se magna cum voluptate a Theodosio, nonensi episcopo, de eorum fide audiuisse; legatos ad se mitti vult, ut et ipse suos missos, quibus fidelitatem promittant, ad eos dirigat.

Excellentissimo uiro Branimiro,[1] glorioso comiti et dilecto filio nostro, atque omnibus religiosis sacerdotibus et honorabilibus iudicibus cunctoque populo pax et gratia a domino Jesu Christo. Audita per Theodosium, uenerabilem episcopum uestrum, fide et deuotione, quam circa sedem beati Petri apostoli et nostri pontificii uos habere cognoscimus, immensas deo gratias referentes magno gaudio sumus repleti, qui uos nunc ad tantam gratiam perducere et inter oues suas connumerare dignatus est, secundum quod dominus ipsi principi apostolorum commisit dicens: „si diligis me, Simon Petre, pasce oues meas. Unde uestram fidelitatem et christianissimam deuotionem his nostris apostolicis litteris ammonemus et exhortamur, ut sicut diuina inspiratione agere coepistis, usque ad finem perficere et obseruare non praetermittatis; quatenus qui sub ala et regimine atque defensione beati Petri apostoli et nostra toto conamine uos subdere atque in eius seruitio perseuerare, quasi dilecti filii, procurastis, apertius hoc ostendatis atque impleatis, ut dominus in euangelio dicit: „sic luceant opera uestra coram hominibus, ut uideant bona opera uestra et glorificent patrem uestrum, qui in caelis est"; et ut ita hoc per orbem terrarum uestrae sponsionis (opus) diffametur, ut auxiliante domino et sanctorum apostolorum suffragantibus meritis ea, quae saluti et utilitati omnium uestrum proficua sunt, possimus ad honorem et exultationem sanctae sedis apostolicae incunctanter perficere; sicut nomine uestro scripta nobis mandastis, ita in libro caelesti scripta uobis permaneant. Quapropter mandamus, ut reuertente ad uos dilecto episcopo uestro idoneos legatos uestros praesentialiter ad nos dirigere non praetermittatis, qui pro parte omnium uestrum nos et sedem apostolicam certificent de his, quae mandastis; ut et nos missum nostrum dirigamus ad uos, quibus secundum morem et consuetudinem ecclesiae nostrae uniuersus populus uester fidelitatem promittat. Interim monemus, ut constanter permaneatis, quoniam scriptum est: „melius est uotum non uouere, quam post uotum promissa non implere".

Spiritus domini, qui orbem terrae repleuit, repleat uestrum cor omni pace et gaudio in Christo Jesu domino nostro.

Registrum Joannis VIII saec. XI in tabulario vaticano epist. 297, p. 116. Mansi: Conc. coll. XVII, 209. Farlati IV, 208. Cod. dipl. CSD. I, 65. Jaffè: regesta rom. pont. nr. 2554.

Quoad „data" vide observationem meam in „Viek i djelovanje sv. Cirila i Metoda" p. 327.

[1] „Barnimero". V. nr. 5—6.

10.

Circa a. 880.

Joannes PP VIII regem Bulgarorum Michaelem una cum Theodosio episcopo Nonensi suos non misisse legatos, miratur; quod ut faciat, monet.

Miramur, quod tanto iam tempore transacto missos uestros ad sanctam romanam ecclesiam, matrem uestram, et ad nos non transmisistis. Modo uero, sicut nobis retulit Theodosius uenerabilis episcopus, missos tuos cum eo dirigere promiseras; sed pro qua causa eos dirigere pretermiseris, ignoramus. *(Caeteris ommissis).*

Registri Joannis VIII saec. XI in tabulario vaticano epist. 300, p. 117. Mansi: Conc. coll. XVII, 211. Cod. dipl. CSD. I, 199. Jaffè: regesta rom. pontif. nr. 2555. Nos solummodo fragmentum epistolae, ad Chroatiae historiam spectans, referimus.

11.

A. 879—888.

Branimir, dux Chroatorum, ecclesiae sancti Domnii „terras et possessiones donat".

Charta deperdita, sed eiusdem fit memoria in privilegialibus regis Geyzae II anni 1158. Farlati III, 178. Cod. dipl. CSD. II, 60.

12.

A. 892, die 28 septembris. Biaći.

Muntimirus, Chroatorum dux, litteras privilegiales praedecessoris sui Trpimiri spalatensi ecclesiae datas confirmat.

In nomine patris et filii et spiritus sancti. Anno utique sacram postquam Christus carnem ex uirgine sumpsit DCCCXCII, indictione XI, sub die IV kalendas octobrium. Cum magnae inter salonitanum et nonensem praesulibus uerterentur de quadam facta

donatione a Tirpimiro piissimo duce, in iuris sanctae matris ecclesiae Domnii et Anastasii beatorum martyrum quandam mancipando ecclesiam sancti Georgii, quae sita esse in Putalo uidetur,[1] contentiones dicente Petro spalatensium archiepiscopo: „hanc, quam dicitis ecclesiam donatam a praefato duce et priuilegii statuto roboratam, in nostrae iuris ecclesiae sub testimoniorum notitia mancipatam habemus". Respondens Aldefreda nonensis ecclesiae praesul dicebat: „non ita habetur, sed nostrae potius ecclesiae dominio detinetur; quoniam non in ecclesia sanctorum Domnii et Anasthasii, ut dicitis, possidenda; sed ipsius praesuli fruenda ad tempus tradita est". His ita habentibus comperto placuit mihi Muncimir,[2] diuino munere iuvatus Chroatorum[3] dux, residente paterno solio, diuino spiramine communi consilio cum meis cunctis fidelibus et primatibus populi omni composita et praetermissa contentione dictam iam sancti Georgii ecclesiam in sanctorum martyrum Domnii et Anasthasii cum omni suo introitu et exitu subiugare priuilegio: cum seruis et ancillis, campis et uineis, pratis et siluis, cuncta mobilia et immobilia omnia. Quam ecclesiam teste et auctore deo uolo, ut nullus deinceps de successoribus meis de potestate spalatensium ecclesiae subtrahere audeat, uel quomodo libet diripere; sed iuxta priscam consuetudinem ut donatam a patre meo recolimus, et mox per praesens priuilegium denuo mancipamus, ut omnino subiaceat dictae ecclesiae iuri. Qui uero postmodum auaritiae facibus accensus atque in superbiae cornibus eleuatus statuta nostra parui pendens super fatam[4] ecclesiam a dominio sanctorum martyrum Domnii atque Anasthasii subtrahere uoluerit, uel quo libet modullo donationem dictam nocere temptauerit: iram omnipotentis dei coelorum arbitri, saluatoris mundi, incurrat; et sanctorum omnium maledictionis uinculo, CCCXVIII patrum, insolubiliter denodetur; descendantque super eum et domo sua sibique consentientibus decem, quae[5] in Egypto habitae sunt, plagae; et lepra Naaman Syri ab iis nunquam recedat; deglutiat eos terra, sicut Datan et Abyron; et in nouissimo maranatha, litigantibus cum iis sanctorum constantia, cum diabolo et eius horribilibus angelis et Juda Iscariotae in gehennae barathro munerentur, ubi ignis non extinguitur et uermes non moriuntur. Actum est in Biaci ante fores ecclesiae sanctae Marthae martyris, tempore et die, super ut fatum est[6], his coram[7] testibus, consentientibus atque subscribentibus. Dein ne aboleatur in posterum, anulo nostro iussimus in calce signari. Signum (†) manu mei qui sum Muncimiro,[8] auctore huius

donationis cartulae. Signum (†) manus[9] Budimiro iupano palatino (testis). Signum (†) manus Zelimiro[10] iupano Cleunae[11] (testis). Signum (†) manus Petro iupano (testis). Signum (†) manus Prisna[12] maccechario iupano (testis). Signum (†) manus Piruana[13] iupano cauallario (testis). Signum († manus) Zelisto[14] iupano camerario (testis). Signum (†) manus Zelidedo[15] iupano pincernario (testis). Signum (†) manus Boledrago iupano camerario (testis). Signum (†) manus Budimiro iupano comitissae (testis). Signum (†) manus Cresamustlo[16] camerario secundo, (testis). Signum (†) manus Stephano, filio Budimiri, camerario tertio, (testis). Signum (†) manus Zelidrago, maccechario comitissae (testis). Signum (†) manus Prybitecho,[17] filio Petri iupani, (testis). Signum (†) manus Dragasai,[18] filii Semicasai[19] (testis). Signum (†) manus Tugina iupano armigero[20] (testis). Signum (†) manus Zitalio,[21] superposito monasteriis, (testis). Signum (†) manus Leledrago, iupano Clissae (testis). Signum (†) manus Paualio[22] linicena.

Sequenti autem die, qui est tertio calendis octobris, ueniens ego, saepe fatus dux, in ciuitate Spalati, ante sanctorum[23] dictorum altaria et priuilegii paginulam manu propria inter caetera munuscula, quae manus nostrae inuenire ualuerunt,[24] super sacro sancti Domnii altario obieci*, et donatione praedicta mancipata (ecclesiae) sancti Domnii abii.

Ego Firminus diaconus et capellanus dicti ducis, praecipiente mihi domino meo Muncimiro glorioso duce, coram dictis testibus audita scripsi et post tradita feliciter compleui.

„Antiquissimum illud montaneum“ sive registrum (nr. 2) desumpsit exemplum „ex authentico in membrana cum duobus sigillis pendentibus, apparentibus tamen signis aliorum duorum sigillorum, existente in archivo quondam archiepiscopali spalatensi“. Ex hoc registro etiam documentum istud desumptum est in alterum illud a. 1333. Habetur quoque in recentiori eiusdem archivi codice msc. Donationes principum ecclesiae spalat. p. 6. Confirmatur litteris regis Svinimiri a. 1076 (vide nr. 88).

Ex altero registro (a. 1333) descripsit et edidit J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 2 p. 65. Farlati III, 82. Jura regni CDS. I, 6. Cod. dipl. CSD. I, 72.

Apographum pluribus mendis scatet.

[1] est in Petalio videntur. [2] Potius „Muntimir“. Cf. мѫтимиръ. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 241. Vide: „Mutimir“ nr. 61. [3] Croatorum. [4] nuper factam. [5] quas. [6] „tempore et dimidium nuper ut fuimus“. Apertum mendum apographi. [7] hoc palam. [8] i. e. Muntimiro. [9] „mei“. Orig. charta procul dubio habebat m̃. i. e. manus. [10] Zelliuero. Cf. Zelo-drag nr. 61. Vide Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen

nr. 221. 341. Selimēr, Selimir. [11] Cleoniae. Vide nr. 88. item Cod. diplom. II, 8. 131. [12] V. Miklošić ib. nr. 299. Lucius (De regno Dalm. Croat. lib. II c. 2) habet: Prusna. [13] Pruadra. V. Miklošić op. cit. nr. 306. Прѣванъ. Piruana = Пьрвана. [14] Zeli-stъ. Cf. ib. p. 12. Selistъ. [15] Zeli-dêdъ, Selidêdъ. [16] Krêsamyslь. Ibid. nr. 232. [17] Loco „Pribitech. Cf. Miklošić ibid. nr. 297. [18] Dragasa. Ibid. nr. 118. Dragaš, Dragoš, Dragošan. [19] „Semicasui". Nomen compositum ex „Sêm, Sêmko" et casa, kaza, unde nomina: Kazi, Kazan etc Cf Semivit, Semidrag; ita etiam „Semikaza". Ibid. nr. 158. 388. [20] „armigeri". [21] Zitallo, Žitalj. Cf. Žitêje a житѣ. Miklošić ibid. nr. 137. [22] Cf. Pvalь (пвл confidere). Miklo-šić ib. nr. 280. Пвальникъ. Novaković: Srpski pomenici, str. 88. [23] sanctissimorum. [24] uoluerunt.

13.

Anno 918 mense decembri. Jaderae.

Testamentum Andreae, prioris Jadertini.

In nomine domini nostri Jesu Christi,[1] et eiusdem incarnationis anno DCCCCXVIII,[2] indictione VII, mense decembris. Imperante domino nostro Constantino piissimo ac perpetuo augusto. In ciuitate Jadera. Maturo namque et salubri consilio a maioribus peruisum[3] est, ut omnis homo ante dispensare[4] et deliberare suas facultates debeat, prius quam, repentine calamitatis casu periculo ingruente, mortis metu urgeat(ur),[5] ne differente (de)liberatio aut articulum lingue loquendi careat usu, aut distributor in ultima corporis angustia positus sub celeri transitu optata sibimet testatione explicare non queat. Idcirco ego tantillus peccator Andreas prior, diuino iuuamine fretus, positus in infirmitate corporis pre meum decumbens lectulo, licet uiribus corporis inualidus, tamen mente, domino auxiliante, tutus, uolo et iubeo, domino auctore et omnibus sanctis eius: In primum, ut domum, in qua iussus sum uiuere, cum introitu et exitu suo habeat filio meo Andrea; et domum, que fuit de Theodosio tribuno, sit Agapi filie mee et matre eorum cum ipsis. Domum noua et alia domum iuxta sancto Laurentio, cum eius orto ibidem, et alio orto que iuxta est, que emi de Johanne filio Teudore, uolo ut habeant filii mei Niceforus, Petrus et Dobrosia; et tamen ut insimul ambo fratres et Dobrosia edificent ipsa domo iuxta sancto Laurentio et recipiat eam Dobrosia filia mea. Ista domo noua cum introitu suo abeant ambo fratres, Niceforus et Petrus; et domum, que uenit michi de socero meo Niceforus trib(unus) cum introitu et exitu suo uolo ut habeat filia mea Anna; et pro eo, quod non est ipsa domo sicut hee alie, adiungo ei uinea, quę emi de coniux Auluci. Uineam namque da Pultago[6] et aliam uineam

de sancto Johanne uolo ut habeant filii mei et filie mee, que abeo de prima uxore. Et uinea de Uculo[7] et alia uinea in Comareto uolo ut habeant filius meus Andreas et filia mea Agapi cum matre sua Maria. Et si custodierit lectum meum, sit particeps cum eis; et si non custodierit, cedente ea, quis de meis tunc prefuerit, priuet eam. Et subtracte uinee ac terre, que uidentur fuisse de prima uxore mea Agapi, cetere uinee, que sunt, diuidant omnes filii mei et filie mee, et de prima uxore et de subsequens uxore, et coniux mea Maria diuidat cum ipsis. Terre uero, que comparaui in Cabrona et ibidem alie terre, que michi euenerit de matre mea, et in a Brauicio,[8] que euenerit michi de matre mea, uolo ut habeant filii et filie mee, que sunt de prima uxore. Terre quoque, que comparaui in Sicirani, et alie terre ibidem, que michi euenerit de matre mea, uolo ut abeant filius meus Andreas et filia mea Agapis cum matre sua Maria. De peculio autem trecenta capita uolo ut abent filii mei et filie mee, que sunt de prima uxore; et alia trecenta capita de peculio habeant filius meus et filia mea cum matre sua Maria; de pastore quidem Petro et alio Petro et Desiderio abeant filius meus cum filia mea (et) cum matre sua Maria; (de) Ominico cum filio et filia Desidana abeant alii[9] filii et filie mee. Armenta namque diuidant omnes filii et filie mee et uxor mea cum ipsis. Cetera namque, que sunt infra domo mobilia omnia que uidentur esse, diuidant omnes filii mei et filie mee et uxor mea Maria cum ipsis. Et in sancto Chrisogono dimitto uinea, que emi de Mezulo,[10] et terre a Duculo que comparaui, et seruum et ancillam, et centum capita de pecora, et uno panno de sirico, et uno sauano; in sancta Maria uno panno de sirico; in sancto Petro uno panno (de) sirico; in sancto Thoma uno sauano; in sancta Anastasia una coppa de argento et uno panno (de) sirico. Firmino episcopo dimitto cauallum meum; Petro diacono, fratri meo, una coppa argentea et sella argentea; Odolberto abbatis uestimentum de quirino[11] inuestito cum panno uario et una lena caprina et una butte de uino et uno cauallo; Johanni diacono coopertorio de lecto (de) quirino, inuestito cum sirico, et uno feltro parato cum sirico. Ad sacerdotes detur pro anima mea centum capita de peculio et centum modia de grano et una butte de uino; et cetere oues atque capre, que remanserint, dentur pro anima mea. Et in captiuis dentur solidi centum. Et naue uenundetur et detur pro anima mea. Et pro anima mea dimitto liberos Maruno[12] cum uxore et filia; et do ei uinea, que comparaui de Constantino magistro.

Ominico Caltaroso cum uxore sint liberi; lib(e)ri Casano, filio Butirani Justo, cum uxore sua et quatuor filii; filio Prisinacco,[13] filio Pribina, Techamila, Milica de Sicirane cum duo filii; uxor Racinacco[14] cum filio Strietecho, Semissima, Zremilo. Omnes isti sint liberi. Ad Zanello dimitto uinea, que comparaui de Maria uenetica, et alia fossa de uinea ibidem, que emi de Barbano de Cresconi. Et si uult uxor mea Maria portionem suam possidere, obseruet lectum; et si duxerit uirum alium, omnia auferte ab ea. Et, quod absit, si unum de filiis meis aut filias obierint, omnes fratres eius et sorores parte defuncti diuidant. Hec quidem cuncta prelibata deo auctore uolo ut firma et stabilis permaneat, et nullus unquam audeat uiolare. Quod si quis proteruus, deum non metuens, nostre deffinitioni, parui pendens, contraire uoluerit, iram dei omnipotentis patris et filii et spiritus sancti incurrat; et maledictionem c. c. c. et octodecim sanctorum patres; et lepra Naaman Syri plexus irremediabilis crucietur; et in nouissimo maledictionis cum diabolo et eius tetres ministros ac Judas Scariothes in gehenne baratri muneretur. Actum hoc tempore, die, loco ac consule ut supra. Palam his testibus: signum (†) manus[15] Formini sanctissimi episcopi, (signum † manus) Odolberti abbatis, (signum † manus) Petri diaconi commissari(i) fide huius descriptionis, signum (†) manus[16] Prestantii tribuni, (signum † manus) Constantino trib(uni), (signum † manus) Vitalis tribuni, (signum † manus) Georgi tribuni, (signum † manus) Dabro trib(uni), (signum † manus) Anastasius tribunus, (signum † manus) Paulo tribuno.

Et ego Johannes diaconus iussu(s) a supra memorato Andrea priore manu mea propria scripsi atque feliciter post traditam compleui. Amen.

Apographum in veteri archivo c. r. consilii locumten. Jaderae (acta monasterii s. Chrysogoni cass. XXIII nr. 35) cum adnotatione sequenti: „La carta pecora è nella presente capsula, mazzo P.“ Verum haec charta membr. ibidem non adest amplius. Partem testamenti ediderunt: J. Lucius, de regno Dalmatiae et Croatiae lib. VI, c. 4 (ed. Amstelodam. 1666. p. 279) et Farlati, Illyr. sacr. tom. V, p. 39—40, integrum vero idem Lucius: Memorie storiche di Tragurio. Venezia 1674. 192. uti videtur e vetustiori membrana. Cod. diplom. Croat. Slav. et Dalm. I, 75—6.

Constantinus porphyrogenitus imperabat solus a die 7 iunii 913 usque ad 17 decembris 920, quo caesarem Romanum socium imperii accepit. Cum documentum nostrum indictione VII mense decembri scriptum sit, in apographo numerum X post DCCCC excidisse patet. Anno DCCCCXVIII die 1 septembris iam indictio VII inchoaverat.

[1] ihu xpi. [2] DCCCCVIII. [3] Luc. „proditum“. [4] dispensante. [5]

*

urgeat. [6] dapultago. [7] deuculo. [8] „abrauicio", italismus: „a Bravicio". [9] alio. [10] Luc. Mazulo, forsitan „Marulo". [11] „squirinev". Luc. „quirino" uti infra. [12] Luc. Marusco. [13] i. e. Prisьnak. Die Bild. der slav. Personennamen. nr. 299. [14] Luc. Rasinaco. [15] sigil. m. [16] sigil. m.

14.

Circa a. 940—946.

Cresimir, Chroatorum rex, proauus regis Petri Cresimiri et pater regis Držislavi, ecclesiae sancti Chrysogoni Jaderae, quum in eam „ad oracionem" veniret, donat „territorium aliquod in fundo, qui dicitur Yculus, a quercu, qui stat supra uallem rabiosam, usque ad Sablatam, qui situs est in triuio, quod est contra Sablata".

Carta deperdita, cuius memoria fit in membrana Petri Cresimiri, quam sub nro 45. adducimus.

Tempus, quo Cresimir regnavit deducitur e Constantino porphyr. de adm. imp. c. 31. ed. Bonn. p. 151, item e cathalogo archiepiscoporum spalat. ap. Farlati: Illyr. sacr. I, 329. M. S. Drinov: Južnye Slavjane i Vizantija v X věkě. p. 121—130.

15.

Circa a. 940—46.

Cresimir rex „cognato suo Madio et filio eius Dabrone" donat terram in Tochinia.

Charta deperdita, cuius fit mentio in litteris donationalibus Petri Cresimiri. Vide nr. 52.

16.

Circa a. 978.

Držislav Chroatorum rex nobili Bulgaro Pincio, Bulgarorum imperatoris Šišmani ex fratre nepoti et „consanguineo" Stephani Samuelis imperatoris, nec non fratribus et nepotibus illius, quos patria exules „benigne recepit et in suburbio Clisii collocauit", concedit terram Salonae in circuitu antiqui theatri eiusdemque saxa ad exstruendam ibi s. Michaelis ecclesiam nec non duo molendina.

Donationis huius memoria fit in acto sub nro 22.

Quo circiter tempore haec donatio facta sit, suspicari licet ex eo, quod Samuel post Šišmanum (963—7) et fratrem David (968—976) primum occidentalis dein totius Bulgariae imperium nactus sit. Drinov: Južnye Slavjane i Vizantija v X věkě. p. 88—117.

17.

Anno 986, „sub die fere" 19 decembris. Jaderae.

„Cartula traditionis" Maii prioris, nobilium et populi civitatis Jadertinae reaedificato monasterio sancti Chrysogoni Jaderae, ordinis s. Benedicti, eiusque abbati Madio, prius monacho congregationis Cassinensis.

(In Christi nomine, et) eiusdem incarnationis anno DCCCCLXXXVI indictione xIIIJ, sub die fere xvIIIJ mensis decembris. Imperantibus dominis piissimis (et perpetu)is augustis: Basilio et Constantino a deo coronati magni imperatores, apud ciuitatem Jadera pontificali sub regimine Anasta(sii episcopi. Igitur) ego quidem Maius, prior supra dicte ciuitatis atque proconsul Dalmatiarum, una cum consensu omnium nobilium ciuitati Jadere, seu et here(dibus domini F)usculi atque Andree prioris, masculorum seu feminarum, atque uniuersi populi, maiorum et minorum omnium, in unum conglobati uno consilio et pa(ri uolunta)te cogitantes de dei timore et eterna retributione, eo quod ille bene possideret res in seculo, qui sibi de terrenis atque caducis comparat premia sempiterna. Id circo ecclesiam beati Chrisogoni martyris, que sita est intra muros ciuitatis, ubi et sacratissimum eius corpus requiescit, quod est edificata a predictis uiris domno Fusculo et Andrea priore, ubi dicitur quod aliquando monasterium fuisset, set per negligentiam defecisset, nunc adiuuante domino rehedificamus secundum omnem monasterii ordinem; atque ordinamus domnum Madium, dei sacerdotem et monachum, nostrum esse abbatem, qui fuit ex monasterio sancti Benedicti, quod situm est in monte Casino, una cum consensu nostre congregationis beati Chrisogoni. Et tradimus ei predicte ecclesie omnia ibidem pertinentia: domus, uineas, et terras cultas uel incultas, mobilia seu immobilia, ut in ipsius sit potestate et suorum fratrum ad solatium ibidem seruientium utendum, possidendum, perfruendum, ordinandum, sine contradictione ullius, tibi domino Madio, abbati predicto, tuisque successoribus, qui post te uenturi sunt secundum monasticum ordinem. Unum tamen nobis reprehensibile esse uidetur, quod ecclesia extra antiquam claustram sit posita, quod precepta sancti patri(s) Benedicti prohibent fieri, eo quod omnia necessaria monachis intra monasterium debeant haberi, ut nulla necessitas sit eis uagandi. Ideoque uiam publicam, que inter ecclesiam et antiquam claustram fuit, claudere fecimus, alia autem uia publica, que ab oriente ecclesie posita fuit, similiter claudere

fecimus; sed in uicem eiusdem uie de territorio eiusdem ecclesie uiam fecimus publicam secus murum ciuitatis. Hec omnia non speciali nostro consilio sed omnibus consentientibus ciuibus ad saluationem predicte ciuitatis et populi ordinauimus et constituimus, atque firmamus: ut si aliquis[1] diabolico spiritu impletus, quod non optamus, contra uos uestrosque successores molestia de rebus aut substantiis fecerit de supra dicta ecclesia, habeatis licentiam cum hac cartula traditionis in iudicium uenire atque monstrare ante imperatorem aut regem, ante comitem siue iudices, qui pro tempore fuerint, ut nichil aliquid de supra dicta causa subrahere possunt. Quod si aliquis[2] quocumque tempore, diabolico spiritu repletus, tam de nostris quam de extraneis, contra nostram diffinitionem aliqua aduersa facere presumpserit, iratum habeat patrem et filium et spiritum sanctum; et maledictionem a ccc et xviii-us sancti patres; et in nouissimo maranathe cum diabolo et eius tethros angelos a(c) Juda Scariothe in inferno muneretur.[3] Et hec cartula uolumus ut in sua maneat firmitate. Actum hoc tempore a(c) consulibus supra scriptis et loco coram his testibus. Et insuper firmamus et constituimus, ut quisquis contradictor extiterit, sicut superius diximus, non solum his supra dictis maledictionibus subiceat, sed etiam penam persoluat auri libras XX et confusus sileat mutus. Et hanc cartulam firmam ac roboratam semper persistat. Anno pontificatus domni Anastasio octauo. Indictione xiiij.

Signamus:[4] Ego Anastasius, episcopus supra dicte ciuitatis, testis.[5] Ego Petrus, episcopus Arbense ciuitatis, testis. Ego Maio, prior predicte ciuitatis (Jad)re, testis. Ego Amatus[6] archidiaconus, testis. Ego Petrus archipresbiter, testis. Ego Domnio tribunus, testis, Ego Lampridio tribunus, testis. Ego Petrus tribunus, socer prioris, testis. Ego Maio tribunus, testis. (Ego) Cerneche tribunus, testis.[7] Ego Dabro, frater eius, testis. Ego Ursana tribunus, testis. Ego Petrus, tribunus spalatinus, testis. Ego Barba tribunus, testis. (Ego) Nychiphorus tribunus, testis. Ego Johannes tribunus arbesano, testis. Ego Plato, tribunus, frater eius, testis.

Ego quidem Anastasius, episcopus supra dicte ciuitatis, manu propria (scri)psi et roboraui.

Apographum membr. saeculi, uti videtur, XII exeuntis vel XIII ineuntis, quondam in monasterio s. Chrysogoni Jaderae, nunc ibidem in archivo c. r. locumt. consilii: Acta monasterii s. Chrysogoni, cass. I, mass. A, nr. 1.

J. Lucius adducit initium in opere: De regn. Dalm. et Croat. lib. II,

c. 9. p. 81. totum in opere: Memorie di Traù. p. 194. Farlati V, 41. Cod. dipl. CSD. I, 94—5.

[1] aliquo. [2] aliquid. [3] Ita Farlati — „uideretur". [4] Forsitan: „signum manus". [5] episcopus testis supra dicte ciuitatis. [6] Annatus. [7] Ego maio tribunus cerneche testis.

18.

Circa a. 990.

Maius prior una cum nobilibus Jaderae ecclesiam s. Michaelis „cum adiacentibus territoriis", sitam in insula Postimana, concedit monasterio s. Chrysogoni „in opus fratrum ibidem famulancium".

Charta deperdita, cuius memoria fit in „chirographo" Petri abbatis a. 1069 (vide nr. 53).

Maius hicce pater erat Maii II similiter prioris et avus protospatharii Gregorii, qui a. 1033—4 prioris munus aeque gessit (v. nr. 32 et 33).

19.

A. 994, die 9 februarii.

(Charta retractata.)

Pincius cum fratribus et nepotibus suis cumque filio suo Pleso aedificat et providet ecclesiam s. Michaelis Salonae.

In Christi nomine, amen. Ab incarnatione domini nostri Jesu Christi anno noningentesimo nonagesimo quarto, die uero nona mensis februarii. Tempore, quo regnabat sacrilegus et profanus imperator Stephanus[1] in terra Bulgarorum in caeterisque regionibus. En ego uir Pincius[2] notaui et scripsi ad memoriam posterorum nostrorum. Quatenus nos, cum essemus consanguinei Stephani imperatoris, saepius ipsum propter eius delictum redarguimus; excaecauerat enim patrem suum, patruum autem nostrum, probum dominum, christicolam iustum, Sismanum imperatorem. Quapropter nos, fratres ac propinquos suos, ex patria nostra fugauit et expulit de terra uidelicet Bulgarorum ex urbe Tarnoua; exaltauit uero mendaces ac rebelles. Pater autem eius, caecus existens, increpauit ipsum de expulsione nostra; at ipse strangulauit eum, et remansit in patris maledictione. Nos autem uenimus Missiam, et inde recedentes peruenimus (in) Chroaciam ad illustrissimum et probum regem Dirzislaum[3]. At ille nos benigne recepit et adiuuit, tanquam bonus ac benignus dominus; et collocauit in suburbio Clysii. Illic igitur remansimus et recepimus ueram fidem catholicam secundum institucionem romanae ecclesiae. Et ego Pincius una cum fratribus

meis, uidelicet Armonio, Polemio, Johanne, Celestino et sorore nostra Murca,[4] et cum nepotibus nostris Tetralo, Martino, Alexandro, Johanne, Paulino, Georgio, Pancracio, et cum filio meo Pleso sermonem fecimus et ita ordinauimus: uidelicet collegimus inter nos pecuniam, dedimusque eam Pleso, ut obsequium deo faciat, ut aedificet ecclesiam in honorem beati Michaelis archangeli et sancti Petri apostoli et beati Martini episcopi. Et sic ordinauimus, ut quicunque postea fuerit de tribu nostra, ut aliquid dictae largiatur ecclesiae, substanciae scilicet stabilis, ut agrum uel domum. Fecimus enim, ut ecclesia ista sit memoriale domus ac familiae nostrae: ut nullus sit possessor seu ordinator ecclesiae huiusmodi eiusque bonorum, nisi posteri siue haeredes nostri ex linea masculorum siue feminarum procreati,[5] semper (et) perpetualiter. Si uero fuerit sacerdos de tribu nostra, praesbyter siue monachus, ut possideat dictam ecclesiam, unus post alium. Si autem non fuerit de tribu nostra praesbyter aut monachus, ut tribus nostra saecularium hominum eligat capellanum quemlibet. Et fecimus hoc cum consilio et consensu reuerendissimi et dignissimi Martini archiepiscopi spalatensis. Et si aliquis uoluerit facere contra istam ordinationem siue uoluntatem nostram, iram dei super se habeat et cadat in sanctorum patrum maledictionem et cum Juda Scharioth iugiter crucietur.

E tabula fundationis ecclesiae s. Michaelis Salonae prope amphiteatrum, quae in archivo domus Cindrianae Spalati asservabatur, descripsit et suis collectaneis inseruit J. Lucius, unde desumpsit Farlati: Illyr. sacr. III, 111. Cod. dipl. CSD. I, 96.

Tabulam hanc ex autographo tardius, haud ante saeculum XIII, confectam retractatamque fuisse, non absque ratione suspicatur M. S. Drinov: Южные Славяне и Византія въ X вѣкѣ. Москва 1876. p. 89.

[1] Rectius „Samuel". Orig. membrana forsitan habuit initialem tantum litteram S. quam librarius complevit legens: „S(tephanus). In reliquo potuit etiam Samuel, quemadmodum eiusdem fratruelis Joannes Vladislavus, duo nomina habere. [2] Cf. **Плико, Понко, Пенчо**. Miladinov: Бѫлгарски народни пѣсни. p. 529. Starine V, 81. [3] Dircislaus, error librarii legentis *z* ut *c*: Dirzislaus, Dьržislav. Cf. nr. 44. [4] Cf. Mrkaja, Mrъče. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 231. [5] procreatarum.

20.

Circa a. 995. Jaderae.

Chartula donationis, qua nobiles Jaderenses monasterio s. Chrysogoni suum piscationis ius in insula Silago concedunt.

Tempore domni Magii iaderensis prioris pro necessitatibus puplicis fuerunt uenditę piscaciones: una in insula Melata,[1] altera in Silago[2] in ualle maiori sancti Uictoris ex parte altana, quę continet a loco, ubi Megarus[3] dicitur, usque ad casas, quę suę piscacionis quartam porcionem se habentibus dare solebant; quas non pauci Jaderensium nobiles emerant propter quartam piscium porcionem. Sed quia sepe in diuisione piscium litigabant, et se inuicem scindentes et cedentes lacerabant: dictus prior cum suis nobilibus inihit consilium, quo ipsa piscacio daretur monasterio beati Chrisogoni Christi[4] martiris. Quod et factum est; nam statim uenerat ad ecclesiam prephati martiris cum cartula, in qua illorum nobilium nomina scripta habebantur; quam presente domino Trasone abbate suisque fratribus posuerunt super sanctum altare dicentes: offerimus tibi, beatissime Chrisogone martir, pro remedio animarum nostrarum nostrę hemptę piscacionis munus. Et si illud quis nostrorum uel aliorum, superbię spiritu inflatus, a tuo sacro cenobio uel ab eorum potestate, qui tibi in ipso deseruierint, subtrahere temptauerit, iram omnipotentis dei incurrat et trecentorum decem et octo patrum malediccionem habeat et in nouissimo die cum Juda traditore omnibusque iniquis infernum possideat.

Actum est hoc tempore supra dicto ab his subscriptis nobilibus ac testibus, inprimis uidelicet Maius Jaderę prior, actor et testis. Domnius tribunus, Theodosius tribunus, actores et testes. Lampridius tribunus, actor et testis. Petrus tribunus, testis. Maius tribunus, testis. Dabro frater eius, testis. Ursana tribunus, testis. Petrus tribunus. Barba tribunus. Nikyforus tribunus. Johannes tribunus. Plato tribunus. Hi supra scripti et nonnulli alii Jaderensium nobiles huius rei actores et testes sunt.

Membrana litteris longob. seculi, uti videtur, XI vel XII, in veteri archivo c. r. consilii locumt. Jaderae: acta monasterii s. Chrysogoni, caps. XIV, masso A. nr. 34. Apographum aliud ibid. caps. I, mass. H. nr. 7, p. 5. Cod. dipl. CŠD. I, 95.

In hoc documento eadem fere quae in priori sub nro. 17 testium nomina signata reperiuntur. Sed tardius illud editum fuisse patet ex eo, quia a. 986 abbas s. Chrysogoni Madius fuit, nostro vero in acto Traso commemoratur. Huius quidem nominis abbas in aliis etiam actis a. 1029,

1033 et 1036 (nr. 29, 32, 34) adducitur; sed eo usque documentum nostrum diferre testium nomina non sinunt.

[1] i. e. insula Melada, slav. Mulat, in districtu Jaderensi. [2] Nunc scoglio Silo, slav. Šilo in districtu Jaderensi. [3] Cf. mager vet. slov. coquus, Magera, Magjerovo. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 330. V. Megjare, pagus in Dalmatia, in districtu scardonensi. L. Mašek: Repertorio p. 26. [4] $\overset{1}{X}$

21.

A. 999, 15 Julii. Jaderae.

(Charta suspecta).

Testamentum Agape, filiae tribuni Dabronis.

In Christi nomine et eiusdem anno incarnationis DCCCCXCVIIII[1] indictione XII. sub die fere quinto decimo mense Julii, in ciuitate Jadera. Imperantibus piissimis et perpetuis augustis Constantino et Basilio, cathedra pontificali regente Basilio episcopo et domino Maio priore. Maturiori namque et salubri consilio a maioribus prouisum est, ut omnis homo ante[2] dispensare et deliberare suas facultates debeat, priusquam repentine calamitatis casu periculo (ingru)ente mortis metu urgueat, ne differente deliberatio aut articulum (lingue loquendi car)eat usu aut distributor in ultima corporis angustia (positus sub celeri transi)tu optata sibimet testatione explicare non queat. (Idcirco ego tantilla A g a p e)[3] peccatrix, filia Dabro tribuni, diuino iubamine (freta, posita in infirmita)te super proprium meum decumbens lectulum, licet uiribus (corporis inualida, tamen) mente, deo auxiliante, tuta, integro autem consilio hunc . . . . is de heredidate nostra scribere rogauimus, ita demum . . . . ut post obitum meum ita maneat deo auctore firmum et stabilem . . . . ac si quidem pagina subscripta uidentur. In primis uolo et iubeo, (ut) cenaculo cum corte et quoquina et orto, quę est post ipsa quoqina, sit in ęcclesia sancti Chrisogoni; domum, ubi fornax fuit, cum orticello, quę est ante ipsam, similiter; orticello, quę est ante ecclesiam sancti Chrisogoni, similiter; porciones de terras, que habeo in Uculo, similiter; portiones de salinas, que habeo inter meos parentes, similiter; artatikio serico I, inuestitura de serico I, panno serico I, lisica I, pennulas II, pirestres XX, mappas IIII, antelectulos III, capilectulo I, mappula ad calicem operiendum I . . . s II, racinas II, culcitras II, culcitrino I, capitales III, capitale de serico (I) . . . . a de serico I, caldarias maiores II, frixorias maiores II, cucuma . . . . . . ortario hereo I, sella ferrea I, urceo hereo cum aquimi-

nile, casnastras II, deuteras II, archiscamno I, arcella I, buttes II, tina I, bussedo I, macinaspario I, turabulo hereo I, stagniolo I. Hec omnia sit in ecclesia sancti Chrisogoni; et sicut prelibata est, ita deo auctore permaneat. Nullus umquam ea audeat uiolare. Quicumque uero nostre deliberationi contraire uoluerit, iratum habeat patrem et filium et spiritum sanctum, et maledictionem a CCCX et VIII sancti patres, et in inferno cum diabolo et angeli eius ac Juda Scariothen muneretur. Actum tempore, die et loco ac consulibus, ut supra dictum est. His palam testibus: († Signum) manus Basilio supra dicto episcopo. († Signum) manus Maius prior supra dicto. † Signum manus Dabro tribunus frater eius. † Signum † manus Andreas presbiter. † Signum † manus Drago tribunus de Spalato. † Signum † manus Uiato[4] tribunus de Apsaro. † Signum † manus[5] Maius tribunus marrę insaco. † Signum † manus Maius tribunus sclimaula.

Membrana pluribus in locis manca, lit. lat. saeculi, uti videtur, XI in regnicolari archivo Zagrabiae inter documenta antiquissima nro. I.

Ex adnotatis iadertini archidiaconi Valerii a Ponte commemorat Farlati: Illyr. sacr. V, 40. Cod. dipl. CSD. I, 90—91.

Quum Basilius II et Constantinus VIII, quibus imperantibus testamentum hoc confectum esse dicitur, imperii habenas ab 11 Januarii 976 usque ad 15 decembris 1025 qua socii tenerent: non potuit anno DCCCCLXVIIII scriptum esse. Si indictionis ratio habeatur, cum indictio XII predictorum imperatorum tempore in a. 984, 999 et 1014 incidat, documentum nostrum potuit vel a. 984 vel a. 999, nam a. MXIV ad librarii errorem deduci non posset, confectum esse. Ast anno 984 obversatur, quod, teste charta sub nr. 17, eotum iaderensis episcopus non Basilius sed Anastasius fuerit, qui illam cathedram iam a. 978 conscenderat. Haec ratio reddit nos cautos anxiosve, an hoc documentum chartam dubiae fidei aut plane spuriam non exhibeat. Dubium hoc augetur vel eo, quod exordium documenti nostri desumptum sit omnino ex testamento Andreae prioris (nr. 13), e quo etiam eiusdem lacunas facile restituere potuimus. Episcopus Basilius in nullo secus documento adducitur, nec huius nominis antistes inter iaderenses, verum omnino inter absorenses a. 1076, reperitur. Nos interim documentum hocce ad a. DCCCCXCVIIII referendum esse censemus.

[1] DCCCCLXVIIII. [2] ommissum: „dies mortis sue“. [3] Nomen hoc legibile fuisse hicce loci apparet ex inscriptione, recentiori manu in exteriori membranae parte exarata: „969 imperantibus Constantino et Basilio imperatoribus, testamentum Agapeti filii (!) Dabra Jadrae, in quo reliquit ecclesiae s. Chrisogoni cenaculum cum curte et coquina et horto post ipsam coquinam, domum ibi firmare fecit cum horticello ante ipsam domum, et horticellum ante ipsam ecclesiam, et alia bona stabilia et mobilia“. Item: „Testamentum Agapi, filie Dabro, tribuni Jadrensis, quae legauit sua bona ecclesiae s. Chrisogoni, anno

domini 969". [4] Cf. Vojat, Vojtan. Die Bildung der slav. Personennamen nr. 44 „Vjato" forsitan pro „Vojato", Vojat. [5] Atramentum scripturae, quae sequitur, adeo pallidum est, ut quaedam nomina difficulter legantur.

22.

A. 1000, die 1 augusti.

(Charta retractata).

Pincius cum fratribus, nepotibus et filio Pleso donat ecclesiae s. Michaelis Salonae terras et possessiones.

In Christi nomine, amen. Anno natiuitatis eiusdem domini nostri Jesu Christi millesimo, indictione (decima) tercia. Regnantibus dominis nostris Basilio et Constantino magnis imperatoribus, in regno Chroaciae gubernante autem Dirzislauo, inclyto rege, residente etiam in sede beati Domnii Martino, reuerendissimo archiepiscopo, una cum domino Florino principe[1] Spalati et Clisii.[2] Ex quo ab exordio mundi primi parentes in peccatum inciderunt, eiectique fuerunt de paradiso deliciarum et expulsi sunt in regionem mortis, cui[3] omnis status hominum ex tunc sit subiectus; et ob id omnis mortalis homo repentinam formidet mortem et accidentalem, ne imparatus existens morti(s) perpetuae in aeternam incideret poenam. Hanc ob causam ruminantes et considerantes cogitauimus nos supra[4] dicti simul et concorditer, inspirante nos spiritu sancto, pro redemptione animarum nostrarum nostrorumque parentum ac haeredum nostrorum usque ad finem mundi, fecimus aedificare domum dei ad honorem sanctorum dei supra[5] scriptorum in loco prope litus maris siue prope arenam. Primum prece obtinuimus a rege saxa theatri, ex quibus ecclesiam fabricaremus; et ille dedit nobis et saxa et omnem circuitum terrae theatri ad honorem dei et ecclesiae beati Michaelis archangeli. Ego Plesus imprimis emi terrenum, super quod aedificauimus ecclesiam, a quodam homine slauonico nomine Sidica,[6] qui fuit de loco nuncupato Chosiça,[7] et a fratre suo Ziro,[8] octo denariis; quod habere, quo gaudere, frui, usufructuare et facere de ipso quidquid nobis placuerit. Aliud etiam emi terrenum iuxta ecclesiam ab occidente a Firmarisco Chirini, trium wretenorum, denariis decem; uolo et iubeo, ut sit dictae ecclesiae. Et iuxta dictum terrenum emi aliud terrenum a quodam Stroiza,[9] filio Zemici,[10] denariis quinque; uolo, ut sit istius ecclesiae. Item emi terrenum prope litus maris sub sabulo a Zubinico[11] denariis X, quod est iuxta flumen in loco uocato Poddupglane;[12] uolo, ut sit huius ecclesiae. Post haec Theodorus, filius eius, accepit

a me dictum precium et firmam quietationem. Item emi hortum[13] illum post ecclesiam contra portam theatri a mari usque ad uiam publicam terreni Prodani, ubi est murus in medio uetustus infra terrenum eius et meum, quod emi a dicto Prodano denariis XXXV; uolo ut sit in hac ecclesia. Emi etiam terrenum a superiori parte terreni arenae, wreteni unius, a dicto Sidica denariis decem; uolo, ut sit dictae ecclesiae. Item ibidem emi iuxta illud terrenum aliud a Tripico[14] denariis tribus; uolo, ut sit eiusdem ecclesiae. Emi quoque aliud terrenum in ualle, quae dicitur Tribiset,[15] a Michaele filio Tribisete,[16] denariis uiginti; uolo, ut sit in dicta ecclesia. Item in eodem loco emi tres funiculos terrae a Trimonio et fratre suo Peciazito[17] denariis VIII; uolo, ut sit dicte ecclesiae. Item similiter emi unum terrenum a Bericino[18] Ciruica,[19] (filio) Dobri,[20] denariis VIII; uolo, ut sit huius ecclesiae. Emi etiam terrenum in loco, qui dicitur Lichina,[21] a Chiso,[22] qui est de loco dicto Repusina, denariis XX; (uolo ut) sit dictae ecclesiae. Emi terrenum in loco dicto Burda[23] apud salinas usque supra uiam; uolo, ut sit istius ecclesiae. Emi itidem terrenum in loco dicto Billa[24] a Petralo,[25] qui fuit a Repusina, denariis quinque; uolo, ut sit in hac ecclesia. Etiam emi ibidem terrenum iuxta Stiniza[26] sub rupem, ab una parte rupis usque ad alteram, a Pazina[27] denariis XX; uolo ut sit dictae ecclesiae. Item in eodem loco emi terrenum trans torrentem, qui labitur a Billa ab oriente, a Ciuitico[28] Bozzicho,[29] denariis XX; uolo ut sit huius ecclesiae. Emi etiam terrenum in loco dicto Slano in ualle,[30] incipiens a mari usque ad uiam publicam, et a costa, quae usque ad mare protenditur, totam uallem illam a diacono Dabro et a filio eius Dominico denariis XXX; uolo, ut sit in eadem ecclesia. Ibi eciam iuxta dictam uallem emi similiter terrenum alterum, a parte orientali mei terreni usque ad torrentem et uiam publicam, a Dazina[31] VIII denariis; uolo, ut sit in eadem ecclesia. Emi eciam terrenum in loco, qui dicitur Socholcha,[32] iuxta terrenum domni Prestancii a Gliubaz[33] denariis V; uolo ut sit istius ecclesiae. Item ego Pincius cum fratribus meis et nepotibus, superius nominatis, omnes unanimiter simul facto consilio dedimus duos molendinos, quos maiestas regia dederat nobis in perpetuum et posteris nostris, hos dedimus ecclesiae sancti Michaelis, et cum insula, quae super illos est, prope quam uoluitur rota molendini, ab oriente et iuxta quam decurit aqua ad fullas et molendinum regium, a parte autem occidentis ad molendina sancti Michaelis. Haec facta sunt anno domini millesimo, indiccione (XIII), mense

augusti die prima,[34] coram iudicibus et testibus: Johanne Podc
pica[35] et fratre eius Zulico[36] Negusio[37] Podcupica, Ciuitico[38] Dab
sclauico[39] et Johanne Curino,[40] Maiano brauaro.[41]

Ista autem pecunia supra dicta terrenorum fuit ultimum preciu
siue superadicio precii.

Ex eadem tabula, quae in archivo spalatensium quondam comitu
de Cindris servabatur, descripsit J. Lucius, qui in suo opere: de reg
Dalm et Croat. lib. II, c. 8. ed. cit. p. 79 initium tantum, totam ve
tabulam e Lucianis collectaneis edidit Farlati III, 112. Cod dipl. CS
I, 97.

In nostro exemplari retractatum tantum autographum exhiberi, v
ex stylo et forma suspicari licet.

[1] priore? [2] Quod sequitur: „in pactis quidem superius dictis principib
tempore", quodve legendum erit: „in pactis quidem sub dictis principibus (
tempore", a librario adiunctum esse videtur. [3] et. [4] Quorum nomina l
guntur in fundationali cartula nro. 19. [5] i. e. beati Michaelis archa
geli, s. Petri apostoli et beati Martini episcopi. [6] Sьdica, **Съдик**
Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 380. [7] Chesica. Chosic
cf. Kozica. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 253. [8] cer
ciro; autographum indubie habuit çiro, ziro i. e. Žiro, Žir. Die Bild. der sla
Personennamen nr. 136. [9] Strioza. V. Stroje, Strojek etc. Ibid. 374.
Zenici. Semьko. Ibid. nr. 388. [11] Cf. Zubьc. ibid. nr. 148. [12] Phrodru
glane. Pod-dupljane. [13] „portum". [14] Trapico. **Трапько.** ibid. nr. 40
[15] Tribižet. Cf. Trebižet, Tribiš. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appella
tiven. nr. 692. [16] Cf. Trebiš, Trebša. Die Bildung der slav Personenname
nr. 409. [17] Peča-žit. Cf. Pęko-slav. Ib. nr. 137, 313. [18] Berьkin. C
Berьko, Berihna, Berina. Ibid. nr. 6. [19] Cьrvika. Cf. Črьvenko. Ibid. nr. 44
[20] Tobri. V. ibid. nr. 114. [21] I. e. Likina. Miklošić: Die slav. Ortsname
aus Appellat. nr. 324. [22] Kiš. Cf. Kyj, Kišić. Die Bildung der slav. Pers
nennamen. nr. 189. [23] Bьrda. Die slav. Ortsnamen. nr. 34. [24] i. e. Bel
Ibid. nr. 12. [25] Cf. Petrilo. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 28
[26] i. e. Stinica, Stěnica. Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 619. [27] C
Peze, Pešan, Pechan. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 284. [28] I
emendo apographi: Ciuicito. Ciuitico, Cьvitьko. Vide **цвѣтько.** Novakovi
srpski pomenici. str. 112. Cf. Miklošić op. cit. nr. 438. [29] Buzaicho. Vi
Miklošić op. cit. nr. 11. Božьko, Božik. [30] „vallem". [31] Cf. **Дахни**
Novaković op. cit. p. 58. Nisi forte orig. habuerat Desina, Dezina. [32] I
emendo apographi: „Schulcka". Lege: Sokolka. Miklošić: Die slav. Ortsname
aus Appellativen. nr. 600. [33] I. e. Ljubac. Miklošić: Die Bildung der sla
Personennamen. nr. 207. [34] Ita restituendus est verborum ordo apograph
„mense augusti indictione die prima". [35] Lege: Podkupica, Pod-kup-ic
Cf. Pod-boj nomen piscatoris nr. 39 item Miklošić op. cit. nr. 187.
Zьlako. Ibid. nr. 147. [37] Něguš. Ibid. nr. 256. [38] Ciuico. V. supra nr. 2
[39] Tabiscanico. Lege Dabislavьko, Dabi-slavьko, Dobislavьko. Miklošić o
cit. nr. 109, 113, 346. item p. 26. [40] Lege Kurino. Ibid. nr. 186.
Branara. Vide nr. 82: „uilcane brauaro".

23.

Initio saeculi XI.

(Charta retractata.)

Plesus, filius Pincii, donat ecclesiae sancti Michaelis Salonae terras et possessiones.

Post haec ego Plesus post mortem parentum meorum ueni habitatum Spalati cum familia mea. Et fecimus colloquium et consultum cum Maria uxore mea et filiis meis: cum primogenito meo Dabruco,[1] Orbasio,[2] Petrono,[3] Johanne et cum sorore eorum Nouata.[4] Cum omnibus istis ante dictis emimus ex nostra substancia propria terrena inferius dicta; et pro redemptione animae meae ac Mariae uxoris meae dedimus ea dictae ecclesiae (sancti Michaelis) secundum ordinem supra dictum, uti continetur et ut ordinauerunt parentes nostri. Emi tres pecias terrae a Johanne cognomento Muralo[5] in loco uocato Burda usque ad terrenum Paganelli denariis VIII sine terratico; ad hoc testis est Murca amita mea. Emi a Siruo[6] filio Lastari[7] possessiunculam uocatam Cassan[8] denariis XI; testis fuit Basilius archidiaconus et Petrus Gatta cum duobus suis generibus et Puppino[9] praesbytero. Emi a sororio meo Daniele partem domus suae denariis X; testes Messana Gattina, Bacharinus praesbyter et Andreas filius Caste. In communi habeo cum ipso unam peciam terrae apud sanctum Maximum, pro qua dedi illi III denarios. Emi uallem unam in loco uocato Stinica supra terrenum sancti Domnii denariis XIII ab Abrico Taco et fratre suo; testes Simon Chruchola[10] et (Maiano) brauaro. Uolo, omnia ista sint dictae ecclesiae.

Ex eadem tabula et Lucianis collectaneis Farlati III, 114. Cod. dipl. CSD. I, 98.

[1] Dabrъc, Dobrъc, Dobric. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 114. [2] Cf. Vrban. ib. nr. 48. [3] Petronja, Petrana. ib. nr. 283. [4] Novata. Cf. Nov-ka. ibid. nr. 254; item p. 14 nomina cum suffixo ата: Mileta, Mladata etc. [5] Cf. Marula, Radula. ibid. p. 9. item nr. 215. Vide моуръ, моуринъ aethiops, niger. Miklošić: Lexicon palaeoslov. ad h. v. [6] Cf. fem. Širava, Široslav. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 453. Nisi forte orig. „Zirno“, Čьrno habuerat. [7] Lьstak. ibid. nr. 203. [8] Forsitan Cosan, Kosan. Cf. Die slav. Ortsnamen aus Personennamen. nr. 146. item die slav. Ortsnamen aus Appellat I, 23. [9] Cf. Pupic. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 314. [10] Cf. thema Krak — ibid. nr. 175. unde nomen Krok; nostrum legendum est: Krukola. Cf. Vukola.

24.

A. 1018, mense Julio. Arbe.

Arbe supremum Venetorum dominium agnoscit.

In nomine domini dei et saluatoris nostri Jesu Christi. Anno ab incarnatione eiusdem nostri redemptoris millesimo octauodecimo, mense Julio, indictione prima. In ciuitate Arbes. Spondentes spondemus, promittentes promittimus nos quidem Maius, episcopus dicte ciuitatis Arbes, simul[1] cum Bellata,[2] priore nostro, una pariter cum clero et populo habitante in ciuitate supra scripta, cum successoribus seu heredibus ac proheredibus nostris, uobis domno Ottoni seniori nostro, duci Veneticorum et Da(l)maticorum, et successoribus uestris tributum dare omni anno libras de seta serica decem per nostrum missum in natiuitate domini nostri Jesu Christi. Et si uobis uestrum missum transmittere placuerit, nequaquam supra dictum tributum contradicere debeamus per nullum ingenium. Hec autem, ut supra legitur, omnia adimplere promittimus sine omni intermissione aut aliquo interposito capitulo. Si autem per quoduis ingenium non adimpleuerimus omnia, sicut superius legitur, in constituto tempore: tunc componere promittimus cum successoribus et heredibus nostris uobis et uestris successoribus auri obrizi libras quinque. Et hec promissionis cartula perpetualiter maneat in sua firmitate. Ego Maius episcopus manu mea scripsi. Ego Johannes archipresbiter manu mea scripsi. Ego Petrus leuita manu mea scripsi. Ego Dominicus[3] diaconus manu mea scripsi. Ego Niciforus hec rogaui fieri. Ego Lampredius hec rogaui fieri. Ego Fuscus hec rogaui fieri. Ego Bonus hec rogaui fieri. Ego Martinus hec rogaui fieri.[4] Ego Bellata prior hec rogaui fieri. Ego Petrus hec rogaui fieri. Ego Sergius hec rogaui fieri. Ego Johannes hec rogaui fieri. Ego Dabro hec rogaui fieri. Ego Mazo hec rogaui fieri. Ego Petrus hec rogaui fieri. Ego Andriacus hec[5] rogaui fieri. Ego Petrus diaconus, rogatus a clero et populo, scripsi atque compleui.

Apographum membr. saeculi, uti videtur, XII ad finem vergentis, Arbe apud d. Galzigna, qui membranam usui meo cessit.

E tabula, quae in sanctuario arbensis ecclesiae asservabatur, descripsit et edidit J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II c. 8. p. 80. Farlati: Illyr. sacr. V, 226. Cod. diplom. CSD. I, 99.

[1] simul simul. [2] trumbellata. Cf. Bêlota, Bêletin. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 27. [3] n̄nicus, dn̄icus. [4] Quae sequuntur nomina in altera columna subscripta sunt. [5] Apographum scribit e = ae, ę.

25.

A. 1018, mense Julio. Veglae.

Vegla supremum Venetorum dominium agnoscit.

In nomine domini dei eterni. (Anno ab incarnacione nostri redemptoris millesimo octauodecimo),[1] in mense Julio, indiccione prima. In ciuitate Vegla. Promittentes promittimus, spondentes spondemus per hoc uinculum repromissionis ego Uitalis, episcopus huius ciuitatis, cum toto clero, simul cum Andrea priore, ita et omnes habitatores in ciuitate ista, cum nostris successoribus et heredibus ac proheredibus nostris: uobis domino Ottoni seniori nostro, duci Ueneticorum ac Dalmaticorum, et uestris successoribus tributum uobis dare promittimus et uestro pallacio, omnique anno in natiuitate domini nostri Jesu Christi pelles uulpinas numero triginta. Quod si hoc recte in prestituto tempore, ut superius legitur, non obsequauerimus: componere promittimus cum successoribus et heredibus nostris uobis et successoribus uestris auri libras quinque. Et hec promissionis cartula plenissime maneat in sua firmitate. Ego Uitalis episcopus (manu mea scripsi). Ego Petrus diaconus (manu mea scripsi). Ego Maio presbyter (manu mea scripsi). Ego Cando presbyter (manu mea scripsi). Ego Leo presbyter (manu mea scripsi). Ego Dominicus diaconus (manu mea scripsi). Ego Petrus presbyter (manu mea scripsi).[2] Signum (†) manus Andree prioris. Signum (†) manus Barba. Signum (†) manus Ualentini. Signum (†) manus Justi. Signum (†) manus Johannis. Signum (†) manus alterius Johannis. Signum (†) manus Dominici. Signum (†) manus Gregorii. Signum (†) manus Bassi. Signum manus (†) Leonis. Signum (†) manus alterius Leonis. Signum (†) manus Petri. Signum (†) manus Johannis. Signum (†) manus Dabro. Signum (†) manus Voiato.[3] Signum (†) manus Berzana.[4] Signum (†) manus Laurentii. Signum (†) manus Bocio;[5] et aliorum.

Ego Marinus presbyter hanc cartulam scripsi, firmaui atque compleui.

Codex Trevisanus saec XV, fol. 145. Viennae in c. r. archivo aulico. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Zagrabiae 1868. vol. I, p. 1. Cod. dipl. CSD. I. 99.

[1] Vide nro praecedenti. [2] In apographo verba: „manu mea scripsi“ omissa esse patet ex eo, quod illa in priori etiam chartula ad testium ex clero nomina adposita sint; et quia testes, qui sequuntur, signum tantum adposuerunt. [3] Voneto. Vide Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 47. Vojat, Vojata. [4] Cf. ibid. nr. 19. Brъz, Brъzej, Brzon, Brzava (fem.) [5] Ibid. nr. 13. Bokъ, Bocek, Bocko.

26.

A. 1018, mense Augusto. Absari.

Absarenses supremum Venetorum dominium agnoscunt.

In nomine dei eterni. (Anno ab incarnacione nostri redemptoris millesimo octauodecimo), in mense Augusto, indiccione prima, in ciuitate Absaro. Promittentes promittimus, spondentes spondemus per hoc uinculum repromissionis ego quidem Martinus, huius ciuitatis episcopus, simul et Johannes prior ita et omnes habitantes in iam supra scripta ciuitate, tam clerus et populus, cum successoribus et heredibus ac proheredibus nostris: uobis quidem domino Ottoni seniori nostro, duci Ueneticorum et Dalmaticorum, et successoribus uestris tributum dare promittimus, uobis et uestro palatio;[1] omnique anno in natiuitate domini nostri Jesu Christi pelles marturinas numero quadraginta. Quod si hoc recte in prestituto tempore, ut superius legitur, non obseruauerimus: componere promittimus cum successoribus et heredibus nostris uobis et successoribus uestris auri libras quinque. Et hec promissionis cartula plenissime maneat in sua firmitate. Ego Maius diaconus manu mea subscripsi. Ego Ursus diaconus manu mea subscripsi. Ego presbyter Petrus manu mea subscripsi. Ego Candussus presbyter manu mea subscripsi. Ego Petrus presbyter manu mea subscripsi. Ego Marcus presbyter manu mea subscripsi. Ego Odelianus diaconus manu mea subscripsi. Signum (†) manus (Johannis) prioris, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Viaçco,[2] qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Danulo,[3] qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus alterius Viaçco,[4] qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Dabro, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Petri, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Martini, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Adami, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus alterius Viaçco,[5] qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Damiro,[6] qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Barba, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Georgii, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus alterius Petri, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Leonis, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus Andree, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) manus omnium habitancium in supra scripta ciuitate.

Ego Martinus episcopus hanc cartulam scripsi, firmaui atque compleui.

Cod. Trevisanus saec. XV in c. archivo aulico Vindobonae p. 143. Monumenta spectantia historiam Slav. merid. I, 1—2. Cod. dipl. CSD. I, 101.

[1] solatio. [2] Viatro. V. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 57. Vjačko, Věcko etc. Thema: ВАШТЄ plus. [3] Ibid. nr. 102. Dan, Danko, Dančulo. [4] Viatro. [5] Viatro. [6] Damir, vide ibid. nr. 99.

27.

A. 1018, mense Augusto, Veglae.

Incolae ciuitatis Cha Fisole Venetis tributum spondent.

(Charta spuria.)

In nomine dei et saluatoris Jesu Christi. Anno ab incarnatione eiusdem redemptoris nostri millesimo octauo decimo, indictione prima, mense augusti. In ciuitate, quae uocatur Vegla. Spondentes spondemus et promittentes promittimus nos quidem Godostro,[1] qui modo uocatur Serenico, habitans in Cha-Fisole, una pariter cum Dabro praesbytero atque omnibus habitatoribus praedictae nostrae ciuitatis Cha-Fisole, cum nostris haeredibus, prohaeredibus ac successoribus urbis, domno Ottoni, duci Venetiarum atque Dalmatiarum, seniori nostro, et eius haeredibus ac prohaeredibus et successoribus, uidelicet: a modo in antea dare uobis debeamus pro tributo usque in sempiternum per omnem annum pelles marturinas bonas quindecim in natiuitate domini nostri Jesu Christi per nostrum proprium missum; ac fideles esse debeamus nos cum haeredibus ac prohaeredibus nostris uobis et successoribus uestris; et nullam contrarietatem nec damnitatem uestris fidelibus facere debeamus, quod plus citius poterimus tam in die quam in nocte et adiutores et defensores eis esse debeamus. Haec autem omnia, ut supra legitur, obseruare et adimplere promittimus sine omni intermissione atque alio interposito capitulo. Si autem per quoduis (ingenium) predictum tributum uobis non dederimus omni anno in constituto tempore, et non obseruauerimus omnia, sicut superius legitur, tunc componere promittimus cum nostris haeredibus et prohaeredibus uobis et uestris successoribus auri obrizi libras quinque. Et haec promissio usque in perpetuum maneat in sua firmitate. Signum (†) manus Serenico, qui hoc fieri rogauit. Ego praesbyter Dabro manu mea scripsi. Signum (†) manus Petri Scamini, qui hoc fieri rogauit. Signum (†) Marini Stredrago, m(anu) s(ua). Signum (†) Resinico, s(ua) m(anu). (Signum † manus) Vecinto. Ego Vitalis episcopus de ciuitate Vegla testis subscripsi. Ego Marinus praesbyter testis subscripsi. Ego Johannes testis subscripsi.

*

Ego Andreas prior de ciuitate Veglensi. Ego Dominicus Frutanis Maydiati testis subscripsi.

Ego Marinus praesbyter et notarius scripsi et post[2] tradita compleui et roboraui.

Farlati: Illyr. sacr. V, 639; sed unde has tabulas descripserat, non adducit. Cod. dipl. CSD. I, 100.

Documentum hocce suppositum atque ad normam praecedentium (nr. 24—26) confectum esse liquet vel ex eo, quod incolae loci „Cha-Fisole", in venetico stagno atque in Venetiarum territorio iacentis, rationem non habuerint promittendi una cum Arbensibus, Veglensibus et Absarensibus, qui pridie Chroatorum subditi erant, Venetiarum duci sive fidem sive tributum.

[1] Cf. Goden, Godeč, Godomir. Die Bild. der slav. Personennamen. nr. 73.
[2] per.

28.

Circa a. 1020. Spalati.

„Breve donationis" Petri diaconi monasterio s. Stephani in promontorio Spalati.

Nel nome di nostro Signor Gesù Christo. Io Pietro diacono facio breve (di) donatione nel monasterio di san Stefano protomartire, nel quale piacendo a dio m'offero di servire al Signore; però per inspiratione di Dio (et) permissione di mia moglie, la madre et il reverendissimo mio fratello don Martino così consigliadomi, sono entrato nel predetto monasterio, nel quale non doppo molto tempo oppresso da grave infermità fui, come desideravo, consegrato dal venerabile don Orso abbate, alla cui presenza et di tutti li frati ho fatto la presente donatione. Prima lascio che della mia portione faccino un calice d'argento con la patena per il culto divino. Et similmente gli lascio la terra alla valle, la

In nomine domini nostri Jesu Christi. Ego Petrus diaconus facio breue donationis in monasterio sancti Stephani protomartiris, in quo, deo sic uolente, offero me domini seruicio; nam dei inspiratione et permissione uxoris mee, de consilio uero matris et fratris mei reuerendissimi domni Martini, predictum monasterium intraui, in quo non post multum tempus, graui infirmitate oppressus, uti desiderabam, consecratus fui a uenerabili abbate domno Ursone, in cuius et omnium fratrum presentia feci presentem donationem. Primum ordino, ut e portione mea faciant calicem argenteum cum patena ad cultum diuinum. Et similiter relinquo ei terram in ualle, quam mihi mater mea pro clericali ordine donauit. Cetera

quale mi donò mia madre per l'ordine clericale. Gli altri ueramente miei beni che sono, così mobili come stabili, lascio a mio figliolo se sopraviverà, ma se piacerà a Dio che l'muora, tutto vadi al monasterio. Et se alcuno s'opponerà a questa donatione, che a Dio non piaccia, caschi nell'ira di Dio et nella maleditione dei cccxviii santi padri et santi apostoli, e vadi con Giuda traditore all'inferno. Furono fatte queste cose nel tempo di Paulo arcivescovo et Nicodemo priore; alla presenza di questi testimoni: don Ursone abbate et Giovanni Ta(l)ina[1] et don Pietro Malica[2] et don Fuscone, Ursone Tortori (?) e di tutta la congregazione, et prete don Stefano et Perna[3] diacono et Theodoro prete et Ursone diacono et Grando[4] figliuolo.

Et io Stefano monaco et prete ho scritto e fui testimonio.

bona, que vere sunt mea, tam mobilia quam immobilia, relinquo filio meo, si superstes mihi fuerit; quod si, deo uolente, mortuus fuerit, omnia sint monasterii. Si quis autem huic donationi se opposuerit, quod deus avertat, incurrat iram dei et maledictionem ccc et xviii sanctorum patrum ac apostolorum sanctorum, et cum Juda traditore vadat in infernum. Facta sunt hec tempore Pauli archiepiscopi et Nicodemi prioris, in presentia horum testium: domni Ursonis abbatis et Johannis Ta(l)ina[1] et domni Petri Malica[2] et domni Fusconis, Ursonis Tortori (?) et uniuerse congregationis, et presbiteri domni Stephani et Perne[3] diaconi et Theodori presbiteri et Ursonis diaconi et filii Grando.[4]

Et ego Stephanus monachus et presbiter scripsi et testis adfui.

Registrum olim monasterii s. Stephani prope Spalatum (Scritture del Monastero di s. Stefano di Spalato). Cod. num. LI, Class. V msc. ital. bibliothecae s. Marci Venetiis. Transsumptum in biblioth. academ. Zagrab. nr. CCXVII, fol. 13. Farlati III, 118 et Cod. dipl. CSD. I, 105 habent tantum lat. textum et quidem mancum.

Documentum hocce ad annum circiter 1020 referimus, scriptum quippe fuerat „tempore Pauli archiepiscopi", qui teste archidiacono Thoma (Historia salon. c. XIV), a. 1015—30 in cathedra s. Domnii sedebat; nullumque alium eo tempore episcopum nomine Martinum, qui frater esset diaconi Petri, in Dalmatia reperimus praeter absarensem (v. nr. 26). Quodsi Martinus hicce, ut Farlati putat, fuisset archiepiscopus ille, qui anno. M. ecclesiae spalatensi praefuerat (v. nr. 22), eotum etiam instrumentum nostrum ad hos circiter annos referendum esset.

[1] Talin. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 393. [2] Macica. V. Malica ibid. nr. 213. item in alio acto nr. 35. [3] Ferna. Cf. ibid. nr. 281. Perun. [4] Cf. „Gronda, filius Prestancii". Cod dipl. CSD. II, 22.

29.

Anno 1029. In loco Obrovizo.

„Cartula recordationis" data monasterio s. Chrysogoni Jaderae a Heleniza, sorore Godemiri bani, de territorio in Obrovizo.

In nomine sanctę et unicę trinitatis. Anno incarnacionis domini nostri Jesu Christi[1] MXXVIIII, indiccione XII, regnante domino Romano piissimo et potentissimo augusto, cathedram uero episcopalem presidente Andrea uenerabili episcopo in Jadera ciuitate. Ego Heleniza, soror Godemiri bani, cartulam hanc recordacionis de quadam mea oblacione, quam offere cupio in cenobio beati Chrisogoni martiris, iubeo fieri. Habeo enim territorium dimissum michi a matre mea in loco, qui dicitur Obrouizo,[2] ubi et construxi ecclesiam ad honorem supra dicti beati Christi[3] martiris Chrisogoni, iuxta ecclesiam, quę ibidem sita est in honore beati Petri apostoli. Et sicut olim commendaueram spirituali patri, scilicet Traso abbati, ita eciam ex nunc, in infirmitate posita quamuis, sana tamen mente, per manum spiritalis prefati patris mei offero me ipsam beato prenotato Christi martiri; offero eidem eciam mecum, quam ibidem construxi, ecclesiam; offero quidem cuncta, quę in eodem loco mea sunt, territoria; offero eciam gregem ouium cum pastore nomine Uilcona, duo paria boum cum duobus seruulis ad opus fratrum, qui ipsa colerent territoria. Hęc et alia de mea possessiuncula offero in prefato cęnobio pro remedio animę meę, ad opus uidelicet fratrum ac dominorum meorum ibidem[4] in Christi seruicio manencium. Si quis uero hanc meam oblacionem a loco, in quo hęc oblata sunt, subtrahere temptauerit, iram omnipotentis dei incurrat, et malediccionem ccc-torum x et octo sanctorum patrum habeat, et cum Juda Christi traditore in inferno muneretur. Acta sunt hęc[5] in loco predicto Obrouizo coram nonnullis testibus: Andreas iaderensis episcopus testis. Trasus abbas cenobii prefati testis, cum suis fratribus. Bolemir, iupanus nonensis, testis. Radoniza testis. Ueljaco, testis. Stephanizo, testis. Desinna, iupanus, testis. Zouinna, centurio, testis. Et nonnulli nonensium testes.

Ego Trasus, predicti cęnobii beati Christi martiris Chrisogoni abbas, iussione supranominatę spiritalis filię meę Helenizę, huius cartulę auctor et cum fratribus meis testis sum. Amen.

Autographum membr. vel apographum eiusdem saeculi lit. longob. in archivo c. r. consilii locumt. Jaderae: acta monasterii s. Chrysogoni, cassa XVIII. nr. 453.

Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II. c. 8. ed. cit. p. 81 item lib. VI. c. 3. p. 279, et Farlati: Illyr. sacr. V, 42 mentionem tantum faciunt. Cod. dipl. CSD. I, 106.

[1] ihu xpi. [2] i. e. Obrovic, obrov = fovea. cf. Obrovac. Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 383. [3] xpi. [4] „ibidem“ supra lineam adscriptum. [5] „hęc“ supra lineam adscriptum.

30.

A. 1030. Spalati.

Testamentum Pauli archiepiscopi spalatensis, quo priori Praestancio ecclesiam s. Mariae de Paludo cum terris donat.

Nel nome di Christo. L'anno della sua incarnazione millesimo xxx,[1] indictione (x)iii,[2] resedendo nella sede del beato Doimo don Paolo arcivescovo et essendo primate don Prestanzio, suo padre. Io sopra detto arcivescovo, benchè infermo del corpo, sano però di mente e spirito, ritrovandomi in letto aggravato d'anni, et non havendo facultà o denari non si è ritrovato chi avesse cura di me se non Prestanzio priore; che però per mia spontanea volontà m'è parso di donargli la chiesa, la quale ho edificato ad honore di santa Maria de Paludo, e tutto quell'orto con tutti i pomi; et un altra pezza di terra dal Paludo, et la terra del monticello et la terra da Laureto et la terra da Panisano[3] et la terra dal Bello et la terra da santa Maria de Mesabra et da Calbarola et dalla Toretta[4] et dall'Adrina.[5] Et se alcuno de miei parenti dopo la mia morte vorrà contrafare e tagliare questa mia deliberazione,

In nomine Christi. Anno eiusdem incarnationis millesimo xxx, indictione (x)iii, residente in sede beati Domnii domno Paulo archiepiscopo et priore domno Prestantio, eiusdem patre. Ego supra dictus archiepiscopus, infirmus quidem corpore, sanus tamen mente et spiritu, cum lecto affixus essem annis aggrauatus et non habendo facultates aut pecunias ita ut nemo inueniretur, qui mei curam susciperet preter Prestantium priorem: quare uisum mihi est, ut illi donarem ecclesiam, quam ad honorem sancte Marie de Paludo edificaui, hortum quoque illum cum omnibus arboribus pomiferis, et aliam particulam terre de Paludo, et terram in monticello, et terram de Laureto et terram de Panisano[3] et terram de Bello et terram ad sanctam Mariam de Mesabra et de Calbarola et de Torretta[4] et Adrina.[5] Si quis autem e consanguineis meis post obitum meum hanc donationem nostram

incorrerà nell' ira dell' onnipotente Dio e la biastemina dei cccxviii santi padri, et andrà all' inferno da Giuda traditor del Signore.. Testimoni a ciò furono: Domenico giudicator, Dabro prete, Giovanni Succo, Dabro Graualana, Fusco Grizina,[6] diacono Farisano.

Io Stefano diacono ho scritto. Doimo Caputa(c) testimonio.

corrumpere uel abrogare attemptauerit, incurret iram dei omnipotentis et maledictionem cccxviii sanctorum patrum, et ibit in infernum ad Judam traditorem domini. Huic interfuerunt testes: Dominicus iudex, Dabro presbiter, Johannes Succo, Dabro Graualana, Fuscus Griçina,[6] diaconus Farisano.

Ego Stephanus diaconus scripsi. Duimus Caputa(c) testis (adfui).

Registrum olim monasterii s. Stephani prope Spalatum (v. nr. 28) p. 13. Farlati III, 117 et Cod. dipl. CSD. I. 102 textum tantum latinum ediderunt.

Nos testamentum hocce ad a. 1030, utpote paulo ante mortem archiepiscopi Pauli (Thomae archid. hist. salon. c. 14), referimus annique numeros male descriptos, in indictione vero X excidisse putamus. Quare documentum istud illo sub nro. 28 adducto posterius esse, Nicodemumque ibi nominatum ante Praestantium prioratum Spalati gessisse censemus. In nostro praeterea documento adducuntur Dabro praesbyter, Fuscus Gricine et Duimus Caputae, qui aeque in alio anni 1040 (v. nr. 36) nominantur, quo etiam confirmatur, illud primum non multum ante hoc alterum scriptum fuisse.

[1] MSC. habet 1002. [2] ind. 3. [3] etiam „Pansano". V. docum. a. 1216. registr. s. Stephani. MSC. p. 31. [4] Torezza. [5] Cf. Adrianici Sclaui; „Plasco Adrianico". Cod. dipl. CSD. II, 96. 104. [6] Cf. Grsčin, Grečin. Die Bild. der slav. Personennamen. nr. 92.

31.

Circa a. 1032.

Praestantius, spalatensis prior, tradit suo filio Črne ecclesiam sanctae Mariae in Paludo.

Io Prestanzio priore facio nota della chiesa di santa Maria, come la ho data a mio figliolo Zirno;[1] acciò serva in quella, come deve servire alla chiesa, acciò sia bene officiata; e doppo la sua morte la dia a chi debba servire in quella. Testimoni: l' abbate di san

Ego Prestantius prior breue recordationis facio de ecclesia sancte Marie, quomodo dedi eam filio meo Zirno,[1] ut obseruet in illa, quemadmodum in ecclesia seruire oportet ut cultus diuinus rite peragatur; post mortem uero suam relinquat illam alteri, qu

Stephano . . . . mia sorella don Anna, Dabriza[2] mia consobrina.	in eadem seruiat. Testes: . . . . abbas sancti Stephani, soror mea Domnanna, Dabriza[2] mea consobrina.

Ex eodem registr. s. Stephani p. 13. Farlati III, 117. Cod. dipl. CSD. I, 162.

Annus, quo circiter „nota“ haec scripta fuit, deducitur e documentis sub nro. 30 et 36 editis, e quorum altero patet, anno 1040. Nikiforum prioratus spalatensis munus iam gessisse. Haec itaque nota intra a. 1030 et 1040 edita fuit.

[1] Zirno i. e. Cьrno (Črъno) Cf. Crna, Crne, Crnoje. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 446. [2] Cf. Dobrica. ibid. nr. 114.

32.

Anno 1033, 5 Julii.

Trasii abbatis s. Chrysogoni charta permutationis de domo Jaderae cum filiis Constantini.

† In Christi[1] nomine. Anno ab incarnacione domini millesimo tricesimo iij, indictione iiij,[2] mense iulius die v. Regnante piissimo ac perpetuo augusto Romano, ciuitati Jadere regente cathedra pontificatus domino Andrea uenerabili episcopus; nec non et ibidem prior dominus Gregorius et proconsul. Nos denique Trasius abbas, deo auctore et sacra scriptura perscrutando, bona etenim nostram uoluntatem et pro firmam stabilitatem hoc testamentum fecimus de ipsa domum, que habuerunt ipsi filii Constantini cum omni pertinencia sua non longe ab ipso monasterio beati Chrisogoni martiris. Dederunt nobis ipsa domo, et pro ipsa domo dedimus aliam domus, quę fuit Saniueni, cum pertinencia sua et quattuordeci solidi setirici ex auro mundo. Per iussione domini Gregorii priori et proconsuli de ipsa ciuitate Jadere, et per manu Martini tragurini, missus ab ipso priore domino Gregorio, prior et proconsul, seu et a nobis, et cum aliis bonis hominibus in ciuitate traguriensis; et ibi confirmauerunt cum notarius et cum aliis bonis hominibus; ut si aliquando tempore mutare uel remouere uoluerint, centum solidi componant, et taceant per inuitis. Nam de ista conueniencia, qui fuit, sicut supradictum, est Martinus de ciuitate Jadera, filius Maurencii, iudicator, una cum Johannes tragurino, filius Piruo,[3] presbiter; quorum illorum noticia testium: Andree filius testis et tribunus Uitali testis; tribunus Drago testis; archi-

diaconus testis; Draze tribunus testis; Drunuzanni, Paruacca[4] filio, testis.

Et ego Maius, diaconus atque notarius, rogatus ab ipso Martinus iudicator hec pagina scribere procuraui, et post traditam feliciter compleui. Amen.

Charta membr. literis longob. uti videtur saec. XI quondam in monasterio s. Chrysogoni, nunc in veteri archivo c. r. consilii locumt. Jaderae: acta monasterii s. Chrysogoni caps. IX nr. 120.

Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, cap. 9. p. 82 initium, Farlati III, 42 argumentum tantum adducit. Cod. dipl. CSD. I, 107.

[1] xpi. [2] r. 1033 fuit indictio I. Imperante Romano III a 12 nov. 1028 usque ad. 11 aprilis 1034 (Muralt: Essai de Chronographie byzantine. I, 603—10) indictio IV neque occurrit. [3] i. e. Pirvo, Pьrvo alias Prъvo. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 306. [4] Cf. Prъvančo, Prъvênьc, Prъvunjka. ibid.

33.

Initio anni 1034, Jaderae.

Donatio Savinae monasterio s. Chrysogoni Jaderae.

In nomine domini dei ęterni Anno ab incarnatione eiusdem millesimo xxx°ııı. Regnante piissimo imperatore Romano; in ciuitate autem Jadera presidente domino Andrea episcopo; prioratus autem eiusdem ciuitatis regente Gregorio decentessimo uiro. Qualiter ego Sauina, uxor Gimmai, cogitaui diuina inspirante clementia meo animo pro remedium animę meę octaua pars dę domus, quę uisa sum habere et que me tangere uidetur, in monasterio sancti Grisogoni offerre pro animę meę remedio,[1] quatinus ea pars, uidelicet octaua, monasterium possideat in perpetuum; et ab eodem rectore, qui in eodem monasterio in die obitus mei uisus fuerit fore,[2] infelici corpori meo sepulturam tribuatur. Si quis autem post meum decessum in aliquo contrarius eiusdem octavę partiunculę esse uoluerit, habeat mecum una cum meis heredibus; habeatque maledictionem dei et sanctorum omnium; sitque cum apostata dampnatus in die aduentus domini. † Ego Andreas episcopus, testis. † Ego Gregorius prior, testis. Ego Prestantius tribunus testis. Ego Dabro tribunus, testis. Ego diaconus Petrus, testis.

Ego Anfredus presbiter scripsi et roboraui.

Membrana, uti videtur, originalis litt. lat. in regnicolari archivo Zagrabiae. Doc. II. Cod. dipl. CSD. I, 107.

Quum imp. Romanus III die 11 aprilis 1034 mortuus sit: litterae hae primis eiusdem anni mensibus editae sunt.

[1] r$_{o}^{e}$medio. [2] „fore“ modice supra lineam.

34.

a. 1036, 13 februarii. Jaderae.

Charta „securitatis" civium iadertinorum de horto ante ecclesiam s. Thomae monasterio s. Chrysogoni concesso.

✠ In nomine sanctissime et unice trinitatis. Ab incarnatione filii, qui est coaequalis patri, anno millesimo xxxvi. indictione IIII. mense februario die XIII. romani uero imperii dignitas gubernante sanctissimo Michahelo. Hęc securitas iussus sum exarare a prudentissimo Gregorio protospatario et stratico uniuersę Dalmatię. Nunc itaque, qualiter iam prędictus senior cum uenerabili Andrea episcopo uniuersisque magnatibus nec non et minimis eorum in episcopii domum sanctę Anastasię conuenerunt, fari incipiam. Extitit enim conuentus eorum huius rei. Qua inspirante sum(m)a diuinitas, ut famulatum dignum deo exhibeant, qui in sancti Chrisogoni cęnobio milita(n)t, et (quie)s[1] eorum, cum ad opus diuinum conueniunt, solida firmaque persistat, quod dominus Transo abbas reuerentissimus petiit, ei concedere magnificus quoque protospatarius et stratico, et uenerandus Andreas episcopus cum omnibus magnatibus studuerunt. Est namque ante ecclesiam sancti Thome apostoli hortus iuxta positus inchoatus et habens edificium; nosque cum consilio domini episcopi et uoluntate cunctorum ciuium nostrorum in monasterio sancti Chrisogoni, ut dominus petiuit Transo, deuotissime ei concedimus, ut sit in eius, quiue post eum futuris, potestatem faciendi quicquid illis uoluntas ministrauerit sua, cum consilio fratrum ibi degentium ad utillimam rem monasterii. Si quis autem hęc nostrę securitatis corruptor pręsumptuosus, suggerente iniquo, inuentus fuerit: persoluat IIJ. auri libras ad predictum cęnobium. Et hęc securitas firma permaneat et incorrupta. Gregorius prospatarius stratico, testis. Andreas episcopus, testis. Prestantius tribunus, testis. Dobro tribunus, testis. Cerneca tribunus, testis. Gregorius de ep̄o,[2] testis. Petrus de Belatta, testis. Basilius de Pola, testis.

Membrana, nti videtur, originalis, litt. lat. quondam in monasterio s. Chrysogoni, nunc in archivo c. r. consilii locumt. Jaderae: Acta s. Chrysogoni, caps. I. mass. B. nr. 2.

J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 9, p. 82 et Farlati V, 43 e notis Valerii a Ponte initium tantum adducunt. Cod. dipl. CSD. I, 110.

[1] Membrana hicce corrosa; legi potest: milita.t. et . . . . s. [2] Abbreviatura „ep̄o" ordinarie „episcopo" resolvitur.

35.

A. 1036. Jaderae.

Charta „securitatis“ Sergii, filii Petri, data monasterio s. Chrysogoni de medietate suae domus eidem „per incambium“ concessae.

† In nomine summę et indiuidue trinitatis. Millesimo xxxvi anno a Christi[1] incarnatione, indictione uero iiij. Michahel gloriosissimo imperante, in finibus uero Dalmatiarum honor prospatarii et stratico Gregorio uiro illustrissimo procurante; in sanctę Anastasie autem ecclesia episcopalem apicem Andreas uenerandus gerebat. Sub istorum temporibus ego Sergius filius Petri hanc securitatem scribere feci de medietate meę domus cum curte, pertinente per ad ea, ad monasterium sancti Chrisogoni. Pro qua medietate per incambium dedit michi et heredibus meis domnus Transus, uenerabilis abbas, domum de Malic, que est ad portum. Et ideo ego Sergius cunctis scientibus hanc securitatem concedo et trado ipsi domino abbati de medietate meę domus cum curte pertinente ad ea, ut sit in monasterio sancti Chrisogoni per cuncta secula seculorum. Si autem ego aut ullus heredum meorum uel aliqua quelibet persona hanc securitatem corrumpere temptauerit: componat x. libras auri. Et hec securitas firma permaneat. Gregorius prior et prospatarius testis. Andreas episcopus, testis.[2] Prestantius tribunus, testis. Dobro tribunus, testis. Cerneca tribunus, testis. Petrus de Belata, testis. Ego Anffredus sacerdos et notarius scripsi et roboraui.

Originalis, uti videtur, membrana vel apographum eiusdem saeculi, lit. lat. quondam in monasterio s. Chrysogoni nunc in archivo c. r. consilii locumt. Jaderae: Acta s. Chrysogoni caps. IX, nr. 22.

J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 9. p. 82 initium tantum adducit. Cod. dipl. CSD. I, 110.

[1] xpc. [2] Nomen supra lineam adscriptum.

36.

A. 1040. Spalati.

„Breve recordationis“ Nicephori, prioris spalatensis, de terris et possessionibus a se comparatis.

In nomine sanctę et indiuidue trinitatis. Anni quoque dominice incarnacionis millesimo xl. per indiccione prima.[1] Regnante domino nostro perpetuo hac piissimo augusto Michahelo magno imperatore, residente uidelicet Lampredius archiepiscopus una cum Nikiforo priore. Sub illorum namque temporibus ego Niciforus prior hęc breue recordacio iubeo conscribere de comparacione

domorum (et) territoriis. In primis comparaui ipsa parte de turro[2] et paratineas de Petrana Casilina per xIIII solidos per finem tenendi, donandi cui michi placuerit; quorum noticia testium; Fusci Gricine teste, Tiueri teste, diacono Sema[3] teste. Ideoque comparaui de Danielu partem illius de ipsa turro per xx solidos per finem, et a cognatu eius Zune presbiter, dedi illi casa asularu, qui comparaui de Zalaca, et dedit michi in scamparaccione per se per xx solidos: Gricine testis, diaconus Platumissa testis, Zuuerana testis, Petrana Traguri testis. Similiter comparaui quartam partem de ipsa turro de filia Toduru, Audocu uxore, Uueranizza[4] per xxx solidos per finem, in presencia horum testium: episcopus Lampredius, Dominicus iudicator testis, archidiaconus Fusco testis, Crebesoy testis, Kassanagu testis, Platumissa testis, Duimo Caputa testis, Zuuerana testis; et in presencia Ursana de Petrana Masitulo et Dominicus Pundrulo et Graulu fratres illius mulieri. Omnes hi testes et omnes illos inquisiuimus et per illorum iussione comparauimus. Ideoque comparaui partem illius biata de ipsa turro et de paratinea per vII solidos per finem: Zorgi Poludusa testis, Platumissa testis. In super comparaui partem de presbiter Carauia per vIII solidos: Platuchlebu testis, Petrana Tragurinus testis, Kassanagu testis. Attamen comparaui partem de ipsa turro de filia Bona Lampata de intus et foras per xII solidos per finem: Kassanagu testis, Zuuerana testis, Semma testis. In super emi partem de turro de uxor presbiteri, filio Sassu, de intus et foras per x et IIII solidos per finem; et hȩc noticia testium: Fusci Grizzine testis, Duimu Grassa testis, Zuuerana testis. Ideoque comparaui partem de ipsa turro de mulier Cilda Lagana de intus et foras per finem finita per xII solidos in presencia Fusci Gricine testis, Kassanagu testis, Platumissa testis, Zuuerana testis. (Et ego) Dabrus scriptor, diaconus Domnio . . . . diaconus Dabro et presbiter Fusco sicut in sceda cetera scripta repperimus, ita scribere curauimus.

Membrana saeculi, uti videtur, XII lit. longob. quondam in archivo monialium s. Benedicti (s. Raynerii) Spalati, nunc in archivo monialium s. Mariae Jaderae. Charta pluribus in locis corrosa; loca, quae modo legi non possunt, punctis signavimus.

Initium huius membranae adducit J. Lucius: Inscriptiones dalmaticae. Venetiis 1673. item Farlati III, 126. Cod. dipl. CSD. I, 111.

[1] Error sive scriptoris sive transscriptoris; nam a. 1040 fuit indictio VIII, indictio vero I toto Michaelis IV imperii tempore (1034—1041) non occurit. [2] terra? [3] Cf. Sĕm-ko. Die Bild. der slav. Personennamen nr. 388. [4] i. e. Vĕranica. Ibid. nr. 55.

37.

A. 1042.

Stephanus banus et imperialis protospatarius donat monasterio s. Chrysogoni Jaderae ecclesiam a se aedificatam cum suppelectili, tribus curtibus et aliis rebus.

In nomine domini nostri Jesu Christi. Ego Stephanus banus fabricaui istam ecclesiam ad honorem sancti Nicolai confessoris Christi et sancti Petri apostoli et sancti Stephani pontificis et beati Dimitri martiris et magni Chrisogoni[1] martiris nec non et beate dei genitricis Marie atque omnium sanctorum Christi; cum coniuge mea Maria fabricaui eam sub temporibus domini Constantini monomaci. Ego denique S(tephanus) banus, imperialis protospatarius, compleui hec omnia[2] intra annum domini millesimum (XLII), indictione X, epacta autem XXVI. De propria mea facultate laboraui eam, et dedi in eam quindecim panno(s) de serico et una cortena de serico, quinque planetas de serico et quatuor paria de bracilo et quatuor manipulos, quatuor stolas, sex camisas, quatuor amictos, quatuor cigulos, unam cupam, unum cocleare, unam fistulam de argento, iconas quinque: unam de argento, tres cruces: unam de argento, filacteria quatuor: unum de auro et tria de argento, unam capsam et unum turibulum, et duos calices de argento, tres libros missales, unum passionario, tres omelie, smaragdum unum, duo antiphonaria, duo manuale, psalteria tria, imnaria duo, brebiarium unum, duo comitata, unam sellam, unum pario de bracili, tria facistergia.[3] Dedi etiam unam curtem, que nominatur uitula,[4] cum ecclesia sancti Petri et cum sex seruos et quatuor ancillas, et alia curte, que nominatur noua cella, cum duodecim familie, et tercia curte, que dicitur butina[5] ues, cum octo familias. Dedi uiginti iumenta cum duos equos et triginta uaccas et CCCC pecora et triginta duos porcos. Posui tres campanas, que sunt appreciate unam libram de auro. Hec omnia, et cum ipsa ecclesia, trado in potestate domino meo patri spirituali Prasoni abbati, ut sit in perpetuum (in) cella sancti Chrisogoni, cuius sacratissima membra Jadere retinentur. Et si quis, quod absit, unquam fuerit subtrahere, ex meis uel extraneis, moriatur de [illegible] ut habeat semen super terram, et persoluat auri libras XXX, insuper iratum habeat patrem et filium et spiritum sanctum et maledictionem CCCX et octo patres et in nouissimo maranatha cum diabolo et cum tetris angelis ac Juda Scariothe in inferno numeretur. Et hec cartula, uolumus, ut in sua maneat firmitate.

Et ego Marco indignus episcopus chroatensis collaudo, confirmo, corroboro atque concedo.

Transsumptum quondam in archivo monasterii s. Chrysogoni Jaderae, quod, „quamvis mendosum“, descripsit et edidit J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 8. p. 80. Farlati V, 43. Cod. dipl. CSD. I, 111—112.

[1] Grisogoni. [2] Tali modo ordinanda et corrigenda esse puto confusa et dicta transsumpti verba: „intrante anno domini millesimo octabo decimo, indictione XXII, incipiente anno X“. Tria numerorum genera triplicem computandi rationem indicare videntur; usum vero epactarum in actis croaticis incognitum plane non fuisse, testantur litterae Petri Kresimiri et Stephani regum (nr. 55 et 124). Quod in apographo litteris designatum est, videlicet „octabo decimo“, in originali procul dubio, prout plerumque fieri solet, numeris designatum fuit, semper XLII, quod librarius L uti VI legens, reddidit XVIII pro XLII. apographi. Numerus XXII loco XXVI ad epactam (incipiente?) referendus est. „Intrante“ mendum est librarii, quum Constantinus IX monomachus non „intrante a. MXLII“ sed die 12 Junii imperator proclamatus sit. Quoniam literae fundationales Stephani bani gubernante s. Chrysogoni monasterium abbate Trasone, cuius memoria in tabulis quoque Jaderensibus anni 1036 (nr. 34) fit, editae sunt, secundum alias vero tabulas (nr. 38) aeque Jaderenses die 1 septembris a. 1044 iam alter abbas, Vitalis, eidem monasterio praefuerat, litteras bani Stephani inter 12 Junii 1042 et 1 Sept. 1044 omnino editas fuisse oportet V. Rad jugoslav. akad. XXXVI, 156. [3] Apographum male habet „facinegia“. [4] Transsumptum habet „infula“, quod apertum librarii mendum est. Nos putamus in orig. membrana extitisse „uitula“, prioresque tres litteras a librario erronee „inf. loco uit“ redditas fuisse. Est vero nominis huius thema vit, a quo orta sunt locorum nomina: vitulin, vitalina (in Dalmacia) etc. nostrumque „vitula“. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen. nr. 49. [5] „butina“. V. ibid. nr. 6: Batin, Batići, Batinac, Batuša.

38.

A. 1044, die 1 septembris. Jaderae.

„Chartula“ testamenti Dausetae, qua hortum suum iuxta monasterium s. Chrysogoni Jaderae eidem legat.

(Charta suspecta.)

† In Christi nomine et eiusdem incarnacionis anno millesimo quatricesimo quarto, indiccione tercia decima, sub die fere prima mensis septembris. Imperantibus piissimis et perpetuis augustis (Basilio et) Constantino imperatoribus, cathedra pontificali regente Petrus uenerabili episcopo et domino Andrea priori. Maturiori namque et salubri consilio a maioribus prouisum est, ut omnis omo ante dies mortis sue dispensare facultatulas, prius quam mortis periculo urgeat, cuiusque successus incertus, nesciat utrumque eam repentina inueniat mors

aut officia lingue priuata non queat, quod cupit, testari. Quamquam ego Dauseta[1] pecatrix sana mente integroque consilio cartula testamenti scribere rogauimus. Uolo namque et iubeo, ut ortus, qui est iuxta monasterium, cos emi ex meo proprio precio, fiat in potestate sancti Chrisogoni martiris pro redemcione anime mee ac de functi viri mei, ut ipse abbas Vitalus, in cuius manus ortum tradidimus, cum sua congregacione orent omnipotenti deo pro redempcione anime nostre. Quicumque uero nostra dimissione contra ire uoluerit, iratum abeat trinum et unum deum! et malediccione a tricenti decem et octo sancti patres, et in inferno cum diabolo et angeli eius ac Judas Scariothen muneretur. Actum tempore, die et loco ac consulibis[2] ut supra dictum est. Iis palam testibus: Signum (†) manus tribunus Paulus testis. Maius comerzari testis.[3] Petrus leuita testis. Martinus leuita testis. Johannes testis.

Ego Crisana[4] diaconus rogatus scripsit et compleui. Amen.

Membrana saec. XI lit. longob. in archivo c. r. locumt. consilii Jaderae: Acta s. Chrysogoni. caps. I, masso B. nr. 3.

Farlati V, 43 argumentum acti tantum adducit. Cod. dipl. I, 114.

Charta suspecta ex inscriptione: „imperantibus piissimis et perpetuis augustis Constantino imperatoribus", ubi nomen alterum desideratur. Id vero annuere videtur, librarium prae manibus habuisse testamentum Andreae prioris (nr. 17) et „cartulam traditionis" Maii prioris (nr. 17), quorum actorum prius in exordio etiam imitatus est, nomenque imperatoris „Basilii" lapsu oculi ommisisse.

[1] Forsitan loco „Duseta". Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 124. p. 14. [2] acsuljibus. [3] Hicce in medio magna crux, qua nomina testium bifarie dividuntur. [4] Križana. Miklošić. op. cit. nr. 179.

39.

A. 1056. Jaderae.

Breve „commemoracionis" de dono piscatorum iadertinorom concesso monasterio s. Chrysogoni.

1.

Anno dominice incarnacionis millesimo L sexto,[1] per indictionem nonam. Regnante domina Theodora gloriosa imperatrice, tempore Grubise prioris. Andreas uenerabilis iaderensis episcopus cum anxius quereret beati C(h)risogoni martiris corpus, quod misericors deus ad tuicionem Jaderensium olim concesserat, tandem in ecclesia et sub altare ipsius martiris illud inuenit. At cum audisset populus, quod beati martiris corpus esset inuentum: cucurrerunt ad eum

omnes uiri et mulieres, nobiles et ignobiles, laudantes et glorificantes deum; et ruentes proni in terra(m) unusquisque horum, quod ualebat, ante sacrum corpus offerebant. Affuerunt inter eos et piscatores, qui eciam gripatores nominantur, scilicet Supana,[2] Petulel,[3] Podboi[4] et college eorum ceteri, qui beato martiri sub iureiurando promiserunt, se suosque posteros unam porcionem sue piscacionis omni tempore esse daturos, adicientes et dicentes: ut qui hanc nostram offercionem aliquo tempore subtraere uoluerit, iratum habeat trinum et unum deum et beatum martirem, et potestate loci coactus persoluat martiri hanc porcionem inuitus. Que promissio a suis promissoribus usque nunc uoluntarie est peracta et erit, putamus, peragenda semper.

Transsumptum saec. XVI, quondam in monasterio s. Chrysogoni Jaderae, nunc in archivo c. r. locumt. consilii Jaderae: Acta s. Chrysogoni. Caps. I, mass. H. nr. 7.

Farlati V, 44. Cod. dipl. CSD. I, 116.

[1] Loco XL sexto, nam Theodora imperabat a 12 ianuarii 1055 usque ad 30 augusti 1056. Muralt op. cit. I, 642—3. [2] Forsitan Županъ. [3] Nomen compositum, cuius altera pars est: lel, lělja, prima vero videtur esse: petъ (пятый). Cf. Petislav. Miklošič: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 215, 312. [4] Pod-boj. cf. Priboj. ibid. nr. 12.

2.

Anno ab incarnacione domini nostri Jesu Christi millesimo LVI,[1] indiccione nona. Regnante domina Theodora imperatrice, et cathedra ecclesie ciuitatis Jadere regente domino Andrea episcopo, sub tempore Grubisse[2] prioris et domini Gisi abbatis. Facimus recordacionem atque commemoracionem nos omnes monachi cum ciuibus Jaderensibus de porciuncula, quam omnes cripatores[3] huius ciuitatis dederunt pro salute anime sue in ecclesia beati C(h)risogoni martiris: unam talem partem, qualem unusquisque haberet; ut si quis contra hec, superbia tumidus erectaque ceruice, noluerit dare supra dictam porciunculam, iram dei et ecclesiasticam censuram se nouerit incurere. Nos hec recordamur et testificamus, quia quando beatissimus C(h)risogonus, auxiliante deo, reconditus est a nobis atque colocatus in sarcofago nouo, supra dictus Andreas episcopus fecit amonicionem atque sermonem in plebe: ut si quis aliquod beneficium ad promerendum anime sue remedium dare tali patrono et intercessori pro nobis ad deum uoluerit, utique cum magna caritate atque alacri corde deberet offerre; quia satis uituperabile esse uidetur, ille dicebat, ut in die tante festiuitatis sueque consecracionis ex hoc, quod nobis

aut officia [illegible] aliquod non daremus; quia quis
ego Dam[illegible] festiuitate, quam modo nos in
menti [illegible] sciat pro certo, quia magnam retri-
iuxta [illegible] promerebit in die iudicii cum sanctis
state [illegible] celorum. Cumque coram omni populo hec
funct[illegible] episcopus subiunxit et dixit: „Audite, fratres
[illegible] libera debent habere iura sua; et sub
[illegible] atque oppressione malorum hominum
[illegible] qui preest, nisi omnipotentis dei seruicio
[illegible] regula“. Cumque intenti essent omnes ad huius
[illegible] episcopus iterum dixit: „omnes (uos)[4] a maiori
[illegible] quia sanctus Chrisogonus abuit unum
[illegible] successoribus nostris in ista ciuitate, id est ut omnes
[illegible] partem darent ei, qualem haberet[5] unusquisque
[illegible] Propter quod ego, pro amore huius con-
[illegible] martiris Chrisogoni, concedo et confirmo coram
[illegible] et coram uobismet ipsis, ut ipsam par-
[illegible] diximus, sub nostris temporibus in posterum
[illegible] piscatores atque confertam beati Chrisogoni mona-
[illegible] sancte congregationi. Unde eciam precipimus, ut ipsi,
[illegible] dederint, si pro aliqua causa se subtraere uo-
[illegible] impleuerint uotum, quod promissum est, non per-
[illegible] illis, qui presunt, prevaricari, eo quod ipsi promte et
[illegible] delegatum esse dinoscitur. Et ut apercius uobis insinuem,
[illegible] dederit, retraere non debet, sancti euangelii textum
[illegible] ubi Zacheus dixit ad dominum: domine, ecce dimidium
[illegible] meorum do pauperibus; et si quid aliquid defraudauero,
[illegible] quadruplum. Unde et ego, quamuis indignus episcopus, pre-
[illegible] domini nostri Jesu Christi imitari precipio: ut si quis trans-
[illegible] hoc fuerit, componat XII aureos; si autem tam fuerit improbus,
[illegible] in hoc contempserit, tam diu ab ecclesia separetur,
[illegible] peniteat usque ad satisfaccionem congruam.“

Transsumptum saec. XIII in regnicolari archivo Zagrabiae: Vet. doc. [illegible] III.

Utrumque exemplar tardius retractatum fuisse videtur.

Cod. dipl. CSD. I, 115.

[1] Apographum habet MXLVI. [2] Apographum habet: Gorbine. Legi quidem [illegible] etiam „Gorbune“ a гъръбъ, гръбъ (Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 90); sed tabula prior, edita eadem cum hacce occasione, eius[illegible] iaderensis prioris nomen scribit „Grubisa“, quod eo tempore in Dalmatia et Croatia frequens fuerat. Quam ob rem lectio „Gorbina“ negligentiae librarii

potius adscribenda est; nisi malueris dicere utrumque nomen (Gorbun et Gruban, Gorbuia et Grubeša. cf. ibid. nr. 94) ob similitudinem uni eidemque personae adtributum fuisse. [3] Potius „grippatores“, grippa, grippus = navis genus. [4] omnis . . . [5] haberent.

40.

A. 1059, mense februario. Belgradi.

„Cartula absolutionis et libertatis“ data a rege Petro Cresimiro monasterio s. Joannis evang. sito Belgradi.

(Charta interpolata.)

a.

† Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi[1] millesim L mo viiii°, indictione xª.[2] Regnante Cresimiro[3] rege Chroatorum et Dalmatiarum, mense februario. In ciuitate Belgrado.[4] Dragaslao[5] priore et Theodosio episcopo absolutionis et libertatis kartula facta est monasterio sancti Johannis euangeliste, nuper sito in eodem loco, presente Andrea abbate eiusque fratribus, ipso rege iubente hoc modo: Ego Cresimir rex tibi uenerabili abbati Andrȩe, tuisque fratribus, tuoque monasterii, quod mea iussione et solatio, immo magis uestro labore inchoatur et perficitur, tribuo et concedo ita, ut prȩmisso ȩcclesiastico iure nulli homini subiugemini, nisi deo summo, cui uestram militiam deuouistis; uesterque monasterii sit absolutus ab omni fiscali tributo, excepto quod gratia karitatis in sollempnitatem eiusdem ȩcclesiȩ episcopo loci ipsius agnus

b.

Priuilegium regis Cresimiri de libertate huius monasterii.[12]

In nomine sancte et iudiuidue trinitatis (Amen). Anno incarnationis Jesu Christi omnium dominantis millesimo quinquagesimo nono abeunte, indictione decima elabente, beatissimo papa Nicolao uniuersaliter mundo apostolicante, in orientis partibus, Constantinopoleos scilicet, Cumneno imperante, ac Belgradi Theodosio presulante, ibidemque Drage goslao priorante, mense quidem februario. Ego Cresimir[13] Stephani regis filius, diuina fauente clementia rex Dalmatie Chroatieque, Andream uirum religiosum, deo et hominibus dilectum, monendo, rogando ab insula, quȩ Zuri nuncupatur, aduocaui prefate urbis pontifice, priore, clero, ac populo uolente, cogente et collaudante. Quo aduocato suisque fratribus, hiis predictis presentibus episcopo, priore ac belgradinis ciuibus, in prȩsentia etiam domini Mainardi reuerentissimi uiri et

*

unus et ampulla uini largiens tribuatur. Et his largitis non episcopo non priori uobis illicite ausu temerario liceat dominari. Et ne hęc nostrę diffinitionis paginula solubilis per labentia tempora uideatur: coram apocrisario sancte romane[6] ęcclesię uenerabili abbatę Mainardo, misso a Nicolao sanctissimo papa, roboramus perpetuo permanenda. Cui et ut iure perpetuo adhereat tradita a nobis insula, quę uocatur iuris[7], et curte in loco contiguo ciuitatis, quod Rogoua dicitur, cum omnibus possessionibus ipsius monasterii constantissime confirmamus. Si quis autem hanc iuxtam nostram diffinitionem temptauerit soluere: maiestatis iram incurrat superne et nostris sit legibus reus, aurea componens pondera centum. Et hęc nostrę diffinitionis cartula in sua firmitate permaneat. Goyzo[8] bano, testes. Boleslao tepizo,[9] testes. Piruanego,[10] iuppanno de Luca, testes. Episcopus Theodosius belgradensis, testes. Dragoslao prior, testes. Jurana iuppano de Sydraga, testes. Prior Drago, testes. Drago de Castriza, testes. Georgius urataro,[11] testes.

ecclesię romanę apochrisarij legati (missi) a supra dicto apostolico Nicolao, regali auctoritate, magnatumque meorum fauorabili uoluntate, scribi mandaui stabile priuilegium libertatis, tali usus eloquio: „Quia, deitatis opitulante gratia, tu abbas Andreas tuique fratres meis precibus optemperastis; ecclesiam, super qua uobis nuperne supplicaueram, edificastis et Christi coadiuuante misererïcordia uestri laboris studio, mearumque rerum solatio ad effectum perduxistis, concedo, faueo, annuo tibi Andreę abbati, et tibi regulariter succedentibus, hanc auctoritatem et huius potentię libertatem: ut, preter debitam ecclesiasticę disciplinę reuerenciam, nulli mortalium potestati mundanę siue spirituali subiecti habeamini; sed usque adeo liberum sit et plenarie absolutum monasterium sancti[14] Johannis apostoli et euangelistę, ut neque tributum, neque uectigal fisco regali soluat; donaria sęcularia debita banis, iuppanis uel reliquis potentiolis prorsus nesciat. Ut autem hoc affirmatiue stabiliatur, illud in audientia et in adentia prelibatorum astantium regaliter auctoriço, dominaliter corroboro, potentialiter confirmo, ut ita diffinitum itaque determinatum habeatur, ne unquam alicui pręsumptuosi temeritate, uel sacrilego ausu profani cuiusuis corrumpatur, sed ut assignatum et descriptum est eternaliter fixum teneatur. Uolo etiam et affectuose concedo ac concessiue affirmo eadem regali auctoritate, ut tota insula Zuri sit propria et specialis pretaxati monasterii cum uniuersis illic consistentibus tam ex ipsa natura quam manuali positura, cum ter-

ris arabilibus siue non, siluis, saltibus, puteis, fontibus, pascuis in ualle aut montibus, pratis siccis aut uirentibus et loci eius locis omnibus. Quin et cella, quę in ea est tempore, in termino catholica fidelitate huic sublacteralis obice sine ullo efficiatur. Quia uero non inceptor operis dignus laude habetur, immo uoti compos et efficax pro meritis glorificatur, omnis enim laus in fine canitur et ibi necessario deuote orantium cessabit oratio, ubi spes aufugit humanę uitę si careat uitali suffragio: eadem regali auctoritate una cum Goyzone[15] bano meisque primatibus concedo, faueo, annuo tibi Andreę abbati, omnibus quoque beatissimi Johannis monasterium iuxta patrum instituta regentibus, Rogoua curtem, in condescensione collis proximi et imminentis Belgradinę ciuitati positam ab aquilone, cum omnibus suis pertinenciis.

De regalibus terris iuxta curtem Rogoua. Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo huic sacratissimo sancti Johannis monasterio eas similiter terras, cum hac eadem curte sibi contiguas ab aquilonis latere, ab australi uero a loco arboris, quę p(h)agana[16] dicitur ad usque Blattam[17] et crucem in ea; et a termino Blatte ad usque puteum in Draçani,[18] et a loco Draçani per transuersum occidentis ad usque Strasiuiça,[19] et a Strasiuiça ortha linea per longum ad usque iterum p(h)agane arboris locum.

De terris regalibus in Dollani.[20] Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio terras in Dollani,[21] a Chrupina[22] loco incipientes, porrectasque ad usque Blattam; a uia quoque publica et a fontana protensas ad usque iterum Blattam eo, ubi duo fontes sunt.

De regali terra quam uillani coluerunt: Nosimir, Vitiço, Bil de Cucia, Jadareus. Eadem auctoritate regali dono, concedo, annuo eidem monasterio eas terras, quas coluerunt, dum uixerunt, ad suum opus isti, uidelicet Nosimir[23] et Vitiço[24] et Bil[25] de Cucia[26] et Jadareus, in Chrastani[27] in loco qui dicitur Suchikham.[28]

De regali terra ad muros.[29] Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio eam terram, que ad muros dicitur.

De regali terra id Seruiça.[30] Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio eas terras, que sunt in Seruiça,[31] incipientes a lacu, qui est ab oriente.

De regali terra in Bassano. Eadem auctoritate regali[32] dono, concedo, annuo eidem monasterio eam terram, que est in Bassano[33] iuxta maris littora illic ubi est quedam uetus ecclesia.

De regali terra in Sydraga.[34] Eadem regali auctoritate dono,

concedo, annuo eidem monasterio eas terras in Sydraga,[35] que (pro his terris donarunt fratres illi regi bonum equum[36] ualentem xx solidos) incipiunt a terris episcopatus chroatensis usque ad Lenam.[37]

De regali terra in Sichova. Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio eam terram, que est in Sichoua,[38] quam Belsçicho[39] ad suum opus coluit, dum uixit.

De terra in Nabrese.[40] Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio eam terram, que est in Nabrese,[41] ab aquilone a uia publica ad usque aliam uiam publicam sub ecclesia sancti Johannis in Sydraga,[42] ab australi uero latere ad usque uiam publicam, ac de parte occidentis ad usque terraneum terminum.

De uinea ad Muraçulum. Eadem regali auctoritati concedo eidem monasterio uineam ad Muraçulum.[43]

De regali terra in Elçani.[44] Eadem auctoritate regali[45] dono, concedo, annuo eam terram, que est in Elçani.[46]

Obtestatio pro corroboratione huius priuilegii. Si quis autem hęc regalia beneficia collata et regaliter auctoriçata monasterio sancti Johannis apostoli et euangelistę pro animabus meorum parentum tam preterritorum quam futurorum, mea quoque, nefario conatu uiolare aut minorare aut extrahere presumpserit: ira diuini furoris illi habundanter affluat, et sicut ille Judas proditor dispareat; insuper illorum tercentum decem et octo sanctorum patrum maledictionem habeat, lege christiana careat, regali fisco[47] Chroatię subiaceat, centum uidelicet auri pondera soluat ei, quicunque hoc in regno regnaverit. Ut autem sic auctoriçabile, ut dictum est, teneatur hoc legitimo astantium testimonio uerissimaque approbatione corroboratur, his omnibus presentibus collaudantibus et hec omnia dona pleniter confirmantibus: In primis domino Mainardo, supra dicto apochrisario, Laurentio archiepiscopo, Rainerio chroatino episcopo, Theodosio et Prestantio episcopis, Goyzone bano, Boleslauo tepizone,[48] Piruanego[49] iupano de Luca,[50] Dragoslauo priore, Jurana[51] iupano de Sydraga, Drago priore, Drago de Castriça, Dabrina[52] priore et Petro filio eius, Gregorio (filio) Petrana[53] armati, Druse[54] filio episcopi Prest(antii) et fratre suo Madio, Michaele et eius fratre Petro, Danico[55] et eius fratre Pesa[56] capellano eiusque filio Budiço,[57] Johanne eunucho scitonosa[58] et fratre suo postiuppo[59] Chruchonna[60] Drasen[61] postiuppo de Blatta, Sabathio et eius fratre cum pluribus aliis.

Diplomatis sub *a* adest orig. membrana in archivo c. r. locumt. consilii Jaderae. fascic. VI. Transsumptum in registro s. Johannis ev. in

Rogova ad Belgradum: Policorion p. 45, cod. msc. membr. saec. XIV quondam monasterii ss. Cosmae et Damiani, nunc in eodem archivo Jaderae.

Hoc privilegium confirmavit Venetorum dux Ordilafus Faletrus. a. 1116. J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. III, c. 4. p. 119. Monumenta spectantia historiam Slav. merid. Zagrabiae. III, 387.

Ex hoc registro descripsit et edidit hoc diploma J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 97. Farlati IV, 3. Cod. dipl. CSD. I, 120. Transsumptum cum autographo contuli in Rad XXXVI, 144. Adest etiam transsumptum in archivo veneto lib. pactorum vol. I, ch. 110. J. Šafařik: Monumenta historica serbica archivi veneti. Glasnik XV, 182.

Exemplaris sub *b.* adsunt in archivo c. r. locumt. consilii Jaderae tria apographa: a) transsumptum in membrana[62] Stephani jaderensis notarii a. 1324. Abbazia di Rogovo fasc. III, nr. 129. b) transsumptum notarii Guidonis, filii mag. Jacobi de Bassis de Castro novo, a. 1325 die 15 febr. c) in registro: Polichorion. pag. 1—4.

Ex eodem registro descripsit et edidit Farlati IV, 2—3. Cod. dipl. CSD. I, 118—120.

Instrumentum sub *b.* e diplomate sub *a.* et aliis eiusdem monasterii donationalibus confectum esse, patet tam ex forma quam ex argumento eiusdem. Interpolator regis Cresimiri privilegiales quoad formam amplificavit, quoad rem vero alias eiusdem monasterii possessiones, quae in aliis quoque eiusdem registri actis adducuntur, ipsis addidit Simili ratione testium nomina, quorum nonnulla aliis subsequi temporis litteris subscripta reperiuntur, subnexuit; episcopo vero Prestantio, qui cum belgradensi Theodosio adducitur, nec vestigium eo tempore reperitur, iaderensis enim huius nominis praesul tempore prioris Maii (vide nr. 54), belgradensis vero primum ad a. 1075 commemoratur. Manifestum vero interpolationis indicium exhibent haec verba: „pro his terris donarunt fratres illi r e g i bonum equum, valentem XX solidos". Fusius de hac re disserui in Rad XXXVI, 159—162

[1] ihu xpi. [2] Loco „XII". [3] i. e. Krêsimir, **Крѣсимиръ.** Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 183. [4] nunc in districtu iaderensi, locus ultra 700 incolas habens. Mašek: Repertorio p. 38. [5] i. e. Dragosla(u)o, Dragoslav. [6] Hic loci membrana corrosa est, inferiorque tantum vocis „apocrisario" pars, et alterius litterae „oma" legibiles sunt; ast utraque vox desuper altera manu adscripta est. [7] i. e. zuri, slav. Žir, Žirje, insula in districtu sibenicensi. [8] i. e. Goiizo, Gojico, Gojic. V. Miklošić op. cit nr. 74: Gojić, Gojak, Gojica. [9] Daničić: Rječnik **тепьчии, тепьчиꙗ** [10] i. e. Pьrvanêg. [11] Miklošić: lexicon palaeoslov. **вратарь** ianitor. [12] Haec aliaeve rubricae adsunt tantum in MSC. Policurion. [13] Chresimyr. [14] sanctissimi. [15] guoizone. [16] pagana, fagus ital. faggio. [17] Blata. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 14. [18] i. e. Dračani. Cf.: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 84, 85. [19] Strašivica. Miklošić: Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen. nr. 299. [20] In margine cod. Polic. nota: „Hanc tenent templarij". [21] Dollani pro Dolani, Doljani. Miklošić: Die slav. Ortsnamen. nr. 83. [22] „chripino" pro chrupina, Krupina. Ibid. nr. 267. [23] „neimiuir" loco „nossimir". Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 255. [24] Vitić. ibid. nr. 39. [25]

„Bis". Cf. Bil-za, Bьlša, Bel. ibid. nr. 27. [26] cucca, cucia, Kuća. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 204. [27] i. e. Hrastani. Miklošić: Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen. nr. 342. [28] suuiskhani, male pro suchikham, Suhi kam. Cf. Suvi brêg, Suhi dol etc. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 640. [29] In margine: „Hanc tenent templarii". [30] In margine: Hanc tenet Miroslauus. [31] Servica, thema: сѣр- cf. сир- Sirouica, Sirnica. Miklošić: ibid. 576. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen. nr. 274, 311. [32] regaliter. [33] Cf. Bašunje, pagus in Vinodol. [34] In margine: Hanc tenent templarij. [35] I. e. Sьdraga cf. nsl. Sodražava. Miklošić: Die slav. Ortsnamen ans Appellativen. I, 25 item nr. 85. [36] male „benedictionem". V. nr. 48. [37] Forsitan Lьna cf. Lьništa in Serbia. Daničić: Rječnik a. h. v. Miklošić ibid. nr. 327. In Croatia item Lan-išće, Len-išće. Sabljar: Mjestopisni riečnik p. 219, 223. [38] Sikova, Sêkova: sêk. Miklošić. ibid. nr. 570. [39] Belščik. V. nr. 12. item Die Bildung der slav. Personennamen. p. 15, Bêlik. [40] In margine: Hanc tenent templarij. [41] Nabreže, Nabrežje. [42] etiam Sidraga. [43] Cf. Mrzolj, pagus in Serbia in districtu Aleksinacensi. Murazul, Мѫразъль. [44] In margine: Hanc tenet Miroslauus. [45] regaliter. [46] Elčani, Jelčani. Cf. Jelьci: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 185. [47] male „typo". [48] teuzone. [49] Priuanego, Pьrvanego. [50] lucha. [51] Jurainna. [52] Dabreina. Dobrina. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 114. [53] Petrainna. [54] Cf. Drusec (Družec), Družoje ibid. nr. 120. [55] Daneico, Danico = Danьco, Danko. Ibid. nr. 102. [56] Pisa, vide nr. 133, 3. Peisa. Miklošić ibid. nr. 284: Peze = Peše, Pešan — thema: peh. Lege itaque: Peša. [57] Budьc, Budić. ibid. nr. 21. [58] „schytonossa"; ortographia recentior. [59] i. e. podiupo. [60] Cf. nr. 23. Chruch-ola. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 175. Krak-, Krok, Croconis castrum. [61] Dražin, Dražan. Miklošić ibid. nr. 118. [62] „Ego Stephanus Petri pictoris, imperiali auctoritate notarius Jaderensium iuratus, hoc exemplum priuilegii regalis de suo autentico fideliter exemplaui, nil addens uel minuens, quod sensum mutet uel uariet intellectum; et postmodum in presencia ipsius domini comitis et eius curię diligenter et fideliter cum ipso autentico auscultaui; et quia utrumque concordare inueni, de ipsius domini comitis et eius curie mandato ad eiusdem exempli plenariam fidem et testimonium me subscripsi et publicaui, meoque signo signaui. Currentibus annis incarnacionis Christi eiusdem millesimo trecentesimo uigesimo quarto, indictione septima, die uigesimo secundo mensis Julii, Jadere, temporibus equidem domini Johannis Superantii, incliti ducis Venetiarum, et domini Johannis de Butouan uenerabilis Jaderensis archiepiscopi, ac domini Marci Michaelis egregii comitis".

41.

A. 1059, ultimis mensibus. Arbe.

Litterae fundationales monasterii s. Petri in insula Arbe.

Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi millesimo LIX, indictione XIII.[1] Imperii moderante habenas domino Comneno, Croatie Dalmatieque regnum domino gubernante Petro. Diuina crescente religione plurimi Christianorum relinquentes seculum soli deo uixerunt;

alii uariis tormentis sua macerantes corpora spiritum exhalauerunt. Ex quorum numero non sumus licet, tamen de dei timore compuncti corde delictorum nostrorum reminiscentes reatum nos omnes accole Arbane ciuitatis ardenti dilectione et nimio unanimiter in insula nostra exoptamus fundare monasterium, portum uidelicet salutis animarum nostrarum. Igitur in principio ego episcopus Drago cum omni nostro clero et Maius prior cum omni populo predicte urbis, nobilibus et ignobilibus, maioribus minoribusque communi consensu: „ut in honorem domini nostri Jesu Christi et uere perfecteque trinitatis ac beate Marie genitricis dei semperque uirginis ac omnium sanctorum in nostra insula monasterium construas, tibi Fulconi abbati tuisque successoribus concedimus, stabilimus et perpetuo iure roboramus. Unam ecclesiam, que est hedificata in nomine beati Petri apostolorum principis, cum suis appenditiis per huiusmodi finem: primitus a capite macerie a monte usque ad riuum et descendendo per riuum usque ad mare et per mare ad molendinum et ascendendo per montis uerticem et eundo per illum montis uerticem usque in priora confinia, tibi Fulconi abbati et successoribus tuis perpetualiter impendimus. Aliam denique ecclesiam sancti Cypriani uocabulo conditam cum pertinenciis et appendiciis suis concedimus per huiusmodi finem: a uale obscura usque in uallem de Drasina,[1] alias tres partes mare circumdat, una cum marina omnibusque scopulis ad istud promontorium subiacentibus. Et ualles, que sunt aput sanctum Cyprianum, et alias, que sunt aput sanctum Petrum, hac conditione donamus, ut nullus sine uestre iussionis licentia eas piscari audeat; et quicunque cum uestra licentia piscaturus intrauerit, quartam partem piscium attribuat monasterio sancti Petri. Nunc autem nos Drago prescriptus episcopus de uoluntate totius nostri cleri et Maius prior et cunctus populus tibi Fulconi tuisque successoribus ita uobis concedimus, ut ubicunque de his duobus uenerandis locis complaceat uobis, domino cohoperante monasterium construatis uobis uestrisque successoribus, sicut sacra beatissimi Benedicti edocet regula. Integre illa ueneranda loca, ut superius constituimus, cum prefatis ecclesiis et omnibus inferioribus ac superioribus suis et cum uiis suis, ingrediendi et egrediendi, habendi, possidendi et omnem ordinem monasterialem ibi faciendi (facultatem) concedimus. Nullam namque reseruationem cuilibet parentum vel heredum aliquorum nostrorum facimus inde aut quamlibet portionem requirendi; sed eo modo constituimus et stabiliendo firmamus, ut si aliquo tempore uel nos uel aliquis nostrorum pa-

rentum seu extraneus uobis aut posteris uestris molestiam intulerit uolens inde aliquid ui auferre uel minuere, et non erimus uobis ab omnibus deffensores et adiutores, centum libras auri componamus in monasterio. Et hoc priuilegium et constitutio firma permaneat. Et si aliqua proterua causa contra hanc nostram constitutionem aduersus uos orta fuerit, iubemus ut coram episcopo et priore seu omni populo proclamationem semel faciatis; et si secunda uice nullam uobis emendationem inde fecerimus, licentiam liberam habetote discedendi a nobis et eundi ad regem; et sicut rex docuerit, ibi emendet. Hoc priuilegium tibi Fulconi et tuis successoribus taliter scribere iubemus".

Actum in urbe Arbensi.

Item supra dicta hereditas sancti Cypriani sit communis cum sancto Petro, affirmamus. Non a me solo episcopo uel a meis parentibus sed primo ab ipsa ecclesia et fratribus et omni clero omnique populo obtulimus deo omnipotenti. Ego Drago, immeritus omnium episcopus, cum omnibus nostris clericis confirmamus; et constituimus, ut quicumque homo, seu de nostra urbe uel alienus, aduersus hanc nostram constitutionem litigare temptauerit, anathematis uinculo perpetuo religetur, et omnipotentis dei omniumque prophetarum et duodecim apostolorum ac cccxviii sanctorum patrum incurrat maledictionem, et cum Juda proditore mancipetur in inferno, et illam terribilem ac horibilem uocem mereatur audire, quam Christus est dicturus iniquis: „ite maledicti;" et qui defensor et adiutor extiterit, suauissimam illam uocem mereatur audire cum iustis: „uenite benedicti". Ego Drago episcopus signum † feci. Ego Johannes archidiaconus signum † feci. Ego diaconus Georgius signum † feci. Ego Barba presbyter signum † feci. Ego Johannes archipresbyter signum † feci. Ego Lampredius prior signum † feci. Ego Maius prior signum † feci. Ego Martinus signum † feci. Ego Maius signum † feci. Ego Constantinus signum † feci. Ego Maius Gattus signum † feci. Ego Marinus signum † feci.

Apographa duo Arbe: unum in privilegiorum registro capituli ibidem, alterum a Petro Gozinić arbensi cancellario descriptum apud Joannem Gurato, qui utrumque communicavit cum Joanne Kukuljević: Cod. dipl. CSD. I, 121.

E sanctuarii arbensis ecclesiae exemplari descripsit J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 16, p. 103. Farlati V, 227—8.

[1] Apographa in designando tempore non concordant; transsumptum enim Lucii habuit a. MLXII et ind. XV. Nos putamus, librarium in describendo anno ommisisse I inter L et X, autographumve LIX habuisse, quod et cum

imperio Isaaci II Comneni, qui die 22 Novembris 1059 solio abdicavit, et cum indictione XIII, quae 1 septembris h. a. inchoavit, apprime convenit. Has itaque litteras a. 1059 post 1 sept. editas fuisse censemus. [2] Trasina, Trasinu, Trassina. Omnino Drasina, Dražina. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 85.

42.

Anno 1060.

Teuzo, apostolicae sedis apocrisarius, monasterio s. Chrysogoni Jaderae cellam s. Johannis in insula Silago adiudicat.

† In nomine dei ęterni. Futurę recordationis memorię litteris notificare satagimus, ut posteris pateat, quod si quis a ueritatis tramite exorbitare uoluerit, ipsa littera eundem arguat. Notum sit omnibus, quod Petrus uenerabilis abbas monasterii sancti Chrysogoni, astans ante conspectum domni Teuzonis,[1] apostolicę sedis apocrisarii, missi a domino Nicolao[2] romano pontifice, conquestus sit de quadam cella in honorem sancti Johannis fundata ac posita in insula, quę dicitur Silagus,[3] quam Grubina[4] optulit ecclesię sancti Chrisogoni, nunc autem instigante diabolo uult eam subtrahere cęnobio sancti Chrisogoni, ad quod prius deuota mente sua sponte contulerat. Tunc apocrisarius romanę sedis interogauit clericos et boni testimonii laicos: si res ita se haberet, quemadmodum abbas retulit; cuncti uero, qui aderant, uera assertione perhibent, abbatem uerum dixisse; et secundum predictam donationem Grubine sanctus Chrisogonus omni cum iustitia debet habere et in perpetuum possidere. Unde quia dominus apocrisarius per ministros dei, scilicet sacerdotes et clericos, et per ueridicos laicos cognouit, hoc fore uerum: protinus per uirgam, quam in manu sua tenebat, inuestiuit prefatum abbatem de ipsa ecclesia ac de omnibus rebus ad eam pertinentibus; tali uero modo, quod absit et auertat deus, si quis ex prefato monasterio ęcclesiam illam abstrahere uoluerit, maledictionem dei et sancti Petri, apostolorum principis, et nostram habeat, et cum Juda traditore domini nostri Jesu Christi[5] dampnetur, et cum diabolo et sociis eius in inferno concremetur. Hoc actum est in presentia Laurentii[6] apsarensis episcopi, a spalatinis et a cuncto consilio archiepiscopus electi,[7] et Reinerii nonensis episcopi ac Georgii[8] ueclensis[9] et Andree quondam episcopi, ac multorum bonorum hominum. Et tempore Nicolę[10] prioris et stratigo ciuitatis Jaderę, et indictione (decima) tertia.

Duo apographa in archivo c. r. locumt. consilii Jaderae: a) vetus,

litt. long. ut videtur, saeculi XII: acta s. Chrysogoni cassetta XVIII nr. 457. b) recentius mass. H. nr. 7, p. 5.

Farlati V, 45. Cod. dipl. CSD. I, 124.

Quum Nicolaus II, cuius legatus Teuzo fuerat, die 24 Januarii 1059 consecratus et 27 Julii 1061 mortuus sit (Jaffè: reg. pont. rom. p. 384—389), hocque tempore indic. XII—XV numerarentur: ad finem nostri apographi numerum X excidisse, adeoque indic. XIII legendum esse non dubito. Quum item altera ex parte Laurentius, nuper absarentis episcopus, „archiepiscopus electus" dicatur, hoc autem anno 1060 accidisse, etiam Thomas archidiaconus (Hist. salonit. c. XVI) testetur: id quoque cum indictione XIII apprime convenit.

[1] V. nr. 83. [2] Apographum b) habet: „Alexandro" loco „Nicolao". V. nr. 83. [3] Doc. a. scribit „Tilagus". „Insula Silagus" nunc „Silo" (Šilo) in districtu iaderensi. [4] Apograph. b) Gorbina. Cf. Gruba, Gruboje, Gruban, Grube. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 94. [5] ihu xpi. [6] Nomen „Laurentii" ommittit exemplar a) [7] electus. [8] Apographum a) habet Sergii. [9] uechlensis. [10] Nikolę.

43.

Circa a. 1060.

Mojmir donat monasterio s. Joannis Belgradi partem sui alodii.

De territorio Moimir. Ego Moimir[1] pro eterna gloria dono totam partem alodii mei, uolente et consentiente et colaudante fratre meo Draselo,[2] quod incipit a ualle sanctorum Cosme et Damiani, usque ad territorium monacharum sancti Thome. Isti sunt testes, quorum nomina leguntur: Jurana iuppano de Sydraga, et Crucona[3] postsuppo, et Lisiçaio, et Vitodrago, et alijs quam plures.

Registrum membr. olim monasterii s. Johannis Belgradi: Policorion p. 14. in archivo c. r. loc. consilii Jaderae.

Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 100. Cod. dipl. CSD. I, 159.

Jurana iupanus de Sidraga commemoratur in acto regis Cresimiri a. 1059. v. nr. 40.

[1] i. e. Mojmir. [2] Cf. Dražilo. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 118. [3] Vide nr. 40, nota 60.

44.

Circa a. 1060.

Črne, filius Prestancii, prior spalatensis, monasterio s. Stephani prope Spalatum concedit ecclesiam s. Mariae de Paludo, quam a patre sua acceperat. (Vide nr. 31).

Nel nome di nostro Signor Gesù Christo. Io Zirno, al presente priore di Spalato, figliolo della bona memoria Prestanzio priore di Spalato. Essendosi degnato nostro Signor Dio di visitarmi, ho incominciato esser travagliato da indispositioni di corpo, et stimando vicino il fine della mia vita ho fatto chiamare mio figliolo don Dabrio abbate di san Stefano, quale essendo venuto con i suoi frati per visitarmi, anzi per esortarmi, incominciorno tutti parimente ad ammonirmi a pigliar l'habito della santa conversatione et fussi deputato suo fratello. Alle quali esortationi condescendendo ho tolto quell'habito, il quale prima havevo recusato di pigliare, ricercandolo le mie colpe; et ho havuto sommamente a caro d'esser inscritto nel numero dei servi e fratelli di san Stefano; et ivi ho pregato che sii sepolto il mio corpo. Concedo inoltre a questo nostro figliolo et abbate la chiesa di santa Maria de Paludo, che mi fù data da mio padre, et in quel modo che da esso mi fù consegnata, non in heredità de' parenti ma in possessione dei servi di Dio et del prenominato cenobio di san

In nomine domini nostri Jesu Christi. Ego Zirno, nunc prior spalatensis, filius bone memorie Prestantii prioris spalatensis. Cum deus, dominus noster, dignaretur visitare me, cepi infirmitatibus corporis vexari, et finem vite mee uicinum esse putans aduocare feci filium meum domnum Dabronem abbatem sancti Stephani, qui cum uenisset cum suis monachis ut me inuiseret, immo ut me exhortaretur, omnes pariter admonere me ceperunt, ut sancte conuersationis habitum induerem et fierem eorundem frater. Quibus exhortationibus condescendens habitum illum sumpsi, quem antea suscipere recusaueram, exigentibus hoc peccatis meis; atque summum habui gaudium me inscriptum esse numero seruorum et fratrum sancti Stephani; et rogaui, ut ibi sepeliatur corpus meum. Porro concedo huic filio nostro et abbati ecclesiam sancte Marie de Paludo, que data fuit mihi a patre meo, eo quidem modo quo ab ipso tradita mihi fuit, non in consanguineorum hereditatem sed in possessionem seruorum dei et prenominati cenobii sancti Stephani. Hec facta sunt in presentia infrascriptorum

Stefano. Furono fatte queste cose alla presenza delli infrascritti testimoni: don Giovanni Ataima, don Pietro Coruo, don Benedetto Calmon.

Et io Theodoro prete ho scritto e fui testimonio.

testium: domni Johannis Ataima, domni Petri Corui, domni Benedicti Calmon.

Et ego Theodorus presbiter scripsi et testis adfui.

Registrum olim monasterii s. Stephani prope Spalatum, nunc in bibliotheca s. Marci Venetiis: Scritture del monasterio di s. Stephano di Spalato cod. num. LI class. V, msc. ital. Transsumptum recentius in bibliotheca scient. academiae Zagrab. nr. CCXVII. fol. 13—14.

Fariati: Illyr. sacr. III, 148. Cod. dipl. CSD. I, 122.

45.

Circa a. 1062. Nonae.

Cresimir rex territorium in Diculo, a proauo suo Cresimiro monasterio s. Chrysogoni Jaderae concessum, eidem confirmat.

Ego Cresimir, qui alio nomine uocitor Petrus, Chroatorum rex Dalmatinorumque, notifico omnibus, quod iustum uisum est michi, ut statuta parentum meorum antiquorum non cassarentur, maxime ea, quę ad salutem eorum pertinent animarum. Comperimus namque in gestis proaui nostri Cresimiri maioris, quod pro remedio animę suę tradidisse(t)[1] in monasterio sancti Chrisogoni territorium aliquod in fundo, qui dicitur Yculus,[2] a quercu, qui stat supra uallem rabiosam, usque ad stafilum, qui hac de causa situs est in treuio, quod est contra Sablata,[3] perpetuo possidendum. Quod tutum possessoribus suis mansit tempore ipsius, et filii eius Dirzislai,[4] et eorum potentibus banis Pribynę[5] et Godemiro,[6] et temporibus Suataslao[7] et fratrum eius Cresimir et Goyslao,[8] et filii eius Stephani, patris mei, fauentibus nobilibus banis, qui eorum fuere temporibus, hi sunt Guarda, Bosethech[9] et Stephanus Prasca. Unde nos sanccimus, eorum sancciones a nobis roboratas perpetuo permanere. Si quis autem post obitum nostrum ista uiolare temptauerit, supremi incurrat iudicis iram, et in orrendi examinis die sinistrum possidens locum audiat quę sinistris (m)inerentur. Actum est hoc in Nonense ciuitate his coram testibus: Boleslauo tepai,[10] testis. Adamizo nonensis iupanus, testis. Uilkizo[11] iupanus de Luca, testis. Uolesa[12] dad, testis. Budiz[13] postelnic, testis. Johannes capellanus, testis. Zouiz uolar, testis. Dragona[14] scutobaiulus, Dadouit uinotoc, Grubona decanus, testes.

Et ego Adam monachus, Chroacię electus episcopus, iussu domini regis manu mea scripsi.

Diploma insertum „chirographo" Petri abbatis. Vide nr. 53. Editum esse post a. 1059 patet vel ex eo, quod hoc tempore iupanus Lucae Pirvanego fuerit; Vlkic autem tardius eidem successit. Cum autem anno 1066 Rainerius iam episcopus Chroatiae (v. nr. 51) fuisset, hoc autem diploma scriptum sit ab Adamo „Chroacię electo episcopo", editum illud fuisse ante a. 1066 oportet.

[1] „tradidisse", ultimum *t* vel abbreviationis signum negligentia librarii ommissum [2] Ycnlus, nunc Diklo in recinctu urbis Jaderae. [3] i. e. Zablata. [4] i. e. Darzislaui, Drъžislav. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 121. drъg — tenere, possidere, et slava. [5] Pribina. ibid. nr. 297. [6] Ibid nr. 73. [7] Svatoslav, Svetoslav, Svetislav. ibid. nr. 339. [8] Gojslav. ibid. nr. 74. [9] Božetěh. ibid. nr. 11. Bozetechus. [10] Daničić: rječnik ГСЕЛУВИ. [11] uakyzo loco uilkizo i. e. Vъlkъc. Miklošić op. cit. nr. 33. Cf. nr. 111. Vilcizo. [12] Voleša. Miklošić op. cit. nr. 45. [13] Bydiz. Cf. Budica. ibid. nr. 21. [14] Drugona, vide nr. 71. Ibid. nr. 118. Dragon, Dragonja.

46.

Anno 1064.

Litterae fundationales Traguriensium pro monasterio monialium s. Domnii in eadem civitate.

In nomine domini nostri saluatoris regis eterni. Anno dominice incarnationis millesimo LXIV, indictione II. Regnante domino nostro ac piissimo augusto Constantino Duce[1] et magno imperatore, ciuitatis uero traguriensis regente cathedram Johanne uenerabili episcopo rethorico,[2] una cum domno Dabrana inclito priore et cum fratre suo Andrea omnibusque nobilibus. Sub illorum namque temporibus hoc precepimus priuilegium conscribi nos omnes, uidelicet Staligato Georgius, Tridullo Dabro, Sepelato, Calafato nec non Vitaza,[3] et hoc spontanea nostra uoluntate, de hoc quod ipse iam dictus episcopus nos perplurimum rogauerat, ut ecclesiam, que nostra erat, scilicet domus beati Domnii, (in loco) ubi porta dominica uocatur, ibi monasterium ancillarum domini concederemus construere. Nos uero consulti omnes et quia noster rector ac protector permanserat, magisque pro remedio nostrarum animarum illum audiuimus, ibidemque domino annuente monasterium esse affirmauimus. Ubi et abbatissa non post longum temporis spatium, nomine Eufemia, introducta fuit ceteris cum sororibus. Post hec domine abbatisse similiter terras et uineas iudicauimus sueque potestati commisimus; insuper et litus iuxta eandem ecclesiam ad

obsequium sui ibidem concessimus; sed in tali pacto et in tali tenore, ut iam dicta ecclesia, (in) qua nos monasterium fieri concessimus, alium dominum preter nos non haberet; etiam unus ut ibi aduocatus mitteretur ex nobis ad regendum et gubernandum necessaria. Quod et affirmatum fuit ante notitiam prefati Johannis episcopi et Dabrane eiusdem urbis prioris et Mirce[4] Bogoboyse[5] ac Andree, nec non nobilium et ignobilium Tragurini castri, qui huius rei testes fuerunt. Unde si quis hanc nostram definitionem disrumpere temptauerit, trinum et unum dominum habeat iratum et ccc et xviii sanctorum patrum consequatur maledictionem; deglutiat eum terra sicut Dathan et Abiron, ueniatque super eum lepra Naaman Syri et cum Juda proditore denodetur in infernum.

Ex membrana originali monasterii s. Nicolai monialium tragur. Lucius: de regno Dalm. et Croat. lib. II. c. 16. p. 100. Memorie di Traû p. 13: „È l'unica pergamina originale (?), che è rimasta dalla desolatione della città".

Farlati IV, 323. Cod. dipl. CSD. I, 124.

[1] duce et, loco „Duca, magno . ." i. e. Constantinus Ducas, imperator a. 1059—1067. Librarius nomen „Ducas" cum „duce" confudit. [2] Forsitan potius „rethore" i. e. rectore, uti inferius; vel adj. e „rethor", rethoricus. [3] i. e. Vitača. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 39. [4] Mirьče. [5] i. e. Bogobojša, Bogoboj. Miklošić op. cit. nr. 11.

47.

Anno 1059—65.

Monasterium s. Johannis Belgradi adquirit terras in „ualle Pagnana" sub Andrea abbate.

Vide nr. 133, 1—3.

48.

Circa a. 1065.

Cresimir rex donat monasterio s. Thomae monialium Belgradi terras in Sidraga.

(Charta suspecta.)

Donatio facta de terris de Sydraga.

Ego predictus P(etrus) Cresimir[1] pro caritate dei et beate Marie uirginis nec non et sancti Thome apostoli aliquam benedictionem dono pro redempcione anime mee meorumque successorum in[2] monasterium predicti sancti Thome, situm in ciuitate Belgrado, idem terras in Sydraga nominant, ut sint perpetuum illorum. Et qui post nostro discessu aliud aliquid corumpere temptauerit, maledictus

sit a deo omnipotenti, a beato Thoma apostolo, ab omnibus sanctis dei, et cum Juda particeps fiat in eternum incendium. Et hec contra his donum mihi concessit optimum equum. Hec facta sunt coram his testibus: episcopo (belgradensi) Theodosio, Drago priore,[3] Rainerio chroatino episcopo, Goiçone bano et alij plures.

Registrum membr. olim monasterii s. Joannis Belgradi: Policorion p. 22, 23 nunc in archivo c. r. loc. consilii Jaderae.

Farlati IV, 4. Cod. dipl. CSD. I, 135.

Actum hoc sua forma ab authenticis litteris regis Cresimiri adeo discrepat, mendisque tantopere refertum est, ut fidei dubiae nobis videatur. Theodosius belgradensi ecclesiae a. 1059 praefuit (v. nr. 40), Rainerii episcopatus chroatensis primum ab a. 1066 (nr. 51) certus est, hoc vero tempore Dabro Belgradi episcopus (ibid.) adducitur.

[1] Chresimir. [2] et. [3] subintelligitur, ut puto, „belgradensi"; estque forsitan idem qui et Drago-slauus (nr. 40).

49.

Circa a. 1065.

Petrus Črne, filius Gumaji, aedificat ecclesiam s. Petri in loco „Selo" ad Salonam, et in die consecrationis eiusdem, 12 Octobris, ab archiepiscopo spalatensi Laurentio admonitus, sufficienti dote in utensilibus et terris instruit.

Vide nr. 111.

Ex ipsa Petri expositione tempus deducitur.

50.

Anno 1066.

Litterae Čike, filiae Doimi et Vekenegae, de constructo a se monasterio Jaderae ad ecclesiolam s. Mariae.

(Instrumentum mancum.)

Anno incarnacionis domini nostri Jesu Christi millesimo sexagesimo VI. Cresimiro rege regnante Chroacię et Stephano Jaderę presulante ac Drago ibidem priorante. Ego Cicca[1] filia Doimi et Uekenege,[2] neptis Madii prioris, uxor Andreę filii Papę, post interfeccionem marīti cum duabus remanens filiabus in uiduitate, uidelicet Domnanna[3] et Uekenega, cępi corde perpendere: qualiter istius caducę uitę non perderem heredidatem et futuram non ammitterem pepetuitatem; sicque michi salubrius estimans consilium, ut ego cum maiori filia, scilicet Domnanna, deo dicarer monacha,

minorem uero, Uekenegam, maritali subderem iugo. Huius uero consilii fratrem germanum et consanguineos, quos habebam propinguos, feci michi conscios et Stephanum episcopum et Drago priorem et Crinam,[4] tocius mei actus cooperatores ac prouidos ordinatores, et quę dictanda sunt, adiutores. At postquam eis utilis est uisa mea tractatio, ipsi communi cum conciuibus habito consilio, ac Petrum sanctissimum abbatem sancti Chrisogoni cum omnibus monachis huic innectentes meditacioni, donauerunt michi ecclesiolam sancte Marię minoris ante portam Bellate, ut ibi monasterium (fabricarem)..

Registrum membr. in archivo monasterii monialium s. Mariae Jaderae, saec. XII, litt. longob. fol. 11. Transsumptum in recentiori MSC. „Descrizione del nobil monasterio delle mm. rr. madri Benedittine denominate di s. Maria“ in eodem archivo.

Farlati e Valerio de Ponte, item e tabulis Jadrensibus V, 19. 46. Arkiv za jugoslav. poviest. V, 132. Cod. dipl. CSD. I, 125.

[1] i. e. Čika. Cf. Čejka, Čekana. Die Bildung der slav. Personennamen nr. 441, 443. [2] Većenêga. Ibid. nr. 57. [3] Puto loco „domna Anna“. „Domana“ vide ibid. nr. 117. [4] i. e. Črьnam. ibid. nr. 446.

51.

A. 1066.

Cresimir rex donat monasterio s. Mariae Jaderae „regiam libertatem“.

Anno incarnacionis domini nostri Jesu Christi millesimo sexagesimo VI°. Duka in[1] (partibus) Constantinopoleos[2] imperante. Ego Cresimir, rex Chroacię et Dalmacię, filius Stephani regis, concessione Laurencii spalatensis archiępiscopi omniumque nostri regni episcoporum et laudacione nostri ducis Stephani, cęterorumque Chroacię comitum do regiam libertatem monasterio sanctę Marię iaderensis, quod soror mea Cicca fabricauit; sic quidem ut si aliquis proteruus in aliquo prędicto monasterio contra ire uoluerit, uel ui aliquid abstulerit, ecclesię quadruplum restituat, et sua omnia regali iuri subiaceant. Hocque ab archiepiscopo et ab omnibus ępiscopis confirmatum canonice ac ab omni cetu conlaudatum est. L(aurentius) archiępiscopus laudo. Stephanus ępiscopus Jadere, laudo. Rainerius ępiscopus Croacię, laudo. Johannes tragurensis ępiscopus, laudo. Dabro belgradiensis ępiscopus, laudo. Drago arbensis ępiscopus, laudo. Petrus absarensis ępiscopus, laudo.

In die natali domini in Sibinico[4] coram omnibus (iis) predictę abbatisse Cicce hęc scripta data sunt.

Registrum membr. in archivo monasterii monialium s. Mariae Jade-

rae, saec. XII, litt. long. fol. 16, 17. Transsumptum in recentiori MSC. Descrizione del nob. monasterio delle Benedittine etc.

E registro privilegiorum monialium s. Mariae Jadr. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II. c. 15. p. 98. Farlati V, 47. Cod. dipl. CSD. I, 126.

[1] „Dukyzi" — scriptum fuisse videtur: „Duka in" i. e. Constantino Duka, qui Isaaco Comneno post 22 nov. 1059 successit, et imperii habenas usque ad mortem, die 21 Maii 1067, tenuit. Vide nr. 46. [2] Vide nr. 40. b. ubi legitur: „in orientis partibus Constantinopoleos". [3] cicoa. [4] „sibiniquo". Littera *q* in locum *c* (k), item „*quo*" pro „*co*" in aliis huius aevi actis non reperitur.

52.

Anno 1066.

Cresimir rex donat monasterio monialium s. Mariae Jaderae terram in Tochinia.

a.

(Charta suspecta.)

Anno dominice incarnacionis millesimo LXVI. Ego Cresimir[1], rex Chroacie et Dalmacie, ob remedium anime mee et pre(de)cessorum meorum monasterio sancte Marie monialium rogatu sororis mee, quod nouiter factum est Jadere, Cichę,[2] dono terram in Tochinia,[3] que regalis esse dinoscitur uel regalium seruorum, uergentem per conuallem ab oriente in occidentem, quę mari determinatur, in aquilonem usque ad super eminentem montem, ad meridianam autem plagam trahentem, quam auus meus C(resimir) dedit cognato suo Madio et filio eius Dabronę.[4] Coram his testibus: Dabro priore filio Bolize,[5] Niciforo et fratre eius Madio, Madio filio Zelle, Debrodrugo[6] scitonosa, Desimir[7] ubrusar,[8] Budizo capellanus, Desa

b.

(Charta interpolata.)

Anno dominice incarnacionis millesimo LXVI, indiccione IV. Ego Cresimir, rex Chroacie et Dalmacie, ob remedium anime mee et predecessorum meorum monasterio sancte Marie monialium in dedicacione basilice dono terram in Tochinia, que regalis esse dinoscitur uel regalium seruorum, uergentem per conuallem ab oriente in occidentem, que mari determinatur, in aquilonem uero usque ad super eminentem montem, ad meridianam autem plagam tra(h)entem, quam auus meus C(resimir) dedit cognato suo Madio et filio eius Dabrone. Coram his testibus: Dabro priore filio Bolice, Nikiforo et fratre eius Madio, (Madio) filio Zelle, Dobrodrugo scitonosa, Desimir ubrusar. Vitaza l(audo) et confirmo, Micha

iaderensis clericus. Si quis contumax nostre donacioni in posterum contraire uoluerit: bannum persoluat regalem. Nostra donacio semper firma permaneat. Hoc actum est in Tochinia et firmatum est Jaderę coram Stephano eiusdem ciuitatis episcopo et Drago priore, Sega iudice, Zella et Doda, et aliis quam pluribus.

Registrum membr. in archivo monialium s. Mariae Jaderae, saec. XII litt. longob. fol. 16. b. Transsumptum in MSC. Descrizione etc. Adsunt ibidem adhuc alia duo apographa.

Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 98. Farlati V, 49. Cod. dipl. CSD. I, 125. J.

laudo et confirmo, Desina laudo et confirmo, Madio filio Zelle laudo et confirmo, Madius gener Zelle laudo et confirmo, Prestancio laudo et confirmo, Piruana[9] laudo et confirmo, Grubize[10] laudo et confirmo, Gauzulo Prestabarba laudo et confirmo, Budinellus laudo et confirmo, Neupret laudo et confirmo, Barba laudo et confirmo, Domaldus laudo et confirmo, Brate laudo et confirmo; et alii quam plures collaudantes et confirmantes.

Registrum membr. in archivo monialium s. Mariae Jaderae fol. 29, b. 30 a. Transsumpt. in MSC. descrizione etc.

Cod. dipl. CSD. I, 144.

Nota chronologica in transsumptis documenti sub *a* varie adducitur. Unum enim habet „a. millesimo LX“, alia „mill. LXVII“. In exemplari sub *b* erronea adposita est ad annum mill. LXXII indictio i. e. VII loco X. Utraque praetera exemplaria in testibus, quos adducunt, non conveniunt; alterum quippe plura nomina adducit, quorum posteriora, inde a „Vitaza“, e documento iadertino a. 1091 (vide nr. 128) desumpta sunt. Etiam „Desimir“ ubrusar testis, qui munus illud sub Stephano rege gessit (nr. 124), in nostro instrumento suspectus est. Sed neque „Dobrodrug“ suspicione caret, nam hoc tempore in aliis actis „Dragona“ qua regis „scitonosa“ adducitur. Prius itaque documentum dubiae fidei, alterum vero postrema omnino parte interpolatum esse opinamur.

[1] cressimir. [2] cicchę. Verborum ordo secus est hicce: „quod nouiter factum est Jadere, rogatu sororis mee Cichę“. [3] tochenia, tochinia. Cf. Toky: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 682. Тоци pagus: Srpski pomenici p. 148. [4] Dobrana, Dobronja: Die Bildung der slav. Personennamen. nr 114. [5] Bolic ibid. nr. 14. [6] Etiam „Dobrodrugu“. Cf. Dobrovoj, Dobrogost, Dobromir etc. ibid. p. 26. [7] Descini. [8] zarisar. [9] Prvan op. cit. nr. 306. [10] Cf. Grubec, Grubač, Grubiš, Grubiša ibid. nr. 94.

53.

A. 1067.[1]

„Chirographum“ Petri, abbatis monasterii s. Chrisogoni Jaderae, de terris eiusdem monasterii in Diculo et in insula Postimana.

(Charta in fine manca.)

† Anno quoque dominicę incarnacionis millesimo LX septimo, indiccione quinta, epacta III., concurrente[2] septimo.[3] Regnante domino Constantino Duca magno imperatore, prioratum[4] Jaderę uero presidente domino Leo imperiale protospathario et tocius Dalmacię catapano. Ego quidem Petrus sancti Chrisogoni abbas immeritus cerno, quod in his temporibus, in quibus iam deuenerunt fines sęculorum, nonnulla subtrahuntur de possessionibus sanctorum per ingluuias anxium mundanorum ac deum non uerencium callida machinamenta et dolosa se amancium plurima argumenta. Unde cyrographum hoc ad posteritatis memoriam esse studui cum consilio ac uoluntate et testificacione pręphatę urbis nobilium, quorum nomina subter asscripta reperientur,[5] de possessionibus, hoc est terris, uineis, oliuetis, pascuis ac piscacionibus pręnotati cęnobii, uidelicet beati Chrisogoni Christi[6] martiris; uel in quibus locis hęc omnia habeantur, quę tempore mei regiminis in obsequio fratrum in eadem ęcclesia deo seruiencium esse cognoui, ne alicui de subscriptis rebus minuendi facultas in posterum tribuatur. In primis namque scribere curamus territorium, in quo uineę et oliuę nostri monasterii esse plantatę noscuntur in loco, qui Yculus[7] nominatur, et his terminis terminatur: est in eodem loco uallis infra duos humiles sed petrosos colles porrecta in oriente, quę rabiosa dicitur; et est primus terminus dicti territorii a capite ipsius uallis in oriente ubi eciam pusillus ulmus stare cernitur usque ad limitem, qui ultra putheum eiusdem loci in occidentale parte habetur; et alius per transuersum a mare usque uiam antiquam, que est contra Sablato;[8] in qua eciam hac de causa sita est antiquitus petrina paruula columnella, quę erat ab insidiatoribus de suo occidentale loco priore remota in oriente quasi passos ducentos, quam nos cum consensu Chroatorum regis, nomine Cresimiro, suorumque nobilium restituimus in loco pristino. Hanc ipsam denique terram his paulo supra dictis terminis terminatam sine infestacione quorum libet hominum seruis dei perpetuo possidendam hoc modo antiquitus in nostro iam dicto monasterio fertur fuisse datam; quod quidam enim Chroatorum rex, ueniens ad oracionem in ęcclesiam pręphatam, pro suę reme-

dio animę optulit eam. Quod factum pronepus eius Cresimir, dictus iam rex, nostris quoque stabiliuit diebus, inde nobis tradens libellum continentem ita: „Ego Cresimir (reliqua vide nro 45). Est et aliud territorium sancti Chrisogoni in insula, in loco qui antiquo nomine Flaueyco dicitur, qui nunc alio nomine Postimana[9] nominatur. In quo loco ędificata est ęcclesia ad honorem beati Michahelis archangeli, quę noscitur cella esse nostri cęnobii; ubi eciam similiter, ut in alio predicto territorio uineę plurimę et oliuę plantatę in obsequio fratrum habentur. Quam uidelicet cellam cum adiacentibus sibi territoriis domnus Maius de Columna, iaderensis prior, cum suis nobilibus nostro contulit monasterio in opus fratrum ibidem Christo famulancium. Quod factum utique inconuulsum mansit tempore ipsius et eius nepotis, equidem nomine dicti domni Magii, iaderensis similiter prioris, ac tempore filii huius secundi Magii domni Gregorii, imperialis protospatharii et Dalmacię stratigi seu Jaderę prioris. Qui tempore sui prioratus ueniens cum suis nobilibus his terminis terminauit prędictum territorium: uidelicet a mare usque ad moncium summitates, et a capite uallis, quę in oriente post ęcclesiam cernitur esse, in quo et factum fossatum habetur, qui contra ipsos montes mitti uidetur, usque maceriam, quę ultra desertum oppidum est in parte occidentale, quo ęciam tunc ob sui facti memoriam pusillum pro signo aceruum statuit lapidum, quatinus iam serui dei morantes ibidem molestiam quippe numquam aliquam sustinerent.

Membrana, uti videtur, saec. XI, longob. litteris in archivo c. r. locumt. consilii Jaderae, cass. XXIII, nr. 573. Desunt in fine nomina testium, qui in expositione praesignantur.

Dorso membranae sequens inscriptio recentiori manu adnotata reperitur: „Designatio uille dicli, que antiquitus nuncupabatur yculus et yculas; de insula pasmani vel neuiane, ubi est et (ecclesia) s. Michaelis archangeli".

Ex antiquo registro privilegiorum monasterii s. Chrysogoni J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 8. p. 76. Farlati V, 47. Cod. dipl. CSD. I, 128.

[1] Ante 21 maii, qua Constantinus Ducas obiit. [2] ad „ren" supra *n*, minus recte factum, est *n* adscriptum. [3] sic, loco „septima". [4] Haec vox addita est supra sequentem. [5] Librarius neglexit ad *p* apponere signum abbreviationis. [6] xpi. [7] nunc Diklo, locus in territorio communis Jaderensis, habens (1869) animas 368. [8] i. e. Zablato, Zablata. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 14. Blato, Blata, Zablatije, Zablaće. [9] V. supra, item nr. seq. Postimana nunc Pasman, insula et locus in communi belgradensi.

54.

C. a. 1067.

„Chirographum" Stephani episcopi iaderensis, quo ecclesia s. Michaelis in insula Postimana iure ad s. Chrysogoni monasterium pertinere asseritur.

(Charta suspecta.)

Territorium sancti Chrisogoni in insula in loco, qui antiquo nomine Flaueico dicitur, nunc uero Postimana nominatur. In quo loco Prestancius episcopus una cum Maio fratre suo, priore, ędificauerant ęcclesiam ad honorem beati archangeli Michahelis, et quibus ualuerant, dotarunt beneficiis. Traso denique, qui illis diebus huic nostro cenobio preerat abbas, prospiciens hunc locum sibi suisque fratribus satis esse congruum et ad suam utilitatem nimis proficuum, uocauit ad se dictos fratres, et petiuit illum, disponens eis necessitatem suorum fratrum ac domus dei. Cuius uoluntatem ac peticionem consecuti sunt dictus presul et frater eius; obtuleruntque in obsequio abbatis et fratrum tam ęcclesiam, quam edificauerant, quamque adiacencia territoria et ut perpetuo beati martiris cella fieret, tradentes eam legaliter coram nonnullis Jaderensium, stabiliunt et confirmant. Quod factum utique inconuulsum mansit temporibus ipsorum; sed post obitum illorum quidam temptabant subtrahere aliquid de donatis iam ęcclesie dei territoriis. Qua de causa ueniens ad insulam filius dicti prioris, Gregorius, similiter Jaderensis prior et imperialis patrikyus ac tocius Dalmacie stratigo, ad insulam cum suis consobrinis filii(s) dicti episcopi; quatinus quis iam nunquam posset in aliquo seruos dei molestare, predicta territoria, sicut a suis patribus sacro cęnobio donata fuerant, clarius propalauerunt, confirmarunt et his terminis terminarunt: a mari uidelicet usque ac moncium summitates et a fundo uallis, quę in oriente post prephatam ęcclesiam esse cernitur, in quo fossatus habetur, qui contra ipsos montes mitti uidetur usque maceriam, quę ultra desertum oppidum in parte occidentali similiter habetur, quo eciam tunc ob sui facti memoriam lapidum pro signo pussillum statuunt aceruum. Et hęc quippe nomina sunt eorum, qui huius rei cum eo tunc adiutores, cooperatores et testes affuerunt, quorum iussu et uoluntate et hoc cyrographum scribere fecimus: in primis scilicet Prestancius tribunus, Dabro tribunus, Martinus tribunus, Cerneca,[1] Andreas tribunus qui postea[2] prior effectus est, Dabro tribunus,

Sergius tribunus, Georgius tribunus, Maius tribunus, Ursana tribunus, Petrus tribunus, Pancella tribunus; et alii plurimi.

Ego Stephanus iaderensis episcopus horum et aliorum nobilium plurimorum consilio et uoluntate et testificacione, curis prepeditus nonnullis, cyrographum hoc rustico sermone conscripsi.

Membrana litt. long. saec. XI vel XII in archivo regnicolari Zagrabiae: acta antiqua, doc. IV. Item apographum posterius sed etiam antiquum in archivo locumt. consilii Jaderae: acta s. Chrysogoni capsa I, mass. H. nr. 7. Exteriori parte adest inscriptio: „De Postumana, ubi erat monasterium sancte Neuiane" — item manu recentiori. „Territorium sancti Chrysogoni in insula Postimane olim Flauisco seu in uilla Neuiana".

Cod. dipl. CSD. I, 129.

Charta haec. suspecta redditur eo, quod in expositione discrepet a chirographo Petri abbatis (v. nr. 53); nam hicce testatur, cellam s. Michaelis datam fuisse monasterio s. Chrysogoni a priore Maio (de Columna) patre „secundi Maii", qui in documento Stephani episcopi donator fuisse asseritur. Traso praeterea abbas tempore Maii II monasterio s. Chrysogoni praeerat. Quod de Andrea tribuno scribitur: „qui postea prior effectus est", ipsaque testium nomina, si cum testibus, qui in aliis huius monasterii documentis adducuntur, conferantur, fidem nostri acti non modice dubiam reddunt

[1] i. e. Černeka, Cьrneka. Cf. Cernika, Črnek. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 446. [2] i. e. anno 1044. Vide nr. 38.

55.

A. 1069. Nonae.

„Chirographum" regis Petri Cresimiri, quo monasterio s. Chrisogoni insulam Mauni donat.

† Quoniam diuinitatis eximia celsitudo summos ac minimos non modo pro meritis uerum etiam dispensatione profunda terrenos largitur honores, et modo inuestigabili eleuat sublimandos et sublimiorum superborum colla pessundat, ut ineffabilis iudicis ineffabile quoque iudicium perseueret, et omnipotentis discretio ex inexausto procedens fonte terrena dispenset imperia. Ideo ego Cresimirus, diuina gratia largiente Chroatie atque Dalmatie iura gubernans atque aui mei beate memore Cresimiri regis patrisque mei regis Stephani in Clisio[1] campo feliciter quiescentis habenas regni retinens, anno dominice incarnationis Jesu Christi domini nostri MLX°VIIII°. indictione VII^{a} epacta uero (xx)v concurrente III in nostro nonensi cenaculo residens una cum nostris iupanis, comitibus atque banis, capellanis etiam nostre regalis aule cogitare cepi, qualiter omnipotens deus

hereditarii regni michi concessa gubernacula conseruaret et animabus meorum predecessorum requiem eternam donaret: inueni nichil in operibus misericordie deo acceptabilius nichilque nostra terestri aula dignius quam[2] et supernorum ciuium atque sanctorum sacrata habitacula possessionibus muneribusque ditare condignis. Igitur quia deus omnipotens terra marique nostrum prolongauit regnum, decreuimus et promtto animo stabiliuimus, monasterium sanctissimi C(hrisogoni) martiris, cuius uenerabile corpus infra eiusdem ciuitatis menia requiescit, prediis atque possessionibus honorare. Simul quia in gestis antecessorum nostrorum, regum[3] silicet excellentissimorum, in campis et teritori(i)s plurimis predictum monasterium inuenimus priuilegiatum; nos ergo a predecessoribus nostris in nullo deuiantes pro remedio anime mee meorumque omnium defunctorum offerimus et stabiliter donamus tibi, beatissimo C(hrisogono), martiri glorioso, et per te domino Petro, tue sancte aule digno abbati, nostram propriam insulam in nostro dalmatico mari sitam, que uocatur Mauni,[4] cui ex orientali parte adiacet insula, que in uulgari sclauonico „Ueru"[5] nuncupatur, ut eam habeat et possideat in eternum absque cuiusque mortalium inquietudine predictum sanctissimi martiris monasterium; nam sic bona nostra decreuit uoluntas annuentibus et supplicantibus uniuersi nostri regni principibus. Ut autem hec nostra donatio in eternum fundetur et stabilitate perpetua perseueret, eam nostra nostrorumque episcoporum attestatione simulque cum testatione astringimus et inuiolabiliter premunimus statuentes, ut quicunque mortalium, immemor diuini examinis et peruersor nostre regie dignitatis, uoluerit unquam ausu temerario de predicta insula, a nobis regaliter concessa, monasterium sanctissimi Chrisosogoni inquietare simulque nostra iura confundere, incurrat iram super iram futuri iudicii, et sit reus in conspectu extremi examinis, cum Herode, Juda et Simone mago portionem in eternum habiturus, et antichristi consortium possessurus, ab omnipotente deo sanctisque apostolis et a cuncto sanctorum cetu et beatissimo Chrisogono maledictionem accipiat sempiternam, et nostre regali curie, quibuscunque successoribus meis regibus, iupanis, comitibus siue banis componat libras auri .c. et in nostro regno perpetuo sit infamis. † Ego Cresimir rex Chroatie[6] atque Dalmatie.[7] Ego Stephanus Jadere episcopus, subscripsi.[8] Et hec sunt nomina testium, qui in hoc facto interfuerunt: † Adamiço nonensis iupanus, testis. Boleslaus curialis comes, testis. † Vilchiço[9] iupanus de Luca, testis. † Volessa dad, testis. † Budeç[10] postelnic, berberisticus iupanus, testis. † Johannes

regis capellanus, testis. † Petrus regalis curie iudex, testis. † Studeç[11] regalis pincerna, testis. † Dominus Leo imperialis protospatarius ac totius Dalmatie catapanus,[12] testis. † Sellislauus[13] nonensis iudex, testis. † Adam monachus, sancti Bartolomei abbas, testis. † Petrus iupanus de Sidraga, testis. † Dragomir iupanus de Cetina, testis. † Andreas belgradensis prior, testis.

† Ego Anastasius, huius cirographi dictator, chroatensis[14] episcopus et aule regis cancelarius, iussu et uoluntate predicti domini mei regis scripsi et confirmaui feliciter. In ciuitate Nona. Amen.

Membrana in archivo c. r. loc. consilii Jaderae: Acta s. Chrysogoni cass. XVIII, nr. 430 transsumptum a. 1248, uti ex hac post recognitionis signum adnotatione patet: „Anno domini MCCXLVIII die quinto intrante nouembris, indictio sexta. Ego Petrus papiensis, publicus notarius aule imperialis, autenticum huius exempli uidi et legi, nihil addens uel minuens quod sententiam mutet scripsi, et sigillo consueto roboraui". Commemoratur quoque in litteris iadertinis a. 1190. Cod. dipl. CSD. II, 156.

Ex antiquo registro privileg. monast. s. Chrysogoni descripsit J. Lucius: de regn. Dalm. et. Croat. lib. II, c. 8. p. 77. Farlati V, 48. Cod. dipl. CSD. I, 131.

[1] Apographum manifeste habet „clisio", non „elisio". [2] Apographum ordinem verborum ita disiectum habet: „dignius nichilque deo acceptabilius quam et nostra terrestri aula . . ." [3] regnum. [4] Nunc Maon, ad orientem insulae Pagi. [5] Forsitan вєрѣ, nunc Vir, italice Pontadura. [6] cru. [7] dal. [8] *ss*, i. e. s(ub)s(cripsi), non autem „signaui". [9] Viachiço. Vide nr. 45. [10] Ibid. [11] Stud'ç. Forsitan autographum habuit Sudeç. Vide Bild. der slav. Personennamen. nr. 392. [12] Male „ac iupan(us)". Vide nr. 53. [13] Saluisclauus, aperte eronee pro Selislauus, Selislav. Miklošić op. cit. nr. 341. [14] cruatensis.

56.

A. 1069.

Petrus Cresimirus dat „libertatem" et „regale territorium" monasterio monialium s. Thomae Belgradi.

De libertate ecclesie sancti Thome. In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Anno quoque dominice incarnationis millesimo LXIX, indictione VI, mense octobri. Ego Cresimir,[1] rex Chroatorum atque Dalmatinorum, testimonium facio cum omnibus nobilibus meis, quod monasterio sancti Thome apostoli sub manu domine Dabriçe,[2] eiusdem monasterii matris, confero, firmum stabileque obseruando decerno, scilicet ut idem monasterium a modo et deinceps absque omni tributo perpetue existat liberum, ita ut nec mihi nec meis successoribus cuiuslibet consuetudinis debito implicatum esse uideatur, nisi

tamen uoluntariam exibe(n)s[3] honorificentiam; quatinus omnium ancillarum dei in eodem comorancium cenobio libertas et diuturna[4] quies, omnium secularium infestatione exempta, licentius atque instantius suo possint famulari creatori, cui se sub sacre legis iugo libentissime subdidisse noscuntur. Quapropter iam dictum cenobium non solum libertate[5] donamus, uerum insuper et regale territorium in loco, qui Rasochatiça[6] uocatur, incipiente ab ipsa Rasochatiça, ubi sunt due funtane, et uadit usque ad puteum, qui manet iuxta terram Mogorouici, in longitudine a monte Tini[7] usque ad riuum; et ibidem Smurdaçani[8] incipiente a termino uallis usque ad predictum montem Tini. Si enim quandocunque quis libet meorum successorum interuenerit, huiusque mei decreti stabilitum parui penderit, et ex omnibus, que a me fideliter statuta sunt, aliquid minuere uel transgredi uoluerit: iram habeat omnipotentis dei, et (maledictio) omnium sanctorum super illum[9] maneat, nec non et trecentorum decem et octo patrum anatematis uinculo inodetur, et nouissimo ac tremendo examine cum diabolo suisque ministris ac Juda traditore damnetur et inextinguibilis flamme incendio crucietur. Huius denique rei stabilitum palam actum, et coram his testibus roboratum: L(aurentio) episcopo, A(nastasio)[10] chroatićo episcopo, G(oyzo) bano; et alii plures.

Registrum quondam monasterii s. Johannis belgradensis: Policorion p. 23 in archivo c. r. loc. consilii Jaderae.

Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 98. Farlati IV, 4. Cod. dipl. CSD. I, 132.

[1] Chresymir. [2] In locum „Dobrize". Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 114. [3] exibes, loco „exibēs". [4] diūnas. [5] libertati. [6] i. e. Rasohatica, Rasohe, Rasohača, Rozsochate. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 523. Rasohatac, grad Frana Berislavića. Acta croatica. I, 252. [7] Tinj, tynъ (murus) ibid. nr. 701. Tinj, pagus in parte orientali versus septentrionem civitatis Belgradi. [8] Smъrdačani. ibid. nr. 596. [9] illos. [10] MSC habet „R"; sed male, nam a. 1069 episcopus Chroatiae fuit Anastasius (v. nr. 55), R(ainerius) uero in acto a. 1066 adducitur.

57.

Iun. 1069. Spalati.

Litterae fundationales archiepiscopi Laurencii neo-erecto monasterio s. Benedicti in urbe Spalato editae.

† In nomine sanctę et indiuiduę trinitatis. Anno quidem incarnacionis millesimo LXVIIII,[1] indiccione uero VII. Regnante Cressimiro

rege Chroatorum et Dalmatinorum. Ego Laurencius, nuper apsarensis ęcclesię pręsul, diuina ministrante clemencia, cuius absque nutu nulla consistunt, nulla inesse nulla in mundo uidentur deesse, spalatine sedis electus et ordinatus archiepiscopus. Igitur magnitudinem miseracionis cuius considerans, imperiumque formidans, et illud quod exigiturus est quandoque in iudicio futuro expauescens, dicente scriptura: „cui plus committitur, plus ab eo exigitur", cepi equanimiter de tanto michi grege a domino commisso quo modo qualiterue sibi ęterni cibi possim concedere pastionem; denique prout etas aut sexus cuuiscumque indigebat, diuina largitate suggerente, illis necessaria sufficienter subministrabantur. Uerum tamen locus immo portus feminino sexui perfecte saluacionis nusquam inueni, in quo religiosam et deo placitam uitam agere posset. Unde hactum est, ut communi cum consilio locum sibi utilem aptaremus monasterium construendum, clericorum scilicet et laicorum fidelium, Ualiçe[2] prioris cum suis nobilibus cunctis. Inuento itaque loco cum ęcclesia, quę ad honorem sancti Benedicti constructa fuerat, quę eciam cellam beatissimi Domnii pontificis et martiris Christi clerici ac layci sub iureiurando confirmauerunt esse. Inventę quoque sunt et personę, quę ibidem deo deuote adessent seruiturę: in primis domna Chatena nobilissima feminarum, quam postea abbatissam uidimus domino uolente, sua cum sorore Stana,[3] domnaque Anna et domna Agapis, ac domna Uera,[4] cum ceteris deo deuotis personis, quibus, ut superius, cum communi consilio locum concessimus ad monasterii construccionem et ad nostrarum omnium animarum dignam remuneracionem, tali denique pacto talique confirmacione, quatinus sit illud prelibatum, deo uolente, monasterium ita liberum et absolutum ab omni sęculari nexu, ab omnique paccione securum, quemadmodum monasterium protomartiris Stefani[5] a nostris antecessoribus statutum et ordinatum uidetur. Quibus in primis ad auxilium et solacium inferiorem pauimentum cum canaua turris sancti Petri, omnibus eiusdem ęcclesię ereditariis consencientibus, concessimus: in primis Duimo zoppo,[6] Forminus Pudichino, presbitero Bizancio, Duimo Dragauiti cum Marula uxore sua et filiis suis Petrana et Drago, Domnanna muliere et . . . . . . filia . . . . e Naplatę; non enim ibi congregacio esse poterat sine hoc. Hęc etenim ante horum noticia testium condonacio facta fuit, uidelicet Dominici monachi uenetici, Gregorii presbiteri in Asca, Petri archidiaconi, presbiteri Petri, omniumque clericorum; prioris Ualizę, Nichodemi, prenominati Duimi claudi,

Mesagalina, Duimi filii Ualiçę, prenominati Duimi Dragauiti ac nobilium laycorum ciuitatis spalatinę. Sed quia incongruum ac inutile uidebatur eisdem sanctimonialibus, fratres uel seruitores sexus masculini pariter commorare, habito consilio studiose locum, in quo prouisores ancillarum dei seorsum manerent, perquirere statuimus; itaque dei ordinacione locus cum ecclesia, quę a bonę memorię uiro, scilicet sacerdote Andrea, quondam ad honorem sanctę dei genitricis et uirginis Marię constructa uidebatur, inuenta est. Unde communi omnium clericorum ac laycorum, prioris uidelicet memorati omniumque nobilium uoluntate nec non illo eodem consenciente, cui eiusdem ęcclesię cura fuerat data, in potestate dei seruorum ad regendum comendata, illam prępbato cenobio cum terris ac uineis uel libris seu quicquid habere uidebatur, ad auxilium firmantes, perpetuę concessimus, ita quidem ut restauracionem sui status nullo tempore quod est illud edificii uel diuini officii ammitteret. Ad hęc tamen stabiliuimus, si habuerint nauigia sine comercia, eant et redeant; piscatores girrum sibi galetam prębeant I; alii autem piscatores, singulos cum habuerint, deferant pisces; quodque nauigium, frumenta deferens, singula modia contribuant. Terra, quę prope monasterio est, quę dicitur ad gusternam, quia in commune erat, sibi concessimus. De sororibus autem, quę nunc domino seruiturę ibi ingrediuntur, uel quę eodem inuitatę ingressurę, aderint suis facultatibus immo et territoriis, libera cuncta, quę in prephato monasterio optulerint, territoria uolumus adesse ab humano cuncto seruicio, scilicet ab illo quod uulgo ziurum dicitur. Uerum tamen et hoc, quod sibi iniunctum est a nobis, gracia honoris nostrę methropolis ęcclesię in precipua festiuitate, uidelicet beatissimi Domnii, duos quippe cereos singularum librarum et duas oblatas tantum offerant in tributum; dein uero nulli subiaceat tributo, nulli ui subsistat, nisi gracia dileccionis et munere oracionis. Hacta sunt autem hęc mense duodecimo ante noticiam horum testium: in primis Ualizę et Nichodemi priorum, Petri archidiaconi, Micha archipresbiteri, domni Johannis presbiteri et monachi, Basilii capellani, Stefani presbiteri, diaconi Fusconis, presbiteri Johannis, presbiteri Popini, Micha presbiteri, Martini presbiteri, Johannis iudicatoris, Duimi domni Petri, Johannis Mesagalinę et fratris ipsius Johannis de Porta, Duimi domni Dragi, Formini Busicę, et omnium clericorum sancti Domnii, ac laycorum spalatinę urbis. Si quis autem, quod absit, huius nostrę confirmacionis uiolator temerario ausu extiterit, iratum habeat trinum et unum deum et cccx et VIII

sanctorum patrum consequatur malediccionem, et cum Juda perpetuam sustineat dampnacionem.

Ego uero Teodorus, licet immeritus, presbiter et cancellarius ecclesię sancti Domnii, per iussionem domini mei prenominati archiepiscopi huius confirmacionis dictaminis scriptor et testis sum.

Membrana quondam in monasterio s. Benedicti seu s. Rainerii Spalati, nunc in monasterio s. Mariae Jaderae, litt. longob. initio saec. XII. Sub litteris arçhiepiscopi Laurentii adsunt notae: Nemire filiae Mesagalinae; Mariae abbatisae anni 1109, Dominici Galatae, Praestancii Basamure, et Marihenae, de donationibus eidem monasterio s. Benedicti concessis. Transsumptum in MSC: Catastico di terre.. delle rr. monache di s. Rainerio.. formato da me Alesandro Barbieri nell' a. 1753" in archivo c. r. consilii locumt. Jaderae.

Ex eadem membrana eotum Spalati J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 16. p. 101. Farlati III, 139. Cod. dipl. CSD. I, 134.

Haec membrana non videtur autographum recte et fideliter exhibere, quod etiam incisum istud: „quam postea abbatissam vidimus", sat manifeste innuit. Nota quoque temporis aliquantulam difficultatem excitat: Laurencius quippe „nuper apsarensis ecclesię presul, diuina ministrante clemencia.. spalatine sedis electus et ordinatus archiepiscopus" dicitur, quod magis cum anno 1060 quam 1069 convenit, licet huic indictio VII correspondeat. In designando anno sive inscitia sive incuria scribae evidens est. Argumentum iterum acti vix svadet, editum fuisse illud primo archiepiscopatus Laurentii anno. Quare censendum est, chartam istam, nisi velis illam spuriis adnumerare, exhibere nobis authenticum alia manu elaboratum et retractatum.

[1] Vide notam supra. [2] „Valiza" loco „Voliça", prout „Dabro" loco Dobro etc. V. Bild. der slav. Personennamen. nr. 45. Volice, Voliha etc. [3] Ibid. nr. 366. [4] Ibid. nr. 55. [5] situm extra urbem in promontorio. [6] ital. = claudus, prout inferius explicatur.

58.

Circa a. 1069.

Cresimirus rex monasterio s. Stephani prope Spalatum concedit „locum molendini vicinum ecclesiae s. Petri in territorio Salonae".

Nel nome di nostro Signor Gesù Christo. Io Cresimiro, per la Dio gratia rè de' Croati et Dalmatini, facio breve (di) donatione al cenobio di san Stefano protomartire, che è posto vicino alla città di Spalato.[1] Però invitato anzi ammonito dal venerabile arcivescovo

In nomine domini nostri Jesu Christi. Ego Cresimir, dei gratia rex Chroatorum et Dalmatinorum, facio breue donationis cenobio sancti Stephani, prope ciuitatem Spalatum sito, (suoque venerabili abbati Gisilberto.)[1] Inuitatus immo admonitus a uenerabili archiepis-

Lorenzo et dal prefato abbate Gisilberto, che voglia concedere, per remedio dell' anima mia, anzi di miei parenti, il luoco del molino per (esso cenobio dell' ordine di san) Benedetto,[2] et havendo trovato il luoco come ci hanno fatto vedere, cioè vicino alla chiesa di san Pietro nel territorio di Salona, glielo concediamo da esser avuto (et) perpetuamente tenuto. Et se alcuno de nostri successori s' opporrà a questa nostra donatione, il che Dio non voglia, incorra nella maleditione dell' onnipotente Dio et la scomunica dei santi padri et con Giuda sia condonnato nell' inferno. Furono fatte queste cose alla presenza di questi testimoni: prima del predetto Lorenzo arcivescovo, di Pietro arcidiacono, di Giovanni sacerdote e monaco, di Pietro primicerio, di Dragana scitonossa et di Osritio podiuppo et di Gregorio podiuppo.

Io Theodoro, prete e capellano, per ordine del predetto rè, Signor mio, scrissi questa donatione et fui testimonio.

copo Laurentio et a prefato abbate Gisilberto, ut pro remedio anime mee, pariter ac meorum parentum, concedere uelim eidem cenobio ordinis sancti Benedicti locum molendini; et inuento loco, uti nos uidere fecerunt, uicino nimirum ecclesie sancti Petri in territorio Salone, concedimus illum ab eodem habendum et perpetuo tenendum. Si quis uero ex successoribus nostris, quod deus auertat, huic nostre donacioni contradixerit, incurrat omnipotentis dei maledictionem et sanctorum patrum anathema, et cum Juda damnetur ad infernum. Acta sunt hec in presentia horum testium: inprimis Laurentii archiepiscopi, Petri archidiaconi, Johannis sacerdotis et monachi, Petri primicerii, Dragani scitonose et Osrizii podiuppi et Gregorii podiuppi.

Ego Theodorus, presbiter et capellanus, de mandato predicti regis, domini mei, hanc donationem scripsi et testis adfui.

Registrum olim monasterii s. Stephani propo Spalatum, nunc in bibliotheca s. Marci Venetiis: Scritture del monasterio di s. Stefano di Spalato cod. num. LI class. V msc. ital. Transsumptum in bibl. academiae Zagrabiae nr. CCXVII. fol. 16.

Farlati III, 138. Cod. dipl. CSD. I, 133.

Annus deducitur a testibus, quorum regis šćitonoša Dragana ut testis adducitur in litteris Johannis a. 1070. V. nr. 62.

[1] Nomen abbatis in versione ommissum fuisse, patet e voce „prefato“, quae nunc nomini abbatis Gisilberti adnectitur. [2] „per esser benedetto“.

59.

Anno 1070, 16 maji.

Regis Petri Cresimiri confirmatoriae fundationalium monasterii s. Petri in insula Arbe.

Quemadmodum hoc testamentum, bonum et iustum, uidemus[1] a uestro episcopo et clericis ceterisque uestris ciuibus corroboratum et laudatum: ita ego Cresimirus[2] rex eandem collaudationem et confirmationem corroboro. Et si aliquis, instinctu diaboli compulsus, hanc corroborationem nostram disrumpere temptauerit: conuenit sibi fortiorem[3] nobis esse et amicitiam nostram spernere. Anno domini millesimo LXX,[4] indictione VIII, die sexto decimo intrante madio. Presentibus magistro Gregorio gramatico, et Paulo de Bulia et aliis.

Ad calcem fundationalium sub nro. 41.

J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 16, p. 104. Farlati V, 228. Cod. dipl. CSD. I, 136.

[1] uidimus. Kuk. [2] Crascimirus. Luc. [3] Kuk. fortior. [4] In Luciano exemplari legebatur initio: „millesimo septuagesimo primo".

60.

Anno 1070. Nonae.

Radovanus donat monasterio s. Chrysogoni Jaderae universam sui avi Lilici possessionem.

† Anno ab incarnacione domini nostri Jesu Christi[1] millesimo LXX, indiccione VIIII.[2] Regnante Romano imperatore tercio;[3] rege Chrobacię Dalmacięque Petro, Siuinnimir[4] bano. Actum in ciuitate Nona, Adamizo iupano. Ego Radouanus[5] trado omnem possessionem meam in terris et uineis, queque fuit aui meo Lilici,[6] in monasterio sancti Chrisogoni, abbate Petro presente, iure perpetuo[7] possidenda.[8] His coram testibus: capellano Petro teste, Desinna[9] iupano teste, Adamizo iupano teste, Souinna setenico[10] teste, Johannes dedu[11] teste, Uitodrago[12] teste, Nepostoy[13] teste, Petro presbiter teste, Michahel presbiter teste, Prodano teste, Rugota teste, Andreas presbiter teste. Si quis autem hanc conscripcionis uel donacionis[14] (cartulam) uoluerit corrumpere cupiditate deceptus, superni numinis iram incurrat, sortemqne possideat cum his, qui dixerunt domino deo: „recede a nobis", nec ut iudicetur sed ut perpetuo damnetur resurgat.

Ego Adam presbiter et monachus[15] ueritate comperta rogatus manu mea scripsi.

Huius acti duo adsunt exemplaria: a) unum membr. in regnicolari archivo Zagabriae inter doc. antiq. nr. VI, litt. longob. eiusdem XI vel XII saeculi; alterum b) in archivo c. r. loc. consilii Jaderae inter acta monasterii s. Chrysogoni caps. I, mass. H, nr. 7. Huiusce exemplaris adest quoque ibidem recentius transsumptum. Vide Rad XXXVI, 145.

Cod. dipl. CSD. I, 137.

[1] ihu xpi. [2] Si librarius in designanda indictione non erravit: documentum hoc post 1 septembris 1070 anni, qua indictio IX iam inchoaverat, scriptum fuit. [3] Pro „quarto". Romanus IV a 1 iannarii 1068 una cum Eudoxia imperare coepit. [4] Exempl. *a* „Siuinnimir", Sьvьnnimir. Cf. Die Bildung der slav. Personennamen, nr. 337. [5] Exempl. *a* „Radauanus". [6] Exempl. *a* „ualeco". „Lilici" habet subsequens documentum. Cf. Lêl, Lêlek, Lêlko. Ibid. nr. 205. Lilici = Liljki. Exempl. *b* addit: „de ciuitate Nona". [7] Ex. a membrana corrosa ita, ut „petuo" omnino desit. [8] Exempl. *b* „possidendam". [9] Exempl. *a* „Desnna". [10] „alias sitinico" i. e. sьtьnik. [11] Ommissum est nomen: „Johannes", adnotato illius tantum munere dedъ. [12] Exempl. *a* „Vitadrago". [13] Ne-po-stoj. Cf. Miklošić op. cit. nr. 369. [14] Ommissum: cartulam, paginam. [15] Verba haec: „presbiter et monachus" in exempl. *a* infra „Adam" subscripta et addita sunt.

61.

I. 1070.

Donatio Radovani confirmatur et in protectionem regis suscipitur.

a.

Anno dominicę incarnacionis millesimo septuagesimo, indiccione ᴠɪɪɪɪ. Augusto regnante Romano tercio, tempore Cresimiri Chroatorum regi. Ego Radouan, nepus Lilici, trado omnem possessionem meam, quę fuit predicti aui mei, in loco, qui dicitur Suchouara,[1] beato Chrisogono martiri presente eiusdem monasterii Petro abbate. Sed quia resistebat michi Uekemir[2] Lucę iupanus cum Boleslao tepci, et contradicebat hoc fieri quod feceram dicens, ipsa terra a rege predicto sibi esse concessa: ob quam igitur contencionem stu-

b.

(Charta interpolata.)

† Anno dominice incarnationis millesimo septuagesimo, indictione ᴠɪɪɪɪ. Augusto regnante Romano tercio, tempore Cresimiri regis Chroatorum et Dalmatinorum. Ego Radouan, nepos Lilici, trado omnem possessionem meam, que fuit predicti aui mei in loco, qui dicitur Suchouara, beato martiri C(h)risogono, presente eiusdem monasterii Petro abbate. Que possessio his manifestis indiciis declaratur: a lacu ex septemptrionali plaga protendendo in directum uersus boream ad riuum, et ab isto loco eundo ad australem par-

dui adesse ante presenciam dicti regis die sancto paschę, cum multi Chroatorum nobiles ibi tunc aderant. Et interrogaui dominum meum regem: si tantillam hereditatem meam illis iupanibus habere concessisset. Tunc rex coram omnibus, illud se minime egisse, dixit; atque mei miserescens largitus est michi legatum suum nomine Apricium socolarem,[3] qui michi et meam terram ab illis defendens redderet ac meam donacionem publice coram uicinis in loco supra dicto confirmaret. Quod et factum est. Nam ueniens una mecum ad predictum locum, uidelicet Suchouara, coram omnibus ibidem manentibus uel coram aduenientibus subscriptis testibus et terram iniuste querentibus interdixit ac domui dei una mecum iterum tradidit. Cerminico[4] breberscico[5] teste, Uilcina zatinscico teste, Dalizo[6] poliscico teste, Cosma lucisco teste, Mutimir sidrascico teste, Desina nonensis iupano teste, Sracino sitnico teste, Jacobizo zastobriscico teste, Bolanno[7] tepciza teste, Johannes dad[8] teste, Johanne capellano teste, Budicio postelnico[9] teste, Desimir Smullę[10] filius, Tolimir psar,[11] Uitomir duornic.[12] Hi uero testes affuerunt coram rege. Suchouarę uero: Pribigoj[13] gradscic,[14] Chroatin, Zelodrag, Dragouit, Dobrogoj, Negouan. Si quis autem hanc meam oblacionem cupiditate deceptus quocumque ingenio uel tem-

tem ad terminos predii de Dubio[15] cum suis circumadiacentiis pascuis. Sed quia resistebat mihi Vekemir Luce iupanus cum Boleslauo tepcii; et hoc donum, quod sancto martiri intuitu dei et pro remedio meorum predecessorum animarum feceram, contradicebat et ad nichilum deuenire satagebat, dicens, ipsam terram a rege predicto sibi esse concessam. Ob quam igitur contentionem die sancto pasce studui adesse ante presentiam predicti regis, ubi non modica turba nobilium tam Chroatorum quam Dalmatinorum adherat. Tunc coram omnibus interrogaui satis diligenter dominum meum regem, si tantillam hereditatem meam illis iupanis habere concessisset. Qui in facie omnium id se minime egisse respondit; atque mei misertus largitus est mihi legatum suum nomine Apricium socolarem, qui regia fretus auctoritate mihi et meam terram ab illis defendens redderet ac meam donationem publice coram uicinis in loco supra dicto, hoc est in monasterio sancti martiris C(h)risogoni, confirmaret et sigilli proprii munimine roboraret. Quod diuine misericordie instinctu factum est. Nam predictus Apricius una mecum ad predictum locum, uidelicet Suchouara, ueniens coram omnibus ibidem manentibus nec non coram aduenientibus subscriptis testibus terram iniuste que-

pore de domo dei auferre temptauerit, superni numinis iram incurrat, sortemque possideat cum his, qui dixerunt domino deo: „recede a nobis", nec ut iudicetur sed perpetuo ut damnetur resurgat.

Ego Adam, presbiter et monachus, ueritate comperta manu propria scripsi.

Membrana in bibliotheca academiae Slavorum merid. Zagabriae, litt. longob. saec. XII, ni forte eiusdem XI saec. ad finem.

rentibus interdixit; et sicut illam domui dei largitus fueram una mecum regali institutione iterum tradidit et confirmauit. Unde ego, predictus Radouan, regia potitus iusticia rogo et contestor omnes Christi fideles per patrem et Jesum Christum, filium eius, nec non et spiritum sanctum, ab utroque procedentem, ut hec omnia inuiolabiliter conseruent. Si quis autem hanc meam oblationem qualibet cupiditate deceptus quocunque ingenio aliquo tempore a domo dei auferre temptauerit, superni numinis incurrat iram, sortemque possideat cum his, qui dixerunt domino deo: „recede a nobis;" nec, ut iudicetur sed ut perpetuo damnetur, resurgat. Cui donationi et facto interfuerunt hi testes: Desinna nonensis iupanus, testis. Cerminicus breberschico, testis. Voinna zatinscico, testis. Dalizo poliscico, testis. Cosma luscico, testis. Mutimir sidrascico, testis. Sarazino sitinico, testis. Jacobizo zastobriscico, testis. Bolano tepciza, testis. Johannes dat, testis. Johannes capellanus, testis. Budicio postelnico, testis. Desimir Smulie filius, testis. Tolimir psar, testis. Vitomir duornic, testis. Hii omnes testes fuerunt coram rege; Suchouare uero: Tribigoi grascik, Croatin, Zelodrag, Dragouit, Dobrogoi, Negouan.

† Ego Anastasius, chroatensis episcopus et aule regie cancellarius, hanc donacionis cartulam rogatu predicti Radouani et ex mandato domini mei regis iutus in ciuitate Nona scripsi et confirmaui. Feliciter.

Membrana litt. longob. saec. XII in archivo c. r. loc. consilii Jaderae cassa XIV, rottolo E, nr. 2. Transsumptum item recentius et librarii mendis refertum ibidem: acta s. Chrysogoni caps. I, masso H, nr. 7 (19).

Cod. dipl. CSD. I, 136.

Documenti huius exemplar sub *b* pluribus auctum atque interpolatum esse, ostendi fusius in Rad XXXVI, 146—150.

[1] V. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 640. Suha, Suhor, Suhavas, Suvara (Suhara). [2] Loco „Vecemir, Većemir". Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 57. [3] i. e. sokolar, **соколарь** falconarius. Daničić: rječnik iz književnih starina srbskih ad. h. v. [4] Cf. Černika. Cerminico forsitan loco „Ceruenico". Vide Miklošić op. cit. nr. 445—6. [5] Ex slav. breberski, etiam breberьski, breberьsti, ita etiam zatinski, polьski, lučьski, sidraski, zastobrinski, addito „cus, a, um". Vide Rad XXXV, 42. [6]

*

Dalica. Miklošić op. cit. nr. 101. [7] Cf. Bolin ibid. nr. 14. [8] i. e, ded дѣдъ. [9] **постельникъ** cubicularius. Miklošić: Lexicon palaeoslov. ad h. v. [10] Cf. Smil, Smilja. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 349. **пьсарь**, qui canum curam gerit. Lexicon palaeoslov. ad h. v. [12] **дворьникъ**, serb. **дворьскын, дворьскын приставь**, comes palatii. Lexicon palaeoslov. ad h. v. Daničić: Rječnik ad h. v. [13] Male „Bribigoj". Cf. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 297. [14] i. e. gradšćik, grašćik in vinod. zakon Kolo III, 62 v. 165, 170. grajščak Acta croat. nr. XXXV. Cf. **градьштакь** Daničić: Rječnik ad h. v. [15] Dubь, Dubje, Dubno. Miklošić Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 75.

62.

A. 1070. Belgradi.

Joannes, Chroatorum ded, monasterio s. Chrysogoni Jaderae vendit suam possessionem in Čepriljani et donat curtem in Brda.

1.

Anno ab incarnacione domini nostri Jesu Christi millesimo LXX, indiccione VIII. Imperante domno Romano tercio, Chroacie[1] uero regnante Cresimiro[2] rege. Ego Johannes, Chroatorum dad, cum conscia[3] uxore mea Dobriza[4] uendo possessionem meam in loco, qui dicitur Cepriylani,[5] monasterio beati Chrisogoni[6] pro XX solidis iure perpetuo possidendam, presente Petro abbate. Que his cingitur terminis ac lateribus: a latere orientali uia publica, ab australi colina deserti, ab occidentali terra sancti Platonis, a septemtrionali terra Adamizo[7] iupani. His coram testibus: Laurencius testis, Desinna iupanus testis, Adamizo iupanus testis, Souinna setenico[8] testis, Saraçenus setenic[9] testis, Petrus capellanus testis, Vitodrago testis, Nepostoi testis, Michahel presbiter testis, Prodano testis, Rugota[10] testis, Andreas presbiter testis, Radouan testis.

Ego Adam, presbiter et monachus, rogatus et ueritate comperta (manu propria scripsi.)

2.

Item ego Johannes, Chroatorum dad, pro remedio anime mee eodem tempore concedo monasterio beati Chrisogoni martiris curtem in loco, qui dicitur Berda,[11] perpetuo possidendam, presente Petro[12] abbate. Hanc ipsam denique terram promerui a domino meo Cresimiro[13] rege, et ipse concessit mihi hanc facere donacionem. Acta sunt hec in ciuitate Belgrado coram ipso domino meo Cresimiro

rege et his coram testibus: Dragona scitonos[14] testis, Michahel testis, Johannes capellanus testis.

Et ego Dominicus, presbiter et monachus,[15] iussu donatoris manu mea propria scripsi.

Transsumptum recens in archivo c. r. locumt. consilii Jaderae: acta s. Chrysogoni cass. I, mass. H, nr. 7.

Cod. dipl. CSD. I, 138.

[1] Croacie. [2] Chresimiro. [3] conzia. [4] i. e. Dobrica. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 114. [5] Doc. a. 1195 (Cod. dipl. CSD. II, 174) habet „Ceperlani", Ceprijlani, Čeprlani. Locus Čepriljan in insula Uglian ex adversa parte civitatis Jaderae. Cf. Čeprek, allodium Zagrabiae. [6] Grisogoni. [7] Adami Mizo. [8] sachich, manifestum mendum pro „satnich", satnich = satnik, „setenico" v. nr. 60. [9] secniz i. e. setnic, сьтьникъ, „setenico" vide nr. eodem. [10] „Ruyata". Vide nr. 60. Rugota a ржгъ, rug. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 332. [11] Vide cod. dipl. CSD. II, 174: „terram Berde". бьрдл, бръдл: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 34. [12] „Formino", apertum mendum: nam eotum abbas fuit Petrus, nec Formino inter abbates s. Chrysogoni vestigium reperitur. [13] Chresimiro. [14] „scutonos" loco „scittonos". [15] nisi forte etiam hic orig. membrana habuerat: „Adam, presbiter et monachus"; vel si „Dominicus" alteram partem scripserat, forsitan transcriptor verbo „presbiter" addidit monachus. Vide nr. 106.

63.

A. 1070. Jaderae.

Chrovatin cum fratre Lutostraho donat monasterio s. Chrysogoni suum territorium in Sekirani.

a.

† Anno ab incarnacione domini nostri Jesu Christi millesimo LXX, indiccione VIIII. Imperatore Romano tercio regnante, C(h)robacie rege Cresimiro, bano Suinnimir. Actum in ciuitate Jadera. Ego Chrobatinus[1] una cum fratre meo Lutostracho[2] tradimus in monasterio sancti Chrisogoni territorium, quod abemus in loco, quod dicitur Sekerani,[3] abbate Petro presente, contiguum eiusdem ęcclesię territorium.[4] His coram testibus: priore Jadere Drago teste, Cusma iupano Luce teste,

b.

† Anno ab incarnacione domini nostri Jesu Christi millesimo LXX, indiccione VIIII. Imperatore Romano tercio regnante, Chrobacie rege Cresimiro, bano Suinnimir. Actum in ciuitate Jadera. Ego Chrobatinus una cum fratre meo Lutstrach tradimus in monasterio sancti Chrisogoni territorium, quod abemus in loco, qui dicitur Sechirani, contiguum territorio eiusdem ecclesie, presente Petro abbate, perpetuo retinendum. Qui autem hanc nostram donacionem subtraere uoluerit,

Adamizo iupano teste, iudex Maio Jadere teste, Apricio teste, Cando teste, Dabro de Bonamuta teste, Andreas filius episcopi testis.

Ego Adam, presbiter et monachus, ueritate comperta rogatus manu mea scripsi.

Membrana litt. longob. in c. r. archivo loc. consilii Jaderae: Cass. XXIII. nr. 611.

Cod. dipl. CSD. I, 138.

omnipotentis iram incurrat. Actum hoc in ciuitate Jadera his coram testibus: priore Jadere Drago teste, Cusma iupano Luce teste, Adamizo None iupano teste, Maius Jadere iudex testis, Apricio teste, Cando teste, Dabro de Bonemute testis, Andreas filius episcopi testis.

Ego Adam, presbiter et monachus, rogatus a donatore et ueritate comperta manu mea scripsi.

Membrana ibid. cass. I, masso H, nr. 7.

E registro antiquo privilegiorum s. Chrysogoni J. Lucius: de regno Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 100. Farlati V, 604. Cod. dipl. CSD. I, 138.

[1] Cf. Hrvatin: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 432. [2] Ibid. nr. 209, 373. [3] membrana scribit „sa kare (inter duas lineas) kerani". Doc. a. 1195 (cod. dipl. CSD. II, 174) „Secherani"; charta *b* melius: „Sechirani", Sekirani. Cf. Sekira, Sikera, Sikirica. Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 569. [4] Ordo verborum quoad sensum esset: „territorium, quod (h)abemus in loco, quod dicitur Sekerani, contiguum eiusdem ęcclesię territorium(o), abbate Petro presente his coram testibus.

64.

C. a. 1070.

Missus regis Cresimiri ecclesiam s. Cosmae et Damiani adiudicat monasterio belgradensi s. Joannis.

Quomodo misit uenerabilis rex Cresimir[1] nuncium suum[2] in Alba[3] ciuitate inquirere de iusticia ecclesie sancti Johannis euangeliste de sanctis Cosme et Damiano de monte.

Breue recordationis, quomodo placuit regi C(resimir), quod mitteret nuncium suum in Alba[4] ciuitate inquirere a populo ciuitatis: si uera essent ea, que abbas Felix requirebat et proclamationem faciebat, scilicet de iusticia ecclesie sancti Johannis euangeliste de sanctis Cosme et Damiano, et quid populus diceret. Inde missit Uuillum[5] Dragum, qui uocauit populum ad se ad sanctum Johannem; ad quem populus uenit dicens, quod, quiquid abbas requirebat de

iusticia ecclesie, iustum requirebat. Ista sunt nomina hominum: Semiuitus, Petrus, Petrus iudex, Nicolaus archidiaconus, Micha uetulus, frater eius Belço,[6] Vitaça, Johannes presbiter, Negulus,[7] Lube,[8] Andreas, Drase et frater eius Dabrana, Gregorius, Domaccha,[9] Trunçannes. Et omnes ciues affirmauerunt priuilegium sancti Johannis de sanctorum Cosme et Damiani, et semper debuisset permanere sub potestate huius monasterii.

Registrum membr. olim monasterii s. Joannis belgrad: Policorion p. 13. in archivo c. r. loc. consilii Jaderae.

Farlati IV, 4. Cod. dipl. CSD. I, 146.

Felix praefuit monasterio s. Joannis post Andream (1059 v. nr. 40) et ante Petrum (1076 v. nr. 89).

[1] Chresimir. [2] „suum" supra lineam. [3] quae sequuntur scripta sunt in margine folii. [4] i. e. Belgradum. [5] rectius „Uoillum". Cf. Vojil, Vojilo. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 44. [6] Cf. Bêlca Bêluca. ibid. nr. 27. [7] Nêgul. ibid. nr. 256. [8] Lub, Luban, Ljube. ibid. nr. 207. [9] Domacha. ibid. nr. 117.

65.

C. a. 1070.

Cresimir rex Apriçoni socolar, dum cum regina et ščitonoša suo hospitio ab eodem susceptus esset, donat terram in Jelčani.

Vide nro. 133, 5. J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 99.

66.

C. a. 1070.

Cresimir rex donat terram in Kamenjani Pribine Gusić, filio Prvanegi,[1] dum ordinem s. Benedicti in monasterio s. Joannis Belgradi ingrederetur.

Vide nr. 133, 10. Memoria fit in litteris regis Stephani a. 1166. J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 99. Cod. dipl. CSD. II, 71.

[1] Idem probabiliter, qui a 1059 iupanus Lucae fuit.

67.

A. 1070, 8 Julii. Belgradi.

Petrus Cresimir territorium ecclesiae arbensis definit et confirmat.

† Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi[1] MLXXI, indictione VIIII, die octava mensis iulii. Tempore domni Alexandri pape[2] urbis Rome. Ego Cresimir, rex Dalmatinorum ac Chroatorum, insimul meis cum principibus iustitiam arbensis ecclesie retinentes et eam in protectione nostra suscipientes uolumus et perpetuo iure

assentientes firmamus, ut dicta ecclesia habeat suas parochias, silicet iuppam, que fuit sub alpibus a castro latine Murula uocitato sclauonice Steniçe[3] usque ad flumen Copriue et ecclesiam sancti Georgii in Rawna;[4] Kissam[5] suis cum pertinentiis, tantum retinentes de iure suo paucas uillas Pagi: Peçani,[6] Murowlani[7], Wlasiçi,[8] quas, et si pro malo habet, nouo dedimus episcopo nonensi; iuppam Licche,[9] iuppam Buçani[10] et Boçachi.[11] Et hoc statutum uolumus perpetuo inuiolabile manere, sicut semper a maioribus natu didicimus dicte iam ecclesie inuiolabile perstitisse. Quicumque igitur nostris de successoribus hoc priuilegium perturbare et ei uim inferre aliquo molimine atemptauerit, nostro iudicio pellatur a regno; de inferioribus sanctimus componere centum libras auri, regali curie medietatem et sancte predicte arbensi ecclesie aliam medietatem. Ad roborem et uigorem nostreque cartule dationis assentionisque iustitie mitram nominis nostri inpressis litteris prelibate donamus ecclesie et nostri sigilli impressione firmando roboramus. Indictione VIII. Datum est hoc priuilegium Arbensi ecclesie in castro Belgrado per manum Johannis diaconi et domini regis notarii coram comuni curia.

Membrana orig. litt. lat. in archivo communis Arbe, quondam in sanctuario ecclesiae ibidem; communicavit mecum eiusdem communis prior d. de Dominis Jos. Habet sigillum cereum pendens, $10^1/_2$ cm. in diametro, in cuius medio visitur imago regis in throno sedentis, in manu dextera sceptrum, in sinistra vero globum tenentis, circum circa inscriptio litteris maiusculis: „† SIGILLVM REGIS CRESIMIRRI DALM. AC CHRO".

Privilegium hocce confirmatum fuit a. 1111 a rege Colomano: Cod. dipl. CSD. II, 17.

J. Lucius de regn. Dalm. et Croat. lib. III, c. 12, p. 142. Farlati V, 229. Jura regni CSD. I, 15. Cod. dipl. CSD. I, 140. Franciscus de Dominis, notarius arbensis, a. 1673 descripsit. Msc. Rnić: Rifflessioni storiche sopra la città e isola di Pago. Msc. in bibliotheca academiae Slav. merid. Zagrabiae, p. 50.

[1] ihu $\frac{i}{x}$ [2] pp. cum *ee* desuper. [3] Stenice, nunc Stinica ad Jablanac „sub alpibus" ex opposita regione insulae Arbe. [4] Antonius Raymundi in sua descriptione nonensis dioecesis (Farlati IV, 225—6) initio saeculi XVI commemorat sub castro Obrovac" monasterium ordinis s. Benedicti sub invocatione *s. Georgii de Coprica*". Adest quoque ibi pagus Ravanska. [5] Nunc „Pago". [6] Pećani. V. Die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 430. [7] Rnić loc. cit. „Murovlane, s. Michiel era la parochiale, ora Gorizza". [8] i. e. Vlašići. ibid. nr. 731. [9] i. e. Lika. [10] i. e. Bužani, in qua iuppa tardius adducuntur castra: Kosinj, Novigrad, Ostrovica, Perušić. Črnčić: najstarija poviest krčkoj itd. biskupiji str 22—25. [11] i. e. Bočaći, in qua iuppa commemorantur tardius loca: Psivići, Botuci, Banj dvor, Búk, Srakovina etc. Črnčić ibid. p. 26—30.

68.

1071. Pags.

Kessensis communitas monasterio s. Michaëlis de Sansicovo donat suum monasterium s. Petri de Neumis.

† Anno ab incarnacione domini nostri Jesu Christi MLXXI, indiccione VIIII. Tempore Cresimiri Dalmatinorum ac Chroatorum regis et Dragi arbensis episcopi. Nos denique Kessensis communitas, quia deo et monasterio sancti Michahelis de Sansicouo[2] in primordio edificacionis ipsius monasterii oculte et aperte offendimus et quia deus sua misericordia nos per reuelacionem sancti Nicolai uisitauit, quod strages, qua deprimimur, ob id super nos deuenisset: communi consilio pro emendacione mali facti, quod fecimus, donamus nostrum monasterium sancti Petri de Neumis insulis monasterio Sansicouo cum suis utrisque insulis Neumis[3] et eorum pertinenciis, et cum X libris ecclesie et III aratris boum et II campanis et CCVI ouibus et XVIII iumentis et L uaccis. Pristauum[4] uero rogamus dari (a) Mazolino arbensi comite, qui noster est. Que omnia uolumus ut dictum monasterium sancti Michahelis, excepto nominato pristauo, habeat et iure hereditario (in) perpetuum possideat, salua tamen iustitia arbensis ecclesie. † Ego Mazolinus arbensis et kessensis comes testor et me subscribi iussi † Ego . . . . dono et uolo et subscribere me rogo. † Ego Dobrogost hanc donationem esse uolo. † Ego Petrus dono et uolo. † Ego Duimus Uulastelin[5] dono et uolo. † Ego Stanimir dono et uolo. † Ego Bardinus[6] dono et uolo. † Ego Prelut[7] dono et uolo. † Ego Sudimir dono et uolo. † Ego Paulus dono et uolo. † Ego Cuiiamir[8] dono et uolo. † Ego . . . . dono et uolo. † Ego Bastian dono et uolo. † Ego Stojan dono et uolo. † Ego Gostimer dono et uolo. † Ego Zupan dono et uolo. Ego . . . . dono et uolo. † Et omnes quotquot sumus, hanc donacionem uolumus esse in perpetuum ualituram † Et ego Dragus, arbensis episcopus, notate interfui donacioni et, saluo iure nostre sedis, assencio et hoc priuilegium fieri iubeo, in cuius diocesi donante donata sunt.

† Ego Martinus diaconus examinator manum misi.

Transsumptum saeculi XIII in finem vergentis aut XIV ineuntis, tempore videlicet arbensis comitiâ Marci Michaelis [9] uti ex hac adnotatione elucet: „Ego Martinusius de Slouigna, examinator domini comitis Marchi Michaelis et eius curiae, examinaui".

Farlati: Illyr. sacr. V, 229. Lucius: de regno Dalm. et Croat. lib. III, c. 12. p. 142. extractum tantum communicavit. Ruić msc. cit. nro 67, p. 44. Cod. dipl. CSD. I, 140.

[1] vel „Kissensis". v. nr. 67. [2] Sansigo, Sansego, insula parva cum eiusdem nominis pago ad occidentem insulae Absorensis (Ossero), nunc lussinensis. Slav. Šušak. [3] Nunc scogli di Nembo, di s. Pietro di Nembo, non procul a praedicta insula, meridiem versus. Scoglio di s. Pietro e scoglio asinello. [4] „pristinum", manifestum mendum librarii pro „pristauum", aliter „pristaldus", corruptum ex „pristauus", приставь (Daničić: rječnik ad h. v.), inde „pristaustina" i. e. pristavština (Cod. dipl. II, 90. 140) i. e. taxa, quam pristav opere executo meruit. V. приставьштина. Daničić: rječnik ad h. v. [5] valastelin. Vide Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 41. [6] Forsitan „Darinus". ibid. nr. 103. [7] Perlug, nil significat. Prelut ibid. p. 22 et nr. 74. [8] „Culiamir". Cf. Kujava, Kulin. ibid. [9] Fuit arbensis comes a. 1280. 1308. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. I, 127—227.

69.

A. 1072.

Cresimir donat monasterio s. Mariae Jaderae territorium in „Berda".

(Charta suspecta.)

Anno ab incarnacione domini nostri Jesu Christi millesimo LXXII, indiccione VII.[1] Ego Cresimir, dei prouidencia rex Chroatorum et Dalmatinorum, pro remedio animę meę et parentum meorum trado in monasterium uirginum, situm Jadere, in honore beatę uirginis Marię, (in) presencia Agapis abbatissę, territorium in loco, quod Berda uocatur,[2] quondam possessum a duobus colonis, nomine uni Benach, alteri Beneda,[3] iure perpetuo possidendum. Si quis autem meorum successorum id irritare temptauerit, pauendi incurrat sumpmi iudicis iram, damneturque cum his, qui leuam tenuerint partem. Johannes causidicus regis testis, Dragana[4] scutarius regis testis, Adam(iz) iuppanus nonensis testis, Desinna iuppanus testis, Prodano iuppano testis, Zouinna setinico testis, Vekenego setinico testis.

Et ego presbiter Michacio, capellanus regis, scripsi et corroboraui.

Registrum membr. in archivo monasterii s. Mariae Jaderae fol. 29 a. Descrizione etc. Adsunt praeterea plura transsumpta.

Farlati V, 604. J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 9. p. 82. tantum insinuat. Cod. dipl. CSD. I, 144.

Annum millesimum LII in quodam exemplari male adpositum esse, patet vel ex eo, quod monasterium s. Mariae primum a. c. 1066 extructum fuerit. (V. nr. 50.). Verum documentum hocce vel vitiosum vel plane interpolatum est; nam eo tempore non Agape sed Cicha abbatissa fuit (vide nr. 77); causidici regii munus nullo alio documento confirmari potest; testium denique nomina, aliunde coacta, totusque litterarum tenor authentiam in dubium vocat. Forsitan interpolationis ansam dedit lis, quam ipsum monasterium ob terram „de Berda" habuit cum „pluribus nobilibus Jaderae" sequenti saeculo exeunte (Cod. dipl. CSD.

II, 205). Eotum abbatissa Tolia exhibuit coram iudicio „priuilegium Cresimiri regis bone memorie, quod habebat“.

[1] loco x. [2] Terminabatur „ex parte occidentis uia publica, que uadit Nonum, uersus boream recta linea usque ad Bregum . et ab inde uersus austrum per spinam collis per uiam antiquam . . .“ Cod. dipl. CSD. II, 206. [3] Benak, Beneda, ben = occisio. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 5. [4] Etiam „Draugana“.

70.

1. 1072. Jaderae.

Petrus iupanus de Sidraga cum fratre Slavizo tradit monasterio s. Chrysogoni Jaderae territorium patris Semiviti in „Bravizo“.

† Anno ab incarnatione domini Jesu Christi[1] millesimo LXXII, indictione VII.[2] Ego Petrus iupanus de Sidraga cum Slauizo fratre[3] per remedium animarum nostrarum et parentum[4] defunctorum trado in cenobium sancti Chrisogoni[5] omne territorium, quod pater meus Semiuit[6] possedit in loco, quod appellatur Brauizo. Si quis autem hoc irritare temptauerit: quod cauet,[7] reperiat; quod uitat, inueniat. Actum in ciuitate Jadera presente Petro abbate.[8] Martino comerciario teste, Sergio teste, Maio filius Cerneca teste, Neuprat teste. Ego Adam, rogatus a predictis fratribus, manu mea scripsi.

Duo apographa in archivo c. r. locumt. consilii Jaderae: a) vetus saeculi XII in membrana, cassa XVIII nr. 454. b) recentius inter acta s. Chrysogoni cap. I, masso H, nr. 7. p. 4. Alterum discrepat a priori in pluribus.

Farlati V, 604. Cod. dipl. CSD. I, 143.

[1] ihu xpi. [2] Exempl. *b*: „anno dominice incarnationis millesimo LXXII, per indictionem septimam“. [3] Exempl. *b*: „cum fratre meo Flauizo“. [4] Idem: „nostrorum uiuorum et defunctorum“. [5] Grisogoni. [6] „Semiuit“ supra lineam. Exempl. *b.* absque hoc nomine proprio. [7] Exempl. *b.* „caute“. [8] Ibidem: „et his coram testibus“.

71.

1. 1072. Nonae.

Fratres Sovina, Desimir, Petrus, Grimela et Slavic donant monasterio s. Chrysogoni Jaderae suam possessionem iv Bravizo.

a.	b.
	(Charta interpolata.)
† Anno incarnacionis domini nostri Jesu Christi[1] millesimo LXXII,	Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi millesimo LXXII,

indictione vii.[2] Regnante Cresimir Chroacię et Dalmacię, Stefanoque episcopante. Uisum nobis est fratribus Zouinna,[3] Desimir, Peter, Gromela,[4] Slauiz, de ciuitate Nona, ut pro remedio animarum nostrarum et parentum nostrorum defunctorum, quorum nomina indicamus: Ueliacus,[5] Stepan, Tomidrag, Uekemir, Raddomir, nomina autem feminarum defunctarum: Petrona, Bolinega, dare in cenobio sancti Chrisogoni martyris, situm in Jadera, possessionem in Brauizo a mare infra et supra, quę a nostris possessa est, septam antiquis maceriis, cuius pertingit terminus per collem a meridie usque ad aquam recto itinere, que oritur iuxta siluula, quę uocatur lusiz, et inde extenditur in australi parte iuxta Mozaua[6] usque ad aliam aquam, quę subterraneo meatu uidetur habere originem a fonte, qui uocatur sliuinich,[7] qui fons in eadem possessione est; indeque ducitur terminus iuxta siluam, quę dicitur uirrouikka,[8] qui sursum tenditur contra mare et peruenit ad antiqua sepulchra, quę in eadem habentur possessione; et inde ducitur funiculus usque ad terrulam ecclesię sancti Chrisogoni, ubi primitus idem martyr sepultus fuerat; et ab ipsa tenditur usque ad ecclesiam iam dicti martyris, quę adheret ecclesię sancti Petri sitę ibidem, hinc et inde iterum usque ad mare; tam in collibus quam in uallibus

indictione septima. Regnante glorioso Croatię Dalmatięque rege Chresimiro. Visum nobis est fratribus Zouinę, Desimiro, Petro, Gromilę et Flauizo, ut pro remedio animarum nostrarum uel parentum nostrorum defunctorum, quorum nomina sunt hęc: Veliacus, Stephanus, Tomidrag, Vachemir, Rodomir, feminarum quoque defunctarum nomina: Petronna, Botenega, Berę cenobio sancti martiris Grisogoni possessionem iusta mare infra et supra colinam, pertingit terminus a parte aquilonis usque ad aquam, quę oritur non longe a siluula, que uocatur lucus, et inde extenditur iuxta alteram aquam, quę subteraneo meatu uidetur habere originem a fonte, qui uocatur Schiuinil, qui fons in eadem possessione nostra est; indeque ducitur funiculus non longe a sepulcris, ipsaque sepulcra in eodem nostro habentur territorio; et inde porrigitur usque ad ecclesiam sancti Grisogoni, quę aderet ecclesię sancti Petri, hinc et inde usque ad mare; et quidquid nostri iuris reperiri potest in loco, qui uocatur Brauizo, in abbatis Petri iure perpetuo possidendum. Si quis autem nostrum post obitum hoc donum pietatis aufere temptauerit, parui pedens summi numinis iram, cum supremus iudex mundum iudicaturus aduenerit, non cum electis ad dexteram positus uocem remunerationis,

et quicquid nostri iuris reperiri potest in Brauizo in abbatis Petri presencia fratrumque eius iure perpetuo tradimus possidendum. Si quis autem nostrum post obitum hoc donum pietatis aufere a dicto cęnobio temptauerit parui pendens nostro uoto, iram omnipotentis dei incurrat; et cum supremus idem iudex mundum iudicaturus aduenerit, non cum electis ad dexteram possitus uocem beatitudinis sed cum reprobis condemp(na)cionis audire mereatur. Actum in ciuitate Nona in presencia prefati regis: Druznik[9] ded, Pribidrug postelnik, Dragana[10] scitnik regis, Adamiz iuppanus, Desinna iuppanus, Prodanus iuppanus. Item testes latini: Drago prior, Andreas prior, Maius iudex, Candidus, Nikyforus, Petrus comerzarius et Prestancius frater eius.

Ego Adam rogatus a predictis donatoribus scripsi.

sed cum reprobis condemnationis audire mereatur. Actum (in) ciuitate Nona in presentia prefati regis: Drusinic ded testis, Pribidrago postelnic testis, Druyana scutarius regis testis, Adamizo iupanus testis, Desina testis, Prodanus iupanus testis. Item alii testes latini ex ciuitate Jadera: Dragus prior testis, Andreas prior testis, Maius iudex testis, Prę-stantio Doda testis, Petrus comerzarius testis, Candidus testis, Nichiforus testis.

Ego Adam a prędictis donatoribus rogatus manu mea scripsi.

Apographum vetus membranae *a.* litt. longob. in archivo c. r. locum. consilii Jaderae: casseta XVIII nr. 445. initio quidem saec. XII, uti e continuata, eademque manu exarata scriptura elucet, cuius textum, pro re diplomatica nostra magni ponderis, hicce adducimus: „Dehinc elabentibus pluribus annis, temporibus uidelicet apud nos domini Colmanni regis, quidam peruersi nepotes uirre substraxerant aliquos agellulos de predicta possessione falsificantes cartam istam. Quod prospicientes nos fratres iam dicti cenobii eos stare fecimus ad iudicium episcopale. Et datis iudicibus iudicauerunt nobis tribus monachis iurando firmare cartam istam; et alii tres similiter iurarent de nepotibus illorum, qui illam donarant nobis possessionem. Quod et factum est. In primis iurat dominus Dabrus nuper abbas, deinde Georgius presbiter et Gauzulus presbiter; item de heredibus illorum, qui nobis hoc benigne egerant, iurat Radoslaus filius Petri iuppani, Saracin filius Slauizi iuppani similiter et Climin filius Desinnę iuppani similiter. Judices autem hi tres fuerunt..... regis iudex, Miroslaus psacensis comes et Desinna noster iudex. Hoc itaque iudicium factum est in quadriuio maiore, sacramentum autem in nostro capitulo palam his testibus: Maius archidiaconus, Uitaza olim prior, Trunzan iudex, Uilcina iudex, Maius pucanna, Maius tribunus, Zanizus tribunus, Gregorius tribunus, Forminus tribunus, Uilcinna comerzarius. Ex Slauis testes: † Slauizus. † Radoslaus. † Saracin. † Jaco(u)us. † Geronnus. † A. † A. † C. † G. † Pribinna.

Postea perlustrantes omnia loca illa ita inuenimus, ut scriptum erat, erigentesque lapideos aceruos possedimus."

Cod. dipl. CSD. I, 141.

Apographum membranae *b*. in archivo c. r. loc. consilii Jaderae: Acta s. Chrysogoni capsa I, masso H, nr. 7 (19).

E registro privilegiorum monasterii s. Chrysogoni J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15, p. 100 adducit tantum initium et finem. Farlati V, 604.

Chartam sub *b*. et corrumptam et interpolatam esse pluribus ostendi in Rad XXXVI, 150—3.

[1] ihu xpi. [2] anno 1072 fuit indic. X. [3] Etiam „Souinna" nr. 60. Cf. Sobina. Die Bild. der slav. Personennamen. nr. 353. Sobeslaus et Zobeslaus. [4] Cf. Grzymala, Grimьc. ibid. nr. 87. [5] i. e. Veljak. Cf. Veljko, Veljan. ibid. nr. 32. [6] i. e. močava. Cf. močar, močara palus. Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 351. [7] i. e. Slivьnik, Slivnik. ibid. nr. 590. [8] Cf. ib. nr. 729: vir, virje, virovo. [9] i. e. Družnik. v. ibid. nr. 120. [10] Drugana v. nr. 45.

72.

Circa a. 1070—2.

Petrus, filius Semiviti, donat monasterio s. Mariae Jaderae ecclesiam ss. apostolorum Petri et Pauli in Bravizo.

Ego Petrus, Semiuiti[1] filius, una cum filiis Crine[2] et omnes mei propinqui donamus pro animabus nostrorum parentum et pro salute nostra et nostrorum successorum cenobio sanctę Marię ecclesiam, quę est in Brauizo dedicata in honore sanctorum apostolorum Petri et Pauli, et cum omni territorio nostro, incipiente a territorio sancti Chrisogoni (et) ex utraque parte descendente usque ad riuum et ex alia parte riui ascendente[3] usque ad siluam iuxta territorium sancti Nicolai, excepto quasdam terrulas, quę sunt in medio sancti Chrisogoni; ut habeant et possideant in perpetuum. Si quis hoc nostrum actum[4] frangere presumpserit, maledictionem dei incurrat et secundum mos terre satisfaciat. Actum est hoc coram horum nobilium presentia: Stephani[5] iadertini episcopi et Drago prioris atque Madii iudicis nec non Slauici[6] iupani et Zidimiri[7] iupani et aliorum.

Et ego presbyter Martinus, capellanus, interfui, scripsi et testis sum.

Registrum membr. in archivo monialium s. Mariae Jaderae. fol. 25 a. Farlati V, 606. Cod. dipl. CSD. I, 130.

Tempus, quo donationales hae editae sunt, e Dragi prioratu et Madii indicatu facile deducitur.

Hocce territorium a. 1166 vindicabat sibi monasterium s. Platonis

Jaderae; archiepiscopus tamen iadertinus Lampredius et comes Dominicus Maurocenus adiudicarunt illud monasterio s. Mariae, quod „testamentum" Petri filii Semiviti in iudicio exhibuit. (Vide eiusdem registri fol. 25. b. Cod. dipl. CSD. II, 73).

[1] Cf. Semouitus, Zemouit. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 142. [2] Crьne, Črъne. ibid. nr. 446. Etiam „Cerne". [3] „descendentem, ascendentem". [4] „factum". v. nr. 129. [5] „Dabr-ane", qui inter episcopos Jaderae neque reperitur, loco „Steph-ani", qui illi ecclesiae sub Dragi prioratu praefuerat. [6] Cf. Slauiz, Slavica (fem.), Slavik (slauic), Slavьko (Slauico). Miklošić. ibid. nr. 346. [7] i e. Zьdimir, Sъdimir, Zdimir. ibid. nr. 380.

73.

Circa a. 1072.

Družnik Chroatorum ded donat „cum assensu Cresimiri regis" monasterio s. Chrysogoni Jaderae „quandam curtem in Brda ad locum, qui dicitur Sliunicus".[1]

„Autenticum" commemoratur in charta Dedomiri a. 1182, 9 Februarii. Orig. in archivo c. r. loc. consilii Jaderae caps. I, masso K, nr. 1. Cod. dipl. CSD. II, 125.

[1] Slivnica, pagus in communi Novigrad et districtu iadertino.

74.

Anno 1073.

Večeněg donat monasterio s. Mariae Jaderae „omnem possessionem suam".

In nomine domini nostri Jesu Christi, et eiusdem incarnacionis anno millesimo LXXIII. Regnante Cresimiro Chroacię, bano Suinimiro, episcopatum uero (Jaderae) gubernante domino Stephano, in ciuitate Nona iuppanus Adamizo. Ego denique Uckenego[1] pro remedio animę meę precipio fieri in domo sancte Marie de Jadera omnem possessionem meam, quam habeo in uineis, terris cultis et incultis, et omnia animalia, (de) pecoribus uel iumentis; omnia et in omnibus si(n)t in predicta domo sanctę Marię in perpetuum possidenda. Et si quis parentum meorum contraire temptauerit, quod absit, iratum habeat trinum et unum deum, et cum Juda Scarioth in inferno dampnetur. Adamizo iuppanus testis, Prodano testis, Desinna testis, capellanus Grubina testis, Tolimiro[2] testis, presbyter Dedochna[3] testis, presbyter Barba testis, Zouinna testis, Nepostoy testis, presbyter Milotech[4] testis, Petrus de Bonemuta testis, et alii plures testes.

Registrum membr. in archivo monialium s. Mariae Jaderae, fol. 19. a. Farlati V, 51. Cod. dipl. CSD. I, 146.

[1] In charta nr. 69: „Vekenego setьnik". [2] Tollimir. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 400. [3] „dedochna", i. e. Dedohna. Cf. ibid. p. 17. Bratohna, Dragohna, Mirohna. Thema ДѢДЪ cf. Dědon, Dědak, ibid. nr. 127. [4] Cf. ibid. p. 27, 28: Milobrat, Milivoj, Miloněg, Milorad.

75.

Anno 1059—73.

Cresimirus rex donat monasterio s. Joannis evang. Belgradi „terras de Jaseniça et terras Draçani".

Charta deperdita, quae in litteris iadertinis a. 1197 commemoratur. Cod. dipl. CSD. II, 183.

76.

Anno 1059—73.

Cresimirus rex donat Žezane, fratri Brataše, unum „molinum".

Vide nr. 111.

77.

Anno 1070—3.

Nota de terris monasterii s. Mariae Jaderae, quas abbatissa Cicha in Petrizani comparavit.

Abbatissa C(icha) monasterii sancte Marię cum suis sororibus comparauit terram in Petrizani[1] sub Cresimiro[2] rege et Sui(ni)miro bano a filiis Dobromiri: Rudinna,[3] Adamizo, Saraceno pro XXXVII solidis. In eodem loco a Grego(rio) Seuotiche[4] pro uno solido, de(cem) capris et uno boue comparauit terram; et aliam a Techna,[5] Trilie filio, pro duobus solidis. In eodem loco ab Adam Debel pro v solidis; et aliam in eodem loco a presbitero Breberizo pro III solidis; et pro rogacione eiusdem terre Neuprato dedimus III solidos de grano. His testibus presentibus[6]: Dabrala[7], Sega, Dabrostraza[8] Trunzani filius, iudicator Margastrona, presbiter Serafia, Dabrize, Trudalata, Doda, diaconus Madius, presbiter Barba, Santase, Dragouito,[9] Spitar,[10] Stoiana ded. Crasona[11] duornik[12], Zaron[13] gradskich[14] et frater eius Adamiz.

Registrum membr. lit. long. in archivo monasterii s. Mariae Jaderae, p. 9. Transsumptum valde vitiosum.

Cod. dipl. CSD. I, 146.

Tempus huius notae eruitur e banatu Svinimiri sub rege Cresimiro.

[1] Nunc „Petrčane", pagus in districtu iadertino. [2] Crescimiro. [3] Rud = ruber. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 326. [4] Seuotibe. cf. Miklošich ibid. 353. [5] „Teona", Tec(h)na. ibid nr. 414. [6] „His teps" puto legendum esse „his te(stibus) p(re)s(entibus)", non autem: „testibus: ep(iscopi)s". [7] loco „Dobrila". [8] Dobro-strêza. Cf. op cit. p. 26 et nr. 114, 375. [9] „Dragosibe". [10] „Spizar". Spitar vide ibid. nr. 356. [11] Ibid. nr. 177: Krasan, Krasonj. [12] „donornik" mendum pro „duornik". [13] Cf. Žarko ibid nr. 180. [14] „driskeuik", puto corrigendum esse: „gradskich" loco „gradscich" = gradščik. V. nr. 61.

78.

Circa a. 1073.

Cresimirus rex vendit Petro, abbati s. Joannis Belgradi, „alodium cuiusdam Barbare uiduae in ualle Pagnana pro XL romanatis".

Vide nr. 133, 36.

79.

Inter 1069—73.

Rex Cresimir donat monasterio s. Joannis Belgradi terram in Seruiça.

Vide nr. 133, 9.

80.

(Spuria.)

„Existente Cresimiro Croatie" rege communitas Absarensis donat abbatiae s. Petri de Absaro quasdam terras „in insula Hye, que uocabatur Corona".

„Instrumentum in forma privilegii" productum a. 1356 coram Francisco Bono, vicario patriarchae Gradensis. Monumenta spectantia historiam Slav. merid. III, 301.

Initium huius instrumenti: „Tempore Alexii imperatoris (1081—1118) existente eius filio Cressimiro Croatie" (rege), sat clare eiusdem interpolationem demonstrat.

81.

A. 1065—74.

„Breve recordationis“ de terris in Trsteniko, a Rusino iupano morstico datis monasterio s. Petri in Selo ad Salonam et confirmatis ab eiusdem fratre rege Slavico, item de sua terrarum parte ab eodem rege huic monasterio donata.

Breuem recordationem facio ego Rusinus,[1] qui et morstici, de terris, que sunt in Tristenico.[2] Pars, que mihi contigit, uolo et iubeo ut sint in monasterio sancti Petri pro remedio anime. Nam si quis eam subtrahere (temptauerit), iratum habeat trinum et unum deum, et meam maledictionem. Oblata sunt autem hec coram Preda filio Stepaniti et Dragisse.

Denique post mortem prefati (Rusini) morstici uenit uxor eius et affirmauit prefatas terras coram presbitero Vilcana et filio Milese[3] et Rusello filio Sovine et Desimiro filio Dreuaro nec non Deviano.[4]

Postea uenit Slauiz rex et corroborauit prenominatas terras coram Petro bano et Sarubba[5] iuppano et Ded filio Climini[6] et Uelcano setnico et Juuano filio (Uilcane) brauaro et Zurra filio Tripuni.[7] (Testes :) presbiter Pauesa,[8] Budimir tepciza et presbiter Uilcano.

Ibidem Slauiz ante eosdem testes sicut partem fratris sui[9] affirmauit, sic suam partem, que ibi habebat, in eadem ecclesia, pro remedio anime sue nec non sui fratris, perpetualiter contulit.

Registrum membr. uti videtur, saec. XII olim monasterii s. Petri in Selo, nunc in archivo spalat. capituli p. 16. Transsumptum in msc. cod. bibliothecae scientiarum academiae Zagrabiae nr. 287. fol. 49—50.

F. Carrara: Archivio capitolare di Spalato. Spalato 1844. p. 60. Cod. dipl. CSD. I, 148.

Regis Slavici confirmatio et donatio ad a. 1074—5 referenda est, illi Rusini donatio aliquo temporis intervallo praecessit.

[1] Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 329. Rusin. [2] i. e. Trъstenik. [3] Ibid. nr. 220. Mileša. [4] Ibid. nr. 126. Devjan. [5] Forte pro Svaruba. ibid. nr. 336. [6] Ibid. nr. 146. Klima, Klime. [7] Ibid. nr. 406. Tripe, Tripko. [8] panesa. Ibid. nr. 273. Paviša. [9] i. e. Rusini, quod quidem confirmatur his verbis acti anni 1176 eiusdem msc. (p. 25): „quas quidem terras Rossene moristicus prius donauit monasterio sancti Petri de Gomai, et post mortem ipsius Rossene moristici Petrus Slauus, filius eius, et Slauizo, auunculus eiusdem Petri Slaui, prenominatas terras in sepe dicto monasterio confirmauit“.

82.

C. a. 1074. Almisii.

Slavizo rex cum Petro bano et Saruba iupano, eisdem „residentibus in ecclesia s. Petri, que est in Olmisi"[a] definit litem inter Petrum Černi et Tugaranos de territorio „a saline usque ad uineam tilstocosse."

Vide nr. 111.

J. Lucius: de regno Dalm. et Croat. lib. II, c. 10. p. 85.

83.

A. 1075, mense novembri. Spalati.

Archiepiscopus Gerardus, papae Gregorii VII. missus, monasterio s. Chrysogoni Jaderae cellam s. Joannis in Silago iterum confirmat.

In anno millesimo LXXV ab incarnacione domini nostri Jesu Christi, mense nouembris. Ea tempestate, qua comes Amicus regem C(h)roacie cepit. Ego Girardus, sancte romane ecclesie apocrisarius sipontineque sedis gracia dei archipresul, missus a domino Gregorio papa partes in istas, statui sanctam synodum spalatina in urbe sedens uniuerso cum cetu, firmans uera, exsecrans illicita, respuens falsa. Tum in hora (illa) Petrus, uenerabilis abbas sancti Chrisogoni, conquestus est de cella sancti Johannis (sita in insula), que uulgo Silagus nominatur, quod suus episcopus, uidelicet Stephanus, illam sibi abstulerat. Unde abbas nobis cartulam porrexit, in qua inuenimus, quod Grubina,[1] que olim supra dictam cellam sua sponte donauerat, postea, suggerente sibi inimico, studebat auferre. Hoc gestum est tempore Teuzonis[2] legati domini Nicolai pape. Sed dictus apocrisarius, uidens hoc arte diabolica machinari audax, ut scriptura testatur: „iustus confidit ut leo", inuestiuit abbatem per baculum, quem gestabat manu, Nicola[3] priore concedente cum suo populo; et insuper eternas maledictiones futuris usurpatoribus dedit. Ego autem uidens sibi (in)iuste fieri, et omne consilium meum, rursum precipimus suo presuli inuestire abbatem (et) cenobium (de) sua illa (cella)[4], per pedum, quod manu portabat. Contradicentibus autem nostra uerba hec et auferre uolentibus post noxia uerba illius missi prioris collaudamus, et nostra insuper posuimus. Laurencius archipresul collaudat et roborat, Johannes tragurinus episcopus collaudauit, Prestancius belgradensis[5] episcopus collaudauit. Et omnis synodus collaudat et roborat.

Transsumptum quondam in archivo monasterii s. Joannis (Cosmae et

Damiaui) Belgradi J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 10. 85 initium tantum adducit. Farlati: Illyr. sacr. III, 142. Cod. dipl. CSD. I, 150.

Transsumptum hoc, Farlatio teste, „extrema praecipue parte librariorum mendis vitiatum" erat. Nos haec menda emendare adlaboravimus.

[1] Gorbina. Vide nr. 42. [2] male „Acuzonis" V. ibid. [3] eodem. [4] suo illo cenobio. [5] castilanus. Monasterium s. Johannis Belgradi dicitur etiam „monasterium s. Joannis de castello" (cod dipl. CSD. II, 184); puto itaque „castilanus" in transsumptum explicative illatum esse, authenticum autem „belgradensis" habuisse.

84.

A. 1066—76. Jaderae.

Joannes diaconus vendit monasterio s. Chrysogoni Jaderae terram in Obrovec.

Ego Johannes[1] diaconus, frater Dimitri presbiteri, tibi domino Petro abbati sancti Chrisogoni[2] ad opus tuorum fratrum uendidi terram in loco, qui uocatur Obrouezo,[3] per VI solidos aureos, continentem sementi(s) modia usque XXIIII, quę est iuxta terram uestri cenobii; hoc quidem tenore, ut si aliquis meorum uel extraneorum uobis hanc terram me inuente subtrahere uoluerit, ego me anteponam illam ad deffendendam; quod si eam deffendere nequiuero, promitto, me uestrum uobis reddere, nisi uestra michi aderit pietas, duplicatum pręcium. Actum est hoc in uestro monasterio sub camera beati Danielis, subque noticia horum testium, ante quorum pręsentiam michi dedisti solidos: Stephanus iaderensis episcopus (testis), Maius diaconus et monachus testis, Petrizo[4] (testis), Veçenego[5] testis.

Apographum in archivo c. r. locumt. consilii Jaderae: Acta s. Chrysogoni capsa I, masso H, nr. 7, p. 5.

Cod. dipl. CSD. I, 139.

Tempus, quo hae litterae editae sunt, deducitur ab episcopatu Stephani et abbatia Petri.

[1] Joannes. [2] Grisogoni. [3] i. e. Obrovec, etiam „Obrovic". [4] Petriczo [5] Pezenego, quod nil significat. Večeněg. V. nr. 69, 74. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 57.

85.

C. a. 1075—6.

Petrus, abbas s. Chrysogoni Jaderae, terras monasterii in Lucorano Maio filio Barbe ad dies vitae sine censu concedit.

† In nomine dei ęterni. Future recordacionis litteris notificare satagimus, ut posteris pateant, ut si quis a ueritate exorbitare uo-

fuerit, ipsas litteras eundem arguat. Ego denique Petrus sancti Chrisogoni abbas breuis litteris facio de quodam terras in campo Laucarani,[1] ab ęcclesia sancti Laurencii quasi passos sexaginta in parte occidentali, quem Dabro, filio Nichifori, pro remedio animę suę in domo sancti Laurencii offerens, post eius uero obitus Maius, filio Barbe, abstraere non metuit, sed abstracta aliquantulum uineas ibidem sibi composuit. Pro qua re ego quadam dies in episcopatum iadertine sedis conueni presente domino Stephano, eiusdem cathedra residente, et Candido prior et Maius iudex et aliis plures nobilibus, quos longum esset narare; ibique plurima sunt memorata; et quod iniuste a domo dei fuerat abstractum, iuste reddere est iudicatum, ut terras et uineas sit in perpetuum in ecclesia sancti Laurencii et nobis nostrisque successoribus possidendum. Hoc actum est coram supra memorati testes.

Sed tandem, diuina clemencia iuspirante atque misericordia commotus, placuit michi meisquue confratribus, ut ipsas uineas ad ipso Maio in uita sua sine aliquo censo retinere concedimus; post abscessum uero eius si quis ex suo genere eas retinere uoluerit, reddat quarta in domo[3] sancti Laurencii. Et hoc actum est presente is testibus: inprimis Fusco Branza,[4] Dominico Tichinę,[5] Dabro filio Nichifori, Andreas filio diaconi Martini et Dabrana filio Petri Lipe.[6]

Membrana, uti videtur orig. lit. long. in archivo regnicolari Zagrabiae: Acta ant. doc. nr. V.

Cod. dipl. CSD. I, 131.

Tempus, quo has litteras editas censemus, deducitur a prioratu Candidi et iudicatu Maii. V. nro seq.

[1] i. e. Laukarani. cf. čeh. louka, v. slov. лѫка, Luk-ar-janinъ. Alibi (Cod. dipl. CSD. II, 12. 174). „Lucorano, Lucorani". Lukoran, pagus in communi iadertino. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. I, 23. II, nr. 298. [2] Correctura: remediu(m). [3] Inde a „mo" scripta sunt in altera membranae parte scriptura parum legibili. [4] Forsitan pro „braniza, branьca. Cf. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 17. [5] Ibid. nr. 399. Tichan, тихань. [6] Cf. Lěpa, Lepъčin. ibid. nr. 206.

86.

A. 1075, 5 Februarii.

Civitatum Dalmatiae promissio Venetis de non admittendis in Dalmatiam Normannis.

In nomine domini dei eterni et saluatoris nostri Jesu Christi. Anno ab incarnatione eiusdem millesimo LXXV, mense februarii die

VIII, indictione XV.[1] (Tempore domini Siluii, ducis Uenetie atque) Dalmatie et Croatie. Promittentes promittimus nos: prior spalatine ciuitatis, uidelicet Stephanus Ualiza nomine, atque Gaudinus tribunus, Dominicus Marra,[2] Johannes Peripano, Petrus filius Dominici, Desa filius Cocini,[3] aliusque Desa, Michael, Stephanus, Nichiforus, Dominicus Drasi,[4] Forminus Salatus, cum uniuersis nostris conciuibus, maioribus et minoribus; nec non et prior tragurine ciuitatis Uitalis nomine, et Petrus Bela,[5] Georgius Bogoboici,[6] Johannes Chudi,[7] Sabaudicius archidiaconus, Desa, Andreas, Dominicus, cum cunctis nostris conciuibus maioribus et minoribus nostre ciuitatis; atque Candidus prior iadrensis ciuitatis et Madius Sega iudex, Nichiforus Selius, Zella Madius, Gallus, Dabro Strincia, Johannes spatarius candidatus,[8] Lampridius, Madinus Martini, Ualentinus Speri, Andreas camerarii ac uniuersi nostri conciues, maiores et minores; atque prior de Belgrado Justus ueneticus, Gregorius frater episcopi, Drago de C(h)rastina,[9] Michael de Utica, Prestancius, Petrigna Anastasii, Michael de Diachuiro,[10] atque omnes conciues nostre ciuitatis, uobis domino Dominico Siluio, duci Uenetie et Dalmatie ac imperiali protophedro[11] et seniori nostro, ut ab hac die in antea (num)quam[12] nullus nostrorum ciuium audeat adducere Nortmanos aut extraneos in Dalmatiam, aut per se ipsum uel quouis ingenio. Si quis autem huius foederis[13] preuaricator inuentus fuerit et se legitime excusare non poterit: amittat uitam suam et quicquid possidet in hoc seculo, medietatem in camera ducis et medietatem ciuibus, qua in ciuitate preuaricator inuentus fuerit, (iudicetur) per iudicem erga romanam legem, que in presenti pagina scripta esse uideatur in IV capitulo eiusdem legis: „quia si quis inimicos infra prouinciam inuitauerit aut introduxerit, anime sue incurrat periculum et res eius inferantur in erarium". Signum (†) manus prioris spalatine ciuitatis Stephani Ualize, qui hoc rogauit fieri; et successiue omnium, qui supra nominati.[14] Ego Laurentius, sancte salonitane ecclesie archiepiscopus, ratifico et confirmo. Ego Forminus, nonensis episcopus ratifico et confirmo. Ego Johannes, abbas s. Bartholomei, ratifico et confirmo. Ego Prestantius, episcopus belgradensis, ratifico et confirmo.

Petrus Hencius, sancti Marci diaconus et ducis Uenetie Dominici Siluii capellanus, rogatus a dictis hominibus scripsi et compleui feliciter.

Codex Treuisanus. a) in bibliotheca Cicogniana Venetiis nr. 2558, p. 103. b) in bibliotheca s. Marci Venetiis. cl. X. cod. LXXXI. f. 113. Nos utroque usi pristinum textum restituere conati sumus.

J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 9. p. 84. Romanin: Storia docum. di Venezia I, 391. Tafel und Thomas: Urkunden zur aelteren Handels- und Staatsgeschichte Venedigs. I, 42. Monumenta historiam Slav. merid. spectantia I, 2. Cod. dipl. CSD. I, 149.

[1] Ita cod. b; ast cod. a habet 1072, qui non convenit cum argumento historico huius cartae (vide nr. 83.). Mensis februarius a. 1075 more veneto respondet anno 1076 more communi. [2] i. e. Mara. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 215. [3] Forsitan „Coicini" i. e. Kojčin. Ibid. nr. 166. [4] Draž. ibid. nr. 118. [5] Ibid. nr. 27. Bêla. [6] i. e. Bogobojci, nom. Bogobojac. V. Miklošić inid. nr. 11. Bogoboj. [7] i. e. Hudi. ibid. nr. 437. [8] Cf. σπαθαροκανδιδᾶτος. Krause: Die Byzantiner des Mittelalters. S. 121. [9] i. e. Hrastina. Cf. Chrastani nr. 40. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 161. [10] Nomen valde corruptum, adeo ut nec coniectura emendari possit. [11] πρωτοπρόεδρος. Krause op. cit. p. 228. [12] „quas", Taf. „quarum". [13] „sceleris". [14] Sunt procul dubio verba librarii, quem orig. cartae testes ordine transcribere taedebat.

87.

Anno 1076, initio octobris.

Demetrius Svinimir, dum in ecclesia s. Petri ad Salonam in Chroatorum et Dalmatinorum regem coronaretur, fidem romano pontifici pollicetur eique monasterium s. Gregorii Vranae donat.

1.

In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Anno dominice incarnationis millesimo LXXVI, indictione XIV, mense octobris. Ego Demetrius, qui et Suinimir nuncupor, dei gratia Croatie Dalmatieque dux, a te domino Gebizo, ex apostolice sedis legatione domini nostri pape Gregorii potestatem obtinente, in salonitana basilica sancti Petri synodali et concordi totius cleri et populi electione de Chroatorum Dalmatinorumque regni regimine per uexillum, ensem, sceptrum et coronam inuestitus atque constitutus rex, tibi deuoueo, spondeo et polliceor, me incommutabiliter completurum omnia, que mihi sua reuerenda iniungit sanctitas, uidelicet ut in omnibus et per omnia apostolice sedi fidem obseruem; et quidquid hoc in regno tam apostolica sedes quam sui legati sanxerunt aut sanxerint, irreuocabiliter custodiam; iustitiam excolam, ecclesias deffendam; primitie, decime, omniumque ad ecclesiam pertinentium procurator existam; uite episcoporum, presbyterorum, diaconorum, subdiaconorumque, ut caste et regulariter uiuant, prouideam; pauperes, uiduas atque pupillos protegam; parentelle illicitam copulam de-

struens legitimam dotem annulo sacerdotisque benedictione constituam et constitutam corrumpi non permittam; hominum uenditioni contradicam; atque in omnibus, que ad rectitudinis statum congruunt, deo auctore, me equum exhibeam. Ducentorum quoque byzantiorum tributum meorum omnium consultu primatum sancto Petro per singulos annos in resurrectione domini de mihi concesso regno persoluendos statuo; et ut post me regnaturi hoc idem perpetue seruent, censeo, corroboro atque sancio. Dono insuper, concedo atque confirmo apostolice sedi sancti Gregorii monasterium, cui Vrana est uocabulum, cum omni suo thesauro, scilicet cum capsa argentea, reliquias sacri corporis eiusdem beati Gregorii continente, cum duabus crucibus, cum calice et patena, cum duabus coronis aureis gemmis ornatis, cum euangeliorum textu de argento, cumque omnibus suis mobilibus et immobilibus bonis, ut sancti Petri legatis sit semper ad hospitium et omnino in potestate eorum, hoc tamen interposito tenore ut nulli alii potestati detur sed omni tempore sancti Petri sit proprium, et a me meisque successoribus defensum atque ab omni honere[1] liberum et securum. Cuiuscunque autem audacia temerario ausu prefatum monasterium ei assignato thesauro priuauerit, terribilem illam iudicis uocem, quam diabolus cum suis angelis auditurus est, audiat. Preterea, cum deo seruire regnare sit, uice beati Petri et domni nostri pape Gregorii atque post se successorum in apostolica sede me tuis manibus committo et commendo. Hanc fidelitatem sacramento stabilio: ego, inquam, Demetrius qui et Suinimir, dei gratia et apostolice sedis dono rex, ab hac hora in antea sancto Petro et domno meo pape Gregorio suisque successoribus, canonice intrantibus, ero fidelis. Et ut ipse siue post eum futuri pontifices siue legati eorum uitam aut membra perdant aut capiantur, neque in consilio neque in facto ero. Et consilium, quod mihi crediderint, ad illorum damnum scienter nulli intimabo. Regnum autem, quod mihi per manum tuam, domne Gebizo, traditur, fideliter retinebo et illud summumque ius apostolice sedi aliquo ingenio aliquando non subtraham. Domnum meum papam Gregorium et suos successores atque legatos, si in meam potestatem uenerint, honorifice suscipiam et honeste tractabo et remittam; et undecunque me inuitauerint, prout potero, eis simpliciterque seruiam.

Ex actis synodicis quondam Romae in tabulario sacri palatii Lateranensis descripsit Cencius camerarius in libro censuum s. romanae ecclesiae (composito a. 1192) addiectis his verbis: „Ex synodo habita in

Dalmatia a legatis papae Gregorii VII, scilicet a Gebizone, tunc monasterii ss. Bonifacii et Alexii abbate nunc vero Caesenate episcopo, nec non et a Folcuino, Forosempronii episcopo, quae synodus habetur in archivio s. palatii Lateranensis . . ." Cod. msc. in vaticano tabulario secretiori nro 445 (Cf. Pertz: Archiv V, 80. Dudik: Iter romanum II, 32), item in bibl. vatic. et corsiniana nr. 1041 et 244. p. 424.

C. Baronius e cod. vatic.: Annales ecclesiastici. Coloniae Agripinae 1624. tom. XI, p. 527—8. Muratori: Antiquitates ital. medii aevi tom. X, col. 840, dissert. 69. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 10. p. 85—6. Farlati III, 146. Cod. dipl. CSD. I, 152.

[1] homine.

2.

Ego Demetrius, qui et Suinimir nuncupor, dei prouidencia Chroacie Dalmacieque dux, dono concedo et confirmo apostolice sedi sancti Gregorii monasterium, cui Vrana est uocabulum, cum omni suo thesauro, scilicet cum capsa argentea reliquias sacri corporis eiusdem beati Gregorii continente, cum duabus crucibus, cum calice et patena, cum duabus coronis aureis gemmis ornatis, cum euangeliorum textu de argento, cumque omnibus suis mobilibus et immobilibus bonis, ut sancti Petri legatis sit semper ad hospicium et omnino in potestate eorum, hoc tamen interposito tenore ut nulli alii potestati detur sed omni tempore sancti Petri sit proprium, et a me meisque successoribus defensum, atque ab omni honere liberum et securum. Cuiuscunque autem audacia temerario ausu prefatum monasterium ei assignato thesauro priuauerit, terribilem illam iudicis uocem, quam diabolus cum suis angelis auditurus est, audiat.

Originalis membrana quondam in archivo spalatensis capituli, quam ex foraminibus clausam fuisse sigillumque ex ea pependisse apparebat. Donationales has a Suinimiro ante regni investituram editas, quamvis Cencius summatim ex actis synodi colligendo donationem inter investituram et iuramentum inseruerit, iam J. Lucius recte iudicavit. Ubi membrana nunc sit, ignoratur.

Donationem monasterii s. Gregorii in Vrana insertam fuisse registro Eugenii III (1145—53), patet e litteris Alexandri III a. 1169, 19 februarii. Farlati IV, 11.

J. Lucius loc. cit.

88.

Anno 1076, 9 Octobris.

Svinimirus rex ecclesiam s. Georgii de Putalo cum toto territorio archiepiscopo spalatensi confirmat.

In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Ego quidem Suinimir, Chroatorum atque Dalmatinorum rex, residente me in regno meo, anno dominice incarnacionis millesimo LXXVI, indiccione uero XIIII, die VIIII mensis octobris, ac diuina gracia confortante, suffragantibus meritis beatissimorum martirum Domnii et Anastasii, ob quorum reuerenciam et deuotum amorem uenerabilis presulis, michi spiritualis patris, domini Laurencii, ecclesie spalatensis, in qua eorum corpora requiescunt, per presentem paginam do et confirmo eidem domino archiepiscopo et suis successoribus ac ipsi ecclesie sue in perpetuum ecclesiam sancti Georgii de Putalo cum toto territorio suo a rupibus montis signatis ex utraque parte usque ad mare, iuxta donacionem et confirmacionem regum predecesorum meorum, uidelicet Tirpimir et Mucimir, ut in ipsorum conscriptis paginis[1] uidimus contineri, cum seruis et ancillis in eodem territorio positis atque commorantibus, presentibus et futuris, seu in eodem territorio in posterum residere uolentibus, ita tamen quod (supra dictus) dominus archiepiscopus eiusque successores temporaliter et spiritualiter merum dominium (habeant, una cum seruis et ancillis) in ipsa manentibus uilla et eorum bonis mobilibus et immobilibus; (item prefatam ecclesiam sancti Georgii de Putalo cum territorio suo) prenominata spalatensis ecclesia perpetuo possideat pacifice et quiete. Nulli igitur liceat hanc paginam nostre donacionis et confirmacionis infringere uel turbare; si quis uero attemptare presumpserit, trinum et unum deum iratum habeat et malediccionem CCCX et VIII sanctorum patrum incurrat et aliorum sanctorum, ac cum Juda proditore in inferno damnetur eterno supplicio. Acta sunt hec in presencia horum seruorum dei, uidelicet Stephani episcopi Jadertini, (Petri) episcopi Chroatensis, Gregorii episcopi Arbensis, Prestancii[2] episcopi Belgradensis, Basilii episcopi Absarensis, Formini episcopi Nonensis, Johannis episcopi traguriensis et Dabri abbatis sancti Stephani; nec non comitum et baronum: Dominici tepzii curialis comitis, Kirne[3] . . . . . comitis, Dobrili[4] comitis Cleunensis,[5] Pribini comitis çetinensis, Lubomiri comitis,[6] et aliorum nostrorum comitum et baronum, ubi fuit fidelium maxima congregacio. Pro quibus omnibus et singulis perpetuum robur ha-

bentibus atque tenentibus presentis priuilegii paginam nostri sigilli charactere fecimus muniri.

Charta quondam in archivo archiepiscopali Spalati, lacunis aliquibus in locis intercisa. Item in cod. registri anni 1333 (v. nr. 2. Luc. Memoire di Traù p. 218). Transsumptum in cod. msc. „Donationes principum“ p. 10 in eodem archivo additis his verbis: „exemplum sumptum ex originali in membrana cum sigillo magno pendente cum cordula rubri et crocei coloris, existente in archivo archiepiscopali“. Litterae hae lectae fuerunt a. 1451 coram comite spalatensi Donato Barbaro (Farlati III, 388).

Farlati III, 147. Jura regni CSD. I, 19. Cod. dipl. CSD. I, 153. Charta vitiosa. Nos lacunas additamentis, quae uncis inclusimus, complere studuimus.

[1] Vide nr. 2 et 12. [2] „Theodosii“; manifestum mendum librarii, nam „Prestantius“ adducitur in litteris a. 1075 et 1076. Theodosius successit Praestantio. Cf. nr. 133, 30. [3] Idem ac Cirne i. e. Cьrne, Čьrne. Cf. Kerne, Kerna, Kerniz (nr. 91, 111.) pro Čьrne; Čьrna, Čьrnic. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 446. [4] vel Dobrizi. cf. ibid. nr. 114. [5] Cleuna, zuppa quae in documento a. 1185. (Cod. dipl. CSD. II, 131) penes Cetinam et Mosorum in recinctu spalatensis dioecesis adducitur. [6] intellige: de Sydraga; vide nr. 133, 24.

89.

Anno 1076, Octobri.

Praestantius belgradensis episcopus concedit monasterio s. Joannis Belgradi ecclesiam s. Cosmae et Damiani.

Qualiter dominus Prestancius belgradensis episcopus perpetualiter habere concessit[1] monasterio sancti Johannis euangeliste ecclesiam sanctorum Cosme et Damiani de monte.

In nomine patris et filij et spiritus sancti, unius trinitatis et trine unitatis indiuidue. Notum sit omnibus fidelibus tam presentibus quam futuris, quod Prestancius belgradensis episcopus gratia diuine et humane karitatis ecclesiam sanctorum Cosme et Damiani, que sita est in acuto uertice cuiusdam monticuli, non longe a supra dicta urbe distantis, monasterio sancti Johannis euangeliste perpetualiter habere concessit. Ne autem aliquis succedentium principum, regis uidelicet, episcopi aut prioris eiusdem ciuitatis, uiolentia,[2] temeraria mente, feroci tirannide, hec statuta uiolare audeat, et sua audacitate corrumpat: huius concessionis sanctio ante personas uirorum honestissimorum et sancte religionis cultum iugiter exequentium absque ulla contradictione laudabiliter corroborata est;

in presentia scilicet Laurentij totius Dalmatie ac Chroatie reuerentissimi archiepiscopi, et domni Gebiçonis sanctorum Bonifacij et Alexij religiosissimi abbatis una cum Fulcoino Fori Simphronij uenerabili episcopo, apostolice sedis apochrisariorum, in uinea iusticie dei totis uiribus misericorditer laborantibus; astantibus etiam belgradensis ecclesie archipresbitero Drago et archidiacono Johanne, et Jadere archidiacono Dabro, et omnibus clericis utriusque ciuitatis, et Dominico Justo priore, Gregorio iudice, Drago, Prestancio, Michael, Drusia, et fere tocius supra dicte ciuitatis clero fauente ac populo. Anno millesimo, ab incarnatione domini nostri Jesu Christi uidelicet, septuagesimo sexto, indictione uero quinta decima, tempore autem Gregorij septimi pape, et Demetrij (Suinimiri) Dalmatie ac Chroatie regis, et domni Petri eiusdem monasterij abbatis religiosi. Quicumque autem corruperit, quod horum omnium laude confirmatum est, dei et sanctorum[3] maledictionem perpetuo incurrat. Amen.

Registrum membr. olim monasterii s. Joannis belgrad. Policorion p. 13 et 14. nunc in archivo c. r. consilii locumt. Jaderae.

Confirmata a. 1116 ab Ordelafo duce Venetiarum. Policorion p. 25.

Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 10. p. 86. Farlati IV, 5. Cod. dipl. CSD. I, 155.

[1] Quae sequuntur ad marginem folii scripta sunt. [2] ne autem aliquis succedentium uiolentia . . [3] eorum.

90.

Anno 1076, octobri.

Cives Belgradenses monasterio s. Joannis olivarum decimas offerunt.

De oliuarum decimis belgradensium. Notum sit omnibus fidelibus, tam posteris quam presentibus, quia nos belgradenses, diuites ac inopes, nullo cogente, nullo monente, immo spontanea uoluntate, gratia deuote intentionis promisimus dare singulis annis decimas nostrarum oliuarum monasterio sancti Johannis apostoli et euangeliste, die uidelicet dedicationis eiusdem ecclesie, quam uiri religiosissimi, domnus silicet Laurentius spalatinus archiepiscopus una cum apochrisarijs romane sedis episcopo Fulcoino et Gebiçone, abbate sanctorum Bonifacij et Alexij, nec non et Prestancio eiusdem urbis episcopo dedicauerunt, eisdem etiam donum supra dictum collaudantibus ac firmiter corroborantibus et auctoritate apostolica interdicentibus, ne unquam ab aliquo uiolari presumatur,

Quod si forte aliquis temerario conatu abnegauerit, iram superne maiestatis[1] omniumque sanctorum maledictionem possideat. Et hec donatio acta sanctitaque fuit anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi millesimo septuagesimo sexto, indictione uero .xv. Et hoc, apostolante Gregorio vii papa, apud Grecos Michail imperante, apud Sclauos[2] Suinimiro regnante, Petro in eodem monasterio abbatiante, Dominico Justo belgradi priorante.

Registrum membr. olim monasterii s. Joannis Belgradi: Policorion p. 14—15. in archivo c. r. locum. consilii Jaderae.

Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 10. p. 86. Farlati IV, 5. Cod. dipl. CSD. I, 154.

[1] mayestatis. [2] i. e. Chroatos, pro quo nomine probabiliter aliud, nempe „Sclauos", per librarium substitutum est.

91.

A. 1076.

Črnic monasterio s. Joannis Belgradi concedit ecclesiam s. Michaelis et terram in Mirane.

De terra in Mirane. In nomine domini dei eterni et saluatoris nostri Jesu Christi. Anno ab incarnatione eius millesimo LXXV(I) indictione uero XV^a^. Apostolante Gregorio VII. papa, imperante Michael apud Grecos, regnante Suinimir apud Sclauos,[1] Petro existente abbate (in) monasterio s. Johannis. Ego Kerniç,[2] precogitans diuina inspirante gracia diem mortis ac deposicionis mee, et commissa atque facinora mea ualde pertimescens, ne districtus iudex me occisum uel dormientem et tantis criminibus obuolutum inueniatur, confratrem me in monasterio predicto exibui. Postea uero mihi maximo superveniente infortunio quedam soror mea a quibusdam latronibus est rapta et in seruitute extra nostram prouinciam miserabiliter uendita; de cuius uenditione et captiuitate, ut propria, carnem meam contristatus ualde, cum non haberem censum, quem pro predicta sorore mea daremus, ad abbatis illius misericordiam (et) pietatem cucurri atque ut nostri misereretur postulaui: ille uero, utpote bonus pastor, sororis mee benignissime intuitus et misertus est et eam precio redemit et sic de captiuitate liberauit. Cum igitur diuina clemencia de hac uita me uocare dignata est, predicti uenerabilis abbatis non inmemor, pro salute anime mee et pro prefate redemptionis precio ecclesiam sancti Michaelis in Mirani, et terram meam propriam, que est a limite eiusdem ecclesie in occi-

dentali parte usque ad uallem, in predicto sancti Johannis monasterio concessi. Et hoc ante presenciam horum testium: Drago et Cruchana[3] postiuppo, Draseuit,[4] Negouan, Uitech,[5] Strerado[6] et Druska[7] filio eius, et Gorbina presbitero, et Radanech[8] presbitero de Sichoua, et Dabrana, et Dragabuth, eiusque filius Slauena[9] de Cerani.[10]

Registrum membr. olim monasterii s. Joannis Belgradi: Policorion p. 18, 19. in archivo c. r. consilii loc. Jaderae. Chartae summa in nota nro 133, 11.

Cod. dipl. CSD. I, 160.

[1] i. e. Chroatos [2] Kerniç pro „Çerniç". Cf. Črьnьc. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 446. [3] uachinna. vide nr. 133, 11. [4] Draseuiç. [5] uetrich, ueitrich pro „uittech", Vitek. Die Bild. der slav. Personen. nam. nr. 39. [6] Streirado. ibid. nr. 375. [7] Drusba, Druska ibid. nr. 120. 121. Družec, Družka, Drъško. [8] iudanech. nr. 133, 11 „Radanech". [9] luena. i. e. (s)l(a)uena [10] cheran.

92.

C. a. 1076.

Lampridius, cognatus Petri abbatis, cedit post mortem monasterio s. Joannis belgrad. tertiam partem suae possessionis.

De tercia parte hereditatis Lampredii, cognati Petri abbatis. Recordatio, quam Petrus abbas fecit scribi: qualiter Lampredius, eiusdem Petri abbatis cognatus, pro sua suorumque parentum animabus cessit eidem monasterio terciam partem totius sue possessionis, et hoc post mortem eius, qualicunque modo, terra mariue obiret, seu quocunque tempore, sic ut eo defuncto predicta pars tertia totius sue facultatis rediret in potestatem abbatis et suorum monachorum; et hoc absque ulla contrarietate seu fratrum siue parentum aut consobrinorum uel cognatorum uel auorum uel proauorum uel uxoris uel nurus uel socrus uel nouerce seu matertere, siue quorumlibet ex suo genere. Et hoc actum est in presentia domini Prestancij episcopi et Dominici Justi prioris, et Gregorii iudicatoris et Petri de nobilibus, et Petricij filij Madij et aliorum plurimorum uirorum.

Registrum membr. olim monasterii s. Joannis belgrad.: Policorion p. 15. in archivo c. r. loc. consilii Jaderae.

Cod. dipl. CSD. I, 156.

93.

C. a. 1076.

Svinimir rex monasterio s. Johannis Belgradi confirmat „libertatem“ a predecessore suo Cresimiro illi concessam, nec non omnes terras, quas possidet, praeprimis „in Rogoua et Virbiça.[1]

Commemoratur in litteris regis Stephani a. 1166. et Belae III a. 1188. Cod. dipl. CSD. II, 70. 145.

[1] i. e. Vьrbica, Vrbica.

94.

C. a. 1076.

Petrus Črne coram „Jacobo marianorum duce“ et aliis testibus init cum Miroslavo atque filiis Michaelis, Cedeno et Chvalo, „conventionem“ de terris, quas ipse Miroslavus eidem „subtrahere volebat“.

Vide nr. 111.

95.

A. 1077, 12 Martii.

Svinimir rex nobilibus insulae Bratiae mercandi libertatem concedit.

(Charta spuria.)

In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Anno ab incarnacione domini nostri Jesu Christi millesimo LXXVII,[1] die XII marcii, indiccione I Apostolante papa Gregorio VII et apud Grecos Michaële imperante. Notum sit omnibus tam presentibus quam posteris, quod ego Zuoinimir seu Demetrius, diuina concedente gracia rex Chrobatorum et Dalmatinorum, cum omnibus nobilibus meis concessi Prestanti Pelagio iudici insule Bracie in Dalmacia et omnibus charissimis nobilibus de Bracia, quod ipsi nobiles amici cum omnibus suis insulanis possint libere uendere et emere in omnibus ciuitatibus, locis et uillis regni mei omnes mercaturas, quas placuerit eis emere et uendere, sine ulla collecta, da(z)ia et inposicione. Nec quisquam de fidelibus meis audeat eos molestare ullo modo sub pena mee indignacionis. Et hoc propter beneuolam tractacionem, quam ipsi nobiles de Bracia fecerunt fidelibus meis preclaris: Dragote bano et Slavogosto iuppano. Et hec facta sunt in presencia uenerabilis Gregorii episcopi Chrobatorum, Petri capellani, Dragote bani, Slauogosti iupani, Berislaui comitis et Drasine iudicis.

Per manum Georgii notarii cum appensione mei sigilli.

Transsumptum anni 1379 uti ex hac nota apparet: „Ego Drago Radini, ciuis Sibenici, imperii auctoritate publica iudex, ordinis et communitatis Bracie iuratus cancellarius, ex alia membranula in hanc fideliter extraxi die 4 Julii 1379 et meo proprio nomine et consueto (sigillo) in fidem et testimonium signaui.

Circarelli: Osservazioni sull' isola della Brazza. Venezia 1802. p. 102. Cod. dipl. CSD. I, 161.

Diploma hoc fictitium esse, universus eiusdem tenor sat aperte ostendit. Anno MLXXVII indictio erat XV; initio vero anni proxime sequentis (ind. I.) die 7 Januarii Nicephorus Botoniota in locum Michaelis VII (Muralt: Essai de Chronographie Byzantine 1057—1453. I, 33) imperator proclamatus est. Chartae edendae ratio levis omnino censenda est. Imperatoris byzantini nulli Svinimiri nostri acto adpositum deprehenditur. Sed neque bano Dragotae, iupano Slavogosto, comiti Berislavo vestigium quodpiam aliis in actis reperitur. Nominis aeque dicti regis scribendi ratio („Zuoinimir") aliis huius temporis, immo XI—XIV saeculorum, actis prorsus aliena est. Tandem cum insula Bratia eotum ad Svinimiri regnum procul dubio pertineret, cur eiusmodi privilegium incolis editum fuisset, nulla prorsus ratio adfuit. Quare censendum est, chartam hanc tempore Venetorum dominii confictam fuisse.

[1] septimo.

96.

C. a. 1070—78.

Monasterium s. Joannis Belgradi acquirit terras sub abbate Petro in Hrastani, Jelčani, Dolani, Servica, Kamenani, Mirani, Gorica, Jasen, Dubrovica, Suhi-kam, Sidraga, na Seri, Sumokvi, Jagodno, in valle pagnana, in valle Sustina, in Kutuno et sub monte ss. Cosmae et Damiani ad Belgradum.

Vide nr. 133, 4—42.

97.

A. 1076—8. Tininii in villa regali.

Svinimirus rex monasterio s. Benedicti Spalati concedit territorium Pustica in Lazani.

In Christi[1] nomine. Ego Suinimir nutu dei Chroatorum et Dalmatinorum rex. Nobis, diuina clemencia concedente, in regali solio inuiolabiliter residentibus undique uterque sexus militum, uidelicet utriusque uite laicorum, seruorum et ancillarum, nostram afluens pro rebus sibi oportunis curiam ac causis sibi necessariis perquirens semper astabat. Inter quos quedam sanctimonialium mater, Maria uidelicet, cenobii sancti Benedicti, in sollempnitate

consecracionis ecclesię nostri episcopatus, sanctę Marię uocabulo, auxilium immo subsidium memorati cenobii a nobis perquirens et regali throno cum suis quibusdam sororibus coram nobis astitit. Unde consultu omnium seruorum dei et nobilium nostrorum, qui gracia dei dictę solempnitati aduenerant, propensione et uoluntate prefatę abbatissę, et quia locus teritorii eidem monasterio contiguus uidebatur, nostra regali potestate, quod Pustiza nominatur, perpetuo iure possidendum sibi inuiolabiliter concessimus in Lazani.[2] Actum est hoc in uilla regali, quo in loco iam dicta ecclesia sanctę Marię (sita uidetur, his) coram testibus: in primis coram Laurencio uenera(bili archiepiscopo, Petro chroatensi episcopo, Stephano iaderensi episcopo, Johanne traguriensi episcopo, Johanne sancti Bartholomei abbate, Petro belgradensi abbate, Dominico tep)zi, Jurina tenenstico, Uiseno polstico. Isti ad (nostram) confirmacionem cum (innumerabili multi)tudine ibidem astante sufficiant. Jacobum uero ducem marianorum ex parte nostra legatum et introductorem abbatissę fieri in memoratis terris permisimus. Si quis uero regum uel principum, iupanorum, parua siue magna persona huic nostrę donacioni contraire temptauerit: trinum et unum deum habeat iratum, et ccc torum decem et octo sanctorum consequatur malediccionem. Et molendinum, que est uita ipsorum, similiter fiat.

Ego Theodorus presbiter, et ecclesię sancti Domnii et eiusdem regis cancellarius, scripsi et sum testis ibidem.

Orig. membrana lit. long. in archivo regnicolari Zagrabiae: Acta antiq. doc. VIII. Farlati (Illyr. sacr. III, 155) ex archivo coenobii spalatensis s. Benedicti. Membrana zagr. in duas partes scissa; frustumque, duas ferre continens lineas partemque tertiae, deperditum. Farlati de suo quoque exemplari „multis locis vitiato" lamentabatur, e quo nos nihilominus lacunas membranae zagr. complevimus, uncisque signavimus.

Cod. dipl. CSD. I, 154.

Intra annum 1076—1078 diploma hocce editum fuisse, deduciter e testium nominibus, si cum aliis eiusdem regis litteris conferantur.

[1] xpi. [2] Ordo verborum ad sensum esset talis: „et quia locus territorii in Lazani, quod Pustiza nominatur, eidem monasterio contiguus uidebatur, nostra regali potestate perpetuo iure possidendum sibi inuiolabiliter concessimus".

98.

A. 1078, 16 aprilis.

Rex Spinimir villas et terras ecclesiae spalatensis confirmat, iusque pascui in districtibus eidem vicinis, praeprimis in Bosiljina, concedit.

(Charta spuria.)

In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Anno scilicet ab incarnacione domini millesimo LXXVIII, die XVI mensis aprilis, indiccione I-ma. Ego siquidem Suinimir, Chroatorum atque Dalmatinorum rex. Cupiens ardentissime iura et bona ecclesie gloriosissimorum[1] martirum Domnii (et) Anastasii[2] recuperare et ampliare pro posse ob ipsorum martyrum reuerenciam, quorum precibus et meritis spero ante ęterni iudicis examen munere adiuuari, ad instantissimam peticionem uenerabilis patris mei spiritualis Laurencii archiepiscopi et multorum nobilium suorum ciuium de Spaleto, meorum dilectorum fidelium, qui una cum eodem eorum pręsule mihi[3] grauem querellam exposuerunt, quod propter copiam difusam animalium ipsorum ciuium et hominum ac uillarum eiusdem archiepiscopi et ecclesię suę pascuas sufficientes habere nequibant libere in meo regali districtu, eo quod homines ac uillani uicini uillarum ecclesię memoratę molestabant et perturbabant ciues prędictos et homines ac uillanos ipsius archiepiscopi pascuis pro prędictis contra priuilegia donacionum ac confirmacionum progenitorum meorum, pręsertim uillarum atque terrarum Serennine,[4] Gatte,[5] Tugari,[6] Osici,[7] Debric[8], Dlanoce,[9] Vollari[10] et Cremene,[11] quę positę sunt infra montes Massari,[12] nec non uillarum et terrarum sancti Georgii de Putalo, Cosice,[13] Lasani,[14] Ostrog,[15] Biachi cum tota iurisdiccione castri Albona,[16]Radosiçi,[17] et Smine, quę site sunt circa montes, in montibus et sub montibus Dubrauę, ac etiam uillarum et terrarum Stolec in Cetina, Sudumirice[18] in Cleuna, ecclesiarum (sancti) Moysi, sancti Stephani, sanctę (Marie) sancti Petri de Clobuco[19] et aliarum uillarum et terrarum memoratę ecclesię spalatensis; quas quidem uillas atque terras et ecclesias cum omnibus suis pertinenciis (progenitores mei pro salute) animarum suarum donauerunt ecclesię spalatensi, et ego confirmaui et confirmo tibi, prędicto archiepiscopo tuisque successoribus et ecclesię pręnotatę, ac ex noua donacione concedo in perpetuum. Et ideo uolo hac donacione perpetua, quod tu et tui successores hominesque tui et uillarum et terrarum dictarum ac eciam ciues tui spalatenses habeant potestatem et libertutem pascendi et adaquandi uestra cuncta animalia in districtu

meo in pascuis et locis contiguis ac uicinis uillarum et terrarum prędictę ecclesię spalatensis sine contradictione uel turbacione alicuius personę, et pręsertim in Bossiline[20] meo regali territorio, absque decimacione seu collecta aliqua, preter decimas, quas per omnia loca pręnotata ex mea concessione et meorum antecessorum colligere debet integre et exigere idem archiepiscopus et sui successores sine contradictione temporibus perpetuis, ita tamen quod prędicta omnia tu et tui successores et ecclesia spalatensis possideant pacifice et quiete. Si quis uero huic donacioni ac confirmacioni meę contrarius extiterit, iratum habeat trinum et unum deum et malediccionem ccc et xviii patrum et aliorum sanctorum incurrat, et cum Juda proditore dampnetur ęterno supplicio; atque lx libras auri persoluat ac componat, quarum medietas regali inferratur fisco, altera autem pro thesauro prefatę ecclesię spalatensis. Acta sunt hęc ante noticiam horum testium: uidelicet Gregorii uenerabilis episcopi chroatensis, Johannis abbatis cęnobii sancti Bartholomei, Adamiz iupani nonensis, Stresigne breberistici, Dessimiri corbauistici, Dominici iadrensis sacerdotis, et Stephani capellani sancti Nicolai et aliorum multorum. In quorum omnium testimonium et memoriam perpetuam presentis priuilegii paginam mei sigilli caracteris impressione feci muniri.

Apographa: a) saeculi XIV tempore Dominici Luccari (1328—1348) archiepiscopi spalatensis, olim in archivo spalatensis capituli nunc Viennae in archivo aulico. Spalato K. XVI. membrana pluribus in locis vitiata. b) in bibliotheca comitis Fanfognae Tragurii. Librarius haec praemisit diplomati: „In dei nomine. Amen. Hoc est exemplum cuiusdam priuilegii regalis, muniti appensione cuiusdam sigilli magni, rotundi, cum cordula serica crocei et rubei coloris, in quo quidem sigillo sculpta est quedam regalis imago sedens in throno, habens in manu dextera quendam lilium baculo superpositum et in manu sinistra quandam sculpturam rotundam, et circum circa sculpte erant littere, cruce premissa, ita dicentes: REX SVINIMIRVS DALMATARVM, CROATORVM". Chartae subscripta nomina: „Gerardus notarius archiepiscopalis subscripsi, Lucanus primicerius spalat. subscripsi, Joannes de Ancona, notanius communis spalat. subscripsi". Ad finem huius transsumpti legitur: „Ego Matheus, quondam Gerardi de Panicho .. Bononie, publicus imp. auctoritate notarius et nunc iuratus rm̄i in Christo patris et dd. Dominici, miseratione divina et sedis apost. gratia archiepiscopi spalatensis, predictum privilegium cum originali (adstantibus) d. archiepiscopo et predictis tabellionibus, et in presentia ven. patrum dd. Archangeli dei gratia tiniensis episcopi et Andree eadem gratia scardonensis episcopi et Bernardi segnensis, diligentissime auscultavi, et quia (concordare inveni cum ori)ginali, me subscripsi, signumque meum apposui consuetum pro

*

d. archiepiscopo (cum rr)dis episcopis suam auctoritatem interponente. Et ego Lucanus, ecclesie spalatensis primicerius, auctoritate imp. (notarius . . coram) archiepiscopo et suprascriptis et infrascriptis notariis et in presentia . . . signum meum apposui consuetum . . ."

J. Lucius: Memorie di Traù p. 217. Farlati III, 148. Cod. dipl. CSD. I, 163. Carara: Archivio capitolare di Spalato. p. 1.

Nos quaedam, quae in apographo desiderantur, compleuimus et uncis inclusimus.

J. Lucius loco citato has Svinimiri donationales interpolatas atque, dum a. 1338 lis enata fuerat inter Spalatenses et Tragurinos propter pascua in Bosiljina, confectas fuisse pluribus demonstrat. Missi quidem spalatenses has litteras Venetiis exhibuerunt; sed Tragurini eas esse falsas declararunt, eorumque authenticum postularunt. Argumentis Lucii innixi nos quoque documentum hoc spuriis adnumeramus.

[1] Cod. Fanf. gloriosorum. [2] Anestagii. [3] in gravem. [4] In bulla Clementis III a. 1193 (Cod. dipl. II, 162) etiam Srinine, nunc Srinjine, pagus habens incolas 490 in communi spalatensi. Cf. Sereško, Serješ. Novaković: Srpski pomenici. p. 145. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 575—6. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen. nr. 311. [5] Nunc Gatta, pagus 440 incolas habens, in communi almissiensi. Cf. Gat, pagus ad Valpovo in Slavonia. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 100. [6] Tugari, pagus 550 incolas habens, in communi almissiensi. [7] i. e. Osiki, Osik, Osěk. Miklošić. ibid. nr. 403. [8] Ib. nr. 95, Dьbrь vallis, torrens: Debrc, Debriz. [9] Cod. dipl. II, 162 Delamoze. [10] i. e. Volari. Miklošić op. cit. nr. 737. [11] Kremen, Kremena. Ibid. nr. 269. [12] Mosor, a Clissa usque ad Cetinam fl. [13] Etiam Cozize. Kozica. Ibid. nr. 253. [14] Lazani. Ibid. nr. 296. [15] Ostrogh. Ibid. nr. 408. [16] Nunc Labin, pagus in communi traguriensi. Labena cod. dipl. II, 8. [17] Radosichy, nunc Radošić, pagus ad Tragurium. [18] Cod. dipl. II, 8. Male: Suduschize. Cf. Miklošić: Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen. nr. 313. Sudoměřice, Sudiměřice ex сѫд-Sudimir. [19] Cod. dipl. II, 131. [20] Bosiljina, pagus cum 1356 incolis in communi traguriensi.

99.

A. 1078.

Rex Suinimir mensae archiepiscopali spalatensi iuppam Cetinae concedit.

In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Anno scilicet ab incarnacione domini nostri Jesu Christi millesimo LXXVIII, indictione I^ma^. Ego Suinimir, qui et Demetrius, gracia diuinitus collata subministrante et sagacis uigore clemencie,[1] uere celitus attribute, cooperante rex tocius Chroacie simulque Dalmacie. Perspicaci suspense mentis intuitu precipites rerum mundanarum transitus prospiciens, et non sine admiracione nullas earum stabiles nec alicuius spei

future beatitudinis collectiuas inueniens, eis modo exceptis, que deo et electis eius, quasi accommodatiue, quia cencies duplicate redient[2] commendate, una cum Gregorio uenerabili Chroatorum episcopo et tepçio Dominico, meorum comitum aliorumque nobilium communi fulcitus consilio, salutare et perutile ducens tam michi quam meis successoribus, ex uniuersalitate multiplicum mei regni climatum beatissimo spalatine sędis pontifici ac martiri Domnio, tempore uidelicet Laurencii reuerendissimi archiepiscopi, iuppam eam, quam Centenam[3] aiunt, sine ulla contradiccione omnium eorum quicunque post me hoc in regno successerint, affirmatione corroboro, corroboracione ab omni parte perenniter habenda concedo, sic ut, quantacumque longitudine seu latitudine protenditur, eius sanctifice dominacioni plene et omnino subiiciatur. Ita dico et hoc edico, ut quidquid ad ecclesiastice dispensacionis ordinem sano intellectu pertinere uidetur, pleniter habeat: christiane fidei doctrinam ubique tenere faciat; ordinatos tam presbyteros quam alios, ut caste uiuant, constringat; ordinandos ordinari et synodis uti faciat, discordes canonicali regula pacificare studeat; primiciarum ac decimarum omnium, que legaliter decimari possunt et debent, tam a maioribus quam a minoribus, generaliter iura recipiat; uiuorum ac mortuorum ecclesie debitas oblaciones perpetualiter possideat. Hoc autem ideo feci, ut deus et dominus noster Jesus Christus et gloriosa eius genitrix et uirgo, sanctus quoque Petrus ac beatissimus Domnius contra omnium aduersancium molimina uires ac triumphum terris conferrant, et in celis apud summum iudicem peccatorum ueniam exorent,[4] dignenturque preparare gloriam. Si quis autem, quod absit, hanc nostram donacionem disrumpere conatus fuerit, ira omnipotentis dei ueniat super eum et maledictiones cccx et viii sanctorum patrum incurrant super ipsum et xii apostolorum, atque in eterna damnacione perpetim sustineat combustionem; nec non lx libras componat auri, medietas quarum regali inferatur fisco, alia uero prefate ecclesie beatissimi Domnii conferatur. Hoc uero nostrum obseruantes decretum amena loca, ubi piorum anime requiescunt, elisii possideat (in) eternum.[5] Hacta sunt hec ante noticiam horum testium: in primis quidem Helene gloriosissime regine, Gregorii uenerabilis chroatensis episcopi, Johannis uenerabilis abbatis cenobii sancti Bartholomei, dein Dominici tepçii, Pribine cetinstici (iupani), Jacobi morstici,[6] Adamizi nonensis iupani, Stresigne[7] breberstici, Desimiri corbauistici, Dominici iadrensis sacerdotis, et Stephani capellani et presbiteri sancti Nicolai.

Et ego Theodorus, licet immeritus, sacerdos iussu domini mei regis prenominati Suinimiri, qui et Demetrii, atque domini Gregorii sui episcopi scriptor huius decreti et testis sum ibidem.

Registrum privilegiorum archiepiscopatus spalat. a. 1333. Vide nr. 2. (Luc. Memorie di Traù. p. 218.) Registrum ecclesiae spalat. in eiusdem archivo Spalati: Donationes principum nr. XIII. Illuc transcriptum est ex quodam montaneo antiquissimo per Dominicum cancellarium spalatensem et iuratum notarium spalat. archiepiscopi Andreae a. 1396. In montaneum vero dicitur „exemplum sumptum ex autentico in membrana cum impressione unius sigilli cerei, apparentibus tamen signis aliorum quatuor sigillorum, existente in archivo archiepiscopali spalatensi". Transsumptum a. 1396 confirmarunt die 6 martii: „Jacobus filius Ubertini quondam Leonardi de Puglia, Joannes quondam Colusii de Cingulo notarius, Natus quondam ser Dominico de Perusio. Dominicus Dragoslavi Malconich, ecclesie spalatensis cancellarius et notarius, scripsit presentibus archiepiscopo Andrea, fr. Benvenuto episcopo Farensi, fr. Joanne episcopo Mucharensi, fr. Nicolao ordinis s. Benedicti abbate monasterii s. Stephani de Pinis, et capitulo et canonicis maioris metropolitane ecclesie Spalati". Diploma itaque hoc descriptum est a) ex originali in antiquissimum „montaneum"; b) ex hoc in registrum a. 1333, dein iterum a. 1396; ac tandem c) in cod. msc. Donationes principum. Quare neque mirum est, pluribus refertum esse mendis.

Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 98. Farlati III, 149. Cod. dipl. CSD. I, 162.

Forma inconsveta suspectam reddit hanc chartam; vel in exemplari nostro, a tercia quartave manu proveniente, authenticum minus fideliter exhibetur.

[1] „sciencie", ut putamus, loco „clemencie". v. nr. 97. [2] loco „redeunt", aut forte „ueniunt". [3] V. nr. 124 „iupanus Centene", alias „Cetina". V. nr. 98. [4] exorant. [5] amenum. [6] gilfaci. Cf. nr. 111, 124. [7] Stersine, Stersninne.

100.

A. 1078. Tenenii.

Svinimir rex confirmat praedecessoris sui Cresimiri donationales datas monasterio s. Mariae Jaderae de terra in Tokinija (V. nr. 52.)

Ego Suinimir, rex Chroacie atque Dalmacie, concedo, firmo et corroboro, coram Laurencio archiepiscopo et Johanne abbate sancti Bartholomei et Andrea nostro capellano et Dominico tepizo[1] et Crenia[2] iuppano hanc donacionem, quam dedit noster antecessor, rex Cresimir,[3] monasterio sanctę Marię, sito Jaderę, de terris in Tochinia et de conditione sicut in supra scripta continetur notula. Hoc actum est in Teneno, anno dominicę incarnacionis millesimo septuagesimo octauo.

Registrum membr. saec. XII in archivo monasterii s. Mariae Jaderae, fol. 9. a. Transsumptum in recentiori cod. msc. Descrizione etc. ibid.

J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 98. Farlati V, 50. Cod. dipl. CSD. I, 165.

[1] „tepize“ i. e. tepьčij. [2] Črьnia. V. nr. 88. Kirne. [3] crescimir.

101.

I. 1078.

Dux Stephanus, dum se in monasterium s. Stephani prope Spalatum deposita omni dignitate reciperet, donat eidem duos campos patrimonii sui penes Naslap et Brestovi potok.

Nel nome di Christo. Io Stefano, già nobile duca di Croati, oppresso da graue infermità ho fatto chiamare i venerabili sacerdoti del regno di Croatia per ritrovar rimedio de miei peccati, per buon conseglio de quali mi ho fatto portare al monasterio di san Stefano protomartire; et ivi feci deposito di tutta la mia dignità, et ivi elessi la mia sepoltura raccomandandomi all' orationi dell' abbate del medemo monasterio. Et ho offerto al medemo monasterio due campi del mio patrimonio: uno al ponte ad Naslap[1] et ai beni del mio nepote et fino al fiume, l' altro campo a dritto per Brestovi-potoch[2] (fino) al fiume et ai medemi beni di mio nepote. Furono fatte queste cose alla presenza di Suinimiro rè, mio Signore, di Lepa regina, di Radovano figliuolo del rè, di Pietro prete e cardinale, legato della romana chiesa, di Lorenzo arcivescovo, di Gregorio vescovo, di Giovanni abbate di

In nomine Christi. Ego Stephanus, olim illustris dux Chroatorum, oppressus graui infirmitate aduocare feci uenerabiles sacerdotes regni Chroacie, ut remedium peccatis meis inuenirent, quorum bono consilio me transferendum curaui ad monasterium sancti Stephani protomartiris; atque ibi deposui omnem dignitatem meam et ibi elegi sepulchrum meum recomendando me oracioni eiusdem monasterii abbatis. Et obtuli eidem monasterio duos campos mei patrìmonii: unum ad pontem penes Naslap[1] et ad mei nepotis bona et usque ad flumen; alium campum directe per Brestovi-potoch[2] usque ad flumen et ad eadem nepotis mei bona. Acta sunt hec in presencia Suinimiri regis, domini mei, Lepe regine, Radouani filii regis, Petri presbiteri et cardinalis, legati romane ecclesie, Laurencii archiepiscopi, Gregorii episcopi, Johannis abbatis sancti Bartholomei, Ursonis abbatis sancti Moy-

san Bartolomeo, di Ursone abbate di san Mosè, di Andrea capellano, di Nicolò capellano del rè.

Et io Theodoro, cancelliere del Signor rè, ho scritto questa carta, et fui testimonio.

sis, Andree capelani, Nicolai capellani regis.

Et ego Theodorus, cancellarius domini regis, cartam hanc scripsi et testis adfui.

Registrum olim in monasterio s. Stephani, nunc Venetiis in bibliotheca s. Marci: Scritture del monasterio di s. Stefano di Spalato cod. num. LI class. V msc. ital. Transsumptum in bibliotheca academiae scient. Zagrabiae nr. CCXVII fol. 18. Ad finem acti additur: „Et io pre(sbitero) Sabatio, nodaro giurato del commune, l' ho copiato in questo libro, come l' ho ritrovato nell' originale". Fuit vero Sabatius notarius Spalati a. 1178 (Cod. dipl. CSD. II, 105—7).

Farlati III, 153. Cod. dipl. CSD. I, 164.

Annus deducitur ex epistola papae Gregorii scripta Michaeli „Sclauorum regi" die 9 Januarii 1078 (lib. V epist. 12. Jaffè: Monumenta Gregoriana p. 302. item regesta pont. rom. nr. 3799. Farlati III, 150. Cod. dipl. CSD. I, 161), e qua constat legatum Petrum necdum illo tempore Romam reversum fuisse.

[1] Adneslab (Farl. Atneslug), quod separandum est „ad neslab". „Neslab" male pro „naslab", hoc vero loco „slap". Legendum itaque est: „na slap", de quo v. Miklošič: Die slav. Ortsnamen aus Appellat. I. S. 25. II, nr. 584. Huius nomini loci plures sunt in Dalmatia et Croatia. [2] Brestempotoch loco Brestouipotoch i. e. brestovi potok. Cf. Bristivica, Brist, Briesta in Dalmatia.

102.

A. 1078.

Dabro, abbas monasterii s. Stephani prope Spalatum, cedit eidem monasterio omnem substantiam suam.

Nel nome del eterno dio et salvator nostro Gesù Christo. Io Dabrione indegno abbate, benchè infermo del corpo tuttavia sano della mente. Havendomi finalmente la divina misericordia dopo molti pericoli e travagli, accadutimi per i miei peccati, concesso quello di che sommamente l' ho pregato; et havendo io per conseglio degli amici rifiutato il peso, che già a dannatione dell' anima mia havevo

In nomine eterni dei et saluatoris nostri Jesu Christi. Ego Dabro indignus abbas, licet corpore infirmus, mente tamen sanus. Cum diuina misericordia post multa pericula et labores, que propter peccata mea acciderant mihi, tandem concessisset mihi quod summopere precatus sum; et cum ego de consilio amicorum deposuerim onus, ad perniciem anime mee iam susceptum; atque fecissem illud,

accettato, et fatto quello, che molto prima dovevo fare: dispongo prima di ordinare nel cenobio di san Stefano, nel quale mi trovo indegnamente inscritto secondo la legge divina et regola di san Benedetto, et lasciare le cose nostre tutte e quelle che parano nostre, anzi raccomandate a noi, et furono di nostri antepassati, prima di Paolo arcivescovo et di donna Dabra, mia madre adottiva; et la chiesa di santa Maria posta in Paludo con tutte le sue appendici; et tutte le cose che parano nostre et tutte le cose a noi pertinenti, mobili et stabili, le quali tutte concedo in perpetuo a detto monasterio, da dover da quello esser havute, possedute et permutate. Et se alcuno di nostri parenti per istinto diabolico ardirà contrafare a questa nostra donatione, caschi nell' ira di dio trino et uno, et nella maleditione dei CCCXVIII santi padri. Furono fatte le sopradette cose alla presenza di questi testimonii: del venerabile Lorenzo arcivescovo et Gregorio vescovo, don Benedetto abbate, Pietro arcidiacono, don Ursone abbate, (Pietro presbitero) et cardinale, del priore di Traù (Vitale),[1] Giovanni capellano, don Pietro Bela, presbitero Giovanni, don Pietro decano.

Et io Theodoro prete ho scritto et fui testimonio.

quod multo antea agere debueram: dispono primum et ordino res in in cenobio sancti Stephani, cui indignus adscriptus inuenior, secundum legem diuinam et regulam sancti Benedicti, atque relinquo res nostras omnes et illas, que nostre esse uidentur, item que nobis commendate erant, et fuerant nostrorum maiorum, primo quidem Pauli archiepiscopi, item domne Dabre, matris mee adoptiue; atque ecclesiam sancte Marie sitam in Paludo cum omnibus pertinenciis suis; et omnes res, que nostre uidentur esse et que ad nos pertinent, mobiles atque immobiles; que omnia dicto monasterio concedo perpetuo ab illo habenda, possidenda aut permutanda. Si quis uero nostrorum consanguineorum instinctu diabolico huic donacioni nostre contraire temptauerit, iram trini et unius dei et malediccionem CCCXVIII sanctorum patrum incurrat. Hec supra dicta acta sunt in presencia horum testium: Laurencii uenerabilis archiepiscopi et Gregorii episcopi, domni Benedicti abbatis, Petri archidiaconi, domni Ursonis abbatis, (Petri presbiteri) et cardinalis, (Vitalis) prioris traguriensis, Johannis capellani, domni Petri Bela, presbiteri Johannis, domni Petri decani.

Et ego Theodorus presbiter scripsi et testis adfui.

Registrum olim in monasterio s. Stephani prope Spalatum, nunc Venetiis in bibliotheca s. Marci: Scritture del monasterio di s. Stefano di

Spalato cod. num. LI class. V msc. ital. Transsumptum in bibliotheca acad. scient. Zagrabiae nr. CCXVII. fol. 14.

Farlati III, 153. Cod. dipl. CSD. I, 139.

Annum deducimus a praesentia testis Petri cardinalis. Vide nr. 101.

[1] Vide nr. 96. a. 1075. ubi etiam Petrus Bela, alter nostri acti testis, adducitur.

103.

A. 1078. Sibenici.

Svinimirus rex terras avunculi sui Stresi in Massaro et a Salona usque Biači confirmat Petro Črni. Testes: Laurencius archiepiscopus, (Joannes) abbas s. Bartholomei, Duymus prior, (Dominicus) abbas s. Stephani, Dabro Platichleb, Jacobus morsticus, Damarad dvornik, Vlčina sagorsticus iupanus, Petrus praesbyter cardinalis, Joannes capellanus, Duymus podsuppus.

Vide nr. 111. J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 15. p. 99.

104.

C. a. 1078.

(Dubiae fidei.)

Svinimirus rex donat monasterio monialium s. Benedicti Spalati „territorium, quod est in Dillato subter vipera, quod lugoperscina uocitatur," usque ad „uiam supra mare, qua itur Tragurium."

„Priuilegium" Svinimiri commemoratur in litteris Grubiše comitis spalat. a. 1188, 15 martii. Apographum vetus in bibl. academiae scient. Zagrabiae. Cod. dipl. CSD. II, 144.

105.

C. a. 1078.

Chroatorum regina (Helena) donat monasterio s. Joannis Belgradi terras „sub monte sanctorum Cosme et Damiani" non longe a dicta ciuitate.

Commemoratur in Policorio p. 12. V. nr. 133, 57.

106.

C. a. 1078.

Nota de lite circa piscationem in insula Silago iterum composita et monasterio s. Chrysogoni Jaderae adiudicata.

Tempore domini Magii,[1] iaderensis prioris, pro necessitatibus publicis fuerunt uenditę piscationes: una in Melata, altera in Silago,[2] in ualle maiori[3] sancti Victoris ex parte altana, que continetur a loco, ubi Mecarus[4] dicitur, usque ad casas, quę suę piscationis quartam portionem se habentibus dare solebant, quas uero (non) pauci Jaderensium nobiles propter quartam portionem emerant. (Sed quia in dicta[5] divisione) piscium litigabant et se inuicem s(c)indentes et cedentes lacerabant,[6] uenit iam dictus[7] prior, cuius superius in alio loco mentionem fecimus, cum eis ad monasterium; et timens, ne in peius malum deueniret, presente Trasone abbate, fecit eos portionem suam piscium offerre coram omni populo beato Chrisogono[8] martiri. At illi omnes in hoc facto letati sunt; et minime iam sentientes litigium in pace fraternitatis manserunt, emptionem suam piscium data sacro quippe cenobio. Post multorum autem curricula annorum, quando omnia iam diruta fuerant, queque utilia erant et seruorum dei pertinentia, tempore Candonis, iterum piscatores, ad sinistram tendentes, machinabant auferre quartam partem uallis sancti Victoris adiicientes: „quod de tota Melata quartam dedimus partem". Unde paruo interuallo euoluto, Dragonis nobilissimi prioris sub tempore, iudicium inter eos fuit, quę et qualis[9] pars iustior esset. Statim, inflamati spiritu nequam, monachis sacramentum dederunt, quamuis se, nimium penitentes, egisse talia, (mox agnoscerent). Inter hec affuit Stephanus iaderensis presul una cum Drago priore et Manfredo[10] aduocato testes et omnes nobiles nostre urbis.

Et ego Dominicus, presbiter, rogatus ab omnibus propria manu scripsi et roboraui.

Transsumptum in archivo c. r. loc. consilii Jaderae: Acta s. Chrysogoni cass. I, masso H, nr. 7.

Cod. dipl. CSD. I, 147.

Quoniam Candidus a. 1076 Jaderae prior erat notaque haec „parvo interuallo" sub prioratu Dragonis at tempore episcopi Stephani scripta fuit: illam circa a. 1078 editam putamus.

[1] I. e. Madii, Maii. [2] Tilago. [3] malora. [4] Meyarus. [5] dictitione. [6] Hucusque ad verbum fere concordant cum litteris sub nro 20. [7] „in diebus". [8] Grisogono. [9] equalis. [10] Maifredo.

107.

A. 1079, 4 octobris. Romae.

Gregorius VII Wezelino militi, fideli suo, imperat, ut contra regem Svinimirum, in Dalmatia apostolica auctoritate constitutum, ferre arma desinat.

Gregorius episcopus seruus seruorum dei Wezelino[1] nobili militi salutem et apostolicam benedictionem. Scias, nos de prudentia tua multum mirari, ut, qui te esse dudum beato Petro et nobis fidelem promiseris, contra eum, quem in Dalmatia regem auctoritas apostolica constituit, tu modo coneris insurgere. Quapropter nobilitatem tuam monemus et ex parte beati Petri praecipimus: ut aduersum iam dictum regem deinceps arma capere non praesumas, sciens quicquid in illum ausus fueris, procul dubio te in apostolicam sedem facturum. Si uero aduersus ipsum aliquid te forte dicis habere a nobis iudicium debes expetere, et expectare iustitiam potius, quam contra eum ad iniuriam sedis apostolicae manus tuas armare. Quod si te temeritatis tuae non poenituerit, sed contra mandatum nostrum contumaciter ire temptaueris, scias indubitanter: quia gladium beati Petri in audaciam tuam euaginabimus et eodem pertinaciam tuam et omnium, qui tibi in ea re fauerint, nisi resipiscas, multabimus. Sin uero oboediens, sicut christianum decet, prudenter extiteris: gratiam beati Petri et apostolicae sedis benedictionem, sicut obtemperans filius, consequeris. Data Romae 4 Nonas Octobris, indictione III.

Gregorii VII registri VII, 3—5 (lib. VII ep. 4). Mansi: Conc. collectio. XX, 290. Philippus Jaffe: Monumenta Gregoriana. Berolini 1865. p. 384. Regesta pontif. rom. nr. 3869. Farlati III, 153. Cod. dipl. CSD. I, 166.

[1] De Vezelino disserui in Rad XXVIII, 147—7.

108.

C. a. 1076—1080.

„Membrana inuentarii monialium sancte Marie de Jadra."[1] Item quae abbatissa Čika eidem monasterio in domibus et terris comparavit.

1.

(Fragmentum.)

. . . Duo ymnaria, unum matutinale, cereum laudum pro x et VIII solidis; in candelis candeolisque in hac arcella maiori x solidos dedi. Hęc ego Cicca abbatissa in thesauro apposui nostro monasterio sancte Marię.

Nunc uero eadem scribo, quę in domibus siue terris uel constructionibus eodem tempore sunt acquisita. Eodem tempore comperaui medietatem domus a posterulensi Sergio, funditus deuastatam, ex australi parte curię, protendentem ab aquilone in meridiem; aliam uero medietatem donauit nobis Neupret cum sorore sua, quam monachauimus, et superadidit coquinulam cum subiacenti curiola. Domum autem illam restauraui totamque cooperui atque straui. Istius uero domus comparacio de propriis meis et meę filię Vekenegę bonis facta est.

Per idem uero tempus domna Dabra cum sua nepte D. ad nos ueniens monacha effecta attulit nobis domunculam ex occidentali parte cum puteo ac coquinula et subiacenti curiola, ab aquilone in meridiem protendente.

Per idem uero tempus ueniens ad nos dominus Uncio,[1] mortis (periculo) preuentus uir nobilis, attulit nobis suum subiacens alodium a termino domnę D. protendens in meridiem usque ad uiam, et insuper addidit xII solidos.

Per idem uero tempus a quibusdam conciuibus comparauimus ortum ante fores ęcclesię iuxta uiam ex occidentali parte pro xv solidis, in quo domum fratribus et hospitibus a fundamento fabricauimus et stratam, ut est honorifice, composuimus.

Per idem uero tempus domina Bona, filia Madii Segę iudicatoris,[2] pro filia sua Marichina,[3] quam monacham fecimus, dedit nobis quartam partem destructę domus Plani[4] post pinnaculum templi, et quantum illi quarta pars exigit, quartam partem subiacentis curię. Ego uero Cicca abbatissa comparaui tres partes illius domus de proprio meo patrimonio:[5] dedi Ciclę pro medietate domus et curię xxx solidos; dedi Petrizo, filio Trunçani, nepoti Segę xv solidos pro quarta parte domus et subiacentis curię.

Hęc in domibus et curia, ut pręscripsi, adinuenta sunt monasterio sanctę Marię.

Adsunt in archivo monasterii s. Mariae Jaderae duo exemplaria: a) Registrum membr. saec. XII. fol. 12—13, in quo deest titulus. b) MSC. recentius, quod continet acta saec. XI—XIV ibid. fol. 16—17. cum titulo: „1073 membrana inventarii monialium sanctę Marię de Jadera“. Cod. dipl. CSD. I, 145.

In eodem registro sub a. fol. 2. adest brevis descriptio terrarum in Petrĕani, quae incipit: „Hii sunt termini terrarum ecclesie sancte Marie monacharum, quę permanent in loco, qui dicitur Petrizani“ . . Ast descriptio haec confecta fuit circa a. 1174, quo tempore vixit Petrus Farino, cuius fit ibidem memoria. Cod. dipl. CSD. I, 166. II, 93. 95.

[1] Inscriptio haec deest in registro *a*. [2] Cf. Unec, Unek, (unъ, unij, uněj, melior). Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 418. [3] Fuit iudex Jaderae anno 1076. Vide nr. 86. [4] Cf. Marika, Marinka, Marica. Miklošić op. cit. nr. 215. Marichna, Marichena. Cod. dipl. CSD. II, 9. 21. [5] Cf. Plên. ibid. nr. 288. [6] item „matrimonio".

2.

Cicca abbatissa „comparauit a Jaderensibus possessionem terre in loco, qui dicitur Capruli, pro uno equo albo XL romanatorum appreciato, tempore Stephani episcopi et Dragi prioris"

„Vendicionis cartula" commemoratur in litteris abbatissae Većenegae, eiusdem Ciccae filiae, a. 1105.

Registrum membr. in archivo monialium s. Mariae Jaderae. fol. 8.
Cod. dipl. CSD. II, 11.

109.

C. a. 1078—80.

Svinimirus rex „collaudat" coram iupanis Jura nonensi et Lubomiro (de Sidraga) nec non tepiçone Jacobo iudicium sui tepiçonis Dominici, qui territorium monasterii s. Johannis Belgradi in Mirane, quod Stresina iupanus „berberisticus" eidem auferre voluit, Petro abbate „uiriliter decertante" eidem monasterio adiudicauit.

Vide nr. 133, 11.

110.

C. a. 1079—80.

Coram Suinimiro rege, eiusque iupanis: Strêsina breberistico, Jacobo tepiçone et Jura nonensi iupano nec non coram Madio abbate s. Chrysogoni donat Joannes Sclauus, monasterio s. Joannis Belgradi „totum suum alodium in Gorica".

V. nr. 133, 6.

Tempus deducitur e testium nominibus, quae in aliis annorum horum actis reperiuntur. Petrus praeterea abbas s. Chrysogoni, cui Madius successit, adhuc a. 1075 commemoratur (v. nr. 83).

111.

A. 1080.

Petrus Črne ecclesiam s. Petri in Selo cum monasterio pariter a se constructo dotat terris et possessionibus, quas describit et quo modo acquisiverit eas refert.

In Christi nomine, et eiusdem incarnationis anno millesimo octogesimo, indictione uero VIII.[1] Temporibus quoque domni Laurentii uenerabilis spalatine sedis archiepiscopi, regi(s) Chroatorum Suinimiri, nec non Ualizze prioris. Petrus ego Zerni,[2] qui et Gumaii[3] filius, una cum domina Anna mea coniuge, filia scilicet Maii Fave,[4] diuina docente clementia ac plurimorum dei seruorum fulti consilio salubre, causa nostrorum defunctorum immo delictorum redemptionis iniuimus consilium, quatinus de nostro proprio conquestu more fidelium omnipotenti deo pro posse nostro aliquam portionem offerre possemus; quodque deo iuuante expleri diffinimus. Igitur in loco, qui dicitur Sello,[5] circa ecclesiam sancti Stephani, que ditioni domini nostri, uidelicet beatissimi Domnii, subiacet, cepimus ad honorem principis apostolorum omnium Petri ecclesiam construere, quamque deo permittente studio artificum compleuimus; denique iam peracta, conuocato presule iam memorato ceterisque ministris ordinis diuini, v idus Octubris eandem consecrari rogauimus; ad cuius solempnitatem plurimi Spalatinorum Chroatorumque uirorum gratia remissionis seu absolutionis uenerunt. Deinde auctoritate duce diuina prephatus archiepiscopus cum ceteris sibi astantibus ministris pro dotis eiusdem ecclesie nos exigere cepit; nos uero pro uiribus et nostro posse quecumque tamen necessaria, eisdem dei seruis dictantibus, erant, optulimus sibi.

In primis quidem competentia officia missarum: librum missalem, I, calicem argenteum cum sua patena et omni apparatu misse, librum passionum sanctorum I, antipho(na)rium, nocturnale I, psalterium I.

Terras autem dedimus omnes, que in circuitu eius habentur ecclesie: a confinio territorii prelibate ecclesie sancti Domnii usque ad locum, qui dicitur saline, quicquid infra est, mons siue ualis, a maris ripa usque ad uineam tilsto-cosse.[6] Omnia enim ista nostro proprio acquisiuimus pretio: ideo in domo dei dedimus.

Nam in primis terram, in qua sita uidetur ecclesia, comparauimus a Pribislauo[7] pro duobus solidis et uno modio frumenti, alio autem de sale, quod dedimus pro fine sibi; et hoc factum est coram Stephano filio iupani Pribine[8] et presbitero Prodano et presbitero Drag(i)sano,[9] atque Girgi[10] de Tugari. †

Ibidem iuxta eandem terram emimus terras a Zulo pro IIII modiis frumenti et I argenteum pro fine; coram Johanne Mesagalina et Stephano Curano (et) Boledrugo de Tugari. †

Insuper emimus Semianum a suis inimicis pro XL romanatis; ipse autem non habens unde se redimeret, dedit mihi territorium, quod sui patris erat, ut ego diuiderem cum filio suo omne per medietatem; et in parte mea dedit totum territorium super ecclesia, et sibi retinuit territorium in Malcin; et quod remaneret, diuiderem; et sic a me liber abscessit. Et hec conuentio ac diffinitio facta fuit ante occclesiam in Nacle[11] coram his nobilibus, scilicet: presbitero Lasca et alio presbitero Lasca, presbitero Prodano, presbitero Picna[12] et Girgi de Tugari et Draganego et Habraham et fratre suo Andrea, et omnibus eiusdem loci uillanis; ac coram testibus aliis, quos a Spalato mecum duxi: Johanne filio Gastano,[13] Petro filio Salati et Bilza filio Girdeo.[14] †

Post hec uero Miroslauus cum filiis Michahelis, a(c) Cedeno[15] quidem et Chualo,[16] aduersus nostram diffinitionem hanc maligno spiritu concitatus surrexit et non modicam partem de prephato territorio a me subtrahere cepit: a territorio Pribislaui[17] usque sursum ad petram. Unde nos, conuocatis iterum multis Spalatinorum nobilibus, inter quos etiam Jacobum marianorum ducem[18] cum suis militibus ibidem interesse rogauimus, ante quorum presentiam cum prefato decertauimus Miroslauo; ubi et conuentionem, hi(i)sdem monentibus nobilibus, cum eis denuo fecimus. Qua propter afirmauit nobis prephatas terras, quas subtraere uolebat; et insuper nobis augmentauit monticellum, quod prope petra(m) situm est, et ualle(m) similiter incipiente(m) de saline usque Satilie et de Satilie usque ad mare. Et dedimus sibi pro conuentione octoginta modia ordei et unum solidum pro fine. Et ipse Miroslauo anteposuit se dicens: „quicumque a modo uoluerit te de hoc requirere, ego me omnibus pro te opponam“. Actum est (hoc) ante notitiam horum testium: ducis uidelicet iam dicti, et sui psari[19] Sauide[20] ac ceteris[21] militibus eius, et Dragisani filii Semiani, Girgi de Tugari, Habraham et fratre eius Jadreio, Dabrouito setnico, et Semidrago et fratre eius Vilcizo[22] et alter frater Basili, et Draganego duornico et fratre illius Boledrugo, Formini spalatini qui et Busica,[23] presbiteri Petri Pisenica, Formini Platimisse, diaconi Duymi Boce, Grubiti Zane, Prodani, et diaconi Dabri, et aliorum multorum. †

Nam post multorum annorum curricula decidi in infirmitatem, ut nulla spes euadendi esset; ideo uotum uoui in ipsa infirmitate,

ut si ego conualescerem de infirmitate, in prefata ecclesia Petri apostoli ibi me totonderem et habitum beatissimi Benedicti reciperem. Igitur, dispensante diuina clemencia, surrexi de lectulo; et consilio et adiutorio Laurentii archiepiscopi ceterorumque clericorum in supra nominata ecclesia domnum Gregorium, nostrum nepotem, abbatem ordinauimus; et hoc quod uoui, auxilio dei adimpleui. Set cum cepimus edificare domos, que necessarie erant fratribus, aminiculo dei consumauimus; quapropter consilio memorati abbatis aliorumque fratrum uoluimus in nominato monticellum, quod comparaui a Miroslauo et a filiis Michahelis, uicum construere nostris famulis: ceperunt Uilkiki[24] nec non Prodanus duornico cum omnibus Tugaranis, causa inuidie, zeloque diaboli inflammati, resistere dicentes: „non licet tibi construere uicum in monticellum, quia nostrum est". Et ego illis: „uallem et montem, incipiente ex saline usque Satilie, omnia mea sunt; quia emi a Miroslauo coram idoneis testimoniis". Attigit eo tempore uenire in nostris partibus Slauizo rex et Petrus banus nec non Sarubba[25] causa discordie, que erat inter Slauizo et Lubomiro. Unde uocauerunt nos ante hos nominatos uiros omnes Tugarani; residentibus in ecclesia beati Petri, que sita est in Olmisi, scilicet coram Slauizo nec non Petro et Sarubba, ceperunt altercare nobiscum, et ita nobis iudicauerunt ut ego uocarem tres meliores ex prefatis testimoniis, uidelicet presbiterum Petrum Piseniza et Forminum Platimisse nec non diaconum Duymum Boce. Igitur habii Spalatum, mecumque adduxi eos; et ad nominatas partes[26] ascenderunt, et ita, ut supra scriptum est, quia monticellum et vallem et incipiente a saline usque ad uineam tilsto-cosse totum nostrum esse, testificauerunt coram Dabro diacono filio Diti,[27] presbitero Dominico Macica, presbitero Runtino, Duymo filio Jezamoza,[28] Oliuerio, Rugata, Vlcina, Damanego, Dabro Petriti, Kerna de Tugari, Dragana Tilstocosse. †

Et alias terras ultra torrentem comparauimus a Iuanizo pro I solido et pario de sola pro fine, coram Nycola et fratre suo Girgi. †

Et comparauimus terram aliam a Dobrouito et filio suo Dedomiro, que est supra terras sancti Stephani sub rupe, que uulgo dicitur lau, pro VI galetas uini et media pro fine, coram presbitero Urso et diacono Dabro, Johanne Mesagalina et Petro Carbone. †

Adhuc comparauimus promontorium, qui dicitur pissi rit,[29] a filiis Stephanizi, Petracia et Sdedrago, pro III solidis et duobus pariis de solis pro fine, coram Mesagalina et Petro Carbone. †

Ibidem prope uinea Nicolay comparauimus uineam a Girgi fratre

Nicole pro II solidis et I modium frumenti pro fine, coram Gregorio Cimpli et Johanne Cotini. †

Ibidem comparauimus uineam a presbitero sancto Maximo[30] pro I solido et I argenteum pro fine, coram Micha Masitulo et Andrea de Tugari. †

Comparaui terram de Zulo infra nostras terras pro I solido et II stara de sale pro fine; presbiter Madius Barbazani testis. †

Emimus terram de Iuanizo iuxta terra supra nominati Zuli pro IIII modia de grano et medio pro fine, ante presentiam horum testimoniorum: Paulo Acina, Fusco Pece filio Minya.[31] †

Adhuc quoque comparauimus de Zulo terra prope meas terras pro III stara de grano; et alias de ipso Zulo emi terra subtus terras sancti Maximi pro VII galetas uini et I prandium pro fine; presbiter Girgi, Prodano[32] frater de Marco, testes. †

Et comparaui de Zuli supra terras sancti Domnii secus meas terras pro IIII caseis et IIII panibus pro fine; filio Calendulo, Zanni, testes. †

Emimus terram, que pertinet ad Cozzinzani[33] iuxta territorium nostrum, de Bozza[34] et de fratre eius et de totis parentibus eius pro I pinguissimam porcam et CCC cepas pro fine, ante hos testes: Boledrug, Prodano[35] filio Semidrago, Boiano filio setnico Boza et frater eius Uilcanus. †

Ego Petrus comparaui terram in die sancti Benedicti de Drugana et de fratre eius Bolano, terra que fuit de sancto Maximo infra territorium sancti Petri; nam prefatus Drugana et Bolana mutauerunt suam terram a sancto Maximo, que habuerunt sursum, et mihi ista deorsum uendiderunt pro IIII solidi et uno modio de sale pro fine; presbiter Johannes Raguseus testis, Anastasius presbiter testis, et alius Johannes testis, Johanne filio Paulelle (teste). Ista sunt testimonia Raguseorum: Sabatius subdiaconus filius Cepuci, Velconiza filio Dabraza, testes, Andreas presbiter et Dretillo celarius, testes. †

Et aliam terram comparaui de Bolano filio Dabrouito supra terras sancto Maximo pro II solidis et I modio de grano pro fine, duornico Dragonego et Johannes Calendulo filio, testes. †

Et emi tres pezze de terra, supra nominata terra, de fratre eius Dragano pro I modio frumenti et II stara de sale pro fine; Draganego duornico testis. (†)

Ibidem comparaui terram, ubi dicitur Grebeni,[36] de filiis Semidragi, Prodano[37] et Drugana, pro XX uellera ouium et II (solidis)

pro fine; Ursana filio Junce[38] testis. Et omnes terras, que habuerunt supra Grebeni, totam comparaui a prenominatis fratribus pro I solido et II uellera et tres cubiti de lenzo pro fine; Ursana Junzze testis, Draganego testis. †

Et emi a Vilkizo, auunculo Prodani,[39] terras incipiente a terras Dragane usque ad terras Zuril(l)i et usque ad terras Uitaze, que sursum sunt, pro V modio frumenti et medio I caseum pro fine, coram Draganego duornico et Calendulo. Ibidem emi terram de Uitaza supra ipsas terras pro III modio frumenti et medio et I caseum pro fine; magister filio Calendulo et Boledrugo et Zuli, testes. †

Et emi terram de Zurillo et de filio eius Dabriki[40] pro I solido et II galetas uini pro fine, coram Girdana[41] Tilstacossa et Draganego duornico. † Et alia terra comparaui ab ipso Zurillo in loco, ubi dicitur arca supra terras sancti Stephani, pro VII galetas uini et mesa[42] pro fine; filio Calendulo et Boledrugo[43] nec non Jaderei, qui fuit a Casaro, testes. †

Comparaui uineas de Draganego, uites et terra, pro XI solidis et I modio sale pro fine, coram Girgi, Habraham et setnico Dabrauito. † Et de ipso Draganego comparaui aliam terram a[44] Bresteni[45] pro I solido et I ovis pro fine; coram Semiano et Girgi. †

Comparaui terra a Mucla longa, iuxta meas terras, de Iuanizo pro medio solido et I capra pro fine; coram filio Dragisani et Draganego et filio Calendulo †

Et emi terra a Grubizo aurifico, incipiente de Stilbiza[46] usque deorsum ad terras prioris Tragurii, coram nostro abbate et presbitero Paulino et filio Calendulo et Zurillo, pro III capras et I modio frumenti pro fine. † Et emi terra de consobrino suo Zura, aurifico, ibidem iuxta eam pro I modio ordei et I caseum pro fine, coram Draganego et Zuli.†

Et emi uinea de Dabressa sursum iuxta Boledrago pro IIII solidis et I modio salis pro fine coram Girgi. † Comparaui de fratre suo Martino uineam, que est a Surbo,[47] pro I solido et I modio salis pro fine, coram Girgi. †

Comparaui curtem in Brazza de Tessen[48] Pupazuso, a Gomilie omnes agros et uineas, coram omnibus insulanis. †

Comparaui uineas in To(r)nico[49] de Cipriano, et aliam comparaui uineam ab ipso Cipriano ad uiam, que ducit ad uicum, pro IIII solidis pro fine coram Vsemiro.[50] †

Et emi terram a Prasizo,[51] que fuit auio meo Michaza, quam uendidit uxor eius, et ego redemi eam ab illorum nepotibus, qui

eam comparauerunt, uidelicet a Urascana[52] et de consobrino eius Uilcai[53] et a Michaza filio Jadrei, pro x solidis et II argentei atque II galetas uini pro fine, coram Osrizzo[54] podsuppo et Tomedrago[55] cluzaro et Uilcana brauaro, Petrana Scurpunne,[56] Balla[57] Duymo, Dragouito. †

Adhuc quoque comparaui terram supra Salona, ubi dicitur a Suatizzo, de nepote de Uale pro v solidis et medio pro fine, coram Sinice[58] et Radana.[59] † Deinde comparaui locum in Salona a Gribiza nepote de Baza pro II solidis et I modio de sale pro fine, ante presentiam Jacobi morstici et sue uxoris. Et in ipso loco statui molendinum et in ipsa domo prefata emi locum de filio Eruizo Nesnu et de nepote eius pro II solidis et meso et I galetas uini pro fine, coram eodem Jacobo morstico, Ueliaco cum filio suo Gregorio podsuppo, Uucha Cotino. Deinde post multos annos insurrexerunt contra me nepus suus et filius Uilcane brauari, Johannes, uolentes per iniustitiam tollere prefatum moledinum. Unde preiudicauit eos Uilcana brauaro, ita dicente: „fili, sine requirere prefatum molendinum, quia praue illum requiris; nam ego scio, quod pretium tulit exinde et pretium dedit Cicle pro seruitute sua,“ coram presentia Dobromiri filii Saraceni et filio Tripuni Zurra, puer Dedo. †

Post hec vero Suinimir rex dederat Stresi,[60] auunculi sui, totas terras, que erant in Masaro et incipiente a Salona usque Biaki, ut ipse tolleret tributum ab eis. Denique uolebat michi per uim tollere memoratam terram, ita dicendo quod esset regalis.[61] Nam ego statim iui ad Suinimirum in Subenico, et duxi mecum uenditores terre, et (sunt professi),[62] quod ipsa terra non esset regalis, nisi illorum, qui eam uendiderunt, tam de ista terra quam de illa quam comparaui in Vrana a cillaua niuua.[63] Unde mihi confirmauit prefatus rex nominatas terras, ut nullus deinceps querimonias faceret; et etiam maledictionem dedit omnibus, qui eam quesierint, ante Laurentium archiepiscopum, (Johannem) abbatem sancti Bartholomei, Duymum priorem, abbatem sancti Stephani Dabrum, Platichlebi et Jacobum morsticum,[64] Damarado[65] duornicum, Vilcina sagorsticum, presbiterum Petrum cardinalem,[66] Johannem capellanum, Duymo podsuppum. †

Ad hec emi terras a filiis Uiseni, Desico[67] et Bogdano et aliis fratribus, in loco ubi dicitur Podspilize,[68] cognomento Mirizo, terra et silua et petras, totum quod est in Mirizo, pro VI solidis pro fine et medium besvetie; coram his testibus: presbitero Dabro filio Te-

lina,[69] diacono Micha Jurre filio, diacono Cernata filio Pradani Pecce, diacono Dabro filius Petrici, Uilcina filius Climini, Grubo filio Bipirelle, Paulo Acina, Drase, et Gauzulo nepus Zane, Stano filio Petrici. Et ego Diti filius diaconus Dabro, sicut audiui a prefatis testibus sic sripsi. †

Denique emi de Germano prisbitero, pronepote Tamali,[70] tertiam partem ecclesie sancti Martini, que est sita in monte grasso, et totas teras, que pertinent de Tamali, pro III solidis et medium pro fine, coram his testibus: Nyciforo nepote Cini, Gauzulo filio Scanacani et (Petro) Cegayta, Trunzani filio Rugate nec non Paulo Acina, Dominicus abbas sancti Stephani, Johannes filius Pucipani et Sennica atque Cicla. †

Emi uineas de Uilcumiro,[71] fratre Prede, subtus ecclesia sancti Maximi, que fuit Arabizo, pro XII galetas uini et I porca pro fine, coram Germano Tamali et Paulino monacho et ceterorum monachorum. †

Post hec uero emi ex Girdana[72] medietatem de uinea, que est ubi dicitur in Bresti,[73] totam (que) sibi pertinet, pro I solido et medium pro fine modium de grano, coram Zirnugo[74] et Clonimiro fratre Grubsi,[75] et Vitan fratre duornico, et abbas cum suis monachis. Et ego Dabrus diaconus, sicut audiui ex memoratis testibus, sic scripsi.

Denique emi de muliere Beneda[76] et ex filiis suis uinea, que est suptus sancta Maria, que uocatur Nacle,[77] prope mare pro I modio de grano et I staro pro fine, Girdana et omnes monachi testes. †

Emi de Bratizo,[78] filio Chudina, uineam et agrum a Bresti secus me pro IIII galetas de uino et media pro fine, Cirnotta et presbitero Cechizo[79] et diaconus Stephanus, testes.[80]

Deinde comparaui similiter in ipsam domum locum de Uilcana, filio Martino Lacarda, pro II solidis I modio de sale pro fine; Formino Platamissa et Benedicto Orbazai atque Ui(t)cha, testes. †

Et emi in alio loco quarta pars de memorato loco de Semina[81] et de fratre eius pro II modio de grano et medio et mesa galeta uini et III pani pro fine, coram Uilcina Trubillo et Petro de Muto et Zanni de Maraldo. † Et emi quarta pars in ipsum locum de Drasizo filiastro de Crasano[82] pro I solido et mesa galeta uini pro fine, coram Formino Platamissa et Benedicto Orbazai. † Denique comparaui medietatem de ipsum supra scriptum locum a presbitero ueterano, qui cantat missam in sancti Johannis aram, pro II solidis et I galeta uini pro fine, coram Prodano, nepus de Mattana, presbiter Marco, diaconus Dabro, Duymo de Tulo, testes. †

Adhuc uero comparaui seruum, nomine Cyprianum, cum filiis et filiabus et uineis, que sunt super callem sub ecclesia sancti Maximi, a Nycola pro XV solidis pro fine, coram Petro Cegaita, Johanne de Porta, Dabro Laudula, Fusco Pucipani. In eadem ecclesia dedimus seruum nomine Nycolaum cum uxore sua Dabrina, cum filiis et filiabus, ac uineis suis, que sunt iuxta uineas Cypriani; quia comparauimus illum a fratre suo Girgi coram Lucaro et aliis multis; nam prenominatus Nycola sit in ipsa ecclesia, dedimus illum per manum suo fratri Girgi prenominato coram Stephano iupano, Formino Platimissa. † Comparaui (seruum) nomine Negoçai[83] a Duymo, filio Stresinna, pro VI solidis pro fine, coram Fusco Tiberi et Drago Muti. † Similiter comparaui seruum nomine Dragaza a presbitero de Orechoua pro V solidis, coram Basilio Stasucco et Lampredio Cybriulo, cui et C. pecora et II vacce atque par bouum dedimus ad opus eiusdem ecclesie; et sit ibidem. † Emimus puerum adhuc paruum, qui nuncupatur Slobba,[84] a suo genitore, quem studio litterarum erudire fecimus, quemque libertauimus et usque ad presbiterii honore sub(limari) fecimus, ad eiusdem ecclesie opus ibi illum perpetuo manere uolumus. Et dedimus Petrum Dracculum,[85] quem comparaui a Catarinis pro III solidis. Comparaui Zorzi Draculum a Bartholei setnico pro VIII solidis pro fine, coram archiepiscopo (Laurentio) et Johanne capellano. † Comparaui seruum Andriulum nomine, quod dedi patri suo XL solidos ad laborem; et non habenti unde reddere tuli prenominatum filium pro sol(ido). Comparaui . . . pro solido et I staro de grano pro fine in tali pacto, ut si daret seruum similem sui, liber abscederet; sin autem non, (in) perpetuum fieret ecclesie seruus, coram omnes fratres et coram sorore sua hoc firmatum est. † Denique comparaui seruum nomine Pribilum ex Olmisanis pro IIII solidis de Preda[86] et Gradinna.[87] † Comparaui seruum nomine Bolezzo[88] filio Ulasizo[89] de Preda et ex Desa pro VII solidis, coram omnes monachos. † Ad hec comparaui seruum nomine Dragadet[90] de Gurgi filio Berivoii,[91] pro uno mernico, qui fuit per manupreso de Ludino[92] et ipse mediator ex seruo. Denique comparaui seruum nomine Dedona[93] cum filio de mulier(e) Casari et de filiis suis pro III solidis pro fine, ante ecclesiam et coram omnes monachi et omnes Tugarini. † Adhuc quoque comparaui seruum nomine Maracus[94] de Radoslauo de Narento pro I cuballum pro fine. Comparaui seruum nomine Vilcota, quod dedit mihi Tollanus[95] pro seruum, quem mihi furauit Miroslauo, pater Tollani, per manupriso, coram Bartholy setnico.[96] † Compa-

raui seruum Radouano nomine ex Campisanis pro x solidis, et Dedullum[97] per manum ad Ursanum de Sirnounyze.[98] † Denique comparaui seruum filius Mirane;[99] et dedit michi per se puerulum nomine Bratessa coram Brano iupano et filio eius, et prenominatus filius Mirane pro manupriso. † Et emi seruum nomine Nycola et soror eius nomine Marina et monacho sancti Bartholomei pro III solidis pro fine. † Comparaui seruum nomine Desinna de Micha Tigala pro VII solidis pro fine, pro manupriso pater suus Vilconiza, coram Sarubba iupano et Gregorio Scafiule et Nyciforo filio Telina.[100] † Denique comparaui seruum nomine Lubizo de Gruba, filio Purci,[101] pro I ancilla et I seruiolum, rogante me patre suo ut illum redimerem, coram morstico[102] Rusino et Grubizo suo consobrino, pater uero suus per manupriso et mater, ante presentiam horum testimoniorum. Duymo de Srenine et Uilkiki et nepos suus Prodano[103] et omnes monachi, † Comparaui seruum nomine Raccana, qui fuit Usemiro,[104] de Subbenzani pro III solidis pro fine. Comparaui Lutizo seruum; nam ipse Lutizo mihi debebat III solidos, non habenti unde redderet, dedit se mihi seruum coram duo filii Zdedrago[105] et Stiglizo. † Comparaui seruum nomine Perinna pro II solidis pro fine. Comparaui filia Scarane[106] cum filio suo Nadeia[107] pro I solido et II stara de grano pro fine, Pradano duornico et frater eius testes. † Post hec emi mulier Nenadi[108] cum filia sua pro I solido et I libra de lino pro fine, ante Pradano duornico et fratre eius et Boledrugo de Nacle et Kerni de Tugar cum fratre pro Belata et Girdana. Ego Dabro diaconus scriptor sum et testis. † Ad hec comparaui mater de Striani de Cirnecha, filio prioris, pro III solidis; et filiam comparaui de Longobardis pro x solidis in tali tenore, ut sint omnes fratres et sorores in seruitute, Duymus prior et filius eius testes.[109] † Dedit Zacharia filium suum, Chuduli[110] nomine, ut esset seruus sancti Petri, pro III solidis pro fine. Et Raccana similiter dedit filium suum Belotiza in prefata ecclesia in sempiternum. Denique Dabressa dedit filium Stroiil[111] in memorata ecclesia, ut esset seruus in sempiternum. Comparaui seruum nomine Uelcoz[112] de Nebistan pro II solidis pro fine. Utecha et duo filii sint similiter in ecclesia sancti Petri. Porcarus similiter se dedit in nominata ecclesia; atque illum curauit Desina[113] abbas cum magno dispendio (ab infirmitate), quam habebat in capite † Comperaui medium molinum de Brataza fratre Zezani,[114] quam dedit ei (Cresimir rex[115]), pro XXV cubiti de lenzo et I galeta de uino pro fine, coram Madio longo et Formino Salato; et alium medium fuit de sancto Petro,

dedit illum mihi presbiter et omnes serui sancti Petri ut illum laborarem, ut fieret medietas mihi et alia medietas illis, coram duo filii Cacaunti et duo filii Riuelli. †

Omnia ista, que hic prelibata sunt, uolumus in sempiternum ecclesiam habere. Nostris autem filiis ad regendum hec omnia committimus, set tali modo ut que ibi sunt oblata, regant, custodiant, conseruent et ab omni perturbationis cursu defendant; cotidianum ut habeant officium, elaborent non ad opus suum set ad ecclesie, et ibi seruientibus illud custodiant. Quod si, quod absit, aliquis eorum aliter, preter quod precipimus, egerit, (a)ut ad suum opus illud retinuerit, iratum habeat trinum et unum deum, et maledictionem cccx et VIII sanctorum patrum consequatur, et in perpetuo nostram possideat maledictionem.

Registrum membr. uti videtur, saec. XII, olim monasterii s. Petri in Selo, in archivo capituli spalatensis p. 1—15. Transsumptum in bibliotheca scientiarum academiae Zagabriae cod. msc. nr. 287. fol. 43 seq. Notum erat etiam Lucio: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 10 p. 85.

Farlati III, 154 initium tantum exhibet. Carrara: Archivio capitolare di Spalato p. 51—59. Cod. dipl. CSD. I, 070.

In codice rectus rerum ordo desideratur; quapropter ea, quae rei natura coniuncta ibidem autem disiecta sunt, ordine disposuimus.

[1] Indictioni VIII respondet a. 1083; sed actum hoc ad a. 1080 referendum esse, librariumque potius in indictione errasse censeo ex eo, quia alias eiusdem Petri donationales a. 1080 Isaac abbas s. Stephani scripsisse dicitur (nr. 112), quum tamen a. 1085 idem monasterium suo abbate careret (v. nr. 116). [2] i. e. cerni, cьrni. Die Bildung der slav, Personennamen. nr. 446. [3] Gumay. Cf. „Sauina, uxor Gimmai". nr. 33. [4] Mayfave. [5] selle. Selo. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 567. [6] i. e. tьlsto kose. Cf. tusto brdo, tolsti vrh etc. ibid. nr. 681. [7] pribistrio, quod nil significat. V. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 297. [8] Pribina iupanus cetinensis a. 1076 v. doc. nr. 88. [9] Dragьšan, Dragošan. Miklošić ibid. nr. 118. [10] i. e. Gjirg, cf. Gurьg, Gjurga. ibid. nr. 63. [11] inacle i. e. in nacle. Naklo, Naklь. Miklošić: Die slav. Ortsn. aus Appellat. nr. 368. [12] Forsitan loco Pucna, Pecna a them. пѫк. Die Bildung der slav. Personennam. nr. 313 [13] Cf. Gostěn, Hoston. ibid. nr. 83. [14] Girde, Gьrde ibid. nr. 91. [15] loco Zedeno, Zьdeno, Sьdeno. Zden ibid. nr. 380. [16] i. e. Hval. ibid. nr. 421. [17] pribistrii. [18] alias „morsticus iupanus". V. infra [19] risari. [20] i. e. Zauide. Miklošić ibid. nr. 139. [21] certis. [22] Vьlkic. ibid. nr. 43. [23] Nisi forte Bosica i. e. Božica ibid. nr. 11. [24] Vьlkiki, Vьlkiči. [25] Forsitan pro Svaruba. Cf. ibid. nr. 336. [26] petras. [27] Forsitan pro „Didi", Did = Děd. Ibid. nr. 127. [28] Videtur esse compositum: Ježa-moža. Cf. Ježebodьc. ibid. nr. 471. [29] pьssi rьt. [30] i. e. sancti Maximi. [31] Manja. ibid. nr. 233. [32] pradano. [33] i. e. Kozinčani. Cf. Kozinka, Kozičin. Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 253. [34] i. e. Božo, Boža. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 11. [35] pradano. [36] Die slav. Ortsnamen aus Ap-

pellat. nr. 125. [37] pradano. [38] Cf. Juni. Die Bildung der slav. Personennam. nr. 474. [39] pradani. [40] i. e. Dabrik, Dobrik. ibid. nr. 114. [41] i. e. Gьrdan, Grъdan. ibid. nr. 91. [42] ital mezza. [43] bolledrugo. [44] ital. loco „in". [45] i. e. Breštani, Brestjani. Die slav. Ortsn. aus Appellat. nr. 28. [46] i. e. Stьlbiza, Stlъbica = Stubica. Ibid nr. 620. [47] i. e. Sъrb, Srub, sъrabiti abscindere, srub Balken, Blockhaus, Bollwerk. ibid. nr. 655. [48] Die Bild. der slav. Personennam. nr. 414. Têšan, Têhen. [49] Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 687. Tornik. [50] Hi duo articuli occurrunt in cod. msc in pag. 17; sed huc sunt referendi uti vel ex inde patet, quod ibi etiam praecedant articulum sequentem, qui bis occurrit, nimirum in pag 10 et 17. [51] i. e. Prasьc. Die Bildung der slav. Personennam. nr. 337. [52] puto legendum esse „urašana" loco Urošan. Cf. Uroš ibid. nr. 419. In eodem msc. inferius additur „Matazza". [53] i. e. Vьlkaj, habetur etiam „velcai". [54] i. e. Ozric. ibid. nr. 265. Inferius in eodem msc. astrizo. [55] togedrago, apertum mendum. Tomidrug vide infra. Cf. ibid. nr. 401. [56] Forte loco Scurbunne, Skъrbune. cf. Scurben ibid. nr. 345. [57] ibid. nr. 1. Bala, Bale. [58] Forte Sidico i. e. Sьdico. ibid. nr. 380. [59] rarara (!), omnino mendum. Radana ibid. nr. 316. [60] Die Bildung der slav. Personennam. nr. 375. Strêzo. [61] essent regales. [62] in msc. tantum . . . recti. [63] i. e. Kilava niva. [64] marsticum. [65] Dauarado. V. ibid. nr. 316. Domarad. [66] V. ch. 101, a. 1078. [67] Ibid. nr. 107. Desko. [68] Die slav. Ortsnamen aus Appell. nr. 605. Podspilj. [69] Die Bild. der slav. Personennam. nr. 393. Talin. [70] Cf. ibid. 401. Tomilo. [71] i. e. Vьlkomir. [72] i. e. Gьrdana. ibid. nr. 91. Grъdan. [73] Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 28. Brestь. [74] i. e. Cьrnug. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 446. Črъnug, Črъnugović. [75] grubtiv. [76] Ibid. nr. 5. Beneda. [77] nache, error pro nacle. [78] i. e. Bratьc. [79] Cf. Čeč, Cekan ibid nr. 441. [80] Quae inde ab articulo: „Post haec vero Suinimir" sequuntur, in msc. cod. pag. 18—20 inserta sunt, sed ad has Petri Černe donationales aperte spectant. [81] Cf. Semъko op. cit. nr. 388. [82] i. e. Krasan ibid. nr. 177. [83] Cf. Nêgoč ibid. nr. 256. [84] i. e. Zloba. ibid. nr. 147. [85] Cf. ibid. nr. 119. drakъ rom. diabolus. [86] Ibid. nr. 307. [87] Ibid. nr. 85. [88] Ibid. nr. 14. Bolessius. [89] Ibid. nr. 42. Vlah, Vlašin, Vlaško. [90] Loco Dragaded, alias Dragodêd ibid. nr. 118. [91] Berivoy. ibid. nr. 5. [92] Ibid. nr. 208. Ljudin. [93] Ibid. nr. 127. Dedon. [94] Ibid. nr. 215. [95] Tolan ibid. nr. 400. Toljen. [96] setniquo. [97] Ibid. nr. 127. Dedol. [98] i. e. Žarnovniza. Die slav. Ortsn. aus Appellat. nr. 788. [99] Die Bildung der slav. Person. nr. 221. Miran, Mirana. [100] cf. Talin. ibid. nr. 393. [101] Ibid. nr. 310. Purko. [102] marslico. [103] pradano. [104] i. e. Všemir. ibid. nr. 53. [105] cde-loco zde-drago. Cf. ibid. nr. 380. [106] Cf. Scorina (Skorina), Skoron. ibid. nr. 344. [107] Ibid. nr. 243. Nadej. [108] Probabiliter Ne-uadi. Cf. ibid. nr. 30. Vadim, Vadihna. [109] Articuli: „Comparaui filia Scarane", quique sequuntur, inserti sunt in msc. cod. pag. 20; et ad hasce donationales pertinent. [110] Čuduli? cf. ibid. 447: Čudna, Čudo-mil. [111] strosit, mendum librarii. Strojil v. ibid. nr. 374. [112] i. e. Vьlkoc. ibid. nr. 43, Vukač. [113] „decara"; puto mendum librarii esse pro „desina". [114] Cf. ibid. nr. 131: Žeza, Žezak. [115] „criuali rex" in msc. apertum mendum librarii; si altera uox bene adscripta est, prior poterat esse „cresimir".

112.

A. 1080.

Petrus Cerne cum coniuge Anna donat monasterio s. Petri a se condito terras suas in Bilaj.

In Christi nomine, et eiusdem incarnationis (anno) millesimo octauogesimo, indictione uero octaua. Temporibus quoque domini Laurencii uenerabilis archiepiscopi spalatine sedis, regis C(h)roatorum Suinimiri nec non Volize prioris. Ego Petrus Cerni, qui et Gumaii filius, una cum uxore mea domina Anna dedimus (monasterio sancti Petri) omnes terras, que sunt in Bilay,[1] incipiendo a muro, qui est supra mare, et ad alium murum, ubi fuit pons ad torrentem, qui uocatur Gargenus, et usque ad aquam, que uocatur Cripotin,[2] et inde ad alium torrentem, et inde uersus mare ad murum pristinum.

Et ego Ysac, habas sancti Stephani, hoc scripsi.

Registrum membr. olim monasterii s. Petri in Selo, in archivo capituli spalat. p. 28. Transsumptum in msc. cod. nr. 287. fol. 55. biblioth. acad. scient. Zagrabiae.

Carrara: Archivio capitolare di Spalato. p. 67. Cod. dipl. CSD. I, 178.

[1] i. e. Bilaj; etiam „B-lay" nr. 127. [2] Forsitan „Criuotin" i. e. Krivotin. Cf. Krivaja, Kriva rieka. Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 270.

113.

C. a. 1082.

Monasterium s. Johannis Belgradi acquirit sub Lupo abbate terras in Servica et Narach.

Vide nro 133, 43—44.

Lupus fuit praedecessor Madii, praefueratque monasterio inter Petrum et Madium.

114.

A. 1083.

Svinimir rex donat archiepiscopo spalatensi territorium Konuština in Smina.

† In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Anno quidem dominice incarnacionis millesimo LXXXIII, indiccione uero VI-ta. Ego Suinimir, gracia dei Chroatorum atque Dalmatinorum rex. Cum me dei omnipotentis pietas sua miseracione in regali locaret solio, cum eciam

regni diademate sceptroque a uicario eiusdem clauigeri Petri, Gregorio uidelicet papa beatissimo, legaliter adhornarer: equanimiter cepi circa meos fideles, immo dei oratores, donacionis gracia esse solicitus, dignum ducens, quo nullus fieret exterus a nostra donacione. Igitur inter plurimos nostra regalis dignitas fideles et oratores hunc sibi eligere decreuit, Laurencium uidelicet spalatinum uenerabilem archiepiscopum, uice patris, cuique placuit corde gratissimo territorium in loco, qui Smina nuncupatur, illud quidem, quod Conustina[1] nominatur, donare tali uero modo, ut ipse illud possideat, habeat, donet(que) cuicumque uoluerit. Si quis autem, quod absit, nostrorum successorum instinctu diaboli hanc nostram donacionem disrumpere tentauerit, iratum habeat trinum et unum deum, et habeat malediccionem cccx et viii sanctorum patrum, et cum Juda, traditore domini, in inferno perpetualiter trudi mereatur. Hacta sunt autem hec ante presenciam huiusmodi testium: in primis regine Lepe, Radouani regis filii, presbiteri Andree et capellani regis, Dabri abbatis, Ugonis capellani archiepiscopi, Matica[2] postelnici, Simonis presbiteri, Dragolubi capellani, Uisse[3] ubrusari.

Ego Theodorus, sacerdos et cancellarius eiusdem regis, iussione regali scripsi.

Registrum privilegiorum archiepiscopatus spalat. a. 1333 (v. nr. 2. item J. Luc. Memorie die Traù p. 219) quondam in eiusdem archivo. Cod. msc. Donationes principum ecclesiae spalat. ibid. Transsumpto praeficitur haec adnotatio: „Exemplum sumptum ex originali in membrana cum sigillo plumbeo pendente cum cordula canapis, in cuius una facie est imago regis sedentis, in altera uero scriptum: SVINIMIR REX CHROATORUM (et Dalmatinorum), existente in archivio archiepiscopali spalatensi“. Item transsumptum acto spalatini capituli a. 1397 insertum in bibliotheca comitis Fanfogna Tragurii.

Farlati: Illyr. sacr. III, 154. Cod. dipl. CSD. I, 177.

[1] Konjuština. Cf. Konjuša, Konjščina. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 231—232. Cf. Konjsko in districtu communis Clisii. [2] Ita in transsumpto a. 1397. Farlati „Mocuo“. Cf. nr. 111 p. 129: Dominico Macica. [3] Više. Die Bild. der slav. Personennamen nr. 52.

115.

A. 1082.

Svinimir rex donat monasterio s. Stephani prope Spalatum territorium in Raduna.

(Charta interpolata.)

Nel nome della santa et indiui-	In nomine sancte et indiuidue
dua trinità. L' anno dell' incarna-	trinitatis. Anno incarnacionis do-

tione del Signore millesimo LXXXIII nell' indictione sesta. Io Suinimiro, per la Dio gratia rè de' Croati et Dalmatini. Essendo per la Dio gratia quiete nel mio stato, et regnando il beatissimo papa Gregorio,[1] ho parimente voluto incominciare ad esser cortese verso i miei fedeli, anzi servitori di Dio, stimando cosa degna che nissuno fosse escluso dalla nostra donatione. Fra gli altri però fedeli e di Dio devoti habbiamo eletto Gisilberto abbate di san Stefano di Spalato, al quale con gratitudine habbiamo concesso il territorio nel luogo detto di Raduna,[3] da esser da esso perpetuamente havuto, con questo patto però che esso quello posseda, habbi et doni a chi si voglia. Et se alcuno de' nostri successori ardirà opporsi a questa nostra donatione, il che Dio non voglià, caschi nell ira dell' onnipotente Dio e nella maleditione dei santi padri, et meritevole d' esser condannato in perpetuo nell' inferno con Giuda traditore. Furono fatte le predette cose alla presenza di questi testimoni: prima della regina Lepa, di Radovano figliuolo del rè, di prete Andrea capellano del rè, di Dabro abbate, et Ugo capellano dell' arcivescovo, di Matica[4] postelnico, di Simone prete, di Dragolubo capellano, di Vissa[5] ubrussaro.

Io Theodoro sacerdote e canceliere del medesimo rè per suo ordine ho scritto.

mini millesimo LXXXIII, indicci
VI. Ego Suinimir, dei gracia
Chroatorum et Dalmatinorum. (
gracia dei et regnante (in eccle
beatissimo papa Gregorio quie
regno meo uigeat, equanimiter
erga fideles meos, preprimis
seruos dei, donacionis gracia
sollicitus[2] dignum existimans,
nemo a beneficencia nostra
cludatur. E ceteris tamen fi
bus et deo deuotis selegimus
silbertum abbatem sancti Step
spalatini, cui cum gratitudine
cessimus territorium in loco
duna[3] dicto, ut ab eo perp
habeatur cum iure quidem i
possidendi, habendi et cuicun
libuerit donandi. Si quis au
nostrorum successorum, quod d
avertat, huic donacioni nostre
traire temptauerit, iram omn
tentis dei et maledictionem (c
et VIII) sanctorum patrum in
rat, et cum Juda traditore
reatur in infernum perpetuo d
nari. Acta sunt hec in prese
horum testium: inprimis re
Lepe, Radouani regis filii, p
biteri Andree capellani regis,
batis Dabri, et Hugonis capel
archiepiscopi, Matica[4] postel
Simonis presbiteri, Dragolubi
pellani, Visse[5] ubrusari.

Ego Theodorus, sacerdos
eiusdem regis cancellarius, i
ipsius scripsi.

Registrum olim monasterii s. Stephani prope Spalatum, nunc Venetiis in bibliotheca s. Marci: Scritture del monasterio di S. Stefano di Spalato cod. num. LI clas. V msc. ital. Transsuptum in bibliotheca acad. scient. Zagabriae nr. CCXVII fol. 15—16. Versio italica admodum negligens.

Charta haec confecta est e priori, concessa ecclesiae spalatensi (v. nr. 114), uti utriusque tenor, ac praeprimis formula, edocet. Nomen abbatis desumptum est e donationalibus Petri Cresimiri a. 1069 (v. nr. 58.), quod quidem eo a fortiori putamus, quum litterae sub nro 111 et 112 alios s. Stephani abbates exhibeant. Illud quoque respiciendum est, quod litterae Stephani regis, quae de eodem loco Raduna agunt (nr. 125) ne uno quidem verbo acti huius mentionem faciant.

Farlati III, 154. Cod. dipl. CSD. I, 177.

[1] i. e. „Essendo per la dio gratia et regnando il beatissimo papa Gregorio quiete nel mio stato“. [2] V. supra nr. 114 p. 139. [3] Pagus Radunić in communi Muć, districtu spalatensi. V. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen nr. 249. [4] „Mosica“. Vide nr. praecedenti. [5] i. e. Viša.

116.

A. 1085.

Laurencius, archiepiscopus spalatensis, concedit monasterio s. Stephani prope Spalatum ecclesiam s. Michaëlis ad muros eiusdem civitatis.

(Charta suspecta.)

Nel nome della santa et individua Trinità. L' anno dell' incarnatione del Signore millesimo LXXXV, nell' inditione VII(I). Io Lorenzo, per la Dio grazia (arci)vescovo di Spalato, insieme con Valiza[1] priore clero e tutto il popolo, habbiamo consigliato (a) don Dabrone[2] abbate del cenobio di s. Stefano protomartire per causa di persecuzione di diverse genti; e però per commune consiglio è stato trattato, che se li concedesse un luoco vicino alla chiesa di s. Michiele[3] che è posta verso le mura della città et il lido del mare; et in oltre gli avevamo esibito di dargli, quando le piace ed in che modo

In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Anno incarnacionis domini millesimo LXXXV, indiccione VII(I). Ego Laurencius, dei gracia (archi)episcopus spalatensis, una cum Valiza[1] priore, clero et uniuerso populo, dedimus consilium domno Dabroni[2] abbati monasterii sancti Stephani protomartiris, (ut) ob incursiones diuersarum gencium (quibus hoc monasterium expositum erat, aliud securiori in loco sibi edificet.) Itaque de communi consilio agebatur, ut illi concedatur locus quidam proximus ecclesie sancti Michaelis,[3] que ad muros ciuitatis et ad littus maris posita est. Insuper polliciti su-

le pare, anco la chiesa. Il qual conseglio sentito il predetto abbate con i suoi fratri ha cominciato a fabricare et compita l'opera ha fabbricato un palazzo. Finalmente non doppo molti anni il rettore della predetta chiesa, cioè don Dabrale,[1] già arcivescovo, incominciò a tralasciare la medesima chiesa; e quella a noi refutò dicendo non voler più servire in quella; e noi accettatala, la esibissimo insieme con i libri et adornamenti, che vi si ritrovavano, ai monaci del predetto monasterio, inuitandoli a venir a quella. I quali essendo venuti così cominciai a parlarli, insieme con l'arcidiacono e tutti quelli che forono presenti: „ecco, che fù il tempo, fratelli e figliuoli, e s'è approssimata l'hora, che con ili divino aiuto n'è concesso adempire quello, che avemmo promesso; pigliate hora voi, benchè senza abbate, e ricevete il promesso dono.“ Et essendo data la cura di scrivere quest' ordine a Giovanni capellano; et havendo lui, benchè più volte pregatone, per sua indisposizione (trascurato), io Theodoro, indegno prete, ho scritto, così pregato dal medesimo venerabile arcivescouo, il quale me trovai presente dal principio al fine; acciò questa donatione, che è stata fatta da tutti li sopra detti, arcivescovo, clero, priore, nobili et popolo tutto, et unita alla chiesa di s. Stefano protomartire, stii perpetuamente fer-

mus illi dare ecclesiam ipsam, quando ipsi placuerit, et modo quo ipsi libuerit. Quo consilio audito predictus abbas cum suis monachis cepit edificare et opere completo construxit edificium. Tandem non multos post annos rector predicte ecclesie, uidelicet Dabralis olim archiepiscopus,[1] ipsam ecclesiam deserere cepit, et renunciauit nobis illam dicens, se nolle amplius inibi seruire; nos uero acceptantes eam tradidimus ipsam una cum libris et supellectili, ibi existente, monachis predicti monasterii, invitantes eos, ut illuc (habitatum) veniant. Qui cum uenissent, ego cum archidiacono et ceteris omnibus, qui aderant, eos ita alloqui cepi: „ecce aduenit tempus, fratres et filii, et adpropinquauit hora, quum diuino adiutorio nobis concessum est adimplere illud, quod promiseramus; nunc itaque, licet sine abbate, accipite et recipite promissum donum.“ Et cum Johanni capellano cura esset data paginam scribendi, ipse uero, licet sepius rogatus, ob infirmitatem suam hoc negligeret: ego Theodorus, indignus presbiter, qui ab initio usque ad finem his interfui, ab eodem uenerabili archiepiscopo rogatus, scripsi ut donacio hec, que ab omnibus supra dictis, (scilicet) archiepiscopo, clero, priore, nobilibus et uniuerso populo, facta est (monasterio sancti Stephani), perpetuo firma sit; neque (ecclesia s.

ma, nè possi per scrupolo o malignità d'alcuno esser scorporata. Et se alcuno di nostri successori per qualsi voglia causa la vorrà disunire da detta chiesa di s. Stefano, il che non piaccia a Dio, anzi da Michiele principe degli angeli, incorra la disgratia di esso santo, et ne senti perpetuo dolore. Furono fatte le predette cose alla presenza delli infrascriti testimonii, cioè: Pietro arcidiacono Gregorio vescovo, Pietro primicerio, presbitero Martino, presbitero Domenico Mazzuola, Giovanni capellano, presbitero Maio Barbagianni et presbitero Ceculo.

Et io Theodoro prete invece del capellano, che haveva la cura di scrivere queste cose, le ho scritto, et sono stato testimonio.

Michaelis), unita ecclesie sancti Stephani protomartiris, cuiusque scrupulo vel malignitate (ab eodem) seiungi possit. Et si quispiam nostrorum successorum, quod deus auertat, cuiusuis cause pretextu eam (ecclesiam sancti Michaelis) a predicta ecclesia sancti Stephani seu pocius ab ipso Michaële principe angelorum disiungere uoluerit, eiusdem sancti indignacionem incurrat et perpetuum dolorem (in inferno) sustineat. Hec acta sunt in presencia infra scriptorum testium, nimirum Petri archidiaconi, Gregorii episcopi, Petri primicerii, presbiteri Martini, presbiteri Dominici Mazzuola, Johannis capellani, presbiteri Madii de Barbazanis et presbiteri Ceculi.

Et ego Theodorus pro (Johanne) capellano, cui hoc scribere commissum erat, scripsi et testis adfui.

Registrum olim monasterii s. Stephani prope Spalatum, nunc Venetiis in bibliotheca s. Marci: Scritture del monastero di s. Stefano di Spalato cod. nr. LI class. V msc. ital. Transsumptum in bibliotheca scient. academiae Zagrabiae nr. CCXVII fol. 12. Versio italica item perquam negligens.

Farlati III, 155. Cod. dipl. CSD. I, 178.

Transsumptum adeo vitiosum, ut ipsam chartae authentiam in dubium vocet. Authenticum tot talesque lacunas certe exhibere non potuit. Nos lacunas ad sensum explevimus. Quae in expositione narrantur, longiori temporis intervallo agebantur.

[1] Vide nr. 57. [2] V. nr. 102. [3] Joannes, primus post translationem metropolitanae sedis Spalati archiepiscopus, „aedificavit ecclesiam sancti Michaelis de mare". [4] Laurentii ante Joannem praedecessor, depositus de sede. Hist. salonit. c. 15.

117.

A. 1086.

Petrus Črne cum coniuge sua Anna donat monasterio s. Petri in Selo terras in campo ad potok et Polog penes Salonam.

In Christi nomine, amen. Anno incarnationis eiusdem millesimo octauogesimo (vi), indictione nona. Temporibus quoque domini Laurentii uenerabilis archiepiscopi sedis spalatine, domini Suinimiri regis C(h)roatorum, nec non Volize prioris. Ego Petrus Cerni, qui et Gumaii filius, una cum coniuge mea domina Anna, dedimus monasterio sancti Petri omnes nostras terras, quas habemus in loco uocato campo, incipiendo a muro in inferiori uersus mare recta linea et sicut currit littus usque ad potoch et usque ad ripam superiorem, et recte sicut currit ripa uersus torrentem usque ad pedem montis Pologi[1] et uersus mare sicut currit ripa, et inde ad murum pristinum. Et hii fuerunt testes: Bogdan, Rac(h),[2] Dragonego (duor)-nic,[3] Juray setnico cum aliis.

Et ego Dabrona hoc breue scripsi iussu Pribimiri, uicarii regis.

Registrum membr. olim monasterii s. Petri in Selo, in archivo capituli spalat. p. 29. Transsumptum in msc. cod. bibliothecae acad. scient. Zagrabiae nr. 287 fol. 55—6.

Carrara: Archivio capitolare di Spalato p. 68. Cod. dipl. CSD. I, 179.

[1] MSC. habet „po . . . longe". [2] „rac" pro „Rach". Cf. Rahoje, Rahan. Die Bildung der slav. Personennamen nr. 322. Novaković: srpski pomenici str. 96: „Рахань". [3] „ric". Ita legitur in cod. msc. sed „ric" pro „nic" alteram syllabam vocis „duor-nic" esse puto, prioremque a librario neglectam fuisse. Vide „Draganego duornico" nr. 111. p. 130, 131.

118.

A. 1086. Spalati.

Chartula Mirazzae, abbatissae monasterii s. Benedicti Spalati, de terris a se acquisitis.

In dei nomine et saluatoris Jesu Christi. Anno sacre eiusdem incarnacionis m(illesimo) octogesimo vi, indiccione viii. (Sub) domno Laurencio, spalatine sedis uenerabili archiepiscopo, comitatu (domini) Duimo prioris. Ego Mirazza,[1] quamquam indigna (sancti Benedicti) abbatissa, una cum meis sororibus quicquid a no(bis) repertum fuerat, presenti scripto memorie mandamus. Comparauimus igitur de Duimo Casline[2] terram, que a parte aquilonis iuxta monasterium

sita est, cum cripta et omnibus sibi pertinenciis (de) intus et foris, per c solidos (cum iure) perpetue tenendi, possidendi (et habendi, ita ut pars) prope m(onasterium, Duimi) alia monasterii sit. Hoc actum est ante hos testes: Dusigrani[3] abbate sancti Petri, Lorran(do) iudice filius Sal(ati), (Cec)uli, Draze Neslani,[4] Platimissa Micha filius Mari (Plati)misse, Petrana . . . . aduocatus . . . . . . Item ab eodem Duimo Caslina postea (aliam terram) prope territorio per VIII solidos comparauimus ante predictos testes.

Nota acto archiepiscopi Laurentii a. 1069 (nr. 57) subscripta, olim in monasterio monialium s. Benedicti sive s. Rainerii Spalati nunc in archivo monialium s. Mariae Jaderae.

Cod. dipl. CSD. I, 180.

[1] Die Bild. der slav. Personennamen. nr. 221: Mirata, Mirča, Mireša. [2] „Petrana Casilina“ commemoratur in charta a. 1040. V. nr. 36. [3] Forsitan „Dusi-vel Desi-radi“ op. cit. nr. 107. [4] Idem nomenin acto a. 1119. Cod. dipl. CSD. II. 21.

119.

A. 1087, 8 Octobris, Teneni.

Svinimir rex monasterio s. Mariae Jaderae confirmat regiam libertatem, a Cresimiro illi concessam.

Et ego Suinimir,[1] rex Chroacię Dalmacięque, tibi abbatissę Ciche,[2] regali iure, tuoque monasterio sanctę Marię eandem, quam precessor meus, Cresimir rex,[3] subscribo libertatem,[4] firma perpetuitate, Laurenci archiepiscopi laudacione. Petrus chroatensis episcopus laudo. Johannes abbas sancti Bartholomei laudo. Firminus nonensis episcopus laudo. Et alii episcopi et comites laudantes confirmauerunt. Confirmacio ista data abbatissę Ciche in Teneno in festiuitate sancti Dimitrii anno domini millesimo octogesimo VII.

Registrum membr. saec. XII in archivo monasterii s. Mariae fol. 17. a. Transsumptum in msc. cod. recentiori: Descrizione etc. ibidem.

Cod. dipl. CSD. I, 180.

[1] suynimir. [2] cicke. [3] Vide nr. 51. [4] Ordo verborum esset: „tuoque monasterio . . regali iure subscribo libertatem“.

120.

C. a. 1087.

(Dubiae fidei.)

Svinimirus rex, „magistro suo Scestaki“[1] donat „quoddam territorium a quadam maceria, que Cauca[2] dicitur, usque ad uiam gran-

dem uersus occidentem, que sclauice colnicus[3] dicitur, et ab inde recto tramite deorsum uersus usque ad Blatam."

In litteris Petrače Negomiri a. 1187, 30 septembris: Policorion p. 36. Cod. dipl. CSD. I, 140. Retulit Niceforus (1146) abbas s. Joannis ev. (Cosmae et Damiani Rogovae) ad Belgradum.

[1] V. Die Bildung der slav. Personennam. nr. 451. Šestak, Šestьko. [2] Cf. Kavsko, Kavki. Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 200. [3] i. e. kolnik.

121.

A. 1076—1087.

(Acta spuria.)

1.

Suinimirus rex „cuidam nobili de genere Lapaç, Vonyça nomine, cum quadam filia sua Clauda"[1] donat terras nonullas, in quibus „eorum posteri nobiles resederunt."

Diploma regis Ludovici a. 1359 in archivo r. camerae Budae. Transsumptum capituli nonensis a. 1367. Fejér: cod. dipl. regni Hungariae tom. IX, vol. III. p. 156. Cod. dipl. CSD. I, 216.

[1] Catalogus ducum et regum Dalmatiae et Croatiae" (cod. miscell. in bibliotheca com. Faufogna Tragurii) habet: „Svinimirus; filia: Clauda, uxor Vinike ex nobili familia Lapuch".

2.

Svinimirus rex donat terram Carini „Michaeli Nelipçio ab Oršić et eiusdem coniugi, filiae autem suae Winicae, eorumque posteris".

Litterae spuriae Stephani Tvrtki a. 1390 in tabulario comitum Oršić, idiomate croatico exaratae, versae in latinum a J. Mikoczi: Otia Croatiae. Budae 1806 p. 433.

122.

A. 1076—87.

(Spuria.)

Laudatur Radula, Martini Lapsanović comitis de Karina avus, quia „Zvonimirum Dalmatiae regem ab interritu ter liberauit, qui fuit terror Bulgariae, gentisque suae decus, qui septies ac decies Bulgaros fudit; demumque fortissime cum dimicaret, suo et suorum septem fratrum sanguine Kosovo polje irrigavit, a Bulgaris caesus."

In spuriis litteris regis Colomani a. 1105 ap. Mikoczi: Otia Croatiae p. 433. Krčelić. Notitiae praeliminares p. 114.

123.

A. 1089/9. Spalati.

Synodus Spalati congregata definit coram rege Stephano II. litem inter abbatissam Ciċham et neptim suam Vèčam.

(Charta suspecta.)

Ego Laurencius, (s)palatensis archiepiscopus, iussi describi iudicium sinodaliter diffinitum a memet ipso et a subscriptis coepiscopis, scilicet A(ndrea) iaderensi atque P(etro)[1] chroatensi quam J(ohanne) traguriensi ac V(itali) arbensi, coram Stephano rege Chroacie (et Dalmacie) et Jacobo moristico,[2] Firminoque[3] priore multisque aliis nobilibus presentibus, in ecclesia sancti Domnii, inter Veçam[4] Madii prioris filiam ac Ciccam abbatissam, suam neptim, Vekenege genitam. Episcopus Stephanus, suus nepos, et Madius, eiusdem gener, Nicifori frater, aduersus Ciccam sic interpellabat ex parte Veçe dicens, se pro ea subiisse debitum xxxx solidorum; insuper ob id sua pignora dedisse. Quibus e contra Gregorius, predicti Madii filius, pro prefata abbatissa[5] sic respondebat: se ab ea nil accepisse, filios enumerando sororum, una cum ea pro parte domus, quam non habuerat, pignora possuisse et in eodem fratres, sororum filios, sibi illos xxxx (solidos) dedisse; ab illa uero penitus nichil, sed, sicut ab aliis, accepisse absque placito, absque termino pro parte domus xxxx solidos. Et hoc abbatissa confirmabat testibus: domno Madio iaderensi archidiacono et Dominico Tic(h)ine,[6] a quibus in medium deductis dicta abbatisse sunt confirmata. Quibus sic iudicauimus, ut ea pignora, que abbatisse ui ablata sunt, reddantur, et xxxx solidos partitores, se ipsos numerantes, siue de suis propriis seu de communi facientes eis, cui subiacent, reddant; hec uero suam, prout sibi data est, teneat partem.

Registrum membr. in archivo monialium s. Mariae Jaderae fol. 19 b. 20. a.

Cod. dipl. CSD. I, 181.

Tempus, quo charta edita esset, deducitur e regimine Stephani II, successoris regis Svinimiri.

Charta valde vitiosa; verborum ordo, praecipue inde a „quibus e contra — solidos" adeo confusus, ut sensus difficulter eruatur. Plura adsunt, quae hanc chartam reddunt suspectam: si Stephanus episcopus eiusdem nominis praesul Jaderae subintelligendus est, quum in capite membranae Andreas eiusdem sedis episcopus adducatur, prior potuit tantum, si dignitati resignaverat, coram iudicio actor comparere; genealogica praeterea series ab altera in charta a. 1066 et 1091 (nr. 50, 128) exposita discrepare videtur; prioratus tandem Formini hoc tem-

*

pore vix demonstrari posset, cum hisce annis Duimus prior Spalati esset.

[1] „A" loco „P" v. nr. 119. [2] „maristico". V. nr. 124. [3] Pro „Duimo", qui prior Spalati fuit a. 1086 et 1097 (nr. 119, 138.), eratque successor Volice (nr. 117). [4] „Veza, Veze". Cf. Věcka, Věcemila, Věće-nega, thema **кащк.** Die Bild. der slav. Personennam. nr. 57. [5] i. e. Cicha. [6] Vide chartam nro 85.

124.

A. 1088/9. „Apud castrum Sibinico".

Stephanus II rex monialibus s. Benedicti Spalati „donacionis scriptum" praedecessoris sui Svinimiri de territorio Pustica in Lazani confirmat, et molendinum „prope Salonam" donat.

† In Christi[1] nomine. Stephanus ego, nutu dei Chroat(orum et Dalmatinorum rex). Huius paginis seriem uel dictaminis causam cunctis nostri regni conprovincialibus ad futuram (diuini numin)is notare his studui scriptis. Cum igitur omnipotentis dei pietas me sua clemencia pa(trum), auum, proauumque solio (in) regio, omnibus Chroacię et Dalmacię nobilibus collaudantibus, exaltauerit honore: undique u(niuersa) nobilitas, seu exigui populi manus, ac ceteri ęcclesiarum cenobiorumque rec(tores u)el rectroact(is pro) causis (aut co)nfirmacio(nis r)erum, uel gracia comunis nostri regni utilitatis ad nostram, ut moris est (omnibus) imperantibus, confluere (ce)perunt. Itaque mater et procu(ratri)x sanctimonialium spalatini cęnobii, sancti uidelicet Benedicti martiris, inter hos nostri presencia una cum quibusdam suis sororibus quoddam scriptum[2] a nuper rege defuncto Suinimiro concessum sibi hoc ad opus sui cenobii de quodam torritorio regali, quod in loco, qui dicitur Lasani, habetur, secum deferens, in die natiuitatis sancte dei genitricis et uirginis Marię[3] se medium statuit; et hoc idcirco e(t i)ta, ut, quemammodum a memorato rege illud donacionis scriptum habebatur ratum atque firmatum, pari modo immo meliori a nostra regali dignitate cum nostri impressione sigilli roborari nec non perpetim deberet firmari. Quo cognito, tum illarum precibus flexi, tum nostrorum nobilium consilio suffulti, quod postulauerant, adimpleri illis precepimus. Igitur memoratum territorium iam dicto in loco inconcussum perpetualiter atque inuiolatum ad opus prescripti monasterii cum terris, que Pustiça nominatur, firmamus, ita quidem ut nostrorum successorum nullus, uel cuiuslibet persona, magna uel parva, nullo

modo his nostris firmacionibus et sigilli impressioni contraire debeat. Quodsi, quod absit, aliud aliquis agere temptauerit, et prenominatam domum dei his (terris) disuestire uoluerit, trinum et unum deum habeat iratum et ccctorum et xviii sanctorum patrum consequatur malediccionem, et cum Juda traditore in inferno mancipetur. Actum est hoc apud castrum Sibinico in die prefatę solempnitatis ante noticiam horum testimoniorum: in primis Laurencii archiepiscopi, Johannis tragurini episcopi, Petri spalatini archidiaconi, presbiteri Petri spalatini, Jacobi morstici, (Lu)bomiri (t)epçi, Stresigna[4] breberistici, Uiseni zetinstiçi, Dragoslaui sagorstici, Uratina[5] polstici, Osrina dridistiçi, Desimiri (ubrusa)ri[6] . . . . . uone . . s(astobrins)cici,[7] Tole(mir) (t)epkiça, ac ceterorum nostrorum nobilium.

Ad hec quoque causa diuini amoris a parte nostri sibi concessimus prope Salone molendinum, similiter et starea, que est propria nostra; (hec quoque predic)tis testibus confirmantibus. Quibus eis omnibus legatum iupanum Centene, Uisenum uidelicet, (dedimus).

Membrana orig. litt. long. olim in monasterio s. Benedicti Spalati, nunc in archivo regnicolari Zagrabiae: Documenta antiquissima nr. IX. pluribus in locis corrosa.

J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat lib. II, c. 11 p. 87. Farlati III, 158. Jura regni CDS. I, 20. Cod. dipl. CSD. I, 181.

Nos lacunas explere studuimus.

[1] xpi. [2] Vide nr. 97. [3] i. e. 8 septembris. [4] i. e. Strêzinja. [5] Cf. Vratena, Vratoje, Vratko. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 47. [6] V. chartam nr. 125. [7] i. e. zastobrinski, ita etiam: morsc(t)i (morski), brebenisc(t)i, cetinsc(t)i, zagorsc(t)i, polsc(t)i,| dridьsc(t)i, subintelligitur „iupanus".

125.

1. 1089.

Rex Stephanus II donat monasterio s. Stephani prope Spalatum regium territorium in Raduna.

Nel nome della santa et individua Trinità. L'anno della incarnazione del Signore millesimo lxxxix, nell'indictione xii et epacta xxv.[1] Io Stefano, per la Dio grazia rè de Croati et Dalmatini, ho fatto scrivere questa nota di nostra regal donatione. Che essendo scritto, che con il tempo si

In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Anno incarnacionis domini millesimo lxxxix, indictione xii et epacta xxv.[1] Ego Stephanus dei gracia rex Chroatorum et Dalmatinorum, feci scribere hanc notam nostre regie donacionis. Cum scriptum sit, quod imperia et regna huius mundi in tempore con-

consuma(no) gl' imperii et i regni di questo mondo nella guisa a punto che svanisce il fumo per l'aria; e che quello, che si concede per l'amor di Dio, si trasmuta in meglio, dicendo l'apostolo: „si semina in corrutione, nasce con incorrutione; si semina nell' ignobilità, nasce nella gloria; si semina corpo animale, nasce corpo spirituale;" et dicendo il salmista: „chi semina nelle lagrime, raccoglie in allegrezza". Le qual cose sono da pensar grandemente et con ogni spirito mandarle ad esecutione da cadauno secondo le sue forze. Però io, rè prenominato, mosso da questi esempi et incitato[2] dalle preghiere[3] dei buoni servi di Dio, anzi del nostro abbate di s. Stefano, chiamato Theodoro, ho voluto sodisfare alla sua dimanda: li concedemo dunque il territorio nostro regale posto in luoco detto Raduna,[4] tutto qual si sia, per l'amor di Dio e per la liberatione dell'anima nostra, anzi di nostri padre e madre, nel giorno del tremendo giuditio, da esser da esso perpetuamente havuto, posseduto et permutato. E quello che non è da tralasciarsi di scrivere, benchè con qualche rossore, acciò possa dai posteri esser letto, è che constretto da qualche necessità et recorso da loro per ausilio[5] in nostro servitio domandatoli qualche dono, il che loro molto cortesemente adempirono con cento et più soldi di

sumentur eo modo, quo fumus in auras euanescit; et quod quidquid ob amorem dei erogatur, id in melius mutetur dicente apostolo: „seminatur in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur corpus animale, surget corpus spirituale;" et dicente psalmista: „qui seminat in lacrymis, in gaudio metet." Que quidem magnopere recogitanda et omni ingenio ab unoquoque pro uiribus in executionem mandanda sunt. Quapropter ego, rex supra nominatus, his impulsus exemplis et bonorum dei seruorum, presertim nostri abbatis sancti Stephani nomine Theodori, precibus excitatus, postulato eius assentire uolui itaque illi regium nostrum territorium situm in loco, qui Raduna[4] dicitur, totum atque integrum concessimus ob amorem dei et salutem anime nostre, immo patris et matris nostre, in die tremendi iudicii, perpetuo ab eo habendum, possidendum aut permutandum. Illud uero non est pretermittendum quominus, licet non sine quodam rubore, adnotetur, ut a posteris legi possit, quod scilicet necessitate quadam adactus et ad dictos seruos dei auxilii gratia confugiens, pecierim ab illis donum aliquod in servicium nostrum, quod ipsi perquam benigne prestiterunt prebendo plusquam centum solidos aureos, ita tamen ut digne compensentur. Quod uero hucusque adimplere

oro, per esser degnamente recompensati, il che sin ora non ho potuto adempire; sapendo queste cose Lorenzo venerabile arcivescovo, e Gregorio già vescovo di Croatia et Gregorio nostro cancelier. Se alcuno ardirà per instinto diabolico contravenire o corrompere questa nostra donatione, incorra nella disgratia di Dio trino et uno, et nella maleditione dei santi padri, et sia tenuto alla restitutione dei cento solidi predetti al monasterio di san Stefano protomartire, che è posto vicino alla città di Spalato nel promontorio. Fatte furono le cose predette alla presenza di questi testimonii: prima il prenominato arcivescovo, Gregorio (già) vescovo, ... ,[6] Dobroslao figliolo di Gorbina, Desimiro ubrusaro, Dragoslao dri(di)stico, Domenico postelnico, Budizo capellano, Budimiro figliolo di Beridrag.[7]

Et io Gregorio, cancelliero del prefato rè, signore mio, ho scritto queste cose di suo ordine et fui testimonio.

Et io Giovanni figliolo di Bratarado[8] per ordine di detto rè, signor mio, introduttore di questo territorio, fui testimonio.

non potui. Que omnia nota sunt Laurencio uenerabili archiepiscopo et Gregorio quondam episcopo Chroatie et Gregorio cancellario nostro. Si quis diabolico instinctu huic donacioni nostre contraire aut illam corrumpere attemptatauerit, iram dei trini et unius et maledictionem (cccx et VIII) sanctorum (patrum) incurrat, et predictos centum solidos monasterio sancti Stephani protomartiris, quod penes ciuitatem Spalatum in promontorio positum est, restituere teneatur. Hec facta fuerunt in presencia horum testium: inprimis prenominati archiepiscopi (Laurencii), Gregorii olim episcopi, ... Dobroslaui filii Gorbine, Desimiri ubrusari, Dragoslaui dridistici, Dominici postelnici, Budiçi capellani, Budimiri filii Beridragi.

Et ego Gregorius, cancellarius prefati regis, domini mei, hec iussu eius scripsi et testis adfui.

Et ego Johannes filius Bratoradi de mandato dicti regis, domini mei, introductor in territorium istud, testis fui.

Registrum olim monasterii s. Stephani prope Spalatum, nunc Venetiis in bibliotheca s. Marci: Scritture del monastero di s. Stefano di Spalato cod. nr. LI class. V msc. ital. Transsumptum in bibliotheca scient. academiae Zagrabiae nr. CCXVII fol. 11. Versio italica negligens; ast iam latinum exemplar vitiosum esse debuit. Cf. nr. 115.

Farlati III, 158. Cod. dipl. CSD. I, 182.

[1] Anno 1089, indictione XII, numerabatur epacta VI; scriptor diplomatis refinuit epactam anni proxime elapsi. [2] invitato. [3] esempi. [4] Cf. Ra-

donja. Die Bildung der Ortsnam. aus Personennamen. nr. 249. Radunić, pagus communis Mućensis in districtu spalatensi. Mašek: Repertorio. Zara 1872. p. 32. [5] male „conseglio". [6] „Agralisto da Bari", quod adeo corruptum videtur, ut textui inseri non possit. [7] Cf. Beri-voj, Beri-slav. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 6. Analoge „Beri-drag". [8] Cf. Brato-ljub, Brato-mil, Drago-brat, Milo-brat. ibid. nr. 18.

126.

C. a. 1089.

Stephanus II rex confirmat sui patrui regis Cresimiri donationales de loco molendini Salonae monasterio s. Stephani prope Spalatum concessas.

Et io Stefano, herede del medemo mio zio (Cresimiro) nel regno per la divina clemenza, confermo questa donatione in perpetuo avanti il predetto arcivescovo (Lorenzo) et Gregorio vescovo di Croatia.

Io Giovanni, capellano del medemo arcivescovo, ho scritto per ordine del predetto rè Stefano et fui testimonio.

Et ego Stephanus, dei clementia eiusdem patrui mei (Cresimiri) in regno heres,[1] confirmo istam donationem in perpetuum coram predicto archiepiscopo (Laurentio) et Gregorio chroatensi episcopo.

Ego Johannes, capellanus eiusdem archiepiscopi,[2] de mandato prefati regis Stephani scripsi et testis adfui.

Appendix subscripta diplomati regis P. Cresimiri sub nr. 58.
Farlati III. 138. Cod. dipl. CSD. I, 133.

[1] Farlati inexacte vertit: „diuina clementia futurus in regno successor". [2] Quod sequitur, Farlati ommittit.

127.

C. a. 1090.

„Breve recordationis" Petrizi, facti monachi in monasterio s. Petri in Selo, de conventione inita cum Ludino, filio Miroslavi, et de terris a se acquisitis.

Breuem recordationem ego Petrizo facio de conuentione, quam feci cum Ludino, filio Miroslauo, quando illum retinui Spalato apud me. Nam dimisi sibi duos seruos et trecentos porcos tali quidem tenore, ut si deinceps mihi faceret aliquod damnum, (isti parentes eius, scilicet Vilcano Degoynego et Braniza et Vekemiro et Jeroslavo[1] et Slauizo frater eius, et duo nepotes, filii Casari, et omnes parentes iurauerunt, etiam ipse Ludinus), ut mihi componerent

damnum prenominati parentes. Insuper et nepta dedi ei baptizare. Post hec habii ad monasterium. Set ipse non quieuit facere mihi damnum: uenit et deuastauit totam uillam meam, cepit quatuor seruos et duas ancillas, et patrem ancillarum flagelauit usque ad mortem; et cepit duos optimos equos et unum mulum et tres boues et due uacce et quinque tele de sagis, habentes unaquaque uiginti cubiti, et quatuor tela et nouem camise et una racana, due cucure, et quatuor spate, et quinque par(i)a . . . . et duodecim marre et sex uomeres et quinque delatoria et sex saga, octo pulatoria et duodecim sicli et sex porcos. Post hec habii ad prenominatos, parentes eius uidelicet, et per manu prisos ita dicendo: „reddite michi damnum, que fecit uester consanguineus". At ipsi responderunt: „uerum est, sicut tu dicis; iam nos te rogamus, ut accipias totam hereditatem illorum, que pertinet illis ex suo patre[a]. Set ego nolebam, „nisi michi uincxeritis terra a Belay,[2] que terra incipiente a muris usque ad meas terras, quas emi a Tomizay[3] et de fratre suo Sbinna."[4] Denique dederunt michi totam hereditatem ipsorum et ipsa terra a Belay, ante presentia horum testimoniorum: presbiterorum Johannis Kerne, Mica[5] de Suliza[6], Michune monacho, Sauida, Vratina[7] de Malla.[8] Nam ipsi prenominati testes, presbiter Johannes et filio Suliza et Sauida et filio Malla, Vratina, ambulauerunt per totas terras, quas michi dederunt parentes illorum. Postea iuimus a Raccinico[9] et dederunt totum, quod est in Raccinico; et in Jessenouo[10] totas uineas; et ubicunque que pertinet illis. Post hec dicebat Susalo de Bilsoy:[11] „quia non est uerum, non dedit a Rac(c)inico". Set prescripti testes testificauerunt in Clisa coram iudice Volenno[12] et Vlcina de Stresazza,[13] Tesseno de Sittimiro,[14] Tomidrug filio Naiesda, Dimitrio filio Slocolle; quod Rac(c)inico et omnia, que illis pertinent, dedimus in sempiternum.

Denique emi terra de Tomizay et de fratre suo Sbina in loco, ubi dicitur a Belay, ex uno torrente usque ad alium pro trecentos uellera de lana et quinquaginta dedi eis pro fine. Et eodem die comparaui de Uilcmiro et de fratre suo Preda curtem in Sirnouniza et uinea in Peruno[15] pro uno equo, ante presentia horum testium: presbiter Uilcana, Teodorus Pudisini,[16] Sauida et filio Malla et filio Souinna et filio Rusello, Vecemiro et filio eius Cernugnno,[17] et omnes parentes eius. Et comedi cum prefatis testibus unam porcam et unum modium de farina et duodecim galetas uini in loco, ubi dicitur a Cobilache.[18] De duobus emtionibus isti prenominati sunt testes, et de Tomizaj et de Preda.

Registrum membr. olim monasterii s. Petri in Selo, in archivo capituli spalat. p. 21—23. Transsumptum in cod. msc. biblioth. acad. scient. Zagrabiae nr. 287. fol. 51—52.

Carrara: Archivio capitolare di Spalato. p. 62—4. Cod. dipl. CSD. I, 176.

[1] V. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 467 Jaroslav. [2] Die slav. Ortsnam. aus Appellat. nr. 12. Belaj. [3] Cf. Tomica. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 401. [4] Ibid. nr. 379. Sbina, Zbyna. [5] Ibid. nr. 222. Mića. [6] Ibid. nr. 378. Sul, Sulek, Sulik. Inde nomen loci: Sulice. [7] Ibid. nr. 47. [8] Mala. Ibid. nr. 213. [9] Die slav. Ortsnam. aus Appellat nr. 521. Račьnik. [10] iesemeno. Ibid. nr. 180. [11] Cf. Bêloš, forte Bilšo, Bêlšo. ibid. nr. 27. [12] Ibid. nr. 45. Volen. [13] Ibid. nr. 375. Stregonja, Strêzna, Stresko. [14] Žitimir. ibid. nr. 137. [15] Perun. Die slav. Ortsnam. aus Appellat. nr. 428. [16] Forte loco Budisini, Budiš. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 21. [17] Ibid. nr. 446. Črnug, Černugno, cf. Crnohna. [18] Kobiljak. Die slav. Ortsnamen aus Appell. nr. 42.

128.

A. 1091.

Drago prior iadrensis cum suis nobilibus adiudicat Večenegae, uxori Dobroslaui, haereditatis partem, quod iudicium spalatensis archiepiscopus Laurentius confirmat.

1.

Anno incarnacionis Jesu Christi[1] nostri domini millesimo xci. Kyri Alexio Constantinopoleos imperante; tempore quo Uladislaus Pannoniorum rex, Chroacię inuadens regnum domnum Almum, suum nepotem, in illo statuit regem; iaderensi uero cathedre domno Andrea uenerabiliter presulante; meque Drago, domni Prestanti episcopi nepote, iam tercio priorante. Accidit, ut in primo anno mei tercii prioratus[2] coram nobis ac prefato episcopo aliisque quam pluribus oriretur querimonia domne Veke(nege), filie Ciche, que uiri sui, uidelicet Dobroslaui, thorum custodiens uiginti annis deo deuota monastico utebatur habitu, quam Petrus, socer suus, filius domni Dabri, uerbis suorum deceptus propinquorum, suo exhereditauerat uerbo, filiumque suum, quem cum quadam Sclauuncula natum habebat, moriens tocius sue hereditatis fecerat heredem; hanc autem monachali irretitam uinculo, que illum alimentis uestimentisque fouerat continue, quod ueris probatur assercionibus, expertem suorum fieri iusserat dicens, filio mortuo huic uiuenti nurui, quasi mortue, nil deberi dari. Quem eciam iam dictus Dobroslauus, filius eius, paterna motus pietate consensu coniugis sue Veke(nege),

quam futuram nouerat monacham eadem notificante, moriendo sue illum proprietatis fecerat participem, par boum sibi tribuens cum suis culturis, aureosque nastalos[3] quin eiam suam uineam; nempe neminem estimans illi compotizari hereditati sua pretermissa coniuge; quippe nondum ipse pater alia utebatur uxore. Unde factum est, ut utrisque coram nobis litigantibus ipsamet domna Vek(eneg)a cum sua matre aliisue propinquis, et ex alia parte Madio electo eiusque fratre Petrinna nec nou Zanizo, Mazikyrne[4] filio, cum pluribus aliis consencientibus, demum iussu presulis episcopali, quo sedebamus, egressi palacio ibidemque cisternam ingredientes cum iam dicto episcopo et Johanne iudicatore aliis(que) nobilibus ducto in medium utrorumque certamine, quid hinc rei exitus doceret, perscrutari cepimus. Quod more antiquorum diiudicare uolentes (decreuimus): ut ipsa[5] sua frueretur parte, uelut si uiuus adesset cuius caritate se monastice dederat professioni. Sed huic rei contrariantibus hoc displicuit, seque archiepiscopali uelle obedire iudicio conclamarunt. Quibus et illa una nobiscum assenciens sepissime inuitauit, ut ad suum cum ea irent prepositum.[6] Quae sub unius anni induciis, nobis cernentibus, cencies exclamati ire renuerunt. Quos nos hoc modo difiniuimus, in primis anni illius atributo sibi tribuno Trunzanno Maio, Peze filio: partis domus et uinee heredem eam fecimus; ut uel sic Spalatum, prout expetierant, cum ea proficiscerentur. Quibus et ex hoc inducie a mense iulio usque in natalem domini largite sunt. Sed procaciter resistentes et se hinc subtraxere. Quapropter ego Dragus prior, commune seruans sacramentum, neminem uolens ab aliquo uim sustinere, cum iam nominato episcopo aliisque nobilibus ad domum illius pergentes, que sita est in quadriuio sancti Petri, legali hoc definientes iudicio, sub episcopali uinculato precepto, illam pleniter habere debere partem iussimus, ipsique nos illis domum partientes monache occidentalem partem domus dedimus, duasque ulnas et eo amplius medietatis domus propter maritum illam consentire uoluimus infantulo.

Hec ego Maius archidiaconus, quia his omnibus interfui, et ut a memoratis presulibus michi iniunctum est, fideliter ueraciterque scripsi.

Et post tradita coram his testibus lecta et sigillo dicti prioris signata: Johannes iudicator (testis), Vitaza testis, Micha testis, Desinna testis, Madio (filius) Zelle testis, Budinellus[7] testis, Madius gener Zelle testis, Prestancio testis, Pru(u)ona[8] testis, Grubize filius

Gregorii testis, Gauzulus Prestabarba testis, Barba testis, Neupret testis, Dolmaldus testis, Brate testis, et alii quam plures collaudantes et confirmantes.

[1] ihu xpi. [2] mee tercie recuperationis. V. nr. 134 [3] „i. e. pretiosam supellectilem auream et gemmeam“. Farlati V, 52. [4] Forsitan „Mari Kirne“ i. e. Čirne, Čьrne, Črъne. Die Bildung der slav. Personennam. nr. 215, 446. [5] scilicet Vekenega. [6] „propositum“. [7] Cf. Budil, Budela, Budin, Budina. Op. cit. nr. 21. [8] Prъvan, Prъvanja ibid. nr. 306. Potuit etiam „Piruona“ scribi.

2.

Quoniam quod a minoribus legaliter diffinitum est iudicibus, a maioribus, si oportet, debeat confirmari: corroboro ego L(aurencius), salonitane sedis archiepiscopus, et laudo hoc iudicium, a tanto honestissimo uiro D(rago), iaderano priore, cum suis nobilibus iam dictum. In ecclesiasticis enim et mundialibus sancitum habetur legibus: ne quelibet persona, in sua arrogancia erecta, contra iudicia semel iam facta conqueratur iterum in sua male uisa querimonia. In libello quidem, quem Vekenega, filia Ciche, a prelibato priore datum et ab eo archidiacono M(aio) scriptum, ad meam contulit laudacionem, iuste et canonice cognoui definitum. Quis namque arrogans exhereditare auderet hanc uiduam ab hereditate mariti sui? dum non solum eius lectum sic nobiliter, ut puta cognoscimus, obseruauit; ac inter uiduas, quas laudat apostolus P(aulus) se ad certamen et ad premium, utique assumpto earundem habitu proiectoque cum suis sarcinis mundo, se contulit. Unde hec ordinata, sicut superius, confirmo et immo laudo, atque sub ligamine anathematis et Niceni concilii uinculo quemquam pono, qui hoc nititur infringere et delere. Hanc uero sigillo sancti Domnii cartulam iussi signari, ut contra omnes permaneat conquestores in sua stabilitate firma. In hac laudacione A(ndreas) episcopus Jadere, et D(ragus) eiusdem ciuitatis prior, testes.

Registrum membr. in monasterio s. Mariae Jaderae fol. 20 b. 21—23 a. Transsumptum in msc. chart. Descrizione etc.

J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. III, c. 1. p. 106 initium tantum adducit. Valerius de Ponte: Commentarius rerum ecclesiasticarum Jadrensium. Farlati V, 14. Item idem Farlati III, 159. V, 50. Cod. dipl. CSD. I, 184—6.

129.

Circa a. 1091. Jaderae.

„Cartula libertatis“ data a Jadertinis monasterio s. Mariae.

a.

Ego Andreas, presul Jadere urbis, una cum Drago priore et clero et populo eiusdem ciuitatis. Placuit nobis dare insulam Siluę[1] et ueram libertatem ueramque ingenuitatem monasterio sancte Marię, sito[2] in eadem urbe, in die consecracionis eius basilice, iure perpetuo tenenda(m), ob salutem omnium nostrum uiuorum et defunctorum. Quod si quis proteruus deinceps hoc nostrum actum uiolare aut rumpere temptauerit in aliquo; et per uim sanctis monialibus, illic habitantibus, uel usque ad formellam casei, rapuerit: diuinam et sanctorum eius et nostram percipiat maledictionem, et medietas domus suę cadat[3] in publico. Ego Johannes, iudicator, laudo et confirmo. (Ego) Candidus laudo et confirmo.

b.

(Charta interpolata.)

In Christi nomine. Ego Dragus, gracia eius prior Jadere urbis, una cum nobilibus et omni populo huius ciuitatis tibi, domna Cicca abbatissa, tuisque sororibus presentibus et futuris. Placuit nobis concedere propter deum et sancta(m) dei genitrice(m) et pro salute animarum et corporum nostrorum (monasterio sancte Marie) ueram libertatem, quam nullus ex nostris monasteriis habet, ut non cauallus, non famulus usque ad formellam casei per uim eis aliquis tollerit. Et si quis hoc nostrum (actum) rumpere uel contraire uoluerit, deificam habeat malediccionem et incurrat eis penam medietas domus sue. Actum est hoc in die consecracionis basilice sancte Marie ante Andream nostrum episcopum et (coram) eius clero et Madio abbate[4] et Ursone abbate.[5]

Registrum membr. in archivo monialium s. Mariae Jaderae fol. 14 a. b.

Lucius ex antiquo registro privilegiorum eiusdem monasterii: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 16. p. 102. Farlati V, 49. Cod. dipl. CSD. I, 144.

Utrumque exemplar diplomatis in re convenit; sed alterum (sub b.) vitiatum esse vel ipsa collatio edocet. Nota chronologica, quae initio exemplaris a. adducitur, non concordat cum tempore, quo personae documenti rem publicam curarunt. Hoc quippe exemplar in registro ita incipit: „Anno dñice incarnacionis mill. LXXII, indic. VII“. Nec indictio convenit cum anno, nec diploma, si authenticum est, anno 1072 edi potuit vel ideo, quia hoc tempore non Andreas sed Stephanus, qui

in aliis actis inde ab a. 1066 usque ad a. 1078 commemoratur, episcopus erat Jaderae. Andreas primum a. 1088/9, 1091, 1096 (v. nr. 123, 128, 134) adducitur episcopus. Cum hoc tempore conveniunt etiam testes, Joannes et Candidus, qui aeque in actis a. 1091 et 1096 commemorantur. Quodsi igitur hoc diploma authenticum est, nota illa chronologica aliunde tantum errore librarii inferri potuit.

[1] Nunc Selve, slav. Željva in districtu iadertino. [2] „situm". Luc. „sito". [3] careat. Luc. „cadat". [4] scilicet s. Chrysogoni. Vide nr. 133, 6. [5] s. Moysis. Lucius habet „Trasone".

130.

A. 1093—5.

Ladislaus rex Zagrabiae episcopatum instituit.

1.

Regnante nobilissimo rege Ladisclauo, strigoniensis uero ecclesie primatum Acha gubernante et baaciensi archiepiscopo Fabiano existente, besprimensi episcopo Cosma, pallatino comite Jula, semegiensi comite Grab,[1] predictus rex diuina gratia inspirante horum ceterorumque nobilium consilio zagrabiensem constituit episcopatum, uidelicet ut quos error idolatrie a dei cultura extraneos fecerat, episcopalis cura ad uiam ueritatis reduceret. Ad instruendam ergo huius plebis ignorantiam quendam boemicum uenerabilis uite uirum, nomine Duch,[2] idoneum repperit, quem eidem ecclesie pastorem per suum ca(pel)lanum Fancicam delegauit, qui et illi ecclesie officionarios de semigiensi et zalensi comitatu ordinauit. Preterea alter capellanus, Cupan[3] nomine, precepto eiusdem regis dedit eidem ecclesie populum de Dumbro(u)a[4] cum terra et silua sibi appendente.

Initium acti strigoniensis archiepiscopi Feliciani a. 1134. Membrana in archiepiscopali archivo Zagrabiae.

B. Krčelić: Historia cathedr. ecclesiae Zagrabiensis p. 1. J. Tkalčić: Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis. Zagrabiae 1873. I, 1. Cod. dipl. CSD. II, 26.

Actum Feliciani continetur quoque in confirmatoriis papae Gregorii IX a. 1227, 18 Julii. Regesta Gregorii IX an. I, ep. 149 ap. A. Theiner: Monumenta Hung. I, 85.

Fabianus, Cosmas et comes Grab ad a. 1093. adducuntur. Fejér: cod. dipl. Hung. I, 482.

[1] Cf Grabiša. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 84. [2] Ibid. nr. 124. [3] Kupan ibid. nr. 187. Copan capellanus regis Ladislavi in acto a. 1091 ap. Fejér: cod. dipl. I, 469. [4] i. e. Dąbrava, nunc Dubrava, pagus et parochia in districtu Ivanićensi, comitatu vero Belovarensi.

2.

. . Ad Zagrabiensem episcopatum ac monasterium zagrabiense a sancto Ladislao rege . . . constructum, qui terram Sclauonie siue banatum ab errore ydolatrie ad christianitatem conuertens corone Hungarie subiugauit; qui eciam in eodem banatu episcopatum instituit et monasterium in honore sancti regis Stephani construxit . . ."

E diplomate Andreae II a. 1217 in archivo capituli Zagrab. fasc. I nr. 1.

Krčelić op. cit. p. 2. Tkalčić I, 45.

131.

A. 1095, 7 martii. Jaderae.

Synodus confirmat „cartulam libertatis" et donationis, datam a Jadertinis monasterio s. Mariae. Vide nr. 129.

Anno dominicę incarnacionis millesimo xciiii(i), indiccione iii epacta xii concurrente vii. Regnante Alexio imperatore constantinopolitano, episcopante Jadere Andrea, tercio existente Drago priore. Nonis in marcii, quartarum nihilominus feriarum. Laurencius dei gracia spalatensis sedis archiepicopus, A(ndreas) iadertinus episcopus, Petrus arbensis episcopus, Petrus uecliensis episcopus, J(ohannes) traguriensis episcopus, B(onus)[1] Belgradensis episcopus A. nonensis episcopus G.[2] abbas monasterii sancti Chrisogoni, Theodorus (abbas monasterii) sancti Stephani, Petrus (abbas monasterii) sancti Nicolai, Johannes (abbas monasterii) sancti Petri, cum omnibus clericis atque laicis, deum timentibus, Jadertine scilicet ecclesie. Congregatis nobis, cum plurima uentilanda et examinanda allata, ut moris est generalis concilii, confluerent, interea eciam nichilominus illud affuit muniminis scriptum, quo[3] episcopus et prior, nobiles et ignobiles iaderenses ecclesie beate Marie semper uirginis, monasterio uidelicet uirginum deo deuote famulancium, nouiter in eadem ciuitate nostris temporibus constructo, tempore consecracionis iam dicte ecclesie deuote et alacriter concesserunt insulam Silue; hoc denique etiam[4] continens, ut (uirgines monasterii,) quod[5] de solo patrimonio nobilium puellarum illuc ob amorem Christi concurrencium edificatum fuerat, sic ab omni infestatione tributi quiete uiuerent, ut libere ab omni mancipacione humani seruicii toto mentis affectu seruirent, cui se disponsantes ancillulas tradiderunt; hoc solummodo petentes abbatissa ingenuitate precipua,

nomine Cicha, cum omnibus sororibus uolentibus illis amplissima de fisco ciuili dona conferre. Quod namque dum diligencius perscrutantes inuestigaremus illud inde cassare studuimus, quod cassandum et impossibile ad obseruandum perspeximus: inerat siquidem ei,[6] ut si quis ex omnibus bonis monasterio usque ad formellam casei uiolenter (rapere) presumeret, anathematis uinculo ex templo[7] ligaretur. Quo iure abraso cetera perpetua stabilitate firmare salubrius decreuimus, ita quidem ut nullus de clero uel populo, magna uel parua persona, ingenuus uel seruus, ab inde in antea quicquam auferre presumat; quod si presumpserit et emendare post hactam querimoniam resistendo noluerit, anathematis uinculo inpenitens inodatus intereat. Excepto quando prior sepe dicte ciuitatis pro communi utilitate omnium conciuium uel filius[8] eius iuerit, uel suum legatum transmiserit, (excipiantur); quod tamen cum omni honestate et mensura fiat. Hoc denique promulgato acclamatum est: „si placeret?" succlamatum quoque est (ab) omnibus: „placet".

Registrum membr. in monasterio s. Mariae Jaderae fol. 15—16.

J. Lucius: de regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 16 p. 102. Farlati V, 49—50. Cod. dipl. CSD. I, 143.

In registro adducitur praefata nota chronologica, in qua indictio et epacta apprime concordant, annus tantum male appositus est: „mill. XC. IIII" nempe pro „mill XC. IIIII" vel. V, ita ut I excidisse existimandum sit.

[1] Putamus ita compleri posse hoc nomen ex eo, quod Bonus ante a. 1103 „per longos annos" Belgradi episcopus fuisset. Policorion p. 15. Farlati IV, 6. Cod. dipl. CSD. II. 9. [2] Forsitan mendum librarii loco M. quia Madius anno sequenti abbas adducitur. [3] quod. [4] licet. [5] que. [6] sc. scripto. [7] ex triplo. [8] alius.

132.

C. a. 1085—1095.

Monasterium s. Johannis Belgradi acquirit sub Madio abbate possessiones et terras in Hrastani, Lesani, Gorica, Narach, Nabreze, Jelčani, Sidraga, Kutuno, sub monte ss. Cosme et Damiani, atque in valle Sustina.

Vide nro 133. 45—58.

133.

Conscriptio terrarum et possessionum monasterii s. Joannis Belgradi, quae idem sibi usque ad finem saeculi XI. comparavit.

A. terrae tempore Andreae abbatis acquisitae (a. 1059 et seq. V. nr. 47).

1.

De alia terra in eodem loco.[1] Est et ibidem alia, quam donauit eidem monasterio quidam Plato nomine, qui et bonus Barrus cognomine. Et hoc sub tempore Andree[2] abbatis.

Registrum membr. olim monasterii s. Joannis belgrad. Policorion p. 11. in archivo c. r. loc. consilii Jaderae.

Cod. dipl. CSD. I, 120.

[1] Scilicet „in ualle pagnana", insula s. Joannis ev. [2] Vide diploma nr. 40. Andreas fuit primus abbas monasterii s. Joannis Belgradi.

2.

De alia ibidem. Est et ibidem alia, quam dedit eidem monasterio quidam Cachinus. Et hoc sub tempore abbatis A(ndree).

Ibid.

3.

De alia in eodem loco. Est et alia ibidem, quam Pesa[1] nomine una cum suis fratribus dedit eidem monasterio. Et hoc sub tempore abbatis A(ndree).

Ibid.

[1] „Peisa", v. chartam nr. 40. Cf. Peše, Pešan. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 284.

B. Terrae tempore Petri abbatis adquisitae (c. a. 1070—1078. V. nr. 96).

4.

De curte Cosyça in C(h)rastani:[1] Chossiça[2] tepiço[3] pro gloria superne patrie concessit eidem monasterio curtem, frugibus terre fertilem, in Chrastani cum omnibus inibi coniacentibus, humili prece sinceraque deuocione fratres eius loci ad se conuocans, eosque superne obsecrans; sub tempore P(etri) uenerabilis abbatis, his legitime testificantibus, scilicet:[4] Šla(u)iça,[5] Chalinna,[6] Dragazai.[7]

Policorion p. 4. Cod. dipl. CSD. I, 159.

[1] „Crastani", potius „Chrastani", uti infra nr. 13. 16. [2] i. e. Kosica. Vide Miklošić: Die Bild. der slav. Personennam. nr. 169. [3] teuzo, mendum pro „tepiço". [4] silicet. [5] Slaiça. [6] Chalcinna, alibi: Chalenna, Chalainna, Miklošić op. cit nr. 159.: Kalina. [7] Deiigazai, corruptum loco „Dragazai", v. infra nr. 22.

5.

De terris, quas Apriço dedit in Elçani.[1] Apriço socolaristich,[2] pro eterna gloria concessit eidem monasterio terram in Elčani, testibus his: Radoslao, Lisiçai, Musan et Stephano fratre Radoslai. Et hoc sub Petri abbatis tempore.

Habuit autem Apriço hanc terram tali ordine: Quadam die hic Apriço regem Cresimirum[3] ac reginam hospicio suscepit (et) regali apparatu eis cenam ministrauit; qua peracta eos largis muneribus honorauit, regi pro se optimum puerum cum optimo equo atribuit, regine uero ancillam optimam donauit, et regis schitonosse[4] scutum et lanceam, et aliis diuersis diuersa dedit munera.

Alias uero terras, interiacentes eidem, rex condonauit monasterio sancti Johannis sub tempore Petri abbatis.

Policorion p. 4. 5. Cod. dipl. CSD. I, 147.

[1] i. e Jelčani. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 185. [2] Sacalaristich. V. nr. 61: „Apricius socolar". [3] Chresimirum. [4] schitanosse.

6.

De alodio Johannis in Goriça.[1] Johannes Sclauus et idem monachus concessit eidem monasterio totum suum alodium, quod est in (a) Goriça uolente ac collaudante suo fratre Nosdra; in horum presentia testium: regis uidelicet Suuynimiri suorumque nobilium iuppanorum: Stressinne berberistichi et Jacobi tepiçonis[2] et Jurre nonensis iuppani, Madii abbatis sancti Chrisogoni cum quibusdam suis monachis.

Policorion p. 5. Cod. dipl. CSD. I, 167.

[1] „agorriça". i. e. „à Gorriça". Vide infra nr. 14 Gorica, pagus in communi belgradensi. Mašek: Repertorio p. 37. [2] teuçonis.

7.

De terra, quam dedit Budiço presbiter: Budiço presbiter concessit eidem monasterio pro eterna uita terram in Dollani, pro qua P(etrus) abbas cum suis fratribus dedit ei optimum equum. Testibus his: Chrukonna[1] postiuppo et Uitale et Ursanna.[2]

Policorion p. 5. Cod. dipl. CSD. I, 159.

[1] chrukenna. Vide nr. 40. p. 54. [2] „ursainna" i. e. Ursana. V. nr. 17 „Ursana tribunus", item nr. 36.

8.

De alodio Petri presbiteri et monachi: Presbiter Petrus, effectus ibidem monachus, concessit eidem monasterio totum

suum alodium ibidem in Dollani, testibus his utriusque doni[1]: Chruchenna[2] postiuppo, Uitale, Ursana.[3] Et hoc sub Petri abbatis tempore.

Ibid.

[1] Scilicet huius et prioris sub nr. 7. [2] „chruchenna". [3] „urseinna".

9.

De territorio in Seruiça.[1] Terra uero, que est in Seruiça, incipiens a latu orientis, protensa uero ad usque puteum occidentis in longitudine, et a colle aquilonis tensa usque ad alium collem meridiei ex latitudine, partim data est eidem monasterio a rege Cresimiro,[2] ut predictum est; partem uero tribuit Petrus Chaida[3] factus ibidem monachus; aliam quoque Velcaça[4] et Dragorado ibidem dedit aliam partem, silicet quicquid suum fuit. Et hoc fecit pro suo filio, quem P(etrus) abbas excomparauit de Cossiça tepiçone.[5] Et pro illius parte dedit P(etrus) abbas illi Dragorado uaccam unam et iuuencum, arare potentem, et quinque lanatas.

Ibid.

[1] In margine: „Hanc tenet miroslauus". [2] Chresymiro. [3] Kajda. Conf. Kojadin, Kajin. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennam. nr. 156, 166. [4] „Veilcaça", Velъkača Cf. Veljko, Veljis. ibid. nr. 32. [5] teuçone. Vide supra nr. 4.

10.

De terra in Chamennani, que fuit Pribinne Gussichi filii Pruuanego.[1] Terra autem in Chamennani,[2] que incipit ab orientis puteo ad usque alium puteum occidentis, de latitudine uero ad usque latus boreale quicquid est ibi arabile, effectus ibidem unus ex fratribus, donauit eidem monasterio Pribinna[3] Gussichius. Et hanc terram concessit ei rex Cresimir[4] pro benedictione post tonsionem capillorum. Testibus his: Juranna[5] iupano, Vuerdata filio Apricii,[6] Johanne schytonossa[7] regis Suuinimiri, Thaisa[8] filio Jurra, et fere omnibus uillanis de his tribus uicis: silicet Triziçi,[9] Vilchichi[10] et Chamennani, et Michael capellano et Drago et Prestancio et Gregorio.

Policorion p. 6. Cod. dipl. CSD. I, 165.

[1] In margine: „hanc tenent cobileglauichi et passauani". [2] i. e. Kamenjani. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 195. [3] Prebinnna. [4] chressimir. [5] Jurainna. V. nr. 40. [6] „Aprilezi". V. infra nr. 52: „Uerdata Apriçonis filio. [7] schytanossa. [8] Idem infra nr. 52: „Thasa" Těša? [9] Treiçiçi. Puto legendum esse Trižići, Trъžići. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 694. [10] Vchichi. Vilčići ibid. nr. 733. v. infra nr. 16.

*

11.

De territorio Mirane:[1] Petrus abbas cum suis fratribus comparauit eidem monasterio mediam partem tocius territorii Mirane precio xxx solidorum romanorum a Chreniçio,[2] cuiusdam Johannis filio, et ab eius consobrino nomine Johanne; testibus his: Dragorado, Chrucana[3] postiuppo, Drasaiith,[4] Negouan, Vitech,[5] Strerado[6] et Druska[7] filio eius, et Gorbina presbitero, et Radunech[8] presbitero de Sichova,[9] et quodam presbitero de Jagadeua,[10] et Dabrana,[11] et Dragabut[12] eiusque filio Slauinna[13] de Cerani.[14]

Determinatio huius teritorii. Hec autem terra determinatur sic: ab amigdalo, que est ab aquilone, incipiens recta mensura tenditur per transuersum usque ad collem, que est ab austro; item ab eadem amigdalo iuxta lapides prolatatur in longitudine usque ad siluam, que sibi est contigua ab oriente.

Quomodo P(etrus) abbas certauit contra berberistich pro hac terra: Hanc terram uero conatus est aufere P(etro) abbati Stresinna berberistich suique parentes; quare idem P(etrus) abbas, qui comotus cum quibusdam ex fratribus Nonam adiit et in presencia regis Suuinimir contra eos uiriliter decertauit; ac iuuante Christi gracia honeste superauit, dato iudicio a tepiçone Dominico, eodem berberistich uolente et collaudante rege Suuinimir suisque nobilibus; testibus his: eodem silicet rege Suuinimir, eodem etiam Stresina berberistich et Jurra nonensi iuppano, et Jacobo tepiçone cum fratribus eius, et Lubomir iuppano.

Policorion p. 7. Cod. dipl. CSD. I, 156. Vide chartam nr. 91, in qu plures testes iidem adducuntur.

[1] „meirane", alias „mirane" v. chartam nr. 91. [2] Hranić. Miklosić: Di Bildung der slav. Personennamen. nr. 427. [3] V. chartam nr. 40. Krukon „Chrucaina". [4] Draževit, Dragovit. Miklosić op. cit. nr. 118. [5] Veitrich Veiteich, Vitech i. e. Vitek. Ibid. nr. 39. [6] Strearado, Strerado. Cf. Strelu Stremil. ibid. nr. 375. [7] „Drusba". [8] Cf. Radan, Radenko, Radon ibid. nr. 316. forsitan „Radanec". [9] Sikova, Sěkova. Die slav. Ortsname aus Appellativen, nr. 570. [10] Jagodeua, Jagodov. Ibid. nr. 174. [11] Dabrainna. [12] I. e. Dragabud: conf. Drahobud. Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 118. [13] Sluuinna. [14] i. e. Cerani, cf. Cerovljani. Die slav Ortsnamen aus Appellativen. nr. 54.

12.

De curte filiorum Dobraçao[1] in Chrastani. Filii Dobraçai uendiderunt eidem monasterio curtem optimam in C(h)rastani pro vii solidis; testibus: Thesinna[2] suoque fratre Braticha,[3] Sidinna.[4] Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Policorion p. 7. Cod. dipl. I, 159.

[1] Die Bild. der slav. Personennamen. nr. 114. Dobrьčin, Dobric, Dobrica, Dobrašin, Dobriša· Cf. infra nr. 14: „Dabraça". [2] i. e. Těšina. [3] i. e. Bratica. nr. 18. [4] Sьdina. ibid. nr. 380.

13.

De terra Luthstrach[1] fratris Chroatini. Eidem monasterio uendidit Luthstrach frater Chroatini suum optimum alodium in Chrastani pro xiiii solidis. Testibus his: Slai(v)iça duornich, Chalenna et suo fratre Pribinna et Juranna[2] et Desinna. Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Ibid. p. 8.

[1] V. chart. nr. 63. Lutostracho. [2] Jurainna.

14.

De alodiis in Garriça.[1] Eidem monasterio uendiderunt alodia sua in Garriça po xxxv solidis isti uillani, uidelicet: Thessimir et Dabraça, cum omnibus suis pertinentiis in aquis, in siluis, in pratis. Testibus his: Sla(u)iça[2] duornich, et Chalenna,[3] et Pribinna (cum) suo fratre et Thessina suoque fratre, ac suis filiis duobus Sçidinna[4] et Desinna, et Lubidrago, et fere omnibus de eodem uico uillanis. Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Ibid. Cod. dipl. I, 160.

[1] Alias „gorriça". V. Die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 119, [2] Vide infra nr. 17. [3] chaleinna. V. supra nr. 13. [4] Szidinna, Sьdina.

15.

De alodiis in Jassene[1] uico. Eidem monasterio alodia sua uendiderunt hi uillani, scilicet: Thesinna et Dilgaçai.[2] Vbi? in (J)assene uico. Quo precio? pro tribus romanatis. Quibus adentibus? istis: Sçidinna et Juranna[3] una cum Budinna suo fratre, utrisque filiis Petri. Et hoc sub tempore abbatis P(etri.)

Ibid.

[1] Jasen. Die slav. Ortsn aus Appellat. nr. 180. [2] Dьlgaša, Dьlgoša. V Die Bild. der slav. Personennam. nr. 112: Dlъgoš. [3] Jurainna.

16.

De agro Andree in Chrastani, in loco, qui dicitur Uilchiça.[1] Eidem monasterio uendidit suum agrum in Uilchiça, quis? Andreas filius Trebauiço.[2] Quo pretio? pro tribus romanatis.

Quorum testimonio? istorum: Tessinna cum suis filiis et Dragaçai. Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Ibid.

[1] veilchiza, uilchiza, i. e. Vьlčica. ibid. nr. 733. [2] i. e. Trebavic. Cf. Tribava. Die Bild. der slav. Personennamen. nr. 409.

17.

De terra Stanimir, uendita in Dubrouiçaij. Eidem monasterio uendidit Stanimir terram in Dubrouiça pro VIIII romanatis; testibus his: Slauiça duornich et Chalenna,[1] et Delgaça[2] et filiis Petri, Juranna[3] et Budinna. Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Ibid.

[1] chaleinna. [2] deugaça. Delgaça, Dьlgaša supra nr. 15.Dilgaça. [3] iurainna.

18.

De terra Zouinua[1] filii Negomir. Eidem monasterio uendidit terram suam in Suuicham[2] Zouinna, filius Negomir, tragos quinque pro ea in precio accipiens. Testibus his: Thesinna suisque filiis. Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Ibid.

[1] „çouina", vide chartam nr. 74. Zavina. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 138. [2] Seuischane. Vide chartam nr. 40.

19.

De territorio uendito a Juranna iupano in Sidraga.[1] Eidem monasterio uendidit Juranna[2] iuppanus de Sidraga suum territorium, quod est in Sidraga, a puteo usque ad palacium; pro eo accipiens optimum equum; testibus his: Michael, Gregorio, Drago, Prestancio, Druse, Petriça. Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Policorion p. 9. Cod. dipl. CSD. I, 158.

[1] In margine: „Hanc tenent templarii". [2] „iurainna".

20.

De terra, quam in eodem loco uendidit Dedacha[1] uillanus. Eidem monasterio uendidit suam terram Dedacha uillanus pro III romanatis; testibus: Chruchonna[2] postiuppo et Uitadrago, et aliis pluribus. Et hoc sub tempore abbatis P(etri),

Ibid.

[1] Cf. Dedak. Die Bildung der slav. Personennam. nr. 127. [2] chruchenna".

21.

De uinea, quam dedit Nassemir[1] Gussichius. Eidem monasterio donauit Nassemir Gussichius, factus ibidem monachus, bonam vineam in na Brijschiae;[2] testibus: priore Dragoslao, et Michael, et Gregorio, et Prestancio, et Drago de Castriça; et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Ibid.

[1] I. e Nosimir. ibid. nr. 255. [2] nabrijshie". etiam „nabrese" (infra nr. 50) i. e. na Brižie, na Breže.

22.

De terra, quam dedit Nassemir in Nasseri.[1] Eidem monasterio dedit idem Nassemir Gussichius uineam in Nasseri, similiter pro requie animarum, immo quicquid terrarum ibidem sitarum sue parti pertinebat. Testificantibus: presbitero de (N)assericha[2] Radiçai,[3] Dragaçai et Desinna suo fratre, et Symone cum suo fratre. Nec non et uineam idem ibidem concessit in territorio Vlosy nasseri, et quicquid terrarum illic sitarum sue parti pertinuit. Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Policorion p. 10. Cod. dipl. CSD. I, 159.

[1] Forte: na Seri. Cf. Sêra (sulfur). Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 574. [2] Forte na Serika, idem ac „na Seri". [3] „Rauiçai". Die Bild. der slav. Personennam. nr. 316. Radić, Radiša.

23.

De uinea in teritorio na Sumoch(ui).[1] Andreas Gussichius, Pribinego filius, uendidit eidem monasterio pro duobus bonis equis bonam uineam in teritorio Sumochui[2] Nasseri, cum idoneis testibus, uidelicet: presbitero Nasseri Dabraçai, Charabiçi, Desinna et fratre suo Symone, suoque fratre.

Policorion ibid. Cod. dipl. CSD. I, 168.

[1] In margine: „Catulus". [2] Cf. Smokovo, Smokvica. Die slav. Ortsnamen aus Appell. nr. 594.

24.

De terra, que est in Jagothne.[1] Abbas Petrus emit terram in Jagothne[2] de Bratichi Besrodic pro XII romanatis, dans pro ea etiam bonum equum, et quicquid inibi est terrarum, aquarum, petrarum, siluarum et omnium illic pertinentium. Testibus his idoneis: Lubomir iuppano de Sidraga.

Policorion ibid. Cod. dipl. CSD. I, 159.

[1] In margine: „Hanc tenet Drago et Drasco". [2] I. e. Jagodnje. Cf. Jagod-, pagus in Dalmacia, in communi Benkovac.

25.

De territorio in insula sancti Johannis euangeliste. In ualle Pagnana Candulus presbiter dedit terram eidem monasterio, effectus ibidem monachus.

Policorion ibid. Cod. dipl. CSD. I, 168.

26.

De terra in eadem ualle Pagnana. Abbas P(etrus) emit terram in eodem loco supra ecclesiam sancti Alexandri a quodam absaritano pro iiij solidis romanatis.

Ibid.

27.

De alia terra in eadem ualle. Est et ibidem alia, quam emit abbas P(etrus) de Plachabudi[1] pro iij solidis romanatis.

Policorion ibid. Cod. dipl. I, 157.

[1] Forsitan „Pluchabudi, Plъchabudi i. e. Plъko-bud. Cf. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 21, 287 item p. 28.

28.

De alia terra in eadem ualle. Est et ibidem alia, pro qua idem P(etrus) abbas mutuauit bis tantum terre ad locum Muraçol[1] cum monachabus sancti Thome apostoli.

Policorion p. 11. Cod. dipl. CSD. loc. cit.

[1] Muraçulum. Vide nr. 40.

29.

De alia terra in eadem ualle. Est ibidem alia, quam Johanes absarensis dedit eidem monasterio pro animabus, tam sua quam et parentum suorum.

Ibid.

30.

De terra ex alio latere callis. Est et ibidem alia ex alio latere callis, in qua est largum uinetum, partem cuius donauerunt eidem monasterio archidiaconus belgradensis, Dominicus uero duornicius[1] duas partes; at episcopus Theodosius maiorem partem. Et hoc sub tempore abbatis P(etri.)

Ibid.

[1] dernicius, quod „duornicius" i. e. duornic (dvornik) corrigendum esse puto.

31.

De alia in eodem loco. Est et ibidem alia, quam idem P(etrus) abbas accepit pro mutuo ab hereditariis sancti Clementis, dans eis terras Thome presbiteri in territorio, quod Roretum dicitur.

Ibid.

32.

De alia in eodem loco. Est et ibidem alia, quam Rosa sochrus Strezii[1] donauit eidem monasterio: tamen partim dando, partim eam pro alia mutuando.

Ibid.

[1] streiçij i. e. Strezii, Strêzo. Cf. Streso, avunculus regis Svinimiri. V. nr. 103, 111. item infra nr. 42 et 49.

33.

De alia terra ibidem. Est et ibidem alia, quam P(etrus) abbas accepit pro mutuo, dans pro ea ter tantum terre hereditario ecclesie sancti Georgij in loco, qui Frugi dicitur.

Ibid.

34.

De alia ibidem. Est et alia ibidem, pro qua P(etrus) abbas dedit Dominico brauario aliam terram in Roreto.

Policorion ibid. Cod. dipl. CSD. I, 158.

35.

De alia ibidem. Est et ibidem alia, quam emit abbas P(etrus) a quodam ueglensi pro iiij romanatis.

Ibid.

36.

De alodio Barbare vidue. Idem abbas P(etrus) comparauit a rege Cresimiro[1] alodium cuiusdam Barbare uidue pro quadraginta romanatis; parentibus uero eiusdem Barbare dedit xv similiter romanatos, uidelicet iij. casas cum tota curte que infra est, et duas terre pecias in ualle Pagnana.

Policorion p. 12. Cod. dipl. ibid.

[1] chresimiro.

37.

De terra in ualle Sustina. Idem abbas P(etrus) comparauit terram in ualle Sustina de Valentino filio Petri episcopi pro xv.

romanatis, et ex altero latere callis emit idem Petrus abbas unam terre petiam pro eodem precio xv romanatorum ab Andrea. Est et ibidem alia, quam idem Petrus abbas comparauit de Iuuaça consobrino cuiusdam Ualentini pro vij. romanatis.

Ibid.

38.

De alia ibidem (in Kutuno.) Alia est et ibidem, pro qua P(etrus) abbas dedit Uitaçai[1] uineam Petri presbiteri, filii Rose, in Zulio.

Ibid.

[1] Vitača. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 39.

39.

De alia ibidem. Est et ibidem alia uinea, quam dedit eidem monasterio Plato, filius archipresbiteri Cernec, pro animabus tam sua quam et suorum parentum. Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Ibid.

40.

De alia in eodem loco. Est et alia uinea ibidem, quam donauit eidem monasterio quidam nomine Breida pro animabus tam sua quam et suorum parentum. Et hoc sub tempore abbatis P(etri).

Ibid.

41.

De terra Platonis et Johannis sui auunculi sub monte sanctorum Cosme et Damiani. Idem predictus Plato una cum Truncanno suo auunculo et quodam Uitaça suo consanguineo condonarunt eidem monasterio terram, que est ab austro sub monte sanctorum Cosme et Damiani, pro animabus tam sua quam et suorum parentum. Et hoc sub tempore P(etri) abbatis.

Ibid.

42.

De terra Rose socrus Strezij.[1] Rosa quedam, socrus Strezij, uendidit eidem monasterio terram inibi pro xv romanatis. Et hoc sub tempore abbatis P(etri)

Ibid.

[1] „Streiçij". vide supra nr. 32.

C. Terrae tempore Lupi abbatis adquisitae (c. a. 1080—5).

43.

De territorio in Seruiça . . . Est et ibidem alia terra, empta sub tempore Lupi abbatis a capellano sanctorum Cosme et Damiani pro una uacca, in Jagodana, et ab uillanis inibi cohabitantibus.

Policorion p. 5. Cod. dipl. CSD. I, 159. vide supra nr. 9.

44.

De terra in Narach[1], quam uendidit socer Dubro(v)a Nichifori. Est terra in Narach, quam emit abbas Lupus octo solidis a sochro Nichifori Jadere, et est sex locis diuisa. Testibus his: Sla(u)iça duornich, et Chalinna,[2] Nichiforo grasso, Thessinna[3] et filius eius, et Dilgaça.[4]

Policorion p. 6. Cod. dipl. CSD. I, 167.

[1] Forte: na Rak. [2] Chalainna. Kalina. [3] I. e. Těšina. [4] deilgaça Dьlgača. Cf. Dlъgoš. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 112.

D. Terrae tempore Madii abbatis adquisitae (circa a. 1085.—95).

45.

De curte Thasa[1] in C(h)rastani:[2] Thesa[3] Gussychius, Gurgi[4] filius, pro uite superne gloria concessit eidem monasterio curtem in C(h)rastani, quam habuit ab Jadrochina;[5] testibus his: Pribinna[6] filio Boroe,[7] Juranna[8] et Budinna fratre eius, filiis Petri, sub tempore abbatis M(aii).

Policorion p. 4. Cod. dipl. CSD. I, 168.

[1] Thasa pro Thesa i. e. Těša. Die Bild. slav. Pers. 414. [2] Crastani [3] Thaisa. [4] Cf. Gurьg, Gjurga. Ibid. nr. 63. [5] iodrochina. Jarochna ibid. nr. 467. [6] Prebinna. [7] Cf. Boroje ibid. nr. 16. [8] Jurainna.

46.

De curte Petri in Lessani:[1] Petrus, Semiuiti filius, curtem in Lessani cum tota illius pertinentia pro eterna gloria concessit eidem monasterio, pro qua et optimum equum a parte fratrum habuit; testibus his: Juranna[2] (d)iacono et Musan, Lisiçai, Milodrago; sub M(aii) abbatis tempore.

Ibid.

[1] Lesani, Lešani. Miklošić: Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen. nr. 304. [2] Jurainna.

47.

De alia terra in eodem loco (Narach) Est et alia ibidem, quam emit M(aius) abbas, Lupi a(bbatis) successor, octo solidis de Chalinna[1] et Junassa,[2] quinque locis dispertita. Testibus his:[3]

Policorion p. 6. Cod. dipl. CSD. I, 167. 48.

[1] chalainna. vide inferius nr. 48. [2] Junaša. Cf. Miklošić: die Bildung der slav. Personennamen. nr. 474. [3] Nomina testium desunt.

48.

De alia terra in eodem loco. Est et alia ibidem, quam emit ille idem abbas M(aius) a Desinna pro .x. romanatos a filio Bolemiri et a nepote Radaniça cum pratis, aquis, siluis et omnibus suis appendicijs. Testibus his: Simolli[1] duornich, et Chalinna,[2] et Petro de uico Triziçi,[3] et Dilgaça, et Çudinna.[4] Hec autem sunt nomina auorum illius, qui hoc territorium uendidit: Cyprianus auus eius, auia Helena, pater eius Clonimir. Ipse autem uenditor nominatus est uuladicha[5] de Chelmennani.[6] Cuius uenditionis sunt hii testes idonei: Lampredius, Michail, Petrus longus, Nichiforus, Prestancius.

Ibid.

[1] „seimolli". Cf. Smil, Smila. Ibid. nr. 349. Item Smolen ibid. nr. 351. [2] Chalenna. [3] treiçiçi i. e. Trьžići. [4] Ibid. nr. 447. Čudna, Čudomil. [5] ubladicha pro „uuladicha vladika. Miklošić op. cit. nr. 40. [6] I. e. Helmenani, Hьlmьnani. Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. nr. 148.

49.

De terra Pissachani in eodem loco: Est et ibidem alia, quam emit ille idem abbas M(adius pro) xxxv solidis de Pissachani et quicquid pertinebat illi terre in aquis, pratis, siluis. Testibus his: Stresinna berberistich et quinque suis militibus, et Stresata,[1] Suinimiri Regis auunculo.

Policorion p. 7. Cod. dipl. CSD. loc. cit.

[1] Sreisata. Strêzo. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 375.

50.

De terra in Nabrese.[1] Madius abbas cum suis fratribus in Nabrese comparauit terram pro xv. solidis romanatis de Suinidrago Trebenignanin;[2] testibus: Chruchonna[3] postiuppo, et fere omnibus uillanis, qui sunt in Jaggodnani,[4] et aliis, qui sunt in Lesani, et Uitale genero[5] postiuppi, et Pecchai.[6]

Policorion ibid. Cod. dipl. CSD. I, 168.

[1] nahreze. Miklosić: Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 29. [2] Cf. Trebenj, Trebinja, Trebinje. ibid. nr. 692. [3] „Chruchena". [4] Jaggognani. Cf. Jagodniki. Die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 174. [5] gno. [6] Cf. Pechan. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 284.

51.

De terra ad muros, quam uendidit Pribinego. Eidem monasterio uendidit suam terram, que est ad muros, Pribinego et sui parentes pro VII solidis. Testibus his: Chruchonna[1] postiuppo, et Uitale suo genero, et Charabiça.[2] Et hoc sub tempore abbatis M(adii).

Policorion p. 8—9. Cod. dipl. CSD. I, 167.

[1] „chruchenna". [2] Cf. Karзba. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 161.

52.

De territorio Thasa in Elçani.[1] Eidem monasterio uendidit totum suum territorium in Elçani[2] Thasa filius Jurra pro XV romanatis, et hoc sub tempore abbatis M(adii) testibus his: Radoslao, Musan, Lisiçai, et Stephano fratre Radoslai, et Milodrago, et Juranna (d)iacono[3] et Vuerdata Apriçonis filio.

Ibid.

[1] In margine: „hanc tenet miroslaus". [2] i. e. Jelšani. Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 393. [3] „iacono" — uel melius „diacono". Nota in margine.

53.

De territorio quod vendidit Zouinna et sui fratres.[1] Eidem monasterio in eodem territorio uendidit suam terram Zouinna et fratres eius Iuuaça et alii duo pro XV romanatis. Testibus his: Radoslao et suo fratre Stephano et Uechedrago[2] filio Chroatini et Bosithecha[3] de Coquichino[4] uico, et fere omnibus uillanis de Gaunichi uico, et Andrea comerçario, et Dabriçe Napisdimecho. Et hoc sub tempore abbatis M(adii).

Policorion ibid. Cod. dipl. CSD. I, 168.

[1] In margine: „Hanc tenet miroslauus". [2] uechedrach. Većedrag. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 57. [3] i. e. Božitěha. Ibid. p. 25. Božetech. [4] i. e. kokičino vico. Cf. Kokovice, Kokorov, Kokorin, Kokorić in Dalmatia. Die Bild. der slav. Ortsnamen aus Personennam. nr. 38.

54.

De terra, quam donauit Uuerdata, filius Apriconis. Uuerdata, Apriçonis filius, donauit terram in na Brijshie[1] eidem monasterio pro sua et parentum animabus; tamen tam pro ea quam

et caritatis indicio accepit a fratribus unum equum, ualentem romanatos. Testibus: Lisiçai, Radoslao, Juranna (di)acono. Et h sub tempore abbatis M(adii).

Ibid.

[1] alias na Brežje.

55.

De terra in Sydraga, quam emit abbas M(adius) Jacobo filio Priuanego.[1] Est et terra in Sidraga, pro cui parte media donauit abbas M(adius) optimum equum et unum s lidum romanatum Jacobo filio Priuanego; alteram uero parte dedit Thechena,[2] filius Uerdenna, pro sua et animabus parentu His testibus idoneis: Petro filio Madii, et Prestancio, et Michael Pribinna et suo fratre Tholimir.

Policorion p. 10. Cod. dipl. CSD. I, 168.

[1] i. e. Prьvaneg. [2] Cf. Têhan et Têšan, Têhen. Têhna. Die Bild. slav. Personennam. nr. 414. [3] „prebinna".

56.

De terra in Kutuno, quam dedit Prestancius caste lanus. Prestancius castellanus dedit eidem monasterio terram sanctam Mariam in Kutuno[1] pro anima sui filii eo sepulti. Et h sub tempore M(adii) abbatis.

Policorion p. 12. Cod. dipl. CSD. I. 158.

[1] Cf. Kut, Kutina. Die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 205.

57.

De terra Madii filii Armati. Est et alia ibidem,[1] pro q M(adius) abbas mutuavit alias terras cum Madio filio Armati in Pus mano, eas dico terras que fuerunt regine, et illam que fuit nur Dragaçai.

Policorion ibid. Cod. dipl. CSD. I, 168.

[1] scilicet „sub monte sanctorum Cosme et Damiani".

58.

De terra Dese archipresbiteri in valle Sustina.

Archipresbiter Desa, filius presbiteri Johannis, uendidit eide monasterio terram in ualle Sustina, et aliam terre peciam ab oc dente iuxta puteum.

Ibid. p. 12, 13.

Ex hac terrarum conscriptione, quae in msc. cod. Policorio contine tur, desumpta sunt quoque acta sub nr. 43, 48, 56, 64, 89, 90, 91, adducta, quae ob illorum formam suis locis inseruimus.

Conscriptio haec confecta fuit ad finem saeculi XI non multum post abbatem Madium, qui ultimus in eadem commemoratur.

134.

1. 1096, Jaderae.

Dragus, prior Jaderae, concedit monasterio s. Chrysogoni Jaderae servicia, quae antiquitus priores eiusdem civitatis in castro Lubricata habebant.

Anno, ex quo redemptor humani generis dominus Jesus Christus sacram carnem ex intemerata uirgine Maria recepit, mill(esimo) xcvi. habebatur, indiccione iiii, epacta xxiii, currente vii.[1] Imperante Alexio magno imperatore, apud nos Jadera episcopante Andreas presul. Quia magis illud mortalibus prodesse conspicimus, qui in utilitatibus seruorum dei, prout competit, aliquid elaborare procurat, quam qui in mundanis rebus inutiliter insudare aliquo modo insistit, uerbi gracia, quia mundus transit et concupiscencia eius. Et idcirco ego Dragus, Jaderensis prior, nepos scilicet Dragoni magni prioris, iam senex, in quinto anno tercii mei prioratus post plurima pericula et agones, que ab incolis nostris et diuersarum gencium feritate quassatus, sed adiuuante me larga dei misericordia adiutus emulaui in bonis anticessorum meorum actus, ob salute animarum nostrarum, preteritorum uidelicet insistencium et futurorum, consiliatus omnibus nobilibus nostris, flagitante domno Madio abbate cęnobii sancti Chrisogoni martiris cum confratribus suis, concessi eis omnia illa servicia, quę antiquitus priores nostri in castro Lubricata[2] habuisse manifestum est, id est sal, quem incolę illius loci per unaquamque domum nouem modia colligentes omni anno, et duas piscaciones deseruiebant absque illa, quę nostro episcopio debentur. Hanc quidem donacionis paginam lecta est a domno Maio archidiacono post euangelium in die natalicii eiusdem martiris ad missam in presencia supradicti pontificis et eius clerus, quam audientes ab omni populo acclamatum est: fiat, fiat, fiat. Et post facto silencio ego dictus prior una cum proceribus nostrę urbis post signa corroboracionis addidimus hęc: si quis nostrorum hoc actum post rumpere temptauerit, deificam et huius sancti martiris et nostram habeat maledictionem. Iterum multociens dictum est: fiat, fiat.

† Signum manus Dragi prioris, et eius filii. † Signum manus Candidi et filiorum eius. † Signum manus Vitazę, nuper prioris et fratrum eius. † Designę iudicis et fratris eius. † Slauanę commerzarii et

fratris eius † Petrinne Andree filii et filiorum eius. † Madii Zalle filii et nepotum eius. † Dodę et nepotum ac filiorum eius. † Filiorum domni Pauli, et omnium procerum communi signo.

Membrana forsitan originalis, litt. longob. in archivo c. r. consilii locumt. Jaderae: Acta s. Chrysogoni masso A, caps. I, nr. 2. In fine chartae alia manu et pallidiori atramento additum: „† Ego Gregorjus episcopus hanc concessionem confirmo". Gregorius Jaderae episcopus commemoratur in actis a. 1105—1111. Cod dipl. CSD. II, 11—16.

Farlati V, 52. Cod. dipl. CSD. I, 186.

[1] loco II. [2] Const. porph. de adm. imp. c. 29, p. 140 ed. Bonn. adducit quoque „εἰς ἕτερον νησίον τὸ Λουμβρικάτον". „Lumbricatum" erit Johannis diaconi (chron. venet. Pertz: Script. Germ. VII, 32) „Levigrada insula", nunc Vergada insulae Pasman ad meridiem.

135.

Ad a. 1096.

Nota, quomodo Maius abbas territorium monasterii s. Chrysogoni in insula Pustimana contra invasores defendit.

Tempore, quo Maius cenobio beati Chrisogoni[1] abbas erat, fuerunt quidam, qui ui uolebant de territoriis, que sunt in insula Pustimani, que dederat episcopus Prestancius cum fratre suo Maio beato Chrisogono, partem sibi usurpare et iam ceperant ibi laborare. Predictus autem abbas hec ut uidit, ualde contristatus est; et consilio inito cum monachis suis quosdam nobiles uiros iadretinos illuc secum uenire rogauit; atque nauicula ascensa cum eis et cum monachis suis illuc peruenit. Et ecce (eos), qui[3] iam ceperant fines territorii sancti Chrisogoni laborare, foreas e(li)minauit, nec non cum decreto illorum nobilium et collaudacione eorum collonellas siue aceruos, qui fuerant ab inuasoribus immurati uel destructi,[4] ubi prius steterant, erexerunt. Et terminis predicta territoria lustrauerunt: a mare uersus boream usque ad locum tribus uallibus, quod est in summitate moncium, et usque ad mare ad locum, qui dicitur Pechize;[5] uersus austrum ab ecclesia sancti Michaelis usque ad montem, qui dicitur Godinichi,[6] usque ad mare et in sinistra terminos (et) terras, montes et ualles. Et nullus fuit, qui hoc decretum rumpere seu uiolare pressumpsisset. Nam nomina illorum, qui cum abbate fuerunt et hec statuerunt, hec sunt: Drago prior, Vitaza (nuper) prior, Desinna iudex, Micha iudex, Cando, Budinellus,[7] Cerneca, Sloba,[8] et alii multi. Cum abbate uero suo fuerunt monaci hii: Benedictus presbiter et monachus, Gaudius presbiter et monachus et alii plures.

In archivo consilii loc. Jaderae cap. II. nr. 12. Cod. dipl. CSD. I, 187.

Annus, quo circiter nota haec scripta fuit, eruitur e nominibus personarum, quae hicce adducuntur, si cum illis, quae in praecedenti acta adferuntur, comparantur.

[1] Grisogoni. [2] que. [3] immurata uel destructa. [4] i. e. Pećice. V. Die slav. Ortsnam. aus Appellat. nr. 430. [5] i. e. Godinići. Cf. Godilja, Godljevo, Godačica, Godičevo. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen nr. 73. [6] Bodanellus. [7] „Slora". V. Die Bild. der slav. Personennam. nr. 147.

136.

C. a. 1096.

Prodanus, filius Draganegi offert terram supra saline ad Salonam monasterio s. Petri in Selo.

Deinque ego filio Draganego, Prodano, offero terra supra saline in monasterio sancti Petri, quod mihi precepit dare pater meus pro remedio anime sue, coram auunculo suo Nicle[1] nec non eiusdem ecclesie abbate.

Regestrum membr. olim monasterii s. Petri in Selo in archivo capituli spalat. p. 16—17. Transsumptum in cod. msc. bibliothecae acad. scient. Zagrabiae nr. 287. fol. 50.

Carrara: Archivio capitolare di Spalato p. 60. Cod. dipl. CSD. I, 149.

Hunc Prodanum puto filium fuisse illius Draganegi, qui a 1086 (v. nr. 117) testis adducitur.

[1] Die Bildung der slav. Personennam. nr. 252. Niko, Nikna, Nikъša.

137.

C. a. 1096.

Nota monasterii s. Petri in Selo de terris in Zunano et Calamito, quas Paulus et Petrus, filii Palunduzuli, eidem dederunt.

Post hec uero in ipsum monasterium Paulus et Petrus, filii Palunduzuli, fratrisque nostri, dederunt terras per remedium anime sue: in primis a Zunano uineam, et aliam in Calamito[1] supra uineas Petracca,[2] et uineam a sancto Ysydoro et uineam a Ballo, et a sancto Casiano uineam, quam habuit impignatam Susazo,[3] pro IIII solidis, et a sancto Casiano agrum, in Spalazulo uero II petie de terra, a Spinunti[4] quoque I agrum, et medietatem de domo in Spalato, que fuit de Anzulo. Ista omnia supra scripta dederunt pro remedio anime sue, et quartam partem de terra eorum.

Registrum membran. alias monasterii s. Petri in Selo, in archivo capituli spalat. p. 17. Transsumptum in msc. cod. bibliothecae scient. academiae Zagrabiae nr. 287. fol. 50.

Carrara: Archivio capitolare di Spalato p. 60. Cod. dipl. CSD. I, 149.

[1] vallis, „que sclauonice dicitur Tirstenic, latine uero Calamet". A. 1144. Cod. dipl. CSD. II, 37. [2] Die Bildung der slav. Personennamen nr. 283.

Petrata. Petrik, Petrunka, Petric, Petraško. [3] Cf. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen nr. 306. [4] locus „supra mare, suptus ecclesia sancte Marie". Cod. dipl. CSD. I. 169.

138.

A. 1097 (mense Maio). Spalati.

„Promissionis cartula" Spalatinorum de subsidio V. Michaeli, Venetiarum duci, dando.

Promissio facta domino Vitali p(rim)o Michaeli, duci Venetorum, a Spalatinis.

Nos spalatini priores, scilicet senior et iunior, cum cuncto populo, maioribus et minoribus, promittimus uobis domino nostro Vitali Michaeli, glorioso duci Venetie siue Chroatie et imperiali prothoseuastori, ut, cum uenerit stolus uester Spalatum, nos preparare debeamus unam saginam uel duas galleas[1] alias ad ueniendum uobiscum; tantum tamen[2] in prouidentia uestra sit, quas illarum uobiscum ducere uelitis. Quod si hoc non obseruauerimus, tunc componere debeamus in camera uestri palatii solidos romanatos mille. Et hec promissionis cartula in sua firmitate permaneat. Signum (†) manus Petri senioris prioris, qui hoc rogauit fieri.[4] Signum (†) manus Doymi[3] prioris, qui hoc rogauit fieri". Signum (†) manus Andree Petri, qui hoc rogauit fieri. Signum (†) manus Petri, qui hoc rogauit fieri. Signum (†) manus Gaudii iudicis, qui hoc rogauit fieri. Signum (†) manus Andree, qui hoc rogauit fieri. Signum (†) manus Petri, fratris prioris, qui hoc rogauit fieri. Signum (†) manus Cherneche, qui hoc rogauit fieri. Signum (†) manus Pauli, (qui hoc rogauit fieri). Signum (†) manus Prodani, (qui hoc rogauit fieri). Signum (†) manus Dragi, (qui hoc rogauit fieri). Signum (†) manus Luchari, (qui hoc rogauit fieri),

Ego Petrus subdiaconus, rogatus a supra scriptis, compleui et roboraui.

Hec promissio facta est presentibus legatis uestris, dominis scilicet Badouario da Spinale et Faletro Stornato.

Codex Trevisanus: a) msc. in c. r. archivo aulico Vindob. p. 169. b) msc. Cicognianum Venetiis nr. 2558. p. 109. c) msc. in bibl. s. Marci Venetiis class. X. cod. LXXXI. fol. 117.

Tafel und Thomas: Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig. I, 63. Monumenta spectantia historiam Slavorum merid. Zagrabiae 1868. I, 3. Cod. dipl. CSD. I, 187.

Annus deducitur e narratione A. Danduli: Chron. venet. ed. Murator. Script. rer. ital. XII, 256. et sequenti fragmento tragurinae cartulae.

[1] Cod. vindob. „gattas", secus „galea" et „gatta" navis genus denotat. [2] ibid „omnem". [3] Cod. b. „Aloymi" i. e. Doymi. [4] „q. h. r. f."

139.

A. 1097, mense Maio. Tragurii.

„Promissionis cartula“ Tragurinorum, data V. Michaeli duci Venetiae.

(Fragmentum.)

In nomine dei eterni. In anno ab incarnatione eiusdem millesimo nonagesimo septimo, mense madii, indictione quinta. Tragurii. Quoniam sub tantorum dominorum regimine nos degere, atque sub eorundem euigilata cura atque assidua tutela nos persistere congruum atque tutissimum satis esse cognouimus: iccirco nos Jo(h)annes, dei gratia tragurensis episcopus, cum nostris successoribus, una cum Drago priore et Petro Bela, cum cunctis nostris conciuibus, maioribus et minoribus, (et) cum nostris heredibus, promittimus uobis domino nostro Vitali Michaeli, duci Venetie et Dalmatie atque Chroatie et imperiali protoseuastori, ut ammodo sine uestro uolontario consensu . . .

Fragmentum in cod. Trevisano: a) msc. in bibliotheca aulica Viennae fol. 169. b) in bibliotheca Cicogniana Venetiis msc. nr. 2558. fol. 110.

Monumenta spectantia historiam Slavorum merid. Zagrabiae 1868. I, 4. Cod. dipl. CSD. I, 209.

140.

C. a. 1097.

„Memoratorium“ Branae de terris suis in Sekirica subtus Stubica, datis monasterio s. Petri in Selo.

Memoratorium facio ego Brana una cum filiis meis, uidelicet Dragus prior tragurinus nec non Vilcina[1], de terris, que sunt a Sekyriza[2] subtus Stilbiza;[3] uolumus et confiirmamus ut si(n)t in monasterio sancti Petri principis apostolorum pro remedio anime nostre meique uiri nec non filiorum meorum. Quod si, quod absit, aliquis, preter quod precipimus, egerit: iratum habeat trinum et unum deum, et nostram maledictionem consequatur. Hec oblata sunt coram Duymo priore et Georgio Vsdischa[4].

Registrum membr. uti videtur saec XII olim monasterii s. Petri in Selo ad Salonam, in archivo capituli Spalat. p. 15, 16. Transsumpt. in msc. cod. bibliothecae acad. scient. Zagrabiae nr. 287 fol. 49.

Farlati IV. 323. Carrara: Archivio capitolare di Spalato. p. 59 Cod. dipl. CSD. I, 166.

Annus, quo „memoratorium hoc“ editum est, deducitur e prioratu spalatensi Duimi et traguriensi Dragi. V. nr. 138—9.

[1] i. e. Vьlčina. [2] Sěkirica. Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 569. [3] i. e. Stьlbica, srb. Stlьbica, Stubica. Ibid. nr. 620. [4] i. e. Vsdiska. Cf. Šaško. Die Bildung der slav. Personennam. nr. 38.

141.

C. a. 1091—1099.

Nota Madiae, abbatissae s. Benedicti Spalati, de quibusdam terris.

Sub primo Simonis ducis anno. Ego Madia sancti Benedicti monasterii paginam testimonio nostro scribere iubeo de terris, que sunt ubi dicitur ad petram Nebogam; et alia peza de terra, que dicitur ad muros, quas Dabriza[1] monacha, filia Bonice,[2] in tempore abatisse Chatene[3] prephati monasterii primo sua pro anima suorumque parentum in sancti Benedicti cenobio optulit, in quibus vero multo tempore tricium tulerunt et duobus uicibus uineas plantauerunt. Denique iam transactis pluribus annis Preda et Vilcmiro,[4] eius frater, contra moniales proterue insurexerunt et supra dictos terras suas proprias suorumque parentum esse dicebant. Quibus autem prorsus insistere non ualuimus: uius rei causa cum eis tali sub uoce uno solido, duobus galetis uini et decem panibus sanxiuimus, ut prephate terre perpetua monasterio sancti Benedicti permanerent, ipsique ipsis ammodo inde nullam inferre molestiam audeant. Hoc autem actum est coram diacono Cirnecha[5] Tribuchi,[6] Calo[7] Socalone, Aprizzo Cicle[8], Matalario, Petrina (Soca)lone nepote, Gaudio Scarnize, Sabati Zanni Offroni filio, Zirno[9] Sabne filio, et Georgio sancti Benedicti capellano presbitero.

Nota in membrana sub acto spalatensi adducto ad nr. 36. lit. long. saec. XII.

Cod. dipl. CSD. I, 156.

Nonnulla e nominibus huius acti commemorantur in donationalibus Petri Crne a. 1080. Abbatissam Madiam puto post Mirazzam, adeoque post 1086 annum (v. doc. nr. 118), praefuisse monasterio spalatensi s. Benedicti. Difficultatem excitat initium nostri acti; nam nec duci Simeoni aliis in documentis invenitur vestigium, nec annos ducatus actis nostris praefigere solitum erat. Si itaque haec inscriptio arbitrio librarii acto nostro addita non est,[10] potuit quidam Simon arripere ducatum Spalati tantum tempore et occasione turbarum, quae post mortem Stephani II in Dalmatia et Croatia ortae et primum anno 1102 sopitae sunt (v. Rad XXX, 120 seq). Ad haec vero tempora charta nostra, habita argumenti et personarum eiusdem ratione, omnino referenda est.

[1] i. e. Dobrica. Die Bild. der. slav. Personennamen nr. 114. [2] Cf. ib. nr. 15. Bonata, Bonec. [3] eius fit memoria in litteris nr. 36. Fuit abbatissa post a. 1069. [4] commemorantur in litteris a. 1080. nr. 111. p. 133. [5] i. e. Crneka. Miklošič op. cit. nr. 446. [6] Cf. Trebka, Terebicha. ibid. nr. 409. [7] Cf. ibid. nr. 160 Kalъ niger, Kalja, Kalin. [8] V. Cicla testis in doc. a. 1080 nr. 111 [9] i. e. Zьrno, Čьrno. [10] Recordare, velim, Simeonis comitis, quem rex Theodoricus circa a. 508 „ad provinciam Dalmatiam" direxerat. Cassiodori opera varia lib. III. ep. 25, 26. Cod. dipl. CSD. I, 193—4.

142.

Ad finem saec. XI.

Inventarium librorum et supellectilis monasterii s. Petri in Selo.

1.

In nomine domini. Incipit nota librorum: in primis misalum, et duo (an)tefenarios nocturnales et alios uernales, et uitas patrum, et tres omelias, et matutinalem, et pasionalem, et unum collectarium,[1] et unum penitentialem, et unum ordo ad uisitandum infirmum et unum textus regule de generibus uel uita monachorum, et unum luminarium,[2] et unum librum pro mortuorum, et salterium et lectionarium (pro) anni circulo, et alium salterium, et ordo ad penitentiam dandam, et ordo ad monachum faciendum, et librum cum lectionibus dominicis et cum canticis monasticis, et orationalem de pasca usque in sancti Martini, et alium ymnarium, et ordo de dominicis diebus siue cotidianis secundum ordinem sancti Benedicti, et psalterium cum litteris francigenis.

2.

Inprimis i crucem de ramo, que fuit facta in Limoza,[3] et duo pluuiales: unum est purpura et alter examitum,[4] et duo planete: una bergata[5] et alia purpura, et tertia de banbaco,[6] et i dalmatica alba et una str(ia)ta, et iii pannis de sirico, et unum pannum inpintum, et iii paratura de lino, et iiii curtine nautirçalis, et v sauana,[7] et vii cuperturis de cruce, et ii mapulele de seta et xviiii mapulele de lino.

Et i omelia de aduento et i omelia quadragesimalo et i omelia post parasceuen et i omelia Gregorialis, et i uita patrum, et ii antifonariis, et i mattinale,[8] et iii psalteriis, et ii imnis, et i canones et i liber. Et est aput ecclesiam i matutinalum, et i imnus, et i manualum, et i orationalum, et i psalterius, et i sermocinalis.

Regestum membr. olim monasterii s. Petri in Selo, in archivo capituli spalatensis p. 27, 29. Transsumptum in bibliotheca scientiarum academiae Zagrabiae nr. 287. fol. 55.

Carrara: Archivio capitolare di Spalato p. 67—8. Prior pars etiam in Cod. dipl. CSD. I, 189.

Hoc inventarium referimus ad finem saec. XI.

[1] i. e. liber collectas continens. Du Cange: Glossarium ad h. v. [2] male „liminarium." Luminarium, lucernarium i. e. officium vespertinarum precum, quod vesperae occaso sole peragi solet, quando scilicet accenduntur lumina, lucernae. Du-Cange: op. cit. ad v. luminaria, lucernarium. [3] i. e. opus de Limogia

seu Lemovicinum, de l'euvre de Limoges. Ita vocant encausticen vulgo email, qua imprimis praecellunt Lemovices. Du-Cange ad v. Limogia. [4] exametum, pannus holosericus. Ibid. ad v. amitum. [5] fors pro „berbecina" i. e. ex pelle berbecina. Berbix, berbis ariès, ovis; inde bergarius, bergaria etc. Ibid. ad h. v. [6] bambaxium i. e. tela bombacina. Ibid. ad h. v. [7] „sabatia" sabanum, σάβανον = linteum Ibid. ad h. v. [8] etiam „matutinale" i. e. officium Ibid. ad. h. v.

143.

Ad finem saec. XI.

Inventarium librorum et supellectilis s. Benedicti Spalati.

In primis I crux de I libra et media, et alia crux de XXX pese de argenteo, et I calicem de due parti de libra, et I turabulum de I libra et VIIII pese, et I psalterium[1] de X rom(anatis), et I antiphonarium de VI rom(anatis), et III libri pasionali, et II libri de missa, et I manualum,[2] et I librum euangelium de nocte et I librum de epistola Pauli, et II antiphonaria, I de die et I de nocte, et II libri de omelie et prophetarum, et breuiarum, et ymnarium, et oracionalium, et regula, et I planeta de dalmatino, et I planeta de dimito[3] nigro, et I de zenda,[4] et I crux de lignum domini, et II sauana de gata uati, et II sauana de zenda, et I sa(uana) de sirico, et II manipula de sirico.

Membrana in bibliotheca academiae scientiarum Slav. merid. Zagrabiae: Diplom. vol. I.

Conscriptio terrarum eiusdem monasterii in membrana litt. long. regnicolaris archivi zagrab. acta antiq. doc. X (Cod. dipl. CSD. I, 169) facta fuit post a. 1119, nam Dominicus Galate, qui terram quandam donavit, primum circa a. 1119 (II, 22. 22) adducitur; Petrizo vero filius Theodori Tiberi, quorum alter eodem tempore (ib. 21.) commemoratur, terram „in Laureto" adhuc tardius concedere potuit. Ad idem ferre tempus referimus quoque notam abbatissae Grubae (cod. dipl. CSD. I, 180) quae infra diploma archiepiscopi Laurentii (vide nr. 57) exarata est;[5] nam Pradana eo primum tempore donauit monasterio s. Benedicti „paratinam" (II, 22), in qua abbatissa Gruba domum tardius aedificavit.

[1] „splaterium". [2] manuale i. e liber in quo continetur ordo servitii extremae unctionis, cathechismi, baptismi etc. Du Cange: Glossarium ad h. v. [3] Italis dimito i. e. species crassioris panni. Ibid. ad h. v. [4] Italis zendado i. e. tela subserica vel pannus sericus. Ibid. ad h. v. [5] Hic quaeso, emendes ad p. 78 l. 9. typi errorem, legasque a. 1119.

II.

RESCRIPTA ET SYNODALIA.

144.

a. 858—867.

Papa Nicolaus I electo et clero nonensi: „Sine nutu sedis apostolicae ecclesia non debet institui."

(Fragmentum.)

Nicolaus papa electo et clero Nonensis ecclesiae. Ecclesia, id est catholicorum collectio, quomodo sine apostolicae sedis instituetur nutu, quando iuxta sacra decreta nec ipsa debet absque praeceptione papae basilica noviter construi, quae ipsam catholicorum intra semet amplecti catervam dignoscitur?

Gratiani decreti P. III, dist. I, c. 8. L. Richter: Corpus iuris canonici. Lipsiae 1836. vol. I, p. 1132. Jaffè: Regesta pontificum romanorum. Berolini 1851, nr. 2161. Cod. dipl. CSD. I, 199

145.

a. 858—867.

Papa Nicolaus I episcopo ecclesiae salonitanae: „Non separetur a viro, quae filiastrum suum de sacro fonte levavit."

Nicolaus salonitano episcopo: Nosse desideras, utrum mulier, quae viri filium ex alia femina genitum de sacro fonte levaverit, postmodum possit cum eodem viro copulari? Quos ideo iungi posse decernimus, quia secundum sacros canones, nisi amborum consensu nullius religionis obtentu debet coniunx dimittere coniugem. Pertinet autem ad ingens uxoris exitium, quae habens odio virum vel infirmitatem eius non considerans quasi causa pietatis operatur impietatem, maxime quum apostolus praecipiat: „nolite, inquiens, fraudare invicem, nisi ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi"; et iterum: „revertimini in id ipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram". Ergo si non ex consensu utriusque coniugis hoc factum esse probatur, non fraudentur invicem, sed revertantur in id ipsum, praesertim cum dicat apostolus: „uxor sui corporis potestatem non habet, sed vir; et vir potestatem sui corporis non habet, sed mulier."

Ivonis decr. I c. 136. Gratiani decr. P. II. C. XXX. quaest. 1. c. 3. L. Richter: Corpus iuris canonici vol. I, p. 952. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 2158.

146.

Circa a. 873.—5.

Joannes papa VIII clero et ordini salonitano significat, se praesbyteris tempore Nicolai I excommunicatis nonnulla poenitentiae opera commisisse.

Clero et ordini salonitano. De illis praesbyteris, qui tempore sanctissimi praedecessoris nostri domini papae Nicolai excommunicati sacrum ministerium contingere presumpserunt, ipsi in se damnationis, sicut sacri canones statuerunt, sententiam intulerunt. Tamen quia miseratio apostolica veniam solet praestare correctis, ob multitudinem misericordiae illis hanc indulgentiam exhibemus, ut, sancta communione signati, studeant tribus continuis annis per hebdomadam omni secunda et quarta et sexta feria a vino et a carne penitus ieiunare, et ultra lugenda nequaquam committere.

Ivonis decr. XIV. c. 35. Gratiani decr. P. II. C. XI. quaest. 3. c. 109. Corp. iur. can. ed. Richter vol. I, p. 578. Mansi: conc. col. XVII, 225. Jaffè: regesta rom. pont. nr. 2252.

In Joannis VIII registro apud Mansi loc. cit. (epist. 311) et Ivonis decr. loc. cit. haec quidem epistola „clero et ordini s a l e r n i t a n o" inscribitur; sed cum, habita ratione epistolarum eiusdem pontificis (nr. 144—5), quas iam adduximus, haec quoque epistola etiam nostro salonitano clero potuit dirigi, eam hicce loci adducere placuit.

Fuit vero haec epistola omnino primis pontificatus Joannis VIII annis scripta.

147.

Circa a. 886.

Papa Stephanus VI Theodosium, episcopum nonensem, reprehendit; quod duabus simul sponsis nubere gentem suam doceat. Monet, ut potestate intra canonum limites contentus sit.

Theodosio episcopo. Nunquidne duabus simul sponsis nubere barbaricam gentem instruis? Nunquidne sacramentum ecclesiae exponentem apostolum non legisti: erunt duo in carne una? an forsitan tui codices falso tres in carne una asserunt? Desine iam tali tabescere ignavia; et disce paternis obedire regulis, ne inveniaris statutos a patribus terminos transgredi, vel per ambitionem de maiori ad maiorem transire ecclesiam, quod tentantem laica etiam communione sacri privant canones.

Ivonis decr. VIII c. 59. Jaffè: regesta pont. rom. nr. 2658.

148.

A. 885—891

Papa Stephanus VI Walbertum, patriarcham aquileiensem, redarguit, quod salonensem archiepiscopum transgressis iurisdictionis suae terminis consecraverit.

Walberto patriarche. Miramur prudentiam tuam Cumensi[1] ecclesiae denegare consecrare pastorem, cum te iam ad hoc prouocatum noueris apostolica exhortatione. Nunc vero iterato tibi scribimus, nolentes alicuius ecclesiae privilegium infringere, licet apostolica praerogativa possimus de qualibet ecclesia clericum ordinare. Desine iam cuiuspiam zelo electum a clero et expetitum a populo Liutwardum, Cumensis ecclesiae antistitem protelare; quia si protelaueris et eum consecrare iam toties monitus non maturaueris, quum ad nos uenerit, procul dubio consecratus abibit. Quia (cum) apostolica auctoritate id facere ualeamus, tuo tamen incitamur exemplo, qui transgressis terminis tibi commissis in ecclesia Salonensi episcopum ordinare ad indecentiam sedis apostolicae praesumpisti; quod quantae praevaricationis sit, ipse perpende.

Ivonis decretum V, c. 13. Mansi: Conc. coll. XVIII, 25 (Gratiani decr. P. II. C. IX. q. 3. c. 20). Farlati III, 79.

[1] Videtur legendum esse „Comensi", Comum urbs episcopalis in provincia mediolanensi.

149.

Anno 924.

Concilium Spalati sub Chroatorum rege Tomislavo et Chulmorum duce Michaele, praesentibus legatis papae Joannis X episcopis Joanne anconitano et Leone praenestino.

(Acta retractata.)

1.

Papa Joannes X mittit nuncios Joannem anconitanum et Leonem praenestinum in Chroatiam et Dalmatiam cum litteris ad Joannem spalatensem archiepiscopum et eius suffraganeos item ad regem Tomislavum et ducem Michaelem, episcopos, clerum, županos et populum „per Sclavoniam et Dalmatiam".

Tempore Johannis papae sanctissimi,[1] consulatu peragente in provincia Chroatorum, et Dalmatiarum finibus Tamislao[2] rege et Michaele in suis finibus[3] praesidente duce. Beatissimo igitur Johanne

romanae ecclesiae praesidente cathedra[4] dictus Chroatorum rex et Michael cum suis proceribus simulque episcopis Dalmatiarum: Johannes archiepiscopus (et) p(rimas in) Spalato, item[5] Forminus, Gregorius, caeterique episcopi,[6] consulenter poposcerunt[7] dictum venerabilem papam, ut ad eos destinare dignaretur episcopos suos et monitorium, christianae religionis dogma continentem.

Quorum postulationibus saepe fatus pontifex assensum praebens Johannem uenerabilem episcopum anchonitanae ecclesiae, Leonem uero palestrinensem episcopum cum suis epistolis, melliflua[8] ructantibus eloquia, destinauit, ut cum praefatis personis,[9] iudicibus et episcopis synodaliter congregatis, et perpera extirpare et deo placita canonice sancire deberent.

a.

Redarguitur primas Dalmatiae cum suffraganeis de romana sede tamdiu neglecta, obiurgantur fideles quod „ad Methodii doctrinam confugiant“, ministerium sacrificii non „in extranea“ sed in latina lingua peragendum esse.

Johannes episcopus, seruus seruorum dei, reuerendissimo et sanctissimo confratri nostro Johanni, sanctae salonitanae ecclesiae archiepiscopo, omnibusque suffraganeis. Cum religio uestrae dilectionis per tot annorum curricula et mensium spatia sanctam romanam ecclesiam apostolicam atque uniuersalem, in cuius cathedra deo auctore nos praesidemus, uisitare neglexerit, omnino miramur; cum per caritatis augmentum omnis religio ad soliditatem fidei et ad lapidem pertineat, sicut scriptum est: „tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam;“ meam uidelicet, quod (non est) aliud dicere nisi absque reprehensione et in fidei robore solidatam, non habentem maculam aut rugam, a qua omnes ecclesiae augmentum intelligentiae atque saporem bonae doctrinae suscipere debent. Et quia fama reuelante cognouimus, per confinia uestrae[10] parochiae aliam doctrinam pullulare, quae in sacris uoluminibus non reperitur, uobis tacentibus et consentientibus, ualde doluimus iuxta illud apostoli: „si quis aliud docuerit praeter id, quod in sacris canonibus atque uoluminibus reperitur, etiam si angelus de coelo fuerit, anathema sit“. Sed absit hoc a fidelibus, qui Christum colunt et aliam uitam per orationem se credunt posse habere, ut doctrinam euangelii atque canonum uolumina apostolicaque etiam praecepta praetermittentes ad Methodii doctrinam confugiant, quem in nullo

uolumine inter sacros auctores comperimus. Unde hortamur uos, dilectissimi,[11] ut cum nostris episcopis, Johanne scilicet sanctae anconitanae et Leone sanctae palestrinae ecclesiarum dei, iuncti cunctaque per Sclauinicam[12] terram audacter corrigere satagatis; ea nempe ratione, ut nullo modo ab illorum supra dictorum episcoporum doctrina in aliquo deuiare praesumatis, ita ut secundum mores sanctae romanae ecclesiae in Sclauinorum[13] terra ministerium sacrificii peragant, in latina scilicet lingua non autem in extranea; quia nullus filius aliquid loqui debet uel sapere nisi ut pater ei insinuaverit. Et quia Sclaui(ni) specialissimi filii sanctae romanae ecclesiae sunt, in doctrina matris permanere debent; sicut ait apostolus: „filioli, quos per doctrinam euangelii ego genui;" et iterum: „filius sapiens laetificat patrem". In hoc utique gaudemus, si Sclaui(ni) nostram doctrinam sequi delectantur, ut deo sacrificium gratum exhibeant; quoniam qui non fide sacrificant, nec deo pura libamina offerunt, uereor ne illis (e)ueniat, quod scriptum est: „maledictus homo, qui opera dei negligenter facit." Unde uos moneo, ut mala radix in uestris partibus minime pullulet, sed uestra praedicatione assidua dessicata maneat, ut deo fructum offerre valeatis per praedicationem uestri ministerii, alii[14] centesimum, alii sexagesimum. Qui habet auros audiendi, audiat.

b.

Chroatorum et Chulmorum dominis, clero, primoribus et populo commendatur, ut pueros a „cunabulis in studio literarum deo offerant", nere „in barbara seu sclavinica lingua deo sacrificium offerri" sinant; legatis romanis in omnibus fidem praebeant.

Johannes episcopus, seruus seruorum dei, dilecto filio Tamislao regi C(h)roatorum et Michaeli excellentissimo duci Chulmorum,[15] nec non reuerendissimo ac sanctissimo confratri nostro Johanni, sanctae salonitanae eccleiae archiepiscopo, omnibusque episcopis suffraganeis, uerum etiam omnibus zupanis cunctisque sacerdotibus et uniuerso populo per Sclauoniam[16] et Dalmatiam commorantibus, dilectissimis filiis nostris. Diuina omnipotentis dei dispensatione hoc actum est, ut sollicitudo omnium ecclesiarum nobis commissa esse credatur, ea uidelicet ratione ut spirituali augmento ualeamus nequitiae caliginem radicitus extirpare ab omni coetu christianorum, praesertim ab illis qui specialissimi filii sanctae romanae ecclesiae comprobantur. Quis enim ambigit, Sclauinorum regna in primitiis apostolicae et uniuersalis ecclesiae esse commemorata? cum a cunabulis escam

praedicationis apostolicae ecclesiae perceperunt cum lacte carnis, sicut Saxones nouo tempore a nostro antecessore piae memoriae Gregorio papa[17] doctrinam pariter et litterarum studia, in ea uidelicet lingua, in qua illorum mater apostolica ecclesia infulata manebat. Unde hortamur uos, dilectissimi filii, ut caritas dei per zelum rectitudinis in uestris resplendeat cordibus, quatenus omni torpore mentis expulso[18] deo omnipotenti placere possitis. Et quia in decalogi mandato commissum est, ut decimas et primitias ex nostris facultatibus contulissemus: in nouo quippe praeceptum est, ut non solum ex facultatibus uerum etiam ex nostris diebus in spatio uitae praefixis deo decimas offeramus. Unde hortamur uos, o dilectissimi filii, ut uestros tenerrimos pueros a cunabulis in studio litterarum deo offeratis; quatenus diuinitus informati uos suis admonitionibus ualeant releuare ab illecebris delictorum ad supernam patriam, in qua Christus est cum omnibus electorum agminibus. Quis etenim specialis filius sanctae romanae ecclesiae, sicut uos estis, in barbara seu sclauinica[19] lingua deo sacrificium offere delectatur? Non quippe ambigo, ut in eis aliud maneat nisi illud quod scriptum est: „ex nobis exierunt et non sunt ex nobis; nam si ex nobis essent, manerent utique nobiscum,“ nisi in nostra conuersatione et lingua. Unde iterum atque iterum uos monemus, dilectissimi filii, ut in nostra conuersatione maneatis, et linguam et praecepta reuerendissimorum episcoporum, Johannis scilicet sanctae anchonitanae ecclesiae et Leonis sanctae palestrinae ecclesiae, (qui sunt) nostri familiarissimi, a nostro latere uobis transmissi,[20] atque perspicaci industria suffulti, in omnibus nobis creduli audiatis.[21] Quod uobis attentius commendamus, ut illorum admonitionibus obediatis; et quidquid uobis ab illis iniunctum fuerit ex diuinis siue canonicis argumentis, sub omni celeritate obedienter adimplere satagite; si non uultis sequestrari a nostro collegio.

2.

Capitula concilii.

Quo quum[22] peruenientes dicti episcopi, Dalmatiarum peragrantes ciuitates et (cum) Chroatorum atque Serborum proceribus conuenientes, congregatis in Spalato episcopis et iudicibus, celeberrimum concilium peregere. Ubi, diuino iuuamine freti, haec quae sequuntur capitula obseruare censuere:

I. Quum antiquitus beatus Domnius ab apostolo Petro praedicare Salonam missus est: constituitur,[23] ut ipsa ecclesia et ciuitas, ubi

sancta eius membra requiescunt, inter omnes ecclesias prouinciae huius primatum[24] habeat, et metropolis nomen super omnes episcopatus legitime sortiatur, ita dumtaxat ut ad eius iussionem episcopi, qui per diuinam gratiam cathedram ipsam obtinuerint,[25] et synodus celebretur et consecratio episcoporum (fiat); quia dicente domino: „ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae".

II. Ut in cunctis ecclesiis, in quibus semper[26] recolitur episcopos habitasse, nunc autem cleri ordo et populus[27] sufficiens adest intra dioceseos limites, episcopus habeatur; quia iuxta decreta non licet in modicis ciuitatibus uel uillis episcopos statuere, ne nomen episcopi uilescat. Et ut episcopus uacans uacantem diocesim cum consilio metropolitani et caeterorum episcoporum co(ns)e(nsu) accipiat.

III. Quoniam minime termini a patribus statuti transferri debent: unusquisque episcopus descriptos sibi terminos possideat, et alienam diocesim nullatenus inuadat, iure proprio seruato in regenerandis[28] (catechumenis), consecrandis ecclesiis, uel sacerdotibus promouendis; atque a suo episcopo chrisma accipiendum.

IV. Ut possessiones ecclesiarum, quae pro peccatis conditorum oblatae sunt ad honorem sanctorum, saecularibus minime mancipentur (seruitiis); quia res, deo semel dedicata, humano dominio subdi non debet.

V. Ut si quae ecclesiae uel possessio per priuilegium a fidelibus sub anathemate in principali ecclesia beati Petri apostoli subditae sunt, minime subtrahantur,[29] quatenus et offerentes[30] et res ipsa tuentibus Christi clauigeri Petri tueantur suffragiis.

VI. Ut si, diuino iudicio (permittente), in tumultu plebis princeps prouinciae occidatur, quia, quod a multis committitur, inultummanet: pro[31] ipso reatu, qui cognoscuntur obnoxii esse, debent pro ipsa anima elemosynas facere; et si quam ecclesiam dedicavit uel libertos fecit, defendere uxorem aut filios fouere benigne.

VII. Ut si quis malignus, diaboli spiritu afflatus, singulari consilio, sicut Judas, dominum suum occiderit: lapide a collo[32] suspenso, ferro corpore praecinctus, exul poeniteat.

VIII. De episcopis ragusitano et catharitano, quorum manifeste una sedes dignoscitur: ipsam diocesim aequa lance inter se diuidant ita, ut si unus dictae ecclesiae pastor obierit, donec ordinetur episcopus, residuus[33] episcopus ecclesiae ecclesiasticam curam gerat.

IX. De Licinio episcopo: ut in ecclesia, in qua ordinatus est, contentus permaneat. Quod si dictus Licinius nec legaliter in sua ecclesia perstiterit (ut) haeres, sed ut auentitius et extraneus accedens

et in sua mallet prima adhaerere ecclesia: ut presbyter permaneat.

Et nullus deinceps in ecclesia[34] episcoporum uel praesbyterorum missam celebret, donec proprius episcopus eam consecret canonice. Si quis postmodum praesumptor in ea contra praemissa fecerit, a nostro collegio excludatur.

X. Ut nullum episcopus nostrae prouinciae audeat in quolibet gradu sclauinica lingua promouere; (poterit) tam(en) in clericatu et monachatu deo deseruire. Nec in sua ecclesia sinat eum missam facere; praeter si necessitatem sacerdotum haberet: per supplicationem a romano pontifice licentiam ei sacerdotalis ministerii tribuat.

XI. Ut episcopus Chroatorum, sicut nos omnes, nostrae ecclesiae metropolitanae[35] subesse se sciat.

XII. Quodsi rex et proceres Chroatorum omnes dioceses[36] episcoporum intra[37] limites nostrae metropolitanae suo cupiunt uindicare pontifici: nullus ex nostris per omnem prouinciam eorum neque regenerationes faciat, neque ecclesias uel presbyteros consecret. Tam(en)[38] in suis sedibus commorantibus pro animae opus quisquis ad nos accesserit, (et) consecrari, regenerari, chrisma sibi dari poposcerit: absque scrupulo omni per totam prouinciam ipsa tribuant. De caetero autem cum suo pontifice deo reddant rationem de his omnibus, quae in eis christianae religionis dogma(ti) defueri(n)t; nostra coram deo conscientia est absoluta.

XIII. Ut in ecclesia, ubi praesbyter occisus est, ante satisfactionem ipsius (occisoris) uel plebis, ut congruum ipsi episcopo uidetur, nullus missam faciat.

Et ut a praesbyteris res ecclesiae non destruantur. Neque semel suscepta ecclesia sine causa relinquatur. Quod si aliter fecerit, donec perdita restituat et ecclesia propria recipiat, excomunicetur.

XIV Ut uxores propriae deinceps non dimittantur, nisi propter fornicationem. Quod si quis dimiserit, sic permaneat.

Et ut haeredes suos (et) seruos suos litterarum[39] studiis tradant, quicumque christianitatem perfectam habere cupiunt; ut illi eos instanter corripiant et ipsi eos libenter exaudiant, non ut peregrinos sed ut proprios.

XV. Quod si sacerdos incontinenter primam, quam sortitus est, teneat uxorem, propter ipsam continentiam separetur a consortio cellae.[40] Si uero aliam duxerit: excomunicetur.

3.

Constitutiones concilii a sede romana confirmantur excepto capitulo de iurisdictione nonensis episcopi. Papa Joannes X archiepiscopum spalatensem Joannem cum Gregorio nonensi episcopo iubet ad se venire componendae litis causa, praesentibus legatis suis ortae.

Hac ita(que) habita deliberatione, quae supra scripta continentur, cuncta per ordinem sancta synodus romano pontifici confirmanda per dictos suos legatos episcopos et Petrum praesbyterum spalatensem insertis litteris nunciare decreuit, quatenus diuinitus antiquae religionis dogma in ecclesiis Dalmatinorum arbitrio summi pontificis uniuersa praelibata sortirentur.

Sed cum terminare cuncta legitime antiquo more praestolaremur: fuit frater noster episcopus[41] nonensis, qui, sibi uindicare cupiens primatum dalmatianorum episcoporum, hoc quod non expediebat, contra dictam synodum in auribus apostolicis iniustum iniecit certamen. Quam ob rem diuersa a nunciis recitantibus de his praesentibus et litteris patentibus non aequalia, ambiguitas romanae ecclesiae facta non difinita ad nos (s)et finienda adhuc, epistola a beatissimo papa Johanne per legatum nostrum[42] remissa est:

Johannes episcopus, seruus seruorum dei, confratri nostro Johanni, salonitanae ecclesiae archiepiscopo, et Formino episcopo, omnibusque suis suffraganeis. Quia in uobis orta fuit contentio ante nostrorum legatorum praesentiam de ecclesiasticis negotiis, uolumus, ut ad limina apostolorum uenientes ante nostram nostrorumque episcoporum praesentiam cuncta diffinire satagatis. Quia tunc perfectio religionis adimpletur, cum per canonicae disciplinae regulas quod quondam ordinatum fuerat per nos emendari comprobatur. Nam uestras litteras suscipientes inuestigare non distulimus; et quia illic maxima erat impressa murmuris ratio, suspendere hoc curauimus, ut tu cum Gregorio aut unus uester suffraganeus episcopus ueniens cuncta per ordinem nobis reuelent, quatenus per uiam iustitiae incedentes quicquid rectum est, inter uos diffinire ualeamus. De caeteris autem capitulis uobis innotescimus, quatenus, hac ratione excepta, quicquid synodaliter nostri legati episcopi uobiscum una statuerunt, a nobis confirmata existunt; sed quia minime res praelibata, tumultuantibus uobis, finiri ualuit, nihil dignum religionis ecclesiastica dogmata sumere potuit.

Acta concilii cum epistolis papae Joannis X. adsunt in Thomae archidiaconi salonitanae historiae exemplari, quod in Barberina bibliotheca Romae nr. 3481 (p. 128—134) asservatur. De hoc exemplari uberius

disserui in Književnik I, 385—7. Asservabantur alia exemplaria in bibliotheca congregationis de propaganda fide Romae, ibidem penes congregationem Illyricorum s. Hieronymi, et Spalati in archivo capituli.

Farlati: Illyr. sacr. III, 92—101. Cod. dipl. CSD. I, 76—81.

[1] „sanctissimo". [2] i. e. Tomislav. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 401. [3] i. e. Chulmorum v. inferius. [4] Consecratur post diem 9 ante diem 19 maii 914, pontificatu demovetur mense iulio 928 anni. Jaffè: Regesta rom. pont. p. 310—312. [5] „item Johannes — Forminus" [6] caeterisque episcopis" [7] „proposuerunt" [8] „melliflue" [9] „praefatas personas" [10] „tuae". [11] „dilectos". [12] „salonitanam". [13] „Sclavonorum". [14] „alium". [15] hъlm, hlъm. Die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 148. [16] Intelligitur omnis regio, quae excepto Dalmatiae themate paruit eotum Tomislavo et Michaeli. [17] intelligit Gregorium II, qui Bonifacium in Germaniam misit, ibique ecclesiae res ordinavit. Cf. Jaffè: regesta rom. pont. nr. 1654 seq. [18] „ab omni torpore mentis expulsi". [19] Conversio Bagoariorum et Carantanorum (Pertz: Monum. Germ. XIII, 13): „noviter inventis sclavinis litteris". Johannes VIII ep. 257 (Regestum p. 99—100. Erben: Regesta Bohemiae p. 17). „in eadem sclavinica lingua". Miklošić: Lex. paleoslov. **словѣньскъ ѩзыкъ**". [20] „transmissis". [21] „Leonis nostri familiarissimi a nostro latere vobis transmissis, in omnibus nobis creduli atque perspicaci industria suffulti, sanctae palestrinae ecclesiae, audiatis." [22] „quique". [23] „constituitque" [24] „primatis". [25] „retinuerit". [26] „supra". [27] „clero ordine et populis" [28] „regnandis". [29] „substantur". [30] „offerentibus". [31] „vel pro". [32] „lapideo collo". [33] „residens". [34] „ea, eā". [35] i. e. spalatensi. [36] „dioceseos". [37] „infra". [38] „tam". [39] „litterate". [40] Ordo verborum ita restitueudus esse videtur. Apographum enim habet: „Quodsi sacerdos incontinenter propter ipsam continentiam primam, quam sortitus est, separetur a consortio cellae, teneat uxorem; si uero aliam duxerit, excomunicetur". [41] „fratris nostri episcopi". [42] i. e. Petrum praesbyterum spalatensem.

150.

Anno 926—7.

Concilium Spalati praesente papae legato episcopo Madalberto.

(Acta retractata.)

1.

Antiqua statuta quoad metropolitanam spalatinae ecclesiae in Dalmatia et Chroatia potestatem, dioecesium limites et episcoporum iurisdictionem confirmantur; erectio episcopalis sedis Nonae prohibetur, sed episcopo Gregorio permittitur, ut sive scardonitanae, sive sclsciensi vel delminiensi ecclesiae praeponatur.

Unde frequenter eandem[1] poscentibus nobis diffinitionem recipere, hac de causa terminanda, iniuncti[2] sibi operis causa Bulgariam petentes Romanorum legati, Madalbertus uenerabilis episcopus et

Johannes dux illustris, dux Cumas,[4] ad nos post biennium deuenerunt,[4] (adferentes has), quae sequuntur, epistolas.[5]

Peruenientes igitur supra fati[6] legati ad confinia nostra et, sicut illis opus iniunctum apostolica iussione fuit, Bulgariam perexerunt. Quique peracto negotio pacis inter Bulgaros et Chroatos, repetito itinere ad nos uenerabilis Madalbertus episcopus, in ciuitatem[7] spalatensem adueniens, synodaliter nos episcopos: Johannem, Forminum, Gregorium, cum Chroatorum principe et eius proceribus congregauit. Cum quibus residens, cunctas prouinciae antiquas consuetudines usto moderamine perscrutans, firmauit omnia secundum ueterum statuta, (et) in omnibus ecclesiis episcoporum privilegia reintegrari (iussit), ita dumtaxat ut ecclesia sancti Domnii, sicut ab initio, primatum obtineat, et intra limites diocesis suae cuncta canonice peragat. Similiter unaquaeque ecclesia uel ciuitas, quae pontificali munere constipata consistit, simul sedem (retineat), tum[8] (ne) praefinitis terminis diocesis suae, a patribus institutis regulariter, abutatur: tam iadertina ecclesia, quam caeterae ecclesiae Dalmatiarum, arbensis, ueclensis, absarensis, quae sunt in occidentali parte positae; ecclesiae uero aliae, quae in oriente habentur, id est stagnensis, ragusitana et catharitana, eandem plenitudinem (cum) sedibus et terminis suis in omnibus (iuxta) catholicae fidei dogma adsequantur. Nonensis uero ecclesia non episcopum antiquitus sed archipraesbyterum sub (iuris)ditione episcopi habuisse dignoscitur. Itaque ipse episcopus in qua libet ecclesia ex bis ecclesiis, quae primis temporibus habuisse episcopos constat (et) omnibus patet, legitime praeponatur, siue in scardonitana ecclesia uel sisciana aut certe in delminensi ecclesia, cum sint utique omnes populatae et, deo adiuvante, sacerdotum et plebium copiam habentes.[9] Quod si immensum pondus pontificii (muneris) subire eum delectat, et unam sibi diocesium sufficere non uult: harum trium diocesium magnitudinem ponderis,[10] ad interitum suum et earum, suscipiat; dum neque plebs perfecte ab eo pontificalis muneris[11] percipere ualeat gratiam iuxta sanctorum patrum statuta, neque ipse adimplere suum in his ualeat officium, cum si(n)t propter multa terrarum spatia difficile peragrari.

His ita secundum apostolicam iussionem (constitutis) Madalbertus, uenerabilis episcopus, perscrutatus omnia, et comperta ueraciter, feliciter sanciuit ita, ut nullus unquam huius ordinationis uiolator existat; cum cuncta, quae praelibata (sunt), per dictum apocrisarium romano pontifici fuerint praesentata, et ab eo diuina auctoritate et sancti Petri per suas litteras et palii missione(m) confirmata.

*

2.

Anno 928.

Papa Leo VI. confirmans decreta spalatensis sub Madalberto celebrati concilii Dalmatiae episcopis iubet, ut archiepiscopo spalatensi pareant et ut quisquis episcopus finibus suae dioecesis contentus sit; Chroatorum episcopus Gregorius in administranda ecclesia scardonitana acquiescat. Joanni, spalatensi archiepiscopo, pallium mittitur.

Leo episcopus, seruus seruorum dei, Formino sanctae iadaratensis ecclesiae episcopo, et Gregorio, sanctae nonensis ecclesiae episcopo omnibusque episcopis per Dalmatiam commorantibus, dilectis filiis, fidelibus nostris. Quia gratuita omnipotentis dei misericordia uos in episcopali infula constituit, dignum est, ut uestro metropolitano, sanctae spalatensis ecclesiae archiepiscopo, summam reuerentiam exhibere delectemini; quatenus per ordinem et per normam iustitiae gradientes securi et intrepidi ualeatis ad diuinam contemplationem peruenire. Nam quid deterius esse cernitur, quam episcopus proprio metropolitano inobediens esse? cum scriptum sit in africano concilio, nihil episcopum praeter conscientiam proprii metropolitani aliquid agere debere. Et si ita est, cum scimus quia ita est, ut nullus episcopus debeat proprium suum metropolitanum ignorare: cur uos, Dalmatiarum episcopi, contemptores (estis uestri metropolitani)? et quasi per latrocinium alienas parochias diripientes usurpatis uobis prophanum nomen,[12] quod ab antiquis patribus uobis ereptum esse cernitur. Unde monemus uos, ut omnes episcopi in propriis limitibus sint contenti. Forminum namque monemus, ita suam parochiam retinere, quemadmodum in antiquis temporibus mansit. Similiter absarensis ecclesiae episcopum et arbitanum[13] atque ragusitanum, spalatensem etiam archiepiscopum in C(h)roatorum terra uolumus ut propriam suam parochiam retineat, quemadmodum antiquitus salonitana ecclesia retinebat; quia non potest parochia infra muros ciuitatis (terminari) sed per longinqua spatia terrarum, in pagis[14] et uillis et curtis et ecclesiis et in populo antiquitus determinato (extendi). Gregorium uero, qui (im)probitate temporis in Chroatorum terra episcopus effectus est, praecipimus in sola scardonitana ecclesia tantummodo ministrare; alienas parochias, ei praecipimus, nullo modo amplius usurpare; quia si fecerit, sine dubio a nostro pontificio excommunicatus manebit. Pallium uero et usum pallii Johanni, sanctae spalatensis ecclesiae archiepiscopo, sicut antiqua sonsuetudo fuit, concessimus. Cui uolumus ut tota mente obediatis, eumque ut uestrum patrem ametis; quia tunc dei

gratia subditis[15] illucescit, cum suis praepositis curam obedientiae exhibere delectantur. Amen.

Historiae salonitanae exemplar in msc. codice bibl. Barber. Romae nr. 3481. p. 134—5. Vide nro praec.

Farlati III, 103—6. Cod. dipl. CSD. I, 81—2.

J. Lucius (MSC. vat. nr. 7019. Farlati I, 319) haec acta, inserta exemplari historiae salonitanae, „ficta et supposititia“ esse censuit. Verum iam Farlati rite animadvertit (III, 107) „nihil in iis deprehendi, quod ab historia huius aetatis discreparet, et omnia inter se, videlicet capita rerum, de quibus agitur, et personas et loca et tempora pulchre congruere“. Ipse etiam observavit, „pleraque barbarismis et soloecismis inquinata, multa incondito loquendi genere expressa, non pauca praepostere inversa, quaedam addita, quaedam detracta, nonnulla luxata et distorta, alia ex aliis efficta; atque inde orta est verborum ac sententiarum perturbatio et magna confusio“. Huic assentientes iudicio nos etiam opinamur, acta ipsa quoad rem et argumentum fide digna sed quoad formam et stylum sequiori tempore manu aliena retractata esse. Id praecipue in epistolis Joannis X et Leonis VI observare licet, si quoad stylum cum aliis eiusdem aevi romanorum pontificum litteris conferantur. Acta vero ipsa originetenus a quodam spalatensium conciliorum membro exarata fuisse, ipsis verbis innuitur. Manifesta actorum vitia emendare, lacunas explere, verborum ordinem ad sensum restituere adnisi sumus.

Tempus celebratorum conciliorum ex actis erui potest. Cum Leo VI. a mense iulio a. 928 usque ad februarium a. 929 in cathedra s. Petri sedisset (Jaffè: Regesta pont. rom. p. 313), epistola, quae alterum concilium respicit, spatio illorum septem mensium edita fuit. Utrumque itaque concilium ultimis Joannis X pontificatus annis celebratum fuit, et inter utrumque „biennium“ interfuit. Alterum concilium celebratum fuit „peracto negotio pacis inter Bulgaros et Chroatos“, quae ultimis Symeonis annis († 27 maii 927), videlicet circa a. 925, perturbata fuit (v. Theophan. contin. ed. Bonn. VI, 21. p. 411. Constant. porphyr. De admin. imp. c. 32 p. 158 ed. Bonn. M. Drinov: Južnye Slavjane p. 54—4), quaeve mox sub eiusdem successore Petro facilius restitui potuit. Quare censemus prius concilium a. 924 i. e. ante bellum bulgaricum, alterum vero post biennium, „peracto negotio pacis“, anno 926—7 celebratum fuisse.

[1] „eadem, ēadem“. [2] „iniunctam“ [3] Forsitan Cumae, Κύμε, Κοῦμαι ad Neapolim [4] Sic ordo verborum restituendus est: „que sequuntur epistolae, ad nos post bienium deuenerunt“. [5] „epistolae“. Hae epistolae desiderantur. [6] „se praefati“. [7] „ecclesia“ [8] „cum“. [9] Post „dignoscitur“ verborum ordo ita restituendus est. Apographum habet: „Constat legitime, ut ipse episcopus in qualibet ecclesia ex his ecclesiis, quae primis temporibus habuisse episcopos omnibus patet, cum sint itaque omnes populatae et deo adiuuante sacerdotum et plebium copiam habentes, praeponatur siue in scardonitana ecclesia uel sisciana aut certe in delminensi ecclesia“. [10] „trium magnitudinem diocesei ponderis“. [11] „pontificali munere.“ [12] nisi legendum esset: „profano more“. [13] i. e. arbensem. [14] „plebibus.“ [15] subditos illuxerit.

151.

A. 960, mense Junio. Venetiis in Rivoalto.

Decretum Venetorum de abrogando mancipiorum commercio, praeprimis ex Histria et Dalmatia.

In nomine domini dei et saluatoris nostri Jesu Christi. Imperante domino Romano gloriosissimo imperatore, anno autem imperii eius xIIII, mense Junii, indictione III. Riuoalti in corte palatii. In precedentibus temporibus in hac nostra prouincia cum mancipiorum captiuitas fieret a nostris, ob hoc peccatum multe tribulationes nobis uenere; et dominus Ursus Bonus dux una cum Joanne filio suo hanc malitiam diluerunt, et statuerunt ita ut nullus ex nobis mancipia uenderet. Sed de grauitate maligni et inuidi hostis ista constitutio corrupta exstitit et transgressa. Tunc quadam die, residente nobis quidem Petro deo auxiliante duce, cum domino Petro duce Candiano una cum domino Bono egregioque patriarcha et cum uenerabilibus episcopis et primatibus nostris in publico palatio diffinimus atque statuimus hanc optimam constitutionem, que a predictis nostris antecessoribus facta est, nunquam aliquando corrumpatur, sed firmetur et inuiolabiliter obseruetur . . . . Unde omnes pariter statuentes statuimus et firmiter confirmamus, ut nullus, maior aut minor, mancipia ad uenundandum emere non debeat; nec aliquis precium ad suos emptorios dare debeat propter mancipia comparanda aut uenundanda, quia grauissimum malum est . . . Item precipimus, ut quicunque in nauibus nostris nauclerus fuerit, nullatenus debeat in naui sua leuare mancipia, neque de Venetiis, neque de Histria, neque de Dalmatia, neque de aliis locis, per nullum ingenium, neque etiam aliquis hominem negociantem vel Judeum in naui sua leuare debeat.

Cod. lat. in biblioth. s. Marci Venetiis clas. XIV. cod. XXXIX nr. 1. Codex Trevis. s. Marci fol. 56.

Tafel et Thomas: Urkunde zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig. Wien 1856. I Th. S. 19—25. Romanin: Storia doc. di Venezia I, 371. Monumenta spectantia historiam Slavorum merid. Zagrabiae 1868. vol. I, p. 1. Cod. dipl. CSD. I. 89. Cf. Andreae Danduli chron. venet. Muratori: script. rer. ital. XII, 206.

152.

A. 1045—67.

Synodus provincialis circa a. 1045 Spalatum indicitur. Salonitana provincia in duas dividitur: pro Dalmatia superiori metropolis Antibari instituitur.

1.

Factum est autem, ut illis diebus (sc. spalatensis archiepiscopi Dabralis tempore) conuocarentur omnes suffraganei Dalmatiae ad prouincialem synodum, quae celebranda erat in ecclesia spalatensi. Episcopis autem superioris Dalmatiae uisum est, quod commodius suum possent iter peragere, si omnes uno nauigio ducerentur. Tunc praeparata naui ex condicto accesserunt ad portum, et imponentes quae erant nauigantibus necessaria omnes fere episcopi eandem nauem conscenderunt: uidelicet catariensis[1], antibarensis,[2] dulcinensis[3] et suacensis.[4]

Cum autem circa insulas uentis impellerentur non multum aduersis, ecce subito tempestatis turbo mediis fluctibus toto se fragore immersit, statimque attoniti nautae confusis clamoribus ad armamenta uelorum manus accurrunt apponere, annitentes vela deponere, ancoras proiicere, ne nauis in asperrima loca, quae iam erant proxima, incideret. Sed antequam possent quicquam consulte agere, confestim nauis, arrepta in siccum, tota illisa est, intumescentibusque procellis minutatim quassata est et confracta. Sicque diuino iudicio miserabiles episcopi et omnes, qui cum eis erant, perierunt.[5]

Tunc ciues urbium praedictarum missa relatione ad summum pontificem nunciauerunt de naufragio episcoporum suorum, suppliciter postulantes eximia subiectione ecclesiae spalatensis, satis probabilem praetendentes occasionem, quia periculosum illis erat tam remotam ecclesiam uisitare. Quam ob rem romanus pontifex annuit petitioni eorum, omnesque episcopos a Ragusio superius absoluit a uinculo, quo tenebantur antiquae metropolitanae; statuitque nouam metropolim in ciuitate antibarensi et omnes episcopatus praedictos ei subiecit.

Inferior uero Dalmatia habuit episcopatus suos, more antiquo suae metropoli salonitanae ecclesiae subditos, uidelicet ab apsarensi episcopatu usque ad traguriensem. Vegliensis, absarensis et arbensis[6] episcopatus habuerunt parochias suas in insulis suis; sed uegliensis obtinebat maiorem partem parochiarum, quas nunc[7] habet signiensis ecclesia, quae non erat tunc episcopalis sedes.[8] Omnes enim ciuitates praedictae ad regnum Chroatiae pertinebant. Jadrensis epis-

copatus non magnam habuit parochiam propter uicinitatem nonensis[9] et belgradensis episcopatuum . . . Traguriensis episcopatus, quia suae metropoli uicinior erat, maiorem dioecesim sortitus est, uidelicet castrum Sibenicense cum tota sua iupa, protendebaturque enim fere usque ad fluuium Cetinensem. Fuit etiam episcopalis sedes apud Mucarum,[10] eratque sua parochia a confinio Crainae usque ad Stagnum. In Stagno nihilominus fuit episcopatus,[11] suaquae parochia erat in comitatu Chulmiae.[12] Voluerunt etiam Chroatorum reges quasi specialem habere pontificem, posueruntque sedem eius in campo in ecclesia sanctae Mariae uirginis iuxta castrum Tiniense.[13] Hic multas obtinuit parochias, habuitque praedia et possessiones per totum pene regnum Chroatiae, quia regalis erat episcopus et regis curiam sequebatur, eratque unus ex principibus aulae, et sua iurisdictio usque ad Drauum fluuium extendebatur. Ecclesia nempe metropolis has sibi uoluit parochias retinere: comitatum Cetinae, Cleunae, Clissae, Massarum, Almisium et Corbauiam, et ultra alpes fereas usque ad confinia Zagrabiae, totamque Maroniam.[14]

Thomae archidiaconi: Historia salonitana c. XV. ed. J. Lucii. p. 321. Cod. msc. ad finem saec. XIII in bibl. vaticana Romae nr. 6525. Cod. msc. saec XIV in bibliotheca com. Fanfogne Tragurii (Rad XXVI, 175). Cod. cart. saec. XV in bibl. scientiarum universitatis Zagrabiae.

Quo tempore haec synodus spalatensis convocata fuerit, a pontificatu Dabralis deduci potest. Thomas siquidem archidiaconus (loc. cit.) initium pontificatus Dabralis ad a. 1030 ponit, successoremque Pauli (v. chart. 30) et praedecessorem Joannis fuisse censet. Ast constat nobis ex acto ad nr. 36 adducto, sedem s. Domnii anno 1040 non Dabralem, verum Lampridium tenuisse, anno item 1059 Joannem archiepiscopum fuisse (v. nr. 154 p. 204—5); Dabralem vero adhuc sub archiepiscopo Laurentio vixisse (nr. 116). Quare opinamur Dabralem successisse Lampridio; dictamque synodum post a. 1040 ast ante a. 1059 indictam fuisse.

Quod rem ipsam attinet, Dalmatiam superiorem metropolim novam Antibari hoc circiter tempore obtinuisse, vel potius veterem Diocliensem metropolim ibidem resuscitatam fuisse, ipsae Alexandri II litterae anni 1067, quas ideo mox adducimus, confirmare videntur.

[1] Slavis Kotor. Cattaro. [2] Slavis Bar. Antivari. [3] Italis „Dulcigno“. Olcinium, Olchinium, Οὔλκίνιον. Slavis Льчинь Olgun. [4] Сильь. Žitie sv. Symeona. Ed. P. Šafařik. c. VII. Locus Olcinio ad septentrionem e plaga orientali. [5] Naufragium accidisse dicitur non longe ab insula Pharia in loco, quem ob huius rei memoriam nomen „la punta dei vescovi“ obtinuisse censent. [6] De territorio arbensis episcopatus vide chartam regis Cresimiri a. 1070. nr. 67 p. 87. [7] i. e. tempore Thomae archidiaconi, medio saeculo XIII. [8] Ante medium saec. XII episcopatum segniensem restitutum fuisse, patet ex epistola papae Alexandri III episcopo Mireo. Farlati IV, 118. Cod. dipl. CSD. II, 84. [9] Restitutus non multum ante a. 1070. Cf. nr. 67. p. 88. [10] Post Stephanum, qui synodo

salonitanae a 532 (Farlati II. 173. Cod. dipl. CSD. I, 198) interfuit, nullius mucarensis episcopi usque ad saec. XIV. memoria reperitur. [11] Stagnensis ecclesia commemoratur in synodo spalatensi tempore Michaelis „Chulmorum ducis". V. nr. 150 p. 195. [12] Gabriel „episcopus Zachulmiae". Farlati VI, 45. [13] Inde etiam a rege Svinimiro appellatur: „ecclesia nostri episcopatus sanctę Marię uocabulo". V. nr. 97. p. 113. [14] Cf. actum a. 1185. Farlati III, 213, Cod. dipl. CSD. II, 130.

2.

Anno 1067, 18 martii. Romae.

Alexander seruus seruorum dei Petro, uenerabili archiepiscopo diocliensis atque antibarensis ecclesiae, salutem perpetuam in domino. Si pastores ouium sole geluque pro gregis sui custodia diu ac nocte intenti sunt, et ut, ne qua ex eis aut errando pereat aut ferinis laniata morsibus deficiat, oculis semper uigilantibus circumspectant: quanto sudore quantaque cura debemus esse peruigiles nos, qui pastores animarum esse dicimur? Attendentes igitur, ut susceptum officium exhibere erga custodiam dominicarum ouium non cessemus, ne in die diuini examinis pro desidia nostra ante summum pastorem negligentiae nos reatus excruciet, unde modo honoris reuerentia inter ceteros sublimiores iudicamur, igitur dilectissime frater, petitionibus tuis iustis annuentes apostolica auctoritate decernimus, ut per huius priuilegii paginam sic sanctissimam dioclienseт ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, antibarensem ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, ecaterensem[1] ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, palachiensem[2] ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, suatinensem[3] ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, d(r)iuastinensem[4] ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, polatinensem[5] ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, serbiensem ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, bosoniensem ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, tribuniensem ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, monasteria quoque tam Latinorum quam Graecorum siue Sclauorum cures, ut scias et haec omnia unam ecclesiam esse, teque omnibus praedictis locis episcopali regimine praeese. Pallium autem fraternitati tuae ex more ad missarum solemnia celebranda, sicut antecessoribus tuis concessum est, concessimus: uidelicet in natali domini, epiphania, caena domini, pascha, ascensione, pentecoste, sic natali sancti Joannis baptistae, apostolorum Petri et Pauli, et quatuor festiuitatibus sanctae Mariae, scilicet natiuitate, annunciatione, purificatione, assumptione, et duobus festis sancti angeli, sic pro natalitiis quoque duodecim apostolorum, natali sancti Georgii et sanctorum Sergii et Bachi, et festiuitate omnium sanctorum atque natali tuo,

et quoties ordinationem uel consecrationem ecclesiarum celebramus. Hortamur itaque charitatem tuam, ut mores uitae tuae tanto honori conueniant, quatenus auctore deo exemplis uerbisque possis esse conspicuus. Vita igitur tua filiis tuis sit regula, ut si qua fortitudo in illis deprehenditur, in ea dirigatur. Cor ergo tuum neque prospera, quae corporaliter hic blandiuntur, extollant; neque aduersa deficiant; sed quidquid illud fuerit, uirtutis paritate devincat. Nullum apud te locum ira, odium nullum furor indiscretus inueniat. Sacrae benedictionis iustique iudicii opus nulla uenalitatis interuentio commaculet. Sit in te et boni pastoris dulcedo, sit et iudicis seuera districtio, unum scilicet quod inocenter uiuentes foueat, aliud quod inquietos a prauitate conpescat. Misericordem te, prout uirtus patiatur, pauperibus exhibe; oppressis defensio tua subueniat, opprimentibusque modesta ratio contradicat. Nullius faciem contra iustitiam excipias; nullum quaerentem iura despicias; custodia in te aequitatis excellat, ut nec diues potentia sua aliquid apud uos extra uiam suadeat rationis audere, nec pauperem de se sua faciat humilitas desperare, quatenus deo miserante talis possis existere, qualem sacra lectio praecipit dicens: „oportet episcopum irreprehensibilem esse". Sed his omnibus uti salubriter poteris, si charitatem magistram habueris, quam qui secutus fuerit, a recto aliquando tramite non recedit. Ecce, frater charissime, inter multa alia, ista sunt sacerdotii, ista sunt pallii ornamenta, quae si studiose obseruaueris, quod foris accepisse ostenderis, intus habebis. Crux etiam ante te sicut ante praedecessores tuos per Dalmatiam[6] et Slauoniam ubique[7] geratur. Archiepiscopatum quoque ecclesiae tuae iuxta formam sanctorum praedecessorum tuorum, a quorum auctoritate non debes aberrare, concedimus et confirmamus. Sancta trinitas gratia suae protectionis fraternitatem tuam circumdet, atque in timoris sui uos uiam dirigat, ut post huius uitae amaritudinem ad aeternam possis dulcedinem peruenire. Bene ualete. Datum Romae xv kalendas aprilis, (per) manum Petri cancellarii vice domini Annonis coloniensis archiepiscopi, anno vi. pontificatus domini Alexandri papae ii, indictione xii[8]

Sigillum: Circulus quadrifidus in forma crucis cum nomine Alexandri II, circum circa habens inscriptionem: EXALTAVIT ME DEVS IN VIRTVTE BRACHII SVI.

Baronius: Annal. eccl. a. 1062. Mansi: Conc. coll. XIX, 943. Farlati VII, 17. Cod. dipl. CSD. I, 126. Jaffè: Regesta pontif. rom. nr. 3422.

Indictio XII manifesto falsa est, quippe quae in Alexandri II pontificatum omnino non inciderit. Pontificatus annus sextus est 1067.

Praesbyter Diocleas (regnum Slavorum c. XII ed. J. Lucii p. 289)

insitutionem antibarensis sive „diocletanae“ ecclesiae ad tempus papae Stephani, imperatoris Michaelis et regis Svetoplki refert: „et sicut inferiori Dalmatiae salonitanam ecclesiam constituit metropolim, simili modo superiori diocletanam ecclesiam pro iure antiquo statuerunt metropolim, sub cuius regimine has ecclesias declararunt, scilicet Antibarium, Buduam, Ecatarum, Dulcignum, Suacium, Scodram, Drivastum, Poletum, Sorbium, Bosonium, Tribunium, Zac(h)ulmium“. Et paulo supra: „inferiori Dalmatiae . . instituit salonitanam ecclesiam metropolim, sub cuius regimine has ecclesias statuit, videlicet Spalatum, Tragurium, Scardonam, Aransonam, quod nunc est castellum, Jadram, Aenonam, Arbuam, Absarum, Veglam et Epitaurum, quod nunc dicitur Ragusium“. Quod si hic cathalogus cum litteris Alexandri II quoad antibarensem, et cum actis editionis nostrae quoad spalatensem ecclesiam conferatur, quisquis animadvertet: scriptorem utrique ecclesiae talem et ambitum et dioecesium numerum assignasse, quales fuerant suo tempore, dimidio scilicet saeculo XII.

[1] i. e. catarensem. [2] puto eadem quae et „balazensis“. Theiner: Monum. Slavor merid. I, 226. [3] i. e. svacinensem. [4] Drivasto ad fluvium Kiri (Drinossi) ex orientali plaga Scodrae versus septentrionem. [5] „Pulati“ regio ad septentrionem Drini, ubi hic fluvius ad meridiem versus mare tendit. [6] i. e. Dalmatiam superiorem, a Ragusio infra. [7] subintelligitur regio, continens nonullas ecclesias, quae ultra Dalmatiae superioris limites sitae erant, ad quas omnino serbiensis, bosnensis et tribuniensis pertinebant. [8] Ita restituendus est verborum ordo apographi: „Pontificatus domini Alexandri papae II, indictione XII, datum Romae XV kalendas aprilis, manus Petri cancellarii vice domini Annonis, coloniensis archiepiscopi, anno sexto“.

153.

Circa a. 1050.

Synodus spalatensis sub Joanne legato romani pontificis, in qua de reformatione cleri „in capite et in membris“ agebatur.

(Dabralis, archiepiscopus spalatensis), cum esset potens et nobilis nec foret aliquis ausus acta eius reprehendere, quicquid sibi placebat, hoc licere putabat. Habebat namque mulierem et filios quasi laicus, quos secum in archiepiscopali palatio tenebat; totum uero episcopium nonnisi uagitibus paruulorum et ancillarum tumultibus erat plenum. Negotiis quippe saecularibus implicatus, modicum spiritualia procurabat.

Cum autem enormis uita pontificis summo fuisset pontifici nunciata: statim misit quendam legatum, Johannem nomine, uirum ualde prouidum et discretum. Qui ad partes illas accedens, congregata synodo inquisitionem coepit facere in capite et in membris. Et cum crimen Dabralis archiepiscopi esset notorium: coepit se friuolis allegationibus excusare; dicebat enim, praedictam mulierem

sibi fore legitimam, quam ex consuetudine orientalis ecclesiae secum poterat licite retinere. Sed legatus, excusationes Dabralis nullius fore momenti considerans, auctoritate apostolica sententialiter remouit eum in perpetuum ab administratione ecclesiae spalatensis.

Thomae archid. spalat. Historia salonitana c. XV. p. 322 ed J. Lucii.

Synodum hanc circa a. 1050 Spalati celebratam fuisse deducitur ex eorum argumentis, quae ad finem nr. 152 et 154 adferuntur. Pontifex, cuius nomen reticetur, vix alter fuit quam Leo IX (1048—54), qui maximo cum rigore cleri mores emendare coepit; quive ad Venetiarum et Istriae res ordinandas, orientisque negotia promovenda (Jaffé: regesta pontif. rom. 3263, 3285—8) oculos direxerat. Quare mirum non videbitur, si idem pontifex ad Dalmatiae et Croatiae regnum attentionem suam convertit. Num legatus eiusdem Joannes is fuerat episcopus huius nominis, cui Leo IX anno 1052 epistolam scripserat (ib. 3252), certo non constat.

154.

A. 1059—1060.

Synodus Spalati praesente abbate Mainardo, papae Nicolai II legato, sub rege Petro Cresimiro et archiepiscopo spalatensi Joanne, in qua inter caetera capitula, confirmata ab eodem pontifice et a suo successore Alexandro II notificata, duo praeprimis memoriae prodita sunt: unum contra clericorum matrimonium, aliud contra usum slavicae linguae. Laurentius eligitur archiepiscopus spalatensis.

Fuerat tempore domini Nicolai[1] papae et Johannis (archiepiscopi spalatensis) . . . a domino Maynardo, quondam Pomposiano abbate et postea episcopo cardinali, quaedam synodus omnium praelatorum Dalmatiae et Chroatiae multum solemniter celebrata.

In qua multa fuerunt conscripta capitula, inter quae siquidem hoc firmatum est et statutum, ut nullus de caetero in lingua sclauonica praesumeret diuina mysteria celebrare, nisi tantum in latina et graeca; nec aliquis eiusdem linguae promoueretur ad sacros ordines. Dicebant enim, gothicas litteras a quodam Methodio haeretico fuisse repertas, qui multa contra catholicae fidei normam in eadem sclauonica lingua mentiendo conscripsit; quam ob rem diuino iudicio repentina dicitur morte fuisse damnatus.

Thomae archid. Historia salonitana c. XVI, p. 323.

Tempus, quo synodus haec celebrata fuerat facile deducitur e litteris regis Cresimiri, datis mense februario anno 1059, in quibus abbas Mainardus praesens Belgradi adducitur (v. nr. 40, p. 52). Fuerat vero Mainardus Campanus, montis Casini monachus, cuius opera pontifices

gravissimis in rebus usi sunt. A Stephano X a. 1058 cum cardinale Stephano et Desiderio, electo monasterii Casinensis abbate, Constantinopolim legatus mittitur. (Leonis: Chron. mon. casin. Muratori: script. rer. ital. IV, 419). Sub Alexandro II Silvae candidae (in patrimonio s. Petri) episcopus et apost. sedis bibliothecarius subscripsit bullis a. 1063. (Jaffè op. cit. p. 389) et ab eodem papa Mediolanum legatus mittitur. (Arnulphi: hist. mediol. lib. III, c. 19. Muratori ibid. p. 31).

[1] Male „Alexandri". Thomas archidiaconus fuerat in errorem inductus epistola Alexandri II, qua synodi capitula confirmata sunt.

2.

(Alexander II) episcopis et regi[1] Dalmatiarum.[2] Notificamus omnia capitula, que per confratres nostros uenerabiles, Mainardum scilicet collateralem episcopum nostrum et Johannem archipresulem uestrum[3] in Spaleto aliisque ciuitatibus sunt statuta, eadem in romana synodo seriatim ea referente, a beate memorie predecessore nostro Nicolao apostolica auctoritate et sub anathematis interpositione roborata. *(E capitulis hoc unum memoriae traditum:)*[4] Si quis a modo episcopus, presbyter, aut diaconus feminam acceperit vel acceptam retinuerit: proprio gradu decidat, usque dum ad satisfactionem ueniat; nec in choro psallentium maneat, nec aliquam portionem de rebus ecclesiasticis habeat.

Ivonis Carnotensis Decret. P. IV, c. 139. Gratiani decret. P. I, Dist. 81, c. 16. ed. Richter. Mansi: Conc. coll. XIX, 977. Farlati III, 137. Cod. dipl. CSD. I. 123.

Synodus, in qua Nicolaus II. capitula spalatensia confirmavit, procul dubio earum una fuit, quae mense aprili 1060 vel martio 1061 Romae celebrabantur. (Jaffè op. cit. nr. 3353, 3366). Vide notam 8 item expositionem ad finem nri 155.

[1] nimirum Petro Cresimiro. [2] Rubrum: „De auctoritate Mainardi episcopi et Joannis archiepiscopi". [3] „nostrum". [4] Praeponitur: „Episcopis et regi Dalmatiarum".

3.

Joannes, archiepiscopus spalatensis, ipse aedificauit ecclesiam sancti Felicis super riuum, cum prae senectute factus esset inutilis, cessit ab onere pastorali; et in eadem ecclesia non longo tempore degens ibidem mortis debitum soluit. Ea tempestate quidam apostolicae sedis legatus, ad ecclesiam spalatensem accedens, prouincialem synodum congregauit. Ubi cum omnes spalatensis metropolis episcopi conuenissent, antequam dimitteretur concilium, tractatum est de electione metropolitani, quia spalatensis ecclesia tunc uacabat. Et

factum est diuina gratia inspirante, ut omnium mentes et uota in persona uenerabilis uiri Laurentii, apsarensis episcopi, qui cum ceteris suffraganeis ad synodum uenerat, concordarent, ipsum in patrem et archiepiscopum unanimiter proclamantes. Missa ergo relatione ad romanam curiam, postulationem de ipso factam domino papae praesentauerunt; deditque ei summus pontifex licentiam transeundi, mittens ei pallium dignitatis cum confirmatione priuilegiorum metropolicae auctoritatis . . . . Ordinatus est (Laurentius) in sede salonitanae ecclesiae anno incarnationis millesimo sexagesimo.

Thomae archid. Historia salonit. c. XV, XVI. p. 322—5. ed J. Lucii.

Synodus, de qua hic agitur, continuatio et conclusio nonnisi eiusdem, a Mainardo indictae, censenda est, prout iam D. Farlati (III, 131) recte observavit. In charta anni 1060 (v. nr. 42, p. 59) Laurentius „archiepiscopus electus“ dicitur. In eadem charta apostolicae sedis legatus nomine Teuzo, „missus a domino Nicolao romano pontifice“, commemoratur. Verosimile itaque est, hunc fuisse legatum, per quem Nicolaus II electo archiepiscopo pallium misit.

155.

Circa a. 1063.

Synodus spalatensis sub rege P. Cresimiro et spalat. archiepiscopo Laurentio, praesente papae Alexandri II legato cardinali Joanne, ad sedandum „schisma“, exortum ob prohibitum slovenicae linguae in sacris usum.

Temporibus domini Laurentii archiepiscopi (spalatensis) quaedam execrandi schismatis fuit suborta contentio in Dalmatiae et Chroatiae regno . . .

Cum hoc statutum[1] fuisset synodali sententia promulgatum et apostolica auctoritate confirmatum: omnes sacerdotes Sclauorum magno sunt moerore confecti; omnes quippe eorum ecclesiae clausae fuerunt; ipsi a consuetis officiis siluerunt.

Factum est, ut quidam sacerdos aduena, Vlfus[2] nomine, ad Chroatiae partes accederet, speciem pietatis uultu praeferens, sed uenenum suae fallaciae corde premens. Abiit ergo sussurando per populum, simulans se a summo pontifice destinatum. Et quasi eorum infirmitati compatiens, consilium se eis dare utile promittebat dicens: „Scitote, quod dominus meus, pontifex summus, multum condoluit audiendo, quia ecclesiae uobis clausae sunt, uestrisque sacerdotibus diuina officia interdicta. Nunc ergo ad dominum meum legationem dirigite scientes, quod quicquid uolueritis, poteritis obtinere. Con-

gregatis siquidem senioribus ac celebrato consilio eundem Vlfum presbiterum cum suis munusculis Romam mittunt.

Mox praesbyter arrepto itinere Romam uenit. Munuscula Chroatorum cum eorum petitionibus ad pedes domini papae[3] detulit, eumque suppliciter rogauit, ut statum ecclesiarum et clericorum in regno sclauonico in morem pristinum reuocaret. Tunc summus pontifex ei respondit, quod non erat iustum, ut contra statuta legatorum apostolicae sedis aliquid facili consilio ageretur: „Tu autem receptis nostris apicibus ad archiepiscopum et regem et ad caeteros praelatos illius prouinciae perfer, ut duo episcopi pro his negotiis ad nos accedant, quia te, utpote ignotum, super his exaudire minime possumus".

Malignus ergo praesbyter papalia scripta non quibus missa erant, detulit sed ad Gothos,[4] qui eum miserant, reuerti ocyus properauit. Tunc percontantibus eum, quid de suis petitionibus apud sedem apostolicam actum esset, respondit dicens: „Ecce per dei gratiam quicquid uoluistis, a domino papa impetraui. Nam ecclesiae uestrae apertae sunt, sacerdotibus uestris officia restituta sunt; insuper etiam hoc uobis obtinui, ut de gente uestra uobis pontificem eligatis, mecumque ad eundum papam cum aliquibus muneribus consecrandum mittatis". Quod audientes Gothi multum laeti effecti sunt, et illico quendam senem rudem, nomine Cededam,[5] episcopum elegerunt; eumque cum quodam abbate, Potepa[6] nomine, et cum ipso Vlfo praesbytero, totius magistro nequitiae, Romam properanter miserunt.

Qui cum ante praesentiam summi pontificis uenisset, percontatus est eos ipse: quinam essent? Nefandus praesbyter respondit: „Ex Dalmatiae partibus sumus; uestraque potest reminisci paternitas, me dudum ad uestram accessisse beneuolentiam; et istis ad pedes uestrae sanctitatis uenire placuit, ut genti suae, sicut omnibus, gratiam faciatis. Nimirum et iste nobilissimus Gothorum uir ad hoc uenit, ut per uos plenius instructus, ueritatis normam ualeat liberius praedicare". Rursus dominus papa: „quo honore — inquit — fungitur?" Responsum est, quod dudum in sua littera praesbyter fuerit. Ad haec papa: „Et cur barbam radere secundum catholicae ecclesiae morem renuit?" Sceleratus praesbyter inquit: „Ideo, domine, ad uestram uenit praesentiam, ut ammodo uestram faciat obedientiam". Illico autem uenerandus pontifex propria manu paucos pilos de barba illius praecidit; et mox astantibus, ut eum ecclesiastico more tonderent, iussit. Ad praesbyterum uero ait: „Non ego

iusseram tibi, hos uiros sed pontifices pro tanto negotio ad me uocare". Praesbyter ad hoc: „uoluere — inquit — domine, sed minime statuerunt". Dominus papa consilio habito taliter eis respondit: „Scitote filii, quia haec, quae petere Gothi student, saepe numero audisse me recolo. Sed propter Arianos, inuentores litteraturae huiusmodi, dare eis licentiam in sua lingua tractare diuina, sicut praedecessores mei sic et ego nullatenus audeo. Nunc uero euntes, gentem illam facite obseruare omnia, quae a uenerabili fratre nostro Mainardo, sanctae Rufinae episcopo cardinali, synodaliter statuta sunt; quoad usque legati nostri illuc accedant".[8] His auditis ab aspectu domini papae sese gradu concito submouerunt, ad suam prouinciam regredi properantes. Tunc Cededa Vlfum praesbyterum requisiuit dicens: „dic mihi, quid utilitatis nobis contulit domini papae adiisse praesentiam?" Cui Vlfus respondit: „quod ardenti animo desiderasti, me laborante adeptus es". Ad haec Cededa: „quid?" inquit. Vlfus dixit: „quia te papa pontificem ordinauit". Cededa ait: „quomodo?" Vlfus respondit: „tantae potestatis est dominus papa, ut cuicunque aliquos pilos de barba manu sua dempserit, continuo episcopus fiat". Hoc audiens fatuus senex magno repletus est gaudio; et mox uirgam pastoralem comparauit et annulum.

Denique ingredientibus eis fines Chroatiae compatriotae, audito eorum adventu, laeti obuiauerunt suo pontifici; eumque cum magno tripudio susceperunt. Et quia non pastor uerus erat, sed lupus rapax sub ouina pelle latebat, nimirum a suis erat fructibus cognoscendus. Etenim primo impetu uegliensem episcopum[9] cum omni celeritate de sua sede fugauit, eamqua sibi, quasi auctoritate apostolica, usurpauit. Tunc, proh pudor, phantasticus pontifex coepit in consecrandis ecclesiis, in ordinandis clericis et aliis episcopalibus ministeriis exercendis diuina officia profanare.

Sed omnipotentis uirtus non diu passa est fraudem diabolicae ludificationis animas decipere infelices. Statim namque, cum haec impia gesta summi fuissent pontificis auribus intimata, graui moerore confectus absque omni mora quemdam legatum, Johannem cardinalem, mittere festinauit ad extirpandum nefandi schismatis fomitem de partibus Sclauoniae.

Itaque cardinalis ad illas partes adueniens, multitudinem populi et cleri coadunari iussit; ipsumque pseudo-episcopum coram suis Gothis de tantae temeritatis nequitia durissime increpauit, quod nullum sacri ministerii ordinem a summo pontifice datum ei fuisset. Quam ob rem ipsum Cededam et Potepam cum suis sequacibus

perpetui anathematis mucrone a fidelium consortio detruncauit; Vlfum uero, tanti sceleris inuentorem tantique satorem erroris, usque Spalatum trahi iussit. Ubi congregata synodo eundem iniquum presbyterum ab omni ordine clericali deponit, multisque affectum uerberibus, atonso capite, adusta stigmate fronte, sicut papa iusserat, perpetuo carcere detrudi fecit.

Sed cum malesanus Cededa ab incepta temeritate nullatenus resipisceret, multaque scandali materia propterea propter ipsum in toto regno fuisset exorta: praeceptum est a summo pontifice, ut tam in romana quam in spalatina ecclesia et per cunctam prouinciam solemnis anathematizatio fieret super eum. Quod cum Romae bis et in spalatina synodo tribus uicibus factum fuisset, ecce repente diuina ultio manifestata est. Nam cum nihil languoris, nihilque doloris in corpore pateretur, secessum petiit ex coniecta necessitate naturae, ibique subitaneo dolore correptus, euulsis a corpore uisceribus omnia intestina in secessum effudit. Et sic homo impius, arianam imitatus perfidiam, iusto dei iudicio ignominiosa Arii morte damnatus est.

His ita gestis dominus papa Alexander de hac luce migrauit, cui substitutus est dominus Gregorius septimus.

Thomas archid. spalat. Historia salonitana c. XVI. p. 323—4. ed. J. Lucii.

Synodum hanc tempore papae Alexandri II, adeoque intra annos 1061 — 1073 celebratam fuisse, ultimis narrationis verbis edocemur. Quum tamen legatum Joannem fuisse eundem virum non dubito, quem clericus Joannes comitatus est (Vita s. Joannis episcopi trag. c. I. Farlati IV, 310), hic vero iam anno 1064 (charta nro. 46, p. 63) episcopus Traguriensis esset: eandem synodam paulo ante a. 1064 celebratam fuisse oportet. Anno vero 1063 celebratam fuisse deducitur exinde, quod eadem 12 annis ante alteram, quae certe a. 1075 tenebatur, celebrata fuisse dicatur (v. nr. seq). Rerum itaque ordo opinione nostra fuit hicce: synodus, in qua latum fuit capitulum de eliminanda e sacris lingua slovenica (nr. 154), celebrabatur anno 1059—1060, qua terminata in vegliensi praecipue dioecesi seditio orta est, ad quam sedandam papa Alexander II primum litteras (ibid. 2), quibus decreta synodi a praedecessore suo confirmata observari iussit, (1061—2), dein legatum Joannem direxit. Quod tandem huius personam attinet, hunc Joannem puto fuisse cardinalem tituli s. Mariae trans Tiberim, cui et Minutus nomen erat, qui bullae papae Alexandri II, editae 10 maii 1067 (Jaffé: regesta pontif. rom. p. 389 item nr. 3424) monasterio casinensi, subscripsit quique eodem anno a pontifice una cum Mainardo, iam Sylvae candidae episcopo, legatus Mediolanum mittitur. (Muratori: Srcipt. rer. ital. IV, 31—33).

[1] Sc. spalatensis synodi de non admittenda lingua slovenica. Vide nro. 154. [2] i. e. Wlf. Wolf, Wolfgang (nr. 156), forsitan e vicina aquileiensi provincia. [3] I. e.

Alexandri II, qui die 1 otobris 1061 Romae electus est. [4] i. e. ad Croatiae incolas, apud quos sacra slovenica lingua, caractere vero glagolítico, (male „gothico") celebrabantur. [5] Puto loco „Zededa" vel „Sededa", „Şideda" i. e. Sъdeda" e themate сѫд et suffixo адъ (Benada, Bęnêda); itaque „Zededa" loco „Zdeda". V. Sdedrag (charta nr. 111, p. 129) loco „Sъde-drag". Cf. Zden, Sdenko, Sderad. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 380 item p. 14. [6] Forsitan loco „Potecha" i. e. Po-těha. Ibid. nr. 414. [7] Duo erant sub Alexandro II huius nominis episcopi: Mainardus s. Rufinae episcopus, qui bullae a. 1065 subscripsit, alter Sylvae candidae episcopus, de quo superius egimus. V. Jaffè: regesta pont. rom. p. 389. Thomas archid. utrumque confundit. [8] Haec verba Alexandri II epistolae adductae sub nro 154, 2 alludere videntur. Neque dubito, epistolam illam ad regem Cresimirum et episcopos Dalmatiae et Croatiae datam fuisse occasione turbarum. quae ob capitulum spalat. synodi contra usum slavicae linguae in sacris subortae sunt. [9] episcopus nomine Georgius in charta nro 42 anno 1060 commemoratur.

156.

A. 1075.

Synodus spalatensis (salonitana) tempore interregni in Dalmatia et Croatia, praesente papae Gregorii VII legato archiepiscopo Gerardo sub archiepiscopo Laurentio, congregata ad „firmanda vera, execranda illicita, respuenda falsa". Schismati ob prohibitum slovenicae linguae in sacris usum finis imponitur.

(Dominus papa Gregorius VII) misit legatum ad partes Dalmatiae uenerabilem uirum Girardum archiepiscopum sipontinum. Qui Spalatum accedens, cum magno gaudio et honore a Laurentio archiepiscopo susceptus est. Misit igitur et conuocauit suffraganeos salonitanae metropolis uniuersos. Qui cum conuenissent, prouincialem cum eis synodum apud Salonam debita maturitate celebrauit. Interfuerunt autem isti suffraganei ecclesiae spalatensis: primus Laurentius archiepiscopus, secundus post eum Stephanus episcopus iadrensis, Johannes traguriensis, Forminus nonensis, Gregorius arbensis, Theodosius belgradensis, Gregorius chroatensis, Basilius apsarensis, et alii quidam.[1] In hac synodo restauratus est episcopatus nonensis, cuius episcopus Gregorius multas olim molestias Johannem, spalatensem archiepis copum, sustinere fecit, debitam ei subtrahendo obedientiam et sibi ius metropoliticum indebite uendicando.[2]

Interea uenerabilis Girardus legatus Spalati positus, inuenit ibi supra memoratum Vlfum praesbyterum, cui Golfangus[3] agnomen erat, ab annis iam duodecim papali iussu grauissimis compedibus alligatum propter schismatis nefarium scelus, quod cum Cededa

exercuerat in regionibus Dalmatiae atque Chroatiae. Hunc ergo fecit absolui dicens: quia dominus Alexander, felicis memoriae, in suo decessu praecepit uniuersos, suo iussu incarceratos, absolui. Prius tamen fecit eum super euangelium et super corpus beati Domnii subire corporaliter iuramentum, ut in abiuratam haeresim nunquam relabi deberet, et de his partibus egrediens nunquam rediret; sed cum eo Romam adiens apostolico se conspectui permitteret exhiberi.

Thomas archid. spalat. Historia salonit. c. XVI, p. 324. ed. J. Lucii.

Synodum hanc ad finem anni 1075 celebratam fuisse, clare patet e verbis chartae, editae ab eodem legato Gerardo mense novembri anni eiusdem (v. nro 83, p. 99). Gerardum ad Ragusinos quoque missum fuisse, colligitur ex epistola papae Gregorii VII data 20 martii 1074 (Regest. lib. I, ep. 65. Mansi XX, 110. Farlati VI, 55. Cod. dipl. CSD. I, 148), in qua iidem reprehenduntur, quod, Vitali episcopo in custodiam dato successorem elegerint; propterea legatum mitti Gerardum, a quo si res decerni non potuerit, utrumque episcopum perduci Romam iubet.

[1] Horum episcoporum nomina reperies in chartis huius temporis nr. 83, 86, 88. [2] Thomas alludit actis synodi a. 924—6 v. nr. 149, 150. Sed errat, episcopatum nonensem in hac primum synodo restitutum fuisse, quum id ante a. 1070 factum sit. V. nr. 67 p. 88, nr. 152. Fieri tamen potuit, ut restitutio dioecesis nunc primum synodaliter sancita sit. [3] Loco „Wolfgangus".

157.

Anno 1076, ante 9 octobris.

Synodus, in qua Demetrius Svinimir „concordi totius cleri et populi electione" Chroatorum Dalmatinorumque rex constituitur.

Acta quondam in tabulario lateranensi Romae. V. nr. 87, p. 103—105

158.

A. 1078, 9 Januarii. Romae.

Papa Gregorius VII Michaeli Sclavorum (Serborum) regi respondet, discrepantibus a Petri, legati sui, renunciotione eius litteris statui non potuisse de vexillo, pallioque ecclesiae Ragusanae petitis. Jubet Petrum episcopum antibarensem una cum Ragusano ad se venire, aut alios nuncios mitti, ut diiudicetur inter archiepiscopum spalatinum et episcopum ragusanum.

Sclauorum regi. Gregorius episcopus, seruus seruorum dei, Michaheli Sclauorum regi[1] salutem et apostolicam benedictionem. Cognoscat debitae tuae deuotionis circa sedem apostolicam reuerentia, Petrum

*

apud uos dictum nostrum legatum adhuc ad nostram non aduenisse praesentiam, suas tamen misisse litteras, quae ita a uestris dissonantes existunt, quod uestram causam seu ragusanae ecclesiae penitus finire nequiuimus. Quapropter Petrum antibarensem episcopum atque ragusanum siue alios idoneos nuncios ad nos mittere oportet, per quos de lite, quae est inter spaletanum archiepiscopum ac ragusensem, iustitia possit inquiri ac canonice diffiniri, tuique regni honor a nobis cognosci. Tunc uero, re cognita, tuae petitioni iuste satisfacere, secundum quod cupimus, ualebimus, ac te in dono uexilli et in concessione palii quasi karissimum beati Petri filium, dictante rectitudine audiemus. Data Romae V idus ianuarii, indictione I.

Gregorii VII registri lib. V. ep. 12. Mansi XX, 246. Farlati III, 150. Jaffè: Monumenta Gregoriana p. 302 Cod. dipl. CSD. I, 161. Jaffè: regesta pontif. rom. nr. 3799.

Eodem anno morabatur in Dalmatia et Chroatia legatus apostolicae sedis presbyter cardinalis Petrus (vide char. nr. 101, 102, 103), quem a Michaele ad regem Svinimirum profectum fuisse putamus. Duos huius nominis cardinales tempore Gregorii VII reperimus, quorum unus etiam bibliothecarius, alter cancellarius Romae fuit, per quos plures epistolae pontificiae datae sunt (Jaffè: regesta rom. pont. p. 402). Lis, quam haec epistola innuit, quaeve inter spalatensem et ragusinum antistites agitabatur, respiciebat, uti iam Farlati (III, 120. 150. VI, 56) advertit, ius metropoliticum, quod sibi ragusinus episcopus arrogabat, quodve a tempore praeprimis, quo illud episcopo antibarensi in Dalmatiam superiorem concessum erat (v. nr. 152), assequi studebat. Ragusinorum conatus promovebat rex Michael, archiepiscopus vero spalatensis, qui erectioni antibarensis archiepiscopatus adsensum suum praebuit (v. epistolam Gregorii a. 1178, ibid. III, 200), ulteriori suae ecclesiae dismembrationi adversabatur. An et qualiter adhuc papa Gregorius litem hanc definiverit, non liquet; sed ipsa huius rei expositio clare demonstrat, epistolam a. 1076 eidem adscriptam (Cod. dipl. CSD. I, 151), qua scilicet Petro ragusiensi pallium archiepiscopale concederet, interpolatam esse eo magis, quod ipse epistola nostra „concessionem pallii re cognita“ primum polliceatur. Ita etiam nullum est dubium, bullas papae Zachariae a. 743 et Benedicti VII a. 1023 (ibid. p. 35 et 104), quibus ragusinis praesulibus Andreae et Vitali pallia archiepiscopalia conceduntur, confictas esse eo ex fine, ut vetustas ragusini archiepiscopatus confirmetur. Interpolator in confingendis his bullis epistola Alexandri II (v. nr. 152 p. 201) usus est. Vide Fr. Carrara: Chiesa di Spalato p. 118 seq.

[1] De Michaele, domino Diocleae sive Zentae et Tribuniae etc, disserui fusius in Rad jugosl. akad. XXVII, 116—130. XXX, 75—81.

159.

A. 1077—87.

Synodus Nonae tempore regis Dimitrii Svinimiri praesente cardinale Johanne, sub archiepiscopo Laurentio.

His temporibus celebrata fuit synodus in ciuitate Nonensi sub Johanne cardinali, apostolicae sedis legato, ubi proclamationem faciente Laurentio archiepiscopo illustris uir Demetrius cognomento Svinimir, rex Chroatorum, restituit ecclesiae sancti Domnii ecclesias sancti Stephani[1] et sancte Mariae[2] in Salona cum omnibus earum bonis.

Thomae archid. spalat. Historia salonitana c. XVI, p. 325. ed. J. Lucii.

Tempore papae Gregoris VII commemoratur Joannes diaconus cardinalis, per quem bulla data est 19 Juni 1078 monasterio Divionensi (Jaffè: regesta pontif. rom. p. 403 et nr. 3814). Sed utrum hic Joannis eadem cum nostro legato persona fuerit, non constat.

[1] V. Chartam nr. 98. p 114. item Cod. dipl. CSD. I, 169. II, 8. 131, 199.
[2] V. chartam nr. 98, p. 114. item Cod. dipl. CSD, I, 169. II, 8. 31. 162.

160.

Anno 1088/9.

Synodus Spalati in ecclesia s. Domnii coram rege Stephano II sub archiepiscopo Laurentio, praesentibus episcopis Andrea iaderensi, Petro chroatensi, Joanne traguriensi ac Vitale arbensi nec non multis nobilibus.

Vestigium synodi in acto ad nrum 123 adducto.

161.

Anno 1095.

Synodus Jaderae congregata sub Laurentio archiepiscopo, praesentibus episcopis: Andrea iadertino, Petro arbensi, Petro veglensi, Joanne traguriensi, Bono belgradensi, A. nonensi, pluribus abbatibus et clero iadertinae ecclesiae, in qua plurima „ventilabantur et examinabantur".

Vestigium synodi in acto sub nro 131.

162.

A. 1087—1095.

Formulae iurisiurandi, quo episcopi Dalmatiae et Chroatiae metropolitae suo sese adstringebant.

1.

Ego Andreas, futurus episcopus Jadrensis ecclesie, promitto ecclesie spalatine et tibi domino Laurentio archiepiscopo tuisque successoribus, canonice[1] intrantibus, fidem et obedientiam secundum ordinem meum. Sic me deus adiuuet et hec sancta quatuor euangelia.

2.

Ego Petrus presbiter, ecclesie ueclensis futurus episcopus, ab hac hora in antea promitto ecclesie spalatine et tibi domino Laurentio tuisque successoribus, canonice intrantibus, obedientiam et fidelitatem et auxilium pro meo posse et scire secundum ordinem meum. Sic me deus adiuuet et hec sancta quatuor euangelia.

3.

Ego Vitalis presbiter, ecclesie arbensis futurus episcopus, ab hac hora in antea promitto ecclesie spalatine et tibi domino Laurentio tuisque successoribus canonice intrantibus fidem et obedientiam secundum ordinem meum. Sic me deus adiuuet et ista quatuor euangelia.

4.

Ego Petrus, ecclesie arbensis futurus episcopus, promitto tibi domino Laurentio tuisque successoribus, canonice intrantibus, me fidelem et obedientem secundum ordinem. Sic me deus adiuuet et ista quatuor euangelia.

In margine perantiqui evangeliorum codicis in archivo capituli spalatensis. Farlati III, 141.

Ultimis saeculi XI annis formulas has adtribuendas esse, ex episcoporum nominibus et Laurentii pontificatu constat.

[1] catholice.

III.

EXCERPTA E SCRIPTORIBUS.

163.

A. 548—611.

Slavenorum et Avarorum incursus in Illyricum et Dalmatiam. Slaveni pedetentim sedes figunt in Pannonia et Norico, capiuntque possesionem terrarum a Danubio usque ad Istriam. Dalmatiae, quae continuat esse Romanorum provincia, status internus.

1.

Anno 548.

Slavenorum copiae Illyricum usque ad Dyrrhachium vastant.

Ὑπὸ τοῦτον τὸν χρόνον Σκλαβηνῶν στράτευμα διαβάντες ποταμὸν Ἴστρον Ἰλλυριοὺς[1] ἅπαντας ἄχρι Ἐπιδαμνίων[2] ἔδρασαν ἀνήκεστα ἔργα, κτείνοντες καὶ ἀνδραποδίζοντες τοὺς ἐν ποσὶν ἡβηδὸν ἅπαντας καὶ τὰ χρήματα ληιζόμενοι. ἤδη δὲ καὶ φρούρια ἐνταῦθα πολλά τε καὶ δοκοῦντα ἐχυρὰ τὰ πρότερα εἶναι οὐδενὸς ἀμυνομένου ἐξελεῖν ἴσχυσαν, περιιόντες ξύμπαντα κατ᾽ ἐξουσίαν καὶ διερευνώμενοι. οἱ δὲ τῶν Ἰλλυριῶν ἄρχοντες στράτευμα πεντακισχιλίων τε καὶ μυρίων ἔχοντες εἵποντο, ἄγχιστα μέντοι τῶν πολεμίων οὐδαμῆ ἐτόλμων ἰέναι.

Sub idem tempus Sclavenorum copiae traiecto Istro flumine totum Illyricum[1] Epidamnum[2] usque foede vastarunt, obvios quoque sine ullo aetatis discrimine partim mactantes morte partim abducentes in servitutem ac peccuniis spoliantes. Castella quoque regionis illius, quae firma prius videbantur, ceperunt nemine resistente, ita ut circumcursando impune quovis penetrarent, cum Illyrici duces, collecto ad quindecim millia exercitu, sic sequerentur, ut propius ad illos accedere non auderent.

Procopius: de bello Gothico lib. III, c. 29. p. 397—8. ed. Bonn. Procopius floruit sub imp. Justiniano I (527—65).

Quoad tempus vide Muralt: Essai de Chronographie Byzantine de 395—1057. S. Pétersbourg 1855. p. 194.

V. Procopium de bello gotth. lib. I c 27. p. 125: „Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται, οἳ ὑπὲρ ποταμὸν Ἴστρον οὐ μακρὰν τῆς ἐκείνῃ ὄχθης ἵδρυνται.“ Antarum sedes propius determinantur op. cit. lib. IV c. 4 p. 474, ubi enumeratis populis ad paludem Maeotidem Tanaimque fluvium subiungitur: „καὶ αὐτῶν καθύπερθεν ἐς βορρᾶν ἄνεμον ἔθνη τὰ Ἀντῶν ἄμε-

τρα ἵδρυνται." Slavenos et Antas unius esse stirpis confirmatur ibid. lib. III, c. 14, p. 335: „ἔστι δὲ καὶ μία ἑκατέροις φωνὴ ἀτεχνῶς βάρβαρος... καὶ μὴν καὶ ὄνομα Σκλαβηνοῖς τε καὶ Ἄνταις ἓν τὸ ἀνέκαθεν ἦν. Σπόρους γὰρ τὸ παλαιὸν ἀμφοτέρους ἐκάλουν." Procopio coaevus Jordanes in opere „de Getarum siue Gothorum origine et rebus gestis", quod a. 551 Constantinopoli exaraverat (W. Wattenbach: Deutschlands Geschichts-Quellen im Mittelalter. I, 65. Aufl. III), haec asserta confirmat: „ab una stirpe exorti tria nunc nomina edidere, Veneti, Antes, Sclaveni" (ed. C. Closs. Stuttgartiae 1861. p. 92) — item: „Sclaveni a civitate Novietunense et lacu, qui appellatur Mursianus, usque ad Danastrum et in boream Viscla tenus commorantur . . . Antes vero, qui sunt eorum (sc. Venetorum) fortissimi, qua Ponticum mare curvatur, a Danastro extenduntur usque ad Danaprum, quae flumina multis mansionibus ab invicem absunt" (ibid. p. 26—8). Šafařikio „Novietunum (Noviodunum)" est „Izakči" ad Danubium in Dobruča, lacus vero „Mursianus" sive „Halmyris" nunc „Rasim" urbi Izakči ad meridiem (v. Spruner-Menke: Atlas antiquus nr. 23 ed. III) sive palus ad Mursam, nunc Essekinum in Slavonia (Slov. starožitnosti p. 459. Slav. Alterth. Mosig v. Aehrenfeld II, 19). Casparo Zeussio (Die Deutschen und die Nachbarstämme. p. 593) „lacus Mursianus, Musianus erweist sich als eine der Stagnationen der Donaumündung . . vielleicht der lacus Halmyris bei Plinius 4, 12. Eben dahin führt die Leseart a civitate Novietunense auf die Stadt Noviodunum, Noviduuum, einen alten Uebergangspunkt an der untersten Donau, wo Isakdschi, zuerst von Ptolomaeus, nachher öfter von den Historikern und in den Itinerarien erwähnt." Theodorus Menke (Spruners Handatlas für die Geschichte des Mittelalters. III Aufl. nr. 75. Erläuternde Vorbemerkungen p. 2) locum illum Iornandis legendum „a civitate Novi et Unense" atque „Utense" corrigendum esse putat; opinaturque Novi, Novae nunc Sistovo, Utense vero castellum Οὖτως, Utus Procopii (de aedificiis lib. IV c. 6. p. 291) esse; de lacu vero Mursiano subiungit: „Der an der Westgrenze der Sclavenen gelegene lacus Mursianus würde dann den zwischen Nicopolis (Nicopoli) und Novae im Norden der Donau gelegenen Sümpfen entsprechen". Recentiori tempore R. Roessler (Ueber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau. Wien 1873. S. 12—14) locum Jordanis ita exponit, quod lacum Mursianum ad paludem inter Mursam (Osjek) et Cibalim (Vinkovce), quae etiam „τὰ Οὔλκαια (loco Vulkaia, Volka, Vlka nunc Vuka fluvius) ἕλη" appellatur, „Noviodunum" vero ad „Novas", superioris Moesiae civitatem, quae ad orientalem Viminacio (Kostolac) plagam iacebat, referat. Quidquid est, lacum Mursianum in Danubianis partibus quaerendum esse, neque cum P. Hunfalvio (Ethnographie von Ungarn. Buda-Pest 1877, S. 76), qui praeterea „Noviodunum" ad Russorum Novgorod refert, cum Ilmenio (Илмерь) confundendum esse, vel ex alio Jordanis loco (c. 5, p. 22) sequitur, ubi dicit: „Scythia siquidem Germaniae terrae confinis eotenus, ubi Hister or(d)itur vel stagnus dilatatur Mo(u)rsianus". E Strabone vero constat (Geograph. lib. VII, c. 3. p. 253 ed. F. Didot), inferiorem fluminis partem a cataractis usque ad ostium Istrum antiquitus vocatam fuisse; itaque non procul inde stagnum quo-

que Mursianum quaerendum esse. Qualiscunque interim expositio Procopii et Jordanis adoptatur, id certum est, dimidio saeculo VI Slavorum populos iam ad laevam inferioris Istri ripam sedes suas fixisse ita quidem quod Slaveni proprie dicti (Словѣне) immensa illa inter Istrum, Danastrum et Vislam spatia occupaverint, atque ad occidentem Gepidas in Dacia confines habuerint. Cf. Šafařík op. cit. p. 459, 487, 564.

Ex illa vasta regione Slaveni traiecto Istro inde a primis Justiniani imperii annis vicinam Thraciam saepius populati sunt; eorum iterum non pauci in Romanorum exercitu, praeprimis in Italia, stipendia meruerunt. Procop. de bello gotth. lib. I c. 27. lib. II c. 15, 26. lib. III c. 13, 22.

[1] Procopius (de bello gotth. lib. III c. 33 et 38, lib. IV c. 3) universas imperii in Europa provincias Illyrici et Thraciae nomine complectitur. Utriusque limes ad Istrum Utus (nunc Vid) fluvius fuisse videtur, ad meridiem vero montium tractus, qui ab Haemo versus Aegeum ad occidentalem Nesti (Mesta, Karasu) plagam procurrunt. Ad Illyricum itaque latiori sensu spectabant utraque Dacia (metropolis Sardica et Ratiaria), Moesia superior (Viminacium), Dardania (Scopi), Praevalis (Scodra), utraque Macedonia (Thessalonica et Stobi), Epirus (Dyrrhachium), Thessalia, Hellas et Creta; sensu vero strictiori omnes illae provinciae excepto Epiro, Thessalia, Hellade et Creta. Cf. Procop. de bello Persico lib. II c. 4. de bello gotth. lib. III c. 29. de aedificiis lib. IV c. 2. ed. Bonn. Hieroclis synecdemus ed. Bonn. p. 391—3, 410 et seq. Vide Spruner-Menke Hand-Atlas zur Geschichte des Mittelalters nr. 75. Orient nr. 1.

[2] Δυρράχιον ἥ ποτε Ἐπίδαμνος, metropolis Epiri novae. Hieroclis synecdemus ed. cit. p. 393, 431.

2.

A. 551.

Slaveni Thraciam et Illyricum devastant.

Ὑπὸ τοῦτον τὸν χρόνον στράτευμα Σκλαβηνῶν οὐ πλέον ἢ ἐς τρισχιλίους ἠγηγερμένον, ποταμόν τε Ἴστρον, οὐδενὸς σφίσιν ἀντιστατοῦντος, διέβησαν, καὶ πόνῳ οὐδενὶ ποταμὸν Εὗρον εὐθὺς διαβάντες δίχα ἐγένοντο. εἶχε δὲ αὐτῶν ἀτέρα μὲν ξυμμορία ὀκτακοσίους τε καὶ χιλίους, ἡ δὲ δὴ ἑτέρα τοὺς καταλοίπους. ἑκατέροις μὲν οὖν καὶ παρ' ἀλλήλων ἀπολελειμμένοις, ὥσπερ ἐρρήθη, ἐς χεῖρας ἐλθόντες οἱ τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ ἄρχοντες ἔν τε Ἰλλυριοῖς καὶ Θρᾳξὶν, ἡσσήθησάν τε ἐκ τοῦ ἀπροσδοκήτου καὶ οἱ μὲν αὐτοῦ διεφθάρησαν, οἱ δὲ κόσμῳ

Sub idem tempus Sclavenorum exercitus, ex tribus solum conflatus virorum millibus, nemine prohibente Istrum fluvium traiecit, ac nullo negotio subinde transmisso Hebro flumine bifariam discessit; constabat pars altera mille octingentis, altera reliquis. Utrosque, quamvis invicem, ut dictum est, separatos, aggressi in Illyrico Thraciaque exercitus romani duces praeter opinionem victi sunt, ac partim ibi ceciderunt partim evaserunt incomposite fugientes. Postquam ab utroque

οὐδενὶ διαφυγόντες ἐσώθησαν. ἐπεὶ δὲ οἱ στρατηγοὶ πάντες οὕτω παρ' ἑκατέρων τῶν βαρβαρικῶν στρατοπέδων, καίπερ ἐλασσόνων παρὰ πολὺ ὄντων, ἀπήλλαξαν, Ἀσβάδῃ ἡ ἑτέρα τῶν πολεμίων ξυμμορία ξυνέμιξεν. ἦν δὲ οὗτος ἀνὴρ βασιλέως μὲν Ἰουστινιανοῦ δορυφόρος, ἐπεὶ ἐς τοὺς Κανδιδάτους καλουμένους τελῶν ἔτυχε, τῶν δὲ ἱππικῶν καταλόγων ἦρχεν, οἳ ἐν Τζουρουλῷ[1] τῷ ἐν Θρᾴκῃ φρουρίῳ ἐκ παλαιοῦ ἵδρυνται, πολλοί τε καὶ ἄριστοι ὄντες. καὶ αὐτοὺς οἱ Σκλαβηνοὶ τρεψάμενοι οὐδενὶ πόνῳ πλείστους μὲν αἴσχρότατα φεύγοντας ἔκτειναν, Ἀσβάδην δὲ καταλαβόντες ἐν μὲν τῷ παραυτίκα ἐζώγρησαν, ὕστερον δὲ αὐτὸν ἐς πυρὸς ἐμβεβλημένον φλόγα ἔκαυσαν, ἱμάντας πρότερον ἐκ τοῦ νώτου τοῦ ἀνθρώπου ἐκδείραντες. ταῦτα διαπεπραγμένοι τὰ χωρία ξύμπαντα, τά τε Θρᾳκῶν καὶ Ἰλλυριῶν, ἀδεῶς ὕστερον ἐληίζοντο, καὶ φρούρια πολλὰ πολιορκίᾳ ἑκάτεροι εἷλον, οὐ τειχομαχήσαντες πρότερον, οὐδὲ ἐς τὸ πεδίον καταβῆναι τολμήσαντες, ἐπεὶ οὐδὲ γῆν τὴν Ῥωμαίων καταθεῖν ἐγκεχειρήκασι πώποτε οἱ βάρβαροι οὗτοι. οὐ μὴν οὐδὲ στρατῷ ποταμὸν Ἴστρον φαίνονται διαβεβηκότες ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου, πλήν γε δὴ ἐξ οὗτου μοι ἔμπροσθεν εἴρηται.

Οὗτοι δὲ οἱ τὸν Ἀσβάδην νενικηκότες μέχρι ἐς θάλασσαν ληισάμενοι ἐφεξῆς ἅπαντα καὶ πόλιν ἐπιθαλασσίαν τειχομαχήσαντες εἷλον, καίπερ στρατιωτῶν φρουρὰν ἔχουσαν, Τόπερον ὄνομα· ἣ πρώτη μὲν Θρᾳκῶν τῶν παραλίων ἐστὶ, τοῦ δὲ Βυζαν-

barbarico exercitu, quamvis numero longe inferiore, romani duces omnes ita fusi fugatique sunt, cum Asbade pars hostium altera manum conseruit. Erat hic vir Justiniani augusti stipator, candidatis quos appellant adscriptus; et equitibus praeerat veteribus stationariis Tzuruli, Thraciae castelli,[1] numero animoque pollentibus. His quoqe Sclaveni disiectis quamplurimos turpissime fugientes interfecerunt, captumque Asbadem tum quidem vivum servarunt sed postea coniectum in flammas combusserunt, desectis prius loris e dorsi illius pelle. His peractis Thraciam omnem atque Illyricum impune vastarunt ac multa utrique castella obsidione ceperunt, qui antea nec muros oppugnare neque in campum descendere audebant. Enimuero ne tentaverant quidem unquam hi barbari incursionem facere in romanum imperium; immo vero ante illud tempus, quod supra dixi, nunquam cum exercitu videntur fluvium Istrum traiecisse.

Qui Asbadem vicerant, ad mare usque continenter omnia populati, urbem maritimam, quamvis militari praesidio munitam, expugnarunt, Toperus[2] dicitur, urbiumque maritimarum Thraciae prima est ac Byzantio dierum iter duodecim distat . . .

Iam uterque eorum exercitus, quasi nimio sanguine ebrius ac satur esset, quos in posterum

που ἀπέχει ὁδὸν ἡμερῶν δυοκαίδεκα ..... ἀλλὰ νῦν αὐτοί τε καὶ οἱ τῆς ἑτέρας ξυμμορίας, ὥσπερ τῷ τῶν αἱμάτων μεθύοντες πλήθει, ζωγρεῖν τὸ ἐνθένδε ἠξίουν τῶν παραπεπτωκότων τινάς, καὶ ἀπ' αὐτοῦ μυριάδας αἰχμαλώτων ἐπαγόμενοι ἀριθμοῦ κρείσσους ἐπ' οἴκου ἀπεκομίσθησαν ἅπαντες.[3]

caperet, illorum parti donare vitam statuit. Quo factum est, ut domum omnes reversi sint cum captivorum innumeris myriadibus.[3]

Procopius: de bello Gotthico lib. III, c. 38 p. 441—444 ed. Bonn.
Quoad tempus vide Muralt: Essai de Chronographie Byzantine 395—1057. p. 198.

[1] Nunc Čorlu in via Constantinopoli versus Adrianopolim. [2] Ad fluvium Nestum in limitibus Thraciae (provinciae Rhodopis) et Macedoniae in via, quae Byzantio ducit Thessalonicam. [3] Ex hac descriptione item e locorum situ deducitur, Slavenorum agmen unum, ad Hebrum fluvium ab alio seiunctum, irruisse in eam Illyrici regionem, quae Thraciae contigua est, adeoque in Dardaniae vel Daciae mediteraneae provincias.

3.

A. 551.

Slaveni Illyrici montibus superatis Dalmatiam intrant.

Γερμανοῦ δὲ τὸ στράτευμα ἐν Σαρδικῇ, τῇ Ἰλλυριῶν πόλει, ἀγείραντός τε καὶ διέποντος, ἅπαντά τε ἐχυρώτατα ἐξαρτυομένου τὰ ἐς τὴν τοῦ πολέμου παρασκευήν, Σκλαβηνῶν ὅμιλος ὅσος οὔπω πρότερον ἀφίκετο ἐς Ῥωμαίων τὴν γῆν. Ἴστρον δὲ ποταμὸν διαβάντες ἀμφὶ Ναϊσὸν ἦλθον. ὧν δὴ ὀλίγους τινὰς ἀποσκεδασθέντας μὲν τοῦ στρατοπέδου, πλανωμένους δὲ καὶ κατὰ μόνας περιιόντας τὰ ἐκείνῃ χωρία, τῶν τινες Ῥωμαίων καταλαβόντες τε καὶ ξυνδήσαντες ἀνεπυνθάνοντο ὅτου δὴ ἕνεκα οὗτος δὴ ὁ τῶν Σκλαβηνῶν στρατὸς καὶ ὅ τι κατεργασόμενοι διέβησαν ποταμὸν Ἴστρον. οἱ δὲ ἰσχυρίσαντο ὡς Θεσσαλονίκην τε αὐτὴν καὶ πόλεις τὰς ἀμφ' αὐτὴν πο-

Sardicae,[1] quae Illyrici urbs est, collectum exercitum instruebat Germanus[2] et omnia ad validissimum belli apparatum expediebat: cum Sclavenorum catervae, quantae nunquam antea prodierant, ad imperii romani fines progressae, traiecto Istro flumine Naisum[3] venerunt. Eorum pauci abiunxerunt se ab exercitu, cumque ita vicinos agros pererrarent ut singuli separate discurrerent, in Romanorum quorundam manus inciderunt. A quibus vincti interrogatique: cuius rei causa et quid tandem acturus hic Sclavenorum exercitus Istrum fluvium transmisisset? asseverarunt, eo se venire consilio, ut Thessalonicam ur-

λιορκίᾳ ἐξαιρήσοντες ἥκοιεν. ἅπερ ἐπεὶ βασιλεὺς ἤκουσεν, ἄγαν τε ξυνεταράχθη καὶ πρὸς Γέρμανὸν εὐθὺς ἔγραψεν, ὁδὸν μὲν ἐν τῷ παραυτίκα τὴν ἐπὶ Ἰταλίαν ἀναβαλέσθαι, Θεσσαλονίκῃ δὲ καὶ πόλεσι ταῖς ἄλλαις ἀμῦναι, καὶ τὴν Σκλαβηνῶν ἔφοδον ὅσῃ δύναμις ἀποκρούσασθαι. καὶ Γερμανὸς μὲν ἀμφὶ ταῦτα διατριβὴν εἶχε. Σκλαβηνοὶ δὲ γνόντες διαρρήδην πρὸς τῶν αἰχμαλώτων Γερμανὸν ἐν Σαρδικῇ εἶναι ἐς δέος ἦλθον. μέγα γὰρ ὄνομα ἐς τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους ὁ Γερμανὸς εἶχεν ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε. ἡνίκα Ἰουστινιανὸς ὁ Γερμανοῦ θεῖος τὴν βασιλείαν εἶχεν, Ἄνται, οἳ Σκλαβηνῶν ἄγχιστα ᾤκηνται, Ἴστρον ποταμὸν διαβάντες στρατῷ μεγάλῳ ἐσέβαλλον ἐς Ῥωμαίων τὴν γῆν. ἐτύγχανε δὲ Γερμανὸν βασιλεὺς Θρᾴκης ὅλης στρατηγὸν καταστησάμενος οὐ πολλῷ πρότερον. ὃς δὴ ἐς χεῖρας ἐλθὼν τῷ τῶν πολεμίων στρατῷ κατὰ κράτος τε μάχῃ νικήσας σχεδόν τι ἅπαντας ἔκτεινε, κλέος τε μέγα ἐκ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Γερμανὸς ἐς πάντας ἀνθρώπους καὶ διαφερόντως ἐς τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους περιεβάλλετο. δειμαίνοντες οὖν αὐτόν, ὥσπερ μοι εἴρηται, Σκλαβηνοί, ἅμα δὲ καὶ δύναμιν ἀξιολογωτάτην αὐτὸν ἐπάγεσθαι οἰόμενοι, ἅτε πρὸς βασιλέως στελλόμενον ἐπὶ Τωτίλαν τε καὶ Γότθους, ὁδοῦ μὲν εὐθὺς τῆς ἐπὶ Θεσσαλονίκην ἀπέσχοντο, ἐς δὲ τὸ πεδίον καταβῆναι οὐκέτι ἐτόλμων, ἀλλὰ ξύμπαντα ὄρη τὰ Ἰλλυριῶν διαμείψαντες ἐν Δαλματίᾳ[4] ἐγένοντο. ὧν δὴ ὁ Γερμανὸς ἀφροντιστήσας πάσῃ ἐπήγγελλε τῇ στρατιᾷ ξυσκευ-

besque illi circumiectas obsidione caperent.

Cuius rei nuncio valde commotus imperator (Justinianus), statim Germano scribit, ut in praesens, ommissa in Italiam profectione, Thessalonicae caeterisque urbibus suppetias ferre ac totis viribus impetum Sclavenorum repellere maturet. Dum in his Germanus haesitat, Sclaveni ex captivis comperto Germani Sardicam adventu trepidant; erat enim apud hos barbaros Germani nomen ex hoc admodum celebre. Quo tempore Justinianus, Germani patruus, imperium obtinuit, Antae Sclavenorum accolae, transito Istro, in Romanorum fines cum magno exercitu irruperunt; Germanus, recens ab imperatore creatus magister militum totius Thraciae, inito cum hostium copiis praelio vi illas profligavit et fere ad internecionem cecidit; quo facto Germanus cum apud omnes clarissimus evasit tum vero maxime apud hos barbaros. Itaque Sclaveni ipsum, ut a me dictum est, veriti ac simul rati, florentissimo exercitu succinctum esse, utpote qui adversus Totilam et Gothos ab imperatore mitteretur, coeptum Thessalonicam versus iter statim abrumpunt, neque ausi amplius in campos digredi, omnibus Illyrici montibus superatis in Dalmatiam[4] intrant.

Securus iam ab illis Germanus copiis edicit omnibus ut vasa colli-

ἄξεσθαι, ὡς ἡμέραιν δυοῖν ὕστερον ὁδοῦ ἐνθένδε τῆς ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἀρξόμενος.... Ἰωάννης[5] δὲ καὶ ὁ βασιλέως στρατὸς ἀφικόμενοι ἐς Δαλματίαν ἐν Σάλωσι[6] διαχειμάζειν ἔγνωσαν, ἐνθένδε μετὰ τὴν τοῦ χειμῶνος ὥραν εὐθὺ Ῥαβέννης ὁδῷ ἰέναι διανοούμενοι. Σκλαβηνοὶ δὲ, οἵ τε τὰ πρότερα ἐν γῇ τῇ βασιλέως γενόμενοι, ὥσπερ μοι ἔναγχος δεδιήγηται, καὶ ἄλλοι οὐ πολλῷ ὕστερον Ἴστρον τε ποταμὸν διαβάντες καὶ τοῖς προτέροις ἀναμιχθέντες, κατέθεον ἐν πολλῇ ἐξουσίᾳ τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν. καὶ τινὲς μὲν ἐν ὑποψίᾳ εἶχον ὡς Τωτίλας τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους χρήμασι πολλοῖς ἀναπείσας ἐπιπέμψειε τοῖς ταύτῃ Ῥωμαίοις, ὅπως δὴ βασιλεῖ ἀδύνατα εἴη τὸν πρὸς Γότθους πόλεμον ἀσχολίᾳ τῇ ἐς τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους εὖ διοικήσασθαι. εἴτε δὲ Τωτίλᾳ χαριζόμενοι εἴτε ἄκλητοι Σκλαβηνοὶ ἐνταῦθα ἦλθον οὐκ ἔχω εἰπεῖν.[7] ἐς τρία μέντοι τέλη σφᾶς αὐτοὺς διελόντες οἱ βάρβαροι οὗτοι ἀνήκεστα ἐν Εὐρώπῃ τῇ ὅλῃ ἔργα εἰργάσαντο, οὐκ ἐξ ἐπιδρομῆς ληιζόμενοι τὰ ἐκείνῃ χωρία, ἀλλ᾽ ὥσπερ ἐν χώρᾳ οἰκείᾳ διαχειμάζοντες οὐδὲν τε δεδιότες πολέμιον.

gant, tanquam inde biduo post in Italiam profecturus. At infeliciter contigit, ut morbo correptus repente vita cederet... Joannes[5] vero et imperatoris exercitus cum in Dalmatiam pervenissent, Salonis[6] hiemem traducere constituerunt, statim ab illius exitu Ravennam recta ire habentes in animo. At Sclaveni tum qui prius in oras imperatori subditas se intulerant, quemadmodum proxime commemoravi, tum qui paulo post, traiecto amne Istro, illis se permiscuerant, impunissime Romanum imperium incursarunt. Nec deerant qui suspicarentur, hos barbaros multa peccunia pellectos immissosque a Totila in Romanos fuisse, ut ab illis districtus imperator bellum gothicum bene administrare non posset. Sintne Totilae gratificati Sclaveni, an eo venerint non vocati, dicere nequeo.[7] Divisis tripartito copiis toti Europae damna gravissima intulerunt hi barbari, non cursim populabundi sed perinde ac si essent in suis finibus, sine ullo hostium metu hibernantes.

Procopius: de bello Gotthico lib. III c. 40. p. 449—455.

Quoad tempus vide Muralt: Essai de Chronographie Byzantine 395—1057. p. 199.

[1] Nunc. bulg. Sredec, alias Sofia. Procopius (de aedificiis lib. IV c. 4 p. 282) adducit in territorio Sardicae haec castella: Σκούπιον, Στένες, Μαρκίπετρα, Βρέπαρον, Ῥωμανιανά, Στρούας, Προτιανά, Μακκουννιανά, Σκωπενζανά. [2] Justiniani ex fratre nepos, cui imperator eo tum „imperium in Italiam et Gotthos dedit, modico adiuncto exercitu, verum ingenti suppeditata pecunia praecepit, ut coactis ex Thracia atque Illyrico florentibus copiis, magnis itineribus contenderet in Italiam“. Procopius: de bello Gotth. lib. III

c. 30 p. 446 [3] urbs Daciae mediteraneae, una cum Singiduno a. 441 a Hunnis devastata, eiusdem muri a Justiniano restaurati, sedes episcopi — nunc Niš. [4] Situs et ambitus Dalmatiae deducitur ex his eiusdem auctoris (de bello gotth. I, 15 p. 80) verbis: „trans sinum (ionium) Graeci, Epirotae dicti, primum locum obtinent ad urbem usque maritimam Epidamnum; hinc se aperit Prevalis (Πρέβαλις) regio; sequitur cui Dalmatia (Δαλματία) nomen est et quae cum ipsa occidentalis imperii finibus comprehenduntur proxima Liburnia, huic Istria, dein regio Venetorum ad Ravennam urbem porrecta. Atque hi sunt maris accolae; supra quos Siscii et Suabi (Σίσκιοί τε καὶ Σουάβοι), non illi qui Francis parent sed ab iis diversi, interiores terrae tractus obtinent. Ultra hos Carnii siti sunt Noricique, ad quorum dexteram Dacae et Pannones (Πάννονες) habitant, suisque in urbibus Singidonum ac Sirmium (Σιγγηδόνα καὶ Σίρμιον) numerant, ad Istrum fluvium evadentes". Idem deducitur e Jordanis verbis op. cit. c 50 p. 175 ed. Closs. ubi Panoniae situs sic determinatur: „habet ab oriente Moesiam superiorem, a meridie Dalmatiam, ab occasu Noricum, a septentrione Danubium; ornata patria civitatibus plurimis, quarum prima Sirmis, extrema Vindomina." Dalmatia itaque medio saec. VI extendebatur ad mare inter Praevalim et Liburniam Istriamque, separabatur ab Illyrico montibus, ad boream vero confinis erat Panoniae Saviae (Σουάβοι Suauia ap. Cassiodor. Var. IV, 49. V, 14) et secundae sive sirmiensi (Σίρμιον). Eparchia Pannoniae habebat duas urbes: Sirmium et Bassianam (Petrovci). Hieroclis Synecdemus p. 393. [5] Erat gener Germani, cuius filius Justinianus cum eodem Joanne iussu imperatoris exercitum in Italiam ducendo „Dalmatiam petierunt ea mente, ut hiemem Salonis exigerent, cum id anni tempestas non videretur ipsis permittere, ut sinum circumeundo in Italiam pervenirent". Idem Procopius ibid. p. 451. [6] Anno proxime elapso (550) Claudianus Salonis praeerat, qui ad Laureatam (Λαυρεάτα), „locum in maris littore situm" a Totilae duce Ilaufo devincitur. Ilaufus Muicurum („locus est maritimus ac proximus Salonis") quoque devastavit. Ibid. p. 431. Caeterum Salonae cum Dalmatia recuperatae erant a Mundo, imperatoris duce, a. 535, quas post biennium (537) Gothi frustra obsident. Ibid. p. 27, 83. [7] Inde forsitan explicari potest illa, quae in Dalmatia viguit et posteriori traditione depravata fuit, memoria (Thomae archid. Hist. salon. c. VII, praesb. Diocl. regn. Slavor. c. 1–2. Hrv. ljetopis ed. Crnčić p. 1—6), Chroatas, qui cum Gothis confundebantur, duce Totila e Polonia eductos Dalmatiam occupasse. Cf. Književnik I, 205. 223. 373.

4.

A. 553.

Slavenorum e laeva Danubii ripa inter huius fluminis cataractas et Savi ostia in Illyricum irruptiones.

Σκλαβηνῶν δὲ πολὺς ὅμιλος Ἰλλυριοῖς ἐπισκήψαντες πάθη ἐνταῦθα οὐκ εὐδιήγητα διειργάσαντο. βασιλεὺς δὲ Ἰουστινιανὸς στράτευμα ἐπ' αὐτοὺς ἔπεμψεν, οὗ δὴ ἄλλοι τε καὶ οἱ

Cum Sclavenorum ingens multitudo, facta in Illyricum irruptione, infanda perpetraret, in eos Justinianus Augustus misit exercitum, cui praeter alios Germani

Γερμανοῦ παῖδες[1] ἡγοῦντο. οἵπερ τῷ πλήθει τῶν πολεμίων παρὰ πολὺ ἐλασσούμενοι χωρῆσαι μὲν αὐτοῖς ὁμόσε οὐδαμῆ ἴσχυσαν, ὄπισθεν δὲ ἀεὶ μένοντες τῶν βαρβάρων τοὺς ἀπολειπομένους ἐσίνοντο. καὶ πολλοὺς μὲν αὐτῶν ἔκτεινον, τινὰς δὲ καὶ ζωγρήσαντες βασιλεῖ ἔπεμψαν. οὐδὲν μέντοι ἧσσον οἱ βάρβαροι οὗτοι τὰ δεινὰ ἔδρασαν. ἐν ταύτῃ τε τῇ λεηλασίᾳ χρόνου τι μέγα κατατρίψαντες μῆκος τὰς μὲν ὁδοὺς νεκρῶν ἔπλησαν ἁπάσας, ἐξανδραποδίσαντες δὲ ἀνάριθμα πλήθη καὶ ληισάμενοι ξύμπαντα, οὐδενὸς σφίσιν ἀντιστατοῦντος, ἐπ' οἴκου ἀπεκομίσθησαν ξὺν πάσῃ τῇ λείᾳ. οὐδὲ γὰρ διαπορθμευομένους ποταμὸν Ἴστρον ἴσχυσαν σφᾶς ἐνεδρεῦσαι Ῥωμαῖοι ἢ ἄλλῳ τῳ βιάσασθαι τρόπῳ, ἐπεὶ Γήπαιδες αὐτοὺς μισθαρνήσαντες ὑπεδέξαντο καὶ διεπόρθμευσαν οὐ μικρόμισθοι γεγενημένοι. ἐπὶ κεφαλῇ γὰρ ἑκάστῃ κατὰ στατῆρα χρυσοῦν ἡ μίσθωσις ἦν. διόπερ βασιλεὺς ἐδυσφορεῖτο, οὐκ ἔχων τὸ λοιπὸν ὅπῃ ποτὲ αὐτοὺς ἀναστέλλῃ διαβαίνοντας ποταμὸν Ἴστρον, ἐφ' ᾧ λῄσονται τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν καὶ αἰφνιδίαν τὴν ἀποπορείαν ποιουμένους ἐνθένδε. ἤθελέ τε τούτων δὲ ἕνεκα Γηπαίδων τῷ ἔθνει εἰς συνθήκας καταστῆναί τινας.

filii[1] praeerant. Hi numero longe hostibus inferiores obviam illis obsistere non poterant; sic autem subibant a tergo, ut postremos carperent; multis caesis, nonnullos cepere vivos et ad imperatorem miserunt. Nihilo tamen minus grassabantur hi barbari. Fuit haec populatio impendio diuturnior, ita ut cadaveribus vias omnes constraverint et cum infinita captivorum multitudine, praedaque omni, quam cuncta vastando collegerunt, domum redierint nemine prohibente. Neque enim ad Istri fluminis traiectum illis insidias Romani struere nec vim ullam afferre poterant propterea, quod a Gepaedibus excepti transvehebantur, pacto transmissionis pretio non exiguo, quippe aureum staterem unum pendebant in capita. Ex eo anxius imperator, quod iam illos inhibere non posset, sive fluvium Istrum transirent romanum direpturi imperium, sive hinc repente excederent; hac de causa pacisci cum Gepaedibus cupiebat.

Interea loci Gepaedes et Longobardi inter se bellum reparabant. Tum Gepaedes, nondum accepto nuntio iurati ab Augusto cum Langobardis foederis, Romanorum vires veriti ad eorum amicitiam et societatem aspirabant enixe. Quamobrem missa confestim Byzantium legatione rogatus imperator, ut cum ipsis quoque foedus pangeret, extemplo data fide illud percussit, idemque senatores duodecim iureiurando firmarunt petentibus legatis.

Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον Λαγγοβάρ-

Haud multo post, quae adver-

δαις κατὰ τὸ ξυμμαχικὸν δεομένοις στρατιὰν εἰς ξυμμαχίαν ἐπὶ Γήπαιδας Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ἔπεμψεν, ἐπενεγκὼν Γήπαισι Σκλαβηνῶν τινας ἐπὶ πονηρῷ Ῥωμαίων μετὰ τὰς ξυνθήκας διαβιβάσαι ποταμὸν Ἴστρον.

sum Gepaedes Langobardi sociali iure postulabant, misit auxilia Justinianus augustus Gepaedes insimulans, quod in Romanorum perniciem post foedus ictum Sclavenorum agmen Istrum fluvium transportassent.

Procopius de bello goth. lib. IV c. 25. p. 591—3.
Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 204.

Everso Hunnorum imperio, cuius pars praecipua Dacia inter Danubium et Tibiscum erat, regiones illas germanici populi Gepidae et Langobardi pedetentim occuparunt. „Nam Gepidae, Hunnorum sibi sedes viribus vindicantes, totius Daciae fines velut victores potiti“ (Jordanes op. cit. c. 50 p. 175 ed. Closs.); inde Dacia dicta est „Gepidia“ (ib. c. 12 p. 53), in qua „Tisia per aquilonem eius corumque discurrit, ab africo vero magnus ipse Danubius, ab eoo fluvius Tausis secat, qui rapidus ac verticosus in Histri fluenta furens devehitur“ (ib. c. 5 p. 26). Ad meridiem inter Danubium et Savum Gepidarum quoque errat „τὰ ἀμφὶ Σιγγηδόνα τὲ καὶ Σίρμιον χωρία ἐντός τε καὶ ἐκτὸς ποταμοῦ Ἴστρου“ (Procop. de bello Vandalico lib. I, c. 2 p. 313 ed. Bonn). In hac regione sita fuisse, puto, munimenta, de quibus scribitur: „Ulca fluvius et tutela Gepidarum, quae vice aggerum munit audaces, et in iugorum morem latus provinciae quibusdam muris amplectitur, nullo ariete frustrandis“ (Panegyr. Theodorico regi ap. Sirmond. p. 1600—1). Aggeres ad Ulcam fluvium non alibi nisi ad „Ulcaeos lacus“ Diodori Cassii (τὰ Οὐλκαῖα ἕλε), qui Ulcae fluvio originem debent, quaerendi sunt; estque „Ulca fluvius“, qui ad „villam Uulchoi“ (Endlicher: Monum. Arpad. p. 647, 739), alias „castrum Volkou“ (Fejér: cod. dipl. Hung. IV, 3 p. 545), nunc Vukovar, Danubium ingreditur, quique nunc „Vuka“ (= Vlъka, Vъlka) nominatur. Cf. Rössler: Ueber den Zeitpunkt der slav. Ansiedlung. S. 14. Vide supra nr. 163 p. 218. Gepidis inde ab a. 527 ad occidentem confines erant Langobardi, qui sub rege Audoino Pannoniam occuparunt; atque inde „ipsi quoque Dalmatiam et Illyricum ad limitem usque Epidamni pervagando praedas abigebant et captivos“ (Procop. de bello goth. lib. III c. 33. p. 418). V. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. S. 436 ss. item. 471 ss. E situ Gepidiae, Gepidarumque sedium id erui posse videtur, Slavenos, qui excurrendo in Illyricum a Gepidibus excepti trans Istrum transportabantur, in ea ad septemtrionem Danubii regione habitasse, quae inter huius fluvii cataractam et Savi ostium iacebat; hac siquidem in ora Gepidia Illyrico confinis erat. Idem confirmatur Jordanis verbis, iam supra (pag. 218.) expositis, de Sclavenorum scilicet sedibus. Inde vero sequitur, Slavenos dimidio saec. VI in meridionalibus Daciae oris, nec non in Sirmiensi Panoniae parte, sedes iam fixisse; ibique vel sub Gepidarum supremo dominio vel qua eorum socii vixisse, atque exinde in romanum Illyricum excurisse. V. Roessler op. cit. p. 12.

[1] Justinus nomine, maior natu, et Justinianus. Procop. de bello gotth. III, 32. 39, p. 410. 447. p.

5.

A. 569.

Baianus, Avarorum chaganus, Dalmatiam vastare iubet.

Ob haec indignatus Baianus iurans minatus est, se immissurum exercitum in Romanorum ditionis regiones, qui populationes faceret. Ad quae cum dux[1] palam praedicaret, illi quidem licere omnia, quae posset, aggredi et tentare; sed persvasum habere, fore ut istae excursiones his, qui in eas immitterentur, non bene verterent, respondit, se tales missurum, qui si perierint, damnum nullum ex eorum exitio ad eius sensum esset perventurum.

Καὶ δὴ παρεκελεύσατο δέκα χιλιάδας τῶν Κοντριγούρων[2] λεγομένων Οὔννων διαβῆναι τὸν Σάον ποταμὸν καὶ δηῶσαι τὰ ἐπὶ Δαλματίαν, αὐτὸς δὲ ξὺν πάσῃ τῇ κατ' αὐτὸν πληθύϊ διελθὼν τὸν Ἴστρον ἐς τὰ τῶν Γηπαίδων διέτριβεν ὅρια.

Itaque iussit dena millia Hunnorum qui dicebantur Contriguri,[2] traiicere fluvium Savum et vastare Dalmatiam. Ipse vero cum omni suo exercitu, transmisso Istro, in finibus Gepidarum substitit.

Menandri, sub imp. Mauricio (582—602) protectoris, „τῶν μετὰ Ἀγαθίαν" c. 27. ed. C. Müller: Fragmenta historicorum graecorum vol. IV p. 233. Parisiis 1868. Menander Agathiae, qui libris quinque gesta a. 552—558 narraverat, historiam prosecutus res ann. 558—582 memoriae prodidit.

Quoad tempus v. Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 227—8.

Avari (Ἄβαροι), Avares (pers. âwâre = vagus) populus uralo-altaicae stirpis, ad quam etiam eorum praedecessores Hunni (Οὖννοι) spectabant (Zeuss: Die Deutschen. S. 727. Neumann: Die Völker des südlichen Russlands. Leipzig 1847, S. 35 ff. Frid. Müller: Allgemeine Ethnographie. Wien 1873. I, 352) accolae quondam (c. a. 461—5) ad Moeotidem et Caspium lacum, dein (558) ad Pontum, tandem Langobardorum contra Gepidas socii, quibus devictis (565) Daciam ocuparunt. Quum Alboinus Longobardos suos anno 568 in Italiam duceret, Panoniam Avaris cessit. Hi itaque omnem regionem illam, quam prius Hunni, dein Langobardi et Gepidae tenuerant, nunc possidebant, atque Romanorum provinciis Illyrico et Dalmatiae contermini erant. Avarorum chaganus Baianus mox ab imperatore Justino II postulavit, ut Sirmium, quod Gepidarum prius erat sed ultimis inter Cunimundum et Alboinum bellis a Romanis revindicatum fuerat, sibi restitueret. Repulsam passus illico urbem, cui tum Bonus (Βῶνος) praeerat, obsedit (569); sed „post murorum oppugnationem" de pace cum Bono egit, quam cum non obtineret, depopulationem vicinae Romanorum regionis minatus est. E Sirmii situ sat clare patet, Cuturguros e Panonia secunda in Dalma-

tiam irruisse via, quae ad dexteram Drini ripam ducebat primum usque ad stationem „ad Drinum“, exinde vero traiecto hoc fluvio infra Argentariam (Srebrnica) Dalmatiam ingrediebatur. Huius quidem provinciae partem tantum Pannoniae secundae contiguam a Cuturguris eotum devastatam fuisse, censemus.

[1] i. e. Romanorum στρατηγός nomine Βῶνος, qui ceu „comes rei privatae“ a Narsete legatus ad Francos a. 561 missus erat, dein Istri custodiae praeficitur (562), ut Avarorum incursiones impediret; demum Sirmii defensio eidem traditur. Menander loc. cit. p. 204—5. [2] Jordanis „Ultzigiri, Cutziagiri“ (op. cit. c. 5 p. 29 ed. Closs.), Hunnorum stirps, quae sese Avaris associavit Zeussio (Die Deutschen p. 716) Kutriguri sunt illi Bulgari, qui ad Danubium medium sedes fixerant.

6.

A. 579—581.

Avari urbem Sirmium occupant.

Baianus, Avarum chaganus,[1] eodem anno Targitium[2] ad imperatorem, qui praestari solita stipendia exigeret, misit (erant autem octoginta millia nummorum, quae quotannis pendebantur); et ubi cum reliquis mercibus, quas emerat, et cum auro ad illum redierat, barbarus, nulla occasione aut causa conficta, ne falsam quidem accusationem in Romanos comminisci dignatus, impudentissime, qui barbaris mos est, foedera, quae cum Tiberio initio ejus imperii fecerat, rupit, et cum omni exercitu movens ad Savum fluvium inter Sirmium oppidum (hoc ex insidiis capere cogitabat) et Singedonem castra ponit, et fluvium ponte jungere suscipit. Quum autem timeret ne a Romanis impediretur, qui Singedone in praesidiis erant, maxime quod multum usum et scientiam navium fluminis habebant; consilium suum, antequam in vulgum innotesceret, executurus multa vectoria graviaque navigia in Istro per superiorem Pannoniam coegit, ex quibus, quaecunque nancisci potuit, non quidem ad artis navium aedificandarum rationem, tamen naves ea magnitudine, ut ad bellum aptae essent, exstruxit, et eas hominibus armatis et remigibus instruxit, qui barbarum in morem inconditis ictibus aquam verberabant. Ita simul classe magno motu fluminis devecta, cum omnibus Avarum pedestribus copiis per Sirmianam insulam (διὰ τῆς Σιρμιανῆς νήσου) cursum tenuit, et ad Savum fluvium pervenit. Hoc conspecto apparatu, Romani, qui in urbibus in ea parte sitis habitabant, vehementer sunt perturbati. Erat Sethus Singedone praefectus (τοῦ τε ἐν Σιγγηδόνι στρατηγοῦ). Is ad Chaganum misit, qui ex ipso quaereret, quoniam pax et amicitia illi cum Romanis esset, quid sibi vellet, quod ad Saum venisset, quem

si ponte jungere inconsulto imperatore tentaret, non passurus esset. Ille, non ut quicquam mali Romanis machinaretur, pontem se struere ait; sed ut contra Sclavinos (κατὰ Σκλαβηνῶν) expeditionem susciperet: se transmisso Sao, et finibus Romanorum percursis, rursus Istrum trajecturum, multis ad trajectionem ab imperatore Romanorum impetratis navibus. Idem se jam antea in gratiam Romanorum imperatoris fecisse, et multa Romanorum millia, qui in servitutem a Sclavinis redacti fuissent, libertate donata, Romanis restituisse. Nunc vero dicebat, se a Sclavinis injuria affectum quia nollent tributum quotannis illo tempore indictum sibi solvere, tum etiam quia Avarum legatos a se missos sustulissent, et eam esse causam cur ad Saum accessisset. Itaque Sethum excipere jussit legatos, quos ad imperatorem mittebat, qui peterent ut sibi in Sclavinos traiecturo naves per Istrum praepararet. Adjecit, se per ea quae et apud Romanos et Avares sanctissima habentur, paratum jurare, se nullum damnum cogitare aut Romanis aut oppido Sirmio inferre, sed tantum, quo sibi aditum ad Sclavinos patefaciat, pontem facere instituisse. His quidem Sethus et Romani, qui Singedone erant, minime fidebant; sed se idoneo exercitu instructos, aut militibus (paucos enim habebant) aut navibus velocibus minime satis paratos esse cogitabant. Hic enim motus de improviso et praeter spem acciderat. Praeterea chaganus minitari coepit et testificari, se solum conventis inter se et Romanos pacis conditionibus stare, et quoniam in communes suos et Romanorum hostes pergat, minime se opus pontis construendi intermissurum. Quodsi quis Romanorum audeat vel unum telum coniicere in eos qui ponti aedificando manum admoverent, ab ipsis foederum violandorum initium factum esse, meminisse eos jussit; et quum ipsi Avares in bellum impullissent, si quid inde Romanorum res publica detrimenti ceperit, de eo queri vetuit. Hoc veriti Romani qui Singedone erant, chaganum ad iusiurandum provocarunt. Itaque confestim Avarico ritu iusiurandum ad hunc modum praestitit: Ense educto, sibi et Avarum genti dira est imprecatus, si quid mali comminisceretur Romanis in eo, quod pontem super Sao flumine facere susceperit, ut ipse et universa gens ad internecionom usque ferro periret, coelum ex alto super ipsis, et deus, qui in coelo est, ignem immitteret, silvae et montes casu et ruina illos obtererent, et Saus fluvius inundatione eos submergeret. Haec ubi barbaro more chaganus emisit: „Nunc ego, inquit, iusiurandum Romanorum iurare volo“. Tum quaesivit ex ipsis, quid esset quod

sanctum et religiosum ducerent, per quod jurantes, si fallerent, dei iram minime evitaturos crederent. Tum qui in Singedone urbe summam sacrorum potestetam habebat (ὁ τῆς Σιγγηδόνος πόλεως τὴν ἀρχιερωσύνην), statim sancta Biblia per internuntios tradi jussit. Et ille quidem occultans ea quae mente volvebat, multo cum tremore et magna cum reverentia se ea suscipere simulans, procedit e cathedra, et alacri animo in genua provolutus, iuravit per deum, qui sacrorum librorum verba emisisset, se in nullo eorum, quae dixisset, mentiri et fallere. Itaque Sethus admisit legatos ab eo missos, et ad imperatorem Tiberium in regiam urbem transmisit. Dum legati iter peragunt, et imperator eos admittere parat, chaganus interea opus non intermisit, sed omni cura, studio et diligentia, toto Avarum exercitu in eam rem incumbente, pontem super Sao flumine absolvit. Etenim perficere opus statuerat, antequam ea res ad imperatoris cognitionem veniret, ne, si resciret, aedificationem disturbare tentaret.

Itaque profecti Avarum legati in regiam urbem, ab imperatore petierunt, ut naves praepararet chagano et Avarum exercitui, quibus Istro trajecto in Sclavinos moverent. Etenim chaganum, fidentem amicitia, quae illi cum Romanis erat, iam pontem struere super Sao flumine propositumque habere, communes suos hostes et Romanorum conterere et labefactare. Haec legatis nuntiantibus, statim aperte imperator cognovit conatum et mentem chagani. Quum enim oppido Sirmio (τὴν πόλιν τὸ Σίρμιον) potiri cuperet, pontem fecerat, ut oppidi incolas omnium rerum commeatu intercluderet et fame ad deditionem compelleret. Nam quum imperator minime paci cum Avaribus compositae diffideret, in urbem commeatus ad obsidionem tolerandam idoneos invehi non curaverat. Praeterea copias, non dico quae satis essent ad resistendum Avaribus, sed ne minimas quidem omnino habebat. Etenim omnes exercitus, quos conscripserat, Persico bello in Armenia et Mesopotamia occupati erant. Quae tamen omnia dissimulabat, tanquam non intelligeret, quo chaganus tenderet. Itaque imperator respondit, se quoque velle Sclavinos, quoniam plerasque Romanorum regiones praedati fuerant et latrociniis vexaverant, bello persequi. Sed tunc temporis non opportunum esse Avaribus eam expeditionem suscipere, quia Turci (Τοῦρκοι) iam circa Chersonem agerent, et si illi Istrum traiicerent, celeriter eius rei nuntios accepturi essent. Itaque commodius illi esse supersedere et differre expeditionem in aliud tempus. Quid velint Turci et qua parte progressuri sint, se brevi

cogniturum, de quibus omnibus chaganum certiorem facturum. Haec non latebat Avarum legatum, e re nata ab imperatore conficta, qui objecto Turcorum metu chaganum abducere ab incepto opere sperabat. Sed idem se sentire simulavit, et promisit se effecturum ut ab ea mente chaganus desisteret. Itaque legatus, qui praecipue chaganum ad bellum Romanis inferendum impulerat, amplissimis donis acceptis quae pro mercede postulaverat, e regia urbe proficiscitur. Sed quum per Illyrium iter faceret cum paucis Romanis ad eum tutandum praemissis, a Sclavinis, excursiones in eas partes facientibus, occisus est. Non multis interjectis diebus, ecce alter legatus venit a chagano in regiam urbem, Solachus (Σόλαχος) nomine, qui apertissima et nuda impudentia ita locutus est: „Ponte junctum fluvium Saum, supervacuum existimo affirmare. Manifesta enim is, qui probe scienti narrat, vituperatione dignus est. Neque vero ulla arte Romani Sirmium oppidum ab obsidione liberare, neque commeatum, aut aliam ullam rem, quae obsessis levamento sit, flumine in urbem invehere possunt, nisi tantam multitudinem illuc mittant, quae vi et fortitudine possit Avarum exercitum ab obsidione depellere et pontem dejicere. Itaque imperatorem consultius facturum, si pro una minime opulenta urbe, magis pro una olla (ea enim dictione usus fuerat), non bellum in Avares et Avarum chaganum susciperet, sed si contentus educere salvos et incolumes omnes milites Romanos et urbis incolas una cum suis rebus, quicquid earum efferre potuerint, urbem nudam et desertam chagano cederet. Hunc enim veritum esse, ne Romani stare pacis conditionibus in animo haberent tantisper dum bellum, quod cum Persis gererent, confecerint, eoque confecto, omnibus viribus in Avares impetum facere, quum hanc urbem promptissimum adversus ipsos propugnaculum haberent, neque interiecto fluvio maximo aut alia loci difficultate impedirentur. Ceterum perspicuum et apertum esse, imperatorem commodi Avarum nullam habuisse rationem, qui, etiam pace constituta, oppidum Sirmium validioribus moenibus cinxerit. Frui quidem chaganum donis quae singulis annis accipiat ab imperatore; nam magni pretii bona esse aurum, argentum et sericam vestem, sed carissimum et pretiosissimum omnium bonorum esse vitam, cui cum timeret, et animo repeteret, Romanos multas gentes in his locis donis et muneribus ad se accivisse et pertraxisse, quas deinde tempore procedente subegerint et funditus everterint, neque donis, neque promissis, neque ulla alia re illum moveri posse, ut desistat ab incepto, neque quieturum donec urbem ceperit, et om-

nem Sirmianam insulam propriam sibi fecerit. Seque jure id facere quia Gepidarum prius haec insula fuerit, quorum res et urbes iustius Avares sibi vindicare possent, qui eos devicerint, quam Romani". Haec imperatorem valde perturbarunt, et graviter eius mentem ira et dolore perculerunt, tamen idonea et ipse, quantum potuit, oratione usus ita respondit: „Neque copiis, neque fortitudine manus, neque prudentia nos chaganus circumvenit, sed eum pacem et deum, per quem juravit, delusisse, omnibus manifestum est. Nihilominus illi perfidiam parum profuturam esse spero. Sed potius unam ex filiabus, quas duas habeo, illi desponderem, quam Sirmium oppidum volens traderem. Quod si vi expugnarit, ego deum ultorem expectans, cujus numen violavit, imperio Romano me non defuisse existimabo". Tum dimisso legato, urbi suppetias ferre, quoad potuit, paravit. Etenim, ut superius dixi, nullas habebat copias: itaque exercituum praefectos, duces et turmarum ductores, hos per Illyrium, alios per Dalmatiam mittit, ut urbem, quoad fieri posset, custodirent.

Theognis ubi in Casiam et Carbonariam insulas pervenit, sermones ad se, ut foedera fierent, delatos excepit: itaque Baianus advenit, et de equo descendens, in sella aurea consedit, quae stragullis gemmis ornatis in formam tentorii comparata erat. Ante pectus illius et vultum propugnaculi modo erat objectum scutum, ne a Romanis forte in eum tela iaculantibus appeteretur. Etenim qui cum Theognide erant, non longo intervallo distabant a loco ubi Baianus sedebat: itaque Hunni interpretes clara voce fidem datam de induciis pronuntiarunt. Tum Baianus dixit, oportere Romanos illi sine pugna Sirmium cedere, quia nihil illis opis jam reliqui esset, quominus oppidum caperetur. Nam, praeterquam quod urbem res necessariae deficerent, impedita ab utraque parte frumenti invectione, etiam Avarum multitudinem nullis laboribus defatigatum iri, usque dum urbem suae potestati subiiciant. Proposuit etiam aliquam verisimilem causam, cur desideraret urbis dominium adipisci, ne transfugae ex Avarico exercitu, quia urbs esset illis contermina, ad Romanos receptum haberent. Quum haec ad hunc modum locuti essent, contra respondit Theognis, se non prius a bello recessurum, quam Avaricus exercitus cesserit, neque alia conditione Baianum sperare debere, se faciles Romanos ad ea, quae velit, reperturum. Haec inter se altercantibus et concertantibus, aperte foedus Theognis icere recusavit et dixit Baiano, ut se ab oculis Romanorum subduceret, et arma ad pugnam ca-

pessendam caperet, tanquam crastina die sine ulla dilatione manus illi secum conserendi potestatem facturus. His dictis abierunt.

Romani et Avares per tres dies (annos?) decertarunt; sed quum nullae Romanorum copiae numero sufficiente apparerent, quae pontem, qua itur in Dalmatiam, tametsi parum munitus esset, oppugnarent, Apsichus (Ἀψὶχ) et qui cum eo erant Avares, qui illic prius ad pontis custodiam consederant, tam parvi Romanos faciebant, ut ad alium pontem se conferrent et novas copias copiis Baiani adiicerent. At qui in Sirmio erant ingenti fame oppressi, cibis nefandis se sustentabant, quia rerum necessariarum inopia laborabant et hostes pontem in Sao fecerant. Praeterea Salomon, qui tunc temporis Sirmio praeerat, parum diligenter res administrabat, neque se ullum rei militaris usum habere ostendebat. Itaque cives et urbis incolae, hac calamitate afflicti, eiulabantur, et quum ad extremas spes redacti essent, omnium istorum malorum causam in duces Romanos reiiciebant. Postremo Theognis paucitate militum laborabat. Haec ubi Tiberius didicit, potius esse duxit, civium multitudinem non cum ipsa urbe in deditionem venire: itaque per literas jussit Theognidem bellum his conditionibus solvere, ut liceret omnibus, qui in urbe habitabant, salvis et incolumibus exire, neque quicquam suarum rerum inde asportare praeter vitam et unam vestem. Itaque in has conventiones consenserunt, et bellum his conditionibus desiit, ut Romani Avaribus urbem dederent, et Avares Romanis omnem, quae in ea erat, multitudinem, absque his quae unusquisque eorum in bonis habebat, concederent. Exegit etiam chaganus trium praeteritorum annorum aurum, quod non acceperat, et illi Romani solvere solebant, ut armis abstineret. Erant vero pecuniae, quae pro pace unoquoque anno pendebantur, ad octoginta millia nummorum aureorum. Praeterea unus ex his, qui sub eo militabant, in Romanorum regiones fugerat, quia dicebatur adulterium cum Baiani uxore commisisse. Hoc significavit Theognidi, et sibi transfugam reddi postulavit, seque non aliter foederum conditiones ferre posse affirmavit. Theognis respondit, Romani imperatoris ditionem longe lateque patere, in qua, propterea quod amplissima et vastissima esset, res difficilis inventu foret vir exul in ea errans, qui fortasse etiam iam periisset. Ad ea Bajanus dixit: „Jurent igitur Romani duces se perquisituros, et si transfugam repererint, non occultaturos, sed omnino eum in manus Avarum regi tradituros; sin autem fato functus sit, ejus rei ipsum certiorem facturos esse“.

Menandri protectoris continuatio historiae Agathiae c. 63—65. ed. Müller: Fragmenta histor. graec. IV, 263—268.

Muralt: Essai de Chronographie Byzantine I, 239—241.

Post primam illam anno 569 Sirmii obsidionem (vide pro praecedenti) Avari cum Romanis contra Slavenos, qui „Graeciam vastabant", societatem iniverunt. Anno 577 Joannes Illyrici praefectus ad Baianum in Pannoniam (Παιονία) mittitur, ipsumque „et Avarum copias (sexaginta millia), longis navigiis flumine traiecto, in Romanorum fines traduxit". Baianus, „iterum Istro traiecto, confestim vicos et pagos Sclavinorum igni ferroque vastavit". (Menander op. cit. c. 48. p. 252). Verum amicitia haec inter Avaros et Romanos diu non duravit; nam post duos annos chaganus Sirmium ab imperatore Tiberio repetebat. Hac expositione una edocemur, qualiter Slaveni, qui chagano subditi non erant, erga Avaros se habuerint.

[1] Χαγάνος i. e. princeps; unde Gregorius Turon. Histor. IV, 29 recte dicit: „Hunnorum (Avarum) rex vocabatur caganus; omnes enim reges gentis illius hoc appellantur nomine". Apud Arabes „châkân, Mongolos et Turcas „khakân", contractum „khân" (cf Tschinggis-khakân, Tschinggis-khân); vox turcico-tartaricae originis. Chagani nomen „Baianus" conferri potest cum Tartarorum „Bai" = magus, Hungarorum „Báj". M. Büdinger: Oesterr. Geschichte I, 67. [2] Id. ibid. „Der Name Targitios hat eine frappante Aehnlichkeit mit Targitaos, dem Stammvater des Skythen (Herod. IV, 5), deren mongolische Nationalität Neumann nachgewiesen hat. Das Wort lässt sich, wie mir dr. Nöltcke mittheilt, vielleicht aus dem čagataischen erklären als zusammenhängend mit daroga (Stadtaufseher), oder mit targat-mak (zerstreuen). V. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme p. 291.

7.

A. 583—4.

Singidunum ab Avaris capitur.

Chaganus . . . fastidio et arrogantia praeceps . . . ad 80.000 millia alia viginti anniversarie sibi a Romanis pendi postulare; imperatoreque id durius accipiente foedus contemnere, sacramenta iurata ventis discerpenda tradere. Nec cunctatus amicam bello tubam corripit, agmina in expeditionem evocat urbemque Singidonem[1], haud munitam et militari apparatu destitutam, quod ex pace et otio Thracia tota in socordiam et desidiam versa esset . . quodque civium plurimi, ut in messe, foris manentes, quantum vitae tolerandae sufficeret, frugum sibi demetendo colligerent, subito, quanquam non citra laborem, capit; nam intra portas acerrime pugnatum est; Abares obtruncati magno numero et Cadmea, ut dicitur, reportata victoria. Alias item (urbes) non paucas et huic vicinas depraedatus est, et quidem minime operose: improvisum siquidem ac neutiquam expectatum malum veniebat. Augusta[2] et Viminiaco,[3]

ad Illyricum pertinentibus, in potestatem adductis, mox Anchialum[4] infesto exercitu profectus eius agrum et vicos circumiectos populationibus et incendiis deformavit . . .

Theophylacti Sim. Historiarum lib. I c. 4. ed. Bonn. Theophanis Chronographia p. 389. ed. Bonn. Historiae miscellae lib. XVII. p. 113. ed. Muratori.

Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης, natus sub Mauricio (582—602), imperatori Heraclio (610—41) a secretis, Menandri protectoris historiam continuando res gestas imperatoris Mauricii octo libris absolvit (Ἱστορία οἰκουμενική), quorum primi quinque de bellis contra Persas, reliqui de bellis contra Avaros et Slavenos praeprimis agunt.

Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 243—4.

Elpidius, imperialis senator et Siciliae pridem praefectus, nec non Commentiolus scribo missi ab imperatore Mauricio ad chaganum, pacem tractaturi, conveniunt Anchiali; sed re infecta vix salvi evadunt. Sequenti anno (584) chaganus Slavenos (τῶν Σκλαβηνῶν ἔθνος) submisit in imperii terras, quas, usque ad „murum longum" prosilientes, depopulabantur, donec a Commentiolo ad fluvium Erginum (nunc Ergine) devicti Astica, Adrianopoli (ubi Ἀνδραγάστῳ obviam venit) et Ensino eiecti sunt. Theophylacti histor. lib. 4—7. ed. Bonn.

[1] Σιγγηδόνα, Singidunum, urbs Moesiae superioris, ad confluxum Savi et Danubii, e regione Tauruni (Zemun), civitatis Pannoniae sirmiensis. Justinianus I urbem Herulis (549) cesserat (Procop. de bello gotth. III, 34. 35. IV, 18), dein iterum in Romanorum potestatem venit. Nunc Belgrad. [2] Αὐγοῦστα, Augusta sc. castra. [3] Βιμινάκιον, Viminacium (nunc Kostolac in Serbia e regione orientali ostio Margi, Morava, penes fluvium Mlava). [4] Ἀγχίαλος, Anchialus adhucdum Anchialo, in Thraciae provincia Haemiomonte, ad Pontum.

8.

Circa a. 585.

Veglensis et Absarensis episcopatus sub iurisdictione patriarchae Gradensis.

(Helias egregius patriarcha Gradensis) in eadem quoque aecclesia (sanctae Eufimiae) congregata multitudine episcoporum a Verona usque Pannoniam, cunctaeque Venetiae populo convocato, generalem sinodum celebravit . . . Tunc Helias egregius patriarcha cum omni illa multitudine episcoporum ac cleri et populi collaudatione ordinavit sedecim episcopatus inter Forogulensium nec non et Histriae sive Dalmatiae partes, videlicet in Vegla, in Apsaro[1], in Pathena[2]; in Venetia autem sex episcopatus fieri constituit[3] . . . Ibique statuit aecclesiam Gradensem caput et metropolim tocius provinciae Hystriensium et Venetiarum; cuius Venetiae terminus a Pannonia usque ad Adam fluvium protelatur. Epistolamque[4] pro his statutis

acceperunt a beatissimo papa Pellagio, consentientibus universis episcopis iam dictarum provinciarum.

Chronicon Gradense. Pertz Mon. Germ. IX, 44—45. Archivio storico italiano tom. VIII, p. 125. Firenze 1845.

Gradensis chronicae auctorem Pertzius minus recte putavit Joannem diaconum, scriptorem chronicae venetae, capellanum ducis Petri Urseoli II. Quisquis chronicae auctor fuit, gradensis ecclesiae res bene noverat; atque in prima saltem eiusdem parte elucubranda chronico, quod ab Altino nomen habet, usus est. Cf. Simonsfeld: Andreas Dandolo und seine Geschichtswerke. München 1876. S. 56—62.

[1] Ossero, croat. Osor. Apsorus, Ἄψωρος, Absarus [2] Archivio stor. ital. loc. cit „Pattiena" i. e Petena, Pedena, slav. Pićan in Istria. Urbs episcopalis inde a saec. VI. [3] „Horum episcopatuum primum constituit Torcellanum, sicut primus fuerat vetustate in Altinensium civitate; secundum Metamaucensem (Malamocco); tercium Olivolensem . . quartum episcopium in Aequilensem civitatem fieri constituit; quintum in civitate Eracliana . . sextum in Caprulis". [4] Diversi argumenti epistolae tres papae Pelagii II (578—590) adsunt ap. Mansi: Conc. coll IX, 891. 895. 433.

9.

A. 590, mense novembri vel decembri.

Papa Gregorius I Natali episcopo salonitano praecipit, ut Honorato, ex archidiacono sacerdotem in concilio invitum facto, „locum et administrationem" pristinam restituat. Res si ad otium deduci non potuerit, Honoratum cum nuncio ad se mitti vult.

Registri lib. I ep. 19. Mansi: Conc. collec. IX, 1039. Farlati: Illyr. sacr. II, 224. Cod. dipl. CSD. I, 5. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 721.

Gregorii I (590—604) vetustissima sunt pontificum romanorum regesta, quorum tenemus notitiam et quae nobis eadem servata esse gaudemus.

Epistolas papae Gregorii I, quae salonitanam ecclesiam concernunt, novit Johannes diaconus, qui iussu papae Joannis VIII (872—82) vitam Gregorii I conscripserat (v. vitae lib. IV c. 2. Farlati II, 247. Cf. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter I, 224); easque etiam spalatensi archidiacono Thomae notas fuisse patet ex eiusdem histor. salon. cap. V, VI et VIII ed. J. Lucii p. 315, 316, 318.

10.

A. 590, mense novembri vel decembri.

Papa Gregorius I Honorato diacono salonitano scribit de eius cum episcopo controversia.

Registri lib. I ep. 20. Mansi IX, 1035. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 722. De causa controversiae v. inf. nr. 15.

11.

A. 591, februario.

Papa Gregorius I Natali episcopo salonitano, scriptis a diacono Stephano allatis, initum pontificatum sibi gratulanti gratias agit.

Registri lib. I ep. 21. Mansi IX, 1040. Farlati II, 225. Cod. dipl. CSD. I, 6. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 723.

12.

A. 591, februario.

Papa Gregorius I Sebastiano episcopo Sirmiensi[1] significat, se ad „piissimos dominos" libellum composuisse, ut Anastasio patriarchae Antiocheno, si repetere sedem non liceret, usu palii concesso, Romam ire permitteret. Epistola vero cur data non sit, nuncium narraturum. De ipsius Anastasii voluntate certior fieri vult.

Registri lib. I ep. 28. Mansi: Conc. coll. IX, 1050. Farlati VI, 411. Cod. dipl. CSD. I, 5. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 731.

Sebastianum non Rhisinensem in Dalmatia sed Sirmiensem in Panonia secunda episcopum fuisse, doctissimus Jaffè recte ad alteram Gregorii I epistolam (vide infra nr. 32) advertit. Ex his quippe epistolis deducitur, Sebastianum ab ecclesia sua extorrem tunc in partibus Orientis comoratum fuisse, quod facile explicatur, si animadvertitur, Sirmium ante decennium ab Avaris occupatum fuisse (vide supra nr. 6). Constat praeterea, Sirmium inde ab apostolicis temporibus suos episcopos habuisse, non item Rhisinium.

[1] „Gregorius Sebastiano episcopo Rhiziniensi", loco „Sirmiensi".

13.

A. 591, mense martio.

Papa Gregorius I „Malcho episcopo dalmatiensi"[1] mandat: compellat Stephanum episcopum Scodrensem, ut quas habeat cum Georgio „praefecto per Italiam", referente sibi eiusdem consiliario Joanne, controversias ad eligendum iudices conferat, „et quidquid inter praedictum Joannem virum magnificum et saepe fatum episcopum electorum fuerit sententia diffinitum, ad effectum perducere non ommittat".

Registri lib. I ep. 38. Mansi: Conc. coll. IX, 1057. Farlati: Illyr. sacr. IV, 170. Cod. dipl. CSD. I, 6. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 742.

[1] Farlati loc. cit. „dalmatiensem" eundem ac „dalminiensem" esse putat; nomenque habere ab urbe „Dalminio" (Delminium, Δαλμίνιον), antiquissima Dalmatiae metropoli, quam ipse ad Dumnum (Duvno) in Bosnia, Mommsen (Corp. inscr. lat. III, 1 p. 385) vero in Gardun prope Trilj in Dalmatia sitam fuisse opinatur.

14.

A. 591, mense iunio.

Papa Gregorius I „universis episcopis per Illyricum" imperatoris Mauricii praeceptum Jobino „praeposito per Illyricum" editum inculcat, ut scilicet „episcopos, quos a propriis locis hostilitatis furor expulerat", recipiant atque sustentent: „non quidem ut per communionem episcopalis throni dignitas dividatur sed ut ab ecclesia iuxta possibilitatem sufficientia debeant alimenta percipere".

Registri lib. I ep. 45. Mansi: Conc. coll. IX, 1065. Farlati VI, 413. Cod. dipl. CSD. I, 6. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 749.

15.

A. 592, mense martio.

Papa Gregorius I „Natali episcopo salonitano": „Multis ab urbe tua venientibus, frater carissime, didici, pastorali cura derelicta solis te conviviis occupatum; quae audita non crederem, nisi haec actionum tuarum experimentis approbarem. Nam quia nequaquam lectioni studeas, nequaquam exhortationi invigiles, sed ipsum quoque usum ecclesiastici ordinis ignores, hoc est in testimonium, quod eis, sub quibus es positus, reverentiam servare nescis. Cum enim sanctae memoriae decessoris mei[1] fueris scriptis prohibitus, ne contra Honoratum archidiaconum tuum dolorem tam longae ingratitudinis retineres; cumque a me saepuis correptus fueris et haec tibi summopere fuerint interdicta, et mandata dei negligens sed et scripta nostra contemnens praefatum Honoratum archidiaconum tuum, quasi ad fortiorem honorem provehens, conatus es callida arte degradare. Unde actum est, ut eo de archidiaconatus loco summoto alium accerseres, qui tuis moribus obtemperare potuisset, cum praefatus vir pro nulla tibi re, ut arbitror, displicuit, nisi quod vasa sacra et velamina tuis te parentibus dare prohibebat". . . Honoratum archidiaconum restitui iubet; quod nisi fiat, eum palii usu deinde communione privatum iri, postremo se de removendo eo cogitaturum ostendit. Praecipit, ut Honoratum restitutum nunciumque Romam mittat.

Registri lib. II ep. 18. Mansi: Conc. coll. IX, 1090. Farlati II, 227. Cod. dipl. CSD. I, 7. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 810.

[1] Pape Pelagii II, qui a 27 nov. 578 usque ad ianuarium a. 590 ecclesiam gubernaverat. Vide Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 691.

16.

A. 592, mense martio.

Papa Gregorius I „universis episcopis per Dalmatiam constitutis", quid Natali episcopo salonitano praeceperit, significat.

Registri lib. II, ep. 19. Mansi: Conc. coll. IX, 1091. Farlati II, 228. Cod. dipl. CSD. I, 8. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 811.

17.

A. 592, mense martio.

Papa Gregorius I „Antonino subdiacono" mandat, ut Salonam eat, episcopum Natalem ad restituendum Honoratum hortetur, recusantem primum palii usu deinde communione privet, restitutum vero Honoratum cum episcopi nuncio Romam ire iubeat. Malchum episcopum Dalmatiensem quam primum ad se venire vult.

Registri lib. II ep. 20. Mansi: Conc. coll. IX, 1092. Farlati II, 230. Cod. dipl. CSD. I, 9. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 812.

18.

A. 592, mense martio.

Papa Gregorius I „Jobino praefecto Illyrici" gratulatur, quod eiusdem regimini commissae provinciae dominus voluerit consulere, „ut quam ex una parte flagello barbaricae vastationis ulcerat, hanc ex alia per eminentiam tuam, quasi per superductam salutem, curet." Epistolae latorem, „quem illuc pro ipsa exigui patrimonii administratione" dirigit, commendat. Natali episcopo Salonitano opem ferri vetat.

Registri lib. II ep. 21. Mansi: Conc. coll. IX, 1093. Cod. dipl. CSD. I, 10. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 813.

19.

A. 592, mense iulio.

Papa Gregorius I Joanni episcopo Ravennae scribens gaudet de Natali episcopo salonitano, „quia mores suos ipse correxit". Episcopum dalmatiensem Malchum, „ut prius quam Romam veniat, rationes suas ponat et tunc demum alibi, si necesse est, proficiscatur", admoneri vult.

Registri lib. II ep. 46. Mansi: Conc. coll. IX, 1101. Cod. dipl. CSD. I, 10. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 833.

20.

A. 592, mense augusto.

Papa Gregorius I „Natali episcopo salonitano“ respondet: convivia excusanti non assentitur quidem, reconciliatum tamen se ostendit. „Ago autem omnipotenti deo gratias, quia per vos quidem haeretici ad sanctam ecclesiam revocantur; sed curare vobis necesse est, ut ipsi quoque, qui infra sanctae ecclesiae gremium (sunt), continenter ita vivant, quatenus eius adversarii pravis moribus non existant“. Litem eius cum Honorato archidiacono, quum eius legati advenerint, se iuste compositurum spondet.

Registri lib. II ep. 52. Mansi: Conc. coll. IX, 1106. Farlati: Illyr. sacr. II, 232. Cod. dipl. CSD. I, 11. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 839.

21.

A. 592, mense octobri.

Papa Gregorius I „Natali episcopo salonitano“ praecipit, ut causa Florentii „epidauritanae[1] civitatis episcopi“, qui „a quibusdam in causis criminalibus accusatus et nullis canonicis probationibus exquisitis nec sacerdotalis concilii praeveniente iudicio ab honoris officio non iure sed auctoritate depositus“ fuit. concilio convocando, Antonino subdiacono suo moderante, retractetur,

Registri lib. III ep. 8. Mansi: Conc. coll. IX, 1119. Farlati VI, 4. Cod. dipl. CSD. I, 13. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 847.

[1] Epidaurus, Ἐπίδαυρος, Dalmatiae urbs, nunc Ragusa vecchia.

22.

A. 592, mense octobri.

Papa Gregorius I „Antenino subdiacono“ significat, Florentium epidauritanum episcopum, „praereptis prius rebus eius, pro quibusdam non approbatis criminibus sine sacerdotali concilio fuisse damnatum et, ut dicitur, detrusum in exilium“. Praecipit, ut accedat Natalem episcopum salonitanum, qui convocato concilio Florentium aut condemnet, „si haec, in quibus accusatus est, canonice fuerint approbata“, aut restituat, „sin generali fuerit iudicio absolutus“.

Registri lib. III ep. 9. Mansi: Conc. coll. IX, 1119. Farlati VI, 5. Cod. dipl. CSD. I, 13. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 848.

23.

L 297.

Slaveni ad Singidunum et Sirmium naves Avaris ad Istrum et Savum traiiciendum parant.

Ὁ δὲ χαγᾶνος ἐπενθήκας λαμβάνων τὰς συνθήκας ἐζήτει τὸν καίσαρα. ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τοῖς λόγοις τοῦ βαρβάρου ὤτων οὐκ ἐδίδου βαλβῖδα, ἀντελάμβανε παραυτίκα τὸν πόλεμον. καὶ οὖν ὁ χαγᾶνος τοῖς Σκλαβηνοῖς προστάττει ἀκατίων πλήθη τεκταίνεσθαι, ὅπως πρὸς διάβασιν σχοίη τὸν Ἴστρον πειθήνιον. οἱ μὲν τῆς Σιγγηδόνος οἰκήτορες ἀθρόαις ἐφόδοις τισὶν τῶν Σκλαβηνῶν τοὺς πόνους ληίζονται, καὶ πυρὶ παραδιδόασι τὰ πρὸς ναυτιλίαν τούτων ἐπίχειρα. διά τοι τοῦτο πολιορκοῦσι τὴν Σιγγηδόνα οἱ βάρβαροι, ἡ δὲ πόλις ἐς τοὔσχατον ἀφικομένη κακοῦ ἰσχνὰς ἐπεφέρετο σωτηρίας ἐλπίδας. ἑβδόμη δὲ ἡμέρα, καὶ ὁ χαγᾶνος τοῖς βαρβάροις προσέταττε τῆς πολιορκίας ἀπέχεσθαι γενέσθαι τε ὡς αὐτόν. ἐπεὶ δὲ τὸ βάρβαρον τούτων αὐτήκοον γέγονεν, ἀπολιμπάνει τὸ πόλισμα χρυσῶν δαρεικῶν χιλιάδας ἀπενεγκάμενος δύο τράπεζάν τε χρυσόπαστον καὶ στολήν. καὶ οὖν ὁ χαγᾶνος παρασάγγας ποιησάμενος πέντε στρατοπεδεύεται ἀνὰ τὸ Μίρσιον, πλήθη τε Σκλαβηνῶν ξυλουργεῖν παρεσκεύαζεν, ὅπως τὸν ποταμὸν τὸν λεγόμενον Σάον ναυτιλλόμενος διανήξηται. ὁ μὲν οὖν πρὸς τὴν ἐπιστρατείαν ἠπείγετο, οἱ δὲ σύνδρομον τῷ προστάγματι τὴν ναυτιλίαν παρείχοντο· τοιαῦτα γὰρ οἶδε τῶν ταττομένων ὁ φόβος ταξιαρχῶν ἀπεργά-

Chaganus item pacta tributa augeri a caesare contendebat. Cui cum aures non darentur, continuo bellum moliri et Sclavenis bonum numerum parandorum actuariorum ad Istrum traiiciendum indicere. Cives Singidoni Sclavenorum labores crebris impressionibus depopulantur, eorumque in fabricandis navibus opera ignibus exurunt. Quocirca barbari urbem obsidione circumdant; quae ad extremam devoluta miseriam spe salutis exigua alebatur, cum luce septima chaganus barbaris edicit, ut obsidione relicta ad se veniant. Quibus dicto audientibus, ab obsessis duobus daricorum millibus mensaque auro illusa ac veste acceptis, ab oppido recedit, confectisque paransagis quinque ad Mirsium (i. e. Sirmium) castra metatur ac multitudini Sclavenorum componendarum navicularum ad amnem Saum transeundum negotium iniungit. Et ille quidem expeditionem urget, hi iussa illico complexi et constitutos decuriones ad opera exigenda metuentes curandae navigationi operam dant. Fabricatis igitur iam navigiolis et in medio propositis vicinum flumen barbari transmittunt. Chaganus partem copiarum segregat, quae praecurrat Romanisque adventus

ζεσθαι. ἐπακτρίδων γοῦν ἄρτι τῷ βαρβάρῳ γενομένων τε καὶ προκειμένων, τὸν ἀγχίθυρον ποταμὸν διαπεραιοῦται τὸ βάρβαρον. ὁ μὲν οὖν χαγᾶνος δυνάμεως συντάξας ἀποδασμὸν προθέειν ἐκέλευε καὶ φοβερὰν τὴν ἐντυχίαν τῆς ἐπιστασίας Ῥωμαίοις παρέχεσθαι. πέμπτῃ δὲ ἡμέρᾳ, καὶ τῇ Βονωνίᾳ προσωμίλει.

sui terrorem iniiciat. Quinto d
Bononiam accedit.

Theophylacti Sim. Histor. lib. VI c. 4. p. 246—7. ed. Bonn. Theophanis chronographia p. 415. ed. Bonn. Historiae miscellae c. 17 p. 117. ed. Muratori.

Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 253.

Post bellum anni 584 aliud cum Avaris a. 586 exortum est, in quo chaganus Ratiariam (Ῥατηρίαν, nunc Arčer), Bononiam (Βονώνειαν, nunc Vidin), Akis (ad Aquas), Dorostolum (Δορόστυλον, Dristar, Silistria), Saldapa, Pannasa, Marcianopolim (Prieslav) et Tropaeon subegit. Comentiolus Anchialum (Anchialo) veniens Martinum et Castum hosti obviam mittit, qui etiam ad Saldapa oppidum caesus est. Dum interea Comentiolus Marcianopolim processisset, Castus „ad angustias Haemi" in loco Sabulen Manalion devictus et captus est; Avari obtenta victoria Thraciam usque ad murum longum depopulati sunt. Anno sequenti (587) chaganus castellum Apperiam (τὴν Ἀππέρειαν) subegit; verum eius exercitus ad Adrianopolim a Joanne, Mystacone (Μυστάκωνα) dicto, deletur, „belloque finis imponitur". Theophyl. Histor. lib. I c. 8, lib. II c. 10, 12—17. ed. Bonn. Anno 589 Avari iterum Graeciam devastant (Evagrius: hist. eccl. lib. VI c. 10). Post biennium (591) in Thraciam „irruptionem cogitant", ad quam avertendam ipse imperator Mauricius „Anchialum advenire properat" (Theophyl. histor. lib. VI c. 1—3). Verum novum bellum primum anno sequenti (592) revera exortum est, ubi imperator „pacta tributa augere" chagano denegavit. Inimicitiae sumserunt exordium ad Singidunum, ubi Avarorum exercitus, uti superius describitur, flumen transire parabat navibus, quas Slaveni e chagani mandato fabricabant. Loco Μίρσιον, ad quod chaganus, Singiduni obsidione relicta, castra metatus est, hist. misc. loc. cit. rectius habet „Sirmium", quod cum Theophylacti descriptione magis convenit, nam ea circiter distantia Singiduno abest et ad Savum iacet, quorum neutrum de Mursia (Μουρσία, Mursia, nunc Osjek ad Dravum) dici potest (Rössler: Zeitpunkt der slav. Ansiedlung. S. 24). Quare inde elucet, Slavenos, Avarum subditos, quibus navium fabricatio ad traiiciendum Istrum primum dein Savum commissa fuit, iam eotum in sirmiensi Panoniae parte, quae Savo, Dravo et Danubio interiacet, sedes habuisse. Savum transgressus chaganus Bononiam (Vidin) tendit; superatis Haemi claustris Anchialum pervenit, dein Driziperam aggreditur, tum Perinthium sive Heracleam (ad Propontidem, nunc Eregli) usque penetrat. Hic loci Romanorum exercitus sub stratego Prisco in fugam conii-

citur et Tzurulum (Čorlu) petens a chagano obsidetur. Urbs dolo ab internecione liberatur, „chaganus vero pauxillum auri in conditione a Prisco accipiens in ditionem suam" redit. Theophyl. histor. lib. VI c. 4—5.

24.

A. 593, mense martio.

Papa Gregorius I „Antonino subdiacono, rectori patrimonii in Dalmatia", mandat: si fama de morte Natalis episcopi Salonitani veritate nitatur, „clerum et populum eius civitatis admonere festinet, quatenus uno consensu ordinandum sibi debeant eligere sacerdotem", electumque ordinandi causa Romam mittat, „sicut priscis fuit temporibus". De rebus vel ornamentis ecclesiae faciat inventarium, se praesente, conscribi, rerumque curam Respecto diacono et Stephano primicerio notariorum tradat. Malchum episcopum rebus salonitanis interesse vetat, eundemque evocat. Cuncta haec „cum consilio magnifici atque eloquentissimi Marcelli" agat.

Registri lib. III ep. 22. Mansi: Conc. coll. IX, 1125. Farlati II, 241. Cod. dipl. CSD. I, 14. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 862.

25.

A. 593, mense aprili.

Papa Gregorius I „Honorato archidiacono salonitano", qui „rursus ante non multum temporis spatium ad romanam civitatem veniens de aliquibus illic actis incongrue et de sacrorum est conquestus alienatione vasorum", interea vero „Natalis episcopus de hac luce migravit", significat, necessarium se iudicare, „easdem praeceptiones tam sui praedecessoris quam suas, quas dudum pro eiusdem (archidiaconi) absolutione transmisit, praesentibus deinceps apicibus confirmare". Quaerimonias eius ad Antoninum, subdiaconum et „rectorem patrimonii" romanae ecclesiae, delegat.

Registri lib. III ep. 32. Mansi: Conc. coll. IX, 1131. Farlati II, 243. Cod. dipl. CSD. I, 14. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 872.

26.

A. 593, mense iulio.

Papa Gregorius I „clero ecclesiae salonitanae" respondet, gratum sibi fuisse, quod Honoratum, archidiaconum, „expertum virum et gravem moribus, ad episcopatus ordinem elegerint"; electionem hanc ipse quoque adprobat, eosque hortatur, „ut in eius electione

sine aliqua ambiguitate persistant". Cui ut adversariorum quoque animos conciliaret, Antonino subdiacono mandatum Malchumque, episcopum „ab inquietudine" avocatum esse nunciat.

Registri lib. III ep. 47. Mansi: Conc. coll. IX, 1139. Farlati II, 244. Cod. dipl. CSD. I, 15. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 887.

27.

A. 593, mense octobri.

Papa Gregorius I „universis episcopis per Dalmatiam" praecipit, „ut nulli penitus extra consensum permissionemque suam, quantum ad episcopatus ordinationem pertinet, in Salonitana civitate manus praesumant imponere. Quodsi Honoratus diaconus indignus ostenditur, de vita moribusque eius, qui electus fuerit, sibi renunciari vult." Permittit tamen, ut quem omnes elegerint, consecrent, „excepta dumtaxat persona Maximi, de qua sibi multa mala perlata sunt, quae si ab appetitu maioris ordinis non cessat, ipso quoque, in quo est, officio careat". Episcoporum mores redarguit, qui „ita sunt saecularibus traducti negotiis, ut obliviscentes omnem sacerdotalis honoris tramitem, cunctumque superni metus intuitum, non quid deo sed quid illis placeat, student explere".

Registri lib. IV ep. 10. Mansi: Conc. coll. IX, 1166. Farlati II, 253. Cod. dipl. CSD. I, 15. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 919.

28.

A. 594, mense aprili.

Papa Gregorius I „Maximo praesumptori in Salona" significat, se cognovisse, „quod vel surrepta vel simulata piissimorum principum iussione, dum vita dignus non esset, ad sacerdotii ordinem, cunctis venerabilem, prorupisset; quod sine ulla haesitatione credidit, eo quod serenissimi domini imperatoris animum non ignorat, quod se in causis sacerdotalibus miscere non soleat. Additur inauditum nefas, quod post interdictionem caesis praesbyteris, diaconibus caeteroque clero manu militari ad medium dicatur deductus". Donec eum „non surreptitia sed vera iussione" ordinatum esse constiterit, ipsi et eius ordinatoribus interdicit.

Registri lib. IV ep. 20. Mansi : Conc. coll. IX, 1169. Farlati II, 255. Cod. dipl. CSD. I, 16. Jaffè : Regesta pont. rom. nr. 927.

29.

a. 594, mense iunio.

Papa Gregorius I „Marcello scholastico"[1] petenti respondet, se Maximo, praesumtori Salonitano, veniam non posse dare; „causa vero eiusdem, qui, si missarum solemnia celebrare praesumpserit, iam sacri corporis communione privatus est, matura deliberatione iudicabitur atque disponetur".

Registri lib. IV ep. 40. Mansi: Conc. coll. IX, 1183. Farlati II, 256. Cod. dipl. CSD. I, 17. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 945.

[1] Krause: „Die Byzantiner des Mittelalters S. 121: „Die σχόλαι gehörten zum Personal der bewaffneten Palastwachen".

30.

a. 594, ad finem.

Papa Gregorius I „Sabiniano diacono"[1] significat, Maximum praevaricatorem, „postquam serenissimus d. imperator[2] iussiones transmisit ut ordinari minime debuisset, ad altiorem superbiam prorupisse; nam homines gloriosi viri patricii Romani[3] ab eo praemia acceperunt, eumque ita ordinari fecerunt, ut Antoninum subdiaconum et rectorem patrimonii, nisi fugisset, occiderent". Praeterea „scripta papae publice relecta et in civitate posita publice scindi fecit atque in contemptum sedis apostolicae apertius exiliit". Malchum episcopum in custodia occisum esse negat, quoniam „neque in custodia fuit neque in aliqua afflictione"; sed in domo Bonifacii notarii, a quo prandio exceptus erat, „nocte subito mortuus est".

Registri lib. IV ep. 47. Mansi: Conc. coll. X, 83. Cod. dipl. CSD. I, 17. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 968.

[1] Pontificis legatus Byzantii V. Mansi IX, 1222. [2] Mauricius. [3] Erat exarchus, qui Ravennae residebat. Vide epist. Gregorii I papae ap Mansi IX, 1197 Pauli diac. de gestis Langobardorum lib. IV c. 8. Erat vero Romanus exarchus post Smaragdum (584—90) inde ab a. 590.

31.

a. 595, mense Januario.

Papa Gregorius I „Constantiae augustae" de Maximo scribit: „Salonitanae civitatis episcopus me ac personali meo nesciente ordinatus est et facta res est, quae sub nullis anterioribus principibus evenit; quod ego audiens ad eundem praevaricatorem, qui inordinate ordinatus est, protinus misi, ut omnino missarum solemnia celebrare nullo modo praesumeret, nisi prius a serenissimis dominis

cognoscerem, si hoc fieri ipsi iussissent, quod ei sub excommunicationis interpositione mandavi. Et contempto me atque despecto in audaciam quorundam saecularium hominum, quibus, denudata sua ecclesia, praemia multa praebere dicitur, nunc usque missas facere praesumit, atque ad me venire secundum iussionem dominorum noluit; ego autem praeceptioni pietatis eorum obediens eidem Maximo, qui me nesciente ordinatus est, hoc quod in ordinatione sua me vel responsalem meum praetermittere praesumpsit, ita ex corde laxavi, ac si me auctore fuisset ordinatus; alia vero perversa illius, scilicet mala corporalia, quae cognovi, vel quia cum pecuniis est electus vel quia excomunicatus missas facere praesumpsit, propter deum irrequisita praeterrire non possum . . . Prius tamen quam haec cognoscantur, serenissimus dominus discurrente iussione praecepit, ut eum venientem cum honore recipiam; et valde grave est, ut vir, de quo tanta et talia nuntiantur, cum ante requiri et discuti debeat, honoretur". Conqueritur, quod episcopi „refugium ad saeculares iudices habeant".

Registri lib. V ep. 21. Mansi: Conc. coll. IX, 1210. Farlati II, 257. Cod. dipl. CSD. I, 18. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 973.

32.

A. 595, mense iunio.

Papa Gregorius I. „Sebastiano episcopo Sirmiensi"[1] significat, se eiusdem „dulcissima atque svavissima scripta suscepisse"; de amico eius domino Romano conqueritur, quod ab eodem plus mali quam a Longobardis patiatur, „ita ut benigniores videantur hostes quam reipublicae iudices". Sebastianum, qui ecclesiam ab Anastasio patriarcha antiocheno oblatam abnuerit, laudat; eique unam ex vacuis Siculis offert.

Registri lib. V ep. 42. Mansi: Conc. coll. IX, 1212. Farlati VI, 412. Cod. dipl. CSD. I, 19. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 992.

[1] alias „Rhisiniensi". V. supra nr. 12.

33.

A. 595, mense septembri.

Papa Gregorius I „Maximo praesumptori ecclesiae salonitanae", qui „per simoniacam haeresim ordinatus missarum solemnia celebrare prohibitus" erat, praecipit, ut Romam „omni postposita excusatione festinet, quatenus servata iustitia secundum canonica instituta eiusdem causa cognosci et finiri possit."

Registri lib. VI ep. 3. Mansi: Conc. coll. X, 4. Farlati II, 259. Cod. dipl. CSD. I, 20. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1013.

34.

I. 595.

Sloveni Baiovariis confines.

Hiis diebus Tassilo a Childeberto, rege Francorum, apud Baioariam rex ordinatus est. Qui mox cum exercitu in Sclavorum provinciam introiens, patrata victoria ad solum proprium cum maxima praeda remeavit.

Paulus diaconus: De gestis Langobardorum lib. IV c. 7. ed. Muratori: Script. rer. ital. I, 455. Scriptor saec. VIII. W. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Berlin 1873. I, 126—131.

Tassilo factus est Baioariorum dux a. 595. V. ad h. a. Herimanni aug. chronicon et Sigeberti gemblacensis chronica: Pertz, Monum. Germ. VI, p. 90. VII, 320.

Haec est antiquissima apud scriptores notitia de Slavis, qui in „provincia" Baiovariae finitima sedes fixerunt. Provincia haec, mox „Carantanum" dicta, Noricum veterum erat, quod Sloveni intra 568—592 annos occuparunt. Conflictus inter Baiovarios et Slovenos in superiori Dravi valle, utrorumque limite, evenire potuit. V. Šafařik: Slov. starož. p. 689. Zeuss: die Deutschen und die Nachbarstämme. S. 372, 616. M. Büdinger: Oesterr. Geschichte I, 78.

35.

I. 596, mense ianuario.

Papa Gregorius I „Maximo, in Salona qui episcopatum arripuit", qui „toties admonitus" Romam venire postposuit, sed personam mitti Salonam postulavit, praecipit, ut intra dies triginta Romam veniat. „Quod vero indicas, serenissimos dominos, ut illic (Salonae) debeat esse cognitio, praecepisse, nos quidem nullas eorum alias de hac re, nisi ut ad nos venire debeas, iussiones accepimus"; talis „iussio per obreptionem elicita" esset, cum notum sit, „piisimos dominos disciplinam diligere, ordines servare, canones venerari et se in causis sacerdotalibus non miscere". Condonare se quidem „secundum iussiones serenissimi d. imperatoris" culpam, quod sine consensu pontificis „ad sacerdotalem ordinem inordinate proruperit"; sed alia „irrequisita" praeteriri non possunt. Paulinum episcopum et Honoratum ecclesiae salonitanae archidiaconum, qui a Maximo, „pro eo quod praesumptioni suae noluerunt praebere consensum", „graves molestias" perferebant, ita ut datis fideiiusoribus sint

constricti, quatenus eis civitatem vel domos suas egredi omnino non liceat", iniuriis affici vetat.

Registri lib. VI ep. 25. Mansi: Conc. coll. X, 18. Farlati II, 260. Cod. dipl. CSD. I, 20. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1036.

36.

A. 596, mense ianuario.

Papa Gregorius I „clero et nobilibus Salonae consistentibus" scribit, se „contra Maximum nullo odio moveri", prout quidam „perversae mentis homines, ut eorundem animos vulnerarent, illis insinuare conati sunt; se tantum „eiusdem Maximi causam subtiliter exquiri desiderare". Salonitanam ecclesiam tam diu „sine pastore" esse dolet. „Miratus autem valde sum, quia in tanto salonitanae ecclesiae clero vel populo vix duo ex sacris ordinibus inventi sunt, frater scilicet et coepiscopus noster Paulinus et dilectissimus filius meus Honoratus archidiaconus eiusdem ecclesiae, qui communicare Maximo, sacerdotium rapienti, minime consentirent, et se christianos esse cognoscerent". Veniam tamen ipsis precatur, eo quod „quosdam violenter pressos ad consentiendum ei et ad communicandum", sciat.

Registri lib. VI ep. 26. Mansi: Conc. coll. X, 18. Farlati II, 263. Cod. dipl. CSD. I, 22. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1037.

37.

A. 596, 10. martii.

Papa Gregorius I Juliano scriboni[1] de Maximo Salonitano, ubi ad se venerit, iuste iudicatum iri affirmat.

Registri lib. IX ep. 41. Mansi: Conc. coll. X, 191. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1038.

[1] Constant. porph. de Caerem. ed. Bonn. p. 166: σκρίβων sacri corporis (imperatoris) custos.

38.

A. 596, mense iulio.

Papa Gregorius I „presbyteris, diaconibus et clero, nobilibus ac populo, Jaderae consistentibus, et militibus, qui Maximo praevaricatori communicaverant", mandat, „ut prohibitae communionis consortio per omnia suspendant, nec cuiquam sacerdoti, suprascripto Maximo communicanti, contra animam suam quisquam communicare praesumat".

Registri lib. VI ep. 27. Mansi: Conc. coll. X, 32. Farlati: Illyr. sacr. V, 27. Cod. dipl. CSD. I, 22. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 1060.

39.

A. 596.

Altera Baiovariorum irruptio in finitimam Slavenorum provinciam.

Hiisdem ipsis diebus Baioarii usque ad duo millia virorum super Sclavos irruunt, superveniente cacano omnes interficiuntur.

Paulus diaconus: De gestis Langobardorum lib IV c. 11. p. 457 ed. Muratori.

Capite sequenti Francorum regis Childeberti mors, quae „hac etiam tempestate“ (a. 596) evenisse dicitur, enarratur, ac dein subiungitur: „Huni quoque, qui et Avares dicuntur, a Pannonia in Turingiam ingressi bella gravissima cum Francis gesserunt.“

40.

A. 597, mense aprili.

Papa Gregorius I „Sabiniano episcopo Jadertino“, quem Maximus salonitanus „ad suam incaute voluntatem contra vetitum sedis apostolicae inclinaverat“, qui tamen dein „ab eius nequitia dissensit, ut nec ei communicare nec nominis ipsius inter sacra missarum solemnia mentionem facere“ vellet, mandat, ut mox Romam veniat, „sed et alios secum episcopos ceterosque religiosos adducat, ut causa subtilius examinetur“. Venturis fidem dat.

Registri lib. VII ep. 17. Mansi: Conc. coll. X, 59. Farlati II, 266. Cod. dipl. CSD. I, 23. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1095.

41.

A. 597, mense decembri.

Papa Gregorius I „Sabiniano episcopo Jadertino“, qui non contentus „segregatione“ sua a Maximo „in monasterii claustro dudum commissa deflevit“, veniam largitur. Responsali suo Constantinopolitano („in urbe regia“) res eius, prout scripto rogaverat, commendatas nunciat. Sciscitatur, quid noscat de causa Florentii episcopi, quem „habitatores epidauriensis civitatis sibi restituendum poposcerunt, asserentes frustra eum ad solam tantummodo voluntatem Natalis, quondam episcopi, detrusum exilio“.

Registri lib. VIII ep. 10. Mansi: Conc. coll. X, 93. Farlati II, 269. VI, 5. Cod. dipl. CSD. I, 24. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1132.

42.

A. 597.

Slaveni, Avarorum chagani in Pannonia subditi, Thessalonicam aggrediuntur.

Λέγεται περί τινος πράγματος ἠξιωκέναι τῶν τηνικαῦτα τῶν Ἀβάρων ἡγούμενον στείλαντα πρεσβεῖς πρὸς τὸν τῆς εὐσεβοῦς λήξεως, καὶ τα σκῆπτρα τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς κατέχοντα τότε Μαυρίκιον. Ὡς δὲ ἠστόχητο τῆς αἰτήσεως, ὀργῇ ἀκατασχέτῳ φλεχθεὶς καὶ τῷ παρακούσαντι μηδὲν ποιῆσαι δυνάμεως, τρόπον ἐπινοεῖ, δι' οὗ μάλιστα αὐτῷ ὀδυνῆσαι τὰ μέγιστα ὑπετόπαζεν, ὅπερ ἦν καὶ πανάληθες· σκοπήσας γὰρ ὡς ἁπάσης πόλεως κατά τε Θράκην, καὶ πᾶν τὸ Ἰλλυρικὸν, ἡ θεοφύλακτος τῶν Θεσσαλονικαίων μητρόπολις ὑπερβαλόντως ὑπερέχει πλούτῳ τε ποικίλῳ, καὶ ἀνθρώποις εὐθεάτοις καὶ συνετοῖς, καὶ χριστιανικωτάτοις, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν γνοὺς ὡς ἐν καρδίᾳ βασιλέως κεῖται ἡ προλεχθεῖσα μητρόπολις διά τὸ λάμπειν ἁπανταχόθεν τοῖς προτερήμασι, καὶ ὅτι ταύτης τῶν ἀπροσδοκήτων τι παθούσης, οὐχ ἧττον τῆς τῶν τέκνων σφαγῆς ὀδυνήσῃ τὸν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἐναστεμμένον, καλεῖ πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν τῶν Σκλαβινῶν θρησκείαν, καὶ θηριώδη φυλὴν, ὑπέκειντο γὰρ αὐτῷ τὸ ἔθνος ἅπαν, καὶ προσμίξας αὐτοῖς καὶ ἀλλογενεῖς τινας βαρβάρους στρατεῦσαι πάντας κατὰ τῆς θεοφρουρήτου Θεσσαλονίκης παρεκελεύσατο. Μέγιστος οὗτος στρατὸς τῶν κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ὤφθη, ἀγαπητοί· οἱ μὲν γὰρ αὐτοὺς ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας ὁπλίτας ἄνδρας

Avarum tunc temporis dux legatos, ut rem quampiam peteret, ad piae memoriae, qui et tunc Romanorum imperii sceptra tenebat, Mauritium misisse narratur. Cum autem a postulato suo aberrasset, ira effraeni incensus, eique, qui eum exaudire noluerat, nihil facere valens, modum excogitavit, quo praecipue, ut maximo eum dolore afficeret, futurum suspicabatur; quod et erat verissimum. Cum enim, omnibus et in Thracia et in Illyrico civitatibus custoditam a deo Thessalonicensium metropolim et divitiis diversis et solertibus perspicacibusque ac christianissimis hominibus supra modum eminere, atque, ut verbo dicam, praedictam metropolim, quod praerogativis suis quaquaversum splenderet, imperatori cordi esse, ipsaque inexpectatum quid patiente, non minus quam de filiorum caede, qui Romana potentia redimitus erat, esse cruciandum, observasset, Sclavinorum sectam omnem immanemque gentem, natio enim tota ei suberat, ad se arcessit, illisque aliarum etiam gentium barbaros immiscens, omnes adversus custoditam a deo Thessalonicam arma arripere iubebat. Hic, dilecti, eorum qui nostris temporibus extitere, maximus fuit exer-

ἐδόξαζον· οἱ δὲ ὀλίγον ἧττους, ἄλλοι δὲ πολλῷ πλείους . . .

citus; hi enim, illos supra armatorum viiorum centum millia, illi vero, paulo pauciores, alii etiam.. multo etiam plures extitisse, existimabant.

Miracula s. Demetrii martyris lib. I c. XIII nr. 109. 110. Acta Sanctorum octobris tom. IV p. 143. Parisiis et Romae 1866. Auctor scripti est Joannes archiepiscopus thessalonicensis, qui concilio Constantinopoli anno 681 celebrato interfuit. Accepta sunt „miracula" e duobus codicibus msc. graecis, altero bibliothecae vaticanae nr. 821, altero olim Mazarinaeo dein regio-parisiensi nr. 1517.

Invasio haec tempore imperatoris Mauricii (582—602) anno quidem 597 evenit. Vide Acta sanct. loc. cit. p. 147. Glasnik srb. uč. društva. Biograd 1865. XVIII, 313—24. Adducimus vero fragmentum hoc, quia confirmat, Avarorum ditionem in Pannonia slavica gente refertam fuisse. Aliud fragmentum (ibid. nr. 97—100. Glasnik ib. 310), in quo Slavorum in urbem Thessalonicam incursus circa a. 580 narratur, ommittimus propterea, quia non Pannonienses sed Macedonicos Slavenos respicit. Chaganus itaque a 597 mense septembri civitatem, paulo ante peste afflictam virisque ferre destitutam, arctissima obsidione cinxit; verum eadem potiri non potuit vel ex eo, quod exorta in eiusdem exercitu pestis milites plurimos salutem in montium iugis quaerere cogeret.

43.

[illegible]

Avarorum in Dalmatiam irruptio.

Initio veris Priscus Byzantio discedit . . Quintis igitur et decimis castris et Istro amne transmisso quarto die Novas superiores venit . . . Decimo die nuncii in eius tabernaculum apportantur, barbarum Singidonis muros evertisse ac cives, deserto lare, in hostium regionem habitatum compellere. Priscus igitur nihil cunctandum ratus per fluvium insulam in eo positam et a Singidone triginta milliaribus dissitam[1] petit. Ibi copiis expositis celocibus, quas vulgo dromones appellant, Constantiolam[2] allabitur, quo in loco de Singidone cum chagano, super ripa fluminis considente, in colloquium venit. Priscus e navi verba faciebat . . . Hic chaganus ira stimulatus dicentem interpellans multas adhuc urbes sese eversurum minitatur relictaque ripa, ubi sedebat, in tabernaculum suum revertitur. Priscus Gunduin[3] accersitum sumptis copiis Singidoni succurrere iubet. Gunduis Singidonem, duobus fluminibus, Sa(v)o et Dra(v)o[4], cinctam navigat. Barbari, ut Romanos navibus compactis adnavigare conspexerunt, currus ante oppidum pro munimento seu vallo obii-

ciunt; verum eorum impetum non sustinentes, simul etiam incolas metuentes in fugam se conferunt. Ita Priscus populum, miseriis circumventum, conservavit. Altero di muros circum urbem reaedificant.

Ὁ δὲ χαγᾶνος ἐπὶ τούτοις παρεδριμύττετο, τήν τε καρδίαν σφακελιζόμενος ἀγγέλους πρὸς τὸν Πρίσκον ἐξέπεμπεν, ἐς τὸ φανερὸν τὰς σπονδὰς διαλύων. δεκάτη δὲ ἡμέρα, καὶ τὰς περὶ αὐτὸν δυνάμεις συναθροίσας ὁ βάρβαρος ἐπὶ τὸν Ἰόνιον κόλπον[5] στρατεύει τὴν σάλπιγγα. περὶ τούτους τοὺς τόπους ἡ Δαλματία χώρα καθέστηκε. τοίνυν ἱκανοὺς χάρακας ὁ βάρβαρος ποιησάμενος εἰς τὰς λεγομένας Βάγκεις[6] ἐχώρησε, καὶ δὴ παραστησάμενος τὴν πόλιν τοῖς μηχανήμασι τεσσαράκοντα ἐξεπόρθησε φρούρια.

Quod acerbe ferens et tabescens animo chaganus missis ad Priscum nuntiis foedus palam renuntiat, ac luce decima coacto exercitu suo in sinum Jonium[5] ducit. Prope hosce locos posita est Dalmatia regio. Multis igitur castris barbarus Bankeis[6], ut dicitur, venit, oppidoque operibus admotis in potestatem accepto, quadraginta insuper castella vastavit.

Quae calamitas ubi ad aures ducis accidit, Gunduin cum duobus armatorum millibus ad res lustrandas mittit. Is cum delectis iter agit ac viam regiam declinans per loca difficilia semitasque incognitas graditur, necubi hostili facie multorum barbarorum obvia in extremum discrimen laberetur. Factus igitur barbaris propior, ex alta quadam specula globum praetereuntem videt. Mox triginta mittit, qui eorum vestigia observarent. Per devia igitur Romani iter carpunt, ac sub secundam vigiliam noctis, quasi in latebris quibusdam barbaros indagarent, in silva per insidias sese condunt, mediaque nocte virtute duce dormientes opprimunt. Duabus inde leucis in tres, crapula et vino graves admodum, incidentes captos, quantum possunt, examinant, omnia hostium molimina exprimunt, manicas iniiciunt, Gundui vivos mittunt. Gunduis taxiarchus, ubi chaganum ad praedam custodiendam duo millia constituisse ab eis didicit, nuntio laetus se in valle quadam occultat. Barbari mane praedam asservabant, cum Gunduis a tergo confertim invadens omnes interimit, praedamque receptam ad Priscum gloriabundus transmittit. Chaganus cognito adverso casu tristitia multa obruitur.

Theophylacti histor. lib. VII c. 7, 10—12. Theophanes: chronographia p. 428—29. ed. Bonn. Historia miscella lib. XVII p. 119. ed. Muratori. Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 258.

Reversis a. 593 Avaris a Byzantii confiniis in ditionem suam, mox altero anno (594) „vere ineunte Priscus auctoritate imperatoris (Mauricii) ad Istrum movet, ut ab eo Sclavenorum gens flumen traiicere

prohibita vel nolens securitatem et otium Thraciae praestaret". Byzantio itaque per Heracleam et Driziperam „Dorostolum (Dristar, Silistria) advenit". Hicce loci chagani legatum eo placavit, „bellum hoc adversus Sclavenos susceptum esse". Traiecto fluvio dux Ardagastum caedit; „Romani ingentem Sclavenorum numerum gladiis perimunt, Ardagasti regiunculam (in hodierna Valachia) devastant et trans fluvium Helibaciam (Ἠλιβακία, nunc Jalomita) progrediuntur". Adpropinquante hyemis tempore Romanorum exercitus ad dexteram Istri ripam revertitur. Anno sequenti (594) Priscus denuo amnem transit; interim vero nuntium accipit, „chaganum in Romanos invasurum et Sclavenos Istrum traiicere iussisse". Quo audito Theodorum ad chaganum oratorem mittit, pacemque init data illi praedae parte, redditisque 5000 captivorum. Tum Priscus Byzantium revertitur. Anno 596 dux Petrus, Mauricii frater, qui Prisco substituitur, novam expeditionem suscipit et „Odessum" (Varna) accedit; dein „in laevam regionis viam flectens" Marcianopolim venit. Pars Romanorum exercitus anterior 600 Slavenos, qui Zaldapa, Acys et Scopis praeda onusti adventabant, trucidat. Petrus „Pistum castellum, deinde Zaldapa contendit; postero die Jatrum urbem (ad ostium fluvii Jatri, nunc Jantra) venit, Latarcioque castello praeterito Novas (prope Sistov) appropinquat"; tandem superatis Theodoropoli et Curisca (Securisca) Asimum (Anasimum, ad ostium fl. Asami, nunc Osma) pervenit. Hinc „sexto die mille viros ad hostes explorandos legit, qui in totidem Bulgaros (Βουλγάροις) praeter opinionem incurrunt, et in fugam compelluntur" (anno 597). Nec meliori fortuna Romanorum agmen, quod traiecto Istro in Slavenos incurrit, utitur, nam caeso quidem in conflictu duce eorum Perogosto (Πειράγαστος) in fugam coniicitur. „Petro a barbaris debellato Priscus dux renuntiatur", qui mox anno sequenti (598) „initio veris" novam expeditionem, quae supra describitur, suscipit.

Descriptio expeditionis probabilem reddit opinionem (Rössler: Zeitpunkt der slav. Ansiedlung p. 31), Romanorum exercitum ad Taliatam (Milanovac in Serbia) Danubium traiecisse, atque via iuxta laevam fluminis ripam (in hodierno Banatu) ad Novas (e regione Laderatae, prope Rama in Serbia) usque penetrasse. Verum expeditio, quae primum contra Slavenos directa erat, in bellum contra Avaros vertitur. Singidunum, pulsis ex eo Bulgaris (Historiae miscellae lib. 17, p. 119. ed. Muratori), quos chaganus eiectis Romanis in urbe collocaverat, iterum imperio restituitur. Theophyl. histor. lib. VI, c. 5—11. lib. VII c. 1—5. Ob hoc iratus chaganus mox copias versus mare in occidentales imperii partes ducit, Dalmatiamque devastat. Irruptionem hanc eodem anno, post recuperatum a Romanis Singidunum, evenisse vel ipse contextus apud Theophylactum docet. Muralt (loc. cit.) aliique, qui illam ad annum 599 ponunt, recentiorum scriptorum, Theophanis et Historiae miscellae, chronologia, quamvis hi rem ipsam a Theophylacto acceperint, seducti sunt.

[1] Etiam nunc format Danubius insulam a loco Rama versus occidentem ferre usque ad Margi (Morava) ostium. [2] Secundum Priscum (Excerpta e Prisci historia p. 167. ed. Bonn.) „est Margus urbs in Illyrico Mysorum ad Istrum sita

ex adverso Constantiae arcis, ad alteram fluminis ripam collocatae"; adeoque Constantia sita erat in loco Romanorum Contra-Margum (prope Kubin), „Margus" vero ubi nunc Kulić iacet. Quum vero Theophylacti „Κωνσταντίολα" ad dexteram Danubii ripam sita fuisse videatur, eodem nomine denominata fuisse puto castra, quae ibidem ex utraque fluminis ripa posita erant, quorumque rudera ad Kostur (Milićević: Kneževina Srbija p. 1030), in quo pagi nomine vetus Constantiola resonat, nunc quoque visuntur. [3] Erat „ὁ ταξίαρχος". [4] „δύο ποταμοὶ . . . . . ὅ τε Σάος καὶ Δράος"; errat scriptor, nam Singidunum (nunc Beograd) iacet ex adversa parte Savi et Danubii confluxus. [5] Directio tantum e regione Sirmiensi versus mare hicce indicatur; quoniam Avarorum exercitus usque ad Jonium sinum, sub quo verosimiliter adriaticum mare intelligitur, minime penetravit. [6] Theophanes loc. cit. habet: „καὶ καταλαβὼν τὴν Βάλβης καὶ τὰς περὶ αὐτῆς τεσσεράκοντα πόλεις πάσας ἐπύρθησεν"; sed loco „Βάλβης" legitur etiam „Βάλκης". Historia misc. loc. cit. habet: „coacervatis virtutibus chaianus in Dalmatiam properat, et cum venisset Balcham, quadraginta civitates, quae circa eam sunt, omnes depopulatus est". Anastasius (historia eccl. p. 129 ed. Bonn) scribit „Balea" pro „Balca". Huius itaque oppidi nomen scribitur: Βάγκεις, Βάλβης, Βάλκης, Balcha, Balca. Šafařik (slov. starožit. p. 634) mavult legere „Balea", locumque in Belaj infra Carolostadium reperire putat. Opinionem hanc etiam Dümmler (Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien p. 13) amplexus est. Ast lectio „Balka" fontibus magis innititur, cumque illa nomen pagi „Baljke" in dernišiensi communi dalmatico (Mašek: Repertorio p. 14) conferri potest.

44.

A. 598, mense iunio.

Papa Gregorius I „Sabiniano episcopo Jadertino" „Maximi praevaricatoris et excommunicati aemulationem" patienter tolerare praecipit. Anatolio diacono se mandasse ait, „ut quidquid ad utilitatem Sabiniani et Jadertinorum pertinet, augere stricte ac studiose festinet". „Excellentissimo quoque exarcho, qui Maximum sibi studet commendare, de pravitate ipsius se scripsisse", significat. Presbyterum, de quo Sabinianus per latorem epistolae consuluit, „nulla ratione in sacro ordine post lapsum aut permanere aut revocari posse cognoscat". „Praeterea pariter hic portitor quaedam ecclesiae vestrae privilegia, a nostris concessa praedecessoribus, intimavit; de quibus scriptis caritatis vestrae nos subtilius volumus informari, vel si qua ex eis scripta in ecclesiae vestrae scriniis reiacent, eorum huc exemplaria transmitti necesse est, ut quidquid ad honoris vestri reverentiam vel genium praefatae ecclesiae pertinet, libenti animo parare possimus". „Gloriosum domnum Marcellum" ad se venire cupit.

Registri lib. VIII ep. 24. Mansi: Conc. coll. X, 102. Farlati II, 270. V, 28. Cod. dipl. CSD. I, 25. Jaffé: Regesta rom. pont. nr. 1145.

45.

A. 598, mense octobri.

Papa Gregorius I „Marcellino proconsuli[1] Dalmatiae“ respondet, se ipsius epistolam suscepisse, qua in pontificis gratiam recipi poscit. „Tanta ad nos de vestra magnitudine pervenerunt, quanta a fideli viro minime committi, debuerant: vos enim tanti mali de causa Maximi omnes astruunt auctores existere, per quos spoliatio illius ecclesiae vel tantarum animarum perditio atque inauditae praesumptionis audacia sumpsit initium“. Si Maximo favere destiterit, gratiam recuperabit.

Registri lib. IX ep. 5. Mansi: Conc. coll. X, 112. Farlati II, 271. Cod. dipl. CSD. I, 27. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1160.

[1] gr. ἀνθύπατος, una e dignitatibus, qua provinciarum rectores decorabantur Sub imperatore Justiniano I eparchiae Helladis et Asiae erant singulae „ὑπὸ ἀνθύπατον“; Pannoniae vero, Prevalis et Dardanie „ὑπὸ ἡγεμόνα“. Hieroclis synecdemus p. 392—3. ed. Bonn. Dalmatiae rector medio saec. V „praeses“ appellabatur. Notit. dign. c. 45 p. 127 ed. Böcking.

46.

A. 598, mense octobri

Papa Gregorius I „Callinico, exarcho Italiae[1]: Inter haec, quod mihi de Sclavis victorias nunciastis, magna me laetitia relevatum esse cognoscite, quod latores praesentium de Capritana insula unitati sanctae ecclesiae coniungi festinantes ad beatum Petrum, apostolorum principem, ab excellentia vestra transmissi sunt“. De ordinanda insulą se Mariniano episcopo ravenatensi mandasse significat. Maiorem domus Callinici accusat venalitatis. Romam eum venturum esse, laetatur.

Registri lib. IX ep. 9. Mansi: Conc. coll. X, 117. Cod. dipl. CSD. I, 30. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1165.

Ubinam illa de Slavis victoria relata sit, e verbis epistolae non elucet. Callinici relationem respexisse illam, de qua Theophylactus scribit, irruptionem in Dalmatiam (v. nr. 43), vel temporis ratio innuere videtur. Cui opinioni illud non adversatur, quod in Theophylacti historia de Avaris, in litteris vero exarchi de Slavenis agatur; hi quippe maiorem avarici exercitus partem in expeditionibus illis constituebant, utrorumque nomina promiscue adhibebantur. Quum Dalmatia pars Italiae esset, et proconsul Dalmatiae ab exarcho Italiae dependeret, vel ex eo mirum non est, quod huncce hostilis in Dalmatiam irruptio plurimum interessst.

[1] Successit Romano in exarchatu anno 597, munusque per quinquenium obibat.

47.

A. 598, mense octobri.

Papa Gregorius I „Mariniano episcopo Ravennae" exponit, Joannem, qui venit „de Pannoniis" „in castello, quod Novas dicitur et cui insula Capritana[1] erat quasi per dioecesim coniuncta", episcopum fuisse constitutum. Cuius successorem, translata sede in insulam Capritanam, quum catholicae ecclesiae una cum incolis coniungi voluisset, paulo post ad schismaticos rediisse, incolas vero in fide permansisse narrat. Mandat, ut novum episcopum ordinet, episcopatumque Caprulensem, „quousque ad fidem catholicam Histrici episcopi revertantur", suffraganeum teneat[2]. Causam Maximi salonitani, rogatus „assidue et importune" ab exarcho Callinico, Mariniano et Constantio episcopo mediolanensi defert cognoscendam.

Registri lib. IX ep. 10. Mansi: Conc. coll. X, 118. Farlati II, 273. Cod. dipl. CSD. I, 26. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1166.

De Maximi causa in eodem sensu scribit Constantio episcopo mediolanensi. Registri lib. IX ep. 67. Mansi op. cit. X, 158. Cod. dipl. CSD. I, 28. Jaffè ibid. nr. 1168.

[1] „Caprulae", nunc Caorle una ex insulis venetis. Joan. chron. venet. Pertz: Script. Germ. VII, 4. [2] Schisma hoc, de cuius suppressione agitur, subortum erat in Istria et Venetorum provincia ob tria capitula, quae praeeunte patriarcha Paulino in Aquileiensi synodo a. 554—5 damnata fuerunt. Praeter pontifices Pelagium II et Gregorium I etiam exarchus Smaragdus (584—590) multum egit de restituenda cum romana sede communione. Hefele: Conciliengeschichte II, 890—9.

48.

A. 599, mense iulio.

Papa Gregorius I „Mariano episcopo Ravennae" significat, e praecedentibus epistolis ipsum scire, „quae de causa Maximi sint agenda". „Si idem Maximus coram Mariano et Castorio chartulario de simoniaca haeresi, praestito iuramento, se purgaverit, atque de aliis ante corpus sancti Apollinaris tantummodo requisitus liberum se esse responderit", poenam eidem statuat clementem.

Registri lib. IX ep. 79. Mansi: Conc. coll. X, 165. Farlati II, 275. Cod. dipl. CSD. I, 28. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 1235.

49.

A. 599, mense iulio.

Papa Gregorius I „Castorio notario" suo mandat, ut Maximo Salonitano, si simoniam purgaverit et poenitentiam „de inobedientia"

susceperit, tradat „ad consolandum illum epistolam, ubi ei et gratia et communio" redditur. Sabinianum episcopum Jadertinum et Honoratum archidiaconum salonitanum cum Maximo reconciliet.

Registri lib. IX ep. 80. Mansi: Conc. coll. X, 165. Farlati: II, 277. Cod. dipl. CSD. I, 29. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 1236.

50.

A. 599, mense iulio.

Papa Gregorius I „Maximo episcopo salonitano" scribit: „Ubi tandem salubri consilio usus iugo te obedientiae humiliter submisisti et tua dilectio poenitentiam agens digna se, ut deputavimus, satisfactione purgavit, redditam tibi gratiam fraternae caritatis intellige atque in nostro te receptum consortio gratulare . . Postquam ergo fraternitas tua apostolicae sedis communionem se recuperasse cognoscit, personam ad nos transmittat, quae pallium tibi deferendum ex more percipiat . . . Licet autem et ad haec concedenda dispensatio nos loci nostri vocaverit, multum tamen a nobis petitio dulcissimi atque excellentissimi filii nostri domini Callinici exarchi, ut temperantius erga te ageremus, exegit".

Registri lib. IX ep. 81. Mansi: Conc. coll. X, 166. Farlati: II, 280. Cod. dipl. CSD. I, 29. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1237.

Epistola haec Maximo omnino tradita est, postquam, nota quadam (Mansi op. cit. X, 82. Farlati II, 277—80. Cod. dipl. CSD. I, 30) teste, Ravennae mense augusto publice satis fecisset et poenitentiam egisset.

51.

A. 599, 26 augusti.

Papa Gregorius I „Maximo episcopo salonitano", ubi „susceptis episcopi Mariniani epistolis et a Castorio remeante, eum plenissime satisfecisse, cognovit", pallium per eiusdem diaconum Stephanum mittit. Sabinianum episcopum Jadertinum, Honoratum archidiaconum salonitanum et Messianum clericum commendat.

Registri lib. IX ep. 125. Mansi: Conc. coll. X, 82. Farlati II, 281. Cod. dipl. CSD. I, 30. Jaffè: Regesta rom. pont. nr. 1282.

52.

A. 600.

Slaveni cum Avaris, qua Langobardorum socii, Histriam vastant.

Per idem tempus cacanus, rex Hunorum, legatos ad Agilulfum[1] Mediolanum mittens, pacem cum eo fecit.

Hoc quoque tempore misit Agilulfus rex cacano, regi Avarorum, artifices ad faciendas naves, cum quibus isdem cacanus insulam quandam in Thracia expugnavit.

Hac tempestate Agilulfi legati, regressi a cacano, pacem perpetuam factam cum Avaribus nunciarunt. Legatus quoque cacani, cum eis adveniens, ad Gallias perexit, denuncians Francorum regibus,[2] ut sicut cum Avaribus, ita pacem habeant cum Langobardis.

Inter haec Langobardi cum Avaribus et Sclavis Histrorum fines ingressi universa ignibus et rapinis vastaverunt.

Paulus diaconus: De gestis Langobardorum lib. IV c. 13, 21, 25. ed. Muratori p. 457, 459, 461.

Quae hicce narrantur, evenerunt ante mortem imperatoris Mauricii, de qua c. XXVII agit, adeoque ante 23 nov. 602 anni. Hanc irruptionem in Istriae partes eam fuisse putamus, quam papa Gregorius in sua epistola, mense Julio scripta (v. nro seq.) innuit; illamque propterea ad a. 600 referimus.

[1] Agilulfus Langobardorum rex a. 591—615. [2] Theodoberto et Theodorico (c. XII) a. 596—612.

53.

A. 600, mense iulio.

Papa Gregorius I „Maximo episcopo salonitano“: „Ad Romanam veniens urbem communis filius presbyter Veteranus ita me podagrae doloribus debilem reperit, ut fraternitatis tuae epistolis per me respondere nullatenus valuissem. Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet affligor vehementer et conturbor; affligor in his, quae iam in vobis patior, conturbor quia per Istriae aditum iam Italiam intrare coeperunt. De Juliano autem scribone[1] quid dicam nescio, quando ubique video, quia nobis peccata nostra respondeant, ut et foris a gentibus et intus a perversis iudicibus conturbemur. Sed nolite de talibus omnino contristari, quia qui post nos vixerint, deteriora tempora videbunt . . . Hoc certissime scito, quia placere deo et pravis hominibus nullus potest . . . De Frontinianistis[2] autem fraternitas tua sit omnino sollicita, et sicut coepit, studeat, quatenus ad sinum sanctae ecclesiae revocentur“.

Registri lib. X ep. 36. Mansi: Conc. coll. X, 231. Farlati II, 287. Cod. dipl. CSD. I, 31. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1320.

[1] Theophilacti histor. lib. I, c. 4. p. 41 ed. Bonn: „καὶ Κομεντίολον, ἄνδρα τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως ὑπερφερόμενον, ὃν σκρίβωνα τῇ λατινίδι φωνῇ Ῥωμαῖοι κατονομάζουσιν“. Lib. VIII, c. 5 p. 323. vir ex satellitibus imperatoris ἐπιφανής, quem scribonem vulgo appellant. [2] i. e. sequa-

ribus salonitani episcopi Frontiniani, qui acerrimus trium capitulorum defensor erat. V. Farlati II, 200, 288.

54.

I. 601.

Slaveni cum Avaris contra Romanos ad Tissam fluvium pugnant.

Comentiolus de integro dux eligitur; ubi aestas affuit, ex urbe discessit . . ad Istrum contendit ac Singidone cum Prisco se coniungit. Quarto die in concionem coacto exercitu et Prisco verba faciente pax inter Romanos et Abares dissuitur; quod ut facerent, Mauricius imperiali mandato ducibus praeceperat. Manifeste igitur pace irrita Romani Viminacium, insula est in Istro flumine, deferuntur, ubi Comentiolus graviter se habere visus est; inde in continentem traiiciunt. Quibus motibus auditis chaganus, collecto milite satis et arboribus Romanorum exitium infert, et quatuor filiis copias attribuit, quibus transitum Istri custodiant, quod illi pro eo, ut iussi erant, facere instituunt. Romani navibus extemporaneis sive ratibus consensu flumen transeunt, praelioque in ripa conserto superiores evadunt. Comentiolus cum Prisco Viminacii haerebat... Fluvio superato valloque a Romanis excitato Priscus, qui sine Comentiolo pugnam experiundum non putabat, etiamnum in insula manebat. Barbari, Romanis duce destitutis, vallum incursant; illi nuncios de periculo suo Viminacium mittunt. Priscus absque Comentiolo aegre se movet; sed barbaris impotenter incumbentibus tandem dat manus et eo relicto depellendi discriminis curam laboremque capessit ac vallo succedit. Postridie navigia Viminacium reduci imperat, quod metueret ne illis ad ripam dispositis milites crebro ad insulam transmearent et idcirco imminuto copiarum numero ad vallum tuendum infirmiores redderentur. Barbaris autem pugnam urgentibus Priscus suis edicit, ut mane in armis sint, acieque ut potuit in tres phalanges distributa proelium orditur... Pugnatum a Romanis marte secundissimo; nam ex ipsis 300 tantum ex Abaris 4000 desiderata sunt. Nocte interveniente victores se in castra recipiunt. Die tertio barbarus de integro certamen molitur. Priscus, ut potuit, agmine disposito et instructo, surgente iam die ad pugnam procedit . . (Abari) ab hostibus circumventi perimuntur ad novem millia. Exacto die victores intra vallum revertuntur. Luce decima nuntiatur duci, barbarum velle proelium iterare. Itaque postridie, ubi diluxit, Priscus, Romanis instructis et decenter communitis, ad tentandum conflictum progreditur . . . et

*

duobus cornibus, seu a dexteris et a sinistris, eos (Abaros) impellebat; et quoniam stagnum locis illis suberat, in undas eos adigebat. Quas cum oculis prospicerent et circum eas misere agitarentur, dira in ipsis morte suffocabantur. Plurimis igitur, et simul chagani filiis, tali modo submersis illustrissimam victoriam Priscus retulit. Eo enim congressu barbarorum 15.000 vitam amisere.

Chaganus, non sine periculo, salvus ad Tissum fluvium evasit. Die tricesimo barbarus exercitum ad quartum proelium instauravit. Quod simul dux Romanus comperit, etiam ipse ad Tissum amnem armatus prodiit. Ab utrisque communiter dies ad conflictum praestituitur . . . Romani viriliter et animose certamini insistentes barbaros debellant . . . Priscus quatuor millia ad Tissum vicinum flumen transeundum hostiumque motus et inclinationes explorandas segregat. Transeunt et offendunt Gepidarum villas tres . . . Vicesima luce denuo barbarus ad huncce fluvium copias congregat, quo in loco atrocissimo et inprimis memorabili proelio decertatur, in quo barbari, ut paucis dicam, magna virtute victi et aquis summersi sunt.

Ἐζωγρεῖτο δὲ μετὰ τὴν ἧτταν τὸ βάρβαρον, καὶ ἥλωσαν Ἄβαροι μὲν τρισχίλιοι, ἄλλοι δὲ βάρβαροι πρὸς ταῖς τέτρασι χιλιάσι δισχίλιοί τε καὶ διακόσιοι, καὶ Σκλαβηνῶν χιλιάδες ὀκτώ. οὕτω μὲν οὖν ζωγρηθέντες δεσμοῖς παρεδίδοντο, ὁ δὲ στρατηγὸς ἐν Τομεῖ τῇ πόλει τοὺς λαφυραγωγηθέντας βαρβάρους ἐξέπεμπε.

Servati et capti, obtenta victoria, Abarum tria millia, aliorum barbarorum sena millia ducenti, Sclavenorum octo millia. Omnibus iniecta vincula et in urbem Comeum a duce missi.

Theophylacti histor. lib. VIII c. 1—4. ed. Bonn. Historiae misc. lib. XVII, p. 120. Theophan. chronographia p. 434 ss. ed. Bonn.
Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 260.

Post illam in Dalmatiam irruptionem (v. nr. 43) sequenti anno (599) chaganus Comeam (Τομέα) Moesiae urbem adgreditur. Priscus „urbi afflictae cum auxilio adest". Romani et Avari tota hieme perseverant. „Vere appetente (a. 600) urbem fames occupat"; ad pascha (10 aprilis) induciae componuntur ciboque Romani providentur. Comentiolus a Prisco ad Istrum Nicopolim versus mittitur, ut chaganus urbis obsidionem levare cogatur. Chaganus re ipsa „adversus eum procedit", Comentiolus vero „ad Jatrum urbem" properat; dein devictus „foede fugiens Drizipara venit, ubi cives imbellem ducem contumeliis et lapidibus abigunt". Avari hostem insequentes Driziparam capiunt, et iam Byzantium capere moliuntur. „Eo igitur malorum res byzantina delapsa

est, ut de Europa deserenda et Asia atque Chalcedone incolenda cives serio cogitarent". Suborta interim pestis chaganum, ut oblatam sibi pacem acceptet, permovit. „Ex pacto Ister ad Romanorum Abarumque fines dirimendos constituitur et potestas eiusdem contra Sclavenos traiiciendi conceditur"; tributum augetur. Theophyl. histor. lib. VII c. 13—15. Hac itaque pace dextra Istri ripa a cataracta usque ad ostium in Romanorum potestate mansit. Verum pax haec diuturna non fuit. Nam Mauricius, civium seditione permotus, Comentiolum anno 601 contra Avaros cum exercitu deligit. Is „cum Prisco Singidone se coniungit", ac inde cum copiis „Viminacium (nunc Kostolac in Serbia) deferuntur; Istrum vi transeunt et bellum in Avarorum regionem (in hodiernum Banatum) transferunt. Avarorum exercitum maiori e parte e Slavenorum copiis constitisse, captivorum numerus demonstrat. Mauricius chagano, ad eiusdem petitionem, captivos restituit. Comentiolus Novas superiores repetit, ac inde „via Trajana" Byzantium festinat. V. Roessler: Zeitpunkt der slav. Ansiedlung. S. 32—38.

55.

A. 602, mense martio.

Papa Gregorius I „Joanni episcopo primae Justinianae" perscribit, ut de Paulo „Diocleatinae civitatis[1] episcopo", qui „inter alia mala in corporale crimen lapsus et a suis clericis accusatus, sententia episcopali depositus", Nemesio successore constituto, episcopatum denuo invaserat, poenas capiat, eumque ablata reddere cogat.

Registri lib. XII ep. 31. Mansi: Conc. coll. X, 329. Farlati II, 290. Cod. dipl. CSD. I, 33. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1463.

[1] Dioclea, Δοκλέα, cuius rudera (Duklja, Duke) nunc prope Podgoricam in confluxu Zetae et Moračae visuntur (v. Corp. inscr. lat. III, 1. p. 283). Urbs sita erat in provincia Praevali, unde putant in Hieroclis Synecdemo (ed. Bonn. p. 393) loco „Δωράκιον" Δωκλεια legendum esse; Δυρράχιον quippe in provincia novae Epiri adducitur.

56.

A. 602, mense martio.

Papa Gregorius I „Constantio episcopo Scodritano"[1] scribit, certo eum nosse, quae „Neemesion, qui se dicit Docleatinae civitatis esse antistitem, de facinore Pauli Docleatini" sibi retulerit. Per dictum Neemesion mittit Constantio „exemplaria scriptorum" ad Joannem primae Justinianae episcopum.[2] Mandata his litteris contenta, si ipse exequi possit, exequatur, sin minus, ad Joannem perferendas litteras curet.

Registri lib. XII ep. 30. Mansi: Conc. coll. X, 330. Cod. dipl. CSD. I, 32. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1464.

[1] Scodra, metropolis Praevalis, ad laevam ripam Barbanae (Morača) fluvii.
[2] Tauresii (Ταυρήσιον), in loco suo natali, aedificavit imp. Justinianus I civitatem, quae a nomine eius „Justiniana prima" dicta est; ibique a. 535 archiepiscopi sedem constituit. Justinianam in loco, ubi nunc est Gjusten-dil, a superiori Strymone (Struma) parum dissito, multi opinantur.

57.

A. 602, mense novembri.

Papa Gregorius I „Maximo episcopo salonitano", qui quibusdam Romam scripsit, Veteranum presbyterum et Optatum defensorem nequaquam eotum „in causa" ad sedem apostolicam se „transmisisse", significat, legatorum eius rationem in posterum se non habiturum, nisi litteras afferant, ab eo et presbyteris et diaconis subscriptas.

Registri lib. XIII ep. 11. Mansi: Conc. coll. X, 350. Farlati II, 292. Cod. dipl. CSD. I, 34. Jaffè: Regesta pont. rom. nr. 1495.

58.

A. 603.

Slaveni, Avarorum subditi, cum Langobardis Cremonam obsident et capiunt.

Erat autem iis diebus adhuc discordia Langobardis cum Romanis propter captivitatem filiae regis.[1] Qua de causa Agilulfus rex egressus Mediolano mense Julio obsedit civitatem Cremonensem cum Sclavis, quos ei cacanus, rex Avarorum, in solatium miserat; et cepit eam 12 kalendas Septembris et ad solum usque destruxit. Pari etiam modo expugnavit Mantuam, et interruptis muris eius cum arietibus dans veniam militibus, qui erant in ea, revertendi Ravennam, ingressusque in eam die iduum septembrium. Tunc etiam partibus Langobardorum se tradidit castrum, quod Vulturina[2] vocatur. Milites vero Brexillum[3] oppidum igni cremantes fugerunt. His ita patratis reddita est filia regis a Smaragdo patricio[4] cum viro et filiis ac rebus cunctis; factaque est pax mense nono usque ad kalendas aprilis indictione octava.

Pauli diaconi de gestis Langobardorum lib. IV c. 29. ed. cit. p. 462. De anno v. Muratori: Annali d'Italia. Venezia 1844. t. II p. 1126—7.

[1] V. cap. XXI: „His diebus capta est filia regis Agilulfi cum viro suo, Godescalco nomine, de civitate Parmensi, ab exercitu Gallicini (i. e. Callinici

patricii, et ad urbem Ravennam sunt deducti". [2] nunc Valdoria ad sinistram Padi ripam inter Cremonam et Brexillum. [3] nunc Brescello ad dextram Padi ripam prope Guastallam. [4] Exarchus Ravennae primum a. 584—590 dein 602—11.

59.

A. 602—610.

Avari Romanorum in Europa provincias incursionibus suis reddunt desertas.

Ἡράκλειος δὲ ὁ βασιλεὺς βασιλεύσας, εὗρε παραλελυμένα τὰ τῆς πολιτείας Ῥωμαίων πράγματα. τήν τε γὰρ Εὐρώπην οἱ βάρβαροι ἠρήμωσαν, καὶ τὴν Ἀσίαν οἱ Πέρσαι πᾶσαν κατέστρεψαν, καὶ τὰς πόλεις ᾐχμαλώτευσαν, καὶ τὸν τῶν Ῥωμαίων στρατὸν ἐν τοῖς πολέμοις ἀνήλωσαν.

Heraclius autem imperio assumpto, rem omnem Romanam labefactatam reperit; Europam etenim barbari (Avari)[1] reddiderant desertam, universam Asiam Persae pessumdederunt et urbes integras in captivitatem abduxerant, Romanumque exercitum bellis consumpserant continuis.

Theophanis chronographia p. 461. ed. Bonn. Anastasii historia ecclesiastica p. 142. ed. Bonn. Histor. misc. c. XVII, p. 122 ed. Muratori.

Theophanes, filius Isacii Isaurici, Byzantii a. 759 natus, post a. 780 monachus dein abbas monasterii sigrianensis, iussu imperatoris Theophili (829—42), iconoclastae, in Samothracen relegatus (inde „ὁ Ὁμολογητός" dictus), amici sui Georgii monachi (τοῦ σύγγηλλου), qui chronicon ab origine mundi usque ad Diocletiani tempora (284) compilaverat, precibus motus eiusdem chronicon usque ad a. 813 i. e. usque ad finem imperii Michaelis I continuavit. Theophanis chronicam, versam in latinum, inseruit Anastasius bibliothecarius suae historiae ecclesiasticae sive chronographiae tripartitae, ex Nicephori videlicet patriarchae (806—15), dicti Georgii syncelli et Theophanis chronicis maximam partem desumptae.

Verba Theophanis referuntur ad imperii conditionem sub Heraclii praedecessore imperatore Phoca (602—10), cuius tempore „Chosroes Persarum rex pacem solvit, Avari Thraciam devastarunt, et uterque Romanorum exercitus, quum in oriente tum in occidente dissipatus est". „Anno imperii secundo (604) Phocas auctis ex foederis pacto faciendis chagano donis, barbaros ea ratione quietem ac pacem servaturos sperans copias omnes ex Europa in Asiam transmisit". Theophanes op. cit. p. 451 ed. Bonn. Quae itaque postremis imperante Mauricio annis de Avaris et Slavenis reportatae erant victoriae (v. supra nr. 54), sub Phoca irritae factae sunt; dumque imperii vires in Asia distentae erant, Europae provinciae incursibus hostium eo magis exponebantur. Num praeter Thraciam etiam Illyricum et Dalmatia tempore hoc devastata fuerit, aperte non asseritur.

[1] Anastasius loc. cit. „Europam Avares reddidere desertam".

60.

A. 610.

Slaveni in vicinam Baioariam, Dravi fluvii cursu, irruunt.

Hiis temporibus mortuo Tassilone, duce Baioariorum, filius eius Garibaldus in Agunto[1] a Sclavis devictus est; et Baioariorum termini depraedantur. Resumptis tamen Baioarii viribus et praedas ab hostibus excutiunt, et hostes de suis finibus pepulerunt.

Pauli diaconi de gestis Langobardorum lib. IV c. 41, p. 468 ed. Muratori.

[1] nunc Innichen ad Dravi scaturiginem.

61.

A. 611.

Slaveni Histriam denuo depraedantur.

Rex vero Agilulfus, pacem cum imperatore in annum unum itemque in alterum faciens, cum Francis quoque iterato pacem renovat. Hoc nihilominus anno Sclavi Histriam, interfectis militibus, lacrimabiliter depraedati sunt.

Pauli diaconi de gestis Langobardorum lib. IV c. 42. p. 468 ed. Muratori.

164.

Circa a. 610—35.

Avari et Slaveni, horumque populi Chroati et Serbli Dalmatiam, priorumque pars Illyrici quoque et Pannoniae oras contiguas, occupant.

1.

Περὶ τῆς Δελματίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ παρακειμένων ἐθνῶν. Ὅτι Διοκλητιανὸς ὁ βασιλεὺς πάνυ τῆς χώρας Δελματίας ἠράσθη, διὸ καὶ ἀπὸ τῆς Ῥώμης λαὸν ἀγαγὼν μετὰ τὰς φαμιλίας αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Δελματίας χώρᾳ τούτους κατεσκήνωσεν· οἳ καὶ Ῥωμᾶνοι προσηγορεύθησαν διὰ τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοικισθῆναι, καὶ ταύτην μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐπωνυμίαν ἐναποφέρονται. οὗτος οὖν ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανὸς καὶ τὸ τοῦ Ἀσπαλάθου κάστρον ᾠκοδόμησε, καὶ

De Dalmatia, et populis ei adiacentibus. Diocletianus imperator summopere Dalmatiam amavit; quare etiam populi Romani colonias eo deduxit;[1] populique illi Romani nuncupati sunt, quippe qui Roma illuc commigrassent; manetque iis cognomen istud ad hodiernum usque diem. Laudatus itaque imperator Diocletianus urbem illic Aspalathum condidit, et in ea palatia omni descriptione maiora extruxit, quorum etiam-

ἐν αὐτῷ παλάτια ἐδείματο λόγου καὶ γραφῆς ἁπάσης ἐπέκεινα, ὧν καὶ μέχρι τῆς σήμερον τῆς παλαιᾶς εὐδαιμονίας λείψανα φέρονται, κἂν ὁ πολὺς χρόνος αὐτὰ κατηνάλωσεν. ἀλλὰ καὶ τὸ κάστρον Διόκλεια τὸ νῦν παρὰ τῶν Διοκλητιανῶν κατεχόμενον ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Διοκλητιανὸς ᾠκοδόμησεν, ὅθεν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν Διοκλητιανοὶ καλεῖσθαι οἱ τῆς ἐκείνης χώρης ἐναπειλήφασιν. ἡ δὲ καὶ τῶν αὐτῶν Ῥωμάνων διακράτησις ἦν μέχρι τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ· οἳ καὶ ποτε θελήσαντες τὸν ποταμὸν διαπερᾶσαι καὶ καταμαθεῖν τίνες κατοικοῦσιν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ, διαπεράσαντες εὗρον ἔθνη Σκλαβινικὰ ἄοπλα ὄντα, ἅτινα καὶ Ἄβαροι ἐκαλοῦντο. καὶ οὔτε οὗτοι ἤλπιζον ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ κατοικεῖν τινὰς οὔτε ἐκεῖνοι ἔνθεν τοῦ ποταμοῦ. διὰ οὖν τὸ ἀόπλους εὑρεῖν αὐτοὺς τοὺς Ἀβάρους οἱ Ῥωμάνοι καὶ πρὸς πόλεμον ἀπαρασκευάστους καὶ καταπολεμήσαντες ἀνελάβοντο πραῖδαν καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ ἀνεχώρησαν. καὶ ἔκτοτε ποιήσαντες ἀλλάγια δύο οἱ Ῥωμᾶνοι ἀπὸ πάσχα ἕως πάσχα τὸν λαὸν αὐτῶν ἐνήλλασσον, ὥστε τῷ μεγάλῳ καὶ ἁγίῳ σαββάτῳ ἀλλήλοις συναντᾶν, τοὺς μὲν ἀποστρεφομένους ἀπὸ τοῦ παραμονίμου, τοὺς δὲ εἰς τὴν τοιαύτην δουλείαν ἀπερχομένους. καὶ γὰρ πλησίον τῆς θαλάσσης ὑπὸ τὸ αὐτὸ κάστρον ἔστι τὸ ἐπιλεγόμενον Σαλῶνα, μέγεθος ἔχον τὸ ἥμισυ Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾧ πάντες οἱ Ῥωμᾶνοι συνήγοντο καὶ καθωπλίζοντο, καὶ προσκατεκίνουν ἐκ τῶν ἐκεῖσε καὶ πρὸς τὴν κλεισοῦραν ἀπήρχοντο τὴν ἀπὸ

num reliquiae supersunt veteris magnitudinis testes, quamvis diuturnitate temporum ea consumpta sint. Enimvero urbem quoque Diocleam, quam nunc Diocletiani incolunt, aedificavit idem imperator; unde etiam Diocletianorum[2] cognomen nacti sunt eius regionis incolae. Istorum autem Romanorum protendebantur termini ad flumen Danubium usque; quod cum aliquando transmisissent discendi gratia quinam trans Danubium habitent, invenerunt Sclavinos, qui et Abari nuncupati, gentem inermem. Neque vero hi trans flumen habitare aliquos neque cis flumen isti arbitrabantur. Quia autem inermes atque ad bellum imparatos Abaros comperiebant Romani, debellantes eos praedam inde et captivos abducentes recesserunt. Et ex eo tempore permutationes duas instituentes Romani a pascha ad pascha suos permutabant, ita ut magno sanctoque sabbato obviam sibi fierent, et qui a mansionis suae loco discederent et qui in hanc servitutem succederent. Etenim prope mare sub hac ipsa urbe urbs est Salona nuncupata, dimidium habens eius magnitudinis quam Constantinopolis; in ea congregati omnes Romani arma sumebant, indeque discedentes ad clausuram pergebant, quattuor millia passuum ab ipsa urbe Salona distantem, quae in hodiernum usque diem Clisa nuncupatur, quod illac prae-

τοῦ αὐτοῦ κάστρου ὑπάρχουσιν μίλια τέσσαρα· ἥτις καὶ μέχρι τοῦ νῦν καλεῖται Κλεῖσα διὰ τὸ συγκλείειν τοὺς διερχομένους ἐκεῖθεν. καὶ ἐκ τῶν ἐκεῖσε ἀπήρχοντο πρὸς τὸν ποταμόν. τὸ οὖν τοιοῦτον ἀλλάγιον ἐπὶ πολλοῖς γινόμενον χρόνοις, οἱ ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ Σκλάβοι, οἱ καὶ Ἄβαροι καλούμενοι, καθ' ἑαυτοὺς ἐσκόπησαν λέγοντες ὅτι οὗτοι οἱ Ῥωμᾶνοι, ἐπεὶ ἐπέρασαν καὶ εὗρον πραῖδαν, ἀπὸ τοῦ νῦν καθ' ἡμῶν οὐ παύσονται διαπερῶντες· καὶ διὰ τοῦτο μηχανησόμεθα κατ' αὐτῶν. οὕτως οὖν οἱ Σκλάβοι οἱ Ἄβαροι βουλευσάμενοι, καὶ διαπερασάντων ποτὲ τῶν Ῥωμάνων ποιήσαντες οὗτοι ἐγκρύμματα καὶ πολεμήσαντες ἐνίκησαν αὐτούς. καὶ ἀναλαβόμενοι τά τε ὅπλα αὐτῶν καὶ τὰ φλάμουλα καὶ τὰ λοιπὰ πολεμικὰ σημεῖα, διαπεράσαντες οἱ προειρημένοι Σκλάβοι τὸν ποταμὸν ἦλθον εἰς τὴν κλεισοῦραν. οὓς καὶ ἰδόντες οἱ ἐκεῖσε ὄντες Ῥωμᾶνοι, θεασάμενοι δὲ τὰ φλάμουλα καὶ τὴν ἐξόπλισιν τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν, τοὺς αὐτῶν ὁμοφύλους εἶναι νομίσαντες, ἡνίκα κατέλαβον οἱ Σκλάβοι οἱ προρρηθέντες εἰς τὴν κλεισοῦραν, παρεχώρησαν αὐτοῖς διελθεῖν. διελθόντες δὲ εὐθὺς τοὺς Ῥωμάνους οὗτοι ἐξήλασαν καὶ τὴν Σαλῶνα τὸ προειρημένον κάστρον ἐκράτησαν. καὶ κατοικήσαντες ἐκεῖσε ἔκτοτε κατὰ μικρὸν ἀρξάμενοι πραιδεύειν τοὺς Ῥωμάνους τοὺς εἰς τοὺς κάμπους καὶ εἰς τὰ ὑψηλότερα μέρη κατοικοῦντας ἠφάνισαν, καὶ τοὺς τόπους αὐτῶν κατεκράτησαν. οἱ δὲ λοιποὶ Ῥωμᾶνοι εἰς τὰ τῆς παραλίας κάστρα διεσώθησαν, καὶ μέχρι τοῦ

tereuntes quasi concludat; atque inde ad flumen proficiscebantur. Hac igitur permutatione multis annis facta, Sclavi qui trans flumen habitabant, qui et Abari dicti, re considerata dixerunt inter sese: „Romani hi, ex quo primum traiecerunt praedamque nacti sunt, nunquam traiicere desinent; itaque aliquid contra machinemur". Hoc igitur consilio Sclavi sive Abari, cum Romani aliquando flumen transmisissent, positis insidiis illos adorti oppugnarunt viceruntque; ac sumptis eorum armis vexillis et reliquis signis bellicis, traiecto praedicti Sclavi flumine ad clausuram venere. Quos ubi viderunt Romani, qui illic excubias agebant, conspectis vexillis et armatura gentilium suorum, gentiles eos esse suos arbitrati, cum ad clausuram praefati Sclavi accessissent, transitum iis permiserunt. Sed intromissi Romanos oppido expulerunt, nec non etiam laudatam urbem Salonam occuparunt; ibique sedibus positis paulatim ex eo tempore incipientes praedari Romanos in campis et in locis editioribus habitantes deleverunt eorumque loca invaserunt. Ceteri vero Romani in orae maritimae oppidis servati sunt, eaque etiamnum tenent, et sunt ista: Rausium, Aspalathum, Tetrangurium, Diadora, Arbe, Vecla et Opsara; eorumque habitatores in hodiernum usque diem Romani nuncupantur.

νῦν κρατοῦσιν αὐτά. ἅτινά εἰσι τάδε κάστρα, τὸ Ῥαοῦσιν, τὸ Ἀσπάλαθον, τὸ Τετραγγούριν, τὰ Διάδωρα, ἡ Ἄρβη, ἡ Βέκλα καὶ τὰ Ὄψαρα. ὧν τινῶν καὶ οἰκήτορες μέχρι τοῦ νῦν οἱ Ῥωμᾶνοι καλοῦνται.

Constantini porphyrogeneti de administrando imperio cap. 29, p. 125—128 ed. Bonn.

Constantinus VII (913—59), Leonis VI († 912) filius, Basilii († 886) nepos, opus „πρός τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν", communiter „de administrando imperio" dictum, ann. 948—953 compilavit, citatumque caput iam a. 949 (vide p. 137) absolvit. De Constantino cf. Alfred Rambaud: L'Empire grec au X siècle, Constantin porphyr. Paris 1870. F. Hirsch: Kaiser Constantin VII Porphyrogennetos. Berlin 1873 (Jahresbericht über die Königstädt. Realschule). Ferd. Hirsch: Byzantinische Studien. Leipzig 1876. Quum gesta, de quibus Constantinus refert, tribus ferre saeculis ante scriptoris tempus acciderant, de eo, qualem quantamve fidem auctor mereatur, perquisivi in „Književnik" I, 36 ss.

[1] Auctorem hicce temporis ratione errare, quisque noscit; a quo enim Dalmatia Romanorum provincia facta est (inde ab a. 167 a. Chr. praeprimis ab a. 10 p. Chr.), coloniae pedetentim eo deductae sunt; obtinuitque et municipia, quorum praecipuum „municipium Flavium Scardona" erat, et colonias, inter quas erant Epidaurus, Narona, Salona, Aequum et Jader. V. Corp. inscr. lat. III, 1 p. 279 ss. [2] Iam apud Plinium (hist. nat. lib. III c. 21) leguntur „Desiates, Docleates", tum apud Ptolomaeum (Geogr. lib. II c. 15 p. 167 ed. Wilberg.) adfertur Δόκλεα. Cf. Corp. inscr. lat. III. 1, p. 283.

2.

Διήγησις περὶ τοῦ θέματος Δελματίας.[1] Εἰ πᾶσιν ἡ γνῶσις καλόν, καὶ ἡμεῖς ἄρα τῶν πραγμάτων τὴν γνῶσιν καταλαμβάνοντες οὐ πόρρω τούτου γινώμεθα. ὅθεν καὶ πᾶσι φανερὰν ποιοῦμεν τῶν μεθ' ἡμᾶς πῆ μὲν τούτων τὴν δήλωσιν πῆ δὲ ἑτέρων τινῶν ἀξιολόγων, ἵνα διπλοῦν ἐπανακολουθῇ τὸ καλόν. τοῖς οὖν καὶ τῆς Δελματίας τὴν παράληψιν ζητοῦσιν, ὅπως ἐλήφθη παρὰ τῶν Σκλαβικῶν ἐθνῶν, ἐντεῦθεν ἔστι μαθεῖν. ἀλλὰ πρότερον τὴν θέσιν αὐτῆς διηγητέον. ἐκ παλαιοῦ μὲν τοίνυν ἡ Δελματία τὴν ἀρχὴν μὲν εἶχεν ἀπὸ τῶν συνόρων Δυρραχίου ἤγουν ἀπὸ Ἀντιβάρεως, καὶ παρετείνετο μὲν μέχρι

De themate Dalmatiae[1] narratio. Si pulcrum quid omnibus est cognitio, igitur nos quoque rerum notitiam comprehendentes non longe ab eo aberimus; unde partim haec partim alia relatu digna ad posteros transmittemus, ut duplex inde bonum sequatur. Quamobrem de Dalmatia scire cupientibus, quomodo a Sclavicis nationibus capta fuerit, hinc discere licet. Sed primo situs eius narrandus est. Antiquitus igitur Dalmatia incipiebat a confiniis Dyrrachii sive ab Antibari, et ad Istriae montes usque pertingebat, in latitudine vero ad Danubium

τῶν τῆς Ἰστρίας ὀρῶν, ἐπλατύνετο δὲ μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ. ἦν δὲ ἅπασα ἡ τοιαύτη περίχωρος ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν, καὶ ενδοξότερον τῶν ἄλλων ἑσπερίων θεμάτων τὸ τοιοῦτον θέμα ἐτύγχανεν· πλὴν παρελήφθη παρὰ τὴν Σκλαβινικῶν ἐθνῶν τρόπῳ τοιῷδε. κάστρον ἐστὶ πλησίον Ἀσπαλάθου ὃ Σαλῶνα λέγεται, ἔργον Διοκλητιανοῦ βασιλέως. ἀλλ' ἡ μὲν Ἀσπάλαθος καὶ αὐτὴ παρὰ Διοκλητιανοῦ ἐκτίσθη, καὶ τὰ αὐτοῦ βασιλικὰ ἐκεῖσε ἐτύγχανον· εἰς δὲ Σαλῶναν κατῴκουν οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ καὶ τῶν ὄχλων ἱκανοί. ὑπῆρχε δὲ τὸ τοιοῦτον κάστρον κεφαλὴ πάσης τῆς Δελματίας. ἠθροίζοντο οὖν ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐκ τῶν λοιπῶν κάστρων τῆς Δελματίας στρατιῶται ἔφιπποι, καὶ ἀπεστέλλοντο ἀπὸ τῆς Σαλῶνος μέχρι τῶν χιλίων, καὶ ἐφύλαττον εἰς τὸν Δανουβίου ποταμὸν ἕνεκα τῶν Ἀβάρων· οἱ γὰρ Ἀβάρεις ἐκεῖθεν τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τὰς διατριβὰς ἐποιοῦντο, ἔνθα ἀρτίως εἰσὶν οἱ Τοῦρκοι, νομάδα βίον ζῶντες. ἀπερχόμενοι δὲ οἱ Δελματίας κατ' ἔτος ἔβλεπον πολλάκις ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ τά τε κτήνη καὶ τοὺς ἀνθρώπους. ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς κατά τινα χρόνον διαπεράσαι καὶ ἐρευνῆσαι τίνες εἰσὶν οἱ ἐκεῖσε τὴν δίαιταν ἔχοντες. περάσαντες οὖν εὗρον τὰς γυναῖκας τῶν Ἀβάρων καὶ τὰ παιδία μόνα, τοὺς ἄνδρας δὲ καὶ τὴν ἀκμάζουσαν ἡλικίαν ἐν ταξειδίῳ. ἄφνω οὖν επιπεσόντες ᾐχμαλώτευσαν αὐτούς, καὶ ὑπέστρεψαν ἀταλαιπώρως, ἀποκομίσαντες τὴν τοιαύτην πραῖδαν εἰς Σαλῶνα. ὡς οὖν ὑπέστρεψαν οἱ Ἄβαρες ἐκ

flumen se extendebat; eratque omnis ille finitimus tractus sub Romanorum potestate, et praestantissimum thema omnium occidentalium habebatur. Ceterum a Sclavis occupata fuit hoc modo. Prope Aspalathum urbs Salona est a Diocletiano imperatore condita, quemadmodum et Aspalathus, ubi palatium item eius erat: Salonam vero magnates incolebant et magna populi multitudo, atque haec urbs Dalmatiae totius caput erat.[2] Congregabantur itaque quotannis ex reliquis Dalmatiae urbibus equites, et mittebantur Salona usque ad mille ad flumen Danubium, ut ibi excubias contra Abares agerent. Ad illam enim Danubii partem Abares tunc commorabantur, ubi hodie Turcae degunt, nomadum instar viventes. Venientes autem quotannis Dalmatae cum saepe illic iumenta hominesque viderent, traiicere illis aliquando visum fuit, et investigare quinam ibi degerent. Cum itaque traiecissent, Abarum feminas et pueros solos invenerunt, viris et iuvenibus ad expeditionem bellicam profectis; unde subito ingruentes omnes ceperunt nulloque accepto damno reversi sunt, praeda hac Salonam abducta. Abares autem ex bellica expeditione reversi, recognita consternati quidem erant, at unde vulnus hoc ipsis inflictum esset ignorabant; quamobrem observandum sibi tempus statuunt et ab eo omnia discenda. Post-

τοῦ ταξευδίου καὶ τὸ γενόμενον ἀφ' ὧν ἔπαθον ἔμαθον, ἐταράχθησαν μέν, ἠγνόουν δὲ ὁπόθεν αὐτοῖς ἡ τοιαύτη πληγὴ προσεγένετο. ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς παραφυλάξαι τὸν καιρὸν καὶ μαθεῖν τὸ πῶν ἐξ αὐτοῦ. ἐπεὶ οὖν κατὰ τὸ σύνηθες αὖθις οἱ ταξεῶται ἀπεστάλησαν ἀπὸ Σαλῶνος, ἦσαν δὲ οὐκ ἐκεῖνοι ἀλλ' ἕτεροι, ταὐτὰ ἐκείνοις καὶ οὗτοι κατὰ βουλὰς ἔθεντο. διεπέρασαν οὖν κατ' αὐτῶν, ἐντυχόντες δὲ αὐτοῖς συνηγμένοις ὁμοῦ, οὐχ ὡς τὸ πρότερον ἐσκορπισμένοις, οὐ μόνον οὐδὲν (οὐκ) ἐποίησαν ἀλλὰ καὶ τὰ πάντων δεινότατα ἔπαθον· οἱ μὲν γὰρ αὐτων ἐσφάγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐχειρώθησαν ζῶντες, καὶ οὐδεὶς ἐκείνων τῶν χειρῶν ἐξέφυγεν. ἐξετάσαντες δὲ αὐτοὺς τίνες καὶ ὅθεν εἰσί, καὶ ἀναμαθόντες ὅτι ἐξ αὐτῶν ἔπαθον τὴν εἰρημένην πληγήν, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς ποιότητος τοῦ τόπου αὐτῶν ἐφευνήσαντες, καὶ ὅσον ἐξ ἀκοῆς ἐρασθέντες, ἐκράτησαν τοὺς ζῶντας δεσμίους, καὶ ἐνεδύσαντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν καθὰ ἐκεῖνοι, καὶ δὴ τοὺς ἵππους ἀναβάντες, ἐπὶ χεῖρας τά τε φλάμουλα καὶ τὰ λοιπὰ σημεῖα ἃ ἐπεφέροντο μετ' αὐτῶν, ἀπῆραν πάντες φοσσατικῶς καὶ κατὰ τῆς Σαλῶνος ὥρμησαν. ὡς οὖν καὶ τὸν καιρὸν ἔμαθον ζητήσαντες καθ' ὃν οἱ ταξεῶται ἐκ τοῦ Δανουβίου ὑπέστρεφον (ἦν δὲ τὸ μέγα καὶ ἅγιον σάββατον), ἦλθον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν. καὶ τὸ μὲν πλῆθος, ὅτε δήπου πλησίον ἐγένοντο, τοῦ φοσσάτου ἀπεκρύβη· μέχρι δὲ τῶν χιλίων οἵτινες τούς τε ἵππους καὶ τὰς στολὰς εἰς ἀπάτην ἐκέκτηντο τῶν Δελματινῶν, ἐξῆλασαν.

quam igitur pro more rursum missi sunt Salona praesidiarii, alii a primis, idem consilium et ipsi ceperunt, traieceruntque contra Abares. Incidentes vero in illos non sparsos, ut antea, sed collectos, non solum nihil effecerunt, sed omnium gravissima passi sunt, partim caesi, partim capti; neque quisquam fuit qui e manibus illorum evaderet. Percontati vero quinam et unde essent, intellectoque ab ipsis se mala supra commemorata perpessos esse, insuper de loci qualitate inquirentes, quasi ex auditu amore accensi in vinculis eos tenuerunt, et vestibus eorum sumptis equisque conscensis, flammula et reliqua signa, quae secum attulerant, tollentes more exercitus, Salonam petierunt. Cognito igitur tempore quo a Danubio redire soliti erant praesidiarii, quod erat magnum sabbatum, eodem die venerunt. Multitudo autem omnis, cum urbi appropinquaret, sese occultavit: mille vero qui equos et vestes Dalmatarum sumpserant, ut fallerent, ulterius perrexerunt. Oppidani cognitis signis suis et vestitu, praeterea die, quo redire ipsis solenne, portis apertis gratulabundi eos exceperunt. Illi vero statim ac intrassent portas occupant, et signo reliquis, qui in insidiis erant, dato, accurrere ac ingredi iubent. Interfecerunt itaque omnes cives, et ex eo tempore Dalmatiam universam occu-

ἀναγνωρίσαντες δὲ οἱ τοῦ κάστρου τά τε σημεῖα καὶ τὴν ἀμφίασιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν ὡς ἔθους ὄντος αὐτοῖς τοῦ ὑποστρέφειν ἐν αὐτῇ, ἤνοιξαν τὰς πόρτας καὶ ὑπεδέξαντο αὐτοὺς μετὰ περιχαρείας. ἐκεῖνοι δὲ ἅμα τοῦ εἰσελθεῖν τάς τε πόρτας ἐκράτησαν, καὶ δήλην διὰ σημείου τὴν πρᾶξιν τῷ φοσσάτῳ πεποιηκότες συνεισδραμεῖν καὶ συνεισελθεῖν παρεσκεύασαν. κατέσφαξαν οὖν πάντας τοὺς τῆς πόλεως, καὶ ἔκτοτε κατεκράτησαν πᾶσαν τὴν χώραν Δελματίας καὶ κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ. μόνα δὲ τὰ πρὸς θάλασσαν πολίχνια οὐ συνέδωκαν αὐτοῖς, ἀλλὰ κατείχοντο παρὰ τῶν Ῥωμαίων διὰ τὸ εἶναι τὸν πόρον τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐκ τῆς θαλάσσης. ἰδόντες οὖν οἱ Ἀβάρεις καλλίστην οὖσαν τὴν τοιαύτην γῆν κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ.

parunt, sedemque illic suam collocarunt, exceptis oppidulis mari adiacentibus, quae se ipsis non tradiderunt, sed in Romanorum potestate permanebant, eo quod ex mari victitarent. Videntes itaque Abares pulcherrimam esse hanc terram, sedes illic posuerunt.

Constantini porph. de administrando imperio c. 30 p. 140—143. ed. Bonn.

[1] Themata, in quae imperium divisum erat, describit Constantinus in alio opere „περὶ τῶν θεμάτων" (ed. Bonn. Constant. porph. oper. vol. III, p. 1—64), item de caerem. lib. II, c. 50 et 52 (ed. Bonn. p. 696, 713, 727); enumeranturque universim 29 themata i. e. 17 in oriente et 12 in occidente. In opere de thematibus Dalmatia non adducitur inter imperii themata, sed per transennam tantum commemoratur. De thematibus imperii saec. X vide Rambaud op. cit. p. 175 ss. Krause: Griechenland IV, 305 folg. (Separatausgabe aus d. allg. Encyklopedie v. Ersch und Gruber). [2] De themat. lib. II p. 57: „Caeterum Dalmatia Italiae regio est, ex qua ortum habuit omnium, qui unquam fuerunt, hominum profligatissimus maximeque impius, imperator Diocletianus, ab oppido oriundus, cui nomen erat Salonae; unde manat aqua ad potum svavissima supra omnes aquas, ut asserunt qui gustarunt". Salonam vero, cuius iam J. Caesar (de bell. civ. 3, 8. 9) meminit, quaeque „col. Julia Martia" dicitur, pluribus ante Diocletianum saeculis conditam fuisse, aliunde satis constat. V. Corp. inscr. lat. III, 1 p. 304 ss.

3.

Οἱ δὲ Χρωβάτοι κατῴκουν τηνικαῦτα ἐκεῖθεν Βαγιβαρείας, ἔνθα εἰσὶν ἀρτίως οἱ Βελοχρωβάτοι. μία δὲ γενεὰ διαχωρισθεῖσα ἐξ αὐτῶν, ἤγουν ἀδελφοὶ πέντε, ὅ τε Κλουκᾶς[1] καὶ ὁ Λόβελος[2] καὶ ὁ Κοσέντζης[3] καὶ ὁ Μουχλὼ καὶ ὁ Χρώβατος, καὶ ἀδελφαὶ δύο, ἡ Τοῦγα[4] καὶ ἡ Βοῦγα[5], μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν ἦλθον εἰς Δελματίαν, καὶ εὗρον τοὺς

Chrobati vero tunc habitabant ultra Bagibaream, ubi nunc sunt Belochrobati. Una autem generatio, quinque fratres, Clucas[1] et Lobelus[2] et Cosentzes[3] et Muchlo et Chrobatus duaeque sorores, Tuga[4] et Buga,[5] una cum suis populis discedens ab ipsis in Dalmatiam venit, ubi Abares incolas

Ἀβάρεις κατέχοντας τὴν τοιαύτην γῆν. ἐπί τινας οὖν χρόνους πολεμοῦντες ἀλλήλοις ὑπερίσχυσαν οἱ Χρωβάτοι, καὶ τοὺς μὲν τῶν Ἀβάρων κατέσφαξαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ὑποταγῆναι κατηνάγκασαν. ἔκτοτε οὖν κατεκρατήθη ἡ τοιαύτη χώρα παρὰ τῶν Χρωβάτων· καὶ εἰσὶν ἔτι μὴν ἐν Χρωβατίᾳ ἐκ τοὺς τῶν Ἀβάρων, καὶ γινώσκονται Ἀβάρεις ὄντες....

Ἀπὸ δὲ Χρωβάτων τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματίᾳ διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησε τὸ Ἰλλυρικὸν[6] καὶ τὴν Παννονίαν.[7] εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον, διαπεμπόμενον πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν.

invenerunt; belloque per annos aliquot inter eos gesto vicerunt Chrobati, Abarumque alios interfecerunt, alios parere sibi coëgerunt. Atque ex illo tempore a Chrobatis possessa haec regio fuit, suntque etiamnum in Chrobatia Abarum reliquiae, et Abares esse cognoscuntur....

At a Chrobatis, qui in Dalmatiam venerunt, pars quaedam secessit, et Illyricum[6] atque Pannoniam[7] occupavit. Habebantque et ipsi principem supremum, qui ad Chrobatiae tantum principem amicitiae ergo legationem mittebat.

Constantini porphyr. de administrando imperio c. 30, p. 143—4 ed. Bonn.

[1] Cf. Klića srb. Срп. поменици p. 70. [2] Cf. Ljub, Lub, Luben. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 207. [3] Cf. Kosa, Kosan. Ibid. nr. 169. Srp. pomenici p. 71. [4] Cf. Tugan. Miklošić op. cit. nr. 416. [5] De horum ducum nominibus v. Književnik I, 71. [6] Illyrici meminit Constantinus adhuc lib. II de thematibus (p. 47 ed. Bonn.), ubi Hieroclis synecdemum (v. p. 391) citat. [7] Adducitur adhuc c. 25 de adm. imp. p. 111 et de themat. lib. II p. 56. Posteriori loco dicitur: ἐπαρχία Παννονίας, ὑπὸ τὸν αὐτὸν (i. e. ἡγεμόνα) πόλεις β', quae ex Hierocl. synecd. p. 393 noscuntur, scilicet Σίρμιον, Βασιάνα. Unde potest concludi, Constantinum hic loci sub Pannonia eiusdem partem saviam et sirmiensem, sub Illyrico vero contiguam illi oram subintellexisse.

4.

Περὶ τῶν Χρωβάτων, καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας. Ὅτι οἱ Χρωβάτοι οἱ εἰς τὰ Δελματίας νῦν κατοικοῦντες μέρη ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Χρωβάτων καὶ τῶν ἄσπρων ἐπονομαζομένων κατάγονται, οἵτινες Τουρκίας μὲν ἐκεῖθεν Φραγγίας δὲ πλησίον κατοικοῦσι, καὶ συνοροῦσι Σκλάβοις τοῖς ἀβαπτίστοις Σέρβλοις. τὸ δὲ Χρωβάτοι τῇ τῶν Σκλάβων

De Chrobatis et terra, quam nunc incolunt. Chrobati, qui Dalmatiae partes nunc inhabitant, a Chrobatis baptismi expertibus, qui et albi appellantur, originem ducunt, qui sane ultra Turciam prope Franciam incolunt et Sclavis contermini sunt, non baptizatis Serblis. Chrobati autem dicuntur lingua Sclavorum,

διαλέκτῳ ἑρμηνεύεται, τουτέστιν οἱ τὴν πολλὴν χώραν κατέχοντες. οἱ δὲ αὐτοὶ Χρωβάτοι εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων Ἡράκλειον πρόσφυγες παρεγένοντο πρὸ τοῦ τοὺς Σέρβλους προσφυγεῖν εἰς τὸν αὐτὸν βασιλέα Ἡράκλειον, κατὰ τὸν καιρὸν ὅν οἱ Ἀβάρεις πολεμήσαντες ἀπ᾽ ἐκεῖσε τοὺς Ῥωμάνους ἐναπεδίωξαν, οὕς ὁ βασιλεύς Διοκλητιανός ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἐκεῖσε κατεσκήνωσε˙ διὸ καὶ Ῥωμᾶνοι εκλήθησαν διὰ τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοίκους αὐτοὺς γενέσθαι ἐν ταῖς τοιαύταις χώραις, ἤγουν τῆς νῦν καλουμένης Χρωβατίας καὶ Σερβλίας. παρὰ δέ τῶν Ἀβάρων ἐκδιωχθέντες οἱ αὐτοὶ Ῥωμᾶνοι ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Ῥωμαίων Ἡρακλείου, αἱ τούτων ἔρημοι καθεστήκασι χῶραι. προστάξει οὖν τοῦ βασιλέως Ἡρακλείου οἱ αὐτοὶ Χρωβάτοι καταπολεμήσαντες καὶ ἀπὸ τῶν εκεῖσε τοὺς Ἀβάρους ἐκδιώξαντες, Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως κελεύσει ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Ἀβάρων χώρᾳ, εἰς ἥν νῦν οἰκοῦσι, κατεσκήνωσαν˙ εἶχον δὲ οἱ αὐτοὶ Χρωβάτοι τῷ τότε καιρῷ ἄρχοντα τὸν πατέρα τοῦ Πorγά . . . .

id est terram multam possidentes.[1] Atque hi ipsi Chrobati ad Romanorum imperatorem Heraclium confugerant, antequam Serbli confugissent ad eundem imperatorem Heraclium, quo tempore Abares armis inde Romanos eiecerant, quos Roma adductos Diocletianus imperator illic habitare fecerat, unde et Romani nuncupati sunt, quod Roma venientes sedes posuissent in illis regionibus, nempe Chrobatia et Serblia, uti nunc vocantur. Pulsis vero Romanis illis ab Abaribus tempore eiusdem Romanorum imperatoris Heraclii, desolata eorum regio iacuit; quapropter iussu huius imperatoris iidem Chrobati armis arreptis Abares ex illis locis expulerunt, et in ipsorum terra, quam etiam hodie tenent, sedes collocarunt. Erat autem Chrobatis illis tunc temporis princeps Porgae pater . . . .

Ὅτι ἡ τοιαύτη χώρα εἰς ἣν οἱ Χρωβάτοι κατεσκηνώθησαν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἦν τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, ἐξ οὗ καὶ παλάτια καὶ ἱπποδρόμια τοῦ βασιλέως Διοκλητίανοῦ ἐν τῇ τῶν αὐτῶν Χρωβάτων χώρᾳ μέχρι τῆς νῦν περισώζονται εἰς τὸ κάστρον Σαλῶνας, πλησίον τοῦ κάστρου Ἀσπαλάθου.

Regio autem haec, quam incoluerunt Chrobati, ab initio sub potestate erat Romanorum imperatoris; unde etiam in hodiernum usque diem palatia ac hippodromus Diocletiani imperatoris supersunt in regione Chrobatorum, in urbe Salona, quae est proxima urbi Aspalatho.

Constant. porphyr. de admin. imp. c. 31, p. 147—149. ed. Bonn.

[1] Šafařik slov. starož. p. 685: „Ze všech těchto forem nejstarší a nejpůvodnějši jest jd. p. Chrъvatin mn. p. Chrъvati, později Chrъvate, se slabým ъ

postalým z vytřelého и v kořenu chrib, chribet, chrebet". Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme p. 608: „Wurzel ist ein verlorenes chrv; nur im kroat. und illyr. findet sich chrev, truncus arboris, stirps (Dobr. inst. p. 214). Wäre etwa chrv mit dem gleichfalls ausgestorbenen deutschen heru (gladius) identisch? Polnisch ist karvat auch Benennung eines kurzen Schwertes, in Form eines Messers (Linde) . . . Die Etymologie aus chrb, chrib, collis, chrebet, dorsum, scheint unzulässig, da hier alle slav. Dialekte den labial genau unterscheiden; auch die Südslaven selbst: kroat Horvat, srb. Rvat = Croatus, kroat. hrbet, serb. rbat, dorsum. Ganz unstatthaft ist die Verbindung mit dem thrakischen Καρπάτης. — Dr. L. Geitler (Etimologija imena Hrvat. Rad XXXIV, 111 ss.) et dr. G. Daničić (Osnove srb. ili hrv. jezika p. 211) derivant a radice chărv, sarv (defendere, tueri); priorque nomen хръватинъ comparat cum litv. szarwotas, armatus; eidemque analogon invenit in germ. varja, defensor.

5.

Περὶ τῶν Σέρβλων καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας. Ἱστέον ὅτι οἱ Σέρβλοι ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων τῶν καὶ ἄσπρων ἐπονομαζομένων κατάγονται, τῶν τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν κατοικούντων εἰς τὸν παρ' αὐτοῖς Βόϊκι τόπον ἐπονομαζόμενον, ἐν οἷς πλησιάζει καὶ ἡ Φραγγία, ὁμοίως καὶ ἡ μεγάλη Χρωβατία ἡ ἀβάπτιστὸς ἡ καὶ ἄσπρη προσαγορευομένη· ἐκεῖσε οὖν καὶ οὗτοι οἱ Σέρβλοι τὸ ἀπ' ἀρχῆς κατῴκουν. δύο δὲ ἀδελφῶν τὴν ἀρχὴν τῆς Σερβλίας ἐκ τοῦ πατρὸς διαδεξαμένων, ὁ εἷς αὐτῶν τὸ τοῦ λαοῦ ἀναλαβόμενος ἥμισυ εἰς Ἡράκλειον τὸν βασιλέα Ῥωμαίων προσέφυγεν, ὃν καὶ προσδεξάμενος ὁ αὐτὸς Ἡράκλειος βασιλεὺς παρέσχε τόπον εἰς κατασκήνωσιν ἐν τῷ θέματι Θεσσαλονίκης τὰ Σέρβλια, ἃ ἔκτοτε τὴν τοιαύτην προσηγορίαν παρείληφε. Σέρβλοι δὲ τῇ τῶν Ῥωμαίων διαλέκτῳ δοῦλοι προσαγορεύονται· ὅθεν καὶ σέρβουλα ἡ κοινὴ συνήθεια τὰ δουλικῶς φησὶν ὑποδήματα, καὶ τζερβουλιανοὺς τοὺς τὰ εὐτελῆ καὶ πε-

De Serblis, et de regione quam nunc ipsi incolunt. Sciendum est, Serblos oriundos esse a Serblis non baptizatis, qui etiam albi cognominantur et ulteriora Turciae incolunt in loco ab illis Boici nuncupato, cui finitima Francia est, uti et magna Chrobatia baptismi expers, quae etiam alba cognominatur. Illic igitur initio Serbli hi habitabant. Principatu autem Serbliae a patre ad duos fratres devoluto, alter sumpta populi parte dimidia ad Romanorum imperatorem Heraclium confugit, qui et excepto locum ad inhabitandum dedit in Thessalonicae themate, qui ex eo tempore Serblia nuncupatur. Serbli autem Romanorum lingua servi dicuntur; unde serbula vulgo servorum calceamenta appellantur; et tzerbulianos illos vocamus, qui ita viliter ac pauperum in modum sunt calceati. Serbli autem inde sic cognominati sunt, quod Romano-

νιχρὰ ὑποδήματα φοροῦντας. ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον οἱ Σέρβλοι διὰ τὸ δοῦλοι γενέσθαι τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων.[1] μετὰ δὲ χρόνον τινὰ ἔδοξε τοὺς αὐτοὺς Σέρβλους εἰς τὰ ἴδια ἀπελθεῖν, καὶ τούτους ἀπέστειλεν ὁ βασιλεύς· ὅτε δὲ διεπέρασαν τὸν Δάνουβιν ποταμόν, μετάμελοι γενόμενοι ἐμήνυσαν Ἡρακλείῳ τῷ βασιλεῖ διὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ τότε τὸ Βελόγραδον κρατοῦντος δοῦναι αὐτοῖς ἑτέραν γῆν εἰς κατασκήνωσιν.[2] καὶ ἐπειδὴ ἡ νῦν Σερβλία καὶ Παγανία καὶ ἡ ὀνομαζομένη Ζαχλούμων χώρα καὶ Τερβουνία καὶ ἡ τῶν Καναλιτῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ὑπῆρχον, ἐγένοντο δὲ αἱ τοιαῦται χῶραι ἔρημαι παρὰ τῶν Ἀβάρων (ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε γὰρ Ῥωμάνους τοὺς νῦν Δελματίαν καὶ τὸ Δυρράχιον οἰκοῦντας ἀπήλασαν), καὶ κατεσκήνωσεν ὁ βασιλεὺς τοὺς αὐτοὺς Σέρβλους ἐν ταῖς τοιαύταις χώραις.

rum imperatori servirent.[1] Aliquanto vero post visum est Serblis in terram suam redire, et dimisit illos imperator. Sed cum traiecissent Danubium flumen, poenitentia ducti per praetorem, qui tum Belogradum administrabat, ab Heraclio imperatore petierunt, aliam sibi terram ad inhabitandum assignare vellet.[2] Cumque ea, quae nunc Serblia dicitur et Pagania, quaeque Zachlumorum terra vocatur, item Terbunia et Canalitarum regio, quae imperatoris Romanorum dicionis erant, propter Abarum excursiones desertae essent, (expulsis inde Romanis qui nunc Dalmatiam atque Dyrrachium incolunt) regiones illas Serblis habitandas imperator dedit.

Constantini porphyr. de administrando imperio c. 32 p. 152—3. ed. Bonn.

In narratione c. 29—32 de adm. imp. bina supponitur Dalmatiae et contiguarum Illyrici Pannoniaeque orarum occupatio: prima quidem per Avaros et Slavenos, altera per Chroatos et Serblos, utraque imperante adhuc Heraclio (610—641). De occupatione prima duae inseruntur relationes (v. supra nr. 1 et 2), parum ab invicem discrepantes, in quibus Avari et Slaveni quoad originem confunduntur forsitan ideo, quia Slaveni, qui in Pannonia habitabant, in Avarorum exercitu pugnabant, et cum Avaris in Illyricum, Baioariam, Istriam et vicinam Italiam hostiliter irruebant (v. nr. 163). Quae interim de occupationis huiusce ratione adducuntur, a verisimilitudine adeo dissona sunt, ut ea potius ad hostilem Avarorum eorumque sociorum, Slavenorum, in Dalmatiam incursus, qui superioribus quoque annis in dictas provincias saepe evenerant, restringenda sit; quin tamen in dubium vocari possit, quominus irruentium Slavenorum vel Avarorum agmina unius alteriusve in Dalmatia orae possessionem illa occasione caperent. Incursus hi iam primis Heraclii imperii annis in Europae, occidentalia inprimis, themata accidere poterant eo magis, quod universus prope Romanorum exercitus asiaticarum provinciarum defensioni intentus esset (Theophanis chrono-

graphia p. 461 ss. ed. Bonn. Histor. misc. lib. XVIII p. 124 ss.). Quum deiu imperium ob bella contra Persas et Arabes plurimum periclitaretur, Avarorum chaganus a. 617 etiam orientales Europae provincias magnis copiis adortus est; atque dum usque ad „murum longum“ penetraret et ad 70.000 captivorum in servitutem reduceret: Heraclius, „in Persidem arma convertere meditatus, cum chagano pacem habere consiliabatur“. Pax itaque a. 620 composita est. Verum pacis foedus post sexennium ruptum est; dum chaganus, Persarum contra imperium socius, exercitum, in quo „Sclavinorum auxiliares copiae bene multae“ erant, contra Byzantium movit, atque urbem iam 31 Julii 626 aggressus est. Urbs post octo dierum obsidionem ob annonae in hostium exercitu defectum liberata est (8 Augusti); „quidam aiunt, Slavenos castris relictis recessisse, eoque et execrandum chaganum reverti illosque sequi coactum fuisse“. Theophanes op. cit. p. 487. ed. Bonn. Nicephori patr. de rebus post Mauricium gestis p. 20—21 ed. Bonn. Chron. paschale vol. I, p. 716—25. ed. Bonn.

Atque hocce a. 626 contra romanum imperium ab Avaris susceptum bellum e gravioribus postremum erat. Vires quippe eiusdem hostis immanis exinde dehiscere in dies coeperunt; cuius rei causa non ultima Slavenorum populi erant. Multi siquidem, qui hucadusque sive subditi sive Avarorum socii erant, prout etiam in Byzantii obsidione iam visum est, servitia sua eisdem denegarunt. Vinidi eodem ferre tempore Avarorum iugo excusso sub Samone duce (623—58) libertatem sibi vindicarunt (Fredegari schol. chronic. c. 48). In Moesia praeterea, in quam Slaveni, nunc a Romanis parum impediti, ex altera Danubii ripa turmatim immigrarunt, nova provincia „Σκλαβινία“ (Словѣнни) nuncupata, dudum ante a. 657 orta est (cf. Theophan. chronograph. p. 530 ed. Bonn. Histor. misc. lib. XIX p. 136 ed. Muratori. Roessler: Zeitpunkt der slav. Ansiedlung. p. 43—44). In his itaque rerum adiunctis Dalmatia sola, hoste undequaque circumventa, novo incursui vix resistendo erat. De occupatione altera duobus itidem locis (nr. 3 et 4) idem auctor disserit. Cf. Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. Wien 1856, p. 7—10, 15—18. Šafařík: slov. starož. 634—7. Književnik I, 63—71.

Thomas archid. spalat. histor. salon. c. VII (ed. J. Lucii. p. 316—18), secutus „partim scripta, partim opinionem“, destructionem Salonae et occupationem Dalmatiae Croatis, i. e. incolis „regionis montuosae a septemtrione Dalmatiae“, adscribit. Advenerant vero „de partibus Poloniae“ divisi „in septem vel octo tribus nobilium“.

Constantini relationem de Serborum immigratione adducimus vel ideo, ut terrae, quam Chroati occuparunt, ambitus facilius illustrari possit. Quae vero eiusdem auctoris sententia sit de terra, e qua Chroati et Serbli emigrarunt, suo loco inferius exponetur.

[1] Etymologiam vocis absurdam esse, cuilibet linguae et historiae slavicae vel parum gnaro satis constat. Šafařík (slov. starožit. p. 147—153) nomen serb, srb derivat a rad. sir (orbus), quae invenitur in sanscr. su (generare), lat. ser-ere etc., ita ut serb, srb gentem, nationem, nec non gentilem, hominem eiusdem nationis (cf. thiutisk, diutisk, deutsche), denotaret. Daničić (Osnove

[illegible] „Schon die Erzählung von den Serben, [illegible] Volksstamme, dass sie Anfangs in der [illegible] Plätze gefunden, dann über die Donau zurückgegangen und von Neuem eingewandert seien, bedarf keiner weiteren Widerlegung."

165.

a. 642.

Slaveni Beneventanum in Italia ducatum adgrediuntur.

Defuncto igitur Arichis, qui ducatum quinquaginta tenuerat annis, Aio eius filius Samnitum ductor effectus est, cui tamen Radoaldus et Grimoaldus, ut iam semper fratri et domino, per omnia paruerunt. Qui Aio cum anno et mensibus quinque Beneventanum ducatum regeret, venientes Sclavi cum multitudine navium (non) longe a civitate Sepontina castra posuerunt. Qui occultas foveas circa sua castra facientes, cum Aio super eos, absentibus Radoaldo et Grimoaldo, venisset, eosque debellare vellet, equus eius in unam de eisdem foveis cecidit, atque irruentibus super eum Sclavis simul cum aliquantis viris extinctus est. Quod cum Radoaldo nunciatum fuisset, cito veniens eisdem Sclavis propria illorum lingua locutus est. Cumque propter hoc segniores ad bellum reddidisset, mox super eos irruens, magnaque strage eos prosternens et Aionis mortem ultus est et de illis finibus eos, qui remanserant, hostes fugam petere coegit.

Pauli diaconi de gestis Langobardorum lib. IV c. 46. ed. Muratori p. 471.

Muratori: Annali d'Italia. ed. V. Veneta. II. 1232.

Chronica s. Benedicti ap. Pertz: Mon. Germ. V (Scrip. III), p. 200 notat breviter: „Iste (sc. Aio) dimicavit cum Sclavis ad Aufidum (fluvium, nune Ofanto): et interfecerunt illum per ingenium".

E praedecessorum Aionis, Arichis nimirum et Zotonis, regiminis annis deducitur tempus, quo Slaveni Apuliam adgressi sunt. Slaveni hi procul dubio ex altero adriatici maris littore, civitati Sipontinae obverso, adeoque e vicina Dalmatiae regione, quam non ita pridem occupaverant, navibus suis adpulerant.

166.

Occupata a Chroatis Dalmatia urbium et civium Romanorum fata.

1.

Multi Dalmatiae incolarum ab advenis Chroatis in servitutem rediguntur. Papa Joannes IV (640—42) de captivorum redemptione agit, et reliquias Salona Romam transfert.

Joannes, natione Dalmata, ex patre Venantio scholastico, sedit annum unum, menses novem, dies XVIII. Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Istriam multas pecunias per sanctissimum et fidelissimum Martinum abbatem propter redemptionem captivorum, qui depraedati erant a gentibus.[1] Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martyribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliis multis martyribus, quorum reliquias de Dalmatia et Istria adduci praeceperat; et recondidit eas in ecclesia supra scripta[2] iuxta fontem Lateranensem, iuxta oratorium beati Joannis evangelistae, quam ornavit, et diversa dona obtulit.

Vitae romanorum pontificum ed. Muratori: Scriptores rer. ital. III, 137. Farlati I, 572. Item cod. lateranensis: Translatio s. Venantii et sociorum. Ibid. I, 571. Amalrici vitae rom. pont. ed. Muratori t. III, p. 2, p. 58—9.

Pontificale romanum sive „vitae rom. pont." opus, quod Anastasio bibliothecario, qui saec. IX (867—886) floruit, plerumque, sed absque ratione, adscribebatur, prima parte sua iam saeculo VI extitit, atque exinde continuabatur. Anastasius est forsitan auctor vitae Nicolai I (858—67). V. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter I, 50—51, 223—5.

Joannes IV, qui Severino, sepulto ad s. Petrum 2 Augusti 640, successit, die 25 Decembris e. a. consecratus est; mortuus die 12 Octobris 642 in eadem ecclesia reconditur. V. Jaffè: Regesta pont. rom. p. 159—160.

Hanc de Joanne IV notitiam inseruit Thomas archid. spalat. suae histor. salon. c. VIII (p. 318, ed. J. Lucii) addens: „venerabilis pontifex eas (sc. reliquias) reverenter suscipiens recondidit apud ecclesiam b. Joannis Lateranensis, ubi est fons baptisterii, et ibidem iuxta fecit depingi imaginem b. Domnii cum pallis et caeteris pontificalibus indumentis, totum ex musivo aureo; similiter fecit imaginem b. Anastasii inter alios sanctos". De sacello lateranensi Venantiano et de eiusdem imaginibus pictis v. Farlati I, 575—87.

[1] Amalr. loc. cit. „Ipse Johannes cum thesauris ecclesiae multa millia hominum per Istriam et Dalmatiam a captivitate et servitute paganorum redemit, et ad ecclesiae unitatem eos reduxit". [2] Cod. later: „in ecclesia sancti Stephani", quâ collapsâ alia, dicata dein s. Venantio, extructa est.

2.

Salonitani cives primum per insulas vicinas dispersi, nonnulli Jaderam et Ragusium, quod ab Epidauritanis conditur, migrant, plurimi Spalatum se recipiunt.

Διελθόντες δὲ εὐθὺς τοὺς Ῥωμάνους οὗτοι ἐξήλασαν καὶ τὴν Σαλῶνα τὸ προειρημένον κάστρον ἐκράτησαν... κατέσφαξαν οὖν πάντας τοὺς τῆς πόλεως, καὶ ἔκτοτε κατεκράτησαν πᾶσαν τὴν χώραν Δελματίας καὶ κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ. μόνα δὲ τὰ πρὸς θάλασσαν πολίχνια οὐ συνέδωκαν αὐτοῖς, ἀλλὰ κατείχοντο παρὰ τῶν Ῥωμαίων διὰ τὸ εἶναι τὸν πόρον τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐκ τῆς θαλάσσης...

(Sclavi) intromissi (in clausuram) Romanos oppido (Clissa) expulerunt, nec non etiam laudatam urbem Salonam occuparunt... Interfecerunt itaque omnes cives; et ex eo tempore Dalmatiam universam occuparunt, sedemque illic suam collocarunt, exceptis oppidulis mari adiacentibus, quae se ipsis non tradiderunt, sed in Romanorum potestate permanebant eo quod ex mari victitarent...

Οἱ δὲ αὐτοὶ Ῥαουσαῖοι τὸ παλαιὸν ἐκράτουν τὸ κάστρον τὸ ἐπιλεγόμενον Πίταυρα· καὶ ἐπειδή, ἡνίκα τὰ λοιπὰ ἐκρατήθησαν κάστρα παρὰ τῶν Σκλάβων τῶν ὄντων ἐν τῷ θέματι, ἐκρατήθη καὶ τὸ τοιοῦτον κάστρον, καὶ οἱ μὲν ἐσφάγησαν οἱ δὲ ἠχμαλωτίσθησαν, οἱ δὲ δυνηθέντες ἐκφυγεῖν καὶ διασωθῆναι εἰς τοὺς ὑποκρήμνους τόπους κατῴκησαν, ἐν ᾧ ἔστιν ἀρτίως τὸ κάστρον, οἰκοδομήσαντες αὐτὸ πρότερον μικρὸν καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα μεῖζον, καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν τὸ τεῖχος αὐτοῦ αὐξήσαντες μέχρι δ' ἔχειν τὸ κάστρον διὰ τὸ πλατύνεσθαι αὐτοὺς κατ' ὀλίγον καὶ πληθύνεσθαι. ἐκ δὲ τῶν μετοικησάντων εἰς τὸ Ῥαούσιον εἰσὶν οὗτοι: Γρηγόριος, Ἀρσάφιος, Βικτωρῖνος, Βιτάλιος, Βαλεντῖνος ὁ ἀρχιδιάκων, Βαλεντῖνος ὁ πατὴρ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Στεφάνου. ἀφ' οὗ δὲ ἀπὸ Σαλῶνα μετῴκησαν εἰς Ῥαούσιον, εἰσὶν ἔτη φ' μέχρι τῆς σήμερον.

Atque hi ipsi Rausaei olim tenuerunt urbem Epidaurum nuncupatam; at postea cum reliquae urbes expugnatae essent a Sclavis, qui in hoc themate sunt, haec etiam urbs ab ipsis capta fuit; et civium alii quidem interfecti fuere, alii vero in vinculis abducti. Qui autem fuga salutem invenire potuerunt, loca praerupta inhabitarunt; ubi nunc urbs est, primo exiguam illam aedificantes et postea maiorem; mox rursum et quartum paulatim aucta multitudine pomeria protulerunt. Ex iis autem, qui aliunde demigrarunt Ragusium, hi sunt: Gregorius, Arsaphius, Victorinus, Vitalius, Valentinus archidiaconus, Valentinus pater protospatharii Stephani. Ex quo autem cives salonitani Rausium demigrarunt, anni sunt 500 in hunc usque diem...

Constant. porphyr. de adm. imp. c. 29, 30. p. 127, 136—7, 143.

De salonitanorum civium post eversam urbem fatis uberius disserit Thomas archid. spalat. in sua historia salonitana c. VII—X (p. 318—19 ed. Lucii), cuius relationem, „partim e scriptis (v. nr. 169) partim ex opinione" haustam, licet non in omnibus exactam, hicce adducimus, omissis quibusdam ad rem non pertinentibus:

„Cives miseri rogum dulcis patriae (i. e. Salonae) inspectantes[1] non dolere poterant, non flere licebat super eam; sed singuli vitae propriae metuentes classem abducere praeparabant. Nec vacabat convocare consilium, nec quid de salute publica foret agendum, deliberare valebant; sed unusquisque de sua familia anxius cum rebus, quas de funere patriae subripuisse poterat, quo diverteret, cogitabat. Hoc etiam agere consulte nequibant; quippe in tam praecipiti fuga confuse et inordinate ad naves contenderant... Postquam procul iam a littore rates subduxerant, sparsim alii ad alias insulas properabant; alii vero nec in insulis se satis tutos posse fieri arbitrantes longius remigabant; tandem pars aliqua tenuit insulam, quae Solta vocatur; alii ad Brachiae, alii ad Pharon, alii ad portus Lyssae et Corcyrae applicuerunt. Ergo de navibus exeuntes coeperunt singuli familias suas inquirere, per alias et alias insulas mittere seseque per tribus iungere... Tunc omnes incipiunt tuguria ex frondibus viminibusque contexere, seseque per loca competentia collocare; coeperunt alii alia negotia exercere... Tunc electi iuvenes armatis liburnis coeperunt, per Dalmatiae littora discurrentes, hostibus insidiari; tantas enim caedes et praedas de ipsis faciebant, quod nullus Sclavorum erat ausus ad mare descendere...

Per idem fere tempus[2] quidam advenae, ut ferunt, Romana urbe depulsi non longe ab Epitauro ratibus applicuerunt. Erat autem Epitaurus episcopalis civitas, salonitanae ecclesiae suffraganea... Praevocati ergo advenae sedem sibi in illius partibus collocantes, civitatem Epitaurum saepius impugnantes, nimium attriverunt, attritamque caeperunt et captam in solitudinem redegerunt.[3] Homines autem cum eis permixti sunt et facti sunt populus unus; aedificaverunt Ragusium et habitaverunt in eo. Ex eo tempore conari coeperunt pallium suo episcopo obtinere.

Interea Salonitani in insulis commorantes magno afficiebantur taedio propter terrae sterilitatem et propter aquarum penuriam; ingenti etiam desiderio cupiebant ad patriam reverti. Sed licet Salona deserta iaceret, nullique hostes auderent in ea manere, Salonitanis tamen videbatur non satis tuta statio ibi fieri posse,

hostile quippe incendium consumpserat omnia, turres et moenia prostrata iacebant; solum theatri aedificium, quod in occidentali parte constructum fuerat, adhuc integrum remanebat. Sic ergo miseri cives hinc rerum urgebantur inopia, illinc metus adhuc deterrebat hostilis. Et quia pars magna eorum per orbem erat dispersa et ipsi pauci et inopes remanserant, de reaedificanda civitate deliberare non praesumebant. Unde factum est, ut aliqui ex ipsis, exeuntes de insulis, per diversas partes dalmatici littoris opportuna sibi ad habitandum loca quaerebant. Quidam versus occidentalem plagam navigantes ad portum cuiusdam urbis antiquae sed dirutae applicuerunt, et videntes locum satis habilem ad manendum, paraverunt ibi aliquod munimentum, et habitaverunt in eo. Et quia situs loci propter adiacentes insulas et propter commoditatem portus multum eis placebat, non habebant iam necesse ad Salonam redire; nihil enim eis videbatur deesse praeter fluvium Jadrum, qui ex orientali parte salonitanae urbi multum delectabiliter influebat, de quo legitur in Lucano: qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas, et tepidum in moles zephiros excurrit Jader. Hoc igitur saepius nominatae urbi nomen impositum est Jadria; vel, ut quibusdam placet, ab Jadero conditore Jadria nomen accepit.[4]

Erat autem inter Salonitanos, qui ad proximas insulas secesserant, vir quidam Severus nomine, cuius domus fuerat iuxta columnas palatii supra mare; hic quia prae caeteris maiori auctoritate pollebat, magnus Severus appellabatur. Iste coepit adhortari concives suos, ut ad patriam redirent. Sed quia non erat tutum inter ruinas urbis antiquae habitacula ponere, consulebat eis, ut in aedificio Diocletiani se interim reciperent, ubi securius commorantes aliquam saltem particulam sui territorii incolere sine magno timore valerent, donec rebus prosperius succedentibus Salonam reaedificandi possibile foret. Et tandem placuit hoc consilium nobilibus et popularibus universis, et tale pactum inter se statuerunt, ut ditiores sibi domos propriis sumptibus aedificarent, caeteri vero, quibus res non erat sufficiens, pro domibus construendis haberent turres circumpositas pro habitaculis suis; reliquum vulgus habitaret in fornicibus et criptis. Tunc auferentes omnia, quae habebant in insulis, ac navibus imponentes transtulerunt se cum mulieribus et parvulis, exceptis animalibus, et venientes intraverunt praedictum aedificium, quod non pro civitate sed pro regia aula constructum erat; et quia spatiosum erat palatium Spalatum appellare coeperunt.[5] Ibi ergo se collocantes posuerunt habitacula vilia, sicut temporis ne-

cessitas cogebat. Et sic illa populosa civitas Salona, nobilis et antiqua, pro multis peccatis, quae in deum commiserat, ad tantam extitit miseriam devoluta, ut de illa magna sui populi frequentia non tot remanserant, qui possent illius parvi oppidi ambitum civibus replere, sed in ea parte, quae supra mare respicit, se componentes reliquam partem urbiculae vacuam dimiserunt.

[1] Excidium narratur cap. VII (p. 316—17 ed. cit.): „qualiter Salona capta est". [2] quo scilicet abbas Martinus a papa Joanne in Dalmatiam missus est. v. supra p. 277. [3] Chronicon salernitanum c. 88 (Pertz: Mon. Germ. VII, 512) concordat catenus, quod Ragusinorum civium partem ab illis Romanis deducat, qui sub imperatore Constantino Byzantium navigantes „pervenerunt in Sclavorum fines, moxque procella cunctarum exorta est, mareque vehementer intumuit et dum diu fluctuaret, duae ex iisdem navibus sine hominum interritu naufragatae sunt. Sed dum eorum scilicet res deperissent ibidem, nec sumptum haberent quatenus naves fractas soldarent, hinc incolas loci illius exorarunt, ut ibidem ad habitandum cum eis locum nimirum darent Illi vero talia audientes huiusmodi verba prompserunt: et terram ad habitandum vobis praebemus et sumtum vobis vestrisque uxoribus abundanter tribuemus. Vocaturque nomen loci illius nimirum Ragusi Habitaruntque ibidem temporibus multis. Sed dum a Ragusinis saepissime opprimerentur et omni modo iam sustinere nequirent, mox furtim naviculas illorum ascendunt, Italiamque cum uxoribus et natis suaque suppellectili quique properarunt. Nam donec Ragusi demorarunt, a iam dictis illius habitatoribus terrae Romani sunt vocitati; ac ubi Italiam adierunt, veneruntque in locum, qui Melphis dicitur, ibi multo postea tempore sunt demorati et inde sunt Amalfitani vocati, locus namque dedit nomen illis" . . . De romana Ragusinorum origine miscet quadrata rotundis etiam presbyter Diocleas: Regnum Slavorum c. XX. p. 292 ed. J. Lucii. Chronicae ragusinae (В. Макушева изслѣдованія объ истор. памятникахъ и бытописателяхъ Дубровника. С. Петерб. 1867. стр. 305.) Ragusium a Radoslavo, Stephani regis Bosnae filio, nato Romae matre romana, a. 526 conditum somniant. [4] Jadera, Ἰάδερα Romanorum, ut putant, colonia Claudia aug. fel. inde a I saeculo aerae christianae saepius commemoratur. V. corp. inscr. lat III, 1 p. 374. A vero non est quidem absimile, hanc etiam urbem Chroatorum irruptione multum passam fuisse, plerosque item Salonitanos eversa Salona illuc confugisse; ast eandem a profugis Salonitanis conditam fuisse, omnibus rerum adiunctis repugnat. [5] Cap. IV (ed. J. Lucii p. 314): „De constructione aedificii, quod Spalatum nuncupatur". Diocletiani palatium novissime praeter Carraram et Lanzam descripsit R. Eitelberger: Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens (Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale Wien 1861, Bd V, S 227 ff.)

167.

A. 677.

Slaveni (pannonienses), chagani subditi, cum exercitu avarico Thessalonicam obsident.

Μετὰ γὰρ τὴν ἤδη ἀφηγηθεῖσαν τῶν Σκλαβίνων, ἤτοι τοῦ Χάτζωνος πάμπληθον ὁρμὴν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῖς γεγενημένην διὰ τοῦ ἀθλοφόρου εὐάλωτον δικαίαν κατασφαγὴν, καὶ λοιπὸν ὡς ἐπωνείδιστον αὐτοῖς τὸν καθ' ἡμᾶς γενέσθαι πόλεμον, βλάβην τε οὐ μικρὰν αὐτοὺς ὑπομένειν, ἐκ τοῦ τους ὑπ' αὐτῶν αἰχμαλωτισθέντας εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἀποφεύγοντας θεόσωστον πόλιν ἐλευθεροῦσθαι διὰ τοῦ ὁδηγοῦ καὶ λυτρωτοῦ αὐτῶν καὶ ἡμῶν κηδεμόνος Δημητρίου· ἔνθεν οὖν πικρίας αὐτοῖς ὑπέκκαυμα τοῦτο γίνεται, ὅτιπερ πρὸς οἷς τῶν ἀνδραπόδων στεροῦνται, ἀλλὰ καὶ τινα τῶν σκύλων τῆς ἐξ αὐτῶν πορθήσεως λαμβάνοντες πρὸς τούς ἐνταῦθα ἀποδιδράσκουσιν. Σκέψις οὖν τούτοις ἐξ πόνου μεγίστου γεγένηται, καὶ δῶρα πάμπολλα συναθροίσαντες τῷ τῶν Αβάρων χαγάνῳ δι' ἀποκρισιαρίων ἔστειλαν ὑπόσχεσιν πλείστης ὁλκῆς χρήματος, μετὰ καὶ τῶν μελλόντων πορθῆσαι, ὡς αὐτοὶ διεβεβαιοῦντο, ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς πόλεως παρέχειν ἐπαγγειλάμενοι, εἴγε τὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦτο παράσχειεν αὐτοῖς συμμαχίαν· ὡς εὐαλώτου τῆς πόλεως παρ' αὐτῷ καθομολογηθείσης, ταύτης φασκόντων παρ' αὐτοῖς ληφθησομένης, καὶ μὴ μόνον εἰς μέσον αὐτῶν καθεστάναι, δι' ὅτι τὰς ὑπ' αὐτὴν πάσας πόλεις καὶ ἐπαρχίας ἐξ αὐτῶν ἀοικήτους γενέσθαι, ταυτὴν δὲ μόνην, καθὼς εἴρηται, ἐμμέσῳ

Post jam narratam[1] ergo Sclavorum seu Chatzonis numeroso cum exercitu aggressionem, factamque in iis per certaminum victorem facili negotio justam caedem, ut bellum, adversus nos motum, ipsismet jam probrosum esset, damnumque haud modicum ex eo, quod capti ab eis, fugientes ad civitatem nostram, a deo servatam, per istorum viae ducem sospitatoremque nostrum ac curatorem Demetrium liberati essent, sufferrent, evenit. Hinc igitur id illis amaritudinis fomes est factum, quod praeterquam quod mancipiis orbarentur, aliis etiam quibusdam, quae illi praedati fuerant, surreptis, ad eos, qui hic sunt, aufugerent. E dolore itaque maximo consilium iniere, plurimaque congregata dona per apocrisiarios ad Avarum chaganum miserunt, sese praeterea plurimi pecuniarum ponderis una cum iis, quae, ut ipsi dicebant, e civitate nostra praedaturi essent, promissionem adjungere enunciantes, si ipsis ad hoc socia arma vellet praebere: cum civitas apud ipsummet facilis expugnatu agnosceretur, fore, ut ea per illos caperetur, dicebant, nec solam in medio eorum relinquendam, quod omnes circa illam civitates ac provinciae habitatoribus vacuae

αὐτῶν ὑπάρχειν, καὶ αὐτὴν ὑποδέχεσθαι πάντας τοὺς ἀποφύγους τῶν ἐκ τοῦ Δανουβίου μερῶν, Πανονίας τε καὶ Δακιάς καὶ Δαρδανίας, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τε καὶ πόλεων, καὶ ἐν αὐτῇ ἐπερείδεσθαι.

Προθύμως οὖν ὁ λεχθεὶς τῶν Ἀβάρων χάγανος τὸ αἰτηθὲν παρ' αὐτῶν ἐκπληρῶσαι σπουδάζων τὰ ἐνδότερον αὐτοῦ πάντα βάρβαρα φῦλα συναθροίσας, ἅμα τε τῶν πάντων Σκλαβίνων καὶ Βουλγάρων καὶ ἀπείρων, ἐθνῶν ἀναριθμήτῳ λαῷ, παρετάξατο μετὰ διετῆ χρόνον τῇ μαρτυροφυλάκτῳ ταύτῃ ἡμῶν πόλει, καὶ ἱππέας ἐπιλέκτους ἐγκαθοπλίσας δρόμῳ ταχυτάτῳ προέπεμψεν ἀγνώστως ἐπιδῆναι ἀθρόον τῇ πόλει, καὶ τὸν αὐτῆς λαὸν ἔξω λαβόντας ἢ καὶ κατασφάξαντας, τότε μετὰ ἀναμονῆς τὸν λεχθέντα χάγανον καταλαμβάνειν μετὰ καὶ τοῦ παρ' αὐτοῦ κατασυναχθέντος λαοῦ τοῦ ἐπιφερομένου διαφόρους κατασκευας μαγγάνων πολεμιστηρίων πρὸς πόρθησιν τῆς καθ' ἡμᾶς πατρίδος. καὶ ταύτῃ τῇ βουλῇ καὶ τῷ τρόπῳ τὸ ἅπαν βάρβαρον ὁπλισθὲν ὥρμησαν, ὥραν πέμπτην ἐξαίφνης οἱ ἱππεῖς ἐκ πάντοθεν σιδηρένδυτοι ἐπιῤῥίψαντες, διὰ τὸ τοὺς τῆς πόλεως μὴ προεγνωκότας τοὺς ἐν ἀμητῷ πάντας, τοὺς μὲν κατέσφαξαν, ἑτέρους δὲ αἰχμαλώτους ἔλαβον, μεθ' ὧνπερ εὗρον ἀγελαίων πλείστων ζώων, καὶ λοιπῶν τῶν ἐπὶ ἐργασίᾳ τοῦ ἀμητοῦ σκευῶν.

essent effectae, haec autem sola, ut dictum est, superesset, omnesque e Danubii partibus, Panno-niaque et Dacia et Dardania, reliquisque et provinciis et urbibus, transfugas reciperet atque in sinu suo feveret.[2]

Alacriter igitur praefatus Avarum chaganus, quod postulatum per illos erat, adimplere studens, interiores omnes ditionis suae nationes barbaras una cum Sclavorum omnium et Bulgarorum gentiumque numero infinitarum populo congregatas post duorum annorum spatium in hanc nostram a martyribus custoditam civitatem instruxit, cumque equites selectos armasset, eos, ut subito contra civitatem procederent, forisque huius populo apprehenso occisove, suo deinde commodo dictum chaganum una cum congregato ab eo populo, qui diversum machinarum bellicarum apparatum ad patriam nostram expugnandam ducebat, accederent, celeri cursu praemisit. Atque hoc consilio modoque omnis barbarorum gens armata movit, hora quinta ex improviso equites, ferro undequaque instructi, irrumpentes propterea quod, qui civitatis erant, id non praenoscentes in messe essent, alios quidem occiderunt, alios vero captivos abduxerunt, quibuscum et plurima iumenta reliquaque messis operi subservientia utensilia invenere.

Miracula s. Demetrii lib. II. c. II. nr. 169—170. Acta SS. Oct. tom.

IV. p. 167. Auctor anonymus secundi miraculorum libri vixit ad finem saec. VIII (v. ibid. p. 53).

Obsidio urbis Thessalonicae, cui initio fragmenti alluditur, evenit anno 675 (v. Muralt: Essai de Chronographie byzan. I, 308. Glasnik XVIII, 330), fuitque tertia a Slavenis suscepta. Princeps „τῶν Σκλαβίνων" i. e. „τῶν Δρογουβιτῶν, Σαγουδατῶν, Βελεγεζητῶν, Βαιουνητῶν, Βερζητῶν" (de quibus v. Šafařik: slov. starož. 621—26. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. S. 630—3) eotum „Χάτζων" erat. Sed cum hi Slavenorum populi nil effecissent, duxque ipse captus et interfectus fuisset, auxilium ab Avarorum chagano, uti fragmentum nostrum refert, petunt. Irruptio haec post duos annos, adeoque anno 677 (Muralt loc. cit. p. 309) evenit. Cives, ab archipraesule Joanne II ad fortitudinem animati, resistunt; cumque bellica etiam instrumenta omnia inutilia essent effecta, barbari ad pacem inclinant, nonnullisque, quae ad hanc conducerent, impetratis recedunt. Slaveni, qui cum Avaris et Bulgaris Thessalonicam obsederunt, pannonienses nonnisi esse poterant.

[1] Mirac. s. Demetrii lib. II c. I nr. 158–167. p. 162—5 [2] Nominantur in specie (nr. 171 p. 168) „ex Naisso (Niš) et Sardica".

168.

A. 679.

Avarorum chaganus aliique occidentalium nationum (inter quas Chroatorum aeque ac Serblorum) principes pacem cum Romanorum imperatore Constantino pogonato ineunt.

Ταῦτα ἀκηκοότες καὶ οἱ πρὸς τὰ ἑσπέρια οἰκοῦντες μέρη, τουτέστιν ὁ τῶν Ἀβάρων ἡγεμὼν καὶ οἱ ἐπέκεινα ἄρχοντες τῶν πρὸς δύσιν παρακειμένων ἐθνῶν, διὰ πρέσβεων δῶρα τῷ βασιλεῖ στείλαντες εἰρήνην ἐζήτησαν· ἐφ' οἷς εἴξαντος τοῦ βασιλέως εἰρήνη τὸ λοιπὸν καὶ γαλήνη ἔν τε τοῖς ἑῴοις ἔν τε τοῖς ἑσπερίοις ἐβραβεύετο. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως εἶχε.

Quae ubi ad occidentales barbaros perlata sunt,[1] Avarum scilicet ducem aliosque principes, qui ultra eos ad occidentem habitant, munera cum legatis ad imperatorem mittunt ac pacem postulant. Quibus imperator assensus est, ita deinceps tam in oriente quam occidente altissima pax ac tranquillitus fuit.

Nicephorus constantinop. de rebus post Mauricium gestis p. 37. ed. Bonn.

Quoad tempus vide Muralt: Essai de Chronographie byzant. I, 311.

Nicephorus, Tarasii in sede patriarchali successor (806—815, † 828), res gestas a Phocae imperatoris tempore usque ad Leonis IV cum Irene nuptias, adeoque ab a. 602 usque ad a. 769, adnotavit in opere, quod inscribitur: „Ἱστορία σύντομος ἀπὸ τῆς Μαυρικίου βασιλείας". Aliud eiusdem auctoris opus historicum „Χρονογραφία σύντομος", res gestas ab origine mundi usque ad a. 828 ieiune adnotans, longe minoris est momenti.

Idem scribit Nicephoro coaevus Theophanes ὁ ὁμολογητός in sua chronographia ad a. 6169 p. 544 ed. Bonn.

Ταῦτα μαθόντες οἱ τὰ ἑσπέρια οἰκοῦντες μέρη, ὅ τε χαγάνος τῶν Ἀβάρων καὶ οἱ ἐπέκεινα ῥῆγες, ἐξάρχοι τε καὶ κάσταλδοι καὶ οἱ ἐξοχώτατοι τῶν πρὸς τὴν δύσιν ἐθνῶν, διὰ πρεσβευτῶν δῶρα τῷ βασιλεῖ στείλαντες, εἰρηνικὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην κυρωθῆναι ᾐτήσαντο. εἴξας οὖν ὁ βασιλεὺς ταῖς αὐτῶν αἰτήσεσι, ἐκύρωσεν καὶ πρὸς αὐτοὺς δεσποτικὴν εἰρήνην. καὶ ἐγένετο ἀμεριμνία μεγάλη ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει.

Hoc ubi percepere[1] qui occasum incolebant, chaganus Abarum princeps, caeterique illarum provinciarum reges, duces et castaldi, virique occidentalium nationum primores, legatos una cum muneribus ad imperatorem pacis concordiaeque cum ipso ineundae firmandaeque gratia misere. Imperator eorum precibus concedens, pacem, qua se testaretur dominum, cum ipsis firmavit. Atque ita quies et tranquilitas maxima tam in oriente quam in occidente obtinuit.

Hic quidem tantum „ὁ τῶν Ἀβάρων ἡγεμών" specialiter adducitur; sed iam Lucius (de regn. Dalm. et Croat. lib. I, c. 10 p. 44 ed. Amstelod.) et novissime Dümmler (über die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien p. 29) recte observarunt, sub „principibus, qui ultra Avaros ad occidentem habitant", innui Chroatorum et Serblorum „principes", quibuscum Romanorum imperium pacem constituit. „Bei dieser Gelegenheit also, zu einer Zeit, da die Avaren wegen des hereinbrechenden Verfalles ihres Reiches aufgehört hatten ein Schrecken der Römer zu sein, wurden, so scheint es, auch die nordwestlichen Grenzen geordnet, indem man die Serben und Croaten gegen Anerkennung der byzantinischen Oberhoheit im Besitze des eroberten Landes liess und ihnen so unter ihren eigenen Fürsten eine fast unabhängige Stellung einräumte".

[1] i. e. pacem cum Arabibus ad annos triginta constitutam

169.

Novo in Dalmatia rerum ordini fundamenta iaciuntur: mutua inter Romanos et Chroatos vivendi ratio initiatur, archiepiscopalis sedes Saloná Spalatum transfertur, initia christianae religionis apud Slavenos advenas, conventio cum apostolica sede romana.

1.

Ubi autem Gothorum (i. e. Chroatorum) duces audierunt, Salonitanos cives de insulis fuisse reversos protinus coeperunt exer-

citum ducere contra ipsos, vastantes omnia culta eorum, nec permittentes eos extra muros (Spalati) exire. Tunc cives, inter se consilio habito, legationem miserunt ad imperatorem Constantinopolitanum supplicantes et petentes ut liceret eis in palatio, id est in Spalato, habitare, et territorium suae civitatis Salonae iure pristino possidere. Quod et factum est; nam impetratis omnibus, quae volebant, ad concives suos legati redierunt portantes sacrum rescriptum dominorum principum; iussio etiam ad duces Gothorum et Sclavorum missa est, districte praecipiens, ut nullam Salonitanis civibus, in Spalato degentibus, molestiam irrogarent. Accepta ergo iussione principum non fuerunt ausi ulterius contra Spalatenses arma movere. Tunc inter eos pace composita coeperunt Spalatenses cum Sclavis paulatim conversari, communionum negotia exercere, connubia iungere, ac pacatos eos sibi et familiares reddere.

Thomas archid. spalat. histor. salon. c. X, p. 319 ed. J. Lucii.

Stabilita inter Romanorum imperium et Chroatos pace, de qua praecedentis numeri documentum agere videtur, mutuam inter Chroatos et Dalmatiae Romanos vivendi rationem, quam noster scriptor hicce exponit, non parum promotam fuisse omnino censendum est. Recte item in hoc recenti monumento urbium dalmaticarum ab Orientis imperio dependentia innuitur.

2.

Interea summus pontifex misit quendam legatum, Joannem nomine, patria Ravennatem, qui partes Dalmatiae et Chroatiae peragrando salutaribus monitis christicolas informaret. In ecclesia autem Salonitana a tempore subversionis praesul non fuerat ordinatus. Venerabiliter ergo Joannes coepit clerum et populum exhortari, ut archiepiscopatum civitatis antiquae iuxta se (sc. Spalati) instaurare deberent; quod illis valde gratum extitit et acceptum. Tunc coadunato clero, ut moris erat, electio in persona praedicti Joannis concorditer ab omnibus celebrata est. Qui, per dominum papam consecratione suscepta, tanquam bonus pastor ad proprias oves accessit, non animo cumulandi pecunias, cum ecclesia tunc esset pauperrima, sed charitatis studio de animarum salute lucrum spirituale quaerere satagebat. Ipsi concessum est a sede apostolica, ut totius dignitatis privilegium, quod Salona antiquitus habuit, obtineret ecclesia spalatensis. Tunc coepit ecclesiam clerumque componere, instare doctrinae, praedicationi vacare, curamque pastoralis officii multum solicite exercere. Etenim per Dalmatiae et Sclavoniae regiones

circuendo restaurabat ecclesias, ordinabat episcopos, parochias disponebat, et paulatim rudes populos ad informationem catholicam attrahebat. Tunc praenominatus Severus domicilium suum, quod in Spalato sortitus fuerat quando de insulis redierunt, donavit ecclesiae cum turri angulari et palatio, episcopium ibi fieri statuens Ibique honorabilis praesul Joannes primitus habitare coepit. Videns ergo populum in divini cultus amore succrescere, statim aggredi coepit opus laudabile, et templum Jovis, quod in ipso augustali aedificio excelsioribus fuerat structuris errectum, ab idolorum mundavit figmentis, ianuas in eo serasque constituens. Tunc solemnitate dedicationis indicta magnus undique populus coadunatus est. Fecit ergo ex fano illo ecclesiam, consecrans eam in magna devotione et tripudio omnium, qui convenerant, ad honorem dei et gloriosae virginis Mariae. Clerum autem ibi statuit, qui divini cultus obsequia diebus singulis exerceret.

Thomas archid. spalat. histor. salon c. XI, p. 320 ed. J. Lucii.

Post Maximum, cuius certa memoria fit ad finem anni 602 (v. nr. 163, 57), cathalogi salonitanae ecclesiae (Farlati I, 320. 324. 327. 333.) commemorant adhuc Theodorum, qui Salonitanorum antistitum „ultimus“ asseritur. Post Theodorum sedes archiepiscopalis vacare dicitur, donec Joannes eandem Salonâ Spalatum transferret. Quo temporis spatio sedes vacaverit, quandove Joannes Spalati archiepiscopus factus sit, nullus cathologorum adfirmat, si ultimum, quem Farlati romanum dicit, excipias. Hic sedem ab a. 639 usque ad a. 650 vacare, hocque anno Joannem Spalati antistitem electum fuisse asserit. Verum in hoc recentissimo cathalogo anni e scriptoris coniectura positi sunt, nilque in eis, quoad antiquiorem periodum, praeter antistitum nomina certi habetur (Dümmler: über die aelteste Geschichte der Slaven in Dalmatien p. 31). Quod si nihilo minus omnia rerum adiuncta nostrorumque documentorum verisimiles notitiae respiciantur, id certum esse videtur, inter Salonae excidium et archiepiscopatus Joannis innitium non ultra dimidium saeculum effluxisse (Cf. H. L. Krause: res Slavorum in imperiorum occidentalis et orientalis confinio habitantium saec. IX p. 8—9).

De Joannis eiusque successorum munere apostolico idem Thomas (c. XIII, p. 320) subnectit: „Postquam autem per praedicationem praedicti Joannis et aliorum praesulum Salonitanorum duces Gothorum et Chroatorum ab Arianae haereseos fuerant contagione purgati, praeter episcopos Dalmatiae in Sclavonia fuerunt aliquae statutae episcopales ecclesiae, videlicet ab oriente fuit episcopus Delmitanus, unde Dalmatia dicta est; ab occidente fuit episcopus Sciscitanus, ubi beatus Quirinus martyr quondam extitit praesul“. Chroatorum duces Arianos fuisse putat auctor, quia Chroatos cum Gothis confundit. Sciscíensis et delminiensis ecclesiae adhuc saec. X episcopales censebantur, licet suis antistitibus cotum carerent (V. nr. 150, p. 195).

3.

Gloriosus itaque martyr (Domnius) nonis Maii terras relinquens ad coelum migravit, ab ipso conditore omnium immortalitatis coronam accepturus, pro cuius amore mortem contempserat. In eodem autem loco, ubi expiraverat, noctu a christianis sepelitur.[1] Non post paucos deinde annos,[2] cessante persecutione, martyris corpus intra urbem (Salonam) ad ecclesiam beatae Mariae, quam primum positam ibi a fidelibus diximus,[3] translatum est. Postea vero Gothorum[4] irruptione diruptis funditusque eversis Salonis, concives ad proximas insulas confugerunt ac deinde reversi in Diocletiani aedificio, quod tribus ferme millibus a Salonis distat, Spalatum adpellatum, sedem sibi posuerunt,[5] templumque olim Jovi dicatum, eiectis idolis, per Joannem archiepiscopum sanctae dei genitrici Mariae consecrarunt et ipsum martyris corpus a Salonis quarto kalendas sextiles transtulerunt, in eodemque templo collocarunt, ubi ad hanc usque diem in magna veneratione habetur et colitur, miraculis clarum et martyrii gloria conspicuum.

E vita s. Domnii episcopi c. 7—8. Acta Sanct. Venetiis 1738. Aprilis tom. II, p. 8. desumpta ex breviario spalatensi, a Joanne Lucio communicata. Vita putatur ab Adamo Parisiensi saec. XI illustrata. V. Thomae archid. histor. salon. c. XI, p. 323 ed. J. Lucii. Farlati: Illyr. sacr. I, 418—9.

An vita illa, cuius fragmentum hicce adducitur, ab Adamo parisiensi revera concinata sit, vix posset demonstrari. Sed Adam ipse haudquaquam novas conscripsit vitas, verum „sumto themate a veteribus historiis legendas utriusque martiris (Domni et Anastasii) lepido satis dictamine innovavit". Eiusmodi vetustas „legendas" in ecclesia salonitana ab antiquissimis temporibus extitisse atque in usu non interrupto fuisse, dubitari non potest. Farlati adducit (I, 414—17) duas vitas s. Domnii, quarum unam ex actis proconsularibus aut tabulis ecclesiae salonitanae confectam esse censet, alteram vero Hesychio, salonitano initio saec. V antistiti, adiudicat. Ad has vitas accessit certo relatio de translatione corporum Salona Spalatum, de qua c. 8 huius vitae breviter agitur, et quae sequioribus vitis s. Domnii adiuncta reperitur (v. Farlati I, 422. 425).

Simplex illa primaevae „translationis" narratio sequioribus saeculis adaucta est, additis variis rerum adiunctis, quod duobus exemplaribus, codice nimirum spalatensi et historia Thomae archidiaconi, illustratur:

A. Joannes, huius nominis primus archiepiscopus ecclesiae spalatensis, cum dedicasset in honorem beatae virginis Mariae insigne fanum Jovi a Diocletiano impe-

B. Eodem tempore reverendus antistes coepit tractare cum civibus, ut corpus beati Domnii pontificis, quod Salonae remanserat, levaretur, translatumque in

ratore in ipsius palatio olim extructum, cupiens sacras reliquias sanctorum martyrum Domnii et Anastasii ex ruinis celeberrimae urbis Salonarum eruere, et in templo a se repurgato collocare, convocata pii populi multitudine ad Salonarum ruinas, ubi basilica fuerat, se alacriter confert. Locus, in quo sacri loculi latitabant, subterraneis fornicibus inclusus, etsi notus quibusdam esset, vepres tamen et virgulta illum maxime contegebant. Primus omnium ad pium opus fidelis pastor accingitur, oves pastorem imitantes certatim omnes labori incumbunt, virgulta et vepres amovent, caementa et lapides ingentes asportant, suggerente deo vires laborantibus. Effossa iam aliqua profunditate, mirae svavitatis odor exhalat, loculus unus detegitur et odor augetur. Accurrit prius pontifex cum clero, metuentesque ne forte a Slavis turbarentur, suis aemulis, magna cum celeritate loculum, qui prius apparuit, ita ut erat, clausum Spalatum detulerunt. Quem quidem aperientes non corpus sancti Domnii, ut sperabant, sed sancti martyris Anastasii invenerunt. Sequenti die Salonas revertuntur, instant operi, paulo altius locum eundem effodiunt, et sacrophagum sancti Domnii inveniunt;[6] ipsum quoque pari cum sollicitudine et festinatione Spalatum convehere satagunt. Substitit tamen et haesit pondere gravissimo, fortissimis quibusque et

ecclesia, quae nuper dedicata fuerat, locaretur. Et valde placuit omnibus. Explorata itaque temporum vice, quando possent hoc commode attentare, abierunt Salonam, ingredientesque basilicam episcopii, confusa et dissipata omnia repererunt; repletus enim erat locus ille ruinosis tectis, congestique incendiorum cineres vepres iam et virgulta produxerunt, ita ut quamvis adhuc aliqui superessent, qui locum sciebant, tamen quia tumba ipsius subterraneis fornicibus absconsa latuerat, non facile discerni poterat, unde corpus beati Domnii tolleretur. Effodientes autem terram locumque discoperientes arcam, quae primo apparuit, levaverunt, et metuentes, ne forte impedirentur a Sclavis, cum celeritate magna Spalatum detulerunt. Quam aperientes non corpus beati Domnii sed corpus beati Anastasii martyris invenerunt. Protinus ergo die sequenti revertentes Salonam de eodem loco sarcophagum beati Domnii effoderunt[6] et cum summa festinatione Spalatum transferentes devotione nimia amborum martyrum pignora pretiosa locaverunt in praenominata dei genitricis ecclesia, ubi dante domino usque hodie requiescunt.

B. Thomae archid. spalat. histor. salon. c. XII p. 320 ed. J. Lucii.

robustissimis viris redditum immobile. Ab innocentibus igitur et immaculatis manibus convehi velle sacrum pondus ratus pius antistes, imbecillem puerorum turbam cogit et oneri ferendo supponit, quod leve factum a pueris alacriter vehebatur. Cum tamen solis aestus fatigarentur, ardore nimio maximae sitis affligi coeperunt in loco aridissimo, qui salinae nuncupatur. Mirum dictu! erumpit ex silice latex vivus, apparetque novus fons numquam antea visus, adhuc etiam beati Domnii aquae nomen retinens et virtutem in anniversario hodiernae translationis praestans. Reffocilati pueri infuerunt arcam in locum paratum, qua aperta mirus odor effunditur. Reliquiae sancti martyris integre inveniuntur, et in pectore liber erat evangeliorum thecis argenteis inclusus, litteris apostolicis antiquo more ipsiusmet, ut fertur, manibus formatis. Horum duorum martyrum sacra corpora adhuc in ecclesia metropolitana spalatensi honorifice recondita conquiescunt.

A. E codice pergameneo ecclesiae spalatensis ap. Farlati I, 474 III, 31.

E quibus omnibus deducitur, prolixiores relationes Thomae spalat. de Salonitanorum post eversam urbem fatis (c. VIII et IX v. supra p. 279 ss.), item de Spalato ab eis ad habitandum occupato, deque resuscitatione salonitanae ecclesiae in hac civitate, contineri in nucleo iam in praefatis „vitis".

Quod si quaeritur, quando ecclesia spalatensis, ad quam metropolitana iura Salona translata sunt, fidem christianam inter Chroatos serio propagare coeperit, id eotum factum fuisse putamus, quum relatio inter Chroatos et Orientis imperium, ad quod Dalmatia eousque pertinebat, stabilita, novusque rerum ordo illis in oris constitutus esset, adeoque post 679 annum.

De Joanne „memoria archiepiscoporum salonitanae et spalatinae ecclesiae", concinata saec. XV ab anonymo a Cutheis (ed. J. Lucii p. 385. Farlati I, 324), haec adnotavit:

„Joannes, primus archiepiscopus in Spalato. Iste fecit templum argenteum; et aedificavit ecclesiam sancti Michaelis de mare. Tumulatus est in ecclesia sancti Mathaei".

Secundum Farlatium (I, 42) extitit ibidem arca e graeco marmore sex circiter pedes longa, clausa operculo itidem marmoreo cum epigraphe margini anteriori inscripta „gothicis litteris": „HIC REQUIESCIT FRAGILIS ET INUTILIS JOHANNES PECCATOR HARCHIEPISCOPUS". (v. J. Lucii: de regn. Dalm. et Croat. p. 474). Anno 1700 arca haec aperta fuit, inventumque „cadaver omnino integrum; palla sacerdotalis antiqui moris et artificii totum corpus obtegebat, eique intertextae erant effigies apostolorum acu pictae; mitra, admodum humilis ex more antiquo, eius capiti insidebat".

[1] Farlati I, 442: „Martyrium s. Domnii consignari potest a. 107, sed non ultra a. 112 differi". [2] i. e. anno circiter 128. Farlati I, 466—7. [3] „ea adhuc extat, solaque post tantae urbis excidium integra permanet". Vita c. 3 [4] i. e. Chroatorum. [5] V. supra nr. 166. p. 280. Alia vita e codice archivi capitularis spalatensis (Farlati I, 422) dicit: „quasi ducentae familiae incluserunt se in aedificio Diocletiani caesaris". [6] Hic loci tardius aedificatum fuit sacellum s. Domnio dicatum, quod spalat. archiepiscopus Pacificus Bizza descripsit. Farlati I, 455—6.

4.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἡράκλειος ἀποστείλας καὶ ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἱερεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν ποιήσας ἀρχιεπίσκοπον καὶ ἐπίσκοπον καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, τοὺς Χρωβάτους ἐβάπτισεν· εἶχον δὲ τῷ τότε καιρῷ οἱ τοιοῦτοι Χρωβάτοι ἄρχοντα τὸν Ποργά.[1]

Heraclius autem imperator Roma per legatum sacerdotibus accersitis, constitutoque ex ipsis archiepiscopo, episcopo, presbyteris et diaconis, Chrobatos baptizavit. Et tunc quidem Chrobatorum princeps erat Porga.[1]

Constant porphyr. de adm. imp. c. 31 p. 148—9 ed. Bonn.

Licet fieri potuit, ut Heraclius ipse de Chroatis, quam primum Dalmatiam occuparent, ad fidem christianam convertendis ultimis imperii annis curam gereret, hoc tamen magnum conversionis opus eo imperante certo non est perfectum. Maius temporis intervallum inter Dalmatiae occupationem et conversionem effluxisse vel ipse Constantinus supponit eo, quod baptismum nationis sub principe Porga, filio ducis, sub quo Dalmatia occupata fuit, evenisse dicat. Caeterum Constantinus de Chroatorum conversione confusas relationes habuit, prouti vel ex eo apparet, quod alteram adhuc saeculo IX asserat (v. de adm. imp. c. 30 p. 145.

[1] Ποργά, forsitan loco Βοργά, hoc vero loco Βορκά slav. Борька, Борика. Cf. eiusdem scriptoris (ibid. p. 145) Πορίνος loco Βορίνος i. e. Борьна, Borena, Borin, Borna. St. Novaković: Српски поменици p. 45. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 37.

5.

Ὅτι οὗτοι οἱ βαπτισμένοι Χρωβάτοι ἔξωθεν τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας πολεμεῖν ἀλλοτρίοις οὐ βούλονται· χρησμὸν γάρ τινα καὶ ὁρισμὸν ἔλαβον παρὰ τοῦ πάπα Ῥώμης τοῦ ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ἀποστείλαντος ἱερεῖς καὶ τούτους βαπτίσαντος. καὶ γὰρ οὗτοι οἱ Χρωβάτοι, μετὰ τὸ αὐτοὺς βαπτισθῆναι,

Hi autem Chrobati baptizati extra limites propriae terrae non libenter aliis bellum inferunt, idque quia oraculum quoddam sive statutum acceperunt a Romano pontifice, qui sub Heraclio Romanorum imperatore sacerdotes misit eosque baptizavit. Chrobati siquidem post acceptum baptis-

συνθήκας καὶ ἰδιόχειρα ἐποιήσαντο καὶ πρὸς τὸν ἅγιον Πέτρον τὸν ἀπόστολον ὅρκους βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς, ἵνα μηδέποτε εἰς ἀλλοτρίαν χώραν ἀπέλθωσι καὶ πολεμήσωσιν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰρηνεύειν μετὰ πάντων τῶν βουλομένων, λαβόντες καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ πάπα Ῥώμης εὐχὴν τοιάνδε ὡς εἴ τινες ἄλλοι ἐθνικοὶ κατὰ τῆς τῶν αὐτῶν Χρωβάτων χώρας ἐπέλθωσιν καὶ πόλεμον ἐπενέγκωσιν, ἵνα ὅ τῶν Χρωβάτων θεὸς προσπολεμεῖ καὶ προΐσταται, καὶ νίκας αὐτοῖς Πέτρος ὁ τοῦ Χριστοῦ μαθητὴς προξενεῖ.

mum pepigerunt et chirographis propriis datis sancto Petro apostolo iuraverunt, nunquam se alienam terram armis invasuros sed pacem habituros cum omnibus volentibus; et imprecationem vicissim a Romano pontifice acceperunt, ut si quando aliae gentes ipsorum Chrobatorum terram invaderent belloque infestarent, pro iis pugnaret, vindexque eorum esset deus, victoriam conciliante Petro Christi discipulo.[1]

Constant. porphyrog. de admin. imp. c. 31, p. 149.

[1] V. epist. papae Joannis VIII Sedeslavo (p. 7): „ut pro amore sanctorum apostolorum Petri hac Pauli, protectorum vestrorum . . ."

170.

A. 758.

Sirmiensis Pannoniae dux deficit ab Avarorum chagano, atque cum populo in Macedoniam migrat, hicque Thessalonica potiri tentat.

Ὡς ἴστε, φιλόχριστοι, ἐν τοῖς προτέροις τὴν τῶν Σκλαβίνων, ἤγουν τοῦ κληθέντος Χάτζονος καὶ τῶν Ἀβάρων καὶ ἐν μέρει ἔκθεσιν ἐποιησάμεθα, καὶ ὅτιπερ τὸ Ἰλλυρικὸν σχεδὸν ἅπαν, ἤγουν τὰς αὐτοῦ ἐπαρχίας, λέγω δή, Παννονίας δύο, Δακίας ὡσαύτως δύο, Δαρδανίας, Μυσίας, Τριβάλεως, Ῥοδώπης, καὶ πασῶν ἐπαρχιῶν ἔτι μὲν καὶ Θράκης, καὶ τοῦ πρὸς Βυζαντίου μακροῦ τείχους καὶ λοιπὰς πόλεις τε καὶ πολιτείας ἐκπορθήσαντες, ἅπαντα τὸν αὐτὸν λαὸν εἰς τὸ ἐκεῖθεν πρὸς Παννονίαν μέρος τὸ πρὸς τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ, ἥτινος ἐπαρχίας πάλαι μητρόπολις ὑπῆρχεν τὸ λεχθὲν Σερμεῖον· ἐκεῖσε οὖν, ὡς εἴρηται, τὸν

Supra, quemadmodum, Christi amantes, habetis perspectum, Sclavenorum ducis, nomine Chatzonis, Avarumque etiam notitiam ex parte dedimus[1], eosque omne propemodum Illyricum, illius videlicet provincias, dico autem, Pannonias ambas, Dacias similiter ambas, Dardanias, Mysias, Tribalis, Rhodopes, omniumque etiam Thraciae adhuc ad murum usque Byzantinum longum principatuum reliquas et urbes et respublicas devastantes ipsummet omnem populum ad eam, quae hinc Pannoniam versus dissita est, abduxisse plagam, Danubio adjectam, cuius provinciae, quod vocatur Sirmium,

ἅπαντα λαὸν τῆς αἰχμαλωσίας κατέστησεν ὁ λεχθεὶς χαγάνος, ὡς αὐτῷ λοιπὸν ὑποκειμένους· ἐξ ἐκείνου οὖν ἐπιμιγέντες μετὰ Βουλγάρων καὶ Ἀβάρων καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνικῶν καὶ παιδοποιησάντων ἀπαλλήλων καὶ λαοῦ ἀπείρου καὶ παμπόλλου γεγόνοτος, παῖς δὲ παρὰ πατρὸς ἕκαστος τὰς ἐνεγκαμένας παρειληφότων καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ γένους κατὰ τῶν ἠθῶν τῶν Ῥωμαίων, καὶ καθάπερ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ τοῦ Φαραὼ ηὐξάνετο τὸ τῶν Ἑβραίων γένος, οὕτω καὶ ἐν τούτοις κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον διὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ἁγίου καὶ ζωοποιοῦ βαπτίσματος ηὔξετο τὸ τῶν Χριστιανῶν φῦλον, καὶ θάτερος θατέρῳ περὶ τῶν πατρῴων τοποθεσιῶν ἀφηγούμενος, ἀλλήλοις πῦρ ἐν ταῖς καρδίαις τῆς ἀποδράσεως ὑφῆπτον.

metropolis olim fuit.[2] Ibidem igitur, ut dictum est, captivum omnem populum, velut sibi deinceps subditum, praedictus Avarum chaganus constituit. Ab eo ergo tempore cum Bulgaris et Avaribus reliquisque gentibus fuit commixtus, cumque sese inter liberos procrearent atque in populum infinitum maximumque excrescerent; filii autem singuli a patribus indolem generisque studium, moribus Romanis congruum, accepissent, quemadmodum sub Pharaone in Aegypto Hebraeorum auctum est genus, ita et in illis modo haud absimili per fidem orthodoxam sacrumque ac vivificantem baptismum Christianorum aucta est tribus, aliique aliis de maiorum suorum solo natali narrantes invicem in cordibus fugae desiderium accenderunt.

Χρόνων γὰρ ἑξήκοντα ἤδη που καὶ πρὸς διαδραμόντων, ἀφ' ἧς εἰς τοὺς αὐτῶν γεννήτορας ἡ παρὰ τῶν βαρβάρων γεγένηται πόρθησις, καὶ λοιπὸν ἄλλος νέος ἐκεῖσε λαὸς ἀνεφαίνετο, ἐλευθέρους δὲ τοὺς πλείστους αὐτῶν ἐκ τοῦ χρόνου γεγονέναι καὶ λοιπὸν ὡς ἴδιον ἔθνος προσέχων ὁ Ἀβάρων χάγανος, καθὼς τῷ γένει ἔθος ὑπῆρχεν, ἄρχοντα τούτοις ἐπάνω κατέστησε, Κούβερ ὄνομα αὐτῷ, ὅστις ἔκ τινων τῶν ἀναγκαιοτέρων προσοικειουμένων αὐτῷ μαθὼν τὴν τοῦ τοιούτου λαοῦ τῶν πατρῴων πόλεων ἐπιθυμίαν, ἐν σκέψει γίνεται καὶ ἀνάστατον λαμβάνει τὸν πάντα Ῥωμαίων λαὸν μετὰ καὶ ἑτέρων ἐθνι-

Cum enim ab eo tempore, quo in illorum progenitores a barbaris patrata fuerat devastatio, sexaginta circiter ac amplius anni essent elapsi, aliusque iam ibidem novus populus exsurrexisset, maximam autem illius partem temporis lapsu liberam ac iam velut gentem propriam esse, Avarum chaganus concessisset, ut nationi mos est, principem, nomine Cuber, iis praefecit; qui, cum e quibusdam, qui cum eo familiarius conversabantur, populi huiusmodi civitatum patriarum desiderium didicisset, quid agat, circumspicit, omnemque populum Romanum

κῶν κατὰ ἐν τῇ Μοσαϊκῇ τῆς Ἐξόδου τῶν Ἰουδαίων ἐμφέρεται βίβλῳ, τουτέστιν προσηλύτους μετὰ καὶ τῆς αὐτῶν ἀποσκευῆς, καὶ ὅπλων, καὶ ἀνάστατοι καὶ ἀντάρται καταλέλεκται τοῦ χαγάνου γίνονται, ὥστε ἐγνωκότα τὸν αὐτὸν χαγάνον διῶξαι ὄπιθεν αὐτῶν, καὶ συμβαλλόντων αὐτῶν καὶ ἐπὶ πέντε ἤ ἕξ πολέμους καὶ ἐπ ἀμφοτέροις παρ' αὐτῶν ἡττηθέντος, μετὰ τοῦ ὑπολειφθέντος αὐτοῦ λαοῦ φυγῇ χρησάμενος ἐν τοῖς ἐνδοτέροις πρὸς ἄρκτον ἄπεισι τόπους, ὡς λοιπὸν μετὰ νίκης περάσαντα τὸν αὐτὸν Κούβερ μετὰ τοῦ εἰρημένου σὺν αὐτῷ παντὸς λαοῦ τὸν προαφηγηθέντα Δάνουβιν ποταμὸν καὶ ἐλθεῖν εἰς τὰ πρὸς ἡμᾶς μέρη, καὶ κρατῆσαι τὸν κεραμήσιον κάμπον, κἀκεῖσε αὐτῶν ἐγκαθεσθέντων, τὰς πατρίους ἠτοῦντο πόλεις, ὡς μάλιστα οἱ τῆς ὀρθοδόξου καθεστῶτες πίστεως, οἵ μὲν τὴν καθ' ἡμας μαρτυροφύλαλτον τῶν Θεσσαλονικέων πόλιν, ἄλλοί τὴν πανευδαίμονα καὶ βασιλίδα τῶν πόλεων, ἕτεροι δὲ τὰς ἀπομεινάσας τῆς Θράκης πόλεις.

extorrem, aliosque gentiles, id est, secundum quod in Moysaico Judaeorum Exodi libro continetur, proselytos una cum eorumdem supellectile atque armis ad sese assumit, hique discedunt ac rebelles chagano fiunt, ita ut idem chaganus, cum id cognovisset, a tergo ipsos insequeretur; cum vero manus conseruissent, ac post quinque aut sex praelia devictus etiam in duobus abs illis is fuisset, fugam cum relicto sibi populo arripiens ad partes interiores septemtrionem versus sitas sese confert, adeo ut tandem idem Cuber, cum, relata victoria, praefatum Danubium fluvium cum omni praedicto populo suo traiecisset, ad nostras etiam partes venerit, campumque Ceramesium occupavit; cumque ibidem consedissent, ii maxime, qui fidei orthodoxae erant, ad civitates patrias anhelabant, hi quidem ad custoditam nostram a martyribus Thessalonicensium urbem, alii ad fortunatissimam etiam urbium reginam, alii autem ad Thraciae civitates reliquas.

Miracula s. Demetrii lib. II c. V nr. 195—6. Acta SS. Octobr. IV, 179—180.

Post quartam Thessalonicae obsidionem a. 677 (vide nr. 167) subsecuta est a. 685—9 quinta invasio sub „Runchinorum" (τῶν Ῥυγχίνων) duce Prebudo (Περβούνδος); verum Slavenorum copiae nec trina obsidione urbem capere poterant (Glasnik XVIII, 340—348. Muralt: Essai du Chronographie byzantine I, 310, 311, 316). Narratio sextae invasionis (ibid. lib. II c. V nr. 195—207), quam ad a. 758 (Muralt op. cit. p. 719. Glasnik XVIII, 348) referimus, rem nostram attinet ideo, quia praemittit notitiam, sirmiensem Pannoniae partem eotum a proprio principe (ἄρχων) sub chagani (ὁ Ἀβάρων χαγάνος) dominio supremo gubernatam, plurimumque a captivis e diversis imperii regionibus eo ad-

ductis inhabitatam fuisse. Verum ἄρχων Κούβερ rebellis chagano factus cum fidelibus suis in imperii terras discedit et „campum ceramesium“ in Macedonia occupat; atque ab imperatore (Constantino Copronymo) obtinet, ut provinciae illius ἄρχων agnoscatur, vicinique Dragovići („τῶν Δραγουβιτῶν ἔθνη“), qui Thessalonicae vicinia inhabitaverant, eiusdem populo „cibaria subministrarent“. Ast nec his contentus idem Kuber Thessalonica dolo potiri meditatur. Excitato itaque per familiarem suum, nomine Maurum, circa pascha in civitate tumultu, scopum suum ferre assecutus fuisset, nisi strategus Sisinnius, ab imperatore cum navibus missus, seditionem suppressisset, auctoremque eiusdem, quem proprius filius tradiderat, una cum asseclis apprehendisset, vinctumque Byzantium abduxisset.

Unde hoc etiam testimonio confirmatur, Sirmii regionem adhuc medio saeculo VIII a supremo Avarorum chagani dominio dependisse: neque eam eo tempore adhuc principi Chroatiae paruisse (v. supra p. 271).

Ceterum ducis „Κούβερ“ nomen bulgaricam originem redolet (v. Šafařík: Slov. starož. p. 576). Bulgaros in Pannonia cum Avaris iam pridem sedes fixisse, aliunde constat; immo iam priori saeculo (a. 630) contentio inter utrosque de Pannoniae dominio exorta fuit (Fredegar: histor. c. 72). Horum Bulgarorum pars sub duce Alzeco (Alticcus = Alzik) emigravit in Italiam, atque a Langobardorum rege Grimoaldo (662—71) deserta eotum loca Sepianum, Bovianum et Iserniam, ad habitandum obtinuit (Paul. diac. Histor. Langob. lib. V c. 29.). Verum eodem tempore (a. 668) una Bulgarorum tribus e sedibus antiquis emigrando „in Pannoniam avaricam (εἰς Παννονίαν τῆς Ἀβαρίας), chagano Avarorum postmodum subdenda, cum omnibus suis copiis transiit“ (Niceph. de rebus post Mauricium gestis p. 38—39. Theophan. chronographia p. 546 ed. Bonn.).

[1] v. nr. 167. [2] Sirmii fuit etiam prope ecclesiam s. Anastasiae extructum templum s. Demetrii ineunte saeculo quinto a Leontio Illyrici praefecto, qui illuc Thessalonica detulit chlamydem martyris, eiusdem sanguine tinctam, partemque orarii. Passio altera s. Demetrii c. II, nr. 16—17. Acta SS. Oct. IV, 94—95, confecta forsitan saec. VI. item Passio tertia c. II nr. 24—25 ib. p. 108 auctore Simeone Metaphraste initio saec. X.

171.

Dalmatiae, Chroatiae et Pannoniae inferioris ad Francorum imperium sub Carolo M. et Ludovico relatio.

1.

I. 791.

Belli contra Avaros in Pannonia exordium.

Sic fuit rex Carlus in Wormacia, et ibi celebravit pascha. Et vertente anno, eo tempore quo solent reges ad bellum procedere, movit exercitum suum, innumerabilem multitudinem, contra super-

bissimam gentem Avarorum; divisitque exercitum suum in tres partes; et sic introivit ipse per Paioariam in fines Hunnorum ex meridiana parte Danovii; sed et de alia parte Danovii alius exercitus Ribuariorum et Fresionum et Saxonorum cum Toringos; sed et navalis hostis per Danovium, ut ex utraque ripa rex potestatem habere potuisset cum exircitu suo: et sic introivit in terram illam, isti hinc et ille inde, medium autem exercitus navalis. Et terruit eos dominus in conspectu eius, ita ut nullus ei resistere ausus esset; sed ubicunque aut fossas aut aliquam firmitatem sive in montibus seu ad flumina aut in silvis factam habuerunt, statim, ut ipse aut exercitus eius ibi advenit, continuo aut se tradiderunt, aut occisi sunt, aut per fuga dilapsi. Sed et ille tunc eius exercitus quem Pippinus filius eius de Italia transmisit, ipse introivit in Illyricum et inde in Pannonia, et fecerunt ibi similiter, vastantes et incendentes terram illam, sicut rex fecit cum exercitu suo ubi ipse erat. Cum autem vidisset rex Carlus, quod nullus ei de parte Avarorum resistere ausus esset aut suis, tunc circuivit terram illam per dies 52 incendendo et vastando terram illam; sed et predas sine mensura vel numero, et captivos, viros et mulieres et parvulos, innumerabilem multitudinem exinde ducebant ... Et rex Carlus rediit in Paioaria, ibidemque gemavit.[1]

Annales Laureshamenses ad. a. 791, c. XXIV. Pertz: Monumenta Germaniae historica, Scriptorum tom. I, p. 34, 35. Hannoverae 1826. Einhardi annales ad a. 791. Pertz ibid. I, 177. Annal. Laurissenses. ibid. I, 176.

Antiquissimorum annalium res Karolinorum gestas adnotantium exemplar unum Laureshamensium nomen ob quasdam Laureshamum (Lorsch) concernentes notitias nactum est. Pars prior res gestas ann. 703—768, altera vero ann. 768—803 continet. Inde ab a. 785 habentur in duabus ab invicem distinctis prolixioribus continuationibus. Vide W. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Berlin 1873. III Aufl. Bd. I, S. 112.

De victoria, quam Pippinus, rex Italiae (781—810) retulit in Pannonia, scribit ipse Carolus coniugi suae Fastradae mox post 7 Septembris eiusdem anni:

Missus quidem dilecti filii nostri (Pippini) ... insuper retulit nobis: qualiter illa scara nostra, quae prius de Italia iussimus pergere partibus Avariae in ill. confinia resedendum, perrexerunt infra fines ipsorum decimo kalendas Septembris. Et inierunt pugnam cum eis. Et dedit eis deus omnipotens pro sua misericordia victoriam, et multitudinem de ipsis Avaris interfecerunt, in tantum

ut dicunt, quod in multis diebus maior stragis de ipsis Avaris factum non fuit. Et expoliaverunt ipsum uualum; et sederunt ibidem ipsa nocte vel in crastina usque hora dici tertia. Et acceptis expoliis reversi sunt in pace. Et centum quinquaginta de ipsas Avaris vivos comprehenderunt, quos reservaverunt, ut nostra fiat iussio, qualiter exinde agere debeant. Fideles dei ac nostri, qui hoc egerunt, fuerunt ille episcopus, ill. dux, ill. et ill. comites. Ill. dux de Histria (Joannes), ut dictum est nobis, quod ibidem bene fecit ill. cum suis hominibus. Vassi vero nostri fuerunt illi . . .

Epistolae Carolinae, ep. 6. Jaffè: Monumenta Carolina. Berolini 1867, p. 349.

Bella Francorum cum Avaris rem nostram spectant vel ideo, quod saviensem et sirmiensem Pannoniae partem a dominio Avarorum pedetentim liberaverint, quod Slaveni Francorum in iisdem socii fuerint (v. nro seq.), quod Franci hac quoque parte Chroatis Dalmatiae adpropinquarent, indeque nova inter utrosque relatio initiaretur. Devicto suaeque ditioni Langobardorum ducatu foroiuliensi (a. 776) subiecto, Istria quoque paulo post (c. a. 788) orientali Romanorum imperio subtracta, Baioaria dein (788), duce eiusdem Thassilone deposito, subiugata, Carolus primum cum Avaris „agebat de confiniis regnorum suorum" versus Pannoniam (a. 790). Exorta inde „contentio atque altercatio belli, quod postea cum Hunnis gestum est, seminarium et origo fuit" (Einhardi annal. a. 790), eo quidem a fortiori, quod Avari Thassilonis socii pridie essent atque „duobus exercitus comparatis, uno marcam Foroiuliensem, altero Baioariam" invaserant (Annal. Einhardi a. 788. Pertz I, 175). Proximo iam anno (791) post pascha tres Francorum exercitus Avaros aggressi sunt, quorum unus ex Italia per Illyrici partes (v. inferius nr. 21 ad a. 820) Pannoniam invasit. Exinde equidem deduci non potest, Pipinum sibi primum Chroatos subiecisse (Krause: Res Slavorum p. 16—17), sed expeditionem hanc novo rerum ordini viam stravisse, omnino censendum est.

Sequenti anno 792 „rex (Carolus) propter bellum cum Hunnis susceptum in Baioaria (apud Reganesburg. Annal. Moissiac. Pertz I, 299) pontem navalem, quo in Danubio ad id bellum uteretur, aedificavit, ibique natalem domini et sanctum pascha (7 apr. 793) celebravit". (Einhardi annal. I, 179. Cf. annal. Lauriss. ibid. I, 178). Verum bello saxonico impeditus Carolus novam expeditionem contra Avaros, quos missi Saxonici „conati sunt rebellare" (Annal. Moiss. et Lauresham. ibid. I, 35. 299), usque ad a. 796 differre debuit.

[1] I. e. iemavit, hiemavit.

2.

A. 796.

Slaveni sub Vojmiro Francorum contra Avaros socii. Novus in Pannonia intra Danubium et Dravum rerum ordo.

Sed et Heirichus dux Foro-iulensis, missis hominibus suis cum Wonomyro[1] Sclavo in Pannonias, hringum[2] gentis Avarorum longis retro temporibus quietum, civili bello fatigatis inter se principibus, spoliavit — chagan seu iugurro[3] intestina clade addictis et a suis occisis —, thesaurum priscorum regum multa saeculorum prolixitate collectum domno Carolo regi ad Aquis palacium misit.

Annal. Lauriss. Pertz. Mon. Germ. SS. I, 182. Einhardi annales ibid. p. 183. Idem annales Tiliani ibid. p. 222.

Einhardus (natus c. a. 770 † 14 Martii 840), vir eruditus, Carolo a consiliis, eiusque filio Ludovico imperante usque ad a. 829 non ultimas in administrandis rei publicae negotiis tulit partes. De vita Einhardi eiusque ad annum 829 usque protractis annalibus vide W. Wattenbach op. cit. I, 142—150. Annales Laurissenses (olim plebei vel Loiseliani), ita dicti a Laurisso (Lorsch), in cuius celebri monasterio conscripti fuisse putabantur, re ipsa vero regia Francorum aula agente redacti sunt. Continent res gestas ab a. 741—829, earumque pars altera (788—829) ab eodem Einhardo confecta esse censetur. Wattenbach ibid. p. 143—7. Annales Tiliani, a manuscripti possessore ita dicti, continent in prima parte (a. 708—740) excerpta e Francorum annalium petaviano exemplari, in secunda (740—807) ex annalibus Laurissensibus maioribus.

Haec fuerat altera post a. 791 Francorum contra Avaros expeditio, cuius etiam Vojmir, Slavorum dux, particeps erat. Ubi nam Vojmir dux fuerit, certo non constat; sed ex eiusdem cum Foroiuliensi duce in bello societate licet deducere, terram, cui praeerat, foroiuliensi marchae contiguam fuisse, immo in quadam ab eodem duce dependentia extitisse. Hanc porro expeditionem concernunt ista quoque documenta:

In ipsa aestate transmisit rex Carolus Pippinum filium suum cum suis, quos in Italia secum habebat, et Baioariis cum aliqua parte Alamaniae, in finibus Avarorum.

Annal. Lauresham. ad a. 796. Pertz. op. cit. I, 37.

Igitur Karolus imperator anno nativitatis domini DCCXCVI Aericum comitem destinavit, et cum eo immensam multitudinem, Hunos exterminare. Qui minime resistentes reddiderunt se per praefatum comitem Karolo imperatori. Eodem igitur anno misit Karolus Pippinum filium suum in Huniam cum exercitu multo, qui perveniens usque ad celebrem eorum locum, qui dicitur rinch,[4] ubi

iterum omnes eorum principes se reddiderunt Pippino. Qui inde revertens partem Pannoniae circa lacum Pellissa[5] inferioris, ultra fluuium qui dicitur Hrapa,[6] et sic usque ad Dravum fluvium et eo usque ubi Dravus fluvius fluit in Danubium, prout potestatem habuit, praenominavit cum doctrina et ecclesiastico officio procurare populum, qui remansit de Hunis et Sclavis in illis partibus, Arnoni iuvaviensium episcopo usque ad praesentiam genitoris sui, Karoli imperatoris.

Conversio Bogoariorum et Carentanorum c. 6. Pertz: Mon. Germ. Scrip. XI, 9. Kopitar: Glagolita Clozianus. Vindob. 1836. p. LXXIII. Scriptum hocce exaratum fuit c. a. 871. W. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen ed. cit. I, 216—17.

Huius expeditionis successum exhibet „carmen de Pippini regis victoria" (Einhardi vita Karoli M. Pertz ed. III Hannoverae 1863, p. 35—36):

Audiens cacanus rex, undique perterritus, protinus ascendens mulam, cum tarcanis[7], primatibus regni, venit adorare (Pippinum) et plagaret munere.

Item Poeta Saxo. Pertz I, 252—3. Jaffé: Monum. Carolina p. 584.

Cum quo (Pippino) iam dictus Tudun quoque venerat illuc, promissisque fidem propriis adhibere sategit. Cum toto comitum numero baptisma suorum percipiens, etiam per sacramenta spopondit, se fore subiectum Francis fidumque per aevum. Sed postquam rediit, mutans promissa fidemque, perfidiae luerat parvo post tempore poenas.

Illico de convertendis ad Christi fidem Avaris actum fuisse, patet quoque ex epistolis Alcuini, datis Paulino aquileiensi patriarchae, Arnoni episcopo Salisburgensi, Carolo regi et Erico duci. Monumenta Alcuiniana edid. Wattenbach et Dümmler. Berolini 1873, p. 283. 285. 301. 307. 311—18. 323. 325.

[1] „uuonomyro", puto loco „uuoiiomyro, uoiiomyr" i. e. vojomir, vojmir. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 44. [2] Monachus s. Gallensis e relatione militis Adalberti, qui expeditionis contra Avaros particeps erat, describit „hringum" (Pertz: Script. II, 748). V. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. S. 737: „Ahd. hring, hrinc, nhd. Ring. Die Ringe oder Hage waren eine Art von Festungen bei den Avaren". [3] Vigurro. Ann. Tiliani. Princeps gentis chaganu s erat; alter, qui cum eo supremam potestatem dividebat, „iugur" dicebatur, post quos primores succedebant, quorum unus „tudun" erat. [4] De huius situ legitur in Einhardi annalibus (Pertz I, 183): „Pippinus autem Hunis trans Thizam fluuium fugatis, eorumque regia, quae, ut dictum est, hringus, a Langobardis autem campus vocatur, ex toto destructa, direptis pene omnibus Hunorum opibus. ad

patrem, Aquisgrani hiberna habentem, venit et spolia regni, quae secum detulit, eidem praesentavit". [5] Romanis „lacus Pelso, Peiso, Pelsois", nunc Balaton i. e. slav. БАЛТО. Forbiger: Handbuch der alten Geographie III, 465. Šafařik: slov. starožit. p. 53, 206, 409. [6] Romanis „Arrabo", nunc Raba. [7] M. Büdinger: Oesterr. Geschichte I, 67: „Tarchani werden die Grossen gedacht, wie noch heute im Mongolischen die Freiherren Tarchan heissen".

3.

A. 799.

Erichus, dux Foroiuliensis, ad Tarsaticam in Liburnia occiditur; eiusdem encomia.

Eodem anno gens Avarum a fide, quam promiserat, defecit. Et Ericus[1] dux Foroiulensis post tot prospere gestas res iuxta Tarsaticam Liburniae[2] civitatem insidiis oppidanorum oppressus est; et Geroldus comes, Baioariae praefectus, commisso contra Avares proelio, cecidit.

Annales Laurissenses. Pertz: Monumenta Germaniae historica. Scriptorum tom. I. p. 186. Hannoverae 1826. Cf. Annal. Tiliani ibid. I, 223.

(Karolus rex) cum toto exercitu suo ad Padrabrunnon accessit.. Accepit etiam tristem nuntium de Geroldi et Erici interritu, quorum alter, Geroldus videlicet, Baioariae praefectus, commisso cum Hunis proelio cecidit, alter vero, id est Ericus, post multa proelia et insignes victorias apud Tharsaticam, Liburniae civitatem, insidiis oppidanorum interceptus atque interfectus est.

Einhardi annales ibid. I, 187. Cf. Enhardi Fuldensis annales ibid. I, 352.

Duo tantum ex proceribus Francorum eo bello perierunt: Ericus dux Foroiulanus in Liburnia iuxta Tharsaticam, maritimam civitatem, insidiis oppidanorum interceptus; et Geroldus, Baioariae praefectus, in Pannonia cum contra Hunos praeliaturus aciem strueret incertum a quo, cum duobus tantum, qui eum obequitantem ac singulos hortantem comitabantur, interfectus est.

Einhardi vita Caroli c. 13. Pertz: Scr. Germ. II, 450. Ph. Jaffé: Monumenta Carolina. Berolini 1867. p. 520.

De vita Caroli auctore Einhardo v. W. Wattenbach op. cit. p. 150—3.

Italici vero fuerat dux limitis alter,
nomen habens Erichus, qui post bene plurima gesta
praelia, post crebro sumptos ex hoste triumphos,
oppugnare Liburnorum contenderat urbem
Tharsaticam, civesque loci quem robore semper
invictum novere, dolis ac fraude necarunt.

Poëtae Saxonis annalium de gestis Caroli M. lib. II p. 257 ibid. Pertzius putat, auctorem poematis, quod res gestas iuxta Einhardi annales et Caroli vitam ab a. 771—814 canit, Agium fuisse, qui vitam Hathumodae, coevae abbatissae Gandersheimensis († 874) primae, descripsit. Wattenbach op. cit. I, 192—193.

De Erichi morte pervenerunt ad nos in duobus codicibus, Bernensi et Pariensi: „versus Paulini (patriarchae aquileiensis a 776—802) de Herico duce" (Einhardi Vita Karoli M. Pertz ed. III Hannoverae 1863, p. 37—9), e quibus hoc fragmentum tradimus:

Mecum Timavi[3] saxa novem flumina
flete per novem fontes redundantia,
quae salsa gluttit unda ponti Jonici,
Istris Sausque, Tissa, Culpa, Marua,[4]
Natissa,[5] Corca,[6] gurgites Isontii.
Hericum mihi dulce nomen plangite
Sirmium, Polla, tellus Aquileiae,
Julii Forus, Cormonis rugalia,[7]
Rupes Osopi,[8] iuga Cenetensium,[9]
Astensis humus ploret et Albenganus.[10]
Nec tu cessare, de cuius confinio
est oriundus, urbs dives Argentea[11]
lugere multo gravique cum gemitu! . .
Barbaras gentes domuit sevissimas,
cingit quas Drauva, recludit Danubius,
celant quas iunco paludes Meotides,
Ponti coartat quas unda salsiflui,
Dalmatiarum quibus obstat terminus;
turres Stratonis,[12] limitis principium,
Scithiae metas Tratiae qui cardinem
a se sequestrat, utraque confinia
haec Austro reddit, haec refundit Boreae;
tendit ad portas quae dicuntur Caspiae.
Libicum[13] litus, quo redundant maria,
mons inimici Laurentus qui diceris,
vos super unquam imber ros nec pluvia

descendant; flores nec tellus purpureos
germinet, humus nec fructus triticeos,
ulmus nec vitem gemmato cum pampino
sustentet, uvas nec in ramis pendeat,
frondeat ficus sicco semper stipite,
ferat nec rubus malagranis punica,
promat irsutus nec globus castaneas,
ubi cecidit vir fortis in proelio
clipeo fracto, cruentata rumphea;
lanceae summo retunso num iaculo,
sagittis fossum fundis saxa fortia
corpus iniecta contrivisse dicitur . . .

Inopinatus Erici et Geroldi decessus magnum apud Francos moerorem excitavit, uti apparet non modo ex hoc Paulini poëmate, verum etiam ex Alcuini litteris (Wattenbach et Dümmler: Monumenta Alcuiniana. p. 501, 505), scriptis mense octobri vel novembri eodem anno 799. Quarum una epistola Carolum regem consolatur; altera, Arnoni iuvaviensi praesuli directa, conqueritur: „Ecce, quomodo recesserunt subito viri fortissimi (sc. Erichus et Geroldus), qui terminos custodierunt etiam et dilataverunt christiani imperii. Non solum hoc damnum plangimus, sed maioris periculi signum timemus“.

Duo hic loci observanda sunt: bellum contra Avaros et mors Erichi ducis. Vix enim Avari a. 796 devicti sunt, fidem Carolo datam mox fregerunt; Tudunus praeprimis „in promissa fidelitate diu manere noluit“ (Annal. Einhardi ad a. 796). Quare Carolus a. 797 misit Pippinum regem item ducem Erichum in Hunniam“ (Annal. alaman. 797, annal. Guelferbyt. 797. Pertz: Scr. Germ. I, 45. 48). Oppressi hostes miserunt circa finem anni legatos suos ad Caroli „castra super Wisuram et locum castrorum Heristelli“ (Herstelle an der Weser), „qui legatos Hunnorum cum magnis muneribus ad se missos audivit et absolvit“ (Einhardi annal. ad a. 797. Pertz I, 183). Sed iterum „Wandali mentiti sunt“ (Annal. Alamann. ad a. 798). Nova itaque a. 799 expeditio suscepta est, in qua Baioariae dux Geroldus die 1 septembris occubuit, quin tamen propterea victoria de Avaris impedita esset (Einhardi vita Karoli M. c. 13. Pertz II, 451).

E Paulini in Erichum encomiis, si e licentia poëtica restringenda non sunt, deduci posset, eiusdem opera non modo Pannoniam, sirmiensem aeque ac saviensem, verum etiam Dalmatiam iam ante a. 799, adeoque intra 791—99 annos, Francorum dominio subditam fuisse. Id tamen certum esse videtur, Dalmatiae partem, Istriae contiguam, Liburniam videlicet, quae Chroatorum duci subdita erat (v. inf. nr. 21 ad a. 821), eotum iam Francorum ditioni paruisse. Post Erichi et Geroldi mortem facti sunt duces: Cadolaus (Cadolach) foroiuliensis, Gotterhammus (Gotram) baioaricus. E. Dümmler: Ueber die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches unter den Karolingern. p. 8, 16.

[1] heiricus. [2] Tarsatica, Ταρσάτικα, Tharsaticum (Plin. Ptol. Itiner. Ant. Tab. Peuting. Geogr. Rav), nunc Trsat. [3] Timavus, Τίμαυος adhucdum Timavo, limes quondam Venetias inter et Istriam. [4] Cf. Mar(a)ua (Morava), Murius, Muora (Mura), Marisus, Marisia (Maroš). [5] Natiso, ὁ Νατίσων, Natissa, nunc Natisone, Natisa, qui penes Forum Julii et Aquileiam fluit. [6] Carcoras, Καρκώρας nunc Krka, Gurk quondam ad Noviodunum (Videm) in Savum fluens. [7] ruga, platea, gall. rue, esse videtur; nunc Cormons. [8] nunc (Fortezza d') Osopo. [9] ad urbem Cenetam (Ceneda). [10] montes ad sinum ligusticum. [11] paulo post: „barbara lingua Stratiburgus (Strassburg) diceris". [12] Cf. Stratonae in Moesia. Tab. Peuting. Geogr. Rav. IV, 6. [13] „Liburnum legere malim; nam Liburno in litore Hericus occiderat". Nota editoris.

4.

I. 802—3.

Agitur de pace inter Francos et Graecos.

Anno 802. Herena imperatrix de Constantinopoli misit legatum, nomine Leonem, spatharium, propter pacem confirmandam inter Francos et Graecos; et imperator vicissim propter ipsum, absoluto illo, misit Jesse episcopum Ambianensem, et Helmgaudum comitem Constantinopolim, ut pacem cum ea statuerent.

Einhardi annales. Pertz. I, 190. Enhardi Fuldensis annales ib. I, 352.

Annales Fuldenses, a celebri huius nominis monasterio sic dicti, res gestas totius imperii ab a. 680—901, a diversis scriptoribs adnotatas, continent. Monachus Enhardus annales Einhardi post a. 829 continuavit usque ad a. 839. V. W. Wattenbach op. cit. I, 170—1.

Occupato a. 776 per Francos Langobardorum ducatu foroiuliensi, facti sunt iidem ad exarchatum Ravennatem et Istriam vicini orientali Romanorum imperio. Quoniam „erat semper Romanis et Graecis Francorum suspecta potentia" (Einhardi vita Karoli M. c. 13): collisio inter utrosque inevitabilis facta est. Dum a. 778 Mauricius episcopus e mandato papae Hadriani pensionem b. Petri in Histria exigeret, ipse a Graecis et Histriensibus excaecatus est, studere illum suspicantibus, ut Histriam in Caroli potestatem redigeret (V. epist. Hadriani I Carolo ap. Mansi: Conc. coll. XII, 773. Jaffè: regesta pont. rom. nr. 1859). Amicior relatio initiari videbatur, dum imperatrix Irene a. 781, missa ad Carolum legatione, eiusdem filiam Hrotrudem filio suo Constantino sponsam peteret (Theophan. chronographia p. 705 ed. Bonn.) Sed quum negotiatio, in longum protracta, demum a. 788 rumperetur (Einhardi annal. ad a. 788), mox inimicitiae inter Francos et Graecos ortae sunt, bellumque in Italia inferiori inchoatum. Dum Franci in Italia felici marte pugnarent (Muratori: Annali d'Italia ed. cit. III, 373 ss.), hac certe occasione Istriam quoque Graecis rapuerunt (v. supra p. 297); cui Carolus dedit ducem Joannem, subdens eum duci foroiuliensi. Francorum progressus Constantinus VI, qui mox oct. 790 thronum ascenderat, impedire minime potuit; sed nec mater eius Irene, quae iulio 797 a. imperii habenas arripuit, de recuperandis illis terris serio cogitare poterat.

Quare a. 798 legatos suos ad Carolum direxit, de qua legatione legitur (Annal. Lauriss. Pertz Script. I, 184. Einhardi annal. ibid. 185): „Rex (Karlus) in Franciam (ex Saxoniae parte inter Albiam ac Wisuram) regressus, cum Aquasgrani venisset, primo legatos Herenae imperatricis ad se de Constantinopoli missos audivit — nam Constantinus filius eius propter morum insolentiam a suis comprehensus et excaecatus est quibus petentibus, Sissinium, fratrem Tarasii Constantinopolitani episcopi, olim in proelio captum domum redire permisit. Legati fuere Michael, cognomento Ganglianos, et Theofilus praesbyter de Blachernis". Interim Francorum potentia in dies crescebat: Liburnia, Pannoniaque ipsorum ditioni subiecta est; sique Dalmatia necdum eorundem dominio parebat, maximo certe periculo exposita fuit. Eiusmodi itaque rerum adiunctis obversantibus, de pace inter utrumque imperium agi coepit. Caroli legatis iniunctum praeterea erat, ut Irene imperatricis manum pro domino suo peterent.

Anno 803. Missi imperatoris de Constantinopoli reversi sunt; et venerunt cum eis legati Nicifori imperatoris, qui tunc rempublicam regebat — nam Herenam post adventum legationis Franciae deposuerunt[1] — quorum nomina fuerunt Michahel episcopus, Petrus abbas et Calistus candidatus. Qui venerunt ad imperatorem in Germania super fluvium Sala in loco qui dicitur Saltz,[2] et pactum faciendae pacis in scripto susceperunt. Et inde dimissi cum epistola imperatoris, Romam regressi atque Constantinopolim reversi sunt.

Venit quoque Fortunatus patriarcha (Gradensis) de Graecis, afferens secum inter caetera dona duas portas eburneas mirifico opere sculptas.[3]

Einhardi annales. Pertz I, 191. Enhardi Fuldensis annales ib. I, 353.

[1] die 31 octobris 802. [2] Königshofen. [3] Johannis chron. venet. Pertz: Mon. Germ. IX, 13: „(Johannem patriarcham, anno vigesimo tercio ducatus Johannis, ab eiusdem filio Mauricio interemptum) successit Fortunatus ad regendam ecclesiam ... Prelibatus siquidem Fortunatus patriarcha acriter dolens interfectionem sui decessoris et parentis insidias adversus Mauricium et Johannem duces composuit et relicta sede et urbe ad Italiam perexit; quem etiam secutus est quidam tribunus, Obellierius nomine, Metaumacensis, Felix tribunus, Dimitrius, Marinianus seu Fuscarus Gregorii et nonnulli alii Veneticorum maiores. Ex quibus solus patriarcha in Franciam ivit. Ceteri vero remanserunt in quadam civitate non procul a Venetia, nomine Tarvisio; ibique non diutius degentes, consilio illorum amoniti, qui in Venetia morabantur, Obellierium tribunum ducem elegerunt (804) ... Tunc hisdem Obelierius audacter Venetiam intravit; qui cum devote et honorifice a populo susceptus esset, suum fratrem, videlicet Beatum nomine, dignitatis fecit sibi socium.

5.

A. 803, mense augusto.

Carolus, pacificatâ Pannoniâ, orientalia imperii sui confinia ordinat.

(Carolus rex) ad Reganesburch veniens dispositis his, quae utilia videbantur esse, adventum exercitus de Pannonia redeuntis praestolabatur. Quibus reversis obviam illis ad Reganesburch venit. Ibi etiam cum illis Zodan princeps Pannoniae veniens imperatori se tradidit. Multi quoque Sclavi et Hunni in eodem conventu fuerunt, et se cum omnibus, quae possidebant, imperatoris dominio subdiderunt. Constitutisque omnibus utilitatibus, quae in illis partibus necessaria erant, per Alemanniam et per Wormatiam hiemis tempore ad Aquis palatium venit, ibique natale domini celebravit.

Einhardi annal. ad a. 803. Pertz: Mon. Germ. SS. I, 181.

Imperator (Carolus) autem pergit Baioariam; ibi venit legatio Avarorum; omnem terram imperii sui sub dicione imperatoris Karoli subdunt.

Annal. Lauriss. minores ad a. 802. ibid. I, 120.

Eo anno Pannonia cum finitimis regnis sub ditione imperatoris redacta est.

Annal. Lobienses ad a. 803. ibid. II, 195. Annales hi, a monasterio Lobbes (Laubach) sic dicti, ibidem post a. 960 compilati, atque usque ad a. 982 continuati sunt. W. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen. Aufl. III. Bd. I, S. 279.

Post victoriam a. 799 de Avaris in Pannonia relatam, terraeque novam subiugationem, tentarunt iidem iterum a. 802 pristinam libertatem revindicare: „Cadaloc et Goterhammus seu ceteri multi interfecti fuerunt ad castellum Guntionis" (Güns. Ita annal. s. Emmerami ad a. 802. Pertz: Script. I, 93). Sed anno sequenti (803) rebelles denuo devicti sunt. Hoc fuerat ultimum Avarorum de recuperanda libertate tentamen. Pannonia plene pacificata, novoque post Goterhammum Baioariae duci et pannonici limitis praefecto, Werinhario nomine[1], concredita est. Ea est opinio valde verisimilis, quod in conventu regensburgensi, cui non modo Avari verum etiam „multi Sclavi" intererant, orientalium confiniorum negotia definita fuerint (E. Dümmler: Ueber die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches unter den Karolingern. S. 15 folg. Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. S. 35). Si terrarum ambitus ad orientalem Baioariae plagam iam post a. 796 partim duci foroiuliensi, partim Baioariae praefecto ad gubernandum traditus fuisse supponitur, nunc certo, Avarorum resistentia penitus suppressa, ille, qui in subsequis documentis innuitur, ordo definitive constitutus est. Praefectus itaque Baioariae in marca orientali (Ostmark) et in Pannoniae intra Danubium et Dravum parte, dux vero foroiuliensis in Carinthia,

Istria, Liburnia, Dalmatia (omnino ab a. 805), atque Pannonia saviensi et sirmiensi regis vices obibat, habens subiectos sibi duces et comites singularum regionum, e quibus in Istria Joannes dux commemoratur (v. Andr. Danduli chronicon venet. ed. Muratori: Script. rer. ital. XII, 155, item supra p. 297. 303).

[1] De conversione Bogoariorum et Carentan. Pertz: Mon. Germ. SS. XI, 11: „Tunc primus ab imperatore constitutus est confinii comes Goterammus († 802) secundus Werinharius . . ."

6.

A. 804.

Donatus, Jaderae episcopus, et Beatus, Venetiarum dux, missi Byzantium ad pacem inter Carolum et Nicephorum promovendam. Translatio reliquiarum s. Anastasiae Byzantio Jaderam.

Anno Dominicae Incarnationis DCCCIV. regnantibus in orbe duobus imperatoribus Nicephoro Constantinopolitano,[1] Carolo vero Galliae. Et ideo inter eos orta est magna dissensio, quoniam fortuna regni imperialis impatiens est consortis, ut pene eorum duorum imperatorum dissensione totus mundus periclitaretur. Nec hoc mirum cuilibet videtur, quippe quia nulla fides est regni sociis, et omnis potestas impatiens est consortis, ut in hoc exemplo, et in multis aliis ostenditur. Legimus nempe, ob id Saul persecutum fuisse David; Absalon quoque novimus eundem genitorem suum persecutum fuisse; multos etiam reges et imperatores hujus rei causa occisos audivimus. Potest et hoc etiam ipsa Roma, cum adhuc parvum asylum esset, nobis praeferre exemplum. Romulus occidit fratrem suum Remum, a quo postea Roma dicta est, ut ille nobilissimus poëta ait: „Fraterno primi maduerunt sanguine muri".

Causam igitur tantae discordiae non sine divina dispositione evenisse credimus, cum scriptum sit: „nihil in terra sine causa"; sed propterea, ut hi duo viri religiosi atque sanctissimi, videlicet Donatus Jadrae urbis praesul et Benenatus[2] Venetiarum dux, tum quia legati pacis a Carolo, tum quia ecclesiarum et omnium fidelium nuntii pacis fuerunt, Constantinopolim devenirent, et pretiosum thesaurum, nulli gemmarum vel auri pretiosi thesauro comparabilem, corpus scilicet beatae virginis et martyris Anastasiae invenirent, quod tamen inventum primo sic est

Apollonia femina christianissima in quodam suo viridario extruxerat illi basilicam post passionem ejus, et ibi, ut decuit, martyrem in marmorea tumba cum aromatibus recondidit. Post multum vero

temporis, multis jam elabentibus annis, peccatis nimiis imminentibus Sirmiae[3] civitati, in qua corpus praelibatae virginis et martyris (ut supra diximus) fuerat martyrizatum et reconditum, a barbaris obsessa et diu expugnata, tandem destructa est.[4] Adsunt quidam viri christianissimi ac verae religionis, nolentes margaritas, videlicet sanctissimum corpus supradictae virginis et martyris Anastasiae, relinquere inter porcos, ut ab illis conculcatum vilesceret, secum tollentes Constantinopolim deferunt, et timentes ne furtive eis sublatum fuisset, absconderunt illud.[5]

Sed quia diu latere non potuit, adveniunt nuntii pacis, adveniunt amatores verae pacis, quae est Christus, sic enim de eo scriptum est: „Ipse est pax vera viventium; adveniunt equidem Donatus archipraesul Jadrae, et Benenatus Venetiarum dux, adveniunt pacem ferentes. Quare non sine causa hi duo pacis verba referunt (ipsa enim quippe nominum suorum explicatio notat, si diligenter inquiras); deum plus quam seipsos diligentes, et proximum tamquam seipsos amantes, pacis nuntii mittuntur. Quibus praenominati viri Sirmites[6] divina providentia adhaeserant, et qui essent, et qualiter Constantinopolim devenissent, et sicut sanctissimum corpus beatae Anastasiae virginis et martyris de Sirmia[7] civitate secum detulissent, omnia narrant, petentes secum velle in Dalmatiam pergere; tandem gratanter et honestissime ab eis suscepti sunt.[8]

Cumque Donatus sanctissimus archipraesul ac Benenatus dux coeptum opus, ad quod missi fuerant, diligentissime peregissent, vento succedente secundo, una cum supra dictis viris et sanctissimo corpore praefatae virginis et martyris Anastasiae ad propria remeare coeperunt. Attamen navigantes, cum saepissime insulis, villis, oppidis, et civitatibus applicantes, in eas descendissent causa recreationis humanae: audiebant daemones circumquaque per aëra ululantes. Alii clamabant dicentes: „Ecce martyr Anastasia venit; ecce venit Christi martyr“; alii autem quasi puerili voce stridentes clamabant: „O martyr Christi, Anastasia, ad quid venisti torquere nos; quid tibi et nobis? abi hinc, recede a nobis!“ Ad cuius spectaculum omnes cucurrerunt, et multi a daemonibus obsessi, vincti catenis ferreis, ad eam ducti liberabantur, leprosi mundabantur, paralytici curabantur, caecis reddebat visum, surdis auditum, claudis gressum, mancis vero dexteram; et quicumque habebant infirmos, variis languoribus detentos, ducebant eos et sanabantur. Sic quoque per singulas provincias corpus beatae virginis et martyris, domino nostro Jesu Christo concedente, operabatur.

Tandem deo duce prosperis ventis Jaderam devenerunt. Cumque apud eandem civitatem devenissent, Benenatus dux, quoniam vir prudens erat et praepotens, magna cum vi nitebatur pretiosissimum corpus praenarratae virginis et martyris secum Venetias asportare. Donatus vero archipraesul e converso nitebatur similiter retinere illud, ac summa cum veneratione Jadram introducere. Quibus diu altercantibus, permissum est duci; cui cum permissum foret ab hominibus, denegatum est sibi a deo. Qui cum navigare coepisset, subito sub coeli serenitate et maris ac temporis tranquillitate orta est tempestas valida; aër namque turbatur, aequor tumet, ventus adversatur, navis vero huc atque illuc ventis ac fluctibus agitatur. Benenatus autem dux expectans temporis et maris tranquillitatem, saepissime conatus est una cum sanctissimo corpore transfretare. Qui cum hoc sibi divinitus denegatum fore cognovisset, tandem, licet invitus, Donato archipraesuli sanctissimo et cuncto clero et populo Jadrensi habendum permisit.

Ad tantum vero miraculum omnis concurrit aetas, omnisque sexus, omnis conditio exultat animo, manibus plaudunt, vocibus clamant, laudibus resonant dicentes: „Gloria tibi, domine! gloria tibi, domine!“ Cumque diu multumque in dei laudem et beatissimae virginis acclamatum fuisset, tandem populus acquievit. Navis vero in qua corpus sanctae virginis martyris Anastasiae erat, nemine cogente, sed ipsamet quasi levi quodam volatu ad portum Jadrae usque pervenit, ad portam, quae est iuxta ecclesiam s. Georgii martyris. Archipraesul vero Donatus quasi paratus ad celebrandum missam, una cum clericis, monachis, sanctimonialibus, ac ceteris viris religiosis, sequentibus vero militibus, cum praefato Benenato duce Venetiarum, cantantes et psallentes ac summis laudibus venerantes corpus beatissimae virginis et martyris Anastasiae per supra dictam portam in civitatem introducentes, ad ecclesiam beati Petri, ubi archipraesulis et nunc est sedes, perduxerunt, ibique multa cum veneratione diu noctuque custodierunt, donec illi aedem et aram, ubi illud conderent, praepararent.

Interim autem multas ibidem, domino cooperante, beatissima virgo et martyr Anastasia virtutes operata est. Sed quanti caeci illuminati, quanti paralytici curati, quanti a daemonibus liberati, nec lingua promere sufficit, nec intellectus capere potest.

Cives vero Jadrenses basilicam beati Petri, in qua supra dictum corpus beatissimae virginis et martyris Anastasiae depositum extat, in aede sibi apostolico decreto dicata condiderunt; quae de cetero

basilica s. Anastasiae virginis et martyris vocaretur.[3] Qui supradicti cives alii agris, alii vineis, alii insulis, alii villulis ditaverunt.

Nec tam grande miraculum praetermittere volumus praeteritis temporibus. Cum enim cum beato corpore per dictam portam civitatis ingressi essent, accidit, ut quidam incaute veniens per eamdem portam transiret, qui mox corruens in terram ante ipsam portam expiravit. Cives autem viso tanto miraculo, timore perterriti, statim ipsam portam firmissimo muro obstruxerunt, ut nullus amplius per eam neque aditum neque exitum habere posset, quae usque hodie clausa est et semper usque in finem saeculorum non aperietur.

Postquam vero praedicti cives domicilium et aram parassent, suisque propriis rebus mobilibus et immobilibus perbene ditassent, Donatus sanctissimus summa cum veneratione, ut decet praesulem, et animi devotione, clero et populo cantantibus et psallentibus, pretiosissimum corpus beatae virginis et martyris Anastasiae nitidissimo loco quinto nonas octobris recondidit; ubi nunc multa per eandem virginem praestantur beneficia, regnante domino nostro Jesu Christo, cuius est honor et gloria per infinita saecula saeculorum.. Amen.

Historia translationis s. Anastasiae. Farlati: Illyr. sacr. V, 34. 35.

Haec historia olim in ecclesia cathedrali Jaderae, cum anniversaria translationis s. Anastasiae commemoratio (25 septembris) celebrabatur, recitari solebat. Historia quoad formam recentior quidem est, quoad rem vero perantiquo documento innititur, cuius nucleus in hoc consistebat: Dum Donatus, episcopus Jaderae, cum Beato, Venetiarum duce, Byzantii ad promovendum inter Carolum et Nicephorum pacis negotium versaretur, beatae Anastasiae corpus, quod a. 457. Sirmio delatum in ecclesia eidem dicata reconditum erat, dono obtinuit; illudque secum Jaderam transtulit, ubi magno cum honore in cathedrali s. Petri ecclesia, quae deinde s. Anastasiae nomen nacta est, deponitur. Haec brevis translationis narratio postmodum variis adiunctis verborumque pompa adaucta est.

Quod vero tempus attinet, illud etiam in hoc recentiori documento recte exhibitum, neque annum 804 ad 811 revocandum esse ut Farlati (ibid. p 35) opinatur, subsequis eventuum adiunctis innixi putamus.

[1] Ab a. 802, m. nov. usque ad 25 iulii 811. [2] i. e. Beatus. [3] Male „Smyrnae", recentiorisque librarii errorem putamus. Anastasia virgo Romana, nata Praetextati et Flaviae, a viro suo Publio, idolorum cultore in arctissimam custodiam inclusa. Viro mortuo Romā Aquileiam, dein Thessalonicam ac tandem Sirmium discessit. Hic a Diocletiano traditur Floro praefecto Illyrici, a quo ad mortem damnata, 8 kal. Januarii a. 390 martyrii palmam adepta est. Sepelitur Syrmii in horto matronae Apolloniae, a qua dein templum eidem ibi excitatur. Actas. Anastasiae. V. Farlati I, 427—31. V, 32—33. [4] Quum reliquiae a. 457

Byzantium Sirmio translatae sint, urbis huius per Hunnos occupatio translatio causam et ansam dare debuit. Cf. Prisci: Excerpta de legat. p. 57 ed Pari. [5] Non primum saec. IX initio sed iam a. 457 allatas fuisse s. Anastasiae re-liquias Byzantium, testatur etiam Georgius Cedrenus: Historiarum compendium ed. Bonn. I, 608 his verbis: „τούτῳ τῷ ἔτει ἠνέχθη τὸ λείψανον τῆς ἁγία μάρτυρος Ἀναστασίας ἀπὸ τοῦ Σερμίου, καὶ κατετέθη ἐν τῷ ναῷ αὐτῆ ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις“. Ab Anastasia syrmiensi distinguitur Nicomediensis huius nominis virgo, cuius reliquiae etiam delatae sunt Byzantium a. 473. V. ibid. I, 614. Illico extructum fuit s. Anastasiae sirmiensi templum, quod post quatuor annos (461) igne ferre consumptum fuisset. Ibid. I, 610. [6] male „Smyrnites“. [7] male „Smyrna“. [8] Auctor „translationis“ confundens tempora viros, qui reliquias s. Anastasiae Byzantium detulerunt, quod a. 457 factum erat, cum Donato et Beato in commercium adducit. [9] Eius fit memoria in testamento Andreae prioris a. 918, item in charta securitatis Sergii a. 1036. v. acta nr. 13 et 35. p. 18. 44. tum apud Constant. porph. de adm. imp. c. 29, p. 139 ed. Bonn.

7.

A. 805.

Veneti destinant classem in Dalmatiam.

Praedicti duces (Obelierius et Beatus) navalem exercitum ad Dalmaciarum provinciam depopulandam destinaverunt.

Johannis chronicon venetum. Pertz: Mon. Germ. Script. VII, 14.

Expeditio haec, quam ratione eventuum subsequorum ad a. 805 referimus, eo fine procul dubio suscepta est, ut Dalmatiae urbes, quae orientalis Romanorum imperii dominium agnoverant, ab eodem avertat atque ad Francorum dominium, cui Veneti quoque se eotum subdiderant, agnoscendum moveat.

8.

A. 805, ad finem.

Dalmatarum legati apud Carolum, qui res Dalmatiae et Venetiae ordinat.

(Karlus imperator ad hiemandum in Theodonis villa[1] palatio suo consedit . . celebravitque ibi natalem domini). Statim post natalem domini venerunt Willeri[2] et Beatus, duces Venetiae, nec non et Paulus dux Jaderae, atque Donatus eiusdem civitatis episcopus, legati Dalmatarum,[3] ad praesentiam imperatoris cum magnis donis. Et facta est ibi ordinatio ab imperatore de ducibus et populis tam Venetiae quam Dalmatiae.

Einhardi annales. Pertz: Mon. Germ. SS. I, 193.

Hic loci de Dalmatis, qui Romanis parebant, agi, non vero de veteris

Dalmatiae parte chroatica, textus ipse docet. Paulus, qui „dux Jaderae" dicitur, in eandem verisimiliter devenit ad ducem foroiulienssem relationem, in qua v. c. Istriae dux erat.

[1] Thionville, Diedenhofen. [2] wilharius i. e. Obellierius, dux Venetiarum una cum socio fratre Beato. [3] dalmatiarum i. e. Dalmatiae urbium.

9.

A. 806.

Graeci Dalmatiam recuperare student.

Classis a Niciforo imperatore, cui Niceta patricius praeerat, ad recuperandam Dalmatiam mittitur.

Einhardi annal. ad a. 806. Ibid.

Post aliquod vero tempus Fortunatus patriarcha cum Christophoro episcopo (Olivolensi) de Francia repedavit.[1] Quibus cum fas non esset Veneciam penetrare, in sancti Cipriani ecclesia, plebe scilicet Altinatis episcopii, quae scita est apud Mistrinam (Mestre), ospitati et aliquam diu commorati sunt . . . Igitur Fortunatus patriarcha cum per aliquanta temporum spacia exul a propria sede maneret, Gradensem disposuit reciprocare urbem. Et quia valde Nicetae patricii adventum praestolari formidabat, qui tunc missus ab imperatore cum exercitu in partes Dalmaciarum atque Veneciarum veniebat, relicta sede et propria urbe, iterum Franciam petiit.[2]

Johannis: Chronicon venetum. Pertz IX, 14. Vide Andreae Danduli chronicon venetum ap. Muratori: Script. rer. ital. XII, 257.

[1] V. supr. p. 304. [2] Exstat epistola papae Leonis III ad Carolum (Mansi XIII, 975) a. 806, qua papa assentitur, ut Fortunato archiepiscopo Gradensi, a Graecis Venetisque pulso, ecclesia Polana (in Istria) tribuatur ea lege, ut si quando veterem ecclesiam receperit, Polanam dimittat.

10.

A. 807.

Veneti ad fidem erga orientale Romanorum imperium reducuntur.

Niceta patricius, qui cum classe constantinopolitana sedebat in Venetia, pace facta cum Pippino rege, et indutiis usque ad mensem Augustum constitutis, statione soluta Constantinopolim regressus est.

Einhardi annales Pertz. I, 194.

Obelierius siquidem dux per Nicetam patricium spatharii honorem suscepit. Beatus vero frater eius, cum predicto Niceta Constantino-

polim ivit, secumque deferens Veneticorum obsides et Christophorum episcopum et Felicem tribunum.

Johannis chron. venet. Pertz Script. VII, 14. Andr. Danduli chron. ed. cit. XII, 257.

11.

A. 809.

Dalmatae reducuntur sub orientalis imperii dominium.

Classis de Constantinopoli missa primo Dalmatiam[1] deinde Veneciam appulit; cumque ibi hiemaret, pars eius Comiaclum[2] insulam accessit, commissoque proelio contra praesidium quod in ea dispositum erat, victa atque fugata Veneciam recessit. Dux autem qui classi praeerat, nomine Paulus, cum de pace inter Francos et Graecos constituenda, quasi sibi hoc esset iniunctum, apud Pippinum Italiae regem agere moliretur, Wilhareno[3] et Beato[4] Venetiae ducibus, omnes inchoatus eius impedientibus, atque ipsi etiam insidias parantibus, cognita illorum fraude, discessit.

Einhardi annales. Pertz I, 196.

[1] Dalmatas, si non iam cum Venetis a. 807, hac certe occasione ad Romanorum fidem rediisse, deducucitur e narratione nri seq. [2] Comacchio, ubi erat Francorum praesidium. [3] Wilhario i. e. Obelerio. [4] Johannis chron. venet. ed. cit. p. 14: „Tunc Beatus dux, qui cum Niceta patricio Constantinopolim ivit, in Veneciam reversus, ab imperatore honore ypati (ὕπατος) condecoratus est“.

12.

A. 810.

Franci, subiecta sibi iterum Venetia, Dalmatiam recuperare student. Pax inter Carolum et Nicephorum, qua huic Venetia ceditur.

Interea Pippinus rex, perfidia ducum Veneticorum incitatus, Veneciam bello terraque marique iussit appetere, subiectaque Venecia ac ducibus eius in deditionem acceptis, eandem classem ad Dalmaciae litora vastanda misit. Sed cum Paulus, Cefalaniae praefectus, cum orientali classe ad auxilium Dalmatis ferendum adventaret, regia classis ad propria regreditur.

Sed dum imperator (Karlus) in memorato loco (iuxta confluentem eius, Alarae fluvii, quo Wisurae flumini coniungitur) stativa haberet, diversarum rerum nuntii ad eum deferuntur .. (Pippinum filium eius, regem Italiae, 8 Idus Jul. de corpore migrasse; duasque

legationes de diversis terrarum partibus, unam de Constantinopoli alteram de Corduba, pacis faciendae causa adventare narratur.)

Imperator Aquasgrani veniens mense Octobrio, memoratas legationes audivit, pacemque cum Niciforo imperatore et cum Abulaz rege Hispaniae fecit. Nam Niciforo Venetiam reddidit . . .

Einhardi annales Pertz I, 197. 198. Enhardi Fuldensis annales ibid. I, 355.

Praeter Venetiam Dalmatiae quoque urbes ad imperii orientalis ius pertinere hac occasione agnitum fuisse, e claris Einhardi verbis (v. infra nr. 16, p. 315) deducere licet.

Interea foedus, quod Veneticorum populus olym cum Italico rege habebat, illo tempore, Pipino agente rege disruptum est, et hisdem rex ingentem exercitum Langobardorum ad Veneticorum provinciam capiendam promovit. Qui cum magna difficultate portus, qui dividunt insularum littora, pertransisset, tandem ad quendam locum, qui Albiola vocatur, pervenit, nulla ratione inantea pertendere gressum valuit. Ibique duces, stipati magna Veneticorum expeditione eundem regem audacter aggressi sunt; et divinitus datum est veneticis de inimicis triumphum; sicque predictus rex confusus recessit . . . Igitur anno incarnacionis redemptoris nostri (810) Pipinus rex deposuit hominem; et Constantinopolitani missi, qui tunc ad eum legationis causa veniebant, mortuo ipso reversi sunt.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 14—15. A. Danduli: chron. venet. ed. Muratori XII, 258. Cf. Constant. porphyr. de adm. imp. c. 28, p. 123—4 ed. Bonn.

13.

Anno 811.

Carolus legationem mittit ad Nicephorum „pacis confirmandae gratia". Beatus, nuper dux Venetiarum (804—9), exul Jaderam petit.

Absoluto atque dimisso Arsafio spathario — hoc erat nomen legato Nicifori imperatoris — eiusdem pacis confirmandae gratia legati Constantinopolim ab imperatore mittuntur, Haido[1] episcopus Baslensis[2] et Hugus comes Toronicus et Aio Langobardus de Forojulii,[3] et cum eis Leo quidam spatharius, natione Siculus, et Willeri, dux Veneticorum, quorum alter ante annos decem Romae ad imperatorem, cum ibi esset, de Sicilia profugit, et redire volens patriam remittitur; alter propter perfidiam honore spoliatus, Constantinopolim ad dominum suum duci iubetur.

Einhardi annales Pertz I, 198. Enhardi Fuldensis annales ib. I, 355,

Hac quidem tempestate nuntius Constantinopolitanus nomine Ebersapius Venetiam adivit, et Veneticorum consilio et virtute hoc peregit, ut utrique duces et dignitatem et patriam amitterent. Unus, id est Obelierius, Constantinopolim, alter vero (i. e. Beatus) Jateram petiit, qui quinque annorum spacio Veneticorum ducatum gubernaverunt. Deinde cum essent anni ab incarnatione domini 8(13) apud Rivoaltensem insulam Venetici communi decreto ducatus sedem habere maluerunt, et ad hunc honorem quendam virum Agnellum[4] nomine, qui palatii hucusque manentis fuerat fabricator, sublimarunt.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 15. A. Danduli chronicon ed Muratori XII, 159.

[1] Hatto. [2] basilensis. [3] Enhardi Fuld. annales: „de Aquileia". [4] Angelus, Heracliana Particiacorum familia ortus.

14.

Anno 812.

Aquisgrani pax inter Carolum et Michaelem I statuitur.

Niciforus imperator post multas et insignes victorias in Moesia provincia commisso cum Bulgaris proelio moritur,[1] et Michahel gener eius imperator factus[2] legatos imperatoris Karli, qui ad Niciforum missi fuerunt, in Constantinopoli suscepit, et Arsafium atque Theognostum protospatharios (misit) et per eos pacem a Niciforo inceptam confirmavit. Nam Aquisgrani, ubi ad imperatorem venerunt, scriptum pacti ab eo in ecclesia suscipientes more suo, id est Graeca lingua, laudes ei dixerunt, imperatorem eum et basileum appellantes, et revertendo Romam venientes in basilica sancti Petri apostoli eundem pacti seu foederis libellum a Leone papa denuo susceperunt.

Einhardi annal. Pertz I, 199. Enhardi Fuld. annales ibid. I, 355.

[1] Die 25 iulii 811 in pugna cum Bulgarorum principe Crumo. Theophanes: chronographia p. 764 ed. Bonn. [2] Post Stauracii imperium breve a 26 iulii usque ad 2 octobris 811.

15.

Anno 813.

Legati Caroli Byzantium petunt confirmandae pacis causa.

Imperator Aquisgrani hiemavit et incipiente verni temperie Amalharium Treverensem episcopum et Petrum abbatem monasterii Nonantulas propter pacem cum Michaele imperatore confirmandam

Constantinopolim misit . . . At Michael imperator, Bulgaros bello adpetens, haud prosperis successibus utitur, ac proinde domum reversus, deposito diademate, monachus efficitur;[1] in cuius locum Leo, Bardae patricii filius, imperator constituitur.

Einhardi annal. Pertz I, 200. Enhardi Fuld. annales ib. I, 355.

[1] Bellum, quod hic innuitur, a mense Julio a. 812 sorte infelici gestum est. Exercitus orientis Leonem proclamat imperatorem, qui die 10 Julii 813 a. Byzantium solemniter ingreditur. V. Theophanis chronograph. p. 768 ed Bonn item epist. Leonis III Carolo augusto de 25 nov. 813 ap. Mansi: Conc. coll XIII, 967.

16.

Pannonia superior et inferior, Histria, Liburnia et Dalmatia, exceptis maritimis civitatibus, Caroli imperio parent.

(Karolus) regnum Francorum, quod post patrem Pippinum magnum quidem et forte susceperat, ita nobiliter ampliavit, ut poene duplum illi adiecerit . . . Postquam (Saxoniam), utramque Pannoniam, et adpositam in altera Danubii ripa Datiam, Histriam quoque et Liburniam atque Dalmatiam, exceptis maritimis civitatibus, quas ob amicitiam et iunctum cum eo foedus Constantinopolitanum imperatorem habere permisit; deinde omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Rhenum ac Visulam fluvios oceanumque ac Danubium positae, lingua quidem paene similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas tributarias efficeret. Inter quas fere praecipuae sunt Welatabi (Wilzi), Sorabi, Abodriti, Boemanni . . .

Einhardi vita Karoli M. c. 15. Pertz II, 451. Ph. Jaffè: Monumenta Carolina. Berolini 1867, p. 522.

In Dalmatia eximuntur tantum urbes maritimae, adeoque Jadera, Tragurium, Spalatum et Ragusium, quae Francorum dominio brevi tempore subditae, pacis conventione orientis imperio restitutae sunt. Ceteram vero, eamque maiorem Dalmatiae partem, quam scilicet Chroati tenebant, conventio illa non spectabat.

Pannonias etiam victor[1] subiecit utrasque
  His cum vicinis urbibus innumeris.
Arva Liburnorum, vel que vocitantur ab Histro,
  Nec non Dalmatiam subdidit et Daciam.
Sclavorum populos censum sibi solvere fecit
  Plures, quam quisquam dinumerare queat.

Poëta Saxo: Annal. de gestis Caroli m. lib. IV. Pertz I, 270. Ph. Jaffè: Monumenta Carolina. Berolini 1867. p. 611—12.

[1] i. e. Carolus magnus.

17.

A. 814—15.

Pactum inter Ludovicum Francorum regem et Leonem V Graecorum imperatorem. Slavorum orientalium, inter hos pannoniensium et Dalmatinorum Chroatorum negotia, Padebornae ordinantur.

Anno 814. (Post obitum imperatoris Karli, 5 kal. Februarii, Hludowicus filius eius, tricesimo die Aquisgrani venit, et ad suscepti regni administrationem cura conversa) primo legationes gentium, quae ad patrem venerant, auditas absolvit . . . Inter quas praecipua fuit legatio de Constantinopoli directa. Nam Leo imperator, qui Michaeli successerat, dimisso Amalhario episcopo et Petro abbate, qui ad Michaelem quidem missi ad se tamen venerunt, legatos suos, Christophorum spatharium et Gregorium diaconem, cum eis ad domnum Karlum, et per eos descriptionem et confirmationem pacti ac foederis misit. Quibus susceptis atque dimissis domnus Hludowicus legatos suos, Nordbertum Regiensem episcopum et Richowinum Patavinum comitem, ad Leonem imperatorem ob renovandam secum amicitiam et praedictum pactum confirmandum direxit.

Einhardi annales. ed. Pertz I, p. 201.

A. 815. Ipse enim (imperator) tunc temporis in loco, qui dicitur Padrabrunno, generalem populi sui conventum habebat. Ibi ad eum omnes orientalium Sclavorum[1] primores et legati venerunt. Sed antequam illuc veniret, id est cum adhuc domi esset, adlatum est ei, quosdam de primoribus Romanorum ad interficiendum Leonem papam in ipsa urbe Roma conspirasse, ac deinde, cum huius causae indicium ad pontificem esset delatum, omnes illius factionis auctores ipsius iussu fuisse tracidatos. Quod cum moleste ferret, ordinatis tunc Sclavorum et Herioldi rebus, ipsoque in Saxonia dimisso, cum ad Franconofurd palatium venisset, Bernhardum regem Italiae, nepotem suum, qui et ipse cum eo in Saxonia fuerat, ad cognoscendum quod nunciabatur Romam mittit . . . .

Nordbertus episcopus et Richoinus comes de Constantinopoli regressi descriptionem pacti, quam imperator Leo ipsis dederat, detulerunt.

Einhardi annal. ad a. 815. Pertz I, 202.

[1] V. nr. 19 ad. a. 817, item nr. 21 ad a. 820, ubi Liudevit, qui secus „inferioris Pannoniae" dux dicitur, „orientalium Sclavorum" dux quoque appellatur. Quare illo nomine etiam pannoniensium Slavenorum et Dalmatiae Chroatorum „primores et legatos" comprehendi putamus.

18.

L. 821.

Controversia de limitibus inter Chroatos et romanas Dalmatiae urbes. Cadolaus, foroiuliensis limitis, Chroatiam quoque comprehendentis, praefectus (799—819 a.).

Quo (Aquisgranum) cum (Hludowicus ad hiemandum) pervenisset, legatum Leonis imperatoris de Constantinopoli pro Dalmatinorum causa missum, Niciforum nomine, suscepit, quem etiam, quia Cadolah,[1] ad quem illorum confiniorum cura pertinebat, non aderat, et tamen brevi venturus putabatur, adventum illius iussit opperiri. Quo veniente, ratio inter eum et legatum imperatoris de quaestionibus, quas idem detulit, habita est; et quia res ad plurimos et Romanos et Slavos pertinebat, neque sine illorum praesentia finiri posse videbatur, illo decernenda differtur, missusque ad hoc cum Cadolane[2] et praedicto legato in Dalmatiam Albgarius,[3] Unrochi[4] nepos.

(Hludovicus vicesima post feriam quintam, qua coena domini celebratur, die Noviomagum profectus venatu sese exercebat; unde reversus generalem populi sui conventum Aquisgrani more solito habuit). Conventu peracto, cum Vosegi saltum venandi gratia peteret, obvios habuit legatos Leonis imperatoris, quos cum in Ingilenheim palatio iuxta Mogon-

In eo etiam commorans palatio (Aquisgrani), ad se venientem missum (Hludovicus) suscepit Leonis Constantinopolitani imperatoris, nomine Niciforum. Legatio autem, excoepta amicitia et sotietate, erat de finibus Dalmatorum Romanorum et Slavorum. Et quia nec hi praesentes erant nec Chadalo finium praefectus, neque sine illis haec dirimi poterant, missus est in Dalmatiam ad haec pacificanda et componenda Albagarius[5] cum Chadalo, eorundem finium principe.

Vita Hludowici imp. c. 27. Pertz Mon. Germ. SS. II, 621.

Vita haec, diversa a vita eiusdem Ludovici, cuius res gestas usque ad a. 835 refert, quaeve eo adhuc vivente a Thegano, Trevirorum chorepiscopo, exarata est (Pertz: MG. SS. II, 585—604), opus est incerti cuiusdam auctoris, aulici quidem sacerdotis, mox post imperatoris obitum elucubratum. W. Wattenbach op. cit. I, 157—8.

tiacum civitatem audisset, ac legationem eorum non aliam esse, nisi quam Niciforus eiusdem imperatoris legatus proxime adtulerat, comperisset, celeriter absolutos dimisit, et quo tendebat proficiscitur.

Einhardi annal. ed. Pertz I, 203, 204. Cf. Enhardi Fuld. annales ibid. I, 356.

Nomine Slavorum hicce Chroatos Dalmatiae, qui eiusdem urbibus, imperii orientalis dominium agnoscentibus, vicini erant, subintelligendos esse, contextus ipse docet. Inde porro deducitur, Chroatos eotum supremo Francorum dominio subiectos fuisse, Dalmatiaeque Chroatiam ad terras foroiuliensis confinii spectasse.

[1] cadolaus, cadolachus, cadolah. [2] Cadolach, kadolone, cadolone, cadelane. [3] Abgarius, albigarius. [4] Mirochi. [5] ablagarius.

19.

A. 817, Julio. Aquisgrani.

Ludovicus imperator dividendo imperium inter filios suos, Hlotharium, Pippinum et Ludovicum, huic Chroatorum et pannonensium Slavenorum terras adiudicat.

Item Hludovicus volumus ut habeat Baioariam et Carentanos et Beheimos et Avaros,[1] atque Sclavos qui ab orientali parte Baioariae sunt.

Divisio imperii a. 817 e codice olim Colbertino dein bibl. reg. Paris nr. 2718 saec. IX Baluzius tum Pertzius: Mon. Germ. Legum tom. I, p. 198.

Sub Slavis, qui ab orientali parte Baioariae sunt, etiam Slavenos pannonienses (v. infra nr. 21 ad a. 820) et Chroatos Dalmatiae comprehendi, eventuum, qui sequuntur, series comprobat.

[1] Suppresso a. 803 Avarorum motu, (v. p. 305.) potentia eorum ita rapide defecit, ut cacanus, cui in baptismo Theodori nomen datum erat, a. 805 a Carolo Aquisgrani postularet dari „sibi locum ad habitandum inter Sabariam et Carnuntum, quia propter infestationem Sclavorum in pristinis sedibus esse non poterat" (Einhardi annal. Pertz I, 142). Theodoro mox demortuo, successor eius super Fischa fluvium (infra Vindobonam) die 21 septembris 805 sacro fonte ablutus Abraham dictus est. Qui ab imperatore dari sibi petiit „summam totius regni iuxta priscum eorum ritum". (Id. ibid.) Verum Slavorum in Pannonia vires adeo creverunt, atque cum Avaris lites adeo augebantur, ut a. 811 armata nonnisi manu dirimi potuerint (Idem ad a. 811, Pertz I, 199). „Locus, in quo regia kagani erat, ita desertus, ut nec vestigium quidem in eo humanae habitationis appareat". (Einhardi vita Karoli M. C. 13). Avarorum de cetero nomine hic orientalis marca (Ostmark) et Pannonia subintelligenda est. Dümmler: Geschichte des Ostfränkischen Reiches. I, 30.

20.

Anno 817.

Joannes, Angeli Participaci Venetiarum ducis filius, Jaderâ in Dalmatia, ubi exulabat, primum in Chroatiam, dein in Italiam profugit.

Prelibatus siquidem Agnellus dux (Veneticorum),[1] cum duos haberet natos, unus illorum, id est Justinianus, Constantinopolim destinavit; quem imperator[2] honorifice suscipiens, ipati honorem sibi largivit; alterum vero, id est Joannes, ducem fieri promovit. Dehinc autem non post longum tempus Justinianus, imperatoris ipatus, Constantinopoli ad propria repedavit, dolensque fratrem suum in honore fastigiatum, contempsit adire palatium, sed in sancti Severi ecclesia una cum sua coniuge hospitatus est. Pater namque eius non diu filii molestationem et absentiam passus fuit, quoniam valde illum diligebat. Interdixit honorem Johanni, et expulso a patria, apud Jateram civitatem exilio retrusus est. Tunc satisfacere per omnia voluit Justiniano suo filio, non solum ipsum sed etiam Agnellum suum nepotum, eiusdem Justiniani natum, consortem sui fecit ducatus. Unde factum est, ut Johannes, qui apud Jateram exulabat, fuga lapsus primum Sclaveniam,[3] deinde ad Italiam ad Bergami civitatem pervenit. Interea pater et frater hoc audientes, miserunt nuncios imperatori Ludovico,[4] efflagitantes ut sibi redderet filium fuga lapsum. Imperator vero libenter illorum precibus obtemperans, reddidit sibi fugitivum; quem absque mora Constantinopolim una cum uxore destinaverunt. Eo quoque tempore Leo imperator apud Constantinopolim interfectus.[5]

Johannis Chronicon venet. Pertz: Mon. Germ. SS. VII, 15—16. Cf. Andreae Danduli chronicon venet. Muratori XII, 164.

De anno v. A. Fr. Gfrörer: Byzantinische Geschichten. Bd. I, S. 145. Graz 1872.

[1] Vide p. 314. [2] Leo V inde a 10 Julii 813. Vide Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 401. [3] Iam e situ Jaderae concludere licet, „Sclaveniae" nomine vicinam Chroatiam intelligi. [4] Andr. Dandul. loc. cit.: „qui in Pergamo erat". [5] Videlicet die 24 Decembris 820. Muralt ibid. p. 406.

Liudeviti, inferioris Pannoniae ducis, contra Francorum dominium rebellio. Liudeviti socii: Timociani, Carniolenses et Carantani conter-termini. Francorum socii: Dalmatiae Chroati cum duce Borna, Dragomuž Ljudeviti socer. Ladislaus Chroatiae dux a. 821.

Anno 818. Imperator (ex Andecavos[1] civitate) per Ratumagum[2] et per Ambianos[3] et Camaracum[4] Aquisgrani ad hibernandum reversus, cum Heristallium[5] venisset, obvios habuit legatos Sigonis, ducis Beneventanorum, dona deferentes, eumque de nece Grimoaldi ducis, antecessoris sui, excusantes. Erant ibi et aliarum nationum legati, Abodritorum[6] videlicet ac Bornae ducis Guduscanorum,[7] et Timocianorum,[8] qui nuper a Bulgarorum societate desciverant et ad nostros fines se contulerant, simul et Liudeviti, ducis Pannoniae inferioris,[9] qui res novas moliens, Cadolaum comitem et marcae Foroiuliensis praefectum, crudelitatis atque insolentiae accusare conabatur. Quibus ibi auditis atque dimissis, imperator Aquisgrani ad hiemandum profectus est.

Einhardi annales. Pertz: Mon. Germ. Script. I, 205.

Praeterea aliarum aderant missi nationum, Abotritorum videlicet et Goduscanorum et Timotianorum, qui Bulgarum sotietate relicta, nostris se nuper sotiaverunt. Sed et Liuteviti rectoris inferioris Pannoniae ibidem aderant missi, accusantes Cadalum — falso, ut post patuit — eo quod inmanitas illius importabilis sibi foret. Quibus auditis, conpositis ac dimissis, in eodem palatio (Herristalii) imperator secundum suam dispositionem ad hiemandum se contulit.

Vita Hludowici imp. c. 31. Pertz II, 624. Ex Einhardi annalibus excerptum.

[1] Andegavi = Angers. [2] Rothomagum = Rouen. [3] Ambiani = Amiens. [4] Cameracum. [5] Haristallium, Haristalle infra Leodium (Lüttich). [6] Quorum „rex“ Sclaomir (Slavomir) adducitur ad a. 817, 819, 821. ibid. p. 204, 205, 208. Intelligenda vero est slavica gens Bodriciorum, quae trans Albim degebat ad limitem saxonicum et sinum „sclavanicum“. [7] Hic loci interpungendum esse putamus. Einhardus quidem appellat „ducem Dalmaciae“ (v. infra), Bornam, velut etiam anonymus vitae Hludovici scriptor; sed cum idem illum etiam „Liburniae“ ducem dicat, cumque Guduscani Bornae revera parerent, poterat idem Einhardus Bornam etiam „ducem Guduscanorum“ appellare. Quam ob causam scriptor hunc titulum Bornae hicce dare maluerit, suspicari licet e loco identico „vitae Hludovici“, ubi „Goduscanorum“ tantum legatio commemoratur, ommisso ducis nomine. Unde supponendum est, e Bornae terra Gudus-

canos ad Ludovicum legatos misisse, cuius rei ratio e subsequis eventibus clara fiet. Guduscani ceterum erant incolae iuppae, parochiae, quae in monumentis croaticis „gadska, gatska, gatanski“ (kotar), in latinis vero „Getzica, Gatzka (comitatus de), Gazca“, apud Constantinum porphyr. (de adm. imp. c. 30, p. 145) Γουτζηκᾶ scribitur, habetque nomen a Gatska, Gadska fluvio in otočaciensi Chroatiae districtu. Gatska a gatь deducitur (Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 100); гатьско, gatĭsko locus, terra ad fl. Gatska; unde „guduscani“ (forte rectius „gaduscani“, гадъскани) et „goduscani“ facile explicantur. Cf. Dümmler: Ueber die aelteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. S. 38. Črnčić: najstarija poviest krčkoj, osorskoj, rabskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji. str. 34—37. [8] i. e. тимоучани, incolae ad fl. Timoc (veteribus „Timachus“. Forbiger: Handbuch der alten Geographie III, 1089). [9] Francorum Pannonia iisdem fere limitibus definiebatur, quibus eadem Romanorum tempore determinabatur. Ad orientem limes erat Danubius usque ad Tibisci et Savi confluxum, ad meridiem Savus cum adiacente regione, ad septentrionem Danubius, ad occidentem protendebatur usque ad Poetovium, Labenzam (Lafnitz) et montem Comianum. Eadem quoque ratione dividebatur Pannonia in superiorem et inferiorem, utriusque limes Arrabo (Raba) fluvius erat. Liudevitus illi Pannoniae inferioris parti praeerat, quae inter Savum et Dravum cum civitate Siscia (v. infra p. 327) sita, quaeve ad Colapim Chroatiae, in superiori vero Savi et Dravi regione Carnioliae et Carantano, in inferiori Savi plaga et ad Danubium Serbiae et Bulgariae contermina erat. V. Dümmler: Ueber die südöstlichen Marken des fränk. Reiches. S. 11, 17—18. Spruner-Menke: Hist. Handatlas für die Geschichte des Mittelalters. III Aufl. nr. 30.

A. 819. Conventus mense Julio apud Ingilunheim palatium habitus, et exercitus de Italia in Pannoniam propter Liudewiti[1] rebbellionem missus, qui rebus parum prospere gestis, infecto pene negotio, regressus est. Et Liudewitus superbia elatus, legatos quasi pacem petendo ad imperatorem (Hludowicum) misit, conditiones quasdam proponens, ad quarum concessionem ea quae iuberentur se facturum pollicebatur. Quas cum imperator non reciperet, aliasque ei per suos legatos proponeret, permanendum sibi in inchoata perfidia velut optimum iudicans, missis circumquaque legatis, vicinas iuxta se

Aestate subsequente in Hengelimheim palatio populus eius convenit ad eum (sc. Hludowicum). Ibidemque exercitus sui nuntios recepit, qui contra Liudeviti apertam perduellionem comprimendam missi fuerant. Sed idem negotium paene remansit infectum. At vero pro his typo inflatus arrogantiae Liudewitus, quasdam conditiones imperatori per missos mandavit suos, quas si imperator impleret, ipse quoque ut pridem eius praeceptis pareret. Sed haec tanquam inutilia ab eo spreta atque reiecta sunt. Liudevitus autem in sua remanere perfidia ratum ducens, ad perfidiam quoscumque poterat sibi sotiabat. Post rever

gentes ad bellum sollicitare curavit. Timocianorum quoque populum, qui dimissa Bulgarorum societate ad imperatorem venire ac dicioni eius se permittere gestiebat, ne hoc efficeret, ita intercepit ac falsis persuasionibus inlexit, ut, ommisso quod facere cogitabat, perfidiae illius socius et adiutor existeret.[2] Exercitu vero de Pannonia reverso, Cadolah, dux Foroiuliensis, febre correptus in ipsa marca decessit. Cui cum Baldricus esset subrogatus, et in Carantanorum regionem, quae ad ipsius curam pertinebat, fuisset ingressus, obvium ibi habuit Liudewiti exercitum, quem iuxta Dravum fluvium iter agentem parva manu adgressus, pluribus interfectis, et avertit et de illa provincia fugavit. Borna[3] vero, dux Dalmaciae, cum magnis çopiis ad Colapium[4] fluvium Liudewito ad se venienti occurrens, in prima congressione a Guduscanis deseritur; auxilio tamen praetorianorum suorum protectus evasit. Periit in eo proelio Dragamosus[5] socer Liudewiti, qui in exordio defectionis, relicto genero, Bornae se coniuxerat. Guduscani domum regressi iterum a Borna subiguntur. At Liudewitus occasionem nanctus cum valida manu Decembrio mense Dalmatiam ingressus ferro et igni devastat. Cui cum Borna se paenitus inparem conspiceret, omnia sua castellis inclusit, et ipse cum sionem sane exercitus a Pannoniae finibus, Liudevito in perfidia sua permanente, Cadolach dux Foroiuliensis in febrem incidit et diem ultimum clausit, ac Baldricus eius loco successit. Qui cum primum in provintiam venisset, et Carantanas ingrederetur partes, copias Liudeviti iuxta Dravum fluvium cum paucis suorum fudit, et reliquos proturbans, omnes suis finibus secedere conpulit. Fugatus a Baldrico Liudevitus, Bornae occurrit Dalmatiae duci ad Calapium fluvium consistenti. Sed Borna, Goduscanorum perfidia an timore desertus incertum, suorum tamen iutus auxilio domestico discrimen imminens tutus evasit, sed et desertores suos postea subegit. Interea Liudevitus sequenti hieme Dalmatiam iterum ingressus, cuncta populari nititur, ferro quae animata erant perimens, inanimata vero igni contradens. Cuius vi cum Borna obviare nequiret, astu viam nocendi quaesivit. Neque enim apertum ei bellum indixit, sed inprovisis inruptionibus adeo et illum et exercitum eius protrivit, ut puderet hac poeniteret eum talia molitum. Nam tribus interfectis de illius exercitu millibus, equisque ac varia suppellictile plurima direpta, regione sua eum excedere conpulit. Quae cuncta imperator ad Aquis consistens laetus audivit.

Vita Hludowici imp. c. 32. Pertz II, 624—5.

delecta manu nunc a tergo, nunc a latere insistens, Liudewiti copias et noctu et interdiu quacumque poterat laceravit, neque eum in sua provincia inpune versari permisit; ad extremum gravi damno adfectum regione sua coegit excedere, tribus hominum millibus de exercitu illius interfectis, et trecentis vel eo amplius caballis captis, praeter sarcinas et spolia diversi generis direpta; quae qualiter gesta fuerint, per legatos suos imperatori nuntiare curavit.

Einhardi annal. ad a. 819. Pertz I, 205, 206. Cf. Herimanni Aug. chronicon. Pertz: Mon. Germ. Script. V, 102.

Idem habent Enhardi Fuld. annal. I, 357: „Contra Liudevitum quoque Sclavum in Pannonia rebellantem exercitus de Italia missus, rebus parum prospere gestis, infecto pene negotio regressus est". Annales s. Emmerammi Ratisp. maior. Pertz I, 93: „Liudwit carmulam levavit".

[1] **Людъ** populus et **вить** lucrum, victoria: Ljudevit. Miklošić: Die Bild. der slav. Personennam. nr. 39, 208. [2] Unde concludere licet, Liudeviti terram ad Savi Danubiique partem non multum a Timocianis dissitam fuisse, atque ad eam sirmiensem quoque inferioris Pannoniae plagam pertinuisse, quae adhuc initio saec. XIII a Byzantinis etiam „Φράγγοχωρίον . . μεταξὺ τῶν ποταμῶν Σαούβου καὶ Ἴστρου" (unde Fruška-gora) appellabatur. Nicetas Choniates: historia p. 25, 122 ed. Bonn. [3] Borin, Borna, Borut. Miklošić op cit. nr. 16. [4] colampium i. e. Colapim (Kulpa, Kupa). Borna cum suo exercitu progrediebatur sine dubio e Dalmatia viâ, quae Salonis et Jadera per Burnum (Šupljaja crkva) et Hadram ducebat trans Albanum montem (Gvozd, Kapela) in colapianam vallem. [5] dramagosus, dragomosus i. e. **Драгомѫжь** (slov. Dragomož). Cf. Dragomir, Dragobrat etc. Miklošić op. cit nr. 118.

De expeditione hac contra Liudevitum testatur quoque hocce documentum a. 819, 4 iulii:

„Traditio Meginhardi laici. Omnibus tam ecclesiasticis quam etiam secularibus, venerabilibus viris satis sit dilucidatum, qualiter Meginhard vassus dominici in manus Hittonis episcopi[1] pro manice[2] ceruino capsam, quam a domo sancte Marie cum reliquiis accepit Wassucrim aramiator,[3] et ipsam, quam iam dudum fecit traditionem, iterum renovavit eo modo: si in ipso comitatu, quem contra Liuduinum hostiliter carpebant, dies suus eum prosequeretur, IIII pars de iumentis saluaticis cum III warinone pro remedio et indulgentia anime sue omni perseverantia ad domum beate Marie[4] teneretur; alioquin si saluus et incolumis domi reuertisset, ad suum haberet, quousque degeret, usum; post obitum vero suum quandocunque ex hac deficeret vita, statim ipsa capsa cum dicta traditione vel ceteris addimentis, sicut in illa repertum fuisset die vestita, ad memorato domo beatissime dei genitricis firma ac stabilis in perpetuum per-

duraret. Testibus etc. Actum in Pannonia siquidem sub die quod est xiii nonas iulias anno beatissimo Hludouico regnum gubernante augusto v, indictione xii, luna viii.

Meichelbeck: Historia Frisingensis. Augustae Vindil. 1724. I, 246. nr. 468. Cod. dipl. (SD) I, 209.

¹ frisingensis (810—834, dec.). ² error loco „manile", ein Gefäss aus Hirschgeweihen. ³ versimiliter pro „armuniator", armaracius (Waffenschmied). ⁴ Frisingae.

Anno 820. Mense Januario conventus ibidem (Aquisgrani) habitus, in quo de Liudewiti defectione deliberatum est, ut tres exercitus simul ex tribus partibus ad devastandam eius regionem atque ipsius audaciam coercendam mitterentur. Borna quoque primo per legatos, deinde ipse veniens, quid sibi facto opus esse videretur, suggessit.

Transacta hieme, ut primum herba pabulum iumentis praebere potuit, tres illi exercitus contra Liudewitum mittuntur. Quorum unus de Italia per Alpes Noricas,¹ alter per Carantanorum provinciam, tercius per Baioariam et Pannoniam superiorem intravit: et duo quidem, id est dexter ac sinister, tardius ingressi sunt, eo quod unus Alpium transitu, hostium manu resistente, prohibebatur, alter et longitudine itineris et Dravo flumine quod traiciendum erat inpediebatur; medius autem, qui per Carantanos intrabat, quamquam in tribus locis ei resisteretur, feliciore usus fortuna, ter hoste superato, Dravo etiam transmisso, celerius ad destinata loca pervenit. Contra haec Liudewitus nihil molitus, munitione tantum castelli, quod in arduo monte construxerat, se suosque continuit, et nec belli nec pacis vel per semetipsum vel per legatos ullum cum eis sermonem habuisse dicitur. Exercitus vero postquam in unum convenerunt, totam pene regionem ferro et igni devastantes, haud ullo gravi damno accepto, domum reversi sunt. Is

In eodem palatio (Aquensi), hieme superveniente, imperator coadunari populi fecit frequentiam. Quo tempore Borna de infestatione Liudeviti conquestus, magnas ab imperatore suscepit adiutorii copias, quae terram illius atterere possent. Quae trina partitione divisae, primo vere terram ditionis illius ferro et igni pene omnem vastaverunt, ipso Liudevito castelli cuiusdam altitudine se protegente et nec ad pugnam nec ad conloquium procedente. Quibus reversis domum, Carniolenses et quidam Carantanorum, qui ad Liudevitum se contulerant, Baldrico nostro duci manus dederunt.

Vita Hludovici c. 33. Pertz II, 625.

tamen, qui per Pannoniam superiorem iter fecerat, in transitu Dravi fluminis ex locorum et aquarum insalubritate soluti ventris incommodo graviter adfectus est, et pars eius non modica hoc morbo consumpta est. Hii tres exercitus de Saxonia et orientali Francia et Alamannia, Baioaria quoque atque Italia congregati sunt. Quibus domum reversis, Carniolenses qui circa Savum fluvium habitant et Foroiuliensibus paene contigui sunt,[2] Baldrico se dediderunt; idem et pars Carantanorum, quae ad Liudewiti partes a nobis defecerat, facere curavit.

Einhardi annales Pertz SS. I, 206—207. Enhardi Fuld. annales I, 357.

Sequenti vero anno (820) exercitum suum misit adversus orientales Sclavos, quorum dux nominabatur Liduit, quem in fuga verterunt et terram illam vastaverunt. Inde regredientes venerunt domum.

Thegani vita Hludowici imp. c. 27. Pertz II, 596.

[1] i. e. antiqua viâ Aquileiâ Aemonam, inde vero sive Praetorium Latobicorum ad Savum, sive per Celeiam ad Dravi planitiem. Hac via verisimiliter duxit Pippinus a. 791 exercitum ex Italia per „Illyricum" in Pannoniam. V. nr. 171, l. p. 296. [2] i. e. qui inter Savum et Sontium (Soča) habitant.

Anno 821. Conventus mense Febr. Aquis habitus, et in eo de bello Liudewitico tractatum, ac tres exercitus ordinati qui futura aestate perfidorum agros per vices vastarent.

Interea Borna, dux Dalmatiae atque Liburniae, defunctus est, et petente populo atque imperatore (Hludowico) consentiente nepos illius, nomine Ladasclavus,[1] successor ei constitutus est.

Fortunatus patriarcha Gradensis, cum a quodam presbitero suo, nomine Tiberio, apud imperatorem fuisset accusatus, quod Liudewitum ad perseverandum in perfidia qua coeperat hortaretur, eumque ad castella sua munienda artifices et murarios mittendo iuvaret, et ob hoc ad palatium ire iuberetur:

Hoc anno domnus imperator (Hludowicus) hiberna tempora Aquisgrani peregit. In eadem hieme mense Februario conventus est Aquis celebratus, et tres cunei ad vastandam Liudeviti terram directi . . . In eodem anno kalendis Maii conventum imperator habuit alterum Noviomagi . . atque inde digrediens, Aquisgrani repetiit, et inde per Arduenam usque ad Rumerici montis altitudinem, Vosagique latissimam vastitatem, totum quod superfuit aestivi et autumni dimidium temporis transegit. Inter haec Borna vita privato, successorem ei constituit imperator nepotem suum nomine Ladascleo.[3]

Vita Hludowici imp. c. 34. Pertz II, 625.

primo, velut iussionem impleturus, in Histriam profectus est, inde simulato reditu ad Gradum civitatem, nullo suorum praeter eos cum quibus hoc tractaverat suspicante, nanctus occasionem clam navigavit, veniensque Jaderam Dalmaciae civitatem, Johanni praefecto provinciae illius fugae suae causas aperuit, qui eum statim navi impositum Constantinopolim misit.

Medio mense Octobris conventus generalis apud Theodonis villam[2] magna populi Francorum frequentia celebratur. . . . Adfuerunt et comites in eodem conventu iam de Pannonia regressi, qui, depopulata desertorum et Liudewito adhaerentium universa regione, cum nullus eis copiam pugnandi fecisset, domum regressi sunt.

Einhardi annal. Pertz I, 207—208.

[1] ladosclavus, ladasclao. „Ladislav" pro „Vladislav". Miklošić op. cit nr. 40.
[2] Thionville, Diedenhofen. [3] ladasclao.

Expeditionis huius bellicae contra „Sclauos" memoria habetur etiam in hoc documento Hludovici, edito Aquisgrani die 16 iulii a. 821:

„Hludouicus, diuina ordinante prouidencia imperator augustus, omnibus fidelibus etc notum sit uobis, quia quidam homo, nomine Fulquinus, de pago Engrisgoe et de uilla Meineburo, nostram adiit clemenciam: innotuit mansuetudini nostre, qualiter, dum in dei et nostra utilitate contra Sclauos pergere deberet, res suas proprias, quas habebat, Teuthardum, quondam cartolarium nostrum, tradidit, ea uidelicet conditione, ut si domno auxiliante de illo itinere reuerteretur, easdem res suas illi rederet; et si uitam presentem in illo exercitu ammitteret, pro eius anima iam dictas res daret; sed dum ipse de eadem expeditione fuisset reuersus, defunctum inuenit eundem Teuthardum, etiam omnes res illas, quas idem Fulquinus modo superius comprehenso illi delegauerat, in iuris nostri uestituram habere acceptam . . . (Imperator, cum investigatione ab Hagunone vasallo facta rem ita se habere cognosceret, praecipit, ut Fulquinus res iterum obtineat.). Data XVII kalendas augusti anno, Christo propicio, imperii nostri VIII, indictione XIII. Actum Aquisgrani palacio regio. In dei nomine. feliciter. Amen.

Liber aur. Prumiensis saec. X in bibl. Trevirensi. Beyer: Urkundenbuch der mittelrheinischen Territorien. Coblenz 1860. I, 59 nr. 53. Martène et Durand: veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectio I, 78. Cod. dipl. CSD. I, 210. Sickel: Acta regum et imp. Karolinorum. II Th. 1 Abth. S. 133, nr. 168.

Anno 822. Exercitus de Italia propter Liudewiticum bellum conficiendum in Pannoniam missus est, ad cuius adventum Liudewitus, Siscia civitate relicta, ad Sorabos,[1] quae natio magnam Dalmatiae partem obtinere dicitur, fugiendo se contulit, et uno ex ducibus eorum a quo receptus est per dolum interfecto, civitatem eius in suam redegit dicionem. Missis tamen ad exercitum imperatoris legatis suis, ad eius praesentiam se velle venire promisit.

Peracto conventu quod Attiniaci[2] habebatur, domnus imperator (Hludowicus) venandi gratia Arduennam petiit. . . Peracta autumnali venatione, trans Rhenum ad hiemandum in loco qui Franconofurd appellatur, profectus est, ibique generali conventu congregato, necessaria quaeque ad utilitatem orientalium partium regni sui pertinentia more solemni cum optimatibus, quos ad hoc evocare iusserat, tractare curavit. In quo conventu omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wiltzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedenecentorum[3] et in Pannonia residentium Avarum legationes cum muneribus ad se directas audivit.

Einhardi annales op. cit. I, 209.

Anno hunc sequente (822) domnus imperator (Hludowicus) conventum generalem coire iussit in loco, cuius est vocabulum Attiniacus . . . Exercitum sane eodem misit tempore de Italia contra Liudevitum in Pannoniam. Quo ille consistere non valens, propriam reliquit civitatem, et ad quendam Dalmatiae principem veniens, ab eo susceptus est intra civitatem. Qui tamen versa vice susceptorem suum dolo confecit, et civitatem suo dominatui subiecit. Et quamquam nostris nec pugnam intulerit nec conlocutus sit, tamen missis legatis et erasse se dixit, et ad domnum imperatorem venire promisit.

Vita Hludowici imp. c. 35. Pertz II, 626.

[1] Sorabi, Serbi. [2] Attigny. [3] Dicuntur et „Abodriti, qui contermini Bulgaris Daciam Danubio adiacentem incolunt“ (Id. ad an. 824. ibid. p. 213) i. e. „welche am nördlichen Ufer der Donau vor der Einmündung der Drau bis zu der des Timok hin wohnten, in der Nachbarschaft der Bulgaren“. Dümmler: über die südöstlichen Marken. S. 27. Šafařik: Slov. starož. str 611. Dicuntur „Osterabtrezi“ (i. e. Oster-abodriti), Abodriti, Bodrici orientales ratione Bodricorum septentrionalium ad Albim. „Predenecenti“ corrupte in locum slav. Braničevci. V. infr. p. 331.

Anno 823. Mense Maio conventus in eodem loco (Franconofurd) habitus . . . In eodem conventu tempus et locus alterius conventus habendi condictus est, November videlicet mensis et Compendium[1] palatium. Peractoque placito et dimissis primoribus, cum imperator iam inde digredi statuisset, adlatum est ei de interitu Liudewiti, quod relictis Sorabis, cum Dalmatiam ad Liudemuhslum[2] avunculum Bornae ducis pervenisset, et aliquantum temporis eum eo moratus fuisset, dolo ipsius esset interfectus.

In eodem conventu mors nuntiata est Liudeviti tyranni, a quodam dolo interfecti.

Vita Hludowici imp. c. 36. Pertz II, 627.

Einhardi annales ed. cit. I, 210. Enhardi Fuld. annales I, 358.

[1] Compiegne. [2] ludemuhšlum, ludemuslum, liudemislum, liudemuslum. Ljudemysl. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 208.

Chroatorum contra Francos rebellionis apud Byzantinos memoria.

Μέχρι δὲ χρόνων τινῶν ὑπετάσσοντο καὶ οἱ ἐν Δελματίᾳ ὄντες Χρωβάτοι τοῖς Φράγγοις, καθὼς καὶ πρότερον ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν· τοσοῦτον δὲ ἐσκληρύνοντο οἱ Φράγγοι πρὸς αὐτοὺς ὅτι τὰ ὑπομάσθια τῶν Χρωβάτων φονεύοντες προσέρριπτον αὐτὰ σκύλαξι. μὴ δυνάμενοι δὲ οἱ Χρωβάτοι ταῦτα παρὰ τῶν Φράγγων ὑφίστασθαι διέστησαν ἀπ' αὐτῶν, φονεύσαντες καὶ οὓς εἶχον ἄρχοντας ἐξ αὐτῶν· ὅθεν ἐστράτευσαν κατ' αὐτῶν ἀπὸ Φραγγίας φοσσάτον μέγα, καὶ ἐπὶ ἑπτὰ χρόνους πολεμήσαντες ἀλλήλοις ὀψὲ καὶ μόγις ὑπερίσχυσαν οἱ Χρωβάτοι, καὶ ἀνεῖλον τοὺς Φράγγους πάντας καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν Κοτζίλιν καλούμενον. ἔκτοτε δὲ μείναντες αὐτοδέσποτοι αὐτόνομοι ἐξητήσαντο τὸ ἅγιον βάπτισμα παρὰ τοῦ Ῥώμης· καὶ ἀπεστάλησαν ἐπίσκοποι καὶ ἐβάπτισαν αὐτοὺς ἐπὶ Πορίνου τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν.

Per aliquot vero annos etiam Dalmatiam incolentes Chrobati Francis subiiciebantur, quemadmodum et antea cum in ipsorum terra degerent;[1] tanta autem in eos crudelitate utebantur Franci, ut lactentes adhuc eorum pueros occidentes canibus obiicerent.[2] Quae res cum intolerabilis Chrobatis esset, facto dissidio principes quos ex ipsis habebant interemerunt; unde magnus contra eos exercitus movit e Francia, et post septem annorum bellum aegre tandem superiores facti Chrobati omnes Francos eorumque principem Cotzilin[3] e medio sustulerunt. Et exinde liberi ac sui iuris facti sacrum baptisma a Romano pontifice petierunt; missique episcopi ipsos baptizarunt principatum tenente Porino.[4]

Constantinus porphyr. de admin. imp. c. 30, p. 144—5. ed. Bonn. Quam confusa sit haec expositio, quisquis facile animadvertet.

[1] i. e. in magna vel alba Chroatia, de qua infra. V. c. 31 p. 151. ed. Bonn. [2] V. supra nr. 21, p. 320 querellae de crudelitate Cadolai. [3] Κοτζιλιν, corruptum esse videtur ex Κοδιλ-ιν, Cadolach, Cadolaus. [4] Πορίν-ος, i. e. Βορίν-ος, Borin, Borna. V. p. 322, 324, 325.

22.

A. 824.

Tractatio pacis inter Ludovicum et Michaelem II orientis imperatorem.

(Hludowicus imperator Ratumagum civitatem . . a. d. 15 kalendas Decembris reversus est). Nam et illuc legatos Michaelis imperatoris qui ad eum mittebantur sibi occurere iussit, cum quibus et patriarcha Veneticorum (gradensis) regressus, ad eius venit praesentiam. Sed legati imperatoris litteras et munere deferentes, pacis confirmandae causa se missos esse dicentes, pro Fortunato nihil locuti sunt . . . Quos cum, legatione eorum audita ac responso reddito, absolveret, Romam, ut se velle dicebant, ducere iussit. Fortunatum etiam de causa fugae ipsius percontatus, ad examinandum eum Romano pontifici direxit.

Einhardi annales Pertz SS. I, 212.

De Fortunato leguntur praeterea in Johannis chronico veneto Pertz: Mon. Germ. Script. VII, 16. (Cf. Andr. Danduli chron. Muratori XII, 168):

Fortunatus quidem patriarcha cum non sedule in sua vellet degere sede, sed contra Veneticorum voluntatem sepissime Franciam repetebat, et quia hoc amodo ducibus (Agnello et Justiniano) displicebat, pepulerunt illum a sede, et in loco eius ordinaverunt Johannem, sancti Servuli abbatem... Antedictus quidem Fortunatus patriarcha propria sede ammissa, secundum quod diximus, Franciam cum Graecorum missis repetebat; ibique aliquamdiu moratus, diem finivit extremum.

Chronica Altinatis (Archivio storico italiano tom. VIII, p. 42. Firenze 1845) adnotat: Fortunatus patriarcha, qui fuit natus Tergestinae civitatis, eiusdem Johannis patriarchae consangnineus, vixit annos XXVII in patriarchatu.

173.

A. 824—829.

Francos inter et Bulgaros de limitibus ad Danubium controversia: Bulgari Pannoniam inferiorem infestant. Marca foroiuliensis dissolvitur.

1.

A. 824.

Rex Bulgarorum Omortag[1] velut pacis faciendae gratia legatos ad imperatorem (Hludovicum) cum litteris misit, quos ille cum audisset ac litteras, quae adlatae fuerant, legisset, rei novitate non immerito permotus ad explorandam diligentius insolitae et nunquam prius in Franciam venientis legationis causam Machelmum quendam de Baioaria cum ipsis legatis ad memoratum regem Bulgarorum direxit. Ipse (imperator) Aquisgrani, ubi hiemare statuerat, profectus est. Quo cum venisset et ibi natalem domini celebrasset, adlatum est ei, quod legati regis Bulgarorum essent in Baioaria; quibus obviam mittens, ipsos quidem usque ad tempus congruum ibidem fecit operiri. Caeterum legatos Abodritorum, qui vulgo Praedenecenti[2] vocantur et contermini Bulgaris Daciam, Danubio adiacentem, incolunt, qui et ipsi adventare nuntiabantur, illico venire permisit. Qui cum de Bulgarorum iniqua infestatione quaererentur, et contra eos auxilium sibi ferri deposcerent, domum ire atque iterum ad tempus, Bulgarorum legatis constitutum, redire iussi sunt.

Einhardi annales ad a. 824. Pertz: Mon. Germ. Script. I, 212. Cf. Enhardi fuld. annal. ad a. 824. Ibid. I, 358.

Carolo magno coaevus Bulgarorum dux Krumus dilatavit imperii sui limites ad alteram quoque Danubii ripam, quae regio etiam „Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ" audit (Leo grammatic. historia de Leone p. 345 ed. Bonn. cf. Georgius monach. de Michaele et Theodora p. 817. ed. Bonn.). Hic loci subiugavit non modo Slavenos verum etiam Avarorum reliquias, qui in exercitu, quem Krumus a. 814 contra Byzantium duxerat, aeque commemorantur (Leo gramm. ibid. p. 347. Symeon magister: de Leone Armeno c. 11, p. 617 ed. Bonn.). Ad Danubium itaque, et quidem ad Savi et Dravi confluxum, Francorum et Bulgarorum termini coincidebant iam tempore Caroli magni, „qui a Bulgaribus ideo manum retraxit, quia videlicet Hunis extinctis regno Francorum nihil nocituri viderentur" (Monachus S. Gallensis: Gesta Karoli M. II, 1. Pertz II, 748). Verum inter utrumque imperium controversia orta est, ubi Bulgarorum subditi Timociani item Bodrici (Abodritae, Braničevci) Francorum dominium praeoptarent (v. supr. p. 320). Controversia haec nostram quoque historiam spectat, quia inferioris Pannoniae limites concernebat,

hosque transeundi, Dravo transacto, Bulgaris occasionem praebuit, novo item in plaga illa rerum ordini viam stravit.

[1] Post Krumum († 13 apr. 814) „Μορτάγων, ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεύς" (Theophan cont. lib. II, c. 17, p. 64 ed. Bonn). [2] Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. S. 614: „Westlich in den Umgebungen der Morava kennen an der Donau abendländische Schriftsteller die Stadt Brandiz, morgenländische Βρανίτζοβα, die alte serbische Stadt und Landschaft Braničevo. Leicht ist Predenetz in Predenecenti und Brandiz Umformung durch den Mund der Abendländer aus dem Stamme Branič des Namens Braničevo, und die Osta-bodriten, Predenecenti sind die Braničevci, die von Braničevo, die Anwohner der Donau um die Mündung der Morava". — Šafařík: Slov. starož. str. 612: „Sidla jejich vztachovala se na severní straně Dunaje od vtoku Drávy přes nynější Bačsko-Bodrockou stolici a Banat do Severanův, na jižni pak straně od srbské Moravy až k Timoku".

2.

A. 825.

Sacro paschali festo solemniter Aquisgrani celebrato, arridente etiam verna temperie, imperator (Hludovicus) venandi gratia Noviomagum profectus, legatos Bulgarorum circa medium Maium Aquisgrani venire praecepit. Nam sic illo reverti statuit, habiturus ibi conventum, quem de Brittania regressus eo se tempore ibidem habere velle, optimatibus indicaverat. Quo cum, peracta venatione, fuisset reversus, Bulgarorum legationem audivit; erat enim de terminis ac finibus inter Bulgaros et Francos constituendis . . . Imperator vero, audita Bulgarorum legatione, per eosdem, qui ad eum missi fuerant, legatos regi eorum missis litteris, prout videbatur, respondit, dimissoque conventu, in Vosegum ad Rumerici montem venandi gratia profectus . . .

Einhardi annales ad a. 825. Pertz: Mon. Germ. Script. I, 321. Cf. Enhardi fuld. annal. ad a. 825. ibid. I, 358.

Tempore subsequenti domnus imperator conventum a populo suo celebrare jussit tempore Maii mensis Aquisgrani. Quo consistenti legatio Bulgarorum, quae diu in Baioaria secundum praeceptum eius substiterat, ei adducta est, cuius maxime post pacis constitutionem de terminis fuit terrarum inter Bulgaros Francosque custodiendis . . . Dimmissis ergo imperator Bulgarorum missis . . .

Vita Hludovici imp. c. 39. Pertz II, 628.

Alio anno erat Aquis palatio cum magno exercitu, et ibi venerunt legati Bulgarorum portantes dona: quos benigne suscipiens, dimisit ire ad propria.

Thegani vita Hludovici imp. c. 32. ed. Pertz II, 597.

3.

A. 826.

Cum regi Bulgarorum legati sui, quid egerint, renunciassent, iterum eum, quem primo miserunt, ad imperatorem cum litteris remisit rogans, ut sine morarum interpositione terminorum definitio fieret; vel si hoc non placeret, suos quisque terminos sine pacis foedere tueretur. Cui imperator, quia fama erat Bulgarorum, regem a suo quodam optimate aut regno pulsum aut interfectum, respondere distulit; illoque expectare iusso, propter famae certitudinem comperiendam Bertricum, palatii comitem, ad Baldricum et Geroldum comites et Avarici limitis custodes in Carantanorum provinciam misit. Qui cum reversus nihil certi super his, quae fama vulgaverat, reportasset, imperator legatum ad se evocatum sine litteris remeare fecit . . . Imperator vero medio mense Maio Aquis regressus circa kalendas Junii ad Ingulunheim venit; habitoque ibi conventu non modico multas et ex diversis terrarum partibus missas legationes audivit et absolvit . . . Baldricus vero et Geroldus, comites ac Pannonici limitis praefecti, in eodem conventu adfuerunt, et adhuc de motu Bulgarorum adversum nos nihil se sentire posse testati sunt.

Einhardi annal. ad a. 826. Pertz I, 214. Cf. Enhardi fuld. annales ad a. 826. ibid. I, 359.

Ab hoc (sc. Aquensi) conventu regredientibus Bulgarorum missis litterasque deferentibus imperatoris, rex eorum minus grate, quae scripta sunt, tulit, eo quod petita non impetrarit. Cum quadam ergo stomachatione eundem remittens nuntium mandavit, ut aut communis statueretur terminus finium, aut quacumque poterat virtute quisque tueretur limites finium suorum. Sed cum fama rumorem sparsisset, regem talia mandantem regno caruisse, imperator tamdiu legatum tenuit, quousque misso Bertrico, comite palatii, falsa esse, quae iactabantur, comperisset. Rescita autem veritate, missum infecto remisit negotio.

Vita Hludovici regis c. 39. Pertz: Mon. Germ. Script. II, 629.

4.

A. 827.

Bulgari quoque Sclavos in Pannonia sedentes, misso per Dravum navali exercitu, ferro et igni vastaverunt; et expulsis eorum ducibus Bulgaricos super eos rectores constituerunt . . . Legati Michahelis imperatoris de Constantinopoli, ad imperatorem quasi propter foedus confirmandum missi, septembrio mense Compendium venerunt, quos ille ibi benigne receptos et audivit et absolvit.

Einhardi annal. ad a. 827. Pertz I, 216. Cf. Enhardi fuld. annales ad. a. 827. ibid. I, 359.

5.

A. 828.

Conventus Aquisgrani mense februario factus est; in quo cum de multis aliis causis, tum praecipue de his, quae in marca Hispanica contigerunt, ratio habita.. Similiter et Baldricus dux Foroiuliensis, cum propter eius ignaviam Bulgarorum exercitus terminos Pannoniae superioris[1] impune vastassent, honoribus, quos habebat, privatus, et marca, quam solus tenebat, inter quatuor comites divisa est.

Einhardi annal. ad a. 828. Pertz I, 217.

Mense februario sequentis hiemis conventus habitus publicus Aquisgrani . . . Itidemque Baldrico, duci Foroiuliensi, dum obiceretur et probatum sit, eius ignavia et incuria vastatam a Bulgaris regionem nostram, pulsus est ducatu, et inter quatuor comites eiusdem est potestas dissecta.

Vita Hludovici imp. c. 42. Pertz II, 631.

Hlotharius cum exercitu ad marcam Hispanicam missus est; similiter et iuvenis Hludovicus contra Bulgaros.

Enhardi Fuld. annales ad a. 828. Pertz I, 359.

A. 825 imperator Ludovicus, formato ex orientalibus imperii provinciis, e ducatu videlicet Baioariae, marca orientali, Pannonia (inter Danubium et Dravum) et Carantania, Baioariae regno, tradidit illud tertio filio suo, Ludovico iuniori (Einhardi annal. ad a. 825. Boehmer: Regesta Karol. p. 72). Provinciarum harum praefecti simul „primates Baioarii" facti sunt. Deposito itaque post tres annos Baldrico, marca foroiuliensis, quam ipse solus gubernaverat, „inter quatuor comites divisa est", quorum singuli provincias singulas administrarunt, quae, licet specialiter non nominentur, erant: Foroiulium, Istria, Carinthia et Pannonia inferior (inter Dravum et Savum). Tali ratione ruptum est illud

vinculum, quo tribus fere decennis provinciae illae [illegible] alligabantur. Dümmler: Ueber die südöstlichen Marken. S. 30—32. Geschichte des ostfränkischen Reiches. I, 38—[illegible].

[1] [illegible] „inferioris", quod item e [illegible] praecedenti sequitur.

5.

a. 829.

Bulgari, navibus per Dravum fluvium venientes, quasdam villas nostrorum, flumini vicinas, incenderunt.

Einhardi Fuld. annales ad a. 829. Pertz I, 360.

174.

a. [illegible]—[illegible].

Primi inter Dalmatiae Chroatos et Venetos conflictus. Pax Venetorum ducis Petri Tradonici cum Chroatorum principe Mislavo.

1.

C. a. 830.

Circa haec tempora missus Sclavorum de insula Narrentis ad dominum Johannem ducem[1] veniens, ab eo baptizatus est, pacem cum eo instituens, licet minime perdurasset.

Johannis chron. venet. Pertz: Mon. Germ. Script. VII, 16.

Huic duci (Joanni Particiaco) Narentini nuncium suum mittunt, et petitam pacem ab eo obtinent, quam non diutius servaverunt. Nuncius autem, qui infidelis erat, hortatu ducis baptismum suscepit. Erant enim Sclavi adhuc gentiles, quia a Gothis originem traxerant; et continuo exercebant piraticam artem; ideo cum Venetis diu in pace permanere nequibant.

Andreae Danduli chronicon lib. VIII, c. 3. Muratori: Script. rer. ital. XII, 172. Locus e Joannis chronico desumptus, additâ expositione brevi.

Narentani dicti sunt illi Dalmatiae incolae, qui ad Narentam (slav. Neretva, veteribus Naro, ὁ Νάρων, Nar, Narenum) fluvium habitabant. De sedibus illorum medio saec. X vide infra Constant. porph. de admin. imp. c. 36.

[1] Qui anno 829 suo fratri Justiniano successit. Andr. Danduli chron. loc. cit.

2.

C. a. 831.

Interea Obelierius dux, qui apud Constantinopolim exilio fuerat dampnatus,[1] Veneciam reciprocavit, et in Vigilia civitate apud Curidum[2] sese retrusit. Quo audito, Johannes dux ad eundem capiendum promovit exercitum. Sed cum diu predictam civitatem obsidione circumvallaret, tandem diviso exercitu Metaumacenses ad predictum Obelierum confugium fecerunt. Exercitus vero, qui suo seniori fidem servabant, Metaumacensem insulam expugnantes, prorsus incenderunt. Tunc domnus Johannes dux iterum preparavit exercitum; cum quo ipse veniens Vigiliam civitatem expugnavit, et capto Obelierio decollare eum iussit. Cuius caput ad Metaumacensem insulam delatum, in sabbati sancti die iuxta sancti Martini marginem suspensum est.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 16. Locum desumpsit Andr. Dandulus: chronic. Muratori XII, 173.

Adducitur vero hic eventus mox post mortem imperatoris Michaelis II die 1 Oct. 829, quam Obelerius quasi praestolabatur.

[1] Vide pag. 313—314. [2] „Aut fortasse Curiclum est hodie Cornichia in insula Veglia prope eiusdem vocabuli oppidum". Ita Pertz. Dandulus habet: „et in Vigilia civitate aput Circulum". Insula veteribus: „Κυρακτική, Curactica, Κουρίκτα, Curicta, Curica (slav Krk), cum oppido „Curicum". Forbiger: Handbuch der alten Geographie III, 844. Mommsen: Corpus inscript. lat. III, 1. p. 398.

3.

C. a. 834—5.

Circa hoc tempore Venetici, negocii causa dum de Benevento revertebantur, a Narantanis Sclavis capti, pene omnes interfecti sunt.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 17. Andr. Danduli chron. Muratori XII, 174.

Eventus praecessit depositionem Joannis Particiaci, cui a. 836 Petrus Tradonicus in ducatu successit.

4.

A. 839, 840.

(A. 839.) Iste namque (Petrus dux) tercio sui ducatus anno[1] Sclaveniam[2] bellicosis navibus expugnaturam adivit. Sed ubi ad locum, qui vocatur sancti Martini curtis[3] perveniret, pacem cum illorum principe Muisclavo[4] nomine firmavit. Deinde pertransiens

ad Narrentanas insulas,[5] cum Drosaico[6] Marianorum[7] iudice similiter fedus instituit, licet minime valeret; et sic postmodum ad Veneciam reversus est.

(A. 840.) Ubi diu commorari eum minime licuit; sed denuo praeparavit exercitum adversum Liuditum-sclavum,[8] ubi plus quam centum Venetici interfecti fuerunt, et absque triumpho reversus est. Tunc in mense Madii sexta hora diei sol obscuratus est, et factus est ecclipsis.[9]

Johannis chronicon venetum. Pertz SS. VII, 17. Andr. Danduli chronicon lib. VIII, c. 4, p. 175. ed. Muratori.

[1] Id est anno 839. [2] IntelligiturChroatia. Vide p. 319. [3] Situs loci ignotus, sed omnino in Chroatia ad mare iacebat. Quum Petrus e loco s. Martini ad Narentanas insulas navigaret, eundem ad borealem insularum plagam situm fuisse, patet. [4] Omnino „Mislauus" praedecessor Trpimiri, qui in huius acto a. 852 adducitur. V. Acta p. 1—2. Muisclavus, Mojslav. Miklošić nr. 225. [5] Medio saec. X erant: Bratia (Brač), Pharia (Hvar, Lesina), Corzula et Meleta (Mljet). Const. porph. de adm. imp c. 36. [6] Cf. Дроужьць, Družec, item Držko, Дрьжихьна. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 120. 121. [7] Vide acta nr. 97, 111. p. 113, 128: „Jacobum ducem Marianorum". [8] Apud. Muratorium: „Diuclito Slavo"; cod. ambrosianus scribit: „Delitiro, Divelaro". Omnes hi loci manifeste corrupti sunt librariorum incuria. „Liuditum Sclavum" scriptum esse puto loco „Liudit-sclavus", Liudisclavus, Ljudislav. Miklošić op. cit. nr. 208. [9] i. e. anno 840, die 5 Maii.

175.

A. 838.

Bellum contra Ratimirum, inferioris Pannoniae inter Dravum et Savum ducem.

A. 838. Exercitus Baioariorum contra Ratimarum colligitur.

Auctarium Garstense ad a. 838. Pertz: Mon. Germ. Script. IX, 564. Annales s. Rudberti salisburg. ad a. 838. ibid. p. 770.

Postquam ergo Karolus imperator Hunis reiectis episcopatus dignitatem iuvavensis ecclesiae rectori commendavit, Arnoni videlicet archiepiscopo et suis successoribus tenendi perpetualiter atque regendi perdonavit,[1] coeperunt populi, sive Sclavi vel Bagoarii, inhabitare terram, unde illi expulsi sunt Huni, et multiplicari. Tunc primus ab imperatore constitutus est confinii comes Gotterammus,[2] secundus Werinharius, tertius Albricus, quartus Gotafridus, quintus Geroldus.[3] Interim vero dum praedicti comites orientalem procurabant plagam, aliqui duces habitaverunt in illis partibus ad iam

dictam sedem pertinentibus. Qui comitibus praefatis subditi fuerunt ad servitium imperatoris, quorum nomina sunt: Priwizlauga,[4] Cemicas,[5] Ztoimar,[6] Etgar. Post istos vero duces[7] Bagoarii coeperunt praedictam terram dato regum habere in comitatum, nomine Helmwinus, Albgarius et Pabo.

His ita peractis Ratbodus[8] suscepit defensionem termini. In cuius spacio temporis quidam Priwina,[9] exulatus a Moimaro[10] duce Moravorum supra Danubium venit ad Ratbodum. Qui statim illum praesentavit domno regi nostro Hludowico, et suo iussu fide instructus baptizatus est in ecclesia sancti Martini loco Treisma[11] nuncupato, curte videlicet pertinenti ad sedem iuvavensem. Qui et postea Ratbodo commissus, aliquod cum illo fuit tempus. Interim exorta est inter illos aliqua dissensio, quam Privina timens fugam iniit in regionem Vulgariam cum suis, et Chozil[12] filius eius cum illo. Et non multo post de Vulgariis Ratimiri ducis adiit regionem.

Illoque tempore Hludowicus, rex Bagoariorum, misit Ratbodum cum exercitu multo ad exterminandum Ratimarum[13] ducem. Qui diffisus se defendi posse, in fugam versus est cum suis, qui caedem evaserunt. Et praedictus Priwina substitit; et cum suis pertransivit fluvium Sawa, ibique susceptus a Salachone comite[14] pacificatus est cum Ratbodo.

Conversio Bagoariorum et Carantanorum c. 10. Pertz: Mon. Germ. Script. XI, 11—12.

Ex hac descriptione manifestum est, Ratimiri provinciam Bulgariae et transdravanae Pannoniae conterminam, praecipueque inter Dravum et Savum sitam fuisse. Ratimir itaque immediatus vel mediatus Liudeviti successor fuit; eademque verisimiliter a Francis independentia potiri voluit, propter quod ipsi bello eum adorsi sunt.

[1] V. p. 299. Idem archiepiscopus praedicavit evangelium a. 798 in hac Pannoniae parte (i. e. inter Rabam, Danubium et Dravum), moxque Caroli consensu regionarium episcopum, nomine Theodorichum, constituit. Arnonis successor Adalramus post Theodorichi mortem consecravit Ottonem (c. a. 821—36). Conversio Bagoariorum c. 8—9. ibid. p. 10. [2] a. 802 interfectus ad castellum Guntionis. Annales s. Emerami min. Pertz I, 93. [3] V. supra nr. 173, 3. Cf. Dümmler: Ueber die südöstl. Marken. S. 20. [4] i. e. Prьvislav. Miklošić: Die Bild. der slav. Personennamen. nr. 306. [5] Semicas? cf. Semьko. ibid. nr. 388. [6] Stojmar, Stojmir. ibid. nr. 369. [7] Dümmler (Geschichte des ostfränk. Reiches I, 39) putat, id vel sedata Ljudeviti rebellione (824) vel a. 828 (v. supr. nr. 173, 5) evenisse. [8] Dümmler: Ueber die südöstl. Marken. S. 19: „Etwa von 830—855“. [9] i. e. Pribina. Miklošić op. cit. nr. 297. comes Nitriae. [10] Mojmir. ibid. nr. 225. [11] Treismauer, nunc in archiducatu Austriae ad. fl. Traisen. [12] Ahd. Hezil, slav. Коцель. Miklošić lex. palaeoslov. [13] i. e. Ratimir. Miklošić: Die Bild. der slav. Perso-

neenamen. nr. 321. [14] Dümmler: Ueber die südöstl. Marken. S. 22: „(Sclacho) in die Gegend zu setzen ist, welche in einer Urkunde Arnulfs vom J. 895 als marchia iuxta Souvam mit dem Orte Riechenburg vorkommt: die spätere marcha inferior zwischen Mur und Save".

176.

Byzantina de Chroatorum, Serblorum et Dalmatinorum ab orientis imperio defectione memoria.

Ὅτι ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων .... πᾶσα ἡ Δελματία καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἔθνη, οἷον Χρωβάτοι Σέρβλοι Ζαχλοῦμοι Τερβουνιῶται Καναλεῖται Διοκλητιανοὶ καὶ Ἀρεντανοὶ καὶ οἱ Παγανοὶ προσαγορευόμενοι, τῆς δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλείας διὰ τὴν τῶν τότε κρατούντων νωθρότητα καὶ ἀφέλειαν εἰς τὸ μηδὲν παράπαν μικροῦ δεῖν ἐναπονευσάσης, καὶ μάλιστα δὲ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ ἐξ Ἀμορίου τοῦ τραυλοῦ, οἱ τὰ τῆς Δελματίας κάστρα οἰκοῦντες γεγόνασιν αὐτοκέφαλοι, μήτε τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων μήτε ἑτέρῳ τινὶ ὑποκείμενοι· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκεῖσε ἔθνη, οἵ τε Χρωβάτοι καὶ Σέρβλοι καὶ Ζαχλοῦμοι καὶ Τερβουνιῶται καὶ Καναλεῖται καὶ Διοκλητιανοὶ καὶ οἱ Παγανοί, τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας ἀφηνιάσαντες γεγόνασιν ἰδιόρυθμοι καὶ αὐτοκέφαλοι, τινὶ μὴ ὑποκείμενοι. ἄρχοντας δέ, ὥς φασι, ταῦτα τὰ ἔθνη μὴ ἔχει, πλὴν ζουπάνους γέροντας, καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ Σκλαβίνιαι ἔχουσι τύπον. ἀλλὰ οἱ πλείονες τῶν τοιούτων Σκλάβων οὐδὲ ἐβαπτίζοντο, ἀλλὰ μέχρι πολλοῦ ἔμενον ἀβάπτιστοι.

Ab imperio autem Heraclii, Romanorum imperatoris.... universa Dalmatia, necnon finitimae illi gentes, Chroati, Serbli, Zachlumitae, Terbuniotae, Canalitae, Diocletiani, ac Arentani, qui et Pagani nuncupati sunt, ditioni Romanae se subtraxerunt; quippe cum Romanum imperium per imperantium tum ignaviam atque socordiam, maxime Michaelis Amoriensis balbi, tantum non expirasset, qui Dalmatiae oppida incolebant, sui iuris facti, neque Romano imperatori neque cuiquam alteri subiecti. Itidem conterminae illis gentes, Chroati, Serbli, Zachlumitae, Terbuniotae, Canalitae, Diocletiani et Pagani, excussis Romani imperii habenis, liberi suisque non alienis legibus usi sunt. Principes vero, ut aiunt, hae gentes non habent, praeter zupanos senes, quemadmodum etiam reliqui Sclavinorum populi.[1] Plurimi etiam ex his Sclavis non baptizabantur, immo diu baptismi expertes manserunt.

Constantinus porphyr. de admin. imp. c. 29, p. 128—129.

Ἀκολούθως γὰρ τοῖς λοιποῖς καὶ τῶν κατὰ τὴν ἑσπέραν πραγμάτων ἐπὶ πλέον ἀμεληθέντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ, καὶ πάσης σχεδὸν Ἰταλίας, ὅση τῇ καθ᾽ ἡμᾶς νέᾳ Ῥώμῃ προαφώριστο, καὶ τῶν πλείστων τῆς Σικελίας ὑπὸ τῆς γειτονούσης τῶν Καρχηδονίων δυνάμεως καταπολεμηθείσης καὶ ὑποφόρου τοῖς βαρβάροις γεγενημένης, ἔτι γε μὴν καὶ τῶν ἐν Παννονίᾳ καὶ Δαλματίᾳ καὶ τῶν ἐπέκεινα τούτων διακειμένων Σκυθῶν, Κροβάτοι φημὶ καὶ Σέρβλοι καὶ Ζαχλουμοὶ Τερβουνιῶταί τε καὶ Καναλῖται καὶ Διοκλητιανοὶ καὶ Ῥεντανοί, τῆς ἀνέκαθεν τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἀφηνιάσαντες αὐτόνομοί τε καὶ αὐτοδέσποτοι καθεστήκεισαν, ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων μόνον ἀρχόμενοι. οἱ πλεῖστοι δὲ τὴν ἐπὶ πλέον ἀπόστασιν ἐνδεικνύμενοι καὶ τοῦ θείου βαπτίσματος ἑαυτοὺς ἠλλοτρίωσαν, ὡς ἂν μηδὲν ἐνέχυρον τῆς πρὸς Ῥωμαίους φιλίας καὶ δουλώσεως ἔχοιεν.

Eadem ac reliqua ratione, etiam rebus occidentis maiorem in modum Michaele imperatore neglectis, totaque fere Italia, quanta novae nostrae Romae cesserat, potissimaque Siciliae parte Carthaginensium (Agarenorum) armis debellata atque barbaris vectigalis facta; ad haec etiam qui in Pannonia et Dalmatia, ac qui ultra hos Scythae, Chrobati scilicet et Serbli et Zachlumi, Terbuniotae item et Canalitae et Diocletiani et Rentani, excusso Romani imperii iugo, cui pridem suberant, sui iuris atque liberi facti, suis dumtaxat regulis ac magistratibus parebant. Plerique vero maioris defectionis specimine etiam baptismum eiuraverant, ut nullum ergo Romanos amicitiae ac subiectionis pignus retinerent.

Constantini porphyr. Historia de vita et rebus gestis Basilii imp. c. 52. ed. Bonn. p. 288 (Theophanis cont. lib. V, c. 52). V. Ferd. Hirsch: Byzantinische Studien. Leipzig 1876. S. 225 ff.

Πᾶσα ἡ Δαλματία τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀπέστη τότε βασιλείας, καὶ γεγόνασιν ἅπαντες ἰδιορυθμοί τε καὶ αὐτοκέφαλοι μέχρι τῆς τοῦ Βασιλείου τοῦ ἀοιδίμου βασιλείας· τότε γὰρ πάλιν οὗτοι Ῥωμαίοις καθυπετάγησαν.

Omnis Dalmatia sub id tempus (sc. imperante Michaele Amoriensi) a Romano imperio defecit, suique omnes iuris ac sibi capita extiterunt, quoadusque inclitus ille Basilius imperium regendum suscepit; tunc enim Romanae facti sunt dicionis.

Theophanis continuati lib. III, c. 28. p. 84. ed. Bonn. Cf. Ferd. Hirsch: Byzantinische Studien. p. 194—9.

Hisce in locis primum innuitur, ligamen, quo Chroati et Serbli sub Heraclio cum orientis imperio vinciebantur, mox relaxatum, demum sub Basilii praedecessore Michaele III (842—867) ruptum esse. Ve-

rum e coëvis Francorum scriptoribus (v. nr. 171, p. 295 ss.) scimus, Dalmatiae Chroatos inde a Carolo M. supremo Francorum dominio paruisse, hocque etiam a Dalmatiae Romanis brevi agnitum fuisse. Eosdem tamen Dalmatiae Romanos paulo post ab orientali imperio iterum defecisse proxima eventuum series comprobat. Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. S. 41, 49. Hirsch op. cit. p. 199.

[1] Procopius: de bello gotth. lib. III c. 14, p. 334. ed. Bonn. Τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα, Σκλαβηνοί τε καὶ Ἄνται, οὐκ ἄρχονται πρὸς ἀνδρός ἑνὸς, ἀλλ' ἐν δημοκρατίᾳ ἐκ παλαιοῦ βιοτεύουσι". Mauricii Strategicum lib. XI c. 5 ed. J. Scheffer: „Πολλῶν δὲ ὄντων ῥηγων . ."

177.

C. a. 835—44.

Bulgarorum princeps Presiam aggreditur Serbiam Vlastimiro principatu eius tenente.

Καὶ ἦσαν (sc. οἱ Σέρβλοι) τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων ὑποτασσόμενοι· οὓς ὁ βασιλεὺς πρεσβύτας ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἐβάπτισε, καὶ διδάξας αὐτοὺς τὰ τῆς εὐσεβείας τελεῖν καλῶς αὐτοῖς τῶν χρόνων πίστιν ἐξέθετο.[1] ἐπεὶ δὴ ἡ Βουλγαρία ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἦν τῶν Ῥωμαίων, αὐτοῦ οὖν ἄρχοντος τοῦ Σέρβλου τοῦ εἰς τὸν βασιλέα προσφυγόντος τελευτήσαντος, κατὰ διαδοχὴν ἦρξεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ πάλιν ὁ ἔγγων, καὶ οὕτως εκ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ οἱ καθεξῆς ἄρχοντες. μετὰ δὲ χρόνους τινὰς ἐγεννήθη ἐξ αὐτῶν ὁ Βοισέσθλαβος[3] καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ Ῥοδόσθλαβος[4] καὶ ἀπ' ἐκείνου ὁ Προσηγόης[5] καὶ ἐξ ἐκείνου ὁ Βλαστήμερος,[6] καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ Βλαστημέρου μετὰ τῶν Σέρβλων εἰρηνικῶς διετέλουν οἱ Βούλγαροι ὡς γείτονες καὶ συνορῖται ἀγαπῶντες ἀλλήλους, ἔχοντες δὲ δούλωσιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων καὶ εὐεργετούμενοι παρ' αὐτῶν. ἐπὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτοῦ

Et erant (sc. Serbli) Romanorum imperatori subiecti, a quo etiam baptizati fuere per presbyteros Roma accersitos, et pietatis opera edocti antiqua fide accepta.[1] Cum autem sub Romanorum potestate esset Bulgaria,[2] Serblorum principe, qui ad imperatorem confugerat, vita functo filius ipsius successit, mox nepos, et sic omnes qui ab eo descenderunt; ex quibus post annos aliquot fuit Boisesthlabus,[3] a quo Rodosthlabus,[4] a quo Prosegoes,[5] a quo Blastemerus,[6] ad cuius usque tempora pacem cum Bulgaris habuerunt Serbli, utpote vicini ac confines inter sese amantes, servientes Romanis imperatoribus et ab ipsis beneficiis ornati. Sed principatum tenenente laudato Blastemero arma contra Serblos movit Bulgariae princeps Presiam, subiicere sibi ipsos cupiens; verum post trium annorum bellum non

Βλαστημέρου ἦλθεν μετὰ πολέμου Πρεσιάμ ὁ ἄρχων Βουλγαρίας κατὰ τῶν Σέρβλων, θέλων αὐτοὺς ὑποτάξαι· ἀλλ᾽ ἐπὶ τριετίαν πολεμήσας οὐ μόνον οὐδὲν ἤνυσεν, ἀλλὰ καὶ λαὸν αὐτοῦ πλεῖστον ἀπώλεσε.

solum nihil effecit, sed plurimos e suis amisit.

Constantinus porphyr. de admin. imp. c. 32, p. 153—4.

Adducimus hunc locum, secus Serbiae historiam spectantem, ex eo, quod subsequa bella inter Bulgaros, Serbos et Chroatos dilucidet (v. nr. 180). Post Omortagum, ante Borisem vero Presiam unicus est e monumentis notus Bulgarorum princeps; cumque prior ad a. 824 nominetur, (v. p. 330) idemque sit, qui Pannoniam inferiorem sequentibus annis infestaverat; alter vero c. a. 844 patri suo Presiam successisse videatur, hoc bellum ad a. c. 835—44 referendum esse putamus. Vlastimiri itaque praedecessores: Prosigoj, Radoslav et Višeslav praefuerant Serbiae partim ineunte IX partim exeunte VIII saeculo.

[1] Continuatio eorum, quae p. 273—4 adducta sunt. [2] Serbli occuparunt Moesiam superiorem sub imp. Heraclio, Bulgari vero Moesiam inferiorem primum a. 679 sub Constantino Pogonato. V. Nicephor. de rebus post Mauricium gestis p. 39 ed. Bonn. [3] i. e. Višeslav. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennam. nr. 52. [4] Radoslav. ibid nr. 316. [5] Prosigoj. Cf. Prosimir, Proslav. ibid. nr. 303. [6] Vlastimir. ibid. nr. 41, 221.

178.

A. 848—9.

Godescalcus, doctrinae de praedestinatione propugnator, ex Italia Dalmatiam, Pannoniam et Noricum adiit.

Anno 849. Godescalcus Gallus quidam, monasterii Orbacensis paroeciae Suessionicae monachus et presbyter, scientia tumidus, quibusdam superstitionibus deditus, Italiam specie religionis ingressus, inde turpiter eiectus,[1] Dalmatiam, Pannoniam Noreiamque[2] adorsus, quaedam nostrae saluti valde contraria, praecipue sub nomine praedestinationis, pestiferis dictis et scriptis adstruens, in praesentia Hludovici, Germanorum regis, episcopali concilio detectus atque convictus, tandem ad dioeceseos suae urbem metropolim, Remorum Durocortorum nomine,[3] cui Ingmarus[4] vir venerabilis praesidet, redire compellitur, quatenus illic dignum suae perfidiae iudicium subiret. Quem sanctae dei ecclesiae strenuissimus cultor Carolus, advocato sanctorum memoratae dioeceseos episcoporum conventu,[5] suis aspectibus praesentari decrevit, quo perductus, publice flagellatus librosque suarum adsertionum igni cremare compulsus est.

Prudentii Trecensis annales. Pertz: Mon. Germ. Script. I, 443—4.

De Gotschalco, eius doctrina et fatis fuse disserit Dümmler: Geschichte des ost-fränkischen Reiches. Berlin 1862. Bd. I S. 311 ff.

[1] E marca Foroiuliensi [illegible] comitis Eberhardi. [2] Inde Hincmarus accusat Godescalcum, ipsum „ad barbaras et paganas gentes velut evangelizaturum pervenisse". Dümmler op. cit. I, 318. [3] Rheims. [4] Hincmarus. [5] Carisiaci (Quierzy). Hincmarus: de praedestinatione cap. 2. Dümmler. ibid. p. 319.

179.

I. 448—451.

Saracenorum Siciliae in Dalmatiae et Chroatiae littora incursus hostiles. Dalmatinorum et Chroatorum contra eosdem Saracenos auxilia.

1.

Saraceni Buduam, Rosam et inferiora Catari capiunt, Ragusium obsident (840). Dalmatini et Chroati in obsidione Barii (869—71) auxilia praestant.

Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ Θεοφίλου ἀνῆλθεν ἀπὸ Ἀφρικῆς στόλος λϛʹ κουμπαρίων, ἔχων κεφαλὴν τόν τε Σολδανὸν καὶ τὸν Σάμαν καὶ τὸν Καλφοῦς,[1] καὶ ἐχειρώσαντο διαφόρους πόλεις τῆς Δαλματίας καὶ τήν τε Βούτοβαν[2] καὶ τὴν Ῥῶσαν[3] καὶ τὰ κάτω Δεκάτερα.[4] ἦλθον δὲ καὶ πρὸς τὴν τούτων μητρόπολιν, ἣ Ῥαούσιον[5] λέγεται, καὶ ταύτην ἐπὶ χρόνον ἐπολιόρκουν ἱκανόν.

Οἱ δὲ τοῦ κάστρου Ῥαυσίου ἀπέστειλαν πρὸς τὸν βασιλέα, ἐξαιτούμενοι διὰ στόλου βοήθειαν. τῶν δὲ εἰς τοῦτο ἀποσταλέντων ἀνελθόντων, εὗρον ὑπο θεοῦ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν Βασίλειον τὸν ἀοίδιμον βασιλέα ἤδη λαβόντα, ὃς καὶ τὰ τῆς αὐτῶν πρεσβείας καὶ δεήσεως ἐπακούσας καὶ στόλον ἱκανὸν καὶ δραστήριον ἄρχοντα πρὸς τὴν τούτων βοήθειαν εὐθὺς ἐξαπέστειλε. τοῦτο δὲ ἀπὸ αὐτομόλου

Sub imperio autem Michaëlis, filii Theophili, classis ab Africa ascendit triginta sex navigiorum, quae Soldanum et Samanum et Calphum[1] duces habebant. Hi subegerunt sibi varias Dalmatiae urbes, et Butoban[2] et Rosan[3] et inferiora Decatera.[4] Venerunt etiam ad eorum metropolim, quae Ragusium[5] dicebatur, eamque satis longo tempore obsederunt.

Urbis autem Ragusinae cives ad imperatorem legatos miserunt, qui auxiliarem classem exposcerent. Cum legati ad regiam venissent, invenerunt Basilium praeclarum illum imperatorem dei numine iam imperatoris dignitate ornatum; qui cum eorum legationis ac supplicationis capita audisset, et classem idoneam et ductorem strenuum ad suppetias

μαθόντες οἱ Ἄφροι, καὶ περὶ τὴν πολιορκίαν ἀπρακτήσαντες, μᾶλλον δὲ πτήξαντες τὴν τοῦ βασιλικοῦ στόλου κατ' αὐτῶν παρουσίαν, ἀνεπέρασαν ἐν Λογγιβαρδίᾳ,[6] καὶ πολιορκήσαντες τὸ κάστρον Βάρης ᾤκησαν ἐν αὐτῷ,[7] παραλαβόντες πάντα τὰ κάστρα καὶ τὴν πᾶσαν Λογγιβαρδίαν καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα Καλαβρίας μέχρι Ῥωμες, ὡς εἶναι πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν πορθηθέντα κάστρα ρν'.[8]

Βασίλειος οὖν ὁ ἀοίδιμος βασιλεύς, τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν παρὰ θεοῦ εἰληφὼς καθὰ προείρηται, καὶ ταῦτα ἀναμαθών, προαπέστειλε μὲν στρατὸν καβαλλαρικὸν καὶ πλοῖα ρ', ἔγραψε δὲ πρὸς Λοδοῦχον τὸν ῥῆγα Φραγγίας καὶ τὸν πάπα Ῥώμης τοῦ συνεπαμῦναι τῷ ἑαυτοῦ στρατῷ. οἱ δὲ ὑπείξαντες τῇ βασιλικῇ ἐντεύξει, καὶ ἀμφότεροι ἑνωθέντες τῷ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντι στρατῷ καβαλλαρικῷ καὶ πλωΐμῳ, κατεπολέμησαν τοὺς ἀπὸ Ἀφρικῆς Σαρακηνοὺς καὶ ἐπόρθησαν τὸ κάστρον Βάρης, δέσμιον λαβόντες καὶ τὸν ἀμηρᾶν[9] Σολδανόν· ὃν καὶ ἀναλαβόμενος μετὰ τῶν Σαρακηνῶν Λοδοῦχος ὁ ῥὴξ Φραγγίας οἴκαδε ἀπῄει. ὁ δὲ βασιλεὺς κατέσχε τὴν πᾶσαν Λογγιβαρδίαν, καθὼς καὶ σήμερον παρὰ τῶν Ῥωμαίων βασιλέων δεσπόζεται.

ipsis ferendas extemplo misit. Hoc autem cum per transfugam rescivissent Afri, et nihil in obsidione promoverent, immo etiam imperatoriae classis adversus se impetum exhorrescerent, traiecerunt in Longobardiam,[6] ubi castro Baris obsesso immorati sunt,[7] omnibus castellis expugnatis cum universa Longobardia ac reliquis Calabriae oppidis Romam usque, ita ut omnium castrorum ab iis expugnatorum numerus esset centum quinquaginta.[8]

Basilius itaque ille praeclarus imperator, iam imperatoria dignitate a deo accepta, ut paulo ante dictum est, simulatque id rescivit, exercitum praemisit equitum et naves centum. Scripsit etiam ad Ludovicum regem Franciae et papam Romae, ut exercitui auxiliares manus praeberent. Hi imperatoriae legationi faventes ambo iuncti exercitui equestri et navali ab imperatore misso, Saracenos Afros debellarunt et castrum Baris expugnarunt,[9] captivum etiam ameran Soldanum tenuerunt, quem cum Ludovicus rex Franciae una cum Saracenis accepisset, ad suos rediit. Imperator vero totam Longobardiam subditam habuit, ut etiam nunc imperator Romanus ei dominatur.

Constantin. porphyr. de thematibus lib. II, p. 61—2 ed. Bonn.

Οὕτως οὖν τῶν κατὰ τὴν ἑσπρέραν ἐχόντων καὶ ἐν τοιαύταις ὄντων ἀναρχίαις καὶ ἀταξίαις, συνεπέθεντο μετὰ

Sic igitur Occidentis rebus constitutis, inque eum modum per anarchiam laborantibus ac per-

τοῦ καιροῦ καὶ οἱ ἀπὸ Καρχηδόνος Ἀγαρηνοί, καὶ ἄρχοντας ἐπιστήσαντες τόν τε Σολδάνον καὶ Σάμβον καὶ τὸν Καλφούς,[1] οὓς ἐν κακίᾳ καὶ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ κατὰ πολὺ διαφέρειν τῶν ὁμοφύλων ἐπίστευον, ἓξ καὶ τριάκοντα πλοίων πολεμικῶν κατὰ Δαλματίας στόλον ἀπέστειλαν, ὑφ' οὗ διάφοροι πόλεις ἑάλωσαν Δαλματῶν, οἷον ἥ τε Βούτομα[2] καὶ Ῥῶσα[3] καὶ τὰ κάτω Δεκάτορα.[4] προχωρούντων δὲ κατὰ νοῦν τῶν πραγμάτων τοῖς πολεμίοις, ἦλθον καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ ὅλου ἔθνους μητρόπολιν, ἣ Ῥαούσιον[5] λέγεται, καὶ ταύτην ἐπὶ χρόνον ἐπολιόρκουν ἱκανόν. ἑλεῖν δὲ ἐξ ἑτοίμου οὐκ ἔσθενον διὰ τὸ ἐκθύμως τοὺς ἔνδοθεν ἀγωνίζεσθαι ὡς ὑπὲρ ψυχῆς, τὸ λεγόμενον, θέοντας.

Ὡς οὖν ἐπὶ χρόνον οἱ ἐν Ῥαουσίῳ ἐταλαιπώρουν καὶ εἰς ἐσχάτας συνηλαύνοντο ἀπορίας, πέμπουσι πρέσβεις ὡς βασιλέα ὑπὸ τῆς ἀνάγκης στενοχωρούμενοι, καίτοι σχεδὸν οὐκ ἀγνοοῦντες ὡς εἰς ἄλλα μᾶλλον ὁ κρατῶν ἀπησχόληται, ἐλεῆσαι παρακαλοῦντες καὶ ἐπαμῦναι τοῖς ὅσον οὔπω κινδυνεύουσιν ὑποχειρίοις γενέσθαι τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ. οὔπω δὲ τῶν πρέσβεων καταλαβόντων τὴν βασιλεύουσαν, ἀλλ' ἔτι χρονοτριβούντων περὶ τὴν ἄνοδον, ἐξ ἀνθρώπων μὲν ὁ φαῦλος γίνεται βασιλεύς, ἐπὶ δὲ τὸν ἐγρηγορότα καὶ νήφοντα τῶν κοινῶν φροντιστὴν Βασίλειον τὰ τῆς αὐτοκράτορος ἐξουσίας περιίσταται πράγματα· ὃς καὶ πρὸ τούτου λίαν περὶ τῶν τοιούτων δυσφορῶν καὶ διαπονούμενος, καὶ τότε δὲ τῶν πρέσβεων ἐπιμελῶς ἀκροασάμενος καὶ ὡς οἰκεῖα

turbatis, arrepta Agareni Carthaginenses occasione coniunctis viribus expeditionem suscipiunt; creatisque ducibus Soldano, Sambano, et Chalphuso,[1] qui longe militia bellicaeque rei experientia tribulibus reliquis praestare existimabantur, sex supra triginta naves in Dalmatiam miserunt, quibus Dalmatarum plures urbes captae sunt, Butoma[2] Rosa[3] et inferius Decaterum.[4] Sic cum secundis auris res hostibus succederent, ad ipsam venerunt totius gentis metropolim, quam Ragusium[5] vocant, eamque ad longum tempus circumsederunt; haud tamen facile expugnare potuerunt, iis qui intra moenia erant magno animo concertantibus, quippe quibus pro anima, ut aiunt, cursus agitaretur.

Dum itaque Ragusini pro temporis diuturnitate malis conficerentur atque ad incitas redacti essent, legatos ad imperatorem mittunt, necessitatis angustiis pressi; quamquam non nesciebant aliis potius rebus eum distineri, suppliciter rogantes ut ipsorum misertus eis vindex foret, ac tueretur qui iamiam in infidelium Christumque negantium potestatem essent redigendi. Nondum legati in urbem venerant, sed in itinere adhuc subsistebant, cum ignavus malusque imperator in humanis esse desiit, rerumque summa ad vigilem sobriumque curatorem Basilium per eius excessum transivit; qui antea quoque

τραύματα τὰ τῶν ὁμοπίστων καθήματα ἡγησάμενος, περὶ τὴν παρασκευὴν ἐγίνετο τῶν εἰς τὴν τῶν ἱκετευσάντων βοήθειαν μελλόντων ἐξαποστέλλεσθαι· καὶ στόλον ἐξαρτυσάμενος νεῶν ἑκατὸν καὶ πάντα δεόντως ἑτοιμασάμενος, καὶ ἄνδρα συνέσει καὶ ἐμπειρίᾳ τῶν πολλῶν διαφέροντα ἐκλεξάμενος, τὸν πατρίκιον Νικήταν φημί, τὸν τοῦ πλωΐμου δρουγγάριον ὃς κατ' ἐπωνυμίαν Ὠορυφας[10] ἐλέγετο, ὥσπερ τινὰ πρηστήριον κεραυνὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπέμπει.

Οἱ δὲ ἐξ Ἀφρικῆς Σαρακηνοί, οἱ τῇ πολιορκίᾳ τῆς πόλεως προσκαθήμενοι, δι' αὐτομόλων ἀναμαθόντες τοὺς Ῥαουσίους πρέσβεις ἀποστεῖλαι πρὸς βασιλέα τοὺς αἰτησομένους δύναμιν καὶ στρατὸν κατ' αὐτῶν, τοῦτο μὲν τὴν σύντομον ἀπογινώσκοντες ἅλωσιν, τοῦτο δὲ τὴν ἀφικέσθαι προσδοκωμένην ἐκ βασιλέως δείσαντες βοήθειαν, λύουσι τὴν πολιορκίαν καὶ τῶν τόπων ἐκείνων ἀπαναστεύουσι. κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν, ἣ νῦν Λαγοβαρδία ὠνόμασται, διαπεράσαντες τὸ κάστρον Βάρεως ἐξεπόρθησαν, καὶ αὐτόθι κατασκηνώσαντες καὶ τοῖς μᾶλλον ἐγγίζουσι καθ' ἑκάστην ἐπιτιθέμενοι καὶ τῶν πορρωτέρω κατατολμῶντες καὶ ἀεί τι προσλαμβανόμενοι, πᾶσαν τὴν Λαγοβαρδίαν ἄχρι καὶ αὐτῆς σχεδὸν τῆς ποτὲ μεγαλοδόξου Ῥώμης ἐκράτησαν. καὶ εἶχε μὲν οὕτω ταῦτα.

Ἐπεὶ δὲ οἱ ἐπὶ τῆς ἐκμελοῦς τε καὶ ῥαθύμου βασιλείας πρὸς τὴν ἐπικράτειαν τῶν Ῥωμαίων διαπεράσαντες βάρβαροι καὶ τοῦ Ῥαουσίου ἀποκρουσθέντες, καθάπερ ἤδη πρότερον εἴρηται, ἔτι κατὰ τὴν Ἰταλίαν διέτριβον,

aegre ferebat atque animo angebatur; tuncque legatis diligenter auditis, suaque ipsius vulnera eorum mala ducens, quos eiusdem fidei foedera sociarent, in auxiliorum apparatu erat, quae supplicibus mittenda destinabat; instructaque centum navium classe, cunctisque rite apparatis, singularis prudentiae virum experientiaque supra vulgi usum praeditum deligit, Nicetam patricium, cognomento Oorypham,[10] rei navalis drungarium, quem velut fulmen cuncta comburens ac prosternens in hostes immitteret.

Agareni ut missos ad imperatorem legatos auxilia rogaturos ex profugis acceperunt, tum quod urbem brevi capiendam non sperarent, tum quod mittendas ab imperatore subsidio copias formidarent, obsidionem dirimunt; indeque solventes atque in Italiam (cui nunc Longobardia nomen est) transmittentes Barensem arcem expugnarunt; ibique habitantes cum vicinioribus quotidie ingruerent ac remotiora tentarent semperque dicioni suae aliquid adiicerent, omnem Longobardiam adusque praecelsa quondam prope gloria Romam subegerunt. Atque in hunc modum se res Occidentis habebant.

Quod vero barbari, qui sic neglecto segniterque administrato imperio in Romanam ditionem traiecerant pulsique Ragusio fuerant, uti iam dictum est, adhuc

συνεχῶς αὐτὴν κατατρέχοντες καὶ ἀφειδῶς ληϊζόμενοι, ὡς καὶ μέχρι τῶν πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν κάστρων τὰ μὲν ἐκ προδοσίας τὰ δὲ πολιορκίᾳ χειρώσασθαι, ἀκούων ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἠνιᾶτο σφοδρῶς, καὶ ταῖς περὶ τούτων φροντίσιν ἐπαργυπνῶν ἐζήτει πῶς ἂν εὐπετῶς δυνηθείη ἢ τελέως τροπώσασθαι τοὺς ἐχθροὺς ἢ κἂν ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας ἀπώσασθαι καὶ ἐξελάσαι τὸ δυσμενές. καὶ τὰς μὲν ἤδη χάριν τῶν Ῥαουσαίων καὶ ὅλου τοῦ ἔθνους τῶν Δαλματῶν προαποσταλείσας δυνάμεις ὧν ἦρχεν, ὡς φθάσαντες εἴπομεν, ὁ κατὰ τὸν Ὠορύφαν Νικήτας πατρίκιος, οὐκ ἀξιομάχους πρὸς τοσαύτην τῶν βαρβάρων πληθὺν ἐδοκίμασε, μάλιστα διὰ τὸ χρείαν εἶναι καὶ πρὸς τὴν μεσόγαιον πολλάκις ποιεῖσθαι τὰς συμπλοκὰς καὶ πολὺ τῆς θαλάττης ἀπαρτᾶσθαι, ὅπερ ἐδόκει πρὸς νηΐτην στρατὸν ἀσύμφορον καὶ ἀδύνατον· ἄλλας δὲ πάλιν ἀπ᾽ ἐντεῦθεν ἀποστέλλειν δυνάμεις οὐκ ἔκρινεν εἶναι λυσιτελὲς διά τε τὸ τῆς ἐκστρατείας δαπανηρὸν καὶ τὴν χρείαν τὴν τῶν ἐνταῦθα χωρῶν. καὶ συνετῶς βουλευσάμενος πρὸς Λοδοΐχον τὸν ῥῆγα Φραγγίας καὶ τὸν πάπαν Ῥώμης διαπρεσβεύεται συνεπικουρῆσαι ταῖς ἐντεῦθεν δυνάμεσι καὶ μετὰ τούτων συμπαρατάξασθαι κατὰ τῶν ἐν Βάρει κατοικησάντων Ἀγαρηνῶν, κελεύσας καὶ τὰς ὀλίγῳ πρόσθεν μνημονευθείσας χώρας τῶν Σκλαβηνῶν συνεπιλαβέσθαι τοῦ ἔργου, διὰ τῶν οἰκητόρων Ῥαουσίου καὶ τῶν παρ᾽ αὐτοῖς ἐγχωρίων πλοίων περαιωθέντας το πέλαγος Δαλματῶν.[11] ὧν ὁμοῦ πάντων

in Italia fixo pede continue eam incursabant direque desolabant, centum quinquaginta munitis oppidis, qua spontanea deditione qua obsidione vique in potestatem suam redactis, audiens imperator valde animo discruciebatur; horumque solicitudine invigilans modum quaerebat, quo facile vel hostes penitus fundere liceret vel a Romana saltem procul dicione abigere ac propellere. Iam itaque quae ante Ragusinorum causa gentisque omnis Dalmatarum missae fuerant copiae, Niceta Oorypha patricio ductore, ut supra diximus, adversus tantam barbarorum multitudinem haud satis pares existimans ac vel maxime quod in mediterraneis haud raro manus conserendae essent longiusque a mari abscedendum, quod navalibus copiis haud conduceret nec certe ab illis praestari posset, alias vero rursus Byzantio copias mittere haud utile putans ob expeditionis nimios sumptus et Orientalis tractus regionum necessitatem, prudenti consilio inito ad Ludovicum Franciae regem et ad Romanum antistitem legatos mittit, ut abs se missis copiis opem ferant ac cum eis adversus Agarenos Barii sedes habentes pugnam instruant, iubens ut et, quas paulo ante memoravimus, Sclavenorum gentes institutum suum iuvent, transmisso Ragusii incolarum ope suisque ipsorum navigiis Dalmatarum mari.[11] Hoc modo coniunctis vi-

γεγενημένων καὶ μεγάλης ἀθροισθείσης δυνάμεως, ἐπεὶ καὶ ὁ Ῥωμαϊκὸς ναύαρχος συνέσει καὶ ἀνδρίᾳ πολὺ πάντων διέφερε, θᾶττον ἡ Βάρις ἁλίσκεται. καὶ τὸ μὲν κάστρον αὐτὸ καὶ ἡ χώρα καὶ πᾶν τὸ αἰχμάλωτον εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐξουσίαν ἀναλαμβάνεται, καὶ τοὺς οἰκείους ἡ χώρα ἀπολαμβάνει οἰκήτορας, τὸν δὲ Σολδάνον ἐκεῖνον καὶ τὸν ὑπ' αὐτὸν λαὸν τῶν Ἀγαρηνῶν ὁ ῥὴξ Φραγγίας ἀναλαβόμενος ἐν Καπύῃ ἀπήγαγεν· ταύτης γὰρ αὐτὸς ἦρχεν ἔτι καὶ προσέτι Βενεβενδοῦ. καὶ ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν ἑσπέραν στρατεία τῷ βασιλεῖ τοιοῦτον πέρας ἐδέξατο, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν λαφύροις καὶ τῇ δόξῃ κατεκοσμήθη ἡ βασιλεύουσα.

ribus ingens contractus est exercitus; quodque Romanae classi praefectus longe omnibus solertia ac fortitudine praestaret, Barium brevi capitur; oppidumque ipsum et ager omnesque captivi in Romanorum potestatem cedunt, suosque regio cives ac colonos recipit. Rex Franciae Soldanum illum subditosque Saracenos sibi ipse captivos summens Capuam adduxit, cuius illa dicionis erat ut et Beneventum. Huncque prima imperatoris in Occidentem expeditio nacta finem est; eiusque spoliis ac claritate urbs Augusta ornatur.

Constant. porphyr. Historia et vita de rebus gestis Basilii imp. c. 53, 55. (Theophanis continuati lib. V, c. 53, 55 p. 289—290, 292—4. ed. Bonn.)

Μετὰ δὲ χρόνον τινὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου τοῦ ἀοιδίμου καὶ ἀειμνήστου βασιλέως ἐλθόντων Σαρακηνῶν ἀπὸ Ἀφρικῆς, τοῦ τε Σολδανοῦ καὶ τοῦ Σάβα καὶ τοῦ Κλαφοῦς,[1] μετὰ καραβίων λς', κατέλαβον ἐν Δελματίᾳ καὶ ἐπόρθησαν τὸ κάστρον τὰ Βούτοβα[2] καὶ το κάστρον τὴν Ῥῶσσαν[3] καὶ τὸ κάστρον τὰ Δεκάτερα[4] τὸ κάτω. καὶ ἦλθον καὶ εἰς τὸ κάστρον Ῥαουσίου,[5] καὶ παρεκάθισαν αὐτῷ μῆνας δεκαπέντε. τότε βιασθέντες οἱ Ῥαουσαῖοι ἐδηλοποίησαν Βασιλείῳ τῷ ἀειμνήστῳ βασιλεῖ Ῥωμαίων, λέγοντες αὐτῷ οὕτως „ἐλέησον ἡμᾶς, καὶ μὴ ἐάσῃς ἀπολέσθαι παρὰ τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ". ὁ δὲ βασιλεὺς σπλαγχνισθεὶς ἀπέστειλε τὸν

Post aliquod vero tempus, praeclaro illo ac semper memorando Basilio frena imperii moderante, venientes ab Africa Saraceni cum Soldano, Saba et Calphone[1] navibusque 36 applicuerunt in Dalmatia, atque urbes Butoba,[2] Rosa[3] et inferius Decatera[4] expugnarunt. Inde adversus Ragušium[5] profecti eam urbem obsidione cinctam quindecim tenuere menses. Tum Ragusini cives in angustias adducti Basilio semper memorando Romanorum imperatori id significarunt hisce verbis: „miserere nostri, neve nos permittas ab infidelibus pessumdari". Eaque re imperator motus Nicetam patri-

πατρίκιον Νικήτα δρουγγάριον τοῦ πλωΐμου, οὗ τὸ ἐπίκλην Ὠορύφας, μετὰ χελανδίων ἑκατόν. οἱ δὲ Σαρακηνοὶ μαθόντες τὴν μετὰ τοῦ στόλου ἄφιξιν τοῦ πατρικίου δρουγγαρίου τοῦ πλωΐμου ἔργον καταλιπόντες τὸ κάστρον Ῥαουσίου, καὶ ἀντεπέρασαν ἐν Λογουβαρδίᾳ, καὶ πολιορκήσαντες τὸ κάστρον Βάρεως τοῦτο ἐπόρθησαν. τότε ὁ Σολδανὸς κτίσας ἐκεῖσε παλάτια κατεκράτησε πᾶσαν Λογουβαρδίαν μέχρι Ῥώμης ἔτη τεσσαράκοντα.

Ὁ οὖν βασιλεὺς διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην ἀπέστειλε πρός τε τὸν Λοδόϊχον τὸν ῥῆγα Φραγγίας καὶ τὸν πάπα Ῥώμης, ἵνα συνεπαμύνηται τῷ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντι στρατῷ. οἱ δὲ ὑπείξαντες τῇ τοῦ βασιλέως αἰτήσει, ὅ τε ῥὴξ καὶ ὁ πάπας, ἦλθον ἀμφότεροι μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ ἑνωθέντες τῷ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντι στρατῷ, ἅμα τῷ Χρωβάτῳ, τῷ Σέρβλῳ καὶ Ζαχλούμῳ καὶ Τερβουνιώταις καὶ Καναλείταις καὶ Ῥαουσίοις, μετὰ πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Δελματίας κάστρων (οὗτοι γὰρ πάντες βασιλικῇ κελεύσει παρῆσαν), καὶ περασάντων ἐν Λογουβαρδίᾳ ἐκάθησαν τὸ κάστρον Βάρεως καὶ ἐπόρθησαν αὐτό.

Ἰστέον ὅτι τοὺς Χρωβάτους καὶ τοὺς λοιποὺς Σκλαβαρχόντας οἱ τοῦ κάστρου Ῥαουσίου οἰκήτορες μετὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν καραβίων διεπέρασαν ἐν Λογουβαρδίᾳ. καὶ τὸ μὲν κάστρον Βάρεως καὶ τὴν χώραν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν πᾶσαν ἀνελάβετο ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων· τὸν δὲ Σολδανὸν καὶ τοὺς λοιποὺς Σαρακηνοὺς

cium mittit, **drungarium** rei navalis, Orypham **cognominatum**, cum chelandiis centum. At Saraceni, ubi affuturum mox cum classe patricium, rei navalis drungarium, resciverunt, ab obsidione Ragusinae urbis discesserunt, et in Longobardiam traiicientes urbem Barium obsidione cinxerunt expugnaruntque. Tunc Soldanus extructis ibi palatiis Longobardiam omnem Romam usque annos quadraginta tenuit.

Hac itaque de causa imperator ad Ludovicum Franciae regem et ad papam romanum legatos misit petitum, ut exercitui a se misso auxilium ferant; qui uterque petitioni eius obsequentes cum magna manu iungunt se copiis ipsius una cum Chrobatis, Serblis, Zachlumis, Terbuniotis, Canalitis et Ragusinis cunctisque Dalmatiae oppidorum incolis (nam hi omnes ex imperatoris mandato aderant); qui in Longobardiam traiicientes urbem Barin obsederunt expugnaruntque.

Sciendum autem est quod Chrobatos reliquosque Sclavorum principes Ragusini cives suis navibus in Longobardiam transmiserint. Et urbem quidem Barim totamque regionem ac praedam universam sibi habuit imperator Romanorum, Soldanum vero cum ceteris Saracenis rex Franciae Ludovicus, et Capuam ac Beneventum ipsos abduxit. Et Soldanum quidem nemo unquam

ἐπελάβετο Λοδόϊχος ὁ ῥὴξ Φραγγίας, καὶ ἀπήγαγεν αὐτοὺς ἐν τῷ κάστρῳ Καπύης καὶ ἐν τῷ κάστρῳ Βενεβένδου. καὶ οὐδεὶς αὐτὸν εἶδεν γελῶντα· εἶπεν δὲ ὁ ῥὴξ ὅτι εἴ τίς μοι τὸν Σολδανὸν μετὰ ἀληθείας ἀναγγείλῃ ἢ ὑποδείξῃ γελῶντα, δώσω αὐτῷ χρήματα πολλά. καὶ μετὰ τοῦτο εἶδέ τις αὐτὸν γελῶντα, καὶ τῷ ῥηγὶ Λοδοΐχῳ ἀπήγγειλεν. ὁ δὲ προσκαλεσάμενος τὸν Σολδανὸν ἠρώτησεν αὐτὸν ποίῳ τρόπῳ ἐγέλασεν. ὁ δὲ εἶπεν „ἅμαξαν εἶδον καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ τροχοὺς κυλιομένους, καὶ τούτου χάριν ἐγέλασα, ὅτι καὶ ἐγώ ποτε κεφαλὴ ἤμην καὶ ἀρτίως εἰμὶ ὑποκάτω πάντων, καὶ πάλιν δύναται ὁ θεὸς ὑψῶσαί με“. καὶ ἀπὸ τότε προσεκαλεῖτο αὐτὸν ὁ Λοδόϊχος εἰς τὴν τράπεζαν αὐτοῦ καὶ συνήσθιεν αὐτῷ. οἱ δὲ ἄρχοντες τῆς Καπύης καὶ Βενεβενδοῦ ἤρχοντο πρὸς τὸν Σολδανὸν ἐρωτῶντες αὐτὸν περὶ ἰατρειῶν καὶ θεραπείας ἀλόγων καὶ λοιπῶν ὑποθέσεων ὡς γέροντα καὶ πεπειραμένον. ὁ δὲ Σολδανὸς πανοῦργος ὢν καὶ σκολιὸς εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὅτι πρᾶγμα θέλω εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ δέδοικα τοῦ μὴ παρ' ὑμῶν κατάδηλον γενέσθαι πρὸς τὸν ῥῆγα, καὶ ἀπολέσω τὴν ἐμαυτοῦ ζωήν. οἱ δὲ ὤμοσαν αὐτῷ, καὶ θαρρήσας εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὅτι ὁ ῥὴξ ἐξορίσαι θέλει πάντας ὑμᾶς ἐν τῇ μεγάλῃ Φραγγίᾳ, καὶ ἐὰν ἀπιστῆτε, ἐκδέξασθε μικρόν, κἀγὼ πληροφορῶ ὑμᾶς. καὶ ἀπελθὼν εἶπε πρὸς τὸν Λοδόϊχον ὅτι οἱ ἄρχοντες τοῦ τόπου κακοί εἰσι, καὶ σὺ οὐ δύνασαι κυριεῦσαι τὴν χώραν ταύτην, ἐὰν μὴ ἀφανίσῃς τοὺς δυνατοὺς τοὺς ἀντιπίπτοντάς σοι· ἀλλὰ δέ-

dentem videbat; itaque multas ei pecunias rex pollicetur, qui vere ridentem ipsum aut ostendisset aut nuntiasset. Evenit autem postea, ut quidam ridentem Soldanum videret, qui regi Ludovico significavit. Ille accersitum soldanum interrogavit: quamobrem risisset? isque respondit: „currum cernebam et vertentes in eo rotas, et huius rei gratia risum edidi; nam ego quoque aliquando caput fui, nunc autem infra omnes sum, et potest me deus rursum exaltare“. Atque ex illo tempore ad mensam illum suam Ludovicus adhibuit. Principes vero Capuae et Beneventi ventitabant ad soldanum interrogantes eum de medicina ac cura equorum aliisque rebus, uti senem et multo usu peritum. Ille autem, vafer admodum et versutus cum esset, dixit ipsis: „est quod communicatum vobis velim; sed vereor ne per vos regi innotescat, et ego in periculum vitae incidam“. Qui cum iureiurando se obstrinxissent, fidentior factus dixit iis: „rex vos omnes in magnam Franciam transportare statuit; et si non creditis expectate paulisper, donec plenam vobis fidem faciam“. Discendensque dixit Ludovico: „principes huis loci improbi sunt, neque tu dominari huic regioni valebis, nisi potentioribus, qui tibi obsistunt, e medio sublatis; sed primores urbis in vincula coniectos in tuam regionem mitte, et tunc pro ar-

σμευσον τοὺς πρώτους τοῦ κάστρου, καὶ ἀπόστειλον αὐτοὺς εἰς τὴν χώραν σου, καὶ τότε ὡς θέλεις οἱ λοιποὶ ὑποταγήσονταί σοι. καὶ ὅτε παρέπεισεν αὐτὸν ἵνα πλερώσῃ τὴν βουλὴν αὐτοῦ, καὶ ὥρισε γενέσθαι ἁλύσεις σιδηρᾶς εἰς τὸ ἐξορίσαι αὐτούς, ἀπῆλθεν ὁ Σολδανὸς καὶ εἶπε πρὸς τοὺς ἄρχοντας ὅτι ἀκμὴν οὐ πιστεύετε ὅτι ὁ ῥὴξ ἐξορίστους ὑμᾶς ποιεῖ καὶ παντελῶς ἐξ ἀνθρώπων γίνεται τὸ μνημόσυνον ὑμῶν. ὅμως εἰ θέλετε τελείως πληροφορηθῆναι, ἀπελθόντες θεάσασθε τί ἄρα ἐργάζονται πάντες οἱ χαλκεῖς τῇ προστάξει τοῦ ῥηγός· καὶ εἰ οὐχ εὕρητε αὐτοὺς ἐργαζομένους τὰς ἁλύσεις καὶ τὰ δεσμά, γινώσκετε ὅτι πάντα τὰ παρ᾽ ἐμοῦ λαλούμενα ὑμῖν ἐστὶ ψευδῆ· εἰ δέ ἀληθεύω, φροντίσατε τὴν σωτηρίαν ὑμῶν καὶ ἐμὲ εὐεργετήσατε τὸν τὰ χρηστὰ καὶ σωτήρια ὑμῖν βουλευσάμενον. οἱ δὲ ἄρχοντες πεισθέντες τῷ τοῦ Σολδανοῦ λόγῳ, θεασάμενοι δὲ καὶ ταῖς ἁλύσεις καὶ τὰ δεσμά, τελείαν πληροφορίαν ἔλαβον, καὶ ἔκτοτε ἐμελέτων τὴν ἀπώλειαν τοῦ ῥηγός Λοδοΐχου. ὁ δὲ ῥὴξ ταῦτα πάντα ἀγνοῶν ἐξῆλθε πρὸς τὸ κυνηγῆσαι· ὑποστρέψαντος δὲ οἱ τούτου ἄρχοντες ἐκράτησαν τὸ κάστρον, μὴ ἐάσαντες αὐτὸν εἰσελθεῖν. ὁ δὲ ῥὴξ Λοδόϊχος τὴν τῶν ἀρχόντων ἔνστασιν θεασάμενος εἰς τὴν ἰδίαν χώραν ὑπέστρεψεν. οἱ δὲ ἄρχοντες εἶπον πρὸς τὸν Σολδανὸν „τι ἄρα θέλεις ἡμᾶς ποιῆσαί σοι περὶ τῆς γενομένης εἰς ἡμᾶς παρὰ σοῦ σωτηρίας“; ὁ δὲ ᾐτήσατο ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ἀπολῦσαι αὐτόν, καὶ τούτου γενομένου ἀπῆλθεν ἐν Ἀφρικῇ εἰς τὴν ἰδίαν

bitrio ceteri sese submittent“. Cum autem persuasisset ipsi consilio suo obsequi, isque iam catenas ferreas faciendas decrevisset iis ablegandis, adiit Soldanus principes, inquiens: „nondum vos creditis, regem vos exterminaturum et omnino ex hominibus eruendam memoriam vestri; at si omnino certiores rei fieri vultis, abite et videte quid ubique fabri mandato regis conficiant; et nisi circa catenas ac vincula occupatos inveneritis, omnia me falsa dixisse vobis iudicate; sin vera dixero, curae vobis sit propria salus, mihique, qui utilia vobis et salutaria consilia dederim, beneficium reddite“. Persuasi vero principes Soldani verbis, compedibus et vinculis conspectis, omnino id quod erat crediderunt; atque ex eo tempore de tollendo rege Ludovico consilium ceperunt. Rex autem horum omnium ignarus venatum egreditur; cumque reverteretur, principes ipsius loci, urbe occupata, intrare eum minime permiserunt. Rex itaque Ludovicus, insurgentes contra se principes videns, ad sua regreditur. Principes vero Soldano dixere: „quid tibi vis faciamus pro eo, quod nos servaveris?“ Ille vero dimitti ad suos voluit; eoque facto in Africam profectus, in propriam regionem se recepit. Pristinae autem malitiae minime oblitus, exercitu collecto cum magna manu ad obsidendas capiendasque urbes

αὐτοῦ χώραν. μὴ ἐπιλαθόμενος δὲ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ κακίας ἐστρατοπέδευσε, καὶ ἦλθε μετὰ δυνάμεως ἐν Καπύῃ καὶ ἐν Βενεβενδῷ πρὸς τὸ πολιορκῆσαι καὶ ὑποτάξαι αὐτούς. οἱ δὲ τὰ τοιαῦτα κάστρα κρατοῦντες ἀπέστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν ῥῆγα Λοδόϊχον ἐν Φραγγίᾳ, ἵνα ἐλθὼν συνεπαμύνηται αὐτοῖς κατὰ τοῦ Σολδανοῦ καὶ τῶν Ἀφρικῶν. ὁ δὲ ῥὴξ Λοδόϊχος ταῦτα μαθών, καὶ ὅνπερ ἐποίησε τρόπον ὁ Σολδανὸς πείσας καὶ τοὺς ἄρχοντας ὅτι δεσμίους μέλλει ὑμᾶς ὁ ῥὴξ ἐν Φραγγίᾳ ἐξορίσαι, ἀντεδήλωσεν αὐτοῖς ὅτι καὶ ἅπερ ἐποίησα πρότερον εἰς ὑμᾶς μεταμεμέλημαι, ὅτι ἔσωσα ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν, καὶ ἀνταπεδώκατέ μοι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν· καὶ καθὼς ἐδιώχθην παρ' ὑμῶν, ἀρτίως χαίρω ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ ὑμῶν. τότε ἀπορήσαντες ἀπὸ τοῦ ῥηγὸς Λοδοΐχου ἀπέστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμαίων τοῦ δοῦναι αὐτοῖς βοήθειαν καὶ λυτρώσασθαι τοῦ τοιούτου κινδύνου· ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπέσχετο βοηθῆσαι αὐτοῖς. τοῦ δὲ ἀποκρισιαρίου ἀπὸ τῆς πόλεως ὑποστρέψαντος καὶ ἀγαθὰς ἀγγελίας τοῖς πέμψασιν αὐτὸν ἀποκομίζοντος περὶ τῆς τοῦ βασιλέως συμμαχίας, μήπω τούτου ἀποσωθέντος ἐν τῷ κάστρῳ, ἐκρατήθη παρὰ τῶν βιγλῶν τοῦ Σολδανοῦ· προεγνώκει γὰρ ὁ Σολδανὸς τὴν γεγονυῖαν ἀποστολὴν πρὸς ἱκεσίαν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων, καὶ ἐπίκτευσε τοῦ τὸν ἀποκρισιάριον αὐτῶν κρατῆσαι, ὅπερ καὶ γέγονε. κρατηθέντος δὲ αὐτοῦ ἔμαθε τὴν ἀποτελεσθεῖσαν παρ' αὐτοῦ δουλείαν, καὶ ὅτι δι' ὀλίγων ἡμερῶν καταλαμ-

Capuam ac Beneventum venit. Capuani vero ac Beneventani legatos in Franciam ad regem Ludovicum mittunt, uti suppetias ipsis adversus Soldanum et Afros ferret. At rex Ludovicus his cognitis et quomodo egisset Soldanus principibus persuadens, regem compeditos in Franciam mittere voluisse, sic ipsis respondit: „poenitet quidem me etiam eorum, quae antea vobis praestiti, cum vos ab hostibus servarim, pro quo beneficio mala mihi reposuistis; et quemadmodum eiectus ipse a vobis fui, ita nunc de vestro exitio gaudeo". Tunc ad summam angustiam redacti, a rege Ludovico ad Romanorum imperatorem legatos mittunt petitum, ut ipsis opitularetar atque ab eiusmodi periculo eos liberaret. Pollicetur opem imperator; sed legatus ab urbe Constantinopolitana rediens atque laeta suis nuntia afferens de auxilio ab imperatore mittendo, priusquam in urbem se recipere posset a Soldani excubiis captus fuit; praesciverat quippe ille legationem factam ad imperatorem Romanum, et omni studio incubuit ut legatum caperet; quod et factum fuit. Comprehenso autem legato intellexit, quo defunctus fuerat officio, et post paucos dies auxilia Romani imperatoris affutura. Dicit itaque ei Soldanus: „si, quae dixero, feceris, libertate et maximis muneribus cohonestaberis; sin minus, mala morte pe-

βάνει ἡ τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων βοήθεια. ὁ δὲ Σολδανὸς εἶπε τῷ αὐτῷ ἀποκρισιαρίῳ ὅτι εἰ ποιήσεις ὅπερ σοι εἴπω, ἐλευθερίας καὶ δωρεῶν μεγίστων ἀξιωθήσῃ· εἰ δὲ μή, πονηρῷ θανάτῳ τὴν ζωὴν ἀπολέσεις. τοῦ δὲ ὑποσχομένου ἐκπληρῶσαι τὰ κελευόμενα αὐτῷ, εἶπεν ὁ Σολδανὸς πρὸς αὐτόν ὅτι κελεύω στῆναί σε πλησίον τοῦ τείχους, καὶ προσκαλέσασθαι τοὺς ἀποστείλαντάς σε, καὶ εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς „ἐγὼ μὲν τὴν δουλείαν ἣν ὤφειλον ποιῆσαι πεποίηκα, καὶ τὸν βασιλέα Ῥωμαίων περὶ ὑμῶν ἐδυσώπησα· πλὴν οὖν γινώσκετε ὅτι εἰς κενὸν ἐγένετο ἡ ὁδός μου, καὶ ὁ βασιλεὺς παμφαῦλον ἔθηκε τὴν παρ' ὑμῶν γεγονυῖαν ἱκεσίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ βασιλεώς μὴ ἐλπίζετε βοήθειαν“. τοῦ δὲ ὑποσχομένου ταῦτα μετὰ χαρᾶς ἐκπληρῶσαι, ἤγαγον αὐτὸν πλησίον τοῦ κάστρου, καὶ ἐν οὐδενι θέμενος τὰ παρὰ τοῦ Σολδανοῦ ῥηθέντα πάντα, μήτε τὰς ἀπειλὰς αὐτοῦ φοβηθεὶς μήτε ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πεισθείς, ἀλλὰ τὸν τοῦ θεοῦ φόβον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ θέμενος διελογίσατο ἐν ἑαυτῷ ὅτι συμφέρον ἐστὶν ἐμὲ μόνον ἀποθανεῖν καὶ μὴ τοσαύτας ψυχὰς διὰ λόγου παγιδεῦσαι καὶ προδοῦναι εἰς θάνατον. καὶ δὴ πλησίον τοῦ τείχους αὐτοῦ γενομένου καὶ πάντας τοὺς ἄρχοντας προσκαλεσαμένου, εἶπε πρὸς τοὺς ἐξουσιάσαντας τοῦ τοιούτου κάστρου „ἐγὼ μέν, κύριοί μου, τὴν διακονίαν μου ἐξεπλήροσα, καὶ τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων δηλωθέντα ὑμῖν ἀπαγγελῶ· πλὴν ὁρκίζω ὑμᾶς εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν παντὸς τοῦ κάστρου καὶ

ribis“. Cumque legatus, facturum se mandata, pollicitus esset, dixit ei Soldanus: „iubeo te proxime muros accedere ac eos, qui te miserunt, advocare, ipsisque dicere: ego quidem quod vobis officium debui, praestiti, imperatoremque Romanum pro vobis oravi; verum notum vobis volo frustra mihi susceptam hanc profectionem fuisse; et supplicationem vestram imperator reiecit, neque est quod opem ab illo ullam expectetis“. Legatum autem haec se executurum cum laetitia promittentem ad urbem duxerunt. At apertis omnibus, quae Soldanus dixerat, neque minis eius territus, neque pollicitationibus persuasus, sed dei timorem in pectore gestans, haec in animo cogitavit: „satius est unum me mori quam tot animas verbo compediri et ad mortem prodi“. Et sane cum proxime muros esset omnesque principes advocasset, ita urbis primates allocutus est: „ego quidem, domini mei, officio meo defunctus sum, et quae significari vobis Romanorum imperator iussit, nuntiabo; at obtestor vos per filium dei urbisque vestrae universae et animarum vestrarum salutem, uti pro me benefaciatis liberis meis et quae me amplecti sperat coniugi; quemadmodum enim illis feceritis, ita a iusto et bonorum remuneratore deo, qui iudicaturus est vivos et mortuos, mercedem recipietis“. Et haec

αὐτῶν τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ἵνα ἀντὶ ἐμοῦ εὐεργετήσητε τὰ τέκνα μου καὶ τὴν ἐλπίζουσαν ἀπολαβεῖν με σύμβιόν μου· ὡς γὰρ ποιήσητε μετὰ αὐτῶν, παρὰ τοῦ δικαίου καὶ μισθαποδότου ἀγαθοῦ θεοῦ, μέλλοντος κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, τὸν μισθὸν ἀπολήψεσθε". καὶ ταῦτα εἰπὼν παρεθάρρυνεν αὐτοὺς λέγων „ἐγὼ μὲν ἀπὸ τοῦ Σολδανοῦ ἀπολοῦμαι καὶ περὶ τὴν ζωὴν κινδυνεύω· ὑμεῖς δὲ στῆτε ἑδραῖοι καὶ μὴ δειλανδρήσητε, ἀλλ' ὑπομείνατε μικρόν, καὶ εἰς ὀλίγων ἡμερῶν φθάσει ἡ ἀποσταλεῖσα ὑμῖν σωτηρία παρὰ τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων." ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, οἱ κατέχοντες αὐτὸν οἰκεῖοι τοῦ Σολδανοῦ παρὰ προσδοκίαν τὰ παρ' αὐτοῦ λαληθέντα ἀκούσαντες ἔβρυξαν ἐπ' αὐτὸν τοὺς ὀδόντας, καὶ εἰς τοῦ ἑτέρου προέτρεχον, τίς ἄρα τῆς αὐτοῦ σφαγῆς γένειεν αὐτουργός. τοῦ δὲ παρ' αὐτῶν ἀναιρεθέντος, πτοηθεὶς ὁ Σολδανὸς τὴν τοῦ βασιλέως ἐρχομένην δυναστείαν ὑπέστρεψεν εἰς τὴν ἰδίαν χώραν. καὶ ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ νῦν καὶ οἱ τῆς Καπύης καὶ οἱ τῆς Βενεβενδοῦ εἰσὶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων εἰς τελείαν δούλωσιν καὶ ὑποταγὴν διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς γενομένην μεγάλην ταύτην εὐεργεσίαν.

locutus animo illos bono esse iussit, inquiens: „ego profecto de vita periclitor et a Soldano interficiar; vos autem resistite fortiter; neque timete, sed expectate paulisper; post paucos quippe dies aderunt auxilia ab imperatore Romanorum vobis missa". Legatus cum haec verba pronuntiasset, Soldani milites, qui eum deduxerant, auditis quae praeter expectationem locutus erat, dentibus super eum stridebant, ac procurrentes certatim ipsum interficiunt. Eo autem occiso Soldanus validissimum imperatoris exercitum, qui adventabat, metuens ad sua regreditur. Et ex illo tempore in hodiernum usque diem Capuani ac Beneventiani sub potestate Romani imperatoris degunt, ipsique propter ingens hoc in illos collatum beneficium plene subiecti serviunt.

Constantinus porphyr. de admin. imp. c. 29, p. 129—136.

Constantinus porphyr. inseruit tribus operibus suis tres, parum discordantes, relationes de imperii in Longobardiae themate contra Saracenos lucta, hac occasione eorundem in Dalmatiam irruptionem, Dalmatinorum aeque ac Chroatorum in communi hoste oppugnando cooperationem, nec non restitutam exinde illorum cum imperio pristinam vicissitudinem commemorans. Verum in relationibus istis exigua habetur temporis ratio, nam eventus, qui Barensis civitatis per Saracenos occupationi (841) praecesserant, quive usque ad eiusdem recuperationem

(871) sequebantur, uno quasi halitu narrantur, omnesque ad Basilii imperium referuntur. Quod si tamen prae oculis habeamus, Saracenos iuxta relationem nostram invasisse Dalmatiam ante Barensis civitatis occupationem: eo tum irruptio [illegible] ad a. 840 referenda est. Quae quidem sententia eo quoque commendari videtur, quod aliunde constet, Calfonem et Sabam Saracenorum fuisse duces a. 841—42, quorum prior a. 841 Barim occupaverat, alter vero ad Tarentum a. 842 extiterat. Chronicon casinense c. 8. Pertz SS. III. 225. Erchempert: Historia Langobardorum c. 16. ibid. III. 247. V. infr. p. 355. [illegible] Saraceni post a. 840 saepius adriatici maris littora infestaverint. V. Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. S. 48—9. Constantini itaque relationes documentis aliis praemittimus, quia primam Dalmatiae invasionem enarrant, bellaque contra Saracenos, in quibus Dalmatini et Croati auxilia quoque exhibebant, quasi in nucleo describunt, relinquentes de caetero ut relationes hae coaevis scriptoribus emendentur et compleantur. V. Muratori: Annali d'Italia. Venezia 1845. vol. III, p. 566 ss. M. Amari: Storia dei Musulmani di Sicilia. Firenze 1854, vol. I. p. 258 ss. Dümmler: Geschichte des ostfränkischen Reiches I, 184 folg.

[1] Cf. Chron. casinense c. 8. Pertz: Mon. Germ. Script. III. 225: „Eo tempore (841) dictus Radelchis princeps (Beneventanorum) per Barensem Pandonem gastaldium in auxilium sibi transmarinos invitavit Saracenos, qui diu erga Barim residentes, intempesta videlicet noctis hora more solito nominatam rapuerunt civitatem ... Horum iniquorum primus venientium vocabatur Kalfon rex". Erchempert: Hist. Langob. c. 16 ibid. III, 247: „Rex vero eorum Calfo nomine". „Khalfûn, uom berbero, liberto della tribù araba di Rebî'a". Amari op. cit. I, 360. Σάμα, Σάμβα, Σάβα est Saba, „che parmi corruzione di Sâheb". Cf. Sâheb-el-Istûl nel significato di ammiraglio". ibid. Σολδανός, apud latinos scriptores etiam „Seodan, Saugdan, Soldanus" (v. chron. s. Benedicti. Pertz III, 205. Andreae Bergomatis chron. c. 15. ibid. p. 236. Erchemperti histor. Langob. c. 33. ibid. p. 232). Soldanus et Saba sunt honoris tituli, „che gli scrittori cristiani danno talvolta per nome proprio". Amari loc. cit.
[2] Βουθόη, Butua, Budva. Forbiger: Handbuch der alten Geographie III, 842.
[3] Ῥῶσα ist vielleicht Porto Rose an der Einfahrt in den Busen von Cattaro gegenüber Castelnuovo, keinesfalls aber Risano, das damals Rhizinium, Ῥίσενα hiess. Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. S. 48.
[4] „Decadaron". Ravennatis cosmographia lib. IV, c. 16. lib. V, c. 14 ed. Pinder et Parthey. Nunc. Cattaro, Kotor. [5] Ῥαούσιον, Ravennatis cosmographia loc. cit.: „Ragusium". [6] Longobardia est Constantino (de thematibus lib. II, p. 60 ed. Bonn.) thema XI, a Langobardis ita dictum, complectens infimam Italiae inferioris partem cum urbibus Bario et Tarento, excluso utique Beneventano Langobardorum principatu. [7] A. 841. [8] Hoc ordine capta sunt loca praecipua, in Sicilia: Mazzara 827, Messana 831, Panormus 832, Korlun et el-Belut 839, Abi-Thûr 851, Kasr-Jani 854, Ragusa et Butera 864, Agrigentum 872 a. in Langobardiae themate Bari 841, Tarentum 856 a. Romam usque a. 846 penetrarunt. V. infr. p. 363. [9] Barium recuperatum est a. 871, 2—3 februarii. Vide infr. p. 357. Constantinus itaque occupatione urbis huius per Saracenos enarrata mox eiusdem recuperationem refert, sicque 30 annorum spatium transilit. [10] Nicetas hicce idem omnino est vir, cuius imp. Ludovicus memi-

(v. infr. p. 362), quive Dalmatiae Slavenos potius quam Saracenos aggressus est. [4] Dalmatas et Chroatos obsidioni Barii reapse interfuisse, elucet ex epistola Ludovici imp. Verum ipsi erant cotum non Graecorum sed Francorum socii.

2.

1. 842—3.

Saraceni maris adriatici littora infestant, Absarensem civitatem incendio devastant.

Hac denique tempestate[1] Theodosius patricius Constantinopoli ad Veneciam veniens, spatharii honoris investituram Petro contulit duci, integroque anno ibi commoratus est, ex imperatoris parte eundem ducem efflagitans, ut expeditionem Saracenos ad expugnandos sibi adtribuere non recusaret; quod libenter dux facere non denegavit. Tunc praeparare sexaginta bellicosas naves omni sub festinatione studuit, et usque ad Tarantum, ubi Saba Saracenorum princeps cum maximo exercitu manebat, easdem destinavit. Sed a Saracenorum multitudine pene omnes Venetici capti et interfecti sunt.[2]

Idem nempe Saraceni, videntes quod in christianis victoriam essent consecuti, ad Absarensem civitatem[3] usque pertingere non dubitaverunt, et in feria secunda pascę incendio eam devastantes, ad Anconam civitatem transierunt; quam similiter igne concremantes, multos captivos exinde secum detulerunt. Deinde vastum per mare huc illuc navigantes, Adrianensem portum,[4] qui vicinus Veneciae subsistit, applicuere. Ubi cum sortis industria se illic nullam predam capturos pervidissent, redeundi iter ad propriam arripuerunt. Postquam vero ad exitum Adriatici culfi pervenerunt, naves Veneticorum, quae de Sicilia seu de aliis partibus revertebantur, omnes ab eisdem comprehense sunt.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 17. Andr. Danduli chron. venet. Muratori XII, 175.

[1] Scilicet dum „factus est ecclipsis“ a. 840 die 5 Maii. [2] Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien. S. 49: „Tarent fiel etwas später als Bari in die Hände der Sarazenen (Chron. Casin. c. 4, c. 17), daher diese Seeschlacht wohl nicht vor 843 gesetzt werden kann. Die Worte: „ad Tarantum, ubi Saba... cum maximo exercitu manebat“ lassen aber auch die Auslegung zu, dass Saba etwa erst in der Belagerung Tarent's begriffen, war, welches fame obsessa genommen wurde, und das führt auf 842. [3] Ossero Osor in insula Cherso sinus Flanatici. [4] In ostio Padi.

Saraceni mare adriaticum usque ad Quarneri culfum iterum infestant; pugna ad insulam Sansego.

In secundo vero anno[1] iterum praedicti Saraceni maximo cum exercitu usque ad Quarnarii culfum pervenerunt. Quos Venetici navali expedicione aggredientes, acriter iuxta locum, qui Sansagus[2] nominatur, supra eosdem irruerunt. Sed demum Venetici dantes terga, victi regressi sunt.

Johannis chronicon venet. Pertz SS. VII, 18. Andr. Danduli chron. venet. Muratori XII, 177.

[1] Id est a. 844. [2] Sansego (Sušak) insula parva ab occidente insulae Lušin. Vide Acta nr. 68, p. 89.

4.

C. a. 850.

Ragusium maxima parte corruit.

Interea Ludovicus Francorum rex Beneventi principatum adivit, et capto Abomasale[1] inimico, cum suis Romam ingressus est, sicque ab apostolico coronatus et unctus est in regem.[2]

Fertur quoque tunc Ragusiensem civitatem maris et ventu impetu maxima ex parte cecidisse.

Johan. chron. venet. Pertz SS. VII, 18.

Chronicon Siculum ap. Muratori: Script. rer. ital. I, 1. p. 245. de Ragusa narrat:

A. 6356 (848). Capta est Ragusa prima vice.

A. 6375 (867). Tradita est Ragusa secundo.

Ast e mente clarissimi M. Amari (Storia dei Musulmani di Sicilia. I, 319. 346.) hic non Dalmatiae sed Siciliae Ragusa, „forte castello in Val di Noto“ in infima insulae parte, subintelligenda est.

[1] Amelmassar, Massar in chron. Cassinensi, ab Andrea Bergam. et Erchemperto vocatur. Pertz: Script. III. [2] Anno 850 die 6 aprilis. Prudentii ann. 850.

5.

A. 869—871.

Barium obsidione cingitur et capitur, „Sclavenis cum navibus suis apud Barim consistentibus“.

In diebus Ursoni Veneticorum duci nunciatum est, quod exercitus Sarracenorum iuxta Tarantum maneret. Tunc navibus belli-

cosis eosdem dimicaturus adivit. Cumque diu inter sese decertantes Sarraceni superati cecidissent, Venetici victores reversi sunt.

Interea Baris civitas domni Ludovici, regis Francorum et Longobardorum, ab exercitu capta est; quam videlicet civitatem, Bandone eiusdem civitatis gastaldio agente, Sarracenorum gens per annos circiter triginta[1] tenuerunt. Trigesimo primo anno, divina favente gratia, reddita est illis impietas, quam christianis civibus olim intulerant. Capta est autem quarto nonas Februarias, qua die sancte dei genitricis virginis Mariae purificatio celebratur.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 19.

Barium iam a. 867, tum iterum a. 869 obsidione cinctum est. Sequenti vero anno maiori robore ab exercitu franco-langobardico, cui adiunxerunt se etiam auxiliares copiae Dalmatinorum et Chroatorum qui supremum Ludovici dominium agnoscebant, obsidebatur, tandemque die 2 februarii captum est. Vide annal. Benevent. ad a. 871 (Pertz: Script. III, 174), Andreae Bergomatis chron. c 15 (ib. III, 236), Erchemperti histor. Langob c. 33 (ib. III, 232), chronic. Benedicti (ibid. III, 205). De Dalmatinorum et Chroatorum auxilio refert praeter Constant. porphyr. loc. cit. (v. p. 346 ss.) ipse Ludovicus in epistola data ad imp. Basilium. V. infra p. 362. Ex eadem epistola, nec non e chronico salernitano c. 107 (Pertz. SS. Germ. III, 521. 527) elucet, Graecos non multum Francis in recuperando Bario adiuvasse.

[1] L. c. ab anno 841. V. supr. p. 343—54.

180.

Bulgarorum cum Pannoniae Slavis societas, cum Serbis et Chroatis inimicitiae.

1.

Bulgarorum et contiguorum Slavorum (pannoniensium) ad Francorum imperium amica primum tum hostilis relatio.

A. 845. (Hludovicus) tempore autumni in Saxonia apud Padrabrunnon generale placitum habuit, ubi fratrum suorum et Nordmannorum, Sclavorum quoque et Bulgarorum legationes suscepit, audivit et absolvit.

Ruodolfi fuld. annales ad a. 845. Pertz Mon. Germ. SS. I, 364.

A. 852. Habita est autem et synodus ex voluntate atque praecepto eiusdem serenissimi principis (Hludowici) in civitate Mogontia, metropoli Germaniae, praesidente Rhabano, venerabili eiusdem

urbis archiepiscopo . . . Rex vero cum principibus et praefectis provinciarum publicis causis litibusque componendis insistens . . . legationes Bulgarorum Sclavorumque audivit et absolvit.

Ruodolfi fuld. annales ad a. 852. Pertz I, 367.

A. 853. Bulgari, sociatis sibi Sclavis, et, ut fertur, a nostris muneribus invitati adversus Hludovicum, Germaniae regem, acriter promoventur; sed domino pugnante vincuntur.

Prudentii Trecensis annales ad a. 853. Pertz I, 448.

Sub „Sclavis" hicce Pannonienses intelligendos esse, ex illis, quae nro 173 (p. 330—4) allata sunt, deducitur. Nec dubito, Slavos hosce fuisse incolas Pannoniae inferioris inter Savum et Dravum, qui Liudeviti et Ratimiri (nr. 175, p. 336—7) stragem aegre ferentes Bulgaris sese associarunt. Princeps, qui Bulgaris eotum dominabatur, verisimiliter iam Presiami filius Boris erat. Idem iam Michaele III et Theodora imperantibus (842—855) rem Bulgarorum publicam administravit (Theophanis continuati lib. IV, c. 13. p. 162 ed. Bonn.).

2.

Bulgarorum princeps Boris Serbiam aggreditur. Terbuniae princeps sui iuris efficitur.

Μετὰ δὲ θάνατον Βλαστημέρου τοῦ ἄρχοντος διεδέξαντο τὴν ἀρχὴν τῆς Σερβλίας οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτοῦ, ὁ Μουντιμῆρος[1] καὶ ὁ Στροήμερος[2] καὶ ὁ Γοΐνικος,[3] μερισάμενοι τὴν χώραν. ἐπὶ τούτων παρεγένετο ὁ τῆς Βουλγαρίας ἄρχων Μιχαὴλ ὁ Βορίσης[4] θέλων ἐκδικῆσαι τὴν ἧτταν Πρεσιὰμ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ πολεμήσας, εἰς τοσοῦτον αὐτὸν ἐπτόησαν οἱ Σέρβλοι ὥστε καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βλαστήμερον[5] ἐκράτησαν δέσμιον μετὰ καὶ βολιάδων δώδεκα μεγάλων.[6] τότε δέ τῇ τοῦ υἱοῦ θλίψει καὶ μὴ θέλων ὁ Βορίσης εἰρήνευσε μετὰ τῶν Σέρβλων. μέλλων δὲ ὑποστρέφειν ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ φοβηθεὶς μήποτε ἐνεδρεύσωσιν αὐτὸν οἱ Σέρβλοι καθ᾽ ὁδοῦ, ἐπεζήτησεν εἰς διάσωσιν αὐτοῦ τὰ τοῦ ἄρχοντος Μουντιμήρου παιδία, τὸν Βόρενα[7] καὶ τὸν Στέφανον· οἵ καὶ διέσωσαν αὐτὸν ἀβλαβῆ μέχρι τῶν

Post mortem autem Vlastemeri regionem inter se partiti principatum Serbliae exceperunt tres eius filii: Muntimerus,[1] Stroëmerus[2] et Goinicus.[3] Hos aggressus est Michaël Borises[4] Bulgariae princeps, stragem, quam pater Presiam passus erat, vindicare cupiens; sed eum bellantem adeo afflixerunt Serbli, ut filium eius Vlastemerum[5] in vinculis abducerent una cum proceribus grandibus[6] duodecim. Tunc filii casu permotus Borises, quamlibet invitus, pacem cum Serblis fecit. In Bulgariam vero rediturus et Serblorum in itinere insidias timens, Muntimeri principis filios, Borena[7] et Stephanum, viae duces petiit, qui et indemnem usque ad Rasam[8] deduxerunt. Et ingentia

συνόρων ἕως τῆς Ῥάσης.[8] καὶ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης χάριτος δέδωκεν αὐτοῖς Μιχαὴλ ὁ Βορίσης δωρεὰς μεγάλας· καὶ ἐκεῖνοι ἀντέδωκαν αὐτῷ χάριν ξενίων ψυχάρια δύο, φαλκώνια δύο, σκυλία δύο καὶ γούνας ἐννενήκοντα· ὅπερ λέγουσιν οἱ Βούλγαροι εἶναι πάκτον.

ab eo munera beneficii huius nomine acceperunt, vicissim donantes xeniorum vice duo mancipia, duos falcones, duos canes et pelles nonaginta; quod Bulgari pactum esse dicunt.

Constant. porph. de adm. imp. c. 32, p. 154—5.

[1] **Мѫтимиръ**, Mutimir. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennam. nro. 241. [2] Strojmir. Cf. Strojislav. ibid. nr. 374. [3] Gojnik. Cf. Gojen, Gojak, Gojko ibid nr. 74. [4] Theophan. cont. lib. IV, c. 13, p. 162 ed. Bonn Ὁ ἄρχων Βουλγαρίας, Βώγωρις οὗτος ἦν. Symeon mag. de Michaele et Theodora c. 21, p. 664 ed. Bonn. Βόγαρις ὁ ἄρχων Βουλγαρίας. Ibid c. 25, p. 665: „κατὰ Γόβορι (pro Βόγορι) ἄρχοντι Βουλγάρων". Monachus Chrabr (Šafařik: Památky dřevn. pisemn. Jihoslov. Okázky p. 91): **въ врѣмена михаила цьсарѣ грьчьска и бориса къназа блъгарьска..**" Boris a 864—5 christianus factus in baptismo nomen Michaelis ab imperatore Graecorum sortitus est. [5] Male loco „Βλαδημέρου", quod erat nomen Boris filio maxime nato. Annal. Fuld. ad a. 892. Pertz I, 408: „ad Bulgarios et regem eorum Laodomur". Vita s. Clementis c. 19. ed. Miklošić. Georgius monach. de Michaele et Theodora c. 8, p. 818 ed. Bonn. „ἄρχων Βουλγαρίας ὁ Βαλδίμερ". [6] Interpres hunc terminum non intelligens vertit: „cum machinis grandibus". Idem auctor alio loco, sc. de Caerem. aulae byz. lib II c 47, p. 682 ed. Bonn. Bulgariae primores „βολιάδες" nominat, ubi legatos a logotheto sic interrogari adducit: „πῶς ἔχουσιν οἱ ἒξ βολιάδες οἱ μεγάλοι; πῶς ἔχουσιν καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔσω καὶ ἔξω βολιάδες". V. Drinov: Južnye Slavjane i Vizantija v X věkě p. 92. [7] Vide Miklošić: Die Bild. der slav. Personennam. nr. 16. Borena, Borin. [8] Rasa, **Расъ** (v. Daničić: rječnik iz književnih starina srb. ad h. v.), **Раса**, urbs ad fl. Rasam prope Novi Pazar. Šafařik: Slov. starož. p. 652.

(Ὁ ἄρχων Σερβλίας Βλαστήμερος) τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ δέδωκεν ἄνδρα Κραΐναν[1] τὸν υἱὸν Βελάη[2] τοῦ ζουπάνου Τερβουνίας. θέλων οὗτος τὸν ἴδιον γαμβρὸν δοξάσαι ὠνόμασεν αὐτὸν ἄρχοντα, ποιήσας αὐτὸν αὐτεξούσιον.

(Vlastemerus, Serbliae princeps) filiae suae maritum dedit Krainam,[1] Belaë[2] Terbuniae zupani filium, eumque honoris ergo principem appellavit; et ut sui iuris esset, effecit.

Constant. porphyr. de admin. imp. c. 34, p. 161 ed. Bonn.

[1] Kraja, Krajin, Krajko, Krajmir. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 174. [2] Běla, Belja, ibid. nr. 27.

3.

Idem Boris Chroatiam invadit.

Ὅτι ὁ ἄρχων Χρωβατίας ἐξ ἀρχῆς, ἤγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, δουλικῶς ὑπῆρχεν ὑποτεταγμένος τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, καὶ οὐδέποτε τῷ ἄρχοντι Βουλγαρίας καθυπετάγη. ἀλλ᾽ οὐδὲ Βούλγαρος ἐπῆλθε πρὸς πόλεμον κατὰ τῶν Χρωβάτων, εἰ μὴ Μιχαὴλ ὁ ἄρχων Βουλγαρίας, ὁ Βορίσης, ἀπελθὼν καὶ πολεμήσας αὐτοῖς καὶ μηδὲν ἀνύσας, δοκηθεὶς εἰρήνευσε μετ᾽ αὐτῶν, ξενίσας τοὺς Χρωβάτους καὶ ξενισθεὶς παρὰ τῶν Χρωβάτων. ἀλλ᾽ οὐδὲ πώποτε οἱ Χρωβάτοι οὔτε τοῖς Βουλγάροις πάκτον δεδώκασιν, εἰ μὴ πολλάκις ἀμφότεροι ξένιά τινα πρὸς ἀλλήλους παρέσχον φιλοφρονήσεως ἕνεκα.

Chrobatiae autem princeps a initio, id est ab Heraclii impera toris temporibus, Romano impe ratori, non Bulgariae principi subditus erat. Neque Bulgaru cum Chrobatis bellum gessit, prae ter Michaelem Borosen, Bulga riae principem, qui sumptis armi bellum ipsis intulit; sed cum nihi efficeret, muneribus datis et ac ceptis pacem fecit. Neque Chro bati unquam Bulgaris tributu dederunt; sed alteri alteros saep amicitiae ergo donis cohonestarun

Constantinus porph. de adm. imp. c. 31, p. 150—151 ed. Bonn.

Bellum Bulgarorum contra Serbos et Chroatos initio principatus Bori idque certo ante eiusdem ad fidem christianam conversionem (864— Viek i djelovanje sv. Cirila i Metoda p. 145—8), gestum fuisse videtu In Serbia necdum Mutimirus solus rem publicam administrabat (v. n 190); ducem Chroatiae Trpimirum eotum fuisse censeo, sub quo spal tensis ecclesia erat „metropolis usque ripam Danubii" (acta nr. 2, p. 4 An non cum temporum rerumque adiunctis optime conveniret, utrumque bellum mox post a. 853 et ante a. 864, adeoque intra ann 854—864, gestum fuisse admitteretur?

181.

A. 870—1.

Graecorum imperium sub Basilio I iterum se in Dalmatiae et Chro tiae res publicas ingerit.

1.

A. 870.

Legati pontificis Hadriani II in reditu Constantinopoli Roma Dyrrachio in Italiam navigantes incidunt „in Sclavorum manus

(Legati Hadriani II summi pontificis, Donatus episcopus Ostien et Stephanus Nepesinus episcopus et Marinus diaconus Constant

nopoli a Theodosio spathario) Dyrchacium[1] usque perducti, negligenterque sine ulla provisione dimissi, post dies aliquot navigantes in Sclavorum deducti manus, proh dolor, inciderunt, bonisque omnibus ac authentico, in quo subscriptiones omnium fuerant, exemplari[2] denudati sunt; ipsique capite plexi fuissent, nisi ab his, qui ex illis aufugerant, sibi timuissent. Tandem apostolicis, imperialibusque litteris ab exilio liberati et undecimo calendarum Januariarum die, indictione quarta, Romam reversi, omnia quae superius diximus, coram sanctissimo summo pontifice ac proceribus retulerunt, nihilque aliud scripturarum, quam librum actionis Ignatii et libellos, quos a Sclavis receperant, et reliquos libellos, quos Supponi archiministro et Anastasio prudentissimo bibliothecario sanctae sedis apostolicae (cuius praescientiae sollicitudine exemplar amissae synodi, quod sibi scribendum impetraverat, ecclesia Romana suscepit) dudum Constantinopoli commendaverant, ostendere potuerunt.

Vita Hadriani II ed. Muratori: Script. rer. ital. III, 268.

Cum legati iam die 22 dec. 870 Romae essent, ipsi pridie in Slavenorum manus deducti sunt.

[1] ed. Muratori legit: „Acodyrcharium" in locum „a quo dyrchacium".
[2] concilii constantinopolitani, quod a. 869 die 5 octobris apertum est.

2.

I. 871.

Patricius Nicetas, legatorum pontificiorum captivitatem vindicaturus, „Sclaveniae" terram aggreditur.

Lodoguicus divina ordinante providentia imperator augustus Romanorum dilectissimo spiritualique fratri nostro Basilio, gloriosissimo ac piissimo, atque imperatori novae Romae . . . Caeterum fraternitatis tuae dilectionem rogamus, nullam Nicetae patricio[1] molestiam irrogare pro eo, quod nostrum tam insolenter offenderit animum. Nam licet adeo protervus et contumax erga nostrum fuerit imperium, ut fidelium quoque nostrorum numerosa multitudo in eum severiore mente commoveretur, nisi a nobis, causa tui honoris pariter et amoris praeventa, compesceretur, tamen malum pro malo retribuere non tulimus, nec debemus . . .

Non autem apocrisarios apostolicae sedis esse, vel professio docet vel eruditio dictat vel conuersatio anteacta demonstrat . . electos enim et approbatos eos, tam spiritualis pater noster summus pontifex quam ecclesia . . ad preces sublimis a deo servandi imperii

tui illos direxisse noscuntur. Unde et decuerat excellentiam tuam ita munitos eos remittere, ut in nullos vel piratarum vel aliorum pravorum incursus inciderent. Grave namque contra te super hoc tam spiritualis patris nostri apostolici papae quam totius ecclesiae Romanae murmur accenditur eo, quod illos a sede apostolica tam desiderabiliter expetieris, sed tam improvida dispensatione remiseris. Et Niceta quidem patricius, Hadriano loci servatore[2] cum classibus destinato, accepta quasi pro huiusmodi re occasione, multas praedas ab ipsis Sclavenis abstulit, et quibusdam castris diruptis eorum homines captivos adduxit, nec tamen quae praefati venerabiles apocrisarii perdiderunt, hactenus restituta sunt. Sane spiritalem tuam nolumus ignorare fraternitatem super castra nostra dirupta et tot populis Sclaveniae nostrae in captivitate sine qualibet parcitate subtractis, supra quam dici possit animum nostrum commotum. Non enim congrue gestum est, ut iisdem Sclavenis nostris, cum navibus suis apud Barim in procinctu communis utilitatis consistentibus et nichil adversi sibi aliunde imminere putantibus, tam impie domi sua quaeque diriperentur, sibique contingerent, quae si praenoscerent, nequaquam prorsus incurrerent. Qua de re desiderabilem dilectionem tuam hortamur et ammonemus, quod mox id corrigere iubeat, et ipsos captivos ad propria cum suis reduci praecipiat; si charitatis vinculum nunquam inter nos fore cupiat dissoluendum . . . .

Epistola in chronico salernitano c. 107. Pertz: Mon. Germ. SS. III, 521—7. Muratori: Script. rer. ital. II, 2 p. 244—54. Adducimus tantum fragmentum rem nostram concernens.

Epistola haec, quam Amari (Storia dei Musulmani I, 381) suppositiam esse censet, mox post recuperatum Barium scripta est.

E verbis imp. Ludovici „populis Sclaveniae nostrae, iisdem Sclavenis nostris" sat clare deducitur, subintelligendos esse Dalmatinos et Chroatos, qui supremum Francorum dominium agnoscebant, quive ideo ipsis in Baris obsidione auxilium praestabant. De caetero ex epistola Joannis VIII a. 873—6 (v. p. 6) patet, Domogoji Chroatiae ducis subditos cotum piraticam artem exercuisse.

[1] v. p. 345. Nicetas cognomento „Ooryphas". Νικήτα ὁ Ὠορύφας. [2] ap. Muratori: „Hadriatici freti servator . . . destinatus".

3.

A. 871, 10 Novembris.

Papa Hadrianus II Basilio, Constantino et Leoni imperatoribus legatos suos in itinere despoliatos fuisse conqueritur.

Apocrisiarios quoque nostros, super quorum nihilominus reversione scripsistis, licet sero, post multa tamen pericula, depraedationes atque propriorum hominum trucidationem, nudos tandem recepimus, non cuiuslibet hominis fretos auxilio sed dei solius praeditos adminiculo. Unde audientes haec universi gemunt, et quia isti pertulerunt, quae sub nullo piorum principum quemquam sedis apostolicae missum pertulisse recolunt, omnes stupefacti mirantur; fitque continui clamoris ab ecclesia nostra murmur, quod ita dispositionis vestrae constitutio improvide prodire potuerit, ut in barbarorum gladios, nullo imperii vestri fulti praesidio, miseranter inciderint. Praesertim cum hos quos ab apostolica sede toto desiderio postulaveritis et ab ipsis apostolorum principum tectis per legatos vestros salvos acceperitis, salvos rursus, dispositis rite propter quae missi fuerant, ad propria remittere debueratis.

Mansi: Conc. coll. XVI, 206. Jaffè: Regesta pont. roman. nr. 2236.

182.

A. 846—876.

Novi Chroatorum Dalmatiae cum Venetis conflictus.[1] *Chroatiae dux Domogoj, post cuius obitum pax inter Chroatos et Venetos.*

1.

C. a. 846.

Slavi Caprulense castrum depraedantur.

Praedicti Saraceni etiam Romam ausi sunt adire, ecclesiamque sancti Petri depraedare. Verum ad sancti Pauli (ecclesiam) cum pervenissent, a Romanis civibus pene omnes occisi sunt.[2]

Circa haec tempora Sclavi venientes ad Veneticorum loca expugnanda, Caprulensem[3] tantummodo castrum depredaverunt.

Johan. chron. venet. Pertz SS. VII, 18. Andr. Danduli chronicon venet. Muratori XII, 177.

[1] V. nr. 174, p. 334—6. [2] Id factum est anno 846 mense Augusto. Prudentii annal. Annal. Wizenburg. Annal Colon. Ruodolf. annal. fuld. Annal. Mosiacens. Annal. Farfens. Pertz SS. I, 97. 111. III, 169. IV, 3. XI, 588. [3] nunc Caorle.

2.

A. 836—864.

Slavi marcae foroiuliensis terras infestant.

Multa fatigatio Langobardi et oppressio a Sclavorum gens sustinuit, usque dum imperator (Lotharius) Foroiulanorum Ebherardo principem constituit. Eo defuncto,[1] Unhroch filio suo principatum suscepit.

Andreae Bergomatis chronicon. Pertz: Mon. Germ. V (Scr. III) p. 235.

De bellis Eberhardi cum Slavis canit quoque poëta:

„Qui Sclavos fortes, Numidas, Maurosque feroces
Saepe triumphavit, interfecit, spoliavit".

Historia ecclesiae Cisoniénsis. D'Achery: Spicilegium veterum aliquot scriptorum. II, 878

Sub Slavis hic loci subintelligendos esse Dalmatiae Slavos, qui hoc tempore Venetias usque excurrerant, omnia aevi adiuncta insinuant.

[1] Eberhardus ab a. 836 saepius in actis adducitur; forsitan erat Baldrici (v. p. 333) post a. 828 in foroiuliensi marca successor. Unruoch successit illi a. 864—866. Dümmler: Ueber die südöstlichen Marken. S. 30—1. Geschichte des ostfränk. Reiches I, 117. 174. 317. 386. 399.

3.

Anno 865/6.

Pax inter Chroatiae principem Domogojum et Venetiarum ducem Ursum Particiacum.

Deinde (sc. occiso duce Petro anno 864) ad eundem dignitatis culmen quendam virum Ursonem nomine sublimarunt . . . Prelibatus quidem Ursus dux adversus Dommagoum,[1] Sclavorum principem, cum navali expeditione properavit. Sed cernente eo Veneticorum multitudinem, proibuit pugnam, pacem requisivit. Deinde acceptis obsidibus dux ad Venetiam repedavit. Eodem videlicet tempore Deusdedus, Torcellensis episcopus, a duobus suis servitoribus apud Altinum interfectus, diem finivit ultimum. Quod audiente dux, unum ex illis iusta flumen, quod Silis vocatur, alterum vero in Torcellensi lacuna suspendere permisit . . . Hac denique tempestate Michaël imperator interfectus est;[2] Basilius vero cum suo filio Constantino imperatores effecti sunt.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 18—19. A. Danduli chron. ed. Muratori XII, 182.

[1] Dand. „contra Domagoi". [2] Die 23 Septembris 867. Muralt op. cit. I, 445.

4.

Anno 872.

Saraceni Braciensem Dalmatiae insulam, Slavi Istriae loca invadunt, Venetosque occidunt.

Sequenti vero anno[1] mense Madii item Sarraceni Creta insula egredientes, quasdam Dalmaciarum urbes depopulati sunt, pariterque etiam Braciensem eiusdem provinciae urbem[2] invaserunt. Quod cum domno Urso duci denunciatum foret, parvam naviculam cum 14 hominibus ad Istriam usque destinare sub festinacione studuit, quatenus, Saraceni ne forte Veneciam petere vellent vel qualis eorum fortitudo subsisteret, explorare deberent. Qui cum Gradensi de civitate Istriam petituri exissent, predones Sclavi, qui in portu Silvodis[3] reclusi latitabant, supra eandem naviculam velociter irruerunt. Ubi cum uterque pars fortiter dimicaret, multique Sclavorum percussi deficerent, novissime vero capta Veneticorum ab eisdem Sclavis navicula, omnes Venetici, qui intus erant, occisi sunt. Praedicti autem Sarraceni urbibus, quas diximus, devastatis, cum inestimabili preda ad propriam sunt reversi.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 19. A. Danduli chronic. ed. Muratori XII, 183.

[1] Scilicet post captam Barim, adeoque anno 872. [2] rectius „insulam". [3] Dandul. „Silvoclis". Cf. Silvo, Silbo in Istria (Forbiger: Handbuch der alten Geographie III, 588) ad ingressum in portum Pirani.

5.

C. a. 875.

Dalmatini et Chroati Istriam iterum depraedantur.

Lodovicus pius imperator tunc Veronae obiit[1] .. Circa hec tempora Sarraceni advenientes Gradensem urbem capere conati sunt... Eo tempore domnus Ursus dux Johannem filium suum in dignitate sibi consortem fecit. Tunc Sclavorum pessime gentes et Dalmacianorum Ystriensem provinciam depredare ceperunt; quatuor videlicet urbes ibidem devastaverunt, id est: Umacus,[2] Civitas Nova,[3] Sipiares[4] atque Ruinius.[5] Deinde nunciatum est domno Urso duci, quod Gradensem ad urbem vellent transire; cum triginta navibus ad predictam civitatem venit. Inde pertransiens Istriam, audacter super eosdem Sclavos inruens, in tantum eosdem cede prostravit, ut nemo illorum evadens patriam valuit reverti. Quoniam hisdem

princeps celitus victoriam consecutus, Sclavos, quos in hoc cermine ceperat, liberos dimisit, ecclesiarumque res, quae sublatae praelibata provincia fuerant, restituit; sicque triumphali cum glo palatium rediit. Et propter hoc fedus, quod inter Sclavos et V neticos olim fuerat, disruptum est.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 19—20. A. Danduli chron ed. Muratori XII, 186.

Huc referendum esse puto hocce documentum:

Illico[6] Sclavorum princeps ad depopulationem terrarum maritimarum Istriae potenter advenit, contra quem dux (Ursus Baduario) personaliter exiens victoriam habuit, et terris expoliatis damna restituit.

Annales Danduli minores. Recensio A(brevis). Simonsfeld: Andreas Dandulo und seine Geschichtswerke. München 1876. S. 50.

Eo tempore Yllicus[6] Sclavonia princeps contra pacis federa v niens civitates maritimas Istria damnis et derobationibus flage lavit; propter quod dux adversu eum in manu forti personalite exiens victoriam consecutus est terrarumque, per ipsum Yllicum occupatarum indebite, atque spo liorum restitutionem obtinuit cu triumpho.

Annales Danduli minores. Recensio B(longa). Ibid.

[1] A. 875 aug. 12. [2] Umago. [3] Città nova. Dandul. „Aemoniam [4] Dandul. „Ciparum". Cervere. [5] Ruvinius, Rovigno. Loca in occidenta Istriae littore. [6] Alias „Inicus". cf Inъka, Injuša, Inoslav. Miklošič: D Bildung der slav. Personennamen nr. 153. In cathalogo pontificum salon. r mano ap. Farlati I, 334: „Unusclavo", Inoslav.

6.

A. 876.

Mortuo duce Domogoj Veneti cum Chroatis Dalmatiae pacem ineun

Eo tempore Saudam, Sarracenorum princeps, qui in Varen urbe iam dudum captus usque ad tempus istud carcere trus manebat, ab Aldegisi Longobardorum duce dimmissus, iterum po aliquot tempus Tarrantum rediit,[1] multaque postea christianis ma induxit.

Dehinc mortuo Domogoi, Sclavorum pessimo duce, domnus Urs dux et Johannes suus filius cum Sclavis pacem et concordia iniit. Tamen adversus Narrentanos, cum quibus iurgium habeba exercitum misit.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 20. Cf. A. Danduli chronic. ed. Muratori XII, 185.

[1] Anno 876.

183.

Sirmiensis pro Pannoniae Slavis episcopatus resuscitatus.

A. 870—1.

Papa Hadrianus II resuscitat ecclesiam pannoniensem, cuius sedes quondam Sirmium erat eidemque Methodium praeficit.

Приꙗтъ же и (sc. Мефодиꙗ) Коцьлъ[1] съ великою чьстью, и пакы посъла и къ апостоликоу (sc. Адрианоу) и .к. моужь, чьстьнъі чади, да и емоу свꙗтить на епископьство къ Панонии на столъ свꙗтаго Андроника, апостола отъ .о. еже и бъість.

Excepit vero eum (sc. Methodium) Kocel[1] cum magno honore; et iterum eum ad apostolicum (sc. Hadrianum II) misit et XX viros, homines honorabiles, ut eum sibi ordinaret in episcopatum in Pannonia in sedem sancti Andronici, apostoli e LXX, quod etiam factum est.

Vita s. Methodii c. 8. ed. Šafařik. Pragae 1851, p. 6. ed. Miklošić. Vindobonae 1870, p. 16—17.

Fragmentum hocce adducimus, quia cisdravanam quoque Pannoniae partem concernit. Institutione hac sirmiensis sedes post tria ferre saecula iterum resuscitata est; unde Methodius „archiepiscopus pannoniensis ecclesiae" vocatur (Epist. Joannis VIII, 18 kal. Julii 879. Registri epist. 202, p. 77. Erben: Regesta diplomatica. Pragae 1855, I. 17). Sed resuscitati archiepiscopatus sedes vix Sirmium fuerat; quum ipsa potius primum in Koceli provincia, nimirum in Pannoniae inferioris parte transdravana quaerenda sit. Ad huiusce pannoniensis ecclesiae iurisdictionem spectabat praeterea Rastislavi et mox Svatopluki Moravia, quo post Koceli obitum (a. 873/4) sedes quoque translata est; unde Methodius etiam „archiepiscopus sanctae ecclesiae Marabensis" audit (Epist. Joannis VIII mense iunio 880. Registri epist. 257, p. 99. Erben loc. cit.). V. Rački: Viek i djelovanje sv. Cirila i Metoda. p. 260—263. Ginzel: Geschichte der Slavenapostel. Leitmeritz 1857, p. 51—2. Dümmler: Ueber die südöstlichen Marken. p. 44—5. Geschichte des ostfränk. Reiches I, 702—3.

Ecclesiae pannoniensis limites e sedis apostolicae intentione hoc quoque illustrat documentum a. c. 873—5.

Joannes episcopus Montemero[2] duci Sclauinicae.[3] Admonemus te, ut progenitorum tuorum secutus morem, quantum potes, ad pannoniensium reuerti studeas dioecesim. Et quia iam illic, deo

gratias, a sede beati Petri apostoli episcopus ordinatus est, ad ipsius pastoralem recurras sollicitudinem.

Timon: Imago antiquae Hungariae p. 143. Fejér: cod. dipl. Hungariae I, 196. Cod. dipl. CSD. I, 57. Jaffè: Regesta pontif. rom. nr. 2259.

Si ratio temporis, quo haec Joannis VIII (872—882) epistola data est, prae oculis habeatur, eadem quidem ad Muntimirum Serbiae principem. Vlastimiri filium, fratremque Stojmiri et Gojniki (v. nr. 180, p. 358), referi potest. Neque enim huius nominis princeps Chroatiae subintelligi valet, quum Joanne pontificante non Mutimirus (v. acta nr. 12, p. 14), sed post Domogojum Sedeslav et Branimir Chroatiae ducatum tenerent (ibid. nr. 3—11, p. 6—14). Verum cum Pannoniae pars inter Dravum et Savum a comite Francorum vasallo toto saeculo regeretur (v. infra nr. 191), cum huic provinciae ad inferiorem Savi cursum non Serbia sed Bulgaria (vide ibid.) contigua esset, cumque supponi vix possit, resuscitatae sirmiensis ecclesiae ambitum meridiem versus alias praeter Pannoniam saviam et sirmiensem oras continuisse, quod etiam confirmatur eo, quia belgradensis episcopatus ad bulgaricam ecclesiam pertinebat (v. epistolam Joannis VIII „Michaeli regi Vulgarum“ 16 apr. 878. registri ep. 65, p. 80. Cod. dipl. CSD. I, 67): exinde potius deducitur, Mutimirum fuisse non Serbiae sed Pannoniae inter Savum et Dravum principem, praedecessorem adeoque Braslavonis. Quare putandum est, Mutimirum haesitasse, an ipsi ad Methodii episcopatum, cui Germaniae clerus tantopere adversabatur, accedendum sit; papam vero Joannem VIII haesitationi huic epistola sua finem imponere voluisse.

[1] Filius Privinae (v. nr. 175, p. 337), qui a rege Ludovico territorium ad Salam fluvium in cisdravana inferioris Pannoniae parte primum in feudum, dein 12 oct. 848 in proprietatem acceperat. Kocel successit patri a. 861, administravitque sub Germaniae regis dominio supremo transdravanam Pannoniam usque ad Rabam et Poetovium, sedem habens in „urbe paludarum“ seu Mosaburg ad lacum Plesum (Blatno); unde etiam „кназь блатьньскъ“ a Slavis (mon. Chrabr. ed. Šafařik p. 91) nomen obtinuit. Cf. dr. H. Jireček: Panonija u IX stoljeću. Književnik III, 87 ss. Spruners: Handatlas für die Geschichte des Mittelalters. nr. 30. [2] Cf. мѫтимиръ. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 241. [3] Saluinicae.

184.

A. 875—6.

Dalmatini et Chroati iterum agnoscunt supremum orientalis Romanorum imperii dominium. Dalmatiae urbes Chroatiae principi tributum pendunt. Dalmatiae et Chroatiae ad constantinopolitanam ecclesiam accessio.

Ταῦτα δὲ (sc. Σκλαβικὰ ἔθνη) ὁ ἡμέτερος ἐν θείᾳ τῇ λήξει γενόμενος πατὴρ καὶ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ Βασίλειος τῶν ἀρχαίων ἐθῶν ἔπεισε

His (sc. Sclavenis) vero noster pater et Romanorum imperator Basilius, beata nunc quiete perfruens, persvaserat, ut veteres

μεταστῆναι καὶ γραικώσας καὶ ἄρχουσι κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τύπον ὑποτάξας καὶ βαπτίσματι τιμήσας τῆς τε δουλείας ἐλευθέρωσι τῶν ἑαυτῶν ἀρχόντων καὶ στρατεύεσθαι κατὰ τῶν Ῥωμαίοις πολεμούντων ἐθνῶν ἐξεπαίδευσεν.

deponerent mores; quos deinde ad Graecorum vitae consuetudinem traducens et Romani regiminis forma praefectis subiiciens, sacro praeterea baptismate honorans, a principum servitute, quibus ante usi erant, liberavit, et contra gentes Romanis inimicas arma ferre docuit.

Leonis imp. Tactica. c. 101. Meursii opera VI, 806. Florentiae 1745.

Τὸ δὲ περὶ τοὺς ἐν Δαλματίᾳ παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικουρίας γεγονὸς καὶ τὰ προμνημονευθέντα γένη θεασάμενοι, οἵ τε Χρωβάτοι καὶ Σέρβλοι καὶ οἱ λοιποί, καὶ τοῦ ἄρτι βασιλεύοντος Ῥωμαίων τὴν ἐπιείκειαν καὶ περὶ πάντα δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν πυνθανόμενοι, καὶ τὸ καλῶς ἄρχεσθαι τοῦ ἐπισφαλῶς ἐκ θρασύτητος ἄρχειν προκρίναντες, σπουδὴν ποιοῦνται πάλιν εἰς τὴν προτέραν δεσποτείαν ἐπανελθεῖν καὶ πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαναχθῆναι δούλωσιν. καὶ δὴ πρὸς τοῦτο καὶ πρέσβεις καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν βασιλέα πέμπουσιν, οἵ τε μετὰ τῆς αὐτῆς θρησκείας ἀποστατήσαντες, καὶ οἱ τέλειον τοῦ θείου βαβτίσματος ἀπαυτομολήσαντες, τῆς τε ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν δουλώσεως καὶ εἰς ὅσα Ῥωμαίοις γεγόνασί ποτε χρήσιμοι εὐκαίρως ὑπομιμνήσκοντες, καὶ ἀξιοῦντες τῇ φιλανθρώπῳ ζεύγλῃ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας καὶ ὑπὸ τῷ ταύτης ἀγελάρχῃ τάττεσθαι καὶ αὐτούς. ὧν ὡς εὐλόγου τῆς δεήσεως ἐπακούσας ὁ βασιλεύς, ἐπεὶ καὶ πρὸ τούτου ἐδυσφόρει περὶ αὐτῶν καὶ ἤσχαλλεν ὡς οὐ μικρῷ μέρει περικεκομμένης καὶ διηρπασμένης τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς, εὐμενῶς, ὡς

Quod ita Dalmatarum auxiliis a Romanis gestum erat, videntes, quas paulo superius memoravi nationes, Chrobati nimirum et Serbli et reliqui, eiusque qui tum rerum potiretur aequitatem in omnibusque iustitiam et virtutem audientes, beneque subesse quam periculose ausuque temerario praeesse ac imperare pluris facientes, operam adhibent ut ad pristinum redeant dominatum iterumque Romanis serviant. Quare et ipsi oratores mittunt ad imperatorem, tum scilicet qui eadem ipsa integraque religione defecerant, tum qui excussa prima sua servitute ipsi sponte baptismum prorsus eiuraverant; quamque utiles quandoque Romanis extitissent opportune memorantes, rogantesque humanissimo Romanae potentiae iugo ac illius ductori rectorique subiici. Horum votis ac petitioni, ut quae niti ratione viderentur, se facilem praebens imperator (quippe qui etiam antea pro illis animi angeretur atque doleret, velut dicionis suae non modica

τὸν ἀφρόνως ἀφηνιάσαντα υἱόν, εἶτα μεταγνόντα καὶ ὑποστρέψαντα ὁ φιλάνθρωπος πατήρ, καὶ αὐτὸς τούτους προσήκατο καὶ ἀνεδέξατο, καὶ ἱερεῖς εὐθέως μετὰ καὶ βασιλικοῦ ἀνθρώπου σὺν αὐτοῖς ἐξαπέστειλεν, ὡς ἂν πρὸ τῶν ἄλλων τοῦ ψυχικοῦ τούτους κινδύνου ἐξέληται καὶ πρὸς τὴν προτέραν πίστιν ἐπανασώσηται καὶ τῶν ἐξ ἀγνοίας ἢ ἀνοίας ἀπαλλάξῃ πλημμελημάτων αὐτούς. ἀνυσθέντος δὲ τοῦ τοιούτου θεοφιλοῦς ἔργου, καὶ πάντων τοῦ θείου μετασχόντων βαπτίσματος καὶ εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπανελθόντων ὑπόπτωσιν, ἐδέξατο κατὰ τοῦτο τὸ μέρος τὴν ὁλοκληρίαν ἡ βασιλέως ἀρχή, πάντων φιλανθρώπῳ τοῦ κρατοῦντος προστάγματι ἐκ τῶν οἰκείων καὶ ὁμοφύλων δεξαμένων ἄρχοντας εἰς ἐπιστασίαν αὐτῶν. οὐ γὰρ ὠνίους ἐκεῖνος τὰς εἰς τὴν ἐπιστασίαν αὐτῶν εἶχεν ἀρχάς, ἵν' ἐντεῦθεν τοὺς πλεῖον διδόντας καὶ καλαμωμένους αὐτοῦ τὸ ὑπήκοον εἰς τὸ τούτων κατεξουσιάζειν προβάληται· καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων ἐκλεγομένους καὶ οἱονεὶ χειροτονουμένους, ὡς αἱρετοὺς ἄρχοντας καὶ πατρικὴν πρὸς αὐτοὺς διασώζειν ὀφείλοντας εὔνοιαν, ἄρχειν αὐτῶν νουνεχῶς διωρίσατο. καὶ ταῦτα μὲν ταύτῃ.

Constantini porph. Historia et vita de rebus gestis Basilii imp. c. 54. Theophanis continuati lib. V, c. 54. p. 291—2 ed Bon.

accisa parte raptaque ac discerpta) placide, quemadmodum humanissimus pater filium qui stulte imperium detrectarat ductusque paenitentia redierat, ipse quoque istos admisit atque recepit; ac statim cum illis sacerdotes suoque nomine delegatum hominem misit, ut ante alia ab ipso animarum periculo eos eriperet ac pristinae fidei restitueret, atque ex delictis, quae vel ignorantia vel dementia ac temeritate contraxerant, liberaret. Peracto autem religioso istius modi opere, cunctisque divino baptismate impartitis atque Romanorum fascibus inclinatis, hac parte redintegratus est imperatoris principatus, cunctis humanissima eius iussione ex suis eiusdemque gentis hominibus, magistratus rectoresque, qui illis imperio praeessent, accipientibus. Non enim ille magistratus illis praepositos venales habuit, ut inde eaque ratione, qui plus darent exque subditis amplius meterent, illis praeficeret; sed qui ab eis ipsis electi essent ac velut suffragio creati, tanquam arbitros magistratus paternaque benevolentia eos prosecuturos, eis pro imperio praeesse prudenter constituit. Atque haec quidem ita se habuere.

Ἐπὶ δὲ Βασιλείου τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως ἀπέστειλαν ἀποκρισιαρίους ἐξαιτούμενοι καὶ παρακαλοῦντες αὐτὸν τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀβαπτίστους βαπτι-

Imperante autem piissimo imperatore Basilio legatos miserunt (sc. Chroati, Serbli etc.) petitum, ut, qui ex ipsis baptizati

σθῆναι καὶ εἶναι ὥστε ἐξ ἀρχῆς ὑποτεταγμένους τῇ βασιλείᾳ τῶν Ῥωμαίων· ὧν τινῶν εἰσακούσας ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ ἀοίδιμος βασιλεὺς ἐξαπέστειλε βασιλικὸν μετὰ καὶ ἱερέων, καὶ ἐβάπτισεν αὐτοὺς πάντας τοὺς τῶν προρρηθέντων ἐθνῶν ἀβαπτίστους τυγχάνοντας· καὶ μετὰ τὸ βαπτισθῆναι αὐτοὺς, τότε προεβάλετο εἰς αὐτοὺς ἄρχοντας οὓς ἐκεῖνου ἤθελον καὶ προέκρινον, ἀπὸ γενεᾶς ἧς ἐκεῖνοι ἠγάπων καὶ ἔστεργον. καὶ ἔκτοτε μέχρι τοῦ νῦν ἐκ τῶν αὐτῶν γενεῶν γίνονται ἄρχοντες εἰς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐξ ἑτέρας. οἱ δὲ Παγανοὶ, οἱ καὶ τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ Ἀρεντανοὶ καλούμενοι, εἰς δυσβάτους τόπους καὶ κρημνώδεις κατελείφθησαν ἀβάπτιστοι· καὶ γὰρ Παγανοὶ κατὰ τὴν τῶν Σκλάβων γλῶσσαν ἀβάπτιστοι ἑρμηνεύονται. μετὰ δὲ τοῦτο καὶ αὐτοὶ ἀποστείλαντες εἰς τὸν αὐτὸν ἀοίδιμον βασιλέα ἐξητήσαντο βαπτισθῆναι καὶ αὐτοί· καὶ ἀποστείλας ἐβάπτισε καὶ αὐτούς. ἐπεὶ δὲ, ὡς προέφημεν, διὰ τὴν τῶν κρατούντων νωθρότητα καὶ ἀφέλειαν εἰς κατόπιν τὰ τῶν Ῥωμαίων ἦλθον πράγματα, καὶ οἱ τὰ τῆς Δελματίας κάστρα οἰκοῦντες γεγόνασιν αὐτοκέφαλοι, μήτε τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων μήτε ἄλλῳ τινὶ ὑποκείμενοι.

nondum essent, baptizarentur, essentque, veluti ab origine, imperio Romano subiecti. Horum precibus auditis beatus ille praeclarusque imperator caesarianum una cum sacerdotibus misit, omnesque illos, qui in praedictis gentibus nondum baptizati erant, baptizavit. Baptizati autem principes, designavit, quos vellent, eligerent e stirpe, quam maxime diligerent ac amarent. Atque ex eo tempore in hodiernum usque diem principes ipsis ex eadem stirpe et non aliunde eliguntur. Pagani autem, qui et Arentani Romanorum lingua nuncupati sunt in locis inaccessis atque praeruptis baptismi expertes relinquebantur; Pagani quippe Sclavorum lingua non baptizati dicuntur. Deinceps vero etiam hi, missis ad eundem praeclarum imperatorem legatis, petierunt baptizari; misit itaque et baptizavit. Deinde vero, ut antea dixi, per imperantium ignaviam atque socordiam retro lapsae sunt res Romanorum, ac incolae oppidorum Dalmatiae sui iuris facti, neque Romano imperatori neque cuiquam alteri paruerunt.

Constantinus porphyr. de admin. imper. c. 29, p. 129 ed. Bonn.

Ἀφ᾽ οὗ δὲ κατεσκήνωσαν οἱ εἰρημένοι Σκλάβοι, κατεκράτησαν πᾶσαν τὴν περίχωρον Δελματίας. ἐργάζοντο δὲ τὰ κάστρα τῶν Ῥωμαίων τὰς νήσους, καὶ ἔζουν ἐξ αὐτῶν· ὑπὸ δὲ τῶν Παγανῶν καθ᾽ ἑκάστην ἐπαιχμα-

Ex quo dicti iam Sclavi inhabitarunt, finitima Dalmatiae omnia occuparunt, urbesque Romanorum insulas colebant, ex iisque vivebant. At cum quotidie a Paganis captivi abducerentur et

*

λωτιζόμενοι καὶ ἀφανιζόμενοι κατέλιπον τὰς τοιαύτας νήσους, βουλόμενοι εἰς τὴν ἤπειρον ἐργάζεσθαί. ἐκωλύοντο δὲ παρὰ τῶν Χρωβάτων· οὔπω γὰρ ἐτέλουν αὐτοῖς φόρους, ἀλλὰ πάντα ἅπερ ἀρτίως παρέχουσι τοῖς Σκλάβοις, τῷ στρατηγῷ ταῦτα παρεῖχον. ἀδυνάτως δὲ ἔχοντες τοῦ ζῆν προσῆλθον Βασιλείῳ τῷ ἀοιδίμῳ βασιλεῖ, ἀναδιδάξαντες τὰ εἰρημένα πάντα, ὁ οὖν ἀοίδιμος ἐκεῖνος βασιλεὺς Βασίλειος προετρέψατο πάντα τὰ διδόμενα τῷ στρατηγῷ[1] δίδοσθαι παρ' αὐτῶν τοῖς Σκλάβοις καὶ εἰρηνικῶς ζῆν μετ' αὐτῶν, καὶ βραχύ τι δίδοσθαι τῷ στρατηγῷ, ἵνα μόνον δείκνυται ἡ πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων καὶ πρὸς τὸν στρατηγὸν αὐτῶν ὑποταγὴ καὶ δούλωσις. καὶ ἔκτοτε ἐγένοντο πάντα τὰ τοιαῦτα κάστρα ὑπόφορα τῶν Σκλάβων, καὶ τελοῦσιν αὐτοῖς πάκτα, τὸ μὲν κάστρον ἡ Ἀσπάλαθος νομίσματα σʹ, τὸ κάστρον τὸ Τετραγγούριν νομίσματα ρʹ, τὸ κάστρον τὰ Διάδωρα ριʹ, τὸ κάστρον τὰ Ὄψαρα ρʹ, τὸ κάστρον ἡ Ἄρβη ρʹ, τὸ κάστρον ἡ Βέκλα ρʹ, ὡς ὁμοῦ νομίσματα ψιʹ, ἐκτὸς οἴνου καὶ ἑτέρων διαφόρων εἰδῶν· ταῦτα γὰρ πλείονά εἰσιν ὑπὲρ τὰ νομίσματα. τὸ δὲ κάστρον τὸ Ῥαούσιον μέσον τῶν δύο χωρῶν πρόσκειται, τῶν τε Ζαχλούμων καὶ τῆς Τερβουνίας· ἔχουσι δὲ καὶ τοὺς ἀμπελῶνας αὐτῶν εἰς ἀμφοτέρας τὰς χώρας, καὶ τελοῦσι πρὸς μὲν τὸν ἄρχοντα τῶν Ζαχλούμων νομίσματα λϛʹ, πρὸς δὲ τὸν ἄρχοντα Τερβουνίας νομίσματα λϛʹ.

exterminarentur, insulas de
runt, continentem colere vol
verum a Chrobatis prohibeb
cum nondum illis tributa p
rent; nam ea quae hodie S
pendunt, tunc praetori exhib
Sed cum vitam tolerare non
sent, ad Basilium illum pr
rum imperatorem access
eumque res a nobis comme
tas edocuerunt. Is itaque
rator auctor fuit, ut ea
quae praetori[1] solvebant, S
darent pacis causa, et pr
exiguum aliquid penderent
ostentandam duntaxat Ro
imperatoribus et ipsorum
tori debitam subiectionem a
vitutem. Atque ex illo te
omnes istae urbes Sclavoru
butariae pacta ipsis solvunt
palathus quidem urbs nomi
ducenta, Tetrangurium nomi
centum, Diadora centum e
cem, Opsara centum, Arbe
tum, Becla centum, ita ut u
sim essent nomismata septin
et decem excepto vino et c
speciebus diversis, quas p
praedictam nomismatum sun
exhibebant. Ceterum Rag
urbs medium iacet inter has
regiones, inter Zachlumoru
gionem Terbuniamque; et h
Ragusini cives in utraque
regione etiam vineas suas,
duntque Zachlumorum q
principi nomismata triginta
Terbuniae vero principi tot

Constantinus porphyrog. de administrando imperio c. 30, p. 146—7. ed. Bonn.

Dum Barium a. 870 obsidione cingeretur, imperatoris Basilii dux Nicetas restituere iam conabatur imperii influxum in orientalia maris adriatici littora (v. nr. 181). Verum conatus hicce plenum effectum sortiri potuit primum, ubi imperii potestas in Italia inferiori, ipsis incolis ob Saracenorum metum cooperantibus, firmum pedem fixerat, quod praeprimis post imperatoris Ludovici II mortem (12 augusti 875) factum est. Cf. Amari: Storia dei Musulmani I, 389 ss. Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. p. 53—4.

Quae hicce de novo baptismo referuntur, quantum Chroatiae populum spectat, nonnisi de intimiori cum orientali ecclesia nexu (v. Acta nr. 5—9, p. 8—14) subintelligi possunt.

[1] Cf. „Paulus dux Jaderae" nr. 171, p. 310. Johannes „praefectus provinciae illius" (Dalmaciae) p. 326. Στρατηγός quippe Jaderae degebat.

185.

Anno 878.

Sedeslav auxilio imperatoris Basilii fit Chroatorum dux.

Post hunc vero (Petrum) ad Gradensem gubernandam ecclesiam Victor, presbyter sancti Silvestri basilice, successit.[1]

His diebus Sedesclavus, Tibimiri[2] ex progenie, imperiali fultus presidio Constantinopolim veniens, Sc(l)avorum ducatum arripuit, filiosque Domogoi exilio trusit.

Eo videlicet tempore domnus Ursus dux ab imperialibus internunciis protospatharius effectus, donis amplissimis ditatus est

Johannis chron. venet. Pertz: Monum. Germ. Script. VII, 21. A. Danduli chron. venet. Muratori: script. rer. ital. XII, 187.

V. epist. papae Joannis VIII initio a. 879 „Sedesclauo, glorioso comiti Sclauorum". Acta nr. 4, p. 7.

Non est inverisimile, relationem illam, de qua praecedentia documenta testantur, nunc inter Chroatiae principem et Romanorum imperatorem stabilitam fuisse; huncque, quo ipsa firmetur, romanis Dalmatiae urbibus tributum illud Chroatiae principi pendere iussisse. Hac itaque ratione nexus cum Francis, cuius documentum exhibetur etiam in donationalibus Trpimiri ducis a. 852 (Acta nr. 2, p. 1), quive marca forojuliensi dissoluta (nr. 173, p. 333) omnino laxior evasit, nunc penitus ruptus est.

[1] Anno 878. Vide Johannis chronicon Gradense. Pertz l. c. p. 47. [2] Loco „Ti(r)bimiri", Tirpimiri, de quo vide acta nr. 2, p. 1.

186.

A. 879, 11 ianuarii.

Foedus inter Venetos et Italos contra Dalmatiae Slavos.

Carolus, filius Ludovici regis Germaniae, postea imperavit anno d. DCCCLXXIX .. et post biennium, mortuo Ludovico,[1] solus imperavit, a Joanne papa coronatus ... Hic primo anno regni sui Ravennae existens foedus inter Venetos et subiectos suos Italici regni per quinquenium renovavit et instituit, ut contra Sclavos, qui utrosque maritimis latrociniis nitebantur invadere, debeant unanimiter et concorditer non solum resistere sed etiam invadere.

Andr. Danduli chronic. venet. lib. VIII, c. 5 ed. Muratori XII, 18[?]. Cf. Pertz: Archiv für ältere deutsche Geschichte IV, 174.

[1] „Balbo", rege „Franciae".

187.

Anno 879.

Branimir succedit Sedeslavo, atque Chroatiam sedi romanae reconciliat.

His diebus[1] quidam Sclavus nomine Brenamir[2] interfecto Sedesc(l)avo ipsius ducatum usurpavit.

Johannis chron. venet. Pertz SS. VII, 21. A. Danduli chronic. venet. ed. Muratori XII, 187.

Ex epistola Joannis VIII (Acta nr. 5, p. 8) recte deducitur, Branimirum ante 21 maii 879 Sedeslavo successisse.

De reconciliatione sedi romanae v. Acta nr. 5—9, p. 8—14. Cf. supr. nr. 184.

[1] Anno 879. [2] Dandul. l. c. melius „Branimirus".

188.

A. 887, aug. sept.

Venetiarum dux Petrus Candianus I Narentanos Dalmatiae aggreditur.

Suscepto itaque ducatu[1] Petrus (Candianus) dux cum domno Joanne duce eiusque germano satis honorifice egit; et contra Narentanos Sc(l)avos confestim exercitum misit. Qui cum sine effectu reversus esset, tunc per semet ipsum cum 12 navibus mense Augusto in mare hostiliter est egressus, et ad montem Sc(l)avorum perveniens, in loco qui vocatur Muculcs[2] exivit, licet cum paucis.

Sed Sclavos sibi resistentes primum in fugam vertit, multosque ex illis occidens, quinque naves illorum, que ibi erant, securibus fregit. Sed demum irruentibus Sc(l)avis, ibidem interfectus est cum aliis septem, mense Septembris die octavo decimo, ceteri vero incolumes reversi sunt. Tenuit autem ducatum idem Petrus dux menses 5 . . Cuius corpus Andreas tribunus latenter a Sclavis sublatum Gradensem urbem misit, ibique sepultus est in atrio ecclesiae.

Johannis chron. venet. Pertz M. G. Script. VII, 22. Andr. Danduli chronic. ed. Muratori XII, 192.

[1] Anno 887 die 17 mensis Aprilis. [2] Dandul. „Mucubes“; secundum J. Lucium (De regn. Dalm. et Croat. lib. II, c. 2, p. 64 ed. Amstelod.) „Mucules“ est locus prope Jaderam hodie „Ponta Micha“ dictus. Verum „Mucules“ in Narentanorum provincia quaerendus est. In reliquo inter Naronam et Oneum (Ὀναῖον) adducunt veteres locum „Μουίκουρον (Procop. de bello goth. III, 35), Mucru“ (Ravenatis anonymi cosmographia lib. IV, c. 16). Forbiger: Handbuch der alten Geographie III, 842.

189.

A. 888.

Memoria Branimiri ducis.

(Tempore ducis) BRANIMIRI. ANNOR(um) XPI SACRA DE VIRG(ine) CARNE VT SV(m)PS(it). S(eu) DCCCLXXX ET VIII, VIQ(ue) INDIC(tione).

Inscriptio in lapide invento in Dalmatia in loco gornji Muć sub ecclesia s. Petri, nunc Zagrabiae in museo nationali; lapis initio mutilus; scriptura carolingica maiuscula. Vide meam dissertationem in Rad XXVI, 103—108.

190.

A. 875—889.

Serbiae principis Mutimiri fratris filius Petrus in Chroatiam fugit.

Μετὰ μικρὸν δὲ ἐγένοντο κατ' ἀλλήλων οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ οἱ ἄρχοντες Σερβλίας· καὶ γενόμενος ἐπικρατέστερος ὁ εἷς αὐτῶν ὁ Μουντίμηρος, καὶ θέλων μόνος τὴν ἀρχὴν ἐπέχειν, κρατήσας παρέδωκε τοὺς δύο ἐν Βουλγαρίᾳ, μόνον τὸ παιδίον τοῦ ἑνὸς ἀδελφοῦ Γοϊνίκου Πέτρον ὀνόματι παρ' ἑαυτῷ κρατήσας καὶ ἐπιμελούμενος,

Paulo autem post[1] tres fratres (sc. Muntimirus, Strojmirus et Gojnicus) Serviae principes contra se mutuo arma sumpserunt, superiorque factus unus ipsorum, Muntimerus; qui cum vellet solus principatum tenere, captos duos in Bulgariam transmisit, solum Petrum, fratris Goinici filium, apud

ὅστις καὶ φυγὼν ἦλθεν εἰς Χρωβατίαν· περὶ οὗ μετ' ὀλίγον ῥηθήσεται. ὁ δὲ προρρηθεὶς ἀδελφὸς ἐν Βουλγαρίᾳ Στροήμερος εἶχεν υἱὸν τὸν Κλονίμηρον,[2] ᾧ καὶ γυναῖκα παρέσχεν ὁ Βορίσης Βουλγάραν. ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται ἐν Βουλγαρίᾳ Τζεεσθλαβος.[3] ὁ δὲ Μουντίμηρος τοὺς δύο ἀδελφοὺς διώξας καὶ τὴν ἀρχὴν δεξάμενος γεννᾷ υἱοὺς τρεῖς, τὸν Πριβέσθλαβον[4] καὶ τὸν Βράνον[5] καὶ τὸν Στέφανον.

se retinens et sedulam eius curam gerens, qui fugiens in Chrobatiam venit. Sed de eo paulo post dicetur. . . Stroëmerus vero frater, cuius supra mentionem fecimus, in Bulgaria filium habebat Clonimerum,[2] cui uxorem Bulgaram dedit Borises, ex qua Tzeestlabum[3] in Bulgaria suscepit. At Muntimerus, utroque fratre expulso, principatu potitus filios tres genuit: Pribesthlabum,[4] Branum[5] et Stephanum.

Constantin porphyr. de admin. imp. c. 32, p. 155. ed. Bonn.

Quae hic narrantur, evenerunt adhuc tempore Michaelis Boris, adeoque ante a. 889. Mutimirus item c. a. 873—5 solus iam Serbiae principatum tenebat.

[1] i. e. post bellum bulgaricum. V. nr. 180 p. 358. [2] Forsitan loco „Klenimir", verum etiam Klonimir. cf. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 163. [3] I. e. Časlav vel Čьstslav ibid. nr. 439, 448. [4] Pribislav ibid. nr. 297. [5] Bran ibid. nr. 17.

191.

Višeslavi ducis memoria.

Hec fons nempe sumit infirmos, ut reddat illuminatos. Hic expiant scelera sua, quod de primo sumpserunt parente, ut efficiantur christicole salubriter confitendo trinum perenne.

Hoc Johannes presbiter sub tempore Wissasclavo[1] duci opus bene composuit devote, in honore videlicet sancti Johannis baptiste, ut intercedat pro eo clientuloque suo.

Inscriptio in fonte baptismali, nunc in civico museo Correriano Venetiis. Gazzetta di Venezia 1853 nr. 102. Vaglio 1853 nr. 33. Arkiv za poviest jugoslav. IV, 391. Cod. dipl. CSD. I, 217.

Vas sexagonum marmoreum, 12$^1/_2$ pedes in peripheria habens, repertum a. 1853 in quadam aula veneti Capucinorum monasterii ad s. Redemptorem, indeque in museum civicum transportatum. Scriptura exhibet maiusculas Carolinas aequales illis, quae in Branimiri monumento (nr. 189) visuntur, quae una cum sculpturae stylo et ornamentis monumentum hoc aeque ad saeculum IX referunt.

E quadam nota civitatis Nonensis Josephus Ferrari Cupilli deducit (La voce dalmatica 1860 nr. 22), vas hoc baptismale pertinuisse quon-

dam ad baptisterium cathedralis ecclesiae Nonensis, quo a. 1746 destructo adportatum fuit Venetias.

Cuiusnam provinciae dux fuerat ille Višeslav, inscriptio ipsa non innuit; quodsi dubio vacaret, vas ad baptisterium nonense reipsa pertinuisse, eotum censendum esset, Višeslavum Chroatorum ducem fuisse. Nec sententiae huic adversaretur illud, quod alia saeculi IX monumenta nominis huius ducem in Chroatia ignorent, quum ante et post Trpimirum usque ad Tomislavum sat amplae lacunae in ducum serie existant. De presbiteri Johannis persona, qui vas illud confici fecit, aeque nil certi constat, nisi quis coniicere velit, hunc Joannem fuisse eundem virum, qui ducis Branimiri et cleri Dalmatiae a. 879 apud s. sedem legatione perfunctus est (v. nr. 6, p. 9). Quod si ita esset, Višeslavi ducatus ad ultima saeculi decennia referri posset, forsitan mox post Mutimirum (v. nr. 12, p. 14). Quare opinio illorum, qui Višeslavum monumenti avum Michaelis, filiumque „τοῦ Βουσεβούτζη“ (Constant. porphyr. de adm. imp. c. 33, p. 160) Zachlumorum ducis (Acta nr. 149, p. 187) fuisse putant, a versimilitudine abesse videtur.

[1] i. e Višeslav. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 52.

192.

A. 873—894.

Ivanus, Chroatorum ducis filius, eremiticam vitam in Bohemiae montibus ducens a duce Borivojo detegitur.

О пустынникє Иванє, королевичє корвацкомъ[1]. Борикой, кнѧзь Маворскій[2], христианинъ грєческаго ʒакона, ꙋлꙋчи сѧ ємꙋ ѣхати къ ловы, и ꙋвиделъ лань, и ꙋби єѧ изъ лꙋка. Она же ʒастрелена бежа и прибежала подъ гъры къ великомꙋ частомꙋ лѣсꙋ. А исъ тѣхъ горъ вода[3] тєчєтъ чиста, и лань тꙋто легла. И пошло изъ неѧ молока столко много, что люди Борикоєвы все то молоко пили доволно. И малꙋ времени минꙋвшꙋ вышелъ изъ тѣхъ горъ человѣкъ страшенъ, космать, и ꙋчалъ говорити Борикомꙋ, называючи его именемъ: „прочто єси лань мою ꙋбилъ?“ Кнѧзь же и вси его добрѣ отъ него ꙋстра-

De eremita Joanne, filio regis Chroatorum. Borivoj, Moraviae dux, christianus graeci ritus, cum illi contingeret ire ad venationem, vidit cervam et arcu caecidit eam. Illa vero caesa aufugit et confugit ad montes in magnam densam sylvam. Ex hisce autem montibus fluit aqua limpida, et cerva hicce decubuit. Et decucurrit ex ea lac tam copiosum, ut homines Borivoji omni lacte hoc sufficienter potarentur. Et brevi tempore transacto exiit ex montibus istis vir horridus, pilosus, et Borivojum alloqui coepit, nomine eum compellando: „quare cervam meam occidisti?“ Dux autem et illius

[illegible] ся. И вопроси его князь: „кто еси ты? и что твое здѣсь дѣло?" Онъ же рече: „азъ есмь Иоанъ корвацкой[4], живу въ пустыни сеи бога ради .мв. лѣта; никто же не видѣлъ мене и до сего дни, токмо тоби; а сия мя звѣрь данъ отъ бога на пропитание". И Боривой звалъ его съ собою[5], да вкуситъ пищу. Онъ же отвѣща: „пришли попа"[6]. И Боривой же присла къ нему попа и кони. Онъ же не всѣдъ на конь идяше пѣшъ до церкви; и причастився святыхъ таинъ, иного ничего не яде ни питъ. И паки возвратися въ пустыню[6], идѣже живяше. И приемъ харатию и чернила, и написа имъ, повѣдая себя сына короля корвацкого. И преставися и погребенъ Боривоемъ честно. По погребении же его много дарова богъ исцѣление людемъ.

comites omnes in conspectu eius pavore magno comprehensi sunt. Et interrogavit illum dux: „quis es tu? quid item hic loci facis?" Ille autem dixit: „Ego sum Joannes Chroatus; vivo in eremo hoc dei gratia 42 annis; nec aliquis me, praeter te, usque ad hanc diem unquam vidit; haec autem fera a deo mihi ad enutritionem data est. Et Borivoj secum illum vocavit, ut cibum gustaret. Ille vero respondit: „mitte sacerdotem". Et Borivoj misit ad eum sacerdotem et equos. Ille vero non insidens equo pedes ibat usque ad ecclesiam; et sumptis sacris mysteriis nil aliud commedit vel bibit. Et iterum reversus est in eremum, in quo vixerat. Et acceptis charta et atramento scripto illis communicavit, se filium Chroatorum regis esse. Et obiit et a Borivoio honorifice sepultus fuit. Post sepulturam vero illius multas sanationes largitus est deus hominibus.

Vita in chronographo russico, msc. saec. XVII, quod Moscoviae in rumjancoviensi museo (n. 459, ch. 475) asservatur: Opisanie rus. i slov. rukopisej rumjancevskago museuma str. 778. Descripsit et P. Šafařikio misit A. Vostokov, communicavit J. Jireček in časopis čes. mus. 1862, 320—1. Edidit J. Kolař: Fontes rerum Bohemicarum, tom. I, p. 111. Jireček putat, originale bohemice exaratum atque in Russia minori versum fuisse.

Adest quoque amplior latina vita saeculi XV (Fontes I, 112—120), quae bohemico originali innititur. Vita haec recentior est illa slavica, pluribusque exornata augmentis tardioribusque circumstantiis. Nota fuit etiam V. Hajekio (Dobner: Annales Hajeciani III, 82 ss, 422 ss) chronistae bohemo saeculi XVI.

Qua ex Chroatia, nostrane meridionali vel vero boreali, in Bohemiae partes Ivan pervenerit, certe non constat. Palackio (Dějiny I, 158) altera opinio verisimilior esse videtur. Sed adversatur, quod vix demon-

strari possit, religionem christianam iam medio saeculo IX ibidem in ipsa principum domo radices cepisse. Nostram vero Chroatiam innuere quoque videntur motus illi, quibus ipsa saeculo illo, neque principum familia excepta (v. nr. 185), continuo ferre lacerabatur

Ivan, vivens in Bohemiae eremo, detectus est a Borivojo iam christiano, adeoque post a. 873/4 V. Palacky: Dějiny I, 153.

[1] Loco хорвацкомъ, хръватьскомъ. Vita lat. (Fontes I, 112): „Beatus Ivanus fuit natione Ungarus, de stirpe regia progenitus, qui fuit consanguineus s. Stephani regis Ungarorum". [2] Loco моравьскій, hoc pro чешьскій. [3] Vita lat. (ibid p. 113): „tandem pervenit (Ivan) ad flumen, qui vocatur Lodenicze". [4] Ibid 115: „de terra Ungaria huc veni, quia sum natione Ungarus". [5] Ibid. 114 „Et ipse princeps Bohemiae nomine Borziwoy residebat in castro Tetin". [6] Ibid. p. 118: „Transivit autem per villas, una vocatur Hodynie et altera Swinary".

193.

A. 884—896.

Pannonia intra Savum et Dravum sub comite Braslavone, cui etiam Privinae et Koceli Pannoniae pars administranda concreditur.

1.

A. 884.

Imperator (Karolus) per Baioariam ad Orientem proficiscitur, veniensque prope flumen Tullinam, Monte-Comiano[1] colloquium habuit Ibi inter alia veniens Zuentibaldus dux (Moravorum) cum principibus suis[2] homo, sicut mos est, per manus imperatoris efficitur, contestatus illi fidelitatem iuramento, et usque dum Karolus vixisset, nunquam in regnum suum hostili exercitu esset venturus. Postea veniente Brazlavoni[3] duce, qui in id tempus regnum inter Dravum et Savum flumine[4] tenuit, suaeque miliciae subditus adiungitur, rex per Carentam in Italiam perrexit; prospere Papia natalem Christi celebravit.

Annal. Fuld. Pertz: Mon. Germ. Script. I, 401.

Braslav itaque praefuit, quemadmodum ante illum Liudevit et Ratimir (v. nr. 175), nec non, ut puto, Mutimir (v. nr. 183), Pannoniae inferioris parti sitae inter Dravum et Savum, sub dominio supremo Francorum regis.

2.

A. 892.

Rex (Arnulfus) de Francia cum victoria in Alamannia, curte regia Ulma, honorifice natalem domini celebravit. Inde orientem

proficiscitur sperans ibi Zuentibaldum ducem obviam habere; sed ille more solito ad regem venire renuit, fidem et omnia ante promissa mentitus est. Inde rex irato animo in Hengistfeldon[5] cum Brazlavone duce colloquium habuit, ibi inter alia quaerens tempus et locum, quomodo possit terram Maravorum intrare; consultum est enim, ut tribus exercitibus armatis regnum illud invaderet. Rex equidem, assumptis secum Francis, Baioariis, Alamannis, mense Julio Maravam venit. Ibi per quatuor ebdomadas cum tanta multitudine, Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur; missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Laodomur[6] ad renovandam pristinam pacem[7] cum muneribus mense Septembri transmisit, et, ne coemptio salis inde Maravanis daretur, exposcit. Missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno Brazlavonis per fluvium Odagra[8] usque ad Gulpam,[9] dein per fluente Save fluminis navigio in Bulgaria perducti. Ibi a rege honorifice excepti, eadem via, qua venerant, cum muneribus mense Maio reversi sunt.

Annal. Fuld. ibid. I, 408.

Quum Arnulfi legati, ut Svatopluki insidias evitarent, in Bulgariam euntes non per transdravanam Pannoniam sed per Braslavonis terram inter Savum et Dravum, Odagra quidem, Colapi et Savi fluminibus, proficiscerentur: innuitur sat clare, Pannoniam trans Dravum eotum ad Moraviam spectasse. Post comitis Chezilonis obitum (a. 873/4) Pannoniae pars occidentalis, Charinthiae contigua, comitatus nimirum Dudleipa (Dudleba), a residua provincia avulsa proprio comiti, in cuius regione Poetovium („ad Bettowe“) erat, tradita est. Maior Chozilonis Pannoniae pars una cum Carinthia si non mox, certo post obitum Ludovici imperatoris (876, 23 augusti), filio eius Carlomanno obtigit.[10] Verum haec Pannoniae inferioris pars a. 884 in potestatem ducis Svatopluki devenit ita, ut modo Dravus tantum terras eiusdem a provincia Braslavonis divideret. Dümmler: Ueber die südöstl. Marken des fränk. Reiches. p. 41—2, 47—9.

Bulgaros ut confines Francis ad Danubium notat aeque temporis huius scriptor, geographus Bavarus (866—890), e quo hocce fragmentum adducere libet:

Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii . . . Beheimare in qua sunt civitates xv. Marharii[11] habent civitates xi. Uulgarii regio est immensa et populus multus habens civitates v eo quod multitudo magna ex eis sit (vaga?) et non sit eis opus civitates habere. Est populus quem vocant Merehanos,[12] ipsi habent civitates xxx. Isti sunt qui iuxta istorum fines resident:

Osterabtrezi,[13] in qua civitates plus quam c sunt. Miloxi,[14] in qua civitates LXXII. Phesnuzi[15] habent civitates LXX. . [16]

Cod. saec. XII quondam monasterii s. Emmerami Ratisbonae, nunc in regia bibliotheca Manaci. Zeuss: Die Deutschen und Nachbarstämme. S. 599—601. Šafařik: Slov. starožit. p. 980—3. Lelewel: Geographie du moyen age. Bresslau 1852, III, 42. A Bielowski: Monumenta Poloniae historica. Leopoli 1864. I, 10—11.

3.

A. 896. Stipantibus vero iisdem in partibus inter se (Bulgaros scilicet et Ungaros) conflictibus, imperator (Arnulfus) Pannoniam cum urbe Paludarum[17] tuendam Brazlovoni, duci suo, in id tempus commendavit.

Annal. Fuld. ibid. I, 413.

Praefatum inter Francos et Moravos (a. 892) bellum finivit post Svatopluki mortem pace autumno a. 894 inita cum eiusdem filiis Mojmiro et Svatopluko. Hoc bello Pannonia, quam Francorum socii, Ungari, depopulati sunt,[18] iterum a Francis recuperata est. Quum attamen Hungari paulo post, coacti a Bulgaris, ex inferioris Danubii oris in tibiscanam Daciae partem sedes transferent, sicque Pannonia eorum incursibus exposita esset: tradidit eandem Arnulfus suo fideli Braslavoni gubernandam. Nunc itaque universa Pannonia, intra Savum, Danubium et Arabonem, comitatu Dudlebensi excepto, unius comitis gubernio parebat. Dümmler op. cit. p. 54—56.

Annal. Fuld. ad a. 898 (Pertz I, 414) inter caetera notant: „Dein vero quidam, qui erat quondam princeps cum ceteris primoribus gentis Baioariorum, nomine Erimpertus, qui postea rebellis regi suisque extitit, a Priznolavo quodam Sclavo duce, qui et ipse imperatori fidus probatur, comprehensus dinoscitur . . .“ An non est loco „Priznolavo“ legendum Braznolavo, hoc vero pro „Braz(no)lavo“. i. e. Brazlavo?

[1] i. e. Cumeoberg sive Commageni, hodie Königstädten ad orientem Tullinae. [2] Svatopluk successit in Moravia patruo suo Rasticio a. 870. „Zuentibald“ pro „Zuentipalk“, „Svętiplk“. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 339. [3] Braslav loco „Bretislav“. ibid. nr. 20. [4] dravo et savo flumina. [5] comitatus Hengest ad medium flumen Muram, ecclesia Hengiste infra Wildon in Stiria, castrum Hengist (Hengistiburg) = nunc Graecium, eotum princeps locus Hengistfeldi. V. Felicetti: Steiermark im Zeitraume vom VIII—XII Jahrh. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen. Graz 1873. Jahrg. X, S. 71. [6] landomir i. e. (V)ladimir, Vladimir, filius Michaelis Boris. Cf. Vita s. Clementis ed. Miklošić c. 19. Constant. porphyr. de adm. imp. c. 32. [7] Inter Ludovicum et Borisem a. 864 Tullinae compositam. Vide Dümmler: Ueber die südöstl. Marken. p. 37—8, 51. [8] Ut putatur „Odra“, quae prope Sisciam in Colapim fluit. [9] i. e. Kulpa (Colapis). [10] Hoc ambitu Ca-

rinthia, Pannoniam nimirum etiam continens, ad Danubium Bulgariae confinis erat, quo coaevi (871—901) scriptoris Alfredi verba referenda sunt: „And thonne bë eástan Carendran-lande begëondan tham vêstenne is Pulgara-land and bë eástan thám is Creca-land“ i. e. „Dann östlich vom Kärnthner-Lande jenseits der Wüste ist die Bulgarei und östlich davon ist Griechenland“. (A. Bielowski: Monumenta Poloniae historica I, 13. Šafařik: slov. starož. 979). [11] i. e. incolae a fl. Marha, Morava, nomen habens, Bohemis (Beheimare) contigui; subintelligendi itaque sunt Moravi Svatopluki. [12] Subintelliguntur incolae ad Marham, Moravam, veterum Margum, respectu cuius Moravia, quae inter Bohemiam et Bulgariam adducitur, etism „superior Moravia, pannoniensis Moravia“ dicitur. Šafařik op. cit. p. 614—17. [13] i. e. orientales Bodrici, A-bodritae. V. supr. p. 331. [14] Milčani, ad fl. Milkov. [15] Peccanaci, Pizenaci, Pečenezi. [16] Populi, qui dein adducuntur, rite a Šafařikio ad septentrionales plagas referuntur. [17] Alias Mosapurk (Moorburg), urbs ad paludem (v. germ. mos, mor, slav. blato), ad lacum Pelissum (Blato, Balaton), ubi Sala influit (Salabug, magy. Szalavár) Hunfalvy: Ethnographie von Ungarn. S. 114. [18] Ib. I, 410 ad a. 894: Avari, qui dicuntur Ungari, in his temporibus ultra Danubium peragrantes. totam Pannoniam usque ad internecionem deleverunt.

194.

C. a. 850—896.

Slavicae nationis peregrinorum nomina, qui „monasterium“ quoddam Italiae adierant: e Bulgaris rex Michael cum familia, item proceres Petrus, Sundica et Zergobula; e Chroatis dux Trpimir eiusque filius Petrus, item dux Branimir cum uxore Maruša; e cisdravana Pannonia comes Braslav cum coniuge, e Moravia Svętoplk cum coniuge Svętežizna etc.

Habraham, uxor eius Uuil(cana), Bedasclauo[1] filius eorum. (f. 1'). De terra Brasclauo:[2] Zelesena,[3] uxor eius Hesla, Stregemil[4] filius eorum. (f. 2). Motico.[5] Trebenec.[6] Dracig. Craniohi. Millena. Zelebor.[7] (f. 2). Nosimer.[8] Gelanus.[9] Luta. Chotmer.[10] Cozil.[11] Zelislaua.[12] Sebetech.[13] Humislan.[14] d̄. Trebebor. Bribibor.[15] Trudopulc.[16] (f. 2'). Boselisa.[17] Sobemuscla.[18] Sclauuenca.[19] (f. 3). Hic sunt nomina de Bolgaria: inprimis rex illorum Michahel[20] et frater eius Dox[21] et alius frater eius Gabriel, et uxor eius Maria et filius eius Rasáte,[22] et alius Gabriel, et tercius filius Simeon, et quartus filius Jacob, et filia eius dei ancella Praxi et alia filia eius Anna. (f. 3'). Zergobula.[23] De Bolgaria qui primus venit in isto monasterio, nomen eius Sondoke,[24] et uxor eius Anna, et pater eius Johannes,

et mater eius Maria, et filius (eius) Mihael, et alius filius eius Uuelecneo,[25] et filia eius Bogomilla, et alia Kalia,[26] et tercia Mar(ta et quarta) Elena et quinta Maria, et alia uxor eius Sogesclaua,[27] et alius homo bonus Petrus...... et Georius (f. 4). Petrus[28] et uxor eius Sofia. (f. 4). Khaco.[29] Sebedrago. Centeska. Porosit. Szuentiepulc.[30] Szuentezizna.[31] Predezlaus. (f. 4'). Miramuscle.[32] Zitemer.[33] Straneca.[34] Maola.[35] (f. 5). Prebrasclava.[36] Pressoboda.[37] Sedemir.[38] Stamer.[39] Penebod.[40] Semidraga. Ratuuic.[41] Sebedra(g) hostiarius. Domno Tripimiro.[42] Memento domine famulorum, famularum(que)... Bribina.[43] Terpimer. Petrus. Maria. Dragouud.[44] Sabes. Pizeden[45]... nisl. Benedictus Straha. Petro. Bedoslau.[46] Mihahel. Siliz.[47] Coten.[48] Kanei. Drisimir[49].. Sedobra(t)...... Dragoroc.. Motimira[50] (f. 5'). Mlada.. Radozlau.. Estemir.[51] Zizemir.[52] Pensezi, Moisclaica,[53] Johannes filius ip(sorum). Brasclauo[54] et uxor eius Uuentescella. Nepokor. Salaho.[55] (f. 6). Menedraga.. Merisclafa.[56] Souuinnao.[57] Rastisclao. Pudaram. Citamuscle.[58] Gonimer.[59] Rasmene.[60] Nitrabor. Kasno. Uuitamusclo.[61] Musclonna.[62] Negot.[63] Lala.[64] Stranamer.[65] Trebenna.[66] Stamer.[67] Crepuco[68] uxor et Trebe.... filius eius Trebego. Coseri.[69] Tesina.[70] Slotiuenza. Doblisclaug.[71] Godesclauga.[72] Zelesclauua.[73] Semia.[74] Presclauonte. Dabramusclo.[75] Tonasclauua.[76] Ludino.[77] Soguasclaua.[78] Uitmar[79] Lutomer. Sebeteh.[80] Primusl. Colotec. (f. 6'). Nazamir.[81] Brazena.[82] Musclus.[83] Tordosclaue.[84] (f. 7). Siherad.[85] Zisola. (f. 8). Stradosclauua.[86] Dobrablaste.[87] Stradasclau. (f. 9). Panco.[88] (Bo)lesclaua. (f. 10). Dragamer. Nazisir.[89] Seuemuscle. Nedauid. (f. 13). Oimuscle.[90] Dabraua. Mistidau.[91] Cerna. Quocili.[92] Priuuinna. Gostidrago. Semmemuscle. Zidana.[93] Pilende. Seuella. Millas. Soidrago.[94] Randeco. Ceresulla. Sinata. Soltin. Premil. Luban. (f. 14) Johannes, uxor eius Bedoslauua. (f. 22'). Cralo. Ualo. Uulcote. Milo. Uuitego.[95] † Presila. Petrus filius domno Tripemero.[96] (f. 23). Semna. Uisegneo[97] diac(onus). Cruben.[98] Uuilan.[99] Sedobra(t).[100] (f. 38). Santpulc.[101] Bochmir. (f. 42). Gostichai.[102] Sebusca. (f. 47). Presela. Uuisseoi[103] pbr. (f. 49). Dannamir. (f. 65). Stenedrago.[104] (f. 79). Castemyr.[105] (f. 80'). Prisnata. (f. 95). † Olodrag. † Olomer. † Pigimer. † Cotes. † Sitigoi.[106] † Mirogoi. (f. 98'). Stagai.[107] (f. 99). Zidizlau[108] pbr. Zaban. Liutisti.[109] Munemer.[110] Mirona. Dobrodei.[111] Priuuigor.[112] Zla. Nazzeg.[113] † Branimero comiti.[114] Mariosa[115] cometissa. Cherni. (f. 102'). Predeclao.[116] Tunisclaua. Ubi-

sclaua.[117] (f. 129'. 130). Sedesclao.[118] Preuui(sclao).[119] (f. 145). Godesclaua. Sclauica. Stradesclaua. Subimer.[120] (f. 167). Stano pbr. (f. 181'). Milei. Pomego.[121] Dobrosisne.[122] Trebenna. (f. 213'). Turdamere.[123] Zababerado.[124] Domamir. Exumila[125] P(ro)mer. Nesir.[126] (f. 214). Ratgoi et uxor eius Reginsunda. Bribislau. Pacemira.[127] (f. 236', 237). † Sebedrac. (f. 238). Degodelka.[128] Dallimere.[129] Bellica, filius eius Minidrago.[130] (f. 268'). Nenadei. Glauoz.[131] (f. 270').

Notae marginales in evangeliorum libro saec. VI vel V, qui in Cividale in bibliotheca capituli asservatur, quive illuc a. 1409 Aquileiâ translatum est. Notae, quibus inscripta sunt nomina eorum, qui „monasterium“, in quo evangeliorum liber custodiebatur, adierant, scriptae sunt maiori parte saec. IX et X, nullo tamen ordine servato. Editae nuper a C. L. Bethmannio: Die Evangelienhandschrift zu Cividale. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte. Bd. II, S. 113 ff.

Patria codicis ignota est. Neque constat, quo tempore Aquileiam devenerit et ubi hicce asservatus fuerit. Illud tantum certum esse videtur, codicem non ante initium saeculi IX Aquileiam delatum fuisse.

E nominibus ommittimus germanica et longobardica, slavicaque tantum adducimus. E notabilioribus personis germanicis inscriptae reperiuntur: Lodohicus imperator, Ingelberga regina (a. 850), domnus Karolus imperator, domnus Liutuardus episcopus (vercellensis, et eiusdem Karoli crassi archicapellanus), „Teudmarus pontifex (aquileiensis a. 850), Artuin episcopus; praeterea „Johannes imperator et uxor eius Tecla“.

Tempus determinavimus habita annorum ratione, quibus Trpimir, Branimir et Braslav vixerunt.

[1] i. e. Budislav. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 21.
[2] i. e. e Pannonia. v. nr. praec. adeoque c. a. 884—896. [3] thema: žel- cf.
Miklošić: Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen. nr.
113. želešena. [4] Cf. Strezivoj, Strezimir. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen. nr. 375. [5] Cf. Mut, Mutina, Mutiš. ibid. nr. 241. [6] E „trěb“.
Die Bildung der Ortsnamen. nr. 323. Cf. Trebenice. [7] i. e. Zъlebor. Die
Bildung der slav. Personennamen. nr. 147. [8] Ibid. nr. 255. [9] Forte loco
„Galanus“ vel Golanus, Galjan, Golan. Ibid. nr. 60, 75. [10] Ib. nr. 425.
Hotêmêr, Hotimir. Carantanorum dux „Chettimar“. Conversio Bagoariorum.
Pertz: Mon. Germ. XIII, 7. [11] Коцель, ahd. Hezil. Vita s. Methodii c.
5, 6. [12] Zъlislava. Miklošić op. cit. nr. 147. [13] Cf. Sobetech. ibid. nr.
353. [14] Cf. Unislav. ibid. nr. 418. [15] i. e. Pribibor. cf. ibid. nr. 297.
[16] Trudopъlk. [17] Boželiša. [18] Sobemysla. [19] Cf. Slavka. ibid. nr. 346.
[20] Michael Boris (c. a. 844—889.) [21] Forsitan „Доухъ, Доуѯъ“ i. e. δούξ dux
V. Miklošić lex. paleoslov. ad h. v. [22] Cf. Rašo, Rašan. Miklošić op. cit.
nr. 322. [23] In epist. Joannis VIII a. 879 (Mansi XVII, 119) „Cerbula“
fuit boljar. Zergo-bula (βολιάς). [24] Ibid. „Sundica“, etiam boljar. [25] C
Velik, Velihna, Velikna. Miklošić nr. 32. [26] Kalja Ibid. nr. 160. [27] i.

Sobeslava. [28] Petrus boljar, regis Michaelis a. 869 missus ad papam Hadrianum II. Vita Hadriani ed. Muratori III, 267. [29] Conversio Bogoariorum ed. cit. p. 7: „Inter quos erat filius Boruth, nomine Cacatius". [30] i. e. Svętiepъlk; num hicce nominis huius Moravorum princeps subintelligendus sit, certe non constat; quum nec „comes" nec „domnus" nomini praefigatur. [31] Svętežizna. Miklošić op. cit. nr. 134 Salzburg. Verbrüderungsbuch (Jireček: slovanske právo I, 58) uxorem Svętoplki scribit „Uu . . . . uizna", forsitan in locum „Su . . . . zizna", quod insinuaret, principem Moraviae in nostro monumento reipsa innui. [32] Miromyslь. Miklošić nr. 232. [33] Žitomir. ibid. nr. 137. [34] Cf. Stranek, Stranka. ibid. nr. 371. [35] Cf. Mala. ibid. nr. 213. [36] Pribislava. ibid. nr. 297. [37] Prisnobuda, Prisnobor. ib. nr. 299. [38] Sъdemir. ibid. nr. 380. [39] Cf. Stanimir. ibid. nr. 366. [40] Forsitan pro Benebąd. ibid. nr. 5, 21. [41] Cf. Ratik, Ratnik. ibid. nr. 321. [42] i. e. Trъpimir. Titulus „domno" virum conditionis altioris innuit; cf. „d o m n o Karolo imperatore, domno liuttuardo epo". Quare non dubito, hicce Chroatiae comitem, ducem subintelligi. [43] Pribina. [44] Dragobud. [45] Cf. Pozden. Miklošić nr. 291. [46] Budoslav. [47] Žilic. ibid. nr. 135. [48] Fors pro „C(h)oten, Hoten. ibid nr. 425. [49] Drъžimir. [50] Mątimira. [51] Forsitan pro „Vestimir cf. ibid. nr. 56. [52] Žiz(n)emir. ibid. nr. 134. [53] Mojslavica. ibid. nr. 225. [54] Quisnam Braslav iste fuerit, aperte quidem non dicitur; sed tacite innuitur, huius nominis comitem fuisse, de cuius terra nonnulli peregrini superius adducuntur. [55] Cf. comes Salacho p. 337. [56] Mirislava. [57] Cf. Sъbina. Miklošić op. cit. nr. 379. [58] Forsitan „C(v)itamuscle" i. e. Cvitamysl. ibid. nr. 438. [59] Gonimir. ibid. nr. 70. [60] Rašmen. Cf. Rašan ibid. nr. 322. [61] Vitamysl. ibid. nr. 39. [62] Cf. Myslena, Myslen ibid nr. 232. [63] Negota. ibid. nr. 256. [64] Ibid nr. 194. [65] Stranamir. ibid. nr. 371. [66] V. Trebenj ibid. nr. 409. [67] Sta(ni)mir ibid. nr. 366. [68] Forsitan pro „C(h)repuco. cf. Chrapek ibid nr. 428. [69] Cf. Kosa ibid. nr. 169. [70] Têšina. ibid. nr. 414. [71] i. e. Dobislav ibid. nr. 113. [72] i. e. Godeslava ibid. nr. 73. [73] Zъleslava. ibid nr. 147. [74] Forsitan pro „Semca" i e. Semko ibid. nr. 388. [75] Dabramysl, Dobromysl. [76] Tonaslava. ibid. nr. 402. [77] Ljudin. ibid. nr. 208. [78] Cf. Sobeslava. ibid. nr. 353. [79] Vitomir ibid. nr. 39. [80] Sobêteh ibid. nr. 353. [81] Nosimêr. ibid. nr. 255. [82] i. e. Bracena, Bratena. ibid. nr. 18. [83] Cf. Mislej, Mislen, Myslek, Mysl. ibid. nr. 232. [84] Tvvrdislava. ibid. nr. 396. [85] Forsitan pro „Sъderad" ibid. nr. 316. [86] Stradoslava ibid. nr. 370. [87] Dobrovlasta. [88] V. p. 24. [89] Forte „Načišir". cf. nr. 247, 453. [90] Forsitan „O(n)imuscle" i. e. Onimysl. cf. nr. 266. [91] Mistislav. [92] Kocil, Kocьl. [93] Sidana. nr. 380. [94] So(b)idrag. [95] Vitek. ibid. nr. 39. [96] i. e. filius, ut putamus, praelaudati Chroatorum ducis Trpimiri. [97] Pro „Višenego". ibid. nr. 52. [98] Cf. Grъben, Gorbun. ibid. nr. 90. [99] Vilan. ibid. nr. 38. [100] Sъdo-brat. [101] Sątpъlk. [102] Gostika. ibid. nr. 83. [103] Više(g)oj. [104] Štenedrag. ibid. nr. 456. [105] Častemir, Čestmir. ib. nr. 449. [106] Žitigoj. ibid. nr. 137. [107] Stagoj. [108] Zъdislav. [109] Ljutisti. V. nr. 209. [110] Verisimiliter „Mutimer". [111] Dobrodêj. ibid. nr. 114. [112] Probabiliter „Priuuigoi", Prъvigoj. [113] Naseg, Nosek ib. nr. 225. [114] Procul dubio Chroatiae comes, dux Branimir (v. p. 8—13). [115] i. e. Marjoša, Marjuša, Maruša Miklošić op. cit. nr. 215. [116] Predeslao, Predeslav, Prêdislav. ibid. p. 22. [117] Ubi-

slava. ibid. nr. 417. [118] Num Chroatorum princeps Sedeslav, Branimiri praedecessor, hicce subintelligendus sit, determinari potest eo minus, quod nomini nullus titulus praeponatur. [119] Prъvislav. [120] Sъbimir. Miklošić op. cit. nr. 379. [121] Forsitan „Pom(n)ego. ibid. nr. 293. [122] Dobro-žizna. ibid. nr. 134. [123] Tvrdamir. nr. 396. [124] Za-baberad. ibid. p. 21, nr. 2. Cf. Baba, Babin. [125] Forsitan „(J)exumila, Ježumila“. ibid. nr. 471. [126] Cf. Nazir. ibid. nr. 136. [127] Pačemira. ibid. nr. 274. [128] Forsitan „Dlgodelka, De(l)godelka“. ib. nr. 112. [129] Dalimir. ibid. nr. 101. [130] Mъnidrag. ibid. nr. 234. [131] Cf. Glaveš. ibid. nr. 64

195.

C. a. 891—897.

Tempore internorum in Serblia motuum partes sese impugnantes in Chroatiam et Bulgariam confugiunt.

Μετὰ τὸν αὐτοῦ θάνατον διαδέχεται αὐτὸν ὁ πρῶτος υἱὸς ὁ Πριβέσθλαβος. μετὰ οὖν χρόνον ἕνα ἐξελθὼν ἀπὸ Χρωβατίας ὁ προειρημένος Πέτρος ὁ υἱὸς τοῦ Γοϊνίκου διώκει ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Πριβέσθλαβον μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν, κἀκεῖνος τὴν ἀρχὴν διαδέχεται· ἐκεῖνοι δὲ φυγόντες εἰσέρχονται ἐν Χρωβατίᾳ.

Μετὰ δὲ χρόνους τρεῖς ἐλθὼν ὁ Βράνος πρὸς τὸ πολεμῆσαι τὸν Πέτρον καὶ ἡττηθεὶς καὶ κρατηθεὶς παρ' αὐτοῦ ἐτυφλώθη.

Μετὰ δὲ χρόνους δύο φυγὼν καὶ Κλονίμηρος ἀπὸ Βουλγαρίας ὁ πατὴρ τοῦ Τζεεσθλάβου[3] καταλαμβάνει καὶ αὐτός, καὶ εἰσέρχεται εἰς ἓν κάστρον τῆς Σερβλίας τὴν Δοστινίκαν[4] μετὰ λαοῦ πρὸς τὸ παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν. τοῦτον οὖν πολεμήσας ὁ Πέτρος ἀπέκτεινεν, καὶ ἐκράτησεν ἕτερα ἔτη κ'. ἄρξας ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος[6] τοῦ μακαριωτάτου καὶ ἁγίου βασιλέως, ἔχων ὑποταγὴν καὶ δούλωσιν πρὸς αὐτόν. εἰρήνευσε δὲ καὶ μετὰ

(C. a. 891) Post eius (sc. Muntimiri) mortem successit ei maximus natu Pribesthlabus. Anno igitur sequente Chrobatia egressus Goinici filius Petrus, cuius supra mentionem fecimus[1], patruelem Pribesthlabum cum duobus eius fratribus[2] principatu deiecit atque ipse eum capessit; illi vero fuga sibi consulentes in Chrobatiam abeunt.

(C. a. 895) Triennio autem post Branus motis contra Petrum armis victus, captusque, oculis ab eo privatus est.

(C. a. 897) Biennio vero post e Bulgaria fugiens Clonimerus, Tzeesthlabi[3] pater, movet et ipse, urbemque Serbliae Dostinicam[4] cum exercitu ingreditur principatus occupandi causa; quem armis superatum Petrus occidit; et principatum rexit alios viginti annos[5], imperante beatissimo sanctoque imperatore Leone[6], cui subiectus erat. Pacem habuit (sc. Pe-

Συμεὼν τοῦ ἄρχοντος Βουλγαρίας[7], ὥστε καὶ σύντεκνον αὐτὸν ἐποίησε[8].

trus) etiam cum Symeone Bulgariae principe[7], cuius etiam filium[8] in bəptismo suscepit.

Constantinus porphyr. de admin. imp. c. 32, p. 155—6 ed. Bonn. Continuatio eorum, quae nro 190 adducta sunt.

Anni determinantur, si ad pugnam ad Acheloum (v. infr. p. 389), habitam die 20 Augusti 917, circa quam eventuum series ordinatur, exigantur. Cf. Šafařik: slov. starožitn. p. 644. Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 471 ss. Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. S. 65.

[1] v. nr. 190 p. 375. [2] i. e. cum Brano et Stephano. [3] i. e. Časlav. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 439. [4] Inferius scribit Δεστινίκον. [5] adeoque usque ad a. 917. [6] Leo VI imperabat a. 886—912. [7] imperabat a. 893—927. [8] Filius maxime natus Michael, caeteri: Petrus, Johannes et Boianus, de quo vide Liutprandi Antapod. III, 29.

196.

A. 905—6.

Occupata ab Hungaris Pannonia et Moravia magna pars populi Slovenici inde ad Bulgaros et Chroatos confugit.

Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ αὐτοῦ Σφενδοπλόκου[1] ἕνα χρόνον ἐν εἰρήνῃ διατελέσαντες, ἔριδος καὶ στάσεως ἐν αὐτοῖς ἐμπεσούσης, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐμφύλιον πόλεμον ποιήσαντες, ἐλθόντες οἱ Τοῦρκοι τούτους παντελῶς ἐξωλόθρευσαν, καὶ ἐκράτησαν τὴν αὐτῶν χώραν, εἰς ἣν καὶ ἀρτίως οἰκοῦσι· καὶ οἱ ὑπολειφθέντες τοῦ λαοῦ διεσκορπίσθησαν προσφυγόντες εἰς τὰ παρακείμενα ἔθνη, εἴς τε τοὺς Βουλγάρους καὶ Τούρκους καὶ Χρωβάτους καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη.

Post huius autem Sphendoploci[1] mortem[2] anno uno in pace exacto, orto deinde dissidio et bello civili[3] invadentes Turcae[4] funditus eos extirparunt, regionemque eorum occuparunt[5], quam in hodiernum usque diem incolunt; quaeque supererat multitudo, dissipata confugit ad finitimas gentes, ad Bulgaros et Turcas et Chrobatos et ad reliquas nationes.

Constant. porphyr. de adm. imp. c. 41, p. 176. ed. Bonn.

Pannonia Hungarorum incursibus pridem iam vastata (v. nr. 193), resque christiana adhuc a. 900 eo redacta fuit, „ut in tota Pannonia ... tantum una non appareat ecclesia" (epist. Bavar. episcoporum ad Joannem IX. Erben regesta p. 24). Nunc itaque certo, si iam non illico post Methodii mortem (885), quum contra discipulos eius persecutio excitata fuisset, plures in Chroatia asylum quaesiverunt, suique magistri et litteras et linguam in sacris slovenicam propagare studuerunt. Quare

mirum non est, de utroque controversiam paulo post ibidem exortam fuisse (v. Acta concilii a. 924. nr. 149, p. 187 ss.).

[1] **Сватоплъкъ**, Moraviae magnae dux. [2] Obiit a. 894. Palacky: Dějiny národu českého. D. I, č. 1 str. 165. Dümmler: Ueber die südostl. Marken S. 51. [3] Scilicet inter defuncti Svatopluki filios Mojmirum et Svatoplukum iuniorem. [4] i. e. Magjari, Hungari. [5] A. 905—6. Palacky op. cit. p. 172. Dümmler ibid. p. 67.

197.

A. 912—25.

Bulgarorum sub Symeone cum Zachulmia, Serblia et Chroatia relationes.

1.

A. 912.

Michael Zachlumorum dux Petrum, Venetiarum ducis Ursi Participatii II filium, in limitibus Chroatiae capit et Bulgarorum regi Simeoni transmittit.

Vixit autem iam dictus Petrus dux[1] in ducatu annis 23[2] et mortuus est ... Quem successit ad hanc regendam dignitatem domnus Ursus cognomento Particiacus, qui mox ut dux effectus est, suum filium, Petrum nomine, Constantinopolim ad Leonem imperatorem destinavit. Quem imperator cum honore suscipiens, protospatharium fecit, ditatumque maximis donis ad propria redire permisit. Qui dum Chroatorum fines rediens transire vellet, a Michaele Sclavorum duce fraude deceptus, omnibusque bonis privatus, atque Vulgarico regi, Simeoni nomine, exilii pena transmissus est. Quem pater perditum acriter dolens, minime acquirere quivit, interim per suum internuncium, Dominicum videlicet Metamaucensem archidiaconum, qui postea episcopus effectus est, suis donis redimeret.

Johannis chron. venet. Pertz: Mon. Germ. SS. VII, 22—23. A. Danduli chron. ap. Muratori XII, 198.

[1] Filius Dominici tribuni „de Agnella neptia Petri superioris ducis". [2] Ab anno 888 usque ad an. 911 m. apr vel mai. Gfrörer: Byzantinische Geschichten I, 225.

2.

A. 917.

Simeon Bulgarorum rex Petrum, Serbliae principem, orientalis Romanorum imperii fautorem, deiicit, Paulumque substituit.

Μετὰ δὲ τὸν καιρὸν ὃν αὐτὸς ὁ κῦρις Λέων ἐβασίλευσε[1], παρεγένετο ὁ τότε εἰς τὸ Δυρράχιον στρατηγῶν[2], ὁ πρωτοσπαθάριος Λέων ὁ Ῥαβδοῦχος, ὁ μετὰ τοῦτο μαγίστρος τιμηθεὶς καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου, εἰς Παγανίαν τὴν τότε παρὰ τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας διακρατουμένην, πρὸς τὸ βολευθῆναι καὶ συντυχεῖν τῷ αὐτῷ ἄρχοντι Πέτρῳ περί τινος δουλώσεως καὶ ὑποθέσεως.

Ζηλοτυπήσας δέ πρὸς τοῦτο Μιχαὴλ ὁ ἄρχων τῶν Ζαχλούμων ἐμήνυσε Συμεὼν τῷ Βουλγάρων ἄρχοντι ὅτι ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων δεξιοῦται διὰ δώρων τὸν ἄρχοντα Πέτρον πρὸς τὸ συνεπαρεῖν τοὺς Τούρκους[3] καὶ ἐπελθεῖν κατὰ Βουλγαρίας· ἐγένετο δὲ καὶ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον καὶ πόλεμος εἰς Ἀχελῶν μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Βουλγάρων[4].

Ἐμμανὴς οὖν γενόμενος ἐν τούτῳ ὁ Συμεὼν κατὰ τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας Πέτρου ἀπέστειλε τὸν Σιγρίτζη Θεόδωρον καὶ τὸν Μαρμαὴν ἐκεῖνον μετὰ φοσσάτου, ἔχοντας καὶ ἀρχοντόπουλον Παῦλον τὸν υἱὸν Βράνου, ὃν ὁ Πέτρος ὁ ἄρχων Σερβλίας ἐτύφλωσε. δόλῳ οὖν ἐπελθόντες οἱ Βούλγαροι πρὸς τὸν ἄρχοντα Σερβλίας, καὶ συντεκνίαν μετ᾽ αὐτοῦ ποιησάμενοι, καὶ ὅρκῳ βεβαιώσαντες μὴ παθεῖν τι παρ᾽ αὐτῶν ἐναντίον, ἠπάτησαν αὐτὸν ἐξελθεῖν πρὸς αὐτούς, ὃν καὶ παραυτὰ δεσμήσαντες εἰσήγαγον ἐν

Post imperium autem domini Leonis[1] Dyrrachii tunc praefectus[2], protospatharius Leo Rhabduchus, postea magister et logotheta cursus publici factus, in Paganiam, quae tum a Serbliae principe occupata erat, venit, sermonem consiliumque instituturus cum laudato Petro principe (Serbliae) de aliquo negotio.

Invidia autem ob hanc rem motus Michael Zachlumorum princeps Symeoni Bulgarorum principi significat, Romanum imperatorem Petrum principem muneribus colere, quo Turcarum[3] copiis adiutus Bulgariam invadat; erat quippe id temporis bellum inter Romanos et Bulgaros ad Acheloum[4].

Furens itaque quodamodo hoc nomine Symeon contra Serbliae principem Petrum, mittit cum exercitu Theodorum Sigritzem et Marmaën una cum Paulo, Brani principis filio, quem Petrus Serbliae princeps excaecaverat. Dolo igitur Bulgari principem Serbliae aggressi, et prole in sacro lavacro suscepta et dato iuramento nihil eum mali ab ipsis passurum, per fraudem exire persvasum et in vincula e vestigio coniectum in Bulgariam abduxerunt, ubi in carcere vitam cum morte commutavit. In eius autem locum successit

Βουλγαρίᾳ, καὶ ἀποθνήσκει ἐν φυλακῇ. εἰσῆλθε δὲ ἀντ' αὐτοῦ Παῦλος ὁ υἱὸς Βράνου, καὶ ἐκράτησεν ἔτη τρία[5].

Paulus, Brani filius, qui principatum triennio tenuit[5].

Constantin. porphyr. de adm. imp. c. 32, p. 156—7. ed. Bonn.

[1] Leo VI obiit a. 912. die 11 Maii. V. Muralt: Essai de Chronographie Byzantine I, 488. [2] Erat nonum thema Occidentis sive Europae (de Thematibus lib. II, p. 56), stabatque „ὑπὸ κονσιλιαρίου“, et comprehendebat novem civitates. [3] i. e. Hungarorum. [4] die 20 augusti 917, qua Symeon Graecorum exercitum ad internecionem delevit. Theophanis contin. lib. VI c. 10, p. 389. Symeon mag. de Constant. porphyr. c. 10, p. 724 ed Bonn. [5] i. e. annis 917—920 quiete tenuit.

3.

A. 920—4.

Simeonis cum imperatore Romano contentio de conservando sibi in Serbliae principatum influxu. Serbli Bulgaris infensi migrant in Chroatiam.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ὁ κῦρις Ῥωμανὸς[1] ἔχων ἀρχοντόπουλον ἐν τῇ πόλει Ζαχαρίαν τὸν υἱὸν Πριβεσθλάβου τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας ἀπέστειλε πρὸς τὸ γενέσθαι ἄρχοντα ἐν Σερβλίᾳ· ἀλλὰ ἀπελθὼν καὶ πολεμήσας ἡττήθη παρὰ τοῦ Παύλου· κρατήσας γὰρ αὐτὸν παρέδωκε τοῖς Βουλγάροις, καὶ ἐκρατεῖτο δέσμιος.

Εἶτα μετὰ χρόνους τρεῖς, τοῦ Παύλου ἐναντιωθέντος τοῖς Βουλγάροις, ἀπέστειλε τὸν Ζαχαρίαν τὸν πρότερον παρὰ τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντα, καὶ διώξας τὸν Παῦλον ἐκράτησεν αὐτὸς τὴν ἀρχὴν τῶν Σέρβλων· ὅστις παραυτὰ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ἐπιμνησθεὶς ἐγένετο κατὰ τῶν Βουλγάρων, μηδ' ὅλως θελήσας ὑποταγῆναι αὐτοῖς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως μᾶλλον Ῥωμαίων δεσπόζεσθαι.

Ὥστε καὶ τοῦ Σύμεὼν φοσσάτον

Dominus vero Romanus imperator[1], secum habens Pribesthlabi Serbliae principis filium Zachariam, misit eum, ut principatum Serbliae occuparet; sed illum venientem praelio superavit Paulus, captumque Bulgaris tradidit in vinculis asservaudum.

Deinde elapso trium annorum spatio[2], Paulus Bulgaris hostis factus Zachariam misit, quem dominus Romanus imperator antea miserat; isque Paulo deiecto Serblorum principatum occupat, et illico, memor beneficiorum, quae a Romano imperatore acceperat, Bulgaris se opposuit, malens potius Romano imperio subesse quam Bulgaris.

Quare cum exercitum contra ipsum misisset Symeon sub praefectis Marmaëm et Theodero Si-

κατ' αὐτοῦ ἀποστείλαντος διὰ τοῦ Μαρμαὴμ καὶ τοῦ Σιγρίτζη Θεοδώρου, ὧν καὶ τὰς κεφαλὰς καὶ ἅρματα ἐκ τοῦ πολέμου ἀπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμαίων ἐπινίκια (ἔτι γὰρ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων μάχη ἦν)[3], οὐδέποτε δὲ ἐπαύσατο, καθὼς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἄρχοντες ἀπέστελλον πρὸς τοὺς βασιλεῖς Ῥωμαίων, καὶ ὑποτασσόμενος καὶ δουλεύων αὐτοῖς.

Πάλιν δὲ ἀπέστειλεν ἕτερον φοσσάτον ὁ Συμεὼν διὰ τοῦ Κνήνου καὶ τοῦ Ἡμνήκου καὶ τοῦ Ἡτζβόκλια κατὰ τοῦ ἄρχοντος Ζαχαρίου, συναποστείλας μετ' αὐτῶν καὶ Τζεέσθλαβον. τότε ὁ μὲν Ζαχαρίας φοβηθεὶς φεύγει ἐν Χρωβατίᾳ· οἱ δὲ Βούλγαρα μηνύσαντες τοῖς ζουπάνοις ἐλθεῖν πρὸς αὐτοὺς καὶ παραλαβεῖν ἄρχοντα τὸν Τζεέσθλαβον, καὶ δι' ὅρκου τούτους ἀπατήσαντες καὶ ἐξαγαγόντες μέχρι τοῦ πρώτου χωρίου, καὶ παραυτὰ δεσμήσαντες αὐτοὺς, εἰσῆλθον ἐν Σερβλίᾳ καὶ συνεπῆραν τὸν ἅπαντα λαὸν ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ εἰσήγαγον ἕως Βουλγαρίας· τινὲς δὲ ἀποδράσαντες εἰσῆλθον καὶ ἐν Χρωβατίᾳ; καὶ ἔμεινεν ἡ χώρα ἔρημος.

gritze, capita eorum atque arma imperatori Romano misit victoriae partae signa (adhuc enim bellum inter Bulgaros et Romanos erat)[3]; nec unquam subiici Romano imperatori et parere desinebat, quemadmodum et priores principes mittere ad ipsos soliti erant.

Symeone vero iterum novas copias mittente contra Zachariam principem sub praefectis Cneno et Hemneco ac Etzboclia, et misso simul Tzeesthlabo. Metuens tunc sibi Zacharias in Chrobatiam profugit. Bulgari autem zupanis significarunt, ut se convenirent, et principem Tzeesthlabum exciperent; iuramentoque deceptos, atque ad primum pagum adductos protinus in vincula coniicientes Serbliam invaserunt, populumque omnem a minimo ad maximum in Bulgariam abduxerunt; quidam vero profugi in Chrobatiam se receperunt; mansitque regio desolata.

Constantin. porphyr. de adm. imp. c. 32. p. 157—8. ed. Bonn.

[1] qui interea die 17 decembris a. 920, qua Constantini VII porphyrogeniti socius, imperii habenas obtinuit. Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 498. [2] adeoque a. 923. [3] adeoque ante 9 septembris 924, quo de pace inter Symeonem et Romanum imperatores „ad Blachernas“ agi coepit. Theophan. contin. lib. VI, c. 15 p. 405. Symeon magistr. de Constant. porphyr. et Romano Lacapeno c. 29, p. 735 ed. Bonn. Georg. mon. de Constant. porph. et Romano c. 17 p. 898 ed. Bonn.

4.

C. a. 925.

Bulgari aggrediuntur Chroatiam.

Κατὰ τὸν καιρὸν οὖν ἐκεῖνον εἰσῆλθον οἱ αὐτοὶ Βούλγαροι εἰς Χρωβατίαν μετὰ τοῦ Ἀλογοβότουρ τοῦ πολεμῆσαι, καὶ ἐσφάγησαν πάντες ἐκεῖσε παρὰ τῶν Χρωβάτων.

Circa illud etiam[1] tempus Chrobatiam cum Alogobotur armata manu ingressi Bulgari omnes a Chrobatis interfecti sunt.

Constant. porphyrog. de admin. imp. c. 32, p. 158 ed. Bonn.

Περὶ Συμεὼν Βουλγάρου καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Χρωβάτων ἥττης αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτου. Μαΐῳ δὲ μηνὶ κζ', ἰνδικτιῶνος ιε' Ἰωάννης ὁ ἀστρονόμος εἶπε Ῥωμανῷ τῷ βασιλεῖ ὅτι ἡ ἱσταμένη στήλη ἐπάνω τῆς καμάρας τοῦ Ξηρολόφου καὶ ἐπὶ δυσμὰς βλέπουσα τοῦ Συμεών ἐστι˙ καὶ εἰ ταύτης τὴν κεφαλὴν ἐκκόψεις, τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ὁ Συμεὼν τελευτᾷ. ἀποστείλας οὖν ὁ βασιλεὺς τῇ νυκτὶ τὴν κεφαλὴν τῆς στήλης ἐξέκοψε˙ καὶ τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ὁ Συμεὼν εἰς Βουλγαρίαν ἐτελεύτησε . . .

De Symeone Bulgaro et de eiusdem per Chrobatos clade et de morte eius. Mensis Maii die vicesimo septimo, indictione quinta decima ait Joannes astronomus Romano imperatori: „quae super Xerolophi fornicem erecta statua est, versa facie ad occidentem, Symeonis figura est; eius caput si excideris, ipsa hora Symeon diem obibit.“ Misso itaque noctu imperator ministro statuae caput abstulit; eademque hora Symeon in Bulgaria occidit. . . .

Συμεὼν ἄρχων Βουλγαρίας κατὰ Χρωβάτων κενίνηκε[2] στράτευμα, καὶ συμβαλὼν μετ' αὐτῶν πόλεμον, ἡττηθεὶς τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἅπαντας ἄρδην ἀπώλεσεν.

Symeon Bulgariae princeps adversus Chrobatos expeditione suscepta, consertaque cum illis pugna, victus ipse suas omnes penitus copias amisit.

Georgii hamartoli monachi chronicon continuatum. Ed. E. de Muralto. Petropoli 1859, p. 830. De expeditione contra Chroatos in msc. vaticano saec. XI. Cf. F. Hirsch: Byzantinische Studien. p. 38. Idem in Theophanis continuati lib. VI, c. 20 p. 411. ed. Bonn. eo cum discrimine, quod notitia de Symeonis obitu illi de bello contra Chroatos praemittatur.

Atque haec utriusque eventus in chronographo coniunctio ansam dedit opinioni, Bulgarorum cladem in Chroatia die 27 Maii 927 a. accidisse. In hanc etiam diem refert quoque Symeon magister (de Constant. porph. et Romano c. 33, p. 740) mortem Symeonis, quin eiusdem in Chroatiam expeditionis mentionem vel verbo faceret, cuius neque alii, praeter Vaticanum, codices Georgii hamartoli monachi continuati recordantur.

Quare cum coaevo Constantino porphyr. censendum est, Bulgaros illico debellata Serblia in Chroatiam irruisse, exercitumque non Symeonem verum missum ab eo ducem duxisse. Cf. Дриновъ: Южные Славяне и Византія въ X вѣкѣ. Москва 1876. p. 53—4. Acta nr. 150, p. 197.

[1] i. e. dum Symeon „iterum novas copias mitteret contra Zachariam", et eo devicto Serbliam devastasset; quae sibi in enarrando quoque immediate succedunt. [2] Theophan. cont. loc. cit. ἐκίνησε.

198.

A. 926, 10 Julii.

Michael, Zachlumorum dux, Sipontum, Apuliae urbem, occupat.

Hoc anno comprendit Michael rex Sclavorum civitatem Sipontum[1], mense Julio, die sanctae Felicitatis[2], secunda feria[3], indictione xv.

Annales Barenses ad a. 928 ap. Pertz: Mon. Germ. SS. III, 52. Annal. Beneventani ad a. 926 ibid. p. 175. Lupi protospath. chronicon ad a. 926. Pertz: Mon. Germ. SS. V, 54.

Michael hic idem est, quem praecedentis numeri documenta commemorant, et de quo legitur apud Constant. porphyr. de adm. imp. c. 33, p. 160 ed. Bonn.

Ὅτι ἡ γενεὰ τοῦ ἀνθυπάτου καὶ πατρικίου Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βουσεβούτζη τοῦ ἄρχοντος τῶν Ζαχλούμων ἦλθεν ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἀβαπτίστων εἰς τὸν ποταμὸν Βίσλας, τὸν ἐπονομαζόμενον Διτζίκη, καὶ ᾤκησεν εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Ζαχλοῦμα.

Venit autem posteritas proconsulis et patricii Michaelis, Busebutze Zachlumorum principis filii, a non baptizatis accolis fluminis Bislas, quod et Ditzice cognominatur, habitavitque ad flumen Zachluma nuncupatum.

Idem Michael interfuit una cum Chroatorum duce Tomislavo concilio spalatensi a. 924, atque ad eum quoque directa fuit epistola papae Joannis X (V. Acta nr. 149, p. 187 ss.).

[1] nunc visuntur ruinae civitatis ad pagum S. Maria di Siponto non procul a Manfredonia. Forbiger: Handbuch der alten Geographie III. 747. [2] i. e. 10. Julii. [3] a. 926 incidit dies 10 Julii in feriam secundam.

199.

A. 927.

*Chroati post Symeonis mortem bellum contra Bulgaros parant; se-
mox pacem ineunt.*

Τὰ κύκλῳ οὖν ἔθνη τοῦ Συμεὼν μαθόντα τελευτὴν[1], οἵ τε Χρωβάτοι καὶ Τοῦρκοι καὶ οἱ λοιποί, ἐκστρατεύειν κατὰ Βουλγάρων ἐβουλεύοντο· λιμοῦ δὲ μεγίστου σὺν ἀκρίδι τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος ἰσχυρῶς ἐκπιέζοντος, ἐδεδίεσαν μὲν καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἔφοδον, ἐδεδίεσαν δὲ πλέον καὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπέλευσιν.

Circumvicinae igitur gentes Chrobati, Turci ac reliqui, audita Symeonis morte[1] Bulgaros bello incessere statuebant. Fame vero Bulgarorum gentem cum locustarum ingenti copia graviter premente, cum aliarum gentium irruptionem formidabant, tum praecipue Romanorum in se impetum metuebant.

Georgii hamartoli mon. chronicon cont. ed. cit. p. 830. Theophanis contin. lib. VI, c. 22 p. 412. Symeon mag. de Constant. porphyr. et Romano c. 34. p. 740. ed. Bonn.

Quae hicce narrantur, complentur quoad Chroatiam actis alterius synodi spalatensis (v. nr. 150), in quibus adnotatur, sedis romanae legatorum interventu pacem inter Bulgaros et Chroatos compositam fuisse. Quod quidem eo facilius credendum est, cum Symeonis successor Petrus etiam cum Romanis mox pacem inierit. Symeon mag. de Constant. porph. et Romano c. 33, p. 740. Theophan. cont. lib. VI c. 2 p. 412 ed. Bonn.

[1] die 27 Maii 927. Vide nro 197 p. 392.; item Muralt: Essai de Chronographie byz. I, 504.

200.

Obscura de Hungarorum in Chroatiam irruptionibus memoria.

Hungari hoc tempore Pannonia egressi Moraviam et Bohemiam invadentes spoliavere, interfecto eorum duce. Postea Chroatiam invadunt. Ultra castrum Leopoli Moraviae dux Gottifredus, duxque Hardus cum Aquilegiense patriarcha illis occurrunt; in eo praelio uterque dux occiditur, patriarcha vero fuga salvatus est. Exinde spoliata Croatia et Styria cum maxima praeda in Pannoniam redeunt; et postea Bulgariam spoliant.

A. Danduli chronic. venet. ed. Muratori XII, 199—200.

Hasce Hungarorum irruptiones in conterminas provincias chronicon ad Ursi Particiaci II ducatum (912—32), et quidem mox ante Rudolfi Italiae thronum adscensum (921), refert. Incursus Hungarorum in

Moraviam et Bohemiam alio coaevo documento comprobari quidem non potest; sed quum ipsi in Germaniam usque ad et trans Rhenum hac eadem aetate (913, 915, 917, 924. 926) excurrerent, procurrentes praeprimis in Thuringiam et Saxoniam (Cf. Cont. Regin. Pertz M. G. I, 614), procul dubio Moraviam quoque et Bohemiam depopulati sunt. (V. Palacky: Dějiny nar. česk. I, 228). Et quemadmodum Moravia et Bohemia Hungaris in illas Germaniae provincias procurrentibus transitus viam praebebat, ita etiam, cum in Italiam vel Haemi peninsulae oras irruerent, Chroatiae partes devastationi expositae erant. Notum autem est, Italiam post a. 898 saepius ab Hungaris devastatam fuisse; in specie a. 919 tum iterum a. 924, quo Papiam (Pavia) igne deleverunt (Muratori: Annali d'Italia ed. Veneta III, 1020). Si eadem gens in orientalis peninsulae partes irruendo a. 934 usque ad Byzantium penetraverat (Theophan. cont. lib. VI, c. 37, p. 422. Symeon mag. de Constant. porph. et Romano c. 44, p. 746 ed. Bonn.), quid mirum, si vicinae Chroatiae non pepercerit?

Obscura de Chroatorum cum Hungaris hac aetate conflictu memoria habetur quoque apud praesb. Diocleatem (regn. Slavor. c. XIV, p. 290 ed. Lucii):

Regnavit frater eius (sc. Vladislavi) Thomislaus pro eo, qui fortis extitit viribus, sed non fuit ut frater eius. Regnante Thomislavo Ungarinorum rex nomine Attila promovit exercitum, ut debellaret eum; rex autem Thomislavus, fortis iuvenis et robustus bellator, plurima bella cum eo commisit et semper eum in fugam convertit.

Subsequi etiam temporis incursus, quorum unus in Bosnam, alter in Sirmium, narrantur ibid. c. 15, 18, 19, 22.

Quae in concilio spalatensi tempore Tomislavi circa siscianam ecclesiam disponuntur (Acta nr. 150, p. 195), ea supponunt, Pannoniam saviensem, quae pridem Braslavonis erat, iam eotum (926) ad Chroatiam pertinuisse; cui quidem mutationi Pannoniae per Hungaros occupatio, qua Francorum dominium ibidem cessavit, Chroatiae vero ducum eidem substitutum est, ansam occasionemque dare potuit. Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien S. 76.

201.

C. a. 931.

Časlav Bulgariâ profugus Serbliae principatum occupat, supremo se Romanorum imperatoris dominio subdens. Exules e Chroatia et Bulgaria redeunt.

Μετὰ δὲ χρόνους ἑπτὰ[1] ἀπὸ τῶν Βουλγάρων φυγων ὁ Τζεέσθλαβος μετὰ καὶ ἑτέρων τεσσάρων ἀπὸ Πρε-

Et post septem annos[1] fuga deserens Bulgaros Tzeesthlabus cum aliis quatuor Presthlabo[2] in

σθλάβου[2] εἰσῆλθεν ἐν Σερβλίᾳ, οὐχ εὗρε δὲ εἰς τὴν χώραν εἰ μὴ πεντήκοντα μόνους ἄνδρας μήτε γυναῖκας ἔχοντας μήτε παιδία, ἀλλὰ κυνηγοῦντας καὶ διατρεφομένους. μετὰ τούτων κρατήσας τὴν χώραν ἐμήνυσε πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμαίων, τὴν ἐξ αὐτοῦ αντίληψιν καὶ βοήθειαν ἐπιζητῶν, ὑπισχνούμενος δουλεύειν καὶ ὑπείκειν τῇ προστάξει αὐτοῦ καθὼς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἄρχοντες.

Καὶ ἐκτότε οὐ διέλιπεν ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων εὐεργετῶν αὐτόν, ὥστε καὶ εἰς Χρωβατίαν καὶ Βουλγαρίαν καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις διάγοντες Σέρβλοι, οὓς ὁ Σύμεὼν διεσκόρπισε, τοῦτο ἀκούσαντες συνήχθησαν εἰς αὐτόν. ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πόλει πολλοὶ ἀπὸ Βουλγαρίας φυγόντες εἰσῆλθον[4]. οὓς καὶ ἐνδύσας καὶ εὐεργητήσας ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων ἀπέστειλε πρὸς τὸν Τζεέσθλαβον. καὶ ἀπὸ τῶν πλουσίων δωρεῶν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων συστησάμενος καὶ ἐνοικήσας τὴν χώραν ὡς τὸ πρότερόν ἐστιν ὑποτεταγμένος δουλοπρεπῶς τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, καὶ διὰ τῆς τοῦ βασιλέως συνδρομῆς καὶ τῶν πολλῶν αὐτοῦ εὐεργεσιῶν τὴν τοιαύτην χώραν συστήσας καὶ ἄρχων ἐν αὐτῇ βεβαιωθείς.

Ὅτι ὁ ἄρχων Σερβλίας ἐξ ἀρχῆς, ἤγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, δουλικῶς ἐστὶν ὑποτεταγμένος τῷ Ῥωμαίων βασιλεῖ, καὶ οὐδέποτε τῷ ἄρχοντι Βουλγαρίας καθυπετάγη.

Serbliam venit. Non invenit autem in ea regione praeter viros quinquaginta, sine uxoribus liberisque venatione victitantes; cum his regionem obtinens, per nuntios tutelam et auxilium ab imperatore Romanorum[3] petiit, promittens obedientiam eius iussibus se praestiturum, qualem et ante ipsum principes Romano imperatori exhibebant.

Atque ex eo tempore multis illum beneficiis affecit imperator Romanorum, ita ut Serbli, qui a Symeone dissipati in Chrobatia et Bulgaria aliisque regionibus commorabantur, re audita ad ipsum undique gregatim convenirent. Quin et in urbem Constantinopolitanam plurimi e Bulgaria fugientes venerunt[4], quos vestibus ceterisque beneficiis ornatos imperator largitionibus regione constituta et ad pristinam incolarum frequentiam reducta, totum se Romano imperio subiecit; quippe ipsius imperatoris auxilio frequentibusque eius beneficiis regione illa constituta, princeps quoque illic confirmatus est.

Ceterum Serbliae princeps ab initio, id est ab imperio Heraclii, Romanorum imperatori suberat, non Bulgarorum principi.

Constantinus porphyr. de admin. imp. c. 32, p. 158—9 ed. Bonn. Eorum, quae nro 197 adducta sunt, continuatio.

Quae hic loci narrantur, ipsius Constantini aetate (912—958) gesta sunt, Romano tamen imperii habenas dirigente.

[1] adeoque c. a. 931. V. p. 301. [2] Urbs Прѣславъ, metropolis Bulgariae, Romanorum Marcianopolis, nunc pagus Preslava, turc. Eski-Stambul, ad Haemi pedes et fl. velika Kamčija. V. Šafařik slov. starož. p. 618. Rački: Borba južnih Slovena. Rad XXIV, 95. Jireček: Dějiny nar. bulharského str. 135. [3] Idem scriptor Constantinus porphyr. cum Romano a. 920—44 imperii sceptra tenebat [4] Ex his profecto Constantinus audiverat, quae de Serblia per Symeonem devastata verbis exageratis conscripsit.

202.

Chroati pactum de servanda cum vicinis gentibus pace sub duce Trpimiro II renovant.

Μετὰ δὲ χρόνους πολλοὺς ἐν ταῖς ἡμέραις Τερπημέρη[1] τοῦ ἄρχοντος, τοῦ πατρὸς τοῦ ἄρχοντος Κρασημέρη[2], ἐλθὼν ἀπὸ Φραγγίας τῆς μεταξὺ Χρωβατίας καὶ Βενετίας ἀνήρ τις τῶν πάνυ μὲν εὐλαβῶν, Μαρτῖνος ὀνόματι, σχῆμα δὲ κοσμικὸν περιβεβλημένος, ὅν καὶ λέγουσιν οἱ αὐτοὶ Χρωβάτοι θαύματα ἱκανὰ ποιῆσαι· ἀσθενὴς δὲ ὢν ὁ τοιοῦτος εὐλαβὴς ἀνὴρ καὶ τοὺς πόδας ἠκρωτηριασμένος, ὥστε ὑπὸ τεσσάρων καὶ βαστάζεσθαι καὶ περιφέρεσθαι ὅπου δ' ἂν καὶ βούληται, τὴν τοιαύτην τοῦ ἁγιωτάτου πάπα ἐντολὴν[3] τοῖς αὐτοῖς Χρωβάτοις διατηρεῖν μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῶν ἐπεθέσπισεν, ἐπευξάμενος δε καὶ αὐτὸς αὐτοῖς τὴν ὁμοίαν τοῦ πάπα εὐχήν.

Multis vero annis elapsis in diebus principis Terpimere[1], qui pater fuit principis Krasemere[2], e Francia, quae inter Chrobatiam et Venetiam media est, veniens vir quidam Martinus nomine, maxime quidem pius sed habitu saeculari, quem iidem quoque Chrobati miracula fecisse plurima dicunt; hic porro vir pius imbecillus admodum et pedibus mutilatus ita ut quatuor baiulis, quocumque vellet, deferretur, illud sanctissimi pontificis mandatum[3] Chrobatis ad ultimum vitae finem servandum esse itidem sanxit, eadem illis, quae antea pontifex, imprecatus.

Constant. porphyr. de adm. imp. c. 31, p. 149—150. ed. Bonn. Continuatio eorum, quae sub nro. 169, 5 p. 291—2 adducta sunt.

De tempore, quo Trpimir Chroatorum genti praefuit, vide nr. 203.

Coniicere licet, pactum illud a sede romana Chroatorum principi in mentem revocatum fuisse bellis cum Bulgaris et Venetis ansam praebentibus.

[1] i. e. Terpimir, Trpimir. [2] i. e. Kresimir. [3] scilicet de non invadenda aliorum terra.

203.

Chroatorum terrestres et maritimae vires usque ad Kresimiri ducis mortem, quo defuncto filius eius Miroslavus quatuor annis principatum tenet; eo a bano Pribina occiso vires illae ob interna dissidia collabuntur.

Διὰ τοῦτο[1] οὔτε αἱ σαγῆναι[2] τῶν τοιούτων Χρωβάτων οὔτε αἱ κοντοῦραι[3] οὐδέποτε κατὰ τινος πρὸς πόλεμον ἀπέρχονται, εἰ μὴ ἄρα τις κατ' αὐτῶν ἐπέλθοι. πλὴν διὰ τῶν τοιούτων πλοίων ἀπέρχονται οἱ βουλόμενοι τῶν Χρωβάτων διοικεῖν ἐμπόρια, ἀπὸ κάστρου εἰς κάστρον περιερχόμενοι τήν τε Παγανίαν καὶ τὸν κόλπον τῆς Δελματίας καὶ μέχρι Βενετίας...

Ὅτι ἡ βαπτισμένη Χρωβατία ἐκβάλλει καβαλλαρικὸν ἕως τῶν ξ' ᾳᾳ, πεζικον δὲ ἕως χιλιάδας ρ', καὶ σαγήνας μέχρι τῶν π' καὶ κοντούρας μέχρι τῶν ρ'. καὶ αἱ μὲν σαγῆναι ἔχουσιν ἀνὰ ἀνδρῶν μ', αἱ δὲ κονδοῦραι ἀνὰ ἀνδρῶν κ', αἱ δὲ μικρότεραι κονδοῦραι ἀνὰ ἀνδρῶν ι'.

Ὅτι τὴν πολλὴν ταύτην δύναμιν καὶ τὸ τοῦ λαοῦ πλῆθος εἶχεν ἡ Χρωβατία μέχρι τοῦ ἄρχοντος Κρασημέρη[4], κἀκείνου μὲν τελευτήσαντος, τοῦ δὲ υἱοῦ αὐτοῦ Μιροσθλάβου[5] ἄρξαντος ἔτη τέσσαρα καὶ ὑπὸ τοῦ Πριβουνία[6] βοεάνου ἀναιρεθέντος, καὶ διχονοιῶν καὶ πολλῶν διχοστασιῶν εἰς τὴν χώραν γενομένων, ἠλάττωται καὶ τὸ καβαλλαρικὸν καὶ τὸ πεζικὸν καὶ αἱ σαγῆναι καὶ αἱ κονδοῦραι τῆς ἐξουσίας τῶν Χρωβάτων. ἀρτίως δὲ ἔχει σαγήνας λ', κονδοῦρας μεγάλας καὶ μικράς, καὶ καβαλλαρικὸν καὶ πεζικόν[7].

Quapropter[1] neque sagenae ipsorum Chrobatorum neque condurae[2] unquam ad aliquem bellum infestandum abeunt, nisi si quis eos adoriatur. Sed huiusmodi navigiis Chrobati, qui mercatus frequentant, ad emporia proficiscuntur, oppidatim circumeuntes Paganiam et sinum Dalmatiae Venetias usque...

Exhibet vero baptizata Chrobatia equitum sexaginta millia, peditum centum millia, et sagenas octoginta, conduras centum. Et sagenae quidem quadraginta viros habent, condurae vero viginti, nempe quae maiores; nam minores decem viros tantum habent.

Atque haec quidem Chrobatiae potentia et copiae fuerunt usque ad principatum Krasemere[4]; quo mortuo cum filius eius Mirosthlabus[5], postquam quadrigenium genti praefuisset, a Pribunia bano interfectus esset, plurimis obortis dissidiis ac factionibus, equitum peditumque numerus valde imminutus est, item sagenarum et condurarum. Sagenas quidem nunc triginta habet, conduras magnas et parvas, et equitatum peditatum que[7].

Constantinus porphyr. de admin. imp. c. 31, p. 150—151 ed. Bonn.

Quisquis hoc Constantini fragmentum attente legit, facile observabit, narrari in eo, quomodo et quibus e causis Chroatorum vires aetate ipsius collapsae sint. In fine quippe exhibet sagenarum numerum imminutum, quem Chroati habuerunt tempore eo, quo librum de administrando imperio, adeoque intra a. 949—952 (ἀρτίως nunc), scripsit (Rambaud: L'empire grec au X siecle p. 171—2). Numerum hunc aetate adhuc sua (ἐκβάλλει) maiorem fuisse, ipse Constantinus refert, collapsumque post mortem Kresimiri ducis sub eius filio Miroslavo; viresque Chroatorum maritimas et terestres adhuc magis imminutas, dum Miroslavo a bano Pribynja occiso interna dissidia oborta essent.

Quare illa huiusce loci hucadusque recepta (Šafařík slov. starož. 671—2. Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien. p. 44) interpretatio, iuxta quam Kresimiri regimen sive ad initium X sive ad alteram IX saeculi medietatem relegatur, ipseque filius Trpimiri acti a. 852 editoris putatur, omnino reiicienda est; atque utriusque ducis, Trpimiri et Kresimiri, regimen ad intervallum imperii ipsius Constantini reponendum est. Quodsi itaque prae oculis habeatur, dum Constantinus praefatum opus scriberet (a. 949—52), Chroatorum gentem bello interno dilaceratam Miroslavumque, gesto per quadriennium regimine, amotum fuisse: Kresimiri exitus ad a. c. 945/6 reponendus esse videtur. Censemus itaque, Trpimirum eiusque filium Kresimirum post Tomislavum, adeoque intra annos 928—945/6 Chroatorum reipublicae praefuisse. Huic quidem sententiae nonense regis Cresimiri diploma (v. Acta nr. 45, p. 62) favere videtur, in quo Cresimiri „maioris", qui Držislavi pater est, banus „Pribyna" nomine adducitur. Non est quippe inverisimile, banum illum, qui Miroslavum occiderat, sub ipsius patre iam dignitatem eandem gessisse, atque mortuo Kresimiro ad supremum in republica honorem aspirasse. Opinionem nostram argumento e cathalogo romano (Farlati I, 334) desumendo non firmamus, ex opere utpote et recentiori et parum fido. Cf. Дриновъ: Южные Славяне и Византія въ X в. стр. 124—130.

[1] i. e. ob pactum illud cum s. sede romana de pace cum finitimis gentibus servanda. V. nr 202 p. 397. [2] navigii species. V. epist. Ludovici II imp. ad Basilium imp. in chron. salern. c. 107. Du-Cange: Glossar. med. et infimae lat. ad h v. [3] Cf. κουντελάς unde venet. gondola (κοντός brevis, ἐλάς navis) Du-Cange glossar. med. graecit. ad. h. v. [4] Manifeste in locum „Kresimir", Krěsimir, qui Trpimiri filius fuit (v. nr. 202.). [5] i. e. Miroslavus. [6] i. e. Pribynja. Miklošić: Die Bild. der slav. Personennam. nr. 297. [7] numerus condurarum, item equitatus et peditatus hic loci excidisse videtur.

204.

a. 943.

Veneti Narentanos Dalmatiae bis frustra aggrediuntur.

His diebus mortuo Petro duce Badavario, qui rexerat ducatum[1] annis 3, successit Petrus Candianus, antedicti Petri[2] filius . . .

Igitur Petrus Candianus dux sexto sui ducatus anno triginta et tres naves, quas Venetici gumbarias[3] nominant, contra Narentanos Sclavos misit, quibus Ursus Badovarius et Petrus Rosolus prefuerunt. Qui absque effectu reversi sunt. Iterum namque totidem contra eos mittere studuit. Quae foedere firmato ad propria redierunt.

Johannis chronicon venet. Pertz: Mon. Germ. SS. VII, 23—24. A. Danduli chron. venet. Muratori XII, 204.

[1] a. 939—942. [2] qui ducatum gessit a. 932—939, fuitque filius Petri I Candiani, qui a. 887 a Slavis Narentanis occisus est. V. nr. 188, p. 374. [3] Gr. κομβάρια.

205.

Chroatia et Dalmatia romana, eisque conterminae regiones dimidio saec. X.

1.

Chroatiae županiae et urbes.

Διεμερίσθη οὖν ἡ χώρα αὐτων εἰς ζουπανίας ια', ἤγουν ἡ Χλεβίανα[1], ἡ Τζέντζηνα[2], τὰ Ἥμοτα[3], ἡ Πλέβα[4], ἡ Πεσέντα[5], ἡ Παραθαλασσία[6], ἡ Βρεβέρα[7], ἡ Νόνα[8], ἡ Τνήνα[9], ἡ Σίδραγα[10], ἡ Νίνα[11]· καὶ ὁ βοάνος αὐτῶν κρατεῖ τὴν Κρίβασαν[12], τὴν Λίτζαν[13] καὶ τὴν Γουτζηκᾶ[14].

Divisa autem est eorum (sc. Chrobatorum) regio in zupanias 11, quarum nomina: Chlebiana[1], Tzentzena[2], Emota[3], Pleba[4], Pesenta[5], Parathalassia[6], Brebera[7], Nona[8], Tnena[9], Sidraga[10], Nina[11]; ipsorumque banus tenet Kribasam[12], Litzam et Gutzecam[14].

Constantinus porphyr. de admin. imp. c. 30 p. 145 ed. Bonn.

Ὅτι ἡ βαπτισμένη Χρωβατία εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα ἡ Νόνα, τὸ Βελόγραδον[15], τὸ Βελίτζειν[16], τὸ Σκόρδονα[17], το Χλεβένα[18], τὸ Στόλπον[19], τὸ Τενήν, τὸ Κόρι[20], τὸ Κλαβώκα[21].

Atque baptizatae Chrobatiae urbes habitatae istae sunt: Nona, Belogradun[15], Belitzin[16], Scordona[17], Chlebena[18], Stolpun[19], Tenen, Cori[20], Claboca[21].

Ibid. c. 31, p. 151. ed. Bonn.

2.

Dalmatiae urbes: Ragusium, Spalathum, Tragurium, Catharum et Jadera, item insulae Vecla, Arbe, Opsara, Lumbricatum, aliaeque.

Οἱ δὲ λοιποὶ Ῥωμᾶνοι εἰς τὰ τῆς παραλίας κάστρα διεσώθησαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦσιν αὐτά· ἅτινά εἰσι τάδε κάστρα, τὸ Ῥαοῦσιν, τὸ Ἀσπάλαθον, τὸ Τετραγγοὺριν, τὰ Διάδωρα, ἡ Ἄρβη, ἡ Βέκλα καὶ τὰ Ὄψαρα· ὧν τινῶν καὶ οἰκήτορες μέχρι τοῦ νῦν οἱ Ῥωμᾶνοι καλοῦνται....

Ὅτι τὸ κάστρον τοῦ Ῥαουσίου[22] οὐ καλεῖται Ῥαούση τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ, ἀλλ' ἐπεὶ ἐπάνω τῶν κρημνῶν ἵσταται, λέγεται δὲ Ῥωμαϊστὶ ὁ κρημνὸς λαῦ, ἐκλήθησαν ἐκ τούτου Λαυσαῖοι ἤγουν οἱ καθεζόμενοι εἰς τὸν κρημνόν. ἡ δὲ κοινὴ συνήθεια, ἡ πολλάκις μεταφθείρουσα τὰ ὀνόματα τῇ ἐναλλαγῇ τῶν γραμμάτων, μετάβαλοῦσα τὴν κλῆσιν Ῥαουσαίους τούτους ἐκάλεσεν· οἱ δὲ αὐτοὶ Ῥαουσαῖοι τὸ παλαιὸν ἐκράτουν τὸ κάστρον τὸ ἐπιλεγόμενον Πίταυρα· καὶ ἐπειδή, ἡνίκα τὰ λοιπὰ ἐκρατήθησαν κάστρα παρὰ τῶν Σκλάβων τῶν ὄντων ἐν τῷ θέματι, ἐκρατήθη καὶ τὸ τοιοῦτον κάστρον, καὶ οἱ μὲν ἐσφάγησαν οἱ δὲ ᾐχμαλωτίσθησαν, οἱ δὲ δυνηθέντες ἐκφυγεῖν καὶ διασωθῆναι εἰς τοὺς ὑποκρήμνους τόπους κατῴκησαν, ἐν ᾧ ἔστιν ἀρτίως τὸ κάστρον, οἰκοδομήσαντες αὐτὸ πρότερον μικρὸν καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα μεῖζον, καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν τὸ τεῖχος αὐτοῦ αὐξήσαντες μέχρι δ' ἔχειν τὸ κάστρον διὰ τὸ πλατύνεσθαι αὐτοὺς κατ' ὀλίγον καὶ πλη-

Caeteri vero Romani in orae maritimae oppidis servati sunt; eaque etiamnum tenent. Et sunt ista: Rausium, Aspalathum, Tetrangurium, Diadora, Arbe, Vecla et Opsara, eorumque habitatores in hodiernum usque diem Romani appellantur....

Urbs Rausium[22] non appellatur Rausium Graeca lingua sed quia in locis praeruptis posita est; praecipitium graece vocatur λαῦ, unde inhabitantes nuncupati sunt Lausaei, id est praecipitium insidentes. Communis vero usus, qui saepe litterarum commutatione nomina corrumpit, commutato nomine Rausaeos appellavit. Atque hi ipsi Rausaei olim tenuerunt urbem Epidaurum nuncupatam; at postea cum reliquae urbes expugnatae essent a Sclavis, qui in hoc themate sunt, haec etiam urbs ab ipsis capta fuit; et civium alii quidem interfecti fuere alii vero in vinculis abducti. Qui autem fuga salutem invenire potuerunt, loca praerupta inhabitarunt, ubi nunc urbs est, primo exiguam illam aedificantes et postea maiorem, mox rursum et quartum paulatim aucta multitudine pomeria protulerunt. Ex iis autem, qui aliunde demigrarunt Ragusium, hi sunt: Gregorius, Arsaphius, Victorinus, Vi-

θύνεσθαι. ἐκ δὲ τῶν μετοικησάντων εἰς τὸ Ῥαούσιον εἰσὶν οὗτοι, Γρηγόριος, Ἀρσάφιος, Βικτωρῖνος, Βιτάλιος, Βαλεντῖνος ὁ ἀρχιδιάκων, Βαλεντῖνος ὁ πατὴρ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Στεφάνου. ἀφ' οὗ δὲ ἀπὸ Σαλῶνα μετῴκησαν εἰς Ῥαούσιον, εἰσὶν ἔτη φ' μέχρι τῆς σήμερον, ἥτις ἰνδικτιῶνος ἑβδόμης ἔτους ςυνζ'. ἐν δὲ τῷ αὐτῷ κάστρῳ κεῖται ὁ ἅγιος Παγκράτιος ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τῷ ὄντι μέσον τοῦ αὐτοῦ κάστρου.

Ὅτι τὸ Ἀσπαλάθου κάστρον, ὅπερ παλάτιον μικρὸν ἑρμηνεύεται, ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανὸς τοῦτο ἔκτισεν· εἶχε δὲ αὐτὸ ὡς ἴδιον οἶκον, καὶ αὐλὴν οἰκοδομήσας ἔνδοθεν καὶ παλάτια, ἐξ ὧν τὰ πλείονα κατελύθησαν. σώζεται δὲ μέχρι τοῦ νῦν ὀλίγα, ἐξ ὧν ἐστὶ τὸ ἐπισκοπεῖον τοῦ κάστρου καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δόμνου, ἐν ᾧ κατάκειται ὁ αὐτὸς ἅγιος Δόμνος, ὅπερ ἦν κοιτὼν τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Διοκλητιανοῦ. ὑποκάτω δὲ αὐτοῦ ὑπάρχουσιν εἰληματικαὶ καμάραι, αἵτινες ὑπῆρχον φυλακαὶ ἐν αἷς τοὺς παρ' αὐτοῦ βασανιζομένους ἁγίους ἐναπέκλειεν ἀπηνῶς. ἀπόκειται δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κάστρῳ καὶ ὁ ἅγιος Ἀναστάσιος. Ὅτι τὸ τεῖχος τοῦ τοιούτου κάστρου οὔτε ἀπὸ βησάλων ἐστὶν ἐκτισμένον οὔτε ἀπὸ ἐγχορήγου, ἀλλ' ἀπὸ λίθων τετραπεδίκων ἐχόντων εἰς μῆκος ἀνὰ ὀργυιᾶς α', πολλάκις καὶ ἀνὰ δύο, καὶ τὸ πλάτος ἀνὰ ὀργυίας μιᾶς, οἵτινές εἰσι συνηρμοσμένοι καὶ συνδεδεμένοι εἰς ἀλλήλους μετὰ σιδήρων ἐν μολίβδῳ ἐγχυλιασμένων. ἵστανται δὲ καὶ εἰς τὸ τοιοῦτον κάστρον καὶ κίονες πυκνοί, ἔχον-

talius, Valentinus archidiaconus, Valentinus pater protospatharii Stephani. Ex quo autem cives Salonitani Rausium demigrarunt, anni sunt 500 in hunc usque diem, indictione 7 anni 6457 (Christi 949). Ceterum in eadem urbe depositus fuit s. Pancratius in aede s. Stephani, quae est in media urbe.

Aspalathi urbem, quae parvum palatium significat, imperator Diocletianus condidit; habuit illam ut domum propriam, aulamque ibi extruxit et palatia, quorum pleraque perierunt; quae autem etiamnum supersunt valde pauca sunt, ex quibus episcopium urbis, et templum s. Domni, ubi ille ipse sanctus depositus fuit; quod cubiculum erat eiusdem imperatoris Diocletiani. Subter illo sunt rotundi fornices, olim custodiae, in quas sanctos immaniter a se cruciatos compingebat. In eadem vero urbe depositus etiam fuit s. Anastasius[23]. Murus autem huius urbis neque ex latere est neque ex enchorego, sed ex lapidibus quadratis unius et saepe duarum ulnarum longitudine et unius latitudine, qui coagmentati inter se sunt vinctique ferro in plumbum liquefactum impacto. In eadem autem urbe erectae etiam visuntur columnae complures, super quas cosmitae, ubi idem imperator Diocletianus aedificaturus erat rotundos fornices, totamque urbem tecturus, et pa-

τας ἐπάνω κοσμίτας, ἐν οἷς ἔμελλεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Διοκλητιανὸς εἰλησματικὰς ἐγεῖραι καμάρας, καὶ σκέπασαι τὸ κάστρον ὅλον, καὶ ποιῆσαι τὰ παλάτια αὐτοῦ καὶ πάντα τὰ οἰκήματα τοῦ κάστρου ἐπάνω τῶν εἰλημάτων ἐκείνων διόροφα καὶ τριόροφα, ὥστε μὴ ὀλίγον ἐκ τοῦ αὐτοῦ κάστρου ἐσκέπασε. τοῦ δὲ τοιούτου κάστρου τὸ τεῖχος οὔτε περίπατον ἔχει οὔτε προμαχῶνας, ἀλλὰ τοίχους μόνους ὑψηλοὺς καὶ τοξικὰς φωταγωγούς.

Ὅτι τὸ κάστρον τὸ Τετραγγούριν μικρόν ἐστι νησίον ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἔχον καὶ τράχηλον ἕως τῆς γῆς στενώτατον δίκην γεφυρίου[25], ἐν ᾧ διέρχονται οἱ κατοικοῦντες εἰς τὸ αὐτὸ κάστρον. Τετραγγούριν δὲ καλεῖται διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ μικρὸν δίκην ἀγγουρίου. ἐν δὲ τῷ αὐτῷ κάστρῳ ἀπόκειται ὁ ἅγιος μάρτυρ Λαυρέντιος ὁ ἀρχιδιάκων.

Ὅτι τὸ κάστρον τῶν Δεκατέρων[26] ἑρμηνεύεται τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ ἐστενωμένον καὶ πεπληγμένον, διότι εἰσέρχεται ἡ θάλασσα ὥσπερ γλῶσσα ἐστενωμένη μέχρι τῶν δεκαπέντε καὶ εἴκοσι μιλίων, καὶ εἰς τὸ τῆς θαλάσσης συμπλήρωμά ἐστι τὸ κάστρον. ἔχει δὲ τὸ τοιοῦτον κάστρον κύκλῳ αὐτοῦ ὄρη ὑψηλά, ὥστε μόνῳ τῷ καλοκαιρίῳ βλέπειν τὸν ἥλιον διὰ τὸ μεσουρανεῖν, τῷ δὲ χειμῶνι οὐδαμῶς. ἐν δὲ τῷ αὐτῷ κάστρῳ κεῖται ὁ ἅγιος Τρύφων ἀκεραίως πᾶσαν νόσον ἰώμενος, μάλιστα τοὺς ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων τυραννομένους· ὁ δὲ ναὸς αὐτοῦ ἐστιν εἰλημματικός.

Ὅτι τὸ κάστρον τῶν Διαδώ-

latia sibi extructurus, omnesque urbis aedes, supra istos rotundos fornices, gemina aut triplici concameratione, ita ut non exiguam urbis partem cooperiret. Moenia autem huius urbis ambulacrum non habent, neque propugnacula, sed sublimes tantum muri sunt, in quibus fenestrae ad emittenda iacula.

Urbs Tetrangurium[24] parva quaedam in mari insula est, angustissima cervice, ponticuli instar, ad terram usque porrecta[25], qua ad oppidum transeunt incolae. Tetrangurium autem urbs illa vocatur, quod parva sit veluti cucumer. In eadem vero urbe depositus fuit s. martyr Laurentius archidiaconus.

Urbs Decatera[26] lingua Romanorum significat angustatum et percussum, quoniam mare ingreditur tanquam lingua coangustata ad quindecim immo ad viginti usque millia passuum. Estque urbs illa sita ad maris complementum. Habet vero circum se urbs illa montes altos, ita ut aestate tantum solem videat, quod tunc in medio caeli sit, hieme vero nunquam. In hac autem urbe depositus fuit s. Tryphon, qui omnes omnino aegrotos sanat, maxime eos qui ab impuris spiritibus vexantur; templum vero ipsius rotundum est.

Diadora[27] urbs Romanorum lingua est „iam erat“, videlicet quod ante Romam haec condita

ρων[27] καλεῖται τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ „ἰὰμ ἐρατ“, ὅπερ ἑρμηνεύεται ἀπάρτι ἦτον· δηλονότι ὅτε ἡ Ῥώμη ἐκτίσθη, προεκτισμένον ἦν τὸ τοιοῦτον κάστρον· ἔστι δὲ τὸ κάστρον μέγα. ἡ δὲ κοινὴ συνήθεια καλεῖ αὐτὸ Διαδώρα. ἐν δὲ τῷ αὐτῷ κάστρῳ κεῖται ἐν σαρκὶ ἡ ἁγία Ἀναστασία ἡ παρθένος, θυγάτηρ γεγονυῖα Εὐσταθίου τοῦ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον βασιλεύσαντος, καὶ ὁ ἅγιος Χρυσόγονος μοναχὸς καὶ μάρτυρ, καὶ ἡ ἁγία ἅλυσις αὐτοῦ. ὁ δὲ ναὸς τῆς ἁγίας Ἀναστασίας ἐστὶ δρομικός, ὅμοιος τῷ Χαλκοπρατίων ναῷ, μετὰ κιόνων πρασίνων καὶ λευκῶν, ὅλος εἰκονισμένος ἐξ ὑλογραφίας ἀρχαίας· ὁ δὲ πάτος αὐτοῦ ἐστιν ἀπὸ συγκοπῆς θαυμαστῆς. ἔστι δὲ καὶ ἕτερος ναὸς πλησίον αὐτοῦ εἰλημαστικός, ἡ ἁγία Τριάς· καὶ ἐπάνω τοῦ ναοῦ αὐτοῦ πάλιν ἕτερος ναὸς δίκην κατηχουμένων, καὶ αὐτὸς εἰλημαστικός, εἰς ὃν καὶ ἀνέρχονται διὰ κοχλείας[28].

Ὅτι εἰσὶ νησία ὑπὸ τὴν ἐπικράτειαν τῆς Δελματίας μέχρι Βενεβένδου πυκνὰ καὶ πάμπολλα, ὥστε μηδέποτε φοβεῖσθαι κλύδωνα ἐκεῖσε τὰ πλοῖα. ἐξ αὐτῶν τῶν νησίων ἐστὶ τὸ κάστρον ἡ Βέκλα, καὶ εἰς ἕτερον νησίον ἡ Ἄρβη, καὶ εἰς ἕτερον νησίον ἡ Ὄψαρα, καὶ εἰς ἕτερον νησίον τὸ Λουμβρικάτον[29], ἅτινα κατοικοῦνται μέχρι τοῦ νῦν· τὰ δὲ λοιπὰ εἰσιν ἀοίκητα, ἔχοντα ἐρημόκαστρα, ὧν τὰ ὀνόματα εἰσιν οὕτω, Καταυτρεβενὼ[30], Πιζύχ[31], Σελβὼ[32], Σκερδὰ[33], Ἀλωήπ[34], Σκιρδάκισσα[35], Πυρότιμα[36], Μελετὰ[37], Εστιουνήζ[38], καὶ ἕτερα πάμπολλα ὧν τὰ ὀνόματα οὐ νοοῦνται. τὰ δὲ λοιπὰ κάστρα τὰ

fuerit; est autem urbs haec magna et vulgariter Diadora nuncupatur. In eadem vero urbe sepultum est corpus s. Anastasiae virginis, filiae Eusthathii, qui illo tempore regnabat; item s. Chrysogonus monachus et martyr. cuius et sacra catena illic asservatur. Templum autem s. Anastasiae oblongum est, simile illi, quod in Chalcopratiis est; et columnas habet prasinas atque albas, totumque ornatum est figuris, pictura vetusta elaboratis; pavimentum vero ipsius mirifice ex opere tessellato confectum. Juxta autem illud est aliud quoque templum rotundum s. trinitatis; et supra illud rursum aliud instar catechumenorum, itidem rotundum, in quod cochlea ascenditur[28].

Insulae parvae sunt, Dalmatiae subiacentes, Beneventum usque frequentes plurimaque, ita ut tempestatem illic naves nunquam timeant. Ex illarum insularum una est urbs Vecla, et ex alia Arbe, et ex alia Opsara, ex alia rursum Lumbricatum[29], quae omnes in hodiernum usque diem habitantur; reliquae vero habitatoribus vacuae desertas urbes habent, quarum haec sunt nomina: Catautrebeno[30], Pizuch[31], Selbo[32], Scerda[33], Aloëp[34], Scirdacissa[35], Pyrotima[36], Meleta[37], Estiunez[38], et aliae complures, quarum nomina ignorantur. Reliquae vero urbes, quae in continente thematis sunt et a

ῆντα εἰς τὴν ξηρὰν τοῦ θέματος καὶ κρατηθέντα παρὰ τῶν εἰρημένων Σκλάβων ἀοίκητα καὶ ἔρημα ἵστανται, μηδενὸς κατοικοῦντος ἐν αὐτοῖς.

Sclavis praedictis captae fuerant, desertae sunt et incolas nullos habent.

Ibid. c. 29, p. 128, 136—140 ed. Bonn.

Apud eundem auctorem in opere de caeremoniis aulae byzantinae lib. II, c. 52 (p. 728 ed. Bonn.), in quo agitur „de praesessionibus dignitatum" imperii, inter proconsules et patricios strategos adducitur quoque „ὁ ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Δαλματίας". Dein eod. lib. II, c. 50 (p. 696—7), ubi adducitur „tabula rogarum, quas vi typi aut formulae praescriptae atque receptae accipiebant strategi et clisurarchae tempore Leonis domini Christum amantis (886—912)", subnectitur: „Strategi occidentis non accipiebant rogas, quia consvetudines unus eorum quisque suas annuatim e suo themate ferebat . . . Sunt autem illi sequentes: strategus Peloponesi, strategus Nicopoleos, strategus Helladis, strategus Siciliae, strategus Langobardiae, strategus Strymonis, strategus Kefaleniae, strategus Thessalonicae, strategus Dyrrhachii, ὁ στρατῆγος Δαλματίας, strategus Chersonis.

Ceterum romanas Dalmatiae urbes a Basilio imperatore Chroatiae duci tributum pendere iussas fuisse, Dalmatiae vero stratego „βραχύ τι" postmodum pependisse, nr. 184 p. 373 retulimus.

3.

Slavorum provinciae Chroatiae finitimae: Narentanorum regio, Zachulmia, Terbunia, Dioclea et Serblia.

Καὶ ἡ μὲν εἰρημένη Χρωβατία, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ Σκλαβίνιοι διάκεινται οὕτως· ἡ δὲ Διόκληα[39] πλησιάζει πρὸς τὰ καστέλλια τοῦ Δυρραχίου ἤγουν πρὸς τὸν Ἐλισσὸν[40], καὶ πρὸς τὸν Ἑλκύνιον[41] καὶ τὴν Ἀντίβαριν[42], καὶ ἔρχεται μέχρι τῶν Δεκατέρων, πρὸς τὰ ὀρεινὰ δὲ πλησιάζει τῇ Σερβλίᾳ. ἀπὸ δὲ τοῦ κάστρου τῶν Δεκατέρων ἄρχεται ἡ ἀρχοντία Τερβουνίας[43], καὶ παρεκτείνεται μέχρι τοῦ Ῥαουσίου, πρὸς δὲ τὰ ὀρεινὰ αὐτῆς πλησιάζει τῇ Σερβλίᾳ. ἀπὸ δὲ τοῦ Ῥαουσίου ἄρχεται ἡ ἀρχοντία τῶν Ζαχλούμων[44] καὶ παρεκτείνεται μέχρι τοῦ Ὀροντίου[45] ποταμοῦ, καὶ πρὸς μὲν

Et quidem praedicta Chrobatia cum reliquis Sclabiniis ita sita est: Dioclea[39] porro propinqua est Dyrrachii oppidis Elisso[40], Helcynio[41] et Antibari[42], extenditurque Decatera usque, montana autem Serbliae finitima sunt. A Decateris vero incipit Terbuniae[43] principatus porrigitque se Rausium usque, at versus montana Serbliae adiacet. A Rausio Zachlumorum[44] principatus initium habet, et protenditur ad Orontium[45] flumen usque; oraque maritima Paganis, montana, quae ad septentrionem, Chrobatis, quae in fronte, Serbliae contermina

τὴν παραθαλασσίαν πλησιάζει τοῖς Παγανοῖς, πρὸς δὲ τὰ ὀρεινὰ εἰς ἄρκτον ἀπὸ δὲ τοῦ Ὀροντίου ποταμοῦ ἄρχεται ἡ Παγανία[46], καὶ παρεκτείνεται μέχρι τοῦ ποταμοῦ τῆς Ζεντίνας, τρεῖς ἔχουσα μὲν πλησιάζει τοῖς Χρωβάτοις, εἰς κεφαλὴν δὲ τῇ Σερβλίᾳ. ζουπανίας, τὴν Ῥάστωτζαν[47] καὶ τὸ Μοκρὸν[48] καὶ τὸ Δαλέν[49]. καὶ αἱ μὲν δύο ζουπανίαι, ἤγουν ἡ Ῥάστωτζα, καὶ ἡ τοῦ Μοκροῦ, πρόσκεινται τῇ θαλάσσῃ· αἵτινες καὶ σαγήνας ἔχουσιν· ἡ δὲ τοῦ Δαλενοῦ μηκόθεν ἐστὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκ τῆς ἐργασίας ζῶσι τῆς γῆς· πλησιάζουσι δὲ αὐτοῖς νῆσοι τέσσαρες, τὰ Μέλετα, τὰ Κούρκουρα, ἡ Βάρτζω[50] καὶ ὁ Φάρος, κάλλισται καὶ εὐφορώταται, ἐρημόκαστρα ἔχουσαι καὶ ἐλῶνας πολλούς· οἰκοῦσι δὲ ἐν αὐταῖς καὶ ἔχουσι τὰ κτήνη αὐτῶν καὶ ἐξ αὐτῶν ζῶσιν. ἀπὸ δὲ τῆς Ζεντίνας τοῦ ποταμοῦ ἄρχεται ἡ χώρα τῆς Χροβατίας, καὶ παρεκτείνεται πρὸς μὲν τὴν παραθαλασσίαν μέχρι τῶν συνόρων Ἰστρίας ἤγουν τοῦ κάστρου Ἀλβούνου·[51] πρὸς δὲ τὰ ὀρεινὰ καὶ ὑπέρκειται μέχρι τινὸς τῷ θέματι Ἰστρίας, πλησιάζει δὲ πρὸς τὴν Τζέντινα καὶ τὴν Χλέβενα τῇ χώρᾳ Σερβλίας· ἡ γὰρ χώρα Σερβλίας εἰς κεφαλὴν μὲν ἐστι πασῶν τῶν λοιπῶν χωρῶν, πρὸς ἄρκτον δὲ πλησιάζει τῇ Χρωβατίᾳ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῇ Βουλγαρίᾳ.

est. Ab Orontio flumine Pagania[46] incipit et porrigitur usque ad Zentinam flumen; et zupanias tres habet: Rastotzam[47] et Mocrum[48] ac Dalen[49]; et quidem duae zupaniae, Rastotza ac Mocrum, ad mare sitae sunt et sagenas habent, Daleni vero zupania procul mari sita est, et eius incolae ex agricultura vivunt. Habent quoque Pagani in propinquo insulas quatuor: Meletam, Curcuram, Bartzum et Pharum[50], omnes pulcherrimas fertilissimasque; oppida item deserta et paludes multas, in quibus habitant et iumenta alunt, unde victum parant. A Zentina autem fluvio Chrobatia incipit, extenditurque versus mare ad Istriae usque confinia sive Albunum[51] urbem; versus montana aliquatenus etiam supra Istriae thema excurrit, ac versus Tzentina et Chlebena Serbliae regionem attingit. Serblia autem in fronte habet ceteras omnes regiones; ad septentrionem quidem Chrobatiae propinqua est, ad meridiem vero Bulgariae.

Ibid. c. 30, p. 145—6 ed. Bonn.

Ὅτι ἐν τῇ βαπτισμένῃ Σερβλίᾳ εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα τὸ Δεστινίκον[52], τὸ Τζερναβουσκεή[53], τὸ Με-

Sunt vero in baptizata Serblia oppida quae habitantur: Destinicum[52], Tzernabuscee[53], Megyre-

γυρέτους[54], τὸ Δρεσνεήκ[55], τὸ Λεσνήκ[56], τὸ Σαληνές[57], καὶ εἰς τὸ χωρίον Βόσωνα[58] τὸ Κάτερα[59] καὶ τὸ Δεσνήκ[60].

tus[54], Dresnec[55], Lesnec[56], Salenes[57]; in agro vero Bosonae[58]: Catera[59] ac Desnec[60].

Ibid. c. 32, p. 159 ed. Bonn.

Περὶ τῶν Ζαχλούμων, καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας. Ὅτι ἡ τῶν Ζαχλούμων χώρα παρὰ τῶν Ῥωμάνων πρώτερον ἐκρατεῖτο, Ῥωμάνων δὲ φημι οὓς ἀπὸ Ῥώμης Διοκλητιανὸς ὁ βασιλεὺς μετῴκισε, καθὼς καὶ εἰς τὴν τῶν Χρωβάτων ἱστορίαν εἴρηται περὶ αὐτῶν: ὑπὸ βασιλεῖ δὲ Ῥωμαίων ἡ τῶν Ζαχλούμων αὕτη χώρα ὑπῆρχεν, ἀλλὰ παρὰ τῶν Ἀβάρων αἰχμαλωτισθεῖσα ἥ τε χώρα καὶ ὁ ταύτης λαὸς τὸ παράπαν ἠρήμωται. οἱ δὲ νῦν ἐκεῖσε οἰκοῦντες Ζαχλοῦμοι Σέρβλοι τυγχάνουσι, ἐξ ἀκείνου τοῦ ἄρχοντος τοῦ εἰς τὸν βασιλέα Ῥωμαίων Ἡράκλειον προσφυγόντος. Ζαχλοῦμοι δὲ ὠνομάσθησαν ἀπὸ ὄρους οὕτω καλουμένου Χλούμου[61]. καὶ ἄλλως δὲ παρὰ τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἑρμηνεύεται τὸ Ζαχλοῦμοι ἤγουν ὀπίσω τοῦ βουνοῦ, ἐπειδὴ ἐν τῷ τοιούτῳ χωρίῳ βουνός ἐστι μέγας, ἔχων ἄνωθεν αὐτοῦ δύο κάστρα, τὸ Βόνα[62] καὶ τὸ Χλούμ. ὄπισθεν δὲ τοῦ τοιούτου βουνοῦ διέρχεται ποταμὸς καλουμένος Βόνα, ὅ ἑρμηνεύεται καλόν . . .

De Zachlumis, et ea, quam nunc incolunt, regione. Zachlumorum terrae Romani primum dominabantur, illi nimirum Romani, quos Diocletianus imperator Roma eo veluti in coloniam deduxit, quemadmodum et in Chrobatorum historia de iis dictum est. Romanorum igitur imperatori prius parebat Zachlumorum regio; sed ab Abaribus postea subiugata et in vinculis abductis ipsius incolis tota haec regio deserta fuit. Qui vero nunc illic habitant Zachlumi, Serbli sunt, ab illo principe, qui ad Heraclium Romanorum imperatorem confugit; et Zachlumi dicti sunt a monte Chlumo[61] nuncupato; et alias Sclavorum dialecto Zachlumi dicuntur ii, qui post collem habitant, quandoquidem magnus inibi collis est, in cuius vertice urbes duae sunt Bona[62] et Chlum; retro autem hunc collem flumen Bona nuncupatum devehitur, quod Graecis καλὸν significat . . .

Ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τῶν Ζαχλούμων εἰσι κάστρα οἰκούμενα το Σταγνόν[63], τὸ Μοκρισκίκ[64], τὸ Ἰοσλή[65], τὸ Γαλουματήνικ[66], τὸ Δοβρισκίκ[67].

Sunt in Zachlumorum territorio urbes habitatae: Stagnum[63], Mocriscic[64], Josle[65], Galumaenic[66] et Dobriscic[67].

Ibid. c. 33, p. 160—1 ed. Bonn.

Περὶ τῶν Τερβουνιατῶν καὶ τῶν Καναλιτῶν καὶ ἧς νῦν οἰ-

De Terbuniatis et Canalitis, eorumque regione quam

κοῦσι χώρας. Ὅτι ἡ τῶν Τερβουνιατῶν καὶ τῶν Καναλιτῶν χώρα μία ὑπάρχει. ἀπὸ δε τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων οἱ ἐκεῖσε κατάγονται, οἱ ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρχοντος οἰκοῦντες τοῦ εἰς τὸν βασιλέα Ἡράκλειον προσφυγόντος ἀπὸ τῆς ἀβαπτίστου Σερβλίας μέχρι τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας τοῦ Βλαστημέρου. οὗτος οὖν ὁ ἄρχων Βλαστήμερος τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ δέδωκεν ἄνδρα Κραΐναν τὸν υἱὸν Βελάη τοῦ ζουπάνου Τερβουνίας. θέλων οὗτος τὸν ἴδιον γαμβρὸν δοξάσαι ὠνόμασεν αὐτὸν ἄρχοντα,, ποιήσας αὐτὸν αὐτεξούσιον[68]. ἐξ ἐκείνου δὲ ὁ Φαλιμέρης[69] ἐγεννήθη, καὶ ἀπ' ἐκείνου ο Τζουτζημέρης[70]. ἦσαν δὲ οἱ τῆς Τερβουνίας ἄρχοντες ἀεὶ ὑπὸ τὸν λόγον τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας. Τερβουνία δὲ τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἑρμηνεύεται ἰσχυρὸς τόπος. ἡ γὰρ τοιαύτη χώρα ὀχυρώματα ἔχει πολλά[71]. Ὅτι ἐστὶ καὶ ἑτέρα χώρα ὑπὸ ταύτην τὴν χώραν Τερβουνίας, Καναλὴ[72] προσαγορευομένη. τὸ δὲ Καναλὴ ἑρμηνεύεται τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἁμαξία[73], ἐπειδὴ, διὰ τὸ εἶναι τὸν τόπον ἐπίπεδον, πάσας αὐτῶν τὰς δουλείας διὰ ἁμαξῶν ἐκτελοῦσιν.

Ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ Τερβουνίας καὶ τοῦ Καναλὴ εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα ἡ Τερβουνία[74], τὸ Ὅρμος[75], τὰ Ῥίσενα[76], τὸ Λουκάβετε[77], τὸ Ζετλήβη[78].

nunc incolunt. Terbuniatarum Canalitarumque eadem regio est. Incolae vero a non baptizatis Serblis descendunt, qui illic habitarunt ab eo usque principe, qui a Serblia non baptizata ad Heraclium imperatorem confugit, usque ad Blastemerum Serbliorum principem, qui filiae suae maritum dedit Krainan Belaë Terbuniae zupani filium, eumque honoris ergo principem appellavit, et ut sui iuris esset effecit[68]. Atque ex illo Phalimeres[69] natus est, ex quo Tzutzemeres[70]. Terbuniae vero principes semper Serbliae principi parebant. Terbunia vero lingua Sclavorum locum munitum significat, quandoquidem multae in ea munitiones sunt[71]. Estque sub ea alia adhuc regio, quae Canale[72] nuncupatur. Canale vero viam plaustri Sclavorum idiomate significat[73]; nam propter loci planitiem servitutes omnes plaustris praestant.

Habet autem tam Terbunia quam Canale oppida, quae habitantur: Terbuniam[74], Hormum[75], Rhisena[76], Lucabete[77] et Zetlebe[78].

Ibid. c. 34, p. 161—2 ed. Bonn.

Περὶ τῶν Διοκλητιανῶν, καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας. Ὅτι ἡ Διοκλήας χώρα καὶ αὐτὴ πρότερον πα-

De Diocletianis, et ea, quam nunc incolunt regione. Etiam Dioclea regio primitus occupata

ρὰ τῶν Ῥωμάνων ἐκρατεῖτο, οὓς ἀπὸ Ῥώμης μετῴκισεν ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός, καθὼς καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν Χρωβάτων ἱστορίαν εἴρηται. ὑπὸ δὲ τὸν βασιλέα Ῥωμαίων ὑπῆρχε. παρὰ δὲ τῶν Ἀβάρων καὶ αὕτη ἡ χώρα αἰχμαλωτισθεῖσα ἠρήμωται, καὶ πάλιν ἐπὶ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως ἐνῳκίσθη, καθὼς καὶ ἡ Χρωβατία καὶ ἡ Σερβλία καὶ ἡ τῶν Ζαχλούμων καὶ ἡ Τερβουνία καὶ τοῦ Καναλή. Διόκληα δὲ ὀνομάζεται ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ τοιαύτῃ χώρᾳ κάστρου, ὅπερ ἔκτισεν ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός· νυνὶ δὲ ἐστιν ἐρημόκαστρον, μέχρι τοῦ νῦν ὀνομαζόμενον Διόκληα. Ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ Διοκλείας εἰσὶ μεγάλα κάστρα οἰκούμενα, τὸ Γράδεταε[79], τὸ Νουγράδε[80], τὸ Λοντοδόκλα[81].

erat a Romanis, quos illuc Roma transtulerat Diocletianus imperator; quemadmodum et in Chrobatorum historia dictum est; et Romanorum imperatori erat subiecta. Sed ab Avaribus haec quoque regio subiugata ac vastata fuit; et sub Heraclii imperatoris temporibus habitari iterum coepit, quemadmodum Chrobatia, Serblia, Zachlumorum terra, Terbunia et Canale. Dioclea autem nuncupata est illa regio ab urbe ibi condita a Diocletiano imperatore, quae nunc habitatoribus vacua in hodiernum usque diem Dioclea appellatur. Suntque in ea regione urbes habitatae magnae: Gradetae[79], Nov(i)grade[80] et Lontodocla[81].

Ibid. c. 35, p. 162 ed. Bonn.

Περὶ τῶν Παγανῶν καὶ Ἀρεντανῶν καλουμένων, καὶ ἧς νῦν οἰκοῦσι χώρας. Ὅτι ἡ χώρα εἰς ἣν νῦν οἰκοῦσιν οἱ Παγανοὶ καὶ αὕτη πρότερον παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκρατεῖτο, οὓς ἀπὸ Ῥώμης ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανὸς μετοικίσας ἐν Δελματίᾳ ἐνῴκισεν. οἱ δὲ αὐτοὶ Παγανοὶ ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων κατάγονται, ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρχοντος τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Ἡράκλειον προσφυγόντος. παρὰ δὲ τῶν Ἀβάρων καὶ αὕτη ἡ χώρα αἰχμαλωτισθεῖσα ἠρήμωται, καὶ πάλιν ἐπὶ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως ἐνῳκίσθη. Παγανοὶ δὲ καλοῦνται διὰ τὸ μὴ καταδέξασθαι αὐτοὺς τῷ τότε καιρῷ βαπτισθῆναι ὅτε καὶ πάντες οἱ Σέρβλοι ἐβαπτίσθησαν· καὶ γὰρ Πα-

De Paganis qui et Arentani appellantur, et de ea, quam nunc habitant, regione. Regio etiam illa, quam nunc Pagani incolunt, primitus a Romanis tenebatur, quibus Roma deductis imperator Diocletianus in Dalmatia sedes assignavit. Et oriundi sunt et ipsi Pagani a Serblis non baptizatis, ab eo scilicet principe, qui ad Heraclium imperatorem confugit. Capta vero itidem ab Avaribus et vastata haec regio, sub Heraclio imperatore rursum incolis frequentari coepit. Pagani autem dicuntur, quod baptismum non accepissent eo tempore, quo Serbli omnes baptizati erant; ete-

γανοὶ τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἀβάπτιστοι ἑρμηνεύονται. τῇ τῶν Ῥωμαίων δὲ διαλέκτῳ ἡ χώρα αὐτῶν Ἀρέντα καλεῖται, ἐξ οὗ κἀκεῖνοι παρὰ τῶν αὐτῶν Ῥωμαίων Ἀρεντάνοι καλοῦνται.

Ὅτι ἐν Παγανίᾳ εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα τὸ Μόκρον, τὸ Βερούλλια[82], τὸ Ὄστρωκ[83] καὶ ἡ Λαβινέτζα[84]. κρατοῦσι δὲ καὶ ταύτας τὰς νήσους. νῆσος μεγάλη ἡ Κούρκρα ἤτοι τὸ Κίκερ, ἐν ᾗ ἐστι καὶ κάστρον[85]. νῆσος ἑτέρα μεγάλη τὰ Μέλετα ἤτοι τὸ Μαλοζεάται, ἣν ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων ὁ ἅγιος Λουκᾶς μέμνηται, Μελίτην ταύτην προσαγορεύων ἐν ᾗ καὶ ἔχις τὸν ἅγιον Παῦλον ἀπὸ τοῦ δακτύλου προσήψατο, ἣν καὶ τῷ πυρὶ ὁ ἅγιος Παῦλος κατέφλεξε. νῆσος ἑτέρα μεγάλη τὸ Φάρα. νῆσος ἑτέρα μεγάλη ὁ Βράτζης[86]. εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεραι νῆσοι αἱ μὴ κρατούμεναι παρὰ τῶν αὐτῶν Παγανῶν, νῆσος τὰ Χόαρα[87], νῆσος Ἴης[88], νῆσος τὸ Λάστοβον[89].

sim Pagani Sclavorum lingua baptismi expertes dicuntur. Romanorum vero dialecto regio eorum Arenta nuncupatur, unde ipsi a Romanis Arentani appellantur.

Habet Pagania urbes habitatas: Mocrum, Berullia[82], Ostroc[83] et Labinetza[84]. Possident item Arentani insulas: insula magna quae Curcra sive Cicer dicitur, in qua habetur et urbs[85]; altera insula magna quae Meleta sive Malozeatae, cuius in Actis Apostolorum s. Lucas meminit, Melitem eam appellans, ubi et vipera divi Pauli digitum mordens ab eo excussa igne conflagravit; insula altera magna, quae Phara dicitur. Insula alia magna Bratzes[86]. Sed et aliae praeterea insulae sunt, quae ad Paganos non pertinent: insula Choara[87], insula Ies[88], et insula Lastobon[89].

Ibid. c. 36, p. 163—4 ed. Bonn.

Descriptio haec concernit Chroatiam eique conterminas regiones aetat Constantini, praeprimis tempore, quo praefatum opus (a. 949—952) exaraverat.

Occidentales Chroatiae limites attingit Constantinus binis vicibus: ubi nimirum dicit extendi illam „versus mare ad Istriae usque confinia sive Albunum urbem, versus montana aliquatenus etiam supra Istriae thema“ (v. supr. p. 406.); ubi item Franciam scribit sitam esse „mediam inter Chrobatiam et Venetiam“ (v. p. 397). Quare Constantino Istria et Francia sunt conterminae Chroatiae ad occidentem regiones. Istria reapse hoc etiam tempore ut propria marcha a proprio marchione gubernabatur, quod munus a. 933, teste pacto iustinopolitano (Tafel et Thomas: Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig I, 10—16), Wintherius sub Hugonis regis Italiae supremo dominio gessit. Marcha haec paulo post (a. 952) ab Italia avulsa, atque iterum germanico imperio restituta, eiusque ducatui baioarico adnexa (W. Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit. 4. Aufl. I,

390), praeter Istriam etiam meridionalem et orientalem Carnioliae partem complectebatur, residua ut propria marcha „vulgari vocabulo Chreine (Krajna)" existente, gubernata aeque a proprio marchione, quod munus paulo post (a. 974) Poppo gessit (V. diploma Ottonis II. Meichelbeck: Hist. Frising. P. I, 1 p. 180. Monumenta Boica XXXI a, 220. Zahn: Cod. Frising. Wien 1870. S. 36, 38). Marchae „Chreinae" ex altera superioris Savi ripa contermina erat marcha Carentana, suis praeprimis comitatibus Sovina (Souna) et Zitilinesfeld (documenta ap. Felicetti: Steiermark im Zeitraume von VIII bis XII Jahrh. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen. Jahrg. IX. S. 38 folg. Jahrg. X, S. 98 folg. Graz 1872, 1873). Quum a. 976 Carinthia a Baioaria avulsa et in proprium ducatum (Charentariche, regnum Carantanorum) evecta esset (Giesebrecht op. cit. p. 576 ss. M. Büdinger: Oesterr. Geschichte I, 270 folg.), coaluit eadem non modo e Carentana et Chreina marchis verum etiam ex Istria (Gfrörer: Byzantinische Geschichten I, 344). V. Dr. Spruner's Handatlas für die Geschichte des Mittelalters und der neueren Zeit. 3 Aufl. nr. 30, 36, 37. Documentis itaque germanicis verba illa Constantini de occidentalibus Chroatiae terminis illustrari oportet.

4.

Chroatia Hungarorum terrae etiam contermina.

Ἐν αὐτῷ δὲ τῳ τόπῳ παλαιὰ τινα ἐστι γνωρίσματα· καὶ πρῶτον μὲν ἐστιν ἡ τοῦ βασιλέως Τραϊανοῦ γέφυρα[90] κατὰ τὴν τῆς Τουρκίας ἀρχὴν, ἔπειτα δὲ καὶ Βελάγραδα[91] ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν τῆς αὐτῆς γεφύρας, ἐν ᾗ καὶ ὁ πύργος ἐστὶ τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως· καὶ πάλιν κατὰ τὴν τοῦ ποταμοῦ[92] ἐκδρομήν ἐστὶ τὸ Σίρμιον ἐκεῖνο τὸ λεγόμενον, ἀπὸ τῆς Βελεγράδας ὁδὸν ἔχον ἡμερῶν δύο, καὶ ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε ἡ μεγάλη Μοραβία ἡ ἀβάπτιστος, ἣν καὶ ἐξήλειψαν οἱ Τοῦρκοι, ἧς ἦρχε τὸ πρότερον ὁ Σφενδοπλόκος. ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὸν Ἴστρον ποταμὸν γνωρίσματα τε καὶ ἐπωνυμίαι· τὰ δὲ ἀνώτερα τούτων, ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ πᾶσα τῆς Τουρκίας κατασκήνωσις, ἀρτίως ὀνομάζουσι κατὰ τὰς τῶν ἐκεῖσε ῥε-

In hoc autem loco antiqua quaedam monimenta supersunt, inter quae pons Trajani[90] imperatoris ad initia Turciae, et Belgrada[91], quae trium dierum itinere ab ipso ponte distat, ubi turris est sancti ac magni Constantini imperatoris; et rursus ad cursum fluminis[92] extat Sirmium, quod Belgrada abest duorum dierum itinere; inde magna Moravia baptismo carens, quam Turcae devastarunt, cuiusque princeps olim fuit Sphendoplocus. Atque haec quidem iuxta Istrum flumen monumenta sunt et cognomina. Ulteriora, quae omnia a Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus: eorum primum Timeses[93] est, alterum Tutes, tertium Moreses[94],

όντων ποταμῶν ἐπωνυμίας· οἱ δὲ ποταμοὶ εἰσιν οὗτοι, ποταμὸς πρῶτος ὁ Τιμήσης[93], ποταμὸς δεύτερος Τούτης, ποταμὸς τρίτος ὁ Μορήσες[94], τέταρτος ὁ Κρισος[95], καὶ πάλιν ἕτερος ποταμὸς ἡ Τίτζα[96]. πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμός, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρώβατοι.

quartum Crisus[95], quintum Titza[96]. Confines autem Turcis sunt orientem versus Bulgari, ubi eos Ister fluvius qui et Danubius dicitur, separat; septentrionem versus Patzinacitae; ad occidentem Franci; ad meridiem Chrobati.

Ibid. c. 40, p. 173—4 ed. Bonn.

Ἰστέον ὅτι ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δανούβεως, ἐν ᾧ τὸ κάστρον ἐστὶ τὸ Βελέγραδα ἐπονομαζόμενον, ἔστιν ὁδὸς ἡμερῶν ὀκτώ, εἰ καὶ μὴ διὰ τάχους τις ἀλλὰ μετὰ ἀναπαύσεως πορεύηται. καὶ κατοικοῦσι μὲν οἱ Τοῦρκοι πέραθεν τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ εἰς τὴν τῆς Μοραβίας γῆν, ἀλλὰ καὶ ἔνθεν μέσον τοῦ Δανούβεως καὶ τοῦ Σάβα ποταμοῦ· ἀπὸ δὲ κάτωθεν τῶν μερῶν Δανούβεως ποταμοῦ τῆς Δίστρας[97] ἀντίπερα ἡ Πατζινακία παρέρχεται, καὶ κατακρατεῖ ἡ κατοικία αὐτῶν μέχρι τοῦ Σάρκελ[98] τοῦ τῶν Χαζάρων κάστρου.

A Thessalonica usque ad Danubium flumen, in quo urbs Belegrada, octo dierum iter est, si quis non festinanter sed interquiescens proficiscatur. Et habitant quidem trans Danubium flumen Turcae in terra Moravia, atque etiam ulterius Danubium et Savam fluvios. Ab inferioribus vero partibus Danubii ex opposito Distrae[97] procurrit Patzinacia[98], eaque extenditur ad Sarcel[99] usque, quod Chazarorum oppidum est.

Ibid. c. 42, p. 177 ed. Bonn.

Ὅτι τοῖς Τούρκοις τὰ τοιαῦτα ἔθνη παράκεινται, πρὸς μὲν τὸ δυτικώτερον μέρος αὐτῶν ἡ Φραγγία, πρὸς δὲ τὸ βορειότερον οἱ Πατζινακῖται, καὶ πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος ἡ μεγάλη Μοραβία ἤτοι ἡ χώρα τοῦ Σφενδοπλόκου, ἥτις καὶ παντελῶς ἠφανίσθη παρὰ τῶν τοιούτων

Turcis hae gentes conterminae sunt: ad occidentem Francia, ad septentrionem Patzinacitae, ad meridiem magna Moravia sive Sphendoploci regio, quae omnino a Turcis vastata est et ab ipsis iam obtinetur; Chrobati vero ad montes Turcis adiacent.

Τούρκων καὶ παρ' αὐτῶν κατεσχέθη. οἱ δὲ Χρωβάτοι πρὸς τὰ ὄρη τοῖς Τούρκοις παράκεινται.

Ibid. c. 13, p. 81 ed. Bonn.

[1] Cf. iupano Cleunae, comitis Cleunensis. Acta nr. 12, 88. tota Cleuna. Cod. dipl. CSD. II, 131. iupa in dioecesi spalatensi. Quoad formam **Хлѣвьно**, nunc Livno in Bosna, **хлѣвьньскыи**. Daničić rječnik, ad. h. v. Secundum Šafařik slov. starož. 676 ζουπανία ἡ Χλεβίανα ad **Хлѣвьно** in vicina Bosna quaerenda est. [2] Cf. acta nr. 124 p. 149 „iupanum Centene (Τζέντενα)", alias Cetina, ad eiusdem nominis fluvium. [3] Cf. Imot-ski, Imoski locus et districtus in Dalmatia. [4] Itin. Antoniu p. 269: Silviae XVIII Pelva XVII Aequo. Colonia Claudia Aequum sita erat ad Čitluk prope Sinj (Corpus inscript. lat. III, 1 p. 360), Silvia vel melius Selvia, Ptolom. II, 15 Σαλούια, ad Glamoč in Bosnia. (Tomašek: Miscellen aus der alten Geographie. Oesterr. Gymn. Zeitschrift 1874, S. 652). „Pelva könnte man in der župa Pleva, ζουπανία ἡ Πλέβα erblicken; freilich wird diese gewöhnlich viel nördlicher, an den Fluss Pliva, angesetzt". (Tomašek ibid.) Šafařik slov. starožit loc. cit. [5] Šafařik cogitat de monte Vezenta ad Jajce in Bosna; mihi ἡ Πεσέντα cum parochia (županía) Pset in tiniensi dioecesi, cuius concilium a. 1185 meninit (Cod. dipl. CSD. II, 131), convenire videtur. Acti sub nro 71, p. 93 „Miroslaus psacensis comes" forsitan mendum est, corrigendumque „psetensis". Πεσέντα slav. **Пьсата** (cf. Cetina, Centena), P(e)set, respondere videtur. V. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 516. [6] i. e. županía ad mare. Cf. Jacobus (iupanus) morsticus, i. e. morscicus, morski. Acta nr. 124. [7] a Bribir, nunc pago in scardonensi communi. V. acta nr. 55, 73 „Budeç berberisticus iupanus"; nr. 61, 83: „breberscicus" (Βρεβέρα). [8] a civitate Nona nomen habens. Acta nr. 29, 38: Bolemir iupanus nonensis" etc. [9] a civitate Teneno (Knin) nomen habens Acta 119. [10] Jurana iuppano de Sydraga. Acta 40. Mutimir sidra-ci-cus. ibid. 61. Sidraga a. 1185 (cod. dipl. II, 130) in traguriensi dioecesi. [11] Šafařik loc. cit Ninam a Nona distinguendo, priorem in Strabonis (Geograph. lib. VII, c 5) „Νινία" cernens, collocat eandem ad Tedanium (Zermanja) fluvium. Verum Strabonis Νινία vix diversa est a Plinii Aenona, Ptolomaei Αἴνωνα; quare mallem in Constantini Νίνα supponere mendum pro Σμίνα i. e. županía Smina, cuius quidem territorii in spalatensi dioecesi mentio fit in diplomate Svinimiri a. 1083. Acta 114, cf. 98. [12] Puto pro Κρίβαύαν i. e. **Крьбава**. V. „Desimiri (iupani) corbauistici". Acta 99. [13] Acta nr. 67. „uippa Licche". [14] V. p. 321. **Гатьско**, Gatsko. De župis in Chroatia usque ad finem saec. XI vide Rad XXV, 31—52. [15] V. Acta nr. 40 „in civitate Belgrado". [16] Legi potest Beličin et Veličin. Cf. Bločić, Bjelčić, in dernšiensi, Biljane in scardonensi, Velić in sinjensi districtu. Šafařik reflectit ad Bjelina in agro Bukovica. [17] Romanorum Scardona, Strabonis Σκάρδων, croat. Skradin. Forbiger: Handbuch der alten Geographie III, 841. [18] **Хлѣвьно** v. supra nota 1. [19] Cf. stlъpъ Miklošić: die slav. Ortsnamen aus Appellativen nr. 621. Stilbiza et Stilpiza, Stъlpica. Acta nr. 111, 140 p. 131. 179 Cod. dipl. CSD. I, 212. Plinii (Hist. nat. III, 21) „Stulpini" et Ptolomaei (Geograph II, 17) „Stlupi" Liburnorum civitas mediterranea erat. [20] loco Κόρι-νιον (Ptolom. loc. cit.), Corinium, nunc Karin. [21] V. ecclesia s. Petri de Clobuco. Acta nr. 98, p. 114. 116. Šafařik de Glamoč in

contigua Hercegovinae cogitat, quod vix verisimile esse videtur. [22] V. supr. p. 17? ss. [23] V. supr. nr. 1?? [24] Σκαρδών, Σκαρδῶνα. Forbiger: Handbuch der alten Geographie III. 8??. [25] Insula Bua intelligi videtur. [26] slav. Kotue. [27] Ἰάδερα, Iadera, Zadar. Forbiger III. 8??. [28] dein s. Donato, episcopo Jaderae, dicatum. V. Eitelberger: Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens: Jahrbuch der k. k. Central-Commission. Wien 1861. Bd. V. S. 1??—5. [29] Nunc Vergada. V. Acta nr. 1??, p. 17?. [30] Vox corrupta, Cf. Kakan., Kerkenata, insulae in districtu iadertino. [31] Lucio: „de regn. Dalm. et Croat. lib. I. c. 14. p. 4? „nunc Sale“. mihi Πιζυχ corruptum esse videtur pro Γιζυχ, Plinii (hist. nat. III. 21) Gissa, nunc Ero, slav. Již, Iz in districtu iadertino. [32] Erimannum Selve, slav. Željva. [33] Scarda, Skarda. [34] nunc Olib, Ulbo in districtu iadertino. [35] Scardizza, Skardica, insulae Pagi ad occidentem. [36] Insulam Premudam subintelligi puto. [37] Melada, slav. Molat in districtu iaderensi, distincta a Μέλετα Narentanorum, de qua vide infra 3. p. 4??. [38] Forsitan pro Σεστρικον, i. e. Σεστρικον-νησον, insula Sestrun, insula a Melada parum remota. [39] **Диоклитиа** Serbicorum monumentorum medii aevi. V. Daničić rječnik ad h. v. [40] i. e. Lissus, slav. **Лѣшь** (Daničić ibid. ad. h. v.), ital. Alessio (cf. Ἔλισσος), urbs ad Drilonem (Drin) infra Scodram. [41] Ulkin, slav. **[illegible]** (Daničić ibid. ad h. v), ital. Dulcigno, olim Olcinium, urbs maritima intra Antibarium et Bojanam (Barbanam) fluvium. [42] Antivari, slav. Bar. [43] **Травоуниа** Serbicorum monumentorum. V. Daničić ad h. v. [44] **Захлъмиа** Serbicorum monumentorum. V. Daničić ibid. ad h. v. [45] i. e. ὁ Νάρων, Naro, Nar, Narenta, slav. Neretva. [46] Cf. Const. porph. de adm. imp. c. 29, p. 128. (v. supra p. 371): „Ἀρεντανοὶ καὶ οἱ Παγανοί“. Παγανοί dicti a slav. **поганинь**, gentilis. [47] Županija Rastočka, lacus Rastok prope Vrgorac in Dalmacia. Šafařik slov. starožitn. p. 656. Rastok ap. Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 525. [48] Cf. Ravennatis cosmogr. „Mucru“, Procopii „Μουκούρου“, Joannis diac. „Muculus“ (pro „Mucures“) v. supr. nr 188, p. 374—5. Concilium salonit. a. 532 (Farlati II, 173) „in Muccuro“, „Stephanus episcopus Murcorensis“, „Muccuritanus episcopus“. Nunc Makar-ska, olim Mokro. [49] Sub Δαλέν Šafařik loc. cit. veterum Δαλμίνιον, Dalminium, etiam Δάλμιον intelligit, in **Дльмно**, Duvno, in Hercegovina quaerendum esse opinatur. Opinionem hanc defendit recentissime W. Tomaschek (Miscellen aus der alten Geographie. Oesterr. Gymn. Zeitschrift 1874, p, 649—652) contra Mommsenium, qui (Corp. inscript. lat. III, 1 p. 358) Dalminium supra collem Gardun ad locum Trilj penes fl. Cetinam situm fuisse putat. Ast quaeritur, num Constantini Δαλέν veterum Dalminium denotet. Bandurio Δαλέν eadem fortasse urbs est, quae „Dalluntum“ Antonini itinerarii. [50] i. e. Meleta (slav. Mljet, Melita, Μελίτη), Κορκύρα, Corcyra (Corzula, Korčula, Karkar), Brattia (Brač) et Pharia (Hvar). [51] Albona, slav. Labin. [52] Šafařikio slov. starož. p. 651 Desnica, urbs ignota in inferiori. fl. Drinae regione. [53] Šafařikio ibid. Černabuča. Cf. Bielabuča in Bosnia, **Коуунис** pagus prope Dečani in antiqua Serbia (Daničić rječnik ad h. v.) [54] Šafařikio loc. cit. Megjurieč, quacum vult conferri eiusdem nominis pagum in districtu jagodinensi in Serbia. Tomaschek (op. cit. p 657) „municipium MAC(uretes)“ cum Constantini oppido „Μεγυρέτους“ confert, atque in rec'nctum fluvii Megjurieč, qui influit in Moravam, collocat, et ad Požegam urbem in Serbia situm fuisse putat. [55] Šafařikio

loc. sit Drežnik, forsitan in districtu užicensi in Serbia. Cum Constantini Δρεσνεήκ conferri potest „село Дрьсникь prope Peć (Ipek) in veteri Serbia (Daničić rječnik ad h. v.), item Дрѣжьникъ ap. Novaković: srpski pomenici p 132. [56] Šafařikio op. cit. p. 652 Lesnik, nunc Lješnica in Serbia. Cf. Лѣшьник, pagus in recinctu prizrenensi in veteri Serbia. Glasnik XV, 270. [57] Šafařikio loc. cit. Soli in Bosnia (turc. Tuzla), unde regio „Соли" (Daničić rječnik ad h. v.) nomen accepit. Σαλήνές Salinis, ad Salinas (Tomaschek op. cit. p. 658) [58] Βόσωνα (apud Cinnamum historiar. III, 7 p. 104 ed. Bonn Βόσθνα) i. e. Босна, etiam Босана loco Босьна (Daničić rječnik ad h. v.). regio, quam eiusdem nominis fluvius irrigat. [59] Šafařikio loc. cit. Kotorsko, Kotorica ad fl. Bosnam in eiusdem fluxu inferiori; adest quoque Kotor ad fl. Vrbanja cum ruderibus (Jukić: zemljopis i poviest Bosne p 25), item rudera urbis Kotor ad fl. Bosnam non procul a Vrhbosna in districtu Sarajevensi (ibid. p. 32), ubi Constantini τὸ Κάτερα situm fuisse opinor. [60] Šafařikio loc. cit. Desnik, modo Dešanj, etiam Tešanj, urbs a fl. Usora in Bosnam influente non multum remota. [61] хльмь collis, хльмьска ѕемлꙗ loco Ѕахльмиꙗ (v. Daničić rječnik ad h. v.); mons Hum in districtu blagajensi in Hercegovina (Jukić op. cit. p. 53). [62] Cf. Buna, nunc pagus ad huius nominis fluvium, et ipsius cum Narenta confluxum. [63] nunc Stagno, Ston ad ostium peninsulae Sabioncello (Pelješac). [64] Quoad formam Мокрьско (Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 355). [65] Šafařikio „Oslje", pagus ad orientalem Stagni plagam; ibidem „Ошлꙗ" in acto a. 1399 (Miklošić mon. serb. p. 234). [66] Šafařikio loc. cit. corruptum ex Glumnica; verum cf. Галичьник Daničić rječnik ad h v. [67] Quoad formam Дьбрьско, Дьбрьскъ (Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellat. nr. 95, Дьбрь vallis, torrens). Šafařikio Dabar, pagus prope Ljubinje in Hercegovina. S. Sabas fundavit episcopatum „въ Дьбрѣ" in Chulmia. Daničić rječnik ad v. Дьбрь. [68] V. supr. p. 359. [69] Cf. Fala = hvala, Hvalimir. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 421. [70] Cucemêr, puto Cvêtimir ibid. nr. 438. [71] De vocis etymologia v. Šafařik slov. starož. p. 659. [72] Ital. Canali, slov. Конавли et Конавлє (Daničić rječnik ad h. v.), župa infra Ragusam veterem [73] V. Šafařik loc. cit. [74] i. e. Трѣбинѣ, Trebinje urbs in Hercegovina. [75] Presb. Diocl. c 24, p. 293 (ed. Lucii) Vrmo in Tribunia, nunc Urmo. [76] Veterum Ῥιζάνα, Rhizinium, nunc Risano, Risan, urbs ad sinum rhizonicum (Bocca di Cattaro). [77] Puto in locum Λουκαβετζ i. e Lukavec, Lukovec. Miklošić op. cit. nr. 289. [78] C(v)etlivo vel Cetolibo. Miklošič ibid. nr. 347, 349. [79] Cf. Gradac in Monte nigro (Crnagora). [80] rectius Νούιγράδε, Novigrad. [81] Secundum Šafařikium slov. starož. p. 660 scribendum legendumque esset: τὸ Λόντο, τὸ Δοκλα i. e. κάστρον Lonto et κάστρον Δ(ε)οκλα; priorique respondere putat locum Lunta, Linda, Scodrae ex orientali plaga. An potius conferenda non est Ljuta, pagus intra Perastum et Dobrotam? Urbs Dioclea adducitur adhuc saec. XII Joh. Cinnam Histor. V, 11. p. 249. [82] Nunc Vrulja, inter Almisium et Macarscam (Mocrum). [83] nunc Za-Ostrog, pagus in districtu macarscensi, communi drvenikensi in Dalmatia. [84] Secundum Fortis (Šafařik slov. starožit. p. 656) ad litus maris supra Narentae ostium prope Gradac, ubi nunc rudera visuntur. [85] eiusdem scilicet nominis, Korčula. [86] v. supra nota 50. [87] Dümmler: über die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien p. 27: „τά Χόαρα, das sonst nicht genannt wird, passt

am besten auf die Insel, quae vocatur Caza, das heutige Caza zwischen Lissa und Lagosta". Forsitan legebatur Χόαζα i. e. Χάζα, Caza. [88] Ἴσσα, Isia veterum (Forbiger: Handbuch der alten Geographie III, 845). ital. Lissa, slav. Vis. [89] slav. Lastovo, ital. Lagosta. [90] Inter Turnu-Severin et Kladovo. Rössler: Romänische Studien. S. 41—42. [91] Belgrad, Beograd, metropolis Serbiae. [92] i. e. Savi. [93] i. e. Temes. [94] Maros. [95] Körös. [96] Tissa, Tibiscus. [97] Theophyl. hist. I, 8. VI, 6: „Δορύστολον ἢ νῦν Δίστρα", Δρ-στρα slav. Дрѣстра, Silistria. [98] Patzinacitarum regio protendebatur a ponte Trajani ad laevam Danubii ripam. [99] Urbs Sar-kel i e. ἄσπρον ὁσπίτιον iacebat ad ostium Tanais (Don). Šafařik slov. starožitn. p. 494.

206.

Formulae inscriptionis in litteris ad principes Chroatiae vicinarumque slavicarum regionum, usitatae in cancellaria imperialis aulae byzantinae.

Τὰ ἄκτα τῶν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς γενομένων ἐπιγραφῶν..... Εἰς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας· εἰς τὸν ἄρχοντα Σέρβλων· εἰς τὸν ἄρχοντα τῶν Ζαχλούμων· εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Κανάλη[1]· εἰς τὸν ἄρχοντα τῶν Τραβούνων· εἰς τὸν ἄρχοντα Διοκλείας· εἰς τὸν ἄρχοντα Μωραβίας[2]. ἐπιγραφὴ εἰς αὐτούς· „Κέλευσις[3] ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσποτῶν πρὸς τὸν ὁ δεῖνα τὸν ἄρχοντα τῆσδε". βούλα χρυσῆ δισολδία[4].

Formulae inscriptionum in litteris ad exteros.... Ad archontem Chrobatiae, ad archontem Serblorum, ad archontem Zachlumorum, ad archontem Canali[1], ad archontem Travunorum, ad archontem Diocleae, ad archontem Moraviae[2] sic scribitur: „Mandatum[3] a philochristis despotis (Constantino et Romano) ad illum archontem illius provinciae. Ad hos bulla aurea est bisoldia[4].

Constantini porphyr. de cerimoniis aulae byzantinao lib. II, c. 48. ed. Bonn. p. 691.

[1] Quum „Κανάλη" alio loco, c. 34 p. 161 (v. p. 408), non ut regis independens sed ut ab archonte Terbuniae dependens adducatur, locus hic corruptus atque „ad archontem" perperam additum esse videtur. Legendum itaque est: τῶν Ζαχλούμων καὶ τοῦ Κανάλη. [2] i. e. χώρα τῆς Μοραβίας, de qua c 41, p. 175 agit; non autem bulgarica Moravia, uti Šafařik opinatur: slov. starožit. p. 618. [3] Dependentiam ab imperio denotat. Krause: Die Byzantiner des Mittelalters. S. 260. [4] Reiskii comentarii p 805: „quae haberet appensam bullam h. e. capsulam rotundam auream cum cera eique impressa imperatoris imagine, cuius bullae aurum aequaret pretium et pondus unius 2, 3, 4 solidorum aureorum".

207.

Chroatiae et Serbiae albae situs dimidio saec. X.

Οἱ δὲ Χρωβάτοι κατῴκουν τηνικαῦτα[1] ἐκεῖθεν Βαγιβαρείας[2], ἔνθα εἰσὶν ἀρτίως οἱ Βελοχρωβάτοι.

Οἱ δὲ λοιποὶ Χρωβάτοι ἔμειναν πρὸς Φραγγίαν, καὶ λέγονται ἀρτίως Βελοχρωβάτοι ἤγουν ἄσπροι Χρωβάτοι[3], ἔχοντες τὸν ἴδιον ἄρχοντα· ὑπόκεινται δὲ Ὤτῳ τῷ μεγάλῳ ῥηγὶ Φραγγίας τῆς καὶ Σαξίας, καὶ ἀβάπτιστοι τυγχάνουσι, συμπενθερίας μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ ἀγάπας ἔχοντες.

Ὅτι οἱ Χρωβάτοι οἱ εἰς τὰ Δελματίας νῦν κατοικοῦντες μέρη ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Χρωβάτων καὶ τῶν ἄσπρων ἐπονομαζομένων κατάγονται, οἵτινες Τουρκίας μὲν ἐκεῖθεν Φραγγίας δὲ πλησίον κατοικοῦσι, καὶ συνοροῦσι Σκλάβοις τοῖς ἀβαπτίστοις Σέρβλοις.

Ὅτι ἡ μεγάλη Χρωβατία καὶ ἡ ἄσπρη ἐπονομαζομένη ἀβάπτιστος τυγχάνει μέχρι τῆς σήμερον, καθὼς καὶ οἱ πλησιάζοντες αὐτὴν Σέρβλοι. ὀλιγώτερον καβαλλαρικὸν ἐκβάλλουσιν, ὁμοίως καὶ πεζικὸν παρὰ τὴν βαπτισμένην Χρωβατίαν ὡς συνεχέστερον πραιδευόμενοι παρά τε τῶν Φράγγων καὶ Τούρκων καὶ Πατζινακιτῶν. ἀλλ' οὐδὲ σαγήνας κέκτηνται οὔτε κονδούρας οὔτε ἐμπορευτικὰ πλοῖα, ὡς μήκοθεν οὔσης τῆς θαλάσσης· ἀπὸ γὰρ τῶν ἐκεῖσε μέχρι τῆς θαλάσσης ὁδός ἐστιν ἡμερῶν λ'. ἡ δὲ θάλασσα εἰς ἣν διὰ τῶν ἡμερῶν λ· κατέρχονται, ἐστὶν ἡ λεγομένη Σκοτεινή.

Ἰστέον ὅτι οἱ Σέρβλοι ἀπὸ τῶν

Chrobati vero tunc[1] habitabant ultra Bagibaream[2], ubi nunc sunt Belochrobati.

Caeteri vero Chrobati versus Franciam commorabantur, et appellantur hodie Belochrobati sive Chrobati albi[3], qui proprio principi subiecti sunt; parent autem Ottoni magno regi Franciae, quae et Saxonia; baptismique expertes affinitatem cum Turcis et amicitiam contrahunt.

Chrobati, qui Dalmatiae partes nunc inhabitant, a Chrobatis baptismi expertibus, qui et albi appellantur originem ducunt, qui sane ultra Turciam prope Franciam incolunt et Sclavis contermini sunt, non baptizatis Serblis.

Magna autem Chrobatia, quae etiam alba cognominatur, in hodiernum usque diem sine baptismo est, quemadmodum et finitimi Serbli. Equitem peditemque non habet tam numerosum quam baptizata Chrobatia; quippe frequentibus incursionibus infestata Francorum, Turcarum, Patzinacitarum. Neque sagenas, neque conduras item aut navigia ad mercaturam habet, utpote a mari remota, a quo quidem triginta dierum itinere distat, mare autem, a quo totidum dierum itinere distat, illud est, quod nigrum appellatur.

Sciendum est Serblos oriundos

ἀβαπτίστων Σέρβλων τῶν καὶ ἄσπρων ἐπονομαζομένων κατάγονται, τῶν τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν κατοικούντων εἰς τὸν παρ' αὐτοῖς Βοΐκι[4] τόπον ἐπονομαζόμενον, ἐν ᾧ πλησιάζει καὶ ἡ Φραγγία, ὁμοίως καὶ ἡ μεγάλη Χρωβατία ἡ ἀβάπτιστος ἡ καὶ ἄσπρη προσαγορευομένη.

esse a Serblis non baptizatis, qui etiam albi cognominantur et ulteriora Turciae incolunt in loco ab illis Boici[4] nuncupato, cui finitima Francia est, uti et magna Chrobatia baptismi expers, quae etiam alba cognominatur.

Constantinus porph. de admin. imp. c. 30, 31, 32. p. 143—4, 147—8, 151—2. ed. Bonn.

Constantinus itaque duas Chroatias et Serbias tempore suo distinguit: unam videlicet in veteris Illyrici partibus, quam ἡ βαπτισμένη Χρωβατία, ἡ βαπτισμένη Σέρβλια, alteram vero ultra Turciam versus Franciam, quam ἡ μεγάλη καὶ ἡ ἄσπρη Χρωβατία, ἡ ἀβάπτιστος καὶ ἄσπρη Σέρβλια vocat, quamque pristinam Chroatorum et Serblorum Illyrici patriam fuisse opinatur. (v. supra p. 270—3).

De Chroatis „ἐκεῖθεν Βαγιβαρείας" et πρὸς Φραγγίαν et οἵτινες Τουρκίας lubet haec addncere testimonia, et quidem:

De Chroatis in veteri Boiohaemo: Alfredi regis (a. 871—901) relatio (Orosius p. 20. Zeuss, Die Deutschen und Nachbarstämme p. 602. Šafařík slov. starož. p. 979): „Be nordhan eastan Maroaro sindon Dalamensan, and be eastan Dalamensam sindon Horithi, and be nordhan Dalamensam sindon Surpe . . ." i. e. „Ad boream orientalem Moravis habitant Daleminzi, et ad orientem Daleminzis Horithi (Chorvati, Chorvati), et ad boream Daleminzis habitant Surpe (Surbi, Sarbi)". Item in vita slavica s. Venceslai (Miklošič: Slavische Bibliothek II, 275. Fontes rerum bohemicarum. P. I, p. 133 Pragae 1872) legitur: „Убоꙗвъши же сѧ мати его[5] смьрти и бѣжа къ Хорватомъ . . . Болеславъ же, хотѧ убити ю, и посла по ней злыѧ съвѣтникы, и они же идъше и не обрѣтоша еѧ". i. e. „Timens vero mater eius mortem confugit in Chorvatos . . . Boleslavus autem, volens occidere eam, misit ad eam malos consiliarios; illi vero euntes non invenerunt eam". In fundationali diplomate imp. Ottonis I a. 973 (Cosmae chron. lib. II, c. 37, p. 116 ed. cit.) sic describuntur limites noverectae dioecesis pragensis: „deinde ad aquilonalem hii sunt termini: Psovane, Chrovati et altera Chrovati[6], Slasane . . ."

De Chroatis, qui trans montes carpaticos habitarunt, habentur haec in Nestoris chronico (ed. Miklošič, Bielowski: Monum. Poloniae I, 521 sq.) testimonia: „И живѧху въ мирѣ Полѧне и Деревлѧне и Сѣверъ и Радимичи и Вѧтичи и Хървате" (c. 9). i. e. „Et in pace vixerunt Poljani et Derevljani et Sjeverjani et Radimiči et Vjatiči et Hr-[illegible] (a. 907). Item: „Въ лѣто ҂[illegible]. Въ лѣто ҂[illegible]. Въ лѣто ҂[illegible]. [illegible] иде Олегъ на Грѣкы, Игоря оставивъ въ Кыевѣ; [illegible] множьство Варягъ и Словѣнъ и Чюдь и Кривичи и Мерю

и Поляны и Сѣверъ и Деревляны и Радимичи и Хръваты и Доулѣбы и Тиверьци[7] . . . И съ сими вьсѣми поиде Ольгъ на конѣхъ и въ кораблѣхъ, и бѣ числъмь кораблии два тысяща, и приде къ Цѣсарюгородоу . . . (ibid. c. 21). i. e. „Anno 6412, anno 6413, anno 6414, anno 6415 (= 904—907) proficiscitur Oleg contra Graecos, relinquens Igorum Kioviae; accepit autem multitudinem Varjagorum et Slovenorum et Finnorum et Krivičorum et Merianorum et Poljanorum et Sjeveranorum et Drevljanorum et Radimičorum et Hrvatorum et Duljeborum et Tiverciorum... Et cum omnibus illis perexit Oleg super equos et in navibus, et erant naves numero duo millia, et venit ad Constantinopolim“. Tandem: „Въ лѣто ҂ѕфа. иде Володимеръ на Хръваты. Пришьдъшю же юмоу съ войны хръватьскыя, се Печенѣзи придоша по оной сторонѣ отъ Соулы . . .“ (ibid. c. 45). i. e. „Anno 6501 (= 993) proficiscitur Vladimirus contra Hrvatos. Cum autem e hrvatico bello reversus esset, ecce Pacinatzitae venerunt ex altera parte Sulae . . .“

[1] i. e. cum Abares Dalmatiam occuparunt. [2] Jam Šafařik (slov. starož. p. 639) et Zeuss (Die Deutschen und Nachbarstämme p. 368) non dubitarunt hic loci Baiovariam, quae etiam Bagoaria (v. supra p. 336), Baguaria etc. scribitur, denotari. Constantinus quidem loco alio (de caerem aulae byz. lib. II, p. 398) „Βαϊούρη“ scribit, eiusdemque incolas „οἱ λεγόμενοι Νεμέτζιοι“ (slav. Нѣмьць) appellat; unde apparet utramque formam nominis unius ipsi notam fuisse. Luitprandus, Hugonis regis Italiae in aula Romani et Constantini legatus, scribit etiam „Baioaria“ (historia lib. II, c. 7 etc). [3] Cf. Nestoris chronicon c. 3. Хръвате бѣлии. [4] Šafařik slov. starož. p. 638 nomen hoc resonare putat in Ruthenorum stirpe „Bojki“ appellata, quae orientalem Galiciam a Danastri (Dnêstr) scaturigine usque ad Poratam (Prut) fluvium incolit. Hic itaque etiam Constantini Βόϊκι quaerendi essent. Roesler vero novissime amplexus est sententiam, a Šafařikio reiectam, secundum quam Constantini Βόϊκι τόπος veterum Boio-haemum, Taciti Boi-hemum esset (Zeitpunkt der slav. Ansiedlung an der unteren Donau ed. cit. p. 47), quod a Ravennate cosmographo (ed. Parthey et Pinder p. 213) etiam „Boyas“ scribitur. [5] i e. Dragomira, quod a. 935 accidit, adeoque tempore Constantini porphyrogeniti. Palacky: dějiny nar. čes. I, 236—8. [6] H. Jireček (Slovanské pravo I, 53) hos Chrouatos ad Albim fluvium (Chrobati albi?) in Boiohaemo habitasse, sedesque suas usque ad Moraviae montes extendisse, atque ad eos etiam Drahomiram confugisse, ipsorumque principem praefatum Boleslavum fuisse opinatur, qui a. 946 Ottoni I obsides miserat. Palacky op. cit. I, 242. [7] Ex hac Chroatorum inter slavicas Russiae tribus locatione deducit Šafařik (slov. starož. p. 526—8), hosce Hrvatos in orientali Galiciae parte habitasse.

208.

Chroatorum cum Hispaniae Saracenis dimidio saec. X relationis memoria.

Epistola rabbi Hasdai, filii Isaaci .. ad Chasarorum regem (Josephum). A me, Hasdai, filio Isaaci, filii Esdrae, ex hierosolymitanis exulibus in Hispania .. Notum sit regi, domino meo, quod terrae, in qua habitamus, nomen sit hebr. Sefarad, idiomate vero Ismaëlitarum[1], incolarum terrae, Al-Andalus[2]; nomen metropolis Kurtuba[3] ... Notum quoque facio regi, domino meo, quod nomen regis apud nos regnantis sit Abd-al-Rahman[4] ben Muhammed ... Extensio Hispaniae, terrae Abd-al-Rahmani, emiri al-Muminin, est 16 graduum sive 1.100 miliarium. Terra haec fertilis est, abundat fluviis, scaturiginibus et canalibus; est terra frugum, vini et olei[5] .... Mercatores omnium regionum et remotarum insularum apud nos conveniunt[6] .. Rex noster congregat thesauros auri, argenti et rerum magni pretii, exercitus quoque eius maior est, quam sub praedecessoribus eius unquam fuerat ... Reges terrae, audita magnitudine et potentia regis nostri, adferunt illi munera et pretiosa dona suam ipsi propensionem exhibituri: ita rex Aškenazi[7], rex Gebalim i. e. al-Saklaborum, rex Constantiniae[8]. Manus meae recipiunt haec munera et reddunt vicissim dona .. Omnes nuncios istos, adferentes dona, interrogavi continuo de fratribus nostris Israëlitis, reliquiis exilii, an non audiverint quidpiam de eliberatione illorum, qui in servitute miseram vitam ducunt, nullamque requiem inveniunt — donec nuncii Chorasanorum certum me non reddidissent, quod haebraicum imperium, Al-Chasar nomine, existat. Initio non credidi verbis ipsorum; opinabar haec ab illis eo fine dici, ut blandiantur mihi; et admiratus sum ipsorum narationem. Mox itaque advenerunt nuncii regis Constantiniae cum dono et epistola sui regis ad regem nostrum; et interrogavi ipsos de re ista. Ipsi vero rem se ita habere responderunt; imperio nomen Al-Chasar esse, terram illam a Constantinia quindecim dierum spatio via maris distare, via terrae verro multos populos intercedere, regem (in Al-Chasar) regnantem Josephum vocari, multas naves ex illa regione ad nos (i. e. Constantiniam) adventare adferreque pisces, pelles, mercesve omnis generis[9] ... Auditis his omnibus novas vires recepi, spesque mea adaucta est. In terram prostratus, coelorum regi gratias acturus, quaerere coepi fidelem nuncium, quem in regionem vestram mitterem, veritatem de re ista cogniturus[10] ...

Quum omnia haec meditarer, advenerunt ad nos nuncii regis Gebalim, quos duo Israelitae, nomine Mar-Saul et Mar-Joseph, comitati sunt. Audita sollicitudine mea consolati sunt me dicentes: da nobis litteras tuas, nos adferemus ipsas regi Gebalim; honorificentiae tuae gratia ille mittet easdem Israelitis in terra Hungarin[11], inde transponentur in Rus[12], exinde in Bulgar[13]; taliquae ratione pervenient ad illum, quem desideras, locum .... Illi viri duo ex terra Gebalim, Mar-Saul et Mar-Joseph, qui mihi, litteras meas domino meo regi se delaturos, spoponderunt, aeque narraverunt, quod ante sex circiter annos caecus quidam Israelita, vir prudens et intelligens, Mar-Amram nomine, ad illos pervenerit, qui se ex terra al-Chasar esse, ibique in aula domini mei regis habitasse, saepe ad regis mensam vocatum fuisse, atque auctoritate apud ipsum polluisse, retulit[14] ....

Fragmentum epistolae Chasdai Ibn-Šafruti, quam hebraice et russice edidit А. Я. Гаркави: Сказанія еврейскихъ писателей о Хазарахъ и хазарском царствѣ. С. Петербургъ 1874. p. 84—119; germanice in „Russische Revue, Monatsschrift für die Kunde Russlands, herausgegeben von Carl Röttger. Bd. VI, S. 71—9, Petersburg 1875. Cum versione polonica edidit A. Bielowski: Monumenta Poloniae historica I, 56 ss. Nos versionibus his in adornanda nostra usi sumus, textum quoque in maioris momenti locis respicientes.

Scriptor epistolae, quem Joannes abbas gorziensis, legatus imp. Otonis I in aula Cordubensi a. 956 nosse didicerat (v. Vita Johannis gorz. c. 121, p. 371. Pertz: Mon. Germ SS. IV), ministerialis erat[15] in aula Khalifae Abdarahmani III. Primus epistolam publici iuris fecit Isaak Akriš Constantinopoli c. a. 1577, quam dein Buxtorfius latine vertit atque in praefatione ad „librum Cosri" Basileae 1660 edidit. Abhinc non defuerunt viri eruditi, qui epistolam Chasdaii et regis Josephi responsum impostoris opus declararunt. Verum ubi recentiori tempore notitiae Arabicorum scriptorum operâ Frähni (veteres memoriae Chasarorum. Petropoli 1822), d'Ohssoni (les peuples du Caucase. Paris 1828), aliorumque de Chazaris novam lucem sparsissent, dubia quoque de praefatae epistolae authentia dissipari coeperunt, donec tandem J. Zedner (Auswahl historischer Stücke aus hebräischen Schriftstellern. Berlin 1840), Paulus Cassel (Magyarische Alterthümer. Berlin 1848) etc. ipsam authentiam, historicamque epistolae veritatem firmis argumentis demonstrarent. Dubiis illis fomentum non modicum praebuit, quod per tria fere saecula nullum epistolarum manuscriptum notum fuisset. Sed defectui huic non multum abhinc medella allata est, quum Abraham Firković, Caraita chersonesi Tauricae, inter manuscripta, quae a. 1870 ex Aegypto secum in Čufut-Kalė attulit, apographum utriusque epistolae invenisset. Apographum istud praelaudatus Garkavi (Russische Revue. S. 91) adscribit anno c. 1080. Aliud dein manuscriptum, verisimiliter saec. XVI, cum utraque epistola in bibliotheca Oxfor-

diensi (Litterarisches Centralblatt nr. 44, p. 1467. Leipzig 1877). adinventum est.

Tempus, quo epistola Chasdai scripta fuit, coniicitur ex eo, quod legationem Ottonis I commemoret, quodve eotum Abdarrahman III adhuc regnaverit; exarata itaque fuit intra a. 956 et 961; verisimiliter c. a. 959.

Nos fragmentum hocce adducimus ob allatam in eo notitiam de legatione regis Gebalim. Terram „Gebalim" slavicam fuisse deducitur ex appositione „al-Saklab", quo nomine Arabes Slavos (cf. graec. Σκλάβος) appellabant (Гаркави: Сказанія мусульманскихъ писателей о Славянихъ и Русскихъ. С. Петерб. 1870. p. 4—5). Quaeritur igitur: quaenam haec Slavorum terra fuerit? Carmoly (Itinéraires de la Terre sainte p. 90), Cassel (Historische Versuche. Berlin 1847. p. 10. Magyarische Alterthümer p. 188), quibuscum etiam Garkavi (Skazanija evrejskih pisatelej p. 129) consentit, nomen „Gebalim" ab arab. džebel (hebr. gebal) = mons, derivant, hocque nomine Slavos montanarum regionum incolas denotari non dubitant. Iam vero nomenclationem hanc optime ad Horvatos, sive usitatum etymon[16] vocis sive ipsorum regionis situm spectes, adplicari posse asserunt. Quare cum „Gebalim" sit tantum modo versio slav. Hrvati, de eo tantum quaeri posse aiunt: quinam e Chroatis, illyrici ne vel septemtrionales (v. supr. nr. 207) in epistola Chasdai intelligendi veniant. Posteriores innui e slavicis eruditis Lelewel (Geographie du moyen âge. III, IV. p. 48), V. J. Lamanski (О Славянахъ въ малой Азіи p. 323—4) et Bielowski (op. cit. p. 81) asseverant; dum e contra Garkavi „Gebalim" ad illyricos Chroatos refert (op. cit. p. 129—130). Cui opinioni nos quoque accedimus eo magis, quod intimior ille cum Saracenis in Hispania relationis nexus de Chroatis ad littora maris adriatici, a Saracenis priori saeculo saepe hostiliter infestati (v. supra p. 342 ss. 365), non item de septemtrionalibus, a mari multum remotis, parumque cognitis, facile explicari possit. Praeterea longe facilius explicantur, quae de Chasdai epistolae transpositionis viâ ibidem referuntur, si eadem nimirum e Hispania ad Chroatos Dalmatiae itinere maritimo, exinde vero in Hungarorum terram ac demum in Russiam, quam si ex Hispania ad transcarpathicos Hrvatos, et ab his in Hungariam (!), ac demum in Russiam expedita fuisse supponatur. Nec illud mirum videbitur, quod Judaei e terra „Gebalim" i. e. e Chroatia nostra in Hispaniam peregrinantes adferantur, si ad actum sub nro 151 (p. 198) reflectitur.[17]

In reliquo Slavenos tempore Abderrahmani III in Hispania notos fuisse, immo in aula eius, praeprimis qua praetoriani milites, servitia praestitisse, aliunde (В. Ламанскій: О Славянахъ въ малой Азіи, въ Африкѣ и въ Испаніи. С. Петерб. 1859. p. 222 ss.) constat.

Sed illud etiam constat, orientales populos mature cum Slavenis, praecipue adriatici maris litora incolentibus, in contactum venisse. Hinc factum est, quod in orientalium scriptorum operibus etiam de Slavenis, nec Chroatis exceptis, plures notitiae deprehendantur. Nomine „Slavo-

niae", „Slavenorum (Slavija, Sakaliba)" terram Slavenorum meridionalium, hosque ipsos intelligunt in suis geographicis operibus Al-Fargani († 830), Al-Horami (840), et Ibn-Hordabe († 912). Гаркави: Сказанія мусулманскихъ писателей. p. 25, 32, 48. Chroatos vero nominant:

Josephus ben Gorion, scriptor IX vel X saeculi: „Dalmacia[18], Krovati[19], Salki, Licpi, Lavami, Karbad, Kazremi et Bazmi[20]; (hi omnes) adnumerantur filiis Dodanim. Vivunt autem illi a Bulgari limitibus usque ad Bondekia[21], exinde extenduntur usque ad fines, usque ad mare magnum, vocanturque Saklabi". Гаркави: Сказанія еврейскихъ писателей. p. 43. Lelewel: Geographie du moyen age. III, 16. Bruxelles 1852.

Al-Masudi († $95^6/_7$), Constantino porphyr. coaevus, sui operis c. 34 scribit: „Slavenorum descriptio, sedes illorum, narratio de regibus eorum et de dispersione tribuum ipsorum. . . . Dein populus, cui nomen Sarbin[22]; hic populus slavicus terribilis est (inimicis suis) e causis, quas adducere longum esset, item ex eo, quod in vicinia non adsit regnum, cui pareret. Sequitur dein populus, Marava dictus; tum populus Harvatin[23], nuncupatus . . ." Гаркави: Сказанія мусульманскихъ писателей. p. 135, 136. Lelewel op. cit. III, 49.

[1] i. e. Arabum, Saracenorum. [2] Andalusia, Khalifat Andalûs. [3] Cordova, cuius situs et distantia a Constantinopoli et Chazaria mox describitur. [4] Huius nominis tertius, qui a. 921—961 khalifatum tenuit. Agitur dein de eiusdem praedecessoribus [5] Alia quoque producta enumerantur. [6] in specie ex Aegypto vicinaque Africa. [7] Hebraei medii aevi, recentioresque neo-hebraici scriptores Germaniam appellant Aškenaz. Hic subintelligitur Otto I, qui a. 956 misit Cordubam legatos, quorum praecipuus erat Joannes abbas Gorziensis. Vita Johannis Gorziensis. Pertz. Mon. Germ. SS. IV, 337—377. Acta SS. febr. III, 712. Köpke und Dümmler: Kaiser Otto der grosse. Leipzig 1876. S. 279. [8] Konstantinieh, i. e. Constantino-polis. Subintelligitur imperator Constantinus porphyrogenetus, de cuius ad Abdarahmanum III legationibus a. 945, 949—950 et 951—2 testantur etiam arabici scriptores Ibn-Adari, Ibn-Haldun, Al-Makkari et Ibn-Džuldźul. Гаркави: Сказанія евр. писателей о Хазарахъ. стр. 131—2. [9] De Chazaris vide pariter coaevum scriptorem Constant. porphyr. de adm. imp. c. 10, p. 80 c. 12 p. 81, c. 37 p. 164, c. 39 p. 171, c. 42 p. 177 ed. Bonn. Degebant eotum a Danapri ad Pontum usque ad mare Caspium, erantque turcicae originis. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. S. 724, 742. Chazarorum vicini ad occidentem Patzinacitae erant. V. supra p. 412. [10] Sequitur enarratio, quibus modis Chasdai conatus est legatos in Chazariam mittere: primo misit quemdam Isaacum, qui Constantinopoli ad Chazaros iter facere debuisset; sed ob bella ultro progredi non valuit; dein expedire voluit epistolam via Hierosolymorum, abinde Nesibim, per Armeniam et Armeniam et Barda. [11] vel Hungrin i. e. terra Hungarorum. [12] i. e. Russia, cui tempore Constantini porph. post Igorum († 945) praefuerat Olga pro filio suo minnoreni Svjatoslavo. Lectio Rum reiicienda est. [13] i. e. Bulgaria magna ad Volgam fluvium, contermina Russiae et ad

septentrionem Chazaris. V. Zeuss op. cit. p. 721 ss. [14] Rogatur dein Chazarorum rex responderi sibi ad nonnullas quaestiones, veluti: quo modo Judaei illuc pervenerint, cuiusnam stirpis ipse rex sit, quae sit regiminis forma, quae sit Chazariae amplitudo etc.? [15] De illo scripsrunt nostra aetate plures, uti Ph. Luzzato, Munk, Jost, Kämpf, Graetz, Pinsker, Steinschneider, Geiger, Cassel. V. Garkavi: Skazanija p. 80—81. [16] v. supra. p. 272—3. Ibid. etymon iuxta Constant. porphyr. qui praeterea scribit: „οἱ δὲ Χρωβάτοι πρὸς τὰ ὄρη τοῖς Τούρκοις παράκεινται (de adm. imp. c. 10. p. 81). [17] De quadam Slavorum regis in Hispaniam legatione eodem tempore scribunt etiam arabici scriptores. Ibn-Adari ait: „Anno 342 (hedžirae = 95³/₄ p. Chr.) advenerunt legati Hunu, Slavorum regis, ad An-Nasirum (Lidin-Illagi i e. Abderrahmanum III)". Al-Makkari scribit: „Deinde venerunt legati Slavorum regis, qui eotum Hutu fuit; item alii nuncii a rege Alamanorum missi". (Garkavi op. cit. p. 127). Nomen Slavorum regis corrupte traditum est; si Hutu legendum esset, ad Otonem referri posset, atque auctorem utramque legationem (Slavorum et Germanorum) confudisse, supponere oporteret. [18] Ita legit Bochart. [19] Omnes interpretes in eo conveniunt, nomine hoc Horvatos designari. [20] Nomina obscura [21] Βενετικοὶ, arab. Bendakici. cf. croat. Benetki, Bneci. [22] Intelliguntur Constantini porph. Σέρβλοι. Quae hic de Serblorum potentia narrantur, Drinov (Южные Славяне и Византія въ X вѣкѣ. p. 139) refert ad tempus resuscitati per Časlavum principatus. V. supra nr. 201, p. 395. [23] Omnes intelligunt Hrvatos nostros.

209.

A. 997—998.

Dalmatiae et Chroatiae per Venetos sub Petro II Urseolo invasio.

1.

Badovarius Bragadinus Issam aggreditur.

Anno vero dominicae incarnationis nonigentesimo nonagesimo primo Petrum, ante dicti domni Petri Ursiuli ducis[1] sobolem, trigesimo suae aetatis anno Veneticorum populi ad paternam dignitatem promoverunt ... Hisdem namque dux a Croatorum Sclavorum oppressione suos potenter liberavit; quibus etiam solitum censum primus dare interdixit . . . Dux itaque audiens Ottonem regem ad Italiam venturum[2], pacem cum praedictae (i. e. Istriensis) marchiae populo facere diferebatur . . . Circa haec namque tempora Croatorum iudex propter interdictum sibi censum a duce in Veneticos lesionis molestiam exercere conatus est. Unde domnus dux sex naves praeparatas illuc mittens, quibus Badovarius, cognomento Bragadinus, prefuit. Qui unam illorum civitatem, quae Issa nominabatur, conprehendens utriusque sexus captivos ad Veneciam

deportavit. Et ex hoc maioris odii cumulum inter Veneticos et Sclavos pululavit. Coeperuntque iterum censum inportune ducis exiere; quibus dux pro illorum ignominia demandans: „Non per quemlibet nunciorum hunc mittere curo; sed vita comite, ad hanc persoluendam dationem venire ipse non denegabo".

Johannis chron. venet. Pertz Mon. Germ. SS. VII, 30—31. A. Danduli chronic. venet. lib. IX, p. 10. Muratori: Scriptor. rer. ital. XII, 226.

2.

Dux Petrus II Urseolus navalem expeditionem ducit: Absera, Vecla, Arbe, Jadera, Belgradum, Levigrada, Tragurium, Spalatum, Ragusium se subdunt, Curzula et Ladesta capiuntur. Stephanus Surignae filius obses datur. Cum Narentanis pax inita.

Illis namque temporibus in Dalmacianorum confinio non plus quam Jateranenses[3] cives Veneticorum ducis ditioni obtemperabant, quos Croatorum ac Narentanorum principes crebro affligere solebant, in tantum ut Narrentani horum quadraginta compraehendentes, secum vi(n)ctos deportaverunt. Unde Dalmacianorum populi omnes poene simul convenientes, Petro Veneticorum duci suis internunciis hoc demandaverunt, quod si ipse venire aut exercitum mittere vellet, qui eos a Sc(l)avorum severitate liberaret, ipsi et illorum civitates perpetua stabilitate suae suorumque successorum potestati subditos manerent.

Hoc audiens Petrus dux, nulla interposita dilacione, suorum consilio munitus navalem preparare expeditionem peregit, septimoque sui ducatus anno, ascensionis domini festo[4], cum suis in sancti Petri Olivolensis aecclesia ad missarum ministeria percipienda convenire voluit. Cui Dominicus[5], eiusdem loci episcopus, triumphale vexillum contulit, et unam classem consendentes illo die Equilensem[6] portum intraverunt. Dehinc velis libratis, occiduoque vento flante, Gradensem applicuerunt urbem; quos domnus Vitalis patriarcha, preeunte plebe, cum clericorum apparatu excipiens, digna suo principi obsequia exibuit; cuius quoque dexteram victrici sancti Hermachorae signo condecoravit. Inde pellagi sulcando undas Istriensem ad provinciam transientes, civitatis Parentinae iuxta insulam velis depositis pernoctare disposuerunt. Quibus venerabilis Andreas episcopus occurens, famulamina Petro duci multa impertitus est; quem humiliter rogitans, ut sancti Mauri oraculum adire non recusaret. Cuius petitioni adquiescens, multo milite stipatus

urbem intravit, et expletis in sancti Mauri aecclesia ministerii sacris arrepto exin itinere, remigantibus nautis apud monasteri sancti Andreae insulam, quae iuxta Pollensem civitatem manet grata ospicia habere voluerunt. Illuc Bertaldus, Pollensis eximiu antistes, cum clericorum et civium multitudine festinus advenit, e utroque honore eumdem ducem glorificavit.

Deinde vastum velificando aequor Absarensem ad urbem delati sunt. Ubi non modo cives, verum omnes de finitimis tam Romanorum quam Sclavorum castellis convenientes, tanti ospitis adventum se praevenisse gaudebant. Et sacramentis ab omnibus peractis sub illius principis potestate manere decreverunt. Hoc peracto sacrum diem pentecosten[7] solemniter celebrantes, predicto principi laudis modulamina decantaverunt. Tunc omnibus, quibus aetatis plenitudo adherat, secum venire iussit, et acceptis stipendiis dispositum transfretare iter caeperunt. Altera vero die Jatarensem antequam adpropinquaret urbem, eiusdem civitatis prior cum episcopo et caeteris suum dominum gaudimoniis potiti recaeperunt et ingressi urbem, ibi illius regionis maiores confluentes, eiusdem principis dominationi subesse praeobtabant. Inter quos Veclensi et Arbensis episcopi cum earum civitatum prioribus adfuerun et pari voto supra sacra ęvangelistarum dicta iuraverunt, quo iuxta illorum scire et posce deinceps domni Petri ducis fidem o servare debuissent. Insuper episcopi eisdem sacris confirmaverun quo feriatis diebus, quibus laudis pompam in aecclesia deprome solebant, istius principis nomen post imperatorum[8] laudis pra coniis glorificarent.

Croatorum itaque rex ad suae gentis depopulationem ducem a venisse prenoscens, nunciorum studio eundem placare pacific nisus est verbis; quod domnus dux omnino parvi pendens, eosde nuncios redire dimisit. Et sic tractare cum utriusque gentis exe citu adorsus est, quo inimicorum aditus intrare, vel quibus arg mentis illorum munitissima loca indemnis capere posset. Tu quorumdam[9] relatione didicit, quadraginta Narentanorum nobiliu de Apuleis partibus, peractis negociis, ad propriam velle rever Decem naves, hominibus oneratae, ad insulam, quae vocat Caza[10], sub omni festinatione destinavit. Qui dum irent, fac certamine eosdem comprehendentes, Traorensem[11] ad urbe accelerare voluerunt.

Domnus namque dux utriusque et Dalmacianorum ac Vene quorum militibus circum septus, sexto die praedictam (sc. Jat

rensem) urbem relinquens, ad quandam non longe a Belgradense urbe insulam[12] advenit. De qua talem legationem civibus mittere placuit, ut si spontaneum famulicium persolvere et fidelitatem sibi iurare vellent, gratiam adipisci valerent: sin autem, se certamine capturos procul dubio scierent. Hoc vero audientes domini sui, Sclavorum scilicet regis, periculum incurrere formidabant, et tanto principi resistere non valebant. Unde utroque discrimine positi, quid agere poenitus ignorabant. Tandem timoratione domni ducis attriti, adstantibus eiusdem regis militibus, et sacramenta et obsequium persolverunt. Egressus vero inde, Levigradae insulae[13] colones egregio duci occurrentes sacramenta prompte fecerunt. Cumque Traorensem urbem peteret, ab episcopo civibusque sacramentis corroboratus est; inibi suos, quos antea ex Jaterensi civitate misisse diximus, victores repperit. Sclavorum etiam regis frater Surigna[14] nomine aderat, qui condam fraterno dolo deceptus regni amiserat diadema. Ipse namque non modo sacramenti vinculo se eidem duci associavit, verum etiam Stephanum puerulum, karissimam sobolem suam, sibi pro obside commendavit[15]. Hinc Spaletinam nobilissimam et validam urbem, quae tocius Dalmaciae metropolis constat, predictus princeps advenit; quem[16] archiepiscopus, sacro infulatus officio, cum urbana tam clericorum quam laicorum multitudine excepit, et missarum sollempnia incelebrans, ex voto iusiurandi fide eidem omnes placare satagerunt.

Narrentanorum quidem princeps quadraginta suorum in captivitatem mancipatos expertus est. Qui suis internunciis domnum ducem continua prece, sibi illos reddi, imploravit: hoc videlicet pacto, quo, priusquam ipse dux de illis exiret finibus, tam ille Narrentanorum princeps quam omnes sui maiores sibi ad satisfaciendum pro suis votis convenirent, et nec censum predictum aliquo modo exiere, nec quempiam iterantem Veneticum[17] molestare deberet. Tunc dux captivos reddere iubens, sex tantum illorum, ne ipse pacem violasset, retentos secum reservavit.

Eis definitis, ad alios illius regionis subiugandos gressum tendere cepit. Apud sancti Maximi ecclesiam ospicium habere dum voluisset, Curzule insule habitatores suis recusantes parere iussionibus, valida manu adquisivit sueque potestati subiugavit. Preterea dum isdem dux quicquid cordi aderat, Deo fautore ad votum consequeretur, improbos Ladaestinae[18] insulae habitatores aggredi conatus est, a quorum rabię Venetici, illa pernavigantos loca, propriis

facultatibus privati, nudi sepissime evaserant. Erat siquidem eadem insula scopulosis promunctoriis circumsepta. Licet aditum intrantibus non denegaret, montium tamen sublimitate ostentabatur; e quibus unus, murorum menibus turriumque hedificiis munitus, inexpugnabilis ab omnibus credebatur. Dein vero predictus princeps multitudine navium collecta, quendam illius insulae portum penetravit, mandans civibus, ut relicta pertinacia ad se venirent aut pugna sese petituros scirent. Qui timore constricti, pacifica verba protulerunt. Postmodum illis iniunctum fuit nulla ratione pacem a duce consequi posse, nisi civitatem ipsi destruerent, destructam vero inreparabilem inhabitabilemque relinquerent. Quod omni nisu facere interdicentes, tanti exercitui sese obsistere adorsi sunt. Tunc isdem princeps suos ad certamen preparare illosque inpugnare acriter iussit Verum quia arduus locus difficilem dabat appropinquantibus ingressum, iaculorum ictibus hostes aliquandiu procul virtute qua poterant coarcere satagebant. Tamen dei omnipotentis dispensacione maior pars exercitus ex illo loco, unde illius municionis ostia patebant, impetum facientes, reliqua montis per devia consendendo, turres, ubi aquarum vascula tuebantur, comprehenderunt. In quibus consistentes, in tantum luctamine comprimebant, donec deiecti animo, armis depositis, nichil amplius quam mortis exosum periculum evadere flexis exorabant poplitibus. Dux itaque pietatis amator omnes vivos conservare instituens, civitatem tantum devastare precepit. Quo peracto, victor princeps sancti Maximi aecclesiam reciprocavit. Illic Ragusiensis archiępiscopus cum suis conveniens, eidem principi sacramenta omnes facientes, obsequia multa detulerunt.

Inde predictas civitates repetendo, remeans[19] ad Veneciam cum tali triumpho tandem regressus est.

Johannis chronicon Venetum. Pertz SS. VII, 31—33. A. Danduli chron. venet. loc. cit. XII, 227—230.

A. Dandulus (p. 227) narrationi, quam e Johanne diacono descripsit, haecce praemittit:

„Hoc tempore mortuo Tyrpimiro rege Croatorum inter filios Mucimirum et Surignam[20] cupiditate regnandi orta contentio schisma magnum in illa regione generavit. Mucimirus tamen praevalens, plurimis in rebellione positis, regnum obtinuit, damna inferens maritimis civitatibus Dalmatiae. Qua de causa Veneti ab illis evocati cum permissione Basilii et Constantini, imperatorum Constantinopolitanorum, a quibus reges illi sceptrum antiquitus recognoverant[21], dominium Dalmatiae primitus acceperunt, ut hi-

storia, quam reperimus in antiquissimis Graecorum[22] et Venetorum codicibus, prout sequitur, seriose declarat".

De Trpimiro et Mutimiro historia salonitana Thomae archid. c. 14 (Lucius in adnotationibus ad monum. histor. tragur. item Farlati: Illyr. sacr. III, 115. Cod. vatic. nr. 6525) haec habet: „Petrus archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo nonagesimo, tempore Tirpimiri et Mucimiri, filii eius".

3.

Expeditio Petri II Urseoli in Dalmatiam et Chroatiam, eiusque successus imperatori Ottoni III nunciatur.

Interea Otto imperator ad Italicum regnum tertio repetere disponens, per vasti Cumani lacus[23] gurgites aditum habere voluit; quem Longobardorum multitudo Cumana in urbe excoeperunt[24], inter quos Johannes diaconus, supra dicti Petri ducis nuncius, licet de sui senioris triumpho ignarus, advenit suumque seniorem tantum profectum ad debellandam Sclavorum duriciam imperatori nunciavit. Cumque isdem Johannes una cum imperatore Ticinensem adiret urbem[25], nonnullis referentibus sui domini adventu et triumpho extitit expertus.

Johannis chron. venet. Pertz VII, 33. A. Danduli chron. venet. ed. cit. XII, 230.

In margine codicis Ambrosiani, chronicon A. Danduli continentis haec, quae apud Johannem diaconum desiderantur, addita sunt (Muratori XII. 229):

Tunc missi praefecti ex Venetis in urbes Dalmatiae, videlicet: Otto Urseolus Spalatum, alibi Ragusium et Spalatum eius filius; Dominicus Pollanus Tragurium; Johannes Cornarius Sicum; Vitalis Michael Belgradum; Maffaeus Justinianus Jaderam; Marinus Memus ad insulam Corcyram nigram, hodie Curzolam, et alias insulas.

[1] Dux a 12 Augusti 976 usque ad 2 Septembris 978 a. Successerunt Vitalis Candianus a. 978—979, Tribunus Memmo 979—991. [2] Anno 996. V. diploma Ottonis III datum 1 Maii 996 duci Petro II Urseolo ap. Marini: Storia dei Veneziani II, 230. [3] A. Dand. „Jadrenses". [4] Adeoque die 26 Maii anni 998. [5] e genere Gradonicorum [6] Equilus, Jesulo, insula Venetiarum [7] Die 5 Junii. [8] Eotum Basilius II et Constantinus VIII [9] A. Dand. „quorundam Narentanorum". [10] Cazza, croat. Kača, ad occidentem insulae Lagostae. [11] A. Dand. „ad Traguriensem urbem". [12] Pasman, Postimana actorum nostrorum saec. XI. [13] nunc Vergada. [14] Cf. Zurislav. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennam nr. 146. [15] A. Dand. addit: „cui dux Hicelam filiam suam coniugem tradidit". V. infra p. 421. [16] A.

Dandol. addit: „Petrus", de quo v. inferius. [17] A. Dand. „Venetiae". [18] A. Dand. „Lesinae". [19] A. Dandulus addit: „pari omnium consensu ducem Dalmatiae se primitus nominavit". [20] Cod. Ambros. „Murmura ... Surigura. [21] V. Thom. archid. spalat. Histor. salon. c. 13., p. 321 (ed. J. Lucii): „Ab isto Dircislavo caeteri successores eius reges Dalmatiae et Croatiae appellati sunt; recipiebant enim dignitatis insignia ab imperatoribus constantinopolitanis et dicebantur eorum eparchi sive patricii". [22] H. Simonsfeld: Andreas Dandolo und seine Geschichtswerke. München 1876. S. 129: „Ebensowenig ist es mir gelungen zu entdecken, welche alten griechischen Handschriften Dandolo für den merehrwähnten Zug Peter's II Orseolo nach Dalmatien vorgelegen sein mögen. Lautete das Citat nicht so ausdrücklich auf eine Geschichte des Zuges, so könnte man vermuthen, es beziehe sich auf griechische Urkunden, in denen von der Zustimmung der griechischen Kaiser zu dem Zuge oder der Besitzergreifung Dalmatiens durch die Venetianer die Rede war, umsomehr als Dandolo gerade hier den Johannes diaconus fast wörtlich ausschreibt". [23] Lago di Como. [24] Anno 1000, Junio exeunte. [25] Ticinum, Pavia. Julio inchoante.

210.

A. 1000—1008.

Venetiarum dux Petrus II Urseolus dat filiam suam Hicelam principi moxque Chroatiae regi Stephano in uxorem.

Petrus dux omnibus suis liberis paternum munus impertiri voluit, ita ut testamentario iure quisque suas acciperet porciones; nomina quorum, ut rite recordor, exprimere libet. Illorum primus (Johannes)[1] herile sortitus est nomen, qui forma et viribus bene respondebat satis natalibus. Secundus nominatur Ursus: iste sic officium gerens clericatus, quo haud immerito queat dici clericorum decus[2]. Tercius est ordine Otho, predictus puerulus, patris qui constat dignitate equivocus[3]. Quartus nominatur Vitalis: hic ingenii strenuitate ecclesiasticam adeptus est sortem. Quintus estat vocabulo Heinricus, species cuius puerilis ceu iubar micat solis. Quatuor quoque filiae eidem opimo manebant patri, quarum prima Hicelam nomine Stefano Sclavorum regis filio[4], de quo antea predixi, in coniugio honorifice sociavit; reliquas vero tres in monasterio deo omnipotenti mancipavit.

Johannis chron. venet. Pertz: Mon. Germ. Script. VII, 37.

Stephani cum Hicela desponatio post expeditionem dalmaticam ast ante a. 1008 evenit.

Scriptor huius chronici, quondam chronicon Sagornini dicti, Johannes videlicet diaconus, fuit ducis Petri II Urseoli capellanus et minister,

a quo iteratis vicibus ad imperatores Ottonem III et Henricum II legatus missus erat. Chronicon suum ab antiquiori tempore usque ad a. 1108 prosequitur, praecipue in enarrandis dicti Petri gestis prolixus. Johannis opere usus est saec. XIV Andreas Dandulus, saepe illud ad verbum describens. Cf. W. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter I, 313. Simonsfeld: Andreas Dandulo und seine Geschichtswerke. p. 62 ss.

[1] Inde ab anno 1004 consors ducatus, cui Graecorum imperator Basilius II Mariam „cuiusdam nobilissimi patricii filiam, Argiropoli nomine, imperiali editam stirpe", coniugem dedit. Johannes et Maria anno 1007 peste, quae Venetiis grassabatur, absumpti sunt. [2] Dein a. 1008 Altinatis episcopus, ac a. 1012 patriarcha Gradensis. [3] Post mortem fratris Johannis ducatus consors, et post mortem patris (1009) Venetiarum dux. [4] Stephanus hic mox rex effectus, paterque fuit Petri Cresimiri.

211.

A. 1018.

Ottonis Urseoli, Venetiarum ducis, navalis expeditio contra Chroatiae regem Cresimirum ad tutandas Dalmatiae urbes.

Nono ducis (sc. Ottonis Ursioli) anno[1] Cresimurus[2], Croatorum praesidens regno, Jadram et alias maritimas civitates Dalmatiae[3] quotidianis incursionibus inquietat. A quibus dux requisitus cum stolo exiit, et civitates tutavit, hostes in fugam vertit, et cives illarum in sua fidelitate et obedientia solidavit. Et rediens a Vitale episcopo veglensi et Maio episcopo arbensi et Martino episcopo auserensi, et ab universo clero, prioribus et populo dictarum insularum de tributo sibi et successoribus suis annuatim in perpetuum solvendo sponsionem[4] suscepit.

Andreae Danduli chronicon venetum. Muratori: Scriptores rerum italicarum XII, 236. Mediolani 1728. Vide H. Simonsfeld: Andreas Dandolo. München 1876, p. 134.

Unde A. Dandulus notitiam hanc de expeditione ducis Ottonis contra Cresimirum hauserit non constat; verum tamen altera eiusdem pars publicis, quae ad nos pervenerunt, actis (v. supra nr. 24—26, p. 32—34) confirmata est.

[1] Otto successit patri Petro II Urseolo a. 1009, nonus itaque annus est 1018. [2] male „Crosimurus", i. e. Cresimyrus, Cresimir = Kresimir. [3] Vide supra nr. 209. [4] v. acta nr. 24, 25, 26.

212.

A. 1019.

Subacta Bulgaria Chrovatiae principes Romanorum imperatorum Basilii II et Constantini VIII dominium agnoscunt. Sirmium imperio adnectitur.

Τῷ δὲ βασιλεῖ προσερρύησαν, τῆς Βουλγαρίας δουλωθείσης αὐτῷ, καὶ τὰ ὅμορα ἔθνη τῶν Χορβατῶν, ἄρχοντας ἔχοντα δύο ἀδελφούς[1], ὧν προσρυέντων καὶ ἀξιώματα λαβόντων καὶ κτήσεις ἱκανὰς ὑπήκοα γέγονε καὶ τὰ ἔθνη. μόνος δὲ ὁ τοῦ Σιρμίου κρατῶν ἀδελφὸς τοῦ Νεστόγγου[2] Σέρμων πεισθῆναι οὐκ ἤθελε· πρὸς ὃν Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης, τῶν ἐκεῖσε μερῶν ἄρχων, φιλίαν ὑποκρινόμενος πρεσβευτὴν ἐκπέμπει, δηλῶν μεθ' ὅρκων ἐπιθυμίαν ἔχειν ἑνωθῆναι αὐτῷ καὶ περὶ ἀναγκαίων κοινολογήσασθαι. εἰ δέ τις αὐτὸν ὑποτρέχει φόβος, τρεῖς ὑπηρέτας εἰληφέναι μόνους, καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ παρρέοντος ποταμοῦ συμμίξαι αὐτῷ μετὰ τριῶν ὑπηρετῶν ὁμοίως ἀφίξεσθαι μέλλοντι. πεισθεὶς οὖν ἐκεῖνος ἔρχεται πρὸς τὸν ποταμὸν καὶ τῷ Διογένει ἑνοῦται. ἐν ᾧ δὲ ἔμελλον διαλέγεσθαι, ὁ Διογένης ἐγκόλπιον φέρων μάχαιραν καὶ ταύτην αἰφνιδίως ἑλκύσας παίει τοῦτον κατὰ τῆς πλευρᾶς καὶ εὐθὺς ἀναιρεῖ. τῶν δὲ μετ' αὐτοῦ φυγῇ χρησαμένων, τοὺς πλησιάζοντας ὁ Διογένης συναθροίσας στρατοὺς μετὰ χειρὸς ἱκανῆς ἔρχεται πρὸς τὸ Σίρμιον, καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ τεθνεῶτος καταπληξάμενος καὶ ὑποσχέσεσι μεγάλαις καταμαλάξας ἔπεισε προσχωρῆσαι καὶ τὸ Σίρμιον παραδοῦναι τῷ βασιλεῖ· ἥτις

Subacta Bulgaria, imperatori se dedit etiam contermina Chorbatorum gens et eius principes, fratres duo[1], quibus imperator honores ac opes amplas tribuit. Solus adhuc imperium detrectabat Sermo, Sirmii dominus, Nestongi[2] frater. Ad hunc Constantinus Diogenes, finitimae provinciae praefectus, legatum mittit, interposito iurecurando affirmans, cupere secum ipsum convenire ac de rebus necessariis colloqui. Quodsi ipse insidias vereretur subesse, tribus tantum famulis stipatum se ad ripam profluentis ibi amnis accessurum. Idem ipse quoque faceret. Obtemperat Sermo, atque hoc modo cum Diogene congreditur. Ibi cum iam collocuturi essent, Diogenes pugionem, quem in sinu abditum gestabat, subito in latus Sermonis adigit, eumque interficit; famuli fuga elabuntur. Diogenes vicinis exercitibus contractis valida cum manu ad Sirmium proficiscitur, viduaeque exterritae magnis insuper pollicitationibus persvadet, ut se Sirmiumque imperatori traderet. Ea Byzantium missa, ibi primario cuidam civium matrimonio copulata est. Diogenes recens captae ditioni praefectus.

καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον ἀνεπέμφθη, καὶ ἀνδρὶ συνέζεύχθη] ἑνὶ τῶν ἐν τῇ πόλει μεγιστάνων, καὶ ὁ Διογένης ἄρχειν ἐτάχθη τῆς νεοκτήτου χώρας.

Georgii Cedreni historiarum compendium tom. II, p. 476 ed. Bonn.

Τῆς Βουλγαρίας δὲ δουλωθείσης τῇ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ καὶ τὰ τῶν Κραβάτων ἔθνη ὑπέκυψαν, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ Σίρμιον.

Bulgaria domita etiam Crauatorum gens et Sirmium Romano imperatori se submiserunt.

Joannis Zonarae annales lib. XVI, c. 9. p. 178. Venetiis 1729.

Georgius Cedrenus (ὁ Κεδρηνὸς), monachus, scriptor saeculi XI exeuntis et XII ineuntis, compilavit ex operibus Georgii Syncelli, Theophanis et Joannis Scylitzes Σύνοψιν ἱστοριῶν usque ad a. 1057, sive usque ad initium imperii Isaaci Comneni. Verum praefata notitia de Chroatiae et Syrmii submissione non reperitur in illis, quibus Cedrenus usus est, operibus. Eandem notitiam breviter perstrinxit, operique suo inseruit Joannes Zonaras, vir Alexio I Comneno (1081—1118) a secretis. V. Rudolf Nicolai: Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Literatur. Griechenland (Separatausgabe aus der allg. Encyclopädie v. Ersch u. Gruber) VIII, 319. 339. Hirsch: Byzantinische Studien p. 375 ff. Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, p. XXVI—XXVII.

Ad Cedreni Sermonem referendam esse putant monetam, cuius exemplaria duo, ad Danubii ripam quondam reperta, nunc Parisiis in numismatum collectionis sectione byzantina asservantur. In facie principali adest consvetum monogramma indicans: ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΟΗΘΕΙ, in altera vero inscriptio in tres lineas distincta: ΖΕΡΜ-ΩCΤΡ-ΤΗΛΑΤ, sive ΖΕΡΜΩ CΤΡ(Α)ΤΗΛΑΤ(Η). Quoad formam accedit moneta haec ad sic dictas semi-bracteas. G. Schlumberger: Monnaies d' or d' un chef bulgare du XI siécle. Revue archéologique, nouvelle serie, 18 année, III Mars 1877. Paris, p. 173—6.

[1] Cresimir et Gojslav. V. acta nr. 45, p. 62. [2] Forsitan loco Νεστόμπος, slav. Нестѫпъ. V. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 376.

213.

C. a. 1015—20.

Archiepiscopi spalatensis Pauli, regnante in Chroatia Cresimiro, memoria.

Arbiter eterne, solus mirum qui fincxerat globum, iube hunc uolumen tuo sacro sereno aspicere uultu, quod pro suam adque suis debita obtulit domno Paulus, uenerabilis archiepiscopus, hoc librum psalmorum ad laudem sanctorum martyrum: Domnii, Anastasi atque sanctorum Cosmas et Damiani. Sed et uos quoque,

studiosi lectores, obnixe precamur, ut cuique manu uenerit, in uestris precibus me commemoretis. Rex regum, dicite cuncti, Christe deus, abde ei scelus. Me simul infimus diacono Maioni scriptore, ut et uos deum habeatis adiutorem et in euum feliciter letetis. Amen.

Nota in cod. msc. saeculi XI, qui nunc asservatur in bibliotheca archiepiscopali Zagrabiae. V. Starine VIII, 47, ubi de hoc codice prolixius disserui.

Paulus hic idem archiepiscopus est, de quo Thomas archid. spalat. histor. salon. c. XIV., p. 321 (ed. J. Lucii V. eiusdem adnotationes ad Monumenta hist. tragur. item Farlati: Illyr. sacr. III, 115) adnotavit:
Paulus archiepiscopus fuit anno domini millesimo quinto decimo tempore Basilii et Constantini imperatorum constantinopolitanorum et Crescimiri eorum patritii et regis Croatorum; pater vero eiusdem archiepiscopi vocabatur Praestantius, qui eodem tempore primarius erat, hoc est rector civitatis spalatinae.
Cf. praeterea acta nr. 28, 30, 31. p. 36—40.

214.

A. 1024.

Chroatiae regis Cresimiri uxor cum filio Constantinopolim abducitur.

Anno 1024.. In hoc anno cecidit nix magna. Et in hoc anno transfretavit Bugiano[1] in Chorvatia[2], et comprehendit ipsam patrocissam[3] uxorem Cismigi[4], et direxit illam Constantinopolim.

Lupi protospatharii chronicon. Pertz: Mon. Germ. VII, 57. Muratori: Script. rer. ital. V, 42.

Millesimo XXIV, indictione VII. Barchavit Bugiano in Corbatia cum Barenses; et comprachendit ipsam patricissa uxor Cosmizi[4]; et adduxit illam in Bari; misitque eam cum filio suo in Constantinopoli.

Chronicon Barense (Anonymus Barensis) Muratori op. cit. V, 148.

Annalibus Barensibus, Lupi protospatharii et anonymi Barensis unus idemque fons est, prolixiores nimirum annales civitatis Barii, quibus ipsi, uti et Guilelmus Apulus, usque ad a. 1051 usi sunt; ab hoc inde anno tum Lupus protospatharius, quam anonymus Barensis e propria penu hauserunt. Quod rem nostram attinet, sat manifestum est, notitiam ex uno fonte haustam, verum in chronico (anonymo) Barensi plenius redditam esse. Cf. Ferd. Hirsch: de Italiae inferioris annalibus saeculi X et XI dissertatio. Berolini 1864.

[1] Basilius catepanus, qui et Bugianus. Ibid. ad an. 1018. [2] curbathia, curbachia, corbatia. [3] patricissa, principissam. Patricissa i. e. uxor patricii. [4] cosmigi, cormici, cosmici, cosmizi. Absque dubio mendum pro C(r)os(i)miri, Cresimiri.

215.

C. a. 1022—28.

S. Gerardus Iaderae, unde Hungariam petit.

(Dubiae fidei.)

Gerardus nacione uenetus, de ciuitate ueneciensi natus in palac.o patricie familie[1] .. in baptismo Georgius est nominatus... Cum esset annorum quinque, cepit magnis febribus estuare; quod uidentes parentes eius, obtulerunt eum sancto Georgio martyri cum oblacionibus, ad eius monasterium deferentes puerum pro obtinenda sanitate coram abbate et monachis; ad quorum orationes cum esset sanatus, uestitus est habitu regulari[2] ... uocatum est nomen eius Gerhardus[3] ... Defuncto itaque patre monasterii[4], magister Gerhardus eligitur in abbatem... Post aliquot autem annos, quibus preerat prefato monasterio, uolens proficisci ad monasterium beati Jeronimi in Bethlehem, uisitareque sanctum locum, quem Christus glorificauit sua presencia, officium, quod susceperat, tentabat resignare ... Unde assumpto itinere nauem Zadriensium mercatorum ingressus, cum suis comitibus nauigacionem inchoaverunt. Exorta est autem eis magna difficultas remigandi in mari propter contrarium uentum et marinam tempestatem; unde applicuerunt cuidam monasterio, in quo contigit dominum Rasinam,[5] abbatem monasterii sancti Martini,[6] olim amicum suum peculiarem, adesse. Factum est autem, ut propter tempestatem progredi non ualentes compulsi sint tota quadragesima ibidem demorari, quod dominus Gerhardus grauiter tulit... Transactis autem diebus quadragesime ait abbas Rasina: „domine Gerharde!... ecce pergis Jerosolimam ad predicandum Saracenis et Iudeis; quomodo te recipient, qui apostolos non receperunt? ... Igitur placeat tibi consilium meum, ut conuertas mentes infidelium .. quod hac uice plebs Ungarorum maxime requirit, neque in mundo ad lucrandas animas domino locum ad presens inuenire poteris apciorem... Ascendentes ergo simul nauem uenerunt Zadriam, ubi ordinatis uictui necessariis, librisque asinis suis impositis, assumto secum quodam ductore, Crato nomine, qui uias ac semitas illarum parcium nouerat, quos ad preceptum domini sui usque in Engat sine offensione conduxit, indeque associato conductore alio ordinato, dictus Crato tendebat uersus orientem ingredi. Tandem Quinqueecclesias[7] ad dominum Maurum episcopum peruenerunt[8] ...

*

Vita s. Gerardi e codice lunaelacensi bibliothecae palat. vindobonensis saec. XV edidit St. L. Endlicher: rerum hungaricarum monumenta Arpadiana P. I, p. 206—234. Büdinger (Oesterreich. Geschichte I, 424—5. Leipzig 1858) censet, vitam, qualis ad nos devenit, post a. 1381 compilatam fuisse adhibitis nonnullis antiquioribus documentis.

Gerardum abbati Guillelmo in monasterio s. Georgii, quod mox post a. 982 conditum erat, anno 1021 successisse putant; eum vero pridem ante a. 1031. quo discipulus ipsius Emericus, regis Stephani filius, obiit, in Hungariam venisse, atque iter dalmaticum, si veritate nitatur, peregisse, temporum ratio contestatur. Cf. E. A. Cicogna: Delle inscrizioni Veneziane vol. IV, p. 244 ss. 284—8, V. 178 ss. Büdinger loc. cit.

[1] de Sagredo, patre Gerardo, matre Catharina Salomon. [2] Narratur dein, patrem cum cruce signatis „ad sepulchrum domini" profectum, ibique mortuum esse. [3] missus Bononiam studiorum gratia. [4] nomine Guillelmo. [5] Cf. Rašo, Rašan, Raško, Rašica. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 322. [6] Situs monasterii ignotus. Büdinger (loc. cit.) Simonis de Kéza, qui Gerhardum fuisse „monachum de Rosacensi abbatia" (Gesta Hungarorum ed. Endlicher I, 114) dicit, verba exponens monasterium s. Mariae de Rotez (**оу Рьтьукь.** Miklošić: monum. serb. p 68) in antibariensi dioecesi subintelligi posse absque ratione coniicit. [7] Unde deducere licet, iter Jaderâ terrestri via per Chroatiae interiora prosecutum fuisse. [8] Gesta Gerardi in Hungaria continuantur.

216.

A. 1026.

Sirmium Romanorum imperio orientali paret.

Τούτῳ τῷ ἔτει καὶ Πατζινάκαι εἰσβολὴν ἐποιήσαντο κατὰ Βουλγαρίας, καὶ πλεῖστον λαὸν καὶ στρατηγοὺς καὶ ταγματάρχας ἔσφαξαν καὶ ἐζώγρησαν· διὸ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τὸν Διογένην ἄρχοντα Σιρμίου ὑπάρχοντα καὶ δοῦκα τῆς Βουλγαρίας ἐποίησεν, ὅς συμπλακεὶς πολλάκις αὐτοῖς διεσπαρμένοις ἐτρέψατο καὶ ἠνάγκασε περαιωθέντας τὸν Ἴστρον ἡσυχίαν ἄγειν.

Hoc anno Patzinacae irruperunt in Bulgariam, et plurimos homines, duces ac cohortes occiderunt ac ceperunt. Itaque Constantinus (VIII) imperator Sirmii praefectum Diogenem[1] Bulgariae ducem creat, qui saepe cum eis palantibus commissa pugna, eos fudit, coegitque traiecto Istro quiescere.

Georgii Cedreni historiarum compendium II. p. 473 ed. Bonn. Joannis Zonarae annales lib. XVII. c. 10. p. 179. ed. Veneta. Quoad tempus v. Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 600.

[1] Inde ab a. 1019. V. nr. 212, p. 432.

217.

I. 1032.

Ragusini cum Graecis pugnant contra Siciliae Saracenos, Illyrici oras vexantes.

Μετὰ μικρὸν ἀγγέλλονται τὰ κατασχόντα τὴν Ῥωμαίων ἀτυχήματα, Ἄραβες μὲν ληϊσάμενοι Μεσοποταμίαν μέχρι Μελιτηνῆς, Πατζινάκαι δὲ τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ τὴν Μυσίαν κακῶς διαθέμενοι, Σαρακηνοὶ δὲ τὴν παράλιον καταδραμόντες τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι Κερκύρας[1] καὶ αὐτὴν πυρπολήσαντες. ἀλλ' οἱ μὲν ἄλλοι ἀπήμονες κακῶν οἴκαδε ὑπενόστησαν, Σαρακηνοὶ δὲ ὑπό τε Ῥαουσαίων καὶ τοῦ στρατηγοῦντος ἐν Ναυπλίῳ[2] Νικηφόρου πατρικίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Καραντηνοῦ κακῶς ἔπαθον, καταπολεμηθέντες καὶ τὰ πλείω ἀποβαλόντες τῶν σκαφῶν. οἱ δὲ περισωθέντες, οὓς εἶχον Ῥωμαίους αἰχμαλώτους ἀποκτείναντες, ἐν τῷ οἴκαδε ὑποστρέφειν ναυαγίῳ περιπεσόντες περὶ τὸ Σικελικὸν πέλαγος διεφθάρησαν.

Paulo post tristes nuncii de rebus Romanis allati sunt: Arabes in Mesopotamiam usque ad Melitenam grassari, Patzinacas Istro transmisso Mysiam infestare, Saracenos grassationibus et incendiis ora Illyrici vexando usque ad Corcyram[1] perexisse. Ac reliqui sane hostes illaesi domum redierunt: Saraceni a Ragusinis et Nicephoro patricio Nauplii praefecto[2], Caranteni filio, male sunt multati, praelio victi; et maiorem navium partem cum amisissent, domum redeuntes naufragio in Siculo mari perierunt.

G. Cedreni historiarum compendium II, 499. ed. Bonn. Cf. M. Glycae annalium P. IV, p. 582 ed. Bonn. Quoad tempus v. Muralt: Essai de Chronographie byzantine I, 608.

Ragusium agnoscebat hoc tempore supremum Byzantii imperatorum dominium, uti eiusdem documenta confirmant. Fundationales monasterii s. Benedicti in lacromensi insula de a. 1023 sic incipiunt: „Temporibus sanctorum imperatorum Basilii et Constantini“ — item donationales ragusini prioris Petri Slabba de a. 1044, 19 februarii: „temporibus piissimi augusti Constantini scilicet Monomachi una cum domna Theodora piissima augusta“ (Cod. dipl. CSD. I, 103. 112). Ragusio contigua erat Zachulmiae iuppa (v. nr. 205), ad quam etiam insula Meleta, quae prius Narentanorum erat (v. ibid. p. 406), pertinebat (Cod. dipl. CSD. I, 109).

[1] nunc Corfù. [2] in themate Peloponesi. Nauplia ad sinum argolicum.

218.

A. 1035, nov. vel dec.

Carantanorum dux Adalbero in suo cum imperio conflictu Chroatorum auxilio confidit.

Dignissimo dilectae filiolae Wormaciae patri, domno suo Azeconi episcopo G. infirmus et inutilis summi patris familias vespertinum denarium . . . Ferunt domnum imperatorem augustum,[1] veteris existente causa odii, vehementer animatum esse in Adalberonem ducem et marchionem,[2] et ita animatum, quod convocatis coram se principibus, scilicet E(ckardo et) A(dalberto) marchionibus[3] caeterisque principibus, qui tunc ibi[4] intererant, quatinus ipsi Adalberoni ducatum suum et marcham iudicio abdicarent, preceperat. Sed ipsi, non id nisi in presentia et iudicio filii sui Henrici regis fieri debere, accepto consilio responderunt . . . . Abdicaturque Adalberoni ducatus et marcha.[5] Ergo dicunt, ipsum Adalberonem, confisum C r u v v a t i s et Mirmidonibus,[6] regiae potestati velle resistere, cuius occasionis timore cessabunt domi Bavvarii ab indicta expeditione. Marcham vero ipsius Adalberonis fertur commissam esse cuidam A(rnoldo) de L(ambach); ducatum autem nulli adhuc esse commisum, pro quo petendo domnus Cuono in ista ebdomada ad curtim proficiscitur.

Epistolarium saec. XII, cod. quondam Laureacensis, nunc vat. palat. nr. 930. A. Mai: Spicilegium Romanum t. V. p. 150. Böhmer: Notizenblatt (Beilage zum Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen). Jahrg. 1855, S. 520. Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit. Aufl. IV. Bd. II, S. 700. Cod. dipl. CSD. I, 108. Nos adducimus epistolae loca, quae ad rem nostram pertinent.

A. 1036 aggressus est Adalbero Sounae comitem Wilhelmum (Annal. Hildesheim. ad a. 1036); utrum Chroatorum copiis adiutricibus, certe quidem non constat; verisimile tamen esse videtur, si id spectetur, quod Sounae comitatus Chroatiae collimitaneus fuerit.

[1] sc. Conradum II. [2] Carinthiae inde ab a. 1011. Adalbero filius erat Markwardi, comitis in Muriza. [3] Misniae prior, Austriae alter. [4] Bambergae. [5] Cf. Wiponis vita Chuonradi imp. c. 21 (Pertz: Mon. Germ. SS. XI, 267): „Paulo post (1035) Adalbero, dux Histrianorum siue Carintanorum, reus maiestatis, victus ab imperatore, cum filiis suis exulatus est". Item c. 33 (ibid. p. 271): „Eodem anno Adalbero dux Carantanorum, imperatoris gratiam perdens, ducatum amisit, et in exilium missus est". [6] Büdinger (Oesterr. Geschichte I, 460) legendum esse putat: „Cruuvatis [et] Mirmidonibus" = „seine Myrmidonen, die Kroaten". De caetero V. Vasiljevski (Русско-Византійскіе отрывки. Журн. минист. нар. просвѣщенія. Ч. 189. С. Петерб. 1877. p. 59—70, 176—185) demonstravit: Myrmidonum nomine a scriptoribus medii

aevi intelligi antropophagos, barbaros in genere, item plerumque Slavenos, et quidem Bulgaros vel Russos. Nostro loco Sloveni Carinthiae subintelligi videntur.

219.

C. a. 1020—1042.

Beati Gaudentii in absarensi episcopatu gesta.

1.

Refulgente gratia individuae trinitatis lux nova terris affulsit; illa scilicet lux, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Plures vero mortalium, ut suorum oculorum velamina deponerent, ad huius claritatis gaudia, agonizando contra labentis temporis temptationes, venire disposuerunt. Quorum Abel primus, iustus, recte dividendo et offerendo bravium coeleste arripuit. Deinde Noë, perfectus et simplex, lingua tacendo et iustitiam personando aquam personuit imminere filiis hominum; ipse vero in iustitia sua fluctus superantis aquae superavit, in libro quoque vitae adscriptus est. Abraham vero, in cuius obedientia neminem aequipollentem invenit, scriptura sacra testante de eo, voluisse pro holocausto deo mactare filium; ideoque facta sibi promissio, quod in semine suo, id est in Christo, ut apostolus explicavit, haereditatae essent gentes, in numero prophetarum inventus est primus. Eximiusque prophetarum David, quamvis sanguineus vir atque adulterinam caedem sortitus est, tandem poenitudinis magister factus, caeteris mortalibus exemplum et modum praebens poenitentiae in psalmo L, inter prophetas non modicam in regno coelorum habitat domum. Vel brevissime, ut ad materiam redeamus, idem ipse filius dei, qui dicitur Christus, et est lux vera illuminans, sic enim de se ipso ait: „ego sum lux mundi", non per creaturam aliquam sed per semet ipsum, indutus carne in sacratissima virgine, locutus est nobis deus dicens: „venite ad me omnes, qui laboratis et ego vos requiescere faciam".

Ad cuius vocem multi, divino spiritu opitulante, acurrere studuerunt, ex quibus unus ex innumerabilibus factus Absarensis episcopus, Gaudentius nomine, qui tanquam in aethere astra et inter astra lucifer rutilo colore suo revolvitur orbe, sic in domo dei, ubi congaudent angelorum agmina, clara fruitur aeterna luce. Dumque occasio ipsa (se) praebet, de nomine tanti pontificis ac insulae iam dictae, licet faciam de vita et moribus nec non et

obitus beati viri digressionem, tamen ad aedificationem legentium aliquid exponere non pigritemus.

Absarensis insula quadam similitudine axis interpretatur. Sicut enim axis pondus secum totum portat, sic etiam quidquid lucri ex labore deferentium sive pondere consequitur, haec insula reportat. Et sicut axis firmamenti plaustrum coeleste indeficienter revolvit, sic etiam insula, quae Absarum dicitur, olim florebat virorum pulchritudine; et inter alias Dalmatinas insulas in rerum opulentia locuplete eructare cuncta solebat.

Gaudentius vero pontifex, qui non solum ex ea natione Absarensium praeclaram originem duxit, verum etiam supernae civitatis gaudentium (inde gaudendo) praeclara origine angelorum, evulsa origine primae matris Evae, gaudere concupivit, qui postea ex rei eventu in subscribendis legentium sive audientium cordibus mirifice patebit.

Nunc vero ad ea, quae beatus vir, sanctus Gaudentius, passus est in vita sua per eius humilitatem, scriptoris stylus vertatur.

Tempore enim, quo ad pontificatum omnipotens deus ipsum sublimari voluit, die noctuque in dei laudibus frequentare disposuit, ieiuniis et eleemosynis deditus erat, et in templo dei assidue hostias offerre solebat. Et nobile principium ad finem perduxit.[1] Cum autem insidiator generis humani in suis sanctissimis actibus (illum) circumvenire aut circumvallare non potuit, ipsum per interpositam sive subiectam sibi creaturam, ut olim primo parenti, suggerere non declinavit. Per membrum suum, nobilem immo ignobilem virum praedictae civitatis, quasi aurum per ignem, examinare ac temptare, ut illum Iob, cui in terris similem non invenit, sic ipse latitanter in homine iam dicto, deo permittente, connixus est.

Ordo vero temptationis talis fuisse perhibetur, ut ore suo beatus vir nostris auribus intimavit. Ille vero nobilis, quasi ignobilis est reputandus, cum quadam, quae pulchra ducebatur specie tamen consanguinea, matrimonium contra interdictum religiosissimi pontificis contrahere nixus est. In principali festo, paschae, iam divinis incoeptis mysteriis ecclesiae limina suis cum complicibus armata manu violenter intrare non timuit. Quem beatus Gaudentius, tanquam bonus athleta ad certamen laetus accedens, vinculo excommunicationis percussit. Quamvis ex expulsione de ecclesia inimicus generis videtur convaluisse, nondum divina in terris peracta fuerant mysteria, dum apud omnipotentem deum in coelis suscepta credimus esse.

Tactus dolore pontifex dictus, quod id de tanta iniuria pensari debuerat, divina inspirante clementia, quae cum iniquis hominibus habitare noluerat ad totius orbis matrem mare adnatavit, ut quondam filii Israel mari rubro transmisso ad terram promissionis, scilicet Romanam ecclesiam, devenit.

Ut mater filium, sic tota curia Romana ipsum recepit; et consolari per dies plurimos ac largiri sibi non destitit auxilium, quod vir dei sanctus quaesierat.

Sed denique Absarensium populum, qui maledictione dei et sancti pontificis implicati fuerant, sine pastore et correctione relinquere non permisit; et apostolicis litteris confirmatum beatum Gaudentium suam ad civitatem Absarensem papa remittere curavit.

Benedictione itaque suscepta apostolica, et itinere gradiente suo ad Anconitanam tandem pervenit civitatem. Prudens quidam (vir), Petrus nomine, in suam honorifice suscepit domum, qui fundator tunc fuerat Novi Portus[2] coenobii.

Altera vero die nutu dei, qui talem thesaurum nobis donaturus fuerat, febrilis calor corpori depositi beati Gaudentii accedere iussus est, episcopo deprecante deum, ut a labore anima ipsius ad coelum scandere possit. Sicque factum est, ut a deo dispositum fuerat. Per fundatorem supra scripti monasterii, episcopo impetrante, ad coenobium cum populo civitatis deductus est. Ubi habitum beati Benedicti solemniter recepit, et in eadem ecclesia per dies perplurimos divina concessit potentia superesse. In quibus vel inter quos dies, quando potus sibi ferebatur aquae, nimium dolorem coeperat, quod vini meri saporem in tantum suo ore susceperat, ut sibi possit credi, quod nunquam suae voluntati parere coenobita voluisset. Iterum atque iterum immo multipliciter ab offerentibus aquae poculum, resumpto calice, vinum degustare gaudebant, quo aegris porrecto incolumes ab infirmitatibus recedebant, impleta prophetia domini: „o mors, ero mors tua, morsus tuus ero, inferne“; quia per febrem beatissimi viri Gaudentii febres peccatorum infirmantium destrui conspiciebantur. Cum autem placuit ei, qui eum segregavit ex utero matris suae et vocavit per gratiam suam in mundum, ad magnalia sua vocavit (eum)[3] Iam vero imminente die transitus ipsius, vocavit ad se fratres et discipulos totius congregationis; et cruce in manibus suscepta adoravit (eam) osculo oris sui; et data cunctis pace, videntibus et astantibus omnibus assumptus est cum gloria, (pridie) kalendis Junii[4] apud Portum Novum. Ubi tumulatus est et ubi multa praestantur bene-

ficia, praestante domino nostro Jesu Christo, cui sit honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Divisa ergo de carnis ergastulo anima ipsius ascendit ad superos, ut obsequium compraeberet, in eius ascensione. Atque tantus odor ab eius corpore resolutus est, ut omnium aromatum fumus excidisse videretur.

Nunc ad ea, quae post tumulationem corporis facta sunt, in mente animus fidelium erigatur. Ad eius namque famam e vicinis partibus magna accurrebat multitudo non solum Anconensium et Firmensium sed etiam e longinquis partibus, ut ab omnipotente deo et intercessione sancti Gaudentii sospitatem diversorum membrorum de infirmitatibus consequi possent. Et quia deus lumen, quod ab ipso procedit, in tenebris latere non permittit, sed ut suorum opera luceant, ut ipse dixit: „opera, quae ego facio, et maiora horum facietis", tanta miraculorum beneficia iuxta sepulchrum beati viri facta conspiciuntur, ut conspicientibus nobis, qui adhuc supersumus, quidam, qui Philippus vocabatur, a daemonio arreptus, liberatus est; quaedam mulier Humanis,[5] a daemonio arrepta, liberata est; et a febribus, a paralysi, et ex aliis infirmitatibus et diversis morbis innumerabiles liberati. Supra tumulum, ubi quotidie lampades accenduntur, ipsius multoties post quarundam extinctionem ita accensae reperiuntur, ac si studiose ab aliquo accensae custodirentur. Jadrenses vero sub aliquo tempore in ecclesiam, ubi corpus beati viri requiescit, animis imvalescentibus intrare contendentes et linteamina extrahere et alia, quae in apparatu basilicae distensa fuerant, ibi percussi de ecclesia aliquid dilaniare, distrahere et rapere sive extrahere non potuerunt. Teutonici vero, qui viderunt paratam domum, magno cum exercitu ad eam descendere festinarunt. Et divino spiritu quidam accessit et liberavit domum, ad quam nullus eorum accedere potuit; et illaesa sic domus permansit. Angelorum vero chori multoties visi sunt in nocte, inter quos aspectus Gaudentii visibiliter apparuit, cantantes canticum domino.

Vita s. Gaudentii, quam Philippus Riceputti anno 1714 Crepsae (Cherso, Cres) e membrana, vetustate iam corrosa, quae quondam una cum corpore Gaudentii in urna inclusa fuisse perhibetur, descripsit. Farlati: Illyr. sacr. V, 186—7.

Vitae auctor quidam monachus s. Mariae Portus Novi prope Anconam, synchronus et familiaris ipsius Gaudentii, esse creditur, quod contextus tenore confirmari videtur.

2.

Domino suo Nicolao[6] universali papae Petrus peccator monachus servitutem ... Venerabilis quoque Gaudentius Apsarensis episcopus, cuius ego familiaritatis dulcedinem merui,[7] per quem deus iam non ignobile miraculum fecerat, episcopatum dimisit, et de Sclavonico regno navigans littoribus Anconitanae urbis adplicuit, a qua non longe post biennium feliciter obiit.

Petrus Damianus: opusc. XIX de abdicatione episcopatus c. 1. Opera omnia Lugduni 1623. tom. III, p. 571.

Dilectisimis, apostolicae sedis electo et virgae Assur, Hildeprando[8] Petrus monachus salutem ... Adeo me sola sedes apostolica cruciat, ut ab his omnibus me dicendis avertat. In qua nimirum sede, cum admirari soleamus reverendae maiestatis antistitem, nunc despicabilis personae cernimus mintionem.[9] Haec venerabilis ille vir expertus fuerat, Petrus[10] videlicet Apsarensis episcopus, qui episcopatum dimisit, et de Sclavonico regno Italiam navigans littoribus Anconitanae urbis applicuit. Hic mihi, dum totius circa se regni reverentiam conquestus exponeret ac molestae inquietudinis taedia numeraret, inter caetera unum intulit, quod vos latere non patior. Quidam, inquit, degener quidem moribus sed maiorum titulis insignitus, sui generis consanguineam nuptiali sibi foedere copulavit. Quid plura? Prohibitus perstitit, excommunicatus adhaesit, totiusque ecclesiasticae censurae vigorem nugarum puerilium fabulas deputavit. Cui certe hoc ad divinae indignationis indicium contigit, ut panes de nuptialibus mensis in plateas ante canum ora proiecti minime tangerentur. Insuper, o divinae animadversionis parenda severitas! dum rigidus stat, dum praeceptis se sacerdotalibus non humiliat, qui vigilare sibimet ad salutem noluit, in cubiculo dormientem repente de celestibus irruens fulgur extinxit. Sic divini furoris expertus est moriendo sententiam, qui vulneri suo, dum viveret, adhibere contempserat medicinam. Hoc autem diximus, ut quam sanctae auctoritatis vir ille fuerit, qui episcopatum deseruit, monstraremus.

P. Damianus: opusc. XX. Apologeticus ob dimissum episcopatum c. 3. Opp. tom. III. p. 580—1 ed. cit.

Quodsi Gaudentius duobus annis post dimissum episcopatum obierat, resignaverat absarensi ecclesiae anno 1042. Et cum a. 1018 Martinus eandem sedem episcopalem teneret (Acta nr. 26, p. 34), sequitur, Gaudentium intra annos 1018 et 1042 absarensi ecclesiae praefuisse.

[1] Ferunt s. Gaudentium, dum ecclesiam absarensem gubernaret, plura monasteria Benedictinorum sub norma s. Romualdi erexisse, praeprimis monasterium s. Petri intra moenia Absarensis urbis, quod etiam titulum s. Gaudentii a fundatore obtinuit; alterum pro sacris virginibus subinde appellatum s. Mariae gratiarum, etiam Absari; tertium s. Michaelis a Sanselongo, tribus milliaribus dissitum a monte Absarensi; quartum s. Nicolai montis Grbi in eadem insula. Ex annalibus Camaldulensium Coleti in additamentis ad tom. V Illyr. sacr. p. 617—18. [2] Neoportus, 4 milliaribus ab Ancona, 2 a monte Conero. [3] In editione vitae sequitur: „Divisa ergo . . . canticum domino", dein „Iam vero . . . Amen". Ordinem chronologicum restituendem esse censuimus. [4] vetustum exemplar vitae, quo Mathaeus Jaderensis usus est, habuit: „pridie Kalendas Junii", quod convenit magis cum altera nota diei obitus, ascensione videlicet domini. Exinde etiam annus obitus s. Gaudentii deducitur, ascensio quippe domini in pridie kal. Junii (31 Maii) incidit a. 1033 et 1044, quorum alterum praeeligendum esse, svadent epistolae Petri Damiani. Gaudentius itaque obiit in neoportensi monasterio die 31 Martii 1044. Cf. Coleti loc. cit. item Farlati: Illyr. sacr. V, 190. [5] i. e ex urbe Humana, non multum ab Ancona meridiem versus distante, oriunda. [6] subintelligitur Nicolaus II (1059—1061). [7] Petrus Damiani, patria Ravenas, in monasterio s. Andreae ad Fontem Avellanum vitam monasticam profiteri coepit, demum a. 1041 eidem monasterio abbas suffectus est. Hoc omnino tempore beati Gaudentii familiaritatem meruit. [8] Dein papa nomine Gregorius VII. [9] Cadaloum antipapam (Honorium II a. 1061—4) intelligit. [10] i. e. Gaudentius.

220.

A. 1050.

Venetorum contra Jaderam expeditio.

Anno domini millesimo quinquagesimo. Dominicus Contarenus, qui in illis temporibus erat dux Venecie,[1] (sui ducatus anno septimo) iuit Jaderam cum exercitu et cepit eam.

Annales veneti. Cod. bibl. Marc. Z nr. 400. Chronic. Marci[2] cod. Marc. bibl. 124 cl. XI ital. Simonsfeld: Kurze Venezianer Annalen. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. Bd. I, S. 702. Hannover 1876.

Idem cod bibl. vatic. nr. 5273. solummodo quoad tempus difert, notando: „anno domini millesimo sexagesimo secundo", prout etiam in cronaca veneta da Canale[3] (Archivio storico italiano tom. VIII, p. 292. Firenze 1845) legitur: „Saches, seignors, que au tens de lui (Mesire Domenche Contarins) pristrent les Veneciens Jadre, et ce fu en l'an de l'incarnation de Notre Seignor Jesu Christ MLXII. Et saches, que li Jaretins furent si orguillos, que il avoient revelee la vile as Veneciens, et por ce la pristrent Veneciens a celui tens, et la mistrent en subiecion de lor Seignor: ce fu de Monseignor li Dus Mesire Domenche Contarins".
Tandem A. Dandulus (chron. venet. Muratori: Script. rer. ital. XII.

244): „Hoc tempore Salomon rex Hungariae terrestria loca Dalmatiae inquietans Jadratinos, qui promissam ducis fidelitatem hucusque servarant, ad rebellionem induxit. Postea itaque orta discordia inter Salomonem regem et fratres Geyza et Ladislaum maximis regnum conquassatur angustiis[4]. Tunc iste dux (sc. Dominicus Contarenus), sui ducatus anno II[5] hostiliter egressus, quibusdam incolis confaventibus Jadram recuperavit. Similiter ex Dalmatinis aliqui ducis praesentiam cognoscentes ad exhibendam subiectionem solitam accesserunt". Quae de Salomonis regis (a. 1063—74) in Dalmatiam influxu hicce notantur, conficta esse, cuique eventuum temporis illius gnaro facile patebit. Cf. Simonsfeld: Andreas Dandolo und seine Geschichtswerke. S. 134. München 1876.

Omnes melioris notae codices annalium veneticorum expeditionem Dominici Contareni ad. a. 1050 referunt.

[1] a. 1043—1071. [2] de quo vide Simonsfeld: Andreas Dandolo. S. 111. [3] chronicon coepit compilari a. 1267. Simonsfeld: Andreas Dandolo S. 110—111. [4] Idem A. Dandulus (ed. cit. p. 239) ad ducatum Petri Barbolani notat: „Andreas interea Hungariae rex Dalmatinos continue inquietans aliquos tandem ad deditionem coegit". Quod quam falsum sit, colligitur vel ex eo, quod Petrus Barbolanus a. 1026—1030 Venetiis, Andreas vero a. 1046—1061 Hungariae praeesset. [5] adeoque a. 1044, nisi supponere liceat numerum V ante II excidisse.

221.

Archiepiscoporum spalatensium altero saeculi XI dimidio memoriae.

1.

C. a. 1052—1060.

Archiepiscopus Joannes.

Post Dabralem fuit quidam Joannes archiepiscopus spalatensis. Ipse aedificavit ecclesiam sancti Felicis super rivum.[1] Et cum prae senectute iam factus esset inutilis, cessit ab onere pastorali; et in eadem ecclesia non longo tempore degens, ibidem mortis debitum solvit.

Thomae archid. spalat. histor. salon. c. XV, p. 322 ed. J. Lucii. V. nro 154, p. 205, ubi agitur de synodo Spalati sub Joanne celebrato. Quoad tempus pontificatus Dabralis v. p. 200. Unde sequitur, Dabralem non Paulo sed Lampridio successisse. Quae sub Dabrale, cuius pontificatus initium perperam a Thoma archid. (ibid. p. 321) ad a. 1030 ponitur, acciderant, adducta sunt ad nr. 152, 153 p. 199—204.

2.

A. 1060—1099.

Archiepiscopus Laurentius.

Ea tempestate quidam apostolicae sedis legatus[2] ad ecclesiam spalatensem accedens provincialem synodum congregavit. Ubi cum omnes spalatensis metropolis episcopi convenissent, antequam dimitteretur concilium, tractatum est de electione metropolitani; quia spalatensis ecclesia tunc[3] vacabat. Et factum est, divina gratia inspirante, ut omnium mentes et vota in personam venerabilis viri Laurentii, apsarensis episcopi, qui cum caeteris suffraganeis ad synodum venerat, concordarent, ipsum in patrem et archiepiscopum unanimiter proclamantes. Missa ergo relatione ad romanam curiam,[4] postulationem de ipso factam domino papae praesentaverunt. Et quia testimonium habebat bonum ab omnibus, facile admissa est petitio eorum; deditque ei summus pontifex licentiam transeundi, mittens[5] ei pallium dignitatis cum confirmatione privilegiorum metropolicae auctoritatis.[6]

Fuit autem Laurentius iste Dalmatinus origine, statura quidem pusillus sed sapientia magnus. Cepit ergo sua vigilanti industria ecclesiam in temporalibus et spiritualibus sublevare, et per totam provinciam praedicando discurrere, et sicut bonus pastor super gregis sui custodia tota sollicitudine insistere.

Ipse autem Laurentius non sibi aut carnalibus erat proximis intentus acquirere, sed omnia ad proprietatem ecclesiae ascribebat. Tantum enim studiosus extitit ad ampliandum et decorandum ecclesiae thesaurum, ut quendam proprium servum in Antiochiam ad discendum fabrilia opera auri et argenti dirigiret. Qui cum iam bene instructus rediisset, fecit venerandus pontifex excudi ab ipso candelabra magna de argento et alia candelabra manualia. Fecit etiam urceum magnum, et alium parvum, et ciminile[7] manicatum, calicem et capsam, uncum pastoralem[8] et crucem, et alia quaedam quae omnia perfecit opere sculptorio artis ingenio antiochenae.

His temporibus Adam quidam Parisiensis, optime in artibus elimatus, pergendo Athenas ad Graecorum studia devenit Spalatum. Et cum fuisset a Laurentio antistite honorifice susceptus, rogatus est ab eodem, ut passiones beatorum martyrum Domnii et Anastasii, quae inculto fuerant antiquitus sermone conscriptae, luculenta faceret compositione nitere. Quod ille gratanti corde consensit, sumtoque themate a veteribus historiis legendas utriusque martyris lepido satis dictamine innovavit.[9] Hymnos etiam compo-

suit, ac quicquid de beato Domnio musice canitur, metrico sermone conscripsit.[10]

Per idem tempus vacante ecclesia traguriensi electus est quidam Joannes, natione Italicus; et praesentatus Laurentio archiepiscopo, munus ab eo consecrationis accepit. Hic prae caeteris episcopis apud Laurentium maioris dilectionis et familiaritatis praerogativa gaudebat, quia erat vir litteratus et bonus. Pro amore siquidem coelestis patriae cuncta carnis blandimenta contemnens asperrimam vitam ducebat, et (sicut asserunt) ad tantam virtutum gratiam excrevit, ut quaedam in eo sanctitatis insignia eniterent; unde et in vita et post mortem in magna veneratione habitus est a civibus suis.

Temporibus domini Laurentii archiepiscopi quaedam execrandi schismatis fuit suborta contentio in Dalmatiae et Chroatiae regno . . .[11]

Denique his taliter actis ad Laurentium archiepiscopum redeamus. Ordinatus est in sede salonitanae ecclesia anno millesimo sexagesimo, (sedit) temporibus Michaelis imperatoris, regum vero Stephani, Cresimiri et Suinimiri,[12] qui fuit ultimus rex Chroatorum.

Iste Laurentius inter multa alia pietatis opera fecit monasterium monialium sancti Benedicti,[13] quod satis abundanter temporalibus preditum subsidiis, regularibus instituit disciplinis, ponens ibi religiosas feminas, quae iuste casteque viventes sancta conversatione deberent deo et hominibus complacere.

His temporibus celebrata fuit synodus in civitate nonensi sub Joanne cardinali, apostolicae sedis legato . . .[14]

Praefuit autem Laurentius salonitanae metropoli annis circiter quadraginta.

Thomae archid. spalat. histor. salon. c. XVI, p. 322—5 ed. J. Lucii.

Laurentius sedit annis XL. Iste tempore suo fecit monasterium sancti Benedicti, et fecit candelabra magna argentea et multa alia bona. Obiit IIX die mense Julio, tumulatus in capella sancti Matthaei in tumulo superiori.

Memoriae archiepisc. salon. et spalat. ed. J. Lucii p. 386.

Inscriptio in antica parte arcae marmoreae, in qua depositum est corpus Laurentii in aede s. Matthaei prope ecclesiam s. Domnii:

Qui sim, scire venis, qui mortis stringor habenis?
Pastor eram turbis huius, Laurentius, urbis,

Quam ego dum rexi, si quid minus utile gessi.
Id prece, te flagito, tergas, ut opifice Christo
Crimine te sanctus rex purget, virgine natus.

J. Lucius de regn. Dalm. et Croat. p. 474. ed. Amstelod. Farlati: Illyr. sacr. III, 159—160. Cod. dipl. CSD. I, 219.

3.

A. 1100—1.

Crescentius archiepiscopus.

Quo (sc. Laurentio) quiescente in domino, de subrogandi electione non potuerunt esse concordes. Quamobrem voluntas omnium extitit, ad dominum papam[15] legationem mittere suppliciter postulando, ut spalatensi ecclesiae de pastore idoneo provideret. Tandem eorum petitionibus summus pontifex acquievit, dans ei praesulem Crescentium, natione Romanum, virum valde egregium et omni praeditum bonitate.

Thomae archid. spalat. histor. salon. c. XVI, p. 325 ed. J. Lucii.

Adsunt litterae papae Paschalis II, datae in Laterano di 19 aprilis 1102, quibus Crescentio iura metropolitana confirmantur et pallium conceditur. Farlati: Illyr. sacr. III, 162 ex archivo capituli spalatensis. Cod. dipl. CSD. II, 3. Jaffè: Regesta pontif. rom. nr. 4421.

Nullum dubium est, Thomam, scriptorem saeculi XIII, in concinanda hac archiepiscoporum saeculi XI memoria, documentis antiquioribus usum fuisse.

Nominati archiepiscopi in cathalogis episcoporum ecclesiae salonitanae (Farlati I, 317 ss.) aeque reperiuntur; sed cum sequioribus aetatibus compilati sint, eosdem praetermittimus.

[1] Memoria archiepiscopum salonitanae et spalatinae ecclesiae ed. J. Lucii p. 386 habet: „Joannes — et iste fuit Spalat(ensis), et aedificavit ecclesiam s. Felicis de rivo“. [2] Fuit Mainardus v. nr. 154 p. 204—5. [3] resignante Joanne. [4] sc. ad papam Nicolaum II. [5] ut puto, per Teuzonem apocrisarium. V. acta nr. 42, p. 59. [6] V. nr. 154 p. 205—6. [7] ciminile, vas, in quo sacerdos sacra faciens manus abluit. Du Cange: glossarium med. et inf latinitatis ad h. v. [8] virga vel baculus episcopalis recurvus [9] V. p. 288. [10] In officio s. Domnii, quod Spalati recitatur, adsunt hymni ad vesperas et ad matutinum, ast utrum ab Adamo compositi, non liquet. [11] Quae sequuntur v. nr. 154, p. 204. item nr. 155, p. 206. nr. 156, p. 210. [12] Michael III imperavit ab octobri 1071 usque ad aprilem 1078, tempore quo Laurentius ordinatus est imperabat Constantinus XI, nisi adhuc Isaacus II Comnenus. Si excipias Stephanum, Laurentius praefuit ecclesiae temporibus praefatorum regum, nimirum (Petri) Cresimiri et Svinimiri, immo et Stephani II, cuius memoria Thomae excidit. [13] Vide litteras fundationales nro 57, pag. 75. [14] Vide nro 159, p. 213. [15] Paschalem II.

222.

Inde ab a. 1063.

E vita b. Joannis episcopi traguriensis.

Conditor humani generis dominus noster, volens ecclesiae, quam filii sui Jesu Christi, dormientis in cruce, sanguine dedicaverat, fundamenta stabilire in montibus sanctorum, ad ipsius roboris firmitatem alios elegit apostolos, quorum praedicationis sonus in omnem terram exiret; alios quidem martyres, qui pro testimonio fidei eius et lege servanda, velut agonistae fortissimi, usque ad mortem certantes sanguinem proprium efuderunt; quosdam vero confessores, qui licet non succubuerunt gladiis persequentium, crucifigentes tamen carnem suam cum vitiis et concupiscentiis, palmam martyrii nullatenus amiserunt.

De quorum consortio beatum Joannem, traguriensis civitatis antistitem, fuisse credimus. Qui cuius vitae vel meriti fuerit, et qualiter ad apicem infulae pontificalis pervenerit, sequens textus edocet manifeste.

Temporibus igitur C(resimiri) regis (Chroatorum), cum quidam legatus (sc. Johannes cardinalis),[1] ab urbe Roma missus ad partes Sclavoniae,[2] intrans Dalmatiam venisset in civitatem Jadratinam, occurrunt ei cives Traguricnses, orantes, ut per terram eorum iter faceret, quia civitas sua, crebris bellorum incursibus diutissimaque civium dissensione agitata, destructioni proxima ferebatur. Qui legationis iniunctae sibi nulla potiora initia se posse dare considerans, quam in initio viarum suarum civilia bella pacare, petitioni conscendens illorum, cum illis navigavit ad urbem. Ubi datis salutaribus monitis seditionem sedavit antiquam et civilem discordiam pacis concordia commutavit.

Moram autem eo faciente in Traguriensi civitate, contigit eiusdem urbis praesulem de praesenti vita migrare. Post cuius obitum clerus et populus universus ad legatum convenientes deprecabantur voto supplici, ut eis dignaretur providere pastorem de his, quos in suo adduxerat comitatu. Quod cum sibi grave videretur admodum, tum propter patriae longinquam distantiam, tum propter diversos mores et instituta locorum, tum etiam quia difficulter sperabat esse personam in suo comitatu ad hoc voluntariam, votis illorum aquiescere recusabat. Assiduis demum precibus fatigatus eorum, animadvertit inter clericos comitatus sui quendam iuvenili adhuc aetate, tamen lenitate florentem, genere nobilem,[3] scientia

plenum, probatum moribus, Joannem nomine. Quem his exhortationibus adoritur dicens: „Non est tuae discretioni secretum, fili carissime! quanta precum instantia me fatigare non cessat populus civitatis huius postulando de sociis nostris aliquem in ecclesiae suae futurum praesulem et rectorem. Et quia vox populi fertur esse divina, operae pretium videtur nobis eorum debere condescendere postulationi. Nunc ergo confortare in domino et in potentia virtutis eius accingens te ipsum ad subeundem pondus oneris et honoris; cum praeter te non sit inter comites nostros quipiam, de circumspectione cuius possimus huic ecclesiae providere". Quibus auditis turbatus infremuit, et ut erat columbinae simplicitatis, verecunda facie respondens ait: „Quid in me, pater et domine! tuae displicuit paternitati? cur mihi perferre svades pondus, quod humeri, potentes et fortes ad onera, expavent? praesertim cum et corporis vires et scientia desit animo, nec vitae cursus congruat gravitati. Sed et si mea tibi, domine! videntur ingrata obsequia: licentia tua nativitatis patriam repetam, de qua huc, te prosecutus, adveni, potius quam in hac parte cuiuspiam consiliis acquiescam". Contradicente autem Joanne legati consilio, adiiciente quoque, se subiturum quodvis genus supplicii, priusquam onus solicitudinis pastoralis, egreditur ad plebem legatus, et expectationi eius in hunc modum respondit: „Fratres et filii! honestis iustisque petitionibus vestris, quantum cum deo poteram, satisfacere proposueram; sed meo proposito effectus operis contradicit. Est enim in comitatu legationis nostrae quidam, quem, quia scientiae plenitudine ac morum gravitate iuvenilem transcendit aetatem, vestrae petitioni tradere satagebam. Sed quia ipsius animo svadere nequeo, quod vel meo consilio acquiescat vel vestrae voluntati consentiat, ite et iuxta beneplacitum vestrum de provida persona et ecclesiae vestrae idonea iuste et rationalibiter cogitate". Qui ob hanc vocem moerentes effecti ac tristes, clerus omnis ac populus, metuentes ne civitas dissoluta, sine pastore dimissa post legati recessum, in deteriora relapsa prioribus, ad irevocabile praecipitium vergeret, pari voto se ipsos adstringunt a legati foribus non recessuros, nisi prius per illum postulationis suae finem consequerentur optatum. Cumque innotuissent ei vota populi, commotus iterato clamore plebis, ad saepe dictum iuvenem convertitur rursus et eum in hunc modum affatur dicens: „Fili carissime! non te latet, ut credo et certus sum, quod sit bonum viro, cum portaverit iugum ab adolescentia sua, cum iugum enim suave sit

ad portandum et leve onus ipsius, prout in evangelio legimus, ad ferendum. Ideoque scire te, frater! oportet, quia divinae providentiae sententia te invitat per voces istius populi, ut reddas in hoc loco domino vota tua, et ut sacrificando laudis hostias offeras altissimo vitulum labiorum tuorum". Acquiescens demum iuvenis legati sermonibus, et considerans quod divina non potest mutari sententia, respondens ait: „Si provisum est dispositione domini sic, quod non possit aliter fieri; dummodo ipsi ecclesiae labor meus possit proficere, voluntas dei, pater! et tua fiat". Laetus itaque legatus ad plebem egreditur, et eius desideria completa esse revelat. Exultat clerus, congaudet populus, et gratiarum deo et sanctae Romanae ecclesiae pro tanta sibi collata persona ferentes unanimiter deposcunt, ut quantocius in praesulem consecretur.

Legato suo prosequente legationis suae iter, consecratur a Laurentio, Salonitanae sedis archipraesule,[4] atque ad urbem Traguriensem reversus cum gaudio plebis suscipitur universae.

Sublimatus igitur cathedra pontificali non dedit se corrumpendum inertiae, veluti plerique adepti causam desidiosae quietis solent. Sed iugi meditationi intentus, totius vitae suae cursum ieiuniis, orationibus, vigiliis et eleemosinis adorsus est. Erat autem in oratione facundus, in sapientia praecelsus, pietate affabilis, in sermone verax, in iudicio iustus, et reddens, quae sunt dei deo, humani favoris auram fugiens. In faciem hominum vestiebat fulgidam vestem et celebrem, super nudo vero intrinsecus asperrimo cilicio utebatur. Nec secus quoque toto vitae suae cursu fuit. Usus thalami proprio cubiculo, quod a cubiculariis eius egregie paratum spernebat; atque cubiculariis eisdem emissis et admisso secretius paupere, eum in memorato cubili locabat; ipse autem post longas noctis vigilias, pavimento substernens aspersos asparagos, nudus desuper, carnem crudelius delicto macerans, pernoctabat.

Haec et his similia longo usu temporum eo faciente, contigit, quod anno quodam, tempore iam vindemiarum propinquante, grando superveniens vineas contudit adeo, quod vinitores non uvas sed racemos rarissimos domum referent. Episcopi autem vindemiarii, cum et ipsi simili ratione tam paucos reportarent racemos, iuxta terrae consvetudinem ut vix tinam possent dimidiare nunciant ei, quam modicum racemorum de suis vineis reportassent. Quibus ille: „Potens est deus, qui de sicca rupe per Moysen, servum suum, aquam toti populo Israeli sufficientem eduxit, etiam nobis

de racemis pauculis vini copiam elargiri. Ite, quod dederit deus, cui deservio, in ipsius nominis potentia eliquate. Ministri autem euntes fecerunt, sicut eis fuerat imperatum. Et cum eliquare coepissent, tanta vini prorupit abundantia, quod de vase tam parvulo tria magna usque ad summum sunt repleta dolia, vini continua copia effluente. Quod cum viderent cum stupore et admiratione, studuerunt beato viro nunciare dicentes: „Domine! mira res et stupenda valde; de tanta paucitate uvarum tres maiores replevimus iam vegetes; et quod est mirabilius, idem vini fluxus indeficiens perseverat". Quibus moderate respondens inquit: „Misereatur vestri deus, filioli! quare dei misericordiam in invidiam convertitis? Ecce vere, quod nunc abundat, iam cessavit omnino; et vos reati huius non modo nobis verum etiam obnoxii eritis universae plebi". Illi vero ad opus suum regressi, sicut vir sanctus praelocutus fuerat, invenerunt vinum iam penitus a fluxu quievisse.

Alio vero tempore cum navigaret ad oppidum quod dicitur Sibenicum, et in navicula, qua vehebatur sanctus, veheretur vini etiam dolium, et ventum esset ad locum, qui vulgo Plancha,[5] latine aut(em) Hyllis vel promontorium Diomedis vocatur, motus vehemens factus est in mari. Et quia praefatus locus, a terra ferre praecisus et quadam latitudine porrectus in mari, plerumque vero marinis cooperitur fluctibus, navigium memoratum, incaute in idipsum ruens saxum, submersum est cum omnibus, quae ferebat. De quo navigio cum alii natando, alii tabulis haerentes, si quas obtulisset casus, exirent, solus antistes super undas maris, quasi super aridam, illaesus exivit. Ultimo autem, eo iubente navigium ita illaesum cum rebus suis de profundis educitur, ut in supra fatum vini dolium stilla non subrepserit aquae.

E vita s. Joannis episcopi Traguriensis ed. J. Lucius Romae 1657, item Farlati: Illyr. sacr. IV, 310 ss. Adducimus partem primam vitae (i. e. cap. I—III), continentem acta episcopi ante Colomani regis in Dalmatiam adventum. De hac vita v. St. Pavlović-Lucić: Memorie di cose dalmatiche. Zara 1864.

Vitae auctor eruitur ex his epilogi verbis: „Ego Treguanus humilis lector, natione Tuscus, patria Florentinus, licet indignus in eadem traguriensi ecclesia gerens archidiaconatus ministerium, rogatus a venerabili viro domino meo Michaele, eiusdem ecclesiae praesule, sicut de vita sancti confessoris in quibusdam codicibus, iam ex maiori parte vetustate deletis, inveni, in praesens opus ad honorem dei sanctaeque romanae ecclesiae reformavi, de inventis nihil minuens, de meis nihil adiiciens. Quae autem de ipsius translatione et brachii relatione scripta leguntur,

ideo praenotavi diligenter, ne essent occulta de divinis miraculis, quae ex sexaginta bonorum assertione virorum fuisse vera probatum est. Scripta sunt haec omnia anno dominicae incarnationis MCCIII, tempore domini Innocentii papae III, pontificatus eius anno sexto".

Joannem a. 1069 evectum fuisse ad sedem episcopalem, adnotavi p. 209.

[1] V. nr. 155, p. 208. [2] In codice „iam ex maiore parte vetustate deleto", quo auctor vitae utebatur, ita opinione nostra legebatur. Infra vero legens Colomani nomen, ibi quoque illud adposuit, atque Cresimiro Colomanum, Chroatiae Hungariam, Sclavoniae Pannoniam substituit; unde hic textus prodiit: „Temporibus igitur Colomani, regis Hungariae ... ad partes Pannoniae, intrans Dalmatiam". Cf. p. 208 „de partibus Sclavoniae. Vix enim probari posset, legatum in Pannoniam missum Jaderâ Tragurium divertisse. Quo in casu Colomano „Salomon" substituendus esset, qui a. 1063 Hungariae thronum ascendit. [3] secundum communem opinionem e nobilissima Ursinorum (Orsini) gente Romana. [4] V. supra nro praecedenti. [5] nunc adhuc punta della Plancha (Ploča).

223.

A. 1073.

Hungarorum in Sirmium et oppida ad Savum et Istrum incursus hostiles.

Ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ[1] φροντίσι μυρίαις ἐπάλαιε, τῶν τε Σκυθῶν[2] Θρᾴκην τε καὶ Μακεδονίαν κατατρεχόντων, τοῦ τε Σθλαβίνων ἔθνους[3] τῆς δουλείας Ῥωμαίων ἀφηνιάσαντος καὶ τὴν Βουλγάρων δῃοῦντός τε καὶ ληϊζομένου. Σκοῦποί[4] τε καὶ Ναΐσος[5] ἐπορθοῦντο, καὶ αὐτό δὴ τὸ Σίρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σαβίαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης[6] κακῶς διετίθεντο. ἐκεῖθεν δ' αὖθις Χωροβάτοι καὶ Διοκλεῖς ἀποστάντες ἅπαν τὸ Ἰλλυρικὸν[7] κακῶς διετίθουν.

Imperator Michaël[1] curis innumerabilibus conflictabatur: Scythis[2] quidem Thraciam et Macedoniam incursantibus, Sthlavinorum[3] vero gente iugum Romanae dominationis excutiente et Bulgariam rapinis atque incendiis agente ferenteque. Scupi[4] quoque et Naisus[5] vastabantur, quin ipsum etiam Sirmium et quae circa Saviam amnem sita sunt oppida, quaeque ad Istrum usque Vidinam[6] iacent civitates graviter laborabant. Inde rursus Chorobati et Dioclenses rebellantes universum Illyricum[7] infestabant.

Nicephori Bryenii commentariorum lib. III, c. 1. p. 100 ed. Bonn. Quoad tempus v. Muralt: Essai de Chronographie Byzantine 1057—1453. I, 24 ss.

Auctor, maritus Annae, filiae imp. Alexii I Comneni (1081—1118) svasu socrus suae imperatricis Irene scripsit res gestas a. 1057—1081 i. e. a victoria Isaaci I Comneni usque ad dethronisationem Nicephori III Botoniatis. Ipse eorum, quae scripsit, non exigua pars erat.

Τὸ τῶν Οὔννων ἔθνος πολλὰ μὲν πολλάκις τὴν Ῥωμαίων κατέδραμε γῆν, ὀλίγῳ δὲ ἔμπροσθεν τῆς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ βασιλείας Σίρμιόν τε εἷλε καὶ πολλὰς τῶν Παριστρίων ἀνδραποδισάμενος πόλεων ἄχρι καὶ ἐπὶ Ναϊσὸν ἦλθεν. ἔνθα τῇ τοῦ μάρτυρος τοῦδε ἱερᾷ περιτετυχηκότες σορῷ ὅλον μὲν ἀφαιρεῖσθαι τὸ σῶμα κεκρίκασιν οἶμαι ἀπάνθρωπον, τήν γε μὲν χεῖρα διελόμενοι ἀπεχώρησαν· ἐν Σιρμίῳ δὲ γεγονότες ἐπὶ τὸν τῇδε τοῦ μάρτυρος Δημητρίου κατέθεντο νεών, ὅν ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ὁ τὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ διέπων ἐδομήσατο ἀρχήν.

Hunnorum gens saepe Romanorum fines incursavit, et paulo antequam imperaret Alexius Comnenus, Sirmium cepit multisque Transistrianis urbibus expugnatis Naisum usque pervenit. Ibi in sanctum illius martyris (Procopii) incidentes feretrum, totum quidem inde corpus auferre inhumanum, ut arbitror, existimantes sola manu ablata recessere, et Sirmium reversi eam deposuere in templo Demetrii[s] martyris, quod pridem extruxerat is, qui Illyricum praefectus regebat.

Joannis Cinnami historiarum lib. V, c. 8, p. 227. ed. Bonn.

Auctor erat βασιλικὸς γραμματικός sub imp. Emanuele Comneno (1143—80), cuius etiam in expeditionibus bellicis comes fuit.

Nicephorus Bryenius et Joannes Cinnamus idem tempus eademque adiuncta respiciunt. Sed dum Nicephorus non nominat gentem, a qua Sirmium et circa Savum oppida vastabantur, Hunnos i. e. Hungaros fuisse Joannes aperte dicit.

De Hungarorum in partes illas incursibus patrii scriptores aeque referunt:

Anno ab incarnacione domini MLXVIII ciuitas Bulgarorum a rege Salamone capitur, rursumque ab isdem Bulgaris et Grecis dolo recipitur . . . Anno MLXXII Salomon rex Bulgarense regnum inuasit.

Chronicon Posoniense e cod. saec. XIII ed. S. L. Endlicher: rer. hung. monumenta Arpadiana I, 56.

Brevem chronici notitiam pluribus adornavit Joannes de Thurocz: Chronica Hungarorum c. 50, pag. 189. Script. rer. hungar. J. G. Schwandtner. Tyrnaviae 1765.

Immo sub rege Andrea I Sirmium ab Hungaris duce palatino Rado occupatum ad tempus esset, si eiusdem palatini donationalibus anni 1057 (Koller: histor. episcop. quinqueecl. I, 147. Fejér: cod. diplom. hung. I, 394. Cod. dipl. CSD. I, 116) fides adhiberetur. Ibi quippe do-

nator inter caetera dicit: „Rogaui etiam graciam dominorum meorum gloriosissimi Andree regis et optimi ducis Adalberti ego Rado palatinus, ut monasterium meum sancti Demetrii supra Zauam[8] fluuium, quod multis bellicis laboribus cum tota prouincia illa sancte corone rectificaui et iterum acquisiui, quia illud monasterium est in parochia sancti Petri quinqueeclesiensis, sicut in spiritualibus ita etiam temporale dominium, quod ego Rado in illo habeo, quod patronatum uocant, dedi eciam sancto Petro quinqueecclesiensi et patri nostro episcopo Mauro, ubi etiam sepulturam uolo“ . . . . Ast donationales has sequiori tempore confictas fuisse, virorum eruditorum ferre communis est opinio. Cf. Unius e Croatis responsa p. 67—75.

Quaenam imp. Michael III ad supprimendos Chroatos et Dioclenses egerit, idem Nicephorus Bryenius subseque fusius narrat atque a me in Rad XXVII, 123 ss. uberius exposita sunt. Quum tamen Chroatorum nomine hic loci Serbi indigitentur, prouti ipsa expositionis series extra omne dubium ponit, illa in hoc opere missa facimus. Chroatorum et Serborum nomen absque discrimine adhibitum fuisse, testis est Joannes Zonaras, qui annal. lib. XVIII, c. 17, p. 226 ed. Venet. eundem eventum exponere addorsus est ita: „Τῷ τρίτῳ δ' ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὸ τῶν Χροβάτων ἔθνος, οὓς δὴ καὶ Σέρβους τινὲς καλοῦσι, κεκινητο, τὴν τῶν Βουλγάρων χώραν ἐπικεχειρηκὸς καταχεῖν.

[1] A 24 Oct. 1071 usque ad 31 martii 1078. [2] Nonnulli Patzinacitas intellexerunt, verum Hungaros subintelligendes esse e J. Cinnamo deducitur. [3] i. e. Bulgaros et Serbos. [4] Skoplje ad Vardar fl. [5] Niš. [6] Vidin, slav. Бъдъинъ. [7] Quamnam regionem auctor subintelligat, deducitur ex hac expositione: „Δυρράχιον, ὁ μητρόπολίς ἐστι τοῦ Ἰλλυρικοῦ“ (ibid. lib. II. c. 3. p. 102). [8] a templo s. Dimitrii locus Mitrovica dictus.

224.

A. 1075.

Normanorum in Dalmatiam irruptio.

1.

Tempore igitur uenerabilis uiri domini Domane,[1] natione absarensis, arbensium episcopi, contigit, ut quedam ingens Uaragorum[2] gens, et in magna multitudine menibus eiusdem urbis ex improviso appropinguaret. Quam quidem ciuitatem[3] obsedit a quarta decima die aprilis usque ad nonam diem mensis madii; et cum machinis, sagittis et diversis armis cum instanti frequentia expugnabat eandem. Interea die quodam cum de machina super turrim prothomartyris Stephani iactaret lapidem in civitatem, et cuiusdam nobilis uiri percuteret domum, prefatus lapis tecto fracto ac paui-

mento ferre per medium passum se subterravit. Quod homines ciuitatis uidentes, nimio timore perteriti, quam plurimum metuebant; tractabant tamen inter se, quid utilius esset sibi ad faciendum: an scilicet illius gentis se iugo subicerent, an pugnando domini potius implorarent auxilium, ut ipse misericorditer de tam graui periculo, quod timebant, dignaretur eripere, qui elatos humiliat et humiles, de se confidentes, mirabiliter exaltat. Ubi quidem diuinus spiritus predicto episcopo inspiratus omnibus dixit astantibus: „honorifice, inquiens, et reuerenter extracto pretiosissimi martyris Christofori capite, deferamus illud in turrim, ut ipse, misericordi in cuius confidimus auxilio, pro nobis contra inimicos debeat preliari, ac nobis a deo uictoriam impetrare." Quo audito consilio, clerus ciuitatis cum uniuersis ciuibus ad sancte dei genitricis ecclesiam[4] cum ingenti letitia cucurrerunt, ac ueneranter pretiosissimo martyris Christofori capite[5] ablato cum hymnis letaniis et orationibus ceperunt magnis uocibus ad dominum proclamare, quatenus eos meritis beati Christofori martyris a potentia illius gentis celitus eriperet ac salubriter liberaret. Unde ita factum est, quod cum idem pretiosum caput martyris Christofori supra turrim extitit reuerenter collocatum, hostes alium lapidem proiecerunt; quod fuit mirabile et admiratione dignum, dictus enim lapis tantam altitudinem petiit, ut ferre ab humanis aspectibus se subtraheret, ac reuertens mare, hostibus circumstantibus, in medio uallis orribiliter percussit. De cetero sane, ex quo martyris Christi caput in dicta turri repositum fuit, nec machine nec sagitte nec aliqua huiusmodi armamenta potuerunt Arbensibus aliquam lesionem infligere; immo et si sagittarii sagitabant, ad eosdem, a quibus iactabantur, reuerse, illos uulnerabant. Videns autem dux illius gentis et audiens, quod scilicet meritis deus beati Christofori suam potentiam miraculose in se ostenderet, genibus flexis et humi stratus cum uniuerso suo exercitu Christi martyrem Christoforum humiliter adorauit. Sicque culpa sua cognita, ac cum Arbensibus pace composita, rediit cum suis ad propria. Nec non uiso tanto miraculo dominum glorificauerunt, qui confidentes in se adiuuat et protegit tempore oportuno. Quapropter predictus episcopus suis subditis Arbensibus ordinauit, ut IX-a die mensis madii uictoriam predictam deuote et reuerenter celebrarent, quod usque in hodiernum diem, ut patet, a cunctis obseruatur.

Miracula s. Christofori, conscripta a. 1308 ab episcopo arbensi Georgio, „prout in historiis antiquis ac a senioribus ciuibus legisset et

audiuisset". Descripsi Jaderae e breviario, codice membranaceo saec. XIV vel XV, quem rmus d. C. F. Bianchi mecum communicavit. Fragmentum hoc constituit primas quatuor lectiones „in uigilia uictorie s. Cristofori martyris, protectoris arbensis", cuius memoria ibidem 8 kal. Jul. recolitur. Farlati: Illyr. sacr. V, 231.

Nullum dubium est, Varagorum nomine hic designari Normannos, eos quidem Italiae inferioris, qui illo quoque germanico nomine appellabantur (cf. Malaterae Gaufredi historia sicula lib. III, c. 27, p. 584. Muratori: script. rer. ital. tom. V), de quorum in Dalmatiam irruptione alia etiam documenta, mox adducenda, agunt.

2.

Hic (papa Gregorius VII) secundo anno celebrato Romae concilio XC episcoporum simoniacos excommunicat, et sacerdotes uxoratos a divino removet officio . . .[6]

In quo tempore Normanni Dalmatinorum fines invadunt et destruunt. Dux[7] igitur egressus eos abire coëgit; et ab incolis solitam fidelitatem cum promissione non adducendi Normannos in Dalmatiam suscepit.

A. Danduli chronicon venet. Muratori: script. rer. ital. XII, 248.

Ad illustrandum eventum istum cf. initium acti legati Gerardi (v. p. 99): „In anno millesimo LXXV ab incarnacione domini nostri Jesu Christi, mense novembris, ea tempestate, qua comes Amicus[8] regem Chroacie cepit".

Item cf. chartam promissionis Dalmatiae civitatum acta nr. 86, p. 101. ad quam A. Dandulus alludit.

[1] Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen Nr. 117. Doma, Doman. Episcopus inter Dragum (Acta nr. 68) et Gregorium (ibid. nr. 88). [2] Apud Farlati l. c. male „Unragorum". Idem ad marginem notat: „verius Northmanorum vel Chrobatorum. „Uaragorum gens", apud Byzantinos Βάραγγοι, norm. Vaeringjar, apud Nestorum Варази, Варѧзи ab ags. vaer (sacramentum inde vocabulo „varingi" respondet graeco-romanum φοιδεράτος), vel a „verja" (wehren, passende Bezeichnung einer bewachenden schützenden Schaar). Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. S. 559—560 Miklošić: Chronica Nestoris p. 189—190. [3] i. e. Arben. [4] de qua vide Eitelberger: Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens. S. 145 ff. Jahrbach der k. k. Centralcommission. Wien 1861. Bd. V. [5] De arca s. Christofori v. ibid. p. 150—1. quam Eitelberger ad XII. saec. refert. [6] Subintelligendam puto synodum 24—28 Februarii 1075 Romae celebratam. Mansi: Conc. coll. XIX, 517. [7] Dominicus Sylvo a. 1071—1084. [8] sc. Normanorum comes. Amicus, Haming, de quo uberius disserui in Rad XIX, 91—97.

225.

Ad 1081.

Dalmatae et Ragusini Roberto Wiscardo in bello contra Alexium I Comnenum navibus suis auxilium praestant.

Dux[1] transire volens mare praecipit arma parari
Militibusque suis, se praestolentur Idrunthi
Imperat; aptari naves facit; ipse Salerni,
Undique dona petens et supplementa, moratur...
Conveniunt omnes, sicut mandatur, Hidrunti.
Dalmatias naves honeri dux eligit aptas,
Auxilio sibi quas gens miserat illa petitas:
Has armis et equis sumptuque virisque repletas
Ad Corifum[2] mittit...
Gens comitata ducem cum Dalmaticis Ragusea
Telorum crebris consternit iactibus aequor...

Guillermi Apuliensis gesta Roberti Gviscardi lib. IV. v. 122—125, 133—137, 302—303. Pertz: Mon. Germ. Script. IX, 282. 285. Muratori: Script. rer. ital. V, 271—2. V. Rad XXX, 78—94.

Svadente papa Urbano II (1088—99) opus scriptum atque Roberti Wiscardi filio Rogerio (1085—1111) dedicatum est.

[1] Id est: Robertus Wiscardus. [2] Corfu insula.

226.

Ad 1081.

Franco, Belgradensis in Chroatia episcopus, dedicat una cum Leodiensi episcopo Heinrico cryptam basilicae monasterii s. Huberti Andangii in Arduenna in Lotharingia.

Post haec (sc. post reditum Roma) considerans agrestem et nimis incultum loci situm... coepit (Theodorius abbas) deserta reaedificaturus diruta et vetustate consumpta renovare... deiecto veteri et parvissimo, quod ibi erat claustro, novum et magnum, quale modo videtur, construxit; sed et oratorium sepulchri domini ad meridianum monasterii aedificavit. Duo quoque oratoria ad septentrionalem plagam addidit, alterum quidem, quod est inferius, in honorem sancti Andreae apostoli, alterum vero, quod supra ipsum est, fecit venerabile memoria et patrocinio sancti Nicolai. Cryptam etiam ad orientem basilicae pulcherrimo erexit opere, quam postea Heinricus Leodiensis ecclesiae antistes et Franco Bellegradiensis episcopus[1] eus rogatu dedicaverunt in

honorem nominis domini Iesu et sanctae Mariae semper virginis; nec non et aliud claustrum prae foribus basilicae ad occidentem a fundamento construxit".

Vita Theodorici abbatis Andaginensis. c. 22. Pertz: Mon. Germ. XIV (SS. XII) p. 50.

Theodoricus erat abbas monasterii s. Huberti in Arduenna ab a. 1055 usque ad a. 1087. Mox post ipsius mortem conscripta est vita eius a monacho, uti videtur, monasterii Lobiensis. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter Bd II, S. 96—97. Berlin 1874.

[1] Ni fallor, est episcopus Albarum maritimarum, Zara vecchia, in Dalmatia; nam in celebri illa urbe Belgrad tunc nullus fuit episcopus, et Alba regia praepositos tantum habuit, nullos episcopus. W. Wattenbach ibid. Post Praestantium, qui ad a. 1075—1076 adducitur (acta nr. 86—92), nullius episcopi belgradensis fit in actis huius saeculi memoria.

227.

A. 1085.

Venetiarum dux Vitalis Faledro ab imperatore Alexio I Comneno iurisdictionem in Dalmatiam petit et obtinet.

Vitalis Phaledro dux approbatur anno domini nostri Iesu Christi millesimo octogesimo quarto. Hic promissione et donis expulsionem praedecessoris[1] populo persvasit. Qui Augusti[2] hortatione Andream Michaelem, Dominicum Dandulo et Jacobum Aurio legatos Constantinopolim misit, ut iurisdictiones Dalmatiae et Croatiae, sibi ab incolis traditas, obtineret, quas constantinopolitano imperio pertinere noverat, quia secundum historiographos Dalmatia prima provincia est Graeciae,[3] quam in partitione imperii inter Carolum et Nicephorum per decretum sancitum Carolus orientis imperio habere permisit,[4] et illam usque ad tempus Basilii et Constantini reges et principes praesidentes nomine ipsius tenuerunt. Euntes autem legati, ab Alexio alacriter visi, crusobolium Dalmatiae et Croatiae et sedis (?) protosevastos obtinuerunt.[6] Quibus postea reversis, dux suo addidit titulo: Dalmatiae atque Croatiae et imperialis protosevastos.[7]

A. Danduli chronicon venet. p. 250 ed. Muratori. Quoad tempus vide Muralt: Essai de Chronographie Byzantine 1057—1453. I, 57.

Caeterum dux Venetiarum regnantibus in Dalmatia et Chroatia Demetrio Svinimiro et Stephano II, uti acta plura (v. nr. 117—126. p. 144 ss.) testantur, potestate hac, a Romanorum imperatore obtenta, uti non potuit. V. infra nr. 229, 4.

[1] Dominici Sylvi (1071—84), qui „Venetis exosus factus est propter excidium stoli contra Robertum missi". Quum „excidium" hocce mense novembri 1084 a. ad Corcyram (Corfù) acciderat, Dominicus vel isto adhuc aut initio sequentis mensis „expulsus", Vitalis vero mox dux electus est. V. Gfrörer: Byzantinische Geschichten I, 547. [2] i. e. Alexii I Comneni. [3] Thomas archid. spalat. histor. salon. c. I. p. 312 (ed. J. Lucii): „Dalmatia secundum Isidorum est prima pars Graaçiae". [4] V. nr. 171, p. 312—315. [5] V. nr. 209, p. 428. [6] Cf. Anna Comnena Alexiad. lib. IV c. 2, VI. 5. ed. Bonn. I. 191, 285 ss. quae etiam chrysobulli Venetis dati meminit, additque: „καὶ αὐτὸν τὸν δοῦκα Βενετίας τῷ τῶν πρωτοσεβάστων ἀξιώματι μετὰ τῆς ἀναλόγου ῥόγας ἐτίμησεν, ὑπέρτιμον δὲ καὶ τὸν πατριάρχην σφῶν ἠξίωσε μετὰ τῆς ἀναλόγου ῥόγας". [7] Quare idem dux in donationalibus suis (Cod. lat. 3. Marci class. XIV. cod XXXVII. fol. 1. et Muratori in Antiqq. ital. I, 900—1 et Flamin. Cornel. in eccl. venet. dec. XI, P. II. p. 212. item Tafel et Thomas: Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig. I, 55) nominat se „Vitalis Faletrus de Donis, dei gratia Venetie et Dalmacie dux et imperialis protosevastos". In previlegialibus a. 1094 (Muratori: script. rer. ital. XII, 251) idem dux scribit: „Nos Vitalis Faletro de divinae gratiae largitate Venetiae, *Dalmatiae atque Croatiae* dux et imperialis protosevastor". De dignitate protosebasti v. Krause: Die Byzantiner des Mittelalters. S. 212.

228.

C. a. 1088/9.

Lubomiri tepči memoria.

Hec aula et porta celi[1]. Hic fessis requies, salusque egrotis. Hic scelus, delicta purgantur, et crimina cuncta. Quam ego Lubomiro tepzi[2] condidi, ad honorem videlicet invictissimorum sanctorum Petri summi (apostoli), Nicolai confessoris et Georgii martyris.

Inscriptio supra portam ecclesiae s. Georgii in Žestinje sive Mirano in traguriensi territorio. J. Lucio: Memorie di Traù. Venezia 1673, p. 495. Cod. dipl. CSD. I, 319.

In acto anni 1189 (id. ibid. p. 496) fit huius ecclesiae memoria nomine „sancti Georgii de Mirano".

Conditorem ecclesiae fuisse eundem Lubomirum, qui donationalibus regis Stephani a. 1088/9 (v. acta nr. 124, p. 149) testis adstitit, dubitandum eo minus est, quod officii „tepçi" sequiori aetate in Chroatia vestigium minime reperiatur.

[1] perperam „saceli". [2] male „tepsi" i. e. s loco z vel ç. V. acta nr. 124 p. 149.

229.

A. 1096—1097.

Expeditionis primae cruciatae exercitus Chroatiam, Dalmatiam et Sirmiensem provinciam pertranseuntes. Dalmatiae urbes in expeditione veneta partem capiunt.

1.

A. 1096.

Exercitus Raimundo, tolosano comite, duce Chroatiae sive Slavoniae terram pertransit.

De malis, quae sustinuit exercitus Francorum in Sclavonia. Illi igitur Sclavoniam ingressi multa dispendia itineris passi sunt, maxime propter hyemem, quae tunc erat. Sclavonia etenim est tellus deserta et inuia et montuosa, ubi nec feras nec volucres per tres hebdomadas vidimus. Incolae regionis adeo agrestes et rudes sunt, ut nec commercium nobis nec ducatum praebere voluerint; sed fugientes de vicis et castellis suis debiles annus et pauperes infirmos, qui a longe prae infirmitate sua sequebantur exercitum nostrum, ac si multum nocuissent, ut pecora trucidabant. Nec facile nostris militibus armatis erat latrones inermes, locorum scientes, per abrupta montium et condensa silvarum persequi; sed assidue eos sustinebant, nec pugnare valentes, nec sine pugna esse poterant. Quoddam facinus egregium comitis[1] non praetereamus. Quum conclusus esset aliquando comes a Sclavis, cum quibusdam de militibus suis impetum in Scla-

Comes Tolosanus et episcopus Podiensis cum suis agminibus per Dalmatiam properant, multam difficultatem itineris in ea regione perpessi. Hi duo magni et illustres viri[4] ab initio suscepti itineris cum suis expeditionibus comites sibi perpetuo adhaeserunt indivisi. Erantque cum eis viri nobiles et apud suos tam nobilitate quam morum elegantia clarissimi, dominus videlicet Willelmus Aurasiensis episcopus et Rainboldus eiusdem civitatis comes, Gaustus de Beders, Gerardus de Rosseilon, Guillelmus de Monte Pessulano, Guillelmus comes Forensis, Raimundus Pelez, Centonius de Bear, Guillelmus Amaneu, et alii multi, quorum etsi nomina non tenemus, certum est tamen ea in libro vitae conscripta esse. Quippe qui patriam, cognationem et amicos et late diffusa patrimonia relinquentes, Christum secuti sunt, voluntariam amplexi paupertatem. Hi omnes praedictos venerabiles viros cum omni reverentia secuti in Italiam descenderunt, transcursaque Lom-

vos fecit, atque ex eis usque ad sex cepit; cumque propter hoc Sclavi vehementius imminerent, et comes sequi exercitum compelleretur, erui oculos aliorum et aliorum pedes abscidi iussit, et nasum et manus aliorum truncari praecepit; ut taliter aliis deterritis et doloris cognitione occupatis secure comes effugere cum sociis suis posset. Itaque per dei gratiam de mortis angustia et de loci difficultate liberatus est.

Quanta vero fortitudine et consilio comes ibi claruerit, non facile referendum est. Quadraginta etenim fere dies in Sclavonia fuimus, in quibus tantam spissitudinem nebularum passi sumus, ut palpare et per motum removere eas a nobis aliquatenus possemus. Inter haec comes assidue in postremis pugnans, semper populum defendens erat; nunquam prior sed semper ultimus hospitabatur. Et licet alii meridie, alii vespere, comes frequenter media nocte vel galli cantu ad hospitium veniebat. Tandem per dei misericordiam et comitis laborem et episcopi[2] consilium sic exercitus transivit, ut nullum fame, nullum in aperta congressione ibi perderemus. Ob illam reor causam voluit deus exercitum suum transire per Sclavoniam, ut aggrestes homines, qui deum ignorabant, cognita virtute et patientia militum eius, aut bardia per eam regionem, quae Forum Iulii appellatur, iuxta Aquileam transeuntes in Istriam, inde tandem in Dalmatiam descenderunt.

Est autem Dalmatia longe patens regio inter Hungariam et Adriaticum mare sita, quatuor habens metropoles: Jazaram[3] et Salonam, quae alio nomine dicitur Spalatum, Antibarim et Ragusam; populo ferocissimo, rapinis et caedibus assueto, inhabitata; montibus et sylvis, magnis quoque fluminibus, pascuis etiam longe lateque diffusis occupata penitus ita ut raram habeat agrorum culturam, locorum incolis in gregibus et armentis omnem vivendi habentibus fiduciam; exceptis paucis, qui in oris maritimis habitant, qui ab aliis et moribus et lingua dissimiles latinum habent idioma, reliquis sclavonico sermone utentibus et habitu barbarorum.

Hanc igitur ingressi provinciam multam invenerunt itineris difficultatem, maxime propter hiemis instantiam et locorum nimiam inaequalitatem; sed et victus et alimentorum sustinentes gravem defectum periculose satis per dies aliquot laboraverunt inedia. Locorum sane habitatores, relictis urbibus et praesidiis, ad montes et sylvarum condensa cum uxoribus et liberis et cum omni substantia, quasi aggrestes ferae, fugientes nostrorum formidabant

aliquando a feritate resipiscant, aut inexcusabiles dei iudicio adducantur.

Tandem post multa laborum pericula apud Scodram ad regem Sclavorum[3] pervenimus, ac cum eo comes frequenter fraternitatem confirmavit, et multa ei tribuit, ut exercitus secure emere et quaerere necessaria posset. Sed haec opinio sola fuit; nam pacis petitae nos poenituit; cum per eius occasionem Sclavi, de more solito furentes, nostros interficiunt et quae poterant ab inermibus abripiunt. Quasivimus locum fugae, non ultionis. Hactenus de Sclavonia.

Venimus Dyrrachium; credidimus esse in patria nostra, existimantes imperatorem Alexium et satellites suos nobis esse fratres et coadiutores . . .

Raimundi de Agiles, canonici Podiensis, historia Francorum, qui ceperunt Jherusalem. Bongarsius: Gesta Dei per Francos. Hanoviae 1611. tom. I, c. 1. pag. 139—140. Recueil des Historiens des Croisades, publié par les soins de l'Académie imp. des Inscriptions et belles lettres. Historiens occidentaux t. III, p. 253—6. Paris 1866. Cf. Petri Tudebodi historia de hierosolymitano itinere I, 5 p. 13—14. ed. cit. Gesta Francorum Hierusalem expugnantium c. 3, p. 493. ed. cit.

Auctor Raimundus capellanus erat et in hac expeditione cruciata socius comitis Tolosani. De hac expeditione v. Wilken: Geschichte

aspectum; occulte tamen et de remoto proficescentis exercitus vestigia sequentes, senes valetudinarios, anus quoque grandaevas, quae lento gradiebantur itinere, seorsum reperientes occidebant. Comes vero totius multitudinis debitam gerens solicitudinem, praemissis de principibus aliquot, qui agmina praeirent, ipse cum maxima loricatorum manu postremus semper incedebat, novissimus hospitabatur. Erat praeterea aër caliginosus et tenebrae continuae pene palpabiles, ita ut qui sequebantur, praecedentium vix tenerent vestigia, et qui praeibant vix per iactum lapidis ante se loca possent discernere. Terra enim, ut praediximus, rivis fluminibusque abundans et paene tota palustris tantam diebus singulis ex se dabat uliginem et tantam crassitudinem nebularum, ut aërem redderent pene suffocatorium. Ad haec Sclavi Dalmatae, tanquam indigenae locorum habentes peritiam, per abrupta montium et nemorum condensa exercitum ex latere sequentes, frequentibus inruptionibus inermem populum e sylvis prodeuntes opprimebant. Comes vero et alii magnates in ipsos tales saepissime facientes impetus, multos ex eis lanceis confossos et obtruncatos gladiis perimebant, pluresque saepius occidissent, nisi quia sylvas habentes vicinas et ad eas confugientes

der Kreuzzüge Bd. I, 55. 73. 129. Leipzig 1807. item M. Michaud: Histoire des Croisades. Paris 1854. I, 94.

praesens captabant remedium. Accidit tamen quadam die, quod ex praedictis malefactoribus captis quibusdam, comes manus et pedes praecepit amputari, ut eorum consortes saltem hac paena deterriti exercitum persequi formidarent. Cumque tribus hebdomadibus continuis tam laborioso itinere regionis partem transcurrissent, pervenientes ad locum cui Scodra nomen, Sclavorum regem ibi repererunt. Cumque dominus comes, sicut vir benignus erat, affabilis et misericors, multa munerum liberalitate amicitiam contrahens sperabat populo suo indigenarum gratiam obtinere, ut saltem commercii et rerum venalium copiam consequeretur; tandem nec hac via praedictae gentis ferocitatem emollire potuit, quos deinceps multo saeviores invenit. Cumque per dies quasi quadraginta omnem Dalmatiam multo pertransissent labore, tandem pervenerunt Durachium.

Willermi Tyrensis archiepiscopi historiae lib. II, c. 17. Bongarsius op. cit. I, 660—661. Recueil des Historiens des Croisades, publié par les soins de l'Académie royal des inscriptions: Historiens occidentaux I, 1. p. 96—8. Paris 1844.

Auctor, verisimiliter Hierosolymis circa a. 1127 natus, Parisiis litteris excultus, circa a. 1140 adhuc iuvenis, a. 1167 archidiaconus Tyrensis, legatus ad Graecorum imperatorem, a. 1174 Tyri archiepiscopus factus.

Factis igitur tribus turmis ex omni illa, quae ad id iam consenserat, multitudine, una pars eorum cum duce Gotfrido et eius fratre Balduino et cum comite Balduino de Monte, simul et cum quodam Petro heremita, quem sequebatur ingens turba Alemannorum, Ungariam ingressi, per viam, quam olim rex Carolus statuerat, abiere Constantinopolim; ubi iam illos Lombardorum ac Longobardorum maxima multitudo praevenerat. Pars vero alia cum Raimundo comite sancti Egidii et cum episcopo Podiensi (Ademario) per Sclavoniam perexit. Tertia autem pars per antiquam stratam Romam venit, cum Roberto scilicet comite Flandrensi et Roberto comite Normanniae, et Hugone, qui vocatus est Magnus, et Guillelmo Marchisii (Marchusi) filio cum aliis pluribus... Comes interea s. Egidii cum Podiensi episcopo, post multa pericula vix de Sclavorum terra egressus, venit Dirrarchium, indeque progressus post dies aliquot introivit Constantinopolim.

Chronicon monasterii Casinensis lib. IV. c. 11. Pertz IX, 765—6. Muratori: Script. rer. ital. IV, 498.

Raimundus vero comes Provincialium cum Gothis et Guasconibus, episcopus quoque Podiensis Aymarus per Dalmatiam transierunt.

Fulcherii Carnotensis historia hierosolymitana c. VI. Recueil des Historiens de Croisades: Historiens occidentaux t. III, p. 327. Paris 1866.

E descriptione hac deducitur, exercitum cruciatorum iniisse viam, quae a temporibus Romanorum ex Istria ducebat ad Tarsaticam, dein Seniam, ex inde vero interioribus per Burnum (Šupljaja crkva) et Promonam ad Salonam, tum a littore paulisper recedendo per Aequum et Naronam usque ad Scodram, sedem regis Bodini.

2.

A. 1096.

Exercitus ducibus Walthero, Petro eremita et Godefrido Bouillonensi per Hungariam et Sirmium intrant in Bulgariam.

Anno dominicae incarnationis millesimo nonagesimo quinto, indictione quarta ... octauo die mensis Martii Walterus, cognomento Senzauchor,[6] miles egregius, cum magna societate Francigenarum peditum, solummodo octo habens equites, ex admonitione praedicti Petri eremitae in initio uiae hierosolymitanae intrauit regnum Ungariae. Ubi cognita uirtute et audita animi illius intentione et causa asumptae uiae a domino Kalomano, rege christianissimo Ungarorum, benigne susceptus est; et concessus est sibi pacifice transitus per uniuersam terram regni sui et emendi licentia. Hic itaque sine offensione et aliquo aduerso incursu usque ad Belegrauam,[7] ciuitatem Bulgarorum, profectus est, transiens Maleuillam,[8] ubi terminantur fines regni Ungarorum. Illic pacifice fluuium Maroë[9] nauigio traiecit. Sed in eodem loco Maleuillae sedecim de comitatu illius remorati sunt, ut emerent arma, ignorante Waltero, qui iam diu fluuium transierat. Ungari uero quidam peruersae mentis, uidentes procul Walteri absentiam et illius exercitus, manus sedecim illis iniecerunt, quos armis, uestibus, auro et argento spoliauerunt, et sic nudi et uacui abire permissi sunt. Hi uero dolentes, rebus et armis uacui, usque ad praedictam Belegrauam, quo Walterus cum omni manu sua extra muros ad hospitandum tentoria posuerat, iter accelerauerunt, omne infortunium, quod eis acciderat, sibi referentes. Sed Walterus aequo animo, quia reditus ad uindictam taedio erat, accepit ...[10] Post hanc calamitatem et attritionem suorum (sc. ad Belgradum)

Walterus, relictis circumquaque sociis, fugitiuus siluas Bulgarorum per octo dies exsuperans ad ciuitatem ditissimam, quae uocatur Niczh,[11] in medio Bulgarorum regno, secessit. Ubi duci et principi terrae reperto iniuriam et damnum sibi illatum referens iustitiam de omnibus clementer ab eo consecutus est; quin et arma et peccuniam illi in reconciliatione largitus est; ac ei conductum dominus terrae per ciuitates Bulgariae: Sternitz,[12] Phinopolim[13] atque Adrianopolim pacifice dedit...

Post haec nec longi temporis interuallo Petrus praedictus (quondam eremita) et exercitus illius copiosus, ut arena maris innumerabilis, qui a diuersis regnis illi coniunctus conuenerat, scilicet Francigenae, Sueui, Baioarii, Lotharingi, continuabat pariter uiam Jerusalem. Qui in itinere suo in Ungariae descendens regnum... regis beneuolentia.. sine turbine usque ad Maleuillam cum omni legione sua profectus est. Ut autem appropinqauit terminis loci praedicti, fama in auribus suis suorumque allata est, quomodo comes regionis illius, nomine Guz, unus de primatibus regis Ungariae, auaritia corruptus adunationem armatorum contraxisset militum, et pessimum consilium iniisset cum praedicto duce, Nichita nomine, principe Bulgarorum et praeside ciuitatis Belegraue, quatenus et ipse collecta uirtute satellitum anteriores agminis Petri debellaret et occideret, ipse uero postremos insecutione suorum militum detruncaret, ut sic uniuersa spolia tanti exercitus in equis, auro et argento ac uestibus diriperent et diuiderent. Petrus haec audiens, quia Christiani erant Ungari et Bulgari, omnino de illis tantum facinus credere noluit, quousque ad Maleuillam uenientes consocii illius, arma et spolia sedecim sociorum Walteri, in moenibus et muris pendentia, aspexerunt, quos paulo ante retardatos Ungari in dolo spoliare praesumserant. Petrus autem hac confratrum iniuria comperta uisisque illorum armis et spoliis socios ad uindictam admonet. Qui fortiter signis cornicinum intonant, erectis signis ad moenia conuolant, muros grandine sagittarum oppugnant, quos tam incessabili et incredibili densitate oculis in moenibus assistentium intorquebant, ut nequaquam uirtutem Gallorum impugnantium Ungari sufferre ualentes, a muro declinarent, si forte intra ciuitatem ante uires illorum remanere ualerent. Ad haec Godefridus quidam, cognomen habens Burel, de Stampis ciuitate ortus, magister et signifer ducentorum peditum, qui et ipse pedes erat, fortis uiribus, intuens fugam aduersariorum procul a moenibus, muros scala, quam forte ibidem reperit, transuolat. Reinoldus

de castro Breis, eques insignis, opertum habens caput galea et lorica indutus, pariter moenia post Godefridum ascendit: donec uniuersi tam equites quam pedites intrare contendunt. Ungari uero, uidentes animae suae angustias et imminens periculum, ad septem millia conglobantur ad defensionem; ac per aliam portam, quae respicit ad orientem, egressi super uerticem praecelsae silicis, quam praeterfluit Danubius, et qua ex parte innumerabile erat munimentum, constiterunt. Quorum plurima pars, quae prae angusto aditu per portam uelociter effugere nequiuerat, ante ipsam ianuam in ore gladii ceciderunt: alii, qui in uertice montis liberari sperabant, ab insequentibus peregrinis trucidati sunt; alii a cacumine montis praeciptati sunt, in ipsius Danubii undis absorpti sunt. Ceciderunt illic circiter quatuor millia Ungarorum, peregrinorum centum tantum, praeter uulneratos, ibidem occisi sunt. Hanc Petrus adeptus uictoriam, cum uniuersis suis in eodem castello Maleuillae diebus mansit quinque propter abundantiam alimentorum, quae ibi reperit in frumento, gregibus ouium et armentis, et pecorum plenitudine et infinito numero equorum. Comperta hac uictoria et Ungarorum caede cruenta, et uisis ferro caesis corporibus illorum, quae plurima extincta atroci uulnere Danubius suis procellis aduexerat Belegraue, ubi reflexo alueo iter et cursum continuat, a Maleuilla distans milliari, dux praefatus Nichita, suos conuocat. Et consilio ab omnibus accepto, metu concussus, Belegraue Petrum ultra expectare recusat; sed Niczh, spe defensionis aduersus uires Francigenarum, Romanorum et Teutonicorum, quia robore murorum ciuitatis haec munita habebatur, migrare disposuit, secum adportatis uniuersis thesauris Belegraue; conciues vero illius, per syluas et montana ac deserta loca cum armentis suis in fugam misit; quousque accersito auxilio imperatoris Constantinopolitani sociis Petri resisteret et uindictam Ungarorum summeret propter amicitiam et foedus, quod cum Guz comite et principe Maleuillae percussisset. Transactis abhinc sex diebus, nuncius quidam de uilla aduenarum Francorum Petro celeriter mittitur, qui hanc minarum certam legationem illi indicaret, dicens: „rex Ungariae, collecto exercitu uniuersi regni sui in ultionem suorum ad uos descensurus est, de quibus ne unum quidem certum est ab armis illius euadere; nam dolor occisorum et lamenta regem et uniuersos parentes et amicos illorum commouerunt; quapropter quantocius fluuium Maroam superantes uiam uestram hinc maturate". Petrus intelligens iram regis et illius grauissimam

adunationem, cum uniuersis sociis Maleuillam deserens, sed cuncta spolia gregesque ac praedam equorum abducens, Maroam transire disposuit. Sed paucas naues, numero tantum centum quinquaginta in toto littore inuenit, quibus tanta multitudo subito posset transire et euadere propter timorem regis in fortitudine graui superuenientis. Unde quam plurimi, quibus naues defecerant, iunctura lignorum et copulatione uiminum transire certabant. Sed a Pincenariis[14], qui Bulgariam inhabitabant, plurimi in ipsa lignorum et uiminum copulatione fluctuantes sine gubernaculo, et a societate interdum diuisi, sagittis confixi interierunt. Videns autem Petrus interitum et submersionem suorum, quae fiebat, Baioariis, Alemanis caeterisqae Teutonicis ex promissione obedientiae imperauit, ut Francigenis fratribus subuenirent. Qui ilico septem ratibus inuecti, septem nauiculas Pincenariorum submerserunt cum inhabitantibus; septem tantum uiuos captiuantes, quos in presentiam Petri adductos ex pruecepto illius trucidauerunt. Hac ultione suorum facta et Maroa fluuio transito, ingentia et spatiosissima nemora Bulgarorum Petrus ingreditur cum vehiculis cibariorum et omni apparatu et spoliis Belegraue. Et septem diebus in saltu spatiosissimo expletis, ipse cum suis urbem Niczh, muris munitissimam, applicuit, ubi flumen quoddam per lapideum pontem ante ciuitatem transeuntes, pratum, uiriditate et amplitudine uoluptuosum, et ripam fluminis fixis tentoriis occupauerunt. Hospitatis itaque peregrinis legionibus, ex prouidentia Petri et maiorum consilio fit legatio ad ducem Nicbitam, principem Bulgarorum, qui in eadem ciuitate praesens habebatur, quatenus licentiam emendi cibos acciperent. Quod benigne annuit, sub hac tamen conditione, ut obsides ei darentur, ne aliqua iniuria aut uis, sicut Belegraue, a tanta multitudine fieret. Walterus filius Waleramni de Bretoil castello, quod est iuxta Beluatium, et Godefridus Burel de Stampis, duci obsides constituti et dati sunt. His missis, et a duce receptis, omnium rerum sufficientia ad emendum undique illis concessa est; et non habentibus unde emerent, plurima largitio eleemosynarum a ciuitate largita est. Hac igitur nocte cum omni tranquillitate peracta, et obsidibus Petro a principe fideliter restitutis, centum uiri Alemanorum propter contentionem uilissimam cum quodam Bulgaro vespere habitam in uenditione et emtione, paulisper subtracti a tergo agminis Petri, septem molendinis, quae sub praedicto ponte in flumine degebant, ignem submiserunt et in fauillam redegerunt; quin et domos quasdam, quae extra urbem erant, simili incendio

in ultionem furoris sui succenderunt. Ciues autem uidentes aedificia suorum igne conflagrare, unanimi conuentu suum ducem Nichitam adeunt, Petrum et uniuersos sequaces illius falsos Christianos asserentes, raptores tantum esse et non homines pacificos, qui Pincenarios ducis Belegraue, et Maleuillae tot Ungaros occiderent; et nunc incendium hoc praesumpserint, nequaquam pro benefacto remunerationem restituentes...

Alberti Aquensis historiae hierosolymitanae lib. I. n. 7—10. ed. Bongar. p. 186—188. Wilken: Geschichte der Kreuzzüge I, 81—7. Michaud: Histoire des Croisades I, 69—73.

Albertus canonicus et custos Aquensis ecclesiae scripsit quae ex auditu et relatione nota habuit ab iis, qui praesentes adfuerant.

(Godefridus, dux Lotharingiae) et populus per regnum Ungariae pertransiens ad Drowa fluuium peruenerunt; ubi congerie lignorum composita et plurima uiminum copulatione facta eundem fluuium traiecerunt, assidue rege (Kalomano) cum ualidissima manu equitum a sinistris gradiente una cum Baldewino (fratre ipsius ducis) et caeteris obsidibus, quousque ad locum, qui dicitur Francauilla, peruentum est. Illic per tres dies remorati uitae necessaria et quibus indigebat exercitus precio mutuantes, cum omnibus Maleuillam descenderunt, in littore Sowa diebus quinque pernoctantes. Illic duci caeterisque principibus exercitus innotuit, quam intolerabilis uirtus militiae imperatoris Constantinopolis affuisset ad prohibendam peregrinis uiam per regnum Bulgariae. Quopropter dux et uniuersi consilium inierunt, ut partem exercitus in armis trans fluuium praemitterent ad reprimendos hostes, milites imperatoris, quousque populus enauigaret; non amplius enim quam tres naues illic repertae sunt, cum quibus mille equites loricati ad praeocupandum littus transmissi sunt. Caetera multitudo, copulatione lignorum et uiminum, fluminis alueum superauerunt.

Vix enauigauit populus et eorum princeps, et ecce rex cum omni apparatu suo et fratre ducis, Baldewino, eiusque uxore et cunctis obsidibus affuit, quos ibidem in manu ducis restituit; ac de hinc nimia dilectione commendato duce fratreque eius in donis plurimis et osculo pacis in terram regni sui reuersus est. Dux uero et omnis exercitus illius altera in ripa constituti, in uilla Belegraue Bulgarorum hospitio pernoctarunt, quam Petrus et illius exercitus longe ante depraedati combusserant.[15]

Alberti Aquensis histor. hierosol. lib. II, c. 6—7. p. 199—200. ed. cit. Wilken: Geschichte der Kreuzzüge I, 102—105. Michaud: Histoire des Croisades I, 84—5.

3.

A. 1097.

Dalmatiae urbes dant Venetis subsidium in expeditione cruciata.

Vitalis Michael dux statuitur anno domini nostri Iesu Christi millesimo nonagesimo sexto. Quo creato Veneti crucem assumentes subsidium in acquisitione terrae sanctae mittere decreverunt; et per legatos suos, Baduarium de Spinalo et Phaledrum Stornato, Dalmatinos, ut conferant, requirunt. Illi autem fidei zelo et promissae fidelitatis assentiunt. Congregata itaque concione in capella sancti Marci Henricum Contareno episcopum in suum rectorem, Ioannem vero Michaelem, ducis genitum, in ducem exercitus elegerunt. Et ducentorum fere navigiorum parato stolo a portu secedentes in Dalmatiam veniunt; et ab eis sumpta fidelitate ex ipsis secum assumunt, et Rhodum navigant; ubi hyemare coguntur.

A. Danduli chronicon venetum ed. Muratori XII, 256.

Quae de navium numero et de adventu earum in Dalmatiam referuntur, hausta sunt e translatione s. Nicolai (Ughelli: Italia sacra tom. V, col. 1220 ss. Cornelius: Eccles. venet. dec. Dec. XII, 6 ss.), quae a synchrono monacho quodam veneto concinnata esse videtur. Simonsfeld: Andreas Dandolo und seine Geschichtswerke. S. 96, 120. Quae item de subsidio a Dalmatinis dato adducuntur, confirmantur „promissionis cartulis" Spalatinorum et Tragurensium (v. Acta nr. 138—139, p. 178—9).

Expeditionum cruciatarum, quae Chroatiam et Dalmatiam contingebant, obscurior memoria potuit sequiori aetate ansam dare commento de Svinimiri regis provocatione ad partem capiendam in eliberandis sacris locis, deque hanc ob rem subsecuta procerum conspiratione et regis caede. Kronika hrvatska: Arkiv za jugosl. poviest. I, 33—36. V. Rad XIX, 97—104.

[1] Raimundi, comitis Tolosani vel de s. Aegidio. [2] Podiensis Adamari. [3] „Eis Bodinus, Sclavorum rex, amicabiliter fauit". Order. Vital. IX. 4. ed. A. Leprévost. tom. III, pag. 485. [4] Scilicet Raimundus comes Tolosanus et Ademarus episcopus Podiensis. Vide item lib. I, c. 17. [5] Iaderam. [6] Sensaveir. W. Tyr. [7] Belegrada, Belgrad, civitas ad confluxum Savi et Danubii, Romanis Singidunum. Distinguitur a civitate eiusdem nominis, quam Willermus archiep. Tyrensis (historiae lib. I, c. 17. ed. Bongars), transitum Godescalci per Hungariam describens, intelligit: „Tandemque apud locum, cui nomen Bellograua est, qui locus in umbilico regni eorum positus est, praedictorum insensatorum confusam reperiunt multitudinem". Hicce Bellagraua est Belgrad, Alba regia. [8] „Semlin. Nos vieux chroniquer ont appelé cette ville Malle Villa (ville du malheur), d' abord parce qu' ils n' en savaient pas le

nom, ensuite parce qu'elle avait éte funeste aux croisés". Michaud op. cit. I, 70. [9] Nominis forma indicaret fluvum Margum, Moravam; verum subintelligendum esse Savum e subsequa desciptrione et verbis W. Tyrensis (v. infr. nota 15) elucet. Est itaque eror sive auctoris sive scribae. [10] Willermi Tyrensis historiae lib. I, c 18 (ed. Bongars): „Ille vero (i. e. Galterus cognomento Sensauer) regno eius (regis Calemanni) cum omni tranquillitate transcurso usque ad fluuium Maroe, qui eiusdem regni limes ab oriente dinoscitur esse, peruenit incolumis. Quo transito Bulgarorum fines cum suis legionibus attigit, ad locum perueniens, qui dicitur Bellegrauia Eo tamen ignorante trans eundem fluuium in loco, cui nomen Malauilla, de comitatu eius quidam remanserant, ut cibos emerent et ad iter colligerent quaedam necessaria; quos Hungari comprehendentes, nudatos et affectos uerberibus, ablatis omnibus remiserunt ad suas. [11] i. e. Niš, Niz, Nisus, veterum Naisus. [12] etiam Hesternit, Stralicia, veterum Sardica, bulg. Sredec, Sofia. [13] i. e. Philippopolis, bulg. Plovdiv. [14] Pincenati, Patzinacae, qui veterem Daciam (Valachiam) et dexteram Danubii ripam inhabitabant. [15] W. Tyrensis lib. II. c. 3: „Tandem uero ad Malleuillam . . peruenientes, in ripa fluminis Sauoa, quousque exercitui transitus pararetur, consederunt . . . Dux uero traiectas secutus expeditiones in ulteriorem ripam cum residuo principum et populi se contulit consequenter, ueniensque ad Bellagrauam, Bulgariae oppidum . . ibi castra metatus est. Inde compositis sarcinis et legionibus ad iter expeditis Bulgariae syluas et late patentia nemora transcurrens, primum Niz, deinde Straliciam peruenit".

230.

Relationum inter Chroatiam et Hungariam, queis intimior nexus praeparabatur, memoriae passim seriores obscurioresque.

1.

Lucta pro antiquae Pannoniae superioris parte intra Dravum et Savum.

(Sublestae fidei).

Satis indagavi, quaesivi: quando et qualiter haec pars Sclavoniae devenit ad Croatiae reges et ab Hungaris ac regno Hungariae est ammissa? Sed hic vere quadrat, quod scripsit Albertus abbas Stadensis[1]: „Rara fides ideo est, quia multi multa loquntur".

(*A. 1030—1038.*) Dum sanctum Pannoniae totius regem cum exercitu petiisset Counradus imperator[2]: Croatiae rex Cresimirus sanctum Stephanum adiuvit, et XVI kal. Septembris victoriam habuerunt. In rei huius remunerationem, dum anno MXXXI Counradus cum Stephano per ambasiatores, Emerico adiuvante, paciscerentur,[3] pars haec Sclavoniae, quae regni erat Hungariae, nam

pars a decennio Diogeni duci Syrmensi parebat,[4] a Culpe in Savum influentia per fluvium Trebes[5] et campum luteum sive Czernitz[6] ad Dravum usque,[7] regi Croatiae cesssit. Tum episcopi Croatensis iurisdictio ad Dravum extensa est;[8] et Godimir, quasi fructus pacis, banus[9] a Cresimiro declaratur. Haec amicitia cessioque ne civiles faciat sancto Stephano motus, filia Cresimiri futura uxor sive sponsa Emerici ducis Sclavoniae declaratur. Mors Emerici, sequente anno secuta, evertit connubium. Petrus[10] pro Emerico titulum Sclavoniae ducis obtinuit, qui recuperare volebat Sclavoniam, dotis titulo datam, ut dicebatur, sponsae Emerici. Verum sanctus rex, quietis pacisque amans, iniquum censuit, sponsam iure suo privare. Quare Petrus, ut magis pio regi complaceat, cathedralem sancti Petri Quinque ecclesiis absolvit. Anno MXXXV altero, quem nostri Zeanum[11] vocant, in regno Croatiae succedente et Stephani regis terras molestante volebant Hungari, ut cessas partes Sclavoniae recipiat. Rex non convenire, respondit, praecipue dum bellum apertum non inferrent.

(*A. 1038—1046.*) Itaque MXXXVIII mortuo sancto rege, dum viduam eius excludi non posse videretur, ipsa Petrum, qua destinatum a marito regem, ut dicebatur, in socium curarum assumpsit. Sed is totum habere cupiens, eam custodiae angustiis conclusam misere habuit. Duces, episcopi, comites, ad quos regno providere pertinebat, sibi metuentes, dum haec patrari cum regina videbant, Samuelem ducem, Oba dictum, qui ex primis Hungarorum ducibus, Etheo nempe, descenderat, regem dicunt. Petrus fugit ad Henricum;[12] Oba vero ob receptum Petrum Boioarios et Carentinos est depraedatus. Postquam autem Henricus Petrum adniteretur reponere, Stephanus Croatiae rex, Voiosclavus appellatus, montes Trivallos et Servios ad Drinum usque vastavit,[13] et banum Prasca constituit.[14] Petro reposito[15] Andreas fuit oppositus, qui Petrum regem in Osterrich[16] captum excoecat.[17] Petrus sequente anno mortuus, Quinque ecclesiis sepelitur.

(*A. 1046—1064.*) Andreas rex, stabilito sibi regno, de recuperandis regni iuribus solicitus, Adalbertum[18] fratrem ducem fecit Sclavoniae, Radus autem palatinum regni. Isti regem Croatiae coarctarunt, ei Sclavoniam ad veteres limites Zettinae fluenti reduxerunt.[19] Dicunt Belae memorias servari in Belica, Belovar aliisque locis. Adalberto sive Bela duce, ob coronatum puerum Salamonem ac Heinrici filiam ei sponsam ordinatam cum rege Andrea marte aperto pugnante, licet dux Bohemorum cum exercitu Andream

iuvisset, in fuga tamen rex Andreas ex equo cadens et mortuus[20], factum est quod dux Bela regno potiretur. Qui Salamonem in Ostervizza[21] praeclusit. Heinricus indigne haec censens, Ostervizzam venit, sponsam Salamoni dedit, ac audita Belae morte cum exercitu in Pannoniam intrans, Salamonem regno et coronae restituit. Filii Belae, Geysa et Ladislaus, in Poloniam fugiunt; ac inde cum exercitu redeuntes episcopi et proceres sic componunt, ut duae partes Salamoni, tertia ducum esset. Quibus pactatis (anno) MLXIV Quinque ecclesiis coronatus est Salamon.

(*A. 1064.*) Eadem ocasione bano Svinimir ducum sororem uxorem datam volunt[22] et cum ea cessam Sclavoniae partem, uti olim a Stephano rege data fuerat filiae Cresimiri, sponsae ducis Emerici. Reliquum Ladislaus habuit cum parte Hungariae usque ad Tisciam et Arabonem, ut essent in comitatu Crisiensi multae memoriae Ladislai. Affinitate hac Svinimir potens factus ad regnum Croatiae pervenit, Ladislaus et Geysa ad coronam Hungarorum. Salomonem Boioarii ipsi, quod ipsi nihit obtinuissent, sunt persecuti, quod postremo carens regno, desierit[23].

Joannes archidiaconus goricensis, scriptor saeculi XIV ap. B. Krčelić: De regnis Dalm. Croat. et Sclavoniae notitiae praeliminares. pag. 101—102. De Joanne archidiacono cf. meam investigationem in Književnik I, 548—557, item I. Tkalčić: Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis vol. II, p. I—XII.

V. Klaić (Ocjena odlomka iz kronologije ili ljetopisa Ivana arcidjakona. Izvjestje o kr. velikoj gimnaziji u Zagrebu 1873/4, p. 1—22) documentum istud a quodam tardiori falsario, ni iste forsitan ipse editor fuit, compilatum esse censet. Verum Krčelić firmiorem amplioremque rerum hungaricarum scientiam in operibus suis palam fecit, quam ut facinoris eiusmodi incusari possit, eo quidem minus quod fragmentum istud vetustioribus chronicis hungaricis, qualis illa Simonis de Keza est (v. infra p. 481.), inniti videatur.

Quae de rebus croaticis in hoc documento adferuntur, deductionibus historicis compilatoris adtribuenda esse videntur. Dum Stephani filius Emericus in eiusdem „vita" (Endlicher: rer. hung. mon. arpad. I, 193—201) „dux" tantummodo appellatur, additur alibi etiam provincia, cuius dux fuerit: in annalibus hildesheim. (ad a. 1031. Pertz: Mon. Germ. SS. III, 98) „dux Ruizorum"[24], in chronica hungarorum (Endlicher ibid. p. 76) „nobilis dux Sclavonie", in lectionibus breviarii ecclesiae zagrab. (Krčelić op. cit. p. 103. Rad XXVII, 84) „dux Sclauonie". Ita etiam sponsam Emerici „vita" (ed. cit. p. 197) in genere „de regali prosapia" ortam dicit, quod etiam ab officio ecclesiae zagr. receptum est; annales vero polonici (Bielowski: Monumenta Poloniae historica I, 508) eandem Mesconis, Poloniae regis, filiam fuisse perhibent (V. Rad, loc. cit. p. 82—5).

2.

C. a. 1079—1083.

Svinimiri Chroatiae et Dalmatiae regis Hungaris adiuvantibus, contra Luitolphum Carantaniae ducem bellum.

Misit itaque rex Zolomerus[25] Dalmatiae, qui sororius Geysae erat, nuncios ad regem Salomonem et ducem Geysam; et rogavit eos, ut propria persona eorum contra adversarios suos, scilicet Carinthios, ipsum adiuvarent, qui tunc marchiam Dalmatiae occupaverunt. Rex igitur et dux collecto exercitu iverunt in Dalmatiam, et ablatam ei restituerunt integre. Regi igitur ducique dona regalia ac pretiosa palatia, aurum et argentum multum donavit.

M. Joan. de Thurocz chronica Hungarorum c. XLVII. p. 184. ed. Tyrnaviae 1765.

Quamprimum itaque (Luitolphus) ducatus solium conscendit,[26] mox aggressus est illum vi pacificare contra proterviam Zolemyri Dalmatiae regis, qui eotum assidue cum Hungarorum auxilio Carinthiam invadebat. Sed quum Luitolphus videret, vires suas nimium debiles esse, eo quod Zolemyr magnum praesidium in Hungarorum duce Ludovico[27] uti etiam in Bohemis haberet, circumspecte consilium cepit, quo suos praecipuos milites, dominos et subditos congregaret, quatenus eorum consilio et auxilio hosti graviter resisteret. Advocavit igitur Ottocarum III marchionem Styriae,[28] Wilhelmum et Conradum, comites in Starchant et Haynburg,[29] quibus iussit, ut cum omnibus copiis Villachum venirent, quod etiam indilate executi sunt. Quum itaque ipsi cum suis illuc advenirent, archidux Luitolphus gavisus est valde, atque illis clare exposuit, quomodo Zolemyr rex Dalmatiae inde ab aliquo tempore eius subditis magna damna inferat, regionem depopuletur, et eo iam audaciae devenerit, quod nostrum nulli pacificam vitam permittere constituerit, quousque perverso scopo suo plene non potiatur. Quare ipse, qua ipsorum princeps, huic malo providere statuit, nilque praetermittere, quo inimico severe occurratur. Spem itaque in ipsos, ceu fideles subditos, reponit, quod sint nimirum in hoc tum ipsi quam et communi patriae fidem praestituri. Ubi haec principibus exposuisset, vix dici potest, quam vehementem animum praefati domini in loco ipso manifestaverint, tum illi omnem potentiam suam suorumque amicorum et fautorum offerentes. His actis coepit Leopoldus ubique in provincia sua copias colligere, eo quidem cum successu, quod paucas post hebdomadas, accedente subsidio Styriae marchionis aliorumque dominorum et subditorum,

exercitum viginti millium armatorum equitum et peditum congregaret. Quum lustratio ista regi Zolemyro per speculatores suos nota reddita esset, ipse quoque vires adauxit, ac dein legatos ad levirum suum ducem Ludovicum in Hungariam propter auxilium et ad Leopoldum in Carinthiam misit, qui huic pacem offerent, si polliceretur, se limites regni non amplius, antenatorum suorum more, adtrectaturos; sin secus, bellum sibi indicendum sciat Ad haec respondit Leopoldus, se velle illum in domo sua adire ibique facto ostendere, quid ipse et Carinthii sui contra Dalmatas et Hungaros valeant. Minas has illico cum gaudio exequendo irruit cum omnibus ducibus suis in hostis terram, quocum mox ad Aquileiam[30] convenit. Iusserat autem dux marchioni Styriae et comitibus Wilhelmo et Conrado, qui conspicui et experti duces erant, ut omni exercitui attendant, ne belliducum incuria probrum et periculum oriatur. Quare Zolemyrus nostros pacificos et immobiles videns, tali cum impetu et celeri festinatione in eos irruit, quod multi in vigiles marchionis Ottocari penetraverint. Sed quum Luitolphus, qui cum belliducibus suis exercitum suum in aciem rite disposuerat, hostem in suos absque ordine irruere observasset: copias suas, quasi inimico locum cedere vellet, bifarie divisit, donec hostem utrinque cingeret; tum aggressus eum adeo delevit, ut pauci, qui in Zolemyri castra confugerant, salvarentur. Tres praecipui Hungarorum belliduces, praeter multos alios viginti Dalmatinorum proceres magnae dignitatis et originis cum illustri nobilitate in loco pugnae caesi sunt. Tum nostri spoliis onusti laeti domum reversi sunt.

Hier. Megiser: Annales Carinthiae. Lipsiae 1612. lib. VII, c. 32. pag. 742—5. Vertentes e germanico in latinum rem tantum adornantia ommisimus.

Hier. Megiser († 1616) ad confirmanda quae in hoc capite de gestis ducis Luitolphi narrat, provocat se ad opera Nicolai Claudiani (in farragine), Joannis Aventini (chron. Bavariae lib. V), W. Lazii (de migratione gentium lib. VI), Conradi abbatis Urspergensis (alias Ekkhardus Uraugiensis. Pertz : Mon. Germ. SS. VI, 17—267), Joannis Stumphii (1500—1566), Huldrici Mucii (alias Hugobaldus Ulricus, 1496 † 1571. V. Pistorius: Scriptores Germaniae t. II, p. 605 ss), nec non ad antiqua documenta manu scripta („die alten Schriften der Reichnau und S. Gallen in Schweitz"). Fragmenti nostri de belli inter Luitolphum et Svinimirum in nullo dictorum scriptorum exterorum, quantum perquirere potuimus, vestigium reperitur. Scribendi ratio nominis Chroatorum regis (Zolomyr) innuere videtur, auctorem e hungarico fonte hausisse; verum ipse in omnibus adiunctis non convenit cum narratione, quae de

eodem eventu apud J. Thuroczium conservata est. Quare dicendum est, auctorem vel hungaricum documentum e propria combinatione adauxisse et mutasse, vel vero scripto praeterea fonte usum fuisse.

Caeterum turbulentum Svinimiri regimen etiam epistola papae Gregorii VII a. 1079 (Acta nr. 107, p. 124) indigitat. V. Rad XXVIII, 174—180.

3.

A. 1091—1093.

Hungariae regis Ladislai in transalpinam Chroatiam irruptio (1091). Almus constituitur rex in Chroatia Savia. Episcopatus Zagrabiae fundatur.

Qualiter Ungari caeperunt dominium Dalmatiae et Chroatiae. Eo namque tempore rex Suinimirus mortis debitum solvit, nullumque suae posteritatis haeredem reliquit. Sic ergo tota regalis sanguinis deficiente prosapia, non fuit ulterius qui in regno Chroatorum rite succedere debuisset.[31] Cepit itaque inter omnes regni proceres magna discordia suboriri; et cum divisim modo hic modo ille regnandi ambitione sibi terrae dominium vendicaret, innumerabiles rapinae, praedationes, caedes et omnium facinorum seminaria emerserunt; alter enim alterum insequi, invadere, trucidare quotidie non cessabat.

Verum his temporibus extitit quidam ex magnatibus Sclavoniae, qui, cum a suis esset contribulibus multis lacessitus iniuriis multisque damnis attritus, non sperans aliter se posse tantis resistere malis in Ungariam profectus est. Tunc ad regem Vladislavum ingressus, eum alloqui cepit, persvadens ei, ut ad capiendum Chroatiae regnum et suo dominatui subiugandum exiret, dans ei plenam fiduciam id facile posse complere, cum regnum illud vacuum et sine tutela regalis providentiae remansisset.

His ergo Vladislavus rex inductus consiliis, absque mora coadunato exercitu copioso, venit et occupavit totam terram a Dravo fluvio usque ad alpes, quae dicuntur ferreae,[32] nullo obice resistente. Post haec transivit alpes, et caepit impugnare munitiones et castra, multaque praelia committere cum gentibus Chroatiae. Sed cum alter alteri non ferret auxilium, essentque divisi ab invicem, facilem victoriam rex potuit obtinere. Nec tamen usque ad maritimas regiones pervenit; sed audiens quod quaedem gens[33] sui regni fines intraverat, in Ungariam repedavit.

Fuit autem rex iste non solum armis strenuus, sed religione et sanctitate insignis. Huius temporibus gens Scythica in multitudine

gravi intra Ungariae fines irrumpens, magnas hominum strages fecerunt. Sed Vladislavus rex, coacto in unum sui regni exercitu, in hostiles turmas viriliter irruens, divino protectus auxilio, maiorem partem barbaricae nationis passim per campos stravit in mortem, alios vero extra regni confinia effugavit.

Thomae archid. spalat. hist. salonit. c. XVII, p. 325 ed. Amstelodam.

Ipse (Ladislaus) primus Dalmatiam atque Croatiam suae monarchiae perpetuo subiugavit. Cum enim rex Zolomerus sine liberis decesisset, uxor eius, soror regis Ladislai, ab inimicis viri sui multis iniuriis praegravata, auxilium fratris sui, regis Ladislai, in nomine Iesu Christi imploravit. Cuius iniurias rex graviter vindicavit et Croatiam atque Dalmatiam integraliter sibi restituit, quam postea praedicta regina suo subdidit dominio. Quod tamen rex non fecit propter cupiditatem, sed quia secundum regalem iustitiam sibi competebat haereditas, quoniam quidem rex Zolomerus in primo gradu affinitatis eidem attinebat, et haeredem non habuit.

M. Joan. de Thurocz: Chronica Hungarorum c. LVI, p. 211 ed. J. G. Schwandtner. Tyrnaviae 1765. Cf. A. Bonfinii rerum ungaricarum decades. Dec. II, lib. 4, p. 224. Hannoviae 1606.

Anno incarnacionis Iesu Christi nostri domini millesimo xcı. Kyri Alexio Constantinopoleos imperante, tempore quo Vladislaus, Pannoniorum rex, Chroacię inuadens regnum domnum Almum, suum nepotem,[24] in illo statuit regem.

V. instrumentum iadertinum acta nr. 128. p. 154.

(Rex Ladisclauus) zagrabiensem constituit episcopatum, uidelicet ut quos error idololatrie a dei cultura extraneos fecerat, episcopalis cura ad uiam ueritatis reduceret. Ad instruendam ergo huius plebis ignorantiam quemdam boemicum uenerabilis uite uirum, nomine Duch, idoneum repperit, quem eidem ecclesie pastorem per suum capellanum Fancicam delegauit....

Ex instrumento a. 1134 acta nr. 130, p. 158. V. etiam Tkalčić: Monumenta historica episcopatus zagrab. II, 5.

In reliquo de hac Ladislai in Chroatiam expeditione bellica v. Rad XXX, 102—110.

4.

A. 1097.

Colomanni Hungariae regis sponsa, Rogerii Siciliae ducis filia, ex Panormo in Hungariam itinere Albae sive Belgradi excipitur.

Alemannus[35] autem rex Ungarorum, audiens famam Siculorum gloriosi comitis Rogerii,[36] legatos dirigens filiam suam in matrimonium concedi expostulat. Ille vero, quamvis honesti viri, qui ad hoc venerant, essent, tamen illos honeste a se dimittens, de suis etiam, ne falleretur, cum ipsis dirigens remandat, ut si executum quod coeperat velit, alicuius auctoritatis gradus vel ordinis personas, quibus facilius credatur, ad id confirmandum mittat.

Qui anhelus exequi, Arduinum Joviensem episcopum[37] et Thomam comitem[38] idem expostulatum mittit. Comes autem eos honeste accipiens secum detinuit, de suis honestos et callidos viros apud Pannoniam mittens, in eorum praesentia a proceribus[39] regionis illius exequenda postulabatur juramento firmare cogi. Quod rex libenter annuens per suum ducem, nomine Alivum,[40] et reliquos non minoris dignitatis viros, omnia, quae mandaverat, exequenda iuramento firmavit. Sicque legatos comitis, ut pactum firmatum renuncient, munificatos a se dimittit. Comes autem relatione suorum accepta, haud secus et ipse legatos regis a se dimittens, pluribus honoribus a se compilavit; regi terminum, quo sibi filiam suam mittat, statuit.

Anno itaque incarnationis millesimo nonagesimo septimo, apparatis, quae necessaria erant, mense Maio cum trecentis militibus usque Thermas[41] conducere facit Henricum Leocastrensem episcopum, et quosdam de fidelibus suis abinde maritimo cursu usque Pannoniam,[42] cum puella procedere faciens, qui navibus apparatis, puellam cum multibus sponsalibus intromittentes, velis vento commissis, prosperaaura stante per aequora feruntur, usque dum in portum Albae,[43] qui juris regis Ungarorum est, impune applicant. Hic Vincurius[44] comes Bellegratae, missus cum quinque millibus armatorum, obvius fuit, eamque cum his, qui cum ea venerunt, decenter excipiens, usque ad regem perduxit.

Per totam Pannoniam nuptiae regis praeconizantur. Undique cum enxeniis concurritur. Et cum semper frequens et numerosa manus ex more cum rege innumerabilem turbam plus solito nuptiarum, et novae reginae visendae appetitis conflavit, die terminato praesentibus archiepiscopis et episcopis et diversis ordinibus

dos puellae legali more in publico protestatur. Rex et regina catholice pariter desponsantur, sollemnesque nuptiae in tentoriis et ex virentibus ramis tabernaculis tectis celebrantur. Nam nullae domus tantae multitudini sufficiebant.

Nuptiis itaque regalibus expletis, rex episcopum Leocastrensem, et qui cum ipso reversuri advenerant, aliquantisper secum commorari faciens, ut videt de egressione festinos, legaliter munificatos a se dimisit. Illi ad portum venientes, maritimo cursu regredi accellerant.

Gaufredi Malaterrae historia sicula lib. IV, c. 25. Muratori: Script. rer. ital. V, 599.

Scriptor, ordinis s. Benedicti monachus, Guillelmo Apulo synchronus, illo aliquot annis serius scripsit iussu Rogerii, Siciliae comitis fratrisque Roberti Guiscardi, historiam Normanorum ab adventu gentis in Apuliam usque ad a. 1099.

Adest quoque versio italica a. 1358 Simeonis de Leontino, capellae regiae apud Fridericum capellani. Bibliotheca nazionale a Napoli, sala dei msc. istorie e croniche di Sicilia V. G. 29 a 161. Monumenta Hungariae hist. vol. 46. p. 34—5. Budapest 1873.

De fragmento nostro disserui in Rad XIX, 82—84. XXX, 126—128.

5.

A. 1101—1103.

„Conventio amicitiae" inter Hungariae regem Colomanum et Venetiarum ducem Vitalem Michaëlem (1101). Memoriae, qualiter Colomanus Chroatiae et Dalmatiae rex factus est.

Colomanus, diuina fauente ac gubernante clementia Ungarorum rex, Vitali Michaeli, strenuissimo Venetorum duci, suisque optimatibus salutem amicitiasque perpetuas. Cum scriptura quotidie clamet dicens, uiam (iustitiae) non esse deserendam: mirum est super his, qui aliam existimant fore capiendam. Quapropter uobis litteras has studemus referentes, nos uestras, sicut antecessores nostri inter se habuerunt, amicitias cupere sempiternas. Uerum quando nec litteris nec legato uestris, uti petiueratis, respondimus petitionibus: ideo uero minime arbitrari oportet, hoc hastu[45] doloue fecisse; sed ob commodum atque utilitatem nec non indeficientem unamquamque stabilitatem distulisse; fati namque scimus, hoc firmum minus stare, si sine tocius regni consilio factum esset. Quare nunc uobis, quod quesiueratis, firmius totius regni uoluntate, non solum litteris uerum etiam proprio legato, effectum curamus reddere. Vestra igitur

uestrorumque procerum noscat prudentia: nos nostrumque regnum uestro uestrorumque amore indissolubili uinculo necti[46] desiderare. Unde quia cuncta, que dicere cupimus, scribere ob legentis[47] fastidium nequimus: idcirco talem studemus mandare nuncium, uerbo cuius non detractetis adhibere auditum atque studium; sed ut nostris perpetuis non dubitetis obtemperare uocibus, attamen pauca etiam litteris insinuare laboramus. Volumus equidem ob stabilitatis firmamentum inter nos atque uos, nostros uestrosque maiores, uerum fieri sacramentum, quo[48] commune habere ac facere, cum necessarium fuerit, uicissim ualeamus augmentum; firmius enim constat magisque perpetuum, quod undique unitur firmissimo ligamento, quam quod debiliori subnictitur fundamento; et que recte mandamus, ad perfectam exequutionem communi uoto sincere omni nixu animi amminiculante potentia dicere ualeamus et laboremus. Preterea indefectibiles grates (agimus), nostros quod[49] nuncios semper non (parum) honorifice tractauistis; tamquam (quod) sagaciter omne consilium exhibuistis. Quod idem uero honorificentius atque sagacius huic nostro legato, uti nobismet ipsis, exhibere petimus; quippe uera dilectio non uoce solum sed etiam opere ostenditur; amicus namque in necessitate probatur.

Conuenientia amicitie, que facta est inter regem Ungarorum ac ducem Venetorum. Ego Colomanus, Ungarorum rex, per memet ipsum et per meos omnes tecum, Vitalis Michael, Venetie, Dalmatie, Chroatie dux[50], et cunctis optimatibus[51] de uestro ducatu ueram et firmam amicitiam atque concordiam ab hoc die in antea obtinebo; et te ac tuos et cunctas ciuitates, subiectas ducatui tuo, et omnia castella et loca subdita et obedientia potestati tue, per me et per meos conseruabo, et nullo modo inquietabo. Et si aliquis ex meis aliquem uestrum foris fecerit aut offenderit, ac si cognitum fuerit, infra dies triginta emendabo. Hec omnia per sacramentum sunt confirmata ac confederata equali conditione ab utraque parte. Sed tamen, quia in principibus meis et senioribus[52] dubium uidetur, utrum te ducem Chroatie atque Dalmatie nominauerim: uolo, immo desidero pro seruanda, sicut statutum est, amicitia, ut a te et tuis, et a me ac meis ita omne prius de medio auferatur ambiguum, ut in quocumque casu tibi per antecesseros tuos, et mihi per meos, certa comprobatione iustitia fuerit, alter alteri nullatenus aduersetur.

Codex Trevisanus in biblioth. Cicogniana Venetiis nr. 2558, p. 113. Fragmentum edidit Lebret: Geschichte der Republik Venedig I, 286.

Marin: Storia civile e politica del commerzio de' Veneziani III, 32 ss. Tafel und Thomas: Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig. I, 65—66. Totum: Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Zagrabiae 1868, I. 4—5. Cod. dipl. CSD. II, 1—2. Nos genuinum textum restituere adnisi sumus.

Conventionem hanc non ante a. 1101 initam fuisse, demonstravi in Rad XIX, 85—6. XXX, 124—126.

Iste (Kalomanus) quoque in regnum Dalmacie misso exercitu occidi fecit regem Petrum[53], qui Hungaris in montibus, qui Gozd[54] dicuntur, occurrens, est deuictus in montibus memoratis et occisus. Unde iidem montes usque hodie in hungarico Patur-Gozdia[55] nominantur. Sedes enim huius regis et solium in Teneu[56] erat ciuitate.

Hoc ergo facto et regno Dalmacie conquistato galeas, naues et teritas cum Uenetis solidauit, mittens cum eis exercitum Hungarorum in Apuliam, ubi Monopolim et Brundusium ciuitates occuparunt, ciuibus quibusdam fidem Uenetis obseruantibus. Cumque easdem ciuitates ad tenendum Uenetis reliquissent, concitatis cursibus planum Apulie in quibusdam locis deuastantes, tribus mensibus in ea permansere. Tandemque ad naues redeuntes per mare in Dalmaciam reuertuntur, capitaneo Hungaro et regis Hungariae banerio ibidem cum Uenetis derelictis. Quas quidem ciuitates Guillelmus iunior rex Sicilie[57] per auxilium Pisanorum cum magnis sumptibus postmodum uix rehabuit.

Hoc tempore Colomanus rex Hungariae misit exercitum in Dalmatiam et occidi fecit regem Petrum. Et per legatos suos cum Venetorum duce (sc. Vitale Michaele) foedus iniit contra Normanos; et pariter exercitum in Apuliam ad eorum damna mittere statuit. Parata autem classe per Venetos, regius apparatus in Apuliam navigans Brundusium et Monopolim obtinet, et tribus mensibus Apuliam vastant et redeunt.

A. Danduli chronicon venetum. p. 259 ed. Muratori.

Simonis de Keza gesta Hungarorum. Rerum hungar. monumenta Arpadiana ed. St. L. Endlicher I, 118—119. E cod. bibl. palat. vindob. saeculi XV.

Scriptor erat „clericus“ regis Ladislai III (IV a. 1272—1290), adnotavitque Hungarorum gesta usque ad cladem a. 1286 Cumanis illatam. Cf. O. Lorenz: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Berlin 1870. S. 271. 2.

Memoriale bone memorie domini Thome, quondam archidiaconi ecclesie spalatensis. Colomanus, filius Vladislaui regis Ungarie[58], stans in regno loco patris sui, et quia multa strenuitate uigebat,

proposuit totam Chroatiam usque ad mare dalmaticum sub suo dominio subiugare. Venit cum suo exercitu usque ad flumen Draue; Chrouates uero audientes de aduentu regis congregauerunt exercitum suum et preparauerunt se ad pugnandum. Rex uero audita congregatione ipsorum, misit suos nuncios, uolens ipsos gratiose tractare, et pacta cum eisdem, ut uoluerint, ordinare. Chrouates vero audita legatione domini regis, inito consilio omnes insimul acceptauerunt et miserunt xII nobiles sapientiores de xII tribubus Chrouatie, uidelicet: comitem Guran[59] de genere Chaçittorum[60], comitem Hugrinum[61] de genere Chucharorum[62], comitem Marmogniam[63] de genere Subithorum[64], comitem Pribislauum de genere Çuddomirithorum[65], comitem Georgium de genere Suaçithorum[66], comitem Petrum de genere Murithorum[67], comitem Paulum de genere Gusithorum[68], comitem Martinum de genere Carinensium[69] et de genere Lapçanorum[70], comitem Pribislauum de genere Pol(et)ithorum[71], comitem Hobradum de genere Laçnicithorum[72], comitem Joannem de genere Jamomethorum[73], comitem Mirognum de genere Tugomirorum[74]. Qui uenientes ad dominum regem ei debitam reuerentiam exhibuerunt. Dominus uero rex ad osculum pacis eos recipiens et honorifice eos tractans, ad talem concordiam deuenerunt: quod omnes predicti teneant suum pacifice et quiete; et quod non teneantur aliqua praedictarum generationum, nec eorum homines, regie maiestati soluere censum; nisi tantum teneantur domino regi, quando aliqui inuaderent sua confinia regalia, tunc si dominus rex mittet pro ipsis, tunc ire debeant adminus cum decem armigeris equitum de qualibet generatione predicta suis sumptibus et expensis usque ad flumen Draue; inde uersus Hungariam ad expensas domini regis, usquequo exercitus durauerit, debeant permanere. Et sic extitit ordinatum de anno nostrae redemptionis M° C° II°.

Appendix ad eiusdem auctoris historiam salonitanam p. 370 ed. J. Lucii. Contuli cum cod. msc. membr. bibliothecae com. Fanfognae Tragurii saec. XIV. V. Rad XXVI, 175.

De authentia et axiopistia „memorialis" disserui uberius in „Književnik" I, 375—383.

Vladislavo rege migrante ad dominum, Colomanus sibi in regno successit. Hic cum esset vir ferocis animi, proposuit totam terram usque ad mare dalmaticum suo dominio subiugare. Venit ergo cum multo armorum apparatu, et obtinuit caeteram partem Sclavoniae, quae a Vladislavo fuerat, praetermissa. Itaque ad mare usque per-

venit, ut civitates maritimas occuparet. Tunc ad Spalatensem civitatem primo accessit, petens pacifice ut sua se sponte dominatui eius subiicerent nec ante permitterent destrui se et sua. At vero Spalatenses, obfirmatis bene portis, per murorum circuitum cum armis diffusi non acquiescebant regi, metuentes dominium gentis ignotae et extraneae experiri; quippe nescientes quid rex de civitate vel de civibus cogitaret. Tum rex et eius principes indigne ferentes, et se quasi contemptos a Spalatensibus arbitrantes caeperunt multa civibus comminari; et positis castris non longe a civitate devastabant campos, praedasque, quas poterant, faciebant. Unde factum est, ut Spalatenses obdurato animo cuncta proponerent sustinere pericula et damna potius, quam iugum susciperent Ungarorum. Cum ergo sic aliquantum temporis pertransisset, intellexerunt tandem per internuncios, homines esse christianos, et quod rex vellet cum eis benigne agere, si se eius ditioni adhuc pacifice subiugarent. Tunc Spalatenses, inter se facto consilio, miserunt Crescentium archiepiscopum ad regem Colomannum, pacem postulantes ab eo. Quem ille benigne suscipiens, annuit omnibus petitionibus, quas Spalatenses fecerant pro pacis foedere componendo. Facta igitur conscriptione omnium, quae hinc inde fuerant ex beneplacito stabilita, iuravit rex cum suis principibus omnia firmiter observare. Postera vero die iuraverunt Spalatenses, primo quidem maiores deinde iuniores postea vulgus omne, ut Colomanno regi et eius posteris ac regno Ungariae subiecti et fideles omni tempore permanerent. Tunc rex civitatem ingressus, valde honorifice a clero et populo susceptus est. Et ea die procuratione affluenter a communi suscepta, confectisque ac traditis immunitatis privilegiis[75], profectus est. Inde autem pertransiens venit Tragurium, et deinde Jaderam, a quibus civitatibus simili exemplo susceptus, fecit eis libertatis privilegium. Et sic in Ungariam est regressus anno domini millesimo centesimo tertio.

Thomas archidiac. spalat. histor. salon. c. XVII, p. 325—6 ed. J. Lucii.

Manifestum est, a Thoma archidiacono in contextu historiae salonitanae fusius exponi, quo modo Spalatum se regi Colomano subiecerit, occupatio vero aliarum Dalmatiae urbium nec non Chroatiae ibidem brevibus tantum attingi; quorum alterum neque scopus operis necessario exigebat. Quod itaque in opere ipso praetermisit, supplevit in „memoriali“ enarando fusius, quo pacto Chroatiae populus Colomanum in regem suum agnovit.

Thomae archidiaconi narratio illustratur hoc documento:

Anno incarnacionis domini nostri Jesu Christi millesimo centesimo secundo. Ego Collomanus, dei gracia rex Ungarie, Chroacie atque Dalmacie, saluo abito consilio, postquam coronatus fui Belgradi supra mare in urbe regia . . .

Donationales in registro monialium s. Mariae Jaderae fol. 17. b, 18. Rad XXVI, 167. Lucius de regn. Dalm. et Croat. lib. III, c. 3, p. 113 ed. Amstelod. Farlati: Illyr. sacr. IV, 5. Cod. dipl. CSD. II, 5.

Cf. quoque notam cuiusdam anonymi de curia celebrata a Colomano ante civitatem Jadram. Pactor. I, 239. Wenzel: cod. diplom. arpadianus contin. Pestini 1860, p. 43. Monum. spectantia historiam Slavor. merid. I, 5. item vitae b. Joannis tragur. c. 4 et 5. Farlati: Illyr. sacr. IV, 312—3. Historia s. Christophori ibid. V, 253. tandem inscriptiones cod. dipl. CSD. II, 235—7.

Ceterum fusius de re ista disserui in Književnik I, 375—383. et Rad XXX, 121—138.

[1] Natus ad finem saec. XII, a. 1232 factus abbas monasterii Stadensis. Scripsit annales Stadenses, qui cum a. 1256 terminant. Pertz: Mon. Germ. Script. XVI, 271. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Berlin 1874. II, 307. [2] De hoc bello scribunt: Wipo, Vita Chuonradi. c. 26. Pertz: Monum. Germ. XI, 264. Annales Sangalenses, annales Hildesheimenses, annales Altahenses, annalista Saxo, vita Meinwerci c. 205, vita s. Stephani maior c. 15. (ed. Endlicher I, 179). W. Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit. IV. Aufl. B. II, S. 259—61, 633. Büdinger: Oesterreich. Geschichte I, 421—2. [3] Annal. hildesheim. ad a. 1031 (Pertz: M. G. SS. III, 98): „Eodem anno imperatoris filius Heinrichus rex, et ipse dux Baioariae, et Stephanus rex Ungaricus cum iuramento invicem firmaverunt pacem". [4] V. nr. 212, p. 432. [5] Trebež, uniti Ilova et Pakra fluvii ita appellati in Savum infra Lonjam influunt. [6] Črnec, rivus in Lonjam influens. [7] adeoque Panonniae superioris pars intra Savum et Dravum. [8] Thomae archid. spalat. histor. salon. c. XIV. p. 322. v. acta nr. 152. p. 200. [9] Cuius fit memoria in actis nr. 29, p. 38, item nr. 45, p. 62. [10] Filius sororis Stephani et Venetiarum ducis Ottonis Urseoli. [11] Cresimiro successit teste Petro Cresimiro (acta nr. 45, p. 62) huius pater Stephanus. Cf. Muratori: script. rer. ital. XII, 254: „Stephanus Stornato alias Zuane". [12] initio a. 1041. [13] nomen Croatiae regis iustum quidem est; sed tum agnomen, quam quae de irruptione eius bellica addita sunt, perperam a contemporaneo eiusdem nominis Serborum duce: „Στεφανος ὁ Βοϊσθλαβος, ὁ τῶν Σερβων ἀρχων" (Georg. Cedren. p. 526, 543 ed. bonn.) ad Chroatorum regem translata sunt. Rad XIX. 74. Voisclavus, non Volosclavus legendum est. [14] Convenit cum acto nr. 45, p. 62: „et Stephanus Prasca". [15] a. 1044. [16] non Ostersich, Osterreich. [17] a. 1046. [18] Büdinger: Ein Buch ungar. Geschichte. S. 15: „Adalbert identisch mit Bela". Slav. bel = weiss, glänzend, germ. Adal-berht = glänzend an Geschlecht. [19] De Radi palatini victoriis vide apocryphum actum nro. 223, p. 545. [20] a. 1061. [21] an non loco Ostrogon, Ostrihom? [22] Vide infra p. 477. [23] a. 1074. [24] de Ruzzia, Russia vide Rad XXVII, 82. Bielowski op. cit. I, 514 Slavoniam sive Russiam Hunga-

riae superioris partem subintelligit. [25] Forma hungarica slävici nominis Svinimir, unde primum „Zuanimer" (Donationales Ludovici I a. 1359. Fejer: cod. dipl. Hung. t. IX. v. III, p. 156. Cod. dipl. CSD. I, 216) tum „Zolomer". [26] a. 1076 post patrem Markwardum III, quem Megiser 7 aprilis 1077 obiisse putat. Krones: Umrisse des Geschichtslebens der deutsch-österreichischen Ländergruppe. Insbruck 1863. S. 145. [27] perperam pro Geiza vel Ladislavo. [28] Alias „Oczo, Ozio" ab a. 1039—1088 „marchio de Styre". V. Krones op. cit. p. 142. [29] ad Völkermarkt in Carinthia. [30] „bey Aglarn", germ. Aglei, unde slav. Oglaj, Aquileia. [31] Svinimiro Stephanum regem, cui Petrus Cresimirus patruus erat, successisse acta (nr. 124, 125, 126, p. 148—152) testantur. [32] i. e. Gvozd. V. Rad XXX, 106. [33] Cumani, turcicae originis. V. Büdinger: Ein Buch ungar. Geschichte. S. 27, 79—80. [34] i. e. fratris Gejzae I († 1077) filius. [35] i. e. Colomanus, de cuius nomine et natalibus v. M. Büdinger: Ein Buch ungar. Geschichte. S. 163—5. [36] a. 1050—1101. [37] Ioviensis, verisimiliter loco „Geuriensis" i. e. Iaurinensis, licet eiusdem nominis episcopus geuriensis in actis XI saeculi non reperiatur. [38] Thomas albensis comes adducitur in actis Colomani regis a. 1102 et 1108 (v. Cod. dipl. CSD. II, 6. 14). [39] male „posterioribus", potius „procerioribus", proceribus. [40] error loco „Almus", de quo v. nro praec. Simon de Leontino loc. cit. „uno suo duca, lu quali lavia nome Alum". [41] Therma, τὰ Θέρμα nunc Termini in eadem Sicilia. Vide Forbiger: Handbuch der alten Geographie III, 804. [42] codex larrataneus habet „usque ad Panormum", i. e. Palermo. Simeon de Leontino loc. cit. per fina a Scavonia" (Pannonia). [43] Belgrad nostrorum actorum. V. Rad XIX, 83. [44] Simeon de Leontino loc. cit. „lo conti de Mercurio". Quidam Mercurius erat comes ultrasilvanus a. 1111—1113 (Fejér: cod. diplom. Hung. II, 59. VII, 4. p. 59). Quum in illa provincia extiterit civitas Alba (Julia) et comitatus Albensis (slav. Belgrad), an idem Mercurius (Vincurius) comitatus huius ultrasilvani comes pridem non fuit? [45] „factu" pro „hastu" i. e. astutia. [46] recte, pro „necti". [47] legenas. [48] qui. [49] nostrosque. [50] v. supra p. 159—160. [51] „omnibus" pro „optimatibus". [52] „sensibus". [53] qui idem fuisse videtur, qui sub Suinimiro banus fuisse dicitur (v. infra). [54] i. e. G(v)ozd. v. supra p. [55] i. e. Peter-Gozdia, Petrovo Gvozdje. Cf. Petrova gora inter fluvios Koranam et Glinam usque ad Colapim. [56] Tenen, cf. Acta nr. 97 et 100, p. 112, 118. Knin. [57] Guillelmus I a. 1154—1166, Guillelmus II a. 1166—1189. [58] ita etiam putarunt adhuc Pray, Cornides, Katona et alii; verum Colomanus erat Gejzae I filius, adeoque Vladislavo ex fratre nepos. V. Büdinger: Ein Buch ungar. Geschichte. S. 164—6. [59] Cf. Gorun, Goren, Gorjan. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennam. nr. 79. [60] i. e. Kačići. [61] Ugrin. Miklošić op. cit. nr. 477. [62] i. e. Kukari. V. Kukuljević: Povjestni spomenici I, 147. [63] Cf. Mrmonić. Povjestni spomenici I, 71. 198. [64] i. e. Šubići. [65] cf. Čudomerić. Povjestni spomenici I, 80. 185. 200. [66] i. e. Svačići. Cf. Svastić ibid. p. 293. [67] Cf. Murići. Mogorovići ibid. p. 166. 173—175. 177. v. nrum seq. [68] Gusići ibid. p. 137. 179. 228. 229. 241. 261. 275. [69] Karinani ibid. p. 147. [70] Lapčani ibid. 120. 144. 156. [71] Poletčići ibid. 148. [72] Lačničići. [73] Jamometići. [74] Tugomerići ibid. 166. [75] V. litteras Colomani datas 16 Junii 1103 archiepiscopo Crescentio ap. J. Lucium: de regn. Dalm. et Croat. lib. VI, c. 4, p. 279 ed. Amstelod. Farlati: Illyr. sacr. III, 164. Cod. dipl. CSD. II, 8.

231.

Generationum et banorum apud Chroatos usque ad XI saec. finem serior obscuriorque memoria.

(Sublestae fidei).

Tempore transacto erat consuetudo in regno Croatorum: erant septem bani[1], qui eligerant regem in Croacia, quando rex sine liberis moriebatur, scilicet banus Croacie primus, banus Bosniensis secundus, banus Sclauonie tertius, banus Posige quartus, banus Podrame[2] quintus, banus Albanie[3] sextus, banus (S)remi septimus. Et de sex generibus Croatorum erant bani in Croacia, quos eligebant duodecim tribus Croatorum. Et de aliis sex generationibus erant comites in comitatibus Croacie. Kacigi, Cucari, Suaci(gi), Cudomirigi, Mogorouigi, Subigi[4]: isti sunt principales, quibus pertinet banatum, et mittunt sortes cui eorum sors dedit… Isti fuerunt bani in Croacia de genere Croatorum a tempore regis Suetopelegi[5] usque ad tempus Suinimiri regis Croatorum: Stephanus Cucar, Saruba Cudomirigi, Ourica[6] …. Mog(orouig)…. Caci(g)…. Car(an)[7]…. Can…. Slauaz… Cucar fuit iudex regis Cresimir, Cucar. Tempore Suinimiri fuit Petrus Suacig banus. Omnes isti fuerunt bani in Chroacia.

Registrum membran. uti videtur saec. XII, olim monasterii s. Petri in Selo, in archivo capituli spalatensis. p. 27—28. Transsumptum in bibliotheca scientiarum academiae Zagrabiae cod. msc. nr. 287, fol. 55. V. acta nr. 111, p. 136. Rad XXVII, 101.

[1] Plures in regno banos innuit chirographum regis P. Cresimiri a. 1069. V. Acta nr. 55, p. 72; sed e documentus unus tantum singulo tempore erui potest. [2] cf. Ivaniš „кнєзь цєтинскн н рамскн“, Miklošić: monum. serbica p. 279. [3] inferior Dalmatia appellabatur etiam „Croatia alba“. V. Književnik I, 209. [4] de quibus vide nro praec. [5] de quo praesb. Diocl. regnum Slavorum c. X—XIII. p. 289—290. ed J. Lucii. [6] Urica. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennam. nr. 419 [7] Karan ibid. nr. 161.

232.

Sepulchrorum Chroatiae regum serior obscuriorque memoria.

Has[1] siquidem ecclesias (sc. sancti Stephani et sanctae Mariae in Salona) aedificavit et dotavit quaedam Helena regina, donans eas spalatinae sedi iure perpetuo possidendas. Quae ob reverentiam regalium sepulcrorum concessae fuerant quibusdam regularibus ad tempus, qui assidue in eis officiorum ministeria exercebant. Ibi namque magnificus vir Cresimirus rex, in atrio videlicet basilicae sancti Stephani, tumulatus est cum pluribus aliis regibus et reginis.

Thomae archid. spalat. histor. salon. c. XVI, p. 323. ed. J. Lucii.

Lubet hic adducere verba e cod. msc. bibliothecae com. Fanfognae Tragurii: istoria della chiesa salonitana (msc. salonitana ac spalatensia) a. 1716, ubi auctor inter cetera scribit: „San Stefano di Salona, detto così per distinguerlo dall' altro s. Stefano (de Pinis) e perchè fù fabricato tra le ruine di quella città. La chiesa si fondò da Elena, moglie di Mislavo duce di Croazia, intorno all' a. 830. In questa si sepelivano li principi e le principesse della casa ducale e poi regia, la quale nel contado di Clissa presso Salona ebbe per lo più la residenza" (p. 57). „S. Maria di Salona fù pure edificata dalla principissa Elena, che l' arcidiacono onora col nome di regina; e credesi che potesse essere sù le ruine di s. Marina, che fù la prima chiesa e poi domo di Salona. Ivi pure sono sepeliti de' principi del sangue e della corte, finchè fù fissa nel contado di Clissa; perciò anche ivi fù edificato un monistero per l' oggetto accenato . . . Sino all' invasione dei Turchi furono in piedi questi monisteri con loro basiliche; ora di s. Maria è rimasta una piccola chiesa, la quale è un' appendice di parochiale di Vragnizza". (p. 57).

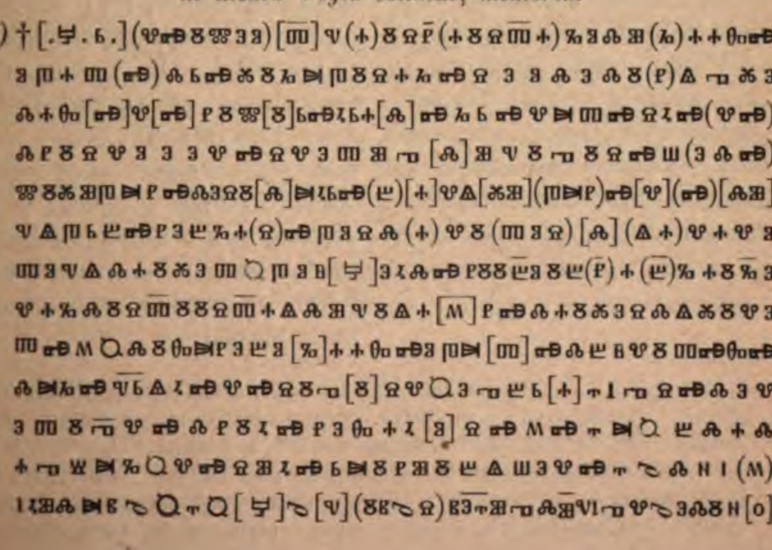
Haec opinio confirmari videtur Petri Cresimiri verbis de sepultura patris Stephani „in Clisio campo feliciter quiescentis". (Acta nr. 55 pag. 72).

[1] Praecedunt ea, quae nro 159 p. 213 adducta sunt.

233.

A. 1100.

Chroatorum regis Svinimiri, eiusque donationis, ecclesiae s. Luciae in insula Vegla collatae, memoria.

a)

b) † . Ⱍ . Ⰱ . ⰂⰟ ⰋⰏⰅ ⰑⰕ̄ⰜⰀ Ⰹ Ⱄ̄ⰐⰀ Ⰹ Ⱄ̄ⰕⰀⰃⰀ ⰄⰖⰘⰀ. ⰀⰈⰟ ⰑⰒⰀⰕⰟ ⰄⰓⰟⰆⰊⰘⰀ[1] ⰒⰊⰔⰀⰘⰟ ⰔⰅ Ⱁ ⰎⰅⰄⰊⰐⰡ[2], ⰡⰆⰅ ⰄⰀ ⰈⰂⰟⰐⰊⰏⰊⰓⰟ[3] ⰍⰓⰀⰎⰟ ⰘⰓⰟⰂⰀⰕⰟⰔⰍⰟ, ⰂⰟ ⰄⰐⰊ ⰔⰂⰑⰅⰅ ⰂⰟ ⰔⰂⰅⰕⰖⰬ ⰎⰖⰜⰊⰬ ⰊⰔⰟⰞⰅⰄⰟ. ⰏⰊ ⰆⰖⰒⰀⰐⰟ ⰄⰅⰔⰊⰎⰀ[4] ⰍⰓⰟⰁⰀⰂⰡ ⰆⰖⰒⰀⰐⰟ ⰂⰟ ⰎⰖⰜⰡ ⰒⰓⰁⰟⰐⰅⰁⰃⰀ[5]. ⰔⰟ ⰒⰑⰔⰎⰀ ⰂⰊⰕⰑⰔⰎⰀⰂⰀ[6] Ⰲ ⰑⰕⰑⰜⰡ, ⰄⰀ ⰊⰆⰅ ⰕⰑ ⰒⰑⰓⰅⰝⰅ ⰍⰎⰟⰐⰊ Ⰹ Ⰱ̄Ⰳ Ⰹ Ⰱ̄Ⰰ Ⰹ Ⰱ̄Ⰳ̄Ⰰ Ⰹ .Ⰳ̄. ⰅⰂⰀⰃⰎⰊⰔⰕⰊ Ⰹ Ⱄ̄ⰕⰀⰡ ⰎⰖⰜⰊⰡ. ⰀⰏⰊⰐⰟ. ⰄⰀ ⰊⰆⰅ ⰔⰄⰡ ⰆⰊⰂⰅⰕⰟ, ⰏⰑⰎⰊ ⰈⰀ ⰐⰅ ⰁⰑⰃⰀ. ⰀⰈⰟ ⰑⰒⰀⰕⰟ ⰄⰁⰓⰅⰂⰊⰕⰟ[7] ⰈⰟⰄⰀⰘⰟ ⰜⰓⰡⰍⰟⰂⰟ ⰔⰊⰬ Ⰹ ⰔⰂⰑⰅⰬ ⰁⰓⰀⰕⰊⰬ ⰔⰟ ⰄⰅⰂⰅⰕⰊⰬ ⰂⰟ ⰄⰐⰊ ⰍⰟⰐⰅⰈⰀ ⰍⰑⰔⰟⰏⰟⰕⰀ[8] ⰑⰁⰎⰀⰄⰀⰬⰖⰞⰀⰃⰑ ⰂⰟⰔⰖ ⰍⰟⰓⰀⰋⰐⰖ[9]. Ⰹ ⰁⰡⰞⰅ ⰂⰟ ⰕⰟ ⰄⰐⰊ ⰏⰊⰍⰖⰎⰀ ⰂⰟ ⰑⰕⰑⰝⰟⰜⰊ[10] Ⰹ ⰂⰟ Ⱄ̄ⰂⰅⰕⰖⰬ ⰎⰖⰜⰊⰬ ⰂⰟ ⰅⰄⰊⰐⰑ.

c) †. ѵ̄. р̄. въ име о̄тца и с̄на и с̄таго духа. аꙁъ опатъ дръжиха писахъ се о лединѣ, юже да ꙁвънимиръ кралъ хръватъскъ, въ дни своєє въ светую луцию исъшедъ. ми жупанъ десила кръбавѣ, жупанъ въ луцѣ прбънебга. съ посла вито-славѣа в отоцѣ: да иже то поречє, клъни и бо(гъ) и б(лаже)на б(о)г(ородиц)а и .г̄. еваг(е)листи и с̄тaѣ луциѣ. аминъ. да иже сдѣ живетъ, моли ꙁа не бога. аꙁъ опатъ д(о)бревитъ ꙁъдахъ црѣкъвъ сию и своєю братїю съ деветию въ дни кънеꙁа косъмъта обладающаго всу кърайну. и бѣше въ тъ дни мікула въ оточъци и въ светую луцію въ едино.

†. M° C°. In nomine patris et filii et sancti spiritus. Ego abbas Drъžiha scripsi hoc de agro, quem dedit Zъvъnimir rex Chroatorum, dum in diebus suis in sanctam Luciam exivisset. Nos Desilo, Krъbavae županus, županus Lucae Prbъnebga. Hic misit Vitoslavum in insulam: ut qui hoc revocaverit, maledicat illum deus et beata dei genitrix et quatuor evangelistae et sancta Lucia, amen. Ego abbas D(o)brevit aedificavi ecclesiam istam et cum meis novem fratribus in diebus ducis Cosmae, dum is universo confinio dominaretur. Et erat his diebus Mikula in Otočъc et in sancta Lucia insimul.

Inscriptio in lapide, qui nunc in ecclesia s. Luciae prope Bescam in insula Vegla asservatur, cuiusque ectypon adest in museo nationali Zagrabiae. De hac inscriptione fusius disserui in Starine VII, 130—163, ubi etiam photographicum fac-simile adnexum habetur. Maior pars lineae postremae ibi deest (p. 146—7), quam nunc, adminiculo professoris et academici dris L. Geitler, hicce complemus, ita quod modo in-

scriptio, quae temporum hominumque iniuria plurimum passa est, paleographiae et historiae slavicae amicis tota pateat.

Quo documentum istud multis pervium sit, adducimus illud sub a) in prototypi forma, uncis huiusmodi [ ] inserentes litteras plus minusve legibiles, aliis vero uncis ( ) litteras inlegibiles, quas tamen e sensu supplere potuimus. Adducimus dein sub b), qua ratione, vocibus ab invicem seiunctis, legendum sit; ac tandem addimus sub c) transcriptionem cyrillianis litteris, versionemque latinam.

Quod scripturae formam externam attinet, litterae universim medium tenent locum inter rotundam et acutam figuram glagoliticae scripturae, ita ut documentum istud exhibeat nobis scripturam glagoliticam e rotunda in acutam formam pedetentim transeuntem, in qua tamen posterior typus praevalet. Priorem typum, qui in monumentis bulgaricis praevalet, praeseferunt in nostro monumento praeprimis Ⰲ, Ⰴ, Ⱎ, ⰫⰊ. Hanc varietatem etiam in editione nostra, quantum fieri potuit, exhibemus. Quare si inscriptio s. Luciae vel quoad scripturam conferatur cum antiquissimis glagoliticis monumentis croaticis, quae saeculo XII ad finem vergente antiquiora sunt, illa omnibus his vetustior censenda est. Quod etiam primis duobus signis, quae initio post crucem sequuntur, confirmatur, in quibus litteras Ⱍ. Ⰱ. annos designantes non obscure recognoscimus.

Ex insvetis litteris signisque attentionem nostram merentur: α) ⰟⰊ, quae vices a obit, tum o, Ꙩ = з, ac ⰵ pro ⰫⰊ; item β) ligatura Ⰸ pro ⰁⰈ; tandem γ) litterae latinae vel graeco-cyrillianae, quae cum glagoliticis promiscue adhibentur, videlicet м et Ⱎ, и et Ⱃ, ı et Ⰸ, т et Ⱅ, в et Ⰲ, de quibus id singulare adnotandum, quod haec usus promiscuitas circa finem inscriptionis praevaleat.

[1] Cf. Držata, Držko, Držihna. Miklošić: Die Bildung der slav. Personennamen nr. 121. [2] v. slov. лѧдина, nsl. ledina, terra inculta. [3] Svinimir nostrorum actorum. [4] Cf. Desinna iupanus (Acta nr. 29, p. 38. nr. 69, p. 90, nr. 71, p. 93), Designa = Desinja iudex (nr. 134, p. 175), item Desilo ap. Miklošić op. cit. nr. 107. [5] Piruanego ioppano de Luca (Acta nr. 40, p. 52), Pribinego (ibid. p. 173). [6] Cf. Vitadrag (Acta p. 166), Vitoslav. Miklošić op. cit. nr. 39. [7] i. e. ⰄⰑⰁⰓⰡⰂⰋⰕⰟ, Dobrevit, Dobrovit. Acta p. 129. [8] nom. ⰍⰑⰔⰏⰀ, Cosmas. Cf. Cosma (iupano) lucьsco, Cusma iupano Luce (acta nr. 60—61. pag. 80—81), item „Cosmas iupanus de Luca". Cod. dipl. CSD. I, 211. [9] краина regio finitima, confinium. Miklošić lexic. paleoslov. Daničić rječnik ad h. v. Denotat etiam certam regionem finitimam. [10] Cf. Otočac locus in župa gatskensi, „Otočac v gatanskom kotari". Kukuljević: Povjestni spomenici I, 116.

INDEX

PERSONARUM, LOCORUM ET RERUM.

(Uncis inclusi numeri annos, alii paginam denotant.)

A

C K

*

D

E

F

*

H, Ch

K vide C

L

N

O

P

Q

R

S

*

T

U, V

Y v. I, J

Z

CORRIGENDA ET ADDENDA.

Pag. 3 nr. 2 Trpimirus lege: Tirpimirus v. p. 5. — 14, 20 vide 45, 62. — 25, 20 post v. Maius tribunus testis, adde: Cerneche tribunus, testis. cf. 22, 17. — 61, 44 quoad annum v. 106, 88. 120, 102. 132, 111. 139, 115. 141, 116. — 65, 50 pepetuitatem: perpetuitatem. — 72, 55 memore: memorie. — 77, 57 sine: siue. — 108, 89 Drusia: Drusca. — 112, 95 (in nota) imperatoris byzantini, adde: nomen. — 121, 102 domni Benedicti abbatis (prouti in msc. reipsa legitur): domni Bartholomei abbatis. — 128, 111 occlesiam: ecclesiam. — 135, 111 pro Belata: p(resbyte)ro Belata. — 148, 124 torritorio: territorio. — 179, 140 confiirmamus: confirmamus. — 195, 150 usto: iusto. — 196, 150 sonsuetudo: consuetudo. — 329, notam 3 emenda sic: Cadolaum auctor confundit cum Pannoniae transdravanae comite Kotzel (v. nr. 183, p. 367). — 383, 194 Seuemuscle: Sememuscle. — 394. 200 Desumptum e Simone de Keza (gesta Hungarorum. Endlicher: monum. arpad. I, 104) qui sic habet: „Cum autem resedissent (Hungari) Pannonia occupata, tandem Morauiam et Boemiam bonis omnibus spoliarunt Waratislao eorum duce in prelio interfecto. Post hoc uero Carinthiam (non Chroatiam) hostiliter adeuntes, ultra castrum Leopah Meranie dux Gotfridus nomine, duxque Eberhardus cum Aquilegiensi patriarcha ipsis occurrentes atrociter insimul pugnaverunt; et quamuis ex Hungaris plures corruissent in prelio memorato, utrique duces occiduntur, parriarcha per fugam liberato. Abinde spoliata Carinthia, Stiria et Carniolia cum maxima preda in Pannoniam reuertuntur". 412, 205 οἱ Χρώβατοι hicce intelligendi sunt „albi".

U knjižarnici Lavoslava Hartmána u Zagrebu mogu se dobiti knjige, koje izdaje jugoslavenska akademija znanostî i umjetnostî, koje izlaze njezinom pomoću i koje su prešle u njezinu svojinu:

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga I. do XIX. U Zagrebu 1867—1872. Ciena svakoj knjizi 1 for. 25 novč. a. v.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga XX. do XLIV. U Zagrebu 1872—1878. Ciena svakoj knjizi 1 fr. 50 novč. a. v.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Vol. I. II. III. IV. V. **Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike.** Skupio S. Ljubić. Knjiga I. II. III. IV. V. U Zagrebu 1868. 1870. 1872. 1874. 1875. Ciena prvim trim knjigam po 3 for. a. v., četvrtoj 4 for. a. v. a petoj 2 for. 50 novč. a. vr.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Vol. VI. VIII. **Commissiones et relationes venetae.** Tom. I. II. Zagrabiae 1876. 1877. Ciena prvoj knjizi 2 for., drugoj 2 for. 50 novč.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Vol. VII. **Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia.** Collegit, digessit, explicuit dr. Fr. Rački. Zagrabiae 1877. Ciena 6 for.

Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. P. I, vol. I. **Statuta et leges Curzulae.** Zagrabiae 1877. Ciena 3 for.

Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. P. I. vol. II. **Statuta et leges civitatis Spalati.** Zagrabiae 1878. Ciena 3 for.

Stari pisci hrvatski. I. **Pjesme Marka Marulića.** Skupio I. Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu 1869. Ciena 2 for. a. v.

Stari pisci hrvatski. II. **Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića** i **Gjore Držića.** Skupio V. Jagić. U Zagrebu 1870. Ciena 2 for. a. v.

Stari pisci hrvatski. III. **Pjesme Mavra Vetranića Čavčića.** Dio I. Skupili dr. V. Jagić, dr. I. A. Kaznačić. U Zagrebu 1871. Ciena 2 for. a. v.

Stari pisci hrvatski. IV **Pjesme Mavra Vetranića Čavčića.** Dio II. Skupili dr. V. Jagić, dr. I. A. Kaznačić i dr. Gj. Daničić. U Zagrebu 1872. Ciena 2 for. 50 novč. a. v.

Stari pisci hrvatski. V. **Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića.** Skupili dr. V. Jagić i dr. Gj. Daničić. U Zagrebu 1873. Ciena 2 for. a. v.

Stari pisci hrvatski. VI. **Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića.** U Zagrebu 1874. Ciena 2 for. a. vr.

Stari pisci hrvatski. VII. **Djela Marina Držića.** U Zagrebu. Ciena 3 for. a. vr.

Stari pisci hrvatski. VIII. **Pjesme Nikole Nalješkovića, Andrije Čubranovića, Miše Pelegrinovića i Saba Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika.** U Zagrebu 1876. Ciena 1 for. 70 novč. a. vr.

Stari pisci hrvatski. IX. **Djela Iva Frana Gundulića.** Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanostî i umjetnostî. U Zagrebu 1877. Ciena 5 for. a. v.

Starine. Izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. U Zagrebu 1869. 1870. 1871. 1872. 1873. 1874. 1875. 1876. 1877. Ciena I. knjizi 1 for. 25 novč. a. v., VII. 2 for. a. v., a ostalim po 1 for. 50 novč. a. v.

Izprave o uroti bana Petra Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana. Skupio dr. Fr. Rački. U Zagrebu 1873. Ciena 3 for.

Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. Edidit A. Theiner. Tomus I. Romae 1863. Ciena 8 for. a. v. Tomus II. Zagrabiae 1875. Ciena 10 for. a. v.

Pisani zakoni na slovenskom jugu. Bibliografski nacrt dr. V. Bogišića. U Zagrebu 1872. Ciena 1 for. 25 novč. a. v.

Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena. Knjiga I. **Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga.** Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. U Zagrebu 1874. Ciena 6 for. a. v.

Rěčnik liečničkoga nazivlja. Sastavio dr. Ivan Dežman. U Zagrebu 1868. Ciena 1 for. 50 novč. a. v.

Flora croatica. Auctoribus Dr. Jos. Schlosser et Lud. Farkaš-Vukotinović. Sumptibus et auspiciis Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Zagrabiae 1869. Ciena 6 fl. a. v.

Fauna kornjašah trojedne kraljevine. Od dra. Josipa Krasoslava Schlossera Klekovskoga. Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Svezak I. II. U Zagrebu 1877. 1878. Ciena svakoj knjizi 3 for.

Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Cirila i Metuda izdao Ivan Berčić. U Zagrebu 1870. Ciena 1 for. a. v.

Historija dubrovačke drame. Napisao prof. Armin Pavić. U Zagrebu 1871. Ciena 1 for. 25 novč. a. v.

Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. Napisao V. Jagić. Pomoćju jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga I. Staro doba. U Zagrebu 1867. Ciena 1 for. 20 novč. a. v.

Opis jugoslavenskih novaca od prof. Sime Ljubića. Podporom jugoslavenske akademije. Zagreb 1875. Ciena 10 i 15 for.

Bilinar. Flora excursoria. Sastavili dr. J. C. Schlosser i Ljud. Vukotinović. Zagreb 1876.

Narodne pjesme o boju na Kosovu god. 1389. Sastavio u cjelinu Armin Pavić. U Zagrebu 1877. Ciena 1 for.

Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku. Napisao Gj. Daničić. U Zagrebu 1877. Cijena 1 for. a. v.

Ljetopis jugoslavenske akademije. I (1867—77). U Zagrebu 1877. Ciena 60 novč.

Povjestni spomenici južnih Slavenah. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Knjiga I. U Zagrebu 1863. Ciena 3 for. a. v.

Rječnik iz književnih starina srpskih. Napisao Gj. Daničić. U 3 knjige. Ciena cielomu 6 for. a. v.

Nikoljsko jevangjelje. Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč. a. v.

Život sv. Save i Simeuna. Od Domentijana. Na sviet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč. a. v.

Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih. Od Danila. Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč. a. v.

Poslovice. Na svijet izdao Gj. Daničić. U Zagrebu 1871. Ciena 1 for.

MONUMENTA

SPECTANTIA

HISTORIAM SLAVORUM MERIDIONALIUM

VOLUMEN VIII.

COMMISSIONES

ET

RELATIONES VENETAE

TOMUS II.

EDIDIT

ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLAVORUM MERIDIONALIUM.

ZAGRABIAE 1877,

EX OFFICINA SOCIETATIS TYPOGRAPHICAE.

IN TABERNA LIBRARIA LEOPOLDI HARTMAN.

MONUMENTA

SPECTANTIA

HISTORIAM SLAVORUM MERIDIONALIUM

EDIDIT

ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLAVORUM MERIDIONALIUM

VOLUMEN OCTAVUM

ZAGRABIAE 1877

EX OFFICINA SOCIETATIS TYPOGRAPHICAE.

COMMISSIONES

ET

RELATIONES VENETAE.

COLLEGIT ET DIGESSIT

SIMEON LJUBIĆ,
EIUSDEM ACADEMIAE SOCIUS ORDINARIUS.

TOMUS II
ANNORUM 1525—1553

ZAGRABIAE 1877
SUMPTIBUS ACADEMIAE SCIENTIARUM ET ARTIUM.

ARGUMENTA.

Sindici veneti in Dalmazia ed Albania.[1]

Riaquistata nel 1409 la Dalmazia con spesa di poco danaro e da chi non era in istato di sostenerla, la repubblica veneta entrava tosto in possesso di Zara e del suo territorio, ricevendo poco a poco la sommissione delle isole occidentali e tre anni dopo pur'anco di Sibenico. Appena nel 1420 conquistava a forza d'armi Traù, mentre Spalato e le isole circonvicine riconoscevano di buona voglia il suo alto dominio. Fino a quest'anno 1420 essa governava i suoi aquisti mediante conti e capitani, e di tratto in tratto spediva pure provveditori come autorità a quelli superiore a fare que'provvedimenti, che fossero opportuni per regolare la cosa pubblica in generale. Aggranditasi però la provincia, a 1 agosto 1420 fu presa parte in senato, che, giusta il vecchio costume di mandare ogni quattro o cinque anni sindici e provvisori in Levante, sieno pure eletti, ora però con obbligo di esercitare il loro ministero eziandio in Albania (Cattaro pure si era dato a Veneti), in Dalmazia ed in Istria. A 4 agosto furono quindi scelti a tal carico Zacaria Trevisano quondam Leone e Paolo Aurio (Doro) seniore, e a 2 settembre fu loro impartita la relativa commissione (Misti). Non ci venne fatto però di rinvenire nell'archivio veneto alcun alto, il quale ci assicurasse, aver i detti sindici visitata la Dalmazia; onde siamo indotti a credere, che la loro missione abbiano eseguito Andrea Foscolo seniore e Mano Miani, nominati a 3 luglio 1421 a provveditori in Dalmazia ed Albania, ed espediti con commissione loro impartita a 27 dello stesso mese (Misti).

L'indice de'Misti (sendosi smarrito il relativo volume 60 di questa serie dell'archivio veneto) reca per l'anno 1439 „electio duorum sindicorum ad partes Albanie, Dalmatie et Istrie cum conditionibus ut ibi c. 116". Infatti in fine dello statuto di Cherso ed Ossero, stampato nel 1640 in Venezia, trovasi un'ordinanza segnata a 5 settembre 1439 da Orsato Mauroceno e Lorenzo Bernardi quali sindici in Dalmazia ed Albania. Con parte presa in senato a 29 ottobre 1440 si prolungava il termine a Orsato Mauroceno, „qui fuit sindicus noster ad partes Dalmatie" di riferire circa alcune intromissioni da lui eseguite durante la sua visita (Senato. Mar.).

---

[1] Premettiamo alla seguente relazione de'sindici, che è la più antica da noi conosciuta di questo genere, alcuni cenni a maggior conoscenza di questa sagissima instituzione della veneta republica, da nostri più volte senza raggione malamente se non ingiustamente giudicata.

A 20 ottobre 1446 fu presa parte in senato, che giusta la consuetudine di mandare ogni cinque anni i sindici intra culphum e stante le nuove in Albania si spediscano due sindici „ad partes nostras Dalmatie, Sclavonie et Albanie", che siano eletti per quattro mani nel maggior consiglio, abbiano ducati 500 per ognuno e ciò che spetta loro dalle sentenze ecc.; e a tal carico venivano eletti Andrea Suriano e Antonio Contareno. A 17 aprile 1447 venne loro impartita la commissione, in cui commettevasi loro di accettare ricorsi contro i rettori stati colà in funzione da dieci anni in quà, e al ritorno poi di sbrigarli entro 18 mesi; di arrestare un qualunque funzionario pubblico dal rettore in giù; di esaminare lo stato del danaro pubblico; di prendere fino a 10 giurati d'ogni luogo per rilevare ogni cosa ivi avvenuta; di rivedere lo stato delle munizioni, i conti del sale, le milizie e le paghe loro, i debitori allo stato, le vertenze tra Arbe e Pago per Novaglia ecc. (Senato. Mar). Lo statuto della Brazza reca una conferma del 15 settembre 1448 in nome di Andrea Suriano qual sindico.

I codici dell'i. r. bibliotheca di conte in Vienna 6172 e 6176 pongono quali sindici spediti in Dalmazia nell'anno 1459 Giulio Contareno e Antonio Venier, e la relazione Boldù nel suo elenco dei provveditori e sindici in Dalmazia assegna loro l'anno 1461. Lo statuto di Budva tuttora inedito li nomina pure come sindici per l'anno 1461. Gli atti dell'archivio veneto determinano meglio queste date. A 2 maggio 1460 fu preso in senato, che ai sindici di Dalmazia e di Albania, *iam diu electi*, si dia il danaro occorrente; e quindi a 7 giugno anno stesso venne loro impartita la commissione (Senato. Mar. „Commissio sindicorum Dalmatie Julii Contareno et Antonii Venerio").

Nel libro del maggior consiglio veneto col titolo „Regina" a 24 giugno 1464 si dice, che i sindici da eleggersi *ad partes marittimas* partano colle galee di Baruto; ma o dessi non furono poscia eletti, o non andarono, o non ebbero mandato per la Dalmazia ed Albania se non per Levante soltanto, non trovandosi più oltre alcuna traccia degli stessi; e d'altra parte sapiamo, e lo vedremo più sotto, che dal 1461 al 1474 non avvenne alcuna espedizione di sindici in quelle provincie.

Nel registro dell'archivio veneto *Senato. Mar.* a 15 gennajo 1473 m. v. (1474) sta indicato „electio syndicorum et provisorum ad partes Dalmatie et Albanie", e si aggiunge: „cum presertim iam annis XIIII missi non fuerunt; indicandosi poscia come eletti a tal carico Egidio Mauroceno e Domenico Bollani, nominati pure con ugual data dal codice n. 6176 dell'i. r. biblioteca di corte in Vienna e dalla relazione Boldù ma per l'anno 1475. Riporteremo qui la formola di essa elezione come la troviamo registrata nel sopraccennato codice Viennese 6176:

„1473. 15 ianuarii. Rogatis. Officium est nostri dominii pro hortamento et solamine subditorum eius, quorum quotidie multe querelle audiuntur, ac etiam pro beneficio et utilitate camerarum nostrarum mittere de more ad partes Dalmatie et Albanie nostros sindicos et provisores, cum presertim iam annis XIIII missi non fuerint; quam ob rem vadit pars, quod eligantur de presenti per scrutinium in hoc consilio duo sindici et provisores ad partes predictas, qui habeant ducatos sexcentos

pro quolibet in toto hoc sindacatu, habentes medietatem ante eorum dissessum in hac civitate, et reliqum foris, ubi facilius illud habere poterint, et de toto eo, quod intromisserint et sententiam ac condemnationem fecerint, habeant partem, ut advocatores et officiales rationum habent de rebus ad ipsos spectantibus. Ducant secum duos famulos pro quolibet et unum notarium cancellerie cum uno famulo. Item unum rasonatum. Preterea unum quocum. Expendere possint ducatos duos singulo die non computatis agotiis equorum et naulis navigiorum. Quicumque fuerit rector, comes, capitaneus vel officialis in aliquo dictorum locorum ab annis duodecim citra, et habebit patrem, filium vel fratrem in aliquo dictorum locorum ab annis quinque citra, non possit eligi ad dictum sindicatum. Respondere teneantur infra tertium diem. Non possint dicti sindici et provisores post reditum suum Venetias usque ad unum annum eligi ad aliquod officium, regimen, officium vel beneficium intus aut extra, nisi prius expediverint intromissiones et omnia alia negotia dicto officio spectantia. Si vero ante dictum terminum expedivissent, eligi possint ad omnia cum omnibus aliis conditionibus, quibus electus fuit nobilis vir Julius Contareno et Antonius Venerio, non possint autem alienare nec dare in feudum bona nostri dominii sub pena ducatorum mille exigenda per nostros advocatores sine alio consilio. Recedant cum illa commissione, que deliberabitur per hoc consilium. Electi ser Egidius Mauroceno, ser Dominicus Bollani".

La commissione fu data ad essi sindici a 9 maggio dello stesso anno 1474, votata già per altri sindici, che non erano andati in Dalmazia. Il sopraccennato codice Viennese 6176 la riporta così: „1474 die 9 mai, in Rogatis. Nos Nicolaus Marcellus dei gratia dux Venetiarum etc. Comittimus vobis nobilibus viris Egidio Mauroceno et Dominico Bollani, dilectis civibus et fidelibus nostris, quod pro hortamine, bono, salute et conservatione fidelium et locorum nostrorum Albanie, Dalmatie, Sclavonie et locorum nostrorum intra culfum nostrum de nostro mandato ire debeatis sollenes sindici ad partes suprascriptas, et provisores nostri super cameris; et in quolibet dictorum locorum conferre debeatis cum rectoribus nostris deinde, cum quibus abita collatione, quando vobis utile apparebit, faciatis publice proclamari, quod omnes volentes conqueri et gravare se de extorsionibus, gravaminibus, violentiis et aliis insolentiis seu malis, que quolibet recepisset a rectoribus vel officialibus nostris, qui in partibus illis extitissent a tempore, quo ad partes ipsas fuerunt ultimi sindici nostri citra, debeant comparere coram vobis ad deponendum querellas suas ordinate, et ad dandum et producendum testificationes, probationes et oppositiones suas, assignando illis illos terminos super hoc, quos videbitis competentes. Omissis." — Ad onta di tutto ciò l'espedizione di essi sindici non succedeva; onde a 10 luglio a. s. veniva posta in maggior consiglio la seguente parte: „MCCCCLXXIIII. indictione VII, die X iulii. Electi fuerunt iam menses sex sindici ad partes Dalmacie viri nobiles Egidius Mauroceno et Dominicus Bollani, et acceptarunt animo et intentione serviendi dominio nostro, nec pro eis defuit neque deest proficisci ad sibi demandatum munus; sed propter varias rerum et temporum conditiones non expediuntur. Verum quum ob dicti sindacatus conditiones non possunt eligi ad aliquam rem, dignum est

providere, quod in ista contumatia non maneant; iccirco vadit pars, quod predicti ser Egidius Mauroceno et Dominicus Bollani interim eligi possint ad omnia ac si non essent electi ad sindicatum predictum, sicut aliis nobilibus nostris in simili casu concessum est. + 437, 63, 7.“ È molto verisimile, che questa parte, presa a così grande maggioranza, abbia dato motivo a sollecitare la partenza dei detti sindici. Ritornati a Venezia, chiedevano fosse loro deputato il consiglio dei XL al criminale per il disbrigo delle loro faccende, e lo ebbero colla seguente parte presa in maggior consiglio a voti pieni: „MCCCCLXXVI. indictione X, die XXII, septembris. Sindici nostri Dalmatie et Albanie multas fecerunt intromissiones criminales, quarum expeditio in longum tendit. Et quia providendum est, quod cause et intromissiones huiusmodi et simul ipsa iusticia debitam habeat expeditionem; vadit pars, quod sicut syndicis et provisoribus orientis deputatum est consilium XL criminalium singulo quoque die mercurii, et syndicis a parte terre singulo die martis, ita ipsis sindicis Dalmatie et Albanie deputetur ac deputatum esse intelligatur auctoritate huius consilii predictum consilium XL criminalium singulo quoque die lune, donec cunctas intromissiones expediverint suas. Nec ipso die lune dictum consilium cuipiam alii dari possit sub pena consiliariis et capitibus de XL contenta in partibus concessis aliis syndicis; dies vero sabbati cuiuslibet septimane post prandium, si eo die non fuerit consilium rogatorum, deputetur advocatoribus communis, in quo XL tenentur se reducere, ut ipsorum advocatorum causis dari possit expeditio“ (Regina).

Dopo il 1476 non avvi traccia di sindici fino al 1486, in cui il codice Cicognano numero 1333 registra Andrea Pesaro qual sindico in Dalmazia. La cronaca Lando pure lo dice sindico all' anno 1485; e così pure gli annali veneti di Domenico Malipiero parlano di lui qual sindico in Levante e Dalmazia per l'anno 1486 (Arch. Stor. Ital. vol. VII. par. II. p. 681). In una parte del senato del 21 agosto 1486 dichiarasi esser stato lo stesso Andrea a Spalato come sindico e provisore (Senato. Mar.). Lo statuto di Cherso in un deliberato del 28 settembre 1487 lo ricorda qual sindicus et provisor ad partes maris; esso però indica ancora come sindico intra et extra culfum Girolamo Marcello a 18 gennajo 1483 e 17 maggio 1486. Qui è senza dubbio incorso un' errore di stampa nella prima data dell' anno, e potrebbe essere, che il Marcello fosse stato compagno di Pesaro. Secondo il detto codice Cicognano sarebbe stato sindico in Dalmazia nel 1488 Marco Loredano; e lo statuto di Cherso riporta un suo ordine segnato in Cherso a 12 settembre 1488.

A 27 giugno 1497 in riflesso, che da molti anni non si spedivano sindici intra culphum, fu deliberato in senato si mandassero tantosto colla seguente parte: „1497. die 27 iunii. Nihil est maioris satisfactionis et contentamenti subditorum nostrorum, neque quod magis eis reddat gratum imperium dominii nostri, quam correctio et moderatio operum et actionum rectorum nostrorum missorum ad gubernationem eorum, propter quod sapientissimi maiores nostri prospicientes ea omnia, que ad bene institutam rempublicam pertinent, decreverunt, ut de quinquennio in quinquennium deputarentur censores a parte maris, ut unus-

quisque haberet causam faciendi debitum suum, et abstinendi se ab erroribus, et si quis esset transgressor, puniretur cum debita sublevatione oppressorum. Factum autem est, quod ob multas occurrentias importantissimas statui nostro omnibus notissimas preteriere multi anni, ex quo nullus missus fuit extra ad effectum predictum tam utile et necessarium, quo fit, ut infinite quotidie querele veniant ad aures dominii nostri multorum subditorum, qui se indebite et iniuria oppressos et laceratos a rectoribus nostris affirmant, implorantes opportunam provisionem a dominio nostro, cuius officium est non deserendi clamantes et iustitiam implorantes. Propterea vadit pars, quod de presenti per scrutinium in hoc consilio eligantur duo solemnes et honorabiles sindici, provisores et advocatores nostri a parte maris tam intra gulphum ab Histria ultra ab utraque parte, ubi sunt rectores, provisores et gubernatores missi per dominium nostrum, quam extra gulphum per omnia loca et terras ipsius dominii; possint accipi de omni loco et officio; non possint refutare sub pena ducatorum 500, ultra alias penas maioris consilii contra refutantes, et respondeant statim, si presentes fuerint, sin minus cras ad tertias" (Cod. Vien. 6176). Legge, che racchiude un tesoro di sapienza politica, e che noi vorremmo raccomandata a chi oggi governa le redini della pubblica cosa. In ordine quindi a tal deliberato furono nominati al carico di sindici Bernardino Loredan e Nicolò Delfino. Sanuto (I. 465) scrive, che fossero in tale incontro eletti Pietro Sanuto e Luca Truno, e che accettarono; onde è probabile, che questi due per malatia od altro poco da poi fossero stati assolti dal carico, e in loro vece nominati i sopradetti. L'espedizione loro anche in quest'incontro si protrasse a lungo, onde appena a 2 novembre 1498 fu loro impartita la commissione (Senato. Mar.). Secondo Sanuto in marzo 1499 erano a Durazzo, e dallo statuto di Cherso rilevasi, ch'erano ivi a 8 settembre dell'anno stesso. Sanuto riporta alcuni sunti di lettere da loro scritte al dominio durante la visita, li nomina pure dopo il loro ritorno a Venezia, ma non fa cenno, ch'essi abbiano fatta nè a voce nè in iscritto la loro relazione, come in seguito non dimentica di farlo.

In una parte del senato presa a 19 giugno 1512 Sebastiano Justiniano kavalier viene detto sindico, avogador, proveditor, executor in Dalmazia ed Albania, con facoltà avuta prima dai sindici Nicolò Dolfin e Bernardino Loredano. Egli era già provveditore generale in Dalmazia, quando secondo Sanuto gli furono impartite le facoltà di sindico; ma ciò fu fatto in quest'incontro più per sedare i tumulti popolari, che allora divamparono quasi in tutte le terre della Dalmazia, che per provvedere ai bisogni di quelli sudditi e alla cosa pubblica.

Appena nel 1520 si pensò di nuovo all'elezione di sindici in Dalmazia. Questa ebbe luogo a 29 maggio, e furono nominati a tal carico Leonardo Venier e Girolamo Querini. La loro espedizione però ritardava ancor più che le altre volte ad onta, che i mali e i pericoli si facessero più gravi per la perdita di Knin e di Scardona e per l'assedio posto a Clissa, ormai ultimo baluardo ungaro-croato in Dalmazia. Nè valse a smuovere la repubblica la venuta in massa de' Sebenzani a Venezia, i quali in aprile 1523 tra altre cose chiedevano in senato, fossero tantosto spediti in provincia i sindici, comechè fosse loro risposto dal doge a

nome pubblico: „semo contenti elezer do sindici in Dalmatia, quali manderemo imediate". In quella vece a 21 giugno a. s. 1523 veniva deliberato in maggior consiglio, che i due sindici già eletti Venier e Querini, non essendo stati espediti, possano essere nominati a qualunque carico (M. C. Diana). Insistendo però fin'anco gli stessi rettori veneti in Dalmazia per l'espedizione di sindici, in giugno 1524 si deliberava, i due già nominati dovessero partire entro un mese. Girolamo Querini a tale intimazione rifiutava ora il carico, e quindi fu d'uopo passare all'elezione d'un altro compagno al Venier, e questi si fu Girolamo Contarini quondam Tadea scelto a 2 settembre 1524. Fu però loro impartita la commissione appena a 29 marzo 1525.

Ritornati a Venezia dalla visita, a 13 ottobre 1525 si presentarono in senato, ove Leonardo Venier espose a voce la relazione, come ci assicura il Sanuto, il quale ne riporta un sunto (XL. 51). In iscritto fu poi presentata a 27 dello stesso mese, e noi la riportiano secondo il codice 197 c. 35 (Brera. Serie I) dell'i. r. biblioteca di corte in Vienna. Questa è la più antica fin'ora conosciuta relazione de'sindici di Dalmazia ed Albania.

Dalle cose fin qui recate intorno i sindici si può rilevare, in che consistesse principalmente il loro mandato. Questo riuscirà ancor più chiaro dalle materie pertrattate nelle loro relazioni. Recheremo non pertanto alcune parole circa i medesimi scritte da quella penna d'oro di Fra Paolo Sarpi tratte da un suo consulto tuttora inedito (Archivio Veneto. Ceneda vol. x. car. 174): „il magistrato de'sindici (inquisitori) è di antichissima istituzione della serenissima republica; sebben non per tempo determinato, nondimeno ordinario, da esser creato ora più ora meno frequentemente secondo il bisogno. E le commissioni di quello sono per sollevazione de'sudditi da qualche gravame inferito dalli rappresentanti over ministri, con sola facoltà di proveder, servati li termini di ragione".

I sindici da noi conosciuti dopo quelli del 1525 sono i seguenti:

1531. 7 febbrajo. Andrea Barbadico e Angiolo Maripetro (Senato. Mar. — Item Cod. Cicogna 1333 e Relazione Boldù per l'anno 1531).

1534. 30 maggio. Marc'Antonio da Mula q. Francesco e Bernardino Navaggier q. Alvise. Ebbero la commissione a 8 febbrajo 1535. (Cod. Viennese 6172 e 6176. Cod. Cicogna 1333. Relazione Boldù e Statuto di Cherso).

1539. Andrea Loredano e Francesco Pisani. Scrivono da Cherso a 18 giugno 1539 (Statuto di Cherso). Il codice Cicog. 1333 e la relazione Boldù assegnano l'anno 1540.

1541. 28 marzo. Francesco Barocci q. Giacomo e Lorenzo Venier q. Gian'Antonio, unicamente però secondo il codice Viennese 6172.

1547. 16. maggio. Vincenzo Barbadico q. Francesco e Vettor Bragadin q. Nicolò (Cod. Vien. 6172, cod. Cicog. 1333, relazione Boldù e statuto della Brazza con data 20 decembre 1547).

1552. 20 agosto. Antonio Diedo q. Andrea e Gio. Battista Justinian q. Marino cavalier (Cod. Vien. 6172). Cod. Cicogna 1333 e relazione Boldù per l'anno 1553. Secondo il diario del Justi-

niano, che abbiamo colle relazioni, essi partirono da Venezia a 8 maggio 1553, e ritornarono alla fine di novembre dell'anno stesso.

557. 24 giugno. Gasparo Erizzo q. Giovanni e Giacomo Contarini q. Simon. Giacomo Contarini morì in Antivari durante la visita, e in sua vece fu eletto a 18 aprile 1558 Michiele Bon q. Alessandro (Cod. Vien. 6172). Nel veneto archivio si conservano le loro lettere patenti di marzo e di aprile 1558. Lo statuto di Cherso reca un loro decreto segnato a Cherso 12 febbrajo 1559. Abbiamo la loro relazione coll'anno 1559.

562. 18 marzo. Ottavio Valier q. Antonio (Cod. Vien. 6172). Il cod. Viennese 6176 porta una parte presa in senato a 11 giugno 1562, in cui Francesco Barbadico e Ottaviano Valier si dicono sindici eletti in ordine alla parte 7 febbrajo dell'anno stesso, e si dà loro la commissione.

566. 9 decembre. Marco Diedo q. Domenico e Nicolò Donato q. Giovanni (Cod. Vien. 6172). Il codice Viennese 6176 riporta, che a 28 novembre 1566 fu presa parte in pregadi di mandare i sindici in Dalmazia, e che a 10 marzo 1567 furono eletti a tal carico i due surriferiti. Cod. Cicogna e relazione Boldù danno loro l'anno 1567.

573. 18 luglio in senato 19 dello stesso mese in maggior consiglio fu presa parte, che si mandino sindici in Dalmazia, ed a 21 rispettivamente 22 fu pure deciso, che si tolgano da qualunque luogo (Cod. Vien. 6176). A 5 settembre anno stesso venne eletto a sindico Andrea Justiniano q. Lodovico, e a 22 decembre Ottaviano Valier per la seconda volta (Cod. Vien. 6172). La commissione fu loro impartita a 9 maggio 1574; partirono però da Venezia a 20 giugno 1575. Sotto la loro relazione, che noi abbiamo, si legge la data 9 luglio 1576. Il cod. Cicogna 1333 e la relazione Boldù assegnano agli stessi l'anno 1575.

580. 19 marzo. Pietro Lando q. Girolamo e Donato Basadonna q. Alessandro (Cod. Vien. 6172). Secondo i loro dispacci (Cod. Cicogna 2756) partirono da Venezia a 3 luglio 1580, e a 2 aprile 1581 scrivevano da Cherso in sul ritorno. Il cod. Cicogna 1333 e la relazione Boldù ascrivono loro l'anno 1580. Abbiamo le relazioni del Basadonna e del Lando a parte, e quella reca l'anno 1581.

87. 2 ottobre. Giangiacomo Zane q. Antonio, e Giovanni Michiel q. Alvise (Cod. Vien. 6172). Abbiamo le loro terminazioni dal gennajo al luglio 1588. Lo statuto di Cherso porta un loro scritto del 23 luglio 1588. Il cod. Cicogna 1333 e la relazione Boldù danno loro l'anno 1587, ma ripettono i loro nomi anco per l'anno 1592. Le relazioni dei rettori dalmati di quest'anno non li ricordano.

95. 11 marzo. Cristoforo Valier q. Marc'Antonio e Francesco Erizzo q. Benedetto (Cod. Vien. 6172. Cod. Cicogna 760 e 1333. Relazione Boldù). Lo statuto di Cherso riporta una loro deli-

berazione segnata a Cherso a 30 decembre 1595. La loro relazione, che noi abbiamo, fu presentata a 19 marzo 1596.[1]

A 21 decembre 1610 fu preso in pregadi di eleggere un'inquisitore, e a 5 gennajo 1611 fu scelto Marco Loredano (Cod. Vien. 6176), ma il suo mandato limitavasi soltanto a inquirire intorno il mal uso che si faceva nello scambio delle monete. Il codice Viennese 6172 segna a 28 maggio 1623 i due sindici Leonardo Venier e Gregorio Querini, ma sembra non avessero vedute le provincie. Dopo il 1623 non conosciamo più alcuna nomina di sindici. Una parte in proposito fu presa a 11 aprile 1633, e così pure a 3 giugno 1674, ma non si trova traccia, che in tale incontro fossero stati eletti i sindici, e meno ancora, che avessero visitata la Dalmazia. A 16 gennajo 1688 furono scelti tre inquisitori, che si occupassero di cose simili. Una tale riforma durò per qualche tempo; e siccome era più di forma che di fatto, anch'essa scomparve. Onde i magistrati nelle provincie, sicuri di non aver controllo nelle loro operazioni, si davano a esercitare il loro potere a tutta lor voglia, in modo da addivenire altrettanti tiranni medievali. Infiniti tentativi fatti da più parti per recare a conoscenza del senato in pieno il sempre crescente malgoverno rimanevano vani stante la loro vigilanza, che ben sapeva sviarli e severamente punirli. Appena nel 1746, fatta capitare destramente una carta in mano de' Savj, dava motivo a costoro di deplorare in senato le corruttele in Dalmazia. Andrea Memo fu il primo a discoprire in senato le putride piaghe, che dilaniavano le provincie d'oltremare. La proposta però di essi Savj fatta a 17 decembre 1747 in maggior consiglio di eleggere secondo il vecchio costume i sindici trovava molti opponenti, perchè non stava in lor interesse essere sindicati nel loro uffizio. Essa doveva ottenere 600 voti favorevoli per riuscire a concluso, mentre ne aveva soltanto 359, 34 contro e molti indifferenti. Marco Foscarini cav., che come procuratore di s. Marco trovavasi fuori della gran sala, al primo sentore d'un tal esito entratovi dentro e montata la bigoncia, tenne un'arringo così splendido ed eloquente, che fece tosto mutar faccia alle cose. In esso dipinti a vivo li abbusi, ch'erano invalsi in tutti i rami della pubblica amministrazione in Dalmazia „propugnacolo della città nostra," accennate le leggi irragionevoli, che la governavano, gl'intrighi d'infeudazioni stante il riaquisto di più lati confini, il rilascio della giustizia ecc. sosteneva, che„ la sciagura della Dalmazia stà nei ordeni stessi e nei metodi del governar." Domandava poi con generoso impeto a' suoi: „se i vostri sorgesse, conoscerieli più la sò Dalmazia?" e in ultimo a meglio conciliarsi gli animi concludeva: „trovandome alla fin del mio ragionar merita ben l'antica fede e le gloriose memorie della Dalmazia, che spenda qualche parola quasi a nome della medesima. Ella xe la provincia primogenita de vostre excellenze, giacchè la numera otto secoli interi de sudditanza al dominio veneto . . . l'onor primo delle battaglie marittime, delle conquiste e delle vigorose resistenze è toccà sempre in concorrenza de tutte l'altre alle

---

[1] Nel catalogo dei manoscritti di Gino Capponi (Firenze 1845) trovo: „n. 1883. Relazione di Dalmazia del clarissimo meser Marcantonio Moresini ritornato dal Siudacato di quella proviucia (secolo XVI)." Cod. VIII. cart. 1—48.

invitte sue genti" (Degli inquisitori da spedirsi nella Dalmazia. Orazione di M. Foscarini. Venezia 1831). Le sue parole fecero breccia in tutti, e quindi rimessa la proposta in piedi, otteneva 759 voti favorevoli, 22 contrari e 30 indifferenti. A 17 gennajo 1748 avvenne la nomina; tra 36 proposti furono scelti a sindici Pietro Barbarigo, Gianbattista Loredano e Vincenzo Erizzo. Al Barbarigo infermo fu poscia sostituito Sebastiano Molin; e tutti tre partirono per la provincia a 30 ottobre 1748. La loro relazione, che abbiamo, fu l'ultima di questo genere.

I.

Relatio

nobilium virorum Leonardi Venerio et Hieronymi Contareno, syndicorum ad partes Dalmatie. Presentata 27. octobris 1525.[1]

Serenissime princeps etc. — In execution et observantia de le leze et ordini de vostra serenità nui Lunardo Venier et Hierolimo Contarini appresentamo in scriptis la relation habiamo fatta a vostra serenità del syndacato nostro de Dalmatia et altri luogi dentro del golfo ordinatamente de locho a locho, dove siamo stati, comenzando da Cherso et Ossero, dove principiassemo dicto syndacato, et insieme appresentamo le provision per nui fatte ne le sue camere phiscal, le qual parendoli possa confirmar, et insuper appresentamo et alcune altre scripture apartinente a essa relation nostra.

Cherso e Ossero.

Cherso e Ossero è una insula, la qual circuisce miglia 120 in circa, molto sterile, apta solum a pascoli de animali, de li qual ne è sopra gran copia, et in quelli consiste la facultà di li habitanti di essa insula. Rector al presente se li attrova m. Marco Moro, il qual ha di salario ducati cento e undese, l. 4 s. 6 de paga all'anno. De questo loco si traze per vostra serenità ducati 628 per conto del censo paga ogni anno, item per il datio del trentesimo ducati 70 all'anno, et per il datio della cadena de Ossero ducati 25, et per il datio de la terraglia di Xubeniga ducati 9, ne altro hà vostra signoria de detta insula; de li qual denari soprascritti, pagato il rector, si manda all'officio de li signori governadori ducati 130 per la limitation. Item si paga el salario del

[1] Abbiamo più sopra accennato, quanto riguarda l'elezione di questi due al sindacato della Dalmazia ed Albania (V. p. 5—6). Del Veniero non ci consta altro fatto di rilevanza. Marco Barbaro nella sue genealogie nomina Girolamo Contarini del fu Tadeo qual avvogadore del comune, aggiungendo, essere morto nel 1554; e Marino Sanute, recando la sua nomina a sindico (2 settembre 1524), lo dice pure „fo 40 civil". Cicogna (Iscr. Ven. VI. 307) riporta una lettera di M. Musuro, distinto grecista a que'tempi, scritta a Roma 8 maggio 1517 a Andrea Navagiero in Venezia, in cui si fa menzione di Contarini: „Io ben vi dixi, quando ero costi, come credo, chel magnifico meser Andrea haveva imprestado a meser Hierolimo figlio de meser Thadio Contareno via Homero col comento a torno a torno, vechio in carta bona'. Da ciò rilevasi, che Girolamo si occupasse di lettere greche.

cancelier ducati 33 all'anno, item si paga la limitation de esso cancelliere ducati 42, li quali ut supra se mandano al detto officio de signori governadori, è applicato alla detta camera di Zara et Trahù per pagamento di provisionati.

La dicta insula ha homini da fatti numero 500 in circa.

Veglia.

La insula di Veglia circuisse miglia cento in circa, la quale è molto ben habitada et fructifera, sopra la qual vostra signoria ha cinque castelli. Castel Muschio, nel qual loco è castelan Marco Alich de Modon, et ha provisionati numero 8 computato el caporal, el qual castellan ha ducati 60 all'anno, capi soldi et altre regalie; contra il qual habiamo formato processo, et presentato alli excellentissimi signori capi dell'illustrissimo consiglio di X, per esser sottoposto a sue signorie. El caporal ha di stipendio l. 23 de p. per paga, et li compagni l. 13 p. 10 a rason de page otto all'anno; sono malissimo in ordene et persone prohibite. Li altri quattro castelli sono: Dubasniza, Dobringo, Verbereccho et Bescha; poi ge è la città, dove s'attrova proveduor al presente m. Augustin Valier, el qual ha de salario ducati 295 all'anno; camerlingo m. Stephano Viaro, el qual ha de salario ducati 157 all'anno, et come castellan ha li capi soldi de provisionati XV, computato el caporal et bombardier; el qual caporal ha l. 23 s. 9 di p. de provision a page otto all'anno, et li compagni et bombardier hanno l. 13 s. 10, nel numero de li qual compagni havessimo trovato contro la forma de le leze et parti de vostra signoria esser sta tenute per li castellani page tre morte, li qual havessimo sententiati a restituir li denari percepti de tal page cum el quarto più per pena. Alla custodia de la piaza de esso loco se attrova uno comestabile nominato Zambaptista Barbuia, el qual ha de provision l. 40 per la sua persona et el fameglio et li sui capi soldi, et ha compagni numero 12, li quel hano de provision l. 9 s. 12 netti a page otto all'anno; li qual tuti provisionati sono pagati da la camera de esso loco de bravi, vini et denari. Sono malissimo in ordine et paesani prohibiti per le leze, et questo procede per haver una tenue et picola provision. La intrada di quella camera è ducati 3020 all'anno, et la spesa ducati 2745, ita che resta in essa camera ducati 275 ogni anno. La qual intrada se traze de diversi datii et affitti, livelli et decime et herbadegi, per esser tutta la insula de vostra signoria. Habiamo fatto diverse provision si in regolar scripture de essa camera come de li castelli et provisionati, le qual apresentemo insieme cum la presente relation nostra; et parendo a vostra serenità la opinion nostra circa le intrade de biave et vini al minuto a denari contati, molto mazor utilità se trazeria, de quello se traze, come per esse nostre de di 27 aprile proximo passato appar. In detto loco vi sono molte munitione mal conditionate et inutile, de le qual una fusta et uno bregantin malissime in ordene de armizii.

Detta insula ha homini da fatti 2500.

Arbe.

La insula di Arbe è de circuito de miglia 30 in circa, loco per picolo molto bello et fructifero et ben populato, dove è al presente conte

. Priamo Malipiero, el qual ha de salario ducati 180. Camerlengo m. acomo Arimundo, el qual ha de salario ducati 120 all'anno. Dicto conte ontra la forma de la parte del excellentissimo consiglio de X. del 1496 a facta una sententia seu termination de comphiscation contra quelli overi sudditi de vostra signoria, li quali habitano in Novaia; per la ual sententia li ha comphiscato tutti li sui lochi per loro possessi za 0, 40 et 60 anni, de la qual termination essi miserabili se appellorno l offitio de li signori auditori novi; et per impotentia non possendo roseguir la appellazion sua, per absentia fo levata la suspension per ssi signori auditori. De la qual cosa vedendo nui, essendo di li, non poter prestar alcun suffragio per non far contra le leze et favorabile er conservation et sublevation de detti sui poveri sudditi, li qual non ssendo fin hora sta suffragati, vostra sublimità sapientissima et iustis- ma provederà, come meglio li parerà. La intrada annual de questa amera è di ducati 874, la spesa ducati 831, resta in detta camera ucati 43. Dicta insula fa homini da fatti numero 800.

Pago.

Pago è un'insula, la quale circuisse da miglia cento in circa, molto terile. La terra, novamente fabricata, è posta sopra l'acqua in un loco asso et paludoso, contiguo alla valle delle saline; li muri non sono ncora compiti di fabricar, ma tutta via si lavora. La signoria vostra raze de questo loco per conto de sali ogni anno da ducati 3000 in irca, et questo, perchè tutti li sali, che si fanno nella insula, li tre uarti sono della sublimità vostra, et uno quarto de li patroni de le aline. Conte al presente se trova in esso loco m. Nicolò Tiepolo, el ual ha di salario all'anno lire 1116 de picoli; camerlengo m. Borto- amio da cha da Pesaro, el qual ha de salario L. 752 all'anno ut supra. uella camera ha de intrada de diversi datii ducati 860; la spesa du- ati 830; resta dunque 30 in circa in essa camera.

Fa dicta insula homeni da fatti numero 500.

Zara.

Zara è città situata sopra il mar, circondata da tre bande dal ar, et dalla banda de terra ferma ha uno fosso, che mette essa città uasi in insula; è sito fortissimo, et quella terra si potria far inexpu- nabile; ni vostra signoria hà in tutta la Dalmatia il più belo ne il più xcellente loco de questo, molto necessario a questa città de Venetia, t questo, perche tuti li navilli, vano et veneno de levante, toccano questo oco, ita che se puol riputar una de le porte de questa terra, et per pinioni nostre è da farne grandissima extimatione per varii et diversi spetti ben noti a vostra serenità. Li muri sui sono molto alti et de- eli, parte de li qual per furia de venti sono ruinati. Si potria per ortification de questa città far profundar et lungar el fosso, el qual usse tanto largo et profondo, che commodamente potesse passar una alia sotile dal canal de Zara al porto, facendo sopra el fosso drizar la ortina de li muri, fabricando sopra el canton del porto et del canal no bastion per banda, li qual se corespondessino uno all' altro; et uesto si faria non cum molta spesa de vostra celsitudine. Ancora li

muri, li qual esse un dano, tuto il resto della terra se potria per opinion nostra ruinar fino a quel segno, de quelli sono ruinati per il vento, et fortificarli meglio de quello sono. Non resteremo ancora reverentemente de ricordar a vostra signoria, che la debe ordenar et comandar, che le parpanelle, le qual sono, et circundano in mar la città, siano conservate et mantenute, per esser cosa necessaria alla fortezza de esso loco, de la qual sin hora se ne ha havuto et ha poca cura. Ha vostra signoria in essa città do castelli, uno nominato castel vecchio sopra la bocca del porto alla banda de ponente, nel qual ge sono do castellani, li qual hanno per paga L. 59 s. 13 al mese per uno; ne sono do comestabili, quali hanno per paga L. 36 s. 6 de picoli per uno, a rason de page 8 all'anno; item compagni numero 37, tra li quali ne sono schiopetieri numero 31, de guardia el resto fino al detto numero 37. Ge sono capellani, bombardier, do guardiani del porto, el capo de schiopetieri et uno soprastante. Detti compagni hanno l. 15 s. 10 neti per uno, a rason de page 8 all'anno, la mazor parte de li qual sono paesani et persone prohibite per le leze, come sono in tuti li altri lochi di Dalmatia; sono pagati de la limitation, li qual si mandano da la camera di Zara all'officio de signori governadori, et poi sono remandati per el pagamento de detti; l'altra fortezza, nominata citadella, da la banda de levante sopra el canal de Zara al principio del fosso, ha uno castellan, el qual ha de salario l. 33 s. 15 de p. a page otto all'anno. Sono in detta fortezza compagni numero 14, alli qual è deputato per stipendio l. 13 a page otto, et sono pagati de li denari de quella camera, persone de la qualità et condition de li altri primi. Alla porta di terra ferma è uno comestabile cum page 30, nel numero de li quali ne sono do caporali; el comestabile ha de provision l. 40 per paga cum il ragazo, li caporali l. 25 per uno come li ragazi a page otto all'anno, et li compagni l. 11 s. 10. Questi sono pagati parte de li denari antedetti de la limitation, et parte de li denari sono mandati da Cherso. Alla custodia de la piaza è uno comestabile cum page 24. El comestabile, caporali et compagni hanno quello istesso stipendio, ma sono pagati de li denari de quella camera. In detta città al presente se attrova m. Bertuci Civran, il qual ha de salario all'anno l. 1332 s. 8; capitaneo d. Zacharia Vallaresso, qual ha de salario all'anno lire 1422 s. 8; camerlengo m. Alexandro da Canal, el qual ha de salario all'anno ducati 60 de quella camera. Vostra signoria traze dunque ducati 5500, ha di spesa ducati 6400, ita che la spesa è di più all'anno ducati 900. Le provision per noi fatte si circa li stipendiati come circa la camera vostra signoria le vederà in scriptura appresso de questa.

Vostra signoria potrà proveder alla gabela del sal, la qual se voleva affittar da ducati 450 all'anno vel circa, come vostra signoria per una poliza nostra potrà veder; al presente si scuode per conto di vostra signoria assai manco de quello se voleva, quando si affittava, perchè non se affitta più essa gabella al pubblico incanto Habbiamo ancora visto vero disordine grande ne li sali de vostra signoria, de li qual ne sono dispensati in diversi tempi alli rectori, camerlenghi, scrivani, castellani, sopracomiti et ad altre persone per la summa de moza 200 all'anno, che valeno s. 48 el mozo, si come se vende alla gabella, che sumano

l. 480. Vostra signoria circa questo potrà far quella provision li parerà conveniente. Ha un bellissimo et gran territorio, ma per le incursion Turchesche è tuto ruinato et distrutto; et tutti li contadini, restavano da le incursion, sono fugiti, parte de li qual sono andati ad habitar in Puglia et per la Marcha et parte in Istria et parte sopra le insule di Zara. Ha alli confini tre castelli, Novegradi, Nadin et Laurana, cum li sui castellani, comestabili et compagni deputati al numero de page 24 per cadauno comestabile cum li medesimi stipendii, page et provision ut supra. Se attrova ancora la città di Nona al confin del territorio, alla custodia della qual è uno comestabile cum compagni 24, loco debile et mal habitato. Sono tutte le dette compagnie si de la terra come del territorio malissimo in ordine, si per haver poco stipendio come per esser mal pagati. Se attrova proveditor general in Dalmatia d. Andrea Civran sopra li stratioti et provisionati, de li qual stratioti sono deputati alla custodia del contado di Zara capi numero 6, d. Nicolò Paleologo cum cavalli 50, d. Manoli Clada cum cavalli 50, d. Nicolò Rali cum cavalli 50, d. Lombardin Tirrico cavalli 30, d. Stramari Lusio K. cavalli 25 et Gargar Stebaci cavalli 26; ereno esser in tutto cavalli 231; e sono ancora provisionari la famiglia Tirrica et li Narafini cum cavalli numero in tutto 13 compagni cum assai boni et convenienti homini et cavalli.

Detta città cum el borgo fa homeni da fatti numero 1540; le isole veramente fanno homini da fatti 1090.

Sibenico.

Sibenico è città incolfata, et ha uno porto belissimo et grando, all'intrare del quale è uno stretto, dove vi sono due torretti assai forte da mare, ma dalla parte da terra molto debile; in una de la qual, chiamata torre pizola, è castellan m. Dionysio Justinian cum compagni numero 7. Lui ha de stipendio l. 40 al mese corrente, et li compagni l. 12 s. 8 a page otto all'anno; l'altra torre, chiamata la torre grande, è castellan m. Hieronymo Tarapura cum compagni X cum quel istesso stipendio et provision. Se distante da dicte torre la città per spatio de uno miglio, la qual è assai forte per incursion de Turchi; et per esser loco sazoso et montuoso, non è da poter fortificar altramente per opinion nostra, chi non volesse far una spesa excessiva. Ha uno castello sopra el monte, che supera la terra; dicto castello seria assai forte, se non si potesse batter da uno all'altro monte li propinquo in getto de artellaria; cum due ale da muro vien a serarsi cum la terra. Alla custodia de esso castello se attrova un castellan nobile, el qual ha de salario l. 888 all'anno. Item uno comestabile cum page 24; el comestabile ha l. 35 s. 12 nete, et li compagni l. 12 s. 16 a page otto. Alla porta de terra ferma è uno comestabile cum page 11; el comestabile ha l. 40 computato el ragazzo, li compagni l. 12 s. 8. Sono tutti li sopradetti pagati da quella camera del tracto del datio de molini de sopra Scardona; sono la mazor parte et quasi tutti persone inutile et del paese, et questo per il poco stipendio et tristi pagamenti hanno. Se ritrovano anchora alla custodia de dicta città do comestabili cum compagni cinquanta per uno, videlicet el Clarin da Bologna et Hieronymo da Napoli,

le qual due compagnie sono benissimo in ordine et homeni ben disposti. Arricordemo cum ogni debita reverentia a vostra signoria per ogni bon rispecto voglia mutar uno de dicti comestabili per obviar ad qualche scandalo, potria occorrere. Anchora li se attrova do capi de strathioti, cioè Piero Chilmi cum cavalli 39 et Piero Fraxina cum cavalli 24. In dicta se attrova presentemente conte et capitanio d. Bernardin Taiapiera, el qual ha de salario l. 1800 all'anno; camerlengo m. Andrea Nani cum salario de l. 554 all'anno. Le trate de quella camera de diversi datii ducati 3500, vol de spesa all'anno ducati 4100. Vero è, che ne sono molte spese superflue, le qual perciò sono sta concesse da vostra signoria a complacentia et per satisfaction de quelli sudditi. Novamente vostra signoria ha permesso, se faci una gabella de sal, de la qual se trazera ducati 3600; montano li sali a vostra signoria ducati 1300, restera netto a quella ducati 2300. Ne sono in dicta città et castello bona suma de munition, ma alcune inutile, et maxime in el castello, le qual vostra signoria potria far mandar de qui, et in loco de quelle mandarne de bone. El principal membro de quella camera et città è el datio delli molini sopra Scardona, li quali al presente affictati ad uno figliolo de Luca Tolomerio nobile de Sibenico per ducati mille, trasunto all'anno per cinque anni, li quali mollini sono in bel sito in insula a bocca della fiumara cum rote nove de maxina et foli quattro de rasse, delle qual rote de maxina quattro sono rovinate, che non lavorano cum grandissima murmuration de tutti, et maxime de Turchi, li quali dicono, non se facendo conzar dicte rote, loro le torrano, et faranno conzar, che saria causa de qualche disturbo; et per piui el dicto conductor si attrova debitor grossamente de quella camera, al nostro esser de li da circa ducati 700, ne haveva modo de poter pagar ne piezi sufficienti ma persone, le qual nihil vel parum habent in bonis. Unde non provedendo vostra signoria siino exeguite le provision et ordeni habiamo facti et lassati circa la riparation et concieri de dicti molini, et non provedendo circa la exaction de dicto datio, vedemo quelle cose sue andar in manifesta ruina si circa li mollini come circa li pagamenti, et maxime havendo a star anchora el dicto conductor ne lo affìcto de dicti mollini per anni tre. Circa el contado de dicta città non diremo altro, salvo esser tutto ruinato et desertato dalle incursion Turchesche, come è ben noto a vostra signoria.

Fa dicto loco homeni da facti numero 2200.

T r a ù.

Traù è città incolfata, picola, in insula in sito bellissimo, ha uno ponte de piera, che butta in terra ferma, et uno altro cum le sue portelle in mezo, per el qual se va sopra uno scoglio sin l'isola nominata Bua, et sotto questo ponte passa el canal, per il qual si va a Spalato et a Salona. Da la banda de ponente in cao la terra è uno castello, nel qual si attrova uno castellano nobile m. Zuanbaptista Barbaro, el qual ha de salario ducati 5 al mese. Si potria fortificar dicta città molto più di quello è, facendo più profundo el canal, ha dalla banda de terra ferma, el qual de continuo se va alterando respecto alcune saline, che sono sopra dicto canal et una ponta de esse saline, ch'è causa de alterar

esso canal, la qual bisogneria rimover. Et si attrova da questa parte uno pezo de muro ruinato de muri della terra, el qual non seria salvo che a proposito per ogni bon respecto farlo restaurare. In questo loco al presente se attrova conte et capitanio m. Alexandro Lippomano, el qual ha de salario l. 1192. Alla guardia della piazza è uno comestabile nominato Stephano da Crima cum compagni vinti; ha di provision dicto comestabile l. 40 a rason de page otto all'anno, ma vien pagado solamente de page 4; li compagni hanno ogni 6 mesi l. 29 nette, che sono due page. Alla custodia della porta di terra ferma sono do comestabili cum compagni 9 per uno, et sono pagati ut supra. Li pagamenti, li quali sono deputati alla camera de Vicenza, sono malissime in ordine, et persone inutile per haver poca provision et esser mal pagati. Et dicto castello è malissimo in ordine, de munition poche et triste. Se attrova alla custodia de questa terra un capo strathiotti nominato d. Maxa Gerbesi cum cavalli 40; bellissima compagnia, boni cavalli et ben in ordine. Si traze de questa camera ducati mille all'anno de diversi datii, et ha de spesa vostra signoria ducati 990. Quel poco de territorio li resta habitato è bellissimo et fructifero. Dicto loco fa homini da facti 600.

Spalato.

Spalato è similmente una terra piccola, incolfata, posta alla marina, antichissima, che soleva esser il palazzo de Diocleziano imperatore, al quale è sta aggiunta un'altra piccola parte; è terra debile, per esser mazor parte circundata da muri antichissimi, et debile senza fossi; loco per una incursion de Turchi se potria mantenare, altramente nò, ne è sito per opinion nostra, che si possi fortificare. In questa città se attrova conte et capitanio m. Zuanbaptista da Molin, el qual ha de salario ducati 300, et vien pagato dalla comunità; el camerlengo et castellan ha de salario l. 800 nete come camerlengo et castellan. Dicta città ha uno castello dalla parte de mezo dì alla marina, similmente debile, alla custodia del qual castello se attrova uno caporal cum compagni 14. Ha el caporal de stipendio l. 26 nete ogni 6 mesi, et così li compagni. Et in esso castello ce sono poche munition et triste. Alla custodia de la porta de terra ferma sono deputati do comestabili cum compagni 15 per uno computati li caporali et ragazi. Hanno de stipendio li comestabili l. 40, a page otto all'anno; li compagni l. 11 s. 10 per uno a page ut supra, et questi sono pagati da quella camera, et uno deli dicti comestabili resta alla custodia de dicta porta cum la sua compagnia, et l'altro va alla custodia del castello d'Almissa, et se mutano. Alla custodia della piazza se attrova uno comestabile nominato Zuane de Sciena cum compagni 25; ha de provision el comestabile ducati 10 a page otto all'anno, et li compagni ducati tre a page ut supra, et sono pagati alla camera de Vicenza; è assa coveniente campagnia. Anchora se attrova alla custodia de quella città uno capo de strathioti d. Zorzi Renesi cum cavalli 42 ben in ordine de sufficienti homeni et boni cavalli, ma havemo havuto molti rechiami da quelli poveri sudditi circa le habitation de essi strathioti, che ge occupano la case sue cum suo gran danno et incommodo. Perhò vostra signoria ne farà quella provision li parerà. Vostra

signoria traze da quella camera ducati 950, cio è del datio del trentesimo et de la limitation, la qual paga dicta comunità, de la qual sono tuti li altri datii. La spesa ha vostra signoria de quel loco ogni anno è ducati 1150, et vien ad esser più de la intrada ducati 200 oltra la spesa de strathioti et provisionati; se pagano alla camera de Vicenca, come ne li altri lochi. Ha essa città poco territorio, ma bello, el qual confina cum Salona, nel qual loco è uno castelletto de vostra signoria per custodia de esso territorio, oltra alcuni altri castelletti, el qual castello de Salona, che è situato sopra el fiume, è distante dalla fortezza de Clissa circa miglia do; lochi de grandissima importantia, et da farne grande existimatione per esser sul passo de Turchi et la porta de Traù et Spalato; et senza dubio, se questo loco se perdesse, seria de grandissimo maleficio a quelli suoi lochi de la Dalmatia. Et questo, perche se potria refabricare Salona, la qual altre volte fu una belissima cità et famosa, et è sito miserabilissimo, cum tute le comodità si da mare come da terra; et dicta fortezza de Clissa è tenuta per gli agenti del serenissimo re de Ungaria, malissime in ordine de homeni et de victuaria et d'ogni altra cosa, ita che sta in manifestissimo periculo. Dicta cità de Spalato fa homeni da facti numero 1200.

C a t h a r o.

Catharo, dove da dicto loco de Spalato recto tramite se trasferissemo, è città incolfata in capo de uno canal longo 18 in 20 miglia, alla bocca de qual golfo o canal è Castello Novo del signor Turco, el qual castello signoriza la dicta bocca. Dicta città de Catharo è situata a pe de uno monte, sopra el qual è il castello, et avanti ha la marina, et è il loco per el sito assai forte. Se attrova lì proveditor m. Francesco Taiapiera, el qual ha de salario perperi 2045. Camerlengo m. Alvise Cicogna, qual ha de salario perperi 765; castellan m. Hierolimo Michiel cum salario de perperi 496. Alla custodia de dicta città se attrova do comestabili, Amadio de Prat et Gasparo Terzo; sono le sue conducte compagni 40 per uno, ne mancano alcuni, come appar per la mostra facta per noi, et questo, perche non se trovano de lì compagni de remetter; hano anchora alcuni famigli scripti, et le page dividono fra loro compagni; hanno li comestabili ducati 10 per uno de provision a page octo all'anno, li altri ducati tre, pur a page octo, sono pagati de page 6 alla camera de Vicenza, et de due page de tanti sali; sono compagnie conveniente, et per rispecto, che non se trovano homeni de remetter, come habiamo predicto, non habiamo voluto innovar alcuna cosa, per non dar causa a quelli, che sono, de partirse. Nel castello è uno contestabile cum compagni 19; esso contestabile ha de provision l. 27, et li compagni l. 13 s. 10, a page octo all'anno, et sono pagati da quella camera; sono homini malissime in ordine et del paese. Anchora se attrova alla custodia de quel loco uno capo de strathioti d. Theodoro Paleologo cum cavalli 27; compagnia de la sorte appar per la mostra habiamo facta non ben in ordine, pagata da quella camera. Vostra signoria traze de diversi datii ducati 1266, et vuol de spesa ducati 3000, alla qual spesa se supplisse de mozeti 40000 de sali se traze de Corphù; li qual se vendono a Risano aspri 13 el spudo a metta col signor Turco. In

quel loco habiamo visto un gran desordene, el qual è de maleficio non picolo alli datii de vostra signoria, et questo, perche alcuni habitanti de lì se hanno facti cittadini per privilegio da li magnifici provedadori de comun, et cum tal mezo non voleno pagar alcun datio ne dreti de vostra signoria de le mercantie conducono et trazono de esso loco, et quod peius est sotto tal nome et pretezeto de tali privilegiati cittadini se conducono mercantie et de altre persone in danno de vostra signoria. Item habiamo trovato esser sta facta exemptione per collegio ad uno nominato Nicolo Buchia per haver havuto figlioli tra mascoli et foemine numero 14, che non se poteva far sine senatu. De li desordeni vostra signoria ne farà quella provision li parerà a beneficio de le cose sue

Dicto loco fa homini da facti numero 800.

B u d o a.

Budoa è terra piccola sopra il mar, la qual facilmente se potria mettere in insula cum tagliar un poco de lingua sabionosa, che congiunge esso loco da una banda cum terra ferma; è murata a torno a torno de muri vecchi et debolissimi; ha uno castello alla banda de mezo, gionto sul mare, fabricato sopra uno saxo vivo, antiquissimo et non forte, dove habita il rector, ch'è al presente m. Alvise Contarini. Se attrova in dicto castello uno comestabile nominato Natal da Catharo cum compagni 9 computato el cancelliere, cavalliere et capellan, et uno official et altri del paese, li quali hanno de stipendio l. 15 per uno a page octo all'anno, et sono pagati de sali, persone de poco fructo. Alla porta de terra ferma et alla guardia de la terra è uno altro comestabile nominato Gregheto de la Cania cum compagni octo; ha il comestabile per sua provision ducati 8 et li compagni ducati 3 a rason de page octo all'anno; se pagano parte de danari, li soli mandati de qui, et parte de sali de Corphù; et per esser mal pagati dicevano non poter star, et che se volevano partir. Vostra signoria traze de quel loco de datii, delli quali se paga ducati 226, el resto se supplisse cum tanti sali, li quali va tuor a Corphù mozeti 9000 per supplir al salario del rector et alli provisionati. El datio della beccaria è per conto della communità. In questo loco ge sono persone scandalose, et de parte tra loro. Puol far homini da facti numero 100.

A n t i b a r i.

Antivari è una città fra terra in Albania distante da la marina circa miglia tre sopra uno montesello, murata ma non forte; ha uno castello da la banda de tramontana, fabricato sopra uno saxo de poca fortezza et momento. Alla custodia del qual è deputato uno contestabile Zorzi Bezan de Scutari cum compagni 12; ha de stipendio ducati tre al mese corrente, et li compagni perperi 4 et soldi 5, et sono pagati de tanti sali; et in essa fortezza se attrovano alcune munition inutile et mal conditionate, le qual vostra signoria potria farle condur de qui, et remandarge de bone. Alla porta se attrova uno contestabile nominato Pelegrin Cumano cum compagni octo; lui ha per la sua persona ducati cinque, et li compagni ducati tre, et uno bombardiere ducati quattro a page octo all'anno, et sono pagati dalla camera de Veglia. Item se

attrova alla custodia de questo loco Curcha Bua capo de strathioti cum conducta de cavalli 13, ma al presente ne sono solum cavalli 10 mal in ordine; ha dicto capo per sua provision ducati 6, et li strathioti ducati 3 et le biave, et si pagano come li altri da la camera de Vicenza. Al presente s'attrova de li rector m. Francesco Corner, el qual ha de salario all'anno perperi 1475; castellan et camerlengo m. Anzolo Malipiero, el qual ha de salario all'anno perperi 250. Vostra signoria trae de quella camera ducati 700, et ha de spesa ducati 800. Questa terra ha un bello territorio; circuisse da miglia 12, fructifero de olivari et vigne; confinano cum Marcovich subditi del signor Turco, da li quali de continuo sono molestati et damnificati. Questo loco puol far homeni da facti numero 300, et sono persone molto soperbe et scandalose, et de parte tra loro cum li suoi capi, et prestano poca obedientia alli rectori, et bisogna sopportarli per molti rispecti, et maxime per li lochi, dove confinano.

Curzola.

Curzola è insula circa miglia octanta, sopra la qual è la terra de poco circuito, in bel sito, murata, ma anchora non sono compiti li muri novi, se fabricano dalla banda de ponente. Se attrova al presente conte m. Paolo Quirini pagato da la communità de quello loco. Ha vostra signoria solum el datio del trentesimo, del qual se traze ducati cento, del qual se paga tre provisionati, li heredi de Martin Pagatrich et Marin Nani et Paris de Antonio, che sono in tuto ducati 76; lo resto se spende in spese extraordinarie. In questa terra se attrovano alcune munition assa conveniente per il loco, et in dicta insula sono molti marinari experti et maistranza, et se ge sono nave et altri navilii, et per la information habiamo havuto le persone de dicta insula hanno navilii 10 de bote 100 fino 400, et molti altri navilii picoli. Fa essa insula homeni da facti numero 2000 in circa.

Lesina.

Lesina è insula de circuito de miglia 140. La terra è alla marina, beñ habitata, et in bel sito cum bon porto sul passo, dove quasi tuti li navilii, che vano et vieneno da levante, fano scalla; è a piè d'uno montesello, sopra el qual è la fortezza non molto tempo fabricata per quella communità. Nel qual castello al presente se attrova m. Alvise Muazzo, el qual ha de salario l. 1400 all'anno. Et li è uno contestabile cum page 10, tutti pagati per quella communità. Conte et proveditor in dicta città è al presente Piero Diedo, el qual ha de salario l. 2371 nete, pagato da dicta communità, de la qual sono tuti li datii, che si affictano da ducati 2000, ne vostra signoria ha altra utilità de questo loco, salvo la limitation, che sono ducati 150 all'anno, che se mandano ad officio de li magnifici signori governadori. Dicta insula è assai fructifera, et maxime de vini et de sardelle. La qualità et sorte delle persone de dicta insula et terra de Lesina credemo sia ben nota a vostra signoria. Sono persone litigiose et scandalose, et tra loro regnano grandissimo odio tra nobili et populari, li quali populari ne produsseno molti capitoli, lamentandose de nobili; et perche altre volte lo excellentissimo

conseglio de X. li aldite, et per molti altri convenienti respecti non ce ha parso de impazarse in alcuna cosa, ma cum bone parole habiamo cercato da aquetarli; ben non aresteremo de aricordar reverentemente a vostra signoria, che parendoli saria bene la provedesse circa el cancellier et piazzari cioè officiali, li quali per esser electi da nobili, dicono non sono serviti da loro, come se doveria. Dicta insula fa homini da facti numero 1000.

B r a z z a.

La Brazza è insula, che circunda circa miglia 70, sopra la qual non è alcuna terra murata, ma sono in essa molti vilazi, in uno de quali stantia il magnifico conte, il qual al presente è m. Francesco de Mezo, pagato da quella communità del tracto de li datii, che sono per conto de essa communità. In dicta insula se potria far homeni da facti numero 900 in circa.

V e g l i a.

Nos Leonardus Venerius et Hieronymus Contarenus pro illustrissimo et excellentissimo ducali dominio Venetiarum syndici, advocatores et provisores ad partes Dalmatiae etc. Havendo cum ogni diligentia et studio visto li libri et conti di questa camera phiscal de Veglia, et trovato molti desordeni in danno della illustrissima signoria. Imperhò per debito del officio nostro volendo proveder et regular, che le cose de dicta camera procedano cum bon ordene et rectitudine a beneficio de la prefata serenissima signoria, ordinemo, statuimo et terminemo, ut infra.

Et primo, che de cetero sia tenuto per el scrivan de questa camera uno zornal svario, oltre il zornal della cassa, si come se suol tenir per tute le camere de essa illustrissima signoria, sopra el qual sian facti debitori tuti quelli conductori, che torano al publico incanto li datii de questa terra et de tuta questa insula. Similmente et che siano facti debitori sopra dicto zornal tuti quelli havesseno tolto possession, affícti, livelli, communità, et ogni altra cosa se paga in essa camera alla illustrissima signoria, et far creditrice affictation de datii, che tuto passi regulatamente per partide dopie, si come è conveniente. Item siano facti debitori immediate li conductori, che torano li datii se de danari come de biave et vini de le limitation iuxta la parte del excellentissimo conseglio de pregadi de ducati mille ducati diece, et per fino ducati cento ducati cinque, et da cento per fino ducati cinquanta ducati do, da ducati cinquanta fino a cinque ducati uno, et da ducati cinque in zoso soldi vinti.

Item del magnifico camerlengo sia obligato tenir una vachetta oltre il zornal ordinario suo de cassa, sopra la qual deba tenir conto particularmente de tuto quello se scoderà per conto de herbagi. Perhò cum il scontro, ch'è el scrivan de questa camera, et de mese in mese far le sue summe et far la sua partita in zornal ordinario de cassa in consonantia de dicto scrivan, si come è solito de far in tute le altre partite.

Item havendo visto, che da tre anni in quà vel circa non è sta affictà el datio quatro per quarta de la tracta de vini de castello Muschio, che si soleva affictar, ordinemo et terminemo, che dicto datio sia affictado, come se soleva far per avanti, cassando ogni termination et acti di sp. proveditori de Veglia, che fusseno sta facti in contrario.

Item ordinemo, quando sera deliberato uno datio per quattro over cinque anni, el scrivan di questa camera faci debitor el dicto conductor de tuto el tempo, per quello l'haverà tolto et dicto datio, et non de anno in anno, come è sta facto fin hora, el qual scrivan non possi far altre partide salvo le prenominate nel dicto zornal svario in debito ne in credito, senza mandato de li magnifici proveditori, che per tempo serano.

Item acciò le intrade et danari de dicta camera non vadino in sinistro, havendo nui inteso dal predicto scrivan, come nelle inquisition nostre appar, esser sta facte per il passato diverse concession et premutation de terreni phiscali di questa insula in danno della prelibata illustrissima signoria, affin sta concesso de dicti terreni a molte persone a cultura, de li quali se cava poca utilità, et li herbadegi per tal concession sono diminuiti et ruinati, de li qual questa camera cava grande utilità.

Item esser sta concessi terreni, dove se pagava de ogni sette uno, a pagar solum de ogni diece uno. Item terreni, che pagavano decima, esser sta concessi a danari cum menor utilità de dicta camera. Item esser sta facto permutation de terreni de l'illustrissima signoria cum altri terreni de particular persone, che tutto redunda in danno de essa camera. Imperhò auttoritate officii syndicatus nostri provedemo, ordinemo et terminemo, che tute le concession et permutation se trovarano esser sta facte modo ut supra vel aliquo alio modo in danno dela serenissima signoria nostra dal principio del rezimento del magnifico m. Marcantonio da Canal in qua fino al presente siano de niuno vigore et valor, le qual ex nunc cassemo et revochemo, come se mai non fusseno sta facte.

Item terminemo, che tutte le altre concession de affìcti et livelli et de qualunque altra sorte, qualità et condition se sia facte sine publico incantu de terreni de la predicta camera cum danno de quella dal predicto tempo in qua per li magnifici proveditori et camerlengi de questo loco, siano de niun valore, le qual incidemo et annullemo, ordinando, che tuti li predicti terreni tornino nel phisco et al publico incanto come li altri, siano dati et deliberati alli più offerenti a beneficio de la prelibata illustrissima signoria. Riservato perhò, sel ge fusse qualche concession de terreno concesso ad fabricar per limitation de qualche persona, la qual simil concession de fabriche remettemo ad un magnifico d. Augustin Valier honorabile proveditor presente de questo loco, che parendovi conveniente, stagino et non siano molestate simile persone, che havessano fabricato.

Item perchè intendemo, per il passato esser sta dato a questi stipendiarii et provisionati de vini et biave de dicta camera quatro et più page avanti tracto per subventione, dil che per molte cause ne potria perder l'illustrissima signoria; imperhò provedendo terminemo, che de cetero non possi dar ad alcuni de dicti stipendiarii et provisionati per subventione avanti el suo servito più de page due de dicti vini

et biave, cum la fideiussione sia uno per la loro, come è sta osservato fin hora.

De denari veramente ordenemo, non se possa dar subventione alcuna, ma che solum siano pagate ordinariamente le page per el tempo, che haveranno servito, sotto pena alli magnifici camerlenghi de pagar del suo, quello havessino dato contro la presente deliberation et termination per noi facta a beneficio della prefata camera de la illustrissima signoria; volemo et commandemo, siano inviolabilmente observate da li magnifici proveditori et camerlengi si presenti come futuri, et similmente da li scrivani de essa camera, sotto pena de ducati cento per cadauno et cadauna volta contrafarano; et nihilominus tnto quello fusse sta facto contra li presenti ordeni nostri, sia de niuno valor; la qual pena sia scossa per li magnifici avogadori de comun, et possa esser scossa da li magnifici proveditori contra li camerlengi et scrivani contrafacienti; la mita dela qual sia applicata alla casa del arsenal dela illustrissima signoria, et l'altra mita sia, de cui farà la executione, li quali ordeni ad futurorum memoriam siano registrati nela predicta camera phiscal. Datum Veglae die quarto maii 1525.

Nos Leonardus Venerius et Hieronymus Contarenus pro illustrissimo et excellentissimo ducali dominio Venetiarum etc. syndici, advocatores et provisores ad partes Dalmatiae. Havendo trovato ne le monstre habbiamo facto de li stipendiarii seu provisionati de la fortezza de la città de Veglia et de castello Muschio molti desordeni et inconvenienti, per li quali nullo modo vien tolti et consumati li danari de la illustrissima signoria nostra et mal custodite le dicte sue fortezze, habiamo deliberato per debito dell'officio nostro provedere a tal desordeni et inconvenienti a beneficio della prefata serenissima signoria et primo salvis et reservatis omnibus aliis ordinibus super inde disponentibus.

Provedemo, ordinemo et terminemo, che nelle conducte de dicte fortezze de page, de le qual vien fatto publica mercantia senza alcuno rispecto, non se possino scriver persone absente et che personalmente non servono et habitano in dicte fortezze, come fin hora è stato facto et permesso, che hanno instituito altri in loco suo cum la mita de le page et l'altra mita hano tirato et usurpato loro, come il tuto appar nelle inquisition nostre facte de li provisionati de dicte fortezze, li quali tuti predicti, che non servono personalmente, et li substituti in loco suo ultra nominati et altri prohibiti per leze et ordeni volemo syno cassi, et in loco suo posti persone sufficiente et non prohibite, sotto pena alli magnifici proveditori, che ordinasseno in contrario del predicto ordene, et alli castellani che tenisseno, et alli scrivani che notasseno quelli ne le predicte conducte, de ducati cento per cadauno; et ulterius quelli, che tirasseno denari per dicte page, siano astretti a restituir essi danari al prefato illustrissimo dominio; la exaction et execution de le qual pene, de le qual non se possi far gratia alcuna, sia facta per li magnifici advogadori del comune de vostra signoria vel successori nostri, et quelli la farano, habiano el terzo de esse pene pecuniarie, et li altri do terzi siano applicati ala casa del arsenal del prelibato illustrissimo dominio.

Item perche habiamo visto per alcuni magnifici proveditori passati esser sta facte alcune expectature de li loci et vacantie future de le page de dicte fortezze, quale non se pono far; terminemo, che quelle siano de niuno valore, le qual cassamo et revocamo, ordenando et statuendo, che de cetero non se posseno far, et essendo facte, siano de niun valor et vigor sotto pena ut supra.

Item provedemo et ordenemo, che el castellan de predicto castello Muschio non possi dar licentia ad alcuno de li provisionati de dicta fortezza, salvo per bisogno della compagnia over de essa fortezza, a uno per volta per venir solum in questa terra, ponendo la causa et il tempo de la licentia in scriptis apresentata alli magnifici proveditori, che per tempora serano, sotto pena a dicto castellano di ducati 25 pro qualibet vice contrafacesse, da esser scossa dali magnifici proveditori, li quali habiano la mita, l'altra mita sia applicata alla fabrica de dicto castello, et a quelli, venisseno senza licentia, da esser cassi. Item terminemo et ordinemo, che li magnifici proveditori et castellani de questo loco sia presenti come futuri non possino de cetero dar licentia ad alcuno stipendiario seu provisionato de andar fora de la isola per qualche iusta causa et necessità, salvo per zorni 20, cum condition debino far far in dicto tempo le debite guardie et faction sue, et se de più stesseno, et che non fusseno cassi, pagate le dicte guardie, el resto del stipendio suo del tempo serano sta fora de più sia messo et resti in questa camera a conto dell'illustrissima signoria sotto pena ut supra de ducati cento alli contrafacenti per cadauno, et ulterius alli magnifici camerlengi de pagar del suo quello havesseno dato contra el presente ordene.

Item perchè ne è pervenuto a notizia per le inquisition predicte per noi facte, che la guardia de dicta fortezza del castel Muschio molte volte riman la nocte senza lume, per non poter haver dal dicto castellan de l'olio li è dato per questa camera per dicta guardia, ordinemo et terminemo, che dicto olio sia posto in loco, che ogni volta ne bisognerà per dicta guardia, sia in liberta del caporal de dicta fortezza de poterne tuor over farne tuor secundo el bisogno. El qual olio non possi esser consumato in altro, che per dicta guardia, sotto pena alli contrafacenti de ducati 10 pro quolibet et qualibet vice, de la qual pena sia del accusator un terzo, et uno de la fabrica de dicta fortezza, et l'altro terzo de li magnifici proveditori farano la execution.

Quare pro debita osservantia et executione suprascriptorum ordinum et provisionum et terminationum nostrarum auttoritate officii syndicatus nostri mandamus vobis magnifico domino Augustino Valerio honorabili provisori Vegliae, che cassar debiate li infrascripti absenti et substituiti ne le predicte conducte, et metter in loco de quelli persone sufficiente cum le sue page integre deputate iuxta la mente et ferma intention de la illustrissima signoria. Et primo Anzolo de Verona absente et il substituito in loco suo Francesco q. Bartholo de Zara, che divideno la paga per mita, come consta nele dicte inquisition nostre facte de dicto castello. Similmente Zaneto de Pavia absente et Zuane da Vicenza substituito in loco suo, che divideno ut supra la paga per mita. Item Hierolimo q. Francesco Scalco substituto in loco de Zuan Francesco de Salò, qual non pol esser scripto in dicto castello, per essere Zuan Antonio

Scalcheto suo fradello provisionato. Ma perche appar, che dicto Zuan Francesco, qual si dice esser andato a Humago cavalliere, habia havuto licentia dal m. magnifico Philippo Grimani olim proveditor in questo loco, cassando il dicto Hierolimo, mettereti uno altro sufficiente, che serva cum la sua paga integra per fino al ritorno del dicto Zuan Francesco; et insuper, ordenemo et termenemo, che de caetero alcun magnifico proveditor over castellan de questo loco non possa più dar tâl licentie, et dandole, siano de niun valor.

Item vi commettemo, che cassar debiate de la conducta de castello Muschio Piero et Zuan Paulo, puti et fioli del castellan, che non fano guardia ne faction alcuna. Item Vido et Zuan da Vidovich paesani nativi del borgo de dicto loco, substituti, Vido in loco de uno stesso di Garzoni, et Zuane in loco de uno Pasqualin Pandolpho, cum pacto de tirar la mita de le page, come il tuto ne le inquisition nostre facte sopra cio appar, et ita exequirete cassando li predicti ut supra, et ponendo in loco suo persone sufficiente cum le sue page integre, acciò dicte fortezze sian ben custodite secundo il voler de la illustrissima signoria; et terminemo, che in dicte conducte più non ne possi servire persona alcuna prohibita per leze et ordeni sotto pena de ducati cento, ut antedictum est, a cadauno contrafaciente; le qual tute antescripte provision, ordeni et termination nostre siano inviolabilmente exeguite et observate da li magnifici proveditori et castellani de questo loco, similmente da li castellani de la fortezza de dicto castello Muschio et da li scrivani de questa camera si presenti come futuri, sotto pena ut supra de ducati cento pro quolibet contrafaciente, da esser scossa in eius propriis bonis da li prefati magnifici advogadori de comun vel successori nostri. Et quelli farano la exaction et executione, haver debano el terzo, et li altri do terzi siano applicati alla casa de l' arsenal, de quibus non possit fieri aliqua gratia, et ad omnium predictorum intelligentiam et futurorum memoriam siano registrati essi ordeni et provision nostre in questa camera et in camellaria per el cancellier nostro. Et ita farete, sia eseguito.

Nui Lunardo Venier et Hieronimo Contarini per lo illustrissimo et excellentissimo ducale dominio de Venetia etc. syndici, proveditori et advogatori alle parte de Dalmatia, per debito del officio nostro habiamo diligentemente visto et ben examinati li libri, et conti de questa camera phiscal de Arbe, li quali non sono tenuti cum quello debito modo se doveria et secundo se observa ne le altre camere ben regulate del prefato illustrissimo dominio, et similmente non sono scossi li debitori de la raspa di criminali in camera prima di spectabili camerlengi, come è sta ordinato, ne sono sta facti debitori li danari dela limitation spectante alla camera di imprestedi iuxta le leze, et tuti li predicti desordeni seguiscono, per non esser observate le provision et ordeni facti in essa camera a beneficio de la illustrissima signoria, et maxime per il magnifico m. Augustin da Mulla olim proveditore ad queste parte. Imperhò acciò le cose de dicta camera procedano cum rectitudine a beneficio ut supra di essa serenissima signoria, autoritate, qua fungimur, syndicatus nostri ordinemo et provedemo, ut infra, et primo:

Che de cetero sia tenuto conto de cassa ne li libri de la predicta camera per il presente camerlengo et successori, et non tenir conto de

debito et credito cum la illustrissima signoria salvo per conto de casa tenuta per dicti camerlengi, ut supra, scrivendo cum el scontro in consonantia, si come è solito a far sotto infrascripta pena.

Item ordinemo et terminemo, che dicti optimi ordeni del prefato magnifico Augustin del Mulla approbati per prelibato illustrissimo dominio, et tuti li altri descripti nel capitulario de dicta camera siano inviolabilmente observati sotto pena, ut infra, oltra le altre stricture et pene contenute in dicti ordeni, excepto quelli fusseno da poi sta revocati da esso excellentissimo dominio cum senato.

Et in super statuimo et ordinemo, più non se possi tener la predicta raspa fora de camera, sopra la qual solum li camerlengi de questa spectabile communità scriver debano li danari, che in dies se scodeno da li debitori de quella, si come è ordinato, et non cancellieri ne altri acciò il tutto passi ordinariamente, et che la parte de le condemnason et utilità de quelle, spectante all'illustrissima signoria, non siano defraudate sotto pena ut supra.

Item perche habiamo visto per li conti ne ha dato el presente spectabil conte gran parte de le condemnason per lui facte esser sta applicate et spese per conto de fabriche de palazzo, et cum tal mezo esser sta speso molto mazor summa de danari in dicte fabriche de quello è statuito et limitato per leze de la illustrissima signoria. Imperhò ordinemo et terminemo, più non si possi applicare la parte de le condemnason spectante alla prelibata illustrissima signoria a fabriche ne in niuna altra cosa, ma quelle debano venir et esser scosse in camera iuxta li ordeni super inde disponenti sotto pena ut infra.

Item havendo visto, che le saline de questa camera poste in loco nominato Fraterra, sono sta vendute et deliberate per anni 25 in preiudicio et danno de essa camera, per beneficio de la qual se dieno incantar de do in do anni come li altri datii et incanti, autoritate officii nostri incidemo et annullemo dicta deliberation, et commettemo et ordinemo, siano reincantate dicte saline more solito, come li altri datii et incanti de questa camera, a beneficio de la illustrissima signoria de do in do anni sotto pena ut infra.

Li quali anti predicti ordeni descritti nel dicto capitulario et li antescripti nostri commettemo et ordinemo, per beneficio de essa camera siano inviolabilmente observati sotto pena alli spectabil conti, camerlengi, scrivani seu scontri, cancellieri, che in alcuna parte contrafacesseno over ordinasseno in contrario de dicti ordeni, de ducati cento per cadauno et per cadauna volta da esser scossa in eorum propriis bonis da li clarissimi advogadori seu successori nostri, la mita de la qual sia applicata al casa del arsenal del prelibato illustrissimo ducale dominio, de la qual non se possi far gratia etc., et l'altra mita sia de quelli faranno la executione et exaction de essa pena.

Pro camera phiscali Hiadrae.

Nui Lunardo Venier et Hierolimo Contarini per lo illustrissimo et excellentissimo ducale dominio de Venetia etc. syndici, advogadori et proveditori alle parte de Dalmatia etc. Volendo per debito de l'officio nostro proveder a molti incovenienti, habiamo visto in questa camera

phiscal de Zara, acciò le cose de quella procedano cum bon governo et rectitudine a beneficio de la illustrissima signoria, salvi et reservati tuti li altri ordeni, provision et mandati ducali etc. de li magnifici d. Zuan Roberto Venier[1] et d. Bernardino Loredan et d. Nicolao Delphin precessori nostri facti in regulation de essa camera, ordinemo, statuimo et terminemo, et primo:

Che in el zornal tenuto per il spectabil camerlengo, sopra el qual habiamo visto esser sta scripto de man de più persone, niuno altro ge possi scrivere, salvo chel dicto spectabil camerlengo de sua man propria, come è conveniente. Et similmente ordiremo a sui successori sotto pena a cadauno contrafacente pro qualibet vice de ducati cento da esser scossi per li magnifici rectori de questa città, et per cadauno de loro, che per tempora serano, vel per li magnifici successori nostri; la mita de la qual sia del arsenal de la prefata illustrissima signoria, et altra mita de chi farà la executione.

El qual zornal sia tenuto in questa forma, si come se observa in tute le altre camere ben ordinate de la antedicta serenissima signoria; la mita de esso zornal in recever per cassa al tal, et l'altra mita per il tal capsa in haver, et far le sue summe et summa summaria de mese in mese, et reportar, secundo la cassa vien debitrice over creditrice; ne altre partite nullo modo in dicto zornal possino esser scripte sotto pena ut supra.

Item ordenemo, si deba tenir in essa camera un altro zornal svario, sopra el qual sia obligato scriver el scrivan de dicta camera, et far debitori tuti li conductori de li datii secundo saranno deliberati et notati nel libro de li incanti. Item siano facti debitori dicti conductori de la limitation de la camera de imprestedi iuxta la parte del excellentissimo conseglio de pregadi, et de ogni altra affictation over incanti de molini et de ogni altra cosa se afficta over che se vende per conto dela illustrissima signoria, acciò tuto passi per partida dopia per zornal, sotto pena al dicto scrivan de ducati cento ut supra.

Item, che alcuno de cetero non possi scoder danaro alcuno contado de niuna sorte, che sia per conto del'illustrissima signoria, et che passi per questa sua camera, salvo el spectabil camerlengo ad tal effecto et exaction mandato, sotto pena a cadauno contrafaciente pro qualibet vice de ducati cento ut ante.

Item perche habiamo visto, cum gran desordene et interesse de questa camera, non esser observati li ordeni et leze in tuor boni piezi deli incanti, affictation et datii, si deliberamo, provedemo et terminemo, che il cancelliere de questa magnifica communità, che è quello scrive la deliberation de dicti incanti, deba, sicome è obligato, subito el zorno seguente da poi facte le deliberation, tuor per cadauno datier et conductor de boni piezi sicuri ad beneplacito de tuti do magnifici rectori, li quali se debano sottoscrivere per loro esser sta aceptati sotto pena, ut ante; et acciò se possi veder, sel dicto cancellier farà el debito circa dicte deliberation etc. in tuor dicta fideiussion secundo li ordeni et leze

[1] Di questo sindico non trovo notizia alcuna; ned un tale vi comparisce tra i conti e i capitani di Zara di quell'epoca.

sopra de ciò et secundo el presente ordene nostro, volemo et terminemo, che el cancellier del magnifico capitanio, che per tempo serà, sia obligato tener uno libro, et scriver sopra quello dicte deliberation distinctamente et non per abacho, acciò non possi esser commessa alcuna fraude. Et scriver deba in consonantia et conformità del dicto nodaro de essa magnifica communità tute dicte deliberation et fideiussion seranno facte, sotto pena alli cancellieri inobedienti al presente nostro ordine ut supra de ducati cento.

Item perche habiamo visto circa la exaction et administration deli danari dela predicta camera per il passato non esser sta observati li prefati optimi et sanctissimi ordeni et decreti della illustrissima signoria nostra et deli antenominati magnifici et clarissimi precessori nostri, che sono descripti nel registro intitulato libro doro, inperhò autoritate, qua fungimur, syndicatus nostri efficacissime commettemo et commandemo, siano inviolabilmente observate ad unguem ut iacent sotto le stricture et pene in quelli contenute, et ulterius de ducati 100 alli magnifici rettori et camerlengi contrafacenti pro quolibet et qualibet vice, et similiter alli collaterali, scrivani et scontri presenti et futuri, et sotto perdition de li loro officii, la qual pena pecunaria possi esser scossa da cadauno deli clarissimi advogadori vel successori nostri, et la mita sia del prefato arsenal, et l'altra mita de chi farà l'execution.

Item acciò le rason de la predicta camera, quando accade alchuna lite dele cosse de quella, siano defese cum ogni debito modo et proptitudine de le scripture accadeno, et che li libri non siano portati fora de essa camera, et vadeno per man d'altri, et per molti altri convenienti rispeti, ordinemo et terminemo, che de cetero le cause et differentie se agitarano de le cosse pertinente a epsa camera, se debano aldir et expedir in dicta camera et non in altro loco de questa fedelissima città.

Preterea ne le inquisition et mostre habiamo facte de questi stipendiarii havendo nui visto, che li contestabili et caporali, che hanno nele loro condute scripti famegli et regaci, tirano le page de quelli, et tanti non tieneno famegli ne ragaci, che actualmente insieme cum loro servano, come sono obligati, cossa de non suportare, per esser contra la intention de la illustrissima signoria. Imperhò volemo et statuimo, che cadauno contestabile, caporal o altri, che sono ala custodia si de questa città come de li castelli et Nona, et che hanno famegli et ragazi, o ragazi soli, per ordene de la prelibata illustrissima signoria siano obligati tenir de continuo cum loro a le sue custodie tal famegli et ragaci, che facino le faction sono obligati actualmente, sotto pena alli contrafacenti de restituir al fisco tute le page de quelli, che non havesseno havuto, cum el quarto più de pena, la qual sia de li magnifici capitanei over successori nostri, che faranno la execution. Commettendo in supra a voi magnifico d. Zacharia Vallaresso et successori, che cassar dobiate tuti quelli, che se trovano descripti in dicte conducte, che non stano et haveno de continuo personalmente ut supra per famegli et ragaci. Insuper cassareti tutti quelli fussero scripti stipendiarii contra le leze et ordeni, et che non fano le faction sue personalmente, over che havesseno substituto altri in loco suo, et li absenti senza licentia. A quelli, che

veramente hanno licentia, fareti non li cora stipendio, retinendo quello ne la illustrissima signoria nostra iuxta li ordeni sopra ciò disponenti de li prenominati precessori nostri, riservate però circa premissa de le faction, et se alchuno havesse ordene ducal over gratia per qualche legitima causa.

Pro camera phiscali Sibinici.

Nui Lunardo Venier et Hierolimo Contarini per lo illustrissimo et excellentissimo ducal dominio de Venetia etc. syndici, provedadori et advogadori ale parte de Dalmatia et altri loci dentro del colpho. Volendo a beneficio del prefato illustrissimo dominio per debito del officio nostro proveder alli desordeni habiamo trovati in questa camera de Sibinico, ordinemo et statuimo:

Et primo, che quamprimum sia deliberato alcun datio de dicta città et facto debitor el datier del amontar de quello iuxta la poliza del incanto, cossi immediate far se debia debitor el dicto conductor in libro ordinario della limitation del monte nuovo, secondo la continentia della parte sopra zio, sicome et el magnifico m. Augustin de Mula[1] precessor nostro ha ordinato, sotto pena di contrafacenti de ducati cento pro quolibet et qualibet vice, et al scrivan presente et che per tempo sera de privation del officio suo; la qual soprascripta pena pecunaria sia irremissibilmente scossa in propriis bonis ipsorum contrafacientium da li clarissimi avogadori over successori nostri, la mita de la qual sia del arsenal del antedetto illustrissimo dominio, et l'altra mita sia de chi farà la execution.

Item perche cum gran danno et fractura de questi poveri stipendiarii del castello et altre fortezze de epsa città non vengono observati li optimi et sapientissimi decreti et ordeni de la illustrissima signoria et de li magnifici precessori nostri, che voleno et commandano, che essi stipendiarii debano esser pagati in danari contadi del incanto de i molini et non de consegnation de farine ne de altre robe ne de debitori, come sin hora è sta facto; provedemo et terminemo, che dicti ordeni siano inviolabilmente observati, et che nullo modo se possino far dicte consegnation sotto pena oltra le altre stricture in dicti ordeni contenute de ducati cento ut supra ali spectabili conti et camerlengi si presenti come futuri, che contrafacessero ali dicti decreti et presente ordine nostro pro quolibet et qualibet vice.

Item perchè habiamo visto, li danari del prefato datio di molini esser expresse obligati ale page de li stipendiarii predicti, et el conductor del dicto datio per la cedula del suo incanto è tenuto de far la sua paga de tre in tre mesi de denari contadi in questa camera, et non lo facendo, che el sia in libertà del spetabile conte de far reincantare dicti molini a suo damno et interesse.

Item dicto datier è obligato de tenir in conzo dicti molini iuxta la continentia de la cedula de dicto incanto, li quali molini per quanto habiamo inteso sono mal governati, et parte de le mole de quelli sono disconze et vano in ruina in pregiuditio et danno dell'illustrissima si-

[1] I due codici Viennesi 6176 e 6346 lo registrano qual capitanio di Zara nel 1514—1515.

[illegible] de questi habitanti et ci- [illegible] nulla vien facti; [illegible] spetabile conte et a successori [illegible] quanto se [illegible] a beneficio [illegible] cento cadauno contrafacienti et qualibet vice, da esser [illegible] et divisa ut supra.

Item [illegible] al beneficio et sicurtà de questa città [illegible] circa la electione dei capitanei de le guardie de notte, quanto è comandato per lettere del excellentissimo conseglio [illegible] supra dicto.

Item [illegible] pervenuto a notitia per relation de molti, et per le inquisition nostre, che per li capitanei de questo contado vengono commesse diverse manzarie, le qual tolleno da li guardiani de esso contado pagati da questa camera, che loro trovano e meteno a suo modo, per le qual manzarie poi non se curano, che dicti guardiani faceno le debite guardie cum pericolo manifesto de li poveri villani restano in questo contado; al qual inconveniente proveder volendo, ordinamo, che de cetero dicti guardiani siano trovati per li nodesi de la corte maior de questa città, et presentati al spetabil conte, che per tempo sarà, qual debia vedere, se quelli serano homeni sufficienti, et meterli; et ogni volta [illegible] la sua paga, sia tenuto el spetabil camerlengo in presentia del prefato spetabil conte darli sacramento, che non debbiano dar cossa alchuna al dicto capitanio; se el serà trovato in mancamento alchuno de manzarie o de altro, sia immediate privo dell' officio suo, et cada ala pena de lire cinquanta de [illegible], la mità de la qual sia dela predicta camera phiscal, et l'altra mità de chi farà la executione.

Item terminemo et ordinemo, che li danari, che de cetero scodemano dicti capitanei per la guardia de Lurha, loco de questo contado, pagata da li contadini, parte de li qual danari, per quanto ne è sta facto intender, essi capitanei convertisseno in suo uso, subito li haveranno scossi, debino presentarli al spetabil camerlengo, che per tempo serà, el qual debba pagar li dicti guardiani in presentia del spetabil conte, sotto pena ali contrafacenti oltra la restitution de quello haverano havuto et altramente dispensato, de L. 25 pro quolibet et qualibet vice.

Item volemo et statuimo, che el capitaneo del borgo de terra ferma, si come per il passato è sta il consueto, sia electo et scambiato de tre in tre mesi da li spetabili conti si presenti come futuri, et questo per boni et convenienti rispecti, per li quali ordinemo del capitanio del borgo ut supra; sotto pena a cadauno contrafaciente de ducati 25, la mità della qual sia del antedicto arsenal, et l'altra mità de chi farà la execution, la qual possi esser facta da li clarissimi advogadori et successori nostri.

Le qual tutte soprascripte provision et ordeni nostri volemo et terminemo et comandemo siano inviolabilmente exeguiti et observati sotto pena ut ante de ducati cento a cadauno contrafaciente, tolta in propriis bonis dali prefati clarissimi avogadori vel successori nostri, la mità de la qual sia del arsenal antedicto, et l'altra de chi fara la exe-

cutione ut ante. Et cossi commettemo a voi spetabil d. Benardino da cha Taiapiera honorabile conte et capitanio de Sybenico et successori, che quelli observati et observar faciati ad unguem ut iacet sub penis suprascriptis. Datae Sybenici die 11 iunii 1525.

Pro camera phiscali Antibari.

Nui Lunardo Venier per lo illustrissimo et excellentissimo ducal dominio de Venetia etc. syndico et proveditor ale parte de Dalmatia et altri loci dentro del colpho. Havendo visto molti desordeni seguiti per il passato in questa camera de Antivari circa li datii et administration de li danari de quella, è necessario per beneficio de la illustrissima signoria obviar a quelli et proveder, che le cosse de essa camera procedano regulatamente. Imperho per debito del officio nostro ordinemo, statuimo et terminemo, che decetero li spetabili podestà et capitanei de questa città non possino tenir desafitati li datii de dicta camera, ne scuoder over far scuoder per sui deputati li danari di essi datii ne alchuna altra sorte de danari spectanti a dicta camera; ma dicti datii, da tempo in tempo siano incantati et ali più offerenti al pubblico incanto deliberati cum bone et sufficiente piezarie iuxta li ordeni et leze, et tuti li danari si de dicti datii come de altro spectante ala prefacta illustrissima signoria, siano scossi per man solum de li spetabili camerlengi, che per tempo sarano, et non per rectori ne per altri, et se debbano scoder in camera, et non in alcun altro loco, in presentia del scrivan de quella, acciò il tutto passi ordinariamente. Et subito scossi dicti danari li spetabili camerlengi siano tenuti far le sue partite de quanto se scoderà in consonantia cum dicto scrivan, el qual deinde debba metter esse partite in libro ordinario, si come è obbligato, sotto pena alli spetabili camerlengi si presenti come futuri, che non observerà, quanto di sopra habiamo statuito, de ducati cento ad cadauno contrafaciente, et al dicto scrivan de ducati la mità cinquanta et privation del officio, commettendo ad voi spetabile d. Francesco Cornelio honor. podestà et capitanio de questa città et alli sucessori vostri, che inviolabilmente observar dobiati et far observar el presente ordene nostro sotto pena de ducati cento a cadauno contrafaciente, che sarà scossa in eius propriis bonis dali clarissimi avogadori over successori nostri, che per tempo sarano, la mita de le qual predicte pene pecuniarie sia applicata ala fabrica di questa città, et l'altra mità sia, de chi farà la executione.

Item ordenemo et statuimo, che per li spetabili camerlengi antedicti non se possi pagar boletta alchuna vecchia prohibita per le leze et decreti de la illustrissima signoria, ma se debbano pagar le bollete corrente de chi atualmente serve iuxta la intention de la illustrissima signoria et ordeni de li clarissimi precessori nostri sotto pene et stricture contenute in dicte leze et ordeni; commettendo a voi spetabile podestà et capitanio antenominato et a successori vostri, che sotto pena ut ante debiati observar et far observar el presente ordene nostro, et quello far registrar in dicta camera et nella cancellaria de questo magnifico rezimento, in quorum fidem. Datae Antibari die 13 iulii 1525.

Mandato magnifici et clarissimi d. Leonardi Venerio pro illustrissimo et excellentissimo ducali dominio Venetiarum etc. dignissimi syndici et provisoris intra culphum committentis vobis spectabili d. Angelo Maripetro honor. camerario Antibari et successoribus, che retinir debiati a Nicolò Butina saliner yperperi quarantasette, et per pena el quarto de più del credito del suo salario per intacho de tanti sali per lui venduti de la illustrissima signoria. Suma tra cavedal et pena in tuto perperi cinquantaocto et grossi nove; rectinendo de dicto suo salario per fino integra satisfactione de dicti danari. El cavedal resti per conto de la illustrissima signoria, et la dicta pena per conto del officio syndicato nostro, scodendo el cavedal et la pena insieme et non altramente. Datae Antibari die 13 iulii 1525.

Provisio facta Buduae.

Nui Lunardo Venier per lo illustrissimo et excellentissimo ducal dominio de Venetia syndico et proveditor ale parte de la Dalmatia et altri lochi etc. del colpho. Havendo visto, non esser observata in questo de Budua la parte de la illustrissima signoria circa la limitation de datii spectante ala camera dimprestedi, la qual parte generalmente se extende a tute le città et loci del prefato illustrissimo dominio, ordinemo et terminemo, che decetero dicta parte sia omnino observata, la qual despone, che de cadauno datio, che li spetabili rectori deliberano al publico incanto, se debi pagar da li conductori per conto de la limitation oltra el pretio del datio de ducati cento per fina ducati mille ducati cinque, et per ducati cento perfina ducati 50 ducati do, et da ducati 50 in zoso ducato uno; commettendo a voi spectabil d. Aloysio Contarini, honor. podestà de Budua, et a successori vostri, che in futuro ne li incanti sarano facti de li datii de questo loco debiati far metter et dechiarir ne la cedula de cadauno de essi datii, che el conductor dapoi la deliberation sia obbligato et immediate debbi pagar iuxta le leze dicte limitation; inviolabilmente observando voi et successori el presente ordene nostro sotto pena de ducati cento a cadauno contrafaciente da esser applicata all' arsenal del prefato illustrissimo dominio. El qual ordene nostro fareti registrar neli ati di questa cancellaria al predicto successor vostro pro intelligentia.

Et insuper terminemo et ordinemo, che immediate ut supra sia scossa dicta limitation, che è ut supra, oltra el pretio de li datii, avanti che li conductori intrino in dicti datii, et de tempo in tempo portar li danari de dicte limitation ala predicta camera sotto le pene contenute in dicte leze.

Datae Buduae die 14 iulii 1525.

Joannes Franzagus notarius syndicatus mandato antescripto.

Augustinus Barbadico dei gratia dux Venetiarum etc. Nobilibus et sapientibus viris Francisco Quirino rectori et provisori Cathari, suis successoribus fidelibus, dilectis etc. cum salute et dilectionis affectum. Intellecta supplicatione fidelis nostri Nicolai de Buchia q. Marini nobilis Catharensis, supplicare petentis, quod cum habeat quattuordecim filios

inter mares et filias feminas, omnes vitas ducentes et ex legitimo matrimonio natos, ex quo secundum formam iuris venit esse exemptus, dignaremur sibi concedere exemptionem realem et personalem a quacumque impositione vel gravedine istius civitatis Cathari attentis meritis suis et progenitorum erga nos et domus nostras. Et visa responsione viri nobilis Francisci Ciconia vestri precessoris fidem facientis de sex liberis maribus et octo feminis, sumus contencti sibi concedere et ita tenore presentium concedimus ei exemptionem realem et personalem prout petiit, in premium fidei et meritorum suorum erga dominium nostrum, valentes et iubentes, ut habeatis hanc nostram concessionem sibi factam in actis cancellarie vestre registrari, et presentanti restitui. Datae in nostro ducali palatio die 3. ianuarii, indictione secunda, 1498.

A tergo: Nobilibus et sapientibus viris rectori et provisori Cathari et successoribus suis.

Ego Joaones Fanzagus notarius syndicatus ex libro extraordinariorum clarissimi d. J. Pauli Gradenico olim dignissimi rectoris et provisoris Cathari etc.

Antonius Grimani dei gratia dux Venetiarum etc. Universis et singulis tam amicis quam fidelibus et tam presentibus quam futuris presens privilegium inspecturis salutem et syncere dilectionis affectum. Notum vobis fieri volumus per presentem paginam nostram inter alia, que in mente nostra revolvimus, attendamus precipue nostrorum subditorum et fidelium devotorum tractare propensius commoda, et utilia salubriter procurare, cum hoc magnificencie nostre decus aspiciat, et fidelium devotio utilius pertractata in nostre fidelitatis et devotionis constantia ferventius solidatur. Duximus, volentes beneficia reconpensare pro meritis, statuendum, quod quicumque annos 22 vel inde supra Venetiis continuam habitationem habuerit, factiones et onera nostri dominii ipso tempore subeundo, amodo civis et Venetus noster esset, et citadinatus Venetiarum privilegio et aliis beneficiis, libertatibus et immunitatibus, quibus alii Veneti et cives nostri de intus et extra utantur et gaudent, perpetuo et ubilibet congauderent. Unde cum prudentes viri Joannes de Catharo et Georgius, sicut legitimis et manifestis probationibus, per provisores nostri comunis diligenter examinatis, nobis innotuit, Venetiis continuam habitationem habuerint, erga nos et ducatum nostrum fideliter et laudabiliter sub devotionis integritate se gerentes, subeundo continue factiones et onera nostri dominii, digna remuneratione prosequentes, eosdem Georgium et Joannem de Catharo, consiliariorum et ordinamentorum nostrorum necessaria solemnitate servata, in Venetos et cives nostros recepimus, et pro Venetis et civibus nostris in Venetiis et extra habere et tractare et haberi et tractari volumus, et tractari ubique, ita ut singulis libertatibus, beneficiis et immunitatibus, quibus alii Veneti et cives nostri de intus et extra utantur et gaudent, prefati Georgius et Joannes in Venetiis et extra libere gaudiant de cetero et utantur, substinendo factiones et onera civitatis nostre quemadmodum faciunt alii cives et Veneti nostri originarii deintus et extra; in cuius rei fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri iussimus, et bulla nostra pendente muniri. Datae in nostro ducali palatio die primo septembris 1522.

Presentatum per suprascriptos Georgium et Joannem fratres magnifico et clarissimo domino Victori Diedo dignissimo rectori et provisori Cathari in camera sui palatii existenti, et per eius magnificentiam visum et lectum, et de eius mandato registratum, mandavitque illud in omnibus et per omnia exequi et executioni mandari debere, sicut cetera similia privilegia observantur et executioni mittunt. Die 17 augusti 1523. Joannes Fanzagus cancellarius mandato. Nicolaus de Veneriis notarius syndicatus Dalmatiae. — Die 7. iulii 1525. Ex quodam registro cancellarii Cathari exemplavit.

Antonius Grimanus dei gratia dux Venetiarum etc. Universis et singulis tam amicis quam fidelibus, et tam presentibus quam futuris presens privilegium inspecturis salutem et sincere dilectionis affectum. Notum vobis fieri volumus per presentem paginam, quod cum inter alia, que in mente nostra revolvimus, attendamus precipue nostrorum subditorum et fidelium devotorum tractare propensius commoda et utila salubriter procurare, cum hoc magnificentie nostre decus aspiciat, et fidelium devotio utilius pertractata in nostre fidelitatis et devotionis constantia ferventius solidetur; duximus, volentes beneficia conpensare pro meritis, statuendum, qud quicumque annis quindecim vel inde supra Venetiis continuam habitationem habuerit, factiones et onera nostri dominii ipso tempore subeundo, a modo civis et Venetus noster esset et citadinatus Venetiarum privilegio et aliis beneficiis, libertatibus et immunitatibus, quibus alii Veneti et cives nostri de intus et extra utantur et gaudent, perpetuo et ubilibet congauderent. Unde cum prudentes viri Franciscus, Nicolaus, Lucas, Joannes et Triphon fratres et filii Bernardi Dragi nobiles Catharini sicut legitimis et manifestibus probationibus per provisores nostri communis diligenter examinatis, nobis innotuit, annis triginta et ultra continuam habitationem habuerint, erga nos et ducatum nostrum fideliter et laudabiliter sub devotionis integritate se gerentes, subeundo continuas factiones et onora nostri dominii, digna remuneratione prosequentes, eosdem Franciscum, Lucam, Nicolaum, Joannem et Triphonem fratres et filios Bernardi Dragi suprascriptorum consiliariorum et ordinamentorum nostrorum necessaria solemnitate servata, in Venetos et cives nostros recepimus atque recipimus, et pro Venetis et civibus nostris fecimus et facimus, et civibus nostris in Venetiis et extra habere et tractare et haberi et tractari volumus, atque tractari ubique, ita quod singulis libertatibus, beneficiis et immunitatibus, quibus alii Veneti et cives nostri de intus et extra utuntur et gaudent, prefati Franciscus, Lucas, Nicolaus, Joannes et Triphones fratres et filii Bernardi Dragi in Venetiis et extra libere gaudeant de cetero et utantur, substinendo factiones et onera civitatis nostre, quemadmodum faciunt alii cives et Veneti nostri originarii de intus et extra; in cuius rei fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri iussimus, et bulla nostra argentea pedente muniri.

Datae in nostro ducali palatio die 10 februarii, indictione X, 1521.

Presentatum fuit suprascriptum privilegium magnifico et clarissimo domino Victori Diedo dignissimo rectori et provisori Cathari in camera sui palatii existenti, et per eius magnificentiam visum et lectum, et de eius

mandato per me cancellarium infrascriptum de verbo ad verbum registratum mandavitque illud cum omnibus in eo contentis in omnibus et per omnia in hac civitate executioni mandari debere et ubique opus fuerit, et observari, sicut cetera alia similia privilegia observantur. Datae Cathari die 12 septembris 1523. Joannes Fabricius Contarini mandato Nicolaus de Veneriis notarius syndicatus Dalmatiae die 7 iulii 1525 suprascriptum exemplum sumpsit ex quodam registro cancellarii Cathari.

Leonardus Lauredanus dei gratia dux Venetiarum et cetera. Universis et singulis tam amicis quam fidelibus et tam presentibus quam futuris, presens privilegium inspecturis salutem et syncere dilectionis affectum.

Notum vobis fieri volumus per presentem paginam, quod cum inter alia, que in mente nostra revolvimus, attendamus nostrorum subditorum et fidelium devotorum tractare propensius commoda, et utilia salubriter procurare, cum hoc magnificentie nostre decus aspiciat, et fidelium devotio utilius pertractata in nostre fidelitatis et devotionis constantia ferventius solidetur, duximus, volentes beneficia reconpensare pro meritis, statuendum, quod quicumque annos 15 vel inde supra Venetiis continuam habitationem habuerit, factiones et onera nostri dominii ipso tempore subeundo, a modo civis et Venetus noster esset, et citadinatus Venetiarum privilegium et aliis beneficiis, libertatibus et immunitatibus, quibus alii Veneti et cives nostri de intus et extra utuntur et gaudent, perpetuo et ubilibet congauderent. Unde cum Joannes Sancho olim de Catharo, sicut legitimis et manifestis probationibus per provisores nostri communis diligenter examinatis, nobis innotuit, annis 25 Venetiis continuam habitationem habuerit, erga nos et ducatum nostrum fideliter et laudabiliter sub devotionis integritate se gerens, et subiens continue factiones et onera nostri dominii et navigando cum navibus nostris, digna remuneratione prosequentes, eundem Joannem Sanchum, consiliorum et ordinamentorum nostrorum necessaria solenitate servata, in Venetum et civem nostrum recepimus atque recipimus, et Venetum et civem nostrum fecimus et facimus, et pro Veneto et cive nostro in Venetiis et extra habere et tractare et haberi volumus atque tractari ubique. Item quod singulis libertatibus, beneficiis et immunitatibus, quibus alii Veneti et cives nostri de intus et extra utuntur, substinendo factiones, et onera civitatis nostre, quemadmodum faciunt alii cives et Veneti nostri originarii de intus et extra. In cuius rei fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri iussimus, et bulla nostra plumbea pendente muniri. Datum in nostro ducali palatio die quinto octobris, indictione octava, 1520.

Registratum die VI. mensis iulii 1521, indictione IX de mandato. Magnificus et clarissimus dominus provisor, sedens extra portas civitatis Cathari ad sedile lapideum in marina de mane hora debita causarum pro iure reddendo, et auditis in contradictorio Triphone Bollizza ac Fantino Bono, datiariis mercantie huius terre, suo et nomine sociorum petentibus astringi debere ad solutionem datii Joannem Sanchum suprascriptum de rebus et mercimoniis per eum ex Venetiis gestatis, pro ut alii de Catharo faciunt, non obstante privilegio preallegato obtento obreticie

contra datia illustrissimi dominii cum aliis pluribus rationibus et causis in voce allegatis, et e converso audito soprascripto Joanne Sancho dicente, non teneri stante privilegio suprascripto sibi indulto de civilitate civitatis Venetiarum, immo dicente eximi debere et immunem esse ab huiusmodi solutione datii suprascripti, ac tractari debere petente sicut tractantur ceteri alii cives Veneti, qui minime ad premissa tenentur, sicuti et plures alii de hac civitate civilitatis per privilegia non fuerunt coacti neque coguntur, utpote dominus Dobrascus de Pasqualibus, qui dominus Dobrascus interrogatus, si post privilegium suum fuerit compulsus ad solvendum datium, qui, minime solvisse, respondit stante privilegio suo, non obstante quod cavillose apponebant dicti datiarii et ipsum dominum Dobrascum persolvisse, tamen id cum veritate non obstendentes. Unde visis videndis et auditis audiendis terminavit, dictum Joannem in aliquo non teneri ad permissa, et debere gaudere privilegium predictum civilitatis, pro ut alii Veneti in omnibus et per omnia, pro ut in dicto privilegio suo latius legitur, et hoc omni meliori modo etc. presentibus iudicibus. Et hoc a die impetrationis obtenti privilegii antedicti. Nicolaus de Veneriis notarius syndicatus Dalmatie die 7 iulii 1525 ex quodam registro cancellarie Cathari exemplavit.

Infrascriptum capitulum sumptum fuit ex quibusdam literis ducalibus diei ultimi augusti, indictione 3, 1475, registratis in membranis privilegiorum concessorum per illustrissimum ducalem dominium Venetiarum civitati Cathari in privilegio sexto ad carthas 93. Cuius capituli tenor talis sequitur.

Secundo, quo nobis exposuit, nonnullos Catharinos obtinuisse a nostro dominio privilegium civilitatis, ob quod sunt exempti a qualibet solutione datiorum tam pro mercationibus, quas conducunt in Catharo, quam extrahunt de Catharo, pro ut sunt cives et fideles nostri Veneti, et supplicavit, ut tam pro bono introituum nostrorum, quam ut servetur inter ipsos Catharinos equalitas, dignaremur super inde providere. Nos considerantes dictos tales, quamquam habent a nobis privilegium civilitatis, attamen esse Catharinos natione, nec debere tractari aliter, quam pro Catharinis, fidelitati vestre scribimus et mandamus, quatenus predictos Catharinos habentes a nobis privilegium civilitatis Venete, tractare et tractari facere debeatis, non obstantibus privilegiis suis predictis, in facto datiorum et doanarum Cathari pro ut tractantur ceteri cives Catharini non habentes a nobis privilegia civilitatis, ita quod in facto dictorum datiorum et doanorum ab ipsa privilegia nullo gaudeant beneficio.

Suprascripta relatio fuit presentata die 28 octobris 1525.

II.

Relatio

viri nobilis ser Augustini Valerio, qui fuit provisor Vegle. Presentata die ultimo novembris 1527.[1]

Essendo cum la dio gratia, illustrissimo principe, ritornato io Augustin Valier de suo provedador de Veglia, et facto a quella in voce

[1] Dal codice 197 dell'imp. biblioteca di corte in Vienna (Foscarini. Serie nuovissima). Sanuto lo nomina qual provveditore di Veglia la prima volta a 2 aprile

solita et convenienti relatione de tute quelle cose, che più necessarie et opportune al honor et utile di vostra signoria mi sono parse, come a quella è benissimo noto. Et essendo obligato vigore legis super inde disponentis deponerla in scriptura, acciò vostra serenità possi proveder, sicome alla summa sapientia sua parerà; perhò in satisfactione del debito mio cum la mia solita fede, servita et syncerità ricordo reverenter ut infra, videlicet:

Et primo dixi in voce a vostra serenità la damnosa corruptella introducta da alcuni camerlengi, sono stati in la dicta città vostra de Veglia, circa le biave et vini de le decime, se scuodeno per essi camerlengi, qual è, che al tempo de li arcolti, immediate recepute le dicte biave et poste ne li magazeni de vostra signoria, et similiter li vini, essi camerlengi se facevano debitori in monte de lo amontar de tute esse biave et vini a pretii vilissimi, cioè li formenti a soldi 20 la quarta, orzi et megli a soldi 10, segale a soldi 12, et sorgi a soldi 5, et li vini a soldi 20 la quarta, la quarta parte de li quali al medesimo pretio dispensavano alli provisionati et a lor rectori, il resto tenivano, et poi vendevano a boni pretii, et tuto l'utile convertivano in loro, qual utile de iure deveva esser posto in vostra signoria, come è stato facto in tempo mio; il qual disordine scoperto, reverenter scripsi a quella, et precipue de li vini, et ricordai, che mia opinione era, che la decima de li dicti vini se dovesse incantar a danari contadi. Et vostra serenità, mossa da le ragion tocade in dicte letere mie, commandò, se dovesse dicta decima incantar et delivrare plus offerenti. Unde il primo anno del regimento per me furono incantati dicti vini et delivrati al publico incanto a soldi 25 la quarta, che fu cum beneficio de 25 per cento a vostra serenità, de quello servavano per avanti li predicti camerlengi; el secondo anno a soldi 26 la quarta, et l'ultimo anno a soldi 38 la quarta, che è beneficio del 80 per cento. De le biave veramente veduto, che meser Stephano Moro mio camerlengo se havea facto debitor al pretio sopradicto, et che quelle restavano in magazen per suo conto; et vedendo, chel minazzava dever esser carestia, deliberai farli retractar le partite, et esse biave vender ordinatamente secundo il gran bisogno, che era per conto de vostra sublimità cum universal commodo de quelli poveri subditi de quella, cum utile da pretio a pretio in summa lire 876 soldi 3, come appar neli libri de quella camera. Perhò umiliter ricordo a vostra serenità, vogli commandar cum quella efficacia li parerà,

---

1525 e l'ultima in settembre 1526. Suo successore si fu Marin Polani. Secondo i codici Viennesi 6346 e 6360 resse Veglia dal 1524—1526; però il suo regime va meglio circoscritto dall'elenco, che noi abbiamo riportato alla pag. 95 del I tomo di questa pubblicazione. Abbiamo una ducale del doge Andrea Gritti diretta a 16 maggio 1526 al Valier, in cui li si faceva conoscere, aver il conte Giovanni, l'ultimo de' Frangepani, eletto a vescovo di Veglia un tal frate Nicolò da Veglia in forza d'un diritto accordatogli da Roma, e quindi lo si eccitava a informare intorno a ciò per poter garantire in seguito le pubbliche giurisdizioni. Il provveditore, assunti i testimoni, a base delle loro depositioni riferiva, che il conte Giovanni in forza di iuspatronato avesse eletto il vescovo, confermato poscia da Roma, e che in pari modo abbia eletto più volte abati e canonici. Valier non ne fa cenno.

che lo incantar de li vini predicti se habia ad continuar, et questo, perchè qualche uno, che di ciò ne sentiva commodo et beneficio, postponendo quello de vostra signoria, tenta de far ritornar la cosa, sicut erat in principio, cum poco rispecto et danno di quella, et che le biave de le decime si debano tenir et vender over distribuir alli soldati per li pretii correrano de tempo in tempo per la terra da nadal a driedo, et questo per maior utilità de la serenità vostra.

Preterea feci intender a vostra serenità le cose di quella camera sua passar molto confuse, et haver grandissimo bisogno di esser regulate, per la poca practica et sufficientia del scrivan di quella camera, per esser pessimo scriptor et haver pochissima vista, non senza damno di quella et de tutti quelli hanno da far in quella camera, avenga che in reliquis el sia homo da bene et de optimo volere, per quanto ho potuto comprehendere. Et perhò ricordo a vostra serenità, chel seria se non bene a mandar de li una persona apta et sufficiente a regular et redrezzar il tuto per qualche giorno, acciò poi el dicto scrivan potesse continuar cum quella instructione et medesimi modi; il che sera cum utile et beneficio grande di quella camera.

Ulterius trovai uno grandissimo disordine, che tute le compagnie de provisionati erano debitori de page 4 in 5, et questo per esserli sta dato biave et danari senza alcuna consideratione cum manifesto danno de vostra serenità, perchè se alcuno de loro moriva over si partiva cum tal suo debito, quella ne pativa il danno. Unde nel tempo mio a poco a poco ho facto scontar il tuto, et datoli il suo corrente stipendio secundo il servir suo. Perhò reverenter ricordo a vostra serenità, faci continuar li pagamenti, come li vanno, et non avanti tracto, per obviar al error antedicto, et serà il dover et senza danno di quella.

Item vostra serenità ha in dicta insula sua assaissimi terreni communali, sopra li quali era licito a cadauno pascolar li sui animali grossi et menudi, et pagavano ogni anno li suoi herbatici in quella camera, de li quali terreni una gran parte è sta concessa per li magnifici rectori, che sono stati in quella cità, a diverse persone per una minima miseria, et molti di quelli, che si troveriano ogni anno lire 25 et 30, sono sta dati per soldi 40 et lire 3 ad summum, cosa invero, che grandemente cede in danno de vostra signoria et di quella sua camera. De le quale concessione non potendo io proveder, ne feci conscientia alli magnifici syndici de Dalmatia, che se attrovavano de li, quali intese le ragione et le deshonestà de dicte concessione, le tagliarono et cassorno, principiando dal regimento del meser Marcantonio da Canal fino quella hora, et ordinorono, che de li dicti terreni fusseno facte nove concessione al publico incanto plus offerenti a beneficio de vostra sublimità, il che seria sta exequito, ma perchè dicto taglio apprehendeva molti terreni de gran valuta, me fu allegato, sue magnificentie non lo poter far, ma ben intrometter dicte concessione, et andar alli consegli come cause de maiori. Unde per non multiplicar in mazor errori, me parse non proceder più oltra, ma diferir questo tempo dil ritorno mio in patriam, et reverenter arricordar a vostra serenità, che tute simil dishoneste concessione, quoquo modo facte da anni 25 in qua ad minus, siano tagliate et annullate, come concession facte contra ius et leges, et statuir,

chel se hanno a far nove concessione ordinatamente al publico incanto plus offerenti, la qual cosa serà cum maximo beneficio de vostra serenità. Et se per caso alcuno allegasse, haver facto meglioramenti sopra dicti terreni, mia opinion è, non essendo quelli notabilissimi, non siano ne admessi ne satisfacti, perchè li basta assai tanto tempo haver galduto cum facto de lire 3 et meno quello, che ragionevolmente se doveva trazer lire 25 et piui.

Insuper fu alias per il quondam sapientissimo meser Antonio Vinciguerra secretario ducal de vostra signoria, qual due fiate fu mandato al governo de dicta insula da poi lo acquisto de quella, facte molte laudabile provisione, et tra le altre, chel devesse cavalcar il scrivano di quella camera, il cancellier de li magnifici proveditori et uno nobile di quella terra per tuta la insula ad inquirir contra quelli, che occupavano beni communali spectanti alla sublimità vostra, et dicto optimo ordine di proceder contra quelli, che fusseno trovati in errore, il qual ordine processe per certo spatio di tempo. Dapoi per li magnifici proveditori furono facte altre diverse provisione cum additione de pene per le grande occupatione et usurpatione erano commesse. Unde che per tal occupatione, dove che pascolavano da 60.000 animali, che pagavano el suo herbatico, al presente ne sono solum da 38 in 40.000 scripti neli libri de la camera, damno veramente grandissimo alla serenità vostra, il qual ordine par, che poco fructo habi parturito. Perhò che dicti deputati hano più volte cavalcato et facte molte sententie contra li usurpatori et condemnatione, et per li magnifici proveditori facto gratie in minime cose. Il che ha dato fomento a dicti transgressori di perseverar et usurpar de male in peius, cosa che non li essendo provisto de opportuno rimedio, vostra serenità ogni giorno ne patirà più grandemente. Perhò mea solita reverentia ricordo a quella, che vogli insieme cum li antedicti deputati mandar uno homo fidel et practico a far per tuta l'insula una general cavalcata a loco per loco cum li libri de le cavalcate vechie, et lo advocato phiscal et li iurati de cadauno loco, et far ritornar li terreni occupati in commun, mettendo li confini et termini suoi cum autorità et libertà partibus auditis, videlicet lo advocato phiscal et li occupatori de dicti terreni, de sententiar et terminar per la magior parte de loro, quanto li parerà per iustitia, cum reservation a quelli de potersi appellar de le sententie de li dicti deputati al magnifico proveditor in termine d'uno mese, aliter passato dicto termine, dicte sententie restino inappellabile, et statuir qualche pena de membro over exilio a quelli, che ardisseno ritornar ad occupar dicti communali, acciò per il terror di la pena non incorrino ne li errori, che più fiate sono incorsi, et serà provisione, che ritorneranno li communali in amplitudine de far acrescer et multiplicar li anemali, come ne li primi tempi esser solevano.

Preterea ricordo riverenter a vostra sublimità, vogli commetter, se debino mandar per li camerlengi di quel loco ogni mese 4 ad summum li mensuali de quella camera, dove mandar si soleno, acciò la possi veder et saper de tempo in tempo, come si governino et passino le cose sue, si come è solito farsi in cadauno altro loco di quella, che serà causa di evitar molti disordini, et li camerlengi far il debito suo, come sono obligati, cum singular beneficio di vostra serenità. Non resterò

etiam de ricordar reverenter a vostra serenità, che havendo quella la autorità de tuti li benefitii ecclesiastici di quella insula per il suo ius patronatus, nella qual, essendo adeo multiplicato el numero de li preti, diaconi et subdiaconi ignorantissimi et poco dediti al divino culto, quali pro maiori parte se fano per non sottoiaser alle gravezze personal, et bona parte de loro, se vogliono viver, convengono darsi a diversi exercitii et arte manuale, come sono marangoni, calegeri, barbieri et alla militia rural cum tanto poco honor et reverentia del nostro signor idio, quanto a vostra serenità è benissimo noto. Il che causa da li ordinarii suoi, li quali per esser ignoranti, non servano li sacri canoni, ma per uno agnello o similia procedeno alla ordinatione de simili sopranominati, et a questo modo uno cieco mena l'altro ne la fossa. Perhò vostra serenità sapientissima et catholica vogli ordinar et commandar, che non se possi ne debbi de cetero promover niuno ad alcun ordine sacro, se non serano diligentemente examinati coram reverendo domino episcopo per due de li canonici del capitolo Veglense più docti sub debito iuramenti, et essendo trovati sufficienti, possino esser promossi et ordinati, et non altramente, acciò siano servati essi sacri canoni, et che questa generation imperitissima non multiplichi, come ha fatto fin hora. Perhò che in quella insula, che basterebono preti 50 ad summum, ne sono più de 300, assai che seriano tropo in una grande provintia. Il che serà gloria al nostro signor dio et grandissimo decoro alla sublimità vostra.

Vostra serenità ha sopra dicta insula uno castello nominato Bescha per mezo Segna, et è passazo de miglia 10, al presente la magior parte ruinato et habitato da poche famiglie, per esser sul monte, et non haver aqua alcuna. El dicto loco ha una bella valle lunga miglia 4 in circa et larga mancho de uno miglio benissimo vineata, ma de biave molto sterile. La mità de dicti vignali sono de Segnani, li quali practicano in quello loco continuamente, per haver etiam le case sopra le possessione, et ogni giorno se anderiano dilargando per li continui spaventi de Turchi per salvar le persone et haver suo. Ma in mio tempo non ho voluto permetter comprino più per quello haveano per molti respecti ben noti a vostra celsitudine. Tamen occorendo il caso de Turchi (quod Deus avertat), non saperiano andar in altri lochi, dove li paresse esser più sicuri. Il che seguendo a fortiori, se reduria il loco de Bescha marcadantescho, perchè facilmente tuti li mercadanti pugliesi, marchiani et romagnoli, che praticano a Segna, fariano capo li cum le robe sue, per esser propinqui alla terra firma, et per consequens faria bono il loco cum non poco augumento de li datii de vostra serenità; et se ben de presenti non hano si non uno picolo porticello, cum poca spesa se adapteria di modo, che per qualche navilio se potria allogiar sicuramente.

Circa la cità de Segna hormai per le continue incursione de'Turchi et Martolossi è meza ruinata, et fa pochissime facende, et ogni giorno de mal in pegio; per li quali disturbi et continui spaventi se feceno ultimamente subditi del archiduca de Austria, come immediate dinotai a vostra serenità, sperando loro da lui magior presidii et suffragii ne le occorentie sue, che dal re Zuane, qual pareva nel regno Hungarico havesse poca stabilità, et tamen stano malissime contenti, et continue conducono molte robe sue nel dicto loco de Besca per magior sicurtà.

Soleva la dicta cità de Segna dar alla casa del arsenal ogni anno una gran quantità de remi da galia, ma al presente dubito pocha se ne possa haver, si per esser sta ruinato et depredato il paese, come etiam che forsi per li capitanei delo archiduca non serà lassato extrazer. Ma se l dominio del conte Bernardino Frangapani se conserverà, il loco suo de la Sernoniza serà sufficiente de tenir fornita la casa, per esser bastante da far ogni anno da 8 in 10000 remi. Questo discorso per la importantia sua mi ha parso di fare, acciochè vostra serenità sia instructa in questa materia etc.

Un altro castello se ritrova su la insula predicta nominato Verbenico, qual etiam ha una bella valle propinqua assai fertile, et è a marina per mezo Novi, loco de Frangapani, de passazo de miglia X., et sopra questo territorio ne sono assaissimi boschi de roveri et cerri, che fariano legnami perfecti per la casa, ma sono lochi molto aspri et sinistri, che cum maxima difficultà et spesa se potriano condur alla marina, et è territorio ben fornito de pascoli de ogni sorte de animali, che fanno viver quelli del loco assai abundantemente.

Apresso vostra signoria ha uno altro castello nominato Dobrigno, posto sopra uno monte fra terra circa duo miglia, nel territorio del quale è una bellissima valle, quale circumda da circa miglia 6, et in capo di quella al tempo del conte Zuane solevano esser molte saline, qual per la aptitudine et commodità del loco facevano gran quantità de sali, che non solum erano per uso de la insula sua, ma etiam forniva tutta la terra ferma et Murlachi circum circa, la qual cosa pervenuta a notitia de vostra serenità, et visto el danno grande ne conseguiva, devedò al dicto conte de poter far più sali in quella valle, cum obligatione però, che quella per uso de la sua insula ogni anno li mandasse uno maran di sale, et per questo dicte saline furono abandonate et destructe, et il dicto conte fino stete nel dominio suo hebe da vostra signoria ogni anno dicto maran de sale, ne mai più dicte saline sono sta refacte, che mi rendo certissimo, se vostra sublimità le facesse reintegrar, che iudicio meo se faria cum poca spesa, per l'optimo sito suo senza dubio ne trazeria grandissima quantità de sali, cum quel beneficio et utile, che cum la sua sapientia la po considerar.

Se attrova etiam in capo d'insula il loco de castel Muschio situato sul monte, qual ha sotto uno porto notabilissimo, nel qual se potria collocar gran numero di legni armati, et è distante da Fiume miglia 12, da Bucari miglia 10 et da Bucariza miglia 5; qual castello è debolissimo et di poca forteza distante dal dicto porto, talmente che in conto alcuno non lo po offendere, et ha la terra apresso, la qual da tre bande verso il porto è sito fortissimo, per haver il diruppo altissimo et grebanoso, da la quarta parte è situata la fortezza, che da ogni banda po essere batuta et expugnata. Vostra serenità tien li uno castellano populare cum uno caporale et altre page numero 7, che tra l'uno et l'altro porta de spesa ordinariamente all'anno ducati 225, qual spesa stante dicto castello, come si attrova debilissimo et mal conditionato, è superflua et butata via senza alcun fructo, anzi più presto potria esser cum manifesto et evidente pericolo di esser robato, come fu già al tempo de Mazorblas capitanio del re de Hungaria, qual passò sopra la insula in

quel loco, et la depredo tuta; per il che vostra serenità convenne mandar il q. clarissimo meser Vetor Soranzo capitaneo general da mar cum galie numero 38 al stretto dela dicta insula, qual tandem la recuperò, et per mancho male dette liberamente il transito al dicto capitaneo de poter passar in terra firma cum tuta la preda, et a quel modo lassò el dicto castello, et non senza molta difficultà. Et per tanto cum la mia solita reverentia, fede et servitù ricordo a vostra signoria vogli mandar qualche persona pratica di guerra et di fortezze a veder dicto castello, et far concluder de duobus alterum, aut farlo fortificar ex toto, et in quello loco, dove al presente se ritrova, o da qualche altra banda de la terra, dove fusse più expediente, acciò accadendo da ogni oppugnation se possi prevalere, et metter uno gentilhomo nostro per la importantia sua, aut più presto, che lassarlo così, farlo totalmente ruinar et destruer, et scansar quella spesa, deputandola al arsenal suo, come fu facto ne le altre scansatione in quella camera a beneficio del dicto arsenal; dinotando a vostra excellentia, come quella po ben comprehender, alli tempi presenti quel loco di castel Muschio esser di grandissima importantia per il sito suo, et esser la chiave de tuta quella insula, essendo prima sopra quello amplissimo et profondissimo porto, poi havendo da uno canto la cità de Fiume et da l'altro la cità de Segna, ambe de lo archiduca vicino potentissimo, et tra l'una et l'altra li castelli de Frangapani, ma molto più potente il signor Turco propinquo, le qual tute antedicte ragione largamente doveria far concluder per opinion mia a vostra serenità una de le due, over fortificar bene, over ruinar del tuto dicto castello, come ho predicto, la fortificatione dil quale se faria non cum molta spesa, et questo, perchè se haveriano tute le opere manual per commun de tuta la insula, se haveria gran copia de saxi et legne de far calcare et pietre al bisogno molto commode, legnami de roveri infiniti, a tal che havendo persona fidel et diligente alla impresa de le fabriche et bona maestranza, se faria in breve tempo. El dicto castello a notitia de vostra sublimità se attrova do miglia lontano dal strecto, dove è la peschiera di thunni affictada per la camera de Veglia, et da l'isola alla terra ferma ne sono mancho di mezo miglio, che passar se potria cum pochissima difficultà. Sichè vostra serenità ha inteso il tuto, quella sapientissima dispona, quanto li parerà.

Alla qual humilmente ricordo vogli tenir quella insula per carissima, per haverli ad esser ogni giorno più commoda et a magior beneficio di questo excellentissimo stado.

Ultimo loco si attrova ne la insula la villa de Dobasnizza, ampla in più parte, et per esser molte planicie è benissimo cultivada et piantada, dove che vostra serenità traze la magior parte delle sue decime de vini et biave, et cum tempo per li habitanti, che concorreno, se farà abundantissima de ogni cosa, et cum molta utilità di quella camera sua. Et tanto più saria, quando fusseno facte le provisione de li communali usurpati, come di sopra ho reverenter ricordato.

Non resterò per intelligentia de vostra serenità de scriver qui sotto li loci affictadi per quella camera de qualche importantia per molti rispecti, et prima:

La peschiera di thunni posta al stretto di castel Muschio, se soleva affictar per doi regimenti per anni cinque a ducati 40 all'anno, et in tempo mio l'ho affictada ducati cento all'anno pur per anni cinque	duc.	100.—
El scoglio de Plavnichov teniva il magnifico meser Andrea Badoer el cavallier affictado per anni cinque a ducati 60 all'anno, val	„	60.—
El scoglio de Previchio apresso Bescha affictado ducati 30 all'anno	„	30.—
El Gradazo cum li soi dermoni et pascholi posto nel territorio de Verbenigo	„	65.—
El Picicho cum tuti li sui pascholi et dermoni	„	20.—
Le braide cum il dermon, tenuta Juriza Murlacho, se trazeva a ragion de anno de decima de vini et biave uno anno per l'altro ducati 7 in circa ad summum, et al presente le ho affictade al publico incanto per anni X per ducati 28 all'anno, val	„	28.—

Acciò vostra sublimità sapia distinctamente, come è habitata la insula sua de Veglia al presente, qui sotto sera scripto a loco per loco li fuogi, le anime et li homeni de facti, et prima:

La cità di Veglia cum il suo contado	fuogi	n.	719,	anime	3393,	da	facti	763.
Bescha cum il suo territorio	„	„	307,	„	1580,	„	„	361.
Verbenico cum il suo territorio	„	„	337,	„	835,	„	„	213.
Dobrigno cum il suo territorio	„	„	190,	„	676,	„	„	193.
Saline	„	„	92,	„	430,	„	„	101.
Castel Muschio	„	„	264,	„	1195,	„	„	322.
Dobasniza	„	„	361,	„	2352,	„	„	581.
Summa	fuogi	n.	2170,	anime	10461,	da	facti	2534.

III.

Relatio

Viri nobilis ser Victoris Barbadico, qui fuit comes Jadere. Presentata die 24 iunii 1528[1].

Essendo impostomi, principe serenissimo, in execution de la parte presa nel suo excellentissimo conseglio de pregadi sotto de di XVIII decembre 1524, a me Victor Barbarigo fo de meser Nicolò fo conte di Zara, che oltra la relatione per me facta avanti la serenità vostra, etiam in scriptura io debi deponere et arricordare tute quelle cose me pareno esser a beneficio et conservatione di quella sua importantissima città, castelli et territorio, et così riverentemente arricordo, et dico ut infra.

[1] Tolta dal cod. 197 dell'i. biblioteca di corte in Vienna (Foscarini. Serie nuovissima). I due codici Viennesi 6346 e 6360 lo pongono a conte di Zara tra gli anni 1525—1527. A 7 luglio 1526 pubblicava una terminazione in compagnia di Zacaria Vallaresso capitanio di Zara e Andrea Civran provveditor general in Dalmazia (V. tomo I. 198).

Prima essendo io transferito iuxta il solito alla visitatione del territorio et castelli, me transferiti al suo castel de Laurana, che è distante da Zara miglia 25, dove io vidi bellissimo territorio, gran numero di possessione tute inculte et derelicte, et questo per el gran timore de Turchi et Morlachi, che novamente sono venuti ad habitar nel paese del signor Turco, talmente che tuti li poveri subditi forzati abandonano le lor case et possessione, et sono andati et de continuo vano ad habitar in alieni paesi, et parte in li loci del paese de esso signor Turco, et questo per non esser facti captivi imperpetuo cum la lor famiglia. Visto prima essa fortezza et borgo de la Vrana, cum ogni diligentia dico, quella fortezza essere molto antiqua di fabrica, et ha bisogno di esser posta in magior securità, si per esser loco de grande importantia, per esser propinqua a molti castelli del signor Turco et maxime al castello de Ostrovizza, qual è distante dal dicto loco miglia 12, dove sempre sono bon numero de Turchi si a piedi come a cavallo. El castello è molto debile, et ha bisogno de dui fianchi, che cum quelli se potria defender da una grossa incursione et battaglia da mano, et è mal in ordine de ogni sorte munitione et pegio custodito, per esser uno contestabile dentro molto vechio et impotente cum fanti numero 24 tuti paesani et inexperti, in ogni occorrentia poco de loro se potria haver alcun proficto. Perhò reverentemente dico et arricordo, poner dicto loco in magior securtà maxime de li dicti fianchi, fornirlo di qualche munitione et de fanti, che non siano paesani ma persone experte, che in qualche occurrentia se potesseno prevalere. Il borgo, qual è molto debile et grande, difeso da una picola fossa cum uno poco di reparo, bisognaria far una più grande et alzar el reparo, et tute queste cose se fariano cum poca spesa, et assecurraria dicto loco, et faria gran beneficio allo incanto de la serenità vostra, chel si affictaria assai più, di quello si affícta al presente. Sono in dicto borgo anime 560, alla custodia del qual loco è il conte Andrea Sterbaz capo de Croati cum cavalli 25.

Partito da Laurana, venissemo verso Tin, che è uno incanto de la signoria vostra distante da Laurana miglia 6, nel qual loco é una torre abandonata per le incursione Turchesche, el qual loco è posto sopra uno monte in bellissimo sito, che discopre gran territorio, nel qual loco sono assaissime possessione de la serenità vostra, et antiquamente era una picola fortezza cum assai ville a torno, et saria molto a proposito fortificarla, dove se potria salvare tuti li villagi, che sono in quel contorno, che al presente sono abandonati. Et quel incanto al presente se afficta per poca summa de danari, che prima se soleva affictar per ducati 500 in 600 all'anno. Ma reducendolo in fortezza, se faria dui beni, tutti li villagi derelicti se habitariano, et se augumentariano le intrade de la serenità vostra, et se potria tenir lì qualche cavallo de strathioti, che saria molto a proposito a conservation del contado, per esser el più bello sito de questo territorio, et se faria cum spesa de ducati 500 in 600, per esser dicto loco già in bona parte fabricato.

Da poi me transferiti al suo castello di Nadin, qual è distante da Zara miglia 15, che è in mezo del territorio sopra una collina, che discopre gran parte del contado et molti castelli del signor Turco, che sono habitati, cioè castel Corlatovich, Bencovich, Perusich, tuti pro-

pinqui al dicto loco de Nadin de 7 in 8 miglia, qual loco è di grande importantia, perchè quando Turchi correno nel contado, sempre questo loco è il primo ferido. La qual fortezza è assai picola, che volendo salvar tuti li strathioti, che sono a quella custodia, soldati, borgesani, non li potria capir per il poco circuito, et maxime li loro animali. Patisse il dicto loco molto di aqua, per esser distante uno miglio da aque vive et più rispecto il bisogno loro. Saria bisogno far fare un altro pozzo in dicto castello oltra quello è al presente, mediante il quale si potesse subvenire alla custodia et guardia di quel castello. Sono uno suo magnifico castellano, uno caporale cum fanti 25, tuti paesani inutili, et uno capo de strathioti cum cavalli 25.

Il borgo è molto debile et picolo, bisogneria fortificarlo per securtà de quelli habitano, acciò che accadendo tuti non intrasseno in la fortezza; si faria cum poca spesa per esser preparate calcine et pietre. Bisogneria habitasse de lì continuamente li suoi magnifici proveditori, perchè quel loco si po dir il cor de tuto el contado; fa anime 830.

Preterea io me transferi al castel di Novegradi, lontan da Zara miglia 25, la qual fortezza a iuditio universale è più forte de le altre, si per esser sopra un loco eminente et fabricata cum magior ragione, de la quale è da farne qualche extimatione, per esser molto propinqua al castel di Carin, castel de Cliçevaz, castel di Obrovazzo, che al presente sono castelli del signor Turco, al qual loco non bisogna gran fortificatione per esser forte de sito, et si po sempre soccorrere per via da mare. Ben bisogneria impir un certo barbacan overo revelin, qual cinge in parte dicta fortezza da la banda del borgo, che non essendo pien, se potria rombar et penetrare in la fortezza. Bisognaria meglio munirlo de munitione et de fanti practici, perchè tuti quelli sono paesani inutili alla guardia de quel loco. Sono un suo magnifico castellano cum uno contestabile cum fanti 25. Il borgo bisogneria murarlo da la banda da mar, et se faria cum poca spesa, perchè già è sta principiato, de ogni altra cosa si può scorrere. Sono anime in dicto borgo 1050, alla guardia del qual è un capo di strathioti cum cavalli 50, che è il strenuo domino Nicolò Paleologo, qual al presente è in Pavia de ordine del clarissimo generale.

Similmente io ho veduto il suo loco de Juba, che è uno incanto de la illustrissima signoria, lontan da Zara miglia 16, nel qual loco per assecuration de li villagi, che erano circum circa era una fortezza, la qual al presente è ruinata, ne la qual al tempo de le incursion li villani se reducevano. La illustrissima signoria de tal incanto ne trazeva ducati 600 all'anno. Al presente veramente per esser ruinata poco se traze, ma reducendola, lo incanto iterum se afficteria ducati 300 et più, qual loco si potria refar cum mancho de ducati 600, per essere in parte le muraglie facte. È dicta fortezza da tre bande in mare.

Ho veduto etiam il loco de Nona cum il suo territorio distante da Zara miglia 10. Il suo contado è bellissimo et molto fertile di ogni cosa, si se potesse lavorar, ma la maggior parte è inculto, et questo per timore de Turchi et Martelossi. La terra è de circuito de uno miglio, tuta ruinata et dishabitata, le mure marze et in ogni adventu, che li inimici volesse offendere dicto loco, saria quasi impossibile se non cum gran

spesa defenderlo, anchor chel sia in mare. Ma da una banda de la terra per essere loco molto munito, si può guazar fin sotto le mure. Unde opinion mia seria ruinar dicto loco, et farlo come una villa, et far una citadella, che si potesse defendere, che si faria cum poca spesa, perchè in dicto loco è gran numero di pietre di muraglie et case ruinate, che sono in la terra, ci sono calcine, et quello, che manchasse, si faria cum poca spesa, per esser loco molto commodo et abundante di quello li bisogna. Et si quel loco capitasse in mano di alcune persone, saria de gran danno al loco de Zara, per esserli molto propinquo, et haver tute commodità di allogiar un campo di feno, aque et ogni altra commodità. Per guardia de dicto loco è un contestabile cum fanti 25, et tuti paesani inutili.

Quanto veramente alla città de Zara, dico, quella essere di circuito de uno miglio et uno terzo, che sono passa 1336, computando la citadella et castello da ogni banda; è circumdata de muri vechi, alti et debili, et fabrica molto antiqua et mal conditionata, et già per venti parte di quella muraglia è ruinata. Volendola fabricar et ponerla in securtà, facilmente si pò far, per esser in un mirabil sito, apto et commodo; et essendo di quella importantia, che a tuti è noto, dico, che questo loco diè esser assecurato, perchè assecurandolo, potria esser di gran beneficio et utile alle cose de la illustrissima signoria, si per esser loco capo di tuta la Dalmatia, si etiam per esser terra di grandissimo passo, perchè al tempo de la invernata et da ogni tempo tuti li navilii, che vano et vengono di levante, tutti passano per li canali, che sono di longeza miglia 70 in 80, di largezza miglia 3 in 4. Item di quanto beneficio sia per ancor de le galie sottil rispecto alle zurme, questo a tuti è noto, et di ogni altro beneficio alle cose de la illustrissima signoria. Opinion mia saria assecurare quel loco da la parte di terra ferma, da la qual al presente si die haver gran consideration, per esser tropo vicini alle cose del signor Turco; dico, bisogneria quella banda over sguardia, che è di passa 235, fabricata al modo antiquo, prima bassar la muraglia vechia fino alla misura del muro del fosso overo dil barbacan, el qual primo muro dil fosso non ha fiancho, per esser fabricato alla antiqua; bisogneria esser tuto avalizado a recta linea, a cason che l'artellaria potesse zugar da banda a banda per il fianco del dicto fosso, come porta la rason. Item sul canton de la banda de s. Marcella, che è la banda verso il porto et arsenal, farli un bastion over turrion, qual bateria tuta la cortina del fosso verso la citadella, bateria il borgo, et etiam tuto il canal del porto, et etiam la cortina del muro, che va verso il castello. Item bisogneria far un altro bastion over turrion sul canton de la citadella; batteria tuta la banda del fosso et terra firma, il canal verso le isole, et gran parte de la muraglia, che è verso ostro del dicto canal fin verso il torresin de la Zudeca, che è di passa 507. Et dicti fariano tuti questi effecti, bisogneria slargar il fosso da terra firma, perchè volendo far, che la muraglia et fosso sia dretta, se astrenzeria; bisogneria etiam far netar la fossa, per esser molto amanita. Item levar via el revelin, qual è nel fosso per mezo la porta. Facendo tute queste cose, la banda da terra ferma se potria dir sicura. Chi volesse etiam assecurare et fabricare la banda del canal cum tute le altre bande,

facilmente si po far, ma si spenderia gran summa de danari. Ma per adesso alla dicta banda del canal, qual è verso ostro, qual è di passa 507, io faria in questo modo. La muraglia de quella banda è molto alta et mal conditionata, et già per avanti in tre lochi ruinata; bisognaria bassar la dicta muraglia a rasonevol bassezza, et tute quelle pietre le affundaria sopra le due porporelle, che sono da quella banda, talmente io le faria alzar, che cum barche picole ne cum ogni altra sorte de navilii se potesseno accostar alla terra, perchè cum questo modo quella banda se potria dir secura, et è cosa molto neccessaria, et se faria cum poca spesa; seria guardata dal bastion, che è sul canton de la citadella, et da un torresin, qual è sul canton de s. Nicolò, et cum tempo se potria far quella fazzada nova da la banda dela muraglia, che è verso il porto, che di passa 392; cio è dal principio del castello grande fino al canton del arsenal è la muraglia molto vechia et fabricata alla antiqua cum mura alti, torti, apontolati, et non sono tirati a recta linea. Opinion mia saria far refar dicta muraglia et fabricarla cum magior rason, perchè questa, che è al presente, non ha fiancho, talmente chel castello non po bater la mita de la muraglia, che è dal castello fino l'arsenal, ne etiam il bastion, si fusse sul canton del arsenal, non potria bater la cortina de la muraglia fino al castello, ma facendola nova et tirata a dreta linea, l'uno cum l'altro si defenderia, la banda del castello verso ponente, che son di passa 197. Dico quella fazzada et etiam il castello esser molto debile et mal conditionato, et chi volesse assecurare dicto loco et ponerlo in fortezza, bisogneria assai danari, et haver gran consideratione. Opinion mia saria per hora alzar tute due le porporelle, che sono etiam da quella banda, talmente che cum barche picole ne cum altri navilii si potesse accostar, perchè cum tempo poi se potria assecurar più dicta fazzada, et fortificar più el dicto castello, che è per mia opinion di poco momento et di manco securità.

Quanto veramente alla guardia de la terra, dove la serenità vostra tien soldati, che son: la porta de terra firma, alla custodia de la qual è un contestabile cum doi caporali cum fanti 30 computando quatro torresani, alla piazza un contestabile cum uno caporale cum fanti numero 25, in castel grande oltra li dui contestabili sono doi castellani cum schiopetieri over fanti numero 30, in la citadella oltra suo castellano un caporal cum fanti 14, dico, la magior parte de dicti soldati sono persone inexperte, paesani, botegieri, che in ogni occorrentia poco di lor si potria promettere, perchè se puo reputar del loco.

Feci far la description de le anime già mesi sei inanci al partir mio, fu trovato in el corpo de la terra anime 6670, in el suo borgo 1115, in el territorio cum li castelli 9031, ne le isole et scogli, che sono numero 32, 6643, che sono in tuto anime 23459; oltra di queste sempre ne le galie sottil et altri navilii ne sono bon numero, come al presente in armada ne sono più de doi milia.

Questa città et territorio è molto povera universalmente, et maxime li nobili, li quali per non voler cieder la loro nobiltà ne dignarse de far industria alcuna, se ne viveno in gran miseria et povertà, et pochi de loro possono passar la sua vita, perchè le substantie loro, che sono le sue possessione, per causa de timor de Turchi sono tute derelicte et

inculte, et per questo desperati li citadini; pur se apassano, perchè se industriano, chi cum botege, chi cum trafegi et navigare. Il resto del populo sta assai meglio per adaptarse a diverse arte, ma sopra il tuto a navigare, che in vero ne sono assai marinarezze, de le quale la serenità vostra se potria servire.

Questo territorio non da il vivere alla terra per cinque in sei mesi, et questo per le cause sopradicte; per il resto del tempo del anno convien comprar el vivere da navilii forestieri, et in questo loco non hanno fontico, et per questo la povertà molto patisse. Et per avanti questo loco dava il vivere a gran parte de questa Dalmatia, per essere questo contado di grandezza de 70 in 80 miglia, nel qual erano villagi 184, al presente 45, li quali sono preservati da le fortezze.

Tra nobili et citadini sono grandissime discordie, et questo per le sue grande concorrentie, et li poveri rectori sono quelli, che malamente li pono adaptare, ne l'uno vol cieder all'altro, et spendeno in questo assai danari.

De quanta importantia sempre sia stata questa sua fidelissima Dalmatia a vostra serenità et a tuti è manifesto, maxime tra le altre questa cità de Zara, come principal loco et più importante de tuti li altri. Perhò havendo io Vettor Barbarigo di ordine de la serenità vostra narrato le condition de la terra, castelli et territorio, reverentemente dico, che essendo di ordine di quella transferitosi de lì lo illustrissimo signor Malatesta Baion, el qual come persona molto perita fece far il modello del modo, come si haveva a fortificare quella sua cità. Da poi per la serenità vostra fo commesso alli precessori nostri, che fesse preparare calcine, et quella mandò de lì danari a cason si potesse dar principio alla dicta fortificatione, che in vero fu de grandissima satisfactione a tuti questi sui fidelissimi subditi, perchè speravano in ogni occurrentia assecurarsi cum le fameglie loro; ma vedendo questa sua deliberatione non esser mandata ad executione, maxime essendo sta preparate gran numero de calcine, restano molto smariti, vedendo ogni giorno crescer et farse più grande le forze del signor Turco a questi confini, et tra le altre novamente esser venuto alla obedientia sua tuti li Murlachi, qual per essi Turchi erano persequitati, quali ogni giorno a questi confini fano qualche novità, si depredatione de le anime come etiam de animali, talmente che sono causa de poner questi miseri subditi in gran desperatione. Perhò la serenità vostra se degnerà hor mai dar principio alla securtà et reparation de questo loco, si a beneficio suo come a satisfaction et contento de questi sui fidelissimi subditi, qual in vero per le cause sopradicte li par esser come abandonati, et maxime essendo per vostra serenità et per el suo clarissimo generale da mar sta levato de qui et de questa Dalmatia cavalli numero 300 de strathioti, in li quali loro speravano la salute sua. La serenità vostra sapientissima acceptarà, questa mia scriptura in tuto o in parte, come alla sua sapientia li par, alla gratia de la qual humilmente me ricommando.

IV.

Relatio

viri nobilis ser Domínici Griti, qui fuit rector et provisor Cathari. Presentata die XXIX. decembris 1528.[1]

Serenissimo principe et excelsa signoria. Per esser stato io Domenego Gritti mesi XVI al governo de la vostra città de Catharo de mandato di quella, mi ho forzato regerla et gubernarla come è mente di vostra sublimità, officio mio è far la debita relatione a vostra signoria. Ma perchè scio si del sito come convicini di quella dil tuto esser benissimo informata si per relation de mei magnifici precessori, come etiam per haver io scripto de tempo in tempo a vostra signoria ogni occorrentia, che mi parera esser degna de relation de vostra serenità, come è debito de cadauno representante questo illustrissimo el glorioso dominio, per il che non serò prolixo, anci mi forzarò esser brevissimo, et devenirò a quelle parte, che più neccessarie mi pareno per intelligentia de vostra signoria, principiando da la gran spesa, che ha la signoria vostra per causa de presenti, che ogni suo rector nel regimento suo da a Turchi, videlicet sanzacho de Monte Negro, sanzacho del Ducato, quando el vien a Castel Novo, et alli presidenti, vayvode et subassi si de Castel Novo come Risano et circumcirca, che da poco tempo in qua tal pessima corruptella è introducta, la qual è quodammodo convertita in obligatione, che cadaun rector convien haver et far, aliter non facendo, non viverebono in pace cum loro. Lo amontar veramente de tal presenti ad ogni mandato de vostra serenità sum per dar et monstrar per haver il tuto in nota. Et per mio parer non trovo altro mezo, volendo scansar qualche parte de tal spesa, salvo essendo di mente prorogar li tempi alli suoi rectori, unde che sono per mesi XVI, che siano per XXIIII, perchè tanto presentariano in 24 come in 16, perchè semel li rectori fano tal presenti, benchè il sanzacho de Monte Negro ne ha più de quatro al regimento ultra quella, che da la signoria vostra alli suoi magnifici rectori al partir de Venetia, per esser così uso et da qualche uno informato, et manda uno suo Turco cum sei castroni et una vaccha, che valeno al più tre fiorini, et si convien darli più de XV tra il Turco, il presente et quelli si mandano a lui per corresponderli. Ogni anno el vien in pianura de Catharo nel mese de mazo, et bisogna mandarli refrescamenti pan et vin et beverazi a sui Turchi vieneno alla terra, che non consta men de ducati 25 per volta, et da altri Turchi no se ha tal

[1] Dal cod. 197 dell'i. biblioteca di corte in Vienna (Foscarini. Serie nuovissima). I due codici Viennesi 6346 e 6360 assegnano gli anni 1526 e 1527 al suo carico di rettore e provveditore di Cattaro, che durava però a quell'epoca mesi sedici soltanto. I reggenti di Cattaro fino all'agosto 1480 si chiamavano conti, da quest'anno venne loro il detto titolo per l'importanza del sito. Successore di Domenico si fu Marco Barbo q. Marco. Sanuto ci fa conoscere alcuni carichi, che Domenico sosteneva precedentemente. Scrive egli, che in luglio 1508 fu posto allo scrutinio per provveditore a Fiume „Domenego Gritti fo cao di 40 q Francesco", e così pure a 25 novembre 1516 venne proposto a conte di Zara anche „Domenego Gritti q. Francesco fo alla camera d imprestidi". Lo ricorda il suo successore Alvise Muazzo.

angaria come da lui, salvo una volta al regimento; et ultra li presenti, l'occorre etiam spese de bocca se fanno alli dicti, che li si conviene far, si quando portano, come quando vengono a Catharo per qualche altra occorrentia, che mai non manchano, ita che queste due cause tengono la camera in povertà. Et tanto più, perchè l'accade, che qualche regimento a pena vien haver una muda de sali, che non po supplir alli bisogni, et molti sui provisionati patiscono; che quando li rectori stesseno XXIIII mesi, haveriano do mude de sali, et cum più avantazo le cose de vostra signoria passerebeno, et tanto più per esser sminuidi li datii de vostra serenità da ducati 300 all'anno per la gratia concessa per vostra signoria a questi sui fidelissimi del datio del vin riducto da IX in XV uno, che in vero meritano, per esser viscerati servitori di vostra signoria. Vero è, serenissimo principe, quando se facesse la salera over gabella del sal a Catharo fora de la terra, come è quella de Sibinico, si potria star a tute spese, perchè se haria gran spazzi de sale. Li datii de vostra signoria augumentaria, et alla cità saria grande utilità per le robe se trazeria per le caravane, concorreriano, come nel regimento mio ne ho dato reverenter adviso a vostra signoria, et etiam a bocca sum per dar, quando serà di mente de vostra signoria.

La intrada da si de quella camera senza li sali non suppliria al salario de rectori, camerlengi, castellani et compagni de castello, non che a molti altri salariati si de la terra, come Pastrovichi, et molte altre spese extraordinarie, tra li quali ne sono quatro salariati di questa magnifica communità se pagano a dicta camera, videlicet: medego, cancellier, mistro de scuola et speciale, che hanno all'anno tra loro da ducati 300, quali de raro cum integrità sono pagati de anno in anno per la tenuità sua, et de rason deverebeno, et così sum sta instado da dicta comunità, per non haver ne case ne possession in Catharo, si come de dicta intrada et spese sum per dinotarle ad ogni mandato minutamente.

Facta la descriptione per me in tempo del mio regimento dele anime sono in la cità et corpo de la terra, trovo sono anime numero 3771, de le qual sono de facti persone numero 1159, nel territorio suo veramente anime numero 5453 et da facti numero 1794, et la magior parte de tute dicte anime si de la terra come del contado poverissime, che cum gran difficultà passano le lor vite, salvo quelli, che hanno qualche ducati da trafegar, perchè de le intrade de vini, che non hano altro, ge sono gran spese, avanti le racogliono.

Et nel contado è il loco di Perasto, che è per mezo alle Cadene, lontan da Catharo miglia sie, qual loco da alcuni anni in qua è facto bono cum assai navilii et marinari tra navilii grandi et picoli numero 32, et molti de loro per tal suo navegar hano facto de boni danari, che se extima tra loro siano da ducati 20,000. Sono apresso il loco de Risano, che è del signor Turco, dove è la gabella del sal, che è una bona scala, et precipue pegole et altre cose, cum le qual hanno guadagnato boni ducati, perchè più de le volte duplicano il danaro. Tra li quali da Perasto è ser Zoro Valioso homo da ben et fidel alla signoria vostra et ben accomodato. Et questo medemo de fideltà dico de tuti, et holi trovati alli mei commandamenti obedientissimi, et sono anime numero 774, da facti numero 270.

Sono in quella vostra cità li dui contestabili cum due compagnie de fanti 40 per cadauna, de le qual non me voglio extender, per esser a vostre signorie note.

Se trovano etiam deputati alla costodia di quel contado strathioti 25, di quali è capo el spettabile domino Theodoro Paleologo, in loco dil qual, quando non si ritrova li, rimane il figlio domino Demetrio, giovene di bona discretione, et seguita le paterne vestigie, qual al presente non è, ma è andato al Zanthe et Cephalonia per condur alcuni cavalli et homeni per refrescar la compagnia; in loco del qual è rimasto meser Triphon de Oderico gentilhomo de Catharo, posto per ordine de vostra serenità per causa de la lingua et practica del contado; et in vero è homo da ben, fidel et sufficiente, et alli mandati di suoi magnifici rectori obediente adeo, che quando il non fusse, seria bisogno elegerlo; quali habitano ad una insula lontan de la cità circa miglia quatro per vostra signoria deputatali cum uno ponte, che è di gran spesa a vostra signoria, come a boccha bisognando sum per dichiarirli.

Sono nel castel de Catharo uno castellan, come a vostra signoria noto, cum compagni 18, quali hanno perperi 10 per cadauno, che sono ducati due et mezo ogni 45 di, et rimangono in perperi 9, perchè il decimo è per spese de bollete et capo soldo del magnifico castellan, qual ultra il capo soldo ha ducati X da la camera al mese a zorni 30 al mese, li quali compagni cum gran fatica sono pagati per la tenuità di quella camera, maxime quando non se hano li sali limitati de 40,000 mozeti corphuoti, et per tal causa malamente se trovano compagni, salvo qualche uno desviado forestier, over de la terra propria, che invero non sono de la sorte, conveniria a quella fortezza de una grande importantia. Perhò reverenter saperia ricordar, la sublimità vostra li reducesse in 14 over 15 fanti, che fusseno boni et italiani, ma non de la terra sopra tuto, et darli ducati tre al mese, che sono perperi 12, come hano li soldati da basso, che venirino haver a zorni 30 per mese perperi XI, tracto el capo soldo et spese de le bollete, et commetter de cetero, che li magnifici castellani non potesseno haver alcuna paga morta, perchè ben poteno passar cum il salario et capo soldo, et questo quanto più presto meglio, altrimenti la si ritrova mal ad ordine, perchè cosi mi come li magnifici precessori hano facto al meglio hanno possuto. Ma sopra tuto seria necessario compir el piron de dicto castello principiato in tempo del magnifico meser Vetor Diedo, et repezzar quella altra cortina, che poi seria forte. Et per iudizio del proto ne andaria da circa ducati 200, in tuto ducati 400.

Gli è etiam in quella cità una casa cum li forni deputati al far de li biscotti per conto di vostra serenità, come più et più volte già molti anni ne sono sta facti; et optima cosa seria, che continue se ne facesse qualche poco per ogni conveniente rispecto, et precipue per le galie de vostra signoria, quale se potrebbe alli bisogni fornir, et più spesso capiteriano a Catharo, de quel che fano, perchè quando sciano, che non ce biscotto, niuna vol toccar, salvo per levar qualche homo, altramente non; le qual venendo spesso, seria molto al proposito de le cose di vostra serenità et di quelli praticano a Catharo per causa de le barche de Turchi da Castel Nuovo, che alle volte escono, et per quello si ha in-

teso, fano di mali a quelli poveri, che capitano in quelli porti convicini de sorte, che più non tornano a casa sua, come già quatro mesi intravenne ad una nostra marciliana de Catharo veniva de Puglia cum cinque homeni tra patron et mercatanti, che fono svalisati et morti per haverse trova parte in mar in quelli liti cum le gole segate, ita che ne loro ne la barcha più non si trova al mundo. Ma de altri poveri forestieri, che per giornata capitano in quelli porti, non se scia, perchè vano la nocte fuora 20 et 25 Turchi in due barche, et fano l'officio, et ritornano a casa, et tirano le barche in terra, che par chel facto non sia suo; adeo, che seria bisogno immo necessario, che continue una galia non si partisse mai, commenzando da Malonto fin alli Redoni suso et zoso, che saria conforto si de nostri navilii de Catharo, che vano in Albania per biave, come de altri subditi de vostra signoria, che vano a comprar il medemo victo, et non star a Zara li mesi, dove non bisognano.

Ritornerò, serenissimo principe, al far di biscoti, che seria bono per la commodità sì di forni come di formenti, per esser proximi alla Albania, che pur se trazeria cum più avantazo, che non fano quelli de Corphù, et cum più avantazo et meglior biscotti, quando fusse uno sopramasser sufficiente, come già soleva, che haveva ducati tre al mese a giorni 30 per mese, da poi la morte del qual tal officio è pervenuto in li magnifici camerlengi de quella cità, quali tirano el salario, et quando bisogna far qualche poco de biscoto, trovano uno de la terra, cui li par, et li da tal cargo, qual mal voluntiera il fa, per farlo de bando, et le cose de vostra serenità non procedeno cum quel avantazo se ricerca, perchè alli magnifici camerlengi non se li po far le admonition et rebuffi, come se faria alli sopramasseri, quale etiam se potriano deputar in molte altre occurrentie et servitii, come sono alle fabriche, mesurar et consignar li sali a Risano, tenir conto de le spese se fano a Turchi, quando qui capitano, et de le munition, che stano apresso il camerlengo, che le vede una volta nel suo tempo, quando le consegna, adeo che ben se guadagneria ducati tre, quando el fusse homo sufficiente; ma questo bisogna far de cetero finito il presente camerario, per esser facto cum le condition di sui precessori per danari, tamen vostra signoria sapientissima dispona, come alla sapientia sua parerà.

Quella cità veramente ha de bisogno di esser fortificata, maxime da la parte de la fiumera verso la chiesa de s. Nicolò, per esser debilissima. Et principalmente bisogna la fiumera redur fondita, et scarpar la cortina de la fiumera, et compir la torre de la citadella cum li sui merli alla francese, per esser nuda et imperfecta, dove sta la guarda de citadella, che responde al castello, et far un altra torre alli molini, che corresponda alla torre de citadella. Quanto al castello ho dicto di sopra, che fa bisogno immo neccessario compir el spiron principiato in dicto castello in tempo del magnifico meser Vetor Diedo, qual per iudicio del proto si compiria et reduria in optima fortezza. Et acciò la signoria vostra sia meglio del tuto informata, ho voluto etiam intender la longeza de la cità et castello ut infra.

La cità de Catharo è longa per la riva del mar, comminciando de la da la citadella fino alla porta del Goardichio passa 160. — Dala torre de la citadella fino alli mollini l'altra cortina per longo passa 145. —

Dalli mollini la costiera fino al castello per longo passa 325. — Dala porta di Gurdichio fino al castello l'altra cortina è longa passa 220. Sono merli in tuto numero 830, per esser in uno loco più passa 60 la montagna forte da si stessa, dove non sono ne muro ne altro. — El castello a torno via per difora è passa 36.

Circa trovar il modo de condur li sali da Corphù a Catharo al tempo debito de luio et agosto, quando se fano, per non haver i navilii de Catharo ne de Perasto, quali navilii mal voluntiera fano tal parizo et vano a condur dicti sali, per esser alhora tempi, che vano per formenti per condurli a Catharo over a Venetia, per modo che malissimo voluntiera fano tal viazo, et li marinari fuzeno de la terra, ne voleno andar cum tal navilii, che vano a cargar sal, per la qual cosa molti, che havevano navilii, li hano venduti per non andar per sali, perchè etiam el più de le volte non sono stati pagati, come sono stati in tempo mio, che tuti quelli ho mandato per sali, li ho satisfacti, ma pur cum tuto questo andavano mal voluntiera, et la cità patisse de biave, quando li sui navillii non vano per tempo per frumenti, attento che non hano frumenti ne altre biave per 15 giorni d'intrada et mancho fontego, come sono in le altre cita, ne mancho navilii forestieri ne capitano, per esser incolfato miglia 18 da la boca del mar fin alla terra, et allevarli tal cargo et obligation da dosso la serenità vostra non li potria far magior gratia. Perhò reverenter io ricordo a quella degnarsi nollizar ogni anno a quelli tempi uno bon maran de botte 300 in 400, et farlo far tre o quatro viazi da Corphù a Catharo, che porteria tuto il sal limitado per la serenità vostra a quella camera de Catharo, et etiam che la sublimità vostra non desse el cargo a quella camera, per esser poverissima, perchè non potria trovar modo del nollo, se prima non vendesse li sali.

V.

Relatio

viri nobilis ser Alovisii Mudatio, qui fuit rector et provisor Cathari presentata die 18 decembris 1530.[1]

Serenissimo principe. Considerando vostra serenità esser occupata in cose de mazor importantia, io sum sta breve ne la relatione mia a bocha del rezimento de Catharo per nome di quella; pur desideroso de reverenter notificarli più difusamente le cose necessarie et quanto fa bisogno, parendomi così esser il debito mio, per la presente scriptura mi ho voluto forzar a supplir a quel ho pretermesso a bocca. Et si come etiam ho dicto.

Adì 10 de zugno 1529 feci la intrada per nome de vostra serenità nel rezimento mio, et immediate dispensai li presenti di quella alli agenti

[1] Dal codice 197 dell'i. biblioteca di corte in Vienna (Foscarini. Serie nuovissima). I codici Viennesi 6346 e 6360 gli assegnano gli anni 1528—1530; egli stesso poi confessa di aver assunto il carice a 10 giugno 1529. Del Muazzo non abbiamo alcuna notizia. In una parte del 30 ottobre 1500 presso Cicogna (Iscr. Ven. IV. 647) ricorre „Aloysius Mudatio consiliarius" cioè del doge.

del signor Turco, iusta el solito, cum li quali cum ogni studio et solicitudine mi ho forza ben convicinar, precipue sapendo cussì esser mente de vostra celsitudine.

El si attrova alla custodia de quella vostra fidelissima cità Gasparo de Terzo contestabil cum fanti 50 tanto mal contenti, quanto dir si pole, per il tardar del pagamento li vien facto, et per tal causa molti de loro de giorno in giorno se ne convien fugir astretti da necessità. Et perhò non volendo più li mercadanti de lì servirli, fa bisogno, che vostra sublimità faci qualche provisione per conservatione di quel loco. Et similiter si attrova il fio del magnifico domino Theodoro Paleologo capo de li strathioti cum circa compagni XII per custodia del contado, similiter mal pagati. Ma pur non resterò reverenter ricordar a vostra celsitudine, che non se facendo provisione, che possino passar da la isola nel contado o per via del ponte over altramente, me par che tal spesa de tenirli fia totalmente persa, perchè se voleno intrar et uscir del isola, conveneno far nudar li cavalli, tirandoli cum barcha over zopoli, in tanto che a uno bisogno vostra sublimità di essi non se ne potria servir. Quella è prudentissima, la proveder alle cose sue come meglio li parerà.

Delle munitione veramente in quella cità se attrova pochissima quantità, perchè tuta quella, se attrova de lì, fu mandata parte per il magnifico meser Marco Barbo mio proximo precessor a Monopoli ad instantia del clarissimo alhora proveditor general Victuri, et parte per mi per la impresa de Brandizo de ordine del clarissimo general. Vero è, che sua magnificentia ne mandò da circa miara cinque, che è si po dir niente alla importantia di quel loco.

La camera ha de intrada da ducati 100 al mese, li quali a pena pono supplir alli salarii de li regimenti et page del castello, et de più sono molti altri salariati et provisionati. Pensa vostra sublimità, a che modo se po supplir, et tanto più che ogni giorno intravien una infinità de spesa extraordinaria, che certo non si po far di meno, et maxime al mio tempo, per esser sta il morbo grandissimo da ogni banda, et posso dir quella povera cità de Catharo esser sta obsidiata per mesi 6 in 8, per conservation de la qual non ho manchato de ogni studio et solicitudine cum quella menor spesa è sta posibile iuxta la mente de vostra sublimità. Vero è, chel si ha qualche quantità de sali da Corphù, li qual portano tanta spesa si de noli come de calli et altre spese, che si resta in poca utilità et avanzo. Ne serò più longo per la presente a vostra sublimità, perchè accadendo de tempo in tempo, supplirò a bocca, si come da quella serò rechiesto, alla gratia de la qual humiliter me ricommando.

Ultimamente mi resta a dir haver lassato in deposito apresso el magnifico camerlengo de li da ducati 100 da esser investidi in tanti megi per munitione de castello in loco de alcuni tristi, furono venduti per il magnifico domino Dominico Gritti mio precessor, li qual danari a mio tempo non sono sta investiti, per esser sta le biave in precio grande.

VI.

Commissio Joannis Balbi comitis Curzolae.[1]

1530. 3 novembris.

Nos Andrea Gritti dei gratia dux Venetiarum etc.

1. Committimus tibi nobili viro Joanni Balbi dilecto civi et fideli nostro, quod de nostro mandato ire debeas comes noster Curzolae, quam terram, cives et habitatores eius et districtus regere debeas ad honorem et bonum statum communis Venetiarum, ministrando ius et iustitiam in civilibus et criminalibus secundum promissiones per nos dictae communitati factas. Et esse et stare debeas in regimine ipso per duos annos, et tantum plus, quantum successor tuus venire distulerit ad dictum regimen.

2. Diem autem, quo applicueris ad regimen, nobis tuis literis denotabis.

Propterea ordinetur, quod pro omni bono respectu habere debeas et tenere in dicto regimine arma necessaria pro te et aliis de familia tua aptis ad arma gerenda.

3. Munitiones tam armorum quam aliarum rerum et victualium teneri facies in puncto, regula et ordine, ut de ipsis per te reddi possit bonum computum et ratio successori tuo in recessu tuo a regimine.

4. Et non permittas aliquem, qui esse debeat de famiglia tua et ad soldum tuum, habere soldum communis sub poena ducatorum decem pro quolibet ducato valoris totius eius, quod ille recepisset, et ultra hoc privationis regiminis.

5. Et non potes tu nec aliquis de famiglia tua recipere ab aliqua persona donum ullum vel presens ullo modo vel ingenio, nec habere commissionem ab aliqua persona causa placitandi pro ipsa.

6. Non potes comedere intra civitatem Curzole cum aliquo cive deinde ullo modo vel ingenio, salvo quod in nuptiarum casu sit in libertate tua eundi vel non eundi ad beneplacitum tuum.

7. Tu nec aliquis de tua familia potestis facere nec fieri facere mercationes nec tenere tabernam, seu habere partem in datiis, nec emere aliquam possessionem in communitate Curzolae toto tempore tui regiminis, nec blada, vinum aut oleum nisi pro usu tuo et familiae.

8. Et si uxor tua vel haeredes tui tam masculi quam feminae aut aliquis de famiglia tua fecerint aliquid, (quod) tibi sit vetitum per tuam commissionem, et fuerint accusati nostro dominio seu advocatoribus communis, debes esse responsator et pagator de omni eo, quod advocatores convincerent in consilio, in quo placitare te vellent.

9. Item observabis partem, quod de omnibus condemnationibus, quas nostri rectores facient in suis regiminibus, non possint, postquam eas fecerint, se impedire in remittendo vel revocando iu toto vel in parte ullo modo.

---

[1] La presente commissione fu tratta dal codice 2835 pergameno in 4. del XVI secolo esistente nella raccolta Cicogna ora nel civico museo Correr in Venezia.

10. Item observabis hanc partem captam in consilio centum die XX augusti 1427, quod sit prohibitum omnibus rectoribus nostris vestire vestes lugubres pro aliquo vel aliqua ex affinibus suis, quamdiu erunt in suis regiminibus, sub poena ducatorum C. in suis propriis bonis, salvo quod possint pro patre, matre, filiis, fratribus et uxore portare vestes lugubres diebus octo et non ultra, non portando chlamydem ullo modo.

11. Si tibi concedetur licentia standi per aliquod tempus extra tuum regimen, captum est in rogatis 1475 die 18 iunii, quod perdere debeas salarium tui regiminis vel officii, nec aliter potest tibi concedi sub poena ducatorum centum, excepto si per nostrum dominium mittereris pro factis nostri communis. Et propterea antequam de regimine exeas, teneris ponere in nostrum commune totum id, quod deberes restituere causa praedicta sub poena ducatorum V centum exigenda per advocatores communis et officiales rationum, qui habeant medietatem, et aliam commune, et si fuerit accusator, poena dividatur per trium.

12. Vadit pars, quod quicunque de caetero accusati et reperti fuerint maculoti aliquo crimine comprehenso et specificato in legibus maioris consilii loquentibus de falsificatoribus monetarum, puniri debeant per advocatores nostros communis iuxta formam et continentiam legum et partium predictarum. Et minor pars poni per aliquem consiliarium, caput XL, advocatorem vel alium non possit contra aliquem in quocunque criminis ut supra de caetero culpabilem circa monetas, quam in suprascriptis legibus statutum et declaratum est, sub poena ducatorum mille cuilibet contrafacere audenti, quos exigant advocatores communis. Et ad omnium notitiam et terrorem publicentur omnes supradictae leges, et haec etiam bis in anno, et hic et in omnibus terris et locis nostris, addaturque in commissionibus rectorum.

13. Item observabis, sicut captum est in consilio rogatorum die 29 septembris 1439, quod de caetero aliquis noster nobilis non possit se impedire vel intromittere nec habere partem in datiis nostri communis terrarum et locorum nostrorum Dalmatiae nec in affictibus terrarum et possessionum nostri communis locorum praedictorum, nec facere plezariam pro accipientibus sub poena ducatorum CC. in suis propriis bonis, de qua poena non possit fieri gratia sub poena librarum V centum. Et in hanc poenam incurrant rectores, si sciendo ea deliberarent dictis nobilibus, et haec sunt commissa inquirenda advocatoribus communis.

14. Omnibus, qui malo modo acceperint de denariis nostri dominii, tam si habuerint gratiam solvendi quam non, dari non possit nec debeat aliquod officium vel beneficium, quousque integraliter non solverint debitum, quin immo, si officium vel beneficium haberent, ipso debeant perpetuo privari, et hoc sub poena ducatorum V centum in tuis propriis bonis; et si quis te deciperet, absolveris a poena, et te decipiens cadat de libris mille, et stare debeat per menses sex in carceribus. Si quis autem per alium modum esset debitor dominii, non potest habere aliquod officium, nisi prius solverit, sub poena praedicta tam tibi quam illi. Et similiter ille officialis, qui exigit pecunias, cum steterit per unum annum in ipso officio, non possit habere aliquod officium sequenti anno, non intelligendo de scribis, qui non tangunt pecuniam, nec officiales camerariorum, et huiusmodi etc.

15. Non potes ullo modo dare de possessionibus, decimis, feudis, livellis, pischeriis, gastaldiis et aliis rebus et bonis nostri dominii, nisi cum consilio X. cum addictione habueris licentiam, sub poena ducatorum V centum, exigendorum per capita ipsius consilii, nec potest fieri gratia.

16. Quando aliqua impositio seu datia deliberata erunt per consilia ordinata, et aliquis presumpserit private eas damnare, impugnare et contradicere, utendo talibus verbis: non paghe, non compre pegni et similibus, que veniant contrariare deliberationibus factis, stare debeat in carceribus illarum civitatum, in quibus usus fuerit verbis suprascriptis, et ultra hec solvere debeat ducatos CCC auri. Et si fuerit accusator, dividantur per tertium accusatorem, rectorem illius loci, et nostrum dominium. Verum liceat omnibus dicere eorum opiniones et contradicere publice in consiliis, quando res huiusmodi ponentur, et similiter se gravare coram rectore tam ante ipsarum captiones quam post, ut unusquisque rationibus suis utatur, et indebite non gravetur, et in his casibus loquentes non intelliguntur ad poenas suprascriptas incurrisse.

17. Quicunque trabucabit vel cambiabit monetas cuiuscunque conditionis spectantes nostro dominio ad utilitatem sui sub aliquo colore, ingenio vel sub pretextu alicuius intelligentiae vel conventiculae, quam cum aliis haberet hac de causa, ipso facto astringatur ad solvendum totidem pecunias, quot constiterit eum trabucasse vel cambiasse quovis modo ad utilitatem suam, et ultra hoc privetur perpetuo illo officio, in quo talem excessum commiserit; et si fuerit accusator, habeat tertium dictae penae; et committantur haec inquirenda advocatoribus nostris et omnibus rectoribus et officiis nostris.

18. Non potes aliquibus officialibus tuis dare aliquid ultra id, quod lucrati fuerint, sub poena solvendi id, quod dedisses, infra octo dies sine poena, quo termino transacto, officiales nostri rationum novarum illud abs te exigant cum poena quarti.

19. Nullus subditus, civis, fidelis vel abitator Venetiarum audeat in aliquo loco vel parte emere sub aliquo colore aliquod navigium forensium a mille buttis infra sub poena ducatorum mille pro quolibet et qualibet vice, quae poena sit communis, et sub poena amittendi tale navigium sic emptum, quod vendi debeat ad publicum incantum per te, nec possit ullo modo deliberari minus eo, quod constiterit, sub poena ducatorum mille et privationis omnium regiminum a parte maris; extrahendum de tali navigio dividatur inter te et accusatorem, et si non fuerit accusator, dividatur inter te et nostrum commune.

20. Praeterea si quis de caetero in tam nefandum scelus periuri incidisse inventus erit, non possit minore supplicio incissione linguae puniri per modum, ut loqui non possit. Et consilii capita XL, advocatores communis et omnes alii ponendarum partium auctoritatem habentes non possint minoris poenae partem ponere sed maioris, si eorum conscientiae videretur secundum delinquentis peccati conditionem, sub poena in parte furantium contenta; et ponatur haec lex sancta, ob hominumque malitias necessaria, in commissionibus omnium rectorum nostrorum tam a parte maris quam terrae, qui sub debito sacramenti teneantur in ingressu regiminum suorum publicari facere.

21. È andà parte, che alcun nostro sindico sì da terra come da mar ne alcun altro magistrato non possi tuor ne minuir alcuna utilità, regalia, iurisdiction ad alcun nostro podestà, capitanio, provveditor, rettor, consegier, camerlengo, castellan et sui officiali, ma sia ben licito ad essi sindici venir al conseglio di XL, dechiarendo in scrittura le cose, che vorano tuor o minuir, facendo intervenir al meno doi dielli più novi siano stati in essi reggimenti, a quali vorano tuor o diminuir le utilità, acciò se essi sindici contra el iusto volessero ottenir, possino li sopraditti officiali dechiarir la verità, et ditto conseglio non sia ingannato. Et tutto quello, che per esso conseglio fusse preso, sia fermo et debbi esser osservato, et se altramente se trovasse esser fatto, non vaglia ne tegna, ni per alcun di rettori nostri et officiali preditti sia osservato ne exequito. Et acciò questo ordine sia inviolabilmente osservato, se statuisse pena de ducati 500 a chi facesse o consentisse in contrario, la qual pena possi esser scossa per li avogadori nostri di commun senza altro conseglio, la mità della qual sia sua, l'altra della signoria nostra.

22. Si convictus fueris, te furtum fuisse de pecunia dominii nostri, condemnaberis ut fur ad restitutionem illius, et tantundem pro poena, et privaberis in perpetuum omni honore nobilitatis, officiis et beneficiis, et singulo anno publicaberis pro fure, sicut in nostris ordinibus et legibus continetur.

23. Omnia, quae tibi dicendo mandabimus, attendes et observabis bona fide et sine fraude, que quidem, si non executus fueris et obedieris cum effectu, quod poteris et ad te spectabit, incurres poenam librarum CC. pro minori exigendum per capita consilii nostri X.

24. Arma tua ponere non potes nisi in uno loco, ubi tibi magis placuerit, quae sit simplex, non excedens valorem ducatorum duorum, sub poena ducatorum centum pro una quaque arma, et solvendi de tuo expensam aliter factam.

25. Item observabis partem munitionum captam in consilio nostro X. de ipsis conservandis et diligentissime custodiendis ac manu propria per inventarium consignandis successori tuo sub poena privationis omnium officiorum, beneficiorum et regiminum dominii nostri, si quid de ipsis munitionibus deficeret culpa tua, prout in ista cancellaria registrata esse debet.

26. Che alcun camerlengo, official over qualunque altro quocunque nomine chiamato dentro et di fuora di questa città nostra da terra et da mar, che denari della signoria nostra ha, o haverà dispensar, non possi per alcun modo, forma o ingegno vel quovis alio quaesito colore dar ad alcun rettor, official et tutti altri in ditte parte de tanse compresi et che in futurum se comprenderano, alcun denaro, se primum et ante *omnia* i non retenirano tanti denari, quanti per quelli sborsarà cadaun debitor de tansa per rata dovera pagar si per salario come per tanse, come si serva delle 30 et XL per cento, et se alcuno solamente utilita et salario non havesse, questo medesimo sia tenuto servar, et tutti dinari soprascritti, senza alcuna diminution cusì come si scuoderano, siano mandati all'officio di governadori nostri, sotto pena a cadaun contrafacente contenuta nella parte de furanti, alla qual osservantia et pena

sottozasino etiam quelli rettori et officiati nostri, che denari della signoria nostra ha, o haverà a dispensar, et camerlenghi non havesseno.

27. Quod de caetero aliquis nobilis noster non possit advocare seu agere causas apud aliquem rectorem civitatum, terrarum et locorum nostrorum ad se vel ad attinentes suos, pro quibus expelleretur a capello, mere non pertinentes, seu ad aliquam commissariam, cuius foret commissarius, sub poena ducatorum V centum, et tibi, si quemquam advocare permiseris, ducati L pro qualibet vice; et sententia, quae exinde sequeretur, sit nullius valoris, nec ab officialibus nostris exequatur ullo modo.

28. Quando per aliquem comestabilem vel commilitonem rectorum nostrorum vel per alias quascunque personas captus fuerit aliquis condemnatus vel condemnandus ad mortem, si per statuta civitatum et ordines nostros in illis huiusmodi deliquentibus non fuerit indicta talea nec decreta utilitas capientibus, intelligatur, quod auctoritate huius consilii illi tales, qui caeperint, ut supra, condemnatos vel condemnandos ad mortem, habere debeant libras C parvorum pro quolibet delinquente solvendas ex bonis condemnatorum, si fuerint, sin secus ex pecuniis dominii nostri; pro quolibet autem condemnato vel condemnando ad amissionem membri et sanguinis, quem caeperint, habere debeant libras quinquaginta solvendas modo supradicto, quae omnia, in quantum ad te pertinet, observabis.

29. Omnes rectores et officiales nostri a parte terre et maris teneantur binis literis suis, alteris ad nostrum dominium et alteris ad officiales rationum veterum diligenter significare diem introitus regiminum et officiorum suorum, et similiter reportare literas a successoribus suis de consignatione exituque eorum, et notentur tam introitus quam exitus eorum in duobus libris ad hoc deputatis, silicet ad nostram cancellariam et ad officium rationum veterum sub poena ducatorum centum.

30. Quod de caetero rectores nostri a parte maris non possint augere nec dare salarium alicui officiali seu alteri personae de pecunia nostri communis sine expressa licentia dominii sub poena restituendi de suo et solvendi medietatem plus pro poena. Quae ex nunc sunt commissa officialibus nostris rationum, habentibus partem ut de aliis sui officii. Verum possint dicti rectores loco illorum, qui cassarentur, morerentur, vel alio modo deficerent, si erit de foro suo eligere illos fideles, qui eis videbuntur, cum conditionibus illorum, qui deficerent, et non aliter sine licentia dominii sub poenis praedictis.

31. Item è statuito, che tutti li rettori nostri de Levante et Dalmatia facino proclamar nelli lochi soliti, che tutti quelli, che hanno o haverano grippi, fuste, nave et navilii de ogni sorte, fra zorni XV debbano dar in nota a ditti rettori la portada et qualità de quelli, el nome di patroni et participi. Quelli veramente, fusseno absenti al publicar della presente parte, habbino termine de zorni XV da poi il suo ritorno, et a questo effetto li scrivani delle camere siano obligati tenir un libro separato, et dove non vi fusse camere, li cancellieri habbino tal cargo de tenir esso libro, qual remanghi nelle cancellarie. Et a simil condition siano quelli, che in alcun di sopraditti luogi vorano fabricar di ditti navilii ut supra, dando in nota la qualità del navilio avanti la fabrication

di quello sotto (pena) a tutti li contrafacenti di perder el navilio. Ne se possino vender essi navilii de alcuna sorte ad alcuno, che non sia subdito della signoria nostra et habitante nelle terre di quella, sotto pena de perder el tratto del navilio et altro tanto piu per pena, della qual cinque per cento sia de colui, che tenirà ditti conti, del resto veramente el terzo sia del accusatore, se ne serà, se non, tutto sia di quel rezimento, et de perpetuo exilio del loco, ove habitasseno.

A subditi nostri veramente habitanti nelle terre nostre ben se possino vender cum fede di quel rezimento, dove se vendesseno, che siano sta venduti a subditi della signoria nostra habitanti ut supra, et di essa vendita se ne faci nota in ditto libro. Dechiarando, che li scrivani o cancellieri preditti, che tenirano questi conti, non debbano tuor mercede alcuna per tal causa alli patroni di navilii, alli qual volemo, che per questo non corri spesa alcuna.

Item sia preso, che de caetero alcun navilio di preditti non se possi nolizar a infideli over a lor subditi cum alcun pretexto, modo over color sotto la preditta pena da esser divisa ut supra.

Verum per maggior observantia della presente parte siano obligati li preditti rettori sotto debito di sacramento ogni zener o febrer farla publicar, acciò tutti quelli, serano sta notadi haver navilii, facino fede haverli havuti over venduti, servato lordine debito della presente parte, et a questa execution siano obligati li cancellieri ogni anno una volta sotto pena de ducati cento, la qual publicata o non, remangi tamen nel suo vigor et robor; et da mo sia preso, che la presente deliberation sia posta in la commission di rettori nostri suprascritti.

32. Omnia, quae tibi dicendo mandabimus, attendes et observabis bona fide et sine fraude, quae quidem si non exequutus fueris, quoad poteris et ad te spectabit, incurres poenam librarum CC solvendarum per te infra mensem, et scriberis in libro debitorum, nec poteris unquam eligi ad aliquod officium sive regimen, si primo eas non solveris, et conscientia facta post recessum consilii valet in hoc casu contra te, et officium advocatorum communis salvum est ad puniendum te acrius pro disobedientia tua, sicut gravitas illius requiret; poteris tamen, si tibi videbitur, sine poena rescribere, qualiter propter aliquod periculum vel aliam legitimam causam non potes exequi mandatum tibi factum; sed si dictum mandatum non revocabitur, penitus debes prosequi ad obediendum et exequendum mandatum, quod primo habueris, sub eadem poena, cuius medietas dabitur accusatori; si vero aliquis de nostro mandato gravatum sentiret, volumus salvam esse libertatem officii advocatorum communis et etiam auditorum sententiarum in civilibus, quae ad suum officium spectarent, sed nihilominus, quousque mandatum nostrum steterit firmum, volumus nobis debes inviolabiliter obedire; et si contrafeceris, cades de poena suprascripta, de qua non potest tibi fieri gratia, quum cum consilio nostro X decrevimus, quod dominium nostrum prorsus ab omnibus obediatur.

33. Item scire debes captum esse die 7 iulii 1499: che tutti et cadaun rettori et officiali nostri et tutti salariati, o che hanno utilità si a tempo come in vita quocunque nomine nuncupentur in questa nostra città et in tutte altre terre et luogi nostri da mar et da terra dal

Quarner in qua, contenuti et non contenuti nella parte general de contribuir li do terzi del 1483, presenti et futuri nemine excepto siano tenuti del soprabundante, che li resterà libero et netto del suo salario, utilità et regalie pagar de mese in mese la mità integra alla signoria nostra da esser retenuta in le camere a quelli, che dalle camere hano li sui salarii, et mandato ogni mese all' officio nostro di governadori sotto tutte le pene contenute nella parte di furanti; et quelli, che hano salario over utilità senza salario, et non contribuisseno nemine excepto, debbino pagar senza alcuna diminution la mità del suo salario et utilità. In tutti veramente i sopraditti da Quarner in la debbino del suo netto di mese in mese pagar el terzo sotto le pene preditte. Intendendo sottozaser al presente ordine conseglieri, baili, ambassatori, proveditori, consoli et viceconsoli nostri nelle terre et luogi alieni, et similiter capitanio general da mar, proveditori de larmata et tutti altri capitani delle galie et nave nostre. Exceptuando dal ordine soprascritto tutti castellani sì da terra come da mar, che havessero de netto de suo salario et utilità da ducati 40 in zoso, siando tenuti tutti ditti castellani dal Quarner in quà, che havessero de notto da ducati 120 in suso pagar la mità, et da ducati 120 in zoso fin ducati 60 pagar el terzo, ne li possino però remanir manco di ducati 60 al anno. Castellani veramente dal Quarner in là da ducati 120 in suso pagino el terzo, da là in zoso fin ducati 40 paghino el quarto. Dechiarando, che li rettori et altri officiali sopraditti si de quà come de là da Quarner, dove zoe sono camere, a fin che tutti paghino sì per li salarii come per le (utilità), non possino pagarse della mità del netto, che restano haver, se prima non haverano le rason et bollete de quello, che dieno pagar si del salario come del extraordinario, ma da poi fatte le rason et pagato quello, che dieno contribuir sì per el salario come per le utilità straordinarie, poi se possino tuor el suo netto ut supra.

Osserverai etiam la parte presa nel excellentissimo conseglio di X: che de caetero per alcun rettor over castellan da terra ferma et da mar, ne per feste, advento de rettor, oratori o altri non se possi consumar quantità alcuna benchè piccola di polvere delle munition della signoria nostra senza expresso mandato, salvo in caso de necessità del stado, sotto pena de pagar quella, che ut supra fusse consumata o altramente manchasse, et altro tante per pena da esser scossa per li capi del consiglio nostro di X.

34. Item debes in consignatione regiminis sub poena ducatorum V centum consignare similiter successori tuo omnes munitiones istius loci et dispensationes earum, si acciderit de eis facere per inventarium nominatim et particulariter, quod inventarium consignationis et dispensationis simul et semel, quando mittuntur litterae consignationis regiminis, mittere debeas sub literis et bulla tua patronis nostri arsenatus.

Item observabis, si contigerit relaxari et liberari aliquem captum precedente denuntia aut suspitione aliqua, officiales sive ministri tui ad criminalia deputati non possint accipere aliquam mercedem, solutionem aut emolumentum aliquod dicta de causa, si reperti non fuerint culpabiles dicti comprehensi, sub poena perpetuae privationis suorum officiorum, et tibi sub debito sacramenti debes hunc ordinem facere observari.

35. Item observabis, quod in reditu tuo Venetias teneris in termine dierum 4, postquam Venetias applicueris, presentare officio nostrorum advocatorum communis omnes processus formatos ad inquirendum contra quoscumque tempore tui regiminis, nullam ipsorum processuum apud te copiam tenendo nec teneri faciendo, nisi solum condemnationes in uno libro scriptas ordinate, quas dimittere debes in cancellaria tui regiminis sub poena ducatorum mille et privationis omnium officiorum et regiminum nostrorum per quinquenium. Cancellarius autem vel coadiutor, qui aliquam ipsorum processuum copiam faceret vel apud se teneret, cadat de libris V centum, et privetur per decennium de omnibus officiis et cancellariis nostris.

36. Item debbi saper, che li avogadori nostri de commun et sindici nostri così da mar come da terra non possino aldir, chi se vogli lamentar di sententie fatte per li rettori nostri contra absenti et legitime citadi, sotto pena de ducati mille et privation de ogni officio et rezimento per anni cinque continui, la qual pena pecuniaria sia scossa per li avogadori del commun.

37. Item osservarete, che li auditori nostri novi delle sententie non se possino impedir nelli privilegii, exemption et immunità concesse per et nostro dominio, et similmente in cause de datii quanto alli sui datiari et piezi, perchè tal cosa spetta al dominio nostro; et parimente in cognoscer de quelli, che dieno pagar o non, non se possino impedir. In tutte le altre cose veramente et cause de contrabandi de fuora, condannation et confiscation li sia restituita a essi auditori la solita libertà.

38. Item non debbi favorir alcun contrabandier ne ricever over occultar contrabando alcuno; et se non laccuserarete, cazarete a pena de ducati CC et privation delli officii, rezimenti et consegli per anni cinque, et similiter li officiali nostri, che fusseno colpevoli o consapevoli, et non haveranno accusato li contrabandieri, cadino a pena de lire cento, et de star mesi do in prexon serrati.

39. Item non poi spender alcun denaro de raxon de pene o condennation quoquo modo spettanti al dominio nostro senza expressa licentia del conseglio de pregadi, et se contrafarai, cazerai a tutte le pene contenute nella parte di furanti. Et sei tenuto tutte le condennation così penal come pecuniarie, et altramente far metter in scriptis; et delle exation et dispensation di denari de tal condemnation farai tenir ordinato et particular conto si come sei tenuto far delli altri denari spettanti al dominio nostro, acciò sempre se possi veder chiaramente il tutto, et ognun possi haver recorso alle appellation.

40. Item osserverai, si come è sta preso nel conseglio nostro de pregadi adi XXIX settembre 1430, che de caetero alcun nostro gentilhomo non se possi impedir ne intrometter over haver parte in datii del nostro commun delle terre et luogi nostri della Dalmatia, ne in affitti di terre o possession del nostro commun delli loci preditti, ne possino far piezarie per alcuno sotto pena de lire V cento. Et in questa medesima pena incorra li rettori, i quali scienti delivrano tali datii a essi nobeli, over accetterano da essi nobeli piezarie per quelli, alli qual havessero delivrati ditti datii, et la inquisition de tal cosa sia commessa alli avogadori nostri del commun.

41. Et similiter osserverai, che per niun modo incantar si debbi li datii nostri, se non alli tempi consueti et nelli termini consueti, videlicet uno mese avanti el compimento delli altri datii et cum boni fideiussori, sotto pena di ducati mille se contrafarai, et nientedimeno ogni immutation et deliberation di essi datii ne di alcun de loro non vaglia ne tegni, et specialmente non se possino incantar cum conditione di poter o dover pagar cosa alcuna avanti tratto, ma nelli termini et tempi consueti avanti questa corruttella.

42. Item observabis, quod nemo neque civis ne subdito nostro non ardisca ne presuma andar o mandar in corte Romana ad impetrar over ottenir directe vel indirecte brevi over concession così per si come per altri, ne similiter per via o mezo de alcun apostolico legato, over altramente contra le ordination testamentarie de cittadini et subditi nostri circa li legati perpetui over ad tempus ad pias causas, sotto pena a chi presumerà contrafar de ducati cento doro et oltra esse bandito per anni X de Venetia et del destretto over di quella città et luogi nostri et sui distretti, delli quali quel tal impetrante fusse cittadin o habitator. Et perhò questi tali impetratori, quamprimum te venirano a notitia, oltra la exaction della pena subito li farai retenir et incarcerar, ne quelli de preson relasserai, se prima non haverano renuntiato a ditti brevi in piena et valida forma.

43. Item observabis, che tutti quelli, che sotto velame et color de farse chieresi sono venuti così in questa città come in altre terre et luogi nostri, onde sono banditi o condannati, fra terzo giorno siano levati, expulsi et privi de poterne più venir. Et se da quel zorno indietro se posserano trovar, non obstante chierega, grado o habito alcuno ecclesiastico o religioso, che havessero tolto dapoi le loro condemnation, siano incarcerati, et in preson serrati siano anni cinque, et poi iterum tornino alli sui bandi et tutte altre pene delle condennation sue, et hoc toties quoties, et habbino, chi quelli tali prenderà et alli rezimenti presenterà, lire mille per cadaun de loro, et hoc toties quoties, et non havendo da pagar, la signoria nostra paghi lire 500. Et questo se intenda per quelli, che havesseno pena de vita, membro o perpetuo exilio. Quelli veramente, che a tempo fusseno condannati, et rompesseno le loro condennation cum questo mezzo, ut supra, se per quelle doverano star tempo alcun in preson, li sia duplicata la preson, et poi rimesso al suo bando, et hoc toties quoties; non havendo veramente pena de preson, stiano uno anno in preson serato, et iterum ritornino alli sui bandi, come è iusto.

44. Item observabis partem captam in consilio X, che non permetti alcun portar arme de niuna sorte per el castello, città et suo destretto a ti commesso sotto irremissibil pena de squassi tre di chorda, et debbi questo ordine far proclamar in principio del tuo rezimento a notitia di tutti.

45. Item observabis partem captam in rogatis die primo martii 1490: che de caetero non possi esser fatto alcun cittadin delle città nostre da mar, se prima per anni tre continui el non haverà havuta (abitation) in questa città cum la moglier et figlioli et tutta la sua fameglia, et fatte le fattion come li altri cittadini di quelli luogi; et ogni

privilegio de civilità, se facesse contra el presente ordine, sia de niun valor, immo li navilii et robbe de quelli, fusseno cittadini altramente, siano trattati come per forestieri etc.

46. Item observabis partem consilii rogatorum captam die XXI octobris 1502: et acciò che li cittadini nostri siano tanto più prompti a far nave in questa città nostra, ex nunc sia statuito, che de caetero in Dalmatia non se possino far navilii de più portada de stara 2000 frumento, sotto pena a quelli farano li navilii de perderli, ne li possi esser fatto gratia, se non per li quatro quinti di questo conseglio.

47. Item observabis partem captam in consilio X die secundo iunii 1474: quod in monasteriis ordinis sancti Francisci, qui sub dominio nostro sunt in tota Dalmatia, non sit aliquis vicarius, guardianus vel presul, qui non sit civis terrarum et locorum nostrorum; et propterea rogetur sua paternitas, quod deputare velit provintiae Dalmatiae unum ministrum, qui praedicta monasteria locorum nostrorum Dalmatiae taliter ordinet, quod aliquis non subditus nostri dominii non sit gubernator monasteriorum nostrorum praedictorum, et teneantur rectores Dalmatiae, quod si aliquis non subditus veniet vicarius, guardianus, minister vel alia dignitate praeditus, non sinant illum in locis illis habitare etc.

48. Item observabis partem captam in dicto consilio X. 22 septembris 1476: quod in terris nostris et insulis Istriae, Dalmatiae et Albaniae non possit esse provincialis, prior aut guardianus alicuius monasterii, qui non sit civis Venetus vel civis terrarum et locorum nostri dominii; et de praedicta deliberatione detur notitia omnibus rectoribus terrarum, provinciarum et insularum praedictarum, committendo, quod presentem deliberationem observent et registrari faciant in quibuscumque monasteriis locorum sibi commissorum.

49. Observabis quoque partem captam in consilio nostro rogatorum die XIII aprilis 1472: quod si aliquis rector noster, capitaneus, supracomitus vel alius quisquis fuerit, et quoquo nomine nominatus officialis, patronus et fidelis noster ceperit navem vel navigium aliquod cuiuscunque fuerit nationis sive bona aliqua acceperit sub nomine et causa contrabanni, a Polmontoriis et a puncta Arimini ultra, non possit huiusmodi navilia aut bona intercepta dividi, aut de illis vel super illis aliqua proferri sententia sive aliqua fieri in scrittura vel in effectu deliberatio per aliquem capitaneum, supracomitum, rectorem sive officialem quocunque nomine nuncupetur, sed integra, omnia et intacta reducantur in proximiorem et securiorem quempiam (portum) nostrum, ubi omnia diligenter, fideliter et minutissime per inventarium describantur, custodiantur et consequenter notificetur dominio ad deliberationem et decretum huius consilii. Et si per hoc consilium cognoscetur et decerneretur esse contrabannum et iure amissum, in hoc casu reservata sit utilitas invenientium sive capientium iuxta id tamen, quod per hoc consilium specificaretur. Et si quis contrafacere presumpserit, et contra hunc ordinem aliquid egerit vel in effectu vel in scriptura, cadat de ducatis mille auri, quos exigant advocatores, et omnia restituat, quae accepisset, et tamen omnis sententia et actus, qui extra per quemcunque fieret, non sit alicuius valoris. Et addatur hic ordo in commissionibus omnium rectorum nostrorum.

50. Observabis insuper partem captam in consilio nostro rogatorum, quod de caetero omnia navigia Raguseorum sive navigata per Raguseos aut fabricata in aliquo loco Raguseorum, quae in aliquam civitatem, terram vel locum nostrum ubilibet constitutum se contulerint, solvere teneantur pro anchoragio ducatos centum auri pro quolibet et qualibet vice, exigendo per rectores illorum locorum; et propterea omnia frumenta, quae super dictis navigiis conducta fuissent, solvere teneantur soldos viginti pro quolibet stario et omnia olea ducatum pro quolibet miliari ultra omnia alia datia et recta, ad que in presenti sunt obligata.

51. Item observabis hanc partem captam in consilio X die XVIII maii 1476: quod de caetero aliquis rector aut castellanus alicuius terrae et loci nostri non possit nec debeat aliquo modo vel ingenio directe vel indirecte ponere manus in munitionibus frumentariis et aliis generis cuiuscunque per causam renovandi, vendendi aut aliter alienandi illas sine expressa licentia praefati consilii sub poena ducatorum mille exigendorum illico et privationis regiminis et castellanie suae et cuiuscunque alterius officii, beneficii et regiminis per annos X. Et ipsi castellani sub dicta poena non debeant obedire in hoc rectoribus sine expresso mandato et literis prefati consilii, teneanturque ipsi castellani fortiliciorum in exitu regiminis rectorum illarum terrarum facere inventarium cuiuscunque generis munitionum tam bladariae quam aliarum, et illud dare ipsis rectoribus mittendum prefato consilio X.

Item captum est in consilio nostro X die 26 iulii 1503: quod ut omnes banniti, qui de caetero bannientur per omnes rectores nostros tam a parte terre quam maris, habeant causam eundi et standi extra confinia banni eorum et obediendi condemnationibus suis, captum etiam et auctoritate huius consilii statutum sit, et ita etiam publicari debeat in omnibus terris et locis nostris, quod si banniti, et similiter qui postac bannientur, permiserint se reperiri in terris, districtibus vel confiniis per eorum condemnationes statutis et prohibitis, transactis octo diebus post publicationem praesentis ordinis, intelligantur esse banniti, et sint de omnibus terris et locis nostris et de hac civitate Venetiarum et districtu, in quibus capi et ad poenas condemnationum suarum trahi possint, non secus ac si in principalibus locis bannorum suorum fuissent retenti; et qui illos ceperint, habeant libras V centum solvendas ut supra, et hoc ultra omnes taleas, quas ipsi banniti haberent. Quare occurrente casu alicuius predictorum bannitorum, debes illum mittere in forcias rectoris, ubi fuerint condemnati, ut habeat exequi intentionem presentis ordinis, quem in principio tui regiminis facies publicari ad omnium notitiam.

52. Captum est etiam in dicto consilio nostro X: quod de caetero pro illis bannitis cum talea contrafacientibus bannis suis, pro quorum captura deberetur talea in executionem et observantiam ordinum consilii nostri X, non possis nec debeas ullo modo dare taleas illas captoribus et retentoribus illorum sine precedente scitu, licentia et deliberatione prefati consilii X, sub poena solvendi de tuo, et sic compellaris per advocatores comunis.

53. Item captum in consilio nostro rogatorum die 26 septembris 1504: che de caetero per alcun rettor nostro non sia fatta bolletta ne si pagino più per le cancellarie sotto pena de ducati cento, ma quelle

spese siano fatte per li cancellieri, cum sit honestum, quod, qui sentit commodum, etiam incommodum sentire debet.

54. Sappi anchor esser sta firmamente deliberà, preso nel consiglio nostro di X alli 14 novembre 1504: che acciò tu habbi causa di defender viril et gagliardamente conservar et mantenir la città a ti commessa ad honor della signoria nostra, oltra la pena della testa statuita a quelli, che rendesseno o tratasseno di render le città nostre alli inimici, che subito loccorri (quod deus avertat), che quella città sii occupata da inimici, la cognition et punition tua spetti al conseglio nostro di X, li capi del qual sotto gravissime pene sono tenuti subito seguito el caso formar processo et andar al conseglio per administrar giustitia, per el qual effetto sei obligato in termene de zorni XV, dapoi seguito el caso, venir in questa città, et presentarti alli capi antedítti; et non venendo tra ditto termene, se debbi ut supra proceder contra di te la tua absentia non obstante.

55. Item captum est in consilio X die 19 martii 1506: rectores nostri a parte maris ex se procedere non possint ad faciendum aliquam novam expensam in fabricando aliquam turrim, castellum aut aliud, nisi talis fabrica prius considerata fuerit per ingeniarios et in similibus peritos, et de ipsa factum fuerit modellum mittendum huic consilio cum litteris ipsorum rectorum, continentium tam opinionem et consilium suum quam ingeniariorum. Et si tunc per nos deliberabitur aliqua fabrica facienda per rectores, diligens et particulare computum teneri faciant de omni denario propter id recepto, et de eius distributione sub eorum litteris ad capita praefati consilii mittendum.

56. Observabis quoque hanc partem captam in consilio rogatorum die 27 iunii 1506: che tutti li rettori delle terre nostre non permettino trazer fuori delle terre et loci nostri a loco commessi ad alcun sia chi se vogli capi de lanza et piati sotto pena ad essi rettori de immediata privation del suo rezimento, et per anni cinque de tutti li rezimenti. Quelli veramente, che trazesseno cavalli della sorte soprascritta fuori delle terre nostre occultamente, perder debbano quelli per contrabando, et siano bandizati per anni cinque delle terre, onde i serano, et se vi sera accusator, habbi la mità del contrabando, et sia tenuto secreto. Quelli veramente, che volesseno trazer delle terre nostre da mar cavalli ut supra, siano obligati dar alli rettori sufficiente piezaria de dover condur quelli in le terre nostre over qui a Venetia, tollendo la contraletterа da ditti rettori, ne possino vender essi cavalli ad alcun salvo a subditi et soldati nostri sotto pena de perderli per contrabando senza alcuna remission et di esser banditi.

Sub die XX augusti 1506 scias captum fuisse in consilio nostro rogatorum: che de caetero attrovandosi in alcuna città et luogo nostro alcun ladro o ladri cum el furto per loro derobato nel dominio nostro, et sia dove se voglia, siano tenuti li rettori, dove se attrovasseno, mandarli sotto bona custodia in poter et mano delli rettori del luogo, ove haverano commesso el furto. I qual possino et debbino proceder contra questi tal ladri, si come li parerà i delicti lor meritar; et quelli, che accuserano et darano nelle man di rettori nostri preditti tal ladri ritrovati cum li furti, habbino la istessa taglia, haveriano, quando li havesseno

accusati et presi nel proprio loco del furto commesso. Et perchè per leze et ordeni nostri è statuito, che tutti ladri banditi non possino star nelli luogi, dove hanno commesso el furto, in miglia XV de la di confini, et lintervengi molte volte, che commesso el furto se absentano et vanno sopra ditti confini, parendoli poter star fino se procede contra di loro, che è cosa da non sopportar per alcun modo; et però sii preso et deliberato, che quotiescunque sera venuto a notitia di alcun rettor nostro di qualche furto commesso nella sua iurisditione, et che formato processu venirà a presentir et intender, el ladro o ladri non esser per miglia XV de la di confini della iurisdition sua, sia obligato el rettor del loco, dove quelli se attrovasseno, et li magistrati di questa città, a chi tal cosa spetta, essendoli richiesti, far prender et dar in le man del rezimento, dove harà commesso el delitto, el qual possi et debbi medesimamente proceder contra di essi, come li parerà li delicti loro meritar non aliter, che se fusseno sta presi nella sua iurisditione, acciò tal prava sorte de homeni sia eradicata e terra viventium. Et quelli similiter, i accuserano, quando i havesseno accusati nel loco del furto perpetrato.

57. Observabis quoque partem captam in consilio nostro rogatorum die XXI augusti 1506: che tutti li rettori nostri, i quali haverano a far risposta ad alcuna supplication, siano tenuti sottoscriver a cadauna de ditte risposte, cum affirmar cusi esser per suo iuramento, qual risposte debbino esser separate dalle supplication, accio che, essendone squarzata alcuna, appari sempre nella cancellaria nostra essa risposta, non permettendo, che per alcun modo la sia monstrata ad alcuno, et sia chi esser si voglia, ne che le parte intendino la continentia sua, ma incluse in lettere sue le debbino mandare alla signoria nostra per cavallari o altri, che portano le publice.

58. Quod rectores et camerarii de extra tam a parte maris quam terre tangentes pecunias nostras debeant in fine regiminum suorum integre et sine ulla diminutione consolidare capsas suas, et priusquam se conferant ad hanc civitatem, sibi fieri faciant per illos rectores, quorum iurisditioni suppositi essent, unam fidem pro singulo, dirigendam officio provisorum nostrorum super cameris, in qua contineatur, dictos rectores seu camerarios integre consolidasse rationes et computa sua, et detulisse libros ordinarios sic, quod nullo unquam tempore iura dominii nostri pereant. Si quis rector sive camerarius de extra non afferret bulletina praedicta, non possit probari ad aliquod nec venire ad capellum, nec incipiat tempus contumaciarum suarum, nisi prius attulerit fides predictas subscriptas etc. Debeant enim notari pro debitoribus. Verum si rectores, officiales aut scribae fuerint eius audaciae, quod facient fides praedictas, aliquem consolidasse capsas suas, et inventum fuerit eas non continere veritatem, illi tales omnes, qui subscripsissent bulletinis praedictis, incurrant et incursi esse intelligantur ad solvendum totum id, quod dominium nostrum fuisset deceptum; scribae vero, qui scripsissent, ultra privationem officii, quod haberent, priventur etiam perpetuo de omnibus officiis et beneficiis, et insuper omnia bona sua obligata sint solutioni totius eius, quod illi tales, qui habuissent fides, dominio nostro deberent. Quae omnia mandentur inquirenda et exequenda advocatoribus comunis, et addantur in commissionibus omnium rectorum.

59. Item observabis hanc partem captam in maiori consilio die 17 ianuarii 1506: quod de cetero fieri non possit ullo pacto per rectores, iudices vel officiales nostros salvus conductus alicui bannito propter crimina commissa cuiuscunque sint generis sub poena immediatae privationis regiminis vel officii, quod haberent, et omnium aliorum regiminum, officiorum et iudicatuum tam intus quam extra per decennium, et insuper solvant ducatos ducentos auri, quorum medietas sit accusatoris et alia medietas advocatorum comunis, quibus commissa est executio presentis partis. Cancellarii vero rectorum sive alii, qui annotarent huiusmodi salvos conductus, cadant ad immediatam poenam privationis cancellarie sive alterius officii, quod haberent, et privationis perpetue omnium et quoruncunque officiorum in dominio nostro, et nihilominus solvant duc. CC dividendos ut supra, et ipsi salvi conductus, sicut supra concessi, sint nullius efficaciae vel momenti, ac si facti non fuissent. Et haec ponantur in commissis omnium rectorum nostrorum.

60. Item observarete la parte circa el nascer di figlioli de nobeli nostri et matrimonii, presa nel consiglio nostro di X a di ultimo avosto 1506, come in quella cancellaria de li trovarete più diffusamente registrata.

61. Anchora è statuito nel consiglio nostro de pregadi adi 29 mazo 1517 et cosi osservarete, che tutti li rettori della signoria nostra et camerlenghi, che de caetero tornerano in questa città, non se intendino principiar la loro contumacia, se prima non mostrerano a Vettor Bianco nodaro nostro a questo deputato bolletin dell' officio dell' arsenal de haver satisfatto, quanto li sono obligati dar iuxta la forma di ordini nostri.

62. Item sete obligato iuxta el capitolo della parte presa nel nostro mazor conseglio a di 15 april 1520 nel ritorno del vostro rezimento portar due mano di letere, una della consignation del rezimento al vostro successor, l' altra che denoti, quanto tempo sarete stato in quello, altramente restarete sempre in contumacia.

63 Preterea osservarete, quanto se contien nella parte presa nel conseglio nostro di X adi 7 mazo 1502: che alcuno proveditor, rettor et tutti altri, i quali se ritrovasseno fuori di questa città pro factis reipublice nostre, non possino ullo modo scriver over far scrivere qui delle facende a loro commesse o che spettasseno al stato nostro ad alcuna persona, et sii chi si vogli, nisi tantum alla signoria nostra, sotto pena de ducati cinquecento et immediata privation delli officii, in li quali si ritrovasseno li contrafacienti, ut in ipsa parte deinde registrata diffusius continetur.

64. Anchora è statuito nel conseglio nostro di X adi 27 april 1526: che tutti quelli nobeli nostri, che contrazerano matrimonio fuor di questa città cum alcuna donna si nobele come di qualunque altra condition, siano tenuti fra termene de uno mese dapoi il sponsalitio dar quello in nota alli rettori del loco, dove haverano contratto il matrimonio, i qual rettori siano obligati significar per sue lettere ditto sponsalitio alli avogadori nostri de comun cum le condition, qualità et genealogia delle donne sposate, et con testimonii idonei del sponsalitio et matrimonio. Et non dimeno li mariti loro, dapoi venuti in questa città, debbino in

termine di uno mese venir a dar in nota li medesimi sui matrimonii et sponsalitii alli avogadori del comun, i quali habbino ad osservar, quanto è ordinato sopra quelli nobeli nostri, che se maritano in questa città. Exenti però dal presente ordine li nobeli de l isola di Candia et altri lochi forestieri, essendo obligato cadaun rettor immediate entrato nel suo rezimento far publicar ditta parte a notitia di ognuno.

65. Item observabis hanc partem captam in consilio nostro rogatorum die 22 iulii 1528: che per auctorità di questo conseglio sia aggionto nelle commission di cadaun rezimento si da mar come da terra, che immediate intervenisse caso alcun di peste nella iurisdition a quello commessa, sia tenuto darne notitia di giorno in giorno alli proveditori nostri sopra la sanità di quanto si attrovasse di morbo sì nel suo territorio come in cadaun altro loco, chel intendesse esser infetto di peste. Et il medesimo debbino osservar li rezimenti da mar per ogni passazo, che venisse a Venetia, notificando il tutto particularmente, sotto pena de ducati cento da esser mandati debitori a palazzo per li prefati proveditori sopra la sanità tutti quelli, che al presente ordine contrafaranno.

66. Demum osservarete la presente parte presa nel consiglio nostro de pregadi alli 12 april 1530: chel sia scritto alli rettori de tutte le città et loci nostri, che hanno criminal, cum mandargli la copia della bolla circa li clerici de prima tonsura et ordeni minori, accio che i la facino immediate publicar et dapoi registrar nelle sue cancellarie, et aggionto alle commission di successori, che ciascuno di essi circa le feste di pasqua una volta al anno debbano richieder li ordinarii, over in absentia di quelli, chi serano costituiti in dignità et prelatura delle chiese cathedral, collegiate o de altra qualità delle città, terre et loci alli ditti rettori commessi, che facino etiam publicar in festa solenne nelle ditte chiese la bolla preditta registrata nelle cancellarie de ditti rettori et concessa dal summo pontefice Clemente VII adi XI febraro 1529. Et in caso, che ditti ordinarii o altri prelati non permettesseno far ditta publicatione, debbano sequestrar le lore intrade secondo il tenor della bolla preditta. De haver fatta la qual requisitione sia tenuto cadaun rettor, si presenti come futuri, forsi far et portar alla venuta sua de qui una fede authentica, ne habbi a principiar la contumacia sua, siche non possino esser provati nel gran consiglio ad alcuna (carica), se non dapoi presentata ditta fede, della qual presentatione se debba far nota nel libro delle contumacie per Daniel Vido nodaro nostro a quelle deputato.

Curasti honorem et proficuum dominii nostri Venetiarum, eundo, stando et redeundo.

Datum in nostro ducali palatio die III novembris, indictione tertia M.D.XXX.

Petrus Grasolarius secretarius subscripsit.

VII.

Commissio Bernardo Balbi comiti et capitaneo Sibenici

data die 3 novembris 1530.[1]

Nos Andreas Gritti dux Venetiarum etc.

Committimus tibi nobili viro Bernardo Balbi civi et fideli nostro, quod in nomine iesu christi et in bona gratia vadas et sis comes et capitaneus Sibinici per duos annos et tantum plus, quantum successor tuus illuc venire distulerit, habendo bonam et diligentem curam ad honorem et conservationem dictae civitatis et comitatus, quemadmodum de prudentia tua confidimus, rationem et iustitiam facies, et dictam civitatem et homines ipsius districtus regere debes in civilibus cum tribus iudicibus dictae terrae secundum statuta et consuetudines Sibinici; et quicquid per maiorem partem vestrum, quae maior pars intelligatur illa, in qua tu comes eris, terminatum fuerit, sit firmum. In criminalibus autem, videlizet pro homicidiis, violatione mulierum, incendiis, fraudolentiis, proditionibus civitatis Sibinici et aliis, in quibus caderet poena pecuniaria vel carceris, tu solus comes procedere debes et terminare secundum formam statutorum Sibinici; et si statuta inde non essent, secundum tuam bonam conscientiam procedes.

Praeterea volumus pro bono respectu, quod habere debes et tenere in dicto regimine arma necessaria pro te et illis de tua familia aptis ad arma.

Munitiones tam armorum quam aliarum rerum et victualias, quae ibi essent nostri communis, tenebis et teneri facias in bono puncto et ordine, ne disperdantur.

Et non permittas aliquem, qui esse debeat de tua familia et ad soldum tuum, habere soldum communis sub poena ducatorum decem pro quolibet ducato valoris totius eius, quod ille recepisset, et ultra hoc privationis regiminis et officii.

Et sit etiam tibi sciendum, quod, qui fuerit notarius, cancellarius, iudex vel socius alicuius nostri rectoris, non possit esse notarius, cancellarius, iudex vel socius nec in aliquo alio officio in dicto regimine, in quo steterit usque ad duos annos post complementum rectoris, cum quo iverit.

Et non potes tu nec aliquis de tua familia accipere ab aliqua persona donum ullum vel presens modo aliquo vel ingenio, exceptis fructibus recentibus, nec potest aliquis de tua familia habere commissionem ab aliqua persona causa placitandi pro ipsa.

Non potes comedere intra civitatem Sibinici cum aliquo cive aliquo modo vel ingenio, salvo quod in casu nuptiarum sit in libertate tua eundi vel non, et similiter invidandi ad comedendum tecum in domo tua de civibus Sibinici.

Tu, nec aliquis de tua familia non potest facere nec fieri facere mercationes, nec tenere tabernam aut habere partem in datiis, nec emere

---

[1] Dal codice membranaceo latino 293 della classe IX nella Marciana di Venezia del 16 secolo, adorno in fronte d'una pitura recante il neoeletto genuflesso dinanzi la vergine e s. Bernardo, con le insegne.

possessionem in comitatu Sibinici toto tempore tui regiminis, nec blada, vinum, oleum aut aliud nisi pro victu tuo et familiae tuae.

Et si uxor tua vel haeredes tui tam masculi quam feminae, aut aliquis de tua familia fecerint aliquid, quod tibi sit vetitum per tuam commissionem, et fuerint accusati nostro dominio seu advocatoribus nostri communis, debes esse responsator et pagator de omni eo, quod advocatores convincerent in consilio, in quo placitarent.

Item committimus tibi, quatenus notario tuo seu aliis salariatis loci tibi commissi pro aliqua via, quam facient, vel aliis scripturis aut aliis quibuscumque rebus pro communi non des nec dare possis aut permittas aliquid de denariis nostri communis, nisi solum salarium suum proprium et id, quod erit necessarium pro expensis.

Insuper cum nostro consilio X prohibemus tibi, quod neque per gratiam neque aliter non possis dare de bonis nostri communis, videlicet de possessionibus, decimis, feudis, livellis, pischeriis, gastaldiis et aliis rebus et bonis nostri communis, nisi per consilium X cum additione habueris licentiam, sub poena ducatorum V centum exigenda per capita consilii X et advocatores communis sive ullo consilio, de qua non potest fieri gratia sub eadem poena.

Mandetur omnibus rectoribus nostri Dalmatiae et successoribus, quod omnes stipendiarios, habentes uxores sclavas Dalmatiae vel Hungariae, ullo modo in ipsis terris nostris sibi commissis stare ad stipendia nostra, cum ad notitiam eorum pervenerit, non permittant, sed illum talem debeant cassare; et insuper non permittant aliquum stipendiarium, commorantem in aliquo fortiliciorum nostrorum, tenere vel habere uxores vel concubinas sclavas, Dalmatinas vel Hungaras, et si haberent, cassentur, ut est dictum, sicut inveniens in illa cancellaria registratum aut litteram.

Et sit prohibitum omnibus rectoribus civitatum et omnium locorum nostrotum vestire vestes lugubres pro aliquo vel aliqua ex affinibus eius, quamdiu eris in regimine, sub poena ducatorum centum in tuis propriis bonis, salvo quod pro patre, matre, filiis, fratribus et uxore portare possis vestes lugubres per dies octo tantum, non portando chlamydem ullo modo.

Non impedias te nec habeas partem in datiis nostri dominii illarum terrarum et locorum nostrorum, nec in affictibus earum, nec facias plezariam pro accipientibus sub poena ducatorum CC in tuis propriis bonis, et similiter sub eadem poena aliquis nobilis noster se impedire aliquo pacto, ut supradictum est, non potest.

Non potes trabucare vel cambiare monetas cuiuscumque conditionis spectantes nostro communi ad utilitatem tui sub aliqua forma, colore vel ingenio, vel sub pretextu alicuius intelligentiae vel conventiculae, quam cum aliis haberes hac de causa, ipso facto constringaris ad solvendum totidem pecunias, quot constaverit te trabucasse vel cambiasse quovis modo, et ultra hoc privaberis per annos quinque de officiis et beneficiis communis Venetorum, sed privatus sis perpetuo illo officio, in quo talem commiseris; et si accusator fuerit, per quem veritas habeatur, habeat tertium dictae poenae, et teneatur de credentia, et committantur hec inquirendum advocatoribus communis.

Item observabis partem decimarum, quemadmodum in illa cancellaria registratum invenies Sibinici.

Item captum est in consilio X die 13 ianuarii 1462, quod, si quis castellanus tam nobilis quam popularis de cetero audebit vel presumet permittere intrare castellum sibi commissum aliquem, qui non sit scriptus pro custode in ipso castello sine bulletino tui comitis Sibinici signato tuo sigillo, cadat de libris XXV pro quolibet, quem intrare permisisset, et qualibet vice sine bullettino, quam poenam retineri facies de pagis et stipendio suo, dando medietatem accusatori et tenendo aliam medietatem pro te, quod cum effectu et auctoritate nostra et consilii nostri decem mandamus debeas exequi.

Et quoties acciderit liberari et relaxari aliquem captum precedente suspitione et denuntia aliqua, vicarius, iudex, cancellarius, notarius, scribae, comestabilis, socii, milites et quicumque, alii officiales deputati ad criminalia non habeant aut recipere debeant aliquo modo solutionem seu emolumentum aliquod dicta de causa, si reperti non fuerint culpabiles dicti comprehensi, sub poena perpetue privationis suorum officiorum.

Si tibi concedetur stare per aliquod tempus extra tuum regimen, perdere debeas salarium tui regiminis per totum illud tempus, quo stabis extra, excepto si stares pro negociis nostri dominii; propterea teneris restituere nostro communi totum id, quod dare debebis ratione praedicta antequam de regimine exeas, sub poena perdendi duplum.

Non duces tecum cancellarium, cavallerium, qui sint cives Sibinici, et si contrafeceris, cades de libris V centum.

Et si quis de caetero periuraverit, et in tam nefandum scelus incidisse inventus fuerit, non possit minori supplicio incisione linguae puniri per modum, ut loqui non possit, secundum deliquentis peccati condictionem, sub poena tibi in parte furantium contenta.

In acceptatione regiminis dices solum hec verba: ego accepto hoc regimen nomine illustrissimi dominii Venetiarum; et similiter in consignatione dices successori tuo: ego vobis consigno hoc regimen nomine illustrissimi dominii Venetiarum. Item in sententiis proferendis dices hec verba tantum: sicut scriptum et lectum est, ita dicimus per sententiam; et si contrafeceris in arengando vel sermocinando, perdes libras V centum, et privaberis regiminibus per duos annos.

Volumus praeterea, quod certum decretum summi poncificis super clericis primae tonsurae editum, quod in cancellaria vestri regiminis registratum comperies, notificare debeas reverendo domino episcopo istius civitatis nostrae seu eius ordinario, ut singulis annis primo die dominico quadragesimae, vix tenorem bullarum ipsius decreti, illud publicari faciant ad omnium notitiam.

Teneris solvere ad terminos debitos id, quod dare debes officio gubernatorum, aut dimittere in camera de ratione salarii tui; quod si non facies, cades ad illam met poenam, ad quam cadunt non solventes decimas in termino.

Item observabis, quod omnes notarii, scribae, precones, massarii, omnesque alii officiales populares officiorum nostrorum tam hic Venetiis quam in quacumque alia civitate et loco nostro tam terra quam mari nec non omnes cancellarii et officiales rectorum nostrorum non

possint ullo modo accipere maiorem solutionem scripturarum et quarumcumque aliarum rerum, quas faciunt sive exercent, quam consuetum est et per formam legum et ordinum nostrorum, sub poena librarum CC, et accusator teneatur secretus.

Item iniungatur omnibus rectoribus, et addatur in commissionibus, quod sub poena ducatorum quingentorum in suis propriis bonis debeant in consignatione regiminis consignare similiter successori suo omnes munitiones ipsius loci et dispensationes earum, si acciderit de eis inventarium facere nominatim et particulariter, quod inventarium consignationis et dispensationis simul et semel, quum mittuntur litterae consignationis regiminis, mittere debeant sub litteris et bulla sua patronis nostri arsenatus.

Sit prohibitum filiis, nepotibus, cognatis vel affinibus rectorum nostrorum vendere alicui stipendiario aut provisionato nostro equum, pannum laneum vel sericum aut aliquam vestem, suppellectilem, argentum, iocale, mercimonium sive aliquam aliam rem quoquo nomine appellari possit neque ad terminum neque ad contatos sub poena perdendi rem venditam et tantumdem, quod sit advocatorum communis. Et nihilominus rector ille, cuius filius, nepos aut alius affinis vendidisset, cadat ad poenas in ordinibus nostris statutas non secus, ac si ipse vendidisset. Similiter aliquis cancellarius, commilito, vicarius, iudex, comestabilis aut quis alius officialis rectorum nostrorum non possit neque tempore sui officii neque post quicquam vendere stipendiatis nostris vel provisionatis aut rerum praedictarum aut aliarum, quaeque ille sint, sub poena amissionis earum et tantumdem; et si rectores erunt conscii, plectantur iuxta formam ordinis praedicti, tamquam si ipsimet fecissent huiusmodi venditiones; officiales autem, tam si suo quam alieno nomine fecerint suprascriptas venditiones, priventur perpetuo omnibus officiis et beneficiis nostris intus et extra, de quibus non possit eis fieri gratia, donum, remissio etc., sub poena ducatorum mille exigendorum.

Si quis, reputans se gravatum de sententiis et terminationibus tuis, voluerit appellare ad nostros auditores, teneris ad omnem requisitionem conquerentis dare sibi facere omnes scripturas pertinentes ad factum dictae quaestionis, quas videlizet pars requisiverit, sub tuo sigillo et non aliter, et non dando eas, teneris ad expensas factas per dictum conquerentem, sicut taxabitur per ipsos auditores.

Omnes promissiones et concessiones factas communitati nostrae Sibinici debes observare ad litteram prout iacent; et si forte tibi per nostrum dominium contra praedicta scriberetur, debeas rescribere et informare dominium, in quo et qualiter contrafit pactis et promissionibus predictis, ut possimus providere.

Item captum est, quod quicumque stronzaverit, vel ad aquam acceperit, aut alio malo modo malitiaverit ducatos, grossos, mezaninos et soldos Venetos tam Venetiis quam extra, duci debeat ad locum iustitiae, ubi sibi amputetur manus dextera, et eruantur ambo oculi, et publicetur ei culpa, et banniatur de Venetiis et districtu; et si post bannum venerit Veneciam vel in districtum, stare debeat uno anno in carcere forti, et iterum banniatur; et ad dictam poenam cadant feminae, sed loco

manus et sceleratorum finiant vitam suam in carcere. Et propterea, si quem inveneris culpabilem, mittes ad nos sub firma custodia.

Si quis rector noster retinuerit vel ceperit navem sive navigium aliquod cuiuscumque fuerit nationis sive bona aliqua sub nomine et causa contrabanni a Promontoriis et a ponta Arimini ultra, non possint huiusmodi navigia aut bona intercepta dividi, aut de illis vel super illis proferri aliqua sententia, sive aliqua fieri vel in scriptura vel in effectu deliberatio per aliquem rectorem nostrum quocumque nomine nuncupetur, sed integra omnia in proximiorem et securiorem quempiam portum nostrum conducantur, ubi omnia diligenter, fideliter et minutissime per inventarium describantur et conserventur, notificeturque dominio ad deliberationem decretumque huius consilii, per quod si decerneretur, quod esset contrabannum et de iure ammissum, in hoc casu reservata sit utilitas invenientium sive capientium iuxta id tamen, quod per hoc consilium specificaretur, et si contrafeceris, cades de ducatis mille.

Praeterea cum il conseglio nostro de pregadi vi dicemo et comandamo, che per quanto havete chara la gratia nostra, honor, facultà et vita propria, vicinate et fate vicinar tutti li homini nostri a voi sottoposti cum li subditi del signor Turcho quieta, pacata et amicabilmente, et non consentite, che per alcun modo palam vel occulte, directe vel indirecte li sia data offesa, iniuria over danno; et se alcuno lo facesse, havendone voi richiamo o per altro modo notitia, ministrateli rason summaria et expedita. Et se alcuno schiavo Musulmano fugisse et portasse denari o robbe del patron, restituite si la persona del schiavo come la robba in osservantia del capitolo della pace; et se per li nostri fusseno robati, fateli restituir la robba, et acremente punite li robatori; certificandovi, che se farete altramente, de fatto faremo satisfar el Turcho over Turchi dannizati per la facultà et beni vostri, et vi privaremo immediate di quel rezimento et di ogni altro rezimento, officio et beneficio in vita vostra, acciò siate exemplo a tutti nostri rettori debbino obedir li nostri comandamenti; et cusì è gia per auctorità del nostro conseglio commesso alli nostri avogadori, che queste pene exequiscano, et non si possi far gratia ne metter di dar minor pena sotto la ditta pena. Se veramente non per causa vostra, o de alcuni de vostri seguisse fra Turchi e nostri qualche scandolo et novità, che speramo non seguirà, se per nostri non è data causa, o senza novità nascesse qualche differentia o per confini o per altro, voi però dal canto vostro non venite a qualche novità, ma cerchate cum via et modo pacifico di adattar il tutto, et non possendo per voi farlo, datene adviso et aspettate nostra risposta et commandamento senza movimento alcuno. Nui vi habiamo ditto del viver pacifico et amichevole con li subditi del signor Turcho. Ma cum tal pace et amicitia siate però vigilante et studioso della bona conservation della città a voi commessa si de dì come de notte, et non manco in tempo di pace che di guerra, si che la entrata et uscita et la conversation cum nostri sia non manco sicura al stato nostro, che dolce et commoda alli prefati subditi, usando voi la prudentia, che se richiede in simil cose, come non dubitamo, siate per far.

Item non potes poni facere arma tua nisi in uno loco tantum, ubi tibi magis placuerit, quae sive picta sive de petra vel aliter facta non

excedat valorem ducatorum duorum, sub poena ducatorum C, et solvetur de tuo tota expensa facta de pluri.

Aliquis nobilis noster advocare apud te nec agere causas non potest sub poena ducatorum quingentorum et tibi ducatos quinquaginta pro qualibet vice. Et si pars adversa, contra quam lata fuisset sententia, faceret conscientiam de hoc, sententia illa sit nullius vigoris, nec habere possit executionem ullo modo, excepto ab hoc ordine quocunque nobilium nostrorum in causis suis propriis aut alicuius alterius, per quem a capello expelleretur, et illis nobilibus, qui tanquam commissarii exequi vellent aliquam causam suae pertinentem commissariae.

Nemo sit, qui esse debet, tam civis quam subditus, audeat vel presumat ire vel mittere in romanam curiam ad impetrandum et obtinendum directe vel indirecte breves vel concessiones tam per se quam per alium, nec similiter per viam vel medium alicuius apostolici legati vel aliter contra testamentarias ordinationes civium et subditorum nostrorum circa legata perpetua vel ad tempus eroganda ad pias causas sub poena ducatorum auri CC contrafacere presumentibus.

Prohibitum est omnibus patronis galearum et quoruncumque navigiorum nostrorum armatorum et disarmatorum civium et subditorum nostrorum tam Venetorum quam omnium terrarum nostrarum naulizandi vel alio quoquo modo acceptandi et conducendi infidelibus vel aliis de loco ad locum infidelium de lignaminibus, azalibus, ferramentis et aliis rebus per ecclesiam vetitis et nostros ordines et multominus de ratione ipsorum patronorum vel aliorum civium et subditorum nostrorum sub omnibus poenis secundum vices et casus contentos in parte capta in maiori consilio die VI februarii 1457. Propterea si aliquis tibi denuntiatus fuerit vel manifestatus de contrafactione praedicta, formare debeas processum, et subito illum talem cum navigio et rebus inventis in eo intromittere et transmittere ad manus advocatorum communis, et de poena pecuniaria habebis quartum.

Item mandamus tibi cum nostro consilio X, sicut captum fuit de mense iulii 1464, quod si advocatores communis sine ullo consilio tibi scriberent aliquid contra partes et ordines nostros cum consiliis tibi datos eis non debeas obedire, sed denotare quamprimum dominio nostro et capitibus consilii X. Et similiter non obedias auditoribus sententiarum tam veteribus quam novis, si tibi scriberent, quod rectratares, suspenderes vel revocares aut impedires aliquid, quod tibi cum nostris consiliis mandatum fuisset.

Mandamus tibi, quod sub poena ducatorum C in tuis propriis bonis nullo modo consentias, quod sub regimine tuo aliquis habeat aliquod beneficium ecclesiasticum redditum ducatorum C et inde supra, nisi tibi presentaverit literas nostri dominii de temporalibus bonis sibi consignandis, exceptis beneficiis, quae redderent a ducatis C infra. Caeterum omnes illi, qui non essent cives veneti aut cives terrarum et locorum nostrorum, aliquod minimi redditum, beneficium ecclesiasticum habere permittas, nec ad illa ipsos modo aliquo acceptabis sub poena ducatorum V centum. Et si fortasse pro aliquo forense tibi scriberemus, supersedeas dare ei possessionem, quoniam intentio nostra est, quod fideles subditi nostri ad illa beneficia ecclesiastica caeteris omnibus praeferantur.

Omnes nostri rectores nemine excepto obligentur et teneantur poni facere in scriptis omnem condemnationem, quam facient, sub quocumque nomine illam velit appellari, de exactione et dispensatione pecuniarum, quarum condemnationum per camerarios nostros, prout faciun' de reliquis omnibus pecuniis nostri dominii, faciatur teneri distinctum et particularem computum in cameris nostris, ita quod omnia clare videri et intelligi possint, nec aliter possint tales pecunias exigere et expendere sub poena contenta in parte his superioribus diebus capta circa fabricas nos faciendas.

Vadit pars, quod aliquis rector alicuius nostrae civitatis aut loci in aliqua expensa alicuius fabricae aut alterius rei non ordinata per hoc consilium expendere non possit aliquod denarium nostri dominii neque alium danarium de ratione earundem rationum aut poenarum quoquo modo spectantem cameris nostris sine expresse licentia consilii nostri rogatorum, sub poenis in parte furantium contentis.

Nullus iudeus aut iudea possit emere vel acquirere in aliqua terra vel loco nostro aliquam possessionem vel domum vel stabile alicuius sortis, sub poena perdendi illud, quod veniat in nostrum dominium et si fuerit accusator, dividatur per medium, et non possit fieri gratia.

Quando aliqua impositio seu datia deliberata erunt per consilia ordinata, et aliquis presumpserit ea damnare, impugnare vel contradicere, utendo talibus verbis: non paghè, non comprè pegni et similibus, quae veniant contrariare deliberationibus factis in consiliis nostris, stare debeat in carcere per unum annum, et solvat ducatos CC, quorum, si fuerit accusator, dividatur per tertium, scilicet accusatorem, nostrum dominium et te. Verum liceat omnibus dicere eorum opiniones, et contradicere publice in consiliis tam antea captionem ipsarum impositionum et datiarum quam post, et similiter gravare se coram rectore, ut unusquisque utatur rationibus suis, et indebite non gravetur.

Si convinctus fueris, te furatum fuisse pecunias nostri dominii, condemnaberis ut fur ad restituendum illud et tantundem pro poena, et privaberis in perpetuum omni honore nobilitatis, officiis et beneficiis, et singulo anno publicaberis pro fure, sicut in nostris ordinibus continetur.

Item observabis partem munitionum captam in consilio nostro X de ipsis conservandis et diligentissime custodiendis, ac manu propria per inventarium consignandis successori tuo, sub poena privationis omnium officiorum, beneficiorum et regiminum dominii nostri, si quid de ipsis munitionibus deficeret culpa tua, ut in ista cancellaria est registratum.

Captum est etiam in consilio nostro X die XVI octobris 1504, et sic observabis, quod de caetero pro illis bannitis cum talea contrafacientibus bannis suis, pro quorum captura deberetur talea in executionem et observantiam ordinum consilii nostri X, non possis nec debeas ullo modo dare taleas illas captoribus et retentoribus illorum, nec illis fieri facere bulletas talearum sine praecedente scitu, licentia et deliberatione praefati consilii, sub poena solvendi de tuo tantum, in quanto contrafacere presumpseris, et sic compellaris per advocatores communis.

Praeterea observabis partem captam in rogatis die XX novembris 1500: che de caetero dar in questa città non si possi ad alcun eletto

ad alcun regimento cusì de mar come da terra alcuna subvention over danaro cusì per causa di salario come per spese avanti el suo partir de quì, ma vadino alli sui rezimenti, dove togliano alli tempi debiti li sui pagamenti ordinati secondo la forma delle leze et commission sue, sotto pena alli conseglieri, che altramente ordinasseno, de ducati mille.

Sappi anchor esser sta deliberato et preso nel conseglio nostro di X adi 14 novembre 1504: che acciò tu habbi causa di defender viril et gagliardamente conservar et mantenir la città a ti commessa ad honor et bon stato della signoria nostra, oltre la pena della testa statuita a quelli, che rendesseno o trattasseno di render le città nostre alli nemici, che subito l'occorri (quod deus advertat), che quella città sia occupata da inimici, la cognition, punition et castigation tua spetti et partengi al consiglio nostro di X, li capi del qual sotto gravissime pene sono tenuti subito seguito il caso formar processo et andar al conseglio per administrar iustitia. Et per questo effetto sete obligato fra termine de doi mesi da poi seguito el caso venir in questa città, et presentarte alli capi antedittì, et non venendo fra ditto termine, se possi ut supra proceder contra di te, la tua absentia non obstante.

Observabis quoque hanc partem captam in rogatis die XXVI septembris 1504: che de caetero per alcun rettor nostro non sia fatta bolletta ne se pagino più per le camere nostre cera, charta et inchiostro per le cancellarie sotto pena de ducati C, ma quelle spese siano fatte per li cancellieri, cum iustum et honestum sit, quod, qui sentit commodum etiam incommodum sentire debeat.

Praeterea observabis partem infrascriptam captam in consilio nostro X die VI maii 1476, quod de caetero aliquis rector aut castellanus alicuius terrae et loci nostri non debeat nec possit aliquo modo vel ingenio directe vel indirecte ponere manus in munitionibus, frumentariis et aliis cuiuscunque generis per causam renovandi, vendendi vel aliter illas alienandi, sine expressa licentia huius consilii sub poena ducatorum mille exigendorum illico et privationis regiminis sui et castellanariae ac cuiuscunque officii, beneficii et regiminis per annos X. Et ipsi castellani sub dicta poena non debeant obedire in hoc ipsis rectoribus sine expresso mandato et litteris huius consilii. Teneanturque dicti castellani sub eadem poena in exitu regiminis rectorum illarum terrarum facere inventarium cuiuscunque generis munitionum tam bladorum quam aliarum, et illud dare ipsis rectoribus mittendum huic consilio; et detur notitia rectoribus de hoc nostro decreto, et addatur in commissionibus.

Item osservarete la parte presa nel consiglio nostro di X del 1506 circa el nascer de' figlioli de' nobili nostri fuor di Venetia, come più diffusamente in quella cancellaria trovarete registrata.

Voi dovete haver el vostro salario neto, come per l'officio di governadori nostri delle intrade vi sarà dichiarato, ne altramente toccarete sotto le pene contenute nella parte presa sopra di ciò; li denari veramente spettanti alla signoria nostra mandar dobbiate de 4 mesi in quattro mesi al officio preditto sotto le pene contenute in essa parte, et simelmente farete osservar alli ufficiali vostri, quanto è sopraditto sotto le ditte pene.

Item observabis hoc capitulum contentum in parte capta in consilio nostro X die XXVI iulii 1503. Verum ut tam omnes banniti, quam de caetero banniendi per omnes rectores nostros tam a parte maris quam terrae habeant causam eundi et standi extra confinia banni eorum et obediendi condemnationibus suis, captum et auctoritate huius consilii statutum sit, et ita etiam publicari debeat in omnibus terris et locis nostris, quod si banniti et similiter, qui bannientur de caetero, perveserint se reperiri in terris, districtibus vel confinibus per condemnationes suas statutis et prohibitis, transactis octo diebus post publicationem presentis ordinis, intelligatur esse banniti, et sint de omnibus terris et locis nostris, de hac civitate Venetiarum et districtu, in quibus capi et ad poenas condemnationum suarum trahi non secus, ac si in principalibus locis bannorum suorum fuissent retenti; et qui illos ceperint, consequantur taleam librarum quingentarum, et hoc ultra omnes alias taleas, quas ipsi banniti haberent. Ponatur hic ordo in commissionibus omnium rectorum nostrorum, quibus ex nunc sit commissum, quod, occurrente casu retentionis alicuius praedictorum bannitorum vel banniendorum, debeant mittere in forcias rectoris, ubi fuerint condemnati, ut per illum contra illos habeat exequi intentionem praesentis ordinis; quem teneantur dicti rectores in principio suorum regiminum publicari facere ad omnium notitiam.

Praeterea observabis hanc partem captam in nostro maiori consilio die 17 ianuarii 1506, quod omnes salvi conductus, facti sive concessi per rectores nostros absque licentia huius consilii sive aliorum consiliorum ad hoc libertatem habentium delinquentibus bannitis de terris sibi commissis, auctoritate huius consilii sint et esse intelligantur irriti, nulli et cassi. De caetero autem fieri non possit ullo pacto per rectores, iudices vel officiales nostros tum intus quam extra salvus conductus alicui bannito propter crimina commissa cuiuscunque sint generis sub poena immediatae privationis regiminis vel officii, quod haberent, et omnium aliorum regiminum, officiorum et iudicatuum tam intus quam extra per decennium et ducatos CC auri, quorum mediatas sit accusatoris, per quem veritas habebitur, et alia medietas advocatorum nostri communis, quibus committatur executio presentis partis. Cancellarii vero rectorum sive alii, qui annotarent huiusmodi salvos conductus, cadant ad imediatam poenam privationis cancellariae sive alterius officii, quod haberent, et privationis perpetuae omnium et quorumcunque officiorum in dominio nostro et nihilominus solvant ducatos CC dividendos ut supra. Et ipsi salvi conductus sic ut supra concessi sint nullius efficaciae vel momenti ac si facti non fuissent. Presens vero deliberatio mittatur omnibus rectoribus nostris tam a parte maris quam terrae cum expresso mandato, quod eam publicari faciant, et addatur in commissionibus futurorum.

Captum est etiam in consilio nostro rogatorum die XII septembris 1506, et sic observabis, quod rectores et camerarii nostri tam a parte maris quam terrae, tangentes similiter pecunias nostras, debeant et obligati sint in fine regiminum suorum integre consolidare capsas suas, et priusquam se conferant ad hanc civitatem, sibi fieri faciant per illos rectores, quorum iurisditioni suppositi essent, unam fidem pro singulo dirigendam officio provisorum nostrorum super cameris subscriptam per

ectores et scribas camerarum, in qua contineatur, dictos rectores seu camerarios integre et sine ulla diminutione consolidasse rationes et computa sua, et detulisse libros ordinarios, sic quod nullo unquam tempore iura dominii nostri pereant. Qua fide presentata, dicti provisores facere debeant fidem Dominico Coya similiter subscripta per eos et scribas, ultra alia bulletina fieri solita, quod presens deliberatio suum debitum effectum sortita fuerit. Et non possint illi, qui non afferrent bullettina seu fides praedictas, approbari ad aliquod offitium nec etiam venire ad capellum, postquam compleverint officium suum, nec incipiat tempus suarum contumaciarum, nisi prius attulerint fides subscriptus ut supra. Debeant etiam notari pro debitoribus super libris existentibus ante pedes serenissimi principis. Verum si rectores, officiales aut scribae tam intus quam extra fuerint eius audaciae, quod facient fides praedictas declaratorias, aliquem consolidasse rationes et computa sua, et inventum fuerit, eas non continere veritatem, illi omnes, qui subscripsissent bulletinis praedictis, teneantur solvere totum id, quod dominium nostrum fuisset deceptum. Scribae vero, qui scripsissent, ultra privationem officii, quod haberent, priventur etiam perpetuo de omnibus officiis et beneficiis, ac insuper omnia bona sua obligata sint solutioni totius eius, quod illi, qui habuissent fides, dominio nostro deberent. Et sic addatur in commissionibus rectorum, executio vero committatur advocatoribus communis.

Item observabis hanc partem captam in consilio nostro X die 4 augusti 1506: che de caetero per alcun rettor nostro over castellan da terra ferma et da mar ne per festa, advento de rettori, oratori over altri non se possi consumar alcuna quantità benchè piccola di polvere delle munition della signoria nostra senza expresso mandato, salvo in caso di necessità del stato, sotto pena de pagar quella, che ut supra fosse consumata, o altramente manchasse, et altro tanto più per pena, da esser scossa per li capi del consiglio nostro di X, i quali farano mandar questi tal transgressori per debitori a palazzo.

Anchora osservarete questa parte presa nel conseglio nostro de pregadi adi XX avosto 1506: che attrovandose de caetero in alcuna città, terra over loco della signoria nostra et etiam in questa città di Venetia alcun ladro over ladri cum el furto o parte di quello per loro derobato nel dominio nostro et sia dove se vogli, siano obligati li rettori, dove quelli se attrovasseno, mandarli sotto bona custodia in poter et mano del rettor del luogo, nel qual haverano commesso el furto, i qual rettori possino et debbino procieder contra questi tal ladri, come li parerà i delitti loro meritar, non altramente, che se fusseno sta accusati et presi nel proprio loco del furto commesso et nella sua iurisditione, acciò cognoscino, non poter esser securi in parte alcuna del nostro dominio. Et per votiva execution della presente deliberation nostra quello over quelli, che accuserano et darano nelle man di rettori nostri preditti tal ladri ritrovati con li furti, habbino la istessa taglia, haveriano, quando havesseno accusati et presi nel proprio loco del furto commesso. Et perchè per le leze et ordini nostri è statuito, che tutti ladri banditi non possino star nelli luoghi, dove hanno commesso el furto, ne miglia XV de là di confini, et l'intervenghi molte volte, che, commesso el furto se absentano, et vanno sopra ditti confini, parendoli poter star fino se

procedi contra di loro, che è cosa, da non comportar per alcun modo, però sii preso et deliberato, che quotiescumque serà venuto a notitia di alcun rettor nostro di qualche furto commesso nella sua iurisditione, et che formato processu venirà ad presentir et intender, el ladro over ladri non esser per miglia XV de la di confini della iurisdition sua, sia obligato el rettor over rettori del luogo, dove se attrovasseno ditti ladri, et etiam li magistrati di questa città, a chi tal cosa spetta, quelli essendoli richiesti, far prender et dar nelle mani del rezimento, dove haverà commesso el delitto, qual possi et debbi medesimamente proceder contra di essi come li parerà ricerchar la iustitia, non altramente che se fusseno sta presi nella iurisditione sua, accio tal prava sorte de homini sia sradicata e terra viventium. Et quelli similiter, i accuserano, habbino la medesima taglia, haveriano, quando i havesseno accusati, esser nel istesso loco del furto perpetrato. La qual veramente deliberation farete publicar nelli loci consueti a notitia di ognuno.

Observabis quoque hanc partem captam in consilio nostro rogatorum die 21 augusti 1506: che tutti li rettori nostri, i qual haverano a far risposta a supplication alcuna, siano tenuti sottoscriver de man propria a cadauna de ditte risposte, cum affermar, cusì esser per suo iuramento, qual risposte debbino esser separate dalle supplication, acciò squarciata alcuna, l'appari sempre nella cancellaria nostra essa risposta, non permettendo per alcun modo la sia monstrata ad alcuno, et sii chi esser si vogli, ne possino over debbino quovis quaesito colore dar in man delle parte tal sue risposte, ne permetter sapino la continentia sua, ma incluse in lettere sue mandar le debbino alla signoria nostra per cavallari o altri portano le publice.

Dovete anchor saper, esser sta preso nel conseglio nostro de pregati adi 29 mazo 1517: che de caetero tutti li rettori et camerlenghi nostri, che tornerano in questa città, non se intendino principiar la loro contumacia se prima non mostrerano a Vettor Bianco nodaro nostro a questo deputato uno bolletin dell'officio del arsenal d'haver satisfatto, quanto li sono obligati dar iuxta la forma di ordini nostri.

Praeterea osserverete questa parte presa nel conseglio nostro de pregadi adi VII mazo 1519: che de caetero alcun rettor nostro si da mar come da terra et sii qual esser vogli non possi incantar li datii nostri se non alli tempi ordinarii, ne tuor dalli conduttori summa alcuna de danari avanti tratto, se non haranno expresso ordine et mandato da questo conseglio, sotto le pene de furanti. Et sia posta la presente in le commission di tutti li rettori nostri per sua intelligentia; la execution veramente sia commessa alli avogadori di commun et syndici nostri, che per tempora anderano, da mar et da terra.

Anchora e sta preso nel nostro mazor conseglio adi XV april 1520: che non se possi far lettera o bollettino ad alcun eletto ad alcun rezimento over officio senza un bollettino de Daniel Vido nodaro nostro deputato alli debitori a palazzo. Il qual Daniel habbi avanti a notare nome et cognome di quello, gli haverà richiesto, et a che rezimento el sia per andar, ne mai se intendi havere compito la sua contumacia, fino chel sera cusì notato. Poi nel ritorno suo sia tenuto portarli una lettera,

che dinoti, quanto tempo sera stà in rezimento, cum el giorno et millesimo della consignation fatta al successor.

Anchora dovete saper, esser sta deliberato nel conseglio nostro maggior adi XXVIII luio 1521: che de caetero non se possi dar credito ad alcuno, ne possi esser ordinato, che li sia data quantità alcuna de danari publici per alcuna rason over causa cusì in questa città come di fuori per semplice termination over lettera della signoria nostra, ma solum per ballottation del collegio nostro per li quattro quinti delle ballotte di quello congregato al numero perfetto di ogni ordine, quale non possino esser meno di ballotte XV. Dechiarando tamen, chel collegio preditto non habi a far ballotation alcuna de dar danari over credito oltra l'auctorità a quello attribuita per le leze nostre sotto pena alli consiglieri, che contrafacesseno al presente ordine, de pagar del suo et altro tanto più per pena, et tamen tutto quello, fusse ordinato, non sia de alcun valor, ne se debba exequir per alcun rettor over official nostro sotto la medesima pena. Il che sia aggionto nelle commission delli rettori per sua notitia; la execution veramente sia commessa alli avogadori de commun, dando un terzo della pena al accusator, qual sia tenuto secreto, un terzo sia de chi fara la execution, et il resto de la signoria nostra.

Item captum est in consiglio nostro X die VII maii 1522, et sic observabis: che alcun rettor, orator, proveditor et tutti altri, i quali se ritrovano fuori di questa città pro factis reipublicae nostrae, non possino ullo modo scriver over far scrivere qui delle facende a loro commesse, over che spettasseno al stato nostro ad alcuna persona, et sii chi se vogli, nisi tantummodo alla signoria nostra sotto pena de ducati 500 et immediata privation del officio, nel qual se ritrovasse el contrafacente, et è come in essa, qual die esser registrata in quella cancellaria de lì più diffusamente et ad unguem si contiene.

Praeterea osservarete la presente parte presa nel conseglio nostro de pregadi adi XV novembre 1524: che de caetero tutti li rectori si da terra come da mar, proveditori, sindici, ambasciatori et altri, che fusseno soliti far relationi, siano tenuti in termine de zorni XV, dapoi le haverano fatto in voce, poner in scrittura di sua mano le ditte loro relation nelle cose substantial tantum, et li aricordi et consegli, che li paresse dar, le qual monstrate prima alli savi nostri del conseglio et terra ferma, che sera in settimana, sia poi registrate in uno libro tenuto secreto nella cancellaria, accio se ne habbi perpetua memoria di quelle, et insieme con el lezer ditte relation se possino instruir quelli, che per tempora sarano al governo del stato nostro. Et questa deliberation se habbi ad osservar sempre inviolabilmente sotto pena de ducati cento doro da esser scossi dalli contrafacenti immediate per li nostri avogadori de commun et patroni del arsenal senza altro conseglio. Ne possi alcuno delli sopranominati esser provati ad alcun officio ne altro magistrato, sel non havera presentato uno bolletin del nostro cancellier grande de haver exequito la presente deliberation, non se li possendo far gratia, don ne remission alcuna sotto le pene contenute nella parte de furanti. Et la presente

deliberation sia sempre posta in le commission de tutti quelli, che son soliti far relation.

Anchora è statuito nel conseglio nostro di X alli XXVII di april 1526, videlicet: che quelli nobili nostri, che contrazerano matrimonii fuor di questa città cum alcuna dona si nobile come di qualunque altra condition, siano tenuti fra termine di uno mese dapoi il sponsalitio dar quello in nota alli rettori del loco, dove haverano contratto il matrimonio, i quai rettori per sue lettere significar debbino ditto sponsalitio alli avogadori de comun cum le condition, qualità et genealogia delle donne sposate, et cum testimonei idonei del sponsalitio et matrimonio. Et non dimeno li mariti loro, dapoi venuti in questa città, siano obligati venir a dar in nota li medesimi sui matrimonii et sponsalitii alli avogadori di commun, i quai habbino ad osservar, quanto è ordinato sopra quelli nobili nostri, che se maritano in questa città; excetti però dal presente ordine li nobili del isola di Candia et altri lochi forestieri. Et sia obligato cadaun rettor, immediate entrato nel suo rezimento, far publicar ditta parte ad omnium notitiam.

Item osservarete questa parte presa nel conseglio nostro de pregadi adì 22 luio 1528: che per auctorità di questo conseglio sia aggionto nelle commission de cadaun rezimento si da mar come da terra, che imediate, che intervenisse caso alcun di peste nella iurisdition a quello commessa, sia tenuto darne notitia di giorno in giorno alli proveditori nostri sopra la sanità, di quanto si attrovasse di morbo si nel suo territorio come in cadaun altro loco, che l'intendesse esser infecto di peste. Et perchè vi è più difficoltà haver notitia dalli rezimenti nostri de mar per rispetto delli passazi, che qualche fiata mancano, sia preso, che ditti rezimenti da mar il medesimo osservar debbino per ogni passazo, che venisse a Venetia, notificando il tutto particularmente. Et questo habbino ad exequir omnino sotto pena de ducati cento, da esser mandati debitori a palazzo per li proveditori prefati sopra la sanità tutti quelli, che alo preditto ordine contrafarano.

Demum osservarete questo ordine preso nel conseglio nostro di pregadi adì XII april 1530: che sia scritto alli rettori di tutte le città, terre et lochi nostri, che hanno criminal, cum mandargli la copia della bolla circa li clerici de prima tonsura et ordeni minori, acciochè i la facino immediate publicar, et dapoi etiam registrar nelle sue cancellarie et aggionte alle commission di successori loro, che ciascuno di essi circa le feste di pasqua una volta al anno debbano richieder li ordinarii, over in absentia di quelli, chi serano constituti in dignità et prelatura delle chiese cathedral, collegiate o di altra qualità delle città, terre et lochi alli ditti rettori commessi, che facino etiam publicar in festa solenne nelle ditte chiese la bolla preditta registrata nelle cancellarie de ditti rettori, et concessa dal summo pontefice Clemente VII adì XI febraro 1529. Et in caso, che ditti ordinarii o altri prelati non permettesseno far ditta publicatione, debbano sequestrar le loro intrade secondo il tenor della bolla preditta. Del haver fatto la qual requisitione sia tenuto cadaun rettor si presenti come futuri farsi far et portar alla venuta sua de qui una fede authentica, ne habbi a principiar la sua contumacia, sichè non possino provarsi nel gran conseglio ad alcuna cosa, se non

poi presentata la ditta fede. Della qual presentatione se debbi far ·ta nel libro delle contumacie da Daniel Vido nodaro nostro a quelle ·putato.

Omnia, quae tibi dicendo mandabimus, attendes et observabis ›na fide.

Curasti honorem et proficuum dominii nostri eundo, stando et ›deundo.

Noi proveditori sopra la camera de imprestidi per l'auctorità a noi ttribuita per lo excellentissimo conseglio de pregadi significamo a voi aissier Bernardo Balbi conte et capitanio di Sibinico, che tutti li danari le le infrascripte sorte et conditione, quali cum ogni vigilantia darete ›pera a scuoder, habbiate a mandar di tempo in tempo all'officio nostro sotto le pene contenute nella parte presa sopra ciò, et precipue, che mai haverà a principiar la vostra contumacia, se prima non exeguirete il presente ordine, nec non mandarete una lista di tutti li datii si fano de lì cum tutti li sui membri et affitti, distinguendo li nomi et precii se affittano, et portarete al fin del rezimento vostro uno distincto conto authentico de tutto quello haverete scosso et administrato, qual appresenterete al officio nostro insieme cum la ditta lista, facendo intender al scrivan over altro deputato de lì, che de ditte sorte denari debbino tenir particular conto, et quello mandar iusto, sicome disponeno, le leze, sotto le pene in quelle contenute. Tutti li danari limitadi doversi pagar per li conduttori de' datii cum tutti sui membri et de tutti affitti de ponti, porte, livelli, pischiere, molini et de qualunque altra cosa, qual di tempo in tempo se affitta per la illustrissima signoria nostra, la exaction di qual haverà ad esser in questo modo, videlizet: per tutto quello, si affittarà da ducati mille insuso, haverete a scuoder ducati X, et da ducati cento fin ducati mille ducati cinque, et da duceti 50 fin ducati cento ducati 2, et da ducati 50 in zoso ducati uno per ogni fiata, se affittarano, de tutto il corpo et summa del affitto, qual haverà a pagar li conduttori avanti entrino nelli datii et affitii del suo proprio et non a computo del datio.

Tutti salarii et utilità di vacantie, zoe per tempo, che vacarà alcun salariato over provisionato, tal salarii et utilità spetta a l officio nostro.

Tutti denari de exempti, zoe se alcun è sta exempto, et poi sia finita la sua exemption, la contribution, se fa per tali olim exempti, spetta ut supra.

Tutte confiscation, zoe tutti beni, che sono over serano confiscati, et tutti beni de rebelli spetta ut supra.

Tutti denari tolti malo modo, quali sono o serano recuperati.

Tutti denari de contrabandi, zoe quarti o terzi, spettano alla illustrissima signoria nostra.

Datum in nostro ducali palatio die tertio novembris, indictione tertia, M DXXX.

Petrus Grasolarius,
secretarius subscripsit.

VIII.

Relatio

viri nobilis ser Bernardi Balbi, qui fuit comes et capitaneus Sibenic. Presentata die 26 ianuarii 1532 m. v.[1]

De mandato de vostra sublimità, principe serenissimo, sum stato al rezimento di la cità di Sibenico et suo contado, la qual mi ho sforzado reger et governar iuxta la commissione sapientissima a me data per la serenità vostra, et principue segondo li soi statuti et laudabil consuetudine senza rispetto de alguna persona in ministrar iustitia si nele cause civil come criminal, in punir li delinquenti et in purgar dicta cità et territorio deli mali et tristi, per dar exempio a tuti di ben viver et di abstenersi del mal operar per tenir dicta cità et territorio inquieto. O mi sforzato di far cum quella syncerità et integrità, qual si ricerca a qualunque ben rector, executor di la santa mente di vostra celsitudine.

Ho trovato in dicta città una laudabile civilità si de nobeli come populari et marcadanti teramente nel suo grado fedelissimi di questo illustrissimo stato, et a me come representante obedientissimi et atenti et soliciti ad compagnarme. La qual cità, essendo di la importantia nota a vostra sublimità, si trovava malissimo in ordine ale mure de la cità et de coradori, scale et de caxete da le guardie, le qual tute andavano in total ruina. Io ho reduto il tuto cum pochissima spesa in ogni bon essere, et factoli conzar li coradori, scale et refar le sue casete dele guardie et tutte cosse neccessarie; et non solum nella cità, ma etiam nel borgo da quella parte, che guarda verso terra ferma, et in tute due le torrete del porto, le qual etiam stevano malissimo, ho facto etiam le medesime operatione; et similmente ho provisto al castello grando di quelli concieri, li facea bisogno, et reduto el tuto in un bon et perfecto termine.

Ulterius, principe serenissimo, ritrovandossi in quel territorio da parte di terra ferma dui castelli, uno chiamato Vellin miglia 18 luntan da la città, nel qual se tien uno chiamato conte Luchac cum dui cavalli, et l'altro Verpoglia per miglia 12, dove stantia un castelano cum uno fameglio pagato per quella camera a ducati 7 al mese, tuti doi lochi di passo, dove si hano reduto li villani per segurtà loro per causa de le incursion turchesche; li qual castelli et maxime questo di Verpoglie essendo mal in ordine, holi facto far alguni concieri, et tirato uno muro cum lo suo coperto, et facto algune stantie per bisogno de li strathioti, ita che comodamente hora puoleno albergare loro et li soi cavalli, et cussi la stantia deli castellani, quali hora tuti potran stantiare benissimo et custodir quel povero territorio.

Homi sforzato anchora tenir dicta cità abundante di formenti, vini et de ogni altra sorta victualia et similiter in unione et pace, come è de mente de vostra illustrissima signoria, et sopra el tuto sforzatomi de farli ben vicinar cum li subditi del serenissimo signor Turcho, fazendoli fare tuti quelli apiaceri et dimostratione verso dicti subditi turchesch. mi è stato possibile, tutavia servando l'honor et decoro di vostra serenità.

Homi sforzato similiter cum ogni studio et vigilantia a me possibile conservar il danaro di quella camera, et non ho permesso sii an

[1] Dal codice 197 dell'i. r. biblioteca di corte in Vienna (Foscarini. Serie nuovissima).

dato un soldo in sinistro, et anchora habi facto qualche spesa nel fabricare, et speso etiam molti danari in exploratori per li bisogni. Nondimeno non ho restato di pagar tutti li salariati di qualunque sorte, et saldato molte bolete de persone eran creditori, che serveno actualmente, ita che tuti si hano trovati contenti et satisfacti.

Deinde acciò vostra sublimità intenda el tutto nel tempo di quel mio rezimento io ho affitado tuti li datii a homeni da ben et boni mercadanti securi, et ogli accresciuti ducati do millia de più di quello, si hanno affittado per avanti. Et per dechiarir cum più fundamento a vostra serenità l'intrada et spesa ha quella camera, homi facto levar un conto particular per quel scrivan, qual produco insieme cum la mia relation in scriptis per sua mazor instructione.

Et perchè, principe serenissimo, come ho dicto, quel territorio è confinante cum li subditi del serenissimo signor Turcho, sum cavalcato a veder quelli castelli di Velino et Verpoglie, et cussi li molini sopra Scardona, che certo è una bellissima fabrica et di utile, et non solum comoda a questa cità et contado, verum etiam a tuto el resto di Dalmatia, per servirsi tuti in andar a masenar ai dicti molini, et più erano avanti, che li fusse fabricato per alchuni Turchi di Scardona certi altri molini sopra quelli, che fu al tempo del magnifico messer Beneto Valier, che certo fu mala opinione a tolerar, perchè tuti se servivano ai molini de vostra serenità. Tamen non resta pero che anchor non siano in grandissimo pretio, perchè il datio di quelli si afficta ducati 1620 all'anno etiam a rason de anno. Quanto ali castelli di Velin et Verpoglie, per ritornar a proposito, non sono lochi di altra forteza, salvo per reducto et segurtà di villani et territorio per defendersi da Martellossi, che venisseno per depredare.

Pertanto, principe illustrissimo, se io havesse manchato in conto alguno circa dicto rezimento, dimando perdono da vostra serenità, perchè se eror alchuno se mi potesse imputar, è causato da mia ignorantia non già da alchuno mio mal conzetto. Et se a vostra sublinità sarà sta a grato el mio servire in dicto mio rezimento, referirò gratie ala maiestà divina, dala qual prociede ogni gratia et dono, parerami haver acquistato uno gran tesoro in haver satisfato ali mandati di vostra celsitudine, a la gratia dela qual humiliter me recomando.

(Seguono paralelli circa dazi da prima esistenti ed ora accresciuti, cioè del dazio di beccaria, del trentesimo, del terratico, del comerchio e messeteria, de' molini e di Cavocesto, della tintoria ecc., indi un prospetto delle rendite e delle spese. Tra gli impiegati vengono i seguenti):

La magnificentia del conte per suo salario — L. 2976.
El magnifico camerlengo L. 653 per fitto de casa L. 124 — L. 774.4.
3 zudesi de la corte mazor ogni mesi 3 L. 20 per uno — L. 240.
3 zudesi de la corte civil ogni mesi 3 L. 15 per uno — L. 180.
Medico fisico L. 1240, e per fitto de casa L. 60 — L. 1300.
Medico ceroico L. 620, e per fitto de casa L. 60 — L. 680.
Maistro de scuola L. 620, e per fitto de casa L. 60 — L. 680.
Spicier L. 350.
Canzelier in letera schiava L. 74.8.
Uno interpetro L. 52 ecc.

IX.

Relatio

viri nobilis ser Benedicti Valerio, qui fuit provisor Cathari. Presentata die 3 iulii 1533.[1]

Laus deo 1533 adi 23 zugno in Veniesia.

Havendo sentito lezer una parte in pregadi ozi terzo zorno, che quelli, venivano de rezimenti, erano obligati dir la sua opinion in scriptura circa el bisogno de quelli lochi, dove erano stadi. Pertanto io Beneto Vallier fo de messer Antonio come provedador de Catharo olim:

Che in castello è de bisogno compir el spiron principiado, per poter far le defese; intrerà de spesa da ducati 150.

In citadella è de bisogno compir el torion, et farli el fosso atorno; intrarà de spesa da ducati 250.

El far qualche pi abitation in citadella, e conzar quelle ne sono.

Far, chel contestabele cum li soldati habitasse in citadella, et far etiam, che dicta citadella se tenisse dentrovia serada e maxime di notte. Ne altro mi extenderò dir, perchè questo son le cosse neccessarie per conservation de dicta città per quanto mi aricordo apresentado per io Beneto sopradicto.

Item non viol esser al manco de fanti 60, siche se li doveria azonzer fanti X. E per niente far, che stesseno fanti del paese, ne che havesse moier de quelli lochi per asaissime cause.

X.

Relatio

viri nobilis ser Triphonis Gradenico, qui fuit provisor Cathari. Presentata die 6 novembris 1533.[2]

Dovendo io Triphon Gradenigo fo rettor et provededor a Catharo deponer in scriptis le condition et bisogno della dicta città, sotto brevità dirò, quanto mi parerà esser neccessario. Et in primis dico:

---

[1] Dal cod. 197 dell'i. r. biblioteca di corte in Vienna (Foscarini. Serie nuovissima).

[2] Dal cod. 197 dell'i. r. biblioteca di corte in Vienna (Foscarini. Serie nuovissima). Trifone Gradonico secondo gli alberi del Cappellari fu figlio di Lionello e di una figlia di Bartolomeo Tagliapietra. Fu ommesso dal Barbaro nelle sue genealogie. Secondo Sanuto naque a Cattaro, e fu nel 1508 provveditore e castellano in Agresta, e nel seguente 1509 si rese a'Tedeschi e venne condotto a Trento. In gennaio 1510 riebbe la libertà con spesa di circa 100 ducati. Nel 1513 fu eletto al magistrato della giustizia nuova provvisore; nel 1526 giudice al luogo di procuratore; nel 1531 rettore e provvedittore a Cattaro, ove secondo Sanuto era ancora in maggio 1533. Fu sepolto nella chiesa di s. Maria Nuova in Venezia, come attesta la sua epigrafe senza data (V. Cicogna Iscr. Ven. III. 286).

La cortina da mar dal turion della citadella fina al turion della porta de san Francesco è passa	160
La cortina dela fiumera dal turion della citadella fina alli molini sopra le porte della fiumera passa	145
La costiera delli prefati molini fina al castello passa	325
La costiera delle porte de san Francesco fina al castello passa	220
El castello per defuora è passa	36
Summa passa	886

Merli sonno numera 830, et in circa passa 60 non sonno ne merli ne mure, per esser la montagna da se stessa forte.

Toreselle over luochi da guardie sonno da l'una et l'altra parte numero 12, ma al presente se fano le guardie solum in lochi numero 6, zoe tre per banda.

Al castello è neccessario compir la fabrica del speron principiata, per esser uno montisello per mezo il castello, el qual a mira batte verso dicto spiron in distantia circa passa 60. Intrerà de spesa ducuti 150 in circa È ben vero etiam, che dalla banda dela cità è debile, tamen per giornata si puol fortificar non con troppo spesa.

Il turion della citadella è de neccesso compir, videlicet farli la merladura ala moderna, coprirlo, farli il fosso dalla banda del belveder, et far i sboradori alle bombardiere per esser facte al antiqua. Intrerà de spesa circa ducati 200.

La fiumera è amonita, qual è principal fortezza della cità, per le gran inundation delle aque sono state questi anni passadi. Il remedio è facillimo, videlicet far in 4 lochi a chavo della ditta fiumera casse de maxiere, in le qualle quello, che lo inverno amonirà, lo estate che el sia obligato a ruodolo cussi li citadini come li terrieri a uno giorno per homo alibar in tal et si facto modo, che in puochi anni se reduria la fiumera, che le barche potriano venir fina al ponte de s. Nicolò, et dapoi drizar per dretura le massiere delli mollini, i qualli hanno occupato la recta linea della fiumera. Al principio bisogneria ducati cento per metter in asseto le casse et drizarle a dreta linea, poi per giornata le cosse con pochissima spesa se reduria.

In la cità dentro dalle mure sonno in tutto caxe over fuogi numero 650. Homeni da fati numero 890. Anime in tutto numero 3536.

La camera phiscal traze al anno delli datii et fogolari in tutto da circa ducati 1500 uno anno per l'altro, la qual ha di spesa ordinaria in pagar i salariadi et provisionati, computate le feste de san Triphon, per le qual se spende da ducati 130 al anno, ducati 2475. Per il che abisogna ogni anno trazer delli salli, sonno mandati da Corphù, ducati 925 per satisfar al ordinario, cum i quali sali è neccessario far tutte le spese extraordinarie, le qual son molte.

In dicta camera se ritrovano debitori per la summa de ducati 3000, i quali sono inexigibili, tra i quali ne sono alchuni nostri nobelli, che, per quanto ne è sta certificato, hanno passato de qui all'offitio de i governadori. El dicto suo debito et le scripture non sonno state conzate, ita che de quelli non se puol sperar fructo alchuno.

Se ritrovano etiam in dicta camera creditori per ducati 8200, i qualli hanno le sue bollette, et per zornata se ne paga qualche una.

Ma cui volesse sublevar dicta camera per poter spender i dicti denari a beneficio et segurtà dele cità, el bisogneria meter una parte che i dicti creditori fina al 1530 non potesseno esser pagati de contadi, ma che ogni anno el fosse mandato da Corphù alla ditta camera de Catharo mozetti mille de sal, i quali fosseno incantadi per i dicti creditori, et deliberati al più offerente, non possendo esser deliberato per mancò de L. 3. el spudo, et posto a conto del suo credito, ita che in breve tempo la camera romagneria libera cum grande utilità della illustrissima signoria et satisfaction delli dicti credadori, et qualche ducato al anno se poteria applicar alla fabrica del castello, quando se facesse dicta provision per opinion mia.

Nel contado di Catharo sono in tutto ville numero 20, nelle quale sonno case over fuogi numero 765, et è zente molto povera.

XI.

Commissio nobilium Marci Antonii de Mula et Bernardi Navagerii syndicorum infra culphum.[1]

1534. 30 maggio.

Essendo il tempo di far elezione de due syndici in Dalmazia giusta la disposizione delle leggi nostre, che se debino far de cinque in cinque anni, non se de differir più per satisfazione delli fidelissimi sudditi nostri.

---

[1] Dal codice 6176 c. 11—12 dell'imp. biblioteca di corte in Vienna sotto il titolo: „Documenti per l'arringo degl'inquisitori in Dalmazia".

Marc'Antonio da Mula (Amulio) di Francesco q. Alvise naque in Venezia a 12 febbraio 1505. Studiò giurisprudenza a Padova, e divenne facondissimo oratore. „Nel 1534 (veramente 1535, come egli stesso lo dice nella sua relazione di conte di Zara) con Bernardo Navagero, scrive il cardinal Valiero nella vita di Bernardo, fu spedito sindico, avvogadore e inquisitore in Dalmazia, dalla qual carica ritornati ambedue, avendo accusato un patrizio di mala amministrazione, e non avendo potuto provare quanto asserivano, non ne riportarono lode, anzi caddero nell'invidia di alcuni, i quali attribuirono al desiderio di far pompa della loro eloquenza l'accusa data a quel gentiluomo". Dal 1540—1542 fu conte a Zara (sullo stemma pose: M. Antonius Amulius comes MDXLI), nel 1543 savio di terraferma, nel 1544—1546 capitanio a Brescia, nel 1551 di nuovo savio di terraferma andò ambasciatore a Carlo V. fino il 1553, nel 1556 riformatore dello studio di Padova, nel 1557 podestà di Verona, nel 1558 savio del consiglio, nel 1559 ambasciatore straordinario a Filippo II di Spagna, e a 13 gennaio 1560 ambasciatore a Pio V a Roma. Il pontefice, avendo scoperto in lui inclinatione allo stato ecclesiastico, indi a poco nominavalo a vescovo di Verona. Insospettitosi il senato, che Marc'Antonio si avesse da se in onta alle leggi procurato tale dignità, tosto gli sostituiva nel carico di ambasciatore Girolamo Soranzo. Se ne dolse il papa al senato, attestando l'innocenza dell'Amulio, il quale rimase in Roma. Vedendo da poi il papa di non poter in questo modo riuscire nel suo intento, sceglieva Bernardo Navagero e Marc'Antonio a cardinali. Il senato udì la nomina del secondo con dispiacere, e quantunque scrivesse al papa d'aver per grata la sua scelta, non volle più saperne dell'Amulio, anzi dichiaravalo al bando de'stati veneti. Pio nel 1562 destinavalo a vescovo di Rieti,

li qual offesi et gravati, non hano il modo per la distantia, spese et incommodi de ricorrer de qui alla iustitia; et per hò l'anderà parte, che de presenti per scrutinio de questo consiglio siano eletti dui syndici, li quali debino andar per tutte le terre et lochi nostri dentro il colpho. Haver debano cadauno de loro ducati 400 da lire 6 soldi 4 per ducato netti per sue spese per tutto il tempo del suo sindicato, delli qual non siino tenuti monstrar conto alla signoria nostra. Siano obligati menar secco uno nodaro della cancellaria nostra et uno rasonato con li sui servitori et quattro servitori per cadauno de loro, con tutti li altri modi, utilità, autorità et conditione furono li ultimi syndici nostri a quelle parte; debino partir, quando et cum quella commissione parerà a questo conseglio.

Die dicto. Electi fuerunt duo syndici provisores suprascripti, magnificus Bernardus Navagerio et magnificus Marcus Antonius de Mula.

Baldisera Dies nodaro ducal.

Tratta dal libro Mar numero 23 carte 14.

1534. 8 februarii. Rogatis.

Commissio nobilium Marci Antonii de Mula et Bernardi Navagerii syndicorum intra culphum. Nos Andreas Griti etc. Per consolation et conforto delli sudditi et fideli nostri confisi nella prudentia et buona iustitia nostra comettemo a vui nobeli dilectissimi nostri Marco Antonio da Mula et Bernardo Navagier, che andar debiate nostri syndici, provedadori et avogadori a tutte le terre et loci nostri dentro il colpho, exercitando l'officio vostro in qualunque città et loco sottoposto al syndicato vostro, acciò tutti sentano la benignità nostra, per esser la intention nostra, ch el non sii alcun indebitamente et contra la ragione gravato; per il che voi farete publice proclamar, che quelli, li quali vogliono lamentarse et gravar delle estorsione, gravami, violentie o altre insolentie, manzarie et altri qualunque mali, che per alcun modo havessero ricevuto dalli rectori over officiali nostri, che in quelle parte fussero stati, over ancora se trovassero al presente, over da alcuno delle famiglie loro, debano comparer avanti voi, et deponer le querelle sue, assignandoli voi quel termine sopra ciò, che vi parerà competente; dichiarandovi, che possiate syndicar etiam tutti quelli, che havesseno, o havesseno avuto, o habino regimenti over officii per gratia et aliter quomodo cunque, si nobili come cittadini et altri de ogni qualità.

---

nel 1565 a prefetto della libreria Vaticana ecc. Morì a Roma il 13 marzo 1570, ma le sue spoglie mortali ebbero onorata sepoltura a s. Giobbe in Venezia. Fondò a Padova il collegium Amuleum pei nobili veneti. Diede alle stampe diverse cose, e restano di lui molti dispacci registrati dal Cicogna, il quale però non fa cenno della sua relazione di conte di Zara, che noi recheremo qui avanti (V. Cicogna Iscr. Ven. VI. 611—628, ove trovasi descritta una sua medaglia).

Bernardo Navagero naque pure a Venezia nel 1507. In maggio 1550 andò bailo a Constantinopoli, ove stette 39 mesi (V. la sua relazione. Alberi III. 1.). Fu eletto anch'egli cardinale nel 1560, vescovo di Verona nel 1562, e morì nel 1565. Agostino Valiero cardinale e suo consanguineo descrisse a lungo la sua vita, e la diede alle stampe. I suoi dispacci come bailo nella biblioteca di Vienna (Brera I. 148).

Dovete haver cadauno de voi per tutto il tempo del syndicato vostro ducati 400 per vostre spese, i quali vi havemo fatti dar, et di essi non sete tenuti mostrar alcun conto alla signoria nostra; et de tutto quello, che intrometterete, farete sententia o condennation, et parimente con effecto recuperarete et scoderete da quelli, che per mal modo habino extorto et fraudato, volemo, che si come fu commesso alli ultimi precessori vostri, con li modi, utilità o autorità et condition di quali sete sta eletti, così il cavedal della signoria nostra come la pena, in la qual ditti trasgressori fussero incorsi, tutto debba esser incorporato, et la metà debiate havere voi libera de ogni gravezza, et l'altra metà sia della signoria nostra, da esser per vui portata in questa città nostra all'officio de sopra le camere in danari contadi et non in sconti, portando de questo fede delli rettori et camerlenghi nostri sotto pena di perder le utilità, che havesti toccata de quello, del che non haveremo scosso de lì et portato al prefato officio, et non potete tuor in pagamento bollette, ma danari solamente, ne scuoder il cavedal senza la pena, ne la pena senza il cavedal, ne haver alcuna utilità di quello, che effettivamente non havrete scosso sotto tutte le pene statuite contra li furanti; et ciò, che fusse sta fatto contra l'ordine presente, sia irrito et se debba revocar; et sel sarà accusador, habbia il quarto, et li altri tre quarti siano di voi syndici nostri con la ditta conditione della parte della mità ut supra; dechiarando, che non intendiate havere ditta utilità per li debitori della signoria nostra, i debiti di quali apparino o apparerano scritti over notati sopra libri et zornali publici o autentici.

Item che se alcuno se tenirà gravato di alcuno di rettori nostri o camerlenghi, castellani, cancellieri et cavallieri, e de altri de alcuna cosa o danari indebitamente per lui tolti, non debiate aver voi syndici cosa alcuna del cavedal, ma esso cavedal deba essere restituito da vui a quella, da chi el fosse sta tolto indebitamente, ben la pena habi ad esser vostra, in la qual secondo la forma delle leze fussero incorsi li ditti rettori et altri, la qual tamen non possiate scuoder se non con il cavedal, havendo voi essa pena per la ratta de ditto cavedal, che recuperarete, et non altramente; et se quelli, dovesseno haver esso cavedal, fusseno presenti, ge lo restituirete, et se sarano absenti, lo lassarete in camera in danari contadi a nome delli creditori sotto le pene sopraespresse; lasciando expresso mandato, che essi danari per alcun in cosa alcuna non se possano spendere, ma debbano senza spesa esser restituiti alli creditori o alli suoi legitimi comessi sotto la pena di furanti.

Dovete menar con voi servitori quatro per uno, nodaro uno della cancellaria nostra et uno razonato con li suoi famigli secundo la forma della elettion vostra; et il ditto resonato, volemo, che habia per sua mercedde di tutto il tempo che starete fuori lire 60 della parte soprascritta delle utilità spettante alla signoria nostra, che dovete portar in questa città, come è predritto.

Volemo ancora et vi commettemo, che dobiate osservar la parte delle casse presentata nel mazor consiglio alli XXI febraro 1495, la copia debba qual havemo commandà esservi data. Et acciochè sapiate in tal revision quali debba esser l'utilità vostra, vi dicemo, intention nostra essere, che de tutto quanto trovarete essere scritto et annotato

sopra li libri autentici et zornali delle comere nostre, non habiate alcuna utilità del cavedal, restando la mità alla signoria nostra ut supra, et de tutte le male administratione de munitione, biave et altre cose, che per caso trovarete da alcuni essere sta fatte, non dobiate havere alcuna cosa del cavedal di quelle o della signoria nostra, ma solum XXV per cento delle pene, come hanno li officiali delle rason, da esser scosse dalli trasgressori, et il cavedal sempre integro sia della signoria nostra, perciochè a vui come alli ditti officiali delle rason questo negocio de munitione commettemo, intendendosi tamen el cavedal notado nel zornal o libri, del qual fusse sta fatta la signoria nostra creditrice nel recevere, et che s'havesseno fatti se stessi debitori di esso cavedal.

Possa cadauno di voi inquirir et intromettere li rettori, castellani, proveditori, cavallieri, officiali et altri di qualunque nome siano chiamati delli loci preditti, sicome tutti doi voi fusti d'accordo; et acciochè meglio posiate esercitar l'officio vostro, vi damo la commissione di precessori vostri li nobili nostri Egidio Moresini et Domenego Bollani, la qual volemo per voi in tutte le parte sue, non repugnante a quanto de sopra è expresso, esser osservata, sicchè a questa commissione aggionta la sia per autorità di questo consiglio. Dechiarando, che le utilità vostre siano et se intendano con li modi et condition soprascritti; et se altramente si trovasse in essa commissione, revocato sia et essere se intenda quanto appartien solamente alle vostre utilità, et in reliquis remagni ferma; verum se intendi in ogni caso, che l'officio et libertà di avogadori de commun sia salva.

Tratta dal registro mar numero 23. c. 64. t.

Baldissera Dies nodaro rectoral.

XII.

Commissio Leonardi Bollani comitis Spalati.[1]

1531. die 1 iulii.

Nos Andreas Griti dei gratia dux Venetiarum et caet.

Committimus tibi nobili viro Leonardo Bollano civi et fideli nostro, quod de nostro mandato ire debeas comes Spalati, quam terram cives et habitatores eius et districtus regere debes ad honorem et statum comunis Venetiarum, ministrando ius et iustitiam in civilibus et criminalibus secundum promissiones per nos dicte commitati factas, et esse et stare debeas in dicto regimine per duos annos, et tantum plus,

---

[1] Dall'originale esistente nel museo civico di Venezia fra i manoscritti Cicogna numero 3818. Riparto commissioni Mss. III numero 68. La prima carta è miniata all'intorno; al disopra vi è un leone al disotto un putto, che tiene lo stemma Bollani, ai due lati santi, nel mezzo il titolo: Nos Andreas etc. in parole d'oro su fondo rosso. Le iniziali di ogni capoverso sono colorite in rosso e verde. Manca il sigillo di piombo, la legatura è originale. Abbiamo anco la relazione, che segue, intorno a questo suo governo di Spalato, dallo stesso presentata a 5 giugno 1534 in collegio dopo il ritorno. Fu poscia rettore e provveditore di Cattaro, e secondo la relazione di questo altro suo governo, che pure abbiamo, presentata da lui a 6 aprile 1555 in collegio, assunse l'uffizio in questa città a 16 ottobre 1553.

quantum successor tuus illud venire distulerit, scribendo nobis diem, quo dictum regimen intraveris, ut de successore tuo providere possimus.

Habere debes de salario in anno et ratione anni ducatos sexcentos, et tenere debes tuis salario et expensis tre domicellos, duos ragatios et quatuor equos, unum cancellarium, cui ultra expensas oris dare debes libras centum quinquaginta de salario et expensis oris, seu libras quinquaginta pro expensis in anno, et habere debes hic Venetiis salarium medii anni et postea recipere debes solutiones tuas de tribus in tres menses de introitibus de inde. Item committimus tibi quod bonam advertentiam habeas, quod introitus terre predicte debite exigantur et per personas fidas, ita quod comune nostrum non fraudetur.

Es etiam tibi sciendum, et sic continet in commissionibus omnium rectorum, quod, qui fuerit notarius, cancellarius, iudex vel socius alterius rectoris nostri in aliquo regimine, non possit esse notarius, cancellarius, iudex vel socius nec in aliquo officio in dicto regimine, in quo steterit usque ad duos annos post complementum rectoris, cum quo iverit.

Preterea ordinetur pro omni bono respectu, quod habere debes ac tenere in dicto regimine arma necessaria pro te et aliis de familia tua aptis ad arma.

Munitiones tam armorum quam bladorum, et aliarum rerum victualium teneri facies in bono puncto et ordine atque regula, ut de ipsis reddi possit per te bonum computum et bona ratio successori tuo in recessu a tuo regimine. Et non permittes aliquem, qui esse debeat de tua familia et ad soldum tuum, habere soldum comunis sub poena ducatorum X pro quolibet ducato valoris totius eius, quod ille recepisset, et ultra hoc privationis regiminis.

Item non potes tu nec aliquis de familia tua recipere ab aliqua persona donum ullum modo aliquo vel ingenio, nec potest aliquis de tua familia habere comissionem ab aliqua persona causa placitandi pro ipsa.

Nec potes comedere intra civitatem Spalati cum aliquo cive de inde modo aliquo vel ingenio, salvo quod in casu nuptiarum sit in libertate tua eundi et non eundi ad beneplacitum tuum.

Tu nec aliquis de tua familia potestis facere nec fieri facere mercationem, nec tenere tabernam seu habere partem datiis nec emere possessionem vel territorium in comitatu Spalati toto tempore tui regiminis, nec blada, vinum vel oleum misi pro victu tuo et familie.

Et si uxor tua vel heredes tui tam masculi quam femine vel quis de tua familia facerit aliquid, quod tibi sit vetitum per tuam comissionem, et fuerint accusati nostro dominio seu advocatoribus comunis, debes esse responsator et pagator de omni eo, quod advocatores convincerent in consiglio, ubi placitare vellent. Item de omnibus condemnationibus, quas nostri rectores facient in suis regiminibus, non possint ipsi rectores, postquam eas facerint, se impedire in remittendo vel revocando in totu vel in partem ullo ingenio.

Caeterum cum per aliquos rectores nostros solitum sit dari notariis suis aut aliis salariatis suas provisiones, quando mittuniur Venetias vel alio, comittimus tibi, quatenus tuo notario seu aliis salariatis loci tibi commissi pro aliqua via, quam facient, aliquo vel pro aliquibus scri-

pturis vel aliis quibuscunque rebus, quas facient pro comuni, non des nec dare possis aut dari permittas aliquid de denariis nostri comunis nisi solum salarium suum proprium, et id, quod erit necessarium pro expensis.

Preterea scire debes, quod de cetero capitaneus culphi presens et futuri, et similiter supracomiti, comiti alicuius ex galeis culphi non audeant ullo modo vel ingenio accipere aliquam stivam nec in pecunia nec in aliis rebus in aliqua terrarum et locorum nostrorum, que solvatur et sit ad expensas nostri comunis, nec rectores audeant nec possint dare aliquam stiviam, que sit ad expensas nostri comunis; et si per eos dabitur aliqua expensa, non habeat acceptari per officiales nostros rationum; si autem per alios daretur aliqua stivia, que non foret ad expensas nostri comunis, licitum sit ipsi capitaneo et supracomitis acceptare, sicut conveniens est.

Teneris dare sine aliqua diminutione sociis et cancellariis, quos habere teneris, totum et quidquid in tua commissione continetur sub poena privationis per quinque annos omnium regiminum comunis Venetiarum intus et extra et librarum quingentorum et totius eius, quod debuisses dare tam pro salario quam pro expensis, quod veniat in nostrum comune; verum sit in libertate tua dandi ipsi cancellario sive socio, quibus debes facere expensas, libras quinquaginta parvorum in anno et ratione anni pro quolibet.

Si convictus fueris, te furatum fuisse pecuniam nostri dominii, condemnaberis ut fur ad restituendum totum id, quod eris furatus, et tantundem pro poena, et supra privaberis in perpetuum omni honore nobilitatis, officiis et beneficiis, et singulo anno publicaberis pro fure, sicut in nostris ordinibus continetur.

Non potes tecum ducere aliquem pro cancellario, nisi sit civis venetus originarius vel per privilegium aut civis terrarum et locorum nostrorum originarius, et neminem habere potes pro cancellario, socio sive iudice aut vicario, qui sint de eo loco, ubi ibis rector.

Iudeus aliquis in aliquo locorum nostrorum domum, possessiones aut stabile aliquod habere non potest aut acquirere sub poena perdendi illud, quod veniat in nostrum comune, si non fuerit accusator; si fuerit accusator, habeat medietatem.

Non permittas aliquam personam habentem uxorem sclavam, Dalmaticam vel Ungaram ullo modo in terra nostra tibi comissa stare ad stipendia nostra, immo ipso facto, cum ad tuam notitiam pervenerit, ipsorum stipendiariorum aliquem habere uxorem aliquam generis ut superius, illum talem debes cassare; item non permittas aliquem stipendiarium comorantem in aliquo fortiliciorum nostrorum tenere vel habere uxores concubinas Sclavas, Dalmaticas vel Ungaras, et si ipsas dimittere voluerint, possint stare ad soldum in ipsis fortiliciis, habendo advertentiam, quod, si fuerint in magno numero in dicto loco, cassabis pro omni securitate ad partem loci tibi commissi.

In consignatione tui regiminis dices hec verba tantum: ego vobis consigno istud regimen nomine illustrissimi dominii Venetiarum; et successor tuus dicere debeat: ego accepto istud regimen nomine illustrissimi dominii Venetiarum.

In sententiis item proferendis dicere debes hec verba tantum: sicut scriptum et lectum est, ita dicimus per sententiam; et si contrafeceris, cades de libris quingentis, et non poteris eligi ad aliquod regimen usque ad duos annos, quam poenam advocatores exigant, et habeant partem sicut de aliis sui officii.

Si tibi concedectur licentia standi extra tuum regimen, perdere debes salarium tui regiminis per totum illud tempus, quo steteris extra, excepto si mitteris pro factis nostri dominii. Non potes ullo modo vestire vestes lugubres nisi pro patre, matre vel filio, fratre aut uxore per dies octo tantum, non portando chlamidem ullo modo.

Item quod nullus civis, subditus, fidelis vel habitator noster Venetiarum audeat vel presumat in aliquo loco vel parte emere vel emi facere per se vel alios aliquo colore, forma vel ingenio aliquod navigium forense a mille buttis infra sub poena ducatorum mille pro quolibet contrafaciente et qualibet vice, que poena tota primo et ante omnia sit comunis, et sub poena amittendi tale navigium sic emptum contra ordinem predictum, quod navigium vendi debeat ad publicum incantum per rectores, consules, viceconsules, bailos et alios officiales, qui repertus fuerit; quod quidem navigium non possit ullo modo dari vel deliberari minus eo precio, quo constiterit, sub poena ducatorum mille pro quolibet rectore et alio contrafaciete et sub poena privationis omnium regiminum, bailatum, consulatum et vice consulatum a parte maris; et hec comittantur inquirenda advocatoribus nostri comunis et omnibus officialibus nostris contrabannorum habentibus partem dicte poene pecuniarie ut de aliis sui officii; medietas sit accusatoris et alia mediatas dictorum consulum, viceconsulum, rectorum, bailorum et aliorum officialium, quibus primo facta fuerit accusa; si vero non esset accusator, poena dividatur inter nostrum comune et dictos officiales, consules, viceconsules, bailos et rectores nostros, et de omnibus dictis poenis vel aliqua earum non possit fieri aliqua gratia.

Item observabis partem captam in consiglio nostro rogatorum die 13 septembris 1429, quod de cetero rectores nostri a parte maris non possint augere nec dare salarium alicui officiali seu alteri persone de pecunia nostri comunis sine expressa licentia dominii sub poena restituendi nostro communi salarium et augumentum, quod dedisset sine expressa licentia, et solvente medium plus pro poena, que ex nunc sit comissa nostris officialibus rationum habentibus partem ut de aliis sui officii. Verum possint dicti rectores loco illorum, qui morientur vel cassentur vel alio modo deficerent, si erit de foro suo, eligere illos fideles, qui eis videbuntur, cum conditionibus illorum, qui deficerent, et non aliter sine licentia nostri dominii sub poena predicta.

Item observabis, sicut captum est in consilio nostro rogatorum sub die X septembris 1430, quod de cetero aliquis noster nobilis non possit se intromittere nec impedire vel habere partem in datiis nostri comunis et locorum nostrorum Dalmatie, nec facere plezariam pro accipientibus, sub poena ducatorum CC in suis propriis bonis, de qua non possit fieri gratia sub poena librarum V centum, et hanc poenam incurrant rectores, si sciendo ea deliberarent in dictis nobilibus; et hec sint comissa inquirenda advocatoribus nostri comunis.

Item observabis partem captam in rogatis 1433, quod de cetero rohibeatur, quod aliquis rector noster vel officialis, qui iret ad aliquem ocum nostrum, non possit aliquo modo, forma vel ingenio naulizare aliuod navigium forensium nisi de Venetiis vel aliorum locorum nostrorum undo vel redeundo sub poena ducatorum CC pro quolibet contrafaciente t qualibet vice; et hec committantur inquirenda advocatoribus comunis t gubernatoribus introitum, habendo partem ut de aliis sui officii.

Item observabis partem captam in consiglio nostro rogatorum de 1436, quod scribatur et precipiatur omnibus nostris rectoribus dictorum locorum et terrarum de novo acquisitarum, et addatur in commissionibus eorum, quod debeant promissiones et concessiones et pacta observare ad literam prout iacent, et omni vice, qua sibi scribetur et mandabitur aliquid, quod sit contra pacta, promissiones et concessiones nostras, debeant dicti rectores rescribere et informare nos, in quo et qualiter illud mandatum sit contra promissiones et concessiones per nos factas, ut dominium nostrum possit providere, ut melius videbitur. Quicunque trabucabit vel cambiabit monetas cuiuscunque conditionis spectantes nostro comuni ad sui utilitatem modo aliquo, constringatur ad solvendum totidem pecunias, quot constaverit eum trabucasse vel cambiasse, et ultra hoc privetur per annos quinque eo officio, in quo excessum talem comiserit.

Si quis de cetero in periurio inventus fuerit, non potest minori supplicio affici, quam incisione lingue per modum, ut loqui non possit, que inviolabiliter per te observari debet, et teneris sub debito sacramenti in introitu regiminis tui poenam periurii statutam in locis solitis facere publicare. Si quis, pro suspitione vel accusatione detentus, liberabitur vel relaxabitur, mandamus tibi cum consilio nostro rogatorum, quod sub obligatione sacramenti non sinas vicarios, iudices, cancellarios, scribas, comestabiles, socios, milites et quoscunque alios officiales deputatos ad criminalia, per quod, si perceperint, priventur perpetuo huiusmodi officiis.

Insuper cum nostro consilio X prohibemus tibi, quod neque per gratiam neque aliter possis dare de bonis nostri comunis, verum de possessionibus, decimis, feudis, livellis, pischeriis, gastaldiis et aliis rebus et bonis nostri comunis, nisi per consilium X cum additione habueris licentiam, sub poena ducatorum V centum exigenda per capita consilii X vel advocatores comunis sine ullo consilio, de qua poena non possit fieri gratia sub eadem poena.

Vadit pars, quod de cetero non possit aliquis vel aliqui officialium rectorum nostrorum, debitores officii nostri gubernatoris introitum, aceptari per aliquem nostrum nobilem rectorem vel officialem sub poena ducaterum centum auri pro quolibet contrafaciente exigenda per gubernatores predictos et solvendi totum id, quod dicti officiales dare tenerentur; et si imediate non solverint cum integritate poenam predictam et debitum, mittantur ipsi rectores et officiales contrafacientes per dictos gubernatores in nota pro debitoribus, et probari non possint, usque quo cum integritate non solverint, quod dare deberent. Item scire debes, quod quilibet scriba et notarius camerarum terrarum nostrarum, qui recipiunt et habeant, computatis salariis et utilitatibus suis, ducatos septuaginta supra, solvere debent nostro comuni tertium suorum salariorum et utilitatum.

Captum est, quod auditores in causis datiorum, exemptionum, immunitatum et pecuniarum spectantibus nostro dominio, que quidem immunitates et concessiones concesse sunt per nostrum dominium subditis nostris, ullo pacto sese impedire valeant sub poena ducatorum centum pro singulo eorum et qualibet vice. Rectores vero terrarum et locorum nostrorum sub dicta poena non exequantur aliquas literas, quas predicti auditores eis scriberent in contrarium presentis partis.

Tu nec aliquis officialis tuus possit nec debeat aliquo modo vendere quicquam stipendiariis, prout cavetur in parte capta in consilio rogatorum, quam invenies in ista cancellaria registratam.

Item observabis, quod si quis rector noster retinuerit seu officialis, patronus aut fidelis noster navem aut navigium cuiuscunque fuerit nationis sub nomine et causa contrabanni a Polmontoriis et a punta Arimini ultra, non possit navigia aut bona huiusmodi dividi, aut de illis aliqua proferri sententia vel aliqua deliberatio, sed integra omnia intacta per inventarium describantur et conservetur, notificeturque dominio ad deliberationem huius consilii; et si per hoc consilium diiudicaretur et decerneretur, aliquid esse contrabannum et iure amissum, in hoc casu reservata sit utilitas invenientium sive capientium iuxtra id tamen, quod per hoc consilium specificaretur; et si quis contrafecerit, cadat de ducatis mille, et exigantur per advocatores, et omnia restituat, que recepisset, et tamen omnis sententia et actus, qui factus foret, sit nullius valoris.

Item quod omnes officiales tui non possint accipere maiorem solutionem scripturarum et quarumcumque aliarum rerum, quas facient sive exercent, quod consuetum est et per formam legum nostrarum, sub poena cuique eorum perpetue privationis officiorum, que haberent; et si fuerit accusator, habeat de bonis cuiuscunque contrafacientis libras ducentas, et comittantur hec inquirenda advocatoribus nostri comunis.

Item non potes habere partem in aliquo datio, nec datium aliquod intromittere, nec impedire in eo modo aliquo sub poena privationis omnium officiorum et beneficiorum et regiminum nostri dominii per quinquennium, cui poene subiaceant omnes nobiles nostri, qui similiter vellent loqui aut tansare aliquem datiarium apud te vel alium rectorem nostrum in aliqua terra nostra a parte maris.

Quando aliqua impositio aut datia deliberata erunt, et aliquis presumpserit ea damnare seu impugnare, utendo talibus verbis: non page, non compre pegni, et his similibus, que veniant contrariare deliberationibus factis, stare debet annum unum in carceribus, et banniatur per annos duos de loco, in quo talibus verbis usus fuerit, et solvat ducatos trecentos; et si fuerit accusator, poena dividatur inter nostrum comune et accusatorem; si vero non fuerit accusator, tota poena veniat in nostrum comune. Verum liceat unicuique dicere opinionem suam in consiliis et gravare se coram te, et in istis casibus loquentes nou intelligantur incurisse ad poenas in presenti parte contentas.

Item mandamus tibi cum nostro consilio X, quod observare debeas videlicet, quod de die omnes possint ludere a libris X infra ratione solatii, et item publice in logia, si statuta et ordines id consentiunt; item in tabernis, sed omnis ludens a libris X supra condemnetur ad restituendum totum, et pro poena ducatos centum, et ita condemnabis habendo

tertium, et tertium sit accusatoris, et aliud mites nostro dominio aut camerario consigli decem. Verum si quis ludens a ducatis quinque infra repertus fuerit accusator, attenta conditione personarum, loci et temporis et materia ludi circa condemnationem in tua discretione dimittimus cum reservatione statutorum; et si cancellarius tuus non tenuerit computum ordinatum de huiusmodi condemnationibus, solvat camerario X totum id, quod ille condemnabitur.

Q incunque stronzaverit aut maliciaverit quocunque modo ducatos, grossos, venetos mezaninos aut soldinos tam Venetiarum quam extra, ducatur ad locum iustitie, et amputetur sibi manus dextera, et eruantur ambo oculi, et clametur eius culpa in scalis Rivialti, et postea baniatur de Venetiis et districtu; et si permiserit se reperiri, stet per annum continuum in carceribus, et iterum banniatur; et poenis predictis subiaceat qualibet mulier culpabilis, excepto quod loco manus et occulorum faciat vitam in carceribus; que omnia singulis tribus mensibus facies proclamari, et culpabilem ad nos mittes sub bona custodia.

Nullum comercium emende aut vendende alicuius rei (facies) cum aliquo ductore aut stipendiato nostro tam equestri quam pedestri sub poena omnibus nobilibus, qui non essent de collegio, officio aut de consilio secreto, privationis officiorum omnium et beneficiorum et regiminum nostri dominii intus et extra per annos quinque; illis vero, qui essent de collegio, officiis et consiliis secretis, privationis quoruncunque officiorum, beneficiorum et regiminum intus et extra nostri dominii per annos X, et ulterius non fiat eis ius aliquod contra praedictos ductores et stipendiarios nostros, sed intelligatur incurrisse totum id, quod per huiusmodi commercis et contractibus habere deberent a ductoribus et stipendiariis, quibus remaneat totum debitum.

Item observabis, quod de cetero omnes rectores nostri nemine excepto teneantur poni facere in scriptis omnem condemnationem, quam facient, sive sub nomine mulcte sive sub quocunque alio nomine illam appellare velint, de exactione et dispensatione pecuniarum, quarum condennationum, mulctarum sive aliter fiendis per camerarios nostros, prout faciunt de omnibus pecuniis nostri dominii, faciant teneri ordinatum, distinctum et particulare computum in cameris nostris, ita quod semper omnia clare videri et intelligi possint, nec aliter possit tales pecunie exigi vel dispensari sub poena contenta in parte furantium, et pubblicentur in nostro maiori consilio. Scire debes, quod nullus noster nobilis coram te advocare potest sub poena ducatorum V centum, et sententia lata in favorem intelligatur incontrarium.

Non potes ponere arma tua nisi in uno loco, ubi tibi melius placuerit, sub poena ducatorum centum pro una quaque arma.

Captum est etiam in consilio nostro rogatorum, quod si de cetero aliquis rector, castellanus vel officialis noster ausus fuerit ponere malan, et in usum et utilitatem suam quoquo modo convertisset ex munitionibus existentibus, vel que existent in civitalibus, castellis, fortiliciis vel terris nostris in magna, parva vel minima quantitate, nominis et generis cuiuscunque ille fuerint, et ultra restitutionem rei vel valoris rei accepte ex ipsis munictionibus, incursus etiam ipso facto intelligatur et sit in poenam librarum mille parvorum, et ulterius privatus remaneat per annos X de

omnibus officiis et beneficiis, regiminibus et consiliis nostri dominii. Si vero fuerit castellanus vel officialis popularis, ultra restitutionem et poenas pecuniarias supradictas, ultra privationem castellanie, quam haberet, privetur etiam in perpetuum omnibus aliis officiis dominii nostri, et banniatur de Venetiis et districtu per annos X; et si fuerit accusator, per quem veritas habeatur, habeat medietatem poene pecuniarie, et alia medietas applicetur camere huius consilii, executio vero partis commissa sit capitibus consilii huius, per illos exequenda sine alio consiglio.

De utilitatibus sive taxis rectorum et officialium teneatur unusquisque solvere de tempore in tempus officio gubernatorum nostrorum introituum iuxta formam partium et ordinum huius consilii; et preterea addatur, quod omnibus illis, qui non solverint, retineatur eisdem ultra bulletam salarii sui totum id, quod pro ratione dictarum utilitatum et taxarum dominio nostro dare deberent.

Captum est etiam in nostro maiori conseglio, che alcun nostro sindico si da parte da mar come da terra ne alcun altro magistrato non possi tuor ne minuir alcuna utilita, regalia, iurisdition ad alcun nostro podesta, capitano, proveditor, rettor, conseglier, camerlengo, castellan et sui officiali, ma sia ben licito ad essi sindici, volendo tuor o minuir, facere intervenir almen doi delli più novi siano stati in esso rezimento, al qual vorano tuor o minuir le utilita, accio se essi sindici contra el iusto volessono ottener, possino li sopraditti officiali dechiarir la verità, et chel conseglio non sia ingannato; et tutto quello, che per esso conseglio fusse preso, sia fermo et debbi esser osservato, et se altramente si trovasse esser fatto, non vaglia ne tegni, ne per alcun di rettori et officiali preditti sia osservato. Et de questo, accio si habi inviolabilmente ad osservar, se statuisse pena di ducati 500 a quelli, che consentissero contra questo ordine, la qual pena possi esser scossa per li avogadori nostri de comun senza alcun conseglio, la mita della qual sia sua et l'altra mita della signoria nostra.

Scias, etiam captam esse infrascriptam partem die 20 aprilis 1479, et ita, quantum ad te spectat, observabis videlicet: adhibenda est omnis cura possibilis, ut pax inita cum Turco diuturna sit et non frangatur sive alteretur per cuiuscunque avaritiam et improbitatem, sicut alias accidit: vadit pars, quod omnibus rectoribus nostris ad confinia Turchorum constitutis tam in insulis quam in terra firma a Catharo inclusive ultra scribatur in hac forma: Come havete inteso la conclusione della pace et le condition di quella, cosi dovete intender molto ben la ferma dispositione et voluntade nostra, che la se mantegni et non se interrompi per colpa de alcuni rettori nostri, subditi et altri, come intervene l'altra volta; pur a piu nostra satisfattione, et manco vostra excusatione, quando facesti altramente, habbiamo deliberato di scrivervi queste cum el conseglio nostro de pregadi, vogliando et comandandovi, che per quanto havete chara la gratia nostra, honor, faculta et vita propria voi viciniate et fate vicinar quieta, pacata et amicabilmente, et non consentite per alcun modo palam vel directe vel indirecte, li sia inferita molestia, offesa, iniuria over danno, et se alcun lo facesse, havendo voi reclamo o per altro modo notitia, ministrateli rason sumaria et expedita; et se alcun schiavo musulman fuggisse o portasse denari o robbe del patron, resti-

uite si la persona del schiavo come la robba in osservantia del capitolo della pace; et se per la pace li nostri fussero robati, fateli restituir la robba, et acramente punite li robatori; certificandovi, che se altramente farete, faremo de facto satisfar el Turco o Turchi dannizati della robba a facultа vostra, et vi privaremo immediate del quel rezimento et de ogni altro rezimento, officio et beneficio in vita vostra, accioche siate exemplo a tutti li altri rettori nostri, che debbino obedir li nostri commandamenti; et cusi e gia per auctorita del preditto nostro conseglio comesso alli nostri avogadori, che queste pene exeguiscano contra li contrafacenti, et non se li possi far gratia ne metter de dar minor pena sotto la medesima pena. Se veramente non per causa vostra o alcun de vostri seguisse fra Turchi et nostri qualche scandolo, novita o differentia o per confini over per altro, voi però dal canto vostro non venite ad alcuna novita, ma cercate cum via et modo pacifico di adattar el tutto, et non possendo per voi farlo, datene adviso, et aspettate senza alcun movimento nostra risposta et comandamento. Et queste nostre lettere fatele registrar in loco prompto, siche sempre siano in vostra memoria et di vostri successori.

Noi vi havemo ditto del viver pacifica et amicabilmente cum subditi del signor Turco, ma cum tal pace et amicitia siate pero vigilante et studioso della bona conservatione della cita a voi comessa cusi de dì come di notte, et non manco in tempo di guerra che in tempo di pace, siche lintrata et luscita et la conversation dei nostri subditi non sia manco secura al stato nostro, che dolce et commoda alli nostri subditi.

Captum est etiam in consilio nostro X die 16 octobris 1504, quod de cetero, quod illis bannitis cum talea, contrafacientibus bannis suis, pro quorum captura deberet talea, in executionem et observantiam ordinum consilii nostri X non debeas nec possis ullo modo dare taleas captoribus et retentoribus illorum, nec illis fieri facere bulletas talearum sine precedente scitu et licentia prefatti consigli decem sub poena solvendi de tuo tantum, in quanto contrafacere presumpseris, et sic compellaris per advocatores comunis.

Preterea observabis partem captam in consiglio nostro X 1476, quod de cetero aliquis rector aut castellanus alicuius terre vel loci nostri non possit nec debeat aliquo modo vel ingenio directe vel indirecte ponere manus in munitionibus, frumentariis et aliis cuiuscunque generis per causuam renovandi, vendendi aut aliter alienandi illa sine expressa licentia huius consilii sub poena ducatorum mille exigendorum illico et privationis regiminis et castellanie sue, et ipsi castellani sub dicta poena non debeant obedire in hoc ipsis rectoribus sine expresso mandato huius consilii, teneanturque ipsi castellani in exitu regiminis rectorum illarum terrarum facere inventarium cuiuscunque generis munitionum tam bladarie quam aliarum, et illud dare ipsis rectoribus mittendum huic conseglio.

Fu del 1479 adi 2 novembre preso in pregadi, che de cetero in questa nostra citta non se possi dar alli eletti ad alcun rezimento cosi da mar come da terra alcuna subvention over denaro cosi per causa di salario come per spese avanti el suo partir de qui, ma vadino alli sui rezimenti et officii, dove toglino alli tempi debiti li sui pagamenti ordinati secondo la forma delle leze et commissione sue.

Item osserverai la parte presa nel nostro conseglio de pregadi adi 15 ottobre 1504, che de cetero per alcun rettor nostro non sia fatta bolletta, ne le pagino piu per le camere nostre, ne cera, charta o inchiostro per le cancellarie sotto pena di ducati 100, ma quelle spese siano fatte per li cancellieri, come è conveniente.

Item captum est in consilio nostro rogatorum sub die 15 octobris 1504, che de cetero tutti quelli, serano banditi ad inquirendum per tutti li rezimenti nostri, habbino tempo mesi XVI da appresentarsi da poi finito hara il rezimento quel rettor, li hara banditi; passato el qual tempo et non presentando, procedere se debbi contra di loro, come se havesseno confessa il delicto, per il qual se havesseno absentati. Quelli autem, fusseno sta banditi fin hora ad inquirendum, habbino etiam loro tempo mesi 16 de appresentarsi dal di della publicatione della presente parte, il qual tempo passato, procedere si debbi contra di loro ut supra, riservato tamen semper a cadauno poter haver gratia per li conseglì nostri, come e conveniente.

Item observabis partem captam in rogatis die 27 iunii 1506, che tutti quelli, volessono trazer delle terre nostre della Puglia et etiam altre terre da mar cavalli grossi zoe capi de lanza over piati, siano obligati dar alli rettori nostri sufficiente piezarie de condur ditti cavalli nelle terre nostre over in questa città di Venetia, siando obligati tuor la controlaria dalli rettori delle terre, delle qual vorano trazer essi cavalli, ne possino venderli ad alcun salvo alli subditi nostri et alli soldati, che servono la serenissima nostra sotto pena alli contrafacenti di esser banditi per anni cinque delle terre, onde serano, et de perder li cavalli per contrabando senza alcuna remissione.

Item observabis partem captam in rogatis die XX augusti 1506, che de cetero attrovandosi in alcuna città, terra over luogo della signoria nostra alcun ladro over ladri cum el furto o parte di quello per loro derobato nel dominio nostro, et sia dove se vogli, siano tenuti et obligati li rettori, dove quelli se attrovasseno, mandarli sotto bona custodia in poter et mano delli rettori del loco, nel qual haverano comesso el furto, qual rettori possino et debbino procieder contra questi tal ladri, si come li parera li delicti loro meritar, non altramente, che se fusseno presi nella iurisditione sua, accio conoscino, non poter esser sicuri in parte alcuna del dominio nostro, et vengino a portar le debite pene; et per votiva executione della presente deliberatione nostra quello over quelli, che accuserano et darano nelle mani di rettori nostri preditti tal ladri ritrovati cum li furti, habbino la istessa taglia, haveriano, quando i avesseno accusati et presi nel proprio loco del furto comesso. Et perche per leze et ordeni nostri è statuito, che tutti li ladri banditi non possino star nelli luogi, dove hanno commesso el furto, ne miglia XV de la di confini, et lintervengi molte volte, che commesso el furto se absentano et vano sopra ditti confini, parendoli poter star, fin che se procede contra di loro, che è cosa da non sopportar per alcun modo, pero sia preso et deliberato, che quotiescunque sera venuto a notitia di alcun rettor nostro di qualche furto comesso nella iurisditione sua, et che formato processu venira a persentir et intender, el ladro over ladri non esser per miglia XV de la di confini della iurisditione sua, sia obli-

gato el rettor over rettori, dove se attrovasseno ditti ladri, et li magistrati etiam di questa città, a chi tal cosa spetta, quelli essendoli richiesti, far prender et dar nelle mano del rezimento, dove lhara commesso el delicto, qual possi et debbi medesimamente proceder contra di essi, come li parera ricerchar la iustitia non altrimente, che se fusseno sta presi nella iurisditione sua, accio tal prava sorte de homeni sia eradicata e terra viventium. Et quelli similiter, li accuserano, habino la medesima taglia, haveriano, quando i havessono accusati esser nel istesso loco del furto perpetrato; et subito gionto serai al tuo rezimento, la farai publicar nelli loci soliti.

Item observabis partem captam in rogatis die XXI augusti 1506, che de cetero tutti li rettori nostri, i qual haverano a far risposta ad alcuna supplicatione, siano tenuti sottoscriver de mano sua propria a cadauna di dette risposte cum affirmar, cusi esser per suo iuramento, qual risposte debbino esser separate dalle supplication, accio essendone squarciata alcuna, lappari sempre nella cancellaria nostra essa risposta, et per tempora futura piu fundamente se possi proceder, non permettendo, che per alcun modo la sia mostrata ad alcuno sia che si voglia, ne possino over debbino quovis quesito colore dar in mano delle parte tal sue risposte, ne permetter, che se sappi la continentia sua, ma incluse in lettere publice le debbino mandar alla signoria nostra per cavallari over altri portano le publice.

Captum est etiam in consilio nostro X, che de cetero per alcun rettor over castellan nostro cosi da terra come da mar ne per feste over advento de rettori, oratori over altri non se possi consumar quantita alcuna benche piccola del polvere delle munition della serenissima nostra senza expresso comandamento di quelle salvo in caso di necessita del stato nostro, sotto pena de pagar quella, che ut supra fusse consumata over altramente manchasse et altro tanto per pena da esser scossa per li capi del conseglio di X, li qual farano mandar questi transgressori per debitori a palazzo.

Item accioche tu habbi causa di defender viril et gagliardamente conservar et mantenir la citta a ti commessa ad honor et bon stato della signoria nostra oltra la pena della testa statuita a quelli dano o trattano de dar le citta nostre alli inimici, che subito loccorri (quod deus avertat), che quella citta nostra sia occupata dalli nemici, la cognition, punition et castigation tua spetti et pertengi alli capi del conseglio nostro di X, li qual sotto gravissime pene sono tenuti subito seguito el caso formar processo, et andar al conseglio per administrar iustitia; et propterea sei tenuto subito seguito el caso in fra giorni XV venir a Venetia, et presentarti alli capi del conseglio nostro di X, altramente non venendo, se procedera contra di te, la tua absentia non obstante.

Item osserverai la parte presa nel consiglio nostro di X circa il nascer di gentilhomini, come in la cancelleria del tuo rezimento troverai registrata.

Item captum est in rogatis die 12 septembris 1506, quod rectores et camerarii de extra tam a parte terre quam maris, tangentes pecunias dominii nostri ultra mensualia, que singulo quoque mense mittere tenentur officio provisorum super rationibus camerarum; et ut semper

rationes et computa videri possint, debeant etiam et obligati sint in fine regiminum suorum integre et sine ulla diminutione consolidare capsas suas, et debeant post modum, priusquam se conferant ad hanc civitatem, sibi fieri facere per illos rectores, quorum iurisditioni supposti essent, unam fidem pro singulo dirigendam predicto officio provisorum super cameris subscriptam per rectores et scribas camerarum, in qua contineatur, dictos rectores seu camerarios integre consolidasse rationes et computa sua, et detulisse libros ordinarios sic, quod nullo unquam tempore iura dominii nostri pereant, qua fide presentata provisoribus antedictis, ipsi provisores facere debeant unam fidem Dominico Ceya similiter subscripta per eos et scribas, ultra alia bulletina fieri solita, quodque presens deliberatio suum debitum effectum sortita fuerit, qui quidem Dominicus, habita dicta fide, annotare debeat ex adverso illius talis, qui eam consignasset, diem consolidationis seu fidei antedicte, nec debeat prefatus Dominicus Ceya permittere, quod ipsi seu aliquis eorum probetur ad aliquod officium, beneficium vel consilium, nisi prius habuerit fidem predictam, sub poena perpetue privationis cancellarie.

Item captum est in nostro maiori consiglio die 17 ianuarii 1506, quod omnes salvi conductos, facti sive concessi per rectores nostros absque licentia huius consilii sive aliorum consiliorum ad hoc libertatem habentium delinguentibus bannitis de terris sibi comissis, auctoritate huius consilii sint et esse intelligantur irriti, nulli et cassi. De cetero autem fieri non possit ullo pacto per rectores, iudices vel officiales nostros tam intus quam extra salvus conductus alicui banito propter crimina commissa cuiuscunque sint generis sub poena perpetue privationis regiminis vel officii, quod haberent, et insuper omnium regiminum, officiorum et iudicatuum tam intus quam extra per decennium et ducatos CC.

Preterea captum est in nostro consilio rogatorum die VII maii 1519, che de cetero alcun rettor nostro si da mar come da terra, et sii qual esser si vogli, non possi incantar li datii nostri se non alli tempi ordinarii, ne tuor dalli conduttori summa alcuna de denari avanti tratto, se non haverano expresso ordine et mandato da questo consiglio, sotto le pene di furanti. Et la presente parte sia posta in le commissione de tutti li rettori nostri, la executione di essa veramente sia comessa alli avogadori di comun et syndici nostri, che per tempora anderano, da mar et da terra.

Observabis quoque hanc partem captam in rogatis die 29 maii 1517, che de cetero tutti li rettori et camerlengi nostri, che torneranno in questa città, non se intendino principiar la loro contumacia, se prima non mostrerano a Vettor Bianco nodaro a questo deputato uno bolletin del officio del arsenal de haver satisfatto, quanto li sono obligati dar iuxta la forma di ordeni nostri.

Anchora sei tenuto, come è sta preso nel nostro maggior conseglio adi XV april 1520, nel ritorno del tuo rezimento portar una lettera, la qual dinoti, quanto tempo sarete stato in esso tuo rezimento, cum el giorno et millessimo della consignation di quello fatta al successor tuo, altramente starai sempre in contumacia, come è sta deliberato ut supra.

Item scire debes captum esse in nostro maiori consilio die 28 iulii 1521, che de cetero non se possi dar credito ad alcuno, ne possi esser

ordinato, che li sia data quantità alcuna de denari publici per alcuna rason over causa cusi in questa città come de fuora per semplice termination over lettera della signoria nostra, ma solum per ballotation del collegio per li quatro quinti delle ballotte di quello congregato al numero perfetto di ogni ordene, quale non possino esser meno di ballotte XV; dechiarando pero, chel collegio preditto non habbi a far ballotation alcuna di dar denari over credito oltra l auctorita a quello attribuita per le leze nostre, sotto pena alli consiglieri, che contrafacesseno al presente ordine, di pagar del suo et altro tanto per pena, et tamen tutto quello, fusse ordinato, non sia di alcun valore, ne se debbi exeguir per alcun rettor et official nostro sotto la medesima pena; alli qual rettori et officiali sia mandata la copia della presente parte, et posta nelle commission di successori per instuttion sua.

Preterea observabis hanc partem captam in consilio X die VII maii 1522; che alcun orator, proveditor, rettor et tutti altri, i quali se ritrovasseno fuor di questa citta pro factis reipublice nostre, non possino ullo modo scriver over far scrivere qui delle facende a loro commesse over che spettasseno al stato nostro ad alcuna persona, et sii chi se voglia, nisi tantummodo alla signoria nostra, sotto pena de ducati 500 et mediata privation del officio, nel qual si ritrovasseno esser li contrafacenti etc. ut in ipsa parte diffusius continetur.

Item è statuito nel conseglio nostro de pregadi adi 15 novembre 1524, che de cetero tutti li rettori si da mar come da terra, proveditori, sindici, ambasciatori et altri, che fusseno soliti far relatione, siano tenuti in termine de zorni XV, dapoi le haverano fatto in voce, poner in scrittura di sua man le ditte loro relation nelle cose substantial tantum, et li arricordi et consegli, che li paresse dar, le qual mostrate prima alli savi nostri del conseglio et terra ferma, che serano in settimana, sia poi registrate in uno libro tenuto secreto nella cancelleria nostra, accio se ne abbi perpetua memoria di quelle, et insieme se possino sempre instruir cum el lezer ditte relatione quelli, che per tempora serano al governo del stato nostro. Et queste deliberation se habbi ad osservar semper inviolabilmente sotto pena di ducati 100 doro da esser scossi dalli contrafacenti imediate per li avogadori nostri de comun et proveditori del arsenal nostro senza alcun conseglio, ne possi alcun delli sopranominati esser provati ad alcun officio ne altro magistrato, sel non havera presentato bolletin del nostro cancellier grande de haver exeguita la presente deliberation, e non se li possendo far gratia, don ne remission alcuna sotto le pene contenute nella parte di furanti. Et sia sempre questa deliberatione posta nelle commission de quelli, che sono soliti far relatione.

Anchor è statuito nel conseglio nostro di X adi 27 aprile 1526, che quelli nobeli nostri, che contrazerano matrimonio fuor di questa città cum alcuna donna si nobele come di qualunque altra condition, siano tenuti fra termene di uno mese dapoi il sponsalitio dar quello in nota alli rettori delli lochi, dove haverano contrato il matrimonio, i qual rettori siano tenuti significar per sue lettere ditto sponsalitio alli avogadori di comun con le condition, qualita et geneologia delle done sposate, et cum testimonei idonei del sposalitio et matrimonio. Et non

dimeno li mariti loro, dapoi venuti in questa citta, siano obligati in termene de uno mese venire a dar in nota li medesimi sui matrimoni et sponsalitii alli avogadori prefati, i quali habbino ad operar, quanto è ordinato sopra quelli nobeli, che se maritano in questa città, exceti pero dal presente ordeni li nobeli della isola di Candia et d' altri loci forestieri. Et sia obligato cadaun rettor imediate nel suo rezimento far publicar questa parte a notitia di tutti.

Item observabis hanc partem captam in consilio nostro rogatorum die 22 iulii 1528, che per auctorita di questo consiglio sia aggionto nelle commission di cadaun rezimento si da mar come da terra, che imediate intervenendo caso alcun di peste nella iurisdition a quello comessa, sia tenuto darne notitia di giorno in giorno alli proveditori nostri sopra la sanita di quanto si attrovasse di morbo si nel suo territorio come in cadaun altro loco, chel intendesse esser infecto di peste. Et perche è piu difficulta haver notitia dalli rezimenti da mar per rispetto di passazi, che qualche fiata manchano, sia preso, che ditti rezimenti da mar il medesimo debbino osservar per ogni passazo, che venisse a Venetia, notificando il tutto particularmente. Et de presenti sia scritto a tutti li rezimenti del dominio nostro, che habbino ad exeguir, quanto di sopra si contien, sotto pena di ducati 100, da esser mandati debitori a palazzo per ditti proveditor sopra la sanita tutti quelli, che al presente ordine contrafarano.

Item scire debes captum esse in consiglio rogatorum die XII aprilis 1530 huius tenoris, videlicet: chel sia scritto alli rettori de tutte le citta, terre et loci nostri, che hano criminal, cum mandargli la copia della bolla circa li clerici de prima tonsura et ordeni minori, acciochè i la facino imediate publicar et dapoi etiam registrar nelle sue cancellarie, et aggionto alle commission di successori loro, che ciascuno di essi circa le feste solenne di pasqua una volta al anno debbino richieder li ordinari over in absentia di quelli, chi serano constituiti in dignita et prelatura delle chiese cathedral collegiate o de altra qualita delle citta, terre et loci alli rettori comessi, che facino etiam publicar in feste solenne nelle ditte chiese la bolla preditta registrata nelle cancellerie et concessa dal summo pontefice Clemente VII alli XI fevrer 1529. Et in caso, che ditti ordinarii o altri prelati non permettesseno far ditta pubblicatione, debbino sequestrar le loro intrade secondo il tenor della ditta bolla. Del haver fatta la qual requisitione sia tenuto cadaun rettor si presenti come futuri farse far et portar alla sua venuta de qui una fede authentica, ne habbi a principiar la contumacia sua, siche non possino esser provati nel gran conseglio ad alcuna cosa, se non dapoi presentata la ditta fede, della qual presentatione se debbi far nota nel libro delle contumacie per Daniel Vido nodaro nostro a questo deputato.

Demun osservarete questa parte presa nel conseglio nostro de pregadi adi 18 decembre 1530, che salva in reliquis l auctorita delli avogadori nostri di comun, et salve et riservate pero sempre le leze et ordeni nostri circa li casi da non poter esser suspesi o intromessi disponenti, de cetero li avogadori nostri non debbino, ne possino per alcun modo et via ne sotto alcun color impedirse in voler veder, ne altramente alterar over suspender la formation de alcun processo cosi dentro come

di fuora, che per li rettori o iusdicenti nostri vengono formati, sino che non serano chiamati li rei a deffesa, ma proclamati che serano essi rei, possino li avogadori, quando serano ricercati per iustitia, mandar a tuor ditti processi per veder, se quelli serano sta osservati le leze et li statuti sopra ciò disponenti; et se li rei serano carcerati, possino essi avogadori mandar a tuor processi, se ben non serano forniti, se li parera, per veder quelli; ne essi rettori o iusdicenti debbino o siano tenuti contra li ordini preditti obedir a ditti avogadori; et per evitar ogni inconveniente li rettori et iusdicenti nostri, che serano ricercati mandar essi processi modo ut supra, non debbino mandar li authentici ma solamente lo exemplo di quelli sottoscritti di mano loro propria et sigillati; et li avogadori, che haverano dimandato la copia di essi processi, siano tenuti in termine di uno mese, dapoi presentata essa copia di processi al officio nostro, revederli, et, se li parera intrometterli, darne adviso ad essi rettori o iusdicenti nostri; et quando fra ditto termine ditti avogadori non haverano advisato essi rettori o iusdicenti, possino et debbino essi, rettori et iusdicenti senza aspettar altro novo ordine proceder contra li rei a suo beneplacito et se l avogador fra ditto termine di uno mese dara adviso alli rettori o iusdicenti della intromissione delli processi citandolo al conseglio, alhor essi rettori o iusdicenti suspender debbino il suo procieder per uno mese proximo tantum, dapoi lhavera notitia della intromissione et citatione, et li conseglieri sotto debito di sacramento siano tenuti, postposta ogni altra causa non privata, dar il conseglio alli avogadori per expedir tal intromissione. Il qual termine passato, non havendo adviso essi rettori o iusdicienti del taglio di esso processo, possino et debbino immediate procieder come li parera per iustitia, ne possino li avogadori prorogar ditti termini, ne altramente suspender ne impedir il procieder di ditti rettori et iusdicenti, se non cum l auctorita del conseglio de XL. criminal, ne contra l ordine preditto li rettori o iusdicenti siano obligati ad obedir; et li nodari, scrivani o altri, che noterano o lezerano tal prorogation o suspension, siano tenuti dechiarir nella scrittura di tal prorogation o suspension al conseglio, sel sera sta fatta altra prorogation o suspension, sotto pena di perder l officio suo; et allo istesso ordine se intendino etiam sottoposti tutti li processi, che serano dimandati a ditti rettori per la signoria nostra; non derogando pero per questo ordine alla auctorita della signoria nostra di poter delegare alla avogaria di comun o altrove tutti quelli casi, che li parerano necessarii, ne possino li scrivani, nodari o coadiutori del officio di l avogaria far lettera alcuna contra l ordine sopraditto sotto pena de ducati 100 et de privation del officio suo, ne se possi expedire lettera alcuna in materia alcuna fuori del officio di l avogaria, se prima ditte lettere almeno nel registro non serano sottoscritte per li avogadori di mano propria, che l haverano ordinate sotto le pene di sopra dechiarite. Et del presente ordine sia data notitia a tutti li rettori nostri, et posta de cetero nelle commission sue.

Omnia que tibi dicendo attendes et observabis bona fide et sine fraude.

Iurasti honorem et proficum dominii Venetiarum eundo, stando et redeundo.

Nui proveditori sopra la camera di imprestedi per l auctorita a noi attribuita per lo excellentissimo conseglio di pregadi significamo a voi messer Lunardo Bollani, che tutti li denari delle infrascritte sorte et conditione, quali cum ogni vigilantia darete opera a scuoder, habbiate a mandar di tempo in tempo al officio nostro sotto le pene contenute nella parte presa sopra cio, et precipue che mai havrete a principiar la contumacia vostra, se prima non exequirete el presente ordine, nec non mandarete una vera lista de tutti li datii, se fano de li, con tutti li sui membri et affitti, distinguendo li nomi et pretii se affittano, portando al finir del rezimento vostro uno distincto conto authentico de tutto quello haverete scosso et administrato, qual appresentarete all' officio nostro preditto insieme cum la ditta lista di datii, acciò che el tutto intender si possi, facendo intender al scrivan o altro deputato de li, che della ditta sorte denari debbino tenir particular conto, et quello mandar iusto, si come dispone le leze, sotto le pene contenute in quelle.

Tutti denari limitati doversi pagar per tutti li conduttori de datii con tutti li sui membri et di tutti affitti de ponti, porte, valle, livelli, pischiere, molini et de qualunque altra cosa, qual di tempo in tempo se affitta per la illustrissima signoria nostra, la exactione de quali haveva ad esser in questo modo, videlicet per tutto quello, si affit'era da ducati mille in suso, haverete a scuoder ducati X, et da ducati 100 fino ducati mille ducati V, et da ducati cinquanta fino ducati 100 ducati do, et da ducati 50 in zoso ducati uno per ogni fiata se affitera di tutto el corpo et summa del affitto, qual haverete a pagar dalli conduttori avanti entrino nelli datii et affitti ditti del suo proprio, et non a computo del datio.

Tutti salarii et utilita di vacantie, zoe per el tempo, che vachera alcun salariato over provisionato, tal salarii et utilita spettano al officio nostro preditto.

Tutti denari di exempti, zoe se alcun è sta exempto, et poi sia finita la sua exemption, la contribution se fa per tali olim exempti spetta ut supra.

Tutte confiscation, zoe tutti beni, che sono o serano confiscati, et tutti beni de rebelli, che aspetta alla illustrissima signoria.

Tutti denari tolti malo modo, quali sono o serano recuperati.

Tutti denari di contrabandi, zoe quarti o terzi de quelli, che aspettano alla illustrissima signoria.

Die 1 iulii 1531 Hieronimus Zambonus offitii mandato subscripsi.

Datum in nostro ducali palatio die XI iulii, indictione IIII, MDXXXI.

Angelus R . . . . . .
ducalis notarius.

XIII.

Relatio

viri nobilis ser Leonardi Bollani reversi comitis Spalati. Praesentata in collegio die 5 iunii 1534.[1]

Sumario di quanto è sta ricordato ala illustrissima signoria per mi Lunardo Bollani nel referir mio del rezimento de Spalato.

Primo, che le mure de la cità di Spalato in molti loci per vetustà sono molto debile, et guardiole sopra le mure discoperte, et fa de bisogno repararle maxime cum qualche taola d'arese.

Che el castello dentro da la cità de Spalato è mal conditionato, et maxime le habitation de li soldati, che hanno bisogno de reparation.

Che la fabrica principiata del revelin intorno la forteza de Salona è summamente neccessaria per total conservation del contado de Spalato, ac etiam per custodia del contado de Trahù; et che secondo la opinion deli prothi et periti per fornir la dicta fabrica cum le habitation de li strathioti al dicto loco per custodia de tutto el territorio deputati fano de bisogno ducati 300 et il legname neccessario, come anche altre fiate per mie lettere alla illustrissima signoria vostra ho notificato.

Che la forteza del Cucho, lontana da Clissa miglia dui, loco importantissimo et neccessario per poter dar aviso a tuto el territorio, el qual descoverze da ogni banda in ogni hvento de incursion, et per esser pessime conditionato, ha bisogno di riparation.

Che nelle iurisdition de Xarnoviza territorio della illustrissima signoria al confin de Poliza è uno loco, dove soleano esser saline per conto dell'illustrissima signoria, le qual se potriano redur nel primo esser cum spesa de ducati 300, et si trazerave al anno de utilità ducati 200 et più, il che saria la sollevation de quella povera camera de Spalato et di quel fidelissimo populo, perchè si potria pagarli li affiti dele lor caxe, qual dano a fanti et strathioti.

Che non podendossi a qualche modo sollevar la ditta camera a tal, che da quella se possi pagar li affiti delli strathioti et fanti, seria neccessario per beneficio dela signoria et commodo de quelli poveri soldati azonzer qualche cossa al salario delli ditti strathioti et fanti, dando a loro la gravezza de pagar li affitti delle sue habitation, perchè non fiando de li limitation alchuna, de quelli saria grandissimo avantagio della illustrissima signoria, ultra che quelli poveri subditi haveriano el suo.

Che ne la forteza di Starigrado, loco molto bisognoso alla conservation di Almissa, è rimasto un buso nella parte più pericolosa, et questo, perchè havendo bisogno di reparation, io la principiai reparar; et essendo venuto de li el clarissimo provedador Pizamano cum letere della illustrissima signoria, li parse soprastar et far altro novo disegno, facendo far il buso predicto, poi venuto a morte, la cosa rimase imperfecta, et è neccessario serar la forteza predicta.

Che la forteza di Vesichio di sopra Almissa miglia 3, loco fortissimo di sito ma tristissima fabrica, abisogna di reparation et di monition.

---

[1] Dal codice 197 (Foscarini. Serie nuov.) dell'i. bibliteca di corte in Vienna.

Che li Almissani si fano per li loro privilegii exempti da ogni datio non solum de le intrade loro ma etiam de tutto quello, che comprano, vendeno et conduceno live da qualunque loco, et per giornata molti si fano citadini per privilegio di quel loco per galder tal exemption, il che ciede a danno grandissimo del datio del trentesimo della illustrissima signoria, qual molto più se affitaria rimovendosi tal exemption, o che saltim Almissani non podesseno crear più citadini, come hanno facto fina ad hora.

Che ritrovandossi in loco de Almissa el strenuo ser Piero Mossuro posto per el excellentissimo conseglio di X in governo del luogo solamente et non dela forteza a render rason cossi in civil come in criminal, ubi non ingeritur pena sanguinis, el qual però ha la sua habitation sopra in la forteza, la qual è governata et tenute le chiave di quella per li contestabili deputati; et perchè essa habitation di esso ser Piero Mossuro è di non poco discomodo di quelli fidelissimi subditi, li qual in ogni occurrentia de giorno et di notte non polno salir suso in la forteza, ne mancho sempre li è concesso, ita che da lui non poteno secondo li bisogni esser aldui et subvenuti, mi hanno cum instantia rechiesto et cossì mi parebbe, che la stantia del ditto ser Piero Mossuro sarebbe molto più a proposito et di grandissimo comodo de quelli fidelissimi subditi siando abasso nel loco de Almissa et non suso nella forteza, non habbiando lui di quella governo ne custodia alchuna.

Che li contestabili, li qual cum le sue compagnie de tre in tre mesi si mutano de le porte da terra ferma di Spalato alla forteza di Almissa predicta et da essa forteza alle predicte porte de terra ferma, per tanto spese, mutation patiscono descomodità grandissima, et la illustrissima signoria patisce damno, perchè ogni volta, si mutano, la illustrissima signoria paga tute le spese di essi contestabili et sue compagnie in andar et tornar. Imperò saria molto a proposito a beneficio dela signoria et comodi di essi soldati, che le sue mutation over cambii, qual al presente come di sopra si fano de tre in tre mesi, se facesseno de cetero de sei in sei mexi, over tanto più parerà alla illustrissima signoria vostra.

Che li ditti soldati ale porte de terra ferma et forteza predite sonno per numero 12 et uno caporal per compagnia, tutto homeni di la terra, qual hanno per suo stipendio L. 11 soldi 6 per paga a 8 page al anno, et el caporal ducati 4 per paga, et il contestabile lire 50 de pizoli per paga, tutti pagati alla camera de quella cità de le limitation del rezimento et sua corte.

Che nel castello dentro de la cità de Spalato sonno compagni 10 in tuto, computa la persona del caporal, tutto homeni dela terra, qual hano per suo stipendio in tuto ducati 120 al anno danari da Venetia.

Che se attrova alla custodia de la cità et del campo uno cappo de strathioti con compagni numero 30, et bona parte de loro provisionati, delli qual dieci sonno deputati alla custodia del revellin de Salona, capo delli quali è il strenuo Bosichi Renessi, tamen per non esser fornito el revellin, non poleno stantiar nel suo loco deputato, la importantia delo qual revelin et habitation di strathioti in quello la vostra illustrissima signoria ha inteso più fiate.

Che ala custodia et per capitanio del borgo de Spalato per lo cellentissimo conseglio di X està deputato el strenuo Zuan Jacomo Venetia, qual ha del suo salario da la camera phiscal ducati 20 et la camera dela comunità lire 200 de pizoli, perchè ultra l'offitio del pitaneato fa l'offitio del interprete, et scrive lettere schiave in ogni currentia che bisognasse.

Che quella nostra cità et territorio insieme senza li religiosi puol homeni da fati 500 in circa, et questo, perchè da la peste ultima-nte seguita del 1527 està totalmente ruinata et quasi derelicta, siando rti in quella anime 6000 in circa et brusate case 250 et più. Ultra questo al tempo mio per interzar le galee del armata de mandato vostra sublimità li fu forzo dar la prima volta homeni 50 et la se-nda volta homeni 20, li qual tutti per indigentia de zente havemo de ta ducati 22 et più per ogni uno, non obstante la provision fatta per stra sublimità, che nissuno non possi haver più de zonta se non tanto, anto per vostra serenità era limitato, et questo perchè quando tochava r sorte a qualchuno, che non era homo da remo, li era forzo trovar altro con quella zonta che podea, et cossi, uno guardando l'altro, n voleano andar mancho della summa predicta; talmente che per tutte este cause et altre a bocha per me exposte la signoria vostra puol n comprender le angustie, danni et total ruine de quelli vostri fide-simi subditi.

Tuta quella cità et le forteze nel contado sono totalmente exhauste la polvere cussi grossa come minuta che non si poteno servir de rgar pur una artegliaria, et hano grandissimo bisogno de polvere et n pocha.

Li danari per vostra sublimità mandati in reparation de la fortezza missa sonno sta spesi tutti et anche deli altri, come per il conto qui nexo appar. Et deli danari del revellin de Salona vostra sublimità r letere presentate da quella comunità sonno sta certificato esser sta n et fidelmente spesi.

(Segue: „Conto dela fabrica del castel de Almissa. 5 iunii 1534").

XIV.

Relatio

i nobilis ser Joannis Aloysii Venerio, qui fuit comes et capitaneus Sybinici. 1534 adi 19 febraro m. v.[1]

Relatione de mi Zuan Aloyse Venier fo de ser Piero fu conte et pitaneno de Sybinico, et prima.

La camera phiscalle ha de intrada lire 22010, non mettando a nto le condenason et li sali se vende alle gabelle, et più et manco gondo vien incantado li datii.

La ditta camera ha de spese lire 25072, non mettando a conto le ese extraordinarie, quale spese sonno infinite, et se potria far de ncho de assai spese, far che non se podesse più presentar ad algun

[1] Dal codice 197 c. 158 dell'imp. biblioteca di corte in Vienna (Foscarini. rie nuovissima).

Turcho fuora dela terra di Sybenico, perchè è dentro a Scardona, la del signor Turcho, et in campo de Piera como vien alchuno, denuncia suo presente, che val uno ducato, bisogna mandargene diese, et a questo se avanzaria assai. Ma quelli, che vieneno in la terra, le fa conveniente a presentarli segondo el sitto et segondo le persone.

Item chi volesse aiutar la camera, se potria servirse de qualche miaro de ducati, ma bisogneria far in questo modo: far che li patroni de le saline siano obligati a conzar le saline, et non conzandole, le fussero prese, et quelli, che le lavoreranno, non possano haver salvo-tione de danari ne per lavorarle ne per altro, ma che li habbiano el quinto di sali, che li faranno, et pagarge li sali, over che li patroni pagano alli salinari el quinto de quello si faranno, et tanto sale, quanto li faranno, habbiano li soi denari al precio, paga la camera alli patroni li sali, et che li non possano far sal bianco, perchè, facendo a questo modo, se faria più sali, perchè el sal bianco non lassa far sali grossi; et non facendo ditte provisione, ogni anno le saline anderanno de mal in pezo, et le gabelle non serano servite de salli.

Item che niuno potesse tegnir salli in case, salvo cum licentia et bolletin dela gabella, si in la terra come fuora dela terra sotto le pene paresse alla serenità vostra, et che el rectore sia obligato far far le cercke do over tre volte al anno, acciò alguno non frauda la gabella et a questo modo se farà, et non serano robati li salli.

Volendo mantenir quella gabella Turchescha, che ha dago qualche utilitade, et che non se havesse ogni giorno rechiami, como la gabella è fornita de salli, non poleno esser rechiami alguni, ma bisogneria poi spazamento, qual spazamento seria meglio de quello; et se la serenità vostra fesse, che li nostri non potessero condur salli forestieri a Macarscha ne in altro loco devedato sotto pena de perder li salli et li navilii, et che li salli forestieri non possano venir in li nostri lochi ne condurli in altri lochi senza licentia dela signoria vostra, salvo quello condurà per Sibinico cum licentia del rectore, et a questo modo se augumenterà la gabella, et se potrà servir del danaro.

Item in la città è uno castello, in lo quale è uno castellano gentilhomo cum page 24, et alle torrette del porto sono dui castellani in vita cum page 10 per uno, et cum pocha cossa se potria allogar dui gentilhomeni, che al mancho sariano meglio custodite, et de tempo in tempo se potria veder quello bisogna si de munition come de ogni altra cosa, perchè al compir delli castellani bisognaria consegnar al successore, et cussi andarebono meglio le cosse dela serenità vostra. Ma quando vi sono in vita, el se scorre, et li rectori non cercano de munitione ne de altre cosse, et cum pocha cossa se potria allogar dui gentilhomeni. Se potria far et deliberar in loco de quelli, se non quando li mancharano, se debba far uno gentilhomo; perchè adesso li hanno lire 40 al mese per sue persone, et dandoge lire 70, potrebe scorrer uno gentilhomo; si che di questo sta in arbitrio de la serenità vostra.

La cità de Scardona è miara 12 lontano da Sybinico, he conven passar per appresso via ad andar alli molini, et ogni pocho de disturbo se potria perder dicti molini, li quali dano ducati mille e cinquecento al anno a quella camera; sel fusse possibile dela dicta cita de Scar-

dona, el resorzeria uno meglior effetto, como a bocha ho ditto alla serenià vostra.

Item la ditta città de Sybenico è debole, et non sarebe ordene de farla forte per respeto, che è uno monte, qual batte la terra; ma se puol far una fortezza su quello monte, et fina che quella fortezza se mantegnisse, la terra si mantigneria; ma quando fosse persa ditta fortezza, sarebbe persa etiam la terra, perchè quello monte bonbanderia la terra; ma se puol far a s. Nicolò una fortezza, che veniria a segurar el porto, et habbiando el porto, se haveria la citade, et cussi chi haveria el porto, haverà etiam la citade, como a bocha ho referito.

Item in terra ferma sonno dui castellani dela serenità vostra et de altre persone parechi, negli qualli castelli vostri è in uno castellano cum compagni 3, et in l'altro è uno caporale cum compagni 3.

Nel territorio za solevano esser ville 95 habitade, al presente non sono habitade algune, ma sono redute circa ville 19 nelli casalli et nelli scogli et isole, et quelli delle ditte ville lavorano li terreni dele altre ville, et quelli sonno reduti per stantia in la terra.

XV.

Relatio

viri nobilis ser Andree Valerio, qui fuit rector et provisor Cathari. Presentata die 12 augusti 1536.[1]

Serenissimo principe. Essendomi stato imposto per vostra serenità a me Andrea Valier fui retor et proveditor di Catharo, che dovesse dar in scriptura, quanto ho referito in cospetto di quella et del excellentissimo collegio, perhò per obedir alli mandati soy ho posto in scriptura ut infra, videlicet.

Ho cercato cum ogni diligentia vicinar ben cum Turchi si de Castel Nuovo come di Risano et altri lochi.

El vayvoda di Montenegro più volte ha fatto de molti insulti cum depredar puti et etiam animali delli subditi della serenità vostra, et io gli scrissi, et mandai messi a posta, persvadendogli cum humane et dolze parole el dovesse dessister de far simel cosse, et che el sapeva ben el voler del suo gran signor e dela illustrissima signoria vostra, ma nunquam fuit dare modum etc. Et scrissi de questo al clarissimo baylo de Constantinopoli, qual mi rispose, non poter far altro, non essendo de li el gran signor. Da poi adi 7 novembrio successe il caso dela vostra villa de Cartoli vicina a Lustiza per quelli de Zuppa subditi Turcheschi, che forno brusate et ruinate quattro case, et taiorno le vite et arbori, si come immediate scrissi a vostra signoria, et questo fu per la morte de uno iuppan per uno de quelli de ditta villa de Cartholi a casu, et subito spazai el vayvoda insieme cum Triphon Odorico cum li strathioti, et etiam molti del paese cum commission, che dovessero cum bel modo intervenir, che non si facessino altre moveste; confortando li nostri a star di bona veglia, et che per vostra signoria serà

[1] Dal codice 197 c. 162 dell'imp. biblioteca di corte in Vienna (Foscarini. Serie nuovissima).

provisto al tuto, si come da poi l'ha fatto appar per letere di quella ricevute adi 5 zenaro, et etiam la scrisse al prefato magnifico bayio di Constantinopoli, le qual subito spazai, et in quello instesso giorno scrissi a vostra signoria delle provision prime fatte, ita che le cose erano aquietate avanti el scriver di quella.

Ittem il ditto Triphon Oderico è molto utile nella compagnia di strathioti, si per esser homo daben et sufficiente, et ha la lingua schiava, et è molto a proposito a vostra serenità.

Ittem dapoi li Zuppani subditi Turcheschi forno appresso ala terra di Catharo da la banda di s. Francesco, et forno alle man con alchuni della terra, et se feriteno una e l'altra parte, et fu morti uno delli Zuppani et uno de nostri. Feci ordinar ale porte, che non lasasse intrar Zuppani in la terra cum alchuna sorte de arme. Li ditti Zuppani mai hano restato de far qualche male hora in una villa et hora nell'altra di vostra signoria. Son andato intertenendo al meglio ho possuto.

Sonno grandi odii tra nobeli et populari in Catharo, et al tuto poter mio li ho tenuti in pace laus deo.

La notte de san Martin forno alle mani li ditti nobeli et populari; et se non erano alchuni soldati, certo erano gran cose. Io li bandizai, cum recuperation delli bandi, ambe le pàrte, et dapoi le pacificai dinotando alla signoria vostra, che li rectori di Catharo non hanno parte alchuna delle condanaxon si fano.

Ittem dissi etiam il pericolo tra nobeli et citadini, che fu per la galia Contarina sopracomito messer Hieronimo Contarini, le qual cose vostra sublimità ha ben inteso, però non mi par altramente replicar.

A di 5 april 1535 io fui in castello, et trovai mal conditionato si de monitione come di guardia, che in tuto non erano se non homeni sei computa uno de li famegli, per che il castellano tira page quattro, et contestabile paga una, et il capellano, che non fa guardia, che doveriano esser page dodese, quali sono pagati per la camera, cose di grandissimo pericolo. Et del tutto per mie avisai vostra serenità adi 22 marzo appar in registro apresso di me, qual ho dimonstrato a vostra serenità. Solum per quella fu provisto de munitione si per el castello come per la terra, quali forno mandate al finir del mio rezimento.

Ittem feci un mandato in scriptura a messer Aloyso Gritti castellano, per quanto l'a cara la gratia de la serenità vostra non dovesse lassar uscir de castello, se non un solo soldato alla volta per li soi bisogni, per esser pochi. Ittem chel non faci venir alchuno per il portello del castello, qual si e verso la villa de Spigliari, per esser cosa pericolosa.

Mi fu etiam di gran fatica a poter tegnir la compagnia del strenuo Gasparo da Terzo alla custodia de ditta cità, che non possendo esser subvenuti de questi de Catharo, sapendo, che vostra serenità dovea cambiarli, ita che mi fu forzo dargli delli mei danari, altramente se ne seriano andati; et a questa medema condition si trova il strenuo Marco da Zara et sua compagnia alla custodia ut supra, venendo le sue page tarde. Reverentemente ricordo alla serenità vostra di far uno deposito almeno de ducati sei cento, per poter subvenir alli soldati et etiam alli strathioti, li qual dinari si potrano trazer, commandar a tuor tanti sali

da Corphù, oltra quelli si mandano a tuor per li bisogni della camera. Li quali ducati 600 non si possino per li rectori ne altri adoperar se non a tali bisogni, da esser restituiti al venir de le page di essi soldati et strathioti, ita che sempre ditti ducati 600 siano salvi et in deposito a simil bisogni, cum pena alli rectori etc., li qual sali se debbano vendere nella salera di Catharo di vostra signoria, et il tratto di quelli farne il ditto deposito, perchè a questo modo li ditti soldati et strathioti non haverano botte al tuor le subventioni, come fanno, et potrano servir vostra serenità.

Ittem che del locho di Perasto, si come ho ditto a vostra serenità, è loco di grandissima importantia per la cità di Catharo, per esser situato verso Castel nuovo et li ditti da Castel nuovo molto temeno li ditti Perastini per esser homeni valenti; che certo se la signoria vostra tenisse in quel colpho al continuo galie 4 ne sei, non fariano tanto, quanto ad un bisogno fariano li Perastini.

Io mandai Vincentio Segoni fiol de Zoan Segoni salinar di Catharo, qual si trovo alla presa di Tunesi, alli eccellentissimi signori capi del conseglio di X, fu alli 23 ottubrio, scrissi alle sue signorie.

Adi 9 aprile 1536 vene da Costantinopoli uno corier Turcho uno Zaus da la porta et uno messo del signor Pyribei sanzacho del Ducado, rechiedendomi el ditto Vizenzo Segoni come schiavo del signor Barbarossa; et havendo io fatto venir a me il ditto corier Turcho, al qual gli domandai, se gli bisognara qualche cosa, mi disse non voler altro, el qual era insieme cum il ditto Vizenzo, che lo interpretava. Dapoi come è ditto, feceno ogni instantia de haverlo, et etiam vene in persona el desdaro de Castel nuovo a tal effetto, et io scrissi alli excellentissimi signori capi di X et al baylo di Costantinopoli.

Ittem scrissi etiam del ferir delli Turchi per il tumulto fatto per quelli di Catharo contra ditti Turchi, per il caso intravenuto di quelli di Castel nuovo, che amazorno el Cingano cum homeni 4 in porto delle Roxe, et toltegli tutte le sue robbe et dinari, si dice per summa de ducati 300, et fondato il naviglo. Dele qual soprascripte cose fu scripto per me insieme cum il clarissimo provedador dela armata etiam al clarissimo baylo de Costantinopoli, qual mi rispose, le cose esser successe bene, come appar per sue letere apresso di me.

Circa el mandar dele lettere da vostra serenità a Costantinopoli non si pol megliorar de miser Nicolò Drago, si come si vede per experientia.

Circa le intrade delli datii di Catharo in mio tempo sonno sta deliberati li datii ut infra, videlicet:

El datio del vin . .	perperi	2500
el datio del pan . .	„	470
el datio dela mercantia	„	1760
el datio del oio . .	„	850
el datio della grassa	„	190
el datio del torcholo	„	200
el datio di cavalli .	„	50
el datio del legname	perperi	55
el datio delle opanche	„	14
Summa	perperi	6939
delli quali si abbate el don che sono .	„	90
resta netti	perperi	6849

Se die etiam meter il tratto di sali si mandano da Corphù per conto di quella camera de Catharo, che sono mozetti 26000 al anno,

non si mete il precio, perchè alla salera di Catharo si vendeno a perperi 13 el spudo, et alla salera de Rixano, qual è dil Turcho, si vendono la mittà del ditto precio. Et perchè non sempre si ha la ditta summa de sali da Corphu, sichè perchè non si pol saper li sali si vendono alle ditte salere di Catharo et di Rixano, per esser diversi precii, como è ditto, non si mette lo amontar de ditti sali.

Le spese ordinarie de la camera di Catharo sono le infrascripte:

Al magnifico provedador al mese per suo salario	perperi	170	denari	4	picoli	10
Al magnifico camerlengo	„	63	„	11	„	4
Al magnifico castellano	„	41	„	4	„	—
Al capellano	„	9	„	4	„	24
Al medico	„	68	„	4	„	24
Al cancelliero de la comunità . . .	„	13	„	—	„	20
Al maistro de schola	„	11	„	1	„	—
Al scrivan de la camera	„	22	„	10	„	12
Al maser de la camera	„	5	„	—	„	—
Al armiraio	„	13	„	—	„	8
Al interprete de la lingua schiava .	„	14	„	4	„	24
Al saliner	„	19	„	5	„	4
Al spicier	„	12	„	—	„	6
Al vayvoda	„	17	„	12	„	24
Al protho di murari et etiam per tenir in conzo el ponte dal isola . . .	„	28	„	7	„	10
Al protho di marangoni	„	16	„	—	„	—
Al advocato phiscal	„	4	„	—	„	—
Ale monache di s. Chiara	„	16	„	8	„	—
A madona Andriana Zuguri	„	16	„	—	„	—
A Hieronimo Pticovich	„	18	„	7	„	6
Al bombardier	„	4	„	—	„	—
A tre portonari a perperi 2 denari 6 per uno val	„	7	„	6	„	—
A cinque offitiali a perperi 4 per uno val	„	20	„	—	„	—
Al trombetta	„	6	„	—	„	—
A Nicolò Raschovich provixionato . .	„	8	„	3	„	6
A Rado Jurasinovich de Pastrovich .	„	5	„	4	„	24
Ad Andrea Nicolin de Pastrovich . .	„	5	„	—	„	—
A Stephano Bezich	„	8	„	3	„	2
A Stephano Grubazevich	„	12	„	—	„	—
A Francesco Bezich	„	7	„	2	„	12
Al fio de Marin Custich de Budua .	„	5	„	4	„	20
A ser Giovani Michazevich	„	5	„	4	„	4
Ad Aloyse Boliza soprastante alle fabriche	„	4	„	1	„	—
Al sboro de Spizi	„	10	„	—	„	—
Al Jagnetich	„	6	„	10	„	—
Summa in tutti al mese	perperi	697	denari	4	picoli	6
Che sono al anno . .	„	8368	„	1	„	24

Et queste oltra le spese ordinarie in pagar cere a diverse giesie alle feste principalle. Ittem in pagar li affitti de le case del cavalier, contestabile et bombardier, in li vini si comprano per la festa de san Triffon, quali si pagano hora più hora mancho, secondo la valuta di quelli.

Le spese extraordinarie veramente sonno molte et per gran summa, le quale non si pono exprimere, per esser hora più hora manco.

XVI.

Descrizione della guerra seguita tra la serenissima republica di Venetia e sultan Solimano imperator de Turchi l'anno 1537 di Francesco Longo.[1]

„Nella capitulatione di Napoli fatta l'anno 1535 con Carlo V d'Austria imperatore de Romani questa republica si obligò di mandar, sempre che fusse richiesta, 6000 fanti pagati alla diffesa del duca di

[1] Dal codice dell'imp. biblioteca di Vienna 6161 (Foscarini 34). Dietro il titolo più sopra recato sta pure il seguente dinanzi una breve prefazione: *Libro primo dei commentarii della guerra del 1537 tra sultan Soliman imperador de Turchi e la serenissima signoria di Venetia.* Nella prefazione osserva l'autore, *che non si possi far maggior servitio alla repubblica, che conservarla in buon tratenimento con Turchi;* che sempre più si confermò in tale opinione, *dapoi che cominciai ad entrare nei consegli secreti l' anno 1551,* ove ebbe modo di conoscere e la debolezza delle forze e il mal governo pubblico *molto diverso da quello, che tenero li padri nostri, quando con la loro equità et innocentia et con la grande et incolpabile benignità et prudentia si guadagnarono lo amore delle genti et lo stato.* Soggiunge in fine, che intorno all'*ultima* guerra con Solimano del 1837 ha scritto suo padre Antonio Longo, *non certamente per scriverne historia, ma per tener nota di quanto passava alla giornata per sua memoria, et per farsi con sì fatti avvertimenti più cauto nelli maneggi del governo,* e ch' egli si propose *metter insieme tutto ciò, che molto diligentemente allora scrisse mio padre* con iscopo di far vedere, *che l' unico rimedio de nostri mali sia conservare la pace con Turchi.* Di questo lavoro ne parla a lungo l'illustre Foscarini (Lett. Venez. p. 180—181). Antonio Longo fu del consiglio di X, per due volte elettore di doge (1554 e 1559) e morì del 1567. Lo scritto non ci dà il nome del figlio, che ne fu l'autore. Di costui così ragiona l'eruditissimo E. Cicogna (Iscr. Ven. III. 431): „Chi fosse il figliuolo, che queste scritture così pulitamente et oratoriamente distese, l'opinione comune fa che sia Nicolò, siccome ha pur osservato il Foscarini; ma è certo, che fu Francesco secondo le genealogie di M. Barbaro (codice diverso da quello genealogico, che ricorda il Foscarini). Antonio ebbe due figli soli, l'uno nominato Marc'Antonio, l'altro Francesco. Il primo era nato del 1538, e il secondo del 1529. Abbiamo veduto testè, che il figlio raccoglitore degli scritti di Antonio era entrato nei consigli secreti del 1551, quindi non può essere stato Marc'Antonio, che del 1551 non avea se non se anni 13 circa, ma bensì Francesco, che di quell'epoca aveva anni 22, e poteva benissimo essere già a parte de' segreti consigli. In secondo luogo fralli Nicolò, che allora vivevano, trovo due, cioè Nicolò figlio di Giovanni q. Nicolò e Nicolò figlio di Antonio q. Nicolò. Ma ne l'uno ne l'altro può essere stato il redattore delle memorie di Antonio. Non il primo, perchè era figlio di un Giovanni e non di un Antonio; non il

Milano, ch' egli dovea denominar in luogo di Francesco Sforza mancato senza figlioli, et a difender in stato sua maestà, che possedeva quello stato. Mostrò all' hora l' imperator di haver intenzione di darlo al terzo genito di Francesco primo di Valois re di Francia; ma poichè s' impatronì di Fiorenza, et stabilì le cose sue d' Italia, parendoli, che 'l re gli havesse mancato di quanto s' havea obligato nelle ultime capitulationi, et che la cessione di Milano potesse metterli in pericolo le cose di Napoli, di Genova et di Fiorenza, mutò proposito, et passò armato in Provenza per tentare, come fece, l' impresa del regno di Francia; onde il re christianissimo restò sommamente alterato contra di lui, et mosse sultan Soliman signor de Turchi a tentar questa republica, che si scoprisse amica de gli amici suoi e nemica de gli nemici per rimoverla dalla confederatione di Napoli, et lo persvase venir egli stesso alla Valona l' anno 1537, et far l' impresa della Puglia, sperando, che l' imperatore, occupato nella guerra de' Turchi, et abandonato da questo stato per li rispetti di Constantinopoli, non fusse per diffender lo stato di Milano, et che gli potesse venir fatto di aquistarselo. Ma questa republica, intesa la richiesta di Solimano, et ben considerato il pregiuditio, che faceva alla sua libertà, gli rispose con parole prudenti, et rifiutò la proposta in modo, ch' egli sdegnato della risposta, et eccitato dalle persuasioni de Francesi, fece diverse innovationi contra questa republica; vicino all' isola di Corfù fece represaglia d' una nave di meser Alessandro Contarini carica di merci di gran valore sotto pretesto, che fusse legno di mal affare. In Soria impose dieci per cento per tratta di tutte le merci, et in Constantinopoli con diversi garbugli fece retenir a molti nostri mercanti li loro capitali, in modo che per questi movimenti, et perchè era divulgato per cosa certa, che la sua armata dovea venir in questo colfo Adriatico, fu deliberato di armar 200 galee, 40 delle quali havessero a stare nelle aque di Corfu o di altro luogo di Levante sotto meser Gerolamo da Pesaro eletto capitanio general per mantener in fede li populi, et il resto dovesse rimaner sotto meser Giovanni Vitturi in golfo, il quale aveva anch' egli autorità e titolo di capitan generale.

---

secondo, giacchè questo Nicolò era nato del 1551, dunque non poteva far parte de' consigli di quell' anno; inoltre Antonio padre di questo Nicolò era figliuolo di un altro Nicolò, e si è veduto, che lo scrittore de' commentarii è Antonio figlio di Francesco.... Resta pertanto ad evidenza escluso ogni dubbio, che il merito dello avere raccolte ed estese in buon ordine le memorie di Antonio Longo spetta al figlio, che aveva nome Francesco e non Nicolò Longo." Questo Francesco riordinò altresì l' opera dei *Diarii di Domenico Malipiero*, ritenendo la dicitura del cronista e la forma stessa di giornale (V. Foscarini l. c. p. 177—178). Francesco fu podestà a Bergamo e a Brescia, e riformatore dello studio di Padova. È famosa una lettera a lui diretta in data 30 agosto 1550 da Padova da Bernardino Tomitano sul modo di reggersi lodevolmente nel maneggio dei pubblici affari (V. Operette dell' ab. Morelli vol. III. 321 e seg. Cicogna l. c. p. 432—433).

A questa narrazione aggiungiamo un' orazione relativa tenuta in senato da Marco Foscari consigliere del doge, nonchè il dispaccio di Alvise Baduario ambasciator veneto a Constantinopoli, con cui annunziava alla repubblica la finale conclusione della pace col Turco.

Mentre si attese qui a metter in punto l'armata, il Turco uscì in campagna con 100.000 persone, et messe fuori 400 legni tra galee, galeote e fuste et altri vasseli da carico sotto Lurfit luogotenente della persona sua e sotto Barbarossa capitanio del mare, talchè l'essercito et l'armata giunsero alla Vallona il mese maggio quasi ad un medesimo tempo. Ma prima, che partisse da Constantinopoli, dissero li bassa a meser Toma Mocenigo, il quale li era stato mandato ambasciatore per rallegrarsi delli boni successi delle cose sue contra il re di Persia, che il suo signore mantenirebbe la pace, et li capitani presentati vicino a Corfù replicorno lo stesso a Pesaro; anzi fecero morire due loro huomini sopra l'antena d'una galea per haver fatto prigione alcuni Cimerioti, et mandorno la galea attorno l'armata con bando, che tutti quelli, che dessero molestia alli sudditi di questo stato, fussero puniti della medesima pena, in modo che fu replicato alli generali, che essequendo la loro commissione, correspondessero a' Turchi con simili demostrationi, et fuggissero l'occasione di trovarsi con l'armata loro, et se occorresse, che si incontrassero, facessero ogni segno di buona amicitia. Così da principio fu da loro essequito; ma la mala fortuna, contro la quale par, che non vaglia alcun consiglio, fece, che accaderono alcuni disordini, che partorirono la rotta della guerra. Il primo fu, ch'una galea Zaratina s'incontrò in un navilio turco, il quale andava alla Valona carico di vettovaglie; et perchè non li volse calar le velle, come doveva fare per essere inferiore, lo gettò a fondi, di che si mostrò sommamente alterato il signor Turco, ed expedì Gianusbei suo dragomano con due galee a Pesaro, che era a Corfù, per far seco querella e domandargli rifacimento, et come aviene, che un male va dietro all'altro, fece, che le dette due galee s'incontrorno nelle nostre, et furono fugate da meser Zusto Gradenigo sopra comito, al quale toccò quel giorno comandare alle altre sue conserve, di maniera che le dette due galee diedero in terra su la Cimera di Casopo, et furono fatti prigioni dalli Cimerioti, quali si trovavano esser nemici del Turco. Questo accidente portò gran travaglio al Pesaro pel rispetto del risentimento del Turco, et perchè dubitava, che tutto 'l disordine potesse esser attribuito a sua pocca prudenza; onde per corregere quanto più fosse possibile gli errori seguiti, mandò meser Francesco Zeno sopracomito a trattare la liberatione di Gianusbei, il quale insieme con gli altri era prigione de Cimerioti, con libertà di spender ducati 500, et fu così gratamente accettato da quei popoli, che Gianusbei fu liberto da loro con gran liberalità senza spesa alcuna. Ma però non si mitigò lo sdegno del Turco prigione, che tornato alla Porta, rapresentò il successo in tal modo al suo signore, che pieno di alterazione et di furore mandò subito a chiamar a se meser Giacomo da Canal bailo, giunto poco inanzi alla Porta per far residenza appresso di lui in luogo de meser Nicolò Zustignan, et li impose, che mandasse in diligenza a Corfù, come fece, per saper, in che modo era seguito il fatto, del quale meser Giacomo fece amplissima giustificatione col ritorno del messo mandato a Corfù; nondimeno egli con parole expresse minaciò di far la guerra, se non era sodisfatto delli danni patiti, et se non erano puniti li colpevoli, et principalmente il capitanio general, al quale attribuiva tutta la colpa. Et disse al bailo, che per ogni modo mandasse persona

a posta in questa città a far tal ambasciata; in modo che il bailo esped subitamente Alessandro Orsino con ordine di affermare, come fece, in nome suo, che se non si faceva qualche dimostratione delli sudetti accidenti, senza dubio il Turco moveria la guerra contro questo stato."

„Intanto il Pesaro avisato, che Barbarossa, partito dalle aque del Zante, dove era andato per incontrar et asiccurar le vettovaglie et le munitioni, che gl'erano da Constantinopoli mandate, veniva verso Corfù con 80 galee, si levò con l'armata, et si mise in mare per schivar l'occasione di ritrovarsi con lui. Ma meser Alessandro Contarini proveditor dell'armata, qual era antiguarda, s'incontrò in una galea turca che andava alla Valona, essendosi partita dall'armata turchesca, ch'era passata in Puglia, l'investì, et poi dalle sue conserve medesimamente fu investita et tagliata a pezzi, senza che pur uno ne scampasse; et per compimento di tanti mali accidenti la nostra armata spinta da sirocco in tempo di notte fu cacciata in Puglia alla volta di Castro, dove trovò tutta l'armata turchesca al numero di 120 galee. Il Pesaro comandò alle sue galee, che se ne ritornassero; ma scoperte dall' armata turchesca, furono messe in caccia et perseguitate da loro quasi fino alle Merlere. Se ne ritornò essa armata in Puglia et il Pesaro a Corfù con haver perso quattro galee, quali furono prese dall'antiguardia dell'armata turchesca."

Tali accidenti dispiaquero sommamente a Venezia. Fu scritto al Pesaro, mandasse Alessandro Contarini e Gradenico coi ferri ai piedi all'avvogaria per il loro processo; e venne mandato l'Orsino alla Vallona per significare al Turco, che verebbe un'ambasciatore a far conoscere, essere avvenuto il tutto contro l'intenzione della repubblica. Intanto l'armata turca, che indarno si era pòsta a forzare alla resa Castro e Otranto nella Puglia, ritornava alla Vallona, donde levatasi, a 26 agosto giunse in canale di Corfù, e a 27 si pose a sbarcare l'esercito sull'isola. Il senato veneto col mezzo del pontefice cercava ora, che una lega fosse conchiusa tra Venezia e Carlo V imperatore, e che tra questi e la Francia si venisse alla pace; nè trascurava nel tempo istesso di spingere soccorsi a Corfù, di munire le piazze e di fare que' provvedimenti, che fossero all'uopo.

„Fu scritto alli capitanii generali, che mandassero a levar dal porto di Ragusi le navi, che vi erano, affine che i Turchi non se ne potessero valere, ma servissero questo stato contro di loro; et che usassero diligenza di disarmare un'altra partida (uscita) ultimamente di questo porto ricca di 100 milla scudi, et fattone l'inventario, la rimandassero in questa città. Fu commesso anco alli proveditori di comun, che facessero diligente inquisitione delle persone et beni di alcuni Turchi venuti qui poco inanti . . . . et furono mandati 200 fanti a Napoli et 200 a Zara, et commesso alli rettori di Dalmatia, che facessero publici proclami, che gli Uscochi potessero liberamente corseggiar."

Domandavansi al papa i frutti della decima, e la facoltà di vendere i beni ecclesiastici per gli usi di guerra, ma con poca fortuna; e si accettava l'offerta del duca d'Urbino, allora in fama di primo condottiero italiano, di esser capo dell'esercito.

„Al principio del mese di settembrio alcune compagnie de Turchi fecero molte corerie fin sotto la città di Cattaro, onde fu scritto a

Pesaro, che unisse tutta l'armata, parte della quale si trovava in bocca delli canali e parte a Curzola, et andasse a darli ogni soccorso. In essecutione di questi ordini il generale mandò a quella fatione meser Francesco Pasqualigo proveditor con alcune galee, le quali insieme con li Catarini et con li soldati, che erano alla custodia di quella città, gli fecero utilissimo servitio. Stando il collegio in lunghissima consulta sopra le provisioni del denaro, meser Pietro Badoer fu de miser Albertino il dottor andò ad offerirsi di portar 4000 ducati, et fu deliberato di accettarli con conditione, che 'l suo denaro li fosse restituito in capo d'anni tre del tratto delli 4 per cento obligati alla camera d'imprestidi; et poi fu commesso a Camillo Orsino, che andasse a Zara con 300 fanti; fu anco dato ordine di far 500 cavalli leggieri, et furono dati 17 mille ducati al duca d'Urbino per dar principio insieme col conte Guidobaldo suo figliolo per far, 10.000 fanti per la nostra portione, conforme a quanto era stato trattato col pontifice, et fu proposto dalla maggior parte del collegio di commetter al Pesaro, che lasciasse meser Nicolo Bondumier capitanio del colfo con sei galee e cinque fuste alla sua guardia, et egli andasse con tutta l'armata in porto de Brindici per far in quel luogo la massa di tutte le galee, et passar unitamente a soccorer Corfù."

Mentra la repubblica col mezzo di ambasciatori procurava a Roma e in Germania l'effettuazione dalla lega e la pace tra Carlo V e Francesco I, Aiaxbassa primo visiro a 10 settembre dava ordine alla sua armata di levarsi da Corfù; e quindi rimbarcate le truppe a 16 settembre ritiravasi a Prevesa, seguito da Brancadoro capitanio di 12 galee francesi. Intanto seguiva una tregua di 10 mesi tra imperiali e Francesi.

„Fu scritto a Pesaro, che, non essendo occupato in qualche fatione, andasse a Corfù a consolar quel populo, et le lettere lo trovarono sotto Scardona in tempo, che haveva havuto quel luogo a descretione, in modo che non potè partirsi. Voleva il Pesaro tratare humanamente li Scardonesi, et usare modestamente la vittoria, et erano stati fatti publici proclami de ordine suo, che ogni persona potesse andar liberamente; ma, come spesse volte aviene, che li soldati vittoriosi non si possono tenere in freno, una parte de quei del luogo furono sopragiunti da Sebenzani et tagliati a pezzi. Fu posta la terra a sacco, et fu amazzato d'un sasso meser Giacomo Mudazzo sopra comito di Candia. Era Scardona circondata di muro ma non forte. Gli fu lasciato per proveditor meser Nicolò Dolfin fu de miser Galeazzo con 40 ducati al mese, finchè dal senato fosse dato altro ordine, et fu commesso al Pesaro, che non si partisse per Corfù fin ad altro aviso, et fu tratato di mandar Camillo Orsino a veder quel sito et rovinar il luogo con libertà di conservar uno delli doi castelli che haveva, parendoli, che si potesse metter in fortezza. Et perchè fu considerato, che se dopo fusse venuto in mano de nemici, la città de Sebenico ne haveria sentito gran danno per la sua vicinità et per l'emulatione, che quei populi hanno tra di loro, fu delliberato di gettar a terra il tutto."

„A questo medesimo tempo meser Giovanni Vitturi capitanio general in colfo mandò sotto Obrovazzo meser Antonio Loredan, meser Dona Corner, meser Pollo Vendramin, governatori di galia, e Gabriel

da Riva Veronese, qual era governator in Zara, con 600 scapoli et con galioti di 28 galee, che haveva con lui. Mandò anco meser Nicolò Bondumier capitanio del colfo con alcune fuste et galee per condur artegliaria per la batteria e dar agiuto all'impresa. Hebbero la terra con molta difficultà per la gran virtù d'alcuni pochi Turchi, ch'erano alla sua difesa, i quali, non potendo più lungamente resistere, si ritirorono nella rocca; et perchè il Vitturi haveva havuto ordine di ridursi a Brindisi, fece intender a Gabriel dalla Riva, che non potendo haver la rocca con prestezza, facesse abbruciar la terra et li borghi, et tornasse a trovarlo. Li soldati non volsero montare sopra due galee mandate a levarli, ma volsero ritornare per il grebano della montagna, dove furono assaliti da 30 cavali de Turchi, et posti in fuga; et essendo poi usciti li Turchi dalla rocca con alquanti pedoni de Murlachi, li furono adosso, et li presero quasi tutti. Insieme anco furono presi tutti tre li governatori di galea, delli quali mai s'hebbe nova del fin loro, e Gabriel dalla Riva si salvò con gran biasmo, et sopra questa fatione fu commesso al Pesaro, che formasse diligente processo, et usasse contro li colpevoli l'autorità sua; il quale havendo trovato, che Gabriel dalla Riva haveva mal governato quella fatione, et che per causa sua era seguito tal disordine, li fece tagliar la testa sopra la proda della sua galea."

Si prendevano intanto in Venezia provvedimenti per ridurre a maggior solidità le fortificazioni di Corfù, per il caso, che col venturo anno nuovamente fosse tentata da Turchi. „Fu dato anco libertà al regimento di Cattaro di far rovinar alcuni monasterii di frati, ch'erano fuori della città, et fù commesso ad un patron di navilio, che caricasse a Liesena certa quantità di pietre, e conducesse a Napoli 300 fanti, che se gli mandava. Pesaro fa decapitare alcuni nobili veneti, che durante l'assedio di Corfù avevano commesso ribalderie vergognose nella stessa città. D'altra parte la republica indarno si affaticava a ridurre alla pace Germania e Francia, onde dava ordine al suo bailo in Constantinopoli a incaminare le trattative di pace coi Turchi giusta i replicati inviti del primo visir. Riprodotta da poi in senato la proposta della pace col Turco, o di lega coi principi, venne deliberato finalmente di dare all'ambasciatore a Roma autorità di concludere la lega in amplissima forma, abbenchè le condizioni, che alla repubblica offeriva il Turco, fossero favorevolissime (ultimo gennaio 1538). Le condizioni poi per la lega erano le seguenti:

„Che fosse conclusa lega tra la santità di nostro signore papa Paulo III. et la maestà di Carlo V imperatore, Ferdinando re de Romani suo fratello et questa signoria, risservando luogo primario et honoratissimo al re christianissimo di Francia; che 'l pontefice pagasse un sesto della spesa, l'imperatore tre sesti et questo stato li doi altri; che per questa impresa si facessero 200 galee, 100 navi, 50 mille fanti, cioè 20 mille lanzichenes, 20 mille Italiani et 10 mille Spagnoli, 4500 cavalli alla Borgognona, artegliaria, monitioni e simili cose necessarie; che inerendo all'obligo del primo capitolo il pontefice armasse 30 galee, 82 l'imperatore et 87 questo stato; che fussimo tenuti darli fuste et altre cose necessarie al pontefice, et fussimo reintegrati delli 20 milla lanzichinec, che si havevano a partire per terzo; che il re de Romani fosse

tenuto far grosso essercito dalla banda di Ongaria et Friuli; et entrando nella liga il re christianissimo, gli fusse assignato per il pontefice quella portione di spesa, che gli paresse, et fusse dato per gionta a beneficio dell'espeditione; che l'imperatore fosse obligato a trovar le 100 navi oltre alcune, che si era obligato il re di Portogallo di dare, et che fosse posto a conto a questo stato la spesa delle 10 navi et tre galioni armati, ch'erano stati promessi; che il pontefice assignasse alli signori d'Italia, che entrerano nela liga, quella portione di spesa, che li paresse, et fosse aggiunta a beneficio dell'impresa; che il signor Giovanni Andrea Doria principe di Malfi fosse capitanio general da mare et il signor duca d'Urbino da terra; che le tratte de grani fussero aperte da ogni canto; che il pontefice essortasse il re di Pollonia, di Russia et altri principi christiani a questa impresa; che ogni differenza, che occoresse in questa speditione, fosse udita et terminata dal pontefice. Et furono mandati a Roma et sigillati con l'assenso de cardinali li sopra detti capitoli."

„Poi a parte furono sigillati gl'infrascritti con l'intervento de gli cesarei agenti: che uno delli luoghi primarii, che si prendesse, fosse dato alla sede apostolica; che Constantinopoli et li luoghi spettanti all'imperator come imperatore et re de Napoli, fossero di sua maestà, et che li luoghi posseduti altre volte da questa republica, gli fossero restituiti, come la Vallona, Castel Nuovo con tutte l'altre adherenze loro; che Rodi fosse restituito alla religione."

„Fatta la sigillatione, ne fu ringratiato il pontefice, e fattoli instanza dell'espeditione delle decime, et che dichiarasse a Ragusei la sua portione." A 24 febbraio 1538 fu dato a Venezia il stendardo a Vicenzo Capello eletto a capitanio general dell'armata veneta, e si facevano grandi preparamenti, dubitando forte, che la pace tra l'imperatore e la Francia non avrebbe luogo, e che quindi la lotta col Turco tutta resterebbe a carico della repubblica. „Ragusei mandarono un suo ambasciator qui a dolersi del Pesaro, che non lasciava navigar i suoi legni; e gli fu risposto, che la prohibitione, che loro gli faceva, dava loro pretesto d'escusarsi con Turchi nelle loro dimande; et fu speso 30 ducati in presentarlo."

Alla fine di marzo 1538 i Turchi aprono la campagna. Barbarossa, danneggiate diverse isole dell'arcipelago, si presenta alla Suda in Candia, assaggia Rettimo, indi Canea, mentre i Veneti provvedavano ai bisogni di Napoli in Grezia e di Corfù.

„Al principio di questo anno per assicurar quanto più possibile fosse la Dalmatia, fu fatto un proveditor a Sebenico con 60 ducati al mese di provisione, e si condusse alcuni capitani Crovati con 100 cavalli per uno oltre le molte altre compagnie a pie et a cavallo, che erano alla custodia et difesa sua, tra le quali quella del signor Camillo Orsino et quella del signor Francesco Barbaro proveditor de cavalli leggieri fece preda di alcune robbe, huomini et animali de nemici mandati per impadronirsi di Ostrovizza, luoco vicino a Zara, et con tal occasione esso Orsino scrisse qui, et si dolse, che non fosse stato mandato a suoi soldati le loro paghe corse doi mesi avanti; dicendo, che ne havevano sommo bisogno, perchè non havevano da vivere ne da coprirsi, et tuttavia vedendo l'hostarie et le piazze piene di viveri et di robbe non facevano ingiuria ad alcuno, volendo più tosto morir sotto li porteghi, che

far offesa a dio et a quelli huomini, et non restando di far quelle fationi, che erano loro commesse, et che la loro patienza et virtù era dono di dio, del quale gli rendeva le debite gratie. Scrisse l'Orsino queste cose con forma tale di parole, che non vi era alcuno per grande che fosse ne per autorità, che havesse in questo governo, che fosse stato ardito di usarle, pure il senato le tollerò patientemente, perchè parevano vere, et chi le scriveva era tenuto buono. Tra l'altre cose diceva formalmente: voi potreste dire: tu ti duoli, che non ti siano mandate le tre paghe; noi ti diciamo, che non si può satisfar in un tempo a tanta guerra; io all'incontro dico, che è meglio tenir poca gente et pagarla che molta et lasciarla morir di fame; et se mi dicessi: il stato è grande, e bisogna gente assai a diffenderlo, dico, che chi non può diffender il molto, si restringa a diffender il poco; et se si replicasse alla diffesa del poco, bisogna anco gente assai a diffenderlo, dico, che chi non può far guerra, stia in pace; et disse, che si dovea fortificare quei luoghi, far cavatione et muraglie con li sudori di quei populi, come si faceva con le lacrime et col sangue loro, non dando più che quattro o cinque soldi al giorno per uno et doi alle donne, le quali se consumavano in tal operationi piangendo et mandando le loro lamentationi fino al tribunal di dio, et essortò, che si provedesse con quel zello, che si haveria proveduto alla biastema, dicendo, che la rovina de populi era biastema equivalente a quella di dio, perchè era strusiata la maestà sua nella persona di quei tali; et in fine soggionse, che, quando non se gli mandasse il suo avanzo, che era una paga, intendeva aver tolto licenza, per non esser più lungamente instrumento del diavolo; et se si fossero pentiti di averli dati li danari, si facesse vender tanto del stato suo, che haveva in Romagna, et se rimborsasseno."

„Poco doppo meser Francesco Barbaro corse con le sue genti et con li suoi cavalli fin sotto Carino, fortezza de nemici, et prese doi cavalieri, et li fece ritirar nella rocca; e perchè il luogo era molto sicuro per la qualità del sito et della fortezza, tornò in dietro abbruciando il borgo et tutto ciò, che trovò, in modo che per molti giorni non comparve alcuno 15 miglia intorno alla città di Zara. Et fece egli anco grande instanza, che se gli mandasse dinari, acciochè le genti per la loro necessità non lasciassero quella provincia abbandonata. Similmente li regimenti di Spalatro, di Sebenico et Cattaro addimandarono denari da pagar le loro guardie, et scrissero, che temevano di qualche ammutinamento, se non si faceva provisione; onde fu deliberato, che delli primi denari, che si scuodesse di tanse, fussero mandate le loro paghe alli cavalli Crovati. Fu anco mandata una paga alli cavalli del Barbaro et una alla compagnia dell' Orsino, et scrittogli, che fra quattro giorni se ne haveria mandata un altra, et furono mandati mille ducati a Zara per la fortificatione di quella città, et fu commesso al general Capello, che facesse ogni amorevole dimostratione verso l' Orsino, promettendogli, che per l'avenire le genti sue haveriano il pagamento a tempo debito; et egli per quest' officio prudentemente fatto dal Capello mostrò di restar sodisfatto, et disse, che quando li suoi soldati fossero pagati al tempo loro, si contenteria servir di bando. Et scrisse, che vedea manifestamente non poter difender quella provintia senza grande numero de soldati, et

con consiglio dei rettori di Zara et del proveditor Barbaro haveva mandato a far 800 fanti in Romagna, et havea ordinato, che fosse loro dato un scudo per testa. Erano adunati all'hora 20.000 Turchi a Clito (Knin?) per far l'impresa di Zara, et 2000 di loro andarono con 400 cavalli sotto Nadino, castello posto in alto ai confini, et l'hebbero a patti, et 150 fanti, che vi erano alla custodia, andarono a Zara, dove non erano più di 200, et non havevano denari da pagarli, ne quella quantità di monitione, che faceva bisogno, et il ponton era caduto per non haver in fondo la debita larghezza; onde per proceder in qualche parte alli pagamenti delle genti et alla riparation della fortezza li furono mandati 400 ducati. Il sanzaco di Scuttari andò anch'egli all'impresa d'Antivari, et s'accampò tra il lido et la terra, la quale fu soccorsa dal capitanio del colfo et dal capitanio generale, et li Turchi si levorno, et andorno verso Dulcigno. Alli quali per resister insieme con l'altre genti furono condotti doi capi, uno con 100 cavalli di Crovatia, l'altro con cinquanta, et con tutto ciò 600 delli lor fanti et 2 milla cavalli presero per forza il castel Vrana, et per questo successo li nostri abbandonarono la città di Nona, la quale era tutta aperta, et la città di Zara con tutte l'altre isole si messero in gran spavento, et domandò soccorso di gente, di capi, di polvere et d'ogni altra provisione di monitioni; onde fu loro mandato 300 fanti con 200 cavalli sotto diversi capi, et furono eletti 15 gentilhuomini per il senato con obligo di andar in termine di tre giorni dieci alla custodia di Zara con 30 fanti per uno et 15 ducati al mese, doi a Sebenico. Di che sparsa fama per quella, il popolo si ridusse su la piazza con grande essempio di virtù et di fede, et giurò sopra un crocefisso di difendersi fino alla morte; et quel regimento insieme con Camillo Orsino scrisse anche egli, che si mandasse fanti, denari et munitioni, altrimenti che si perderia quella città; la qual in caso, che fusse assediata, scrisse, che saria ben soccorrerla presto; et subitamente fu deliberato di far un proveditor general in quella provincia con 140 ducati al mese, con obligo di partirsi in termine di tre giorni et di non uscir di Zara senza licenza del senato. Meser Steffano Trivisan contradisse, et racordò, che si mandasse un luogo tenente generale, che havesse suprema autorità in quella provincia. Il principe gli rispose, che la provisione proposta non pativa dilatione, et che quella, che lui raccorderia, si faria, quando paresse, ma che in questa guerra accadeva cosa non accaduta nelli tempi passati, perchè nelle turbolentie di Padoa, quando i nemici conseggiavano fino a Mestre et alle Zaffusine, et anco a tempo delle guerre più antiche, ogn'uno andava spontaneamente ad offrirsi con danari, con gente et con le proprie persone, et adesso non solamente non compare alcuno per andar in persona a servire, ma anco gli eletti con pena si tirano adietro; et che si meravigliava et si doleva, che il Trivisano eletto fra li 15 alla custodia di Dalmatia, ricusasse d'andarvi, cosa che li maggiori suoi, delli quali ancora viveva honoratissima memoria, non haveriano fatto, havendo sempre invigillato a servitii publici; et esortò, che ogni uno soccoresse la comune patria col consiglio, col denaro et con la vita. Fatta questa deliberatione, come è detto di sopra, fu stridato all'hora di fare l'eletione di proveditor, et meser Maffio Michiel fu de miser Nicolò dottor, kavalier et procurator andò alla

presentia del principe, et disse, che le sue persvasioni lo movevano ad offerirsi come faceva, di andar lui senza salario alcuno. Il principe lo laudò, et ordinò, che fosse notato insieme con gli altri nominati, et lo persvase, che facesse al senato l'offerta, che haveva fatta a lui, et egli subitamente obedì. Et così fu balotato con gli altri, et fu intimato alli 15 eletti, che andassero a far l'officio loro imposto in termine di tre giorni, et fu eletto proveditor general a Zara messer Alvise Badoer, et gli fu commesso, che partisse subito, et havesse suprema autorità eccetto sopra la persona dell'Orsino, il quale rimanesse governator generale delle genti da guerra, et tra l'altre cose gli fu data libertà di dar licenza ad ogn'uno di mandar qui le donne et i figlioli et il loro havere; et fu mandato a Sebenico meser Francesco Barbaro proveditor delli cavalli leggieri et Paolo Orsino con 150 fanti. Costui gionto in questa città, ordinò di commissione di suo padre Camillo, che li molini di quel contado fussero ruinati insieme col borgo, nel qual allogiava 150 anime. Il regimento et la communità lo mandarono ad esortare, che desistesse, ma meser Marco Antonio Priuli governator di galea, lasciato lì per inanzi dal general Pesaro, con grande autorità fece esseguire il sudetto ordine senza gran suspetto, che si fosse mosso per odio particulare contra quella communità, la qual scrisse de qui, et ricercò, che fusse levato di quel paese; et meser Vicenzo Zustignan, mandato ad una delle guardie di quella provincia, scrisse, che quella città era malissimo governata, et che la fortificatione et ruina del borgo era stata mal intesa; onde fu scritto al Badoer, che dasse buon ordine alle cose di Zara, et andasse a Sebenico, et assicurasse quella città, facendoli intender, che questo stato haveva sommamente a cuore la sua difesa, et che ad ogni modo si provederia a suoi bisogni; et facesse subitamente acconciare et ricomodare li molini, et rifare quelli del borgo con li orti d'un monasterio, che havevano dimandato, et di qualche altro luoco, che li paresse, si che rimanessero accomodati, et facesse partir il Priuli di quel paese, et andasse a Corfù a trovar il general Capello. Quando li Turchi si accostorono a quel territorio, i soldati, che erano alla custodia di Silonichio (Zemonico), giurisditione, che era d'alcuni gentilhuomini di questa città da ca Veniero, abbandonarono quel luogo, et li Venieri rimessero alcuni Schiavoni, i quali lo mantenero valorosamente contra Turchi, in modo che si partirono del loro paese, lasciando a Nadin et Vrana 150 fanti et 100 cavalli per luogo et 400 alli confini, et si inviorono verso la Bossina et Ongaria. Et acciochè li nemici non occupassero la città di Nona già abbandonata dalli nostri, Camillo Orsino andò ad assicurarla. Et quelli di Antivari, non potendo resistere alle loro incursioni, si levorono con grande insolenza contra meser Lunardo Loredan suo rettore, il quale insieme con gli altri rettori di quella provincia scrissero d'esser in gran bisogno di viveri, onde fu mandato a Zara 5 milla ducati, et fu deliberato di far un proveditor in Almissa per quatro man di eletione."

„Stando le cose della Dalmatia in questi termini, Camillo Orsino scrisse alli capi del consiglio di dieci, che haveva in esser 4000 fanti et 100 cavalli, et che li Turchi erano lontani et pochi, et che Obrovazzo, Nadino et Vrana erano mal presidiati, et che sentiva di far la loro

impresa, come anco sentivano tutti li rettori di quella provincia, et senza aspettar altro ordine si mosse con 1400 fanti et con quelli cavalli, che erano nel paese et alcuni pezzi d'artegliaria, et andò sotto Obrovazzo, et entrò nella rocca per la ruina fatta nella muraglia, et la prese con circa 300 anime. Poco doppo calorno 5000 Turchi per soccorer i luoghi suddetti, et meser Francesco Barbaro proveditor de cavalli leggieri, il qual haveva dimandato licentia di ripatriare, scrisse, di haverla dimandata, perchè li era parso all'hora, che non vi fosse bisogno della sua opera, ma per la sopragiunta de nemici si offerisse di continuar non solamente come proveditor de cavalli leggieri ma come semplice soldato, et gli fu commesso, che rimanesse, et mandatigli 12000 ducati per dar paghe alle genti et proveder alle fabriche; et per simil bisogno furono mandati 2000 ducati a Cattaro. Et perchè li 5000 Turchi si partirono in molti luoghi, furono poco stimati, perchè li nostri erano molto più uniti a piè et a cavallo. Il Badoer scrisse anch'egli et essortò, che si facesse qualche impresa, perchè si spendeva 25000 scudi al mese tra la fabrica et li pagamenti delle genti, le quali si invilivano et minaciavano partirsi per non star in otio senza speranza di bottino."

Mentre si era mandato a far gente in Baviera, il duca d'Urbino presentavasi in collegio, proponendo la riconquista dei luoghi perduti nel territorio di Zara, offerendosi „di farla in persona con 1000 fanti oltre quelli, che erano lì, et con 600 cavalli leggieri, 12 pezzi d'artegliaria grossa et 18 di minuta, con certo numero di guastatori et scarpelieri, offerendo l'impresa di Tnina, Olizza, Ostrovizza, et assicurar quei luochi della Dalmatia, et diffenderla con poca spesa, obligandosi di espedir il tutto in doi mesi, et di non dare maggior spesa, che di doi paghe; ma non passarono molti giorni, che ritornò in collegio, et forsi havendo inteso et presentito, che meser Lunardo Emo solo sentiva d'accettar il suo consiglio, et disse, che haveva considerato diligentemente sopra l'aquisto di Obrovazzo, et che gli pareva, che si dovesse far ogni opera di conservar quel luogo, et che a tenerlo et assicurarlo et a far la ricuperation di Nadino et Vrana bastava Camillo Orsino con le genti, che haveva, et 500 fanti appresso, che se gli mandasse. Quanto a gli altri luoghi haveva considerato, ch'era difficultà condursi dietro li viveri, et che bisognava far un deposito fra terra, et haverne anco a marina, onde tutto il collegio propose di scrivére a Cavazza, che sodisfacesse integralmente tutti li Tedeschi et li licenciasse del tutto, dicendo alli loro capi, che questo stato era certificato, che l'essercito del Turco non era per venir a nostri danni, et che non havea più bisogno dell'opera loro. All'incontro meser Lunardo Emo propose di far l'impresa raccordata et consigliata come di sopra, et parlò in questo modo: io non laudo, che si licentia questa gente, come è proposto, perchè mi pare, che per la presa di Obrovazzo li Turchi siano necessitati di penetrar in quelle parti, et in quel caso se haveremo le genti fatte, potremo difendersi et conservar il nostro, potremo tentar la ricuperatione di nostri luoghi, et far l'imprese consigliate da tutti eccetto che ultimamente dal duca d'Urbino, mutato forse d'opinione per haver presentito, ch'io son solo di questo parere. Senza questi luoghi non si può dire, che Zara sia nostra, perchè li sono nel cuore, et chi è signor d'essi, è anco signor di quel

territorio et in libertà di depredare quel paese e di tenir quella città assediata sempre; et se a tempo alcuno si deve far questa impresa, è da farla adesso, perchè li Turchi sono ancora lontani in modo, che non si perderà tempo, et si espediremo in pochi giorni et poca spesa. Due paghe 26000 ducati importano delli 10000 fanti; quella delli cavalli sarà intorno 20000, talchè non si perderà 50000 ducati, e tutto questo denaro è in essere, perchè si ha da 40000 ducati, se ne deve scuoder dal clero 150.000 et da terraferma 50.000. Se licentierete questa gente, la qual è la mittà di quella, che ne bisogna, non potremo mostrar la facia al nemico in caso, che 'l voglia ricuperar Obrovazzo, et perderemo bellissima occasione di assicurar la Dalmatia con perpetuo pentimento, perchè il paese è fertilissimo de grani, de animali, de miele, di boschi pieni di legne di quella sorte, che bisogna alla casa dell' arsenal, et ne darà 25000 scudi d'entrata in luogo di quei, che s'ha perso in arcipellago, et saremo costretti per non perder il resto di quella provincia tentar questa impresa in tempo, che haveremo qualche grosso incontro de nemici, che non potremo loro resistere, et se resisteremo, sarà con agiuto de nostri confederati, li quali per aventura pretenderano poi ragion sopra, quando non per altro, almeno per esser stati altre volte delli re d'Ongaria; offenderete questa gente tedesca, la quale, per esser stata condotta per più d'una paga, venirà a rimaner ingannata della fede, che gli havete data, gente, che conosce l'offese, che li sono fatte, che potrebbe facilmente risentirsi con metter a sacco la patria del Friuli, o almeno col negar di servir più questo stato nelli suoi bisogni; gente, che li duci di Baviera hanno fatto ogni opera per farvela havere, hanno esborsato denari, perchè venga, et l'hanno quasi sviata dal re christianissimo per farvi servitio. Non rifiutate dunque l'occasione, che dio vi manda, che vi assicura la Dalmatia con poca vostra spesa et con gran facilità et utile. Gli rispose meser Alvise Gradenigo savio del consiglio, e parlò in questa sentenza: il collegio si muove con buona ragione a consigliar, che si dia licentia alla gente tedesca, perchè considera, che adesso non è tempo di far l'impresa, che si dice, et il stato delle cose nostre presente non comporta, che entriamo in spesa maggiore; havemo la nostra armata debolissima, havemo pochi soldati parte amalati et parte disarmati, l'agiuto delli confederati non appare, et quello, che è comparso, è cosa di poco momento, perchè il papa è obligato di far 32 galee, non ne ha fatto più di 24 tutte mal al ordine, l'imperatore non si è mosso ne per terra ne per mare, Barbarossa è unito con grossa armata, potremo esser certi, che il fine del gioco sarà, che conveniremo accordarsi col Turco. Il suo essercito è inviato verso Ongaria; se gli teneremo dietro le spalle questa impresa, lo veniremo ad irritar maggiormente et a rivoltarlo contro lo stato nostro. Non è sano rimedio tirar gli humori al cuore; è troppo periculosa cosa per ricuperar doi castelli provocar Turchi, che vanno in Ongaria, e venire in Dalmatia contra di noi et in Friuli È bene, et è sicurtà nostra, che 'l nemico s' allontani, et agiutar se si può questa sua intentione. Se teniremo questa gente, et che li Turchi non callino, l'imperator et il re di Romani la dimanderà per difesa dell' Ongaria. Se non gli la darete, l'offenderete; se la darete, restarete a grandissima spesa obligati; et pur senza questa occa-

sione faciamo spesa eccesiva, et si trovamo in stretezza et necessità, perchè non havemo in esser più che 25.000 ducati di contanti, e si deve mandar paga alle genti, che servono adesso in Dalmatia, all'armata di mare, fortificationi et altro; bisogna 10.000 fanti, li Tedeschi sono cinque mille e non più, ne bisogna altretanti; avanti che questi siano passati in Dalmatia, sarà passato il termine dell'altra paga, et l'impresa non si spedirà così presto, che non voglia dilatione; et quando non havessero a tempo le loro paghe, dariano il guasto a quella provincia, li popoli si absentariano, si vedriano questi canali et strade piene di Dalmatini fuggiti dalle mani de Tedeschi con maggior spavento, che non fariano de Turchi; oltre che è facil cosa. quando si voglino condur in Dalmatia, non venghino, perchè è stato loro detto di condurli in Friuli; e quando venissero, è da creder, che voriano pattegiar d'haver tre o quatro page. Non si deve dir, che licentiandoli si tenirano offesi, et ricuserano di servir in altre occasioni, perchè stimano il denaro, e lo piglierano, quando gli lo offerirete, et si scorderano d'ogni altra cosa, et vi presterano l'opera loro ad ogni vostro beneplacito. Manco resterano offesi li duchi di Baviera, perchè sono rimborsati delli suoi imprestiti, anzi resterano sodisfattissimi, perchè haverano il modo di gratificar il re christianissimo, che gli li dimanda, in modo che per le cose è a proposito licentiarli secondo l'opinione del collegio. Et fu deliberato secondo questa opinione."

Ritornava Giacomo da Pesaro capitanio general di mare a Venezia pel disarmo, giustificando nella sua relazione gli accidenti avvenuti durante 10 mesi e 15 giorni di suo governo. Lo stesso faceva Giovanni Vitturi anch'egli capitanio general da mare. Si prendono vari provedimenti per incassar danari. Si teneva il congresso di Nizza, ove riesciva al pontefice appena a conchiudere le tregue tra l'imperatore e il re di Francia per dieci anni. Intanto la stagione procedeva a gran passi innanzi, ne l'imperatore movevasi a dar soccorso a Veneti, esposti soli a sostenere l'impeto di tutte le forze nemiche. Appena alla fine di agosto si mosse il Doria, capitano dell'imperatore, colla sua armata, e a 7 settembre si univa col capitanio veneto Capello e col patriarca Grimani comandante delle galee pontificie. Sotto Prevesa si scontrò l'armata dei collegati colla turca, ma Doria in due riprese tratenne l'armata dalla battaglia e da sicura vittoria.

„A 27 d'ottobre la nostra armata prese Castel Nuovo et il castel di Risano, et fu fatto bottino di 60.000 ducati, ma le genti spagnole incontrorno le ciurme, che lo conducevano a galea, e gli lo tolsero. In Castel Nuovo furono poste tre insegne, una del pontefice, una dell'imperatore et una di questo stato e 4000 Spagnoli sotto un capo dell'Arcon di Sicilia et un Spagnolo; l'altre genti Spagnole furono imbarcate su le navi, et mandate a Lipari in Sicilia ad invernare. Et perchè la custodia di Castel Nuovo era restata in mano de Cesarei, fu scritto al generale Capello, che per i capitoli della lega l'aquisto di quel luogo era per conto di questo stato, et ne fu dato aviso al prencipe Doria. Meser Alvise Gradenigo savio del consiglio gli voleva per ogni modo commetter, che lo dicesse al prencipe; ma fu considerato da meser Marco Antonio Suriano, che parlar alla aperta al prencipe era un pres-

sarli, che cedesse quel luogo, et farebbe effetto di rotura con lui, col quale non era tempo d'haver mala intelligentia, discorendo et consigliando, che si scrivesse all'imperatore, et che fra tanto, che venisse la risposta, si tratasse col pontefice. Così fu scritto a Roma et in Spagna circa l'osservanza delle capitulationi; et perchè l'armata nemica, partita il mese di novembre dalla Vallona, era andata verso levante, fu deliberato di ridur la gente della Dalmatia in 1500 fanti, e dato licentia a Camillo Orsino governator generale in quella provincia et al proveditor Badoer di venir in Italia. Il principe Doria, vedendo allontanata l'armata nemica, mandò le galee ad invernar a Brandici et a Lipari, e il Grimani anco se n'andò verso Ancona." Indarno il Capello si sforzava trattenerli, offrendo loro biscotti e farine, ed eccitandoli all'impresa di Durazzo. Doria gli rispondeva: „che non era più tempo di far impresa, ma d'invernare." Furono mandati al general Capello a Curzola 30.000 ducati per le paghe, ed inviato il proveditor Barbaro con altri 12.000 ducati in Zara per lo stesso oggetto e per fabriche 2000 a Cattaro. In luogo del Capello viene eletto a primi gennaio 1539 Giovanni Moro, e in luogo del doge Gritti morto a 28 decembre Pietro Lando. Indi a poco „meser Alvise Badoer tornò dal suo governo della Dalmatia, fece la sua relatione, et fu eletto in suo luogo meser Marchio Michiel con 150 ducati al mese." Giovanni Moro moriva pure due giorni avanti la sua elezione in Candia, e fu fatto capitanio general Toma Mocenigo. Le maggiori difficoltà in Venezia s'incontravano nella mancanza di danari, e quindi a lungo dibattevasi ne' consigli circa il modo di procacciarlo. La Francia poi procurava a Constantinopoli per tregue generali.

„A questo tempo (in sulla fine d'aprile 1539) le genti Turchesche cominciorono a moversi in Dalmatia, onde per assicurar le cose quanto più fosse possibile in quella provincia fu mandato a Zara meser Gerolemo da s. Michiel ingegnero per sollecitar la fabrica della fortezza, massimamente dalla porta di s. Francesco. Rissonava anco, che li Turchi trattavano la ricuperation di Castel Nuovo con l'armata; perciò fu scritto al regimento di Cattaro, che attendesse alla buona custodia et difesa di quella città, e gli mandarono 300 fanti e 600 stara di biava, assicurando, che se gli daria ogni altro sussidio, che facesse bisogno."

L'imperatore Carlo intanto continuava a non badare minimamente ai patti della lega, alle promesse più volte fatte di andar solo col principio di questo anno alla testa dell'armata a Constantinopoli; anzi faceva conoscere a Venezia, non poter scendere in Italia stante la gravidanza della moglie; non poterle accordare la tratta dei grani dal Napoletano, avendone egli di bisogno; essere pronto di consegnarle Castel Nuovo „ma che gli pareva honesto, che le genti si sodisfacessero per terzo dalli confederati secondo la contributione delle altre spese. Ciò dava motivo alla repubblica a darsi pensiero unicamente ai casi propri. Dovendo sul principiare di quest'anno passare a Costantinopoli Lorenzo figlio naturale del fu doge Gritti, veniva incaricato di trattare la pace col Turco secondo le capitolazioni vecchie e verso reciproca restitutione de' luoghi occupati d'ambe le parti" et trovando difficultà sopra Nadino et Vrana, potesse spendere 50000 ducati per haverli, overo prometesse un censo di 500 ducati all'anno; et non potendo concluder pace, cercasse

di concluder tregua." Riusciva al Gritti d'indurre Aiax bassa ad una tregua di tre mesi, cioè dal 20 marzo al 20 giugno. Giunto il Gritti a Venezia, fu essa tregua pubblicata per tutto lo stato, e venne tosto eletto Pietro Zen ambasciatore a Constantinopoli per trattare la pace. Intanto espedivasi il Gritti pure come ambasciatore a Constantinopoli, affinchè si occupasse a tener vive le trattazioni con Aiax fino l'arrivo del Zen. Di tutto ciò si dava parte al pontefice, che ne restava soddisfattissimo in quanto a tregue, e all'imperatore in Spagna, e ringraziavasi il re di Francia, che coi suoi agenti sosteneva i vantaggi della repubblica.

Partito l'ambasciator Zen da Venezia, da Sebenico passava a Serajevo in Bossina, da dove postosi in viaggio, a poca distanza da questa città fu preso da malatia tale, che non gli fu possibile proseguire il viaggio. In luogo suo venne tosto eletto Toma Contarini con ordine di partire tantosto. Tornato il Gritti a Costantinopoli, otteneva la prolungazione delle tregue pei Veneti soli fino a 20 settembre; e avendo rilevato, che l'ambasciatore francese Rincone per l'odio contro l'imperatore faceva danno anco alla repubblica, eccitando i Turchi alla ricuperazione di Castel Nuovo e a domandare a Veneti per la pace Cattaro, Corfù e Napoli di Romania (pensando così di forzare essi Veneti ad abbandonare l'imperatore e a darsi al suo re), si pose a guardagnarsi i favori di Aiax bassà con promesse di grossi doni. A Venezia poi dopo lungo dibattimento si stabiliva di tener l'armata fuori del colfo, si armavano nuove galee, e si facevano milizie. „Ai 7 di luglio fu deliberato di far 10.000 fanti, e tutto il collegio eccetto meser Lorenzo Moresini savio degli ordini propose di far un proveditor in Dalmatia con 160 ducati al mese et obligo di partir alli dieci di lugio con doi persone et un secretario, et andar a visitar et sopraveder le marine et isole di quella provincia, et far scielta della gente inutile a servir al remo, e mandarla in quei luoghi, che gli paresse, essortando gli altri ad andar su l'armata. Il Morosini voleva, che fosse dato questo carico al capitanio del colfo, dicendo, che con l'eletione del proveditor non si provedeva al bisogno, il qual era urgente et non pativa dilatione, et il proveditor eletto haveria voluto tempo; disse, la spesa del salario, cavalcadure, barche et altre cose non necessarie al capitanio del colfo. Meser Lunardo Emo savio del consiglio rispose dicendo, che 'l capitanio di colfo haveva molti altri carichi, nelli quali occupandosi non haveria potuto suplire a questo. E fu deliberato secondo l'opinione del collegio."

Intanto Barbarosa usciva coll'armata dallo stretto, e giungeva nel golfo. A 29 agosto venne la nuova a Venezia, che i Turchi erano andati all'assedio di Castel Nuovo. Fu espedito il general Mocenigo con ordine, che non partisse da Zara, e venne dato ordine per nuovi armamenti di galee e navi e mandati 2000 ducati a Zara. A 3 di luglio aveva dato il Doria l'ordine di consegnare Castel Nuovo a Veneti, ma verso grosso esborso di danaro per le spese, onde venivano incaminate a Roma le trattazioni in quanto a quest'esborso, e perciò non si era effettuata la consegna.

„Hebbe Barbarossa a questa fatione (ossia contro Castel Nuovo) 90 galee e 30 fuste sotto Dragut. Occorse in questo assedio, che havendo li Turchi preso un turione, si fecero forti in quello, onde li Spagnoli

per rovinarlo, gli fecero una mina, ma la polvere diventò humida et non fece l'effetto, che desideravano, poi assicurata dal fuoco si come doveva andar inanti a rovina de Turchi, diede in dietro, et fece grandissimo danno a Spagnoli. Sucesse poi, che a 7 d'agosto Turchi, doppo date tre battaglie generali alla terra di Castel Nuovo, la quale haveva patito grandemente dall'arteglaria et dalla fame, l'hebbero in capo da tre giorni con morte di 300 Spagnoli oltre 300 che menavano prigione con diversi capi, tra gli altri il mastro di campo, si diedero tutti in fede a Barbarossa salva la vita loro, et con pretesto, che fossero capitati in mano de gianizeri disse d'haverli comprati da loro, et li mise tutti a remo. Doppo fatta questa impresa in colfo di Cattaro, dove è posto il detto luoco in sito alto, scrisse a meser Giovanni Mattheo Bembo rettor di quella città, e gli mandò a dimandare il castel di Risano, dicendoli, ch'era luogo, che aspettava al signor Turco. Meser Giovanni Mattheo gli rispose con sue lettere, che questo stato havea mandato ambasciator alla Porta a trattar la pace, et che ivi si faria risolutione del tutto, e gli mandò a donare 400 scudi d'oro in un tazzone, il quale egli li mandò indietro, e gli fece dire, che 'l suo signor li havea commesso, che si facesse cieder tutto quello, che questo stato possideva da Cattaro in là verso levante, onde si preparasse di darglilo. Replicò il Bembo, che avertisse di non rompere le triegue fatte, et considerasse il rissentimento, che ne riceveria il re di Francia, il quale haveva mandato huomo a posta per la tratatione della pace a Constantinopoli; ma che volendo quella città, andasse pigliarla. Il messo, che andò a Barbarossa, vide seco il rettor di Rizano Giovanni Alvise Zane, il quale se gli havea reso. Era stato scritto per consiglio di dieci al proveditor Contarini, che venendo Turchi a danno di questo stato, andasse a trovar il Doria nelle aque d'Otranto, dove si trovava con 45 galee, et si unisse con lui; et perchè si dubitava, che andasse all'assedio di Cattaro, et che 'l principe Doria ricusasse d'unirse, a 22 del sudetto mese d'agosto fu proposto di scriver al papa et ad esso principe, che questo stato si trovava in mare circa 90 galee benissimo all'ordine, oltre le quali havea armato 10 galee grosse et dieci navi, et che saria a proposito unir l'armate per poter più sicuramente difender la città di Cattaro, la quale per il vero si può dire, che sia chiave non meno della Puglia e della marca d'Ancona, che della Dalmatia et dell'Albania. Meser Giovanni Donado fu de miser Bernardo, il quale entrava in Pregadi per deposito, et meser Gerolimo da Pesaro avogador estraordinario contraditto, e fu parlato per la loro opinione come qui sotto: Io sento, che si differisca scriver d'unir l'armata nostra col Doria, perchè fin hora non si sa, che Barbarossa sia andato all'assedio di Cattaro, et la certezza non può scorer più d'un giorno. Et se fosse venuto il caso di questo assedio, mi pare, che la provision, che si tratta di fare, saria inutile e nociva: inutile, perchè disegnate da voi soli, che queste armate vadino a quella difesa unitamente, come se farlo fosse in vostro piacere; nociva, perchè havete da negotiare con chi ha mala volontà verso di voi, et l'essempio del 1537 pur troppo dimostra l'uno e l'altro, perchè da voi soli faceste la lega, et disegnasti vanamente tante facende con gli agiuti di costoro, et loro hanno atteso a tratenersi nella guerra, e ciò con le loro persva-

sioni havete senza fondamento sperato vittoria del nimico, e sete condotti nelle presenti calamità; onde è pessimo consiglio senza occasione dar l'armi nostre nelle mani di colui, che come capitanio della lega potrà disponer d'essa a beneplacito suo. Sapete come sete stati trattati in tutta questa guerra, che potete dire di portar per l'inganni suoi squarciato il petto, e dalle passate operationi potete conoscer quello, che farà nell'avenire, se vi unirete con lui; e pur mi meraviglio, che meser Vicenzo Capello, vedendo quello, ch'io pronosticai di costoro al principio della guerra esser tutto riuscito vero, che adesso havendo lui veduto praticato e sentito l'operationi loro, proponga insieme con gli altri d'unir di nuovo l'armata nostra senza bisogno; sapete la pratica, che hanno tenuto con Barbarossa per accomodar particularmente le cose dell'imperator sòtto pretesto di levarlo dal servitio del Turco; aprite gli occhi, ricordatevi, che si tratta d'ogni cosa, e considerate, che è officio di cadauno a tempo si travaglioso, come è questo, metter sotto le spalle e far la parte sua senza andar per man d'altri, li savii col consiglio, li ricchi con li denari, li forti con la vita, la quale rimanerà più lunga a tutti loro, morendo in difesa della libertà comune per la memoria eterna, che lascierano del nome loro, che vivendo molti e molti anni in servitù della patria, et perchè col consiglio, con i denari e con i soldati si fanno tutti gli atti della guerra, s'ogn'uno risponderà a quell'obligo, che ha per natura; et se per interesse particular vostro guarderete di non fallir in queste importantissime deliberationi, potrete esser certi di metter fine a questa guerra con vostra imortal gloria d'haver saputo resister ad un tratto alla potentia formidabile del Turco et alle astutissime insidie di costoro; ma guardino li savii, ch'ingannati da falsa ragione con pensiero d'assicurarsi dai pericoli turcheschi, non vi mettino in servitù di Spagnoli, error senza dubbio più grave del primo et di maggior importantia per tutti i tempi appresso tutte le genti, che huomini di tanto senno, quanto che voi sete, e di tante richezze, che mai li padri vostri persero guerra per mancamento de denari, e di tanta virtù, che altre volte domaste le più barbare nationi con sempiterna laude vostra, habbiate potuto resister all'impeto delle forze de Turchi, e diate incautamente nelle reti de Spagnoli, come vi occorerà, se accetarete il consiglio, che vi è proposto. Guardate dunque di caminar sicuri sopra questo giaccio, e credete certo, che 'l più utile soccorso, che posiate havere, è l'esser cauti e ben avertiti nelle vostre operationi, e principalmente non procieder con tanta sollecitudine e precipitio delle cose vostre ad unir la nostra armata con quella di Carlo V imperator. — Et con questo parlamento, passato senza risposta, non fu fatto deliberatione alcuna, ma si attese a fornir li depositi d'ogni sorte di munitione, et furono assignati particularmente al proveditor sopra l'artegliaria 20.000 ducati delli 200.000 imposti di già alla terra ferma, et per consiglio de signori X fu scritto al general, che in caso, che Turchi havessero invaso luogo alcuno di questo stato, attendesse con ogni vigilantia a conservar le galee, che haveva seco, perch'era ferma intentione di quel consiglio di ritirarle in questo porto, in caso che sucedesse qualche sinistro delle cose nostre."

„Mentre, che si stava in queste consulte, et che si deliberava delli

[illegible]

[illegible] a Costantinopoli, e tosto dava opera a trattare la pace. „A 5 settembre fu commesso al capitanio generale, che consigliasse con li rettori della Dalmatia et con gli huomini da guerra, che si trovavano in quella provincia, la fortificatione di Zara, Sebenico e Cattaro, et che andasse in ciascuno d'essi luoghi, facendola effettuare con ogni diligentia; e gli furono mandati per tal effetto [illegible] ducati con promessa di mandargliene altretanti il mese prossimo et tanti il mese sussequente; et dati circa ciò quelli ordini necessarii, andasse fino a Corfù. Fu anco proposto di far un proveditor sopra le fabriche di Sebenico, et prima fu deliberato di nò; poi meser *Lunardo Emo* essortò il senato ad accettar il consiglio del collegio, et fu deliberato di farlo." Le trattazioni a Costantinopoli furono brevi. Il Turco da prima chiedeva da Cattaro tutte le terre venete in Levante,

in fine limitavasi a Napoli e Malvasia. Contarini domandava la pace secondo il statuquo ante bellum, non avendo ulteriore facoltà, e venne licenziato. Procuravano in seguito l'imperatore e il re di Francia, che dovevano tra breve abboccarsi a Parigi (6 gen.), col mezzo dei loro ambasciatori a rimuovere la repubblica da ogni trattazione di pace col Turco; essa però, vedutasi da tutti abbandonata, esausta di forze e quindi non atta a sostener sola l'impeto dei Turchi, a 27 decembre deliberava di mandare Alvise Badoer a Constantinopoli a ritentare le trattative di pace, mentre in Dalmazia si stipulavano tregue col bassà di Bossina. Badoer, giunto a Constantinopoli, trovò le pretese anteriori ne' Turchi, e gli fu forza di cedere Napoli e Malvasia e promettere 300.000 ducati per avere la pace, coll'obbligo però a Turchi di restituire Nadino e Vrana in Dalmazia. Il primo avviso giunse a Venezia a 28 maggio. Compariva tosto in collegio D. Diego ambasciatore spagnuolo, esponendo il suo dubbio, che la repubblica possa venire a far pace da se senza i collegati. Rispondevagli il doge, che abbandonata da tutti, ad esposta a sicura rovina, dovette farlo per cruda necessità. Conclude l'autore questa sua narrazione colle seguenti parole:

„In questo modo fu dato fine alla guerra de' Turchi, rotta per poca prudenza de ministri o per l'astutia di quei prencipi, a chi metteva conto, che occupassero l'armi loro contra questo stato; guerra certamente fatta con notabilissimo interesse et con grande pericolo, et finita con grandissima perdita di riputatione, et con chiara prova della sproportione delle forze di questo stato et quelle de Turchi, et della mala volontà de principi verso di noi, delle quali tutte cose è facile a conoscere, che l'arte della quiete e della pace e la conservatione et l'alimento di questa republica et li travagli della guerra sono il veneno et la ruina sua."

XVII.

Oratione di Marco Foscari,

nella quale consiglia a venire a qualche accordo con Solimano, et a deppore l'armi.[1]

Io non posso dire d'havere al presente mutata sentenza, poi che sempre fui di questa stessa opinione, che si dovesse rispondere alle lettere del bailo, et non disprezzare il negotio della pace; ma dirò ben,

[1] Dal codice Brera I. n. 4. dell'imp. biblioteca di corte in Vienna. Marco Foscari fu uno tra i più distinti senatori veneti a suoi tempi. Poche notitie però abbiamo intorno la sua vita. A 8 ottobre 1518 era savio di terra ferma (Cicogna Iscr. Ven. III. 512); del 1529 trovavasi alla giunta de' pregadi, e perorava nell'atto, in cui si dava la commissione a Andrea Navagero destinato ambasciatore in Francia (Cicogna l. c. VI. 280); e nel 1535 andò ambasciatore unitamente a Francesco Grimani, Giovanni Delfino e Tommaso Contarini a Carlo V imperatore a Napoli reduce vittorioso dall'impresa in Africa (Paruta I. 641). Dalla più sopra recata narazione di Francesco Longo rilevasi, che qual consigliere del doge ebbe più volte a levare la sua voce in senato durante questa guerra coi Turchi (1537—1540), consigliando sempre atti di prudenza e motivi di pace. Sembra, che la presente orazione

[illegible] per il molto bisogno, che ne ha il publico, et per la debolezza delle sostanze de privati diventeranno insoportabili, che con le borse de privati cittadini si possa sostentare una guerra, che ne porta di spesa oltre 200 mille ducati al mese, et similmente si compiacciamo nell'adulare a noi medesimi, che per non parere men grandi et men potenti si diamo a credere, che habbiamo ad riuscire facili le cose impossibili. Ma passiamo ancora più innanzi. Quale fondamento di gratia può farsi da noi sopra animi de altri principi di pensieri et d'affari diversi, et che si veggono con raggioni et con rispetti a nostri contrarii? Nel pontefice io supongo, che sia buona volontà, tutta via procede in ciascuna cosa con tanta irresolutione, che fra tanto noi del buon volere di lui non possiamo sentirne alcun frutto. Già sono molti mesi, che si tratta, che alla repu-

blica egli tenuta in sul principiare del 1538, quando la prima volta s'erano incominciate le trattative di pace col Turco mediante l'opera del bailo in Costantinopoli. Sapiamo in fine, che a 16 novembre 1542 fosse stato dagli inquisitori imputato di secreti convegni coll'ambasciatore di Francia (Romanin. VI 83).

blica sia concesso il potersi valere (si puo dire delle cose nostre proprie) della decima parte dei beni del nostro clero per aplicare il denaro, che si tragge dalla vendita di questi, in uso così pio et in tempo di tanta neccessità; non dimeno ben che ei habbi dato di continuo buone parole, non è ancora voluto condiscendere a farne alcuna espeditione; ne sono io ancora ben conscio di ciò, che habbia a succedere; et se debbo confessare il vero, dubito assai, che il volere in certa apparenza sodisfare all'ufficio debito al carico, che egli tiene, lo facci in questo negotio della lega dimostrarsi più ardente nelle parole di ciò, che è negl'effetti et nel secreto del suo animo. Et pur dovessimo accorgersi, che già qualche tempo in quà è fatta cosa quasi ordinaria ne pontefici il proponere imprese di leghe et di crusciate contra infideli, et mostrarsene molto desiderosi et solleciti; tutta via quante ne habbiamo vedute doppo che la potenza de Turchi è cresciuta a questa summa grandezza, così dell'animo dell'imperatore vedo, che se si vuole prendere argumento di cose misurate secondo il desiderio nostro, et che lo dimostrino tale, quale tornarebbe a noi bene, che egli fosse, che quale veramente sia. Ma perchè non consideriamo appresso molte altre operationi, che sono aperto inditio, che per l'animo di lui invero si volgano altri diversi pensieri et separati da nostri interessi, o almeno non vi sia questo vero desiderio della essaltatione della republica nostra, et quel zelo del bene della cristianità, che si persuadono alcuni, prestando troppa fede alle sue parole dimostranti ad allettarci ad confederatione, che a lui torni utile et commoda, et scordandosi quelle cose, che ponno fare impresione diversa; però che vinto dalla forza della verità, ha pur confessato più volte di non poter quest'anno fare altra lega che diffensiva, ma che però devono alla republica riuscir men gravi quei danni, che per questo convenisse sentire, poichè poteva sperare di presto restorargli. Non ha egli stesso affirmato al nostro ambasciatore, quando intese gli andamenti del Doria, et la subita sua partita da Napoli, che questo era huomo poco amico della republica? tutta via lo propone hora per capo della lega, la quale dice farsi principalmente per serviglio di lei? Non voglio stare hora a discorrere de vasti et ambiziosi suoi pensieri indirizzati, come si è chiaramente scoperto, all'imperio di tutta Italia, poichè non è alcuno, che non conosca, quanto a queste sue machinationi è contraria la grandezza et prosperità del nostro dominio, et quanto di commodo et per quante vie possa egli ricevere dal tenere noi impliccati in questa guerra per alleggerire se stesso dal peso di molte spese, et pur che con la debolezza nostra può trovare opportunità di accrescere la sua potenza, et di farsi finalmente quasi solo arbitro delle cose d'Italia? Ma Ferdinando rè dei Romani, il qual pur dinanzi si mostrava così caldo nel prendere l'armi per desiderio di vendicare le tante ingiurie ricevute da Turchi, di quale animo pensiamo, non che egli sia? quale speranza gli resta di poter movere i suoi popoli a tale impresa doppo ricevuta così grande et nottabile rotta in Ongharia, nella quale ha perduto il fiore della gente, et ciò, che non meno importa, la reputatione sua et l'ardire de suoi soldati, onde si può credere con raggione, che egli sia più tosto per istimare a questo tempo grande ventura il potere riporsi un pezzo, et mentre il suo nimico teniva impiegate le forze contra

di noi, attendere a riffare i suoi danni, che per eleggiere d'entrare in novi oblighi di continuare la guerra. Ma della pace tra cesare et il rè di Francia, la quale viene supposto, che seguir possa facilmente, onde si prende di gratia l'argomento, erasi ridotto il convento con grande speranza dell'accordo; ma fatta ogni prova indarno, già lo veggiamo disciolto, et la tregua di breve tempo per le cose del Piemonte è nata anzi da necessità et da stanchezza, che da animi riconciliati et desiderosi di quiete. Et per certo, se noi ben pensare vogliamo all'importanza di questa cosa, doveremo istimare questo principalissimo fondamento di tale nostra risolutione. Concio sia che come sempre per confessione di tutti sta riposta la maggiore et più ferma speranza de buoni successi della lega nella concordia, che havesse a seguire tra principi, et da questa opinione siano stati scorti a passare così inanzi nella trattatione della lega, essendone dall'uno et dall'altro di loro data di cio buona intentione; cosi hora, essendo mutato lo stato et la conditione delle cose, giusta caggione ci è data di mutare proposito, et di ritirarsi dalla conclusione della lega. Vogliamo forsi scordarsi di ciò, che in tale proposito ha detto il pontefice, che senza la pace di cesare et del rè di Franzia la faccia della lega conviene esser pallida? ma non di meno l'istesso i principali ministri di cesare il conte di Agilar in Roma et qui a noi don Jopes non hanno più volte tenuta certa et affermatissima conchiusione, che a fare la guerra a Turchi era neccessaria la concordia et la pace tra principi christiani? anzi pur ha confessato l'istesso cesare ancora, havendosi fatto dire, che egli non si trova forze sufficienti di poter contendere col rè di Francia et insieme fare imprese contra Turchi, et proponere per all'hora solamente la lega diffensiva? Se dunque a questi principi è lecito per lor fini ambitiosi mantener le loro discordie, non curando del danno nostro anzi della ruina della christianità tutta, perchè devesi devedare a noi il pensare alla conservatione della republica et dello stato nostro, et per quelle vie, che ci sono concedute, tener lontani i maggiori pericoli? Ma se si dice, che sia consiglio di neccessità ad rivocare ad aiuti altri per sostenere la guerra, perchè non si possa far il medesimo conseguir la pace, et massimamente pace tale, quale sarebbe veramente desiderabile? Io già negare non voglio, che a qualunque strada si volgeremo, non siamo per ritornare da molti travagli; ma ben dico, l'accordo non essere tanto difficile, che si debba stimar molto parangonato a presenti pericoli. Sappiamo pure, che il primo bascia, al consiglio del quale il signore tanto differisce, è stato sempre bene affetto in questo negotio, et alle parole di lui debbono aquistar molto di fede i proprii suoi interessi, poi che la pace gli torna ad utile, et con la guerra non può avanzare ne grado ne richezze maggiori; et intendiamo ancora, che Barbarossa, non trovandosi in molta gratia del signor, desidera hora più d'andarsene in Algieri a godere il suo stato, che de havere più a travagliare, poi che vede mutarsi la sua fortuna. Dirò di più, che non so come possiamo così assolutamente affermare tanto, che Turchi habbino dispiaciuto questa republica et l'amicitia nostra, poi che in contrario veggiamo, quanto costantemente ci habbino per spatio di trenta cinque anni conservate le capitolationi della pace: et hora parimente, se vogliamo liberi d'ogni affetto considerare il dritto,

conveniamo confessare, che egli non prima, che eccitato et provocato da noi, ci ha rivolte contra le armi, talchè maggiore occasione habbiamo forsi di dolersi di noi medesimi et de nostri ministri, che di lui e delle operationi sue. Se i Turchi, come vien detto, havessero tanto la mira alla nostra ruina, quale occasione poteva loro offerirsi più opportuna, che hebbero questi anni passati in tempo di tante nostre calamità, quando tutti i principi cristiani havevano congiurato contra, quando per tanti successi aversi eravamo privi di forze, d'aiuti, di consiglio? et nondimeno non pensavano a darci alcun travaglio, ma nei nostri maggiori bisogni ci soccorsero di vettovaglie et di munitioni, lasciandone trare de loro paesi ogni quantità di grano, et mandandoci in libero dono le navi cariche di salmitri. Donde si traggie dunque questo tanto timore, questa pace così dubbiosa, questi immaginati sospetti? le quali cose supponendo ancora, che vere siano, come si può stimare sano consiglio per fuggire la guerra, per schiffare un pericolo incerto et lontano, ellegersi un pericolo certo et presente? basta solo dire, che nei tempi di così nostri lunghi travagli habbiamo potuto mantenere la guerra in terra ferma per spatio quasi di venti anni continui, perchè ci era aperta la porta del mare; onde erano a questa città somministrate le publiche et private ricchezze. Ma restando hora questa chiusa, ne resteranno insieme interditti i nostri traffichi, si scemano i datii, ogni persona d'ogni stato patisce, ogni cosa si risente. Ma della potenza de Turchi quante cose si potrebbono dire: imperio grandissimo, esserciti numerosissimi, copia d'oro, abbondanza di tutte le cose necessarie alla guerra, et ciò che m'incresce poter dire con verità, tale ubidienza et disciplina militare, quale più tosto si desidera che si osservi presso christiani. Però che altro possiamo o dobbiamo noi fare nello stato, che si ritroviamo, et contra un tanto nemico, salvo che andare temporegiando et aspettar fortuna migliore per la republica. Grande la vicisitudine delle cose humane, le quali per picciolo spatio a pena durano in un stesso stato, et il sapere conoscere li suoi avantaggi et disavantaggi, et aspettare il benefitio del tempo, è cosa propria de huomo savio. Et se noi guardiamo alle cose passate, troveremo, che in ogni tempo la guerra co Turchi è stata peso insoportabile alle nostre forze. Non volessimo la pace con Mahometto, la pace dopo la perdita di Negroponte, et sperando di ristorarla, non dimeno si convenne poi venire all'accordo con cedergli appresso Scutari et Brazzo di Maina. Da Baiassette, doppo essersi quasi consumata la republica con la lunga guerra, ci convenne finalmente con le conditioni, che ci propose, ben che più dure di quelle, che erano state riffiutate, ricevere la pace, per la quale oltrechè diversi altri luoghi presi et tenuti da lui gli fu ceduta la fortezza di santa Maura, che poco prima era stata recuperata da noi. Molti altri di questi essempii addurre potrei, et tutti d'infelice memoria, et nondimeno le forze de Turchi, massimamente in mare, non erano così grande, come elle hora sono. Non si lasciamo dunque tanto ingannare dall'aparenza delle cose, che abbandoniamo a migliori consigli. Il fare la guerra a Turchi pare cosa pia, cosa generosa, nondimeno chi con una pronta mente osserva, troverà, che nello stato et termini, nei quali hora è costituita la christianità, è cosa danosa et poco prudente, perchè molti et varii accidenti, che vi

concorrono, le fanno mutar natura; et quale di gratia maggiore impietà, che continuando nella guerra esponer popoli raccomandati alla nostra tutella a tanti stratii et a così certe ruine; ne sia inanzi gli occhi lo spettacolo miserabilissimo di Corfù, dal quale luogo sono state condotte via da Turchi in servitù quindeci milla persone. Il tentare imprese grandi è cosa da principe magnanimo et generoso quando così cosigli la raggione et la speranza, et quando altrimenti, è imprudenza et temerità l'esporsi a certi pericoli, quando schiffare si possano, che altro è, che tentare la providenza divina, et la parabolla, che si leggie nell' evangelio, che chi ha d'andare contra un nemico potente, deve prima con anima sedata pensar bene, s'egli possa con dieci mille huomini farsi incontra a quello, che con venti milla venga ad assalirlo. Non ha ella veramente la mira d'insegnarci nelle nostre operationi quella prudenza et maturità, la quale, come è stata in ogni tempo con grandissima sua laude propria di questo senato, così spero che hora non ci lascierà luogo ne di pentimento in noi medesimi ne presso agli altri d'alcum biasimo.

XVIII.

Dispaccio

di Alvise Baduario ambasciatore veneto presso il Turco intorno alla conclusione della pace.[1]

Serenissime princeps et domine domine excellentissime. Per Zanesino dragoman ho receputo lettere di vostra serenità cum senatu duo mano di 30 di avosto circa la materia delli capitoli et una circa il mandar delli danari de qui per causa della pace, et altre sue, alle qual per queste do risposta resoluta del tutto, et per tal causa non ho voluto scriver avanti, per non haver cosa perfetta, ne mi pareva conveniente signifi-

[1] Da una copia del 16 secolo in possesso dell'editore. Di Alvise Badoaro (Badoer) scrive Paruta Par. I. lib. IV, che nel 1538 fu mandato provveditor generale in Dalmazia con sede fissa a Zara. Nel libro seguente racconta poi, come tornato a Venezia nel 1539 venne spedito a Constantinopoli per trattare la pace, e le viccende da lui corse in tal incontro (V. Romanin VI. 56). Fornite le cose coi Turchi, rivedeva la patria, a principio da alcuni veduto di mal occhio per le tristi condizioni della pace stessa da lui trattata; poscia però, scoperti i traditori, cho avevano communicate all'ambasciator francese le secrete istruzioni del consiglio di X date ad esso Badoero, questi anzi ne trasse lode da tutti. Di lui trovo ancora notato nel libro *Novus* del maggior consiglio così: „Desiderando li nobili nostri Francesco Pisani et Andrea Loredan, olim (1539) sindici in Dalmatia, devenir all'espeditione del caso del nobil homo Alvise Badoer, olim proveditor general in quella provintia" etc. come anco lo domandano i figli di Alvise ecc. Sembra, gli fosse imputato un qualche abuso di potere commesso durante quel governo; ma siccome non si fa più oltre cenno di questa cosa, è da credersi, andasse assolto. Due Alvisi Badoaro nomina Cicogna a questo tempo; uno quondam Rigo avvocato fiscale veneto (III. 449), ed un'altro quondam Sebastiano nipote di Federico Badoero nel 1556 fondatore d'un'accademia delle scienze detta Veneziana o della Fama (III. 52—54). Secondo lo stesso Cicogna un Luigi Badoaro era nel 1537—1538 nobile veneto presso l'imperatore Carlo V. (III. 366).

cose, che stavano in pendenti, et che potean essere et non essere sa la durissima et difficile negociatione, che si ha con questi signor sa. Hora che con la gratia de dio ho firmata la pace et li capitoli ondo la intentione di vostra serenità et con quel mazor avantazo di llo è stato possibile, remanendo il ditto Zanesino con essi capituli, uale gionse de qui alli 23 del passato, veduto e considerato bene, nto vostra serenità mi commetteva. Il zorno seguente fatto intender magnifico Jonusbei, che volea andar alli bassà, lui vene a trovarmi, el qual parlai de tutto lo negocio, nel qual non vidi molta difficultà tutte le altre cose eccetta la Parga, della qual quando li dissi, che solutamente non ge la daria, rimase molto sopra di se, et se strinse lle spale. Io feci questo aposta, accio lui avanti di me lo dicesse al ssa, et il mio dir non li paresse tanto fastidioso, et così se ne andò, communicò al bassà tutto quello, io li havea ditto. Io sopragionsi et egociai sopra tutto quello, che si dovea, a parte a parte. Il qual usò one parole, et disse, ch'io metesse in scrittura in sustantia tutto quello, he io volea per la conclusione delli capitoli, et che venisse la mattina eguente al divan. Et revera mi parse esser bona cosa, perchè sua ignoria non era capace de tenir tante cose con le sue ragioni a memoria. La negociation fu così longa, che la durò per tre hore fino notte, per l che non hebbi modo di andar alli altri tre bassà; et dissi a sua signoria, che l'altra audientia veniria alla porta, perchè volea espedir prima le cose con li altri signori bassà; li quali il giorno driedo, che fu li 26, perchè mandai a dir a sue signorie, che voleva esser con quelle, mi fecero risponder, che non pigliasse questa fatica, et che facesse pur la scrittura, portandola il giorno seguente alla porta; la qual portai, et da poi presentai le letere di vostra serenità, che quella fa in risposta alle loro signorie. In la qual audientia fui travagliato da tutti quattro li bassà fortemente, che in vero è cosa incredibile di poter resister a tante ricchieste, a tante proposte et a tanta durezza, poi di voler ascoltar le ragioni et cause, perchè le loro opinione non sian bone. Data questa scrittura, et intesa la constante opinion mia nelle cose, che qui sotto dirò, con essa se ne andorno al serenissimo gran signor, dove stettero da terza fino passato mezzo giorno de assai, et io sempre aspettai, et ritornai fora. Mi fecero chiamar, et dissemi, chel signor era inclinato a far a vostra serenità ogni piacere, et sel conoscerà, che lei si porti bene et realmente con sua magnificentia, che l'haveria da lei ciò, che si volesse, et chel non apretiava ne le terre ne danari, che lei li daria al presente, ma che l'ha fatto solamente per recompenso dell'ingiurie, che li son sta fatte et danni patiti; non restando però li bassà di tentarmi et travagliarmi sopra le cose della Parga et delli molini di Sebenico per veder, se pur io havea intentione de ceder qualche cosa, et da novo intesa da me la resoluta et constante opinione mia nominata nella scrittura, che li deti se resolseno, che farian una modula de capitoli, et me la mandarian, acciò che la scontrasse, et in quella parte, che non mi piacesse, io acconciasse sopra un'altra modula senza postilar quella, la qual mi mandoron la sera, che fu alli 27 ditto, et la mattina seguente a giorno mandorno per un caus a veder, se io l'havea finita, instando grandissimamente la espedittione. Li mandai a dir per uno delli miei

dragomani, che a veder il numero grande de capitoli, et farli cavar de turco in lingua nostra bisognava haver tempo, et che faria con quella diligentia, che si conviene, come sempre ho fatto. Fatti venir tre dragomani et un scrittor turchesco, il giorno de 28 continuamente steti in la traduttione et consideratione delli soi capitoli scritti senza construtti et conclusione dalle cose, che havean ditte, et differente dalla mia scrittura data in molte cose, et oltra quello, che era stato concluso.

Al 29 fu compito ogni cosa, cioè fatti in lingua turca per me li capitoli secondo la mia intentione, una modola in lingua turca ma in caratere nostro et un altra in lingua et caratere nostro; ne potea far altramente, perchè il suo gran cancellier et li scrittori sono tanto duri et difficili in notar et conzar quello, che bisognava, che è impossibile a credere. Il magnifico Suefi bassà, che è solito fra una audientia e l'altra andar al suo giardino, andò, et per metter fine firmo ad ogni cosa deliberai andar a trovar sua signoria, et feci venir etiam il cancellier grande, il qual andò separatamente da me. Gionto al loco, che è distante da qui otto miglia, trovai, che esso bassà disnava, et me fece aspettar un poco di tempo, et fattomi venir, dove lui sedeva appresso una fontana di aqua nel suo albergo, mi fece bona ciera. Ben havete, ambasciator conciato quello, che accade. Resposi: signor, eran state notate molte cose contrarie a quello, che è stato parlato et alla mia scrittura; ho portato li capitoli datimi per vostra signoria: questi, che ho fatto, lei vedrà a parte a parte, et qui alla presentia sua è il suo gran cancellier; quel si noterà qui, non haverà più difficultà. Sua signoria tolse li miei capituli fatti in lingua turca in mano, et deti li sui al cancellier, et li mei dragomani havevan la nota cavata in turchesco in caratere nostro, et in questa forma si scontrava, chel bassà lezeva et il cancellier ascoltava et nui, et dove eran le difficoltà, lì se apontava et corezeva. A che io stava sempre attento con la mia scrittura, perchè io so, con quanta difficultà et con quanta varietà fano le lor cose, et massime dove non li torna utile; e poi vedeva il gran cancellier tanto difficile et contrario a notar quello, che dicea il bassà, che era cosa molto fastidiosa. Hor compito il tutto, et ordinato al gran cancellier, che non se havesse a variar l'ordine ditto, me partì, e stando sempre in sospetto, che non fusse notato in el modo ditto. A primo del presente mandai a dir a questo cancellier, che non segnasse della testa del signor li capitoli, se prima non si vedeva; el qual havea notato secondo la forma delli primi capitoli senza le correttioni, et havea lassato et variato molte cose in sustantia. Per il che mandai il mio segretario a farli intendere, che sua magnificentia havea contra l'ordine posto fatto molte cose, che non stavan bene, et che pensava, che li sui scrittori fussero in causa, et che la pregava, che la volesse acconciar secondo il notar, che fece il signor bassà in presentia mia et con lo incontro mio. Il quale disse al mio segretario, che non andasse altramente al bassà, che lui concieria il tuto. Et così conciò, non anchora lasciò alcune cose, le quali poi fatto intender al divan, li bassà ordinoron fossero conce, et li capitoli del tutto foron espediti, li qual io non volsi, ancora che fusseno finiti, se prima non si scontrava in casa mia un'altra volta. Il che fatto, et trovato star bene seconda la conclusione fatta, lassai, che fosseno segnati della testa del

signor d oro, quali ho mandato alli 6 del presente al clarissimo generale con una copia in lingua nostra, con ordine però de haverne un'altra mano per mandar a vostra serenità, la qual è fatta con mazor bellezza, et questa sarà consignata a lei per il ditto Zanesino con la copia di essa in lingua nostra tratta per ser Giacomo Bèderi assistente sempre in tutti questi negotii, et scontrati tre altri dragomani, cioè ser Andrea Libertopulo, ser Giacomo dall'Horologio et ser Zanesino predetto et uno scrittor turchesco per mio conto. Se havesse, principe serenissimo, cento lengue et la voce di ferro, si come scrive il gran poesta Virgilio, quando el vol dir qualche difficil cosa, non potria esprimer le fatiche et li affani, che ho durato et sopportato nel primo et nel secondo negociare con tanta varietà et con tanta difficultà, che ho havuto de giorno in giorno et de hora in hora da questi signori, che non so come sia vivo, ritrovandomi solo a tanta impresa, che a pena basterebbeno molti et più esperti et più intelligenti di me; ma la gratia de dio, che mai me ha abbandonato, et la mia pura et constante fede in negociar per l'honor et beneficio sempre di vostra serenità me ha dato constantia et fortezza a tirar et finir quelle materie, che sempre è stato creduto da tutti, che non potesseno prender bon adattamento ne fine.

La pace e la guerra è stata in mano di vostra serenità; poi che mi fu mutà et variata la pace et patti fatti fino a 4 di maggio con le novità et capitoli alterati mandati a quella la seconda volta per Zanesino, ho compreso resolutamente vostra serenità prelibata cum senatu volerla con le prime conditione et con li secondi patti et capitoli per lei mandatimi. Et benchè il tutto si veda nelli capitoli, per molti boni rispetti et per mazor sua intelligentia li dirò qui sotto particularmente la resolutione del tutto.

Quanto alle città de Napoli et Malvasia, quelle si ha a consignar con le conditione, che la mi scrive, cio è vacue d'artellarie, munitione, campane, et con libertà delli rettori, soldati et altri de andarsene con li soi beni. Questi signori volean la consignatione delle terre, et queste altre conditioni non volean metter nelli capitoli per qualche suo rispetto, ma volean darmi un commandamento a parte, nel quale comprendesse quel resto, che dimandava la difficoltà, et la ostination è stata terribile; tandem ho voluto, che nelli capitoli sia inserta ogni cosa, et de più per un commandamento ho ottenuto, che le chiese, li preti et frati restino inviolati, et che li putti delli habitanti, che resteranno, non debbano esser tolti per janizerotti, ne a quelle fameglie imposta gravezza alcuna o per mar o per terra, come per la copia del commandamento a quest'annexo vederà vostra serenità, il qual ho mandato al clarissimo general.

Quanto alli 300 milla ducati sono contenti di farmi termine, 100.000 de presenti, 50000 drento di quest'anno, et doppo quest'anno li altri 150.000 in do anni a 75.000 ducati all'anno; et questi termini anche non volean per patto alcuno poner in li capitoli, ma volean farne nota particolare; et questo penso io che facino per loro grandezza et honorificentia, et a questo li bassà mi essortorno, che mi contentasse senza dar più molestia al signor, perchè io instava in mazor tempo, et mi disseno, i sarà in più termini delli do anni, ma fatte che questi primi

al tutto sian mandati, li quali saran presti, perchè me havete ditta, che li danari sono za a Spalato.

Quanto alle cose di Arcipellago, tutte quelle, che sono possessi per la maestà di questo gran signore, non vi ho posto controversia, perchè vostra serenità non vole, ne anche si pol de ragion, per esser in suo dominio, eccetto la isola de Thime, sopra la qual è stato una grandissima difficultà, perchè l'era stata acquistata per la sua armata et per il signor Barbarossa, fatti quelli insulani carazari; nientedimeno constantemente et fortemente ho combatuto de modo, che la è rimasta libera nel dominio di vostra serenità. Voleva far dechiarir la isola de Micone esser membro di questa, il che li ho dimostrato con infinite ragioni; tamen non l'han voluto dechiarir, dicendomi, non voler tornar al signor per simil cosa, et che stesse paciente, perchè si haria questo et altro, cignando ad una cosa, che qui di sotto dirò.

Circa la Parga l'han voluto haver fino in ultimo, dicendo, che quella è causa di molti mali et de favori dati et che si dano alli Albanesi, et chel sanzaco della Janina scrive, non poter far senza quella, et che la era de questa maestà de ragione, perchè l'havean prima brusata et ruinata. La mia risposta è stata, sicome la feci far per Jonusbei, che io non concluderia la pace, se non lasseran queste opinione adrieto, et se voran la Parga, et che la mia illustrissima signoria è desiderosa della pace et mantenir li primi capitoli, et che a questo la non pol ne diè consentir, et bastar assai, che l'habbia dato do loci de quell' importantia; et se diè esser la guerra, per questo non è bona consideratione, et che la maestà de dio governerà il tutto, et manifestamente se sà, che l'illustrissima signoria è contenta della pace con questo gran signor. Considerato tra questi signori bassà il tutto, et referito al gran signore, in ultimo han consentito, che la Parga con suo territorio, castello et suoi casali restino liberi a vostra serenità, ma per grandissima sua altezza voleno, che la ditta li sia donata in gratia; tamen ho sempre voluto, che se metta nel capitolo, chel loco è possesso per vostra serenità et dalla banda di quella; han voluto però, che si aggionga, che per quella terra non sia fatto danno alli loro sudditti, et se sarà fatto, se proceda contro li malfattori, come nel capitolo, del qual ne ho dato notitia per mie al clarissimo bailo de Corfù.

Li quattro castelli et li molini, se ben mi havean promesso tante volte de eccettuarli et cavarli fora di difficultà, per esser proprii di vostra serenità, nientedimeno han fatto ogni conato et esperientia de includerli in difficultà, et che l'homo, che venirà a veder le differentie delli 4 castelli et confini, habbia a veder, se quelli son de vostra serenità o non, et questo facendo per la gran instantia fattali per lettere del magnifico sanzaco de Bossina et per il magnifico Morato, li prothoieri delli qual sono stati all'orecchie de questi signor bassà a quest'effetto, et non hanno mancato et con schiavi et con presenti di far il poter loro in metter in garbuglio questi molini. Et anco a questo ho fatto intender a sue signorie, che lassino questo pensier, perchè non consentiria mai a cosa così manifestamente insidiata et perturbata contra ògni ragione; testificandoli io, che quando era proveditor general in Dalmatia al tempo della guerra ardentissima, la illustrissima signoria teniva li detti molini,

et che io proprio li havea raconzati et posseduti in nome di quella, et che contra questa verità non era da parlarne. Tandem et per molte altre ragioni et massime, che non era honor di questo serenissimo gran signor parlar de simil cose infime sono stati contenti con estrema difficultà de lassarli liberi a quella, ma han voluto dir, che le diffentie de quelli molini, che eran tra sua maiestà et vostra signoria, ge le donano. Quelli adonque restano liberi et espediti a vostra celsitudine et alla terra di Sebenico; et de più ho ottenuto particolar commandamento alli dui sanzachi, che non molestino li detti molini, qual mando a vostra serenità, et un'altro alli sanzachi se è portato per Zanesino.

Delli altri 4 castelli ho fatto ogni fatica et forzo de far, che sian liberati da queste ingiuste querelle, perche manifestamente si vede, che sono in dominio di vostra serenità, et che fora di proposito è, mandar a veder, se lei tien quello, che la possiede, come loro confessano; tamen non han voluto ceder a questo, et manderan suo homo a veder, come sta il fatto, della venuta del qual'homo, et de quello el porterà ne darò aviso a vostra serenità. Tamen acciò non sia data molestia per quelli Turchi confinanti a quelli loci, et non possino dimostrar possession alcuna, ho ottenuto nel commandamento medesimo delli molini, che questi 4 loci non sian molestati.

Al capitolo de dimandar licentia per la nave et navilii, che intrano nelli sui porti, che per il capitolo volean, che se intendesseno tutti, è stato redutto in quelli quatro over cinque, che vederà vostra serenità per il capitolo, et è cosa di poco momento, ne quella patirà cosa alcuna, in caso chel fusse contrafatto.

Il capitolo, che volean, che, passato l'anno, li marcadanti fosseno tutti carazari, ho dimostrato, esser contra l'utile del signor, perchè un cerazaro paga manco de dreti de quel, che fa lo forestier, et che questo capitolo era sta reccordato per qualche uno, che non volea l'honor de questo gran signor, solum perchè quando morisse un carazari, le sue robbe e beni andesseno in differentia, cosa, che certo il gran signor e sue signorie abhoriscono; et così è stato levato del tutto, et lasciato il capitolo vecchio in piedi.

Del callar delle velle non han mai voluto metter, che li loro navilii debbino callar alli nostri, perche in verità quel capitolo, che vostra serenità ha in lingua sua, non si trova nelli capitoli vecchi, e han cavato fora delle casse del magnifico baylo Justinian li capitoli in lingua turchesca, che era appresso de lui, nelli quali non se ritrovava esso capitolo, el qual è ridotto al capitolo vecchio. Et in questa materia me ha ditto il bassà Lutfi: chi ne tien voi non togliate far callar quelli, che scontrate per mar per saper chi siamo; fate pur honor et apiacer alli nostri, e seguitate la consuetudine; et disse: volesse dio, che quel navilio, che fu mandato a fondi nelle acque di Corfù, havesse callato.

Il capitolo, che volea, che l'armata di vostra serenità stesse serata nelli porti de là da Corfù a tempo, che l'armata de questo gran signore fusse di fora, che era de tanta importantia, li ho mostrato esser ingiusto et dannoso etiam a sua maestà; ingiusto perchè non è honesto restringer la libertà alli suoi amici, che hanno da andar per mar et proveder diversamente alli loci e bisogni soi; dannoso e di sospetto a sua maiestà,

quando l'armata di vostra serenità stesse in qualche porto, potria esser offesa da suoi inimici, overo daria causa a quelli de venirla a trovar et mostrar de congiongersi, di modo che introduria grandissimo suspetto a sua maiestà senza colpa di vostra serenità o de suoi ministri; che s'l'armata di quella và libera dove li piace, provede alli fatti soi et vive in bona amicitia cum sua maiestà, et si fa lontana dalli sui nemici et da ogn'uno, et movendo ogni causa di sospetto. Questi signori han gustato queste ragioni, et se han remosso dal capitolo, reportandose al vecchio, aggionto però per più lor chiarezze, che vostra serenità non facci dar favor ne aggiuto alli soi nemici.

Han levato tutte le novità et contrarietà fatte per Abram Castro in Soria nelli danari et mercantie de nostri, reducendo le cose a quel tempo, che eran avanti el far de queste novità, dicendo, che eran fatte contra li canoni et antique usanze de questo signor. La qual cosa me l'han butata in occhio molte fiate con dir: questo è un presente, che valle un thesoro, et più di quello, che vostra serenità dà per questa pace. Li ho resposto, che ringratio sua maiestà et sue signorie, et che le ancho bene delli populi de sua maiestà et utile al suo cason, perchè se vede ben, quanto beneficio che lei ne cava da lasciar mercadanti comerchiare et mercantar per li soi paesi senza nove impositione. ne han voluto far mentione de X per cento ne d'altro, ma han ditto: tutte le novità, e con parole molto forte. Quanto a muda de galie son contenti, che vengano per l'ordinario doi e più, se parerà a vostra serenità et quante nave e navilii a lei parerà.

Quella parola, che vostra serenità mi scrisse, che cercasse de far levar via del proemio de questi novi capitoli, che portò Zanesino, che diceva, che se li haveva offerto servitù, questi dragomani de qui se scandolizano con il gran dragoman delli Civran, et dicono, che veda et consideri meglio, perchè quella parola non vol dir haver offerto servitù, ma lo orator esser venuto per far fidel officio; nientedimeno ho fatto far li esordii secondo li capitoli vecchi. Li tormenti et fatiche, fatiche infinite, come ho detto, con questi scrittori, che a parte ho convenuto condur a far notar le cose secondo l'intention e honor di vostra serenità, sono stati incredibili, ne credo, che potesse con la vita tornar a patir tanto, quanto ho patito giorno e notte in questi 9 mesi, che son sta de qui. Et perchè quelli capitoli, che mandoron a vostra serenità, sono in man de quella, et de qui sono le copie, acciò non si possano mai allegar et se habbino per nulli, ho fatto dir in questi capitoli, che ogni cosa sia ressetata, et che questi soli sian li autentici et veri, et questi sian esequiti.

Fatta la conclusione di queste cose, essendo questi signori in sospetto di qualche novità, che potesse far la terra de Napoli, et essendo qualche nova, chel principe Doria fusse in queste acque, e massime havendo veduto le cose precedente, le qual ben sa vostra serenità, me han pregato instantemente, che voglia far dimorar in quel porto qualche numero de galie per fino tanto, che le sue artellarie venghino da Modon, perchè havran inviato messo per mandarle a levar et condurle a Napoli. Dimandando tal servitio in gratification de sua maiestà, li ho ditto di esser ben contento et desideroso de far ogni piacere a sua maiestà et

sue magnificentie, et così ho scritto al clarissimo general di questa ricchiesta, et che in ciò mi rimetto a sua magnificentia, che è sul fatto, et che voglia cercar di far ogni apiacer, che le possi, et massime, perchè han scritto al magnifico Cassin bassà, che se porti nell'accettar di queste terre con ogni modestia et commodità de quelli populi in segno di vera et bona amicitia; al qual clarissimo general ho mandato le lettere di vostra serenità, che deno esser le triplicate, che hebbi fino questo lugio con tutte le soprascritte scritture per domino Pietro Marcello fo de meser Alvise, che era pregion de qui, et liberato da me, per esser persona pratica del viazo, et insieme con lui questi signori han mandato uno suo chiaus delli più honorati, et se partì la mattina del 6 de questo.

Circa la materia de Nadin et la Vrana, questi dui castelli sono restati de sua maiestà, come vostra serenità etiam conciede, per esser stà aquistati per la guerra et hora posseduti da Turchi; ma perchè io ho fatto manifestamente veder a questi signori bassà, che seran causa de mille errori, sue magnificentie vogliano proveder a questo, et ruvinarli.

Attenderò mò a questa pratica, et se potrò far secondo il voler di vostra serenità et con mazor benefitio suo, che sarà possibile, concluderò; et se non sarà cosa, che mi piaccia, rescriverò a quella; et ho comenzato da questo capo per demostrar, che vostra serenità non facci conto de quelli; et veramente ha giovato, perchè credono, che saranno de disturbo; ma per quel che comprendo trazeno a qualche utilità sua, et come ho ditto di sopra con permutatione forsi dell'isola de Thine con quelli castelli o per qualche altro modo. Io ho fatto espedir salvo il vero XXI o XXII commandamenti a diversi sanzachi delli confini, et massime per le scalosie, che notificano la bona pace et lo andar et venir securo de qualonque con le sue mercantie per mar et per terra, come li parerà li mercadanti. Il magnifico consolo et capitanio di Allessandria, che se ben eran liberi delle persone, eran pur pregioni et in servitù, ho fatto depenar del tutto dalli libri, et fatto per commandamenti, che quelli, che eran in pregion qui delle galee de Alessandria, et molti altri, che eran sta presi con nave et altri legni in tempo di pace, siau tutti tratti fora et liberati. Fino 4 giorni se metterà in camino per venir a Venetia: domino Mario Donado de domino meser Thoma, domino Antonio Bragadin, domino Benedetto Corner del magnifico meser Polo et domino Piero Lando nepote di vostra serenità con alcuni servitori soi et altri pur del ditto numero de prigioni.

Ho ottenuto similmente commandamenti per la liberation del magnifico domino Antonio Marcello consolo di Damasco et de tutti li altri pregioni et de quelli delle galie de Alessandria, che furono mandati in India. Par che sian aperti li cieli a questi poveretti per esser liberati da tanta servitù, calamità et miserie.

Delli clarissimi baili me han promesso restituir le robbe et beni sui, et han ordinato, se trovi, dove sian esse robbe.

Subito, che furon espediti li capitoli, parlai della restitutione delli cavedali de mercadanti. Li bassà tutti mi resposeno gratamente et con molte bone parole, et che ne parlerian al gran signore. Al qual credo, si come me ha ditto Jonusbei, che bisognerà bassarli la mano per causa

della pace; et se così sarà, all'hora presenterò le lettere di vostra serenità, le qual, se son alquanto vecchie, non importa, perchè lei mi commanda, che le presenta doppo l'espeditione delle cose publiche; et non mancherò di far ogni altro bon et caldo officio, perchè vedo esser a cuore di vostra serenità, come ricerca l'importantia de quelli, et come è mio ardente desiderio di farlo. Gratie.

Di Constantinopoli alli VIII ottubrio 1540.

Aloysius Baduario doctor.

XIX.

Relatio

viri nobilis ser Laurentii Gisi reversi provisoris Vegle. Presentata die 23 augusti 1538.[1]

1538 adi 23 avosto.

Rellation fata per mi Lorenzo Gisi olin provedador de Vegia in collegio adi soprascrito in el ritorno mio de Vegia, et quella don in nota in scriptis iuxta la parte, et prima

Dico, che la ditta isola per rellation havuta voglie miglia 100 in circa, et per largeza miglia 18 in circa, su la qual ne son cinque castelli, quatro non muradi, zoe Bescha, Verbenico, Dobrigno et Dobasniza, in li qual per el conseglio di Vegia vien mandato uno visconte per castello. I qual fano rason infina lire 5, et l'appellation vien al provedador de Vegia. Et el quinto castello, che è castel Muschio, è alquanto murado cum la sua fortezza, è mal conditionato, senza munition, et li è per castellan ser Marco Alichi modoneo datoli per lo excellentissimo conseglio di X, cum uno caporale et compagni 7, i qual se pagano alla camera fiscal de Vegia.

In la qual isola ne son anime da 8000 in circa, et i do terzi son femine et puti.

La cita volze, per quanto mi è sta referito, miglia uno in circa, sita sopra la marina e non forte, la qual è amurada a torno a torno, et gran parte de ditte mure minazano ruyna. Et ha uno castello non forte, et una delle torre minaza ruyna. Et ne son pocha munition et poche artellarie. In la qual ne è uno canon de bronzo non zochado de 20 in circa, et alquante artellarie de ferro, come lo tuto se pol veder per lo inventario portato ai signori capi de lo excellentissimo conseglio di X per el magnifico meser Marco Antonio Corner ultimamente venuto de camerlengo et castellan de Vegia.

La intrada veramente de la camera a uno anno per l'altro è da ducati 3000 in circa, come per i conti altre volte mandati chiaramente appar.

Et la spesa, che se convien far ogni anno in pagar li infrascritti salariadi et provisionadi, computa lo accrescimento dei ducati 678 noviter

[1] Tratta dall'originale conservato nell'imp. biblioteca di Vienna (Serie Brera. Codice 207. c. 1.).

cto, è de ducati 3296.10, come qui desotto distintamente appar,
ima

)ffitio di magnifici signori governator dele in- de per la limitation del excellentissimo con- ;lio di X	duc.	478	l. 4	s. 13
)ffitio di magnifici signori patroni al arsenal	„	260	„ 2	„ 13
)ffitio sopra le camere per conto di strathioti vono in Dalmatia, computa lo accrescimento)rascritto	„	892	„ —	„ —
:l salario del magnifico provedador . . .	„	299	„ 1	„ 8
l salario del magnifico camerlengo et castellan	„	157	„ 3	„ 2
:l salario del castellan de castel Muschio .	„	60	„ —	„ —
:l salario del scrivan de la camera . . .	„	45	„ —	„ —
:l salario de uno advocato phiscal	„	10	„ —	„ —
:l salario de uno revedador de moneda . .	„	12	„ —	„ —
:l salario de uno fante de ditta camera . .	„	12	„ —	„ —
:l salario de uno maistro de schuola . . .	„	50	„ —	„ —
:l salario de uno medico	„	50	„ —	„ —
page 15 nel castel de Vegia, computa uno)oral	„	296	„ —	„ 8
page 11 alla piaza de Vegia, computa uno ıtestabele	„	203	„ 3	„ —
)age 8 nel castel de castel Muschio, computa) caporal	„	178	„ 5	„ 8
officiali alla corte a l. 4 s. 13 per uno mese	„	36	„ —	„ —
l salario del cavalier del magnifico provededor	„	13	„ 5	„ —
a provision del strenuo Marco da Zara . .	„	80	„ —	„ —
a provision del strenuo Mathio Zelio de Trahu	„	48	„ —	„ —
a provision della discreta Julia de Marin di brieli	„	40	„ —	„ —
ıno bombardier nel castel de Vegia . . .	„	43	„ 1	„ 13
lui atende uno al relogio de piaza et l'altro castello	„	6	„ —	„ —
ıno armiraglio atende al porto	„	24	„ —	„ —
Summa ditta spesa ut supra . .	duc.	3296	l. 2	s. 12

io tempo ho mandato tuta la limitation in- ra al offitio di governadori dele intrade in iade l. 8928 s. — sono	duc.	1440	l. —	s. —
ho mandato al offitio sopra le camere la itation per conto di strathioti serveno in Dal- tia, tutto quello ha monta in mio tempo in iade l. 15392 s. 10 val	„	2482	„ —	„ 16
al ditto offitio per conto de sopra le camere imprestedi per conto dei datii se affitano in fiade l. 912 s. 8, val	„	147	„ —	„ 4
alla cassa del arsenal per conto del suo cre-) ha cum ditta camera l. 4111 s. 12 son .	„	663	„ —	„ 4

Ittem ho mandato alla ditta cassa per conto del marcado fatto cum domino Hieronymo da Zara pro capitanio de Fiume remi de galia numero 7343.

XX.

Relatio

viri nobilis ser Hieronimi Ciconia reversi comitis Jadre. Presentata in collegio die 17 novembris 1538.[1]

Serenissime et excellentissime domine domine colendissime. Per obedir ali mandati de vostra serenità in execution dele sue sancte lettere cerca ciò desponente, essendo stato io Hieronimo Cicogna de suo mandato conte de Zara, et perchè è cussi debito mio de reverentemente a ricordar over commemorar tutte quelle cose, che mi pareno degne, et al proposito per beneficio dil stado de quella, qui ut infra noterò el tutto cum quella syncerità de animo son tenuto.

Et primo dicho, che attrovandossi le cosse de la fabrica in termene, che non accade altro darli, ma solum exequir, quanto esta parte principiato e parte dessegnato, et che specialmente sii imposto tal carrico ad uno deli ministri, che sono li per nome di essa prelibata vostra serenità, et per opinion mia reportandomi nondimeno sempre al sapientissimo parere di quella, tal carico comune estaria bene ali magnifici capitanei, che de tempo in tempo si troverano, si per non esser molto occupati in altri negotii, come per esser stato sempre il cargo di essi magnifici capitanei, et che algun altro non si debbi impazar in dette fabriche.

Item perchè il ponton a iuditio mio è fra quelle tute forteze la più importante per li termini, nelli quali quella cita si trova de presenti, non mi par di dover tacer ciò, che cerca quello ne stato, remettendomi nondimeno et aderendomi sempre al sapientissimo parer et deliberation di essa prelibata vostra serenità. Dico adonca, che summamente è bisogno, che non solum il non si poni dilation alguna, come ale volte si fa, in seguir il principiato muro, che mete in forteza ditto pontone, ma cum ogni studio et diligentia et cum ogni bono forzo el si expedisca et fornisca. Dela qual opera diversi et molto boni effeti ne devegnirano, ma principalmente dui, che non mi par de tacerli. L'uno il conservar del ditto pontone, el qual cerza essi fortissimi muri, nullo modo a iuditio mio si conserverà, per esser de tera cum la coperta de lotthe, et però debile et sugeto a molti pericoli, et maxime che de tempo in tempo per pioze et altri disconzi il ruini, come già ha dimostrato, et ala zornata, quod absit, continuerà. Per l'altro ne sortirà, che in essa opera si ponerano ogni sorte di pietre, che stano sparse et in monti ali locii suoi per il borgo. Per la qual cosa tenterasi etiam questa ombra over più presto periculo in caso de assedio che . . . in suoi repari o altri soi bisogni, che seria l'impir delli fossi, et altre operatione simile pezior et più damnose, che idio nol permetti.

[1] Tratta da un codice dell'imp. biblioteca in Vienna. (Serie Brera cod. 207. c. 2.).

Mi par insuper neccessario de humilmente aricordar, che fra li soldati et quelli dela terra ne è grandissimo odio per molte cause, ma due specialmente li sonno, l'una per haver minaciato soldati de sachegiar la cità, et alogiarsi a descretione. Ittem per le ingiuriose parole tra quelli seguite, tratandossi pur fra essi de infideltà. Perciò dovendossi tenir, como si debe, ne si pol far di manco, fanti per custodia e pressidio di essa importantissima cità, per evitar scandoli, neccessita, che li capitanei loro, che sarano mandati et tenuti li, siano homini discreti et molto destri, perchè certo, principe serenissimo, se a ciò per vostra serenità cum questo mezo non serà fata provisione, che da loro capitanei el si usi modestia et destreza cum li prefati terieri, dubito che, idio non il vogli, vedendossi come sonno disperati, il siegui un giorno qualche grande inconveniente. Et ciò dico, habiandone visto mali segnali dommente io era li, quando si perseno Nadino et la Vrana si tumultuò tuta la terra, venendo atrovar noi rectori cum parole alte et men che honeste, dicendo, voler lor custodir et vardar la sua cità, per non esser venduti da soldati, come hanno fato Nadino et la Vrana,[1] et altre simel parole. Tal che non dubito, se il sanzacho si havesse presentato sotto la terra, se haveria discoperto de malissimi animi; certando vostra sublimità, che per alcun modo non è da fidarsi de loro, et per altre cause a vostra serenità ben notissime.

Ittem che vostra prelibata serenità vogli sempre haver a cor la recuperation delli castelli ditti Nadino et Laurana, per esser quelli de maxima importatia a quella sua provincia, si per consister in quelli, e da essi depende el viver de li subditi soy de Zara, per haver sotto questi dui loci quasi tute le loro intrade; i quali loci in uno mancandoli, li serà impossibile, se possino mantenirsi. Ma più perchè sono ditti dui castelli non solum nel contado di Zara, verum nel cor de tuta la Dalmatia, et tanto vicini ale porte di essa città, che manifestamente si starà di continuo nelle insidie deli nemici, tal che non si haverà ardir uscir fuori di esse porte. Et che è de maior importantia, potrebe avenir, quod absit, magior inconvenienti ala conservation di essa propria cità, essendo li subditi di esso loco fina al presente in grande desperatione, perchè de facile potriano, habiando vicino un tanto inimico, usar termeni, che sariano a danno del stado de vostra serenità, et mazormente li par vedersi fori di speranza di non rihaver il contado et loci loro per non s aver fato finhora demonstratione alguna cum le zente, che vostra sublimità continuamente ha mantenuto lì per tal effetto, et precipue di magio proximo passato ritrovandosi a Zara in nome di quella 3700 fanti 500 (cavalli) et 14 galee de la santità del nostro signor, cum le qual zente et armata se haveria exequito a iuditio mio il tutto; ne di presente, dove se ritrovassero fanti 2200 e cavalli 400, zente, che ben certo sariano bastante a tal impresa, essendoli certezza, non vi si trovar ali confini che uno vayvoda cum cavalli 50 al tempo mio. Sichè, principe

---

[1] Sebastiano Sagredo quondam Marin fu decapitato nel 1538 a 16 luglio per aver vilmente lasciato in poter de' Turchi il castello di Nadino. Anco a Vittor Soranzo q. Maffio, che rese vilmente pure l'altro castello di Laurana a'Turchi, sarebbe succeduto il simile, se tra pochi dì non fosse morto di dolore e di paura.

serenissimo, reverentemente et da svisserato servidor cum ogni mio spirito exorto et supplico vostra serenità, vogli haver cuor di rihaver come più presto la potrà essi castelli, loci importantissimi ala dita cità di Zara, la qual conclusive dico non esser modo, che resisti senza quelli et suo territorio, il che per il suo integerrimo saper non è dubio esserli compertissimo.

Item reverenter racordo, che non si facendo per hora impresa alchuna, la spesa excessiva, che vostra serenità ha in quella cità de Zara si de fanti come de capi, è per opinion mia superflua, ne fa bisogno, essendo bastanti per custodia de essa cità al presente molto manco numero de fanti. Ma ben si die far una eleta de homeni experti nella militia, delli quali securamente se ne possi servir, perchè per parer mio molto meglio si prevalerà per presidio de 600 boni et experti soldati che de numero et gente inutile, che solum si trovino ale piaze; et quando minor presidio fosse bisogno, che saria in caso, ch'el inimico validissimo tolesse impresa de esso loco di Zara, la qual cosa non pol esser tanto ex improviso e per tempo, che non si sapia vostra serenità, alhora potrà proveder et ben monirlo di quanta gente si vorà et bisognerà.

Queso è quanto mi occore nella presente materia, remettendomi però in tutto al prudentissimo et sapientissimo iuditio della prelibata serenità vostra, ala bona gratia dela qual humilmente me racomando.

XXI.

Relatio

viri nobilis ser Joanis Francisci Sagrego reversi comitis Sibinici. Presentata die 17 maii 1539 in collegio.[1]

Havendo io Zuan Francesco Sagredo nella relation mia del rezimento de Sibenico exposto a vostra celsitudine la qualità della importantissima cità preditta, et quanto sia neccessaria la fortification di quella; ittem la condition deli habitanti; et desiderando principalmente exponer tutte quelle cose, che a me pareano per debito mio degne di rellatione, mi fu commesso per vostra celsitudine dovesse metter in scriptura el restante della mia rellatione. Onde exequendo la commissione predetta, et continuando la exposition mia senza far altra replica di quanto comenzai ad referir.

Dico ritrovarsi in ditta cità fuogi over famiglie 1139, anime 4950, homeni da fati 1213. Quali, da poi venero sotto la ombra di questo illustrissimo dominio, hanno sempre havuto continuamente et hora etiam hanno la custodia nocturna di essa cità, et demonstra gran promptezza

[1] Tratta da un codice dell'imp. biblioteca in Vienna (Serie Brera n. 207 c. 4). — Di un Giovanni Sagredo, figlio di Pietro scrive Cicogna V. 160, che ammogliatosi nel 1529 con Maria Venier, fu delle Quarantie, e che morì nel 1570 senza figliuoli. Un'altro viene nominato in lettera scritta a Galileo Galilei (Cicogna IV. 477).

a tal effetto, et di questa loro operatione ne hanno degna recompensa da vostra serenità per le molte et molte spese paga quella camera a lor proprio et particulare beneficio, si come appar per li conti, che sono appresso di me, quali ad ogni mandato di vostra sublimità li farò veder, se cussì a lei parerà. Tal che ditti subditi soi pono reputarse legitimi, e tuti li altri naturali, si come piui volte opportunamente li ho ditto.

Ittem retrovai al intrar del rezimento mio quella camera phiscal haver de intrada duc. 4143 lire 5 de trato de tutti i datii, e de spesa ordinaria duc. 4410 lite 4; oltra molte spese extraordinarie, che se faceano da ducati 500 e più al anno. Le qual dapoi la presente guerra sono accresciute, et ponno esser da ducati 100 al mese, oltra li 500 sopraditti. Et li datii sono sminuiti de uno terzo insuso. Et perchè nelle spese extraordinarie predítte sono le guarde dei monti et sentinelle, che a questi tempi de guerra se metteno per asseguration dei lavoradori delle possession, le qual importa da duc 50 al mese; ma a tempi de pace tal spese non accade esser fatte, e tanto manco le sonno.

Sonno etiam li molini da Scardona, del tratto dei quali se pagano i stipendiarii della fortezza granda e la torre del porto et quelli della porta da terraferma. Quali molini furono brusati, et sono sta da me fatti refabricar, et molto meglio de prima. Et ha porta gran spesa, come appar per li conti particular et distincti, che in ho apresentato, per i qual se potrano veder le spese fate in tal refabricatione. Et in vero, se io non havesse venduto certa poca quantità de sali a precio de lire 5 quella mesura, della qual la camera solea trazzer solamente soldi 17$^{1}/_{1}$, et questo fici cum Murlachi Turcheschi, certo non era possibile de refabricar ditti molini, come dei casteli del territorio. El resto de ditti sali non furono venduti per cause della inhibition mi fece signor Camillo, alhora gubernator general della Dalmatia. E tal inhibition fu fatta a sugestion dei patroni delle saline, quali pretendeano, et anchor pretendeno haver quelli, che sono restati, et che de cettero se farano delle ditte saline per execution de certo instrumento de convention. Et occorrendo, che da ditti patroni sia ricercata vostra serenità in tal materia, et quella se vogli haver la debita information, la potrà mandar per mi, che de tutto la dechiarirò. Dinotandoli esser cosa di non piccola importantia.

Ittem se ritrova alla custodia de ditti molini uno bregantin patronizado per el strenuo Francesco Comenchi Siracusano, persona molto valente et vigilantissima a tal effetto, et che fa reputation et bona securità a essi molini; qual fo mandato per vostra serenità cum ordine, se dovesse armarlo a Sybenico et pagarlo per mesi 4, et cusi fo fatto; e gia e scorsi za molti zorni, et non li provedendo del danaro, certo se desarmerà, et senza dubio serà la ruina de essi molini, la importantia dei qual non altramente expono, havendo per più mie lettere in diversi tempi significato a vostra serenità; et se quella havesse bisogno de nova information, la se degnerà mandar per mi, che del tuto li farò intender quanto sia il bisogno.

Preterea essendome sta per lei concessa la execution delle decime del clero ultimamente poste, esse decime non se hanno possuto scuoder, non obstante, che io li habbia posto ogni accurata diligentia, et questo

per causa de' tre collettori creati per il reverendissimo legato apostolico, quali hanno fatto confusione, essendone creati successivamente in poco tempo, tal che quello, che uno levava, li altri interrumpeva. Oltra che etiam la qualità dei presenti tempi i poveri sacerdoti non hanno possuto far semenar, et manco recoglier le loro entrate. Et io existimo che impossibil sia scoder ditte decime. Et reverentemente sapia ricordar che tal exactione se dovesse differir in tempo, che potesseno pagar i [illegible]. Dette remettendome al sapientissimo voler di vostra serenità.

Item ritrovandosi el clarissimo messer Alvise Badoer, alhora proveditor general in Dalmatia, in necessità de danari per le cosse occorrente alla guerra, mandò a me il magnifico messer M. Francesco Barbaro proveditor cum uno mandato, commettendomi, che li dovesse dar ducati 500 de quelli, che io havea per conto della fabrica. Onde cognoscendo io esso Badoer da bon patritio et ministro de vostra celsitudine procurar cum ogni possibilità et diligentia la securità, honor et comodo de questo illustrissimo dominio, essendo presertim sospese le fabriche per mandati de vostra serenità, li consignai li ducati 500 per il mandato predicto, qual ho appresso di me.

Et benchè io havea nel animo mio molte altre cose da exponer pertinente a quella importantissima città et contado de Sybenico, le qual per non esser tedioso a vostra sublimità ho voluto pretermetter; ben dirò questo, che occorrendo il bisogno de haver alchuna information di quella città et contado, io ho uno optimo et iusto dessegno. Quella se degnarà farmi intender, che io gel farò portar cum quella vera informatione, che cognoscerà esser desiderio de vostra serenità, et che se appartien a uno ministro et fidel servitor suo.

Et alla bona gratia di quella humilmente me arricomando.

XXII.

Relatio

di messer G. Girolamo di san Michele delle misure del castello di s. Nicolò di Sebenico 1540.[1]

Del castello di san Nicolò di Sebenico 1540.

Essendo richiesto dalla vostra magnificentia, che li dia in scritto l'ordine tenuto nella fortezza della bocca del porto di Sibenico, volentieri l'obedisco.

---

[1] Dal codice 6011 dell'imp. reg. biblioteca di corte in Vienna (Raccolta Foscarini cod. CXCIV). Intorno a Girolamo vedi Temanza nella vita di Michiele Sammichieli. Era tra i migliori ingegneri, ch'abbia avuto la repubblica veneta. Formò i piani e diresse l'esecuzione di molte fortezze venete nella terraferma, e molti lavori eseguì pure in Dalmazia come la porta di terraferma a Zara, la loggia di Lesina ecc. Nel marzo 1548 attrovavasi a Corfù occupato a render forte quella piazza d'armi maltrattata poc'anzi da Turchi, e secondo la relatione di Bartolomeo da Mantova cancelliere del governatore Manfron intorno Corfù erasi meritato gran lode per li disegni fatti per la fortificazione di questa città, che era per adivenire così „una delle belle e forti et sicure fortezze c'hoggi si vegga in Italia e forse nel

Prima la groscezza della muraglia nel fondamento suo è di piedi 10, la larghezza delli suoi speroni è di piedi 19, la sua groscezza è cinque, la loro distanza da l'uno all'altro è di piedi X incirca, la loro altezza dall'acqua in su piedi 16, et lì alla loro altezza và voltato sopra il tereno da speron a speron, et voltato che sarà, resterà la groscezza della muraglia piedi 24, et di detta groscezza si farà il parapetto di piedi 18, et la sua banca di piedi 6. Il restante, che manca alla misura sopradita, si perde per il ritirar della scarpa della muraglia.

La scarpa de detta è d'ogni 4 piedi et meza di altezza uno di scarpa.

L'altezza di detta fortezza sarà piedi 26 dall'acqua sino all'altezza della imposta, che sarà il merlone del parapetto.

L'altezza del cordone dell'acqua in su piedi 20; la groscezza di detto cordone piedi uno, dal cordone . . . sino alla imposta del parapetto piedi 5.

Le cannoniere, che vanno al pelo dell'acqua, la sua altezza è piedi uno et mezo, la sua larghezza di bocca piedi 7, in nel più stretto di dentro piedi 2.

Le piazze si farà per tutte le canoniere basse, saranno voltate in forma di case matte; la sua larghezza sarà piedi 30, la sua lunghezza sarà tanta, quanta vorremo, perchè habbiamo il luogo da poterli accomodar.

In la cortina de detta fortezza dalla parte verso Slacri lì sarà 4 cannoniere tagliate nel sasso vivo alla bassezza se come ho detto di sopra, quali saranno tutte alla bocca del porto, cioè all'entrata sua, che è tra li scogleti et santo Andrea; la distanza, che sarà tra una cannoniera et l'altra, piedi 32.

In el torrion tondo, che è all'entrata della detta bocca, si come si puol vedere sul disegno, lì facciamo 7 cannoniere, delle quali 4 ne vien nell'altezza del sasso vivo, et le altre nella groscezza della muraglia; una difenderà per fianco dritto alla cortina dalla parte di mar, et due delle dette tirerà alla bocca del porto tra li scoglietti et santo Andrea, et un'altra tirerà alla valle detta Sicinica, et l'altre due tireranno a lungo il canal di Sebenico, et l'altra difenderà la cortina dentro del porto; et in detta cortina ne facciamo altre due, si come vostra signoria ha visto, le quali tireranno a lungo al canale alla volta di Sibenico, et non potranno esser imboccate da terrra ferma; la distanza, che è fra l'una, et l'altra di quelle, che vien in el terreno tondo, cioè di quelle, che si fà nella muraglia, piedi 45; et quelle, che vien nel sasso piedi 25; et le doi, che è nella cortina di dentro verso il porto, fra l'una et l'altra piedi 55.

La fronte de terra ferma ha due fianchi, si come è nel disegno, che si difendono molto bene l'uno con l'altro.

---

mondo". La fortezza di san Nicolò di Sibenico, egregio lavoro per que' tempi, compivasi totalmente al principiare del 1542, giacchè a 26 marzo di quest'anno fu preso in maggior consiglio *(Liber Novus)* in seguito a relazione di esso ingegnere Girolamo, essere la fortezza in buon termine, che si elegga un castellano per il governo della stessa, che stia nel suo carico due anni, abbia 40 ducati al mese ecc.

L'altezza della piazza di detta fortezza è piedi due sopra il cordone, nella qual se li potrà accomodare meglio di 20 cannoni, di maniera, che detta fortezza sarà tutta cavallerezza molto ben difesa et fiancheggiata, et è superiore a ogni cosa, si come la signoria vostra ha molto ben visto su l'opera.

Il circuito di tutta detta fortezza intorno intorno è de passi alla mesura Venetiana numero 280. Non altro bacio le mani a vostra signoria et humilmente me li raccomando.

Data a san Nicolò alli 3 settembre 1540.

Di vostra signoria serenissima

Gian Geronimo di san Michiel.

XXIII.

Relatio

viri nobilis ser Zacarie Aurio reversi comitis Tragurii. Presentata die septima septembris 1540.[3]

Serenissimo principe. Exequendo i ordeni et leze de vostra serenità io Zacharia Orio fu conte de Traù dechiaro per la presente mia scriptura, quanto mi par esser neccessario per la fortification di essa terra di Traù ut supra, et primo:

Il non bisogna mancar della cavation del fosso per levar via totalmente la ponta, che è verso ponente per mezo la torre di s. Marco, et aprir il canal per la velma pur verso ponente, acciò le aque abino corso, per il qual corso de aque esso fosso starà per anni molti cavato; et similiter verso levante sopra del ponte de piera passa esso fosso in terra ferma, schavazar la velma e venir verso esso ponto, facendo uno canal oltra il fato in mio tempo, per dar mazor corso al aque, per il qual corso essa velma si habi a cavar, benchè el sia bon cavarla tuta, ma li importa tempo assai et spesa. Et per far essa cavation cum più celerità bisogneria altri 4 cavacanali appresso li 8 furon mandati de qui, de quali 12 per esser parte morti e parte partiti senza licentia. Ma non saria mal mutarli, perchè sono inviliti et fati molto pigri a lavorar, over meterli uno soprastante, che li solicitasseno, et fare, che non siano manco de sie per zattra. Et perchè più presto si faria l'opera, se il camin, fano a portar via il fango quelli, vano cum le burchiele, fusse abreviato. Però arricordo a vostra serenità, che li voglia mandar almeno X cariole bone, et non in peci, come furon mandate del 38, che non si poteno adoperar, et do ponti per burchiele, che sariano ponti numero 6, et badili quadri qual più numero li par a vostra serenità, per consumarsi molto in quel fango, qual rosega et consuma come il foco, et non vi è più alchuno da poter adoperar, che tutti li mandati per vostra serenità sono consumati, et apresso quelli molti comprati per me. Et mandando li ponti et cariole, chel se defeurgi esso fango drio le muraze appresso s. Domenego, como za haveva fato principiar, et seria al

[3] Da un codice dell'imp. biblioteca di corte in Vienna (Serie Brera cod. N. 207. c. 5.).

proposito como monicion et riparo ala muraia, et piui viazi faria le burchiale. Et questo è quanto a esso fosso.

Al fortificar de essa banda verso terra ferma, como etiam nella mia rellation ho ditto a vostra serenità, è neccessario far un bastion alla porta murata, et za ho preparato il legname per bater le fondamente, qual franchizerà levante et ponente, et precipue la porta fata da novo, qual cusì non ha defesa alchuna, ma facendosi esso bastion et lo drizagno verso santa Barbara, serà il fiancho neto; ne seria mal butar mezaluna al bastio di s. Barbara, qual scontrerà il fiancho sì verso esso bastion della porta mura qual etiam verso la torre dita s. Marco, et serà molto sicura da quella parte.

Il bastion di s. Zuane fato di ordine del signor Camillo, qual fu fato per un Thomaso Barbarossa Perosino, il qual per la mala composition l'è in ruina, seria bon porzerlo fuori del muro del revelin passa 4 et più, perchè faria dui effetti, uno è, ch'el fianchizeria verso il ponte da terra, l'altro fianchizeria la marina, et defenderia il ponte va in isola. Et perchè l'isola sta a cavalier a tuta la terra, facendossi esso bastion de s. Zuane, si potria far in case mate, acciò che li homeni, che fusseno posti a quella custodia, potesseno star alla difesa.

Si potria etiam fortificar dalla banda da mar, fazendo uno bastion per mezo la porta va ala marina, et da quello tirar uno muro fino al canton del muro di s. Domenego, et alzar il revellin della porta del castello vien a marina, et questo metter in cavalier per far un fianco cum esso bastion, et da esso tirar uno muro verso bastion di s. Zuane, et ingrossarsi de teren. Et lote lassando una strada fra le mura vechie et esso muro et teren, imbastionando de pie 12, et far una sola porta a marina et non 3, como sono, cum le sue caxemate per il salvar le zente stesseno a quella difesa, per esser, como ò ditto, l'isola in cavalier, che puol ruinar tutte le case della terra. Et questo è quanto si puol far da mar per forteza di quel loco.

Perchè li revelini da terra ferma sono molto bassi et il muro castellan dila terra è discoperto, et si puol batter, opinion mia seria alzar essi revellini, et fra il muro castellan et esso muro del revellin impir di terre asi, che si preserveria a quel modo da tiri de artellaria, et saria più abele a meter la zente alla difesa, per esser molto strenua la terra et piena come l'ovo, et similiter si potria far il castello.

A tutte le fortezze non li essendo custodia, che sia sufficiente a custodirla et conservarla, bisogna però che vostra serenità li provedi. Et però non resterò de aricordarli. Nel castello, che è de tanta importantia, et per vostra serenità è pagato do caporali cum li suo ragazi, et fino poi al numero de page a rason de lire 32 al anno, non son in fation homeni X in tuto, et nelle guarde fano uno homo solo al trato cum non pocho pericolo di esso castello, perchè stando como il sta ala campana, non puol veder fuora delle mure. Demum alla porta de terra ferma vi è do contestabili cum uno caporal per uno, et fino poi al numero de X compagni per uno, non hano piui de persone 6 oltra la sua persona et caporal per guardo, videlicet segondo li tocha per septimana. Ne son certo sufficienti a guardar, et sonno vecchi et paexani, et anno a rason de lire 60 per uno al anno. Et ala piaza vi è uno contestabile

et uno caporal et li suo ragazi, et fino al numero di 6 compagni a rason di lire 62 al anno, qual son tuti paesani et de pocho valor. Io adunque cum la debita mia riverentia li aricordo, che seria cosa utile et bona cassar tuti questi vechii, et accrescer il streuno Zambatista Mar over ad altro contestabile, che paresse a vostra serenità, fino a fanti 80, quali havessero a far tuta la custodia si del castello, piaza et porta in questo modo, acciò si possino dar muda il jorno vinti fanti, ala porta diese, in piaza etiam diese, in castello la notte veramente XII, in castello 16 alle mure et otto in piaza; et a questo modo penso seria più segura la custodia de detta terra.

Et perchè li contestabili, che za tanti anni et li suo caporali con li caporali dil castello hanno fidelmente servito, però abrazandoli vostra serenità, como è il suo solito, li poria dar alli contestabili page due, et ali caporali paga una per uno in vita loro cum le compagnie, che pro tempora per vostra serenità serà mandati a essa custodia. Remettendomi però in tuto a quanto parerà a vostra serenità, ala cui gratia me recumando.

XXIV.

Relatio

viri nobilis ser Alexandri Contareno procuratoris, reversi provisoris classis. Presentata die 8 ianuarii 1540.[1]

. . . .

Nel colpho le terre principal da esser fortificate sono la prima d'importantia Catharo, della qual non ve ne posso dar information, per esser molto tempo, che io non li sono stato, ma della bocca del colpho di Catharo son ben di larga opinion, che vostre signorie sopra il scoglio,

---

[1] Da un codice dell'imp. biblioteca di corte in Vienna (Serie Brera. Cod. N. 207. c. 11). Alessandro Contarini di Andrea q. Pandolfo, secondo Sanuto nel 1514 e di nuovo nel 1518—1520 sopracomito di galea e nel 1525 capitano di tre galee di Barberia, riferiva in Senato intorno le sue operazioni durante questo carico. In marzo 1527 fu prescelto alla custodia di Padova; in aprile però venne spedito capitano di Candia, donde ritornato a Venezia a 2 ottobre 1532 riferiva intorno alle condizioni di quell'isola. Nella guerra da poi seguita col Turco sendo provveditore di armata, prima ancora che si fosse dichiarata la guerra incontratosi di notte colla vanguardia turca, l'investì e conquistò la galea imperiale del gran signore. Accusato perciò a Venezia, fu chiamato a presentarsi al magistrato dell'avvogaria per essere giudicato. Rimase però in armata, anzi nel 1538 venne nominato a procuratore di san Marco de citra e nel 1539 provveditore con autorità di capitano generale. Fatta la pace, fu di nuovo chiamato all'avvogaria per dar ragione del fatto più sopra accennato, ma diffeso valorosamente da Nicolò da Ponte, Contarini venne in senato assolto, anzi fu commendata la sua virtù ed accresciutone il merito per li sevizi prestati. Comparisce egli come interlocutore nel libro della *Milizia Marittima* di Cristoforo da Canale. Morì nel 1553 d'anni 69 in Padova, ove fu sepolto con magnifico mausoleo eseguito sul disegno di Michele Sammicheli nella chiesa di san Antonio (V. Morosini. Storia lib. 6. Paruta I. 657 sqq. II. 84. 120. Longo. Comment. Moschini. Guida di Padova. Cicogna Iscr. Ven. III. 235—236).

che è in ditta bocca, faccino uno terrazzo gagliardo, perchè precise el saria alla qualità et commodità, che ho ditto del scoglio della Suda, per esser un istesso sito, et l'artellarie serviriano forsi più commodamente di quello, et le potriano reputar et esser certe far un bonissimo ricetto all'armata sua, et una grande incommodità all'armata de inimici, quando si fusse patroni di ditta bocca di Catharo; et di questo pochi giorni fa ne ho fatto experientia con le artellerie della mia galia insieme con il strenuo meser Antonio Cluson, dal qual etiam circa ciò ne potrano haver informatione.

La fortezza fatta alla bocca di Sibinico è benissimo intesa, et più che neccessaria, et pocca cosa la riduria in perfettione; conforto vostre eccellentie non li manchi, per esser cosa di grandissima importantia.

La fortification di Zara è benissimo riddutta, et la fabrica del ponton pocca cosa la ridduria a perfettion; et veramente per quella pocca prattica, che ho, et per le ragion aldite da diversi periti si faria gagliardissima. Però exhortaria vostre signorie, che volessero far seguitar il dissegno et con prestezza, riportandomi però al giuditio del signor Valerio et meser Zuanhierolimo inzegnero, et parendo haver etiam il parer del strenuo meser Agustin Cluson, non saria salvo a utile et beneficio suo.

Non voglio etiam restar di dir questo, che nel loco de Budua saria molto congruo, che vostre signorie facesseno li biscotti, perchè veramente quelle haveriano bonissima commodità di molini, legne et aqua con avantagio etiam delli frumenti, che quelle se ne potriano servir per via dell'Albania et Puglia, che alla città de Catharo di tutte queste cose se ne ha incommodità, per esser necessario mandar a masenar fino alli molini de Ragusi, che è miglia 50 lonzi dalla città, oltra che quelle non incommoderano le galee sue de incolfarsi tanto per andar a pigliar biscotti a Catharo, facendo etiam al ditto porto di Budua sopra il scoglio un torazzo, che saria certo di sicurtà et delle galee, che fusseno alla guardia del colpho, et dell'armata sua in tempo di guerra; cosa per opinion mia di grandissima importantia et pocca opera, et di questo etiam vostre signorie ne potrano havere information dal preditto strenuo meser Agustin Cluson . . . .

XXV.

Relatio

viri nobilis ser Jacobi Boldù reversi comitis et capitanei Sibinici. Presentata die 7 maii 1542.[1]

Memoria delle cose bisognano per Sibenico fatta allo excellentissimo collegio per mi Jacomo Boldù fo conte et capitanio in tutte le cose più esential. Et primo:

Quanto alla fortezza de s. Nicolò, atender de expedir cum diligentia il perito ser Zuanhierolimo da s. Michiel inzegner, qual ha havuto precipuo cargo di designar et dar regola a tutte canoniere de essa fortezza cum le sue reculate. Et essendo za più mesi in questa cità,

[1] Da un codice dell'imp. biblioteca di Vienna (Serie Brera. Cod. n. 207. c. 22).

saria hormai tempo, che fussi expedito, et alla sua expeditione è neces-sario, che de presenti per il manco se li dagi ducati 3000, perchè s'an-darà da ducati 1500 in circa a far calcina, solamente che hora è il tempo, e non ritardar più, come per calculo fato cum il diligente ser Jacomo Venier, che ha havuto tal carico, è sta novamente concluso [illegible] bisognar, quanto che avanti se tagliano le piere vive grande, che di-mandano sopli da meter in le calcare con le preparatione de frasche e legnami, et che se brusino, chel si possi adoperar la calcina, se [illegible]-gnerà scorer molti giorni, che se potria haver bisogno, e si retardaria l'opera, oltra che le se farano con manco spesa assai per li zorni [illegible] et più ati al lavoriero. Et damo se hora non si atende a questo, le maistranze potriano star indarno, per consumarsi al presente gran quan-tità de calcina per le piere cotte giunseno giorni 15 avanti il partir mio da Sibinico, che ogni giorno si mettovano in opera da 7 in 8 migliara cum gran quantità de tuffi per ridur il turion del porto et le cortine da banda da mar ala egualità de piè 20 de alteza fino al cordon, come se attrovano li mezi baloardi con la cortina da parte da terra, et sin hora tien ditto turion, et cortine siano ridutte atorno atorno a quella altezza de pie 20, benchè manca il revoltar di sopra de alcune bombardiere, sonno stà fate in pello de aqua sul saxo vivo di pie 15, cavate con bona parte delle sue reculate, ecceto do, che sonno da parte da mar, chel se aspeta il preditto ser Zuanhierolimo inzegnier, convenendosi butar zoso la chiesia antiqua de s. Nicolò, et chel dagi la forma a ditte bombardiere; et sarà conveniente ancor refabricar ditta chiesia in forma di capella, per esser quella il membro principal della abbacia de meser pre Zorzi abbate.

Li altri duc. 1500 per non perder tempo è neccessario che ancor si mandino cum prestezza per il pagamento si convien far ogni zorno ale opere, che atendeno alle maistranze, et pagar esse maistranze, che sono da 80 et più che lavorano, licet per avanti ne fusseno assai più. Oltra che si convien mandar da 15 maistri tagliapiera dalli brioni, che tegno toccano a loro, per esser li ultimi stati da Rovigno, et se li ha mandar uno groppeto a Puola per il pagamento loro de doi mesi, altra-mente non si potrano levar, et che mandino persone sufficiente atte a far luguere et non di scarpello, et si convien mandar da 20 maistri alli molini a tagliar tuffi, che hormai le se ale fine della munition fu fatta, tagliandoli nel sasso pella montagna, che cum difficultà poi se conducono al aqua, et meterli in le burchiele et de burchiele in navilii grossi, per non ritrovarsi più tuffi despicati, come erano per avanti; et questi serano assai migliori delli primi, ma si farano e condurano cum assai mazor spesa. Ge intrano poi noli de diversi navilii, che conducono ditti tuffi a s. Nicolò, sabioni si grossi quanto sutili, calcine et creda in gran quantità, che tanto, quanto si erse la fabrica, tanto si alza con ditti creda e tuffi atorno atorno. Et si convien alzar dal cordon fino al para-peto. Etiam è ancor neccessario, ch'el si mandi el restante delle piere cotte fino alla summa de 500 migliara, et li 25 migliara de coppi et legnami za ballotadi sotto il magnifico meser Piero Loredan cassier, da 300 lire de azal fino per la feramenta azalada adoperano gli tagliapiera da 3 in 4 migliara di ferro, chiodi de uno pe e mezo pe, chiodi picoli

e de sexena per far li allozameti per il castellano et soldati hanno ormai a star a quella custodia, che non sii robata. Et laudo summamente, che fate cum prestezza le stantie per la dessignation hara a far ditto ser Zuan Hieronimo inzegnier, che al tutto facci per vostra sublimità, chel magnifico meser Luca Zorzi proveditor se ne vadi a stantiar a s. Nicolò, qual è certo diligentissimo, et ha non meno a core essa fabrica che se la fusse de sua propria specialità, et la fortezza si lavorerà con più celerità et segurtà, licet ogni zorno lavorente, et se ne vadi su l'opera, et stagi fino a sera, che merita grande comendatione, et perlaudo cum sua magnificentia de resto per zelo dela patria non me ha ricusato tal cargo. Ma volendo hora se faccino tal stanze come neccessarie, bisognarà mandar mazor quantità de legnami, ferramenta et coppi si per questa opera quanto per adatar li allozamenti delli castelli di Vellin da Slina et Varpoglie, acciò li cavalli stagino li per segurtà deli lavorenti ala campagna, come avanti la guerra solevano star, et etiam per adatar li allozamenti delle do torrette.

Laudo ancora, che vostra serenità vogli al tuto far expedir il beneficio di Berberio, ch'el reverendo abbate fratello del magnifico Morat lo habbi libero senza alchuna pensione, come gli è sta promesso, che questa cosa redunderà a grandissimo beneficio si del tenitorio de Sibenico quanto di Zara, per comprender tal beneficio sotto di se una grandissima quantità di paese fertilissimo, che hora tutto è inculto. Et quando ditto abbate habbi la decima, tuti li lavoradori sarano preservati per rispetto del fratello et de Usrefbegi sanzacho, che li è amicissimo; et lavorandosi etiam il paese, Uschochi non harano tanto ardimento di passar et andar a depredar Turchi nel contado fu del conte Cosule, hora possesso et fato lavorar per li agenti del ditto sanzacho, che per questo ne sonno de continuo molte lamentationi.

Laudo anchor sumamente, ch'el se habbi ad extirpar ditti Uscochi, o per via de dar taglia alli lor capi, over ch'el magnifico capitanio delle fuste con la conserva et cum qualche bergantino o fregata ben in ordine vadino per tutti i porti da san Piero in Nieme fino verso Trahù et per quelle isole. Dico con qualche bergantino o fregata, per non poter le fuste in assai luogi accostarsi, et per questo non le stimano, venendo loro cum barche pichole. Et ho sentito tante lamentationi fatte per il sanzacho, dicendo, che se non si fa provision per via da mar, per la qual ditti Uschochi se disbarcano in teraferma, che non la fezando voi, un giorno la farano loro. Et ne è sta referto, che li soy vayvode hano havuto a dir, che sforzati tandem andorano ala expugnation di Segna et di Fiume, dove hora stantiano diti Uscochi, che idio non vogli per sua infinita bontà, et li togli lo intelletto a far questo, come del 1539 tolte lo intelletto a Barbarossa di non venir de longo a Sybenico, della importantia molto ben nota a vostra celsitudine, che perso Sibenico con il porto, si puol reputar esser persa tutta la navigatione, et il tutto star in manifesto pericolo per la grande habilità, che hanno Turchi, de tutte cose necessarie alla fabrication de ogni grossissima armada, et quella construer, havendo maxime la propinquità della Puglia, della Marca et de tutta l'Istria et ancor di Venetia; ch'el luni santo, partito io da Sibenico cum sirochi piaccevoli senza tocar cità ne porto alchuno, slonta-

nandomi in mar cum una barca de stara 600 per schivar Uschochi, in 25 hore arivai il zorno seguente a Cità Nuova, et scorsi il pericolo per la bontà del nostro signore iddio, perchè mi expettavano cum barche sie da numero 60 tra san Piero in Nieme et altri porti de la dal Quarner per asaltarmi, volendo al tuto vendicarsi dela morte havea fatto dar i nuove degli suoi parenti da Segna per depredar non solum Turchi ma ancor nostri.

Compita la fortezza de san Nicolò, laudo anchora, chel si faci un turion over maschio solamente sopra il monte, che è propinquo alla torre granda, et non della grandezza voleva il capetanio Melon, et chel si faci gagliardo da parte de terra, perchè da le tre altre bande el sito da sì è fortissimo, et levando le piere per via de scarpello et lugnere, quelle mettendo in opera, vien a far il sito inaccessibile, che la natura da sì l'ha fatto, qual cole predomina tutte do le torre et tutte le vallade da l'una et l'altra banda del canal, ch'el nemico non si puol accampar alle rive a devedar qualunque nostro navilio, che bisognasse andar suso a difensar la cità de Sibenico; et mantenuto ditto maschio, le do torre se poleno defender, et devedar etiam qualunque navilio, che se per caso pasasse la forteza de s. Nicolò, che reputo con dificultà potrano passar, non possi vegnir insuso, altramente ditte torre stanno in manifesto pericolo, non preoccupando ditto monte che la fortezza de s. Nicolò non puol defenderle et preservar le rive soprascritte, chel inimico non vegni cum qualche pezo de artellaria a devedar il soccorso della cità; et sebben se rovinassero ditte torre loro, le potriano refabricar.

Cità de Sibenico.

Della cità de Sybenico per non metter hora tanto a campo, chel fastidisca respeto ala spesa, dico che ancor di quella si debbi haver gran consideratione di fortificarla da poi sarà finita la fortezza de s. Nicolò et il ditto maschio del monte soprascritto, perchè si puol molto ben fortificar da parte da terra, afferando il monte de s. Zuane, che predomina tuta la cità et castello, toleudo do altre coline più basse, per le qual l'inimigo puol gagliardamente bater la terra, che la fortezza si fosse a s. Zuane sola, non potria devedar l'acamparsi, ma afferando ditto monte et coline contigue, lo inimico da ogni banda vien ad esser discoperto. Et poi stante le fortezze de il porto cum la fortezza da parte de terra si potria reputar quel loco de'Sibenico recetaculo de tuta la Dalmatia, che potriano venire ad habitar lì una grandissima quantità di gente fra la ditta cità, et monte cum le preditte coline, facendo tutto un corpo della cità, come occulata fide bisognando si monstrarà a vostra sublimità il dissegno fabricato per il ditto ser Zanhierolimo inzegnier cum il consulto del illustrissimo signor Valerio Orsino et mio, approbato etiam per il capitaneo Melone.

Custodia.

Bisogna ancor far pensiero di mandar una custodia ordinaria cum uno capo fidelle oltra il prefato magnifico proveditor, che stagino fermi in la fortezza de s. Nicolò cum qualche pezzo de artellaria et munitione, solicitando se facino presto le stanza loro, et far che habbino li suoi

pagamenti ordinarii ali suoi tempi, et non come è sta fatto za uno anno in circa, che non sono sta mandati li pagamenti ordinarii si della cavallaria extraordinaria quanto della fantaria, che se ha convenuto de setimana in setimana darli soventione, et si crede sparagnar et perdesi grossamente, per non si poter far le mostre ordinarie, non havendo il danaro prompto, oltra le grande mormorationi siegueno, che pareno non esser pagati; et meglio è tenirne pochi et ben contenti, cha continuar questa mala stampa.

Cavo-Cesta.

A Cavo-Cesta, villa grossissima sotto il territorio de Sibenico, qual solea dar bon numero de gallioti in gallia, et il quinto de tutte intrade speta a quella camera, è neccessario li abasso verso la porta et ponte levador, che li sii fatta dentro una seraglia di muro non troppo grosso in forma de ponton cum uno poco di fianco, che li dentro possino securar le persone loro et animali, che non siino depredati, et far uno turionzello piccolo, qual responda ad un altro za fatto, che defensa la muraglia da fuora, ma che fato il calculo cum ser Zuanhierolimo inzegnier, ne potrà andar pocho più de ducati 300, per haver le piere li apresso, et cum poca spesa si farà lì una calcara per calzina, che za fu fata sotto il magnifico messer Andrea Gritti mio precessor per far la fortezza più insuso sopra la colina, che ne andava gran spesa, et bisognava meterli guarda, che per la ruina deli molini, che si conveneno refabricar, non fu fato altro; et questo, che hora si doveriano far, saria uno riduto sicuro da corarie, che induria le persone, qual parte sono andate in Puglia et parte disperse in altri loci, che ritorneriano ad habitar, per non tegnirsi sicuri per esser lontani dalla cità miglia 15 et più, et se multiplicherà la intrada per conto della camera, qual intrada se soleva affitar avanti la guerra ducati 300 al anno.

XXVI.

Relatio

circuspecti secretarii Antonii Matii, Tergestum et Segnam destinati. MDXLII. die VIII junii[1].

Serenissimo et illustrissimo principe, signor mio collendissimo.

Poi chel ha piaciuto a vostra serenità, che io gli dia anco in scriptura quella informatione delle cose, che ho negotiato nelli luochi, che la si ha degnato mandarmi, la qual eri matina copiosamente gli diedi a

[1] Da un codice dell' archivio Veneto. — Antonio Matio volgarmente Mazza, figlio di Angelo, marito di Felicita Trincavello, fu uno tra i più distinti secretarii della repubblica. Secondo V. Alf. Reumont (dipl. p. 249) Antonio fù secretario di Giovanni Michiel nel 1557 ambasciatore veneto in Inghitterra, e meritava di stare a paragone dei più valenti nel suo ufficio per maneggi, scrivendo latino, francese e spagnolo. Abbiamo di lui una relazione col titolo: „Laus deo MDLXV. Informazione delle cose dello stato di Milano di monsignor Antonio Mazza, che fu segretario in Milano per l' illustrissimo dominio." Stà in Albèri (Rel. Vol. II. serie II. p. 465) anonima (V. Cantù. Arch. di Venezia p. 132. Cicogna VI. 890). Scrive

boca, non ho voluto restar di obedirla con quella celerità et diligentia, che ho potuto maggiore. Imperò la sappia, che capitò gli mesi passati in porto di Arbe una marciliana dalla Vallona cum circa 34 giudei tra donne et homini subditi del signor Turcho, quali havendo cargato in Anchona di 44 balle di panni fra scarlati, paonaci et carisee di valuta di fiori 10 in 12000 scudi, volea repatriar nel predicto loco. Et sia stato per timor di alcune gallere del papa o per tempi contrarii, cum pocho loro utile et consiglio si vennero ad incolphare in detto porto. Dalla qual cosa avisati li Uscocchi di Segna, che gli sonno pocho lontani, hebbero per spia, che il magnifico conte di quel loco era andato in alchuni luochi di quella isola in visita della sua jurisditione, et armorono cinque barche, cum le qual giunti una notte nella prima vigilia in quel porto, assaltorono la marciliana, et ritrovando tutti gli homeni a dormire, gli fecero pregioni con occisione di un solo di loro, et tagliadi li cavi dal molo, condussero la marciliana, dove gli fu di piacere. Scarricorno le mercantie in Segna, et nanti che vi giungessero, amazorno tre altri Giudei. Il predito magnifico conte, avisado di questa cosa, scrisse efficacissime lettere al vice capitaneo, judici et deputati di quel loco, dimostrandoli questa ingiuria non esser fata a Turchi o infidelli, ma alla serenità vostra, per esserli violato le sue giurisditione, et dimandando ad emendam eroris la integra restitutione della preda. Ma per questo vicecapitaneo non era lui quello, che solo havesse il governo di quel luoco et potesse comandar ali Uscochi, rispose non poter far cosa alchuna, ma esser forciato expetare severamente ordine del serenissimo re di Romani, overo la venuta del capitaneo di Segna suo patrone, qual era absente, et che in questo mezo lui teniria in sequestro il tutto, ne lasciasia muover cosa alchuna, confessando conoscer, che a vostra serenità cum violarli le sue jurisditioni era sta fata ingiuria grandissima, et affermando, che la non era stata di consentimento ne di volunta sua ne del capitaneo suo superiore, ne del serenissimo re sopraditto; et affermando, che a sua maestà saria cosa di molto dispiacere intender questi desordini et insolentie di maniera, che farebbe conveniente provisione alla bona pace et vicinità, che mantiene cum la serenità vostra. Per la qual cosa vostra celsitudine, subito che la fo avisata di questa insolentia, la diede aviso al clarissimo messer Marin di Cavalli et commissione, che sua magnificentia dovesse tener eficacissime lettere da sua maiestà si in far restituire integramente tutto il buttino fatto così malamente a sua manifesta ingiuria, come in prohibir et meter tali ordini, che mai più nel avenire fussero fati simili insulti et inconvenienti nel mare et porti di vostra serenità; il che sequendo, come spesar si dovea, facilmente seguiria l'effetto, che la sub-

Cicogna (III. 392): „*Raccolta di parti et ordini* in materia della nobiltà veneta. Cronica di Marco Barbaro q. Marco intitolata *Patritiorum* con aggiunte di Gio. Antonio Muazzo. Mss. diviso in quattro tometti; il primo de' quali è fatica del detto Muazzo, e contiene una raccolta di parti antiche dal 1274 al 1407, notandovisi di ciascuna il libro pubblico, donde è tratta, ed altre singolari notizie. Il secondo e il terzo sono opera del Barbaro; e il quarto tometto è una aggiunta fatta dal Muazzo di altre famiglie forastiere ommesse dal Barbaro o aggregate dopo la morte di lui. Comincia dal conte Sdrin assunto al maggior consiglio nel 1314 a 29 marzo".

limità vostra desiderava circa la preda. Ma in questo tempo, che fu speso in expedir il corriero et aspetar risposta, acaschò, che il capitaneo di Segna gionse in quel loco, et subito senza perder pur un hora di tempo, essendo informato della risposta data per il suo vicecapitaneo al conte de Arbe, et di quel che la serenità vostra procurava presso il re de Romani, et dubittandosi, che da sua maiestà li fusse dato quello ordine, che pochi giorni dapoi li vene, fece divider il tutto, et astrense li giudei pregioni cum varie minazze et tormenti a tuorsi la taglia, si che loro non possendo far di meno, se riscossero per 400 ducati in circa fra 30 di loro, che erano restati vivi, et ne erano di quelli, che haveriano pagato più de ducati 1000 per la sua testa sola. Gli Uschochi, che stano in Buccari sotto il conte Stephano de Frangipani, mossi da questo exenpio, mandorono fuora alchune sue barche, et presono un grippo da Curzola cargo di cordovani balle 52, et dui coli di seda, et 80 lire de grana, il qual era sorto in porto di S. Maria dalla Melada, et 8 giudei et 3 christiani greci subditi del signor Turcho, i quali, sendo di notte et in porto di vostra serenità, dormivan su l'una et l'altra orechia, reputandosi sicuri. Della qual cossa avisata vostra serenità, et havendo receputo le lettere del serenissimo re de Romani cum quel ordine, che la desiderava, avenga che indriciate al conte di Nogarola capitaneo di Trieste et signor Bernardin de Menesii capitaneo di Postovia, judicò expediente di expedirmi a ditti signori per procurar la expeditione della prima preda in porto di Arbe secondo il tenor dille lettere regie, et anco della seconda, per esser fatta medesimamente in porto de vostra serenità come la prima.

Io gionto in Trieste, et ritrovati li dui capitanei preditti, alli quali erano indriziate le lettere predette, exposi a sue signorie il giusto resentimento et desiderio di vostra serenità, et gli comandai la executione delle lettere del suo re cum quella forma di parole, che vostra celsitudine ha inteso dalle lettere mie, et il giorno seguente, havendo loro voluto tempo a consultar insieme, doppo molte difficultà, per dir il tutto brevemente, fui risolto in questo modo:

Che manderiano il suo locotenente vicecapitaneo di Trieste sino a Fiume, dove io gli dissi, che era capitata la maggior parte delle mercantie prese in porto della Melada, et poi fino a Segna, per far sì, che ambe due le prede me fossero integramente restituite; et me aggionsero, che per esser il conte Stephano de Frangipanis patron di Buccari signor a sua posta, che poca anci quasi niuna obedientia presta al re di Romani, loro signori li havevano pocho che comandar, non dimeno che fariano ogni possibel conato per mezo del ditto locotenente ancor cum lui, sperando certo, che al meno fariano tenir la preda sequestrata in deposito con inventario, quando non potessero far altro

Io, serenissimo principe, conoscea il conte de Nogarola persona non troppo affectionata alla serenità vostra, sì per rellatione delle operation fatte da lui et suoi antecessori a tempi passati, come per la experientia, che io ho fatta del animo suo, essendo secretario con il clarissimo meser Francesco Sanudo il cavalier alla corte dil re de Romani.

Il signor Bernardin de Manesiis, anchor che non habbi fatto cosa notabilissima contra la serenità vostra, tamen intervenendo le cose del

Castel novo de Istria, le intrade del quale lui violentemente possiede contra la decision et essecution della sententia di Trento, et ogidì si sente qualche novità a quelli confini fata da lui quasi a baldeza, per esser allevato da puto in suso di continuo con il re de Romani, et per questa causa havendo acquistata tanta reputatione et credito appresso de sua maiestà, chel fa ciò, che el vole, et li da ad intender poi quel che li piaze. Imperò havendo questa rissolutione, me dubitai, chel mandar di questo vicecapitaneo non fusse più presto per impedir che per darmi aggiuto et favor alchuno ad otener quel, che la sublimità vostra desiderava, et che io havuta da procurare; si che feci ogni conato possibile per ottenir da sue signorie, che me dessero overo lettere efficacissime alli capitanei di quelli luochi, overo mandassero per barca insieme cum me il vicecapitaneo suo locotenente. Ma non fu mai possibile, che io ottenessi alchuna di queste due cose, di maniera che me inviai verso Fiume cum grandissima diligentia, soravedendo, che vi andava una persona di questa sorte avanti di me, con pochissima speranza di ottener lo intento mio.

Gionto in Fiume il decimo giorno dapoi che me parti da Trieste, ritrovai il vicecapitaneo preditto esser gionto quattro giorni avanti di me, et haver parlato cum il capitaneo di Segna, il quale era andato in quel luoco per riscuoter la taglia delli giudei, che li haveano promesso di farli pagar da alcuni mercanti, che vi stano; et quantunque per tutti questi rispetti et precipue per saper, che la preda di quelli da Segna et anco quella di Buccari eran state divise, quasi chiaramente conoscesse, non poter far frutto alchuno, non dimeno volsi exequir la commission mia, et insieme con il vicecapitaneo de Trieste me n'andai al capitaneo di Segna, al quale exposi il giusto rissentimento et giustissimo desiderio di vostra serenità et quella forma di parole, che ha inteso dalle lettere mie. Et finito che io hebbi di parlare, il vicecapitaneo di Trieste instato da me, gli disse queste formal parole: capitanio di Segna io vi comando da parte del nostro serenissimo re, che debbiate integramente restituir al secretario qui presente tutte le mercantie, denari et altre robbe, et tutti li giudei presi in porto di Arbe da vostri Uscochi, et che nel avenir debbiate prohibir et non permetter, che nelli porti del illustrissima signoria di Venetia siano commesse più simele insolentie et novità sotto pena della desgratia et indignation di sua maestà.

Intesa la instantia mia il capitaneo di Segna et il comandamento fatoli, rispose, dolendosi grandemente di alchuni insulti fatili dal armiraglio di Zara, il quale, per quanto lui dicea, li havea usate molte sinistre parole, et menazato di voler andar a brusar Segna; tamen che sapendo, chel si havea posto in ordine et fate le debite provisioni per expectarlo, l'era poi andato sotto il castello di Starigrado, et havea tirato alchuni pezi de artegliaria in la muraglia, tagliato in peci uno zoppolo, et fato fugir alchune capre, che pascolavano alla montagna li vicina.

Preterea, che uno suo martelosso, che lui mandava per spia in servitii del suo re, era stà amazato, ma non dicea specialmante da qual ministro della serenità vostra, cose per mio giuditio false et frivole.

Circa alle mercantie et preda soggionse, non ne voler dar risposta alchuna, perchè lo havea rimesso un suo messo cum lettere al serenissimo

re di Romani, dandoli aviso di questa cosa, et dimandandoli ordine di ciò, chel havea a far di essa, et fra questo mezzo egli non volea restituir ad alchuno cosa alchuna di questa preda.

Io cognoscendo l'avaritia sua, et sapendo, che già il tutto esta stato diviso, non potea credere, che questa sua inventione per scusarsi fosse vera, et però gli feci una gagliardissima replica, dicendoli: signor capitanio io so, che vostra signoria ha fatto divider tutte le mercantie, che dali Uschochi vostri sonno sta robate nelli nostri porti, ne bisogna negarlo, perchè li proprii mercanti giudei sono qui presenti, et affirmano, haver veduto a divider la robba loro. Imperò per parlarvi liberamente, come è la natura mia, et mi par che ricerca questa materia, vi dico il vero, che io non credo, che vostra signoria habbia scritto al re, ne aspetti ordine alcuno da sua maestà circa di questa cosa, perchè espetandolo, era necessario, che la non facesse divider le mercantie, ma che la le lassasse in deposito, come prudentemente havea fatto il vicecapitaneo. Et però vi prego a pensarvi un pocho meglio et rissolvervi di exeguir l'ordine regio il quale vi è dato cum tanta caldezza, acciò che la illustrissima signoria non habbia causa di tenersi offesa da voi solo, et far delle provisioni, che saranno neccessarie per conservation delle giurisdition sue.

Quanto alle ingiurie, che dite, che vi son sta fatte, me maraviglio, che vostra signoria habbi tardato fina adesso a dolersi, perchè se l'havesse dato aviso alla illustrissima signoria, io son certo, che la haveria fatto conveniente provisione alla bona vicinità. Ma havendo sempre taciuto, et commemorandole al presente in sua defesa, par che le non siano vere.

Il Thodescho superbo, vendendosi incluso a passo, chel non potea fugir il scoglio, me rispose dicendo:

La illustrissima signoria non ha ne arte ne parte in questa cosa, perchè le robbe sonno tutte de infidelli, et li pregioni infidelli sonno ancho subditi del Turcho, contra quali si come al presente pretendo haver possuto fare et haver ben fato tutto quel, che ho fatto, così son per continuar nel avenire, et per quanto spetta a me, gli subditi della signoria non sarano molestadi, ma li Turchi infidelli et subditi soi non sarano securi, siano dove si vogliano. Il mio re mi puol comandar quel che piace a sua maiestà, ma se el mi comanderà, che io non faccia danni ad infidelli, et che li restituisca quello, che li ho tolto et penso di tuorli quando potrò in ogni luoco, voglio più presto perder il cappo, che obedirli.

Voi secretario mi haveti leto le letere del mio vicecapitaneo, per le quali egli da buona intentione al conte di Arbe di questa cosa. Questo io havevo fatto per ingagliardir le raggion che dicea; legete mo le mie, che scrivo al ditto conte, et mi presentò una copia di certe sue lettere. Legendo io questa copia, nella qual si dicea fra le altre cose, che lui si dolea, che in la marciliana fussero state poche robbe, perchè piui volentir le teniria, se più fossero state, et che nel avenir el non era per mancar di far il peggio che li fusse possibile contra Turchi et subditi soi, avenga che fussero in porti di vostra serenità, si levò di dove l'era sentato, et non volse aspetar altra risposta da me, et montato a cavallo, se partite.

Io, serenissimo principe, ho voluto, che a tutti questi ragionamenti siano presenti alchuni testimonii, che mi son parsi degni di esserli prestata fede in ogni tempo, et de tutte le proposte et risposte fatte dal uno et l'altro canto ho voluto, che me ne sia fatta una fede publica per mano di autentico nedaro cum tutte quelle maggior legalità, che ho possuto, acciò che vostra serenità se ne possi servir parendoli, et le ho portate insieme cum me.

Havendomi il primo giorno, che giunsi in Fiume, rissolto con il capitaneo di Segna, et essendo certificato, che niuna parte quantunque minima delle mercantie prese in porto Malata era sta portata in Fiume, restava, che io negotiasse con quelli da Buccari, che sono il conte Stefano Frangipani, il suo governator et il suo capitaneo, che sta in dito loco; et perchè per causa del camino infestato da ladri et da Uschochi, li quali era certificato, che il vicecapitaneo di Trieste et anco a me haverian fatto despiacere, se havessero inteso, che per recuperar delle man sue la preda, che haveano fatto, fusse andato in quel luoco, fui constretto negotiar cum lettere, quel che a bocca era meglio di fare, se fusse stato possibile. Et però scrissi a tutti tre quelli signori tre lettere separate, facendo quel officio, che me parve secondo il tenor della commission mia, et le expedi per messo a posta, li quali ritornorono senza risposta alchuna, et in 12 giorni, che son stato a Fiume, havendo ancho chiamato a parlamento in un castello vicino il capitaneo di Buccari, non fu possibile, che havessi risposta alchuna, et quel che è peggio, volendome io partire per esser hormai chiaro della mente di costoro, vene in Fiume una barcha armata di Uscochi da Buchari, et si forni la mesa per andar verso Zara et Pontadura per prender alchuni navilii, che havevano inteso, che da Ragusi se ne venivano alla volta di questa città carrichi di mercantie. Siche se io non ho havuto risposta di parte, la ho havuta di fati.

Conoscendo io, serenissimo principe, che la sublimità vostra circa di questa cosa vorà far qualche provisione, ho usata diligentia de informarmi del modo, che tieneno questi Uscochi nel far de questi botini et prede, et se saria possibile remediarli, acciò che il mare fusse securo, et le mercantie potessero andar avanti et indriedo. Et havendo parlato cum molti, ho inteso per cosa certa, che in Segna sono 200 Uscochi stipendiati per nome del re di Romani, homeni promptissimi et expediti ad ogni ladraria et asassinamento, et che oltra costoro dalle parte de Croatia et Schiavonia ne concoreno in gran numero delli altri, che si contentano senza stipendio alchuno stare in Segna et acompagnarsi cum li altri nel andar a far qualche butino.

In Buchari ne sono 40 soli pagati dal conte Stefano prefato, quali hano un brigantino et una brazera armata, et di continuo et loro et quelli de Segna tieneno le sue spie non solo nelli luochi circumvicini, ma in tutte le terre de Dalmatia sino quasi a Catharo. Et per le intelligentie che hanno per tutto di qualche amico o parente, sempre sono avisati delli navilii, che sono nelli porti, del cargo loro et del viagio, che hano a fare, di maniera che armano poi le sue barche, et vi vano 50, 60 alla volta, et quando importa, vi vano tuti unitamente, ponendosi per la mesa un solo sacco di farina per cadauna barcha, dela qual viveno

cocendose delle fugaze sotto la cenere driedo a qualche ponta di scoglio fatte cum l'aqua dil mare, quando non possono havere di dolze, et facendo sempre vogar a dui soli cum occultar il resto della loro compagnia, et vano perseguitando li navilii da luoco a luoco fino a tanto, che li viene occasion di ritrovar le persone sprovedute a darli adosso. Ho ancho inteso da molti, che in Arbe et Vegia, insule vicine ala stantia loro, hano persone, che li avisano; et che se non fussero stati quelli di Arbe, non haveriano preso quella marciliana, che hano preso in quel porto, si perchè gli diedero aviso del gionger di essa, come perchè non gli volsero dar soccorso alchuno; che se un solo homo si fusse mosso, etiam havesse nella angustissima bocca del porto intressata una barca di quelli, che vi erano, non solo li Uschochi non haveriano ottenuto lo intento loro, ma facilmente sarebbero restati pregioni. Della qual cosa sono molto ben informati tutti li mercanti, che sono stati preggioni, quali affermano haverla intesa dalli Uschochi medesimi. Et dicono oltra di questo, che se non fusse stato il conte di Arbe, loro non sarebbero stati presi, perchè andorono a domandar in gratia a sua magnificentia, che gli desse un magazeno, dove potessero scaricare le loro mercantie, le qual dubitavano, che gli fussero tolte dali Uschochi, che pur intendeano, che erano in quelli contorni. Et per quanto dicono, forono assecurati da detto magnifico conte, et da sua magnificentia li fu detto, che dovessero star sopra de lui, perchè non portavano pericolo alchuno; il che quando lei cognoscesse, mandaria a chiamar una gallia da Zara per farli acompagnar in porto securo. Imperò dicono questi giudei, che quando capiti alchun navilio di mercanti veneti alla Vallona da Salonichi per esser sta assicurati cum fede publica, vorano esser refati. Essendo io anchor in Fiume, me vene a ritrovar un Nicolò Rizzo venetiano, il quale per haver giovenilmente peccato, et assentatosi essendo di età di 20 ani et bandito in perpetuum già più de 25 anni da vostra serenità, e stantia in Buccari, et me ha detto, che el si offere ad ogni cigno della sublimità vostra darli nelle mano tutti li Uschochi, che stano in Buccari, li qual gli sono drieto, et ogni dì lo pregano, che el sia contento esser suo capo overo andar in loro compagnia, essendo persona pratica di tutti li luochi et passi, che sono nelli mari circonvicini della serenità vostra; offerendosi, che si lei li concederà salvoconduto, si che el possa securamente praticar in li lochi circonvicini senza timore, chel tenirà tal mezzo, che tutti li detti Uschochi capitarano nelle mano delli rettori di vostra serenità. Et me soggionse, che quando sarano poi presi, supplicava la serenità vostra, che li faccia gratia del bando suo. Io li promisi di referir la offerta sua a vostra sublimità, et gli dissi, che quando paresse a vostra signoria di devenir a questa deliberatione, a me pararia, che questa cosa senza salvo condutto si potesse meglio negociar con il capitaneo delle fuste, il quale con la conserva sua è sempre parato et pronto a queste operationi, che con alcun delli rettori, che non hanno comodità di legni armati. Al che lui me disse: quando il capitaneo delle fuste è in queste aque, gli Uschochi non ardiscono andar troppo atorno, et se purvi vano, quando sono seguitati da una fusta, dano in terra driedo qualche scoglio, affondano la barca, et fugeno in qualche grebbano asperrimo, che impossibil è di seguitarli. Bisogna haver alchuna brazzera

armata, et si come fano loro, tenir li homeni nascosti abasso, et far vogar a doi soli, et al improviso opprimerli, il che è ancor molto difficile; ma quando vi fusse qualche intelligentia con me, io riduria il tutto a bon fine, et me offero oltra questi tentar cum ogni mezzo possibile di far prender si non tutti, almeno la maggior parte de quelli di Segna.

Oltra ditto Nicolò Biaro me ha parlato uno longamente sopra questa cosa Alexio Versaico, figliolo de quello, che era provisionato di vostra serenità in Vicenza, il qual al presente per alchune sue lite stancia in Fiume. Per quanto lui dice et si offerse, se li è data comodità di qualche legno armato, di tener totalmente impediti li passi alli detti Uschochi, che se non li prenderà, almeno tenirà quelli lochi sicuri.

E perchè sapendo io di ritardar qualche giorno in Fiume delberai far il mio ritorno per via de terra, abreviando il viaggio più di otto giornate, mene veni a Trieste, dove havea inviata la mia barca, che me dovesse expetare. Et giunto in detto loco, andai a ritrovar il conte di Nogarola et signor Bernardin de Menesiis, alli quali insieme cum el suo vicecapitaneo dechiarai, quanto per me era sta negotiato et respostomi dulendomi gravemente et cum molte raggioni dimostrandoli il giusto ressentimento, che di raggion ne haverà la serenità vostra; et li aggionsi, che conoscendo, che al buono et quieto vivere a quelli confini et alla buona vicinità si conveniva non permettere, che questi disordini passassero avanti con mala satisfatione del uno et l'altro principe, anci che si facessero provisione al mal passato non che al venturo, richiedea sue signorie, che non volessero mancar di far quella provisione, che fusse conveniente in questa cosa. Sopra le qual parole essendo loro restati molto suspesi, et havendo longamente consultato insieme, risposero dicendomi, che loro certo haveano fatto tutto quello, che haveano saputo et potuto, et che non poteano far altro, se non per letere avertir et protestare a quelli capitani et signori di Segna et di Buccari, che la constante volontà del serenissimo re loro signore, et che vostra serenità non sia offesa ne molestata o perturbata a quei confini o altrove nelle sue jurisditione; et che daranno ancho aviso alla maiestà del re loro, acciò che lei parendoli facesse qualche provisione. Io non possendo ottener altro, le pregai, che consegnassero in mia mano le lettere, che voleano scriver al ditto re, con una copia, che procuraria, che fussero rese a sua maestà, et presi buona licentia da sue signorie per venir a repatriare.

La cosa adonque, serenissimo principe, per giuditio mio è ridotta a questo termine, che se vostra serenità procura, che il re dia nova commissione, si vede chiaramente, che la non serà exeguita; se la deviene a voler acceptar li partiti offertili circa il prender deli Uschochi, overo che la devenghi a sequestrar le intrade di Segnani, che sono in Vegia, come ricorda il conte di Arbe, le qual sono di buona valuta per ricompensar questi mercanti, la offende l'animo del re di Romani; qual sia la strada, che se habbi a tener, io mi rimetto al sapientissimo giuditio suo, et la prego, che se degni acceptar il buon animo del suo servitor, il quale se non le ottene quel che era il principal desiderio della serenità vostra, non ha mancato de pocha cura o diligentia sua, ma da

le male affectioni et animi contaminati senza causa alchuna contra vostra celsitudine et delle persone, con qual ho havuto a negotiare. Et alla bona gratia sua me racomando.

Humil servo Antonio Mazza.

XXVII.

Relatio

viri nobilis ser Aloisii de Rippa, qui fuit rector et provisor Cathari. Presentata die 24 octobris 1542[1].

De ordine de vostra serenità depono io Alvise da Riva fu rector et provedador di Catharo per la presente scriptura de mia mano per la fortification della cità di Catharo, et prima:

Finir le fabriche principiate.

Alzar la muraglia della contra scarpa del fosso verso S. Bernardin, principiata per el magnifico meser Zuan Mathio Bembo mio precessor, al massimo passo, coprirla da torno da driedo, essendo per mi fatto far in cao della muraglia verso san Nicolò uno bel guardo compido infino al cordon, che li manca solo a farli li merloni, el suo pian dentro da poter trazer le artellarie; et una muraglia, che ascende sopra el monte, anno toresin de passa 13, va alta passa 3 et larga desopra passa uno, la qual è meza fata. Questa è de impotantia dover esser finita, per esser loco, che se potria scalar, per esser basso, et non poter star li fanti alla difesa da driedo, per non esserli fatto li sui coradori. Chi havesse intelligentia e mal voler, una notte potria seguir disordine, che dio non voglia, che per non haver il modo del danaro, anchor che seriano sta pochi, non ho possuto finir ditta opera.

Le muragie sono tra el turio della citadella et balguardo fato far per el magnifico messer Zuan Mathio Bembo, che continga cum el nuo in cao de l'altro cao della muraglia, sono molto vechissime, et siandoli sta messo terreno di sopra per far repari, li ha fato far panza di fuora, et manaza ruina. Staria ben rifar, ma non possendo farli una contrascarpa di fuoravia, che le sustentasse, che non ruinano, e resta la terra aperta.

Le muraglie verso S. Francesco fino al muro di citadella sono tristissime, e menazano ruina da si. Queste bisogneria rifarle over ripararle con farli uno bel guardo, che le difendesse e batesse per fiancho da ogni banda delle due muraglie, et non anderia troppo gran spesa. La qual cità si puol fortificar, che si potrà mantegnir da uno grande exercito e armata, per esser uno sito molto forte a cavalier tuto el monte alli nemici, che li puol batter, che non si puol acamparsi, che li bisogneria si fesse li ripari più alti che campanieli, et non sono ancor tereno da poterli far, e questo fa segura quella terra per trazerli dali

[1] Da un codice della imp. biblioteca di corte in Vienna (Serie Brera. Cod. N. 207 c. 31). — A 17 maggio 1540 fu preso nel maggior consiglio veneto (Liber Novus nell'archivio de' Frari), che sia eletto il rettore e provveditore di Cattaro per questa volta per scrutinio a 4 mani d'elezione in esso maggior consiglio: abbia 80 ducati al mese ecc.

monti lontano qualche pezo de artelleria per
non si prende cità, chi non bate le muragie et
tal fortification, opinion mia saria, per vostra s
uno perito inzegnier, come seria maistro Agusti
in Bressa, e uno pratico capitaneo di guerra c
sergente di campo del signor duca de Urbino fu
sono pochi sui pari, e uno valente capo de bo
a veder tutto quello bisogneria a fortificar que
altre de Dalmatia, non si riportar ne a model
sta ditte ne fate per avanti, et per vostra se
solenne sagramento, dovessemo diponer quelle fo
ficio de quella cità e d'altre, el non haver risp
cularità de non voler condiscender in le opinion
suol far in questi casi, per non mostrar, chel
lui. E sopra quelle opinion, per el excellentissim
alcun altro non si possi ne azonzer ne sminuir,
dove sera deliberato de fabricar.

El si attrova la fortezza de Spiri, che è di
le jurisdition de Antivari, la quel vien custodita
de la terra abitano defuora, et si hano offerti l
di guardarla, otegnino sali e danari per fabrica
fano nulla. Che dio guarda venisse in poter dei
e Dulcigno non si potria mantegnir. La seren
proveder, che queli del loco vegnino ad habit
danari havuti per conto de fabrica siino spesi i
e provederli deli altri, et per el magnifico rett
tharo sia mandato quel protho a veder quello li
fazi spender tal danari, altramente non si farà
non se potria guardar una casa.

Il castel di Catharo è de una grandissim
guardi vegni in man de inimici, se nela terra f
la superiorità del monte cum li sassi sol li cazer
poter difender senza ostaculo alchuno. E prima
10 cum lire 13 ogni 45 zorni, erano zente d
allo excellentissimo conseglio dei X el pericolo s
dorno uno contestabile cum fanti 20, e quelli e
bono, che li fanti 100, sono alla guardia della
20 in castello, e redur quella guardia della terr
condition, che li fanti 20, serano mandati in cast
gati far le due guarde di sopra al monte, che
della terra, che farano dui effetti, che più facil
guardia, e allo bisogno li fanti del castello p
quella guardia, che da la terra non si potria
monte, e più guardia vigneria a star nel castello
salario ali castellani, che non hanno solum du
serati cum gran spesa de far condur quello li b
cappo di squadra, che non ha solum el coleto
ducati 9 al mese; e uno zentilhomo, che li bis
e una masera cum spesa de vegnir e andar e v

puol star; e se non fusse, che li vien aiutadi de qualche paga, non potria certo viver, e per haver una persona de qualche auctoritade e condition, che habbia a governar et custodir bene quelle fortezze, riverentemente aricordo a vostra serenità per molti rispeti, potria occorer, farli proveder de darli ducati 15 al mese et uno ragazo, acciò non habbiano causa di adoperar niuno del castello, e non possi haver altra paga in castello.

El si attrova el scoglio de Catharo, dove stano li strathioti, che a uno bisogno de una o do fuste vegnisseno lì, potria prenderli tutti una notte, per non haver alchuno loco di potersi salvar e defendersi. Saria bon a conzarli una tore, che hanno lì senza soleri, e farli uno muro atorno, tanto che si potessino defender da bataglia di mano, che saria pocha spesa e saria seguri, perchè essendo pochi, non poleno far la guarda tutta la notte, e stano in manifesto pericolo, e anno cativa habitation, el ponte mal conditionato, per esser sta ruinati da le fuste, quando fu presa la gallia Zorza.

Circa alla cità a tempo di bisogno, che uno exercito e una armata la volesse strenzer a bataglia, li faria bisogno almen fanti 1000, per esser guardia assai due ale di muraglia, che ascendeno al castello, che de continuo li bisogneria tegnir bon numero de fanti, perchè a uno assalto al improviso non se li potria andar si presto a socorer a due bande de muragia dela tera, l'una da san Bernardo et san Nicolò, l'altra verso san Francesco, et al men boni et sufficienti bombardieri 30, per esser el monte uno a cavalier, che bate da ogni banda; e da mar li fa bisogno assai pezi de artegliaria, che si puol meter, che li nemici non le puol bater, per esser coperti da li sassi dal mare. E questa serà la defension de quella cità, che non lasserano a comparer li inimici ne bater le muraglie, se ben potessero far repari alti più che campanieli, e non hano de lì via tereno anchor da poterlo far, et da li monti non se puol bater le muraglie, che malamente si puol prender una cità, se prima non ruinano le muraglie per trazer nella terra e ruinar case, pur che non batano li fanti, che stanno alla defesa, non si fa conto, come era Napoli de Romania, chel monte dal Palamido li bateva dentro, per questo non si pote prender. Certo è loco, che si puol far forte seguro cum manco spesa de quello fin hora està fatto a Zara. Fa bisogno, che quella terra sia ben fornita de vituaria, come è formenti, perchè non fano per tre mesi al più; biscoti sempre bon numero per munition, e come passa l'anno, darli per l'armata, e refarli inmediate, e a questo modo vignerà a segurar, la terra non si perderà, et cossì de altre sorte vituarie.

De artellarie et munition particularmente è pochi mesi mandai per li ambassadori dela cità una poliza notado el tutto, e cussì per quella si potrà veder, la qual die esser in mano deli rasonati; ma per quelli, si manderano a riveder quella città, ancor di questo potrano meglio veder e referir, ma el tutto, si haverà a mandar dentro la ditta città, bisogna mandar ogni cossa per tempo, avanti che come li nemici con armada intrasse in quel colfo, non seli potria per conto alcun andar, se la nostra armata non fosse più potente; da terra non li è ordine, essendo li nemici signori della campagna.

Non mi resta ricordar altro, salvo a ricordarmi humilmente alla serenità vostra.
Data ali 24 octobre.

XXVII.

Relazione di Zara di M. Antonio da Mula.[1]

Poichè la serenità vostra mi ha comandato, ch' io metti in scrittura quello, ch' io a bocca ho referito delle cose di Zara, io la supplico, che per utile di lei questo mio dire sia posto in consideratione, perochè io non solamente credo, ma sono certo, che tutto quello, ch' io le ricorderò in questa materia, essendo da lei fatto, le sarà di grandissimo beneficio, e non si facendo porta pericolo di farli estremo danno; dirò solamente circa la conservatione di quella città, e circa l'utile, che vostra serenità può cavare da quel territorio; dell' altre cose, che tanto non importano, mi riservarò ad ogni comandamento di vostra serenità dirne l' opinion mia.
La città di Zara è così celebre e dalla maggior parte dell' excellentissime signorie vostre cognita tanto, che non fa bisogno, ch' io m' affatichi a dimostrargli il sito, ove ella è posta. Ma io voglio tenere questa ferma conclusione, che da Chorphu in quà, computando anche le città di terra ferma, la serenità vostra non ne ha alcuna, che tanto importi, quanto la città di Zara; perchè io credo, che i vostri maggiori habbino acquistato et accresciuto il stato alla serenità vostra per la via del mar, e che per la via del mare bisogna mantinirlo e conservalo, e chi non conserva la città di Zara, perde non solamente un gran podere sul mare, ma tutto il dominio di questo colfo, e mette in pericolo la summa delle cose, perchè quella città si può dire, che sia nel ombelico, e prima presso il nutrimento nelli nostri corpi, così per quella vien il nutrimento in questa città; et tutti li navilii, che vanno o vengono per questo golfo carghi di biave, vini et altre vittuarie e mercantie d' alcune nave infuora, che sono però poche, convengono passare per il canale di Zara, lungho miglia 60 in 70 in circa, largo 3, 2 et un in qualche luogo, da una banda del qual è Zara con la terra ferma dall' altra l' isole. Da una banda e dall' altra li sono buoni porti; e chi è padron di Zara, e che habbia qualche navilio armado, è padrone di quelli navilii, che passano per il colfo sopradetto. La causa, che gli costringe passare per quel canale, è, che andando di fuori via, si mettono in manifesto pericolo, che levandosi un puoco di vento buora, il quale come il proprio domicilio suole regnare in quelli monti schiavi, non siano costretti poi andare sotto vento e rompersi in quelle spiazze, ove non sono porti. La serenità vostra non ha ne può fabricare luogho alcuno al presente o per l' avenire da questa banda del colfo, ove ella possi salvare sicuramente la sua armata, sichè dalla terraferma non sia battuta e ruinata, se non forsi a cao d' Istria, eccetto Zara, dove dalla parte di

---

[1] Dall' originale nell' archivio veneto senza data. Intorno Marc' Antonio da Mula vedi pag. 86. Secondo il codice Viennese 6346 fu conte a Zara dal 1540—1542, e secondo il codice Cicogna 2172 e la relazione Boldù dal 1541—1543.

fuora verso l'isole si può facilmente cavare con comodissimo e sicurissimo porto per 50 e più galie.

Oltre di ciò di Zara col suo territorio, avanti el 99 el Scandes bassa la depredò, vostra serenità poteva armare 30 galie, et ultimamente avanti quella passata guerra del 36 la ne poteva armare 15 o 16, come dirò parlando del territorio. Ma non sà la serenità vostra, ch'el maggior danno, che hebbe questa republica al tempo della guerra con Genovesi, fù, che s'impatronirno della città di Zara, e che due volte da Onghari a tempo di pace gli fù rubbata quella città, la qual è stata sempre fama, che nostri maggiori non hanno sparagnato ne a spese ne a fatiche per averla, e diece volte l'hanno acquistata sempre per forza de danari o d'armade e di gente. Questo, ch'io dico, non è per dirle laude di Zara, ma per dimostrare, se ne debba far maggior stima, di quello che se ne fatto fin' al presente, ch'ella si trova in manco sicurtà, che mai la sia stata, e non manco in pericolo d'essere robbata a tempo di pace, di quello che la era d'esser' espugnata da Turchi in tempo di guerra; e qual cosa è più debole che la fede delli Turchi? e qual è la più pericolosa, che haverli tanto vicini? Onde io concludo, che e per l'importanza della città, e perchè ella è così aperta, e perchè quelli, che ne puoteno fare danno, sono più forti, più vicini, più insolenti che mai siano stati, sia utile alla serenità vostra il fortificare quella città, e gran utile serà a farvi una buona spesa a torno per metterla nel sicuro, poichè dio n'ha dato un sito da poter fare et una città molto forte et insieme un porto molto sicuro diffeso dalla città.

Ne qui è da parlare della spesa, poichè la intentione de chi fortifica non die essere la principale nel considerare la spesa, ma nel fare la città forte; ne vi andrà tanta spesa, che non sia facile a vostra serenità farla, poichè vedemo, ch'ella ha fortificate tante città nella terra ferma de importantia, che non sono da compararsi alla città di Zara; ma della fortificatione, e di qual modo sia il megliore, non è da dire al presente, ma qualunque volta vostra serenità si degnerà udirmi, dirò ad altro tempo l'opinion mia. Per hora dirò questo solo, ch'io laudo ogni sorte di fortificatione, purchè la si faccia, e niuna cosa può essere peggiore, che il non far niente, e lasciarla così aperta, perchè non semo sicuri della diuturnità della pace ne della fede de confederati. E quello, che molto mi spiace, è, che vostra serenità habbi dimostrato nella guerra passata di farne tanta stima, e che quella città sia stata vista e considerata da 5 o 6 milia soldati pugliesi et altri non sudditi di vostra serenità, et poi al presente la si lasci così a descretione d'altri, e si perda un buon tempo quieto da fortificarla, perochè a tempi de bisogni urgenti i denari si gettano via, e l'opera non è mai ben fatta, et il tardare è causa dell'atterrar del porto, il quale del 35, ch'io fui sindico, misurai, e mo con Zuan Jeronimo inzegnier fedele, diligentissimo et industriosissimo di vostra serenità l'ho scandagiato, et l'ho trovato monito da 7 anni in quà in tal luogho quattro piedi, in tal cinque, più che non era, perchè i baloardi, che erano sul porto principiati, cominciano a ruinare nel porto, et ogni dì faranno peggio chi non l'aiuta, il che facilmente si potria fare. La summa è, che non è utile di vostra serenità lassare quella città così aperta, e la consideri, quanto

l' haveria pagato tre o quattro anni haverla havuta sicura e fortificata.

Tiene vostra serenità alla custodia di Zara alla porta di terra ferma paghe 30 da sguazzo con lire XI soldi 10 per pagha, e tutti però fanno le sue guardie ordinarie; alla piazza vi sono XX con lire XI soldi 8, in castelgrando 33 con lire 15, in citadella 13 con lire XI soldi 1, ma queste sono superflue, perche essendo impido il castello della cittadella di tereno, sarria buono levare via quella spesa, mettendo uno odui di quelli dalla porta a guardar su quel cavalier della cittadella. Queste erano anticamente tutte le paghe di fanti in quella città, et oltre queste doppo la guerra la serenità vostra tien più 80 fanti, che si pagano qui sotto. Il signor Giulio Savorniano, il qual' a dir in una sola parola quello che non si potria dire in molte, non si potria portar meglio di quello che fa, ne ad alcun altra cosa attende se non all' utile di vostra serenità et al suo proprio honore, l' ha tanti buon' huomini tra questi 80, quanti buoni non sono in una compagnia di 300, e li tien in una regola si fatta, che i frati osservanti non sono piu osservanti.

Sono nella città e nel borgo anime 6300, huomini da fatti 1600; et la città come se ritrova, saria capace da 20.000 anime e più. Parlando delle cose della città, dirò una parola di quella camera, la quale ha quasi 7000 ducati d' entrata computati così denari di soprabondanti il terzo, et altritanti n' ha di spesa o poco più. Vero è, che nel mio tempo havemo alleviata quella camera di forse 700 ducati di spesa d' alcuni salarii dati al tempo della guerra, che fatta la pace, non mi parevano necessarii. Delle spese ordinarie si potria avanzare ducati 300 e più delli fanti e del cappellan della cittadella, et altri 300 delli fitti delle case, che si pagano alla cavalleria, la quale tenendosi fori della città, levaria questa gravezza a quella camera.

Ho parlato delle cose di dentro, dirò mo di quelle di fuore. Il territorio è bellissimo e grasso, alquanto ristretto per la perdita di Laurana e Nadin; ma se quello, che di raggione ne doveva remanere, il che circuisse 90 miglia, se habitasse, la serenità vostra vi trarria una grande utilità per armare le galie, che questi della terra ferma sono i megliori huomini, che vadino in armada, et uno di questi vale per tre isolani, e saria pur' un bel utile di vostra serenità haver' un tre et un quattro milia huomini eletti più ch' ella non ha in quel territorio, il che facilmente si potria fare.

Quando io andai in Zara non si habitava in alcun luogho in terra ferma per le ville se non un poco a Xemonico, ch' è il castello delli Venieri; hora ne sono habitate da 10 ville in sù, nelle quali sono più di doi milia et ottocento anime e forsi 800 homeni da fatti; perchè delli mei principal pensieri è stato questo di far ritornare nel contado i villani vecchi, che dalla guerra e dalla fame cacciati erano andati nella Puglia e nella Marca, et ho mandati navilii a levarli, parte robandoli, e parte pregando quelli signori della Puglia, che li lassassero ritornare, et a quelli, che sono ritornati, ho provisto de allogiamenti, e l' ho fatto fare certe lige con un segno di ridursi insieme per cacciar li Uscochi e ladroni fuori del territorio.

Oltra di questo del 1538 il magnifico meser Aloise Badoer fece venire dal Banadego, territorio turchesco, alla divotion di vostra serenità

forse 5000 anime de Murlachi, i quali per sicurtà furono fatti passare in Istria, dove l'anno passato cacciati dal aere, dalla strettezza di pascoli e dal diffetto dell'acque, et inescati dall'esentioni, che li Turchi li facevano grandissime, s'erano levati con le sue famiglie, et ritornavano in Turchia. Dal che vedendo, che nasceva doppio danno a vostra serenità, perchè ella si privava di tanti buoni huomini, delli quali ne havemo tanto di bisogno, e li nostri nemici si servevono di essi, anzi questi medesimi, come prattichi del territorio, sariano venuti ogni dì a far danni a nostri, però deliberai di fare tutto il mio forzo di retenerli, et ordinai, che non si scargassero senza darli in nota, così tutti a un per uno sono stati tolti in nota, et ad uno per uno gl'ho parlato, gli ho provisti di terreni, gl'ho messi separatamente per le ville, gl'ho fatto piezare 25 o 30 in solidum, e messo ordine, che non si possino partire di luogo a luogo senza licenza del conte, et scrivessero in questa materia alla serenità vostra, et ella laudando queste provisioni, gli fece essenti dalla galia per tanti anni. Il che veramente è sta la salute di quel contado, et un gran beneficio della serenità vostra e di questi Murlachi Istriani. Sin sul mio partire ne sono venuti da 1000 anime in sù, ed ogni dì ne zonzeno, poi che si vede, che sono così ben trattati dalli ministri di vostra serenità, et avanti il mio partire ho lasciato ordine et regola al suo governo.

Questa opera, principe serenissimo è stata fatta del magnifico prudentissimo capitanio Gritti e dal magnifico gentilissimo capitanio Barbaro e da me; ma quello, che possono fare i rettori in questa così utile materia, è sempre manco di quello, che si doveria far' in una materia così proficua, perochè non basta il farli, che non si conserva ne conservar si possono, chi non gl'assicura dalle correrie, ne assicurar si posseno, chi non fa due cose: l'una far qualche redutto di massatera o di terreno con uno poco di fosso atorno, dove a tempo della pace li villani si possino la notte riposar sicuri, et il dì fuggire dentro et salvarse e suoi animali. Ma degli luoghi, dove s'havessero a fare simili ridutti, della spesa e del modo non mi pare di parlare al presente; ma quando vostra serenità delibera di farli, e gli piaccia udirmi, dirò l'opinion mia, perchè me n'ho voluto particolarmente informare più volte cavalcando il territorio; e non è da sperare, che Turchi restino di molestarne in tempo di pace, perchè oltra la preda, che fece Scandes bassa del 99, il quale portò via 1200 anime in un tratto, dal 509 fin'al 524 i Turchi ogni anno hanno fatto diverse prede, e per una descritione, ch'ho vista, in quelli anni son state menate via più di diesemilia anime tra huomini e putti, et dal 24 indriedo Turchi restorno di correre così spesso, perchè i villani s'havevano un certo ridutto, sotto il quale rettirandosi et adunandosi insieme, rompettero i Turchi, et n'amazzorono assai. Et sempre da vostra serenità fu stimato utile il far di questi ridutti; il che se vede, perchè doppo la correria del 99 preditta la fece far Tin, Cuchal, Bicina, Rasatore et altri castelluzzi; i Veniero fecero Xemonico, i Horteco Levovo, i Pecchiari Pulissane, che prima non vi era alcuno. Ma con quella spesa, ch'è sta fatto el più debole delli luoghi, che ho nominato al presente, io ne farei do o tre, perchè basta o di massareta (terreno di masciera) farli un poco di cortina, siche i cavalli non possino trovar i poverini in letto.

L'altra cosa, che seria la securtà delli villani nel territorio, è questa. Io credo, che la serenità vostra tenga la cavalleria a Zara per la custodia del contado e non per guardare le mure della città ad tempo di pace. Così sempre avanti la guerra per il passato li stradioti stavano a Novegradi, a Nadin, alla Vrana; al presente tutti stanno nella terra, e quando qualche ladrone, Uscochi et Martilossi venghono nel territorio a dannificare, non è possibile far cavalcare così presto la cavalleria, che li malfattori non siano vinticinque o trenta miglia lontani; e che vale quella cavalleria di 140 cavalli incirca, e quasi tutti buoni con spese alla serenità vostra di 6000 ducati all' anno, perchè ella non n'abbia frutto ne utilità alcuna.

Oltra di ciò sà vostra serenità, che l'ordine è quello, con che si regge il mondo, e quelle cose, che senza ordine sono fatte, non possono mai havere buon fine; e s'alcuna ve n'è, che debbia havere ordine in se, l'arte militare è la prima. Però non si può fare cosa buona tra quella cavalleria, nella quale non è ordine alcuno, ne superiore ne capo, al quale se dia obedienza; ma quando vi è occorso mandare la cavalleria fuora per doi o tre dì, non fu mai veduto maggior confusione, perchè non è alcuno di loro, che voglia obedire ad alcuno dell'altri, massime essendovi levantini e corvati insieme. Sichè una cosi bella cavalleria non è mai per far'opera alcuna buona senza ordine e senza capo, anzi 25 cavalli in ordinanza sono atti a far vergogna a tutti quelli, andando essi così confusi. Per il che raccorderò reverentemente a vostra serenità due cose in questa materia: la prima ch'ella comandi, che la cavalleria stia fuora della città, com'è a Novegradi, a Polliseme, a Xemonico, a Tin, sicome avanti le guerre solevano stare a Novegradi, a Nadin, alla Vranna, e tenendoli fuora, vostra serenità vien' ad assicurare il contado a far'habitare il paese, ad esercitare la cavalleria, et a sparagnare li fitti delle case, che si pagano in quella camera, stando i stradiotti nella città, il che importa più de 300 ducati all'anno.

La seconda cosa, ch'io lauderia, è, che per fare, che questa cavalleria sia de qualche frutto, vostra serenità la gli mandi un proveditore o un capo, che sia obedito, circa il quale vostra serenità puol provedere al presente senza spesa, perchè come ho detto, la spesa del castellan e delli fanti della citadella è tutta superflua, e de lì si ritrova el magnifico meser Zuan Loise Contarini castellano della cittadella, il quale ha havuto altre volte carghi di governare cavallerie in Cipro, et ha da stare ancora alcuni mesi in quel officio. Con un poco di agiunto al salario, che ha al presente, suppleria per viceproveditor, sinchè da vostra serenità ne fusse mandato un ordinario. E quanto più tosto si faranno queste provisioni, tanto più seranno utile a schivare i danni, che de dì in dì possono essere fatti a sudditi di vostra serenità, che quando in questi principii fusse fatto qualche danno notabile in quel territorio, io temerei, che mai più non si potesse farlo rehabitare.

Qui mi pare toccare una parola della vicinanza de Turchi, la quale è sempre cattiva, et hora più, che per il passato è trista, perchè son fatti più insolenti, che mai siano stati. Nondimeno io mi posso più tosto laudare, che biasimare de loro, perchè m'hanno restituiti molti animali e donne in diverse volte tolte; et una volta da Zanphinion vaivoda mi

furono restituiti tre putti, il che mai più a ricordo de niuno è avvenuto in quella città. Le maggior molestie, ch'io habbia havuto da loro, sono state per causa di Segnani, i quali con loro barchi passando sotto la Murlachia verso Obrovazzo, smontano in terra, e fanno de gran danni a Turchi, i quali dicono, che vostra serenità è tenuta a guardarli dalli dal mare, dimandano essere rifatti da noi. Et perciò io ho seguitati i Segnani et Uschochi predetti quanto ho potuto, et molte volte havemo mandato il magnifico meser Filippo Contarini capo delle fuste, veramente buon ministro di vostra serenità, a scacciarli, e talvolta l'ha ricuperato i presoni turchesci, et tal volta ha tolto le barche a Segnani, con somma satisfattione delli Turchi. Circa i quali dirò, ch'io non so i respetti, che vostra serenità potesse havere in contrario; ma io lauderei, che si mettessero i confini tra vostra serenità e loro, et il tardare è sempre con dissavantagio di vostra serenità, perchè essi sempre vengono inanzi, lavorando i terreni et usurpandoli. Et oltra di ciò se fanno investire alla porta con 500 con 1000 aspri di quelle possessioni, che non furono mai ne sotto Nadin ne sotto Vranna, et forsi manderanno anche loro villani a cultivare le possessioni da loro comprate, e serà poi doppio danno e doppia spesa e doppia fatica a farli levar via.

Sono sotto Zara da 350 e più isole in gran parte habitate, nelle quali sono anime 3600, huomini da fatti 1050. Ben mi pare, che sicome a cadaun padre di famiglia è caro sapere, qual fede habbino verso lui i soi servitori, così doveria essere grato a vostra serenità come per cosa principale sapere la fede di quella città verso lei.

XXIX.
Relatio

viri nobilis Joannis Aloysii Venerio reversi comitis et capitanei Sibenici[1]. *Presentata die 26 may* 1547. *(a tergo). 1547. adi 28. april in Venetia (intus).*

Per servar l'ordine depono io Zuan Alvise Venier, fo conte et capitaneo de Sybenico, omisse le cose superflue, et però:

Quanto alla camera fiscal l'a de intrada ducati 5000 piui e meno secondo vien incantado li datii, et hano de spesa ordenaria ducati 4700, ma la spesa straordinaria sono più de quello sono le ordinarie. Et queste se traze del retrato de sali si vende alla gabella, tute casca in la tera, et quando non supplisse, se tuol di danari di datii, che se ritrova in camera, over se va intacando li datii segondo li bisogni, et per tal causa la camera è sempre debitor, et va intacando de uno mese

---

[1] Da un codice dell' imp. biblioteca di corte in Vienna (Serie Brera. Cod. N. 207. c. 53). Il cod. Viennese 6346 nomina Zuan Aless. Venier conte e capitanio di Sibenico all'anno 1532—1534, e tra gli anni 1546—1550 registra nel carico stesso Zuan Aless. Novager e Pietro Novager. Probabile, che il primo di questi due vi stia per errore di copista in luogo del nostro Giov. Alvise Venier, cui conferma nel posto per questi anni la notizia riportata nella relazione intorno i lavori quasi compiuti nella fortezza di san Nicolò, che non potrebbe stare per gli anni 1532—1534.

in l'altro. Ma seria bona cosa, cui potesse proveder per via de Constantinopoli, limitar le dite spese, che la camera vegneria avanzar, et ne pateria. De questo la farà, quanto a lei parerà.

Se potria etiam aleviar ditta camera de ducati 300 al anno. La qual se paga fitti della case a soldati strattioti et altri, cui volesse preveder, cum pochi dinari se potria proveder in questo modo: l'è de necesso a far passa 100 de muraglia per fortificar la porta da terra, et facendo questo, se poria la terra tanto teren, che se faria una citadella et in quel luogo se potria far le caxe, che bisognasse. Bisogneria spese a far ditto muro; con puoco de agiuto de la sublimità vostra se farà el restante. Voglio, che ensi li vini forestieri, che venirano a vender, pagar debbia soldi 4 over 6 per mozo, quanto parerà a vostra serenità, e soldi 10 per cadaun ronzin se traze, et questo fina sera finita l'opera: avisando vostra serenità, che altre volte li retori l'a fato per far alcune spese per la terra.

Item se potria sminuir etiam molte spese si de fanti come d'altre. Alla porta ne sonno fanti 40, che basteria 20, perchè loro guarda la terra, solum li fanti guarda la porta. Ma quando fosse suspetto, non ge faria i zentenera et li miera di altre spese; a quelli tempi accadeva ditte spese, ma adesso non accade, et sono superflue. Et etiam di tal rason veneria a smenuir bona summa de denari.

La cità ano molto penuria de aque, et hora che volisono li Turchi, con X cavalli potria inhebir et dvedar, che non se andasse a tuor aqua ale Vodize, et per consequens i saria assidiati per causa delle aque; ma ge sono in su l'ixola chiamata Slarin mia 4 lontan dalla terra, et se potria venir con ogni tempo, perchè ale Vodize con siroco i non puol venir et molte fiade se patisse, quando sono sirocali. Et in quel luogo non se haveria questo fastidio, ma le un poco lontan da marina, et cui volesse far un poco di spesa, se faria luogo da poter fornir la terra et una armada grossissima, perchè si vede, che continuamente la core, et non si move mai di suo segno, e saria gran beneficio a navilii et armade et alla cità.

Retrovandose el magnifico meser Alvise Renier, et vedendo, che li sali, veniva fati in quel loco, bona summa dessi se perdeva, et la camera pativa, fossemo insieme et fessemo molte bone provision, como sua magnificentia riferite. Et perchè, se la serenità vostra non facia exeguir o per parte overo a qual modo par a quella, de lezier le non sera coxeguide, et se havera fato niente, et piui presto strenzer le cose, de quello esta fato.

Dirò etiam, che ge sono le parte, ma non sonno exeguide, et questo per causa de cui hano il cargo, le qual parte sonno, che quelli, che maniza el danaro de san Marco, non possa far marcadantia. Et le de quelli, che la fano alla despiegada; le signorie vostre potria dir, che li retori doverà proveder. Dicho, che li retori fano el suo debito, et serve alle signorie vostre. Se quelle non vol far, etiam li rectori fa quello fano le signorie vostre. Facia etiam, che li camerlengi saldi le sue casse alli suo tempi. Per che, como le casse sono averte, sempre se puol aiutar uno mese con l'altro, et questo non sta ben; et quelle meta pena al scrivan, che salda; sel camerlengo non vuol saldar, chel scrivan salda con el

scontro, et a questo modo el camerlengo non potrà servirse delle casse averte, et non se potrà accordar el scrivan con el camerlengo, come el fa, perchè el retor atende a dar audientia, et ha da far quanto el vuol, et come el scrivan dacordo i fa quello vuol. Ditto ben, che bisogneria, che i camerlengi avesse tanto, che i potesse star alle spese, et cussi i non faria, quello fanno.

Quanto alla fabrica del castel san Nicolò l'è in bon termine, ma bisogneria solicitar, cui vol, che la sia finida, perchè penso, chel anderà ducati 20,000 et piui de fornir l'opera. Et bisogna, che le signorie vostre fazia provision de monetion, perchè hormai se puol dir esser in fortezza, si ben ge manca un pocho de parapetti, et maxime la banda da terra, che quella banda non ha defesa alchuna. Non so la causa, ma quelli, che se intende, dice, che bisogneria defese, perchè sul desegno over modello non è defesa alcuna. La signoria vostra farà quella provision parerà a quelle sì in questa matera come in ogni altra materia cerca zio.

Quanto alle monetion, che bisogna, le signorie vostre puol informarse da persone perite, quello li accade; ma vogiando far questo, lè de neccessitade farge li soi luogi per salvar ditte monition.

El se ritrova in bocca del porto de dentro do castelleti, i qual vien chiamati le torette, le qual fo meze ruinate al tempo della guerra, et poi refatte di lotte; cui non li provede a quella fabrica, deboto anderà in ruina, et si haverà una spesa excessiva. Sichè sarà bon far provision de reparo, tamen facia, quanto quella a lei piace, cuius me comendo.

XXX.

Brano

di relatione di Lorenzo Contarini ritornato ambasciator da Ferdinando 1547[1].

. . . . . . Sono Ungari huomini di mala natura, fieri, et hanno fama di mancator di fede; hanno bisogno d'un re, che gli tenga sempre la spada adosso . . . . Possede sua maiestà per conto del regno d'Ungaria parte della Croatia, et tiene il conte di Sdrin, ch'è padrone di molti castelli, e fra gli altri di Buccari, et è stimato huomo molto valoroso, et sua maestà gli paga 800 cavalli, et lui con questi et altri suoi difende quei luoghi contra Turchi, che gli sono confini. Et sua maiestà cava poco o niente di questa provintia . . . .

XXXI.

Relatio

viri nobilis ser Joanis Antonii Tagliapetra capitanei in culfo[2].
1547. die XX decembris.

Serenissimo et excellentissimo principe.

Essendo ritornato io Zuan Antonio Taiapiera dalla administration

[1] Biblioteca di Parigi. Codici Italiani 1248 p. 235. Intorno Lorenzo Contarini v. Paruta I. lib. IX. ecc.

[2] Tratta da un codice dell'imp. biblioteca di Vienna (Serie Brera Cod. n. 207

de capetanio in colpho, per observare li mandati di vostra celsitudine reverentemente dirò quelle cose, mi pareno di beneficio a questo illustrissimo dominio.

Circa la difficultà è di ritrovar homeni de interzar le poche galie, se armano, la causa principal è la abundantia delle biave. Sono etiam alchuni, che nelli ruodoli furono fati per il passato, che sono sta descritti, quali dubitano, che butandossi ruodolo, saria mandato suo padre over fradello. Mi par saria di jovamento a farli certi, che quella scrition, che za fu fatta, sia anullata et per non fata, maxime nel territorio de Zara, et che li gallioti fallidi come scapoli, andando a servir per homeni da remo, possino scontarla con il suo servir la sua falison, come esta fatto per il passato.

Al uscir delle gallie da Venetia far li scrivani toglino in nota in cavo del libro della gallia li respetti si dano a comiti, paroni, maistranze, acciò el sopracomito possi veder quello è, et bisognando lo meti in opera, et non comprar et meter a conto dell'illustrissima signoria, come si fa ogni zorno.

Essendo veramente la custodia del colpho molto neccessaria per molti corsari sono di continuo fuori, et volendo dar al capitanio del colpho galie, bisogna ancho di continuo far siano biscotti per le galie in loco comodo. Et per opinion mia el miglior loco, dove capitano avisi da ogni banda, è Liesena, et loco, dove bisogneria tegnir remi et qualche albero et antena da respetto. Nel qual loco è uno arsena, che fu fato da meter una gallia, nel qual è fatto la faza sopra l'acqua, et parte delli muri da li ladi, sichè cum poca spesa se meteria a coverto, che stariano armizi et quello facesse bisogno per le galie, et se fariano ancho li magazeni per biscotti, per non ne esser se non uno sotto la torre, che puol tenir de miara 150 biscotti, et quando ne vien mandato più quantità, li metteno per le case nelle sofite, et fano frisopilar, hano

---

c. 55). La repubblica veneta fin dal suo nascere continuamente invigilava alla sicurezza del mare adriatico ossia golfo col mezzo dei suoi capi di mare preposti al commando della sua armata navale, ritenendolo di sua speciale proprietà in forza d'una così detta concessione papale. Però uno stabile comando per la custodia del golfo e specialmente nella sua parte più interessante rispondente alla Dalmazia sembra fosse stato iustituito appena in sul principiare dell'anno 1523, come ci fa credere il seguente deliberato del maggior consiglio (Codice Diana nell'archivio veneto): „1522. 25 gennajo. Le incursioni, danni et depredationi continue de Turchi et loro sudditi ne li territori nostri de Dalmatia cum segni et male demonstrationi di peggio vanno totalmente, come per la experientia si vede, in dies procedendo, che hormai quelli destrutti cum grave jactura et depredatione de li populi, si ha causa de temer etiam alle fortezze et città principali, ne solo dal canto da terra ma etiam per mare facilmente potriano poche fuste o bregantini alle marine et insule far danno notabile. Al che la summa importantia, che le non si dovendo mancare cum ogni possibile et necessaria provisione; l'andera parte, che de le galie nostre sottil, che se teniranno fuori, quattro al continuo siano deputate a star nella Dalmatia" etc.; e quindi fu decretato, che entro domenica ventura sia eletto un capitano di esse galee col titolo di „capitanio in colpho alla custodia della Dalmatia".

comodità a cernir il pan grosso, la qual cosa è di damno di le povere zurme, et cazeno mille sporchezi sopra li biscotti, et è bona causa, che li gallioti non voleno le panade, li sono sta deputade li mesi 6 del anno, per esser sporche, et voleno il biscotto et frisopo et l'oio, qual vano a vender per poco. Onde saperia riverentemente ricordare, che in loco delle panade se li desse la manestra de legume la sera li 4 mesi del inverno, principiando da novembrio fino tutto febraro, ne saria spese de più, et le zurme stariano meglio et più sane.

La spesa veramente de compir l'arsenal di Liesena, si de covrir, come di fare li magazeni per biscotti et da tenir a coverto li palamenti et le altre cose sono a Liesena per bisogno delle gallie, se potria deputar il sopra abondante dalli danari della camera di Liesena, che ad ogni modo el vien decipado, con un pocho de legname li fusse dato de qui, in pocho tempo si finiria.

Circa a Budoa mi par di ricordar, che quel loco per esser la muraglia vechia et roinosa saria bono repararla, sichè si potesse conservar si per comodità del porto come per la comodità de Catharo, che in ogni tempo di guerra e da poter meter soccorso per via della montagna, et haver havisi della terra di dentro. Sichè non mi par sia cosa da non ne far conto.

Quanto a Ragusei, quando parerà a vostra sublimità ne darò minuta informatione del tuto, et mostrerò li processi delli Lesegnani appicadi, ho havuti da loro, et le information de quello fano alli poveri subditi di vostra celsitudine, alla bona gratia dela quale humilmente me recomando.

XXXII.

Relatio

viri nobilis ser Julii Donato, qui fuit provisor stratiotarum in Dalmatia[1].

Serenissimo principe, excelsa et illustrissima signoria.

Per obedir alli mandati di vostra serenità hozzi commessomi per lei, che quanto a bocca li ho narrato della militia sua, che si attrova nella previntia di Dalmatia, debbia in scriptura dinotarli il tutto. Dove cum quella debita reverentia, si ricerca, et sotto quella brevità mi sarà possibile, qui sotto li narerò il tutto et prima:

Vostra serenità se attrova fra Zarra, Sibenico, Traù et Spalato con sui territorii capi 16 de stradioti, sotto il governo delli quali ne sono

[1] Da un codice della imp. biblioteca di corte in Vienna (Serie Brera. Cod. n. 207. c. 56). La relazione non ha data. Trovo però, che Toso Furlan governatore delle milizie in Zara al tempo del nostro Donato, ritornava da quel governo a Venezia al tempo di Pietro Pisani capitanio di Zara (28 ott. 1548—20 lug. 1550 secondo i codici 6346, 6360 dell'imp. biblioteca di corte in Vienna). Tra gli atti turchi dell'archivio veneto (Miscellanea carte volanti) trovo un dispaccio di Julio Donato provveditore generale (di Stradioti) in Zara del 9 agosto 1546, con cui partecipava, che i nostri di Slivnica, venendo da Obrovazzo, fossero stati all'improvviso assaliti da Martolossi, ma che questi al sopragiungere degli Uscochi, andassero del tutto dispersi e distrutti, e che in conseguenza di ciò fosse costretto di proibire ai sudditi di recarsi a Obrovazzo.

da cavalli 180, dilla qualità de quali, cascando qualche bisogno, la sua se ne potrà servir de 70 in 80 de beni, per causa che il restante, oltra che sono malissimo a cavallo, sono etiam gente mal atta al servitio di combater. Ne di questo vostra serenità imputa li sui proveditori, et precipue io Julio Donado, perhò che certissimo non ho manchato di far ogni mio potere de redurli a bon termine, cassando quelli tali, che manchavano di fare quello era il debito dil bon soldato, et carezando li boni. Ma visto, che vostra serenità, subito che havea casso qualche uno o per causa de inobedientia o per non tenir bon cavallo o per esser desutele et per simil altre cause, quella senza haver da me altro aviso con creder alla parola de quelli tali cassi sono stati da lei fati rimetter et ancho ad alcuni dato li maggior provigione; per il che considerata il danno, ne resultava a vostra serenità de tal sua deliberatione, più fiate l'ho dinotato a quella, ne mai havendo possuto haver niuna sua risposta, mi pensai, che il voler suo fosse, che a tal inhobedienti et desuteli et mal a cavallo non se li facesse altro per eror grando che commettessero, sichè vostra serenità non si maravegli, se di tanto numero de cavalli dico che la non se ne potrà servir di poco più di un terzo.

Vostra serenità si attrova etiam nel territorio di Zarra da cavalli 55 de Crovati, governati da cappi cinque, oltra quelli dui, che sono a Sibenico senza compagnia, li quali tutti sono gente, che veramente se pono chiamar soldati ben a cavallo et in ordine de arme. Et cascando a vostra serenità qualche bisogno, la stii sicura, che la si servirà molto di loro, et precipue di sui capi, quali sono homini di tal sorte, che cum prestezza fariano maggior numero di cavalli di quello hanno, et precipue li strenui Detrici, quali oltra che sono veri servitori di vostra serenità, sono homini, che farano cavalli 200 et 300 ad ogni commando di vostra serenità.

Delli fanti a piedi vostra serenità si attrova in tuta la provincia di Dalmatia da page 150 de Italiani, certo bona gente et ben governata dalli loro capi, quali sono cinque, et precipue quelli, che sono governati per il magnifico domino Thoso Furlan governatore in Zara, quale al mio giuditio è vero soldato et svisserato servitore di vostra serenità, il quale cum quella debita riverentia, mi conviene, molto lo aricomando a vostra celsitudine insieme cum ogni altro homo dabene. Fra li quali è il strenuo Nicolò Gricopulo stradioto, quale continuamente mi ha servito per banderaro, et prometto a vostra serenità, chel ha pochi sui pari, come più largamente, volendossi certificar di lui, la potrà intender dalli magnifici rettori di Zara et altri. Et alla bona gratia sua humilmente me li aricomando.

Quanto alla parte, che vostra serenità mi ha ditto voler meter, che li pagamenti dilla cavalleria se faciano de tempo in tempo segondo servirano, li dico, che non puol esser salvo che buona cosa si per li homeni dabene, che sono ben a cavallo, como per quelli, che non sono così ben al ordine, perhò che, pagandoli di tempo in tempo, non starano su interressi, come sono stati fin hora, se hano voluto viver, et quel interesse hanno per non haver le page alli sui tempi potrano esser causa, che se meterano meglio a cavallo, et vostra serenità sarà meglio servita.

XXXIII.

Relatio

viri nobilis Joannis de Garzonibus reversi comitis Tragurii. Registranda in cancellaria[1]. *1548. die X. novembris.*

Serenissimo principe.

Havendo vostra serenità commesso a mi Zuan di Garzoni, che io debba metter in scritura tutto quello, che io ho refferito circa il rezimento di Traù: onde volendo esequir, come è debito mio, alli mandati di quella, dico, che essa sua città è posta in mare, tra una isola nominata Bua et la terraferma, e tanto appresso l'una a l'altra, che con dui poati si passa uno in isola et l'altro in terraferma, a tal che per incursione et per ogni altra bataglia da mani è sicurissima. Ha dalla parte della marina un castello, qual per battaglia è sicurissimo, et si potrebbe fortificar ancho per ogni altra battaglia per esser in belissimo sitto, ma bisogneria far un cavallier sopra un monte nell'isola Bua, dal qual si puol batter esso castello, ma che oltra che sarebbe una spesa intolerabile, sarebbe ancho per oppinion mia fuor de proposito, per esser quella parte facile da soccorer da l'armata di vostra serenità. Dalla parte di terraferma sono dui bastioni, l'un nominato s. Barbara, l'altro s. Marco. Quel di s. Barbara cascò alli 18 del mese di ottobre 1547, et per volerli reparar venne ser Zuan de Fragnol inzegniero mandato per la serenità vostra, il quale, havendo con diligentia considerato il tutto, ha per oppinion di rifarlo in forma di pontone, acciò possi esser così in diffesa della città come per offesa delli inimici, quando fusseno achampati sotto di essa; et per far questa spesa dice, che si spenderia ducati 700 in circa. Io veramente, anchor che in ciò ne habbia pocha praticha, dico, che esso pontone staria molto bene, et saria una diffesa de tutta la città, ma penso, che si spenderia molto maggior summa, che li ducati 700 sopranominati, dovendosi fa tutta la fondamenta in mare, ove è grandissima difficultà. Nel bastion de s. Marco non accade farli al presente altra spesa. Tra questi dui bastioni è una muraglia de passa numero 113, la qual ha fatto panza, et è alquanto calata, talmente che io dubitai et dubito, che non habbi a far grandissima ruina. La qual essendo sta veduta dal preditto inzegniero, ha ditto, non voler per hora farli altra spesa, eccetto che refarne passa X. Appresso il bastion del s. Marco, lassando star il resto, par che pensa, che habbi a durar, havendo, come dice, già trovato ove riposare. Alla qual oppinione come di persona perita mi riporto, non ne havendo io molta praticha. Ne circa la città dirò altro, eccetto che li racordaro reverentemente, che faccia mandar della polvere così per la città come per il castello, perchè non se ne trova in tutti doi li lochi, se non barili sei, il che di quanta importantia sia, lasso considerarlo a vostra serenità, alla qual humilmente mi raccomando.

---

[1] Da un codice dell'imp. biblioteca di corte in Vienna (Serie Brera. Cod. n. 207 c. 75).

XXXIV.

Relatio

viri nobilis Petri Pisani reversi capitanei Jadre[1].

Essendo stato per gratia di vostra serenità, serenissimo principe et illustrissima signoria, io Piero Pisani capitanio della città sua di Zara mesi XX vel circa, et sapendo per li santissimi ordeni di quella, gli rettori suoi venuti che sono di regimento, esser obligati ricordar sì in voce come in scritti quelle cose, che sono et che potrebbeno esser di beneficio delle cose sue, però mi sforcerò anchor io di osservar l'istesso, et benchè nel tempo del ditto mio regimento mai non habbia mancato dar noticia riverentemente a vostra serenità di tutte le cose da me operate et occorse, non dimeno narrerò brevemente quelle, che mi parrano necessarie.

Sempre ho atteso con ogni mio studio a tener in union et pace quella città, nella qual son anime 7000 in circa, et nel borgo circa 800, mostrandomi neutral sì a nobeli come a cittadini, ministrandoli giustitia egualmente. Ma sono tra loro di continui odii intrinsichi et grandi, si come è stato sempre. Li cittadini non vogliono ceder a nobeli ne gli nobeli a cittadini, nei quali è somma povertà, ma molto più nei nobeli. Della loro fideltà quella sa, il perchè non gli dirò di ciò altro.

Trovai nel principio del detto mio regimento gran confusion et sette nel castello di quella città, per le qual si prestava poca obedientia et manco riverentia agli magnifici castellani, di modo che tutti facevano quello gli piaceva, cosa che era di poca segurtà di quel castello, essendovi solamente X provisionati di un sangue, cioè fratei, padri, figlioli, zermani et cognati; alli qual desordini fui sforzato di proveder, significando per mie si alla serenità vostra come a gli excellentissimi signori capi, che li detti soldati stavano contra li ordeni suoi nella detta fortezza. In risposta della qual mi fu scritto per vostra serenità, che io dovesse essequir li ordeni et usar equalità in tutti. Il che feci, permutai di quelli della porta et piazza nel castello et di quelli del castello parenti alla porta et piazza, mettendo in esso castello boni ordeni, tal che hora si trova assai meglio regolato di quello che era per l'inanzi. Oltra di ciò ho fatto, che li soldati, che non dormivano la notte in castello per la maggior parte, al presente gli dormano tutti. Si stava con le porte aperte, cosa certo perigliosa, perchè a tutti, che voleano andar dentro et fuora, era l'andar al suo commando. Hor le ho fatte star serrate, vedendo, che il castello importa tuta la segurtà della città, per esser patron di tutta, et per haver tutta la munition della polvere, la qual è miara 60 in circa di grossa et di fina lire 1200. Però ricordo

[1] Da un codice dell'imp. biblioteca di corte in Vienna (Serie Brera. Cod. n. 207. c. 121). — È senza data, rileviamo però dai due codici 6346, 6360 dell' imp. biblioteca di corte in Vienna, aver egli tenuto il carico di capitanio in Zara dal 28 ottobre 1548 al 20 luglio 1550, il che combina colla sua espressione, di esser stato a quel governo per circa 20 mesi. — Vettore figlio di Giorgio Pisani († 1484) ristaurava il sepolcro di suo padre nel 1534, e lasciava dopo di se due figli, Giorgio e *Pietro* (V. Cicogna I. 174).

verentemente a vostra serenità, che saria ben fatto dar ordine, che arte della detta monition si mettesse in altri luoghi sicuri della città, erchè al parer mio la non stà ben tutta lì, per esser pericolosa, et eria buona cosa dar ordine, che la porta del detto castello, che è la orta del soccorso, la qual è de fuor la porta maistra, che è nella città, t quella s'adoprasse, che saria di mazzor segurtà del detto castello, l qual certo si dovrebbe haver l'occhio come a quello che è, come ho opradetto, patron della città, et tenerlo con altro modo di quello, che i tiene, che è vergogna a vederlo così rovinato et ridutto a tal, che on par castello ma hospedal. Alle qual cose la serenità vostra, che è sapientissima, provederà, considerando l'importanza, come a lei parerà. Ne voglio restar con ogni riverenza ricordarli, che al giuditio mio per segurtà et reputation del detto castello si devria far elettione di uno castellano solamente con salario convenevole et senza contumatia, non potendo egli uscir del detto castello in tutto il suo regimento.

La città dalla parte da terra è ridotta in assai bona difesa, ma da la parte da mar si può dir aperta con sette porte marze, et da quella parte salvo nel castello non se gli fa guardia, ne etiam sul ponton, che tanto importa, et dalla cittadella fino al castello non si tiene se non una guardia, et è un gran pezzo di cortina, che sono passa 614, cosa che molto pericolosa, massime che da quella parte le muraglie sono tanto basse, che con dificilità si potria andar dentro. Et oltra che sono basse, gli sono attaccate alcune case di conza pelle, talchè un'homo, che alzasse l'altro, potria entrar commodamente nella città per esser massime quella parte, come è ditto, senza guardia, benchè le sentinelle non restano di andar a torno la notte, ma alla muraglia non si può andar per esser horti et casette contigue a quella, et stà malissimo. Ne più guardie si può metter di quelle, che sono in quella città, per li pochi fanti, che vi sono, la qual non ne voria haver manco per mia opinione di 60, delli qual si potria deputarne parte alla marina parte alla cortina di s. Francesco et parte sul pontone, et a questo modo la città seria tutta guardata, il che saria ben fatto et di sicurtà, benchè il governator Toso Furlan suo fidelissimo, che è stato quasi tutto il mio tempo, et il presente che è Lazarin, il quale però pochi giorni è stato sotto di me, non hanno mai mancato del debito suo in far le loro fattioni sì di giorno come di notte. Il qual Toso Furlan ha havuto a core sempre le cose di vostra serenità da suo vecchio servitor, et ha mostrato tanta fede verso lei, quanta alcun' altro, et è huomo di obedientia et sviscerатissimo alle cose di quella, talchè per il tempo, che l'è stato con me, non posso dir se non gran bene di lui et con verità, et etiam de tutti li suoi soldati, et è stato si gratissimo a tutta quella città, che cadaun desiderava, che fusse confirmato da vostra serenità et d'esser da lei abbrazzato.

Quanto a quella povera camera, la quale in vero ha più di spesa che l'intrada da ducati 400 et più et meno, secondo che s'affittano li datii. Io al mio giunger in detta città la trovai esser debitrice a diversi salariati et provisionati di buona summa de dinari, et con l'agiuto de dio et sollicitudine da me usata ho pagato quasi tutti, si che pochi dieno haver dalla detta camera, et gl'ho avanzati da ducati 20 all'anno d'affitto, che si pagava per il magazen da sali et gabella et del fitto di casa del

trombeta del magnifico conte, per haver ridotta detta gabella appresso il palazzo del capitanio nel loco, che soleva esser loza, acciochè non si possa commetter fraude circa i sali. Oltra di ciò etiam sono stà fatti per noi rettori alcuni ordeni per me proposti, che niuna persona sì della città come del contado non possa comprar sali altrove, se non alla ditta gabella, tollendo i bolletini dal gabellotto. La ruina di detta camera sono le spese estraordinarie, che si fanno alla giornata in concieri de palazzi, case de cancellieri, cavallieri et provisionati, et le spese, che non mancano mai, che si fanno a Turchi si in viver come in presenti, le qual certo non si dovrebbeno far, se non a quelli, che havessero a negociar qualche cosa a beneficio publico, ma per la mala usanza introdotta già molto tempo in far spese a Turchi, che vengono nella città per cose sue particolar, ditta camera è grandemente aggravata. Le qual spese de Turchi particolari essendo superflue, parmi, che deveriano esser levate.

Et perchè nel castello si trovano la mazior parte paghe da sguazzo, che sono persone inutile, mi pareria così come alla giornata quelli mancassero, che si remettessero in luoco suoi boni soldati italiani, acciò che in ogni bisogno se ne potesse prevaler di loro, come è sta fatto nelle città et fortezze di vostra serenità.

Cerca le fabriche nel tempo, che son stato in quella città de mesi vinti, non ho mancato di sollicitudine, sforzandomi sopra il tutto di spender il dinaro suo col maggior avantaggio, che mi sia stà possibile, attendendo all'utile et beneficio suo, si come son tenuto senza sparagno di fatica, tal che ho fatto lavorar la cortina verso la cittadella et finita fin dove la deve andar, et non li manca altro salvo che li parapetti. La ditta cortina fatta in mio tempo è di longhezza passa numero 40, d'altezza piè 35, di grossezza piè 25 da basso et in cima piè 19, oltra che ho fatto lavorar dentro in molti lochi, che bisognava. Ma sappia vostra serenità, che se gli fosser stato modo di metter maggior forza di maistranze, le qual no ho potuto metter per non ne esser, haverei fatto molto maggior lavoro, et per intelligentia di vostra serenità, ho speso nella detta fabrica dal principio del mio regimento fin al mio partir ducati 2300, come appar in quella camera, per esser passato il tutto per quella, oltra tante robe mandate per la serenità vostra de lì; niente di menno si può dir, non esser sta fatto una minima parte; però sarà ben fatto, che non si manchi di continuar la fortificatione di quella tanto importante città, anzi che s'usi in ciò ogni accurata diligentia et poter, perciochè li vorrà a ridurla nella perfetion sua et tempo et spesa grandissima. Si consideri etiam, di quanto maggior avantaggio sarà in continuar al presente rispetto alla quiete, che si ha, che iddio ne conservi, che in tardar et diferir in altro tempo. Ho fatto doi mercati de calcine per le ditte fabriche, le qual in essecution della parte sopra ciò presa ho comprate sopra l'incanto, et dove si solevano pagar per il passato lire 5. soldi 13. il mozo per il manco, quelle ho havute per lire 5 il mozo, roba bonissima, tal che si ha avanzato assai per haverle havute al ditto pretio de lire 5. Etiam saria buono continuar a condur al presente delle calcine pagate, che è buona summa, acciò che li patroni di quelle per povertà loro non le vendessero, perchè poi vostra

serenità ne partiria grandemente; saria etiamdio buona cosa, che s'accordassero per mandar in ditta città sei over otto spezzamonti da Bressa, over da quelli de Curzola, li quali fariano frutto grandissimo, che seria in cavar la fossa del ponton et accommodarsi delle piere a quella fabrica, la qual ne haverà bisogno nell'avenire.

Quanto alli Turchi confinanti, anchora che sia gente di natura inclinata a far se non danni et prede, niente di manco con l'aiuto de dio si ha vicinato al mio tempo meglio, che mai si facesse, talchè non si ha perso alcuna cosa per la diligentia et valor delli magnifici proveditori Contarini et Marcello, il qual Marcello con l'assidua sua cura ha ridutto la cavallaria in tanto buon termene, quanto mai la sia stata, talchè in ogni occasione la serenità vostra se ne potrà sempre di lui prevalere molto bene, perchè è homo di valor.

Per non mancar del debito mio ho voluto andar per tutto il contado et territorio della ditta città di Zara, qual in vero è bellisimo paese, ma desertato di gente, et se quello fosse habitato, come potria esser, renderia gran frutto et utile per li boni terreni, che sono in detto territorio. Et fra li altri luochi, che fui, sono stato a Novegradi, nella qual fortezza si trova esser castellan il magnifico meser Zuan Battista Breani, et per capitanio Zuan Antonio Bon, li qual in vero non mancano d'ogni suo debito officio, et meritano sommamente d'esser laudati. Sopra ciò ricordo alla serenità vostra, che alli 60 fanti, devrian esser nella compagnia del governator in Zara, se ne aggiongessero etiam 20, che seriano in tutto 80, con ordine, chel magnifico capitanio di Zara commettesse al ditto governador, mandasse li ditti 20 fanti a cambiar di mese in mese di camera con un capo di squadra nella ditta fortezza de Novegradi, come si cambia nelle altre fortezze, et levar via quelli, che vi serveno al presente, et quelli, che volessero servir, fossero remessi nella compagnia del detto governator, il che saria con minor spesa quanto al capitanio et di maggior securtà, et li soldati anderiano provisti, stariano meglio, et non patiriano come patiscono, talchè si potria veder nelli pagamenti tutti gli homeni, che al modo, che stano, non si pol veder. Non dico però, chel capitanio Zuan Antonio Bon, che serve in quella fortezza, manchi del debito suo, anci dubito, che compito che l'haverà il suo tempo, non si troverà chi voglia il carrico, sì per la asperità del loco, come per il patir grande che fano; qual capitanio ha fatto assai et fà, mantenendo, come el mantiene, quelli soldati in quel loco et mal pagati, per esser li pagamenti da Venetia multo longhi. Ala qual fortezza si deveria provedersi, che l'havesse vettovaglia per il viver loro et de rispetto et monition, si come dieno haver le fortezze, ma non gli è da viver pur per un giorno, et tal volta li soldati non vi trovano da mangiar per mezzio di. A questo modo non si pol chiamar fortezza; però se presto non se gli proveder con mettergli monition et vettovaglie, dio voglia, che non gli segua qualche disturbo. Quella fortezza per giuditio mio è di non poca importantia et consideratione, et havendola veduta insieme con li suoi fidelissimi meser Michel da san Michiel et il governator Toso Furlan, trovassemo, che l'ha di bisogno gli siano fatti alcuni fianchi verso terra, perchè quella parte potrebbe esser più offesa che

alcun altra della detta fortezza, si come di ciò dinotai alla serenità vostra per mie de ultimo zugno prossimo passato.

Sono stà medesimamente nella terra di Nona, et gli aricordo, che quel loco per il sito, nel qual è, si pol chiamar le porte della città di Zara. Però mi par, che seria bene a redurla in qualche fortificatione, et far gran cavedal di quella sì per il sito, porti et altre cause, come per esser propinqua a due isole, che sono Arbe et Pago, le qual importano assai a vostra serenità, et più tosto che tenerla, come la si tien al presente, vorrei, che la si spianasse del tutto.

Questo è quanto mi par, che sia necessario a farne memoria per intelligentia della serenità vostra secondo l'obligo mio, acciochè in ogni tempo pari, che non habbia mancato mai del debito a beneficio delle cose sue, sicome è stato sempre costume delli progenitori miei, la qual in quelle cose, che gli parerà esser bisogno, con la prudentia sua sapientissima provederà, mettendole in quella consideratione, che gli parerà. Alla bona gratia della qual reverentemente mi raccomando.

XXXV.

Relatio

viri nobilis Aloysii Rhenerii bayli Constantinopolis, recitata in senatu cum credentia et silentio imposito in executionem legum illustrissimi consilii X. Die 7. januarii M.D.L. m. v.[1].

Partiva a 16 luglio 1547 sollecitamente, perchè „era venuto commandamento dalla porta a vostra serenità, cha la dovesse mandar a poner li confini posti per Uloman bey sanzacco nel territorio di Zara; si adimandava anco per esso commandamento riffattione de infiniti danni fatti da Uscochi da parte de terra a quelli confini a diversi sudditi de

[1] Togliamo questo sunto dal codice n. 207 (Serie Brera) della biblioteca di corte in Vienna, ove si trova la presente relazione per disteso, ignota però ad Eug. Albéri. — Luigi Renier figlio di Federico († ottobre 1542) fu uomo di stato de primi e senatore cospicuo. Trattandosi nel 1538 in senato di far la pace con Solimano, che la esibiva, ovvero lega con Paolo III e Carlo V, egli consigliò il secondo partito, il quale prevalse (Morosini I. 491). Secondo il codice 6346 della biblioteca di corte fu provveditore a Cattaro dal 1544—1545; mentre il codice 6360 lo dice provveditore in quella città dal 21 ottobre 1543 al 12 maggio 1545. I suoi dispacci dal 16 aprile 1544 al 23 luglio 1545 si conservavano manoscritti appresso lo Svayer. A 16 luglio 1547 partiva da Venezia qual bailo a Constantinopoli, ove nel 1550 compose co Turchi l'affare de confini, e furono restituiti alla republica 48 villaggi del territorio di Zara, onde fu eletto a duca di Candia (Morosini II. 14. Cornaro. Creta II. 425). Nel 1554 tornò ambasciatore a Solimano, nel 1559 scelto a procuratore di san Marco, e nel seguente 1560 eletto ambasciatore a Pio IV, non andò, perchè di repente fu colpito da morte (Giustiniano p. 398), mentre il Morosini scrive, che andò e che fu fatto cavaliere. Morì a 15 aprile 1560, come l'afferma l'epigrafe sua in santa Maria dell'Orto a Venezia (Cicogna II. 224—226). Bernardo Tomitano gli dedicò l'orazione da lui fatta nella creazione del doge M. Antonio Trivisano. Jacopo Tintoretto fece il suo ritratto esistente nel palazzo ducale (Zanotto n. 118).

esto serenissimo signor per le querele per loro date et provate, serendo, che essi Uscochi havevano intelligentia con nostri. Adimanvano la relassatione de queli popoli deti histriani habitanti sopra il ntado di Zara, perchè dicevano esser suoi et forno desviati al tempo lla guerra. Sopra le qual tre importantissime dimande la serenità vostra i espedite con ogni celerità maggiore".

Venne accompagnato da Polo Justinian colle sue fuste e così da uan Antonio da cha Taglapietra capitanio al colfo fino a Cataro, ove iunse a 30 luglio. A 4 agosto da Castel Novo partì a cavallo, e arivò a era il 17 settembre. Seppe, che il gran signore era irritato colla repulica „perchè la serenità vostra non havea voluto dar essecutione al ommandamento gli fù mandato di haver fatto poner li confini di Zara, ioè di Nadin et l'Aurana, posti per Uloman bey sanzacco". Andò da ui, e lo trovo irritato, e non volendo udir ragioni esso gran signore, glie le presentò poi in iscritto. In altra udienza il sultano lesse le ragioni nostre circa confini, ma ora mosse querella circa gli altri due punti, aggiungendo „che Spalatini occupavano li terreni, che haveva nel contado di Spalato"; egli però lo aquietò. Tenne trattative circa tutti i punti col gran signore, gli addimostrò le ragioni della republica, le spese, che pone per ostar agli Uscochi ecc. Circa il confin di Zara fu mandato in Dalmazia Bosdogan cadì, il quale subornato fè arz favorevole al bassà, che gli crede. Il sanzacco invece scrisse con mal animo, perchè non era contento dei 300 ducati offertigli, onde gran inciampo nell'affare. Allora il bassà ordinò a Sathalogi cadì orbo, ma che conosceva i confini controversi, di dar il suo giudizio in proposito. Perciò il bailo a fatica subornò esso Sathalogi con danari, e questo diede favorevol informazione, e così la lite terminò „con essergli stà donata quella villa de Blachiana dalla maestà del signor con tanta larghezza di animo, che fece stupir ogn'uno . . . . Si hebbe poi comandamento circa alli confini di Sibinico, che non fossero lassiati molestar li antiqui confini di quella città, cegnando al primo comandamento, che si ha perduto" per modo che il conte Sebastiano Bernardo da cha da Pesero potrà tutto conservare. Così fu pure ordinato, che siano distrutti i molini, che i Turchi di Scardona intendevano fare a quella parte.

XXXVI.

Commissio

Johannis Bapt. Justiniano quondam Marini et Antonii Diedo quondam Andree syndicorum Dalmatie[1]. *1553. die 15 aprilis.*

Per consolatione e conforto di sudditi e fedeli nostri et per utilità della signoria nostra, confisi nella molta prudentia et virtù di voi nobil homini Antonio Diedo et Zuanbattista Giustiniano, vi commettemo, che dobbiate andar in sindici, proveditori et avogadori a tutte le terre et luoghi nostri dentro del colfo, essercitando l'officio vostro in qualunque città et luogo sottoposto al sindicato vostro, acciò tutti conoscano l'ottima mentre nostra di non volere patire, che alcuno di loro sia indebitamente

[1] Deliberazioni. Senato. Mar. Reg. 32. p. 78, nell'archivio veneto.

vessato et contra ragione aggravato; per il che farete publice proclamare, che quelli, che si voranno dolere et gravare delle estorsioni, violentie, gravami, manzarie et altre insolentie overo qualunque altri mali che havessero per alcun modo ricevuto da i rettori over altri officiali nostri, che fossero stati in quelle parti et al presente reggessero, overo da alcuno di ministri et famiglie loro, debbano comparere dinanzi a voi et deponere le querele loro, assignandoli quello termine, che vi parerà conveniente a fare le sue essaminationi, dichiarandovi, che possiate etiam sindicare tutti quelli rettori et officiali, che havessero havuto o havessero al presente reggimenti et ogni altra sorte de officii per gratia over altramente quomodocumque, si nobili come cittadini et altri di ogni qualità.

Et perchè sono state fatte nel tempo preterito in quella provincia molte provisioni, per le quali tutti i rettori predetti, representanti et altri ministri nostri, che sono stati et sono in quella, et hanno havuto manegio di buona somma di denari così per li continovi pagamenti di fanti et cavalli come di vittuarie et ogni altra sorte di monitioni et di fabriche, di armare barche et bergantini contra Uscocchi, biscotti et altro, haverete a veder, inquirir et diligentemente investigare, che tale maneggio et amministratione per utilità et beneficio delle cose nostre sia passato con quello fedel et ordinario modo, che si die espettare da buoni e fedeli ministri; il che acciochè possiate fare più facilmente, vi damo libertà, che possiate fare publice proclamare, che se uno complice accuserà l'altro, si che per la sua accusatione si habbia la verità, s'intenda essere et sia libero dalla pena, nella qual el fosse incorso per la causa sopradetta. Di tutto quello intromettarete, farete sententie overo condanationi et parimente con effetto ricuperarete o scodarete da quelli, che malo modo havessero estorto et defraudato, volemo, che siccome fu commesso alli ultimi precessori vostri, con i modi, utilità, autorità et conditioni de quali siate stati eletti, così il cavedale della signoria nostra come la pena, nella quali transgressori fossero incorsi, tutto sia incorporato, et la mità sia vostra libera di ogni gravezza, et l'altra mità sia della signoria nostra da essere per voi portato in questa città all'officio sopra la camere, portando di ciò fede dai rettori et camerlenghi nostri sotto pena di perdere l'utilità, che havesse toccata di quello, di che non haverete fede havere scosso de lì per portar all'officio predetto. Non potete tuor in pagamento bolletta ma danari solamente contadi, ne scoder il cavedale senza la pena, nè la pena senza il cavedale, nè haver alcuna utilità di quello, che effettualmente non haverete scosso sotto tutte le pene statuite contro i furanti; et quello, che fosse stato fatto contro l'ordine presente, sia irrito, et si debba rivocar; et se vi sarà l'accusator, abbia il quarto, et li altri tre quarti siano vostri con la condition della parte della mità ut supra. Dichiarando, che non debbiate haver alcuna utilità del cavedal di debitori della signoria nostra, i debiti dei quali apparino ovver apparessero scritti overo notati sopra i libri overo zornali publici et autentici, ma solamente habbiate le pene statuite dalle leggi; et se alcuno si sentirà gravato di alcuni di rettori nostri, camerlenghi, castellani, cancellieri, ovvero di alcun altra persona di alcuna cosa, overo di danari indebitamente toltigli, voi non torrete alcuna cosa del cavedale, ma lo restituirete, overo farete restituir a quelli, dai quali

el fosse stato tolto, ritenendo per voi la pena, nella quale per la forma delle leggi nostre fossero incorsi i rettori et altri sopradetti, la qual pena non se possi scoder senza il cavedale, nè si possa ritenere da voi salvo per la rata di esso cavedale, che ricuperarete, et non altramenti; et in caso, che quelli, i quali dovessero haver il cavedale, fossero absenti, voi lasciarete in camera il detto cavedal in danari contadi a nome di creditori sotto le pene sopradette, lasciando espresso mandato, che essi danari da alcuno in alcuna cosa non si possano spendere, ma senza alcuna spesa siano restituiti ai creditori over ai suoi commessi sotto pena di furanti.

Nel ritorno vostro veramente siate tenuti portar et dar in nota alla signoria nostra, da esser letti in questo consiglio, tutti quelli, che trovarète et de plano convincerete havere contrafatto in cadauna delle sopradette cose, non ostante, che già havessero restituito de plano et esborsato il mal tolto.

Dovete havere cadauno di voi per tutto il tempo del sindicato vostro ducati quattrocento per uno per vostre spese, i quali vi habbiamo fatto dare secondo la forma della creatione vostra, et di quelli non siate tenuti mostrare conto alcuno alla signoria nostra.

Dovete menare con voi servitori quattro per uno, uno nodaro della cancelleria nostra iuxta le parti sopra di ciò prese, uno rasonato et uno coaiutor et servitori suoi; il quale rasonato volemo che habbia per mercede sua in tutto il tempo, che starete fuori, ducati sessanta, et il coaiutore ducati quaranta della parte de danari spettanti alla signoria nostra, che ricupèrarete, et dovete portar de qui, come è sopradetto.

Dapoichè sarete tornati in questa città, non potete esser eletti fino a mesi dieciotto allhora prossimi ad alcun reggimento, officio o beneficio dentro et di fuori, salvo se prima non haveste ispedito con effetto le intromissioni vostre et le altre cose, che havete a fare per vigore di questo sindicato; possendo cadauno di voi intrometter et inquirir i rettori, proveditori, castellani, cancellieri, cavalieri, officiali, scontri dicamere, scrivani et cadaun altro per qualunque nome si chiama dei luoghi predetti, per ogni causa, che a voi paresse, sicome ambedui foste d' accordo.

Vi damo la commissione dei precessori vostri ser Vicenzo Barbarigo et ser Vettor Bragadin, la quale volemo che in tutte le parti sue, non repugnanti a quanto è detto di sopra, debbiate osservar, et sia aggionta a questa commissione, con questa dichiaratione, che le utilità vostre siano con i modi et conditioni sopradette; et se altrimenti si ritrovasse, quello sia rivocato, quanto appartiene alle utilità vostre solamente, rimanendo però nel resto essi capitoli fermi et validi.

Volemo etiam per maggior commodità dei sudditi nostri et per minor spesa loro, che tutto le appellationi delli atti et sententie civili di rettori nostri di predetti luoghi et delle condannationi pecuniarie, che veniranno dinnanzi a voi da ducati 100 in zoso, possiate udire, tagliar et moderare, siccome vi parerà per giustitia, et da ducati cento in su intrometterete ai consegli nostri, come fanno li auditori nostri, come hanno fatto i precessori vostri; et possiate similmente udir et intromettere le sententie et condannationi criminal et tutti li altri atti, come fanno et possono far i avogadori nostri de comun.

Volemo ancora, et vi commettemo col senato, che debbiate osservare la parte delle casse presa nel maggior consiglio adì 21 febraro 1495, la copia della quale habbiamo ordinato, che vi sia data; et acciochè sappiate, quale debba essere l'utilità vostra in tale revisione, vi dicemo, essere nostra intentione, che di tutto quello, che trovarete essere stato scritto et annotato sopra i libri autentichi et giornali delle camere nostre, non habbiate alcuna utilità del cavedal della signoria nostra, ma solamente delle pene di transgressori et di tutto quello, che non fosse scritto, et per vostra industria trovarete, dobbiate havere l'utilità del cavedal et pene, restando la mità alla signoria nostra come di sopra.

Volemo ancora et vi commettemo, che dobbiate veder et diligentemente inquirere della amministrazione fatta circa l'accrescimento et utile delli ori et monete, che sono stati mandati per cadauno conto, avertendo, che il tutto sia posto a conto della signoria nostra, facendovi di qui dar in nota particolarmente le fatture delli ori et monete mandate, procedendo contra quelli, che havessero in ciò contrafatto.

Dichiarando, che di tutte le male amministrazioni et defraudationi delle monitioni, biave, biscotti et altre cose, che trovarete per alcuno esser state fatte, non dobbiate haver alcuna cosa del cavedale di quelle overo della signoria nostra, ma solamente venticinque per cento delle pene, come hanno li officiali delle ragioni, da esser scosse dai transgressori, et il cavedale sia sempre integro della signoria nostra, perochè vi commettemo questo negotio di quel modo, che si fa alli officiali delle ragion, intendendo tamen del cavedal, et notando nei zornali overo libri, del quale fosse stata fatta creditrice nel ricevere, et che havessero fatti se stessi debitori del cavedal; dichiarando, che in ogni caso l'officio et libertà delli avogadori sia salva et riservata. De parte 155, de non 5, non sinceri 3. 1552 die 25 februarii lecta collegio.

XXXVII.

Itinerario

di Giovanni Battista Giustiniano.[1]

Breve descrizione d'Istria.

Ai 8 di maggio 1553 io Zuan Battista Giustiniano fu di messer Marin il cavaglier, fu del clarissimo messer Sebastian cavaglier, et procurator mi partii da Venezia con tutta la corte per andar al mio sindacato in Dalmazia, et andai alla Fratulla, ivi espertai il mio collega il magnifico messer Anzolo Diedo fin alli 16, et ivi caricassimo nel navilio tolto a posta per comodo nostro vini, farine et altre cose del Friuli. Alli 19 partissimo da Caurle per Pirano con barca a posta per eseguir una commissione datami dall'illustrissima signoria, et nel passar il colfo di Trieste trovissimo un poco di fortuna pericolosa, ove giungessimo a ore 21. Alli 21 detto andassimo a capo d'Istria, dove dimorassimo tutto quel giorno, et il seguente dì si partissimo per Dalmazia per dar principio ad esercitar l'uffizio del sindacato. Da Pirano a Capo d'Istria sono miglia X. Ma fra l'una e l'altra v'è un castello detto Isola, posto

[1] Da un codice di proprietà speciale dell'editore del XVII secolo.

a marina, da noi veduto solamente, per pasaggio lontono da Capo d'Istria miglia 5, ed il medesimo da Pirano.

Capo d'Istria è città antica, et come si dice fabricata da uno figliuolo di Giustiniano imperatore, alla quale egli diede il nome di Giustinopoli; et fabbricata che egli l'ebbe, vi condusse ad abbitarla le famiglie Sabina, Vida, Gasarda, Verza et altre, le quali oggidì vivono in quella città; la quale è situata sopra un scoglio prodotto dalla natura, circondato d'ogni intorno dal mare, il cui circuito può esser intorno un miglio e mezzo; et ancora, che il mare la circondi, è nondimeno cinta di mura antiche, et al porto ha un molo non troppo bello e poco sicuro, dove le barche mettono scala, et ha medesimamente diverse porte, che guardano verso la marina. Verso la parte di levante ha una porta, fuori della quale è fabricato un ponte consolidato di terra e sassi, che giace nel mare, il quale in quella parte è poco profondo, et non è lungo più d'un miglio e mezzo; alla mettà del quale è un castellino vecchio di poca fortezza, detto Lion, nel quale vi stà un castellano nobile Veneziano in vita, il quale verso la porte di terra ha un ponte levatore, e ivi attorno sono certe paludi, fra le quali sono molte saline, che danno assai utilità ai cittadini. Per il ponte si va in terra ferma et al Monfalcone, castello della patria del Friuli, lontano da Capo d'Istria miglia 25. Quella città ha oltre il canal maritimo verso levante assai buon territorio, posto per la maggior parte in colli ameni e fruttiferi, che producono vini eccellentissimi in quantità, di modo che oltra i vini, che son bastanti a tutto quel paese, ne vendono gli abitanti ogni anno per ducati 25 milla in 30 milla, et avanti si seccassino gli oliveri si cavava bona quantità in detto oglio, che cresceva l'entrata a cittadini ogni anno per 20 milla ducati all'anno, la quale è del tutto mancata, pur si va di nuovo allevandoli. Biave non nascono in quel territorio se non pocchissime, di maniera che non bastano per vivere di tre mesi all'anno alla città e territorio. Si prevagliono la città e territorio di biave della Puglia, della Marca e del Cragno. Sono nella città anime dieci milla in circa. Il popol è devotissimo alla serenissima signoria. Tutti gli abitanti così nobili come popolari sono ornati di bellissimi costumi; gli abiti loro sono all'italiana, e vi son molti dottori e letterati, ma il territorio tutto abitato e coltivato da gente slava. La camera fiscal scode poco danaro, e dalla entrata alla spesa, che ha essa camera, è poca diferenza.

Piran è castello assai antico situato alla marina in modo d'arco, parte in pianura e parte in colli, alto, ameno e fruttifero, il quale è serato dentro le mura, e sopra di esso è fabricata la chiesa principale, ch'è dedicata a s. Zorzi protettore di quel castello, il circuito del quale è di due terzi del miglio; e dove mettono scala le barche, è un molo belissimo fabricato nuovamente, il quale s'estende in mare circa passa 70; e nel corpo del castello è un canaletto in forma rottonda, nel quale stano barche piccole e marciliane. Verso la marina vi sono molte porte piccole, e fra levante et ostro è la porta Marzia, che tende in terra ferma, per la quale si può andar per tutta l'Istria. La comunità di questo luogo ha d'entrata ordinaria lire 12 mille piccoli, e tal anno cresce a 15 mille, 20 mille e fino a 30 mille, secondo che si vendono i

dazi, e secondo che è buona stagione di pesci e sali, perchè la comunità vende all'incanto alcune valli, nelle quali si piglia gran quantità di pesci; e di tutti i sali, che si fanno, toccano alla communità d'ogni sei stara uno; oltrachè la communità affitta all'incanto certe colline di fieni in buona quantità, de quali denari manda essa communità a Venezia certa tansa o limitazione, e paga ancora alcuni soldati di loggia e dà al messer podestà lire 600 di piccoli all'anno per suo salario. Tien un medico fisico salariato, un chirurgo et un precettor a' suoi figli. Il popolo tutto è fedelissimo alla republica; e può esser nel castello anime tre milla e cinque cento. Gli abitanti hanno costumi italiani assai buoni, e parlano buona lingua franca. L'aere è salubre, e la prospettiva di bei colli e delle valli amene rende il castello bello a meraviglia. Il territorio è tutto in colli ameni e fruttiferi, e produce molti vini, che sono il nervo dell'entrade degli abitanti del luogo. Li quali vendono per lo più alle gallere quando vanno a disarmare. Vero è, che in coltivar le vigne spendon molti danari e gran fatica. Biave nascono pochissime, le saline sono in una valle alta lungi da Pirano 5 miglia, e rendono a tutti i Piranesi gran utilità dei sali, delli quali si fanno grandissimi contrabandi a danno del publico. Non poco lungi circa 5 miglia v'è una ponta chiamata Salvore o sia Salbura, ove la serenissima signoria fece quel fatto d'armi navali così memorabile ad istanza di papa Alessandro fugito e scacciato da Federico imperatore, il quale ruppino, e fecino il figliuol prigione.

Alli 22 detto s'incominassimo seguendo il nostro viaggio, nel quale vedesimo Umago castello lontano da Piran miglia 15. Città Nuova lontana da Umago X miglia quasi inabitata e dessolata. Parenzo città lontana da Città Nuova miglia 7 assai buon luogo. Orsera castello sottoposto al pontefice, lontano da Parenzo miglia 5. Rovigno castello lontono da Orsera miglia due, a dirimpetto del quale è un scoglio, sopra il quale è fabricato un monasterio dei frati Zoccolanti, la chiesa del quale è consecrata a nome di sant'Andrea. et ove è un boschetto così folto et adorno d'albori vaghi, alti, belli e frondosi, che rendon quel scoglio bellissimo e così ameno e dilettevole, che saria luogo proprio d'academia, e degno della solitudine di spiriti elevati et alti ingegni per eccitar gli animi loro a bei studi. Quei religiosi vivono d'elemosina, che loro è data dai naviganti, che per là ogni ora passano, e perciò tengono una barca.

Pola è città antichissima lontana da Rovigno 20 miglia, dove dimorassimo quella notte stando in galia, la cui antichità si comprende e dal teatro o rena, che oggidì sta in piedi fabbricata in forma rottonda e dalle gran rovine del bel palazzo detto Zargia, collonia di Romani e dalle altre diverse antichità, che si vedono per la città, la quale per essere sottoposta ai venti australi, che vi soffiano di continuo, e per la quantità di pesci toni, che mangiano, l'interiori dei quali restano sopra quelli mattoni, ha l'aere pestifero affatto, che la terra è inabitata, e vi stanzia poca gente, di modo, che i nobili di consiglio non sono oltra 17. Per la qual cogione per tutta l'Istria è pessimo aere, e per ciò inabitata, la quale se fosse più piena di gente e coltivata, per essere piana e fertile in gran parte, darebbe grandissimo soveguo di biave a Venezia; oltra di ciò ordinariamente si tragono gran copia d'uomini da

remo. Il territorio è grandissimo ma poco coltivato, e s'estende fino agli scogli delle Promontore, dove comincia il flutuoso golfo del Quarnero.

Alli 23 partissimo dal capace porto di Pola, e giungessimo al scoglio di Selva, ove dimorassimo quella notte; nel qual viaggio vedessimo le Promontore ditte una piccola l'altra grande, che sono due scogli sotto acqua lontani de Pola miglia 12, posti alla bocca del Quarnero, pericolosissimi ai naviganti per non esser ivi oltra sei piedi d'acqua, che volendoli schiavare, non bisogna passare per mezzo ma appresso li scogli, che sono sopra aqua, dove è maggior fondo. Vedessimo, passato Quarnero, uno scoglio Unie lontano dalle Promontore miglia 30. Il scoglio di s. Pietro di Nembo lontano dal scoglio Unie miglia 10. Arivassimo al scoglio di s. Pietro di Selva lontano da s. Pietro di Nembo miglia X. Questi tre scogli hanno porti bellissimi da capir ogni gran legno et ogni armata, ma non del tutto sicuri, e nel passar il Quarnero, golfo pericoloso e largo miglia 30, avessimo un segno di fortuna con marizada grossa. Alli 24 detto giungessimo a Zara lontano dal sudetto scoglio di s. Pietro di Selva miglia 30, dove alli 29 di maggio fu cominciato l'ufficio del sindacato.

E basti aver tocco una parola della provincia d'Istria, veduta anzi superficialmente scorsa, e con diligenza non esaminata per non aver avuto tempo ed occasioni di vederla, ma piutosto descritta per memoria, per poterla leggere e per raccontare il viaggio come fu, non lasciando parte alcuna a dietro.

Principio della descrizione di Dalmazia ed Albania.

ZARA.

Zara è città antica e metropoli di Dalmazia. È stata rovinata sette fiate nel tempo delle guerre, di maniera che ancora riapparono le vestigia delle rovine, perchè ribellarono Zaratini alla republica sette volte. Il sitto d'essa è in pianura; è circondata dalla marina dalla parte di levante, tramontana e ponente; tra ostro e levante, cioè in sirocco, è la porta di terra ferma. Il circuito veramente è di miglia uno ed un quarto. Le mura, che la circondano, sono antiche, tuttavia sono assai forti rispetto al sito, che da se è fortissimo, essendo circondato dalla marina da tre parti. Oltre il sitto, che la rende inespugnabile, è nella bocca del porto una purpurella, che traversa e serra due terzi della bocca predetta, e l'altro terzo d'esso canal, che fu il porto verso la faccia del castello, è serato da una cattena, alla quale vi stanno di continuo e dì e notte dei guardiani soldati del castello per aprirla e serarla quanto bisogna, di modo che i navigli non ponno entrar in porto ne uscir se non per quella parte della bocca, che è serrata dalla cattena. La purpurella non è altro che un amassamento di pietre vive con artificio buttate in aqua, ed è alta fino al pillo d'aqua, larga circa sei passa, lunga passa 225 in circa, di maniera che non è possibile, che per sopra vi passino ne galera ne altre sorti di barche. V'è poi la purpurella, che circonda la città cominciando della parte di tramontana fin in ostro, cioè dal castello fino al baluardo chiamato cittadella, che è uno spazio

di due terzi di miglio, e della medesima larghezza. È vero, ch'ella è in più luoghi rovinata per le pietre, che vengono levate e rotte dagl' uomini delle galere di generali proveditori, capitani, sopracomiti et altri padroni di galea e dai rettori di Zara per cavar i datoli marini, che si nutriscono dentro. Onde saria ben riconciarle e proveder bene, che più non si rovinassero, come abbiamo fatto noi. Più presso alla muraglia v'è un altra purpurella della medesima sorte per riparamento della muraglia e delle fondamenta, le quali due ostano a tutte le galee et altri legni da mare, che si volessero appostarsi alle mura della città per batterle, di maniera che da quella parte di mare rendono la fortezza inespugnabile. Il castello poi, che giace alla bocca del porto antedetto, che staria meglio empiuto di terra e fatto un gagliardo cavagliero, che sparagneria tanta spesa, sta cavagliero, senza che sia impedito da nessun altra eminenza vicina, che gli possa nuocere, da quattro parti cioè levante, tramontana, ponente e ostro, di modo che guarda il porto d'ogni lato; e perchè nel castello s'entra per lo portello del soccorso, il quale è verso la marina fuori della mura della terra, saria sicuro partito tenerlo serrato, e aprir quella porta, che è dentro la terra, per rispetto di qualche necessità, che potria occorer di notte con pericolo di perder ad un tratto e la città e il castello, com'è stato per noi ordinato; nel quale vi stanno due castellani nobili Veneziani, che lo custodiscono alternativamente, cioè un dì uno e un dì l'altro, non partendosi dalla detta custodia ne giorno ne notte. È vero, che colui, che non gli tocca la guardia, quel dì è esente, ha libertà d'uscirvi il giorno ma non la notte. Da che nascono molte discordie fra loro, che potria tornare a danno publico; onde ottima provisione saria ridurla in un castellano solo, assegnandoli il salario d'ambidue. È guardato il detto castello da 26 soldati, da quello, da duo contestabili, da un bombardiero e da un capo di soldati. Vi stà ancora un capellano, che tira una paga compresa nelli 31. I soldati hanno di paga lire 13 ogni 45 giorni, li contestabili ducati 48 all'anno, il bombardiere ducati 40, il capo ducati 32; la qual spesa ascende ordinariamente ogni anno a ducati 1000. E perchè tali soldati per la maggior parte sono inutili, saria ben proveder, che ovvero mancando non si sostituissero altri, che in questo modo s'andariano consumando, ed in luogo di questi si metteriano soldati di compagnie buone, che in caso di bisogno sariano atti a diffender il castello, ovvero del tutto cassarli, assegnandogli altri luoghi per sostentamento suo ed altre guardie non così importanti. Alla volta di terra ferma cioè in ostro è una porta guardata continuamente da soldati 26 di compagnia, perchè da ottanta fanti, che stanno alla custodia di Zara, cioè 50 sotto il governo del magnifico e strenuo Bruto Cluson governator in quella città e 30 sotto l'insegna del strenuo capitanio Giulio Dolce, si fanno tre guardie e tre squadre di soldati, 26 l'una, le quali squadre stanno otto giorni in fazione e 15 fuori; la notte poi giusto numero di soldati 26 si divide in 5 corpi di sentinelle, che sono attorno le mura, cioè cinque per corpo; nelle quali 80 soldati e suoi capi la signoria ogni anno d'ordinario spende ducati 2500. E oltre questi soldati delle compagnie stanno ancora alla guardia di essa porta soldati del guazzo numero 24, separati dagli altri, e fanno le loro guardie nel restello di fuori della

ırta, e anco la notte stanno nelle sue sintinelle separatamente, e sono ›vernati da un capo, il quale ha di paga lire 81 ogni 45 giorni; li ıali sono superflui, e costano alla signoria all'anno ducati 600; quali ıedesimi sono assegnati altri 24 alla custodia della piazza sotto un altro ıpo et un altro contestabile, li quali tutti hanno di paga solamente re 11 e soldi 10 ogni 45 giorni, perchè il resto fino alla somma di 13, ioè soldi 30 per cadauna paga, vano di capo soldo, come soldi 10 a . Marco e soldi 20 al capo, il quale poi è obbligato a fornirli d'arme, a quale è usura e utilità illecita del capo contro gli ordini, e da non ›ssere sopportata, la qual spesa importa ducati 600 all'anno. E perchè ılla custodia della piazza non è altra guardia che di sifatti soldati, si loveria provedere, che alla piazza vi stesse un numero di soli dieci soldati almanco per ogni tumulto, che potesse nascere, come altre fiate è accaduto, e per ogni buon rispetto, essendo loro inutili e di poco valore. Questa provisione si potria far in due modi. Il primo saria crescer altri 20 fanti nelle compagnie di quelli 80, che supliriano ad ogni loco. Il secondo modo saria, che quei 80, che sono, partiscono le fazioni in altro modo di quel, che sono partite, se vi è modo conveniente, e che i soldati la potessino durare, che saria partir gli 80 in due parti, otto giorni per parte, come s'usa in tutte le altre città. Questa parte di terraferma oltra il numero di soldati, che la custodiscono, è diffesa dal novo baluardo detto Ponto, ben fabricato, ne però del tutto fornito, il qual è gagliardissimo e sta cavagliero fra levante e ostro, ma vi manca quasi un quarto a fornirlo. Non è ancora posto in tutta fortezza, e sin ora vi è stato speso ducati 80,000; al qual mancano le canoniere, ch'è l'anima di sifatte machine, che quando si fabricava, s'hanno scordato di farli, ed il parapetto; nelle quali due opere andariano più di 15000 ducati di spesa, oltre che anderà di male un mar di muraglia per farli. V'è l'altro baluardo chiamato cittadella, non fabbricato ancora, ma è empiuto di terra in modo, che stà cavagliezzo alla marina in ponente ed alla terraferma in ostro, il quale và anch'egli portato fuori in mare circa passa 30 e più. N'è medesimamente l'altro baluardo, che si dimanda santa Marcilla verso levante, il quale si fabbrica tuttavia, ha nondimeno tanta eminenza di terra, ch'è cavagliezzo; e batteria benissimo da quella parte il nemico, che si volesse accampar sotto per offender la città. Sono ancora altri bastioncelli di terra posticci, sopra li quali bisognando si può mettere a segno l'artillaria sin a tanto, che si fornisca di fortificarli secondo il disegno, perchè sono cavaglieri al nemico, che volesse offender la fortezza da quella parte. Le munizioni veramente, che si tengono in quella fortezza, sono mal all'ordine, come gli archibugi, le picche, le spade, li corazzi et altre armi così da mano come d'adosso, e polvere la qual è al presente in alcuni barilli marci, ond'è a provedere, ch'ella sia affinata e risposta in altri barilli, cosa necessaria e più spesso riveduta. Non v'è, chi li governi, onde saria per aventura buon riccordo, ch'un spadaro o qualch'altro, che s'intendesse, tenesse nette e ben governate quelle munizioni con dargli una di quelle page, che toccano li soldati di guazzo. I biscoti non sono tenuti, come si doveriano governare. L'artellerie sono in gran numero e belle, ma non è luogo particolar, dove si stiano apartate, perchè nel luogo, dove sono,

si pongono albori di galie, antene ed altre cose di marinarezz
stanno ben confusi; ond'era da provederli d'un luogo separ
stato per noi proveduto e ordinato.

Il valoroso Brutto Cluson, governator di quella fortezza,
diligente così intorno al governo dell'artellaria come di soldat
altra cosa, che s'appartenga all' uffizio suo, e la sua compagn
ottanta è bellissima e onorata; e quella del capitanio Giul
convenientemente ad ordine e buona, ed è di fanti trenta. Olt
compagnie di fanti ed oltre li soldati da guazzo sono in Za
pagnie di cavalli leggieri, che sono Crovati e Levantini. M
d'avvertire, che nelle compagnie di Crovati non si può rimetter
vantino ne alcun, che sia del territorio di Zara; e parimente
pagnia de' Levantini non si può rimetter nè Croati ne paes
sono di cavalli 74; sotto meser Nicolò e meser Lombardin Tet
luomini di Zara, di cavalli Crovati 47, sotto Pellegrin di Marco g
di Zara di cavalli 5, sotto il conte Vido Posedaria di cavall
il capitanio Rimanicolich di cavalli 5, sotto Francesco Civallich g
di Zara di cavalli tre. La compagnia di Levantini sono di c
quella di Zuane Barbati è di cavalli Levantini dieci, di Zuane
di cavalli 15, d'An. Benizi è di cavalli 23, del Gapesi è di
del capitanio Getta Renesi è di cavalli 10. Oltre le quali sono
spezzate, del magnifico proveditor di cavalli Nicolò Gricopolo u
da Rizano l'altra; oltra li quali sono in Zara provisionati a ca
gli credi del quondam meser Nicolò Tetrico n'hanno tre, credi
dam Alvise Tetrico 3, Piero di Begna due, Polo Bertonich du
Bertonich due, offizio della collateria di Zara due, Bianco Sca
ch'hanno fra gli altri Scarich obligazioni di servir alla camera
occorre mandarli per qualche negozio, come portar page et alt
Fra Croati, Levantini, lanze spezzate e provisionati sono in s
la qual spesa monta ogni anno ordinariamente all'illustrissima
ducati 5400. La detta cavalleria è sottoposta al governo del
proveditor generale dei cavalli in Dalmazia, il quale fà residenza
e cavalca per paesi con quella cavalleria, guardandoli da Euscoc
tolossi e Turchi, e provedendo, che il territorio non sia daniz
qual veramente è bella e ben a ordine d'uomini e di cavalli
essere meglio è vero, che i capi sono quanto si può bene a ca
che avvien per il poco stipendio, e quel poco datogli fuori di te
disavantaggio loro, essendo astretti tor dai mercanti biavi ed al
per sustentamento loro come di cavalli per molto più, che non v
di maniera che non vengono a restare ne i do terzi di notte per
che mangiono.

La camera fiscal di questa città di Zara ha d'intrada ducati
otto mille circa . . . . mezzi per spedirli in quel territorio,
che si spediscono, si vendono il doppio di ciò, che costano, com
ogni spesa. E delli molti dazi, che si vendono, i più importan
il dazio della bicheria, ch'è di ducati mille, il dazio del vin
ch'è di ducati mille, il dazio della bolla del pan ch'è di ducati
cento, e il dazio del trentesimo ch'è d'ogni trenta uno di tutte
canzie, che vengono a Zara, ch'è di ducati duecento cinquanta al

gli altri dazi sono diversi, ma di poca suma. Cava ancora questa camera una suma di danari di certe isole, terreni, ville, che s' affittano ogni anno al publico incanto, come sono le isole di Poibo, di Selva e Milada, che sono tre mani d' isole le principali e diversi altri scogli, dalli quali tutti terreni, ville, scogli, isole si cava la detta intrada. La spesa veramente di questa camera è medesimamente di ducati sette in otto milla; et quando questa spesa è maggiore dell' entrada, la camera di Cherso et Ossero et di Pago suppliscono, mandando a Zara quella stessa quantità di danari, che bisogna per pagar la spesa predetta; di maniera che Zara non solamente dà nissun utile di danari alla signoria, ma gli dà spesa eccessiva, come di pagar soldati a piè et a cavallo, per pagamento di quali vengono mandati da Venezia ogni anno ducati sette mille novecento et cinque lire soldi quattro. Si spende una infinita quantità di danari nella fortificazione d' affitti di case per allogiamento de' soldati; e chi mandasse dei legnami, con poca spesa s' accomodariano tante stanzie, che sariano bastanti a tutti i soldati sì da piè come da cavallo, e si liberaria la camera da questa gravezza, che perciò fà una spesa eccessiva.

Il popolo di questa città è devotissimo verso la signoria. De nobili è qualcuno di non troppa fede, per esser inclinati all' imperatore, dei quali in tutto sono casade o famiglie dieci sette, cioè: Tetrica, Rosa, Grisogona, Cedulini, Civallelli, Fanfogna, Fumati, Nassi, Begna, Ferra, Soppe, Galilli, Gliubavazzo, Carnaruti, Crisana, Pechiaro et Spigarola. Questi nobili vivono amorevolmente insieme; non v' è altro odio fra loro salvo che fra li Tetrici e Civallelli, li quali oltra che sono contrari uno all' altro nelli loro consigli, è seguita novamente la morte di un figliuolo di meser Battista Tetrici ammazzato da Francesco Civallello, il quale fù poi ferito a morte, essendo noi in Albania, da un servitor di meser Nicolò Tetrici, ma scapò. Fanno questi nobili un consiglio di settanta consiglieri, nel qual intervengono li clarissimi signori rettori, cioè conte et capitanio, et si eleggono sopracomiti, quando così ordina la signoria. Eleggono ancora in questo consiglio di tre mesi in tre mesi quattro consiglieri, li quali stanno assistenti al clarissimo conte, quando dà audienza ed amministra giustizia, alli quali esso clarissimo conte dimanda il loro parere, et poi fa, quanto gli piace; ma nei casi d' importanza, come d' estorsioni, di rubbarie, di rapti, di monetarii, di ribellioni et altri casi attroci esso clarissimo conte fa, quanto gli piace, senza tor il parere d' essi, li quali gli sentano appresso anco nel publicar del rengo. La richezza di questi nobili non è molta, perchè la maggior intrada, che sia fra loro, è di ducati quattrocento, cinquecento et fino settecento, come li Tetrici, Rosa, Civallelli, et altri, ch' hanno ducati cento d' entrada, ducento e fino trecento. E sono di questi nobili molti poverissimi, i costumi dei quali sono quasi italiani, perchè la maggior parte de nobili vive, favella et veste all' usanza d' Italia, il che forse avviene per la frequenza de forestieri, nobili veneziani, generali, proveditori, capitanii, sopracomiti et altri, che vi praticano continuamente. Li popolari veramente, se ben hanno quasi tutti la lingua franca, vivono all' usanza schiava tutti, e questi non sono del consiglio dei nobili, ma hanno un capitolo ovvero scuola, nella quale trattano le cose pertenenti ad essa, et vivono di qualche poca intrada ma per lo più di trafichi et arti. La

magnifica communità ha dalla camera fiscale ducati seicento all'anno, con li quali essa paga un medico fisico, un chirurgo, un maestro di scuola, due cancellieri et altri sei ministri, ne ha altri beni ne altra intrada.

Tutta la città insieme è governata dalli clarissimi rettori. Il clarissimo conte misser Polo Giustiniano giudica tutti gli abitanti nella città et territorio, ecceto li soldati a piè et provisionati, li quali sono sottoposti alla censura del clarissimo capitan misser Hieronimo Dolfino, il quale tiene anco le chiavi della città, et s'impedisse nelle cose della campagna in quanto s'estende l'ufficio di capitanio. Li soldati a cavallo veramente sono giudicati dal magnifico proveditor dei cavalli. Questi rettori presenti, cioè li clarissimi misser Antonio Civrano conte e misser Polo Giustiniano capitanio e misser Bartolamio Moro proveditor di cavalli sono amati e riveriti da tutta la città la qual essi governano prudentemente e con ogni diligenza. Il numero dell'anime di questa città è di sei milla cinque cento trenta sei, e gli uomini da fatto sono mille trecento ottanta nove. Quelli delle isole sono cinque mille ducento nonanta tre, et gli altri uomini da fatto sono in tutto mille cento settanta otto. Il qual territorio è lungo miglia cento, nel qual sono anime dodeci milla et uomeni da fatto mille novecento trenta tre. Confina con Nadin dalla parte di ponente et con Laurana dalla parte di tramontana, castelli ambidue circondati da ameni luoghi et frutifere et ampie campagne, ch'erano la sicurezza di Zara, che furno già della serenissima signoria, et col banadego, paese già del re d'Ungheria et ora del signor Turco, con i sudditi del quale si vicina assai bene et meglio, che non si faceva per l'adietro. Tuttavia essi Turchi, quando se la veggono bella, non restano di far sempre qualche rubberaria; il qual buon vicinar procede dalli molti presenti et grandi, che si fanno ai Turchi, et dal mille cinquecento e quaranta in quà questa camera ha speso in detti presenti ducati cinque mille. Li trafichi sono poi liberi da una parte et altra. Murlachi portano a Zara formenti, lane, schiavine, cordovani, mele, cera rossa et formagi. Zaratini gli danno pani, carissi, zucari, ogli, vini, cere bianche et ogni sorte di spiziarie; et tutto questo trafico può importar tra una parte e l'altra tredeci milla in quattordeci milla ducati all'anno. Nella città sono fuoghi mille cento ottanta. Questo territorio ha pochi habitanti, e quando fossero in maggior numero si caveria assai maggior quantità di biave et vini, che non si cava al presente, per non essere lavorate le terre, le quali restano incolte. Onde il territorio per questa cagione non dà da vivere al paese ma Istriani e Murlachi, li quali Istriani al tempo dell'ultima guerra turchesca per opera, astuzia et valore del clarissimo misser Alvise Badoer allora proveditor general in quella provincia aveva condotti dal paese del Turco, per coltivar quel paese, et per esser così alli confini dei Turchi minacciano di tornar ad abbitar sotto loro, perchè i Turchi cercano di desviarli, et anco tal volta per questa cagione gl'accarezzano. Laonde sono esenti d'ogni fazione, et loro vien portato gran rispetto dai Zaratini; et delle possessioni, che lavorano, danno alli patroni delle terre il quarto dell'entrada, che cavano mettendo li contadini le semenze, et appresso bisogna fargli carezze. La maggior sustanza d'essi contadini è risposta in salvo a Zara, et tengono poca robba nelle ville per

dubbio dei Turchi; per la qual cagione la loro maggior facoltà consiste in animali, perchè dicono, che quelli sempre possono salvare et condurre, ove loro piace, che non così delle massaritie et altre robbe possono fare, più atte et più comode d'esser rubbate, stracciate et in poter dei nemici lasciate, et da quelli a suo bel piacere portate via. Le biave, che nascono nel territorio, sariano bastanti, quando le galee e tanti navilii, che vengono in porto, non consummassero le farine et il pane, che continuamente si vende alla scaffa. Vini sono tanti, che danno da bevere al paese et anco se ne vendono ai ferestieri in buona quantità. È vero, che le vigne sono di grandissima spesa, perchè è di bisogno zapparli sei o sette volte all'anno, altramente dariano pochissimo frutto. Si soleva ancor far ogli in tanta quantità, che bastavano non solamente a Zara et al suo territorio, ma a tutta la Dalmazia; ma dopo che gli olivari furono tagliati al tempo della guerra con Turchi, et che ultimamente si seccarono, non si fa più oglio, ma si servono di Puglia, et in particolare restano privi di quell'entrada, che asendeva alla summa di ducati venticinque mille all'anno. Furono medesimamente in quel tempo della guerre rovinate ville assai, di modo che di ducento ottanta ch'erano, ora sono restate nonanta sei, delle quali sono abitate ottantacinque per la maggior parte picciole, perchè non sono come queste d'Italia, ma sono appena cinque o sei case per villa per lo più, et nell'isola sono ville trentatre.

Alli cinque di zugno partissimo da Zara, et giungessimo a Sebenico alli sei detto, il qual loco è lontano da Zara miglia cinquanta, et avvanti, che se vi arrivi, si vide dalla parte di levante un scoglio nominato il Mortar lontano da Sebenico miglia dodeci, il quale è della giurisdizione di Sebenico; questo scoglio è di miglia quindeci di circuito, et produce vini degli eccelentissimi et a giudicio universale ogni anno intorno trecento botte, ch'è di ragion di diversi cittadini Sebenzani.

SIBENICO.

Sibenico è città antica fabricata già da Malandrini o Euscochi, che vogliamo dire, li quali avanti la edificazione d'essa città solevano abitare sopra un scoglio alto, dove ora è fabricato il castello, dal quale come vedevano qualche navilio, descendevano dal monte, et con le barche, le quali stavano nascoste al pie del scoglio, intorno al quale erano folti boschi, andavano a depredar detti navilii. Col tempo cominciorono a drizzar alcune casette attorniate di certe bachette chiamare sibice, dal cui nome fù poi nominata la città Sebenico. Questa città a poco a poco cominciò ad aumentarsi dalle adunazioni di questi ladroni. Si crede poi, che rovinata e distrutta l'antichissima città di Scardona nel tempo dell'antiche guerre, molti degli abitanti di quella città si riducessero a questa città di Sebenico, di modo che se ben all'ora non aveva nome di città, col tempo l'acquistò, et si governò molti e molti anni da se medesima, senza essere sottoposta ad altri principi che agli abitanti di se medesima; ma non durò questa sua libertà. Perciocchè il re d'Ungheria, il quale all'ora signoreggiava la Dalmazia, comminciò a tiraneggiarla. Dalla quale tiranide volendosi liberare i Sebenzani, non potendo più sopportare l'insolenzie degli Ungari usate contra le moglie,

contra li figliuoli et nelle proprie facoltà, deliberorono di sottoposti alla signoria com' a principi giusti. L'onde del mille quattrocento dodeci a'dodeci del mese di lugio, essendo prencipe il serenissimo Michiel Steno già di felice memoria, vennero alla devozione della serenissima signoria, facendo venir dentro del porto sei galie veneziane, ch'erano in colfo, come si legge nel suo privileggio; dal qual tempo in poi tutti gli abitanti di essa città così nobili come plebei più costanti et fedeli sono stati et sono di sincerissima fede verso la republica.

Questa città è situata sopra un scoglio, nella suprema eminenza del quale è fabricato il castello sopradetto, il quale giace tra levante et tramontana; et se il monte ivi vicino verso levante, sopra il qual è fabbricata la chiesa di s. Zuanne, non gli stesse cavagliezo, saria inespugnabile; per la qual cagione si comprende chiaramente, che volendosi far forte questa città, bisogneria tirar dentro il detto monte di s. Zuanne, o farvi sopra una fortezza, le quali due cose non si potriano fare salvo che con grandissima spesa. In questo castello vi stà un castellano nobile veneziano, il quale ha libertà di uscirvi il giorno, et venir giù nella città; et appoi è custodito da un contestabile, ch'è Gabriel da Crema, et da soldati del guazzo venticinque computando il bombardiere; nella spesa delle quali spende l'illustrissima signoria d'ordinario ogni anno ducati cinquecento trentadue, li quali paga la comunità. Il circuito d'essa città è d'un miglio; ha una porta, che va in terra ferma tra ostro e levante, alla custodia della quale è il strenuo capitan Augustino Sanudo con una compagnia di trenta fanti tutti buoni soldati et benissimo ad ordine, dei quali ordinariamente la serenissima signoria ha di spesa ogni anno ducati ottocento sessantaquattro, che sono mandati da Venezia, il qual numero di soldati si divide in tre squadre, cioè dieci fanti per squadra, et ogni squadra stà otto dì in guardia et quindeci fuori; la notte poi tutti questi dieci stanno in un corpo di guardia solo, et hanno carico d'andar a riveder et visitar le sintinelle, le quali sono fatte per quelli della città così nobili come plebei; i corpi veramente di guardia, dove stanno le sentinelle, sono undeci, et per ogni corpo sono quattro uomini, et alla piazza ne stanno sedici, che in tutto sono sessanta ogni notte; oltra di quali due capi, un gentiluomo a l'altro populare, che sono eletti di mese in mese per lo consiglio della città detti capi di notte, vanno a riconoscere le dette sentinelle insieme con li soldati. Questa porta di terra è custodita da un contestabile, ch'è Biasio di Piede da Napoli di Romania, con soldati da guazzo superflui undeci. Questi fanno le loro fazioni separatamente dai soldati della compagnia del Sanudo, dei quali la signoria ha d'interesse ogn'anno d'ordinario ducati ducento sessanta, li quali paga la camera. La muraglia, che circonda la parte di terra ferma di questa città, è antica, alta, senza parapetto di dentro, et tutta debile salvo quella parte, ch'è dalla porta di terra fin al turione, che s'estende in marina verso siroco, la qual è gagliardissima, et ha di dentro il parapetto et di fuori la fossa cavata nel scoglio. Da questa ponta del turione fino al pie del castello detto di sopra, ch'è la parte verso ponente, la città non è circondata di mura, perchè la marina gli batte sotto, che circonda tutta questa parte, la qual è sicurissima, perchè sulla bocca

del porto lungi dalla città due miglia è il castello s. Nicolò fabricato novamente da questa republica, il qual è fortissimo et innespugnabile. È fondato questo castello sopra un scoglio tagliato a punta di scarpello, et è tutto in isola salvo che dalla parte di siroco, dov' è un poco spazio di pietra viva, che và in terra ferma, la qual secondo il disegno và levata et scarpellata in modo di fossa. La forma di questo castello è triangolare, et ha tre corpi di guardia; il primo è tra ponente et tramontana apunto su la boca del porto. Questo è un bastione bellissimo in forma rotonda et gagliardissimo a combatter i nemici, et a guardar tutta la bocca del porto; da questo baluardo alla ponta, ch'è in ostro, sono passa cento, la qual è in forma aguzza, et da questa all' altra ponta, che è in levante medesimamente aguzza, sono altri passa cento, et da questa al bastion sopra nominato sono altri cento passa, di modo che tutto il circuito è di passa trecento; a rimpetto del qual bastione è un poco di piazzuola et una chiesetta, et all' altra parte verso levante et ostro una cisterna d' aqua perfettissima, la quale non vien mai meno, et lozetta ch' è il corpo della guardia. Nel restante sono gli alloggiamenti del magnifico castellano misser Benetto Belegno e dei soldati, et questa è tutta la parte di sopra. Sotto li volti poi sono le case matte benissimo intese, et tanta capacità di luogo vacuo è di sotto quanto di sopra, et tante artiglierie, et assai più grosse sono quelle di sotto, le quale battono il porto. Si teniria un' infinità d' ogni sorte di munizioni. La porta del castello è dabasso, et guarda verso Sebenico, cioè verso levante, ma per ora si tien serrata, et si servono d' una porta postizza in sirroco, cioè in quella parte, ch' è congiunta con la terra ferma, fino che si compino le fabbriche d' esso castello, nel quale, com' è detto, stà un castellano nobile veneziano con pena della testa di non uscirvi mai; alla cui custodia è il capitanio Pompeo di Pompei veronese con una compagnia di fanti venticinque, li quali costano ogni anno d' ordinario alla signoria ducati settecento quaranta quattro, il qual numero non è bastevole a guardar detto castello, perchè non mettendo in numero il caporal, due ragazzi, il tamburino ed il capellano restano di venticinque, venti solamente. Et questi si dividono alla alla fazioni in due squadre, cioè dieci per squadra, li quali dieci si sudividono in due corpi di guardia, cioè cinque per uno, a tale che uno dei tre corpi resta senza essere guardato. Laonde necessaria cosa è crescer questo numero di fanti, acciochè il castello di tanta importanza sia ben custodito. Questo capitanio Pompeo usa ogni diligenza nella custodia della fortezza et nel governo de' suoi soldati, li quali sono di buonissima forza et ben ad ordine. Oltra d' essi sono cinque bombardieri al governo dell' artiglierie, che sono belle e ben tenute, nelle quali spende la signoria all' anno ducati ducento otto. Le provisioni, che si doveriano fare in questo castello, sono: cavar la fossa, dov' è la terra ferma in sirocco, nel qual cavamento andarà spesa grandissima, perchè bisognerà farlo a ponta di scarpelli, essendo tutto scoglio et sasso durissimo. et appresso far li corridori in castello per potervi andar attorno et diffenderlo quando occorresse, et dabasso verso levante et ostro far le canoniere, che mancano, et munirlo de tutte le cose necessarie, che da artellarie in poi non v' è altro.

Passata la bocca del porto et questo castello, s'entra nel canale che conduce a Sebenico, il quale è fra monti di scogli da una banda e l'altra, et sequita fino alle torrette, che sono in capo di detti monti di scogli verso la parte di ponente lontano da Sebenico un terzo di miglio. Queste sono due, cioè una per ponta, ove soleva esser la cattena del porto ovvero del canal di Sebenico, et sono tenute più per sicurtà dei villaggi ivi vicini, gli habitanti de' quali, in tempo di corrarie et guerre si salvavano in esse torrete, che per altro, è vero, che quando non vi fosse il castello s. Nicolò sulla bocca del porto, come è detto, queste torrete si potriano fortificar meglio, che non sono, e dall'una all'altra si potria tirar una cattena, et serrar il porto di modo, che non potria passar alcun navilio o barca per danneggiar Sebenico; ma poi che vi è il castello s. Nicolò, saria far buona cosa distrugger le dette torrette per beneficio della serenissima signoria et per maggior sicurtà di Sebenico, ch'essendo debili, immunite et mal guardate potria esser da quella parte offese, podendo facilmente esser occupate dai nemici, il che al tempo della guerra essendo preveduto dal signor Camillo Orsino allora proveditor in quella provincia, era d'opinione di ruinarle, e diede principio anco a batter già una parte d'una d'esse, perchè vi stano dentro due castellani con sei soldati da guazzo inutili e decrepiti per una. Nella picciola è Cornellio Marcello Naturali con paga di lire cinquanta al mese, et nella grande Manoli Martini da Napoli di Romania come sustituto di Pallagia sua moglie, con paga di lire quaranta al mese. Sono poi i caporali et detti soldati da guazzo, li quali danno di spesa alla signoria d'ordinario ogni anno ducati ducento novanta, li quali paga la camera; le quali spese sono tutte superflue come le altre di tal natura.

Uscendo poi dalla bocca di queste torrette s'entra nel canale, che circonda la mettà della città di Sebenico, cioè tutta la parte di ponente, il qual canal s'estende in un verso tramontana fin a Scardona, dove si entra la bocca del fiume ditto Creccha ovvero Crich in lingua dalmatina et in latina Monte Tytio. Questo luogo di Scardona avanti le prime sue rovine fù città suddita al regno d'Ungheria; è stata doppo alla divozione della repubblica, et ora è signoreggiata dal signor Turco per poca cura de' capitanii veneziani al tempo dell'ultima guerra turchesca. È lontana da Sebenico miglia dieci; ha poche case, et quelle poche sono tutte di tavole, di maniera che questo luogo si può dir distrutto. Fu pure fabricato di nuovo, ma leggiermente, et può essere quattrocento passa di circuito, la cui nova fabrica è fatta da Turchi, et è in forma triangolare. Verso levante ha una porta, che s'estende fin alla marina, o più presto lago mischio d'aqua dolce e salsa; in terra ferma ha un'altra porta verso ponente et un' altra verso tramontana; et quella parte, che tende in terra ferma, è situata in alto e quasi sul scoglio, come è detto. Sopra la muraglia sono tre corpi di sintinelle, cioè per ogni porta uno, di modo che questo luogo non è più di tanto forte, perchè potria essere da una banda di galie battuto facilmente e rovinato, et è di poca nomina. È a quel governo un desdaro ministro turchesco, et vicina assai amorevolmente con i suditi veneziani. Ma quel che più importa, è la valle di giurisdizione d'essa città di Scardona, la quale s'estende per ponente

et tramontana miglia quaranta, et la maggior parte è fruttifera. Due miglia più in su di Scardona sono i molini della giurisdizione di Sebenico, alli quali si va per esso fiume Tityo, il quale è profondissimo e largo un quarto di miglio, et discende dalle parti della Croazia, et ha due capi, uno che vien da levante e l'altro da tramontana; ma prima, che questi due capi s'uniscano, et che tocchino il territorio di Sebenico, fano due cadute, sotto le quali sono due poste di molini, una del Turco e l'altra della serenissima signoria; sboccano poi insieme in una valle fra alti monti, et fano un lago, del quale discendono per certi diruppi d'un monte dipartito molte bocche, che portano un' infinità d'aqua et con uno soavissimo mormorio et una vaghezza mirabile, che rende bellezza a riguardanti. Questo monte dipartito, per diruppi del quale discende l'aqua, fù, et non è grande tempo, un istesso, ma una gran quantità et un' estrema furia d'aqua discese già per le molte nevi con tant'impeto, che dipartì il monte, onde le bocche, che scorrono per i diruppi, sono medesimamente dipartite, cioè una parte vien a discendere verso levante et l'altra verso tramontana. In levante sono li molini della serenissima signoria cioè dalla banda di Sebenico, et in tramontana dalla banda di Scardona sono quelli del Turco. In mezzo vi è un' isoletta, ove per comodità delle barche et altri navilii v'è un mollo di pietre longo forse passa ducento, largo passa venti in circa, tutto della giurisdizione veneziana; in capo della qual isola questi due capi si riuniscono, et fanno la fiumera così nobile, come è detto, la quale va a Scardona, dove si mischia con l'aqua salsa. Questi mollini sono affittati dalla camera di Sebenico ducati mille settecento all'anno in un corpo istesso, cioè in una casa sono nove rode da macinare ai sudditi veneziani, et in un altro corpo sono tre altre da macinare ai Murlachi sudditi turcheschi, et cadauna di esse rode macina trenta stari Veneziani tra il giorno e la notte; oltre queste, che sono dodeci in tutto, sono nove ruode da follar pani imediate fuori della casa dei molini, alla custodia dei quali oltre i daziari, che vi stanno di continuo, sono un contestabile et un bombardiero pagati dalli detti daziari. I molini del Turco hanno due corpi di case ma di tavole, et in tutto sono ruote sette, le quali non macinano con quella velocità, che fanno le sopradette, per non essere fatte con quell'arte, che sono le predette; dalla qual invidia mossi i Turchi, acciocchè i Murlachi suoi sudditi, li quali confinano da molte parti col territorio di Sebenico, non vadino a macinare ai molini veneziani, si hanno posto in opinione di voler constuer un ponte contra la capitolazione, che traversi il fiume della sua banda, appoggiandolo sopra la giurisdizione veneziana, per il quale i Murlachi possino a loro beneplacito passar a massinar ai suoi molini, et loro aver tutta quella utilità, perchè que' sudditi turcheschi, che sono dalla parte di Sebenico, non possono passar il fiume per andar ai molini Turcheschi; il che quando fosse loro permesso, saria grandissimo danno ai molini della serenissima signoria, oltra che essi Turchi indebitamente hanno anco occupato quell'aque et quel luogo da far detti suoi molini, per essere ivi giurisdizione di Sebenico. Dissegnano ancora essi Turchi fabbricar una fortezza appresso i suoi molini sotto un monte, dove dicono essere stata altre volte, et già hanno condotto una quantità di pietre et calcina, minaciando di volerne

condur grandissima quantità a quell' effetto,
saria, essequendo i detti capitoli, devodargli qu
detti molini, overo con pochi danari comprarli
partito di volerli dare, il che non fu curato al
quella sua fortezza, s'impatroniranno detti mo
fare, il che saria la total rovina di Sebenico
luoghi di Dalmatia, li quali concorrono a macin
sono in ottimo stato et degni di conservazione
privata. L'aqua del sudetto fiume Tityo natura
ha tanta forza, che ha proprietà di generar
dentro un legno, canna o altro, lo copre di tu
termine d'un anno gli fà una coperta assai gro
il legno stà nell'aqua, se gli accrescono tante co
a guisa di vene, di maniera che il legno o can
et s'impetrisse maravigliosamente; de' quali legn
petriti n'abbiamo veduti assai con gli occhi propr
cosa degna d'osservar et da tenerne memoria.

Alla custodia della qual città oltra i sold
sono soldati a cavallo sessanta, cioè cavalli Le
compagnia del strenuo Dimitri Lascari trentacinq
Bursa quindeci, e dieci Crovati provisionati, ch
vich con cavalli tre, Hierolamo Theodotevich c
stavar con cavalli quattro, li quali sono di spesa
signoria ogni anno di ducati due milla ducento
capitanii, così Levantini come Crovati, con tutti q
cavalcano, quando è bisogno, per lo territorio,
giato e rovinato da Euscochi, Murlachi et Martol
Turcheschi, ma fuorusciti, onde scorrono spesso
depredando et conducendo via anime, le quali

Nella città sono in tutto anime otto milla
uomini da fatto mille ducento dieci, fuoghi mille
case nobili numero sessanta, pochi ricchi et mo
et scogli sono anime in tutto otto mille et uo
mille ducento. Li popolari alcuni hanno assai bon
parte sono poverissimi. Fra le case nobili sono
scoperti et male volontà. Fra i nobili et popola
ligno per cagione dei tanti nobili, che furono a
causa delle donne popolari, le quali erano oltre
lestate da loro massimamente dai giovani. La c
particolari, ma la camera fiscale è obbligata p
un chirurgo, un spiciaro, un maestro di scuol
ufficiali et altri due ministri. Nel consiglio son
purchè eccedono l'età d'anni dieciotto. Sono an
quali furono eletti nel consiglio avanti che fos
nei nobili; ma estinti che saranno questi, che vi
del numero de' consiglieri, non può essere adu
che è per terminazione del eccellentissimo senat
eleggono di tre mesi in tre mesi tre giudici dell
giudicano insieme con clarissimo conte misser Fili

lire venti al mese di salario. Si fa elezione di tre altri giudici della corte minor, li quali hanno lire quindeci al mese, et giudicano ogni summa di danaro, le cui sentenze vanno in appellazion del clarissimo conte. È creato da questo consiglio ancora il sopra comito, quando è così comandato della serenissima signoria. I costumi degli abiti, il parlar et le pratiche di questi Sebenzani sono tutti all'usanza schiava, e vien, che quasi tutti hanno anco la lingua franca, et qualche gentiluomo veste all'italiana, ma sono rari. Le done tutte vestono alla schiava, e quasi niuna sà parlar franco.

Li trafichi della terra sono fra poche persone, perchè non son oltra quindeci marcanti, benchè ne sono assai, che fanno qualche trafichetto per travagliarsi; ma il traffico o commercio universale, che hanno questi da Sebenico con Murlachi sudditti turcheschi, è grande, utile et necessario; è grande, perchè importa più di ducati cinquanta mille all'anno; è utile, perchè et il publico et il privato ne sentono comodo; è necessario, perchè quando questo commercio fosse levato, Sebenico non solamente patiria, ma saria la totale sua rovina, perchè se Murlachi non portassero da vivere a Sebenico, come fomaggi, carnami, formenti, mele, lani, schiavine, cere et altre cose assai, Sebenzani non averiano onde prevalersi. Estraseno poi da Sebenico questi Murlachi ogli, spiziarie, vini, pani, rame, cere bianche, zuccari et altre cose assai, il che dà grandissima utilità a tutti i particolari della città. Estrazono ancora sali in grandissima quantità, la gabella di quali è fabbricata in capo il porto verso sirocco per comodità delle saline, che sono ivi vicine coi suoi magazzeni, ove tutti i sali si ripongono, et ove i Murlachi vanno a comprarlo; et questo per convenienti rispetti fù ordinato, perchè vengono alla volte cinque cento, sei cento Murlachi nella città con pericolo, che un giorno non facessero qualche insulto dannoso et vergognoso; et perciò ivi medesimamente è fabricata una casa per stanzia dell'emino turchesco, che al presente abita nella città, che non stà bene per le sopradette cagioni, ch'un personaggio stanzi in una città di confini, et pratichi continuamente con cristiani; il perchè bisogneria operare, che s'esequisse la mente dell'illustrissima signoria, la quale tiene il gabelotto et un capitanio alla saline per non esser deffraudata, che sollecita il far del sale, et un soprastante, che tien netti li canalli, e due missuradori. Il qual gabellotto riceve il sale alle saline ingordamente dalli patroni con una misura o pala battuda, et lo vende a pala piana, che vien a uscir dieci per cento per conto di s. Marco, ma al detto gabellotto uscì molto più, perchè i misuradori, consegnando il sale al gabellotto alle saline ingordo non danno del suo. Non vi stà alcun soprastante, poi la fano per star in bona con lui: alli quali patroni s. Marco paga detti sali a soldi dodeci il cablo, e lo vende poi aspri quattordeci, che sono soldi trentaquattro; per conto delle quali saline la signoria ha di spesa ordinaria ogni anno ducati trecento cinquanta. La mettà del qual danaro, che si cava dei sali, è della signoria et l'altra và al signor Turco, il cui agente o daziaro, che stà di continuo nella città, scuode questi danari et il tratto del dazio di tutte le robbe, che portano i Murlachi a Sebenico, ch'è un marcello per suma. Questo comercio fù patuido per capitoli fatti da il signor Turco et la serenissima signoria essendo

ambasciator a Costantinopoli il clarissimo misser Pietro Zen, li quali sono di questo tenor: che i sudditi turcheschi siano obbligati far scala a Sebenico, et la serenissima signoria al incontro è obligata a dar detti sali, et a partecipar il tratto d'esso con esso signor Turco, di maniera che la camera fiscal ne sente grande utilità, perchè oltra i danari, che si cavano dei sali, che sono tre in quattro milla ducati, affitta il dazio della beccaria per più di ducati mille, il dazio del comercio per ducati cento; li quali dazi non sariano, quando Murlachi non conducessero dette mercanzie. Oltra questo danaro, che si cava di sali, la camera fiscal ha di entrada ordinaria intorno ducati quattro milla seicento, li quali si estrazeno di diversi dazi et affittazioni di molini et scogli. La spesa veramente d'essa camera è di ducati quattro milla nonanta incirca, di modo che la spesa ordinariamente è maggior dell'entrada, ma si supplisce con i dannari dei sali, il restante delli quali si spende in fabriche, in far presenti ai Turchi, nelli quali da mille cinquecento quaranta in quà è sta speso ducati sei mille cinquecento, et in altre cose, che tornano a benefizio della serenissima signoria.

Il territorio di questa città per quadro è longo miglia venticinque, et altrettanto largo, computando le marine, scogli et terra ferma; ma il territorio di terra ferma è longo miglia venticinque, ma poco largo, perchè a luogi la sua larghezza è miglia due, tre, quattro, cinque et sei; et confina a levante con la Murlachia, a ponente con la marina, a tramontana col paese par del Turco, cioè verso Laurana, et in ostro col territorio di Traù. Et fù tempo, cioè quando Sibenico era suddito al re d'Ungheria, et al principio, che vene alla divozione della serenissima signoria, che sotto l'obedienza di Sebenico erano villaggi trecento, dei quali gran parte furono destrutti al tempo delle guerre et parte tolti dai Turchi; ma del territorio vero di Sebenico erano già in tutto ville centocinque, delle quali ne sono restate solamente quarantacinque, e di queste quindeci solamente sono le bone et le più abitate, et sono situate quasi alla spiaza della marina per la maggior parte per essere più sicuri dalle rubbarie et insolenzie dei sudditi turcheschi. Il restante del territorio è lavorato parte dai Sebenzani e parte dai Murlachi, principalmente Velin, castello et suo territorio, che fù già dato al Turco per la signoria ad istanzia del Rusten bassà,perchè adducevano, che al tempo della guerra fù abbandonato et da loro preso et abbruciato, e perciò fù concesso loro iure belli; con li quali si vicina non troppo bene, perchè bisogna ogni altro dì far presenti a senzali, voivodi et altri ministri turcheschi. Lo biave, che nascono nel territorio, non sono sufficienti a pascer tutto il paese, salvo che per sei mesi dell'anno et manco, ma tutto il tempo dell'anno ne hanno da Murlachi, che i mantangono di biave et altro, come fà tutta quella provincia. I vini il più delle volte satisfano per tutto l'anno, et qualche volta mancano, e tal anno soprabondano. Non si fanno più ogli, dopo che si seccarono gli ulivari, di modo che è mancata una grossa intrada di ducati venticinque milla ai particolari di Sebenico. In questa città sono due notabili particolarità; una è il domo, ch'è di marmore bianco tutto dentro, fuori et di sopra con maraviglioșa architetura d'incastradure et di certa calcina fatta di piere d'ovo con altre misture, bellissima cosa et maravigliosa, nella quale sono stati spesi

ducati ottanta mille. L'altra degna di comemorazione è una bella piazza, con una loggia fabbricata sopra il scoglio a ponta di scarpelli.

Alli 22 detto partissimo da Sebenico et arrivassimo a Traù il giorno istesso, il qual pasizzo è di miglia quaranta fra alti scogli d'ogni banda; ma avanti, che si arrivi alla detta città, si trova il scoglio sant'Arcangelo, dove è bon porto, et sopra d'esso vi è una villa. Per lo territorio vi è diverse guardie sopra le cime dei monti per custodir, che non vengano Euscochi et Martellossi, li quali soleno danneggiar il paese et rubar anime, conducendoli in Turchia a vendere.

TRAU.

Questa città di Traù è antica secondo Plinio nel terzo libro capitolo venti uno, ma non s'ha cognizione, da chi ella fosse edificata. È venuta tre volte alla devozione della republica con intelligenza de' cittadini, et sono anni cento trenta, che vene l'ultima fiata in poter della signoria volontariamente. È situata nel castello maritimo, ch'è fra terra et l'isola detta Bua; è circondata dall'aqua d'ogni intorno. Alla bocca del ponte verso ponente è il castello, ch'è compreso fra la mura della città; ha quattro turrioni, e diffende il porto benissimo. V'è dentro un castellano nobile veneziano, il quale ha libertà d'uscirvi ogni giorno; et alla custodia sono soldati da guazzo dieci inutili, li quali fanno spesa ordinaria alla signoria de ducati ducento nonanta computando il magnifico castellano. Munizioni vi sono pochissime e mal tenute. Circuito di tutta la città è di passa settecento circa; le muraglie, che la circondano, sono alte et antiche, senza parapeto di dentro et poco sicure dall'alterazione. Verso tramontana è la porta di terra ferma, alla quale si và per un ponte di pietra viva fatto a mano con un ponte levatore, ed è longo passa sessanta in tutto, sotto il quale vi passa l'aqua, che fà il canale, che circonda la terra. Alla custodia di questa porta vi stanno soldati da guazzo dieci con due contestabili inutili come gli altri, li quali costano ogni anno all'illustrissima signoria d'ordinario ducati cento quarantaotto lire quattro soldi otto; al rastello poi, ch'è in capo del ponte, vi stà un strenuo capitanio Tiberio da Vigo Veronese con fanti venti, tutti soldati eletti, armati di corazze finissime, d'archibusi e d'armi d'asta bellissime, tutte comprategli da esso capitanio, il quale è diligentissimo nella custodia d'essa città et nel governo de' suoi soldati, verso li quali è cortese, amorevole e liberale; laonde si può ben dire, che felice saria quel prencipe, ch'avesse tutti i suoi capitani et soldati da guerra pari a quanto si dimostra questo capitanio di valore e di grandezza d'animo inferiore a pochi, anzi a niuno secondo, avendo soldati eletissimi, li quali egli intertiene con dargli di capo soldo più di ducati cento del suo all'anno, fra tutti delli quali la signoria ha di spesa ordinaria ogni anno ducati cinquecento quarantaquattro, il perchè è degno di lode et d'ogni favore. Questi soldati guardano il giorno la porta di terra ferma, ponte et restello, et la note stanno al bastion di s. Barbara, et vanno a visitarli sentinelle, che sono fatte per li popolari medesimi di Traù in quattro caselli, nelli quali stanno quattro uomini per cadauno. La piazza è guardata da dieci soldati da guazzo con un contestabile, gente inutile, li quali danno spesa alla signoria ogni anno di ducati du-

cento trentaotto. Oltra questa compagnia di fanti et questi soldati da guazzo stanno alla custodia di Traù stradiotti a cavallo trentasei, li quali tutta volta, che Martolossi o altre genti daneggiano il territorio o rubbano le anime per condurli in Turchia, sono obbligati cavalcare per lo contado, guardandolo d'ogni parte, et facendo tutte quelle altre fazioni, che occorrono per servizio della serenissima signoria et che le sono comandate del magnifico conte e dal magnifico proveditor generale dei cavalli in Dalmazia, li quali fanno spesa alla signoria ogni anno d'ordinario di ducati mille cinquecento cinquantatre lire due. Questa cavalleria è assai ben ad ordine, et è governata da tre capi, Nicolò Velani, Lazaro Grimani et Pietro Clada.

Gli abitanti di questa città vivono con costumi schiavi. È vero, che alcuni di questi usa abiti Italiani, ma rari; hanno ben tutti la lingua franca, ma nelle case loro parlano lingua schiava per rispetto delle donne, perchè poche d'esse intendono lingua italiana, et si ben qualcuna l'intende, non vuol parlare, se non la lingua materna. Di nobili sono famiglie dieci, cioè Vitturi, li quali hanno origine da Venezia, Andreis, Lucii, Claudi over Chiudi, Cibizi, Celii, Buffali, Casotti, Guardi, Mazzarelli, fra i quali è poca fiduzza, e fra essi et i popolari è odio antico et grandissimo; perchè non voriano esser comandati dai nobili; et sono poverissimi fuorchè tre famiglie, le quali si ponno chiamare convenientemente accomodate ripetto alle facoltà, che sono in Dalmazia. Nel consiglio della città v'entrano se non nobili, i quali hanno autorità di crear loro il sopracomito, quando è così ordinato dalla serenissma signoria. Eleggono ancora tre giudici, li quali giudicano le cose civili insieme col magnifico conte misser Lunardo Contarini. La città attende non solamente ai particolari di essa, ma a tutto quel, che concerne il beneficio publico; non ha intrada alcuna, ma dalla camera fiscale li sono pagati un medico fisico, un chirurgo, un precettore, il consigliero, i giudici, gli ufficiali et altri suoi ministri. Fra la città et territorio sono in tutto anime cinque mille. Nella città sono uomini da fatto trecento, et nel territorio trecentocinquanta. La camera fiscale ha d'entrada ordinaria a ragion d'anno ducati mille ottocento sessanta otto lire cinque soldi otto, et più et meno, secondo che si vendono i dazi. La spesa medesimamente è tanta, quanta l'entrada, il che avviene per le eccessive spese, che si fanno in presentar sanzadi et altri personaggi turcheschi per vicinar bene con loro. Ma forsechè i rettori di Dalmazia sono più largi in far questi presenti, che non si doveria, perchè con questa coperta facendosi marcanti, spazzano le loro robbe et vestimenti, con che impetrano facilmente da essi Turchi licenza et autorità di cavar dal paese quella quantità di cavalli, che vogliono; che chi alle volte desse loro ripulsa, gli faria acquistar grandemente quella arroganzia e superbia turchesca, il che hanno messo in ordinario, di maniera che i danari, che sono stati consumati et spesi dal quaranta in quà per questo conto, ascendono alla summa di trenta mille ducati. Da che viene, che in questo modo s'arrichiscono i nemici, et s'impoveriscono il publico et il privato.

I trafichi, che si fanno in questa città, sono pochi, e di poca importanza; et se i Murlachi non venissero alle volte con le caravane e con le loro merci, stariano male com'è il resto di Dalmazia, di modo

che i Murlachi sono la vita loro, il comodo et il beneficio di quella provincia; ne saria possibile, che le città di Dalmazia potessero stare senza la pratica dei Murlachi, la qual è necessaria sì per i traffichi come perchè lavorano i territorii di Dalmatini, per non esservi sufficiente quantità di lavoratori di terre. È ben vero, che detti Murlachi, li quali sono sudditi turcheschi, et lavorano il territorio veneziano pagano poca penzione delle terre da loro lavorate, et non respondono il giusto et il dovere alli patroni, ne si possono astrengere così facilmente a pagar per diversi rispetti; et d'alcuni terreni, che sono di ragione del dominio, pagano essi Murlachi il termestrio a s. Marco, ch'è il quarto d'entrade. Questo territorio, ch'è abitato da Murlachi, sopra le terre del qual pagano il terzatico, è nella giurisdizione et contado di Traù verso tramontana, et è un paese di dodeci miglia in circa tutto in monti et valli, li quali si seminano in gran parte, et vi nascono bellissimi formenti et in bona quantità.

In questo territorio lungi della città otto miglia nella sumità d'un monte è un castello detto Snoilo, principiato dall'illustrissima signoria del mille cinquecento due, et poi del mille cinquecento trentadue rovinato d'ordine della signoria, acciochè non avvenisse quel, che avvenne del castello di Velino, il qual, essendo stato abbandonato da Sebenzani nel tempo delle guerre et occupato dai Turchi, l'ano poi in tempo di pace voluto iure belli, quantunque da poi succedesse la pace. Questo castello Snoillo è fabricato senza modo, senza misura et in maniera tale, che non ha forma di fortezza, anzi di marano di legne, e di longhezza senza il spirone di piè sessantatre; il spirone è longo piè venti, il corpo di dentro senza la muraglia è grosso piè tre et mezzo, di modo che vi può essere di circuito tutto et è veramente di piè ducento sette; ha solamente la mettà delle muraglie fornite e senza coperto e senza pur una stanzia d'abitarvi, senza aqua et ricco d'ogni dissaggio; è guardato da dodeci uomini del territorio et da tre soldati della compagnia del medesimo capitanio Riberio di Vigo, per dubbio, che i Martolossi non s'impatroniscano d'esso castello et successivamente del territorio, perchè egli non è fabbricato in buona forma, ne si può fornire in modo, che in tempo di guerra fosse sicuro, ne si potesse mantenere. Oltra di che non è egli di nissun beneficio ne al publico ne al privato, ne ai prencipi ne ai sudditi, perchè quando Martolossi o Turchi vogliono venir a dannegiar il territorio, possono venir per molte altre strade, senza venir per dove è detto castello; il quale, volendosi fabbricar in bona forma, saria anco di poco momento, e si faria spesa eccessiva; onde saria ben spianarlo, mettendovi il foco dentro, amassandovi una gran quantità di legni, acciocchè consumasse le pietre e la calcina, delle quali non si potria cavar utile alcuno, stando nel luoco ove sono, ne portaria la spesa il condurli via.

A dirimpetto della città sopradetta verso levante è l'isola Bua di circuito di miglia dodeci, alla quale si và per un ponte, che traversa il canal marino, che circonda la città, il quale è construtto di pietre vive gettate nel mare, et fatto a mano; nel mezzo del quale, ch'è appunto il levante, è un ponte levadore, per lo qual passano le galee, bergantini, levati via i remi, et altri navilii et barche, che vogliono andar a Spalatro di dentro via; et è un'altro ponte, ma non levadore; per li quali tutti due sbocca l'aqua del canale, crescendo e decrescendo con gran-

dissima furia. Sopra questa isola sono molte case da una banda et dall'altra, le quali sono abbitate dai contadini, che tengono un'infinita quantità d'animali d'ogni sorte grosse et minute; et appresso vi nasce bona quantità di biavi. E perchè questa isola è di ragione del dominio, et la giurisdizione d'essa è la mettà di Traù e la mettà di Spalato, perciocchè queste due città cavano grand'utilità per lo censo, che pagano gli abitanti di essa, oltra il dazio, che pagano ordinario delle biavi, lani, mieli et vini, che nascono sopra l'isola.

Cava medesimamente la detta camera di Traù assai bona utilità dalle saline, che sono immediatamente fuori della porta di terra ferma verso tramontana appresso il canale, che circonda le muraglie della città, le quali saline sono poche ma belle, et s'affittano d'otto in otto anni; et se i daziari fanno manco sal dell'obbligazione, sono tenuti nell'ultimo anno del suo dazio pagar tutto quello, che fosse mancato fin all'obbligazione a soldi dodeci il cablo; et se dipiù, parimente sono tenuti darlo alla camera per gli istessi soldi dodeci, et lo vendevano ai Murlachi a soldi trenta tre il cablo, et s. Marco veniva esser deffraudato di tutto quel, che cedeva a beneficio dei rettori. Habbiamo terminato, che nell'avvenir tutti questi sali siano per conto della signoria; et ancora abbiamo fatto una provisione et sentenza contra il gabellotto dei sali di quelle saline d'alcuni accrescimenti, che tutti cedevano a utilità del detto gabellotto contra la parte et espressa sua concessione, perchè nel magazen furono misurati presenti molti testimonii d'essi cabli a palla batuda, si come egli i riceve al tempo, che gli sono consegnati dalli daziari, et quelle messe da parte, e rimisuradi a palla crivelada, come si vendono, furono ritrovati cabli quatordici et un terzo, che veniriano acrescer quaranta due per cento et mezzo, di modo che il publico è deffraudato di dieci sette e mezzo per cento.

Resta a dire del territorio coltivano da Traurini, ch'è in levante et mezzodì, il quale tutto è longo miglia venti incirca, ma la maggior parte sassoso, montuoso et sterile, et è largo dal canal fin alla somità di monti cinque in sie miglia. Passata la cima della montagna, la giurisdizione di Traù si estende ancora tre in quattro miglia, ma Murlachi abitano quella parte. Quel territorio veramente, ch'è di Traù verso Salona, è in pianura tutto, e la maggior parte piantato di vigne bassi; è ameno, vago, bello e frutifero; è larga questa pianura dal canal marino a piè dei monti miglia due. Sono ville dieci, oltra li quali sono sette castelletti fabricati a guisa di torre e posti in fortezza, li quali sono di gentiluomini particolari di Traù et il primo di misser Matti Dragaz, il secondo delli Staphilei, il terzo di misser Alvise Cipico, il quarto di misser Giacomo Cigaz, il quinto pur di Cipico detto il castello vecchio, il sesto delli Rosani ed il settimo dei Vitturi, li quali sono tutti posti alle rive della marina, et alcuni sono tutti a marina, et hanno i suoi ponti. Dentro d'alcuni di essi sono assai casette di contadini. In questi castelli si sogliono ridure gli abitanti del paese nel tempo di guerra per salvarsi dai Turchi, Matolossi, Euscochi e da chi gli volesse far offesa. Confina questo territorio in levante con Murlachi, in mezzodì col territorio di Spalato, in ponente con la marina, in tramontana col territorio di Sibenico. Sopra il territorio di Spalato, avanti che si arrivi a

Salona, sono tre castelletti della condizione sopradetta, li quali sono di gentiluomini particolari di Spalato, ed il primo si chiama castello Campio, il secondo castello dell'Abadessa, in terzo castello Sazzuraz dell'arcivescovo della città di Spalato. Questo territorio di Traù rende biave per lo viver di tre mesi dell'anno a tutto il paese. Vini sono abbastanza et soprabondano; gli ogli et fichi sono mancati, dopo che si seccorno gli oliveri e ficheri, li quali davano d'entrada ai particolari cittadini di Traù ducati dieci milla e li fichi ducati cinque milla.

Andando a Spalato si vedono le rovine dell'antichissima città di Salona, il cui sito è lungi da Spalato tre miglia. In levante confina con i monti, nella somità de quali vi è un fortissimo castello di Clissa, che fù ultimamente del serenissimo re di Romani et ora del signor Turco, in ponente con la marina, in tramontana et in ostro col territorio di Spalato. Et veramente pare, che questa città fosse lunga due miglia et più, secondo che appareno ancora le vestigie delle muraglie, onde ben disse Lucano: qua maris Adriatici longas ferit unda Salonas. La pianura, nella quale essa era situata, è larga dal canale marino al piè del monte più di due miglia, che ben si comprende, che il fiume, detto volgarmente Salona et latinamente Hyader, il quale vien della villa Cucho ivi vicina, sbocca nel mare per mezzo Salona, abbi fatto grandissima alterazione, di modo che il canale marino dovea essere assai più largo, che non è ora; anzi dicono gli habitanti del paese, che poco tempo fà venivano le marciliane grosse fino alla bocca della fiumera; et al tempo, che il Turco ultimamente assidiava et prese Clissa, avea nella detta bocca del fiume marciliane et altri legni in quantità, che ora non saria possibile, che vi andassero.

Si crede, che questo castello di Clissa fosse già il castello et fortezza di Salona, ma ultimamente, quando era del re dei Romani, era abitato da certi sudditi turcheschi detti Euscochi, che significa tranfuga, li quali, comesso che avevano qualche delito sotto il Turco suo signor, fuggivano e si salvavano in questa fortezza, come ora in Segna, sì che saria da provedere attese le minaccie di Turchi. Il qual castello è inespugnabile, essendo situato nella somità del monte, di modo che non può essere battuto da alcuna parte, anzi non vi si può salire se non con grandissima fatica. Laonde il castello preditto se ne sta cavagliezo, e da se stesso si diffende gagliardamente d'ogni lato; et ora, ch'è in poter dei Turchi, è custodito et governato da un desdaro et da un asapaga, che vuol dir governator et capitanio con cento soldati turcheschi, li quali sono pagati dal utile, che si cava dei molini, che sono sopra di detto fiume Hyadar, li quali con tutto il territorio di Salona sono del signor Turco per rispetto di detto castello di Clissa, il qual è poco più d'un miglio lontano da Salona. Questi molini sono a traverso di detto fiume, belli, et hanno dieci ruote da macinar, tutte a una volta, e perciò saria ottima provisione procacciar d'averli o con dannaro o con altro mezzo, tenendo viva et in piedi quella pratica già trattata a Costantinopoli. Salona fù città sottoposta all'imperio Romano, dal quale fù signoreggiata fin al tempo della sua rovina. Nel tempo poi, che venero i Goti, fù destruta da Attila, il quale, poichè l'ebbe rovinata, andò alla distruzione d'Aquilegia città nobilissima et antichissima;

et partito ch'egli fù da quella provincia, gli abitanti di Salona, li quali si avevano salvati nei monti, andarono parte di essi nel territorio di Zara, et edificarono quella città, alla quale diedero nome di Hyadra latinamente dal fiume Hyader, che discore a Salona, et parte di loro andarono a Spalato, ch'era il gran palazzo di Diocleziano imperadore, il quale rovinarono, facendo delle rovine d'esso molte case, nelle quali v'abbitarono. La nobiltà, la grandezza, la magnificenza della città di Salona si comprende dai volti et archi del teatro maraviglioso, che oggidì si vedono, dalle grandissime pietre di finissimo marmore, che sono sparse e sepolte per quei campi, dalla bella colona fatta di tre pezzi di marmore, la quale stà ancora in piedi nel luogo, dove si dice, ch'era l'arsenal verso la marina, et dai molti archi di maravigliosa eccelenza sustentati da collone altissime di marmore, le cui altezze è d'un tirar di mano, sopra le quali vi era un'aquedutto, che conduceva l'aqua di Salona a Spalato, il quale fu fabbricato dal detto imperatore dopo deposto l'imperio per commodità e contentezza di sua madre, la quale abitava seco nel detto palazzo. Si vedono apresso diverse rovine e vestigie di gran palazzi, et in molte belissime pietre di marmore si leggono molti epitafi antichi; ma il terreno, ch'è circuito, tien sepolte le più antiche pietre e le più belle cose.

SPALATO.

Il primo di luglio partissimo da Traù per Spalato, essendovi giunti quel giorno istesso a desinare, facendo il camino per terra, ch'è di miglia tredeci in circa. Spalato dunque fù palazzo di Deocleziano imperatore, il quale di soldato privato, essendo morti i due consoli dell'esercito romano in Germania, uno de' quali egli ammazzò di sua mano per aver egli morto il collega padrone d'esso Deocleziano, per lo valere, per la liberalità et per la magnanimità, ch'ei dimostrò sempre nell'arte militare, fù dai soldati dell'esercito detto capitano loro, et possia confirmato per lettere del senato. Onde avendo egli trionfato di questa et molte altre guerre, nelle quali restò vittorioso, meritò d'essere eletto imperatore dal senato et dal popolo romano; et mentre ch'egli tenne l'imperio, aggrandì molto il stato. Ma soppragiunto ch'egli fù dall'età avanzata, desideroso di riposo, rimettendo la cura del stato nelle mani della republica, si ridusse alla sopradetta città di Salona soggetta all'imperio romano. Lungi dalla quale un miglio poco più sopra la cima d'un colle è una villa nominata Cucho della giurisdizione di Salona, la quale fù patria del padre di Deocleziano, ch'era nodaro o cancelliere, dalla quale discende il fiume Hyader, che discorre a Salona, del quale fa menzione Lucano ove dice: Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas et tepidum in molles zephirus excurit Hyader. Ma desiderando esso Deocleziano vivere a se stesso, et non volendo perciò dimorar nella città di Salona, città grande, bella, ricca et nobile, fabricò un palazzo grandissimo, ricchissimo et superbissimo appresso la marina in pianura, et distante da Salona miglia tre, et altretanto dalla detta villa Chuco, ellegendo il più bel luogo et comodo sito, che fosse in quei contorni, al quale diede nome di Spalato, che significa palatium latum sive letum, et quivi dimorò buon tempo, dilettandosi a meraviglia della vita rusti-

cale, godendo un beatissimo ozio, e vivendo una tranquillissima vita; et quantunque egli fosse molte volte chiamato dal senato a ripigliar l'imperio, essendo la republica oppresa da diverse guerre, nondimeno mai volse partire da questo palazzo fabricato nel solo patrio da lui molto amato, il quale dopo la distruzione di Salona fu guastato et rovinato d'Attila, delle cui rovine molti nobili Salonesi, che fugirono il suo furore, salvandosi per quei aspri monti, fabricarono molte case appresso il palazzo, appoggiandole alle proprie mura d'esso, come sono oggidì, et dall'ora in poi cominciò ad aumentarsi il popolo, et con tempo divenne città, tenendo il nome di Spalato, stando in libertà, e regolandosi per se stessa sotto il nome di comunità raccomandata alli serenissimi re d'Ungaria, sotto la cui divozione e signoria stetero bon tempo essi Spalatini, et possia si diedero in potere alla serenissima signoria con i suoi capitoli confirmatigli del mille quattrocento venti, nel qual tempo quasi tutta la Dalmazia venne alla devozione della republica. Questa città ha il porto in ostro o più presto in garbin; la porta di terra ferma è in tramontana; il circuito è di passo settecento, et la mettà è circondata dalle mura del detto palazzo antico, cominciando dalla porta di terra ferma, ch'è in tramontana, et venendo alla porta, ch'è in levante, nelle quali due porte sono turrioni undeci così alti e larghi, che capivano dentro bellissime camere in fazza del mare, cioè in ostro e garbino, ove sono quaranta fenestroni del portico del palazzo, il quale era amplissimo e longhissimo, ma ora sono otturati, e servono per mura della città. Nel mezzo di questi finestroni è una porta corispondente ad un'altra porta, ch'è in terra ferma verso tramontana, che si chiama porta aurea, per essere di quattro porte del palazzo la più bella. Nel centro della città, dove ora è le piazza nuova et dove terminava il palazzo, sono due porte grandi, le quale si chiamavano le porte franche, che sono verso ponente, ove stava la guardia di Deocleziano, nel qual luogo fugendo alcuno, che fosse stato micidiale, o che avesse comesso altro delitto, era salvo ad immitazione dell'asilo di Roma. L'altra mettà della città, dov'è la piazza, il castello, ch'è in ponente, et il resto delle mura fù fabricato assai dopo, che si domanda terra nova; et quella parte, ch'è girata dalle mura del palazzo, è nominata terra vecchia. Il tempio, il quale ora è la chiesa catedrale, era nel mezzo del palazzo, il quale è fabbricato in forma rottonda a guisa di moschea, et si chiamava tempio di Giove, nel mezzo del quale era un idolo consegrato alla dea Cybele il quale oggidì è riposto fuori della chiesa; è di sasso durissimo par marmore, et ha la testa di donna, et con le mani umane tiene una colona, sopra la quale stava in piedi il dio Giove. La parte di dietro cioè il dorso, le gambe et la coda hanno forma di lione. Il tempio è fabbricato tutto di pietre di bianco marmore con catenazi, con feri et piombo, et con certa mistura tenacissima in luogo di calcina, fatta come si crede di chiara d'ovo et altre composizioni non intese o conosciute a questi tempi; et sono poste dette pietre con tal ordine et con si giusta proporzione, che tanto li girano di sotto quanto di sopra cominciando da terra fin alla sumità. È intorno questo tempio di fuori via una corona di ventiquattro colone, che parono fatte di certa pasta o mistura mischia pur marmorea, ma più dura, di modo che non si può lavorare

col ferro come s'ha fatto manifesta prova. Queste sono tutte d'un pezz alte piedi tredeci et mezzo con alcune cornice, sopra le quali sta appoggiato un coperto, sotto il quale si caminava attorno il tempio. D questa medesima sorte di marmore sono nel tempio otto collone d piedi sedici e mezzo et grosse a proporzione cioè piedi cinque; il p d'esse, gli architravi, i capitelli et le cornice sono superbissime e di m raviugliosa architetura, alcuni delle quali sono consumati dall'antichità; sopra le quali cornice riposano altre otto collone alte piedi sette e grosse a proporsione, quattro delle quali sono serpentine et quatro d porfido con i suoi capitelli, architravi et cornici, dalle quali è sostent il culmo del volto. In faccia del tempio verso ponente è una piazza n molto ampla, la quale da due parti ha sette archi appoggiati sopra bel-lissime collone della medesima sorte, alte piedi quindeci; et in capo d detta piazza sono tre altri archi, dei quali, quel che tende in mezo, più alto degli altri due, et guardano questi tre verso la marina. Qui credo, che vi fosse una loggia maravigliosa. Questi marmori porfidi e tante maravigliose pietre furono mandate a Deocleziano da Massimilia imperadore, ch'era stato suo collega nei servizi del senato e del popl romano, et all'ora teniva l'imperio di Grecia. Sotto al tempio è un luog vacuo oscurissimo, perchè non ha spiracolo alcuno di luce, et umidissi et frigidissimo, di maniera che standovi entro, si sente freddo estrem d'ogni tempo, e nell'uscir fuori pare, che l'aria apporti un caldo ecce sivo nel viso. In questo luogo solevano gli antichi consultar l'oracolo e accipere responsa. Medesimamente il palazzo tutto aveva tanta capaci vacua di sotto quanta di sopra; ma doppo che fù rovinato, e che dalle r vine furono fabricate tante case, è stato empiuto di terra.

Di moderno nella città è la piazza, il castello, la porta di ter ferma, ch'è al presente, le muraglie nove verso ponente et il resto del terra nuova. Nella piazza è il luogo, dov'è il palazzo del magnifico con Nel castello vi stà il magnifico camerlengo et castellano misser Gerola Zorzi, et appiè vi stanno dieci soldati da guazzo con un contestabil gente inutile et superflua, nelle quali d'ordinario la signoria ogni an spende ducati mille quattrocento cinque lire quattro, soldi quattro. I questo castello non vi è cosa bona salvo che una torre alta, che scuopr tutta la città et ha sopra due pezzi d'artiglieria senza letti e mal a ordine e senza munizion. Alla porta di terra ferma è il capitanio Pom peo Pochipani Bresciano, che ha una compagnia di fanti venticinque, m ne tien cinque d'essi nel castello di Salona, tre ad un luogo detto Xer novizza e due altri ad un altro detto il Sasso luogo forte et di qualch importanza, di modo che alla custodia della città ne restano solament quindeci, dei quali la signoria ha di spesa ordinaria ogn'ano duca settecento quaranta quattro, li quali il giorno restano alla guardia dell porta sopradetta, et la notte custodiscono la piazza; et quando le sent nelle, le quali si fanno per i cittadini a ruodollo eccettuati li nobili de consiglio in otto caselli a quattro persone per casello, cambiandossi d mese in mese, non respondino alla guardia, che stà sopra la piazza e chiamata le sentinelle continuamente vanno a miglior calore, che son oppressi dal sono. Oltra di questi fanti a piè sono in Spalato due com pagnie di cavalli alla leggiera di straziotti; la prima è di cavalli ven

sotto il strenuo capitan Comin Frassina, l'altra di cavalli otto del capitan Manolli Paleologo, la qual è assai ben ad ordine, et cavalca di continuo per il paese, guardandolo da Martelossi. Euschochi, Turchi, e facendo tutte quelle fazioni, che li sono comandate dal magnifico conte e dal magnifico proveditor de' cavalli in Dalmazia, li quali fanno spesa ordinaria all'illustrissima signoria di ducati mille ducento ventiquattro.

I costumi Spalatrini sono tutti all'usanza schiava, la cui lingua materna è così dolce et vaga, che come dell'italiana la tosca è il fiore e la più nobile et migliore, così della Dalmazia questa di Spalato tien il principato. È ben vero, che i cittadini tutti parlano lingua franca, et alcuni vestono all'usanza italiana; ma le donne non favellano se non la loro lingua materna, benchè alcune delle nobili vestono secondo l'usanza italiana. Tra i popolari e cittadini è odio antico et inestinguibile, de quali le vere famiglie sono: Papali, Maruli, Cipei, Hieremie, Petrachi, Alberti, Mainoscevich, Grisogoni, Cindri, Guidici, Tartaglia, Balci, Canuli, Lucari, Gabanich et Natali. Le più riche non passano ducati ducento d'entrada all'anno, et la maggior parte sono poveri. I più richi dei popolari medesimamente non passano ducati ducento d'entrada all'anno, e per la maggior parte sono poverissimi. In tutta la città sono anime due milla quattrocento nonanta, de' quali sono uomini da fatto numero 400; nel borgo, ch'è immediate fuori della città, sono anime cinquecento ottantatre, de' quali sono uomeni da fatto numero 100. Nel loro consiglio entrano se non nobili, nel qual da tre mesi in tre mesi elegono medico, speciale, cancellier della communità, giudici, consiglieri, sindici della città et altri suoi ufficiali. Ha di entrada questa sua communità ducati mile ducento dieci, la qual si cava da diversi dazi, che sono della communità; et ha di spesa ducati 1042, la quale si fa in pagar il magnifico conte, cancelliere, medico, giudici et diversi ufficiali publici, di modo, che di detta intrada avvanzano ogni anno ducati 168; ma il danaro non si dispensa alli salariati d'essa comunità ne in altre spese se non con mandato del signor conte misser Gerolamo Civran. La camera fiscale ha di entrada ordinaria ducati 1060 all'anno, et di spesa ducati 1000, di modo che l'entrada è più della spesa ducati sessanta. S'avvanzeria ancora più assai, quando non si facessino spese eccessive in presentar Turchi, che passano ducati trecento all'anno, che dal quaranta in quà sono stati presentati di ducati tre mille.

Il territorio è lungo miglia quindeci incirca, largo al più miglia due, ma per la maggior parte è in defferencia con Turchi per cagione di confini. Rende biave per lo vivere di quattro mesi dell'anno a tutto il paese. Vini sono a sufficienza, et ogni giorno moltiplicano le vigne; doppo che si seccarono gli ulivari oglio non si fà più, ne si raccolgono fichi, li quali erano una parte del nervo dell'entrade d'essi Spalatini. Le ville, che restarono dopo le guerre, sono sette, et ridutte alla marina; in tutte sono anime settecento cinquanta, delle quali sono uomeni da fatti cento trenta. Con Turchi vicinano più presto male che bene, perchè essi Turchi cercano sempre d'intacare il territorio altrui, et sono sinistri nel praticare. Il traffico, ch'ha questa città et territorio con Murlachi e sudditi Turcheschi, può importare intorno ducati 24 mile in 25 mille all'anno, il che si comprende dal dazio del trentesimo, che s'affitta per la camera

ducati ottocento all'anno. Questo trafico consiste, in miele, cere, pellami, formaggi, formenti, lane, carne et altre cose, che portano Murlachi a Spalato; et loro estrassero all'incontro carite, cere bianche, pani, risi, savoni, ogli, lini, zucari, pani di seda et altre cose. Oltra questo territorio di terra ferma è in mare un isola detta Solta di giurisdizione di Spalato, la quale gira circa miglia quaranta. La maggior parte di questa isola è della comunità di Spalato, et s'affitta per essa comunità ogni anno ducati seicento ottanta; una parte della quale è anco dell'abbazia di Spalato; il resto, ch'è poco, è di particolari. La maggior intrada, che si cava di quest'isola, consiste in vini, li quali sono perfettissimi; biave nascono poche, legne ne hanno Spalatini in quantità grandissima. Sono quattro ville sopra la detta isola, ma tre principali, cioè superiore, di mezzo et inferiore, nelle quali tutte tre sono ducento fuoghi et homini da fatto trecento.

È lontana da Spalato miglia quattro Salona castello della detta giurisdizione posto alla riva del fiume sopradetto, sopra il quale è un ponte di pietra contiguo alla detta fortezza, alla custodia del quale stanno cinque soldati, tre dei quali, che sono caporal, ragazzo et bombardier, sono di spesa alla signoria di ducati 65, ove in tempo di sospetto i sudditi del territorio ivi vicini si salvano, nel qual luogo soleva abitar la sopranominata cavalleria, perchè più comodamente potevano custodir quel territorio, e diffenderlo dall'incursioni et danni, che spesso fanno quei da Clissa, che stando alla città, come ora stanno; onde per beneficio de' Spalatrini saria ottimo partito refabricar le stanzie in detto castello a posta già brusciate da essi stratioti per essere incomode, et in tal modo stando loro alla guardia deputada vicina a Clissa, sariano di grand'utilità al territorio, et il castello saria meglio custodito. Vi è medesimamente il castello Uragnizza, ch'è del arcivescovo di Spalato, ove è un bellissimo e capacissimo porto, nel quale può entrar ogni gran legno e sicuramente può star ogni grand'armata. In questo luogo solevano essere molte saline, che rendevano gran quantità di sali, che del tutto sono dimesse et mancate. Vi è anco Xernovniza luogo d'importanza distante da Spalato cinque o sei miglia, ove si doveria tenir una guardia di otto o dieci cavalli, perchè Turchi dissegnano in quel luogo loro comodissimo ridur tutta le scalle di Dalmazia; che stando incustodito potria esser da loro occupato. V'è appresso

ALMISSA.

Almissa castello grosso et abitato, posto sotto una costiera d'un monte asprissimo, lontano da Spalato diciotto miglia, sotto le cui mura batte il mare, nel quale entra il fiume Cettina, ch'è abbondantissimo d'aqua et navigabile per tre miglia sopra Almissa, il cui primo alveo è sopra Sibenico, et corre attorno la provincia di Poglizza, e poi risponde sopra Almissa, la qual aqua saria a proposito per far un' estremità di cordovani, che non ne fano, et saria di grandissima utilità al privato e al publico. L'origine di quel luogo è provenuta dai Greci, et poi fù sottoposto agli Ungari, et fù dominato lungamente dal serenissimo re Bella d'Ungaria, et poi auto in poter della serenissima signoria dal 1447 al tempo, che lo reggeva il duca Steffano nominato Herceg. Nella

bocca del fiume vi stavano sempre fuste armate, che scorreggiavano tutta la costa della Puglia, che gli dava tributo per lo gran spavento, et terrore, ch'ella aveva; ove v'erano a que' tempi due castella, uno per banda della bocca di detto fiume, di modo che non poteva aparere o intrar in essa alcnna barca o legno, se da loro non era permesso, et questo, perchè tra uno e l'altro era tirata una catena, che serava la detta bocca. Il circuito di quel luogo è un quarto di miglio o poco più. Sono dentro da quattrocento fuoghi. Anime 1231, uomini da fazioni 225. Nel territorio ristretto et tutto posto in monte anzi in sasso non nascono biave di sorte alcuna, talchè non ponno viver gli Almissani una settimana delle biave, che nascono nel suo territorio, il quale fà vini assai, de' quali viveno. Sono divisi in popolari et cittadini, ancora che vi sia poca civiltà et politica; tutta via le case de nobili sono Descovich, Bilicich, Pipinich, Pripcovich, Clarich, Vudtinovich et Drascovich. Sono due fortezze in questo luogo, una è il castello, ch'è il centro di detto luogo, edificato già molti anni, il qual non è molto forte, ma gagliardo per lo sito eminente, tuttavia è di poca considerazione. L'altro è Starigrado nella cima della montagna, che soprasta ad Almissa, il qual è fortissimo, et è inespugnabile, il perchè è chiave di detto luogo et di grandissima importanza; luogo dato della serenissima signoria ad alcuni gentiluomini da ca Zorzi, ove vi sono alcuni provisionati, pagati da s. Marco, impotenti et non atti a quella custodia. Questo luogo è di non poca considerazione, ancora che sia di poca utilità alla signoria, perch'è scala di marcanti, che vengono dal paese turchesco, di che tutti gli abitanti vivono assai comodamente; perchè quando essa fosse nelle mani del Turco, stariano nella bocca del fiume assai fuste, le quali corseggeriano tutta la Dalmazia, ne si potria scacciare, quando si cacciassero dentro del fiume. Tre miglia discosto d'Almissa è il castello Vessichio, ch'è quasi appiè il castello edificato da Turchi, chiamato Duarnich, nelli quali due castelli importantissimi la signoria fà spesa ordinaria di ducati novecento cinquanta sette. In questo luogo saria sicura provisione mandarvi uno proveditore in luogo di quel, ch'è per la signoria messo per grazia a quel governo, ch'ha di salario ordinario ducati sessanta quattro all'anno, come altre volte si soleva mandare, il salario del quale si trazeria oltre i sessanta quattro ducati sopradetti, scansando una parte di fanti del castello Starigrado, gente da guazzo et inutile, quando fosse meglio fabbricato et da miglior soldati ma minor numero custodito; et a questo modo la signoria si sicureria di quel luogo importantissimo, et comodammente et senza interesse publico mandaria a quel governo un suo nobile.

LA BRAZZA.

Alli 10 di luglio partissimo da Spalato a ore ventiuna et andassimo a porto s. Piero dell'isola della Brazza quella sera, che sono dodici miglia. La mattina seguente poi montassimo a cavallo, et andassimo alla villa di Nerezi, luogo principal dell'isola, ove stà il magnifico conte di detta isola, et vi dimorassimo fino alli dieciotto di detto mese. La Brazza è un'isola di circuito di miglia settanta, tutta sassosa et montuosa, et ha diverse ville, le quali sono coltivate, amene, vaghe, fruttifere et belle; le parti veramente, che sono sterile, sono o boschi o pascoli. Dai boschi

si cava grandissima quantità di legne da fogo; i pascoli sono perfet
simi, per essere pieni di salbie, osmarini et altre odorifere erbe. S
in quest'isola villoggi principali dodeci, in particolar luogo, come è det
di Nerisi, ove abitano assai nobili, perchè quantunque non hano in e
isola ne città ne castello ma vilaggi solamente, non resta, che non
in essa famiglie de' cittadini nobili, li quali fanno un consiglio esclu
plebei et contadini, li quali soli sono obbligati alle fazioni perso
Fanno il detto in Nerisi alla presenza del magnifico conte; et quan
il consiglio è ad ordine, sono da ducento nobili, perchè d'ogni famig
nobile tutti quelli, che passano l'età d'anni dieciotto, sono admessi,
da tre mesi in tre mesi eleggono i loro giudici, li quali sono asiste
al magnifico conte misser Agustin Foscarini, quando amministra giusti
ma non hanno altra giurisdizione, che ricordare il loro parere, et f
a certa suma piccola dicono l'opinion sua, perchè il magnifico conte g
dica a modo suo, et nei criminali questi giudici non si impediscono punt
ma ancora che siano dodeci villaggi, questi giudici, che si eleggo
sono solamente di sei ville delle principali, che sono Cumazo inferi
Nerezi, Dol, Prazniza superior, Suglica et Grude; et quelli d'una vi
sentano un giorno della settimana et quelli d'un altra un altro dì,
non in mane. Oltra li giudici creano un sopracomito, quando è così
chiesto dalla serenissima signoria. Le loro gravezze non sono altro c
una limitazione, la quale è posta fra loro, per la qual ogni uno è lin
tato pagar un tanto secondo l'entrada ordinariamente lire mille quatt
cento di piccoli all'anno, delle quali la mettà è costituita per salario
magnifico conte, et l'altra mettà và al consiglio di dieci, et si man
per i rettori a Venezia per conto di limitazione. Si cavano per co
dell'illustrissimo dominio ducati 200 all'anno di due dazi, uno del s
l'altro del trentesimo. Questi nobili sono per la maggior parte pove
et i più ricchi non passano ducento ducati d'entrada, et pochi n'arivar
gli altri hanno d'entrada da ducento in giù. Parlano quasi tutti ling
franca, massimamente i nobili, alcuni de' quali et molti vestono all'i
liana, et hanno buoni costumi; i plebei et contadini sono comunemen
poveri et i più poverissimi. Il territorio non gli dà biave per due m
dell'anno, ancora che alcuni anni, et non è gran tempo, si raccoglieva
biave per nove in dieci mesi; ma essendo ridotti i contadini a miser
hanno venduti gli animali bovini, con li quali arravano e governava
le terre; et oltra ciò non hanno più il modo di coltivarle con que
diligenza et in quella maniera, che saria bisogno, per esser le terre
natura poco fertile, ma sassose et magre. Vini si cavano in quanti
grande, et sono buoni et eccellenti, di modo che oltra il bevere nece
sario dell'isola, ne vanno a Venezia assai navilii, et l'armata ne comp
assai, a tal che il sforzo et il nervo dell'entrade degli abitanti di quest
sola è ne' vini. Cavano ancora qualche danaro di mieli e formag
carnami, lane finissime, e di legne. Solevano cavar buona utilità di fig
ma dopo seccati i figari restano privi di quest'utile; li ripiantano,
già cominciano o dar frutto. Le biave, che gli mancano, estrazzeno da
Murlachia et Cragina, et gli ogli da Puglia, et anco formenti. È anco
di bono solèvamento et agiuto a tutta l'isola la pescagione di sardel
delle quali si piglia grandissima quantità; et alcuni di questi nobili ha

navilii, con li quali navigano per ogli, formenti et altre cose, attendendo al traffico et mercanzie. Sono in tutta l'isola anime doi milla settecento, et uomini da fatto seicento. Questa isola non è molestata ne da Euscochi ne da Turchi, per non aver vicino ne bono ne reo, essendo circondata dal mar d'ogni intorno; è vero, che d'ogni tempo et d'ogni ora ponno essere assaliti gli abitanti d'essa dai Murlachi poco discosti, et potriano essere all'improviso menati, rubbati et ammazzati, non essendo alcun luogo in detta isola, che sia serrato di mura, dove potessino salvarsi; il perchè necessaria cosa saria l'edificar un luogo cinto di mura a sicurtà et del rettor et di sudditi. Intorno tutta l'isola sono porti da sorger ventiuno, delli quali sono sette bellissimi, ove vicini vi sono fabbricate case a beneficio di essi porti, che sono abitate, gli altri sono porti da sorger bonissimi ma non habitati. Quell'isola venne in poter della serenissima signoria l'anno mille quattrocento venti, essendo prima stata all'obbidienza del serenissimo re d'Ungaria, com'era il resto della Dalmazia.

LIESINA.

Alli dieciotto di luglio partissimo da Nerisi, et venuti a cavallo al porto di s. Piero montassimo nei bergantini, et venissimo a Liesina a mezzo giorno, che sono miglia trenta. Liesina è isola et città, che circonda miglia numero 140, longa 70, larga 8 latitudine. Faria secondo Plinio, et come piace a Strabone Pharos, quasi Paros a Pariis condita; ma si dubita se anticamente questa città fosse in questo luogo, che ora si chiama Liesina vecchia ovver Città Vecchia. Di che ne fà menzione Poliibio veridico istorico: il che facilmente si può credere, perchè quel luogo ora chiamato Città Vecchia, lontano da Liesina circa miglia 20, è situato in pianura bellissima et nel più ameno, più fertile et più vago sito di tutta l'isola, ove sono ancora molti belli edifizii, et dove è un gran porto da sorger ogni gran legno navigabile et ogni armata, ma è assai fuori di mano et incomodo ai naviganti. Son vicine a questo luogo due bellissime ville, cioè Varbosca, et Gelsa, nella quale appresso marina è una chiarissima fontana d'aqua viva dolcissima, che mai manca. In Città Vecchia abitano molti gentiluomini, li quali sono admessi nel consiglio di Liesina, ove si crede, che la città fosse ridotta et refabricata nel luogo, dov'è ora, per aver il porto più comodo a tutti i navigli, che vanno in levante et in ponente, il quale per essere scala comoda a tutti è frequentissimo. Appresso la marina, la bocca del quale è in garbino et in ponente, ha un bel borgo in pianura con molte case. Contigua al borgo è la città situata in monte, cinta di mura vecchie e tristissime, che girano passa trecento. Nel luogo più eminente, cioè nella sumità del monte, sopra il quale giace essa città, è un castello fortissimo in forma quasi quadrangulare, ma non perfetta, perchè verso greco ha un revelino, che spinge poco fuori; anzi tirato in dentro com'è, fà parere il corpo del castello ne quadrangulare ne triangolare; il che è per diffetto del monte, il quale manca in quella parte, la quale però è da se fortissima, ancora che da quel lato il detto castello potria essere molestato dal monte ivi vicino, che vi è cavagliezo, sopra il quale è posta la casa della guardia, che stà continuamente per far segno di tutti i navilii, che vengono da levante e da ponente, et

d'ogni armata, che si scoprisse; ma per essere quel monte angusto, rotto et di solo sasso durissimo, impossibil saria il condurvi artelaria. Verso tramontana ha un bastione bello e gagliardo, dalla qual parte questo castello saria più espugnabile, che da nissun'altra, perchè a questa banda il monte è assai piano fino sotto il piè del castello, nel quale piano vi potria star buon numero di gente, et facilmente vi si conduria ogni artileria da batterlo. Ha questo castello due altri bastioni, che si diffendono l'un l'altro, uno ch'è in levante verso terra et verso la marina in garbino et in ostro, et l'altro ch'è in maistro verso terra et verso la marina in ponente et in garbino, dov'è la bocca del porto. Sta alla custodia d'esso un castellano nobile Veneziano misser Marco Sanudo, il quale va giù in la città a suo buon piacere il giorno, ma la notte non si parte, et appresso vi stano dodeci soldati da guazzo pagati dalla città di Liesina, li quali li danno spesa ogni anno di ducati 320. Bisogna metter in questo castello munizioni in abbondanzia, qualche pezzo d'artelaria grossa, per essere quella, ch'è, poca et minuta. Questa città, o fosse piuttosto quella, che si chiama Liesina Vecchia, fù espugnata et quasi distrutta da Paulo Emilio, et dai lui signoreggiata un tempo come narra Poliibio, il quale fà medesimamente menzione di Teuca regina di Dalmazia et di Demitro Phario, del cui nome per avventura li Latini chiamarono la città Pharos. Fù doppo questa città sottoposta agli Ungari, ma prima di tutti la signoreggiò la regina Teuca, poi Demetrio, et poi Paolo Emilio, et poscia il re d'Ungaria; nel qual tempo i nobili della città avevano il governo nelle mani, et insieme regevano l'isola della Brazza, la quale oggidì è conosciuta nel spirituale con Liesina, perochè l'isola della Brazza et la città di Liesina sono sotto un medesimo vescovado; ma nel resto hanno le sue giurisdizioni separate, e separatamente sono governate dai suoi rettori. Venne molti anni a dietro alla devozione della serenissima republica, ma vi stette poco, pur di nuovo ritornò sotto l'ombra di questo felicissimo stato del mille quattrocento e venti. Nella giurisdizione di questa isola oltra i molti scogli è l'isola detta Torcula, lontana dalla città miglia dieciotto, la quale s'affitta al incanto per la comunità per pascolo d'animali et anco per seminar.

È un isola chiamata Lissa, et latinamente Issa non molto lontana da Liesina di circuito di miglia trenta, longa miglia quindeci, sopra la qual sono due ville, cioè s. Zorzi con un porto grande, bello et sicuro da venti, et un'altra detta Comissa, la qual è in spiazza, et ha buonissime aque vive. Quivi si prende grandissima quantità di sardelle, gran sollevamento et sostegno di tutti li Lisignani; et per non ommettere una bella particolarità in un sol giorno presero i pescatori tre millioni di sardelle. Quest'isola Lissa è fertile, et rende grandissima quantità di vini ottimi, di maniera che ogni anno si cava da cinquanta in sessanta mille quarte di vino, s'intende una quarta quattro secchi comuni. Abitava in quest'isola la regina Teuta sopradetta, per essere questo luogo uno dei più bei siti di Dalmazia, dove ancora si vedono le vestigie del suo palazzo regale, alcuni pezzi di colone, di archi, et di pietre marmoree lavorate a diversi modi.

V'abbitano ancora in quell'isola alcuni gentiluomini, li quali sono

del consiglio della città di Lesina, et questi et quelli di Città Vecchia sono avisati tutta volta, che i cittadini di Liesina fanno convocar il consiglio, nel quale entrano tutti i nobili da dieciotto anni in sù esclusi i popolari et di tre mesi in tre mesi creano tre giudici, li quali stanno asistenti al clarissimo conte misser Vicenzo Orio, ma non hanno voci di giudicare se non in cose minute e di pocchissima importanza, perchè i rettori nelle cose civili giudica a suo modo, et nelle criminali non s'impaciano punto; s'eleggono parimente due altri cittadini nobili, li quali rendono ragioni l'uno a Città Vecchia l'altro a Lissa per comodità degli abitanti di quei luoghi. Creano in questo consiglio il sopracomito, un camarlengo ch'aministra l'entrada della comunità, et eleggono medesimamente cancelliere et altri ufficiali publici, et fanno due avvogadori sopra gli ordini publici della comunità et sopra l'osservanza delle leggi; poi fanno elezioni di medico fisico, di chirurgo, di speciale, et provedono a tutti i bisogni della terra, come di formenti et altre cose necessarie. Le famiglie nobili, ch'entrano in consiglio, sono al numero di trentaotto, cioè, Lutii, Paladini, Vidali, Liporini, Bonini, Balci, Bertuzzi, Nicolini, Colombini, Duimich, Lurevich, Angeli, Brasich, Barbi, Capi, Gazari, Jaxich, Stahorei, Hettorei, Berislavi, Chisich, Scanderbech, Fasanei, Petris, Bencovich, Gottifredi, Simonetti, Stipidievich, Caravelli, Candia, Fumati et Peregrini, dei quali molti sono poveri, et una sola casada dei Vidali può avere d'entrada ducati mille et più, et quattro casade o cinque due Paladini, Litii et Hettorei, ponno avere ducati cinquecento d'entrada all'anno, gli altri da ducento in giù. Di popolari sono forse quindeci casade, che hanno di entrada ducento ducati all'anno, gli altri sono più poveri che ricchi. È ben vero, che et i nobili et i popolari sono assai danarosi per i traffichi, che fanno.

Fra questi nobili e plebei è odio antico et inestinguibile, nasciuto dal desiderio, ch'hanno sempre avuto i popolari d'esser conumerati et admessi nel numero di quei del consiglio ai maneggi della comunità et al governo della città; laonde fino del mille cinquecento dieci uno dei plebei sedisioso sollevò i popolari, li quali giurarono la morte dei cittadini sopra un crocefisso in mano d'un prete sacerdotale. Onde seguì il gran miracolo degno di eterna memoria, che quel sacrosanto crocefisso buttò vivo sangue dal naso, et il prete se ne morì di morte spaventosa et quasi subitanea. Tutta via questi della congiura non restorno d'eseguir il pessimo loro consiglio, che ammazzarono in due volte molti gentiluomini a furor di popolo, ne avendo rispetto d'ammazzare dei cittadini nel proprio palazzo della giustizia et avanti gli occhi del rettore. Laonde per proveder a così enorme misfatto del mille cinquecento quattordeci fù mandato a Liesina dalla serenissima signoria il clarissimo misser Sebbastian Giustiniano kavalier, che fù poi procurator di s. Marco con autorità suprema, il quale fece morir molti di quei scelerati sedisiosi, abbruciandoli le case, et ponendo gli assenti in esilio, non mancando punto di quanto conveniva alla santa giustizia veneziana et ai demeriti dei si perversi uomini, li quali anco ebbero ardire di far furore nella propria persona di gentiluomo; la pazzia e la rabbia dei quali fù poscia conculcata dal valore e dalla prudenzia sua. Ma perchè questo morbo di sedizioni aveva fondate le radici in fondo del cuor dei sudetti plebei, alcuni

giorni doppo pululò di nuovo questo morbo, onde fù mandato non molto doppo il clarissimo misser Vicenso Capello capitanio general da mar con tutta l'armata, il quale usò medesimamente severa giustizia contra quei sedisiosi, castigando molti di loro con la forza; ma con tutto ciò pare, ch' oggidì resti quella mala impressione di sedisione negli animi di questi popolari, li quali oltra che portano odio ai nobili, movono spesse volte controversie, per interomper et intacar la giuridizione del consiglio, la qual essi cittadini confessano averla non manco cara che la propria vita et gli stessi figliuoli, et che vi spenderiano per diffenderla la robba et il sangue. N'è da dubbitar, perocchè in tutta la Dalmazia fiorisce un'elevata superbia et alterezza di nobiltà, la quale è posta in mezzo dell'ignoranza et della povertà, che sono i due estremi di questa nobiltà dalmatina.

I costumi di questi Lesignani sono assai simili agli Italiani, et di gran lunga più, che non sono quelli dell'altre città di Dalmazia, perchè oltre che molti degli uomini et delle donne massimamente le nobili vestono abiti Italiani, gli uomini universalmente parlano lingua franca speditamente, dimostrano in si bona civiltà, il che credo avenghi dalla continua pratica di forestieri, li quali fanno scala con i loro navilii, con li quali navigano in levante et in ponente; il perchè quasi tutto il tempo dell'anno vi fà scala in questo luogo l'armata Veneziana, non v'è meraviglia, se praticandovi capitani, generali, proveditori, capitani di colfo, sopracomiti et tanta nobiltà Veneziana, soldati di diverse nazioni, che sono sopra le galie et altri, questa città sia fatta civile. Sono in questa isola anime sette mille et cento, uomini da fatto mille quattrocento dieci, molti dei quali si danno al traffico, il quale consiste in diverse cose, che ponno importar all'anno più di ducati settanta mille. Il principal è quello delle sardelle, del qual si cava da ducati quattordici milla, et si spedisce questa marcanzia per levante come per ponente; di ogli, formenti, formaggi, carnami, pani et sali, di botte e bazili traseno più di ducati sei mille all'anno, il legname dei quali vien tutto da Fiume, luogo della Croazia, et con questi bottami et sardelle sono arrichiti i plebei; i formenti, risi, ogli, vengono da Puglia, i carnami dalla Murlachia; i vini poi, che si vendono, oltra le bevize di tutta l'isola, passano ducati quindeci milla all'anno. Sono poi altri traffichetti di diverse sorte, che danno utilità a tutta la terra, et massimamente le lani et sarze, le quali sono le mercanzie delle donne. Si comprende tutto ciò dalla vendita di diversi dazi della comunità, li quali gli danno di entrada ordinaria ogni anno più di ducati quattro mille, de' quali la mettà và in spesa ordinaria; l'avvanzo si spende in diverse cose estraordinarie, come in presentar capitani generali, proveditori, in mandar ambasciatori a Venezia, in fabriche, come si vede per i libri di essa, che nell'anno mille cinquecento cinquanta due fù spese di estrasordinarie lire dieci mille seicento venti quattro, et quest'anno si ha speso di estraordinario solamente nella fabbrica dell'arsenal fin a questo giorno da quattordici milla lire di piccole; et saria utile per l'isola et città operare, che quella comunità continuasse in spendere a far le cose necessarie et loro utili, essendo stanzia per lo più dell'armata. Questo arsenale è fabricato appresso la bocca del porto, assai bello et capace, di modo che vi si

potrà accomodar dentro ogni munizione, et così necessario per l'armata della serenissima signoria. Mancagli solamente il coperto, il solazo, le porte et altre cosette, le quali si finiranno tosto. In tutta l'isola non nascono biave per lo vivere di mezzo mese dell'anno. Vini in grandissima quantità, perchè oltra i vini di Lissa quest'isola ne rende più di ottanta mille quarte all'anno, dei quali si cava il nervo dall'entrade di Liesina. I fichi solevano dargli grandissima utilità, ma dopo seccati i figari restorono privi di questa intrada. È vero, che cominciano a rinovarsi, et ormai rendono frutto. Quest'isola per ora non è danneggiata da alcuno, ma al tempo delle guerre era oltraggiata et infestata dai Turchi, per essere pochissima distanza dal capo d'isola fino a Macharscha et Narenta, luoghi del Turco, dove il canal non è largo oltra due miglia; et in tutta l'isola sono villaggi dieciotto tra piccoli et grandi.

RAGUSI.

All'ultimo di luglio a ore tredeci partissimo da Liesina sopra la galia del magnifico misser Cristofolo da Canal capitanio del colfo, venissimo da lei cortesemente invitati senza ricchiesta, et accompagnati da tre altre galie sue conserve, arrivassimo quella sera a Corsula, che sono miglia cinquanta, et sorgessimo alla Madonna del scoglio, dov'è un monasterio di fratti zoccolanti bellissimo et una onorata chiesa, lontana da Corsula un miglio, ov'è un bonissimo e capacissimo porto. Smontassimo a dormir in terra nel detto monasterio, il qual'è circondato da una densissima selva, la quale porge una maravigliesa amenltà et dolcezza a riguardanti; dal qual luogo partissimo la matina seguente, che fù il primo di agosto, et con una soave tranquillità di mare et di vento passassimo la bocca Juliana, la bocca di Stagno et Malpha, luoghi pericolosissimi ai naviganti massimamente il verno per le fortune spaventose, che sogliono regnare per la rabbia dei venti in borra, che vi regnano, et escono dalle sopradette bocche, le quali sono a dirimpetto dell'isola Meleda. Vedessimo ancora così passando un'isola assai amena, ornata di buon numero d'onorati casamenti, fabricati alla riva del mare, chiamata l'isola di Mezzo, lontana dalla città di Ragusi miglia 12. È detta isola sottoposta alli Ragusei. Abitano quivi tutti i marinari di Ragusi, et si fanno tutte le navi et barcolezzi dei Ragusei. Giungessimo a ore venti dell'istesso giorno a un luogo aprico e bello chiamato Santa Croce, pur di giurisdizione di Ragusei, suo suburbano et luogo da diporto, che sono miglia ottanta, dove sorgessimo, et dimorassimo quella sera et la notte. Poco dopo giunti in questo luogo venero gli ambasciatori della città di Ragusi, lontana da questo luogo un miglio et mezzo per terra et cinque per aqua, li quali furono due onoratissimi gentiluomini, della cui affabilità et grata maniera di costumi si scopriva in loro et virtù et valore; et poscia ch'ebbero fatta riverenzia alli magnifici capitani et sindici per nome della sua republica, facendole insieme una graziossima accoglienza et ogni cortese offerta, invitando i signori sindici a vedere la magnifica città, loro stetero buon pezzo raggionando con sue magnificenze, ne si partirono da galia sin a tanto, che non arrivò un messo, il quale a nome della signoria portò un presente al magnifico capitanio et un altro appartato ai signori sindici, che fù di alcune scatolle di confetti, di can-

delle di cera et di certi refrescamenti come meloni, peri, uva, cucumari, zucche, salate, fiori et quattro castrati, il qual presente è usitato a farsi da essi Ragusei per obbligazione et recognizione a tutte le galie Veneziane, che sogliono passar per quelle aque; il che fatto essi signori ambasciatori presero grata licenza, et se ne ritornorono alla città. Sopra la sommità d'un monte vicino a questo luogo di Santa Croce stà di continuo una sentinella, la quale scoprindo le galie et altri legni armati, che sogliono far passaggio per quei porti, fa segno alla città, la qual imediatamente manda suoi ambasciatori a far accoglienza ai patroni delle galie ossia capitanio generale, al quale per obbligazione presentano per una volta solamente per ogni viaggio una coperta di scarlatto da puppa di galia, o sia proveditor della armata, o capitanio del colfo o governator delle sforzate o sopracomiti o altri rapresentanti la serenissima signoria. Smontassimo quella sera a dormire in terra in un palazzo magnifico d'un gentiluomo Raguseo posto alla riva del mare, il quale però s'appoggia sul dorso d'un colle, et è ornato questo d'un giardino amenissimo ricco di myrti, gelsamini, lauri et di mille sorte d'alberi et di semplici; vi sono due fontane d'aqua dolcissima fatte a mano per ornamento del giardino et comodità del palazzo, et appresso n'è una peschiera d'aqua marina, che passa per sotto le mura, che la cingono in forma quadra. Sono in questo luoco alcuni altri casamenti pomposamente fabbricati, et tutti ornati di fontane, di giardini e di loggie bellissime, li quali tanto più sono degni di comendazione, quanto che sono situati in luogo arrido et sterile, per essere tutto monte aspro et sassoso, di maniera che la terra frutifera, che vi è dentro, vien portata d'altri luoghi et paesi lontani, come di Puglia, dove navigando i navilii Ragusei nel ritorno empiono le savorne di terra bona, la quale portano in questi suoi poderi, li quali, se bene sono sopra monti aspri, pur sono coltivati et videgati di vigne basse, cominciando dalla bocca del canal di Corsula fin a Ragusi, li quali rendono gran copia di vini, che sono il nervo dell'entrade dei Ragusei. Stessimo ivi tutta quella notte et il giorno sequente sin a mezzodì, perchè il vento soffiava da bora con gran furia. Doppo desinare il secondo dì d'agosto partissimo da questo luogo, et arrivassimo la sera a Cattaro, che sono miglia trentasei, et entrati che fussimo nella bocca del canale, che và alla città di Cattaro, scoprissimo Castel novo luogo di Turchi assai forte rispetto al castel nuovamente fabricato in forma quasi rotonda di non molto circuito alquanto sopra Castel nuovo vecchio in luogo più eminente da uno ministro Turchesco con ducati mille, gloriandosi et tassando la signoria, che in un sol baluardo spende quaranta mille et cinquanta mille ducati, di modo che stà a cavagliero et batte tutti quei contorni. È vero, ch'è posto in un luogo, ov'è terreno, che facilmente potria essere minato. Intrando nella bocca a mano sinistra sono alcune saline della giurisdizion di Castel nuovo, i sali delle quali si spediscono alla scala di Risano. Erano allora distesi nella campagna ivi intorno molti paviglioni, dove dicevano esser un sanzacco venuto ad aministrar giustizia a quei sudditi, et a visitar il luogo. Smontassimo quella sera a dormir in Cattaro; poi la mattina seguente, che fù li 3 di agosto, s'avviassimo per Dulcigno, dove arrivassimo quella sera, che sono miglia sessanta due. Quivi smontati, il magnifico et valoroso capitanio

Canale, per non poter star ivi quella notte con le galie, non essendovi porto ma spiazza, partì imediate, com'è di sua usanza disposte prima le sue galie benissimo ad ordine per combatter, et passò in Puglia per trovarsi alla ciuffa, il che egli molto desiderava, con alcuna fuste barbaresche, le quali andavano daneggiando per lo colfo, come s'aveva nuova.

DULCIGNO.

Dulcigno secondo l'antica descrizione è città posta nel principio della provincia detta oggidì Albania, et per l'addietro Macedonia et Epyrus, perchè dalla bocca di Cataro in là intendevano Albania, et di quà Dalmazia. Oggidì veramente è giudicata fine et principio di Dalmazia; latinamente Olchynium, ma fù già detta Colchynium a Colchiis, perchè i primi fondatori d'essa venero da Colchide regione boreale posta dentro del mar maggiore, quando quei popoli sotto Absyrto loro capitanio seguitandolo venero alla vendetta di Medea. È questa città fabricata sopra un promontorio, che si dispicca dall'altre colline, che gli sono d'intorno, et con due corna ovver parti di essa entra in mare, lasciando il terzo in terra ferma, et è intorno circondata da mura, quanto il sito per se stesso ricerca, perchè a guisa di scoglio sopra il vivo sasso con altri diruppi fà sicurezza a se stessa, avendo da tramontana verso greco il castello, che dalla parte di terra ferma in forma di fronte s'oppone ai vicini colli, et avendo la città dietro la spalle, da quali la diffende; fra quelli et il castello predetto s'interpone una vasta valle. Dal qual castello, ch'è il corno o la parte di terra ferma come da un ponte fisso si partono le due braccia o corna, che pervengono in mare, le quali distendendosi uno a mano destra l'altro alla sinistra, et sempre ampiandosi, vengono a riposare in mare. Nel mezzo delli quali giace la città tutta fondata nel vivo sasso, perchè il corno, che al ponente guarda, allargandosi per alquanti passi dal castello in quella parte, che fà angolo, comincia a ritornar in se stesso, correndo sempre in forma speciale sopra alte balze et grebbani et altrettanto correndo il corno di levante, quasi per diametro s'incontra con quel di ponente, li quali poi cominciano ritornar in se stessi, et abbracciando il corpo della città come doi brazzi, destro et sinistro, vengono ad affrontarsi, et dove è la torre della Madonna luogo fortissimo et s. Domenico, più basse parti della città, sopra il mare finiscono, dove il sito è tuttavia così eminente in quella parte, che da per tutto rende l'ascesa inacessibile, perchè verso ostro sirocco, dove la porta della marina è posta, v'è la vallada grande, la qual, lasciando sotto gli altissimi grebbani una picciola comutura fra la guardia della marina e la predetta porta della marina, le barche et fregade tirate in terra si salvano; si va ampliando poi la detta valle et in circolar forma pur ritornando, fà il porto capace per molti navilii, se la bocca di quello da ostro sirocco combatuta non l'offendesse, dal quale essendo troppo scoperta, non porto ma spiaggia divenuta, è mal sicura ai navilii, che vi sorgono, benchè in sicurissimo porto ridur si potria, facendo un molo, che si distendesse in mare, com'è Pirano e altrove. Questa città dunque, che dal promontorio discende in mare, si riduria quasi in isola facendo facilmente un fosso in fronte del castello cominciando imediate fuori della porta di terra ferma verso

s. Marco tirrandolo fino nella valle sopradetta, il che si faria facilmente essendo da quella parte il terreno molle, di maniera che si caveria con facilità, essendo il castello in quella fronte appogiato sul tuffo, ch'è fragibile, et non sasso vivo, onde cavandosi un fosso assai ampio si veniria a cavar quel monte di tuffo, et il castello si riduria un poco più in dentro, dov'è detto sasso durissimo et pietra viva. Oltra di ciò bisogneria far un bastione più forte a s. Domenico, repezzado con poco interesse l'antiche mura, che sopra alti grebani stanno in modo tale, che li soldati, che le diffendessero, vi potessero stare; perchè stando elli come ora sono, non vi si può andar attorno ne starvi alla diffesa; et a questo modo questa città saria una fortezza inespugnabile, et impossibil saria il prenderla con ogni grandissimo esercito. Da che si comprende, di quanto importanza sia la città di Dulcigno alla republica, considerando appresso il grandissimo danno, che si sentiria, quando questa città fosse di Turchi, che dio non lo permetta, perchè si faria gran perdita di vittuvarie, che si trazeno dall'Albania per rispetto di Dulcigno; perciocchè quando Dulcigno non fosse, i navilii, che vengono da Venezia di Dalmatia et altri luoghi a caricar in Albania, non s'arischieriano, perchè a Dulcigno si salvano, et poscia pigliano avviso et lingua per le scalle di Dayssi, Polona et Vallona, che sono vicine, intendendo, se vi sono fuste o altro. È ancora Dulcigno di grandissima stima per rispetto di tutto il dominio d'Albania, le qual è abbitata pur da que' antichi popoli ancora non ben sottomessi ne ubbidienti a Turchi sin al giorno presente. Onde in tempo di guerra si potria facilmente ricuperar tutto il resto d'Albania già posseduta dalla republica con braccio di detti popoli, che hanno ancora quella ferma speranza di ritornar sotto l'ombra di questa republica, et hanno nel petto scolpito vivo s. Marco; il che quando avvenisse, quella provincia potria chiamarsi un copioso granaro della republica. Perciò si doveria metter ogni pensiero non solamente per mantener ma anco per fortificar quella città nella maniera sopradetta, et averla cara forse più, che d'ogni altra di Dalmazia. La qual è d'aria temperatissima sottoposta al stesso clima, com'è tutta Dalmazia et Venezia ancora.

È di circuito passa sei cento ventidue. Sono in essa trecento fuoghi. L'anime ascendono a mille seicento, fra le quali sono uomeni da fatto trecento. Gli abitatori d'essa sono divisi in nobili, cittadini, lavoratori. Quelli essendo pochi con li secondi mescolati usano insieme quelli pochi offizi, che vi sono; eccetto la giudicatura, ch'è propria di nobili, quando hanno l'età, et di contumacia sono liberi. La terza condizione vive lavorando il territorio, il qual per longhezza non eccede sei miglia e di larghezza due, et rende biave per lo vivere di mezzo anno a tutto il paese. Di vini si cavano mille botte all'anno et più, di modo che dà da bevere alla città e territorio a sufficienzia; gli ogli ancora sono di gran susidio a questa città, perchè n'è gran abbondanzia; di quali vini et ogli i nobili et cittadini cavano il nervo delle loro intrade. Solevano per l'addietro questi nobili et cittadini esser comodissimi d'intrade, ma del 1405 perdettero il territorio largo et fertile, ove erano molte ville importanti, le quali sono ora da Turchi dominate, tuttavia restano in difficoltà con gli antichi patroni, li quali non restano spesse volte dolersi della rovina loro, e far querelle alla Porta.

Oltra le tre sorti d'abitanti sono ridotte in questa città alcune reliquie d'onorate famiglie delle città vicine, ora signoreggiate da Turchi, come da Scutari, d'Allessio, di Durazzo et d'altri luoghi, fra li quali è principalmente quella dei Bruni, Pamaltotti, et Brutti, della quale è solo misser Marc'Antonio gentiluomo virtuosissimo e fedelissimo alla republica, il quale discende dall'ilustre famiglia dei Brutti Romani, la cui reliquie restorno in quelle parti dopo il gran fatto d'arme, che fù a Durazzo, città nobilissima di quella provincia, fra Cesare e il Magno Pompeo. Quelli delle famiglie forestiere attendono per la maggior parte ai trafichi, et praticando le scale della Turchia vivono assai comodamente, ma si conclude, che nei nobili, cittadini et abitanti di Dulcigno sia estrema povertà.

La comunità non ha consiglio ordinario, ma quando occorre mandar per loro bisogni ai piedi dell'illustrissima signoria, si ridducono col suo magnifico rettore misser Benetto Contarini, ch'è intitolato conte et capitanio, et senza alcuna discensione nobili, cittadini et artesani concorrono insieme, facendo il consiglio a voce; ogni anno poi il giorno di s. Marco il magnifico conte elegge gli ufficiali, due giudici, che in civil con sua magnificenzia giudicano, et sono nobili, et quattro camerlenghi, che si fanno anco dei cittadini, et quattro o cinque altri ufficiali, dei quali anco i lavoratori di terra vengono a partecipare. Ha questa comunità dei dazi, uno della mercanzia, ch'importa ducati 600 in settecento all'anno, et un altro di cavalli, che si conducono di Turchia per Venezia, ch'importa ducati 40 in 50 all'anno, con li quali si prevagliono in far presenti ai personaggi Turcheschi, ai quali dal mille quattrocento quaranta in qua, ch'è dal tempo della guerra in poi hanno speso alla summa di ducati seicento, il che fanno per vicinar bene seco. Pagano ancora con questi dazi fitti di casa a soldati et a strachiotti, et fanno altre spese, che occorrono alla giornata. La signoria non ha altra intrada di questa città, salvo che il dazio del vino, che si vende a spina, il qual ascende a ducati cento venti all'anno, et è obbligato al salario del magnifico conte, il quale ha trenta ducati al mese. Sono ancora posti dalla signoria ducati ducento nel fontico per la scaffa, perchè non essendo molini nel territorio, la città patisce molto di pane.

Hanno questi Albanesi costumi barbari; parlano lingua albanese tutta differente dalla Dalmatina, ma sono degni di comendazione in questo, che sono fedelissimi al suo prencipe. Fra loro non vivono estreme persecuzioni et odii intestini, ma sono però prestissimi di colera, et gariscono volentieri nella piazza con parole, ma anco presto si risolve questa lor natural grinta. Non amano forestieri, anzi contra tutti osservano una natural passione, il che asseriscono alcuni proceder dal rapto di Medea, perchè discendono dall'Absyrto et da quelli di Colchide, i quali seguitando Giasone e Medea per vendicarsi dell'ingiuria fatta loro, si fermarono quivi, et fondarono quella città, nella qual stando pieni d'ira et di furor, odiavano non solamente Giasone et gli Argonauti, ma tutti i forestieri et generati da quelli. Restano così nimici di forestieri, ma mi dò a credere, che ciò avvenga da una natural barbarie, ch'è negli animi loro, li quali sono atti ad amar poco se stessi non che gli altri.

È custodita questa città da dieciotto fanti, li quali sono sotto il go-

verno del strenuo capitanio Ogniben da Padova, ch'è diligentissimo nella custodia di quella città et nel governo di suoi soldati; ha bella et buona compagnia; nei quali ordinariamente ogni anno la signoria fa spesa di ducati cinquecento trenta sei a ducati 67 per paga. È amato da quelli della città, che non è poco, amando loro pochi et quasi niuno. Sono oltra quelli stradiotti a cavallo dieci nove, cioè quatordeci sotto il strenuo Zuan Renesi et cinque sotto il streuuo Zorzi Lopesi, dei quali la signoria ha interesse ordinario ogni anno di ducati seicento otto a ducati 85 per paga. Questa strattia è malissimo a cavallo, ma hanno avuto terminazione dai signori rettori di Zara di mettersi a cavallo qui a Dulcigno, onde i magnifici sindici hanno precepito per proclama publico, che niuno possa comprar cavalli a Dulcigno, fino che essi stradiotti non saranno forniti. Sono ancora in castello soldati otto di paghe da guazzo sotto un vice contestabile, ch'è Zuan di Cipico. In castello è anco un castellano, che sta in vita, il qual è misser Zuanne da Pozzo, cittadino et benemerito Veneziano, i quali costano d'ordinario alla republica ogni anno ducati cento sessanta, a ducati 20 per paga. Sono in Dulcigno due altri contestabili, uno alla porta di mare l'altro alla porta di terra; et appresso vi sono due bombardieri, che costano alla signoria ogni anno ducati nonanta sei, a ducati 12 per paga. Sono oltra di questi Martolossi ventiquattro sotto un capo, ch'è Ottibiaca. Questi sono tutti del paese di Dulcigno, et hanno un ducato al mese per paga, et guardano il territorio, acciochè non sia daneggiato da Albanesi sudditi Turcheschi; nei quali la signoria ha spesa ordinaria ogni anno di ducati 300 a ducati venticinque al mese di 30 dì Questi sono uomini ferocissimi, armati quasi tutti di sacchi di maglia, di cerata et targa; in mano portano certe giavarine, che sono arme da mano a guisa di spontoni, e li slanzano a guisa di dardi. Molti d'essi tirano l'arco, et portano saete venenose, et insieme portano le simitere, e si fanno temer assai dai circonvicini. Non sono in questo luogo altri provisionati, ch'i Pamaleotti feudatari della signoria, che da Scutari et circumvicini luoghi sono venuti, et per benemeriti loro possedono case e posessioni dategli dalla serenissima signoria, della quale sono stati anco esentati dai datii, et hanno altri particolari privileggi.

Quella città venne sotto l'ombra di questa felicissima republica l'anno quattrocento venti tre essendo conte et capitanio a Scutari il magnifico misser Giacomo Dandolo, et venne volontariamente, onde perciò gli sono concessi belissimi privileggi, et per la loro sincera fede et devozione verso questa republica gli sono perfettamente osservati. Ella a quei primi tempi si governava a comunità, et era nondimeno sottoposta a diverse tirranie. Dei quali il primo fù il signor Stracimiri, il signor Balsa suo figliuolo, signori della Centa et di parte della Servia. Regnavano a quei tempi molti altri signoretti per l'Albania, perchè sopra Scutari li signori Spani diedero nome al paese suo, et i Ducagini alle montagne loro dette hoggidì li monti di Ducagini, et il valoroso et gran Scanderbech possedeva le Dibre, et la città di Croya, la qual per assedio fù presa per poca cura dei signori Veneziani, che lasciarono perder il resto dell'Albania per mancamento di munizioni. Era anco a quel tempo Carlo Mustacchi signor di Rhedoni et della Scuria, et il signor

Aretino Cominiani teneva Belgrado, il monte di Tamor et il paese verso la Vallona. Questi signori tutti sono stati discacciati dai Turchi, onde alcuni di essi habitorno l'Italia, seguitando le corti dei principi, et vivono oggidì li posteri loro. È in Dulcigno nella chiesa episcopale una devotissima immagine della beatissima vergine, che figura l'assunsione sua in cielo, la quale si dice essere una di quelle, che fece s. Luca evangelista di sua mano, la qual è bellissima, et appiè è ornata di sì ricche zoglie et ori, che può aggualgiarsi alle più divote, alle più belle et alle più ricche immagini, che siano in qual si voglia città nobile et famosa.

Questa città ha un borgo fuori della terra immediatamente di cinque case, et ha due ville, l'una detta Bratezzi, ch'è in tramontana et convicina alli Marcovich, gente beretica et serviana, la qual abitando le pendici del monte Lisigna, è infestissima alla città Antivari, lontana da Dulcigno miglia dieciotto; l'altra è il Girano verso mezzodì, ch'è posta alla riva del mare, et è molto beneficiata dalla natura, che gli ha dato fontane freschissime et limpidissime, pascoli odoriferi, folti boschi et il lago d'aqua dolce. Sono nelle pianure di questa villa due boschi, quasi a linea tirati con due pianure, che sempre l'accompagnano, l'una nel mezzo di essi l'altra da una parte d'uno di quelli, dentro dai quali vi stanno caprioli, lepri, volpi et altri animali, li quali cacciati dalla furia de' cacciatori vengono alla scoperta per rive della marina; sono infinite quaglie et paesatori memorabili, li quali con uno sparavento al pugno, arando coi buoi, pigliano fino ducento quaglie. In queste due ville, et nel borgo sopradetto sono anime seicento et uomini da fatto cento cinquanta. Ma perchè la città è chiave et guardia del colfo delle Drine, che sporgendosi in mare separa la Dalmazia dall'Albania, non ometterò di narrar, come nel detto colfo è la Boyana, fiume notissimo, lontano da quella città miglia dodici, che con una dritta bocca confonde in mare le sue aque, il quale con sei piedi di aqua per lo meno et nove per lo più riceve dentro ogni sorte di navilii, che andando in sù per miglia dieci otto pervengono alla scala s. Serzi, dalle quale fin a Scutari, città fortissima et per assedio da Turchi per mancamento di munizioni presa, sono miglia sei, dove da un grandissimo lago, ch'è sopra Scutari un miglio, questo fiume ha il nascimento. È questo lago di longhezza miglia sessanta e largo dieciotto. È famoso et pieno di molti nobili pesci, con li quali sacia la montagne delle Spani, delli Ducagini e delle Dibre, luoghi montuosi, et oltra manda gran quantità di salumi per la Puglia. Ha quel lago tratte assai, et in quel solo si pigliano le sarache, che da per tutto sono tanto stimate. Alla detta scala di s. Serzi si caricano molti navilii per Venezia, et ancora d'ogni sorte di mercanzia, che dalla Natolia, Romania, Armenia et più lontani paesi vengono portate con le caravane, come cordovani, cere, lani, tapedi, feltroni, zambellotti et qualche suma di spiciarie et altre molte. Lontane dalla bocca di questo fiume miglia dieciotto verso levante, sono due porti nel detto colfo detto Drine, che l'uno guarda l'altro, ostro et tramontana; uno è detto s. Zuanne della Medea, il quale ebbe questo nome da Medea, che quivi capitò; l'altro è detto la Sacca, et qui lo Drino, nobilissimo fiume, che al colfo dà nome, vien abbundante per due bocche in mare, una della quali,

cioè quella, che più verso i porti per tramontana è vicina, ha per lo meno nelle seccure o tosane, che vogliamo dire, tre piedi et mezzo d'aqua; l'altra, ch'è più lontana, ha per lo meno piedi quattro et per lo più piedi sette. Questo fiume ha l'origine dal lago Ocrida limpidissimo, il quale per esser abbondantissimo di trutte et carpioni è famosissimo per tutta Turchia, et principalmente a Costantinopoli. La città di Ocrida fù patria di Giustiniano imperador; et questo famoso lago è longo quaranta miglia, dal qual nascendo il fiume Drino, per cinque giornate di camino vien in mare, et tre miglia sopra le sue bocche bagna l'antico Lessio ora detto Alessio, città, che da Octacilio nelle guerre civili fù diffesa. Sono le vestigie grandissime dell'antica città, che da un'alto monte discende alla riva del fiume. Oggi è il castello nella somità del monte restaurato dai Turchi et da loro abitato, nel qual sono ottanta case; il borgo è a riva del fiume abitato da christiani, li quali da un camerlengo del gran signor, che emino vien detto, et dal cadì loro giudice vengono governati. Questa è la scalla d'Alessio mercantesca altrettanto di quella di s. Serzi sopra narrata, et di grani molto copiosa. Lontano da queste bocche del Drino miglia sei verso mezzodì escono fuori le due bocche del fiume Medea, il quale rapidissimo discendendo cresce et manca secondo le pioggie. Nasce questo fiume piccolo nelle fertilissime campagne dell'Ematchia, le quali rendono tanta quantità di biave, che molti navilii vengono a caricarsi a quella scala, la qual fertilità procede dall'innondazione, che fa il fiume per quelle larghe pianure. Lontano da questo fiume nove miglia verso mezzo giorno l'Isamo fiume vien in mar, il quale nascendo da certe fonti corre per la Tiarana pianura largissima, lasciando per levante la fortissima città di Croya, della quale passa lontano miglia dodeci. È Croya città della grandezza di Scutari et di Dulcigno, che poca differenza può variare, fabbricata sopra un colle aprico, et essendo fondata sopra la pietra viva, ha nel mezzo una fontana freschissima, ch'è cosa maravigliosa; et per lo sito, che la natura gli dona, tutta è levata in aere sopra alti diruppi, laonde predomina con larghissima guardatura le pianure della Tiarana predetta, vede Rhedoni, le pianure, i campi et la nobilissima città di Durazzo, tutto il paese della Scuria, quello di Petrella, delli Drenicoich, et scopre l'alto monte di Tomor, ch'è sopra Belgrado, ch'è verso la Vallona, et poi girandosi verso tramontana, si vede Alessio, il paese di Scutari, la città di Dulcigno, che discende al mare; al dirimpetto di Croya vede la montagna sopra Antivari et quella di Cataro. Quando poi discopre il mar, che tutto disteso per longo et largo si vede, è cosa maravigliosa, dove si conchiude, che l'umano occhio possa scorrere di veduta da questa città di Croya miglia cinquecento, per quanto affermano molti. Da questo fiume d'Isano incominciano le fruttifere et amene colline di Redoni, in niuna parte sassose, le quali verso tramontana discendono con bella spiaggia, et con un capo verso ponente, che capo di Redoni si chiama, fanno seraglio al detto colfo del Drino, et s'includono con Dulcigno, essendo Dulcigno l'uno di due capi di questo colfo, et Redoni l'altro promontorio, lontani uno dall'altro per linea retta miglia trenta. Questi Redonesi sono uomini membrati, di mezza statura, proporzionati et valorosi, di modo che ancora non son ben sottomessi da Turchi loro signori, ma per

essere gente troppo atta a rubar et poco osservatrici della fede, rendono a se stessi nome di bestemievole. Questi con zoppoli armati, che sono barche incavate d'un intiero arbore assassinano le riviere del colfo, et fin a Durazzo discorreno; niente di manco perchè naturalmente sono nemici ai Turchi, subito che capitano le fuste di corsari a Durazzo, le quali vedono facilmente navigar per le rive del colfo, con foghi et fumo danno segno a Dulcigno, ch'è primo avisato di fuste o d'armata, che in Dalmazia scorrer voglia. Cava da questo colfo dello Drino, dai Redoni, Arzenta et Durazzo la città di Dolcigno cento cinquanta mille stara di biave all'anno, le quali cavano sotto nome d'Albanesi, et li spediscono per Dulcigno, Venezia et altri luoghi. Conducono ancora Turchi a Dulcigno molti cavalli, ma non palesamente, perch'è devedato da Turchi et constituita grave pena a tutti loro, che conducessero cavalli fuori del paese. In quella provincia fù una antichissima città detta Suazzi, le cui gran vestigie et le fondamenta di trecento sessanta capelle di chiesa si vedono oggidì lontane da Dulcigno miglia quindeci, et fù primo ricetto alla descaciata Medea dopo la scelarata morte commessa nei propri figliuoli. Vi sono appresso questa città laghi, caverne, fontane salse et il monte Lisigna asprissimo et di venenose erbe copioso et di femine incantantrici abitazione. La muraglia di questa città et la porta, dove stava gran capitanio di Cesare contra Pompejani virilmente combattendo morì, sono oggi tutte integre, et quel che più maraviglioso di questo è il fosso, che non è ancora agguagliato et tant'aque di torrenti et pioze da tanto tempo addietro non l'hanno possuto empier di terreno.

ANTIVARI.

Alli dieci di agosto dopo disnati partissimo da Dulcigno con la galia del predetto magnifico capitanio del colfo, il quale ritornato di Pugia con le sue conserve venne a levare li signori sindici, et venissimo alla spiazza d'Antivari, che sono miglia dieciotto, lontano dalla città miglia tre, ove erano aspettati per rispetto di Marcovichi dalla cavallaria della Strazia, che i condusse fino nella città; ove giunti, furono incontrati dal reverendissimo arcivescovo e dal magnifico podestà, et salutati con gran suoni di campane e con grandissimo sbarar di artilerie. Visitorno la chiesa cattedrale, poi si ridussero all'allogiamento preparato.

Antivari è città posta in Dalmazia nell'Europa com'è il resto di quella provincia, lungi dalle spiagge del mare Adriatico miglia tre, la quale secondo alcuni per essere termine et fine dell'Albania già detta Macedonia, et capo et principio di Dalmazia abbraccia talmente i termini dell'una e dell'altra provincia, che molti hanno lungamente dubbitato, se gli abitanti siano naturalmente o Albanesi o Dalmatini, usando massimamente le ville circonvicine una e l'altra lingua. Questa città per opinion di molti fu fondata da alcune reliquie di Trojani, li quali quindi passando, non poterono parte per vecchiezza, parte per infernità et parte per stanchezza seguitar il loro viaggio. N'è da dubbitar, ch'essi Trojani non passassero per questo colfo, avendo detto Virgilio:

Antenor potuit mediis elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
regna Liburnorum.

Fù fondata parimente essa città non nel luogo, dove ora si ritrova, ma nella prima ponta del monte o collina detta Vollonizza appresso la spiazza del mare; ma vedendosi questi poco sicuri dai corsari di mare, lasciati i primi principii, dei quali hoggidì si vedono ancora l'antichissime vestigie, si ritirorno alquanto più fra terra verso tramontana, dove fondarono la presente nova città in schena di monte aspro et sassoso, il cui circuito, orbicularmente stringendosi, è di mezzo miglio; et perchè il sito è in colle, et dalle parti di levante, tramontana et ponente questa città è coperta et difesa da altissimi et asprissimi monti, le cui assese sono inacessibili, et il condurvi artellaria è impossibile; è da se fortissima et inespugnabile, ma più sicura saria, quando il bastione detto Gavodolla, ch'è verso ponente, si rapezzasse, alzandolo piè cinque, et racconciandolo meglio, ch'ora non è, mancandovi la muraglia, et essendo debilissimo. Saria ancora cosa bona otturare la porta Posterla, ch'è fra il domo et il castello, essendo quella una porta bastarda et non guardata et sospetosa si da Turchi come da Marcovich, per non essere custodita da guardia alcuna. Oltra di ciò bisognaria proveder, che si potesse caminar attorno la muraglia per tutto, il che non si può, essendo otturato il passo in più luoghi si da case come da muri d'orti, che impediscono per sessanta o ottanta passa. Bisognaria ancora otturare molte buse et balconi, che sono scala ad amici et nemici d'entrar comodamente a suo bel piacere nella città, la qual ha il castello verso bora et tramontana et ponente. Nel castello è il barbacane, ov'è stata posta la guardia, che non era, per li signori sindici, al qual si può ascendere per alcuni gradi di pietra nel monte fatti dalla natura li quali bisognaria scapellare et serrar di muro una finestra, ch'è posta per entrar nel detto barbacano, il muro del quale bisogneria alzar almeno piedi quattro. Et perchè alla porta maistra della città sono due entrade, che entrati nella prima si potria andar nella città per attorno le mura senza entrarvi nella seconda, bisogneria serrar quel luogo aperto fra le dette porte con uno muro grosso, et farvi un revelino per ogni bon rispetto, a tal che i nemici, quando ben avessero penetrato il revelino, non vi potriano entrar nella città, se non passassero per altra porta, la qual è continuamente custodita da dodeci soldati da guazzo, per la qual uscendo si discende alla pianura et alla marina, il cui porto è alla porta della Vallonizza sopradetta, il quale per esser combattuto da garbino et ostro non è sicuro ai naviganti, et perciò spiazza et non porto è detto.

Questa città dopo esser stata dominata da diversi principi e tiranni venne finalmente in podestà dell'imperator Diocleziano sotto l'anno di nostro signore trecento, e stando egli tre anni i Antivari, la quale fù rovinata dai Goti al tempo, che fù destrutta Salona, fece questo imperator belissime essenzioni et privileggi a Pastrovichi, facendoli liberare d'ogni angaria per tutte le terre del suo imperio, che gli furono poi confirmati da Costantino imperatore di Roma, da Giustiniano imperator, da Costantin sopranome Carlo re d'Ungaria, da Niciforo imperator di

Costantinopoli, da Federico Barbarosa imperator di Roma, da Steffano imperator di Bulgaria et re di Servia, il quale appresso gli donò due castella, et gli concesse la giurisdizion civile et criminale del mille trecento settanta. Poi intendendo Lodovico re d'Ungaria, che l'armata Veneziana era andata all'impresa di Cataro, et che i Pastrovichi erano andati in loro agiuto, mosse esercito contro essi Pastrovichi, et privolli delle due castella donategli dell'imperator di Bulgaria, mettendo tutto il paese a fuoco et ferro, non perdonando ad altri che alli putti piccoli, dei quali sono discesi questi, che vivono oggidì tanto sviscerati et fedeli alla signoria, alla devozion della quale si diedero del mille quattrocento venti tre, essendo capitan general del colfo il magnifico misser Francesco Bembo sotto il principato del serenissimo misser Francesco Foscari, et poi sotto il principato del serenissimo misser Zuanne Mocenico nell'anno mille quattrocento ottanta uno gli furono confirmati i medesimi privilegii et esenzioni, essendo stati fin a quel tempo signoreggiati dell'illustrissimo Zorzi despot re di Servia. Sono i Pastrovichi oltra mille uomini da fatto, valorosi et tutti bellicosi, per lo cui valore et sincera fede verso la republica si può dir, come in fatto è vero, che i Pastrovichi siano la chiave, la diffesa e lo scudo della città di Cattaro, importantissima di Budua et d'Antivari contra chiunque volesse impadronirsi di quei luoghi, il perchè si devono tener cari et abraciarli. Doppo Diocleziano imperatore Antivari capitò in poter dell'imperator Steffano Macedonico, dal qual, come si legge nel privilegio donato ad Antivari, questa città fù arrichita et privileggiata di molti doni et immunità, fece ricche questo prencipe più chiese, come l'abbazia di s. Maria di Rottezo del cardinal Pisani posta in quel territorio alla riva del mare et altre. Mancato questo imperator, fù signoreggiata questa città da diversi tirani fin al tempo, che venne in poter del despotto Steffano signor di Servia, il quale fù liberalissimo verso Antivarini, lasciandoli regger la città a modo loro come republica o comunità, et donandogli ogni giurisdizione civile et criminale, riponendo però questa autorità solamente nei nobili, risservata in si solamente l'ubidienza d'essi Antivarini in ogni occasione. Fù questo signor di Servia debelato dal signor Turco e miseramente vinto; onde rimanendo Antivarini senza signori, et volendosi sottoponer al giusto prencipe, de 1422 si diedero volontariamente alla devozion della republica; et il settimo anno dopo, che fù del 1429, essendo crudelmente molestata et infesta dal signor Balsa signor di Centa et della Bosna, essendo i signori Veneziani occupati nelle guerre di Milano et d'Italia, et non potendo perciò soccorer ad Antivari, si diedero in mano d'esso signor Balsa, sotto la cui tirranide perseverorono fin al mille quattrocento quaranta tre, nel qual tempo essendo proveditor a Scutari il magnifico misser Giacomo Dandolo, et venuto sotto Antivari, fati i loro consigli, ritornarono volontariamente alla devozion della republica et sono restati fin al dì d'oggi.

Era già in questa città un solo consiglio, nel quale v'entravano i nobili solamente, che erano al numero di quattrocento; ma del mille quattrocento dodeci i popolari invidiosi et pieni d'ambizione si sollevarono, mettendo mille disturbi in questa materia. Laonde per conservar il pacifico vivere fù dichiarito, che si facessero due consigli, uno dei po-

polari, l'altro dei nobili, come sono al presente. Quel di nobili è ordinato ogn'anno alli 25 d'aprile il giorno di s. Marco, et quel dei popolari si fà il dì seguente. In quel dei nobili, che non può essere di meno di trenta, et al più sono quarantacinque, è minuita et mancata la nobiltà, si fanno quattro giudici nobili et due procuratori, avvocati ordinarii, auditori due, uno sopra la sanità, un fontegaro, un tesoriero, procuratore di Chiesa, un capitanio della pianura, et un scontro di camera, tutti nobili. In quel dei popolari appartatamente si creano non con suffragii ma a voce gli stessi ufficii, che stanno in officio un'anno insieme con i nobili. Estrasordinariamente poi si fà un consiglio menor, nel quale si provede alle cose, che occorrono per giornata, ove entrano i giudici vecchi et novi che sono otto, procuratori novi et vecchi che sono quattro, tesorieri novi et vecchi, il magnifico podestà misser Antonio Cocco, camerlengo misser Zan Alvise Michiel et il nodaro della terra, che sono in tutto diecinove.

L'entrada di questa comunità è di ducati 200 all'anno, li quali si cavano da quattro dazi, cioe cavalli, scaffa, beccaria et marcanzie, dei quali danari si pagano gli ufficiali sopradetti, ambasciatori, che bisognano mandar a Venezia, angarie et gravezze, che occorrono alla giornata, come in presentar Turchi, pagar affitti di case a stradiotti, a soldati, et per conciar il palazzo del magnifico conte quando fà bisogno; all'essazione et distribuzione dei quali danari sono create due camere, una nobile l'altra popolare, et in capo dell'anno è sempre maggior la spesa che l'entrada. Le famiglie nobili sono: Prodi et Proculiani, Ruzi o Curiazi, Pasquali, Samvili, Bataglia, Boris, Bazani, Tuppani, Dalmac, Marucchi, Cratech et Gallibi, delle quali ne sono già mancate assai, perchè erano gia setanta quattro, le facoltà et ricchezze delle quali sono minime, et parimente dei popolari, vivendo loro sopra quelle pocche intrade solamente, che hanno, non essendovi traffichi se non di poca importanzia; niente di meno quando non fusse rubato et violentato il territorio loro da Murlachi suoi infestissimi nemici, che gli occupano la mettà della pianura et il monte Vollovizza, vivariano questi Antivarini assai comodamente; oltra di che quando le galee grosse andavano in Fiandria et in ponente, molti di quei cittadini facevano quei viaggi, et arrichivano la città et le famiglie, ma ora non hanno altro traffico che di cavalli, pellami et cere, che conducono da Scutari a Venezia, che è di poca importanzia. Sono nella città anime due milla cinquecento, uomini da fatto bellicosissimi cinquecento. Hanno questi Antivarini costumi barbarissimi, sono grintosi et naturalmente nemici dei forestieri, et appena amano se stessi, maledici et fastidiosissimi, di modo che se non fosse la guerra, che tengono i Marcovich, s'ammazeriano fra loro come cani pieni di rabbia; onde non sò qual fosse meglio, o che le gare civili siano lontane da loro per rispetto dei Marcovich, che li tengono sempre in arme dannegiandoli, o che assittassero le differenzie, che hanno coi Marcovichi, et non avendo briga con loro, ritornassero all'armi civili. Quest'odio antico et inestinguibile, che vive tutta via fra i nobili et popolari di questa città, è procceduto dal governo della città, che riposava solamente sopra i nobili; il che non volendo supportar i popolari, del 1507 dopo diverse mormorazioni misero mano all'armi contra i nobili, volendo

anch'essi partecipar degli offizi sopradetti, onde durò questa gara fin al 1512, nel qual tempo si accordorono di far due consigli, come è sopra narrato. Ma poco durò ferma la pace, perciocchè avendo due sacerdoti, uno di nobili l'altro popolare, impetrata l'abbazia di santa Maria di Rottezo, et non volendo uno all'altro cedere, corsero per questa cagione questi et quelli all'ire et finalmente all'armi, di maniera che dall'una et l'altra parte caderono sessanta due la vigilia di s. Andrea del mille cinquecento dodeci. Per la medesima cagione furono saccheggiate molte case di nobili dai medesimi popolari, li quali per far questo effetto introdussero per la porta posterla predetta cinquecento Albanesi, che fecero sì fatta sceleregine; et molto peggio saria seguito, se il magnifico misser Anzolo Malipiero, allora proveditor di Cataro, non avesse con prudentissimi modi posto fine a tanto fuogo, il qual entrato nella città con ducento uomini diversamente armati, dopo molta discensione dei nobili et popolari, al fine trattando ingegnosamente la condizion della pace la concluse con certi capitoli, delli quali i nobili non furono molto contenti, ma a viva forza s'acquietorono per fuggir la guerra civile, la quale pur troppo aveva loro nociuto. Cessate che furono poi queste garre civili, i perfidi Marcovich cominciorono affliger grandemente questa città, robbando et dannegiandoli il territorio et ammazzando gli uomini, et hoggidì di più che mai infestandoli, et ogni anno gli sogliono depredare bona parte di formento, di maniera che in tempo del racolto massimamente delle olive bisogna, che gli Antivarini et i soldati insieme stiino di continuo armati per far spalle et scudo a coloro, che raccogliono l'entrade, et ogni terzo giorno sono alle scaramuccie et danno all'arme, ammazzandone l'un l'altro spesissime fiate. Sono questi Marcovich uomini da fatto mille in circa, et vivono come pastori d'animali poveramente; sono di fede eretica et serviana; abitano il monte Lissigna, stanno in più ville non molto lontana una dall'altra. Il loro paese s'estende in longhezza miglia dodeci et in larghezza miglia otto. Il prete Steffano loro capo et uomo sceleratissimo abita in una casa posta nella pianura sotto le costiere del monte appresso il sasso negro, et è colui solo, ch'è causa d'ogni male, avendo fratelli, figliuoli, nipoti et altri parenti, che sono i primi uomini e più valorosi di Marcovichi, che bisogneria tutti tagliar a pezzi alla prima col prete insieme. Ma il miglior rimedio, che fosse per proveder a cosa di tant'importanza saria ovviar, che Antivarini et Marcovich non si parentassero insieme, perchè la mettà di Antivarini sono congiunti di sangue di Marcovich, alli quali essi medesimi danno avviso di quanto si tratta contra di loro nella città, et li fanno segni con fuoghi e fumi et altri segni, li sufragano di vittuvarie et di quanto loro fà bisogno. L'arroganzia loro è tale, che quando ella non fosse oppressa et conculcata da essi Antivarini col mezzo di soldati, Marcovichi ammazzariano i detti Antivarini sino nella città; fra i quali vi è un valoroso Prospero Sala con una compagnia di cinquanta fanti, soldati eletti et benissimo ad ordine, i quali fanno spesa ordinaria alla signoria ogni anno di ducati 1332 a ducati 169 per paga; et il strenuo Zuanne da Svare con soldati venti, i quali costano ogni anno alla signoria ducati 584 a ducati 73 per paga; il strenuo Dimitri Santi stradiotto con cavalli 20, i quali sono di spesa ordinaria alla signoria di ducati 664 a

ducati 83 per paga; et alla porta maistra è un contestabile con soldati dodici da guazzo, li quali oltra che guardano la detta porta fanno l'esecuzione col cavaglier del magnifico podestà, che sono come per giurisdizione condotti d'ogni podestà, che succede, li quali danno spesa a s. Marco ogni anno ducati 288 a ducati 36 per paga. In castello sono soldati cinque con due bombardieri, che sono di spesa ordinaria ogni anno ducati 164 a ducati 23 per paga, tratti di tanti sali da Corfù, ma alle fazioni et alle scaramucie, che si fanno in campagna con Marcovich, corre il sopradetto capitanio Prospero valorosissimo, et colla sua compagnia fa onoratissime fazioni, mettendo gran terror cogli archibusi a Marcovich, li quali temono grandemente, ne' s'accostano, dove sono archibusarie; onde questo capitanio Prospero è degno d'ogni comendazione per lo valore et ingegno, che dimostra contra essi Marcovich. A tutte le ore correno alle scaramuccie ancora i stradiotti a cavallo, et non mancano del debito loro; gli altri soldati restano alla custodia della terra, et insieme con quelli, che vanno alle scaramuccie, corrono gli Antivarini in gran numero et precipitosamente con gran rabbia et furor, armati delle medesime armi, che sono li Marcovich, cioè di spada, targa et giavazina, ma vanno confusi et senza alcun ordine, cosa di non poco biasmo, et tanto maggiormente, quanto che non vogliono lasciare regere da chi intende il mestier dell'armi meglio di loro; perciò un giorno patiranno qualche gran scorno e tagiata. Naque questo odio durissimo fra Antivarini e Marçovich et ebbe origine da due cagioni, l'una, perchè essendo stati questi Marcovich anticamente sudditi et vasalli dei Antivarini, coltivano le terre di Antivarini, delle quali s'immaginorono impadronirsi; onde essendo preso Scutari da Turchi, si ribellarono al signor Turco, pensando d'occupar dette terre con l'autorità e sotto l'ombra di sì gran protettore, al che si opposero gli Antivarini veri padroni delle terre loro. La seconda fù, che volendo Turchi depredar essi Marcovich l'anno quarto doppo la presa di Scuttari, ricercorono essi Marcovichi d'esser ricevuti et fatti salvi nella città d'Antivari, il che essendogli negato per giustissimi rispetti et per non offender il gran signor, il quale allora teneva bona pace con la signoria, detti Marcovichi alteratamente sdegnati pigliorono contra Antivarini quel maligno et perverso odio, che durerà perpetuamente. Occupano questi ad Antivarini il monte Jolovizza posto alla fronte della città come termine et argine all'impeto ed furore del mare. Non molto lontano da quel monte giaciono bellissime pianure atte a render una infinità di biave, le quali restano incolte, et appresso vi sono verdissimi pascoli d'animali, ma per esser occupato il detto monte, ch'è sopra et come a cavagliezo della pianura, vengono medesimamente detti Marcovichi ad occupar parte della pianura et altre costiere, le quali non si ponno coltivar per dubbio di essi Marcovichi, il che cede a grandissima giattura d'Antivarini; il territorio dei quali tutto s'estende per circolo miglia dodeci, et diametralmente tirrandolo non corre oltra miglia cinque; ma per quanto egli è, oltra ch'è ameno et vago, è tanto fertile et coltivato, che rende biave per più di tre mesi dell'anno; et quando la pianura non fosse occupata, renderia biave per uso della città et del territorio per tutto l'anno, delle quali si prevagliono dalle ville circonvicine et massime dal paese della Centa. Vini nascono tanto buoni

et perfetti, che i due terzi bastano per lo bevere della città et del territorio, l'altro terzo si vende quasi tutto a mercanti di Castel novo. Rende il territorio quattrocento botte d'oglio all'anno, del quale parte resta per uso della città, et il resto si spedisce per uso della Servia, Ragusi et Castel nuovo, et questo è il nervo dell'entrade et il sustentamento d'Antivarini; et maggior quantità ancora si raccoglieria, quando i perfidi Marcovichi non avessero tagliato et non tagliassero tutta via gli olivari la notte. Restano ora in questo territorio cinque villaggi di settanta quattro, che son stati presi et occupati dal Turco nel tempo delle guerre, nelli quali sono anime tremille cinquecento, et uomini da fatto mille ducento. Con Turchi vicinano benissimo sì per lo traffico et conversazioni, ch'è fra Turchi et Antivarini, come perchè tutta volta, che vengono li voivoda ad Antivari sotto nome di negoziatori publici, sono accarrezzati et appresentati, li quali presenti et spese fatte ai Turchi da 1540 in qua ascendono alla summa di ducati 600. Si soleva ogni volta, che veniva un sanzacco novo a Scutari, mandargli un presente d'ottanta scudi, la qual usanza fù levata dal 1540 essendo ivi podestà il magnifico misser Zan Battista Gradenigo, il quale non volse permetter, che fosse dato dalla città questo tributo ordinario a sanzachi, dal qual tempo in poi Antivarini son stati liberi da questa gravezza, et forse che facesse così anco per tutta Dalmazia, si levaria quello tacito tributo, et mancaria anco la superbia di Turchi per questo capo fomentata.

BUDUA.

Alli dieciotto d'agosto doppo disnar partissimo d'Antivari, venendo a cavallo fin alla spiazza, dove trovassimo la galia catarina, la qual era venuta a posta a levarne di comissione del magnifico capitanio del golfo, sopra la qual s'avviassimo verso Budua, dove giungessimo su l'ora tarda, che sono dieciotto miglia.

È Budua un castello, benchè affermano Buduani esser città, ma non si vede vescovado, et meno altri vestiggi, che diino indicio, ch'ella sia città. Giace questa terra per la maggior parte anzi quasi tutta in mare, et si dice, che Budua era già tutta in scoglio, ch'd'ogni intorno teneva aqua, ma per maggior comodità della terra fù atterrata una parte, dov'è la porta di terra ferma, ed revelino fatto da nuovo verso tramontana et ponente, di modo che da isola è congiunta con la terra ferma. Il porto è in tramontana, il quale per non esser totalmente sicuro per molte secche, che vi sono d'intorno, et battuto dai venti, Buduani hanno fondato una fusta verso greco sopra una punta, dove vogliono far un molo, acciochè i navilii possano sorger sicuramente et comodamente, li quali ora tengono per mezo il scoglio, ch'è dirimpetto di Budua. Oltra la ponta di terra ferma sono tre porte, che rispondono alla marina, una verso il porto, l'altra verso levante, la terza in maistro. Il castello giace sopra un alto diruppo, che riposa nel mare verso ostro, il quale non è di molta considerazione per non essere posto in fortezza, come medesimamente non è il resto della terra, la quale però da parte da mare è diffesa dal sito, perchè da niun lato le galie o altri legni armati si potriano appresare quanto bisogneria, volendola offendere, perchè quasi

d'ogni intorno ha secche e grebani di sassi sotto aqua, di modo
legni armati non si potriano avvicinare. Dal castello veramente
porta di mare, ch'è in levante, è aqua a sufficienza per ogni le
mato, ma una purpurella a guisa di quella di Zara diffende quella
Da terra veramente è questo luogo debolissimo, si perchè non
muraglie ne bastioni, che lo diffendano, come perchè ha il colle
che la supera; il quale, quando bene questo luogo fosse fortis
batteria gagliardamente. Il circuito di tutta la terra è circa passa
cento.

Fù fundato come si dice il castello di questo luogo dai Gr
ritorno loro a casa dopo la distruzione di Troja. La gente, che h
questi contorni, comminciò a radursi intorno di esso, fabbricand
basse di paglia et di muro senza calcina. Fù poscia signoreggiato
castello dai medesimi signori, che tenivano Antivari, et del 14
vene alla divozion della serenissima signoria, la qual già anni s
in circa fornì di circondar la terra di quelle mura, che sono oggi
simamente verso la marina, et fece più alte quelle verso terra
che v'erano solamente le fondamente antichissime. Erano questi B
per l'addietro di fede eretica et serviana, e da poco tempo in
vono sotto la legge Romana, alla quale gli converti l'arcivescovo
tivari del 1521, predicandogli et persuadendogli come buon past
cristiano. Già anni 60 questi Buduani cominciarono a ridursi et
loro consiglio, aquistandosi nome di comunità, non essendo per l'a
divisi et conosciuti i cittadini dai popolari. Creano ora in quest
siglio alcuni suoi officii, come giudici, procuratori della terra, fo
et altri, et nei civili si reggono come Antivarini. La comunità
altra intrada, che il dario della beccaria et del pane, ch'importano
di cento ducati, col qual pagano ambasciatori, che occorrono mand
Venezia, affitti di case di stradiotti, di soldati et altre cose per
al publico. Il dario del vino veramente è della serenissima signor
si affitta ogni anno all'incanto ducati 550, il quale è obbligato al
rio del magnifico podestà misser Gerolamo Bembo; ma la spesa,
il dominio per guardia di quella città, è di gran lunga maggiore
vendo pagar otto stradiotti, il capitanio dei quali è Zuan Velami, li
sono di spesa ordinaria alla signoria di ducati 148; dieci soldat
porta col bombardiero sotto il contestabile Pietro Venturin Malvas
li quali danno spesa ordinaria alla signoria di ducati 248; cinque s
in castello di paga da guazzo, computando un contestabile et un
bardiero, che fanno spesa ordinaria alla signoria di ducati 184. C
fanti a piè et soldati da guazzo sono pagati per la mettà del dar
che si cava del sale da Corfù, che si vende in quel luogo, et l'
mettà gli vien mandata da Venezia; ma perchè non si vende tanto
che paghi la mettà di quelle paghe, questi meschini restano credit
buona suma di danari d'avvanzi; onde bisogneria proveder a ques
stradiotti veramente si pagano dei danari delle limitazioni, che ve
da Venezia.

Sono in questa terra anime ottocento et uomini da fatto du
et sono di costumi barbari, et vivono sordidamente a guisa di ci
stando in una stanza medesima con suoi animali, come fanno quasi

gli Albanesi, il che procede dall'estrema povertà, ch'è in quella provincia. I cittadini vivono dall'entrada di vini, la quale è assai bona, raccogliendosi sopra quel poco territorio tanto vino, che basta al bevere di tutta la terra; attendono alcuni di loro alla marinarezza, et stanno su qualche traffico andando con i suoi bergantini in Albania, in Puglia et in altri luoghi con cavalli, formenti, lani, ogli, cere et altre cose. Alcuni di poveri attendono alle pescagioni, et le donne seccano bonissima quantità di fichi, peri, perseghi, susini et altre cose. Biave ne cavano ne poche ne molte, perchè il territorio è pochissimo, non essendo lungo oltra un miglio et largo un tirar d'archibuso, parte in pianura et parte in colle, tutto vidigato. Il resto è di Turchi, con li quali vicinano assai bene, si perchè Turchi vengono rare volte a Budua, come perchè i sudditi Turchi, che vicinano seco, tengono buona amicizia con Buduani, li quali sono in grandissima discensione et inimicizia con Pastrovichi. Queste due nazioni sono infestissime una all'altra, et si portano odio estremo, ammazandosi l'un l'altro, non ostante che siano congiunti di sangue et parentati insieme; onde antivedendo li magnifici signori sindici questa inimicizia essere di gradissima importanzia si per la rovina, che seguiria di Pastrovich et Buduani, quando la procedesse più oltra, come perchè ne resultaria maleficio publico, per esser ambidue questi popoli fedelissimi et devotissimi alla serenissima signoria, et per molte altre cagioni hanno messo ogni studio per assedar queste differenzie, le quali accomodorno col favor divino, conducendo la pace fra loro il dì venti dell'istesso mese, che fù di domenica nella logia del castello di Budua insieme col magnifico misser Hierolamo Bembo meritissimo podestà di Budua, nella quale pace fù servato questo ordine, cioè di dodeci uomini di una e dodeci dall'altra parte di dodeci parentati si riducessero insieme, com'è loro costume, alla presenza d'essi magnifici signori sindici et podestà, li quali ventiquattro como arbitri dell'una et dell'altra parte giudicano et stimano tra loro l'offese ad una ad una in tanti contadi, et nel fine quella parte, che resta creditrice per maggior quantità di danni patiti, è soddisfatta della debita summa dall'altra parte secondo il giudicio d'essi ventiquattro arbitri, et allora si conclude la pace; altramente tutte le potenze et ragioni del mondo non sariano bastanti a pacificarli, perchè si governano naturalmente a furor; et con tutto ciò essi signori sindici ebbero insoportabil fatica a persuadergli la pace, essendo cosa difficilissima il negoziar con gente barbarissime et lontani d'ogni sorte d'umanità, et in ciò adoperando con loro et dolcezze et alle volte della loro autorità valendosi.

CATTARO.

Alli venti d'agosto partissimo da Budua, facendone buttar da un bragantino ad una spiazza lontana da Budua circa un miglio e mezzo, dove n'attendeva la cavalleria della statia di Budua et di Cattaro, perchè schivassimo la strada per terra da Budua alla spiazza per essere sassosa, montuosa et sinistra da cavalcare, montassimo a cavallo, et s'incaminassimo verso Cattaro per una pianura o vallada già giurisdizione di Cattaro, territorio abitato da Zuppani sudditi Turcheschi et col-

trato insieme con alcuni monti, che la cingono, et altre costiere,
dal signor Turco. Il qual territorio era tutto di Cattaro, ma si per
tempo delle guerre per elezione dei Zuppani. Questa valle, per la
amenissima, è longa miglia sei e larga un terzo di miglio, tutta fe
che rende biave assai. Passata la valle entrassimo in altre vallett
alcuni colli ameni et vegri ma non coltivati, li quali si estendon
un miglio di longhezza. Usciti da queste colline scoprissimo un
valle in bella pianura habitata pur dalli detti Zuppani, la qual è
lissima, longa due miglia e larga quasi un miglio; et poi entra
sopra i confini di Cattaro, li quali sono quasi per mezzo il scoglio,
stanno i stradiotti, che sono alla custodia di quella città et suo
torio. Continua la valle sudetta fin alla montagna di Cattaro, ch
essere una longhezza d'un miglio poco più. Questa pianura è fert
biave, et le costiere del monte di Cattaro sono vidigate di vigne
le quali rendono bonissima quantità di vini. Giunti nella gola di
monte, fossimo assaliti da una pioggia grandissima, la quale n'a
pagnò fino a Cattaro, facendone il camino molto sinistro, per
oltra la pioggia l'ascesa e la discesa del monte discomodissima
valli, essendo tutta sassosa et rotta, arrivassimo a Cattaro su l'
desinare, et nell'entrata furono sbarrate altelarie, et così bagna
dassimo a smontar alla gallia del magnifico capitan del colfo, il
già quattro giorni n'attendeva con le sue gallie.

Cattaro è una città antica posta in Dalmazia, la quale fù gi
ficata non nel luogo, dove si ritrova al presente, ma in un altro
poco discosto da questo, che si chiama Scorda et oggidì Saob
sopra un alto et aspro monte contiguo a questo, che ora è tirato
dalle muraglie della città, immediatamente fuori della porta di s.
cesco. Fù fondata questa prima città da alcuni Romani, che furono
reliquie dell'esercito di Pompeo Magno, che fù rotto a Durazzo d
sare. Gli abitanti di questa città vissero longo tempo sotto la legg
gana, et poscia per le predicazioni degli apostoli et uomini san
aspirazione di dio col tempo divenero cristiani. Si governò quella
longo tempo da stessa come libera ma raccomandata et tributaria
verse tiranne, che regnavano a quei tempi, ma il governo principale
nelle mani dei nobili della città, et facevano leggi et statuti a
loro, come ora si regge la città di Ragusi. Si legge nelle scrittur
tiche di questa città, che già anni 950 vennero alla bocca di q
canale due navi, una delle quali portava il corpo di s. Marco Ev
lista e l'altra il corpo di s. Trifone. Questa entrò la bocca, et
nel luogo, dov'è ora il domo consecrato al nome di s. Trifone, nel
luogo è per tutto il sito piano; dove ora giace la città di Cattar
mare, ma si è mondito, come ora si và atterando la città di Ven
la qual nave giunta, il vescovo di Cattaro venne con tutto il cler
levar il detto corpo di s. Trifone et portarlo nella città antica, c
all'ora, ma non fù mai possibile di levar la cassa, nella qual
detto corpo riposto, la qual di sua posta andò miracolosamente,
è ora essa chiesa di s. Trifone; et da quel tempo in quà cominc
i Cattarini e fabbricar la nuova città, dove ora si ritrova.

Del 1420 al tempo, che quasi tutta la Dalmazia venne in

della serenissima signoria, non volendosi sottometter que' nobili Cattarini, ancora che fossero richiesti dal clarissimo proveditor Pisani, andò sua eccellenzia con l' armata sotto la città, e l' abattè, et entrato dentro l' abbruciò; il che vedendo i nobili, in mano de' quali stava il governo della città, e considerando di non poter resistere ad alcun prencipe, che la volesse offender, congregato il suo consiglio, posero tre parti; una, che si dovessero sottometter al re de' Romani; la seconda, che si dovessero dar al re di Napoli; la terza, che si rendessero alla republica Veneziana, et questa fù presa de tutte le ballotte. Onde mandò la comunità il suo cancelliero a Venezia per questa cagione, et la signoria mandò Marin Rosso a celebrar l' istromento, che fù fatto fra la signoria e la comunità di Cattaro, che fù alli venticinque di luglio del mille quattrocento venti, con obbligazione, che la signoria pagasse al signor Balsa signor di Monte Negro ogni anno ducati mille, nel luogo del qual è subentrato il signor Turco, dal quale un giorno si potria avere qualche molestia per questa cagione. Da questo si può comprendere, di che animo sian questi nobili Cattarini verso la republica, essendo venuti alla sua devozione sfozati dalla miseria et dalla necessità, ma il popolo è molto più sincero et fedele; il che si vede da molti segni, fra i quali non ommetterò questo solo, che osservano di sigillar le sue lettere con cera verde; et quando scrivono a Ragusi, fanno la sottoscrizione come republica; et quando ellegono il loro sopracomito, gl' imponeno, che come s' avvicina alla città con la gallia, vi debba levar via le bandiere di s. Marco et porvi quelle di s. Trifone, come fanno.

Cattaro dunque è città di Dalmazia o Illyria, che vogliamo dire, la qual verso levante s' appogia ad un monte asprissimo tutto di sasso vivo detto Monte Negro, abitato da sudditi Turcheschi; in ponente gli batte quasi sotto le mura un canale, che dal mar Adriatico vien in quel colfo. È longo miglia dieciotto, et finisse appunto, dove giace la città, il cui porto è capacissimo d' ogni grande armata, ha buonissimo tegnidore da per tutto. Li monti lo diffendono dai venti, che gli potessero nocere; et perchè dalla parte di borra il porto non saria totalmente sicuro, nel luogo detto bel vedere appresso il bastion detto cittadella è spinto fuori in aqua un spirone, che repara la furia del vento et dell' aqua. La muraglia, che guarda verso il canal, cominciando dalla porta di s. Francesco, ch' è in ostro, fin al detto bastion, ch' è in ponente, il qual guarda et diffende la bocca del porto, è longa passa numero 260, et tutta minaccia rovina, et ha molte crepature, onde bisogneria ripararle, il che si faria con non molta spesa. Et principalmente è da proveder, dov' è la beccaria, nel qual luogo la muraglia è per minar presto. Dal detto turrione cittadella fin al baluardo fatto in tempo del magnifico misser Bembo, il qual è in tramontana sono passa numero 96. Fra questi due baluardi è una fossa larga un tiro di mano, nella qual entra l' aqua del canal marino, et anco vi scola l' aqua della fiumera detta Scorda, la qual nasce et sorge per sotto via il monte dal sasso vivo. Uscisse quest' aqua per opinion di molti dal lago di Scutari, ch' è in una valle di quei monti vicini, et scorre per luoghi subteranei, che sorge in molti luoghi nella parte verso greco, scaturisce in tanta abbondanzia, che immediatamente fà una copiosa fiumera, la quale fà macinar dei molini, et

empie la fossa sopradetta massimamente al tempo del verno. Dal
parte della città verso ostro sorge per più bocche grandissima quan
aqua, la quale và immediatamente nella marina, che si domanda
simamente fiume Scurda come l'altro, et ha origine dal medesimo
di maniera che la città di Cattaro è ricchissima di aqua, di f
chiarissime, limpidissime et freschissime. Fra quelli due balluardi,
della et Bembo, è una cortina di muro novamente refabricata,
grossezza congiungendo la vecchia con la nuova ha piedi venti; m
chè il fondamento non è stato sodo et fermo, essendovi per l'ad
state alcune case matte, le quali per mancamento di terreno furon
piute non solamente di terra ma di fassine et scovazze al tempo
fabrica, la muraglia, non trovandosi sotto fermo sostegno, è fallit
apperta per mezzo, facendo una crepatura lunga passa cinquanta,
qual pende et piega la muraglia verso la città a tale, che o bisog
farla con spesa eccessiva, o ripararla in questo modo, cioè leva
scorzando la prima mano delle pietre vive, verso la fossa, et ing
la detta muraglia da quella parte almanco piedi tre et più et
secondo il bisogno, tirandola per linea retta da un capo all'altro,
rimetter la detta mano di pietre vive, et lasciarla così, perchè
assai grossa et sicura; et quell'altra parte, ch'è verso terra, r
com'è, et gioveria assai a questa racconciata nel modo cominciat
vinando quel poco pezzo, ch'è fatto, per essere crepato et apperto
la muraglia predetta; nella qual reparazione et nel fornir del par
vi potria andar da ducati quattro milla cinquecento in circa; et v
reffar, bisogneria levar tutta quella parte, ch'è verso la città, l
piega per la detta crepatura, facendola a pezzo a pezzo per sos
et agiutar l'altra tutta, che non rovinasse, con puntelli, spironi
che bisognasse. Resta ancora a fornir il detto baluardo Bembo, a
mancano le reculade, che fianchezzano la porta d'una parte e l'
ne ancora è fornito tutto il parapetto d'esso bastione; et a far
ciò, che gli bisogna, si spenderia ducati 250 poco più. Da questo
ardo Bembo fino al baluardo fatto in tempo del magnifico Riva
passa cinquanta. Questo è posto, dove comincia la costiera del
verso greco, e sotto d'esso vi sono i due molini predetti; et quest
cora non è fornito, ma gli mancano i parapetti et altre cose, le
volendo fornire, si spenderiano ducati 350. Fra questi due bal
Bembo et Riva è la porta di terra ferma verso tramontana, la qu
un ponte, che si distende sopra fiumera predetta, per la quale si
Monte Negro, a Ragusi, verso Costantinopoli et ove si vuol; e p
la cortina crepata et due baluardi Bembo et Riva, oltre che fianche
et diffendono la fossa e la porta di terra ferma, sono diffesa et s
della città, la quale da quella parte è superata da un colle vicino m
di trecento passa, che stà eminente et cavagliezo, di modo che bat
gagliardamente la città, bisogna necessariamente riffar o riparar la c
cortina crepata, et fornir i baluardi per ogni buon rispetto, perc
potria più sicuramente contender col nemico, che si volesse acca
con l'artileria sopra quel colle. Vicino a questo baluardo Riva com
la muraglia del monte, al quale s'appoggia la città, sopra il qu
fabbricato il castello. Questa, distendendosi fino sopra il castello, è l

passa grossi trecento venticinque, et sopra d'essa sono sette guardiole, et alcune di lore discoperte, onde bisogneria assodarle, di maniera che i soldati potessero star alle guardie, che perciò molte fiate restano incustodite, ch'è cosa necessaria et importante. Sono fra queste guardie alcuni cavagliezi, il Campo, il Pellegrino, il Guadagno et mal Guadagno, li qualli battono il colle, che supera la città; onde si può dire, che questi cavagliezi appoggiati sopra il detto monte siano la sicurezza di Cattaro, si perchè battono detto colle, come perchè tirrano fin alla bocca del porto, et guardano la strada di terra ferma, che và in Monte Negro, per la quale non lasciariano passar alcuno, che per quella via volesse venire ad offender Cattaro; li quali per essere cose gagliarde et a proposito della fortezza, et non essendo fabbricati, bisogneria incamisarli, et fargli i suoi parapetti secondo che richiedono, et coprir gli altri discoperti, ch'è cosa importantissima. La muraglia, ch'è dalla parte del monte predetto verso ostro, la quale principia della porta di s. Francesco et si distende verso il castello, è longa passa ducento venti, a tale che tutto il circuito della città et del monte è di passa mille 47. Sopra questa parte di muraglia sono quattro guardiole et tre cavagliezi, che diffendono da mare et da terra; ma questa parte di muraglia non arriva fin al castello, perchè cominciando dal castello, et discendendo in giù, è una costiera, la qual pare, che cinga il monte a guisa di muraglia, è inacessibile, et da se sicurissima.

Il castello veramente si stà cavaglezzo nella cima del monte, et batte tutta la valle verso santa Trinità, ch'è in ostro, per la qual si va a Zuppa territorio Turchesco, a Budua, in Pastrovich et altrimenti, per la qual strada non si potria approssimare esercito alcuno sotto Cattaro, perchè il castello et il monte fanno gran rovina con l'artelaria. È questo castello di circuito passa nonanta incirca. Dalla parte verso levante ha una cortina di muraglia a scarpa fortissima, ma verso ponente è debolissimo et minacia ruina, onde ha gran bisogno di riparamento. Et perchè non son dentro munizioni di sorte alcuna, vi bisogneria metter et artiglierie et polvere, archibusi, archi da mano et altre cose assai. Stano alla custodia del castello un castellano nobile Veneziano et un capitanio con soldati venti. Il capitanio è Galdazzo Bucella, et ha una compagnia, che la potria avere migliore; non è da maravigliarsi, perchè era bulada Veneziana, ma si duole et iscusa, ch'i sopracomiti gli hanno desviati i soldati, e che da principio venne con una onoratissima compagnia; onde è da provedere, che i sopracomiti non spoglino le fortezze, com'è stato fatto, perchè da questo potria seguir qualche disordine di non poca importanza. La spesa, che va a tenir questo capitanio et soldati ascende a ducati cinquecento ottanta quattro all'anno.

L'importanza di quella città e del canal marino si comprende da ciò, che di dentro di questa bocca vi stariano tutte l'armate del mondo sicurissime, senza poter ricever offesa alcuna. Oltra di che, quando questo canal fosse in poter del Turco, che dio non voglia che sia mai, esso potria fare et buttar in aqua tanta armata, quanta ei volesse, per la comodità, ch'egli ha di grandissima quantità di legnami per far ogni gran legno armato, li quali legnami ei cavaria dal territorio di Risano a lui soggetto. Pegole medesimamente non gli mancano, anzi ne ha

grandissima abbondanza; con la qual armata ei potria esser in un tratto in Puglia, in Albania et dove gli piacesse, dissegnando qual impresa gli paresse, senza che alcun altro prencipe s'accorgesse; et quando si facessero due castella, uno appresso Cattaro a santa Trinità et l'altro sopra la bocca del canal, la qual è in ostro, si veniria a serrar la strada da terra et da mare, et saria questa bocca la chiave di tutto il colfo, di maniera che per conto di terra si perderia il passo, che s'ha facilissimo, et posto per Costantinopoli; et per conto di mare saria pericolo di perder il colfo tutto. Delle quali tutte cose è già gran tempo informatissimo il signor Turco, siccome ebbe a dire un emino essendo in Cattaro in casa di misser Triffon Pasquali al tempo del magnifico misser Polo di Priuli conte et capitanio di Cattaro; il quale essendo avvertito di questo avviso, scrisse di ciò a Venezia, perchè quell'emino ebbe a dire, che il gran signore due volte aveva deliberato di far l'impresa di Cattaro per le cagioni predette, ma che sabaoth non gle lo permette; nel qual tempo la signoria cominciò per fortificar mandar a Cattaro artelaria, munizioni et soldati, che per addietro i terrieri soli custodivano la città. Questa deliberazione del signor Turco si comprende manifestamente dall'atto di Barbarosa, quando venne con tutta l'armata sotto Cattaro, et fù ributtato valorosamente dalla prudenza, dalla diligenza et dal valore del clarissimo Zuan Mattio Bembo all'ora proveditor di Cattaro; et perciò si doveria metter ogni pensiero per conservar quella città, e di tenerla fornita d'ogni sorte di munizioni, perchè conservandosi Cattaro, si conserva insieme la boca et il canal tutto et tutto il colfo, il qual è di questa estrema importanzia, che ogn'uno sà.

Lontano da Cattaro circa otto miglia è il castello di Rizano fortissimo, il qual non si può battere, et si va con scalla da mano chi vuol ascenderlo. È fabricato sopra una costiera verso levante, il quale per lo sito è inespugnabile. Era questo castello della signoria, ma fù tolto da Barbarosa, quando ei andò sotto Cattaro, et gli fù dato nelle mano dal capitanio ch'era dentro, il qual era Puglese, et dai soldati, che erano a quella custodia, contra la volontà del rettor, che era al governo d'esso, detto misser Zuanne Zane; li quali capitanio et soldati furono corrotti dal detto Barbarosa con danari, ma restorono gabati, perchè furono pagati di moneta falsa da esso Barbarosa; il quale loro disse: se avete ingannato vostro signore, inganareste ancora me; onde gli diè il condegno merito di si fatta sceleragine, facendone parte impicar et parte metter al remo. Questa perdita fù grande alla republica si per lo spazzamento dei sali, che ivi si spedivano, il quale importava dodeci milla ducati all'anno quando più quando manco, si perchè ivi era scalla di merce grosse, il qual traffico è ora in mano dei giudei, che trafficano per Ancona et Castel Nuovo. Fù già Risano città nobilissima et colonia di Romani, come scrive Plinio. Fugì in questo luogo Teuca regina figliuola d'Agron fugata dai Romani dopo che fu cacciata dall'isola di Lissa, ove ancora apparono le vestigie del suo palazzo, et ivi fenì la sua vita. Risano essendo fuori di mano et essendo ivi il canale larghissimo, la cui larghezza capisce due miglia et più, non può dominar il canal, ne essergli di nocumento anchora che stia cavagliezzo sopra quel monte, sopra il quale è situato.

Lungi da quello due miglia è Castel Nuovo del signor Turco, ora refabricato più alto, che non era, in forma circolare et quasi rotonda nel terreno, che può essere facilmente minato, di pochissimo circuito, ricetto di giudei, che trafficano alla scala di Risano, ove sono alcune poche saline, che fano poco sal.

È divisa questa città in cittadini et popolari. Quelli hanno il suo consiglio separato, nel quale ogni anno alli 23 di aprile il giorno di s. Zorzi alla presenza del clarissimo proveditor creano tre giudici, che giudicano le cose civili insieme col magnifico proveditor. Nei criminali veramente, benchè volevano impedirsi, non s' impacciano. Fanno tre altri giudici, che giudicano fin alla suma di lire venticinque insieme col cancelliere del magnifico proveditor, l' appellazion dei quali vanno a sua magnificenzia. Oltra dei quali eleggono quattro avvocati nobili et altri suoi officii. Questi veramente fanno un altro consiglio appartato, nel quale si riducono tredeci di loro alla presenza del magnifico proveditor, et creano ambasciator, se gli occorre, et provedono alle cose pertenenti al popolo, ma non ballottono con bossoli et ballotte, ma usano far certi bollettini, e metterli in una beretta o in un faciolo, et sogliono convocar questo suo consiglio a 5 del mese di marzo ordinariamente. L' odio ed inimicizia, che vive fra i nobili et populari, è causata dal governo della città, del quale voriano essere partecipi anco i popolari, et da una sfrenata superbia et alterezza, ch' è nei nobili, che voriano in cento modi signoreggiar la plebe, tenendo ancora memoria, che il governo della città stava anticamente nelle mani loro, e che essi tirraneggiavano a suo modo. Hanno tutta via i nobili privileggi et fra gli altri hanno autorità di batter moneta d' argento et mettalo, et battono oggidì una moneta d' argento di cinque becci et bagatini, le qual monete però sono di trista lega, et si spendono solamente in Cattaro et suo territorio. Il qual odio è formentato da certa garra antica, che molti anni fà vive fra cittadini et popolari per una consuetudine, che osservano nel giudicar le cose civili, perchè due cittadini sono giudici assistenti col magnifico proveditor misser Paolo Donado, et quei due, quando sono d' accordo, s' intendono per la maggior parte; di modo che quando uno del popolo ha qualche differenzia con qualsivoglia dei cittadini, può essere sicuro, quando abbi ragione, d' aver la sentenza sempre a suo disfavor, come ordinariamente si comprende dall' effetto, il che è d' eccessivo danno a quel povero popolo; che perciò vi è tal uno, ch' è in lite già dieci, quindeci e venti anni, che mal suo grado non ne ha potuto vedere il fine, anzi per la longhezza, stanchezza et impotenza molti abbandonano le cause. Laonde saria ben far, che quando i giudici et proveditori sono discordi, il camerlengo entrasse per quarto giudice, et quella parte, alla quale egli s' accostasse, s' intendesse per la maggiore; cosa onestissima, da tutto quel popolo grandemente desiderata, et degna d' essergli per giustizia concessa.

Sono nella città intorno anime quattro milla et uomini da fatto ottocento, da quali sei cento sono di popolari et duecento di nobili. Fra i nobili è povertà estrema, il che procede dall' aver perso la maggior et miglior parte del territorio, ch' era la villa di Zuppa, al tempo delle guerre, le quali hanno perduto per loro propria cagione, perchè tratta-

vano si male i loro lavoratori, che i condussero a disperazione, onde furono astretti di sottomettersi ai Turchi a pregiudicio publico et loro privato, di maniera che i Zuppani, che per falimenti delle galie sono debitori alla signoria per più di 15 mille ducati, che non si diè supportar. Per l'esempio ch'erano suoi lavoratori sono impatroniti delle terre dei Cattarini, per esser sottomessi ad altro prencipe; et così sono restati spogliati et privi dei loro patrimoni, di modo che non sono oltra dieci casade, le quali vivino d'entrada, ma si prevagliano con qualche traffico. È vero, che qualcuno d'essi è dannaroso assai per le marcanzie, che fanno. I popolari medesimamente sono per la maggior parte poveri; sono da cinque o sei casade, che stanno bene, gli altri vivono con le sue arti, alcuni con la marinerezza, et molti d'essi fanno delle mercanzie, et stanno nei traffichi. Sono tutti così i nobili come i plebei di costumi così barbari, ma più i popolari, li quali sono di una natura maligna. I nobili sono assai politici nel vestir, ma nel resto sono Dalmatini come gli altri, et massimamente nel praticar sono sinistri. Le famiglie nobili sono: Pasquali, Boliza, Bisanti, Dragi, Vrachien, Glavati, Giste, Gucchia, Pellegrini, Jacogna, Mesca, Zaguri, Grubogna, Pima, Basisa. V'erano altre assai fin al numero di quaranta, ma quando fù abbruciata la terra ne mancarono alcune, ed alcune andarono ad abitar a Ragusi.

I traffichi, che si fanno nella terra, sono principalmente cordovani, che si fanno nella terra, et si spediscono migliaja sessanta all'anno di schiavine, cere, pellami et lane, che vengono dal paese del Turco, che Cattarini portano alla fiera di Lanzano due volte all'anno, di marzo et di agosto, a Venezia, in Pugia et altri luoghi. Estrasseno cavalli assai dal paese del Turco nascostamente, che da loro son venduti a Venezia et altri luoghi; con li quali traffichi si sustenta tutta la città. L'importanza del qual traffico si comprende dalla vendita dei dazi delle mercanzie d'ogni sorte, li quali s'affittano tutti incirca tre milla ducati, di maniera che si traffica per tre cento milla ducati all'anno. L'entrada tutta della camera fiscal, la qual consiste tutta in dazi, è in suma di ducati 3971, di modo che la camera resta ad avere più d'entrada che di spesa ducati 528, ma estraordinariamente si fanno molte altre spese, le quali absorbono tutta l'entrada, et il più delle volte l'entrada non supplisse alla spesa. Le spese ordinariamente sono pagar rettori, ufficiali, provisionati, medico, maestro di scola, spiciaro, cancellier della comunità, la quale non ha intrada alcuna, in presentar Turchi, ne'quali così estraordinari come ordinari dal 1540 in qua sono stati spesi ducati dieci mille; et sempre è da spender in fabriche. Ha di spesa la signoria ogni anno in pagar i soldati, che sono ora a questa custodia, ducati 4128, cioè ai stradiotti ducati 146 per paga, ad fanti a piè ducati 297 per paga; et quanto è maggior numero di soldati, come è stato ai tempi passati, vi va maggior spesa.

Sono stradiotti a cavallo diecinove, cioè dodeci sotto il strenuo Dimitri Clada, et sette sotto il strenuo Zorzi Cendo; oltra i quali sono cinque Crovati, che stanno nella città all'ubidienza del magnifico provveditor, et hanno le medesime paghe, che tirano i stradiotti; la quale spesa separata monta all'anno ducati mille cento sessanta otto. I fanti a piè sono ottanta, cioè cinquanta sotto il governator Zuan Battista Crucefisso

di Ravena et trenta sotto il strenuo Battista Pasitto, la qual spesa di fanti ascende ordinariamente alla suma di ducati due milla sei cento settanta sei all'anno. Il Crucifisso è successo novamente al governator Baldassar Preduci, ch'era per avanti con fanti settanta, il qual avanti la sua partita ha fatto la mostra della sua compagnia, la quale è comparsa bella et buona et ben ad ordine, fornita di buoni et onorati soldati, anchora che la fosse vecchia.

Il territorio di Cattaro è longo miglia dieciotto, poco largo, perchè la larghezza è occupata da Turchi, massimamente nella banda della costiera di Risano; onde per essere occupato il territorio cavano Cattarini pochissime biave et al più raccolgono cinquecento stara di biave d'ogni sorte; ma quando possedeva il territorio tutto, cavavano stara dodeci milla d'ogni sorte di biave, et solamente del territorio di Zuppani avevano stara otto milla. Vini ne hanno per lo bevere di tutto il paese loro di sei, sette, otto, nove, dieci mesi dell'anno, secondo che le tempeste, che sono spessissime, gli fano dano. Cavano qualche poco di oglio, et tutte l'entrade di tutti Cattarini ponno ascender alla summa di sette milla.

Villaggi sono in tutto 31. Fra i principali sono Lustizza et Parasto, il quale fà uomini da fatto cinquecento, et è alla riva del canale di Cattaro lungi sei miglia dalla città, li quali tutti sono marinari e patroni di buoni navigli, con li quali vanno in diversi luoghi con mercanzie, di che si prevagliono assai. Il loro territorio è poco, perchè il territorio Turchesco confina con le case proprie di Perastini. Sono in tutti questi villaggi incirca nove milla trecento anime, et uomini da fatto mille settecento quaranta. Vicinano tutti questi Cattarini et suoi sudditi con Turchi benissimo, il che procede dalla destrezza et prudenza, che usano i magnifici signori rettori con personaggi Turcheschi, accarezzandoli et presentandoli spesse fiate, anchorchè questa spesa sia troppo eccessiva, perchè potrian i proveditori tenersi benevoli i Turchi con destrezza senza tanti presenti, con li quali s'annichila il publico, et s'accresce forza et modo al nemico d'offenderci. Ne è da ommettere, che siccome le sentenze del magnifico proveditor fatte fra quelli della città vanno in appellazione ai collegi di Padova, Treviso, Vicenza, Verona; così quelle, che sono fatte fra gli uomini del territorio, sono spedite dal magnifico proveditor solo, et l'appellazione va a Venezia, da che chiaramente si conosce la mala volontà de'nobili di natura prosontuosi appresso la superbia et estrema loro povertà.

RAGUSI.

Alli tre di settembre la domenica dopo messa partissimo dalla città di Cattaro nella gallea di misser Triffon Drago sopracomito Cattarino, il quale usò amorevolezza, cortesia et liberalità non poca, et conduce i signori al scoglio detto Locroma lontano dalla città di Ragusi un miglio, ove dimorassimo quella notte nel monasterio della Madona dell'ordine de' fratti di s. Benedetto e di s. Zorzi maggiore, luogo bello et ameno; il quale viaggio fù di miglia settanta. Questo scoglio è di giurisdizione della serenissima signoria, il quale per essere così appresso et a dirimpetto della città di Ragusei, hanno voluto più volte dar gran summa di

danari ai signori Veneziani per averlo; il che sempre gli è stato negato, perochè si può dire, che chi è padrone del scoglio sarà col tempo di leggiero della città di Ragusi, essendo quella superata et battuta dal detto scoglio. Non è lontano dalla città passa cento cinquanta, ch'è eminente, et sta cavagliezo alla città; di che vedendo Ragusei, hanno fabricato et tuttavia fabricano un baluardo grandissimo et alto. Non dimeno quando i signori Veneziani volessero impadronirsi della detta città, i Ragusei non averiano tutta quella gagliarda diffesa, che forse gli bisognoria da quella parte. La mattina seguente, che fù il dì quarto di detto mese s'avviassimo verso Ragusi, dove fussimo a buon'ora, et smontati dalla galia, nell'entrar della porta della città due ambasciatori, mandati da qella città, venero ad incontrar i magnifici sindici, et gli accompagnarono per tutta la città, mostrandogli tutte le cose degne, et al fine i condussero nel palazzo del magnifico suo rettore, dal quale ne fù fatta gratissima accoglienza, et parachiate confezioni et renfrescamenti in abbondanzia, et doppo ritornati a galia, la città et il rettore insieme (il quale per usar ai signori sindici grado segnalato di cortesia et d'amorevolezza gli mostrò la moglie et i figliuoli) gli mandorono il solito debito presente.

Ragusi è città famosa di Dalmazia, posta nelle spiagie del mare Adriatico, et appoggia verso maistro al dorso d'un monte asprissimo; il resto del sito è tutto piano. Verso levante ha il porto serrato da una cattena, dentro della quale vi può entrar ogni gran nave, ma vi capisce pochi legni, perchè è angusto; et quivi è la porta et portelle, che s'entra nella città, ch'è fra due baluardi verso tramontana. Dov'è la porta di terra ferma, che tende verso Costantinopoli, è un baluardo gagliardissimo, ma non fornito, il quale diffende quella parte benissimo; ma perchè il monte si congiunge a questo lato et verso maistro con la città, una parte della costiera di esso è cinta dalla mura di detta città, onde non vi è pianura ne poco ne assai, dove si possa accampare qualche numero di fanti per dargli la batteria. Il sito da questa banda rende quella città inespugnabile, et tanto magiormente, quanto che sopra il monte non si potria condur artelaria per offenderla. Verso l'ostro è l'altro bastione alto et gagliardo, il quale si oppone al detto scoglio di Locroma, et è appresso il porto. Questo non è medesimamente fornito del tutto, ma gli mancano i parapetti et altre cose, le quali si vanno tuttavia fabbricando. Alla custodia di questo baluardo và ogni sera un gentiluomo Raguseo, come anco và un'altro nel castello verso sirocco, ch'è la parte del canale. La città è assai debile, perchè da quella parte una gagliarda armata per mare lo danneggeria molto; onde essi Ragusei, finito il baluardo per ostro, hanno opinione di fornir altro per tramontana, il che fatto, credono, che faranno un'altro baluardo per sirocco. In ponente è un altra porta di terra ferma, che va verso il territorio Raguseo alla volta di Corsula, della quale lungi dalli fossi passa cento incirca è sopra un'alto diruppo un castello non molto forte di muraglie ne di bastioni, ma assai gagliardo per il sito, che lo fà cavagliezzo a tutti quei contorni, detto Malpapa, il quale fù fabbricato in una notte di tavole dall'armata Veneziana, essendo capitanio generale d'essa un gentiluomo da cà Michiel, ove và, come è detto, alla custodia ogni sera un gentiluomo

Raguseo, il quale stà la notte et il giorno seguente, et poi la sera un'altro gli dà cambio. È appresso una guardia di Ongari, ch'altra gente non è stipendiata da Ragusei, il numero de' quali può essere da trenta in quaranta, et secondo che il bisogno ricerca, li minuiscono et crescono; dei quali stanno dieci alla custodia del portello da mare con un capo et altri dieci alla piazza et quindeci alla porta di terra verso tramontana, et alla porta di terra verso ponente circa quattro o sei, le quali guardie si radoppiano la notte. Il circuito di tutta la città è per due terzi di miglio, ed attorno le mura v'è buona copia d'artelarie bellissime et grosse.

È ornata questa città di nobilissime chiese e monasterii di fratti et monache, nelli quali sono molte palle d'oro, ornate di geme, che sono di gran ricchezza. È una bellissima piazza, nella quale v'è una bellissima fontana d'aqua viva limpidissima, freschissima et abbondante, et ne è un altra maggiore et più copiosa d'aque in capo della città appresso la porta di terra in ponente. Sono ambedue queste fontane artificiose, l'aqua delle quali è condotta per i canoni di creda dodeci miglia lungi dalla città. Sono molti edificii alti e belli, di maniera che tutte queste cose rendono la città assai bella et vaga per piciola ch'essa si sia; ma quel, che più l'addorna, è la frequenza de' marcanti et forestieri, che vi capitano, et principalmente Turchi, le ricchezze de quali consistono in mercanzie. Non hanno molte intrade, il nervo delle quali consiste in vini, il perchè si prevagliono dei traffichi, et sono molte teste et famiglie, ch'hanno cento milla ducati et più di facoltà. Navigano per tutte le parte del mondo, et hanno fra tutti cento navi di gabbia, di maniera che in Ragusa si stima esser quantità infinita di danari; et perchè gli convien marcantar per tutte le parti del mondo, volendo mantener et se et la città et conservar la loro cara libertà, tengono bona amicizia con tutti i prencipi, et specialmente col signor Turco, col quale confina da per tutto il territorio loro, et gli pagano di tributo ordinario ogni anno tredeci mille ducati ongari. Sono medesimamente feudatarii della serenissima signoria, della maestà cesarea, e del re cristianissimo.

Si regono a republica, et vivono liberi non sottoposti ad alcuno, et fanno ogni mese un capo, ch'ha nome di rettor, il quale stà con non poca riputazione, di maniera che si scuopre poca dignità. Creano diversi magistrati, che governano la città et il stato loro. Nel loro consiglio entrano tutti i nobili passata l'età di venti anni, et sono ora trecento. Le famiglie nobili non sono oltra trenta, perchè ne sono estinte assai. L'entrada della republica non ascende a gran summa; il maggior nervo d'essa è nel tratto della doana delle mercanzie d'ogni sorte et nei sali, che fanno alla bocca di Stagno per circa ducati trenta milla, dei quali ne spediscono gran quantità ai sudditi Turcheschi; una parte del tratto dei quali sali va al Turco, il quale tien un emino, come a Sebenico, che scuode tutte le gabelle dei suoi sudditi di quanto portano a Ragusi. Nella città sono anime trenta milla, uomini da fazione tre milla, in gran parte forestieri; nel territorio sono anime venticinque milla, uomini da fazioni quattro mille. Per tutto lo stato loro mandano da cinquanta di suoi gentilomini a governar i luoghi loro soggetti, fra i quali non è altra città oltra Ragusi che Stagno; il resto son castella e villaggi, et l'isola

Meleda et l'isola di Mezzo. Il territorio tutto del stato loro comincia dalla bocca di Cattaro, et s'estende fino a cao Gomena lontano da Corsula dieci miglia verso Liesina, ch'è longo miglia cento, poco largo per rispetto, che il Turco possiede il resto. Gli abitanti della città sono assai civili et politici, et parlano tutti lingua Dalmatina et franca, ma non sono molto destri nel praticar con i forestieri. È vero, che molti di quei gentiluomini sono affabili, gentili et cortesi, et dimostrano belissima creanza, li quali sono quelli, che continuamente praticano per il mondo.

Spediti da Ragusi, fù dato dei remi all'aqua, et s'avviassimo verso Corsula, ma non passassimo quella sera il porto di Stagno, dove sorgessimo et dimorassimo quella notte nel monasterio di s. Sebbastiano dei fratti Zocolanti, il cui sito è vago, dilettevole a meraviglia, ornato di fertilissimi et ben coltivati giardini, come sono tutti i luoghi di Ragusei, nella giurisdizione dei quali è questo monasterio, il quale è lontano da Ragusi miglia venti; li quali religiosi asseriscono, che vivendo di limosine, come vivono, non potriano durare, se non andassero mendicando per il paese del Turco, ove trovano gran quantità d'elemosine ed hanno grazia del signor Turco di fabricar chiese et altre sue cerimonie essercitar; affirmando, che tutti i figliuoli nati di Turchi si battegiano subito nati, il che cede a grandissimo utile loro.

La mattina sequente, che fù il secondo giorno dell'istesso mese pigliassimo il camino verso Corsula, passando con tranquillità di mare e di vento la bocca di Stagno e la Zuliana, tanto pericolose ai naviganti, et venissimo a desinar a porto palazzo lontano da Corsula miglia venti, et arrivassimo a Corsula a venti ore, che sono miglia sessanta, ove dimorassimo fino alli otto del mese, che fù il giorno della Madona.

CURZOLA.

Hiace nel seno Adriatico nella provincia di Dalmazia un' isola chiamata Corsula di circuito di miglia ottanta, longa miglia quaranta e larga miglia otto, la quale dalle antiche scrizioni fù chiamata Corcyra Negra, perchè fra tutte l'isole circonvicine questa sola appar negra per la densità di boschi, che vi sono; o sia così detta a differenza di Corfù, che si chiama Coregra alba. È sopra una delle estreme parti di essa fabricata una città, chiamata istessamente Corsola, o sia perchè questa città è come un corpicciolo, che vuol dir circulo, o perchè essa abbi aquistato questo nome da qualcheduno dei condittori, o per qual si voglia altra cagione. Fù edificata secondo l'opinione di Dictis Cretense da Antenore, quando partito da Troja venne nel mar Adriatico, come s'ha detto di Antivari, il che è confermato da Sabelico, quando la chiamava Corcyra Melena, che vuol dire negra in greco. Et questa esser quella afferma Plinio nel libro della natural istoria nell'ultimo capitolo del libro, nel quale luogo egli et Strabone nel settimo libro dicono, esser stata edificata dai Guidii populi; il che per aventura potria esser, perchè Antenore ebbe seco diverse compagnie di popoli, fra le quali potranno essere Guidii, li quali fondorono la città; il cui sito è sopra un colle, ne altro v'è di piano, che la piazza, che il resto delle contrade sono tutte in riva et rotte. Il circuito può essere d'un terzo di miglio, e le muraglie sono antichissime et poste in pianura a torno a torno. Al dirimpetto

d' essa verso tramontana è la costiera detta Sabioncello, logo di Ragusei famoso per la copia di ponta di vini, ch' ella produce, la qual è oltra il canal marino, che ivi non è più largo, che un terzo di miglio. Era già gran tempo addietro questa città libera, et reggevasi come ora fà la città di Ragusi, ma stava ultimamente sottoposta o in prottezion del re d' Ungheria. I nobili, in mano dei quali stava il governo di tutta la città et isola, ellegevano il suo rettore o Corsulano o forestiero, come piaceva loro. Laonde quasi presaghi di dover sottomettersi alla devozione della republica, del novecento nonanta sei elessero per lo rettore un nobile Veneziano, come anco facevano molte città di Dalmazia; poi come si legge nei privileggi loro del mille quat'rocento venti il dì ventiquattro del mese di aprile la vigilia di s. Marco gli antedetti gentiluomini, che raggevano la città, dreciorno il vessilo di s. Marco, et chiamorno volontariamente il capitanio general da mar il clarissimo misser Pietro Civran, il quale pigliò il possesso, et diede loro il giuramento di fedeltà, come si doveria fare da per tutto et ai capitani anco da guerra, immitando tutti i prencipi moderni et la buona et antica milizia dei Romani; et da quel tempo in qua Corsula è stata et è alla devozione della serenissima signoria.

Nel consiglio di questa città sono admessi li gentiluomini soli passati anni diecisette; il quale consiglio non può essere fatto, se non sono congregati per lo meno al numero di cinquanta uno. Hanno giurisdizione di fare tre giudici maggiori, che giudicano insieme col magnifico conte misser Pandolfo Vallaresso in civil et in criminal, et in ogni uno da per se per una certa suma. Dappoi eleggono tre giudici minori, che giudicano ad una certa suma, et questi quasi sempre soglion star a giudicar per le ville. Et oltra molti altri ufficii, che fanno, eleggono ad ogni richiesta dell' illustrissima signoria un sopracomito; creano un camerlengo, il quale aministra l' intrada et spesa della comunità, la qual ascende alla suma di due milla settecento nonanta quattro lire; et si cava da diversi dazii, come sono quelli del vin, biave, pietre, pescaria, beccaria et altri et dalle affitazioni di diversi scoglietti; la spesa veramente di essa è di li.e due milla quaranta, la qual si fà in pagar medico, speciale, maestro di scuola, cancelliero, giudici et altri ufficiali, di modo che l' entrada è maggior della spesa ordinaria lire settecento cinquanta. L' entrada, che trahe la serenissima signoria da questo luogo, è di lira mille seicento sessanta quattro, la qual si cava dal dazio del trentesimo et dalla limitazione. La spesa veramente della serenissima signoria ascende a lire cinquecento quaranta, la qual va in pagar certi provisionati et due soprastanti, uno alle fabbriche l' altro alle munizioni, et in altre cose estraordinarie, di modo che l' entrada è maggior della spesa lire mille cento ventiquattro. Il magnifico conte poi si paga del quarto dell' entrade di alcuni beni posti sopra la detta isola, nominati beni del contado, li quali sono beni feudali, et questa intrada gli può valere ducati quattrocento all' anno, et stà in regimento tre anni.

Le famiglie nobili sono: Armeni, Rosanei, Gabrieli, Ismaeli, Niconitii et Zilii, Simenoti, Canavelli, Vidisii, Urbani, Petrei, Junii, Spagnich, Ostoi, Stella, Parpaci, Michieli, Budni, Vidali, Baranovi, Obradi; fra li quali ora non vi è ricchezza notabile, ma le maggior entrade ponno esser

di ducati tre cento, ducento, cento cinquanta et tal una di cen
manco, secondo la stagione, perchè el nervo quasi tutto consiste in
Dei popolari v'è qualcuno onestamente comodo, non d'intrada
qualche traffico; et d'opera manuali la povertà vive principalm
cioè marangoni et taglia piera, et nell'una et nell'altra sono molto
estri sufficientissimi. I marangoni fanno assai barcarezze et navigli d
sorte, perchè nell'isola è gran copia di legnami; i taglia piere m
mamente fanno facende assai, perchè nell'isola sono montagne di p
finissime, bonissime et in quantità, delle quali ne vanno un grandis
numero a Ragusi, a Cattaro, per tutta Dalmazia et altrove. Sono
altri, che attendono la marinarezza, et altri alle pescagioni et ad
cose, onde quasi tutti la passano bene. I traffichi sono pochi e di
chissima importanza, perchè non vi è nella città copia di danari;
quelli pochi, che si fanno, sano andar in Puglia per formenti, li
conducono a Corsula et in altri luoghi. Salano assai sardelle et
pesci, delli quali ne pigliano in quantità grande.

Sono nella città anime due milla cinquecento, delle quali
uomini da fatto cinquecento, et per l'isola sono altretanti; nella
sono sei villagi, et il maggiore è Blata, nel quale ponno esser da
cento venti fuochi, gli altri sono piccioli. Rende tutta l'isola comunem
ogni anno trentacinque milla quarte et più di vino buono et prec
Biave ne nascono per più di cinque milla stara Veneziani incirca, p
gli conviene comprar formenti forestieri. Sono in quest'isola molti ve
di torri et castella, et specialmente in villa Lombarda si ritrovano
vestigii d'un palaggio grandissimo edificato di pietre minute a qu
egualmente fatte et conciate con le ponte in sù et in giù con gran
tificio messe insieme. È ancora sotto la villa di Blata un campo a
et bello, che di fertilità contenderia con li campi dell'Egitto, se l'
d'una viva fontana non l'innondasse quasi ogni anno, nel mezzo
quale sono due pozzi, dalli quali rissorge l'aqua, ch'inonda et cop
prato oltra le pioggie, le quali cascano in abondanzia, comincianda
mese di ottobre fino quasi il mese di maggio, il perchè il prato
innondato quasi tutto il tempo dell'anno; et quando poi accade, c
mezzo il mese d'aprile le pioggie restino ad innondarlo, e che
possi seminar, il grano vien a perfezione fra cinquanta giorni al
cosa di non poca maraviglia. Fuori dell'isola nella parte che gu
verso ostro, cominciando dal capo di levante fin a mezzo l'isola, n
è porto sicuro ai naviganti, benchè siano molte spiaggie, vallette e
dutti per qualche tempo boni. A mezzo l'isola poi di fuori via si t
un porto chiamato Berna capace di ducento navilii, quantunque non
troppo sicuro per i venti da ponente, et da questo luogo fin'all'
capo d'isola di fuora via sono molti e diversi porti piccioli et gr
come Gherschiza, porto Carbon et altri quasi al numero di 30. S
la ponta dell'isola per ponente è una vallada grandissima, che fà il p
morto d'Anfratto di sei miglia indentro, la qual valle è amenissim
quietissima. Similmente dalla parte, che guarda il settentrione,
molti altri porti al numero di sette o otto. Non si diè restar di
ch'ella è da sì forte abbastanza per essere luogo lontano dalla t
ferma, perciò si doveria tenir con più cura per esser luogo d'impor

zia per lo passo; onde si faria fortissima, presidiandola et fortificandola di miglior muraglie, e faccendogli un cavagliezzo sopra il monte s. Biasio, ove è la chiesa lontana dalla città circa passa trecento, il qual cavagliezzo guarderia la città, il porto, et si fabbricheria con pochi dannari.

Alli otto di detto mese di settembre dopo desinare partissimo da Corsula nella detta galia Catarina, et con vento da tramontana assai prospero venissimo quella sera a Liesina, che fù di ritorno.

Alli sedici detto, che fù il sabbato partissimo da Liesina nella gallia Centana, et venissimo la sera medesima a Spalato spenti da un gagliardo sirocho.

Alli venti di detto partissimo da Spalato, et venissimo a Traù per terra, che sono miglia dieci.

Alli venticinque di detto mese partissimo da Traù, et venissimo a Sebenico il dì medesimo a mezzo giorno, dove stessimo fino alli ventinove detto.

Alli trenta di detto mese partissimo da Sibinico, et venissimo quella sera a due ore di notte a Nona nella detta galia Centana.

NONA.

Nona è città antichissima lontana di Zara miglia 12. Fù già ornata di belli edifizi et habitata da molti nobili, ma ora è rovinata et abitata da gente rustica, il che in gran parte procede da una angaria di guardar il campanil, ove stà la notte la guardia ordinaria, che chi loro la levasse faria inabitar quella città, et è per la maggior parte vacua. Ha il suo vescovo. È governata da un rettor Veneziano, Zan Battista Gritti. Giace tutta in marina, fa non di meno scalla in terra per due ponti assai longhi, fabricati di pietra, con i suoi volti, per li quali passa l'aqua, crescendo et dicrescendo secondo il suo corso. Le mura, che la circonda, girano passa ottocento, et sono debili et vecchie. Le porte dei due ponti, che sono portati in terra ferma, sono guardate da un contestabile con sedici soldati di paghe da guazzo ben ad ordine, che danno spesa di ducati trecento settanta all'anno. Gli abitatori sono tutti lavoratori di terra, et cavano dal territorio loro tante biave et tanti vini, che bastano per lo vivere di tutto l'anno a Nona et a suoi villaggi, li quali sono dodeci. Sono per tutto il territorio campagne bellissime da far feni, tutte in pianura, le quali, quando fossero coltivate, renderiano un'estremità di biave, ma stanno incolte per non essere lavorate a sufficienza. Sono nella città anime cento cinquanta, et uomini da fatto trenta; nel territorio veramente sono anime quattrocento et uomini da fatto cento. Il canale, che và a Novegradi, comincia da Nona; et dalla banda del canal sono le montagne della Morlaca dette Cattena Mundi, le quali credono molti, et è affermato dai scrittori, che questi monti siano un ramo delle alpi, che s'estende nel mar Adriatico. Questo monte dalla parte verso mezzo giorno è tutto sassoso et così aspro, che non si può caminar se non con estrema fatica. Dalla parte verso settentrion è terreno mole et opaco per la densità degli albori, et sono verdissimi pascoli. Gli abitatori tutti sono chiamati Morlachi, li quali hanno piuttosto aspetto ferino che humano, et stando ascosi presso le strade, rubano et assassinano i passaggieri, et i spogliano; et estimano gran laude il viver di rapina.

Vivono di late et formaggi, perchè tutto il suo consiste in animali, et sono gente di fede serviana et eretica, et sudditi del signor Turco. Sono sporchi et lordi, et stanno insieme con li animali continuamente. Dalla banda di quà del canal è la strada petrosa et così aspra di longa via, che la cavalleria non può cavalcare appresso la marina per un buon pezzo; onde trovando Euscochi in terra, non ponno esser seguitati dalla cavalleria fin a marina. Sono ancora in molti luoghi di quel canal molte caverne et vallette, nelle quali si salvano, quando sono persequitati dalle fuste, perchè giunti a terra, in qualche valle fondano le barche, et fuggono fra terra, et danno la peggio a chi li seguita, essendo gente di natura agile et molto atti a salir tra quei sassi e balze scosesi. Ne è cosa bona valersi di quelle brazzare armate contra Euscochi, perchè sempre avranno la peggior, ma vi vogliono fuste grandi, perchè in tutti i luoghi andaranno così le grandi come piccole, et in tutti i luoghi è tanto fondi da per tutto, ove praticano Euscochi, che v' andariano et galie e navi. perchè non bisogna pensarsi di prendere Euscochi, se non lontani da terra, perchè sempre i nostri averiano la peggior, come più fiate si ha veduto in fatto, che nel vero sono troppo agili et atti per quei sassi; et questo si dice di tutti i luoghi, ove possono andar.

Corre quel canal fino per mezzo Novegradi, et per una bocca stretta entra in un colfo, che gira circa dieci miglia, il qual verso ponente và a Possidaria, lontana da Novegradi tre miglia, nel qual colfo verso levante sbocca il fiume, che và ad Obbrovazzo, lungi medesimamente da Novegradi tre miglia, pericoloso d' andarvi con navilii come nemici, et d' ogni intorno pieno di altissimi boschi.

NOVEGRADI.

Giace Novegradi sopra un promontorio di sasso vivo, et dalle parti di ponente et ostro è circondato dal colfo dell' aqua marina, il qual è fra alti monti, alli quali però il castello di Novegradi è cavagliezzo, ancorchè sia situato nel mezzo delle valli, ond'è di sito inespugnabile. Verso tramontana et levante et la terra ferma, dalla qual parte ha la torre alta, che fù spianata al tempo della guerra, da questa parte si potria far qualche offesa alla detta fortezza, perchè da quella banda verso levante sono due revelini, li quali sono come scala al nemico d' ascendere nel castello; onde bisogneria o rovinarli, perchè sono debilissimi, o che si doveria alzarli et empirli di terra per far tutto un cavaglier alto, ben munito et perciò più gagliardo; et verso tramontana è un luogo, ove stà l' artelaria, ben discoperto et senza parapetto, al dirimpetto del qual in terra ferma è un sasso posto dalla natura, dove stanno coperti gli archibusieri del nemico, torriano la diffesa all' artelaria, di modo che non vi potria starne ne meno un bombardiero a scaricarla; perlochè si doveria scarpellar quel sasso, et far il parapetto al castello da quella parte. Et perchè il terreno, ch'è riposto nel corpo del castello, non stà saldo, et quando si scarica l' artellaria, manca sotto i piedi, et le mode, che la sustentano, si cacciano sotto fin a mezzo, il che avviene perchè il terreno è vacuo di sotto et quando fù empiuto, non fù ben amassato ne vi fù riposto buon terreno, a tal che un tiro d' artellaria lo passa d' un canto all' altro, e lo metteria in rovina, perciò bisogneria

fargli un terrapieno saldo et ben ammasato. Verso ponente e garbin è un pezzo di muraglia marza, che stà in cascar, la qual bisogneria reffar, per esser di non poca importanza, nelle qual tutte provisioni si doveria metter ogni cura et diligenza per esser questo castello d'estrema impor tanza et confin del paese del Turco.

Stà alla custodia di questo castello un castellano Veneziano, il magnifico misser Vido da Mosto, et il strenuo signor Iseppo Bordighelle dalla Motta capitanio con fanti, il qual è diligentissimo, et ha assai buona compagnia, il quale è degno d'ogni commendazione. Et perchè il castello, nel quale i soldati stanno a far la guardia, è fatto di tavole, di modo che quando soffia il vento da bora è portato fin dabasso nel castello, a tal che i soldati non ponno star alla sua sentinella, perciò è necessario in luogo di quel far un castello di muro. Gli alloggiamenti de' soldati sono così mal ad ordine, che tutti restano pieni d'aqua, quando piove, li quali per comodità dei poveri soldati si doveria acconciar. Il forno da cuoccer il pane, è talmente rotto et rovinato, che non si può addoperare. Alla porta, dove si fà la guardia, è necessario far un tavolado, acciochè i soldati possano star a dormire, et tener le arme al coperto, le quali stando al discoperto si bagnano et rovinano di tal sorte, che nelle occasioni non si ponno adoperare L'artelarie hanno i letti et le ruote marze, di modo che volendole scaricare andariano in pezzi. La campana, con la quale si risponde alle sentinelle, è rotta in più pezzi, et stà molto male, che una fortezza stia senza campana per rispondere alle guardie. Al tempo dell'estade patiscono d'aqua grandemente per quattro mesi, cose alle fortezze d'estrema importanza. Non sono medesimamente munizioni di sorte alcuna, et saria ben mettergli dentro della polvere et d'altre cose opportuni, et anco qualche quantità di biscotti, acciochè in occasione d'assedio et d'assalto i soldati avessero da intertenersi qualche giorno, che nulla v'è; li quali comprano il vivere di giorno in giorno. Non si potriano prevaler in tal occasione di quelli della villa posta al piè del castello, li quali non ponno patir, che quella custodia sia data ai soldati forestieri, perchè loro medesimi la guardavano et tirravano quel soldo; di maniera che sono di cattivissimo animo contra quei soldati, li quali non vogliono dar suffragio alcuno, et ricusano di dargli le vettovarie solite per i suoi danari, ne gli vogliono portar in castello, come sono obbligati, le legne et altre cose, et insieme gli usano ogni straniezza, principalmente perchè solevano loro stessi a modo suo guardar quel castello importantissimo per essere da quella parte confin col paese del Turco, che perdendosi, si veniria a perder tutto il contado di Zara, essendo tutte le altre fortezze di esso nelle mani del Turco, come Carino, Nadino et Laurana, che sono d'ogni intorno le frontiere del contado. Si doveria metter ogni pensiero per riparar quella fortezza di Novegradi, perciocchè quando il contado fosse nelle mani del Turco, la città di Zara non si potria mantenere senza el suo contado, il quale non solamente è il più bello et migliore di tutti i contadi di Dalmazia, ma quel solo è maggiore et importa più di tutto il resto dei territorii di Dalmazia, per essere tutto in pianura, fertile et di circuito di miglia cento.

Lontano da Novegradi dieci miglia venendo verso Zara è il castello

detto Polissan, nel quale stà un contestabile benemerito et dieci stradiotti di quelli, che sono dissegnati alla custodia di Zara, il quale castello è un ridutto dei villaggi circonvicini, ch'ogni volta, che prensentono corrarie di Turchi o altro disturbo, si salvano subito nel detto castello, nel quale quelle stanze, che furono fatte per essi stradiotti, sono tutte marze et rovinate, per essere fatte di tavole senza coperto di coppi. Però è necessario coprirle, acciochè non rovinano affatto, et che i stradiotti vi possino stanciare con i loro cavalli sicuri dalla pioggia e dal vento. Appresso è da acconciar il ponte, che và nel castello, ch'è tutto in rovina, nella qual reparazione al presente pochi danari basteranno; che lasciandolo andar di male, vi vorrà poi per necessità gran spesa.

ARBE.

Alli undeci di ottobre partissimo da Zara sopra la fusta del magnifico misser Nicolò Surriano, dal qual a signori sindici furono usate gratissime cortesie et amorevolissime accoglienze, et arrivassimo quella sera nel porto detto la Mandria non in tutto sicuro dai venti et da Euscochi, et il seguente giungessimo in Arbe a mezzo giorno. L'isola d'Arbe fù anticamente chiamata Sardona secondo l'opinione di Ptolomeo, Plinio et altri scrittori, sopra la qual erano due città, cioè Arbo et Collenta. Questa è ora destrutta, et si vedono solamente i suoi vestigi lontani dalla città miglia tre, i popoli delle quali sono a questo tempo raccolti in uno, et in memoria di ciò nelle processioni, che alla giornata si fanno, il clero d'Arbe porta due pennoni o croci. Quella circonda passa seicento, et è antichissima, et per la molta vetustà non si trova l'origine et principio della sua fondazione et edificazione; la qual prima che venisse nel poter dei signori Veneziani si reggeva a comunità, raccomandata però al serenissimo re d'Ungaria, et nel suo consiglio eleggevano i suoi rettori, che solevano essere onoratissimi personaggi. Onde si trova, che già gran tempo, il gran mariscalco della Sicilia venne a questo regimento, chiamato dalla comunità d'Arbe. Venne poi volontariamente alla devozion della republica del mille quattrocento e dieci, nei quali primi anni la serenissima signoria mandava rettori in Arbe quei, ch'erano eletti dal consiglio ordinario d'Arbe, ch'erano dei primi senatori, dei quali alcuni essendo in magistrato d'Arbe furono creati duci di Venezia, come fà menzione il Sabelico. Fanno oggidì nel suo consiglio tre giudici, che rendono ragione insieme col magnifico conte misser Lunardo Cigogna nelle cose civili, che nelle criminali non hanno voce; et quando bisogna creano il sopracomito, et eleggono altri suoi ufficiali.

Le famiglie nobili, che sono del consiglio, sono: Galcigna, de Dominis, Spalatini, Cernotta, Zudenich, Zaro, Hermolai et Radoevich, Nimira, Concira, de Signa, Scapda, Pacifici et Marinelli. Non ha la comunità intrada alcuna, perchè al tempo della dedizione il tutto donarono alla signoria, onde la camera fiscale scuode ogni anno da diversi dazi ducati seicento cinquanta incirca all'anno, et ha di spesa il medesimo; la qual si fà in pagar diversi salariati, et avanza solamente ducati trecento trenta, che sono mandati a Venezia per conto di limitazione. I

cittadini sono di costumi civili et politici, ne portano con loro tanta barbarie, come gli altri Dalmatini, et vivono d'entrade mediocre, non essendo molta ricchezza fra loro; le quali facoltà consistono in fighi, vini, poche biave, in animali, dei quali ne tengono grandissima quantità per la comodità dei pascoli, che gli sono concessi a livello dalla signoria insieme con i boschi, per i quali pagano ogni anno tre mille lire di piccole, che prima s'affittavano lire sei mille l'anno ad affitto semplice, di che andavano grossi debitori, come appareno oggidì, et perciò supplicarono d'averli a livello, come gli fù concesso. Di quali danari anco gli è concesso dal dominio il sallario del medico fisico et del maestro di scuola fin alla summa di lire quattrocento. I pascoli concessigli sono poi divisi fra loro dal magnifico rettor ogni dieci anni, secondo la condizione, necessità et qualità degli uomini, costumandosi di darne a goder ai gentiluomini per lo più per seicento animali et ai popoli et contadini per cento, ma ne danno manco anco assai secondo il parer di quel magnifico rettor, che i divide, che sono divise in quattro poste, chiamate da loro quattro mandre. Pascolano gli animali tutto l'anno, verno e state, ne mai o sia nevi, vento o pioggia i riducuno al coperto; et questo avvien, perchè sopra l'isola la neve non dura mai più di venti quattro ore sopra la terra, cosa notabile e degna di memoria.

Circonda tutta l'isola miglia trenta, et sopra d'essa vi sono sparse assai case, una non molto lontana dall'altra, ma ville non sono salvo che una di quaranta fuoghi, et si chiama Liparo. Produce buona quantità di vini et per suo uso a sufficienza, ma poche biave et pochi fighi, dopo che gli anni passati i figari furono seccati dal freddo. È tutta l'isola bella, amena et vaga; ha bellissime caccie; è copiosa d'aque vive, et fra le altre ha un fonte limpidissimo, che fà maccinar un molino state et verno, et per essa si vedono sparsi musaichi et fondamenta di mure antiche, che danno indizio, che altre volte vi sia stato qualche castello, et intorno intorno ha molti porti; ma quelli, che sono nel canale, ch'è fra essa et la Murlaca, non sono usati per dubbio di Euscochi et Malandrini; ma verso maistro è il porto chiamato la valle del Badoer, il porto s. Cristoforo, valle secca, sancta Margarita, la ponta di capo di fonte, porto Campera, valle di s. Pietro, varda scoglio, ponta di Sazigno et valle di Leparo, ch'è in capo dell'isola. Dall'altro capo dell'isola verso sirocco è un canal fra l'isola et un scoglio chiamato Misgnach. Sono sotto Arbe due altri scogli, uno si chiama l'Arta et ha un porto detto s. Gregorio, l'altro si chiama Golli con un porto detto Tarina; questi sono abitadi da pastori, che tendono agli animali, che pascolano sopra. È sotto Arbe una parte dell'isola di Pago per quindeci miglia di longhezza, sopra la quale sono due porti, Tavernelle et Novaglia, dalla qual parte dell'isola di Pago cavano il vivere molti Arbesani, altrimenti stariano male per essere gran povertà fra gli popolari et habitanti del luogo, non essendo molti trafichi, et il maggiore è quello della lana, dal quale vive et si mantien la povertà.

Sono in tutta l'isola et nella città anime tre mille cinquecento solamente et trecento fuoghi. Era per l'addietro questa città molto più abitata et frequentata, ma dopo che la montagna della Murlaca cominciò ad dishabitarsi per i danni, che facevano Euscochi et Martolossi,

et massimamente doppo la dissolazione della città detta Scisa comin-ciorno in Arbe a mancar i traffichi et le vettuvarie, ch' erano portate di continuo dai Murlachi, di modo che et i navilii, ch' erano molti, li quali navigavano in Puglia, nella marcha et in diversi luoghi, portando diverse merci, che venivano dalla detta Murlaca, restorno di navigare, et a questo modo cessorno i traffichi et l' impoverì et si dissabitò la città d'Arbe. La città et l' isola è poco lontana da Segna. Saria bene, che attorno le mure fussero fatte le guardie la notte per ogni buon rispetto, la qual provisione si potria far in questo modo, cioè siccome dormono ogni notte nove uomini in guardia nella loggia senza proposito pagati da populo d' Arbe, così se crescessero altri nove appresso quelli, et farli far le sentinelle attorno le mura, il che saria necessarissimo.

PAGO.

Alli 21 ottobre partissimo d' Arbe sopra bregantino di Nico No-vello accompagnati dal bregantino di Dimitri Greco; et quando fussimo circa quindeci miglia lontani d' Arbe, fussimo assaliti dal vento di buora, che dava in prova, et n' impediva il camino, onde fussimo sforzati pigliar porto in un luogo sotto la Murlaca chiamato porto Titina appresso Scisa, la qual è una terra dissabitata, et già ventisei anni minata et distrutta dai Turchi, et era del conte Zuanne Frangipane di Corbavia. Sono ancora in piedi tutte le case discoperte, et v' è ancora una chiesa, ma le pale degli altari sono state tolte da quelli di Pago, et riposte nelle loro chiese; et è ancora la torre, ch' era la fortezza di quel luogo, et molte di quelle case sono alla riva della marina a guisa di maga-zeni, onde si comprende, che Scisa fosse assai buon luogo et mercan-tesco, come anco affermano quelli da Pago et d' Arbe, che da quella avevano gran utile et agiuto. Stessimo in quel porto tutto quel giorno, la notte et il dì seguente fino dopo mezzo giorno, nella qual ora parve, che il tempo fusse aquietato, onde salpassimo et partissimo per andar a Pago, et quañdo avessimo fatto tre miglia di camino rinforzò la buora, cacciandone per puppa cōn grand' impeto, di muniera che nell' en-trar dalla ponta del canal, che và a Pago, havessimo fortuna di vento et di mar non poca. Arrivassimo finalmente a Pago sulle ventidue ore, il qual pasazo d' Arbe a Pago è di miglia trenta. L' isola di Pago fù comprata per la signoria dal serenissimo rè d' Ungaria del mille quattrocento nove, nel qual tempo cominciò la republica aver signoria in Dalmazia, et comprò medesimamente la città di Zara con tanti da-nari. Circonda l' isola cento miglia, et larga fino sette, otto et nove miglia, et quasi in mezzo d' essa è fabbricato il castello chiamato istes-samente Pago, il quale fù principiato già ottanta anni, et ancora non è dal tutto fornito. È circondato di belle mura non del tutto fornite, le quali girano circa quattrocento passa, et ha alcune strade tirrate a linea retta, di maniera che per terra picciola è bella et vaga. Non era anticamente quel castello fabricato nel luogo, ch' è al presente, ma in un alto sito discosto da questo un miglio, dove sono ora i magazeni del sale, li quali sono fatti dalle proprie case, ch' erano già abitate da quelli di Pago, et fù trasportato da quel luogo a questo, perchè i

Zarattini al tempo delle ribellioni loro tre fiate rovinavono et distrussero Pago fin alle fondamenta; onde per ridurlo in maggior sicurezza, che non era, et per salvar la vita et le facoltà di quei fedelissimi sudditi la serenissima signoria fabbricò il luogo nel modo, ch'è.

Hanno Pagesani una valle, ch'è di circuito di cinque miglia, che fà un'estremità di sale, che sono le vere entrade di quei habitanti; si và atterrando, et è già talmente atterrata, che i marinari non ponno andar ai magazeni per caricarsi di sali, ne si può andar a riva con legni armati ne con marcilliane o con altre barcarezze, massimamente nel calar dell'aqua; però si doveria provedere, che i cavacanali continuassero cavar, et tanto più, quanto un buon cavamento dura poi cinquanta anni, senza che s'abbi bisogno di cavar, altramente le burchielle non potranno andar ai magazeni a caricar i sali et portarli ai marani, et la navigazione di quella valle sarà del tutto impedita, cosa di non poco pensiero per lo cavar i sali della valle con poca spesa et fatica.

Gli abitatori del castello sono divisi in popolari et nobili, li quali soli entrano in consiglio et governano la comunità esclusi i popolari. Eleggono nel suo consiglio il sopracomito, quando così gli è comandato dal dominio, et fanno i suoi giudici et altri ministri et ufficiali publici di chiese, di fonteghi e d'altri maneggi. I giudici della corte minor giudicano da per loro cause di poca suma, et quelli della corte maggior giudicano insieme col magnifico conte misser Zuane Bondumier nelle cose civili solamente, ma nelle criminali non hanno voce, il qual magnifico conte elegge di sua autorità due del popolo, che vedino i conti delle amministrazione fatte per i nobili. Non ha la comunità entrada alcuna, ma la signoria gli concede d'anno in anno cinquecento mozetti di sale con autorità di venderli a Liesina, di che cavano circa ducento ducati, et d'essi pagano il medico, il chirurgo, maestro di scuola et altre sue spese necessarie. Le famiglie nobili sono: Spircevich, Discovich, Mircovich et Cassich. Sono restate estinte molte altre. Sono tutti poveri eccetto due case, una dei Mircovich l'altra dei Cassich; il che avviene, perchè l'isola è sterilissima, nuda et senza boschi, di modo che non vi è un albero da far legne salvo in un luogo, dov'è un piccolo boschetto lontano da terra due miglia, il quale è banditto et dividato tagliar per riservarlo a qualche grande occasione et bisogno, et questo, perchè l'isola è talmente sottoposta al vento di borra, che discende dalla Murlaca, che non lascia produr un albero.

Il colfo è pericoloso quasi di continuo dalla fortuna di detto vento di borra et da Euscochi, che vanno depredando quanti navilii incontrano in quel colfo, di modo che rare volte vi vanno navilii se non a posta e rari; et per essere questa terra di Pago incolfata et fuori di passo, non ha traffico alcuno, il che cede a gran danno degli abitanti. Et dopo che fù rovinata Scrisa, et che la montagna della Murlachia è disabitata per un spazio di cento miglia, cioè da Segna fin ad Obbrovazzo, gli Euscochi, Martelossi et Turchi fanno tanti danni, che hanno fatto disabitar l'isola, perchè non essendo legne sopra l'isola, Pagezani sono sforzati andar per legne sopra la montagna della Murlaca, et la maggior parte vengono presi o morti dai Martolossi, a tal che doppo la perdita di Scrisa sono stati presi et morti più di quattrocento uomini da Pago. Et per questa

cagione principale l'isola è così deserta; perciò nella città non sono più di settecento anime, et uomini da fatto cento. Per la qual carestia di uomini l'isola resta incultivata in buona parte; et quella, ch'è lavorata, è poco fertile, perchè il vento di bora gli fa grandissimo nuocimento, di maniera che non produce biave per un mese dell'anno, ma fà vini quasi per suo uso, massimamente quando la buora non bruccia le vigne.

Tengono molti animali per la comodità dei pascoli, li quali sono gran sollevamento et sostentamento della povertà loro, che stanno la state et verno alla campagna, ne sono mai posti al coperto. È vero, che non neviga mai sopra quest'isola, se non in capo di venti o ventiquattro anni una volta, et poscia non dura mezzo giorno sopra la terra, perchè è disfatta et portata via dal vento, il quale però è cagione, che molti animali muorono, et a Pavesani resta un sussidio solo, ch'è la grandissima quantità di sale, che fanno.

Hanno molte saline belle et tutte di particolari da Pago, che fanno lavorare et incanevar i sali a tutte sue spese; et coloro, che le lavorano, hanno la mettà del sal che fanno, et l'altra mettà è dei patroni delle saline, delle quali porzioni tutte sì quelli, che lavorano le saline, come i patroni d'esse danno tre quarte al dominio, et un quarto è suo libero; le quali tre quarte gli sono pagati dall'ufficio del sal a soldi trenta tre il mozzo, et ogni mozzo è stara dodeci Veneziani, che vien ad essere cinque per cento, et per nolo di condurlo a Venezia paga il detto ufficio soldi cinquantacinque per mozzo, a tal che ogni mozzo vien a costar alla signoria lire quattro soldi otto; et come è condotto a Venezia in doana, il dominio cava per ogni mozzo ducati ventiuno et un quarto, li quali tre quarti importano tanto, che il rittratto di essi; rende a questo modo circa ottanta mille ducati all'anno; la qual quantità di sali può ascedere un'anno per l'altro a mozza sessanta mille. Il quarto veramente, che resta ad essi di Pago, è da loro spedito a Liesina, che così gli è concesso dalla serenissima signoria, et ponno cavar circa due mille ducati all'anno. Aveano per l'addietro licenzia di spedirlo anco a Narenta et a Macarsca, ma dal mille cinquecento cinquanta gli fù devidato, et data quella gabella ad un Fabrizio Salvaresso, dal qual ha la signoria ogni anno ducati novemille per tali sali, che gli dà a spazzar a quella scala, il che cede a gran danno dei Pavesani, perchè quando potevano andar a quella scala con i sali, oltra la gran quantità dei sali, che spedivano, mettevano il cavedale in altre merci, come formenti, lane, mieli, cere, schiavine, formaggi, pellami et diverse altre cose, che sono portate a quella scala dai Murlachi et dai Turchi, di modo che fra il spazzamento del sal et il traffico, che facevano Pavesani, potevano viver comodamente. Si faceva già alcuni anni maggior quantità di sale, perchè erano altre saline dall'altra banda delle valli verso la Murlaca lontane da questa forse cinque miglia, et fra queste et quelle è terra sola senza che vi sia aqua o valle, ma per una bocca dell'isola entra un canal che fà un altra valle discoperta, per la qual bocca venivano i Murlachi a cento, ducento et trecento alla volta, et tollevano il sal sopra le saline per forza. Alla guardia della qual bocca vi fù posta una barca armata, gli uomini della quale furono tagliati tutti a pezzi dai detti Murlachi. Onde essendo rubati i sali da quella banda, et facendosi anco per

quella bocca molti contrabandi, furono dismesse quelle saline, et fu deveduto, che non si potessero più lavorare, et a patroni d'esse furono concesse alcune valle et piani, li quali godono oggidì.

Cava la signoria ogni anno della camera di Pago ducati settecento quaranta, li quali traze dall'erbadigo et da diversi dazi; la qual camera ha anco di spesa quel medesimo, anzi la spesa è maggiore dell'entrada ducati trenta quattro in circa.

Resta dir solamente, che per l'isola sono otto ville, ma quelle verso Segna sono poco habitate, perchè gli Euscochi sono di continuo a far danno. È poi Novaglia, ch'è in quella parte dell'isola, ch'è sotto Arbe, la qual è la miglior parte, che sia. È nell'isola una valle detta Cesca, nella quale fù già una città chiamata da Plinio Issa, non ignorabilis civitas, le cui vestigie si vedono hoggidì parte sotto aqua et parte in terra, con mura et musaichi bellissimi. V'è ancora un aquadotto longo più di otto miglia, per lo quale era condutta l'aqua d'una villa detta Colane fin alla detta città d'Issa, nel qual aquidotto fù trovato pochi dì sono un canone di piombo, sopra il quale erano scritte queste parole: Calphornius Pisanus, dal che si comprende, che l'isola fusse colonia di Romani com'era Zara città a quella vicina.

Alli ventiotto di detto mese partissimo da Pago, e ritornassimo in Arbe sopra la fusta del magnifico misser Hieronimo Contarini capitanio delle fuste, dal quale fù usata ai signori sindici gratissima accoglienza et ottima compagnia, et havessimo bon viaggio et presto con siroco in puppa; ma il sindico Giustiniano per vedere l'isola et diverse antichità andò a cavallo fin a Novaglia, et poscia traghettò il resto del viaggio nella fusta del magnifico Suriano.

Alli ultimi di ottobre partissimo d'Arbe nella detta fusta del magnifico capitanio, et venissimo in quattro ore a Veggia con sirocco prosperissimo, passando la bocca di Signa, solita far grandissima fortuna, senza mar ne vento contrario; il quale parizzo è di miglia trenta.

VEGGIA.

La città di Veggia fù anticamente fondata da un re chiamato Curico, dal quale la città et l'isola prese il nome, et perciò oggidì è chiamata Curicta, come ne fà menzione Ptholomeo et Plinio, affirmando ambidue, che furono nell'isola già tempo due città, cioè Veggia, che in lingua schiava vien detta Cherch, a similitudine del vocabalo latino Curicum sive Curicta, et Fulfinium, che ora è Castel Muschio, detto in lingua schiava Omisal. Giace l'isola di Veggia sotto la provincia dell'Illiria; è in sito comodissimo per esser nel mezzo di Segna et Fiume città di Croatia, dalle quali è lontana sette o otto miglia et in un luogo manco di un miglio da tener a tener, però si stringe con la terra ferma; et attorno l'isola da per tutto sono porti capacissimi, valli belissime et sicuri ridutti ad ogni navilio. Aveva saline eccelentissime, le quali oggidì non si lavorano per i gran contrabandi, che si faceano di sali in terra ferma. Ha boschi da legne grandissimi et utilissimi, delli quali se ne conduce gran quantità a Venezia, ma vanno tuttavia mancando, et passarà poco tempo, che gli habitanti dell'isola ne avranno bisogno, se non si fà provisione. Ha ancora pascoli amenissimi et territorio fertile di grano,

vino et oglio, et specialmente i contadi di cinque castella, che vi sono sopra, cioè Castel Muschio, Dobrigno, Bexa, Verbenico et Dosbanizza, che sono fertilissimi di modo, che tutta l'isola produce biave per sei mesi dell'anno et vini per uso suo et d'altri, perchè si raccogliono oltra venticinque milla quarte di vino all'anno. Si cavano ancora ogni anno da questa isola cinque o sei navilii di cavalli poledri piccioli per la Marca et reame di Napoli, et vi si potria nudrir medesimamente di buone razze di cavalli Crovati. Vi è la città, nella quale sono anime tre mille, et uomeni da fatto settecento; et le castella sono dieci, nove villaggi boni et ben popolati et molti casali et habitationi, a tal che in tutta l'isola sono anime otto milla, et huomini da fatto mille novecento. Gira il suo circuito miglia cento, largo al più miglia dodeci et quindeci; et per essere così vicina a Segna, è spesso molestata da Euscochi, et specialmente dalla banda di Besca, Verbenico et Castel Muschio, che sono più vicini alla terra ferma. La città di Veggia veramente è situata appresso la marina in luogo bello et aperto sopra un colle quasi tutto piano, et circonda un miglio; è benissimo populata di modo, che in essa particolarmente vi sono anime tre mille, et huomini da fatto settecento cinquanta. Gli habitanti parlano lingua schiava ma differente dall'altra, di maniera che hanno un idioma proprio, ch'assomiglia al calmone, ma tutti indifferentemente parlano italiano francamente. Sono politici, et hanno molto miglior costumi degli altri Dalmatini; et quando più sono vicini degli altri a noi, tanto maggiormente s'approsimano ai costumi d'Italia. Le donne sono naturalmente bellissime, amorevoli, festose et inclinate molto alle cose venerie.

Fra gentiluomini et popolari è pace et amorevolezza grandissima, che non è poco, et questo luogo solo ha questa ventura, che procede forse da buon governo loro. Nel consiglio entrano tutti i gentiluomini da venti cinque anni in su; et di più onorati sono creati ogni anno a bozolo et ballotte due giudici. V'entrano ancora sette tribuni del popolo, li quali sono creati in vita, et da tutte le fazioni reali et personali sono liberi; sette capi di zatta, li quali si muttano ogni anno; due avvocati, un sindico, un proveditor della fabbrica della chiesa cathedrale et un fontegher, tutti del popolo. Gli ufficii, che si creano nel consiglio, sono: tre procuratori di chiese, fradaglie et ospitali; quattro avvocati, due nobili e due popolari; due sindici, un nobile et un popolare; i sette tribuni della plebe et i sette capi di zatta, quaranta giurati in vita, li quali vanno investigando i furti, che sono commessi alla giornata, et sono poi esaminati con giuramento dal magnifico proveditor misser Maffio Ghirardo, et sono creduti senza altro, stimano i danni, che vengono fatti, et sono di gran bneficio alla università. Creano ancora ventiquattro saltari, che fanno quel medesimo ufficio per lo territorio, che i giurati fanno per la città, et altri tanti sono creati per ogn'uno dei cinque castelli sopra nominati. È convocato il consiglio nel palazzo pretorio alla presentia dei magnifici proveditori misser Gerolamo Zorzi e camerlengo.

Le famiglie nobili, ch'entrano in consiglio ordinariamente, sono: Zettina, Marcovichia, Grabia, Bora, Schinella, Budistavich, Cicuta, Stasis, Suanich, Tphico, Bartolin, Fogietta, Parcich, D'Asprest, Rinaldi, Crajis, Bormasina et Biasia, fra li quali non è molta ricchezza, perchè nissuna

passa ducati trecento d'entrada. Il vivere della povertà è molto
usto, perchè l'isola ha assai luoghi sterili et sassosi, ma si preva-
no molto con le rasse, perchè son pochi, che non facino quel traffico,
za il qual stariano male. Sono poi alcuni ma pochi, che trafficano in
lia et nella Marca. Ma quando l'isola era governata a comunità, la
le si regolava per due consigli, l'uno maggiore, nel quale intraveniva
o il popolo et i gentiluomini, l'altro minore di venticinque eletti ogni
o per lo maggior consiglio, i magistrati loro erano conte, visconte,
ese et due avvocati. Il conte era in suprema dignità et honoratis-
o; come signore haveva molte honoranze, nondimeno non poteva
a alcuna senza il consiglio oltra le giuditioni a lui limitate. Stava
anno in dignità, ma reservava sempre il titolo, et per questa cagione
l conte, ch'era in magistrato, si chiamava comes regens a differentia
quelli, ch'erano stati ma usciti d'uffitio. Hebbero i Viglesani tal modo
governo dalla republica, alla quale come tributari pagavano ogni anno
trina, manza o regalia, di che n'appar istromento publico del mille
o trenta tre, perchè l'isola fù molte volte depretada dai corsari,
i quali fù liberata il giorno santi quaranta del detto millesimo, la
l solennità è festeggiata in Veggia con grandi ricchezze ogn'anno.
tal cagione et a perpetua memoria della sicurtà et beneficio rice-
et per allegrezza d'aversi sottoposti sotto l'alli di s. Marco i Ve-
ni di comune concordio, spesa et con publico consenso dell'università
corono una chiesa; da che si conosce chiaramente Veggia fin a
tempo essere stata soggetta alla serenissima signoria, et haver
o la forma del governo predetto dalla republica, perchè tutte le
enzie, che si facevano nell'isola, s'appellavano a Venezia, come s'ap-
avano l'altri sudditi, il che si comprende da un ordine vecchio reggi-
to nel statuto di quella comunità del mille trecento quaranta sette,
proibisse potersi appellar senza licentia della comunità di Veggia,
ochè le scritture fossero levate in forma autentica; di modo che sono
quattrocento venti et più, che l'isola di Veggia era sottoposta ai
ori Veneziani, la qual sotto quel primo governo era molto più ricca
otente. Et s'attrovavano in quell'isola oltra il vescovado sette abbatie
ate et altri monasterii et chiese largamente dotate. Il territorio
più fertile, il quale faceva l'isola abondante d'ogni cosa, ma per la
cità et crudeltà dei tirrani l'isola fù depopulata, et la terra divene
atica, perchè l'aggricoltura fù allora abbandonata, essendo gli uomini
pre occupati nei servizi dei tirrani, dalli quali fù signoreggiata. Si
a per istromento publico, che fin al 1248 era conte a Veggia il ma-
co misser Marco Contarini, et suoi consiglieri erano misser Zuan
arini et misser Giacomo da Canal; onde manifestamente appar, che
la di Veggia non fù solamente tributaria, ma soggetta al dominio
a lui possessa. Dal 1260 poi fù data in feudo dal serenissimo misser
neto Zen dose di Venezia ai nobili Zuan Schinella, Bortolamio, Fe-
co et Pietro fratelli, che furono del conte Bartolomeo, et a Guido
iolo del conte Guido et ai loro eredi maschii, il qual era un paren-
grande et ricco, al qual la signoria diede l'isola in feudo, perchè
sero cagione di diffenderla, perchè aspettava di continuo d'essere
atada dai Tartari; per lo qual feudo giurorno di diffender l'isola

con ogni sua spesa d'ogni invasion di persone eccettochè le teste corronate, et di ricever benignamente tutte le galie et ogni legno armato Veneziano, et haver amici per amici et nemici per nemici, et di non contrazer familiarità con alcuno corsaro o rubator del mare, et di pagar per recognizione del feudo lire novecento all'anno di piccoli, et quando la serenissima signoria armasse da trenta gallie in su, erano obbligati armar una gallea degli uomini dell'isola a tutte sue spese, et andar uno di essi conti in persona in armata; et mancando gli heredi mascoli il stato si devolvesse alla signoria; la qual obbligazione fù continuata fin al mille tre cento cinquantacinque, et armarono Veglesani contra Genovesi et contra Zara fra questo tempo. Et si trova, che fin dal mille ducento vinti nove et avanti ad ogni beneplacito dei signori Veneziani, et specialmente nel tempo del serenissimo misser Giacomo Thiepolo dose, armorono Veglesani una gallia ai servizi della republica. Nel mille dusento sessanta Bella re d'Ungaria fù cacciato dal reame per i Tartari, li quali avevano occupato tutto il suo paese per forza et spogliatolo del suo dominio. Fugendo di porto in porto, capitò in caso nell'isola di Veggia, dove ritrovò quei conti, che poco avanti erano stati investiti per la signoria di Venezia, li quali si adherirono a sua maestà regia dubitando, che Tartari non avessero a traghetarsi nell'isola per avere un tal istrumento da poter spinger nel reame, et per una colta universale cavarono detti conti dall'isola marche venti milla fra oro et argento, li quali secondo antica consuetudine dell'Istria et Friuli s'intendevano otto lire di piccoli per uno, ch'erano lire ducento sessanta mille, col quale suffragio il re Bella ritornò in regno et in remunerazion del beneficio ricevuto donò a detti conti la città di Segna con le sue giurisdizioni et pertinentie, per la qual città si fecero baroni regii, et per quanto aspettava a Segna erano obbligati alla maestà reggia, et per l'isola di Veggia alla signoria. Li quali conti da principio, ch'ebbero Segna, per la natural inclinazione et conformità di costumi barbari cominciorono a corteggiar come baroni et seguir la corona d'Ungaria, et a poco a poco alienarsi dall'antica obbligazion della republica, perchè dopo la morte del re Bella andarono al successor Ladislao, dal quale impetrorono confirmation di tutto quel, che li aveva donato il re Bella; nel qual privileggio fecero aggiunger ancora dell'isola di Veggia, la qual non era contenuta nel privileggio del re Bella. Successe poi il re Ludovico, il quale fece molte guerre con Veneziani, et in quella guerra lasciò molti luoghi di Dalmazia, il qual ancora a richiesta et supplicazion dei prenominati conti confirmò per suo privileggio quel del re Bella et di Ladislao suoi predecessori, dilatandosi in molte clausule anco circa l'isola di Veggia, che non erano nei primi. Nella pace, che seguì poi fra quella maestà e la republica nel mille trecento cinquanta per ultima convenzion fù terminato, che tutti i luoghi di Dalmazia et Veggia anco fussero restituiti a sua maestà per cessar da ogni scandolo, avegna chè avantichè la nazion Ungara venisse alla fede christiana, la republica possedeva il dominio di Dalmazia et di Crovatia; ma la condition delle guerre sol romper ogni ragione, et farsi la legge con la spada. Et ben che tal convention et accordo fusse seguito, non dimeno non furno appena asciute le scritture, ch'el predetto re Ludovico concitò il signor di

Padoa a mover novi insulti a Veneziani, prestandogli ogni favor, et per tal rispetto l'accordo non hebbe mai luogo, avendo il re rottala fede, et così restò tutta la Dalmazia sotto la signoria. Ultimamente poi un altro Ladislao ultimo, che fù re d'Ungaria et di Napoli, vendèle sue giurisdizioni della provincia di Dalmazia alla republica per cento mille ducati, come appar per scritture autentiche di quei tempi, di modo che alla corona d'Ungaria non è restata raggion alcuna della provincia di Dalmatia. Non è alcuna scrittura non privileggio fatto avanti l'imperator Sigismondo, dove sia nominata la casa di Francapani, et apertamente si vede dal privileggio del re Bella fin a quel ultimo di Sigismondo imperator, che mai non furono nominati, salvo che egregii nobiles di Veglia, perchè con verità l'origine loro non fù d'altro luogo, che nasciuti gentiluomini di Vegia come gli altri; et al tempo, che Veggia si regeva a comunità, per lo più loro erano creati conti, tenevano il magistrato, et regevano l'isola. Il nome veramente di Francapani naque dal tempo di papa Martin in poi, che essendo andato il ban, che significa vicerè, Nicolò, padre del conte Zuanne ultimo a Roma per sua divotion, come onorata persona et signor stimato fù dal papa Martino benignamente visto et raccolto. Et intendendo sua santità, ch'egli era conte di Veggia, gli disse, aver letto in alcune croniche Romane, come alcuni fratelli Francapani, che furono di sangue antico Romano e del parentado di s. Gregorio, andarono ad abbitar l'isola di Veggia, dai quali erano nasciuti quei conti, et donogli l'arma, che sono due leoni d'oro, che frangono insieme due pani, essendo l'arma antica di conti di Veggia bianca et rossa per mettà con stelle d'oro in campo bianco. Lasciò questo ban Nicolò dopo di se nove figliuoli, et divise l'entrade del stato in nove parti, di maniera che rimasero poveri signori, et possedevano Segna et l'isola di Veggia però indivise, per la quale non pagavano più il feudo, ma l'avevano messo in obblivione. Et per la negligenza, che molte volte si suol avere nelle cose publiche, non fù curato troppo da Veneziani, il perchè quei conti riputavano l'isola esser di loro diretto dominio, ne più osservavano l'antiche consuetudini et obbligationi contenute nel privileggio, ne meno davano al rè d'Ungaria alcun censo o recognizione per tal isola. Ma poi che il conte Zuanne ebbe per sua parte del stado l'isola di Veggia del 1452, si mise sotto la protezion di s. Marco, era mal voluto da tutti et specialmente dai propri fratelli, dalli quali dubitava, che non gli fusse tolto il stado, come il conte Sigismondo suo fratello andò per toglielo, ma non gli riuscì il partito; et per mostrarsi fedelissimo alla signoria et suo antico gentiluomo s'accasò con una gentildonna Veneziana, dicendo di voler morire alla devotion de'signori Veneziani, perchè conosceva, che l'isola era uccellata dal rè d'Ungaria, et importar grandemente al stado Veneziano per la vicinità dell'Istria, isola di Cherso, Arbe et Pago; ma l'intenzione, ch'el mosse, non fù per essere più affecionato ai Veneziani, che alla corona d'Ungaria, ma per batter i fratelli, et per mostrargli d'avere spale dalla republica. Et per voler accrescer questa tal opinion con maggior efficcaccia, fece publicar un testamento, per lo qual non avendo heredi mascoli, lasciava dopo la morte sua l'isola di Veggia alla signoria; il che fece, per tuor agli fratelli ogni speranza del stado.

Abbattuti con queste arti, et come ambicioso d'accrescer il stado, et inclinatissimo alle voglie regie, per non degenerar dall'antico costume dei suoi progenitori, che dopo investidi dell'isola cercorno d'alienarsi pian piano dalla republica, conoscendo, che il rè Matthia d'Ungaria era in gran guerra con l'imperatore Federico, propose a sua regia maestà senza saputa de' signori Veneziani d'assaltar col suo esercito alcuni luoghi imperiali; onde ebbe lettere et patenti dirette a Maierblas et ad altri suoi capitanii, ch'havessero a diffender conte Zuanne contra qualunque cercasse d'infestarlo, et le terre tutte, ch'egli prendesse dell'imperator, fussero sue libere; et questo fù del 1460. Et per mostrarsi deditissimo a quella corona mandò il conte Anzolo ai servizi di sua maestà, dove ancora finì la vita. Et prese esso conte Zuanne alcuni castelletti dell'imperator improvisamente. Di che la cesarea maestà mandò a dolersi con la republica, che un suo vassallo gli movesse guerra senza altra cagione, avendo seco bona pace; et poi spedì gente a recuperar quei luoghi, ch'erano stati presi. Deliberò poi quel perfido tirano tenir pratica stretta con Ferdinando re di Napoli, et volse mandar ai suoi servitii il conte Nicolò suo figliuolo, ma gli fù disturbato tal pensiero dal magnifico misser Francesco Morosini, ch'era rettor a Zara, dal quale anco il detto conte Zuanne fu ripreso et ammonito del suo errore, perchè tutto ciò era per disbrazzarsi dalla serenissima signoria. Dopo scorso un poco di tempo, et fatte le nozze d'Ungaria, parendogli aver l'appoggio del socero et del genero, mandò un suo ambasciator al rè Ferdinando per onorar la nozze della figliuola, et persuase a sua maestà, che dovesse ricercar dal rè d'Ungaria suo genero d'aver la città di Segna. Mandò medesimamente ambasciatori in Ungaria, mostrandosi fedelissimo di quella corona; volendo in questo modo farsi benevole quei principi, alziar la cresta, et alienarsi del tutto dalla devotion della republica. Tenne ancora pratica per mezzo del duca di Ferrara di maritar il conte Nicolò suo figliolo in una figliola del duca di Urbino, sperando con quel mezzo intrinsicarsi col rè Ferdinando, ma il duca di Urbino savio et prudente non volse concluder le nozze, perchè erano tentate senza saputa della signoria. Onde sdegnato il conte Zuanne, et vedendo, che per mezzo del figlio non si aveva potuto far uomo del re di Napoli, cercò per distaccarsi in tutto dalla serenissima signoria di maritar la figliuola in un cugino dal rè d'Ungaria, promettendoli l'isola in dotte dopo la morte sua, esseredando il figliuolo dalla succession paterna, asserendo, essere mal sano, et non aver a vivere molto tempo; ma il rispetto fu, ch'essendo il figliuolo nasciuto di gentildonna Veneziana, et inclinato alla patria, dubitò, che dopo la morte sua et del figuolo l'isola si devolvesse alla republica, la qual cosa era da lui più abborita che la morte per lo natural odio, ch'egli haveva alla republica per la ripugnanza delli costumi tiranici.

S'imaginò appresso il tyrano di fare correr il sanzacco della Bosina nell'Istria a danni di Moisivich homo dell'imperator con gran giattura dei sudditi Veneziani, che furono depredati et menati captivi, il che fù l'anno avanti la pace del Turco. Ma non passò molto, che l'ira di dio cade sopra il crudel tyrano, e gli tolse il stato. Egli medesimo si tirrò addosso il sdegno del rè d'Ungaria, che fù poi cagione

della sua rovina. Morì il conte Bartole uno dei fratelli d'esso conte Zuanne senza heredi maschi, la cui eredità fù preocupata dagli altri fratelli, di maniera che volendola riaquistare col favor dal rè d'Ungaria, ottenè circa ciò da sua maestà lettere et patenti. Ma mentre ciò si trattava, s'infirmò un'altro fratello d'esso conte chiamato il conte Martino, il quale medesimamente non aveva figliuoli maschi. Il perchè esso conte Zuanne, congregato un esercito nell'isola, prese alcuni castelli del stado d'esso conte Martino avanti, ch'egli passasse da questa vita. Di che sdegnato il conte Martino, vedendosi avanti morte spogliato del suo stado; fece il suo ultimo testamento, per lo qual lasciava herede del stato la corona d'Ungaria. L'onde intendendo il re tal caso inopinato, mandò a riferir benignamente al conte Zuane, che dovesse lasciar quel stado tolto indebitamente, et che la causa si cometteria ai giudici del reame; ma il tyrano, insuperbito dalla buona fortuna avuta nel prendere il stado et dalla benignità della maestà del rè, che così humanamente gli faceva tal richiesta, non gli diede orecchie, a tal che il rè fù costretto mandar Maierblas con sua cavalleria a ricuperar quei luoghi, onde il conte Zuanne restò scornato, et come timido coniglio se ne ritornò nell'isola, avendo lasciato quanto aveva tolto indebitamente. Et per aver spesi molti dannari messe per l'isola una colta di 3500 ducati, la qual cosa fece risentir tutti gli animi di que' poveri isulani angarizati pur troppo per le guerre fatte. Onde et per questa cagione, et perchè erano talmente tyraneggiati nelle vite e nelle facoltà loro, che non potevano durar lungamente, e messi in disperazione di modo, che mandarono a dire secretamente a Maierblas, che dovesse venir nell'isola, che gle l'havrebbono data nelle mani. La qual cosa consultata per Maierblas col rè suo signore, fù per sua maestà ordinato gran preparamento di navilii et munizioni a Segna per trasportar l'esercito sopra l'isola. Et mentre che si faceva cotal apparato, il conte entrò in dubbio di perdere presto il stado, ne sentendosi potente a resistere alle forze Ungare se non con l'agiuto dei signori Veneziani, mandò a Venetia la contessa sua moglie et il conte Nicolò suo figliolo et il vescovo di Veggia per implorar favore et suffragio della republica, la qual mandò il magnifico misser Antonio Vinciguerra ducal secretario a Maierblas per veder di ritardarlo et sopraseder, fino che potessero con sua intercessione placar l'ira del rè; il che fù il primo giorno di febraro del 1480. Ma quando il secretario fù in Quarnaro, l'esercito Ungaro era già traghettato nell'isola, et alli otto del detto mese cominciò a batter castel Muschio. La qual cosa avendo inteso il secretario, si trasferrì a Veggia, dove ritrovò il magnifico misser Giacomo Venier proveditor dell'armata, misser Simon Guora, e misser Domenigo Malipiero sopracomiti, et abboccati tutti insieme col conte Zuane, et avendo insieme consultato, che la comission, che haveva il secretario, non si poteva applicar al bisogno, essendo già Maierblas penetrato nell'isola et battendo Castel Muschio, fù concluso, ch'esso secretario dovesse andar a Castel Muschio, et abboccarsi con Maierblas per rimoverlo dall'impresa. Ove andò, ma nulla potè operare. Onde ritornato esso secretario senza aver ottenuto il suo pensiero, il conte Zuane s'invilì tutto, ne sappeva dove drizzarsi, ma pensava continuamente di fuggire per non capitare in mano di

Maierblas, al che si dispose di voler dar effetto, subito che
Guorro giunse nel principio, che Ungari passarono nell' isola,
qual galia volse montar col suo haver per fugir a Zara, ma i
fuo Guorro sopracomito, il qual in quel assedio dimostrò pru
valor grandissimo, con gran magnanimità lo riprese, et app
inanimi confortandolo a star di buon animo et non sbigotirsi.
simo fece poi il magnifico proveditor, confortando di nuovo
conte a non scampare, et ordinando ogni riparo per aspettar l
Cinque giorni dopo havendo gli Ungari, espugnato Castel
s' accamparono con l'esercito intorno la città di Veggia, stri
da due bande, il che metteva gran spavento alla città; ma
delle gallie facevano gran fazioni et continue scaramucie, et d
far a quei di fuori. Sopragiunsero poi in soccorso la galia del m
misser Lunardo Moro et altre quatro galie mandate a disar
clarissimo misser Antonio Loredan capitanio general, i sopracom
quali erano misser Polo da Canal, misser Nadal Salamon, miss
Marcello e misser Piero Trevisan, et tutti s'affaticorono as
vedendo il proveditor, i sopracomiti et il segretario Vinciguerra
poter durar longamente, et che non poteano dar quel soccorso a
Zuanne senza tirrarsi addosso una guerra del re d' Ungaria; et a
convenindo, che i Vegesani et tutta l'isola odiavano estremam
tyrano, et desideravano darsi ad ogni modo a Maierblas, volend
più presto sotto ogni altro prencipe, che sopportar la tirranide de
dubitavano di non esser tagliati a pezzi dai medesimi della
galie et ogni cosa; però s'imaginarono di far, che il conte rin
la città et il stado alla serenissima signoria come a quella as
il dominio diretto d'essa isola, essendo egli feudatario di sua s
per essere successo nel luogo di conti Schinelli, che furno
dell'isola in feudo del 1260 dalla republica. Fù dissegnato co
siero per placar i sudditti, et acciocchè Maierblas si ritirasse
presa, vedendo aver da fare con altri, che col conte Zuanne, im
a sostener quella guerra. Et così fù eseguito; di modo che
rinunciato il dominio libero ad esso magnifico proveditor in p
del populo, i Vegezani tutti allegri d'esser usciti dalle mani de
cominciorno ad ostar la rovina, che faceva Maierblas, impedi
vittuarie, tagliando le strade et ammazzando i soldati, che anda
busca, facendo ogni male, di modo che fù astretto ritirarsi dall'
et lasciar l'impresa, et fù subito sentito gridar: Marco, Marc
castello fù dato in custodia a misser Andrea Querini, ch'era nobil
la gallia del magnifico Guorro. Fù ancora necessitato Maierblas
Castel Muschio libero, e dimandar salvo condotto d'uscir dell'
qnal li fù concesso dal clarissimo misser Vettor Soranzo capita
neral, che andava in levante per dar cambio al Loredan, ma l
che lasciasse prima ogni preda. Il quale si partì con i suoi sold
li qualli furono traghettati fuori dell'isola con le gallie, di mani
l'isola restò libera. Et acciocchè essa non fosse tirraneggiata
quel crudelissimo tyrano, il qual non restava incrudelire contra
e la facoltà di quei miseri isolani, la signoria, alla quale eran
continue querelle contra il tyrano, scrisse al clarissimo gener

mandasse il conte Zuane a Venezia, et poi se ne andasse con ogni celerità in levante, il che fù tosto esseguito; et montato che fù il tyrano sopra una di quelle galee, il popolo cominciò a far tanta festa et allegrezza, che non fù mai sentita la maggiore, pregandoli perpetuo esilio da quell'isola, come devorator rapacissimo delle persone et sostanze loro. Et così l'isola restò libera alla republica, la qual liberò que' popoli dalle colte et da molte gravezze et datii, che pagavano; et appresso ordinò, che al conte Zuane fosse dato per quei dell'isola mille ducati all'anno, con li quali potesse viver in Venezia, et quattro mille ducati per dotte della figliuola al tempo del suo maritar, et questo fù del 1480.

In tanto fù lasciato al governo dell'isola il Vinciguerra secretario, il quale trattò tutti quei negotii e manegi con grandissima prudentia et antivedere.

La camera fiscal de Veggia ha d'entrada ducati tre mille quattrocento cinquanta all'anno, et di spesa il medesimo quasi, che è ducati tre milla quattrocento dodeci, de' quali manda a Venezia ducati mille trecento trenta nove all'anno, cosa, che non fà alcuna camera di Dalmatia. Però essendo quell'isola così utile, fertile et bella, è degna d'essere tenuta fra le cose più care di tutta la provintia di Dalmatia.

CHERSO ET OSSERO.

Alli undeci di novembre partissimo da Veggia nella fusta del magnifico Surriano, et venissimo al Merge, ch'è una villa di poche casette, et un traghetto dell'isola di Cherso lontano da Veggia circa otto miglia, et ivi montassimo a cavallo, et andassimo a Cherso lontano dal detto luogo due miglia. L'isola di Cherso et Ossero volge cento miglia di circuito, et per longhezza s'ostende miglia sessanta; giace fra ostro et tramontana, et col capo guarda verso tramontana et verso il colfo del Quarnaro et i luoghi di Fiume. È per lo più arida et sassosa; non fa biave che per tre in quattro mesi dell'anno; vini quasi a sufficienza. Ha due castella Lubinizza et Cavisole; dodeci ville grosse et molti altri casali, et nel mezzo d'essa fra alte montagne è un lago di circuito di quattro miglia, profondissimo. Et per non esser ella fertile, vi sono sopra molti boschi di legne da fuoco et grandissimi pascoli d'animali, onde vi sono cento venti mille animali pegorini e caprini, oltra li quali pascolano molti altri animali bovini, cavallini et asinini, che tutti sono di grandissima utilità a que' isolani sì per la quantità di formazzi, che cavano, come per le lane, con li quali fanno più di cento cinquanta mille brazza di rassi d'ogni sorte all'anno, li quali danno il vivere a tutta la povertà et a gran parte di cittadini. Oltra le castella et ville sono sotto l'isola cinque scogli, sopra li quali sono boni pascoli d'animali, et fra gli altri si è uno nominato la Laurera, che gira sei miglia, sopra il quale si pigliano ogni anno quattro mille conigli. Sono nell'isola la città d'Ossero et il castello di Cherso, nel quale fanno residentia i magnifici rethori di tempo in tempo, et è molto più populato che Ossero, per esser aere salubre et quel di Ossero contagioso per una palude, ch'è stata cagione della dishabitatione di Ossero, dove

solevano habitar i retthori, per essere quella la città et per
dall'ostra. Ma attrovandosi retthor un gentiluomo da cà Zorzi, d
si partì da Ossero, et si trasferì a star a Cherso, et così dall'
poi è stato costumato da tutti, di maniera che quelli di Osse
sottoposti alla censura del conte da Cherso. Fanno però il lo
siglio separato dai Chersani, nel quale creano alcuni giudici, ch
autorità di giudicar fin a una certa summa, et per le altre lor
vengono a Cherso a ragione; ma nel far il sopracomito fanno
siglio unito Chersani et Orserini insieme, nel qual entrano tut
bili d'anni dieciotto in su et dodeci popolari, dei quali vengono
tre tribuni della plebe, li quali hanno carico di diffender le
dell'università del popolo et consiglio et avanti i giuditii. Fan
giudici nobili, che rendono ragione col magnifico conte misser Do
Tron; due camerlenghi, un nobile et un popular, che ammin
l'entrade della comunità. Quella di Ossero ha intorno ducati 400
trada et il medesimo di spesa; questa di Cherso veramente h
mille ducento ducati d'entrada et poco manco di spesa; le qu
trade non si ponno dispensar senza saputa del retthore. Creano
due fontegari sopra il fontego delle biave, et due altri sopra g
che si vendono per l'isola; due de quali fontegari sono nobili
popolari. Le biave et farine de fontego sono vendute soldi qua
più del costo per staro, che sono assegnati per mercè di fontega
egli si danno per il capitale, et la comunità dà di salario ai sopr
due ducati per botta, di maniera che quei fonteghi sono di gran
vamento alla povertà. Da che nasce, che non sono traffichi part
nell'isola, havendo cura il publico di soccorer gli isolani di vettu
per li quali bisogni vi possono essere circa due mille ducati d
tale. Sopra di che sono due altri deputati, che vedono l'amministr
del danaro et delle robbe. Creano ancora stimatori di tutti i dan
vengono fatti, et due tansadori delle scritture dei consiglieri, di
che hanno benissimo proveduto a tutte le loro cose.

Le due castella Lubinizza et Cavisole solevano governarsi
posta, facendo comunità separata; ma da un tempo in quà si
sottoposte a Cherso, et insieme con esso fanno le fationi; ma
luoghi comuni, come boschi et pascoli, per i due terzi sono godu
Chersani et per un terzo dagli Orsarini, et medesimamente sono p
le fationi et angarie; et tutti coloro, che contribuiscono all'armar
galia et altre fationi con la comunità di Cherso, che fà per due
sono settecento huomini; et quelli, che contribuiscono con Ossero
fà per un terzo, sono homeni cinque cento; et di quelli, che sono
gati alla fation personalmente della galia, si potria cavar quattro
huomeni, perchè i gentiluomini sono esenti.

Sono in Ossero anime cinquecento, et cento homeni da fatt
Cherso anime due mile, et quattrocento homeni da fatto. Nelle
veramente et scogli sono anime tre mille cinquecento, et huome
fatto ottocento, a talchè in tutto sono anime numero 6000, et h
da fatto numero 1300. Le famiglie nobili a Ossero sono: Drasa,
la maggiore, Daschia, Grabbia venuta da Veggia, de Petris da C
fra le quali la maggior ricchezza è di cento cinquanta ducati d'int

et non vi sono vecchi, per essere l'aere pestifera. Le famiglie veramente di Cherso sono: de Petris, che passa due mille ducati d'intrada, Bacchina, Bruta, Gabich, Colombi, Donati, Moyse, Pecovich et Profici.

Furono fabricati Cherso et Ossero da Greci, et hoggidì si trovano molti monumenti con l'iscrizioni greche, et Ossero si chiamava latinamente Absyrtum da cognome Absyrto, capitanio della gente di Colchide; et Cherso Crepsa.

Fù già sottoposta l'isola a Zaratini, che reggevano molti luoghi di Dalmatia, per essere Zara il capo di quella provincia. Poi fù sotto la prottezion del re d'Ungaria. È stata molte volte sotto la republica, ma rebellava sempre che Zaratini loro capi s'allienavano dalla divotione della republica. Venne poi ultimamente del mille quattrocento dieci voluntariamente, pagando quel medesimo censo, che pagavano al re d'Ungaria, ch'è di ducati seicento venti otto per l'herbadego di beni comunali; et dal detto tempo in poi quei isolani sono stati sempre fedeli al stado. Sono lontani uno dall'altro Cherso et Ossero ventiquattro miglia, et ambidue esposti alla marina verso sirocco, li quali sono di circuito quasi d'un miglio.

Fine dell'itinerario.

Index personarum et locorum.

*

U knjižarnici Lavoslava Hartmána u Zagrebu mogu se dobiti knjige, koje izdaje jugoslavenska akademija znanostî i umjetnostî, koje izlaze njezinom pomoću i koje su prešle u njezinu svojinu:

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga I. do XIX. U Zagrebu 1867—1872. Ciena svakoj knjizi 1 for. 25 novč. a. v.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga XX. do XL. U Zagrebu 1872—1877. Ciena svakoj knjizi 1 for. 50 novč. a. v.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Vol. I. II. III. IV. V. **Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike.** Skupio S. Ljubić. Knjiga I. II. III. IV. V. U Zagrebu 1868. 1870. 1872. 1874. 1875. Ciena prvim trim knjigam po 3 for. a. v., četvrtoj 4 for. a. v. a petoj 2 for. 50 novč. a. vr.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Vol. VI. VIII. **Commissiones et relationes venetae.** Tom. I. II. Zagrabiae 1876. 1877. Ciena svakoj knjizi 2 for.

Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. P. I. vol. I. **Statuta et leges Curzulae.** Zagrabiae 1877. Ciena 3 for.

Stari pisci hrvatski. I. **Pjesme Marka Marulića.** Skupio I. Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu 1869. Ciena 2 for. a. v.

Stari pisci hrvatski. II. **Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića** i **Gjore Držića.** Skupio V. Jagić. U Zagrebu 1870. Ciena 2 for. a. v.

Stari pisci hrvatski. III. **Pjesme Mavra Vetranića Čavčića.** Dio I. Skupili dr. V. Jagić, dr. I. A. Kaznačić. U Zagrebu 1871. Ciena 2 for. a. v.

Stari pisci hrvatski. IV **Pjesme Mavra Vetranića Čavčića.** Dio II. Skupili dr. V. Jagić, dr. I. A. Kaznačić i dr. Gj. Daničić. U Zagrebu 1872. Ciena 2 for. 50 novč. a. v.

Stari pisci hrvatski. V. **Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića.** Skupili dr. V. Jagić i dr. Gj. Daničić. U Zagrebu 1873. Ciena 2 for. a. v.

Stari pisci hrvatski. VI. **Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića.** U Zagrebu 1874. Ciena 2 for. a. vr.

Stari pisci hrvatski. VII. **Djela Marina Držića.** U Zagrebu. Ciena 3 for. a. vr.

Stari pisci hrvatski. VIII. **Pjesme Nikole Nalješkovića, Andrije Čubranovića, Miše Pelegrinovića i Saba Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika.** U Zagrebu 1876. Ciena 1 for. 70 novč. a. vr.

Starine. Izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. U Zagrebu 1869. 1870. 1871. 1872. 1873. 1874. 1875. 1876. 1877. Ciena I. knjizi 1 for. 25 novč. a v., VII. 2 for. a. v., a ostalim po 1 for. 50 novč. a. v.

Isprave o uroti bana Petra Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana. Skupio dr. Fr. Rački. U Zagrebu 1873. Ciena 3 for.

Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. Edidit A. Theiner. Tomus I. Romae 1863. Ciena 8 for. a. v. Tomus II. Zagrabiae 1875. Ciena 10 for. a. v.

Pisani zakoni na slovenskom jugu. Bibliografski nacrt dr. V. Bogišića. U Zagrebu 1872. Ciena 1 for. 25 novč. a. v.

Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena. Knjiga I. **Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga.** Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. U Zagrebu 1874. Ciena 6 for. a. v.

Rěčnik lěčničkoga nazivlja. Sastavio dr. Ivan Dežman. U Zagrebu 1868. Ciena 1 for. 50 novč. a. v.

Flora croatica. Auctoribus Dr. Jos. Schlosser et Lud. Farkaš-Vukotinović. Sumptibus et auspiciis Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Zagrabiae 1869. Ciena 6 fl. a. v.

Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metuda izdao Ivan Berčić. U Zagrebu 1870. Ciena 1 for. a v.

Historija dubrovačke drame. Napisao prof. Armin Pavić. U Zagrebu 1871. Ciena 1 for. 25 novč. a. v.

Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. Napisao V. Jagić. Pomoćju jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga I. Staro doba. U Zagrebu 1867. Ciena 1 for. 20 novč. a. v.

Opis jugoslavenskih novaca od prof. Sime Ljubića. Podporom jugoslavenske akademije. Zagreb 1875. Ciena 10 i 15 for.

Bilinar. Flora excursoria. Sastavili dr. J. C. Schlosser i Ljud. Vukotinović. Zagreb 1876.

Narodne pjesme o boju na Kosovu god. 1389. Sastavio u cjelinu Armin Pavić. U Zagrebu 1877. Ciena 1 for.

Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku. Napisao Gj. Daničić. U Zagrebu 1877. Cijena 4 for. a. v.

Ljetopis jugoslavenske akademije. I (1867—77). U Zagrebu 1877. Ciena 60 novč.

Povjestni spomenici južnih Slavenah. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Knjiga I. U Zagrebu 1863. Ciena 3 for. a. v.

Rječnik iz književnih starina srpskih. Napisao Gj. Daničić. U 3 knjige. Ciena cielomu 6 for. a. v.

Nikoljsko jevangjelje. Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč. a. v.

Život sv. Save i Simeuna. Od Domentijana. Na sviet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč. a. v.

Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih. Od Danila. Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 novč. a. v.

Poslovice. Na svijet izdao Gj. Daničić. U Zagrebu 1871. Ciena 1 for.

